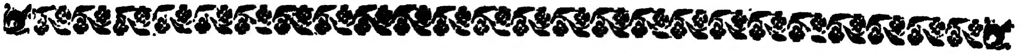
శ్రీ హైమై నమః

శ్రీమత్తాత్పర్య చన్ద్రికాన్తస్థ విషయ సూచికా

శ్రీయైనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్తాత్పర్యచన్ద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యమ్.

యోనిత్యమచ్యుతపదామ్బుజయుగ్మరుక్మ వ్యామోహతస్తదితరాణితృణాయమేనే ।
అస్మద్గురోర్భగవతోఽస్యదయైకసిన్ధో రామానుజస్య చరణౌశరణంప్రపద్యే ॥
యత్పదామ్భోరుహధ్యాన విధ్వస్తాశేషకల్మషః । వస్తుతాముపయాతోఽహం.

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ। వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాంసదాహృది॥ యతిపరిబృఢోయద్గీతానామదర్శయ దంజసానిగమపరిషన్నేదీయాంసంసుధామయ (నిరామయ) మాశయమ్. జననపదవీ యాతాయాతశ్రమాపహరాంధియం జనయతుసమేదేవ శ్శ్రీమాన్ధనంజయసారథిః॥౧॥ అనుచిత పదవీభిశ్చింతయిత్వాప్రయాతా నలమలమతిమాత్రైరత్రచిత్తైర్విషాదైః । ఉపనిషదముదారామద్వహన్పాం డవార్థం శరణముపగతాన్నస్త్రాయతే శార్ఙ్గధన్వా॥౨॥ సంతతస్సానుగ్రహైశ్చిత్తైస్తమఃప్రమథినీమిమామ్। భజన్తుభగవద్గీతా భాష్యతాత్పర్యచంద్రికామ్॥౩॥ శ్రీమద్గీతాంవ్యాచిఖ్యాసురవిఘ్నపరిపూరణ ప్రచయగమ నార్థం పరమాచార్యస్య సంగ్రహశ్లోక నిర్మాణముఖేన తదర్థోపదేష్టృతాం తదనువృత్తే స్వాచార్యసం ప్రీణనతా మప్యనుసందధానః పరమాచార్య భజనరూప మంగళమాచరతి - యత్పదాంభోరుహేతి - యచ్ఛ బ్దేన సర్వోత్తరాచార్య గుణపౌష్కల్యహేతుకాం ప్రసిద్ధింసూచయతి - అంభోరుహశబ్దేన భోగ్యత్వప్రతీతే ర్భక్తిరూపత్వం ధ్యానస్యవ్యజ్యతే - యామునాచార్యస్త్వైకలవ్యఇవాహ మిత్యభిప్రాయేణధ్యానశబ్దః సకృ త్సందర్శనేన ప్రాయశఃకల్మషాణి విధ్వస్తాని. తన్మూలనిరంతరస్మరణేన తేషాంసవాసనోన్మూలనం కృతమిత్య భిప్రాయేణ, ధ్యానవిధ్వస్తాశేషకల్మషఇత్యుక్తమ్-వస్తుతామ్ ..అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేద సంతమేనంతతోవిదు.. రిత్యాద్యుక్తప్రకారా మహాంవస్తుతాముపయాత ఇత్యాచార్యగర్భమ్- ఏవమనిష్ట నివృత్తీష్టప్రాపణ రూపోప కారస్మృతి ప్రేరితవాగాదిత్రయ కరణకఃప్రణామః శిష్యశిక్షార్థమ్ శ్రోతౄణాంఫలసిద్ధ్యర్థంచ గ్రంథేనివే

యామునేయంనమామితమ్ ॥ శ్రియఃపతిర్నిఖిలహేయ

శితః- తేనస్వాచార్యవత్తదాచార్యపరంపరాయా అపి భజనమత్యాదరేణ కరణీయమిత్యపిశిక్షితమ్-తథాచశ్రూ
యతే ""సత్త్వైవాచార్యవంశోజ్ఞేయోభవతి, ఆచార్యాణామసావసావిత్యాభగవత్తఇతి,, అథాభిమత పర
దైవతస్యభగవతః స్వరూపాదిభావనా వర్ణనాభ్యామర్థాదభంగురం మంగళమాచరన్ ""స్వధర్మజ్ఞానవై
రాగ్య సాధ్యభక్త్యైకగోచరః। నారాయణఃపరం బ్రహ్మగీతాశాస్త్రే సమీరిత,, ఇతిసంగ్రహానురోధేన వ్యాఖ్యే
యశాస్త్ర ప్రధానప్రతిపాద్యంచ సప్రకారందర్శయన్, శాస్త్రప్రామాణ్య స్థాపనాయవక్తు స్స్వతస్సర్వజ్ఞత్వ
పరమకారుణికత్వ సాధుపరిత్రాణోన్ముఖభావస్థత్వ సర్వశక్తిత్వాదినా భ్రమవిప్రలంభ ప్రమాదాశక్త్యభావ
ప్రదర్శనేనాప్తతమత్వం సమర్థయన్నపవర్గ ప్రధానచతుర్వర్గోపాయ బోధాత్మకమవాంతర ప్రయోజ
సమపవర్గ దశానుభావ్య సప్రకార భగవత్స్వరూపంచ పరమప్రయోజనం ప్రకాశయన్, శంకరాదిపక్షే
శాస్త్రోపదేశారంభాద్యనుపపత్తేర్వక్ష్యమాణాయాస్స్వపక్షే ప్రసంగాభావాయ శాస్త్రోపదేశాద్యనుకూల
జీవపరమాత్మ పారమార్థిక భేదాతికథనేనశాస్త్రారంభం సమంజసయన్, కారణశోధకోపాసన భేదాభే
దఘటకవచసామ్ సర్వేషామపి ముఖ్యతాంఖ్యాపయన్, గుణతనుజనివిభవవిహరణాది విధినిషేధోపనిషదా
మల్పశ్రుతి కుమతివిహితప్రతరణ కృతకలహకూలంకషామ్ విషయవ్యవస్థా ముపస్థాపయన్నవాప్తసమస్తకా
మస్యాపి లీలామాత్రవిహిత నిఖిలవ్యాపారత్వేన శారీరకద్వితీయాధ్యాయసిద్ధం విరోధపరిహారముపలక్షయన్,
జిజ్ఞాస్య జగత్కారణ పరబ్రహ్మభూత దేవతావిశేషమపి సర్వశాఖాప్రత్యయ సామాన్యవిశేషాదిన్యాయైస్త్రి
మూర్త్యైక్య సామ్యోత్తీర్ణత్వ వ్యక్త్యంతరత్వ వ్యుదాసేన నిరూపితాకారంనిదర్శయన్, ""బహుస్యా,,
మితి సంకల్పమారభ్య సారథ్యచర్యా పర్యంతస్య సర్వస్యజగద్వ్యాపారస్యాశ్రితార్థతయావ్యాజమాత్రలా
భావపి పరమపురుషార్థభూత స్వాత్మోపలంభకాధ్యాత్మ శాస్త్రావతరణాదినాచ సౌలభ్యాతిశయముద్ఘో
షయన్ ప్రాప్యత్వోపాస్యత్వైకాంతపరత్వ సౌలభ్యస్థాపనోపయిక గుణవర్గద్వయం జగత్పతిత్వ సర్వజ్ఞ
త్వ సర్వేశ్వరత్వాదికం పరమకారుణికత్వ శుభాశ్రయత్వాశ్రితార్థావతరత్వ విరోధినిరాసనశీలత్వాసేచ
నకదర్శనత్వాదికం చోదాహరన్,పంచమవేద పరమప్రతిపాద్యస్య భగవతోనారాయణస్య ప్రాక్తనోదంతం
గీతోపనిష దుపదేశేనసంగమయతి - శ్రియఃపతిరిత్యాదినా - అవతారయామాసేత్యంతేన - తత్రేత్యాదినాచ
కారేత్యంతేన ద్వితీయేనవాక్యేన బుభుత్సోర్ధృతరాష్ట్రస్య జ్ఞాతాంశనిష్కర్షః - ఏవంజ్ఞాత్వాపీత్యంతేన
తృతీయేన శాస్త్రోపోద్ఘాతారంభ భూతప్రశ్నసంగతిః - అత్రదివ్యాత్మస్వరూప వ్యతిరిక్తంసమస్తమపి నార
శబ్దార్థతయా వివిచ్యదర్శయిష్యన్, తదయంస్వరూప మన్యపదార్థతయా ఉత్తరపదార్థతయావా,
సమాసద్వయేపి ప్రధానభూతంప్రథమమ్ (పరమం) నిష్కృష్యదర్శయతి- శ్రియఃపతిరిత్యాదినా ""విశేషజ్ఞప్త
యేభర్తుర భిగమ్యత్వసిద్ధయే। సమస్తమంగళావాప్త్యై ప్రథమంశ్రీరిహోదితా ॥ ఏషనారాయణశ్శ్రీమాన్
క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంతముత్సృజ్య హ్యాగతోమధురాంపురీం । అథోర్విష్ణురియంవాణీత్యాదిక
మిహభాష్యమ్ - కతిపయహేయ నివర్తకతీర్థసేవాది వ్యుదాసాయ నిఖిలేతివిశేషణం - అత్రహేయ శూ
న్యత్వమర్థసిద్ధం నహిపరగత నిఖిలహేయ నిరాకరణసమర్థః స్వగతంహేయంక్షమతే- యద్వా- హేయ

శ్రీ॥సీ॥భా॥ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతానానంత జ్ఞానానందస్వరూపః, స్వాభావికానవధికాతిశయ జ్ఞానబలై
శ్వర్య వీర్యశక్తి తేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణమహోదధిః, స్వాభిమతానురూపైక

విరోధిస్వభావతయా హేయశూన్యమిత్యర్థః - తదానిఖిలశబ్ద స్సర్వాచిద్గతవికారాదికం సర్వాచిద్గతం క్లేశా
దికంచసంగృహ్ణాతి - కుమతిపరికల్పితమంగళభేదేనా కల్యాణస్పర్శమపాకర్తుం కల్యాణైకతానశబ్దః - అత
ఏవ జ్ఞానానందస్వరూప ఇత్యనేనాపౌనరుక్త్యమ్ అథవా సామాన్యవిశేష నిర్దేశరూపత్వాద పునరుక్తిః -
యద్వా కల్యాణైకతానం కల్యాణగుణానా మేవాశ్రయభూతమితి వక్ష్యమాణగుణ ప్రపంచస్యసంగ్రహః -
అనంతం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం. అత్రైవ దేశేస్తి అత్రతు నాస్తీతి దేశపరిచ్ఛేదః - అత్రకాలేస్తి అత్రకాలే
నాస్తీతికాలపరిచ్ఛేదః - ఇదమిదం నభవతీతి వస్తుపరిచ్ఛేదః - అల్పవర్ణసువర్ణ వత్స్వరూపాప కృష్టత్వా
దికంవా - ఏవంవిధపరిచ్ఛేద త్రయరాహిత్యంనామ సర్వదేశకాలవ్యాపిత్వ సర్వాంతర్యామిత్వరూపమ్-వస్తు
పరిచ్ఛేదరాహిత్యంహి సమస్తవస్తు సామానాధికరణ్య యోగ్యత్వాదికం నపునర్నిర్విశేషవిరుద్ధం వివిధవస్తుతా
దాత్మ్యమ్ స్వవ్యతిరిక్త సమస్తవస్తుమిథ్యాత్వంవా తయోరత్యంతా సంభావితత్వాత్-విస్తరస్తుశతదూషణ్యాం
కృతోస్మాభిః - ఆనందస్య జ్ఞానవిశేషత్వాత్ జ్ఞానానందశబ్దయో స్సామానాధికరణ్య ముపపన్నం తర్హ్యాన
నందశబ్దస్య విశేషశబ్దత్వా త్పటద్రవ్యమిత్యాదివ దానం దజ్ఞానమితి వక్తవ్యమితిచేత్తన్న - బహుళగ్రహణేన
సర్వోపపత్తేః - యద్వా ఆనందశబ్దస్యానుకూల వేదనీయేషుజడేష్వపి ప్రయోగా త్తద్విశేషణతయా జ్ఞానశబ్ద
స్య పూర్వత్వోపపత్తిః - స్వరూపప్రతీదం విశేషణద్వయంవా - స్వరూపాపేక్షయా గుణగ్రహణేపి గ్రహ
దీనాం ప్రసిద్ధిసామ్యేపివిగ్రహాది ధారణనియమనాదౌ జ్ఞానాదిగుణాపేక్షత్వ ప్రదర్శనాయ ఉత్తరోత్తరసంగ్ర
హత్వ సిద్ధయేచప్రథమంగుణోక్తిః - సనుస్తగుణబృంద ప్రధానతయా షాడ్గుణ్యస్యస్వరూపేణో పాదానమి
తరేషాంచ సౌశీల్యాదీనాం ప్రభృతిశబ్దేన గ్రహణంకృతమ్ ‘‘తవానంతగుణస్యాపి షడేవప్రథమేగుణాః। యై
స్త్వమేవజగత్కుక్షా వన్యేప్యంతర్నివేశితా,, ఇతిహ్యాహుః - సంప్రతి సృష్టిస్థితిహేతుభూతసంకర్షణా
దివ్యూహత్రయె జ్ఞానబలాదిద్వయ త్రికస్యయథాక్రమం తత్తత్కార్యవిశేషో న్ముఖత్వేనా విర్భావవిశేషాత్
జ్ఞానబలేత్యాదిక మవిశేషీకృతః ‘‘స్వతస్సర్వం సర్వథాసర్వదా సాక్షాత్కరోతి తథాసాక్షాత్కృతం -
సర్వంధారయతి ధారయన్నేవనియచ్ఛతి ధారయన్నియచ్ఛంశ్చ శిథిలోభవతి అఘటితంచఘటయతి-తత్రచస
హకారినిరపేక్షో నకేనచిదప్యభిభూయతే-కింతుసర్వాభిభూర్భవతీ,,తి గుణక్రమపాఠవివక్షా-స్వాభావికత్వ
మనన్యాధీనత్వమ్ ముక్తనిత్యయోరపి తాదృశంజ్ఞానాదికం తదనుగుణ పరమాత్మసంకల్పాధీనం అనవధికత్వ
మత్రోత్కృష్టావధిరాహిత్యమ్- ద్వాభ్యాంవిశేషణాభ్యాం ‘‘పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన
బలక్రియాచే,, త్యామ్నాతే పరత్వస్వాభావికత్వే ప్రతిగుణమన్వితేదర్శితే-అసంఖ్యేయశబ్దేనచ ‘‘యథారత్నా
నిజలధే రసంఖ్యేయానిపుత్రక। తథాగుణాహ్యనంతస్య అసంఖ్యేయామహాత్మన,, ఇత్యాదిస్మారితమ్-కల్యాణ
శబ్దేన గుణనిషేధవచసాం హేయగుణవిషయత్వ ముత్సర్గాపవాదాది న్యాయసిద్ధంసూచితమ్ - అథ కార
ణోపాసనాదిప్రకరణే ష్వస్త్రభూషణాధ్యాయాదిషుచ ప్రతిపన్నంవిలక్షణ విగ్రహయోగందర్శయతి - స్వాభి
మతేతి - అభిమతేష్వననురూపత్వ స్యాప్యననురూపేష్వ నభిమతత్వస్యలోకే దృష్టత్వాత్తదుభయ వ్యవచ్ఛేదా
య స్వాభిమతానురూపేత్యుక్తమ్ - ఏకరూపేత్యనేనవ్యూహ విభవాద్యవస్థాస్వపి హేయప్రత్యనీకత్వానందా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ రూపాచింత్యదివ్యాద్భుత నిత్యనిరవద్యనిరతిశయౌజ్జ్వల్య సౌందర్యసౌగంధ్యసౌకుమార్యలావణ్య యౌవనాద్యనంతగుణనిధిదివ్యస్వరూపః, స్వోచితవివిధ విచిత్రానన్తాశ్చర్యనిత్యనిరవద్య నిరతిశయసుఖస్పర్శా పరిమిత దివ్యభూషణః, స్వానురూపాసంఖ్యేయాచింత్యశక్తి నిత్యనిరవద్య నిరతిశయకల్యాణదివ్యాయుధః

వహత్వ ముముక్షూపాస్యత్వ ప్రాప్యత్వాదిస్వభావా పరిత్యాగోఽభిహితః - యద్వా- వ్యూహాది పరిణామేన త్యపి పరమవ్యోమనిలయస్య విగ్రహస్య ప్రాచీన సంస్థానావస్థితిరుక్తా - సావయవత్వాద నిత్యమిత్యాదీనాం ధర్మిగ్రాహకాది భిరాభాసతామభి ప్రేత్యఅచింత్యత్వోక్తిః-ఏకోదివ్యశబ్ద స్సంస్థానవైలక్షణ్యపరః, పరమ వ్యోమప్రవృత్తిత్వ మాత్రపరోవా - ఇతరస్త్వ ప్రాకృతత్వపరః-విచిత్రావతారయోగః ప్రతిక్షణమపూర్వవద నుభావ్యత్వం వటపత్రశయన విశ్వరూపాద్యవస్థా గతమాశ్చర్యత్వం చాద్భుతశబ్దేనవివక్షితమ్ - నిత్యత్వంకా లాపరిచ్ఛిన్నత్వమ్-తథాచామనంతి రహస్యామ్నాయవిదః ‘‘నిత్యాలింగా స్వభావసంసిద్ధి రింద్రియాకారాంగ ప్రత్యంగవ్యంజనవతీ,, తి-పౌష్కరేచ ‘‘నిత్యసిద్ధేతదాకారే (శే) తత్పరత్వేచపౌష్కర । యస్యాస్తిసత్తాహృదయే తస్యాసౌసన్నిధింవ్రజేదితి,, నిరవద్యత్వం జరాదిరాహిత్యమ్-ఉత్తరోత్తర నిరవద్యశబ్దేషు పూర్వపూర్వేభ్యస్సుగ్రహత్వంవావివక్షితమ్ - శుభాశ్రయత్వ యోగ్యత్వాద్యుపయుక్త మంగళగుణయోగో నిరతిశయౌజ్జ్వల్యేత్యాదినోక్తమ్ - నిరతిశయత్వంస్వాపేక్షయా ఉత్కృష్టరాహిత్యం అనుత్తమత్వవత్ తచ్చప్రతిగుణమన్వేతవ్యమ్- జాజ్వల్యంభాస్వరత్వం - సౌందర్యమవయవశోభా- లావణ్యంసముదాయశోభా - యత్తదుచ్యతేభగవచ్ఛాస్త్రే ‘‘విశ్వమాప్యాయయత్కాంత్యా పూర్ణేంద్వయుతతుల్యయే,, తి‘‘భూయిష్ఠం తేజఏవాద్భిర్బహుశాఖిమృదూకృతం । చక్షురానందజననం లావణ్యమితికథ్యతే,, ఇతిహ్యాహుః - యౌవనం కౌమారాంతతయోపలక్షణీయ స్వభావవిశేషః నతుకౌమారానంతర భావిన్యేవదశా - తద్యౌవనస్యానాదిత్వాత్ - జీవాదిషుచకేషాంచి ద్యువత్వేనైవోత్పత్తిదర్శనాత్ - ఆదిశబ్దేన శుభాశ్రయప్రకరణేషూక్తా స్సర్వేవిగ్రహగుణాస్సంగృహీతాః - ఏవంస్వరూప తద్గుణౌ విగ్రహ తద్గుణౌచప్రతిపాద్య విగ్రహాశ్రిత మాభరణవర్గ మాయుధవర్గంచదర్శయతి - స్వోచితేత్యాది పదద్వయేన - సర్వోత్తర విలక్షణవిగ్రహవిశిష్టం స్వరూపమిహ స్వశబ్దార్థః - అత్ర ‘‘సర్వభూషణభూషార్హ,, ఇత్యాదిభావ్యమ్-కిరీటహారాది రూపేణవైవిధ్యం-ఏకజాతీయేష్వపి కనకమణికాంచనాదిద్రవ్యవిశేషవర్ణ సంస్థానాదివిశేష విశిష్టవ్యక్తిభేదా ద్వైచిత్ర్యమ్-అపరిమితేత్యసంఖ్యేయతోక్తి రనంతత్వమాశ్చర్యవిశేషణం అనవధికాశ్చర్యరసా వహత్వమనంతాశ్చర్యత్వమ్ - అథవా అనంతాన్యాశ్చర్యాణి సంస్థానవిశేషసౌగంధ్య సుఖస్పర్శాదీనియేషాం భూషణానాంతానితథోక్తాని - నిత్యనిరవద్య శబ్దౌపూర్వవత్-అపరిమితత్వ మసంఖ్యేయత్వమేవనతు హ్రస్వదీర్ఘాది పరిమాణవిగ్రహః- యద్వా అనంతేత్యసంఖ్యేయత్వం అపరిమితేతి విగ్రహానురూప మహత్తరత్వంవివక్షితమ్-భూషణాయుధయో ర్దివ్యత్వమప్రాకృతత్వం పూర్వోక్తగుణగణ విగ్రహాభరణ విశిష్టస్వానురూపేత్యత్ర స్వశబ్దార్థః - అసంఖ్యేయేతి - పంచాయుధత్వప్రసిద్ధిః ప్రాధాన్యాదితిభావః - అచింత్యశక్తీతి - కుఠారటంకకుద్దాలాదిభిః ప్రయత్నకృచ్ఛ్రసాధ్యం సాలశైలవసుధాతల విదారణమేకేనహి మహేషుణాకృతమితిభావః - నిరతిశయకల్యాణత్వం నిరతిశయానందావహత్వం భూషణకోటా వప్యనుప్రవేశాత్ - యద్వాలోకే అన్యాయుధలక్షణాని మంగళావహా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ స్వాభిమతానురూప నిత్యనిరవద్యస్వరూప రూపగుణవిభవైశ్వర్య శీలాద్యనవధికాతిశయా-
సంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణ

తయా ప్రసిద్ధాని-తైస్సర్వై స్సంపూర్ణత్వమ్ - పూర్వం స్వరూపనిరూపకతయా సామాన్యతోభిహితామ
శ్రియంవిభూతిమధ్యేపి స్థితాందర్శయన్నర్థా త్స్వరూపాదికమప్యాహ - స్వాభిమతేతి - స్వరూపంస్వా
సాధారణ ధర్మవిశిష్టంశ్రియో దివ్యాత్మస్వరూపం-రూపందివ్యవిగ్రహః- రూపాంతరోగుణశబ్ద స్తద్గతనిరతి
శయా జ్జ్వల్యసౌందర్యాదిపరః విభవశబ్దః పరిజన పరిబర్హాదిపరః-పరత్వసౌలభ్యోపయిక గుణవర్గద్వయ
మైశ్వర్యశీలాభ్యా ముపలక్షితమ్- తత్రాద్యాదిశబ్దః ప్రత్యేకమన్వయాత్ జ్ఞానశక్త్యాదికం వాత్సల్యాదికంచ సంగృ
హ్ణాతి - ఐశ్వర్యశీలాదయో నవధికాతిశయాశ్చ అసంఖ్యేయాశ్చ కల్యాణగుణాఇతి విశేషణసమాసః-ఏవంవిధగు
ణానాం గణఇతిషష్ఠీతత్పురుషః - ఐశ్వర్యశీలాదే గుణవిశేషణత్వా నౌచిత్యా దనవధికాతిశయత్వస్యాపి
గుణవిశేషణత్వే ప్రత్యేకగుణానా ముత్కర్షస్యా శాబ్దత్వా ద్గుణవిశేషణతయైవ సమాసఉచితః-స్వరూపం
రూపం తద్గుణావిభవ ఐశ్వర్యాది గుణగణశ్చేతిద్వంద్వః- స్వరూపాదిపంచకం భగవదభిమతానురూప నిత్య
నిరవద్యంయస్యాస్సా - స్వాభిమతేత్యాది గుణగణేత్యంతే నోక్తాస్వరూపంరూపం తద్గుణాఐశ్వర్యం శీలము
త్యాది గుణగణఇతి యోజనాయాం స్వరూపరూపయోరపి గుణానుప్రవేశప్రసంగః - స్వరూపాదే స్సర్వస్య
పరమాత్మాభిమతత్వంవ్యక్తం. స్వరూపస్యనిత్యత్వంనిష్ప్రకారతయా సర్వకాలవర్తమానత్వమ్-నిరవద్యత్వం
పూర్వంపరమాత్మస్వరూపే ప్రతిపాదితప్రకారమ్. తద్వత్ పితృత్వప్రయుక్తకా దాచిత్కోత్కృష్టత్వాదిరాహి
త్యంవా- అనురూపత్వంతు యథాప్రమాణం ప్రాగ్వదేవ కల్యాణైకతానత్వాదికం శాంతానంతేత్యాదా
మిహభావ్యమ్ - రూపస్యనిత్యత్వ మవతారాది దశాయామపి పరమపదనిలయ భగవదేకాసనస్థితస్య తథావ
స్థితత్వమ్-అనురూపత్వంచ - ‟తస్యాదేవ్యాయథారూప మంగప్రత్యంగసౌష్ఠవం । రామస్యచయథారూపం
తస్యేయమసితేక్షణా„ ‟విష్ణోర్దేహానురూపాంవై కరోత్యేషాత్మన స్తను„ మిత్యాదిప్రతిపాదితం-విగ్రహ
గుణానాంనిత్యత్వం నామౌజ్జ్వల్యాదేః కదాచిదప్య పకర్షాద్యభావః - నిరవద్యత్వంచ దుష్ప్రేక్షతాది
రాహిత్యమ్ అనురూపత్వం ఘనకనకద్యుతీ యువదశామపి ముగ్ధదశా మిత్యాద్యుక్తప్రకారం విభవస్యాను
రూపత్వమ్, ‟దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు పున్నామాభగవాన్హరిః। స్త్రీనామ్నిలక్ష్మీర్మైత్రేయ నానయోర్విద్య
తేపర„ మిత్యాద్యనుసంధేయమ్-అనవధికాతిశయత్వ వచనాదీశ్వరవ్యతిరిక్తా శేషగోచరస్యాపి తదైశ్వర్యస్య
ఈశ్వరాభిమతత్వా న్నతద్ద్వైరాజ్యాదిదోషః - ‟అస్యేశానాజగతో విష్ణుపత్నీ„ తి విష్ణుపత్నీత్వపక్షేణహి
‟సర్వస్యజగతఇయమీష్టే,ఈశ్వరీగ్ంసర్వభూతానా„ మిత్యత్రతుయద్యపిసర్వభూతానామితిప్రతి(సం)బంధి
నిర్దేశాత్ స్త్రీప్రత్యయానుసారేణఈశ్వరపత్నీతివిష్ణుపత్నీతి వివక్షానశక్యా-తథాపివాక్యాంతరబలాదర్థస్య
తథాత్వసిద్ధిః-నిరవద్యత్వం భగవదైశ్వర్యైకరసత్వంవా- నిగ్రహాదిప్రసంగాభావోవా- ప్రతికూలదండత్వంహి
పుంస్త్వానురూప స్తద్వల్లభస్యైవభాగః - శీలస్యనిత్యత్వం మహత్త్వేసత్యపి మందైస్సహనీరంధ్ర సంశ్లేషః -
కదాచిదపి స్వోత్కర్ష ప్రకాశనాభావః- నిరవద్యత్వం తత్రవిప్రలంభాభి ప్రాయాదివిరహః- అనురూపత్వ
మనవధికాతిశయత్వంచ ‟తుల్యశీలవయోవృత్తా„ మిత్యాద్యుక్తప్రకారం. ఏవంశ్రియః పృథక్సిద్ధస్వరూప
రూపగుణవిభవైశ్వర్య శీలాదిప్రతిపాదనేన జ్ఞానాదిగుణవాద పృథక్సిద్ధశక్తిమాత్రత్వం తత్రవ్యూహవిశేషత్వం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ శ్రీవల్లభః, స్వసఙ్కల్పానువిధాయి స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదా శేష శేషతైకరతిరూప నిత్యని
రవద్య నిరతిశయజ్ఞాన క్రియైశ్వర్యాద్యనంత గుణగణాపరిమితసూరిభి రనవరతాభిష్టుత చరణ
యుగళః, వాఙ్మనసా

స్వరూపైక్య మన్యదన్యదపి వదంతోఽనిరస్తాః - శక్తిత్వవాదాస్తు శక్తిత్వేన కార్యోపయుక్త విశేషత్వాభి
ప్రాయాః ప్రయుజ్యంతేహిశాస్త్రేషు సర్వస్త్రీపుంసాత్మకేషు ద్వంద్వాంతరేష్వపి ప్రత్యేకం శక్తిశబ్దః ఏకత్వ
వాదాస్తు సమస్తప్రపంచ ప్రతియోగికైకశేషత్వా శ్రయత్వేనవిశిష్టైక్యే నాత్మహవిః ప్రత్యుద్దేశ్యైకదేవతా
త్వాదివేషేణవా నిర్వాహ్యాః-అతఏవహి - ‟ వ్యాపకావతిసంశ్లేషా దేకతత్వమివోదితౌ ,, విత్యుచ్యతే -
ఉక్తంచశ్రీరామమిశ్రైః షడర్థసంక్షేపే ‟ఉభయాధిష్ఠానంచైకం శేషత్వ,, మిత్యాది- ఏవంవిధాయా భగ
వత్యాశ్శ్రియోవల్లభః ప్రియతమః శ్రీర్వల్లభాయస్యేతివా - నచాభిమతశబ్దపునరుక్తిః- ప్రత్యేకసముదాయ విష
యతయాభి మతత్వాతిశయ వ్యంజనపరత్వాదితి - అథపరిజన విశిష్టతాందర్శయతి - స్వసంకల్పేతి - స్వరూ
పంధర్మ్యంశస్థితిః-అప్రచ్యుత తయావస్థానం- ప్రవృత్తిర్వ్యాపారః-నిత్యానాంస్వరూపస్థిత్యోః పరమాత్మసం
కల్పానువిధాయిత్వంనామ తన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధత్వమ్- తచ్చానిత్యేచ్ఛా సంభవేనివర్తయితుం శక్యతామాత్రం
తేషుత్వనిత్యేచ్ఛాయాః కదాచిదప్యభావాత్ స్థితేస్సదాతనత్వ మిదంచపరమాత్మ సంకల్పానువిధాయి స్వరూ
పస్థితిప్రవృత్తిత్వం బద్ధముక్త ప్రకృతిప్రాకృత కాలాదిష్వపిభావ్యమ్-తచ్చసర్వం ప్రపంచయిష్యతే - శేషతా
శేషవృత్తిరిత్యర్థః - అశేష శేషతా యథాభిమతాకారా - అత్ర ‟శరానానావిధాశ్చాపిధనురాయతవిగ్ర
హం- అన్వగచ్ఛంతకాకుస్థం సర్వేపురుషవిగ్రహాః,, ‟నివాసశయ్యాసనే,, త్యాదిద్రష్టవ్యమ్-ఏకైకకృత్యస్యై
వహి కైంకర్యస్య మిథస్స్వార్థతయాను సంధానాత్సర్వేపి సర్వకైంకర్య కారిణోభవేయుః - యద్వా -
స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిభేదాఏవ అశేషశబ్దేన సంగృహ్యంతే, తేషామశేషాణాంపరమాత్మానం ప్రతి శేషతా
శేషభావః ఏవముక్తప్రకారాయాం శేషతాయా మితరపరిత్యాగేన తదేకావలంబినీ ప్రీతిరేవరూపం స్వరూ
పం స్వభావోవాయేషాంతే- అశేష శేషతైకరతిరూపాః తేచసర్వేనిత్యాః స్వరూపనిత్యత్వస్య సర్వాత్మసా
ధారణత్వాత్ ముక్తవత్క- దాచిదావిర్భూత స్వభావత్వమిహ నిత్యశబ్దేనవ్యుదస్యతే - నిత్యాసంకుచిత
జ్ఞానాదిగుణాఇత్యర్థః- అతఏవనిరవద్యాః క్లేశకర్మ స్వాతంత్ర్యాభిమానాది దోషాత్యంతాభావవంతః-
ఏషాంజ్ఞానస్య నిరతిశయత్వం పరమాత్మజ్ఞానతుల్యత్వమ్-క్రియాయానిరతిశయత్వం స్వచ్ఛందానంత కైంకర్యా
త్మకత్వమ్-ఐశ్వర్యనిరతిశయత్వం పరమాత్మ కైంకర్యోపయోగి స్వేచ్ఛాగృహీత శరీరేంద్రియాదినియమనే నిర్వి
ఘాతత్వమ్-నతుసర్వవిషయత్వమ్. ‟జగద్వ్యాపారవర్జంప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చే,, తిన్యాయా దత్రనిర
తిశయజ్ఞానక్రియైశ్వర్యాది రనంతోగుణగణో ఏషామితివిగ్రహః- తేచాపరిమితా అసంఖ్యాస్సూరయః ‟తద్వి
ప్రాసోవిపన్యవోజాగృవాగ్ంసస్సమింధత,, ఇత్యత్రతాద్యనుసంధానేనాహ-అనవరతాభిష్టుతచరణయుగళఇతి-
విపన్యవః విశేషేణస్తుతిశీలాః పణవ్యవహారేస్తుతౌచనచాభిష్టుతేత్యభిర్విశబ్దార్థః - స్తుతిశీలత్వా దనవరత
త్వోక్తిః-స్తుతివిషయత్వప్రసక్త మేవైశ్వర్యాదేర యత్తారూపపరిచ్ఛేద మపాకరోతి - వాఙ్మనసేతి - ఏతేన
‟యస్యామతంతస్యమతంమతంయస్యనవేదసః।అవిజ్ఞాతంవిజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం॥సో అంగవేదయది
వానవేద-యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహే,, త్యాదీనాం వాఙ్మనసయోరవేద్యార్థతాం వదతః

శ్రీ॥గీ॥భా॥ పరిచ్ఛేద్య స్వరూపస్వభావః-స్వోచితవివిధానంత భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానసమృద్ధానం-
తాశ్చర్యానంతమహావిభవా నంతపరిమాణ నిత్యనిరవద్యాక్షర పరమవ్యోమనిలయః,- వివిధవి-
చిత్రానంత భోగ్యభోక్తృవర్గ పరిపూర్ణనిఖిల జగదుదయవిభవ లయలీలః

తోనిరస్తాః-తథాసతి ‟తద్విజిజ్ఞాసస్వ-మనసాతువిశుద్ధేనబ్రహ్మవిత్-ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్" త్యాదిభిః ‟యతోవాచోనివర్తంతే" ఇత్యత్రయచ్ఛబ్దాదిభిర్విరోధప్రసంగః విరోధపరిహారాయముఖ్యవృత్తిసంకోచవిషయతయా వ్యవస్థాప్యత ఇతిచేత్ అగతోసిపంథానం-విషయవ్యవస్థాతు యథాప్రమాణమస్మాభిః క్రియత ఇతివిశేషః వాఙ్మనసేత్యాదికం పరమవ్యోమవిశేషణతయా కేచిద్వ్యాచక్షతే-శ్రీవైకుంఠగద్యేతథోక్తేః వయంతత్రైప షష్ఠాధ్యాయే యోగినామపీతి శ్లోకేవాఙ్మనసా పరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావమితి పరమాత్మవిశేషణత్వే నైవకుమతి నిరాసార్థమపేక్షితత్వాచ్చాపితథా వివక్షామాచక్ష్మహే - స్వోచితేత్యాది - అత్రాప్యనంతాశ్చర్యశబ్దః పూర్వవత్ విభవశబ్దేన వాహనరత్నాదిగ్రహః-అనంతపరిమాణత్వం తిర్యగూర్ధ్వాదిదేశాపేక్షయా,అధస్తాత్ప్రకృత్యవచ్ఛిన్నత్వాత్ అనంతశబ్దావృత్తిః ప్రత్యేకమానంత్యే తాత్పర్యోత్కర్షాత్-(తాత్పర్యాతిరేకాత్)నిత్యత్వంప్రాకృతవ్యోమవద్వ్యయరహితత్వమ్- నిరవద్యత్వంశుద్ధసత్వమయత్వేన రజస్తమస్తత్కార్యరాహిత్యమ్-అక్షరత్వమంశతోపి సృష్టిసంహారవిరహః-పరమశబ్దనిర్దిష్టప్రక్రియయా ప్రాకృతవ్యోమవ్యవచ్ఛేదః-ఏతేన‟తదక్షరేపరమేవ్యోమ" న్నిత్యాది శ్రుతిసూచనమేవ నిత్యవిభూతియోగఉక్తః-అథలీలావిభూతియోగ ప్రతిపాదనముఖేన ‟యతోవాఇమాని" త్యాదివాక్యం జన్మాద్యస్యేతి సూత్రేణనిరూపితం జిజ్ఞాస్య బ్రహ్మలక్షణయోగందర్శయతి - వివిధేతి - శబ్దస్పర్శాదిరూపేణ దివ్యాదివ్యాదిభేదేన చాత్రభోగ్యవైవిధ్యవైచిత్ర్యే ఇమానీత్యాదిశ్రుత్యాహస్తప్రసారణేన తత్తత్ప్రమాణసిద్ధ సమస్తకార్యప్రకారనిర్దేశాద్బహువచనాసంకోచాచ్చభోక్తౄణాం జ్ఞానసుఖాది తారతమ్యహేతుభూతం దేవాదిరూపేణ వైవిధ్యం తదవాంతరవిధాభూతబ్రాహ్మణాదిరూపేణ వైచిత్ర్యంచదర్శితమ్ - యద్వా - వివిధశబ్దఏవ సావాంతరభేదం సమస్తంవైవిధ్యం సంగృహ్ణాతి - విచిత్రశబ్దత్వాశ్చర్యాదిరూపత్వేనానన్యాశక్యత్వపరః మేఘోదయ ఇత్యారభ్య ‟విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవంతిమాయాః" ఇత్యాదివజ్జ్ఞానసుఖాది తారతమ్యాభావేన పరమవ్యోమ్ని, భోక్తృత్వవైవిధ్యాభావాత్పరభోగ్యతైకరసనిత్యసూరీణాం పృథగుక్తత్వాచ్చ తత్రభోక్తృవర్గానుక్తిః భోగోపకరణ భోగస్థానాన్యత్రాప్యర్థసిద్ధాని-ఏవం విధాయాశ్చవిషమసృష్టేర్విచిత్రానాది చేతనకర్మప్రవాహమూలత్వాన్న వైషమ్యాదిదోషః-నిఖిలశబ్దేన కతిపయసృష్ట్యాది నిమిత్తోపాదానభూత చతుర్ముఖాదివ్యావర్తనమ్-ఉదయశబ్దేనస ద్వారకాద్వారక సమస్తసృష్టిసంగ్రహణమ్-ఏవంవిభవశబ్దేన విష్ణ్వవతారాంతర్యామిత్వాది కృతవివిధస్థితిసంగ్రహః లయోపి నిత్యనైమిత్తికాదిరూపః - నిఖిలసృష్ట్యాది ష్వన్యతమస్యైవ బ్రహ్మలక్షణత్వసంభవత్యపి ఉపాత్తవ్యతిరిక్తయోః కిమన్యః కర్తేతిశంకావ్యావర్తనాయ సృష్ట్యాదిత్రయోపాదానమ్-జగద్గతానా ముదయవిభవలయానామేతద్గతలీలాత్వే వ్యపదేశాదుపాదానత్వంసూచితమ్ - జగదాకారేణ జాయమానత్వాదీన్యస్యలీలా- ‟బహుస్యాంప్రజాయేయేతి" జగత్కారణస్య తస్యసంకల్పస్యాత్మ చిదచిద్విశిష్టస్యైవోపాదానత్వాత్ బాలస్యైవ యువత్వాదిప్రాప్తౌ నస్వరూపగతోవికార ఇతి నిర్వికారశ్రుత్యవిరోధః-అవాప్తసమస్తకామస్యకథం జగద్వ్యాపార ఇతి శంకాంపరిహరతా లీలాశబ్దేననిమిత్తత్వమపి తస్యైవేతిసిద్ధమ్ - ఏతేన నిమిత్తోపాదానభేదం వదంతోనిరస్తాః - నచలోకే నిమిత్తోపాదానభేద

శ్రీ॥గీ॥భా॥ పరంబ్రహ్మ పురుషోత్తమోనారాయణః, బ్రహ్మాదిస్థావరాంత మఖిలంజగత్సృష్ట్వా, స్వేనరూపేణావస్థితో బ్రహ్మాదిదేవమనుష్యాణాం ధ్యానారాధనాద్య గోచరో పారకారుణ్య సౌశీల్య వాత్సల్యౌ దార్యమహోదధిస్స్వ మేవరూపమ్

దర్శనమాత్రాద్విరోధః- లౌకిక కారణవిలక్షణత్వా చ్ఛ్రుతిసిద్ధస్యబ్రహ్మణః అంతతో వైశేషికాదిభిరప ఘటేశ్వర గతసంయోగవిభాగ ద్విత్వద్విపృథక్త్వాది కార్యేష్వీశ్వరస్యైవ నిమిత్తత్వముపాదానత్వం చాభ్యుపగతమితి నకశ్చిదస్మన్మతేదోషః - తథాబుద్ధ్యపూర్వ స్వసుఖోత్పాదనాదావపి ద్రష్టవ్యమ్ - ఏవం బ్రహ్మలక్షణయోగా న్నారాయణస్యైవ పరబ్రహ్మత్వందర్శయన్ సచ్ఛ్రుత్యాత్మాది సామాన్యశబ్దానాం నారాయణాఖ్య విశేష పర్యవసానంచసూచయ న్నారాయణపరంబ్రహ్మేతి శ్రుత్యనుకారిణో ‘‘నారాయణఃపరం బ్రహ్మగీతాశాస్త్రే సమీరిత,, ఇతి-గీతార్థసంగ్రహశ్లోకస్య ప్రపంచనమిహ క్రియతఇతిచ జ్ఞాపయన్నుక్తైఃప్రకారైః సమాఖ్యా త్రయమస్యైవసంగతమితి చోదాహరన్నుక్తేష్వర్థేషువా సమాఖ్యాత్రయం ప్రమాణయన్ ‘‘పరంబ్రహ్మపరంధామ పవిత్రంపరమంభవాన్-ప్రథితఃపురుషోత్తమః-ఏషనారాయణశ్శ్రీమాని,, త్యమీషాం కృత్స్నైకవిషయత్వంచ దర్శయన్నభేదశ్రుతీనాం భేదశ్రుతీనాం ఘటకశ్రుతీనాం కారణశోధకోపాసన శ్రుతీనాంచ నిష్కృష్టమర్థంసంగృహ్ణాతి- పరంబ్రహ్మ పురుషోత్తమోనారాయణఇతి-సర్వసామానాధికరణ్యాం సర్వవైలక్షణ్యంచ సర్వాంతర్యామిత్వేనో పపన్నమితి పదత్రయస్యాభిప్రాయః- అతఏవ ప్రపంచబాధ భేదాభేదాదినా సామానాధికరణ్యంవదంతోనిరస్తాః ‘‘ఏకోహవై నారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన,, ఇత్యారభ్యతత్ర ‘‘బ్రహ్మా చతుర్ముఖోజాయత- యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై,, ఇత్యాద్యుక్త కరణకళేబర ప్రదానసహితోప దేష్టృత్వాదిక మభిప్రేత్యాహ - బ్రహ్మాదిస్థావరాంతం నిఖిలంజగత్సృష్ట్వేతి బ్రహ్మసృజ్యస్య స్థావరపర్యంతస్యజగతః పరమాత్మసృజ్యత్వవచనా ద్బ్రహ్మాదికంచుకితః పరమాత్మా తత్తత్సృజతీతిసిద్ధమ్ - అథస్వేచ్ఛయావతారం తత్రయోజనంచవక్తు మవతారదశాయాం స్వప్రయోజన నివృత్తిం దర్శయతి - స్వేనేత్యాదినా అగోచరఇత్యంతేన - అగోచరత్వ మవ్యక్తత్వాత్ - యథోచ్యతే- ‘‘యైర్లక్షణైరుపేతోహి హరిరవ్యక్తరూపధృక్ । తైర్లక్షణైరుపేతోహి వ్యక్తరూపధరోయునా,, మితి-బ్రహ్మాదిదేవేతివచనా ‘‘త్తదుపర్యపిబాదరాయణస్సంభవాది,, త్యధికరణే అర్థిత్వసామర్థ్యాభ్యాం బ్రహ్మరుద్రాదిదేవజాతీనామపి పరమాత్మోపాసనాధికారిత్వంసూచితమ్ - స్వప్రయోజనాభావే కథంప్రవర్తతేత్యత్రాహ - అపారేతి - స్వార్థనిరపేక్షయా పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా మహత్వంప్రతిరుద్ధయా మందైస్సహ నిరంతరసంశ్లేషరసికతయా స్వాభావికేన పరదోషతిరస్కారేణోప సంబద్ధవిశేషేణ పిశాచగోపాలగోపికాదిభ్యః, స్వాత్మసమర్పణేకృతేపి కియద్దత్తమితిభావయతా మహౌదార్యేణచ ప్రేరితోవతరతీత్యర్థః-అస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తం విగ్రహమ్ ‘‘సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా నృపయత్రప్రతిష్ఠితాః।తద్విశ్వరూపవైరూప్యం రూపమన్యద్ధరేర్మహ,, దితి - పరామృశ్య ‘‘సమస్తశక్తిరూపాణితత్కరోతిజనేశ్వర। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యాచేష్టావంతిస్వలీలయా,, ఇత్యుక్తప్రకారేణావతార విగ్రహస్యాపి అప్రాకృత పరమపదనిలయ విగ్రహాంశవిశేషత్వం దర్శయితుం స్వమేవరూప మిత్యాదినోపన్యస్తమ్ - ‘‘నైషగర్భత్వమాపేదే నయోన్యామవసత్ప్రభుః । నతస్యప్రాకృతామూర్తి ర్మాంసమేదోస్థిసంభవా । నభూతసంఘసంస్థానో దేహోస్యపరమాత్మనః,, ఇతిచోచ్యతే-

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తత్తత్సజాతీయసంస్థానం స్వస్వభావమజహదేవకుర్వన్ తేషుతేషులోకేష్వవతీర్యావతీర్య తై
స్తైరారాధిత స్తత్తదిష్టానురూపం ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం ఫలంప్రయచ్ఛన్ భూభారా
వతరణాపదేశేనా స్మదాదీనామపి సమాశ్రయణీయత్వాయా వతీర్యోర్వ్యాంసకలమనుజన
యనవిషయతాంగతః పరావర నిఖిలజనమనోనయన హారిచేష్టితా నికుర్వన్పూతనా శకటయ
మళార్జునా రిష్టప్రలంబధేనుక కాళియకేశికువలయా పీడచాణూరముష్టికతోసలకంసాదీన్ని
హత్యానవధికదయా సౌహార్దానురాగ గర్భావలోకనాలాపనామృతై ర్విశ్వమాప్యాయయ
న్నిరతిశయసౌందర్య సౌశీల్యాది

"అజోపిస"న్నిత్యాదివక్ష్యమాణమనుసంధాన ఆహ-స్వస్వభావమజహదేవేతి "యదాయదాహిధర్మస్యగ్లాని ర్భవతిభారత" "సంభవామియుగేయుగే" ఇతివిప్సార్థం "బహూనిమేవ్యతీతానిజన్మాని" త్యాద్యర్థంభావయ న్నాహ - తేషుతేషు లోకేష్వవతీర్యావతీర్యేతి "సఉశ్రేయాన్భవతిజాయమానః - యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతిదివౌకసః । అపశ్యన్తఃపరంరూప" మిత్యాదికం స్మారయితుమవతీర్య తైస్తైరారాధిత ఇత్యుక్తమ్- తత్తదిష్టాను రూపమితివచనా త్ఫలప్రదానే వైషమ్యదోషః పరిహృతః "తస్మిన్ప్రసన్నే కిమిహాస్త్యలభ్య" మిత్యాది చాత్రానుసంధేయమ్-అవతారసామాన్యం తత్ప్రయోజనంచదర్శితమ్ - అథతం ప్రస్తుతాన్వితందర్శ యతి- భూభారేత్యాదినా- భూభారావతరణం వ్యాజమాత్రం సర్వసమాశ్రయణీయత్వంతు సాక్షాదుద్దేశ్యం దుష్కృద్వినాశస్య సాధుజనపరిత్రాణాఖ్య మహాప్రయోజనానుషంగికత్వా ద్భూభారావ తరణాపదేశేనేత్యు క్తం-అస్మదాదీనామపి అయోగినామిత్యర్థః- సర్వసమాశ్రయణీయత్వంవివృణోతి - సకలేతి- "యన్నదేవాన మునయో నచాహంనచశంకరః-జానంతిపరమేశస్య తద్విష్ణోః పరమంపద" మిత్యాది ప్రతిపాదితాకారేణ మ హాయోగినాం పరిశుద్ధేన మనసాపిదుర్గ్రహః సౌలభ్యాతిరేకా న్మనుష్యాణాం తత్రాప్యాగోపాల మవధీరిత విరుద్ధావిరుద్ధ విభాగో మాంసచక్షుషా గ్రాహ్యోఽభూదితిభావః - ఏవమవతరణ నయనవిషయత్వయో ర్నకేవ లమారాధ్యత్వమేవ ప్రయోజనం కింతుతదనుభావోపీత్యభిప్రాయేణాహ పరావరేతి - పరాఉపాసన సమ ర్థాః బ్రహ్మరుద్ర భీష్మాక్రూరాదయః అవరాస్త్వాభీరప్రభృతయః - నిఖిలజనేతి - స్త్రీపుంసాదివిభాగోపి నాస్తీత్యభిప్రేతమ్ "పుంసాందృష్టిచిత్తాపహారిణ" మితివ ద్దివ్యచేష్టితానినవనీతనటనాదీని - ఏవంవిశేషణద్వయం సాధుపరిత్రాణ ప్రకారవిశేషణ తయాభిహితమ్ - అథసాధుపరిత్రాణానుషంగిక దుష్కృద్వినాశనప్రకారం ప్రపంచయతి - పూతనేతి - భగవతో బలభద్రస్యాప్యేతదంశరూపత్వాత్ప్రలంబముష్టికాది హననమప్యే తత్కర్తృకతయోపాత్తమ్ - పున స్సాధుపరిత్రాణాంతర్గతాం భోగ్యతాందర్శయతి - అనవధికేతి - ప్రియ తమస్వరూప దర్శనం ధారకం-తచ్చేష్టితదర్శనం పోషకం-తేన సహాలాపాదిర్భోగాది ర్భోగప్రకారఇతి నయ నవిషయత్వచేష్టితాలోకాదివిభాగ నిర్దేశాభిప్రాయః - దయాస్వార్థనిరపేక్షా పరదుఃఖ నిరాకరణేచ్ఛా సౌహార్దంహితైషిత్వం అనురాగఃప్రీతిః ఏవంసాధుపరిత్రాణం తదౌపాధికందుష్కృద్వినాశనంచోక్తం-అథ ధర్మసంస్థాపన మారాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేన దేశకాలవిప్రకృష్టానామపి పరంపరానుగ్రాహకేణోపదేశే నచ దర్శయతి - నిరతిశయేత్యాదినా వాక్యశేషేణ - ఏతచ్చాఖిలం పరిత్రాణాయేతి శ్లోకేవ్యాఖ్యాస్యతి - తత్రహిసాధూనాం లక్షణస్వభావముక్త్వాఽనంతరమేవముక్తం మమస్వరూప చేష్టితావలోకనాలాపనేనతే

శ్రీ॥గీ॥భా॥ గుణావిష్కారేణాక్రూరమాలాకారాదీన్ పరమభాగవతాన్ కృత్వా పాండుతనయయుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేన పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనతయా వేదాంతోదితం స్వవిషయజ్ఞానకర్మానుగృహీతభక్తియోగమవతారయామాస-తత్ర పాండవానాంకురూణాంచయుద్ధేప్రారబ్ధే

షాం పరిత్రాణాయ తద్విపరీతానాం వినాశాయచక్షీణస్య వైదికస్యచధర్మస్య మదారాధన స్వరూపస్యారాధ్యస్వరూపదర్శనేన స్థాపనాయచ దేవమనుష్యాదిరూపేణ యుగేయుగేసంభవామీత్యుపదేశతో ధర్మస్థాపనం వ్యాసాదిముఖేనాపి(ప్య)శక్యమారాధ్యాకారప్రదర్శనేనస్థాపనంతు స్వేనైవావశ్య కర్తవ్యమితిభావః- బాహ్యాంతర కరణగ్రాహక గుణవర్గనిదర్శనతయా సౌందర్య సౌశీల్యయోర్గ్రహణ్యా- పరమభాగవతాన్ కృత్వేతి- భగవద్భక్తిరూప పరమధర్మనిష్ఠాన్ కృత్వేత్యర్థః- ఏవంప్రాచీన భగవచ్చరితస్య శ్రీమద్గీతార్థోపదేశేనసంగతిః ప్రదర్శితా-పాండుతనయ యుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేనేతితు భారతకథాసంగతిః అత్రవ్యాజశబ్దేన ‘‘అస్థానస్నేహకారుణ్య ధర్మాధర్మధియాకులం - పార్థంప్రపన్నముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణంకృతం,, మిత్యత్రోద్దిశ్యేతి పదస్యాభిప్రాయోవివృతః - పరమపురుషార్థేత్యాదినా శాస్త్రస్య పరమప్రయోజనాభిధానం- తేనాత్రభూమవిద్యయా మివాత్మానుభావోక్తి రైశ్వర్యోక్తివ ద్భగవదనుభవాపేక్షయా నికృష్టపరత్వజ్ఞాపనాయేతిసూచితం- మోక్షసాధనతయేతి సాధ్యసాధనభావనిర్దేశేన సంసార్యాత్మనఏవ నిత్యముక్తింవదంతోనిరాకృతాః - వేదాంతోదితం వేదాంతవిహితంనతు వేదాంతోత్పాదిత మిత్యర్థః - ఏతేనావిధేయజ్ఞానవాదినోనిరస్తాః- వేదాంతోదిత స్యార్థస్యోపబ్రహ్మణ మత్రక్రియతఇతిభావః - వేదాంతోదితం విషయమితి మోక్షార్థోపాసన వాక్యానామనన్య పరతయా సాక్షాత్పరమ పురుషారాధన విషయత్వమేవ అధర్వశిరః ప్రతర్దనవిద్యాదిషు రుద్రేంద్రాదిభి స్స్వస్యముముక్షూపాస్యత్వవచనేపి రుద్రాద్యంతర్యామిభూతః పరమాత్మైవోపాస్యఇతి శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవదితి సూత్రకారేణైవ ప్రతిపాదితమితిభావః -

ఏతేన వేదాంతోదితస్య మాహాత్మ్యవాదినో భగవతస్స్వ గుణావిష్క్రియాదిదోషో నాత్రభూతార్థ శంసినఇతిసూచితమ్ - స్వవిషయమితి భక్తియోగస్య సిద్ధరూప పరమప్రతిపాద్యానుబంధిత్వ మపిదర్శితం ప్రధానవిధేయాంశ నిష్కర్షాయ భక్తియోగమిత్యుక్తమ్-జ్ఞానకర్మానుగృహీతత్వం జ్ఞానకర్మసాధ్యత్వం- ఏతేనసముచ్చయాది పక్షానిరస్తాః - వైరాగ్యస్య సంగ్రహశ్లోకే పృథగుక్తస్యాపినిష్ఠా ద్వయానుప్రవిష్టత్వాది హానుక్తిః-ఏవముపాయోపేయాత్మక ముభయమపి శాస్త్రప్రతిపాద్యమితి సంగ్రహశ్లోక తాత్పర్యముక్తంభవతి - మోక్షసాధనతయా వేదాంతోదితం భక్తిప్రయోజనమితి వచనాదుపాసనస్యా ర్వాచీనబ్రహ్మప్రాప్త్యాదిసాధనత్వం వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రస్య మోక్షసాధనత్వంచ వదంతఃప్రత్యుక్తాః జ్ఞానధ్యానాదిసామాన్యవచసాం భక్తిరూపవిశేషే పర్యవసానమితిచభావః - ఏతచ్చాఖిల ముత్తరత్ర వ్యక్తంభవిష్యతి - ఏవంశాస్త్రంసంగమయ్య శాస్త్రోపోద్ఘాతంసంగమయితుం పాండుతనయేత్యాదినా సూచితం పూర్వవృత్తాంతం ప్రకటయన్ సారథిత్వేనావస్థా యాచార్యకృత్యకరణే ప్రతారకత్వ శంకాంచవారయతి - తత్రేతి - తత్రప్రథమం భక్తియోగమవతారయితు మేవంచకారేత్యర్థః - యద్వా తత్రయుద్ధే ప్రారబ్ధఇత్యన్వయః భక్తియోగావతరణవ్యాజభూత ప్రోత్సాహవిషయభూతే ప్రారబ్ధఇత్యర్థః - భగవతోవతార దశాయామపి పూర్ణత్వంస్వాచ్ఛంద్యాదికం వాత్సల్యాదిమూలసారథ్యా ద్యపకృష్ట కర్మానుష్ఠానస్య గుణరూపత్వాదికంచ ప్రదర్శయి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సభగవాన్ పురుషోత్తమస్సర్వేశ్వరో జగదుపకృతిమర్త్య ఆశ్రితవాత్సల్యవివశః పార్థంరథి నమాత్మానంచసారథిం సర్వలోకసాక్షికంచకార - ఏవంజ్ఞాత్వాపిసర్వాత్మనాం ధోధృతరాష్ట్రస్సుయోధన-విజయబుభుత్సయా సంజయంపప్రచ్ఛ ॥ ధృతరాష్ట్రఉవాచ ॥ ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతాయుయుత్సవః। మామకాఃపాండవాశ్చైవ కిమకుర్వతసంజయ॥౧॥సంజయఉవాచ ॥ దృష్ట్వాతుపాండవానీకం వ్యూఢం-

---

తుం సభగవానిత్యాద్యుక్తం - సభగవాన్పురుషోత్తమ స్సర్వేశ్వరఇతిచతుర్భిః పదైఃస్వరూప గుణవైలక్షణ్యమ్విభూత్యాది ప్రతిపాదనేన పరత్వసంగ్రహః సర్వేశ్వర ఇత్యనేన"సర్వేశ్వరఃకృష్ణ,,ఇత్యాదివచనోక్తం స్వాచ్ఛంద్యం జగత్కుటుంబిత్వంచ జ్ఞాపితమ్ - జగదుపకృతిమర్త్య ఆశ్రితవాత్సల్యవివశఇతి సౌలభ్యసంగ్రహః-అవిప్రలంభకత్వం చానేనవ్యంజితమ్-జగతాముపకారాయ "జగదుపకృతిమర్త్యంకోవిజేతుంసమర్థ,, ఇత్యాదికమిహస్మారితమ్- జగదుపకృతిమర్త్యత్వే వ్యుత్క్రాన్తచరితం పరిత్యజ్యనికృష్ట సారథ్యాదికంకృత్యం కిమర్థంకురుత ఇత్యత్రోక్త మాశ్రితవాత్సల్యవివశఇతి - పార్థం రథినమాత్మానంచసారథిమితి అపకృష్టం పార్థముత్కృష్టకృత్యే స్వయమేవావస్థాప్య స్వాత్మానముత్కృష్టం నికృష్టకృత్యే చకారేతిభావః - పార్థశబ్దేన వాత్సల్యోపయిక లౌకికసంబంధ విశేషస్సూచితః - పితృస్వసాపృథా భగవతస్సర్వలోక సాక్షికమితి-నచాసౌనికృష్టకృత్యం సాపత్రపో రహస్యేకృతవాన్ అతఇదమప్యాశ్రిత వాత్సల్యస్య నైరపేక్ష్యస్యాథాపహ్నావాద్య సంభవస్యచ లింగమితిభావః - యద్వా సర్వేషాంస్వసమాశ్రయణేన పురుషార్థలాభాయస్వస్య శాస్త్రైకసమధిగమ్యమాశ్రితపారతంత్ర్యం సర్వలోకప్రత్యక్షం చకారేతిభావః - తదేవత్వాం శీలరూపేత్యాదిక్రమేణానన్యసాధారణ శీలరూపచరిత పరమసత్త్వప్రబల శాస్త్రదేవతా పారమార్థ్యవేది శాంతనవసంజయాది వచనైరపి ఆసురప్రకృతీనాం యథావదవగంతుమశక్యతాంప్రదర్శయన్ గీతోపనిషత్ప్రస్తావనార్థం ప్రథమశ్లోక మవతారయతి - ఏవమితి - శ్రియఃపతిరిత్యాదినా సర్వోత్తర ప్రకారేణేత్యర్థః-సర్వాత్మనేతి నకేవలంచక్షుషా పరత్రేహచ హితమజానతా మనసాపీత్యర్థః- ఏవంవిధ మాంధ్యంసుయోధనవిజయాభిలాషేణ ప్రశ్నేహేతుః మామకాఇతి ప్రథమోక్త్యా మమకారేణ "యత్రయోగేశ్వర,, ఇత్యాదిప్రతివచన ప్రక్రియయాచసూచితః ప్రష్టురభిప్రాయం దర్శయితుం సుయోధనేత్యాదికముక్తమ్-సంజయమితి-వ్యాసప్రసాదలబ్ధ సకలభారతసమరవృత్తాంతసాక్షాత్కారం "శుద్ధభావంగతోభక్త్యా శాస్త్రాద్వేత్తిజనార్దన,, మిత్యాదివాదినం ఏవం విధార్థదర్శిత్వ యథాదృష్టార్థ వాదిత్వాభ్యామాప్తతమతయా నిర్ణీతమితిభావః పప్రచ్ఛ సమరవృత్తాంత మితిశేషః॥ ధర్మక్షేత్రే ధర్మస్యస్థానభూతే సమరాధ్వర సముచితఇతిభావః కురుక్షేత్రే పాండవధార్తరాష్ట్రాణాం స్వకూటస్థ నామోపలక్షితత్వేన బహుమానవిషయఇతిభావః- యుయుత్సవస్సమవేతాః మిథఃప్రత్యనీక రూపేణవ్యూఢాఇత్యర్థః చైవేత్యవ్యయ ద్వయమనతిరిక్తార్థం-యద్వా సమస్తభూమండలవర్తినాం రాజ్ఞాం తత్రసమాహారేపితా దర్థ్యార్థద్వర్గద్వయమేవ తదాభూదిత్యేవకారాభిప్రాయః-అకుర్వతేత్యాత్మనే పదేనకర్త్రభిప్రాయ క్రియాఫలవిషయేణ స్వార్థతోక్తా॥ ఏవంసుయోధన విజయబుభుత్సా కృతస్యప్రశ్నస్య "యత్రయోగేశ్వర,, ఇతి సాక్షాదుత్తరంవక్ష్యన్ తత్ప్రత్యాయనార్థమఖిల మవాంతరవృత్తాంతమపి సంజయ ఉవాచ- పాండవానీకంవ్యూఢం దృష్ట్వేతిసుయోధనస్య ధైర్యభ్రంశహేతుః

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దుర్యోధనస్తదా।ఆచార్యముపసంగమ్య రాజావచనమబ్రవీత్॥౨॥పశ్యైతాంపాండుపుత్రాణా
మాచార్యమహతీంచమూం।వ్యూఢాంద్రుపదపుత్రేణ తవశిష్యేణధీమతా॥౩॥అత్రశూరామహే
ష్వాసా భీమార్జునసమాయుధి।యుయుధానోవిరాటశ్చ ద్రుపదశ్చమహారథః॥౪॥ధృష్టకేతుశ్చేకి
తానః కాశీరాజశ్చవీర్యవాన్। పురుజిత్కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చనరపుంగవః॥౫॥యుధామన్యు
శ్చవిక్రాంత ఉత్తమౌజాశ్చవీర్యవాన్।సౌభద్రోద్రౌపదేయాశ్చ సర్వఏవమహారథాః॥౬॥అస్మా
కంతువిశిష్టాయె తాన్నిబోధద్విజోత్తమ। నాయకామమసైన్యస్య సంజ్ఞార్థంతాన్బ్రవీమితే॥౭॥
భవాన్భీష్మశ్చకర్ణశ్చ కృపశ్చసమితింజయః। అశ్వత్థామావికర్ణశ్చ సౌమదత్తస్తథైవచ॥౮॥
అన్యేచబహవశ్శూరా మదర్థేత్యక్తజీవితాః।నానాశస్త్రప్రహరణా స్సర్వేయుద్ధవిశారదాః॥౯॥
అపర్యాప్తంతదస్మాకం బలంభీష్మాభిరక్షితం।పర్యాప్తంత్విదమేతేషాం బలంభీమాభిరక్షితం॥౧౦॥

తదధీనో ధైర్యభ్రంశరూపో వస్థావిశేషస్తు శబ్దేనసూచ్యతే-దృష్ట్వేత్యాదేరనునాదయన్నిత్యం తస్యావ్యక్తాం
శంవ్యంజయతి దుర్యోధనఇత్యాదినా కథయదిత్యం తేన - సంజ్ఞార్థం సమ్యక్ జ్ఞానార్థం సంజ్ఞయా పరిసం
ఖ్యానార్థంవా తత్రాంతర్విషణ్ణో భవదిత్యం తేన "భీష్మమేవాభిరక్షంతుభవంతస్సర్వఏవహి" త్యేతదంతం
వ్యాఖ్యాతం - అపర్యాప్తమితి శ్లోకస్యాయమర్థః తస్మాదస్మాకంబలంహి భీష్మాభిరక్షిత మపర్యాప్తం
పరబలవిజయాయనాలమ్-ఇదంత్వే తేషాంపాండవానాంబలంభీమాభిరక్షితం పర్యాప్తంఅస్మద్బలవిజయాయా
లమితి - నన్విద మనుపపన్నం తద్బలమితి సామానాధికరణ్యప్రతీతిభంగాయోగాత్ పూర్వత్రచ పరబలస్వ
బలయో స్సామర్థ్యాసామర్థ్య హేతూపన్యాసాత్- నచభీష్మద్రోణాదిరక్షితం స్వబలమయమసమర్థంమ
న్యతే ప్రబలానామేవ భీష్మద్రోణాదీనాం వధస్యోపాయికః "నభేతవ్యంమహారాజే" త్యాదిషు బహుశస్స్వ
బలస్యైవసామర్థ్యం దుర్యోధనేనో పన్యస్తమ్-నచేదానీంతద్విపరీతప్రతీతౌ కారణమస్తీతి ద్వితీయదివసారం
భేచ దుర్యోధనఏవంవక్ష్యతి - "అపర్యాప్తంతదస్మాకం బలంపార్థాభిరక్షితం। పర్యాప్తంత్విదమేతేషాం
బలంపార్థివసత్తమా" ఇతి తత్రచాస్మాక మపర్యాప్త మిత్యేవాన్వయః-నపునరస్మాకంబలమితి తతోత్రాపి
తథైవవచన వ్యక్తిరుచితా - తస్మాత్పాఠభేదేన వ్యవహితాన్వయేన వాక్యభేదేన పదార్థభేదేనవా
యోజనాస్యాత్ - తత్ర భీమభీష్మశబ్దయో ర్విపర్యాసాత్పాఠభేదః తథాచ భీమాభిరక్షితం తద్బలం అస్మాక
మపర్యాప్తమిత్యన్వయే సామానాధికరణ్యం తదితి విప్రకృష్టనిర్దేశ స్వారస్యం దుర్యోధనాభిప్రాయా విరో
ధశ్చసిద్ధ్యతి- వ్యవహితాన్వయేప్యయమేవార్థః- ద్విధాచవ్యవహితా న్వయోత్రశక్యః భీష్మాభిరక్షిత భీమా
భిరక్షితశబ్దయో ర్విపర్యాసాదేకః అపర్యాప్తంతత్పర్యాప్తం త్విదమిత్యనయో ర్విపర్యాసాద్ద్వితీయః అర్థా
చిత్యాయతు వ్యవధానమాత్రంసాధ్యతే- వాక్యభేదేత్వేవంయోజనా- అపర్యాప్తం తదిత్యేకాప్రతిజ్ఞా పర్యా
ప్తంత్విదమితిద్వితీయా - అత్రకో హేతురితి శంకాయాం హేతుపరం వాక్యద్వయంఅస్మాకం బలంభీష్మాభిర
క్షితం ఏతేషాంతుబలం భీమాభిరక్షితమితి అస్మద్బలస్య ప్రబలాధిష్ఠితత్వా త్పరబలస్యచదుర్బలా ధిష్ఠితత్వాది
త్యర్థః- పదార్థభేదేత్వేవంయోజనా-పర్యాప్తంసమాపనం పర్యాప్తమితికర్తరి క్తః- నాశనసమర్థమిత్యర్థః
అపర్యాప్తం నాశనాసమర్థమిత్యర్థః- భీష్మాభిరక్షితమస్మాకం బలంతదపర్యాప్తంనాశయితుం నశక్నోతి
తదిత్యత్రపాండవబలం కర్తృతయానిర్దిశ్యతే-ఇదమితిచస్వబలం పరబలప్రాబల్యంచ యుద్ధారంభేనదుర్యో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అయనేషుచసర్వేషు యథాభాగమవస్థితాః । భీష్మమేవాభిరక్షంతు భవంతస్సర్వఏవహి ॥ ౧౧॥
తస్యసంజనయన్హర్షం కురువృద్ధఃపితామహః । సింహనాదంవినద్యోచ్చైశ్శంఖందధ్మౌప్రతాపవాన్ ॥ ౧౨॥ తతశ్శంఖాశ్చభేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః । సహసైవాభ్యహన్యంత సశబ్దస్తుములోఽభవత్ ॥ ౧౩ ॥ తతశ్శ్వేతైర్హయైర్యుక్తే మహతిస్యందనేస్థితౌ । మాధవఃపాండవశ్చైవ దివ్యౌశంఖౌప్రదధ్మతుః ॥ ౧౪ ॥ పాంచజన్యంహృషీకేశో దేవదత్తంధనంజయః ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ దుర్యోధనస్స్వయమేవ భీమాభిరక్షితం పాండవానాం బలమాత్మీయంచ భీష్మాభిరక్షితం బలమవలోక్యాత్మీయ విజయేతస్య బలస్యపర్యాప్తతా మాత్మీయస్యబలస్య తద్విజయేచాపర్యాప్తతామాచార్యాయనివేద్యాంతర్విషణ్ణోఽభవత్ - తస్యవిషాదమాలక్ష్యభీష్మస్తస్య హర్షంజనయితుం సింహనాదం శంఖధ్మానంచకృత్వా శంఖభేరీనినాదైశ్చ విజయాభిశంసినం ఘోషంచాకారయత్ - తతస్తంఘోషమాకర్ణ్య సర్వేశ్వరేశ్వరః పార్థసారథీరథీచ పాండుతనయః

ధః ప్రసంజయేదితి సోఽయంఘంటాపథాత్పాటచ్చరకుటీప్రవేశః- తథాహి ఇహతావద్భీష్మాభిరక్షితమిత్యత్ర తత్ప్రతిశరస్త్వేన భీమాభిరక్షితమితి కేనాభిప్రాయేణ నిర్దిశ్యతే- నతావద్భీష్మవద్భీమస్యాపి సేనాపతిత్వేన ధృష్టద్యుమ్నస్య తత్పతిత్వేనోక్తత్వాత్ నాపి భీష్మసమపౌరుషత్వేన - అత్యంతవిషమతయా ప్రసిద్ధేః యథోక్తంభీష్మేణైవ ౹౹శక్తోహంధనుషైకేన నిహంతుంసర్వపాండవాన్। యద్యేషాంనభవేద్గోప్తా విష్ణుఃకారణపూరుష,, ఇతి- నాపి ప్రతిబలాధీశ్వరత్వేన ధర్మసూనోస్తథాత్వాత్ - నాపి పరబలభటప్రధానత్వేన- అర్జునస్యైవ తథాప్రసిద్ధేః అతోభీమస్య సమస్తధార్తరాష్ట్రవధపేక్షితత్వాత్తదుచిత సాహసబలసహాయాదియుక్తత్వాచ్చ తస్యవిశేషతోనిర్దేశః ఏవంసతి తత్ప్రతిశరస్త్వేన భీష్మస్యనిర్దేశోఽపి సమస్తపాండుతనయసంరక్షణప్రవణత్వేనప్రతిపన్నత్వాత్-అతశ్శత్రుబల (భయ)సహాయాతిశంకే పదద్వయసూచితేఇత్యుక్తంభవతి - యదుక్తం పూర్వత్రపరబలస్య బలయోస్సామర్థ్యాసామర్థ్యహేతుః కశ్చిన్నోక్తఇతి తదస్యసమీక్షితవచనం ఉపక్రమేహి ప్రథమమేవస్వబలాచ్చతురక్షౌహిణీన్యూనమపిమహతీంచమూమితిప్రతిచమూర్వర్ణితా అనంతరంధీమతేత్యంతేనప్రతి సేనాపతిర్వర్ణితఃతదనంతరం ౹౹అత్రశూరామహేష్వాసా,, ఇత్యారభ్య ౹౹సర్వఏవమహారథా,, ఇత్యంతేనదృష్టాంతీకృతభీమార్జునాభ్యాం సహాష్టవింశతిసంఖ్యాః పురుషాస్సాతిశయపౌరుషతయావర్ణితాః- స్వపక్షేణచమూర్వర్ణితానాపి సేనాపతిః స్వబల ప్రధానపరిసంఖ్యానేచసప్తపురుషాఉపాత్తాఃవ్యతిరిక్తాస్త్వాకృతిగణత్వేన ౹౹అన్యేచబహవశ్శూరా,, ఇత్యుక్తాః ౹౹మదర్థేత్యక్తజీవితా,, ఇతిచోక్తం-నతుమదర్థే జిగీషవఇతి సాభిసంధికత్వమేవ తేనాపిప్రతిపాద్యత ఇతిచేత్సత్యం తథాపివచనవ్యక్తి ప్రకారఏవంవిధః అభిసంధిర్ద్యోతనాయాపిహిత్యక్తజీవితత్వవచనం ప్రతిభటానాంబలీయస్త్వబుద్ధేరేవభవతి అనంతరంచ ౹౹తస్యసంజనయన్హర్షంకురువృద్ధఃపితామహ,, ఇతి దుర్యోధనస్యజనయితవ్యహర్షత్వేనపూర్వం విషాదస్స్వరతస్సూచ్యతే - ఏతదభిప్రాయేణోక్తం ౹౹అంతర్విషణ్ణోఽభవది,, తి పరస్తాచ్చ ౹౹సఘోషోధార్తరాష్ట్రాణాంహృదయానివ్యదారయ,, దితి ధార్తరాష్ట్రహృదయసంభేదఉచ్యతే-అతఉపక్రమేప్రతిచమూతత్సేనాపతి సమగ్రభటవర్ణనాదుపసంహారేపి శంఖశబ్దమాత్రేణ హృదయసంక్షోభనాన్మధ్యేజనయితవ్యహర్షత్వేనవిషాదోత్పత్తి తదపనయసూచనాదేతచ్ఛ్లోకస్వారస్యాచ్చోక్తార్థఏవ తాత్పర్యం-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥ ౧౫ ॥ అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః । నకులస్సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥ ౧౬॥ కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసశ్శిఖండీ చ మహారథః । ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః॥ ౧౭ ॥ ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వతః పృథివీపతే। సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శంఖాన్ దధ్ముః పృథక్పృథక్॥ ౧౮॥ స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్ । నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయన్॥ ౧౯॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సై త్రైలోక్య విజయోపకరణభూతే మహతి స్యందనే స్థితౌ త్రైలోక్యం కంపయంతౌ శ్రీమత్పాంచజన్య దేవదత్తౌ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః - తతో యుధిష్ఠిర వృకోదరాదయశ్చ స్వకీయాన్ శంఖాన్ పృథక్పృథక్ ప్రదధ్ముః - స ఘోషో దుర్యోధనప్రముఖానాం సర్వేషామేవ భవత్పుత్రాణాం హృదయాని బిభేద - అద్యైవ నష్టం కురూణాం బలమితి ధార్తరాష్ట్రా మేనిరే - ఏవం తద్విజయాభికాంక్షిణే ధృతరాష్ట్రాయ సంజయోఽకథయత్. *

అత ఏవ తచ్ఛబ్దస్య తస్మాదితి హేత్వర్థకత్వముపపన్నం అత ఏవ విప్రకృష్టనిర్దేశ చోద్యం చ పరిహృతం - న చ పరబలమిదానీం దుర్యోధనస్యాపరోక్షం "దృష్ట్వా తు పాండవానీకం" "పశ్యైతాం" ఏతేషామిత్యాది ప్రత్యక్షనిర్దేశాత్ - యత్తు భీష్మద్రోణాదిరక్షితస్య స్వబలస్య దౌర్బల్య ప్రతీతిరయుక్తేతి తదప్యసత్ - సోపాధికస్యాపి భీష్మద్రోణాది వధస్య జ్ఞాతోపాధినా దుర్యోధనేన శంకితత్వోపపత్తేః - యత్తు న భేతవ్యమిత్యాదౌ బహుశః స్వబల సామర్థ్యముపన్యస్తమిదానీం చ తద్విపరీతప్రతీతి హేతుర్నాస్తీతి - తదపి న - యథార్జునజిఘాంసయా శరచాపోద్యమనపర్యంతం ప్రవృత్తోఽపి హంతవ్య బంధుసముదాయసన్నిధి దర్శనేనోల్బణైః స్నేహకారుణ్యాధర్మభయై రాకులీకృతం పునర్భగవతా పర్యవస్థాప్యతే తథాత్రాపి దృఢఘటితబహుమహాభటబలసాక్షాత్కారా దుల్బణభయవిషాదో దుర్యోధనో భీష్మేణ పర్యవస్థాప్యత ఇతి కిమనుపపన్నం - ప్రత్యక్షితం చ దుర్యోధనేన గోగ్రహణాది వృత్తాంతేషు - సర్వేభ్యస్స్వబలభటేభ్యః పరేషాం సామర్థ్యం న చేదానీం తన్న స్మరతీతి వదతి హి స్వయమేవ "అకారాదీని నామాని అర్జునత్రస్తచేతసః" ఇత్యాది - యత్తు ద్వితీయ దివసారంభోక్తి వదత్రాపి వచనవ్యక్తిః కార్యేతి తదపి మందం - న హ్యవశ్యమేక దేశసాదృశ్యాత్సర్వథా సాదృశ్యేన భవితవ్యమితి నియమః ప్రథమద్వితీయ దివసయోరభిప్రాయ భేదోఽనుపపన్న ఇతి చేన్న యుద్ధసిద్ధేశ్చంచలతాద్యనుసంధానేపి విషమత్వా దభిప్రాయపద్ధతేః - కించాత్రాచార్య భీష్మాభ్యాం సహ వ్యూహాంతరమార్గేషు యథాభాగావస్థాపన సేనాధిపతి సంరక్షణాదిహితరూపణే ప్రవృత్తత్వాదేవ వచనప్రవృత్తి రుపపన్నా తదేతద్దర్శిత మాచార్యాయనివేద్యాంతర్విషణ్ణో భవదితి - ద్వితీయదివసే తు స్వసహాయభూతేభ్యః పార్థివేభ్యస్స్వధైర్యప్రకాశనే బలసాంత్వనాదౌ చ ప్రవృత్తత్వాత్తథావ్యవహార ఇతి న కశ్చిద్దోషః - తదేతదఖిలమభిప్రేత్య దృష్ట్వేతి తు శబ్దః ప్రయుక్తః - ఇదం చ ప్రారంభే దైవోపహతస్య దుర్యోధనస్యాతర్కితాగతవిషాదమూలం స్వబలస్యాపర్యాప్తత్వవచన మాగామినమపజయం సూచయతి - అతస్సర్వజనపఠితపాఠస్య రసనిద్ధార్థస్య నిర్దోషత్వాత్పాఠభేదాదిపక్షాః పరిక్షీణాః పాఠభేదస్య వ్యవహితాన్వయవాక్యభేదాప్రసిద్ధార్థకల్పనాదీనామేవ చ ప్రబలదూషణత్వాత్ వాక్యభేదయోజనాయాం తు ప్రతిజ్ఞాద్వయే హేతుద్వయస్య యథాక్రమం తావదన్వయో న ఘటతే యోహి ప్రబలో దుర్బలో వా యద్బలం రక్షతి స తస్య పర్యాప్తో వ పర్యాప్తో వా హేతు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అథవ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః । ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధనురుద్యమ్య

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అథ యుయుత్సూనవస్థితాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ దృష్ట్వా.

స్స్యాత్ నతుతత్ప్రతిబలస్య ఫలత స్తథానిర్దేశఇతి తదప్యస్వారస్యం ప్రాతిలోమ్యేన హేత్వో రన్వయఇతిచేత్తర్హి వ్యవహితాన్వయోప్యాగతః హేతుద్వయం సముచ్చిత్యప్రత్యేకం ప్రతిజ్ఞయోరోర్న్వయ యుజ్యతఇతి చేత్తథాపి వ్యవహితాన్వయా స్వారస్యయో ర్నపరిహారః - సముచ్చాయకశబ్దా భావశ్చాధికోదోషః - ఏవందూషణాం తరాణ్యపి భావ్యానిఅతోయథా భాష్యమేవార్థఇతి * తస్యసంజనయన్నిత్యా దేస్తుముల్లోభవదిత్యం తస్యా ర్థమాహ - తస్యేతి - జనయన్నితి శతుర్లక్షణహేత్వోః క్రియాయాఇతి హేత్వర్థసూచనాయ జనయితు మిత్యుక్తం - సింహనాదంవినద్యేత్యే తదోదనపాకంపచతీతి వదితిసూచయితుంకృత్వేతి పదంకృఞ్హ్యసూ యః క్రియాసామాన్యవచనా ఇత్యేతద్వ్యంజనాయో దాహరణతయా శంఖధ్మానంచ కృత్వేత్యుక్తం - తతః శ్శంఖాఇత్యత్ర తతశ్శబ్దో విజిగీషా సూచనాయభీష్మేణ సేనాపతి నాకారితత్వంజ్ఞాపయితు మిత్యభిప్రాయే ణోక్త మాకారయదితి-శంఖభేరీతి పణవాద్యుపలక్షణం తతశ్శ్లోకే కతిపయవాద్యనిర్దేశ ఉపలక్షణార్థ ఇతి సూచితం-సింహనాద శంఖధ్మానాభ్యాం శంఖభేర్యాదినాద సముచ్చయార్థో ద్వితీయశ్చకారః కృత్వేత్యనే నా కారయదిత్యస్యసముచ్చయార్థ స్తృతీయః ‘‘తతశ్శ్వేతై’’రిత్యాదికం ‘‘ధనంజయ’’ ఇత్యంతంవ్యాచష్టే- తత స్తమితి - తతఇతి వ్యాఖ్యేయంపదంతం ఘోషమాకర్ణ్యేతి తద్వివక్షితకథనం - సర్వేశ్వరేశ్వరః పార్థ సారథిరితి సర్వోత్కృష్టేశ్వరః ఉత్కృష్టః పరమపురుషః నికృష్టాన్మానుషమాత్రాదపి నికృష్టతా మాశ్రితవాత్స ల్యేననీతఇతి పాండవ విజయసూచనాయ సంజయేనోపాత్తో మాధవశబ్దోత్ర శ్రియఃపతిత్వవాచీ సర్వేశ్వరే శ్వరత్వ పరఏవ-స్యందనే స్థితావితిఅవిశేషస్థితివ్యవచ్ఛేదాయ సారథిత్వరథిత్వవిభాగః-శ్వేతైరిత్యాదినా ప్రతి పాదిత మహత్వవ్యక్త్యర్థముక్తం త్రైలోక్యేతి - నాత్రపరిమాణాది మహత్వమాత్రం వివక్షితమితిభావః - ‘‘త్రైలోక్యంకంపయంతా’’ వితి-తయోస్స్యందనేస్థితిమాత్రమపి త్రైలోక్యకంపనహేతురితిభావః-యద్వా ‘‘దివ్యౌశంఖౌప్రదధ్మతు’’రిత్యాద్యుక్తప్రకృష్టా ధ్మానమూలశంఖఘోషాతిశయేన ‘‘నభశ్చపృథివీంచైవే’’ తి వక్ష్యమాణేనచ ఫలితమిదం దివ్యత్వోక్తిదర్శిత శంఖాతిశయవైశద్యా యపాంచజన్యదేవదత్తసంజ్ఞోక్తిః-ఏవం భీమసేనాది శంఖచతుష్టయ విశేషనామనిర్దేశోపి పృథక్పృథక్ దధ్మురితి - యద్యేకైకశంఖధ్వని రేవధార్త రాష్ట్ర హృదయభేదాయస్యా త్తథాపృథక్ దధ్మురితిభావ -యద్వా యథాస్వం(స్వ)ప్రకర్ష ద్యోతనాయక్ర మా ద్దధ్మురితి - సఘోషఇతి శ్లోకేనభశ్చపృథివీం చానునాదయన్నపి ధార్తరాష్ట్రాణామేవ హృదయాని బిభేదేత్యన్వయః అన్యేషాంతు హర్షహేతు రభూదితిభావః సర్వేషామేవ భవత్పుత్రాణా మిత్యనేన తేషు దృఢచిత్తః కశ్చిదపి నాస్తీతిద్యోతనాయ ధార్తరాష్ట్రశబ్ద తద్గతబహువచనయో రర్థఉక్తః - వ్యదారయ దిత్యస్య వక్ష్యమాణాభిప్రాయ ద్యోతకంప్రతిపదం బిభేదేతిఘోషస్య శస్త్రాదివద్ధృదయ విదారణత్వం కథమి త్యత్రాహ - అద్యైవేతి - స్వబలస్యవిజయత్వ మధ్యవస్యతాం తన్నాశబుద్ధిరేవహి హృదయభేద ఇతిభావః- ధార్తరాష్ట్ర విజయబుభుత్సయా పృచ్ఛతేధృతరాష్ట్రాయ ప్రాగుక్తప్రకారేణ తదపజయసూచకమేవం సంజయో కథయదిత్యాహ- ఏవమితి- అథవ్యవస్థితా నిత్యాదేఃపురాంనిత్యం తస్యార్థమాహ - అథేత్యాదినా ఇతిచాహోచదిత్యంతేన - తత్రవాక్యత్రయే ప్రథమేనవాక్యేన ప్రియచికీర్షవ ఇత్యంతస్యార్థఉచ్యతే - వ్యవ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పాండవః॥ ౨౦ ॥ హృషీకేశంతదావాక్య మిదమాహమహీపతే॥ అర్జునః॥ సేనయోరుభయో
ర్మధ్యే రథంస్థాపయమేచ్యుత ॥ ౨౧ ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేహం యోద్ధుకామానవస్థితాన్ ।
కైర్మయాసహయోద్ధవ్య మస్మిన్రణసముద్యమే॥ ౨౨ ॥ యోత్స్యమానానవేక్షేహం యఏతే
త్రసమాగతాః । ధార్తరాష్ట్రస్యదుర్బుద్ధే ర్యుద్ధేప్రియచికీర్షవః ॥ ౨౩ ॥ సంజయఉవాచ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ లంకాదహన వానరధ్వజః పాండుతనయః జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్యతేజసాంనిధిం స్వసంకల్ప
కృతజగదుదయ విభవలయలీలం హృషీకేశం పరావరనిఖిల జనాంతరబాహ్యకరణానాం సర్వ
ప్రకారనియమనేవస్థిత మాశ్రితవాత్సల్యవివశతయాస్వసారథ్యేవస్థితం యుయుత్సూన్ యథా
వదవేక్షితుం తదీక్షణక్షమే స్థానేరథం స్థాపయేత్యచోదయత్-సచతేనచోదిత స్తత్క్షణాదేవభీష్మ

స్థితానిత్యత్రఏకశబ్దసూచితవిశేషవ్యక్త్యయే యుయుత్సూనిత్యుక్తం ''యోద్ధుకామానవస్థితా,, నితిహ్యానంతరము
చ్యతే కపిధ్వజఇత్యత్ర కపిత్వమాత్ర ప్రతిపన్నలాఘవం నివారయితుం సౌగంధికయాత్రాయాం హనూమద్దత్తం
వరం ధ్వజసందర్శనమాత్రేణ రక్షసామివపరేషాం సంక్షోభంచసూచయితుం లంకాదహన వానరధ్వజఇ
త్యుక్తం - అప్రచ్యుతస్వభావత్వ ప్రతిపాదకాచ్యుత పదాభిప్రేతవ్యం జనాయజ్ఞానేత్యాదికం - హృషీకేశ
పద వ్యాఖ్యాపరావరేత్యాది - యద్వా సృష్ట్యాదికంవీర్యాదికం తదుపలక్షిత జ్ఞానాదికమపి హృషీకేశశ
బ్దార్థఏవ - యథోక్తమహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం ''క్రీడయాహ్యవ్యతివ్యక్తమీశస్సన్సృష్టిరూపయా।
హృషీకేశత్వమీశస్య దేవత్వంచాస్యతత్స్ఫుటం । అవికారితయాపుష్టో హృషీకేశస్యరూపయా । ఈశస్వా
తంత్ర్యయోగేన నిత్యం స్పృష్ట్యాదికర్మణి । ఐశ్వర్యవీర్యరూపత్వం హృషీకేశత్వముచ్యతే,, ఇతి-ఆశ్రితాన్న
చ్యావయతి అతశ్చ్యుతోస్య నాస్తీత్యచ్యుతశబ్దస్య కాచిన్నిరుక్తిః తాందర్శయతి-ఆశ్రితవాత్సల్యేత్యాదినా-స్వ
సారథ్యే వస్థితమితి-హృషీకేశతయా సర్వేషాంకరణానాం సర్వప్రకార నియమనే(వ)స్థితస్య రథయుగ్యమాత్ర
నియమనం కియదితిభావః- నిరీక్ష్యేత్యత్ర ఉపసర్గార్థో యథావదితిదర్శితః- యావచ్ఛబ్దోత్ర సాకల్యవాచీ
నిరీక్షణకాలావధివాచీవా ''యావత్పురానిపాతయోర్లట్,, ఇతినిరీక్షణస్య భవిష్యత్త్వద్యోతకోవా- కైస్సహమ
యాయోద్ధవ్యం తాన్నిరీక్ష్యేఇత్యత్రమయాసహకైర్యోద్ధవ్యం తానవేక్షేఇతినోక్తం అతో ''యోత్స్యమానా,,
నితి శ్లోకస్యోత్థానం ''ధార్తరాష్ట్రస్యదుర్బుద్ధే,,రితి దుర్యోధనాదిదోషప్రఖ్యాపన తాత్పర్యాచ్చ నపౌనరు
క్త్యం-యద్వా ''సేనయోరుభయోర్మధ్యే,, ఇతిపూర్వోక్తత్వాత్సేనయోరుభయోరవస్థితానపశ్యదితి వక్ష్య
మాణత్వాచ్చ స్వసేనాస్థిత స్వసహాయవిషయః పూర్వశ్లోకః - తత్రకైర్మయా సహస్థిత్వాపరైర్యోద్ధవ్య
మిత్యర్థః ఉత్తరశ్లోకః ప్రతిసైన్యస్థిత ధార్తరాష్ట్రసహాయవిషయ ఇతివ్యక్తఏవ-ప్రాగేవతేషాంవిది తత్వే
పీదానీంతన సంరంభాది విశేషదర్శనేన తత్తదుచిత సాంపరాయికవ్యాపార సౌకర్యాయయథా వద్దర్శనమ
ర్జునేనా కాంక్షితం సేనయోరుభయోర్మధ్య ఇత్యస్యాభిప్రేతకథనం- తదీక్షణక్షమే స్థానఇతి - అచోద
యదిత్యనేన స్థాపయేత్యత్ర ప్రత్యయస్య నియోగార్థత్వందర్శితం - సర్వప్రశాసితాని యోజ్యోథవదిత్యా
శ్చర్యమితిభావః - ఏవముక్త ఇత్యాదేర్మహీక్షితా మిత్యంతస్యార్థమాహ - సచేతి - అర్జునవచన రథ
స్థాపనయో ర్వ్యవధాయకాభావ ఫలితముక్తం తత్క్షణాదేవేతి - భీష్మద్రోణ ప్రముఖత ఇత్యత్ర ప్రముఖశబ్ద
ఆదిశబ్దసమానార్థః తద్గతప్రత్యయశ్చ సార్వవిభక్తికత్వాత్షష్ఠీబహువచనార్థ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం భీష్మ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత। సేనయోరుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమం॥
౨౪ ॥ భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం చ మహీక్షితాం । ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవే
తాన్ కురూనితి ॥ ౨౫ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ద్రోణాదీనాం సర్వేషామేవ మహీక్షితాం పశ్యతాం యథాచోదితమకరోత్ - ఈదృశీ భవదీ
యానాం విజయస్థితిరితి చావోచత్. స తు పార్థో మహామనాః పరమకారుణికో దీర్ఘబంధుః
పరమధార్మికః సభ్రాతృకో భవద్భిరతిఘోరైర్మారణైర్జతుగృహదాహాదిభిరసకృద్వంచితోపి

ద్రోణాదీనామితి - తదాచకారోవధారణార్థ ఇతి దర్శయితుం సర్వేషామేవేత్యుక్తం - అనాదరే షష్ఠీతి
వ్యంజనాయ పశ్యతామితి పదాధ్యాహారః యద్వా ప్రముఖతః అగ్రత ఇత్యర్థః తదేవమహీక్షితామిత్య
త్రాపి బుద్ధ్యా నిష్కృష్య యోజ్యం - తదాచకారస్సముచ్చయార్థః భాష్యే త్వేవకారోపి తదర్థ ఏవ పశ్య
తామితి ఫలితార్థోక్తిః - ఉవాచ పార్థేత్యస్య తాత్పర్యమాహ - ఈదృశీతి - సంజయవాక్యాభిప్రాయేణ
భవదీయానామిత్యుక్తం- అథవా ధార్తరాష్ట్రికర్తృకవిజయస్థితిరీదృశీత్యుపాలంభగర్భమవోచదిత్యర్థః-
అయమేవార్థ ఉచితః అర్జునం ప్రతి కృష్ణేన భవతామిత్యేతావన్మాత్రస్య వక్తవ్యత్వాత్ ధృతరాష్ట్రం ప్ర
తి తు భవత్పుత్రాణామితి పూర్వోక్తవత్ భవదీయాన్ విలోక్యేతి వక్ష్యమాణవచ్చాత్రాపి భవదీయనిర్దేశోప
పత్తేః కిమకుర్వతేతి గూఢాభిసంధేః పృచ్ఛతో ధృతరాష్ట్రస్య గూఢాభిసంధిస్సంజయో ధార్తరాష్ట్రహృద
యవిదారణాదికమేవాకథయత్ ॥ అథాధ్యాయశేషస్య సంకలితార్థమాహ - సత్వితి - తుశబ్దేన పూర్వో
క్తప్రకారాద్దుర్యోధనాద్వక్ష్యమాణప్రకారస్య విశిష్టస్య పార్థస్య విశేషం స కౌంతేయ ఇత్యనేనాభిప్రేతం
ద్యోతయతి - బంధువ్యపదేశమాత్రయోగ్యశత్రువధానిచ్ఛయా విజయాదికం త్రైలోక్యరాజ్యావధికమపి
తృణాయ మన్యత ఇతి మహామనా ఇత్యుక్తం ‘‘న కాంక్షే విజయ’’మిత్యాదికం హి వదతి శత్రూణామప్యసౌ దుఃఖం
న సహత ఇతి పరమకారుణికత్వోక్తిః- కృపయా పరయావిష్ట ఇత్యప్యుక్తం ‘‘పితౄనథ పితామహాన్ ఆచార్యాన్
పితర’’ ఇత్యాద్యుక్తస్నేహవిషయప్రాచుర్యం దీర్ఘబంధుశబ్దేనోక్తం- యద్వా బంధూనాం మహాపకారే కృ
తేపి స్వయమశిథిలబంధో భవతీతి భావః - సర్వాన్ బంధూన్ స్వజనం హీత్యాదికమిహ భావ్యం - ఆతతాయి
పక్షస్థానామప్యాచార్యాదీనామహంతవ్యత్వానుసంధానాత్ కులక్షయాదిజనితాధర్మపారంపర్యదర్శ
నాచ్చ పరమధార్మికత్వోక్తిః ఆతతాయివధానుజ్ఞానమాచార్యాదివ్యతిరిక్తవిషయమిత్యర్జునస్య భావః
సభ్రాతృక ఇతి నాయమేక ఏవైవంవిధః- కింతు సర్వేపి పాండవా ఇతి భావః- ఏతేనాస్మానపి వయమస్మాభిరిత్యా
దిభిరుక్తం సంగృహీతం- యద్వా న కేవలం స్వాపకారమాత్రానాదరాదేవ బంధువధాదికముపేక్షతే- అపి త్వా
సన్నతరాచార్యాదిస్థానీయబహుమతిస్నేహదయాదివిషయధర్మరాజద్రౌపద్యాద్యపకారేపీతి భావః -
ఆచార్యాదివధదోషో భ్రాతౄణామపి మాభూదిత్యర్జునాభిప్రాయః- హంతవ్యత్వసూచనాయ ఘ్నతోపీ
త్యుక్తం వివృణోతి- భవద్భిరిత్యాదినా ఆతతాయిశబ్దోపి వ్యాఖ్యాతః ‘‘అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధ
నాపహః। క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే ఆతతాయినః। ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్।
ఆతతాయివధే దోషో హంతుర్భవతి కశ్చనే’’తి హి స్మరంతి - ఆదిశబ్దేనాసకృచ్ఛబ్దేన చాతతాయిత్వహేతవః
ప్రత్యేకం బహుశః కృతాః న చేదానీముపరతమితి దర్శితమనుపరతిశ్చ ఘ్నతోపీతి వర్తమాననిర్దేశసూచి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తత్రాపశ్యత్స్థితాన్ పార్థః పితౄనథపితామహాన్ । ఆచార్యాన్మాతులాన్భ్రాతౄన్ పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీంస్తథా॥ ౨౬॥ శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి । తాన్ సమీక్ష్యసకౌంతేయ స్సర్వాన్బంధూనవస్థితాన్॥ ౨౭॥ కృపయాపరయావిష్టో విషీదన్నిదమబ్రవీత్ ॥ అర్జునః ॥ దృష్ట్వేమంస్వజనంకృష్ణ యుయుత్సుంసముపస్థితం॥ ౨౮ ॥ సీదంతిమమగాత్రాణి ముఖంచపరిశుష్యతి । వేపథుశ్చశరీరేమే రోమహర్షశ్చజాయతే॥ ౨౯॥ గాండీవం స్రంసతేహస్తా త్త్వక్చైవపరిదహ్యతే । నచశక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవచమేమనః ॥ ౩౦ ॥ నిమిత్తానిచపశ్యామి విపరీతానికేశవ। నచశ్రేయోనుపశ్యామి హత్వాస్వజనమాహవే ॥ ౩౧ ॥ నకాంక్షేవిజయంకృష్ణ నచరాజ్యంసుఖానిచ । కింనోరాజ్యేనగోవింద కింభోగైర్జీవితేనవా ॥ ౩౨ ॥ యేషామర్థేకాంక్షితంనో రాజ్యంభోగాస్సుఖానిచ । తఇమేవస్థితాయుద్ధే ప్రాణాంస్త్యక్త్వాధనానిచ॥ ౩౩॥ ఆచార్యాఃపితరఃపుత్రా స్తథైవచపితామహాః। మాతులాశ్శ్వశురాః పౌత్రా స్స్యాలాస్సంబంధినస్తథా ॥ ౩౪ ॥ ఏతాన్నహంతుమిచ్ఛామి ఘ్నతోపిమధుసూదన । అపిత్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోఃకిన్నుమహీకృతే ॥ ౩౫ ॥ నిహత్యధార్తరాష్ట్రాన్నః కాప్రీతిస్స్యాజ్జనార్దన । పాపమేవాశ్రయేదస్మాన్ హత్వైతానాతతాయినః॥ ౩౬॥ తస్మాన్నార్హా వయంహంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్సబాంధవాన్ । స్వజనంహికథంహత్వా సుఖినస్స్యామమా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ పరమపురుషసహాయే నాత్మనాహనిష్యమాణాన్ భవదీయాన్విలోక్య బంధుస్నేహేన పరయాచకృపయా ధర్మభయేనచాతిమాత్రసన్నసర్వగాత్రస్సర్వథాహంనయోత్స్యేమీత్యుక్త్వా బంధువిశ్లేష జనితశోకసంవిగ్నమానస

తా-భవద్భిరిత్యనేన ధృతరాష్ట్రమపి‘‘ముహ్యంతమనుముహ్యామిదుర్యోధనమమర్షణ’’మితి పుత్రస్నేహవశాదనుమంతారం తత్తుల్యమపదిశతి- ఏవంచ దుర్యోధనాదీనాం సర్వేషామప్యతి లోభోపహతచేతస్త్వా న్మహామనా ఇత్యుక్త విపరీతత్వముక్తంభవతి-శకునికర్ణాదిసహాయానాం ధార్తరాష్ట్రాదీనాం హనిష్యమాణానామపి హతత్వనిశ్చయేన శోకోత్పత్త్యర్థముక్తం - పరమపురుషేతి - పరమపురుషస్సహాయో యస్యేతివిగ్రహః పరమపురుషస్యసహాయో నిమిత్తమాత్రమితి వావక్ష్యతిహి‘‘మయైవైతేనిహతాఃపూర్వమేవ నిమిత్తమాత్రంభవసవ్యసాచిన్ని’’తి-అర్జునశ్చపూర్వం మహాబలసహస్రేభ్యోపి నిరాయుధస్య పరమపురుషస్య సన్నిధిమాత్రమేవ విజయహేతుతయా నిశ్చిత్యతమేవవవ్రే- స్నేహాద్యస్థానత్వ సూచనాయభవదీయా న్విలోక్యేత్యుక్తం బంధుస్నేహే నేత్యాదినానహ్యసౌ దుర్యోధనవద్బంధు ద్వేషనృశంసత్వ ప్రతిభటభయాదినావిషణ్ణః నాపిప రేషాం గుణాన్నివర్తతే-నచపరమపురుష సచివస్యస్వస్య దౌర్బల్యాదితిభావః‘‘సీదంతీ’’త్యాదేరర్థన ఇత్యంతస్యార్థోతి మాత్రేత్యాదినాసంగృహీతః‘‘ఏతాన్నహంతుమిచ్ఛామి యదిమామప్రతీకార’’మిత్యాదేరభిప్రేతమాహ - సర్వథాహమితి - సర్వథాబహుప్రకార మేషామాతతాయిత్వేపి ఇదానీం హంతుముద్యతత్వేపి యుద్ధానువృత్తేర్ధర్మత్వాది హేతుత్వేపి యుద్ధస్యత్రైలోక్య రాజ్యాద్యుపాయత్వేపి కింబహునా సర్వేశ్వరేశ్వరేణ మమహితతమోపదేశినా భవగతోక్తత్వే పీతిభావః- బంధువినాశస్య సిద్ధత్వాధ్యవసాయ శ్శోకహేతుః-విషాదమాత్రపహో వా అత్రశోకశబ్ద స్సశోకశ్శరచాప పరిత్యాగహేతురితి వ్యుత్క్రమపాఠేనదర్శితం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ధవ॥ ౩౭॥ యద్యప్యేతే న పశ్యంతి లోభోపహతచేతసః। కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకం ॥ ౩౮ ॥ కథం న జ్ఞేయమస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుం । కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన॥ ౩౯॥ కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాస్సనాతనాః। ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మోఽభిభవత్యుత ॥ ౪౦ ॥ అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః । స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః॥ ౪౧॥ సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ । పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః ॥ ౪౨ ॥ దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః । ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥ ౪౩॥ ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన । నరకే నియతం వాసో భవతీత్యనుశుశ్రుమః ॥ ౪౪ ॥ అహో బత మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయం । యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజన ముద్యతాః॥ ౪౫॥ యది మామప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః। ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు స్తన్మే క్షేమతరం భవేత్॥ ౪౬॥ సంజయ ఉవాచ॥ ఏవముక్త్వాఽర్జునస్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్। విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః ఇతి॥ ౪౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
అర్జునవిషాద యోగో నామ ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ ॥ గీ ॥ భా ॥ ... స్సశరం చాపం విసృజ్య రథోపస్థ ఉపావిశత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

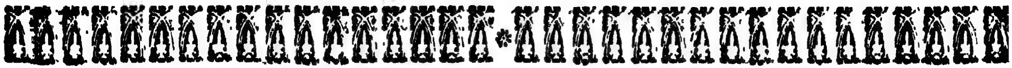
సంవిగ్నమానసః అత్యర్థచలిత యుద్ధాధ్యవసాయ ఇత్యర్థః "ఓవిజీ భయచలనయోః ఇతి ధాతుః", ఏవం చలిత యుద్ధాధ్యవసాయత్వాత్ సమరాధ్వర సృక్స్రువాదిస్థానీయ సశరం చాపం విసృజ్య ప్రాయోపవేశాది రూప రథోపస్థే రథిస్థానాద్వినివృత్య అథోత్సంగ ఉపావిశదితి భావః- సఖీన్వయస్యాన్ సుహృదః వయోవిశేషానపేక్షయా హితైషిణః సేనయోరుభయోరపి ఏకైకస్యాం సేనాయాం ఏతే సర్వే ప్రాయశో విద్యంత ఇతి భావః - సమీక్ష్య శాస్త్రలోక యాత్రాయుక్త మవలోక్యేత్యర్థః - సర్వాన్ బంధూన్ సహ్యస్త్రానాగతః కశ్చిద్బంధూ రవశిష్యత ఇతి భావః - అధర్మోఽభిభవతీతి మానసదోషోక్తిః- ప్రదుష్యంతీతి కాయికోక్తిః.

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య
మమనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు శ్రీ- భగవద్రామానుజవిరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్య
టీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయాం ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః. శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్తాత్పర్యచన్ద్రికాసహితశ్రీమద్గీతాభాష్యే-ద్వితీయాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సంజయఉవాచ ॥ తంతథాకృపయావిష్టమశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం । విషీదంతమిదంవాక్య ము
వాచమధుసూదనః॥ ౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ కుతస్త్వాకశ్మలమిదం విషమేసముపస్థితం। అనార్య
జుష్టమస్వర్గ్య మకీర్తికరమర్జున॥ ౨॥ క్లైబ్యంమాస్మగమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే ।
క్షుద్రంహృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠపరంతప॥ ౩।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఏవముపవిష్టే పార్థే కుతోయమస్థానే సముత్థితశ్శోక ఇత్యాక్షిప్యతమిమం విషమస్థం శోకమ
విద్వత్సేవితం పరలోకవిరోధిన మకీర్తికరమతి క్షుద్రంహృదయదౌర్బల్య కృతంపరిత్యజ్య
యుద్ధాయోత్తిష్ఠేతి శ్రీభగవానువాచ - పునరపి పార్థః స్నేహకారుణ్య ధర్మాధర్మభయా
కులో భగవదుక్తంహి తతమమజానన్నిదమువాచ.

అథ శోకాపనోదనవిషయో ద్వితీయోధ్యాయ ఆరభ్యతే ॥ సంజయవాక్యావిచ్ఛేదేపి సంజయఉ
వాచేతినిర్దేశో ధ్యాయారంభరూపతయా న్యోక్తిశంకా పరిహారాయ - తంతథేత్యాది శ్లోకత్రయంవ్యాఖ్యా
తి - ఏవమితి - విషీదంతమిత్యం తస్యపూర్వాధ్యా యోక్తానువాదత్వంసూచయితు ముపవిష్టే పార్థఇత్యు
క్తం - తథేతి - అస్థానఇత్యర్థః-కృపయా అంతరో విషాదః- తతఃశ్రీమధుసూదనశబ్దేన శోకమూలరజస్తమో
నిబర్హణత్వంసూచితం - అస్థానఇతి విషమశబ్దోపచరితార్థః- కశ్మలమిహ మూర్ఛాకల్పశ్శోకః-శోకసంవి
గ్నమానసఇతి ప్రకృతత్వాత్ - ప్రఖ్యాతవంశవీర్య శ్రుతాదిసూచకా అర్జునకౌంతేయ పరంతపేతిశబ్దాః
ఆక్షేపోపపాదక కాకుగర్భ ఇత్యభిప్రాయే ణాక్షిప్యేత్యుక్తం - కుతశ్శబ్దశ్చ హేత్వాభాసస్య హేతుతాం
ప్రతిక్షిపన్ ధిక్కారగర్భః-పరాన్ తాపయతీతిపరంతపః - క్లైబ్యమిహకాతర్యం - తద్ధృదయ దౌర్బల్యశబ్దేన
వివృతం పూర్వశ్లోకస్థవిశేషణానామప్యత్రకాతర్య త్యాజ్యతా హేతుత్వా దర్థతస్తా న్యప్యత్రసంగమయతి-
తమిమం విషమస్థమిత్యాదినా - అతత్త్వేభ్య ఆరాద్దూరాద్యాతా బుద్ధిర్యేషాంతే హ్యార్యావిద్వాంసః తద
న్యేత్వనార్యాః అస్వర్గ్యమిత్యత్రా విశేషాత్స్వర్గశబ్దః పరలోక మాత్రోపలక్షకః నఞశ్చాత్రవిరోధి పర
తయా స్వర్గశబ్దోదిష్ట స్వర్గహేతువిరోధిత్వే ఽర్థాత్ స్తత్ఫలవిరోధా త్పరలోక విరోధినమిత్యుక్తం-
క్షుద్రశబ్దస్యాత్ర సంకోచకాభావేనా పేక్షికక్షుద్రవిషయత్వా యోగాన్మహత్తరస్యార్జునస్యతథా విధావ
స్థా పర్యాలోచనాచ్చ కాష్ఠాప్రాప్తం క్షుద్రత్వం వివక్షితమితిదర్శయితు మతిక్షుద్రమిత్యుక్తం - కార్యైకా
రణోపచారఇతి వాకారణత్యాగస్య కార్యత్యాగార్థతయా పూర్వోత్తరశ్లోక ఫలితార్థవిషయయావా
హృదయదౌర్బల్య కృతమిత్యుక్త మధ్రువహృదయత్వ కృతమిత్యర్థః- పరంతపేత్యనేన జ్ఞాపితం ప్రాకరణిక
మర్థమధ్యాహృత్యోక్తం యుద్ధాయోత్తిష్ఠేతి - అథభగవదుక్త యుద్ధారంభస్యపరంపరయా పరమనిశ్రేయ
సహేతుత్వ హితతమత్వా జ్ఞానాత్తత్ప్రతిక్షేప రూపస్యార్జునవాక్యస్యోత్థానం తథావిధజ్ఞానస్యచా స్థా
నస్నేహాద్యాకులతా మూలత్వం వదన్నుత్తర మవతారయతి..........................

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అర్జునఉవాచ ॥ కథంభీష్మమహంసంఖ్యే ద్రోణంచమధుసూదన । ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన॥ ౪ ॥ గురూనహత్వాహిమహానుభావాన్ శ్రేయోభోక్తుంభైక్షమపీహ లోకే । హత్వార్థకామాంస్తుగురూనిహైవ భుంజీయభోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్॥ ౫ ॥ నచైత ద్విద్మః కతరన్నోగరీయోయద్వాజయేమయదివానోజయేయుః ।

శ్రీ॥గీ॥భా ॥ భీష్మద్రోణాదికాన్ బహుమంతవ్యాన్ గురూన్ కథమహం హనిష్యామి కథంతరాంభోగేష్వతి మాత్రసక్తాన్ తాన్ హత్వా తైర్భుజ్యమానాన్ తానేవభోగాన్ తద్రుధిరేణోపసిచ్యతె ష్వాసనేషూ పవిశ్యభుంజీయఏవం

పునరపీతి - ఉక్తార్థవిషయతయా పునరపీద మువాచేత్యుక్తం - కథమిత్యాదిశ్లోకే చకారస్యానుక్తసముచ్చ యార్థత్వ ప్రదర్శనాయాదిశబ్దః ఉపాత్తస్యా నుపాత్తోపలక్షకతయావా పూజార్హశబ్ద వివక్షితబహుమం తవ్యత్వహేతు తయోత్తరశ్లోకస్థమత్రా కృష్యోక్తంగురూనితి - మహానుభావా నిత్యుత్తరశ్లోక స్థానుసంధా నాత్స్వత ఏవబహుమంతవ్యాః-పితామహత్వ ధనుర్వేదాచార్యత్వాదిభి రత్యంతబహుమంతవ్యా ఇతిభావః- పుష్పాదిభిః పూజార్హాణాం పూజాదినివృత్తిరేవ సాహసంహననంత్వతి సాహసంగురుభక్త్యాచ తద్విరోధి భిస్సహయోద్ధవ్యం నపునర్గురుభిరితి కథంగురూనిషుభిః ప్రతియోత్స్య మీత్యస్యభావః- అహంశబ్దేన ప్రఖ్యా తవంశత్వాదిక మభిప్రేతం - ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామీత్యస్య హననపర్యంత ప్రతియుద్ధాభిప్రాయత్వ ముత్త రశ్లోకేన వివృతమితి హనిష్యామీత్యుక్తం - మధుసూదనారి సూదనశబ్దాభ్యాం నహిత్వమపిహింసాం దీపిన్యా దిసూదనఇతిభావ ఇతిసూచితం - భోక్తుమిత్యత్ర భావమాత్రార్థస్తుమున్ - నతు క్రియార్థోపపదకః య ద్యపియాకాచి జ్జీవికాశ్రయణీయా - తథాపి గురువధలబ్ధ భోగేభ్యఇహలోకే పరధర్మరూప భైక్షాచరణ మపి శ్రేయః ప్రశస్యతరం - మహాప్రభావ గురువధసాధ్య పారలౌకిక దుఃఖస్యాత్యంత మహత్వాదితిభావః- ప్రకృతవిరుద్ధార్థత్వ భ్రమవ్యుదాసాయపూర్వశ్లోకస్థకథం శబ్దానుషంగాదతి నృశంససామర్థ్యాత్తు శబ్దద్యో తితవైషమ్యాచ్చ కథంతరామిత్యుక్తం - గర్హాయాం లడపిజాత్వోః పిభాషాకథమిలిఙ్ష్వితి గర్హార్థ ఇహ లిఙ్ప్రత్యయః- అత్ర కామానిత్యత్ర ద్వంద్వాదిభ్రాంతి నివర్తనాయ సమాసతదంశద్వయార్థో భోగేష్వతి మాత్ర ప్రసక్తానిత్యుక్తం - అర్థేషుకామో ఏషామితివిగ్రహః అవర్జ్యోహి వ్యధికరణోబహువ్రీహి ర్జన్మా ద్యుత్తరపదః అర్థ్యంత ఇత్యర్థాః భోగాః కామశ్చాతిమాత్ర సంభోగోవక్ష్యతె - యద్వా అర్థంకామ యంత ఇత్యర్థకామాః తేనిష్కామాశ్చ తద్భోగహరణమపి సహ్యేతఇదంతు క్షుధితానామోదన హరణ వదితిభావః - హననాదప్యతినృశం సత్వసూచనాయ భోగరుధిరాదిశబ్దై రర్థసిద్ధమ్తుశబ్దేనచ ద్యోతితోవిశే షస్తై రిత్యాదినోక్తః ఇహైవేత్యనేనవివక్షితో నృశంసత్వాతిశయస్తేష్విత్యాదినాదర్శితః - గురువధసాధ్య భోగారుధిరప్రదిగ్ధ గురుస్మృతిహేతుత్వాత్ స్వయమపి తథావిధాఇవ స్వయమపి దుర్భోజాభవంతీత్యైహ లౌకిక సుఖమపినాస్తీతి రుధిరప్రదిగ్ధ శబ్దాభిప్రాయ ఇత్యాహ - తద్రుధిరేణోపసిచ్యేతి ఉపసేచనంహి స్వాద్య మద్యమానం సదన్యస్వాదనహేతుః ఇహతదుభయమపి విపరీతమితిభావః ॥ నచైతద్విద్మఇత్యాదే శ్చకార ద్యోతితశంకాపూర్వకం తాత్పర్యార్థమాహ- ఏవమితి- బంధువినాశాద్భీతేనత్వయా ధర్మసుఖభీమనకు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యానేవహత్వానజిజీవిషామ స్తేవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః ॥ ౬ ॥ కార్పణ్యదోషోపహ
తస్వభావః పృచ్ఛామిత్వాం ధర్మసంమూఢచేతాః।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ యుద్ధమారభ్య నివృత్తవ్యాపారాన్ భవతో ధార్తరాష్ట్రాః ప్రసహ్య హన్యురితిచేత్-అస్తు,
తద్వధలబ్ధ విజయాదధర్మ్యా దస్మాకం ధర్మాధర్మావజానద్భిస్తై ర్హననమేవ శ్రేయ ఇతి
మే ప్రతిభాతీత్యుక్త్వా యన్మహ్యం శ్రేయ ఇతి నిశ్చితం తచ్ఛరణాగతాయ తవశిష్యాయ మే బ్రూ
హీత్యతి మాత్రకృపణో భగవత్పాదావుపససాద- ఏవమస్థానే సముపస్థిత స్నేహకారుణ్యా
భ్యా మప్రకృతింగతం క్షత్రియాణాం యుద్ధం పరమధర్మ మప్యధర్మ మమన్వానం

లాద్యా సన్నతరబంధు వినాశ ఏవ కారితస్స్యాదితి భవత ఇత్యనేన సూచితం- విద్మ ఇత్యాది బహువచనాను
సారిణా అస్మాకమిత్యనేన హంతవ్యతయా నిర్దిష్ట భీష్మద్రోణాద్యపేక్షయా సర్వేషాం శిష్యత్వాదికమభి
ప్రేతం - పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం విమర్శస్యాభి మతపక్షౌ వ్యంజితౌ - యద్వేతి యది వేతి చ తుల్యార్థం
యేషాంవధేన జీవనమస్మాక మనిష్టమత ఏవాస్మాన్ జిఘాంసంతస్స్వహన నానురూపత్వేనావస్థితా ఇతి యానే
వేత్యాదే రన్వయార్థః- నజిజీవిషామ ఇత్యనేన సూచితామ నిర్ణయపర్యవసితా మత ఏవ ప్రశ్న హేతుభూ
తాం ప్రతిభామాహ - ఇతి మే ప్రతిభాతీతి - యచ్ఛ్రేయ ఇత్యాదే రన్వయఫలితార్థ ముపదేశయోగ్యత్వాయ
ఉక్తాం శిష్యగుణసంపత్తించ స్ఫుటయతి - యన్మహ్యమిత్యాదినా - నిశ్చేతవ్యాకార నిష్కర్షణాయేతి కర
ణం శాసనీయో హి శిష్యః అతశ్శిష్యస్తే హం శాధిమామితి వదతి - స్వభావోత్ర ధైర్యం కర్తవ్యవిశేషాజ్ఞానాత్
శోకాపనోదనోపాయ రాహిత్యాదినా చాతిమాత్ర కార్పణ్యం త్యాజ్యస్యా పరిత్యాగోత్ర కార్పణ్యమిత్యేకే-
దయాజనకాదీన వృత్తినిరతత్వమపరే - భగవత్పాదా ఉపససాదేతి శిష్యత్వ ప్రపన్నత్వాద్యుక్తి ఫలమేవము
క్త్వేతి శ్లోకే హృషీకేశ పదేన సదర్థ శ్రవణాయార్జున హృషీకేశ ప్రేరకత్వం యదుచ్ఛోకముచ్ఛోషణ మింద్రి
యాణా మిత్యాద్యుక్తేంద్రియ క్షోభ శాంతికరత్వంచ వ్యంజితం - హృష్యంతి హర్షయంతీతి వా హృషీకా
ణీంద్రియాణి ఏవముక్త్వా స్వావస్థామావేద్యేత్యర్థః "నిద్రాలస్యే గుడాకాస్యా" దితి గుడాకా నిద్రా తస్యా
మీశో గుడాకేశః ప్రబుద్ధ స్వభావ ఇత్యర్థః పండిత కేశ ఇతి వా గోవింద శబ్దేన శోకాపనోదన యోగ్య వాక్యా
భిత్వం గోశబ్ద నిర్దిష్టాయా భువో లాఘవాయ భారావతరణార్థ ప్రవృత్తత్వం వాభిప్రేతం - ఏవమనేనో పో
ద్ఘాతేన ఉచితావసరే వక్ష్యమాణ శాస్త్రావతరణ సంగతిం వదన్నర్థాదుపోద్ఘాత సంగ్రహశ్లోకం వ్యాకరోతి-
ఏవమితి - అస్థాన శబ్దస్య విషమే సముపస్థిత మిత్యేతద్విషయత్వం వ్యంజయంస్తస్య స్నేహకారుణ్యాభ్యా మే
వాన్వయాత్తయోః పృథక్నిర్దేశం కృతవాన్ అప్రకృతిం గతమిత్యాకుల శబ్దార్థ ఉక్తః తేన స్వభావతో ధీరత్వం
సూచ్యతే- ఉపహతస్వభావ ఇతి హి స్వేనైవోక్తం- ఏతేన కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావత్వం ధర్మసంమూ
ఢచేతస్త్వే హేతుతయోక్త మిత్యపి దర్శితం - ధర్మసంమూఢచేతా ఇత్యేతద్వివరణపరస్య ధర్మాధర్మధీ
యేత్యస్యార్థః క్షత్రియాణా మిత్యాదినోక్తః ధర్మేప్యధర్మబుద్ధిః ధర్మాధర్మధీః శుక్తికా రజత ధీరితి
వత్ తత్ర యథార్థ ఖ్యాతిపక్షే భేదాగ్రహో వివక్షితః- తామసీ చేయం ధీః అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే
ఇత్యాదినా వక్ష్యతే - అత్రా స్థాన స్నేహకారుణ్యాభ్యాం జాతా చ ధర్మాధర్మధీరితి విగ్రహో ద్రష్టవ్యః -
స్నేహకారుణ్య ధర్మభయాకుల ఇత్యాది ప్రాచీన భాష్యానుసారేణ ధర్మాధర్మభయాకులమితి పాఠేతు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితంబ్రూహి తన్మేశిష్యస్తేహంశాధిమాంత్వాంప్రపన్నం॥ ౭॥ నహిప్రపశ్యామిమమాపనుద్యాద్యచ్ఛోకముచ్ఛోషణమింద్రియాణాం । అవాప్యభూమావసపత్నమృద్ధం రాజ్యంసురాణామపిచాధిపత్యం॥ ౮॥ సంజయః॥ ఏవముక్త్వాహృషీకేశం గుడాకేశఃపరంతపః । నయోత్స్యఇతిగోవింద ముక్త్వాతూష్ణీంబభూవహ॥ ౯॥ తమువాచహృషీకేశః ప్రహసన్నివభారత। సేనయోరుభయోర్మధ్యే

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ధర్మబుభుత్సయాచ శరణాగతంపార్థముద్దిశ్య ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన యుద్ధస్యఫలాభిసంధిరహితస్య ఆత్మప్రాప్త్యుపాయతా జ్ఞానేనచవినా ఽస్యమోహోనశామ్యతీతిమత్వాభగవతా పరమపురుషేణాధ్యాత్మశాస్త్రావతరణంకృతం - తదుక్తం ''అస్థానస్నేహకారుణ్య ధర్మాధర్మధియాకులం । పార్థంప్రపన్నముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణంకృత'' మితి- తమేవం దేహాత్మనోర్యాథాత్మ్య జ్ఞాననిమిత్తశోకావిష్టం దేహాతిరిక్తాత్మజ్ఞాననిమిత్తంచ ధర్మంభాషమాణం పరస్పరవిరుద్ధ గుణాన్వితముభయో స్సేనయోర్యుద్ధాయో ద్యుక్తయోర్మ

త్రయాణాంద్వంద్వః పృచ్ఛామిత్వేత్యాది సమభివ్యాహృత ప్రపన్నశబ్దార్థో ధర్మబుభుత్సయాచ శరణాగతమిత్యుక్తః-ఏవంయోగ్యోద్దేశేనప్రవృత్తి ర్వ్యజ్యతఇత్యాహ-పార్థముద్దిశ్యేతి-వ్యాజలాభమాత్రేణ శాస్త్రావతరణం కృతమితిభావః-ఆకులంపార్థముద్దిశ్యే త్యస్యతాత్పర్య మాత్మేత్యాదినా మత్వేత్యంతేనోక్తం ఆత్మయాథాత్మ్యం నిత్యత్వభగవదధీనత్వాదికం నహిప్రపశ్యామీత్యాదికం వదతోస్యాయమేవ శోకనిరాసోపాయ ఇతిభావః-కృతమిత్యస్యాక నేత్యాకాంక్షాయాం ప్రబంధకర్తృభూత వ్యాసాదిశంకా వ్యావర్తనాయోక్తం భగవతాపరమపురుషేణేతి-అనేనపదద్వయేన శాస్త్రప్రామాణ్యాద్యుపయుక్త ముభయలింగత్వాదికమభిప్రేతం-అన్యపర శాస్త్రాంతరవ్యుదాసాయాధ్యాత్మేతివిశేషితం అస్యార్థస్య సాంప్రదాయికత్వాయాహ - తదుక్తమితి - ప్రత్యధ్యాయం సంగ్రహశ్లోకై రర్థభేదే భిధీయమానేపితః పూర్వస్య ద్వితీయాధ్యాయైక దేశస్యాపి శాస్త్రోపోద్ఘాతత్వం అతఃపరస్య శాస్త్రావతరణ రూపత్వంచవివేక్తు మస్థానేత్యాదినా సంగ్రహశ్లోకేనా నిర్దిష్టప్రథమాధ్యాయె నైతత్సంగృహీతం- మహర్షిస్తు శోకతదపనోదన రూపావాంతరసంగత్యా తంతథేత్యాది ద్వితీయాధ్యాయేన్యపి విశన్నితీద మపిసూచితం॥ తన్మోహశాంతయఇతి - ద్వితీయాధ్యాయఫలంసంగ్రహశ్లోకస్త తశ్చాస్థాన స్నేహాద్యాకులత్వం ప్రథమాధ్యాయార్థ స్సవిశేషస్సఏవాత్ర సంగత్యర్థమనూద్యతఇత్యపి దర్శితంభవతి ॥ నన్వేవంవిధముద్దిశ్య కథమపృష్ట కర్మయోగజ్ఞానయోగ భక్తియోగాదివిషయం శాస్త్రముపదిశ్యతె - నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాది తిహిస్మరతి - విశేషతశ్చాయం గుహ్యాగుహ్యతర గుహ్యతమప్రకారోర్థ స్సహసోపదేష్టుమయుక్తం- తస్మాద్యుధ్యస్వభారత యుద్ధ్వచేత్యాదిషుచ ప్రాకరణిక యుద్ధప్రోత్సాహన పరత్వమేవప్రతీయతె అతోనాస్య శాస్త్రస్యాధ్యాత్మ పరత్వమితి॥ అత్రోచ్యతె- యచ్ఛ్రేయస్స్యాదితి ప్రశ్నవాక్యే శ్రుతిరనిర్ధారిత విశేషాదృశ్యతె - నచార్జునస్య యుద్ధమేవశ్రేయస్త్వేన జిజ్ఞాస్యమిత్యస్తినియమః-పరమాస్తికస్య తస్యభగవతి సన్నిహితే ప్రస్తుతముఖేన నిశ్శ్రేయసపర్యంత జిజ్ఞాసోపపత్తేః అస్తువాతస్య యుద్ధవిషయా జిజ్ఞాసాతథాపి పరమకారుణికేనభగవతా యచ్ఛ్రేయఇతి సామాన్యవచనమాలంబ్య పరమహితోపదేశ ఉపపన్నః యుధ్యస్వేత్యాదికమపి పరమనిశ్శ్రేయ సోపాయఇతి తత్రతత్రవ్యక్తం తి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సీదమానమిదం వచః॥ ౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ధ్యే, అకస్మాన్నిరుద్యోగం పార్థమాలోక్య పరమపురుషః ప్రహసన్నివేదముచాచ-పరిహాస వాక్యం వదన్నివాత్మ పరమాత్మయాథాత్మ్య తత్ప్రాప్త్యుపాయ భూతకర్మయోగజ్ఞాన యోగ భక్తియోగగోచరం,, నత్వేవాహంజాతునాసమిత్యారభ్య అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామిమాశుచ,, ఇత్యేతదంతంవచ ఉవాచేత్యర్థః. అశోచ్యాన్ ప్రత్యనుశోచసి- ,,పతంతిపితరో హ్యేషాంలుప్తపిండోదకక్రియాః,, ఇత్యాదికాన్ దేహాత్మస్వభావప్రజ్ఞానిమిత్త వాదాంశ్చభాషసే - దేహాత్మస్వభావ జ్ఞానవతాం నాత్రకించిచ్ఛోక నిమిత్తమస్తి -

---

స్మాదుక్త మిదమధ్యాత్మ శాస్త్రావతరణమితి - పరిహాస యోగ్యత్వాయతమితి పరామృష్టమాహ - ఏవ మిత్యాదినా - ఉభయోరిత్యనేన సూచితముక్తం యుద్ధాయోద్యతయోరితి ఏతేనోప దేశావసరలాభోపిద్యం జితః సీదమానమిత్యనేన నిరుద్యోగత్వంఫలితం యుద్ధవినివృత్త్య నహావస్థా జ్ఞాపకేనమధ్య ఇత్యనేనాభిప్రేత మాహ - అకస్మాదితి - అధర్మాదిః పరాజయాదిర్వా యుద్ధనివృత్తౌ సమ్యగ్ఘేతురత్రనాస్తి అహేతు కోప క్రాంతత్వాగేతు పరిహాస్యత్వమితిభావః- అత్రహృషీకేశ త్వోక్తిఫలితం వక్ష్యమాణ శాస్త్రప్రామాణ్యాద్యు పయుక్తం వక్తుఃపురుషస్య సర్వవైలక్షణ్యం పరమపురుష ఇతిదర్శితం - యద్యప్యసౌహృషీకేశత్వా త్పార్థ స్యహృషీకాదికం సర్వంసంకల్పమాత్రేణ నియమ్యభూభారావతరణే ప్రేరయితుంశక్తః తథాపి జగదుపకృతి మత్యర్థ తయాపార్థత దితరాత్మసాధారణ పురుషార్థోపాయ శాస్త్రోపదేశద్వారా ప్రవర్తయతీతి భావః- యద్వాధీరమర్జునం హృషీకేశతయా స్వయంప్రక్షోభ్య ప్రహసన్నివ జగదుపకారాయ శాస్త్రము వాచేతి సంబంధవిశేషా త్సమనంతరవాక్య పర్యాలోచనయాచ పరిహాసార్థౌచిత్యా త్ప్రహాసస్య పార్థ కమర్త్వముక్తం - యద్వాప్రపన్నస్య దోషనిరూపణేన పరిహాసాసంభవం శిష్యంప్రత్యధ్యాత్మోపదేశే ప్ర హాసమాత్రం దృష్టాంతానుపయోగం చాభిప్రేత్యపార్థశబ్దః అతః ప్రహసన్నివేత్యనేనఫలితం సరసత్వంసుగ్ర హత్వం నిఖిలనిగమాంత గహ్వరనిలీనస్య మహతోర్థజాతస్యానాయాసభాషణమిదం శబ్దస్యవక్ష్యమాణ ప్రమ స్త్రభగవ ద్వాక్యవిషయత్వ మింగితేనాపి వివక్షితసూచనంచ దర్శయతి - పరిహాసేత్యాదినా - అశోచ్యానితి శ్లోకస్యా ప్యుపదేశార్థావధానాపాదనార్థ పరిహాసభావతయా శాస్త్రావతరణమాత్రత్వేన సాక్షా చ్ఛాస్త్రత్వాభావా న్నత్వేవాహ మిత్యారభ్యేత్యుక్తం యద్వాత్రాశోచ్యానితిశ్లోకః ప్రహసన్నివేత్యస్యవి షయః నత్వేవాహం త్విత్యాదికంతు ఇదంశబ్దార్థః అత్రమాశుచ ఇత్యేతదంతం భక్తియోగగోచరమితి నిర్దేశ స్సర్వసాధకస్యాపి చరమశ్లోకోక్త ప్రపదనస్య ప్రకృతాన్వయేన భక్తివిరోధినివర్తకతయో దాహరిష్యమా ణత్వాత్ అశోచ్యా నన్వశోచ ఇత్యుక్తే కేచిదశోచ్యాశ్శోచంతి తదనంతరమయమపి శోచతీతిభ్రాంతిస్స్యాత్త న్నివృత్త్యర్థముక్తం - అశోచ్యాన్ప్రతీతి - అన్వశోచఇతి లఙ్ప్రయోగోనుపపన్నః శోకస్యాద్యతనత్వా ద్భాష స ఇతి వర్తమానవ్యపదేశ వైరూప్యాచ్చేత్యత్రాహ- అనుశోచసీతి-అద్యతనఏవ చిరానువృత్తిత్వ వివక్షయా సోపసర్గ లఙ్ప్రయోగః యద్వా వర్తమానార్థఏవ సుప్తిఙుపగ్రహేత్యాదినా లకారవ్యత్యయః ప్రజ్ఞావా దాంశ్చ భాషస ఇత్యత్ర వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వే త్యనుశాసనా న్నతూష్ణీం బభూవేత్యనేనవిరోధః- అత్రపకృష్ట జ్ఞానవాచినా ప్రజ్ఞాశబ్దేన దేహాత్మనో స్స్వభావజ్ఞానముచ్యతే ప్రజ్ఞయావ్యవహారాః ప్రజ్ఞావాదా

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తిపండితాః ॥ ౧౧ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ గతాసూన్ దేహాన్ అగతాసూనాత్మనశ్చ ప్రతితయోస్స్వభావ యాథాత్మ్యవిదో నశోచన్తి- అతస్త్వయి విప్రతిషిద్ధ మిదముపలక్ష్యతే - యదేతాన్ హనిష్యామీత్యనుశోచనం యచ్చ దేహాతిరిక్తాత్మ జ్ఞానకృతం ధర్మాధర్మభాషణం- అతో దేహస్వభావంచ నజానాసి తదతిరిక్తమాత్మానంచ నిత్యం తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతం యుద్ధాదికంధర్మంచ - ఇదంచయుద్ధం ఫలాభిసంధి రహితమాత్మ యాథాత్మ్య ప్రాప్త్యుపాయభూతం - ఆత్మాహినజన్మాదీ నస ద్భావోనమరణాధీన వినాశశ్చ తస్యజన్మమరణయో రభావాత్ అతస్సనశోకస్థానం - దేహస్త్వచేతనః పరిణామస్వభావః తస్యోత్పత్తివినాశయోగ స్స్వాభావికఇతి సోపినశోకస్థాన మిత్యభిప్రాయః॥ ౧౧॥ ప్రథమంతావదాత్మనాం స్వభావంశృణు ॥

ఇతి సమాసార్థవ్యంజనాయ నిమిత్తశబ్దః దేహాత్మ భేదజ్ఞానేసతిహి పితౄణాం తదర్థపిండోదకక్రియాయా స్తల్లోపనిమిత్త ప్రత్యవాయాదేశ్చ విశ్వాసపూర్వకో వ్యవహార ఇత్యేతత్సూచనాయ పతంతీత్యాద్యుపాత్తం- ఫలితమాహ - దేహాత్మేతి - గతాసూనిత్యాదే ర్వివక్షితం విశేష్యంనిర్దిశన్ పండితశబ్దంచ ప్రకృతోపయోగితయా వ్యాకుర్వ న్నన్వయమాహ - గతాసూనితి - యద్యపి గతాసూనగతా సూనితినిష్ప్రమాణస ప్రమాణ వాచకౌతథాపి తస్యార్థస్య ప్రకృతాసంగతేః ,,అవిశ్రాన్తమనాలంబమపాథేయమదేశికం- తమఃకాంతారమధ్వానం కథమేకోగమిష్యసి । బద్ధవైరాణిభూతాని ద్వేషంకుర్వంతిచేత్తతః । శోచ్యాన్యహోతిమోహేన వ్యాప్తానీతిమనీషిణా,, ఇత్యాదిషు ఖండితానామేవ సప్రమాణ నిష్ప్రమాణవిషయ శోకదర్శనాద శోచ్యానన్వశోచ ఇత్యస్యవక్ష్యమాణే విస్తరేచా వ్యక్తోయమిత్యాదినా అథచైనమిత్యాదినాచ నిత్యస్యాత్మనః అనిత్యస్యశరీరస్యచ శోచనీయత్వేన వక్ష్యమాణత్వా దత్రాపి తద్విషయతైవ యుక్తేత్యభిప్రాయః - దేహాస్తావన్న శోచనీయాః నశ్వరత్వాత్ - ఆత్మానోపితథా అనశ్వరత్వా దిత్యూహాపోహ క్షమబుద్ధిరూపా పండావేషాం తే తత్రపండితాః ప్రజ్ఞావాద విప్రతిషిద్ధశోకేనోన్నితాం స్తదజ్ఞానవిషయానాహ - అతో దేహేత్యాదినా - శోకస్తుసిద్ధః ప్రజ్ఞాతు వాదమాత్రస్థేతిభావః-కో దేహస్వభావః కథమాత్మా దేహాతిరిక్తో నిత్యశ్చకథంచానయోరశోచ్యత్వం కథంవాఘోరం యుద్ధాదికమాత్మ ప్రాప్త్యుపాయభూత మిత్యాశంక్య తదజ్ఞానవిషయతయోక్తం త్రయంబుద్ధిస్థ క్రమేణవివృణోతి - ఇదంచేత్యాదినా - ఇదమేవయుద్ధం బుద్ధివిశేషసంస్కృతత్వా దాత్మ యాథాత్మ్య ప్రాప్తికరమిత్యర్థః ఉపాయభూతమిత్యత్ర చ్విప్రత్యయాప్రయోగా దయమేవాస్యస్వభావః ఫలాన్తరాభిసంధినా తుసప్రతిబుధ్యత ఇతిభావః - ఆత్మాహీతిహిశబ్దే ననజాయతేత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి - ఆత్మనో దేహసంయోగ వియోగలక్షణ జన్మమరణసద్భావేతి - నహ్యుత్పత్తివినాశరూపే జన్మమరణే ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తస్యేతి - దేహస్త్వితితుశబ్ద ఆత్మాపేక్షయా వైలక్షణ్యం ప్రత్యక్షాదిసిద్ధంద్యోతయతి - దేహత్వే నోపచయాత్మకత్వాద చేతనత్వాచ్చ ఘటాదివత్పరిణామ స్వభావఇత్యర్థః * ఏవముపాయోపేయస్వభావానభిజ్ఞంప్రతిత్రితయోపదేశాయ బుభుత్సేత్యాదితా - అథ పారలౌకికఫలోపాయానుష్ఠానాధికారత్వాయ దేహాతిరిక్తత్వేన ప్రకృతశ్లోకస్యావశ్యం జ్ఞాతవ్యం పురుషార్థతయోపేయ మాత్మానం తత్ప్రాప్తీచ్ఛాముఖేన తదుపాయేచ్ఛా జననాయ ప్రథమమేవోపదిశతీ త్యభిప్రాయేణాహ - ప్రథమమితి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నత్వేవాహంజాతునాసం నత్వంనేమేజనాధిపాః।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అహం సర్వేశ్వరస్తావత్ అతోవర్తమానాత్ పూర్వస్మిన్ననాదౌకాలే - ననాసం - అపిత్వా సం - త్వన్ముఖాశ్చైతే ఈశితవ్యాః క్షేత్రజ్ఞాననాసన్ అపిత్వాసన్ - అహంచయూయంచ సర్వేవయమతః పరమస్మాదనంతరేకాలే నచైవనభవిష్యామః అపితుభవిష్యామఏవ - యథా హంసర్వేశ్వరః పరమాత్మానిత్య ఇతినాత్రసంశయః - తథైవభవంతః క్షేత్రజ్ఞా ఆత్మానోపి

శృణ్విత్యనేన ప్రకృతశ్లోకస్య ప్రతివాదివాక్యవదుపలంభమాత్రార్థత్వవ్యావృత్తయే వధానాపాదనార్థత్వంవ్యంజితం జీవేశ్వరరూపేష్వాత్మసునిత్యత్వే శీఘ్రసంప్రతిపత్తియోగ్యం ప్రథమముపాదేయమిత్యభిప్రాయేణాహ - అహమితి - ఈశ్వరస్యాహంగ్రహః సర్వనియంతృత్వగర్భ ఇతి తద్వ్యపదేశఫలితమాహ - సర్వేశ్వరఇతి తావదితి - సంప్రతిపత్తిసూచనం అతఃపరమిత్యత్రాతశ్శబ్దార్థం తస్యపూర్వవాక్యేపి యథార్హమనుషంగం జాతుశబ్దాభిప్రేతంచాహ - అతఇత్యాదినా - అనభిమత పక్షనిషేధాయ వ్యతిరేకరూపేపి వాక్యే తుశబ్దద్యోతితమర్థమాహ - అపిత్వాసమితి - నత్వంనేమఇతి దేహానిర్దేశేపి క్షేత్రజ్ఞాకారేణ సముదాయీకుర్వన్నీశ్వరాపేక్షయా యుష్మదిదంశబ్దార్థతయా ఫలితమీశితవ్యత్వాకారంచ సాధారణందర్శయన్-సన్నిహితనిదర్శనపరాయా ఏకదేశోక్తేస్తాత్పర్యతో బ్రహ్మాదిసకలక్షేత్రజ్ఞవిషయత్వంచాహ - త్వన్ముఖాఇతి - తుశబ్దేనానుషంగం క్రియాపదవిభక్తివిపరిణామంచదర్శయతి - అపిత్వాసన్నితి - నత్వంనేమేజనాధిపా ఇత్యత్రనత్వేవేత్యేతదనుషజ్యనత్వంనాసీః నేమేజనాధిపా నాసన్ఇత్యన్వయః- సర్వేవయమిత్యస్య పూర్వోక్తజీవేశ్వరసముదాయె సంప్రతిపత్త్యాశంవివినక్తి - అహంచేతి "త్యదాదీనాంమిథోయోగేయఃపరస్సశిష్యత" ఇతి యుష్మదస్మదోరత్రైకశేషః - ఏవముత్తరత్ర భవంతఇత్యపిమన్తవ్యం - కాలానన్త్యాత్పర్వతాదీనామివాతిస్థిరాణామపి కదాచిన్నాశస్స్యాదిత్యుత్ప్రేక్షాంనివారయతి- అపితుభవిష్యామఏవేతి - అప్రస్తుతస్య నిర్దేశస్య దృష్టాంతార్థతాం తత్రాహమితినిర్దేశస్యాభిప్రేతసర్వేశ్వరత్వసర్వాత్మకత్వరూపనిత్యత్వోపపత్తిం దార్ష్టాంతికేచనిత్యత్వసంభావనామాహ - యథేతి - సర్వేశ్వరః కాలత్రయవర్తిన స్సర్వస్యాధిపతిః కథంనకాలత్రయవర్తీ కథంచసర్వేషాంచ నియంతాకేన నిరుధ్యేతేతిభావః - పరమాత్మా దేశకాలస్వరూపావచ్ఛిన్నవ్యాప్తిరితి పరమాత్మపదనిరుక్తిః తథావ్యాప్తత్వాచ్చ వ్యాప్యైరస్యననాశః సర్వాత్మత్వేన సర్వకాలవర్తిత్వంచ సిద్ధమితిభావః - నను యఃప్రత్యక్షయోగ్యే దేహాతిరిక్తె జీవేపిసంశేతే సకథంతతోప్యతిరిక్తత్యన్తాగోచరే పరమాత్మని నిస్సంశయస్స్యాత్ - ఉచ్యతే నహ్యసావర్జునః పురుషంశాశ్వతం దివ్యమిత్యాదేః స్వయంవక్తానారదాసితదేవలవ్యాసాదిపరమర్షిశతవచనవిదితపరబ్రహ్మభూత పరమపురుషస్వభావః ప్రత్యక్షీకృత పురందరలోక సకలాస్త్రమంత్రతపః ప్రభావాది నిరతిశయగురుదేవతాభక్తిరస్ఖలిత సకలవర్ణాశ్రమాచారో ధర్మలోపభయవిహ్వలో దేహాతిరిక్తమాత్మానమీశ్వరం చాత్యంతానిత్యతయా నాస్తీతి భ్రామ్యతిసంశేతే వాతత్ప్రకారవిశేషానభిజ్ఞతయైవ హితస్యశోకాదిః అతోయమీశ్వరం తన్నిత్యతాంచ సర్వేశ్వరత్వాదిసిద్ధాం సామాన్యతోమన్యతె-లోకదృష్ట్యా జన్మవినాశాదిదర్శనాన్నప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీత్యాదిశ్రుత్యర్థాభాసప్రతీత్యాచ జీవప్రకారవిశేషాంస్తత్వతోనజానాతీతి నకశ్చిద్దోషః-క్షేత్రజ్ఞాత్మాన ఇతి - యథా జీవాత్పరమాత్మనో వైలక్షణ్యేన జీవస్వభావాస్తస్మిన్నభవంతి తథాక్షేత్రం ద్విలక్షణత్వేనవ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ నిత్యా ఏవేతిమంతవ్యాః - ఏవంభగవతస్సర్వేశ్వరాదాత్మనాం పరస్పరంచభేదః పారమార్థి
కఇతి భగవతైవోక్తమితి ప్రతీయతే - అజ్ఞానమోహితం ప్రతితన్నివృత్తయే పారమార్థిక
నిత్యత్వోపదేశసమయే అహంత్వమిమే సర్వేవయమితి వ్యపదేశాత్-ఔపాధికభేదవా దేహ్యా
త్మభేదస్యా తాత్త్వికత్వేన తత్త్వోపదేశసమయే భేదనిర్దేశో నసంగచ్ఛతే- భగవదుక్తాత్మ
భేదస్స్వాభావికఇతి శ్రుతిరప్యాహ "నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం

ష్యమాణేన క్షేత్రగతమనిత్యత్వాదికం తన్నియంతరిజీవేన శంకనీయమితిభావః - అథ కుమతిసౌచికవినిర్మితా
నామామూలచూడ మఘటితవిఘటిత జరత్కర్పట శకలకంథాసగంధానాం ప్రబంధానాందోషాన్ స్థాలీపు
లాకన్యాయేన నిదర్శక్ప్రథమం శాస్త్రోపక్రమవిరోధం శాస్త్రప్రవృత్త్యనుపపత్తించవదతి - ఏవమిత్యా
దినా - ఏవం తత్త్వోపదేశప్రవర్తిత శాస్త్రారంభోక్తి ప్రకారేణేత్యర్థః - భగవతస్సర్వేశ్వరాదితి - ఉభ
యలింగాత్సర్వనియంతు రహమితి నిర్దిష్టాదిత్యర్థః యదీశ్వరా జ్జీవానాంభేదః పారమార్థికో నస్యాదు
భయ లింగత్వాదిస్వభావ సంకరస్స్యాత్ యదిచాత్మనాం మిథోభేద స్సత్యోనస్యాత్ బద్ధముక్త శిష్యాచార్యా
దివ్యవస్థా నుపపత్తి స్స్యాదితిభావః-భగవతైవ నతుమిథ్యా పురుషకల్పనేన కేనచిత్ యద్వా, త్వమేవత్వాం
వేద్ధయోసిసోసి "సోఅంగ వేదయదివానవేద" ఇత్యుక్తేన భగవతైవ స్వేనస్వస్య స్వశరీరభూతజీవానాంచ తత్త్వ
ముక్తమితి ప్రతీయత ఇత్యభిప్రాయః - అజ్ఞానమోహితమితి - నహిస్వయం బంభ్రమ్యమాణస్యాప్తే నాపి
భ్రాంతిరేవోత్పాద్యేతిభావః - బౌద్ధాద్యవతారేణా సురాదిభ్య ఏవాయముపదేశః కింనస్యాదిత్యత్రోక్తం -
నివృత్తయఇతి - మోహనివృత్త్యర్థా గీతోపనిషదితి భవద్భిరపిస్వీకృత్య వ్యాఖ్యానాదిచ కృతమితిభావః
దేహభేదాభిప్రాయేణ బహువచనం - నాత్మభేదాభిప్రాయేణేతి శంకరోక్తందూషయతి - పారమార్థికేతి-
నహ్యసౌనత్వేవాహమిత్యాది గ్రంథోభ్రాంతినివృత్త్యర్థో మన్త్రపాఠః-యేన భేదనిర్దేశస్యాన్యపరత్వం
మన్యేమహికిన్త్వసౌ తత్త్వార్థోపదేశ రూపఇతిభావః - అహమితిప్రత్యక్త్వేన నత్వమితిస్వాభిముఖచేత
నాన్తరత్వేన ఇమేఇతిస్వపరాఙ్ముఖానేకచేతనత్వేనసర్వేఇతి ఏకోపాధిసంగృహీతా నేకవ్యక్తిత్వేనవయమితి
స్వేన సహాత్మతయైక వర్గీకృతానంత వ్యక్తిత్వేనేతిభావః - ఇతివ్యపదేశాదితి - నహ్యత్రనాహమితి కశ్చిద
స్తినచత్వమితి నాప్యన్యఇతి ప్రత్యాదేశః కృతఇతిభావః - భాస్కరమతే భేదస్యసత్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా
ద్భేదనిర్దేశ ఉపపద్యతఇతి శంకాయాంతత్రాపి సామాన్యతఉక్త దూషణమపరిహార్య మిత్యాహ-ఔపాధి
కేతి - హిశబ్ద ఉపాధిభేదో పహితస్యపరోక్త ఘటాకాశా ద్యుదాహరణేష్వపి భేదాంశాతాత్త్వికత్వా భ్యు
పగమపరః ఉపాధిసత్యత్వేపి యథైకస్యైవ ముఖచంద్రాదే ర్మణికృపాణ సరిత్సముద్రాదిభి స్సత్యైరప్యు
పాధి భిరపిభేదో పారమార్థికః యథాచైకస్యైవా కాశాదేర్ఘటమణికాది సత్యోపాధిభిరపి సంయోగ
భేదాతిరిక్తో నోపాధ్యధీనో భేదఏవమంతః కరణాదిభిస్సత్యై రప్యుపాధిభి ర్నిరవయవత్వేన భేదనభేదనాద్య
యోగ్యస్య సర్వత్రపరిపూర్ణస్య బ్రహ్మణోభేదో పారమార్థిక ఇత్యభ్యుపగన్తవ్యం- తతశ్చ తత్త్వోపదేశ
సమయే తద్విపరీతోపదేశో హితోపదేశినో నఘటతఇతిభావః-ద్వయోరపిపక్షయోశ్శ్రుతివిరోధోపిదూషణం
స్వపక్షేచ శ్రుత్యైకార్థ్యాన్నబుద్ధా గమాదివన్మోహనార్థత్వ శంకేత్యభిప్రాయేణాహ - భగవదితి -
యద్వా భాస్కరపక్షదూషణాయైవ శ్రుతిరుపాత్తా - తతశ్చ కైముత్యేన శంకరపక్షోపిదూషితః-అపిశబ్దః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యోవిదధాతికామానితి,, నిత్యానాం బహూనాంచేతనానాం యఏకోనిత్యశ్చేతన స్సకామా న్విదధాతీ(తిశ్రుత్యర్థః)త్యర్థః। అజ్ఞానకృత భేదదృష్టివాదేతుపరమపురుషస్యపరమార్థదృష్టేర్నిర్విశేషకూటస్థనిత్యచైతన్యాత్మ యాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాన్నివృత్తాజ్ఞానతత్కార్యతయాఽజ్ఞానకృతభేదదర్శనం తన్మూలోపదేశాది వ్యవహారాశ్చ నసంగచ్ఛంతే । అథ పరమపురుషస్యాధిగతాద్వైతజ్ఞానస్య బాధితానువృత్తి రూపమిదంభేదజ్ఞానం దగ్ధపటాదివన్న బంధకమి

ప్రమాణద్వయసముచ్చయె-భగవదుక్తాత్మ భేదఇత్యనేనశ్రౌతవదేవ ప్రమాణాన్తరనైరపేక్ష్యంసూచ్యతే-శ్రుతిరపి నిత్యాతదాజ్ఞారూపతయైవహిప్రమాణం౹౹నిత్యోనిత్యానా,,మిత్యత్రాపి౹౹పవిత్రాణాంపవిత్ర,,మిత్యాదివద్యోజనాయాం జీవానిత్యత్వ పర్యవసితమర్థాన్తరం నిరస్యనిత్యత్వ చేతనత్వ సామానాధికరణ్యేన నిరుపాధికమేవాత్మనాం బహుత్వం చేతనత్వంచేతి ప్రదర్శయన్ తతఏవాత్మా నిత్యత్వవాదినాం సౌగతాదీనామవిద్యామూలభేదవాదినాం శంకరాదీనాం ఆగమాపాయి చైతన్యవాదినాం వైశేషికాణాం చిచ్ఛక్తిమాత్ర నిత్యత్వవాదినా మన్యేషామపి నిరాసమభిప్రయన్ ప్రథమాంత పదచతుష్టయ సామానాధికరణ్య బలాదీశ్వరైక్యం తదైక్యస్య హిరణ్యగర్భ రుద్రేంద్రాదివ త్కాలాదిభేదాభేద్యత్వేన ప్రవాహేశ్వరప్రతిక్షేపం శ్రుత్యన్తరాది ప్రసిద్ధ నిత్యచైతన్య ప్రసరాదికంచసూచయన్ యథాగ్నేయఇత్యాది వదనువాద లింగసద్భావేప్య ప్రాప్తత్వబలేన విశిష్టవిధిత్వంచవ్యంజయన్ సదాసర్వత్ర సర్వేషాంచేతనానా మేకఏవేశ్వర స్తత్కర్మసమారాధిత స్తత్తదనురూపా ణ్యపేక్షితాని కరోతీతిశ్రుత్యర్థమాహ - నిత్యానామితి - పునస్సింహావలోకిత కేనశంకర మతస్యోపదేశా నుపపత్తిరూపం శాస్త్రారంభమూల ఘాతకమాహ - అజ్ఞానేతి - కిమయంభగవాన్ స్వేన జ్ఞాతమర్థముపదిశతి అజ్ఞాతంవాజ్ఞాతమపి సాక్షాత్కృతం శ్రుతమాత్రంవా ఉభయత్రాపి తదజ్ఞానంనివృత్తంవా అనివృత్తంవా తన్నివృత్తావపి తత్కార్యభేద భ్రమోనివర్తతే నవేతివికల్పమభిప్రేత్య సాక్షాత్కారాద జ్ఞానతత్కార్య నివృత్తిపక్షే దూషణమాహ - పరమపురుషస్యేతి - క్షేత్రజ్ఞ స్యప్యపరమార్థ దృష్టిస్స్యాదితిభావః - నిర్విశేషేత్యాది - నిర్విశేషత్వం సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదరాహిత్యం కూటస్థత్వం మాయానిష్ఠత్వం సాధారణ్యం నిర్వికారత్వంవా స్వయమ విక్రియమాణస్యాపి కూటస్యయథాస్వ సంసర్గిణామయః ప్రభృతీనాం వికారహేతుత్వం తద్వత్తతఏవనిత్యత్వం కాలావచ్ఛిన్నత్వం యాథాత్మ్య ముక్తప్రకారమయథా సాక్షాత్కారో స్మదాదీనామపి పరైరభ్యుపగతఇతి తద్వ్యదాసాయ యాథాత్మ్యసాక్షాత్కారోక్తిః-అజ్ఞానమవిద్యా తత్కార్యోభేదభ్రమః-ఆదిశబ్దేనా నుష్ఠానాదిగృహ్యతే-ఉపదేశాదివ్యవహారో హ్యుపదేశార్థ తద్వాచకాధికారి శిష్యాచార్య ప్రయోజనభేదాది నానావిధ భేదదర్శనమూలః భేదదర్శనం చాజ్ఞానేనైవకృతమితిత్వ న్మతం-తతశ్చా జ్ఞానతత్కార్యనివృత్తౌ కథంతత్కార్య పరంపరానువృత్తిరితి వ్యాఘాతాపసిద్ధాన్తం శాస్త్రారంభోపదేశా భావనిష్ఫలపరిశ్రమత్వ శ్రుతివిరోధాదిదోషశత మస్మిన్పక్షేదితిభావః - అద్వైతజ్ఞానాదజ్ఞా ననివృత్తావపి వాసనావశాద్భేద భ్రమస్యానువృత్తిం తస్యచాబంధకత్వ మాశంకతే - అథేతి - దగ్ధపటాదివదితి - యథాదగ్ధపటాదేః పటాదిప్రతిభాస విషయత్వేపిన పటాదికార్యకరత్వం తద్వదత్ర భేదభ్రమస్యాపిన సంసారహేతుత్వ మితిభావః - నైతదుపపద్యతఇతి - దృష్టాన్తమాత్రముక్తం నతూపపత్తిః ప్రత్యుతానుపపత్తిశ్చ విద్యతఇతిభావః - అనుపపత్తిం సోదాహరణమాహ - మరీచికేతి - ఏవమత్ర

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ నచైవనభవిష్యామ స్సర్వేవయమతఃపరం॥ ౧౨॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ త్యుచ్యేత నైతదుపపద్యతె - మరీచికా జలజ్ఞానాదికంహి బాధితమనువర్తమానం నజలాహరణాది ప్రవృత్తిహేతుః - ఎవమత్రాప్య ద్వైతజ్ఞానబాధితం భేదజ్ఞాన మనువర్తమానమపి మిథ్యార్థవిషయత్వ నిశ్చయాన్నోపదెశాది ప్రవృత్తిహేతుర్భవతి - నచేశ్వరస్య పూర్వమజ్ఞస్య శాస్త్రాధిగత తత్త్వజ్ఞానతయా బాధితానువృత్తి శ్శక్యతేవక్తుం- “యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే- స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ । వేదాహంసమతీతాని వర్తమానానిచార్జున । భవిష్యాణిచభూతాని మాంతువేదనకశ్చన” తి-శ్రుతిస్మృతివిరోధాత్ - కించ పరమపురుషశ్చేదానీం తనగురుపరంపరా చాద్వితీయాత్మ స్వరూపనిశ్చయే సత్యనువర్తమానేపి భేదజ్ఞానే (స్వ) నిశ్చయానురూప మద్వితీయాత్మజ్ఞానం కస్మా ఉపదిశతీతివక్తవ్యం-

---

ప్రసంగః విప్రతిపన్నం భేదజ్ఞానమద్వైతే జ్ఞానబాధితతయా మిథ్యార్థవిషయమితి నిశ్చితంచెన్న స్వవిషయానురూప ప్రవృత్తిహేతుస్స్యాత్ యథా బాధితానువృత్తంమరీచికా జలజ్ఞానమితి - ఏవంచ బాధితానువృత్త భేదజ్ఞాన దగ్ధపటాదివన్న స్వకార్యకరమితి బాధితానువృత్తి ఫలాభావాత్సేవ్వష్ట వ్యాఘాతఇతిభావః - శ్రుతమాత్రపక్షేపి నిర్విశేషవిషయ సాక్షాత్కారశ్రవణయో ర్విషయానతిరేకేణా జ్ఞాననివృత్తి రనుపపన్నేతికృత్వాథ సర్వేశ్వరే బాధితానువృత్తి స్వరూపందూషయతి - నచేతి - ఈశ్వరత్వాదేవ పూర్వమజ్ఞ ఇతివక్తుం నశక్యతె అనీశ్వరత్వప్రసంగాత్ ఈశ్వరోపి చేత్పూర్వమజ్ఞః తస్య శాస్త్రాధిగమోపి నసంభవతి తదధిక జ్ఞానవతోన్యస్య శాస్త్రోపదేష్టు రభావాత్ - భావేపిస ఏవేశ్వరో నీశ్వరోవాసః కుతస్సిద్ధజ్ఞాన ఇత్యనవస్థాదోషాత్ - నచప్రవాహేశ్వర పారంపర్యమస్తి తస్యదూషితత్వాత్ - నచేశ్వరస్స్వకృతేనశాస్త్రేణ తత్వ మవగచ్ఛతి - వేదానిత్యత్వాన్యో న్యాశ్రయాది ప్రసంగాత్ - నచానాదీనేవవేదాన్ స్మృత్వాతైరర్థ మధిజగామ స్మృత్యాదిహేతోః పూర్వోపలంభస్యాప్యుపదేష్ట్రభావాది దుస్థత్వాదిత్యాది దోషానభిప్రేత్యోక్తం పూర్వమజ్ఞస్యేత్యాది- ఈశ్వరస్య పూర్వమజ్ఞత్వే శాస్త్రాధీనజ్ఞానత్వే తదుపదేష్ట్రంతర సద్భావే భ్రాంత్యనువృత్తౌచ శ్రుతిస్మృతి విరోధమాహ- యస్సర్వజ్ఞఇతి- స్వరూపతః ప్రకారతశ్చ సర్వంజానాతీతి వివక్షయా సర్వజ్ఞ సర్వవిచ్ఛబ్దయో రపునరుక్తిః యస్సర్వంవిందతి ప్రాప్నోతీతివా సర్వవిత్ - ఏవముపదేశస్య హేత్వనుపపత్తిరుక్తా-అథశ్రోతాపినోపపద్యతఇత్యాహ- కించేతి-ఇదానీన్తనేతిన కేవలమీశ్వరకృతఃప్రథమఏవోపదేశోనుపపన్నః అపిత్వద్యతనకుమతి మఠపతిపరంపరాయాశ్శిష్యాన్నకుక్షింభరె శ్శిష్యాద్యభావాత్ప్రియోపవేశనం ప్రసజ్యతఇతిభావః-అజ్ఞాతోపదేశ పక్షానుపపత్తి మభిప్రేత్యాహ-స్వనిశ్చయానురూపమితి-నహ్యాప్తే ఽనుపలబ్ధార్థాః నాపిసన్దిగ్ధార్థాఃనాపివిప్రలంభకాః నచపరోక్తానువాదినఃనాపిబాలోన్మత్తవద్వ్యథోపనతజల్పకాఇతిభావః-కస్మాఇతి-స్వస్మైపరస్మైవా పూర్వత్ర భిన్నతయానిశ్చితయా అన్యథావా భిన్నతయేత్యత్రాపి సత్యతయానిర్ణీతయా అసత్యతయావా పరస్మాఇత్యపి తాత్వికాయవా అతాత్వికాయవా అతాత్వికత్వేపితథా ప్రతీతాయాన్యథావాఇతి వికల్ప్యాపృష్టేతదుత్తరం వక్తవ్యమిత్యర్థః - అత్రస్వస్యైవభిన్నస్య సమ్యక్త్వనిశ్చయె అపసిద్ధాంతాజ్ఞత్వాది దోషప్రసంగః-అసత్యత్వనిశ్చయె వంధ్యాతనయాదిభ్య ఇవానుపదేశః- అభిన్నతయా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ప్రతిబింబవత్ప్రతీయమానేభ్యోఽర్జునాదిభ్య ఇతి చేన్నైతదుపపద్యతే- నహ్యనున్మత్తః కోపి
మణికృపాణదర్పణాదిషు ప్రతీయమానేషు స్వాత్మప్రతిబింబేషు తేషాంస్వాత్మనోఽనన్యత్వం
జానన్ తేభ్యః కమప్యర్థ(కథమప్యర్థ)ముపదిశతి- బాధితానువృత్తిరపి తైర్నశక్యతేవక్తుం- బాధకే
నాద్వితీయాత్మజ్ఞానేనాత్మవ్యతిరిక్త భేదజ్ఞానకారణస్య అనాదే(రజ్ఞానాదే)ర్వినష్టత్వాత్- ద్వి
చంద్రజ్ఞానాదౌతుచంద్రైకత్వజ్ఞానేనపారమార్థిక తిమిరాదిదోషస్యద్విచంద్రజ్ఞానహేతోరవిన
ష్టత్వాద్బాధితానువృత్తిర్యుక్తా- అనువర్తమానమపి ప్రబలప్రమాణబాధితత్వేనాకించిత్కరం-

---

నిశ్చితాయస్వస్మై చేదర్జునాదిప్రతిభాసమంతరేణ సర్వోపదేశస్స్యాత్ నచాత్రోపదేశస్య కించిత్ప్రయో
జనమస్తి- పరస్మై తాత్త్వికాయేతితు శరీరభేదేపి భావాన్నాభ్యుపగచ్ఛతి- అతాత్త్వికతయైవ ప్రతీతాయపరస్మై
చేత్పూర్వవదేవానిర్వచనీయత్వేనాసత్త్వేనవానిశ్చితేభ్యః ప్రతిబింబవంధ్యాసుతాదిభ్య ఉపదేశాదిప్రసంగ
అతాత్త్వికస్యైవ పరస్యతాత్త్వికత్వభ్రమేతు తత్త్వవేదిత్వమేవ నస్యాదితి నతత్త్వోపదేశిత్వ సిద్ధిరితిస్థితే పర
మార్థతఏకత్వేపి భ్రాంత్యాభిన్నతయా ప్రతీయమానేభ్యో బాధకజ్ఞానబలేనాభిన్నతయా నిశ్చితేభ్యశ్చేతి
పక్షంశంకతే - ప్రతిబింబవదితి, దూషయతి - నేతి, అనుపపత్తింవివృణోతి - నహీతి - అనున్మత్తఇతి - ఈశ్వ
రాదేరున్మాద ఏవభవతా స్వీకృతస్స్యాదితిభావః - కోపీతి - కిముతేశ్వర ఇతిభావః - అనన్యత్వం జానన్నితి -
అన్యత్వం జానంతోబాలాదయః కామముపదిశేయుః అత్రోపదేష్టురన్యత్వాద్యధ్యవసాయే భ్రాంతత్వాది
ప్రసంగఇతిభావః - కథమపీతి - లౌకికమలౌకికంవా దృష్టార్థమదృష్టార్థంవా కింపునర్మోక్షార్థమిత్యర్థః-
బాధితానువృత్తిస్వరూపమభ్యుపగమ్యపూర్వం దూషణాంతరముక్తం ఇదానీంత్వన్మతే తదేవనసిద్ధ్యతీ
త్యాహ - బాధితేతి - ఉపపాదయతి - బాధకేనేతి - నహికారణాభావే కార్యంఘటేత - నచదోషనివృత్తౌ
భ్రాంతినివృత్తిర్నస్యాదితివక్తుంయుక్తం - అనాదేరితి - స్వరూపతః ప్రవాహతోవా నాదేరన్యానివృత్తత
యైవతావంతం కాలమనువృత్తస్య భేదజ్ఞానకారణభూతస్యదోషస్య యద్యద్వైతజ్ఞానేనాపినాశోనస్యాత్-
నిత్యంసంసారిత్వం బ్రహ్మణస్స్యాదితిభావః అత్రాజ్ఞానాదేరితికశ్చిత్పాఠః తత్రాదిశబ్దేన భేదభ్రమః తద్వి
షయశ్చగృహ్యతే- పరైరుదాహృతే దృష్టాంతే బాధితానువృత్తేరుపపత్తిమాహ ద్విచంద్రేతి - పారమార్థి
కేతి - నహి పారమార్థికంబాధ్యతే తథాసతి బాధాబాధవిప్లవప్రసంగాదితిభావః - ద్విచంద్రజ్ఞానహే
తోరితి - నహి బాధకజ్ఞానేన పూర్వజ్ఞానస్య కారణంబాధ్యతే - ఇంద్రియాదేరపి బాధప్రసంగాత్ - అతో
విషయఏవారోపితస్తదధిష్ఠానవిషయేణ విరుద్ధాకారగ్రాహిణా జ్ఞానేనబాధ్యః నచాత్రతిమిరాది ద్విచంద్రజ్ఞా
నస్య చంద్రైకత్వజ్ఞానస్యవావిషయః భవతస్తు సమస్తభేదభ్రమోపాదానస్యాజ్ఞానవాసనాదేస్సాక్షిచై
తన్యవిషయత్వాద్బాధకజ్ఞానస్యచాద్వితీయాత్మవ్యతిరిక్తసమస్తావగోచరత్వాత్ - కారణస్యాప్యజ్ఞానాదే
ర్బాధఏవేతిభావః - యుక్తేతి - సామగ్ర్యనువృత్తౌ కార్యానువృత్తిరుపపన్నేతిభావః యదిభ్రాంతిరనివృత్తా
కథంతర్హి తత్కార్యవిస్మయభయాదినివృత్తిరిత్యత్రాహ - అనువర్తమానమపీతి - ప్రబలశబ్దేన పరపక్షే
భేదభ్రమవద్బాధకయోరవిశేషస్సూచితః- ద్వయోరపిహ్యజ్ఞానకారణత్వం తైరాశ్రితం - అన్యథా సత్యద్వ
యప్రసంగాత్- తథాచ సతికింకస్యబాధకం బాధ్యంవా- నచదోషమూలత్వం బాధజ్ఞానస్య జ్ఞాతమితివాచ్యం-
ప్రథమతఏవ శ్రవణవేలాయాం బ్రహ్మవ్యతిరిక్త సమస్త మిథ్యాత్వప్రత్యయాత్ నచాజ్ఞాతమితి- తావతాతత్త్వ

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఇహతు భేదజ్ఞానస్య సవిషయస్య సకారణస్యాపారమార్థికత్వేన వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞాన వినష్టత్వాన్న కథంచిదపి బాధితానువృత్తిస్సంభవతి - అతస్సర్వేశ్వరస్యేదానీం తనగురుపరంపరాయాశ్చ తత్త్వజ్ఞానమస్తిచేద్భేదదర్శన తత్కార్యోపదేశాద్యసంభవః - భేదదర్శనమస్తి చేదజ్ఞానస్య తద్ధేతోః స్థితత్వేనాజ్ఞత్వాదేవ సుతరాముపదేశో న సంభవతి - కించ గురోరద్వితీయాత్మవిజ్ఞానాదేవ బ్రహ్మాజ్ఞానస్య సకార్యస్య వినష్టత్వాచ్ఛిష్యం ప్రత్యుపదేశో నిష్ప్రయోజనః - గురుస్తజ్జ్ఞానం చ కల్పితమితి చేచ్ఛిష్య తజ్జ్ఞానయోరపి కల్పితత్వాత్తదప్యనివర్తకం - కల్పితత్వేపి

సిద్ధిః సత్యరజతబాధకేన శుక్తికాజ్ఞానేన అజ్ఞాతదోషేణాపి తత్త్వతో రజతస్వరూపబాధాభావాద్దోషమూలత్వావిశేషేపి పూర్వాపరత్వాదిభ్యాం బాధ్యబాధకవ్యవస్థేతి చేన్న - దోషమూలత్వే జ్ఞాతేసతి పరత్వస్యాకించిత్కరత్వాత్, భ్రాంతతయావగతేనోక్త సర్వబాధకవాక్య వదన్యథా శూన్యత్వమేవ తత్త్వమితి మాధ్యమికవాక్యేన దోషమూలతయా జ్ఞాతేనాపి పరత్వమాత్రేణ సంవిన్మాత్రస్యాపి బాధస్స్యాత్ - అథ కారణస్యాపి బాధ్యతయావిషయత్వాత్ పారమార్థికత్వ లక్షణదృష్టాంతవైషమ్యం వివృణ్వన్ బాధితా(న)నువృత్త్యసంభవం నిగమయతి - ఇహత్వితి - న కథంచిదపి అనాద్యజ్ఞానేన వా భేదజ్ఞానవాసనాదిభిర్వేత్యర్థః - జ్ఞాతమజ్ఞాతం వేతి వికల్పాభిప్రాయేణోపక్రాంతాముపదేశ కారణాద్యనుపపత్తిం వికల్పస్ఫురణేనోపసంహరతి - అత ఇతి - సుతరాం జానతస్తు బాధితానువృత్తౌ దృష్టాంతమాత్రమపి తావదస్తి అజ్ఞస్యోపదేశే సోపి నాస్తీతి భావః - ఉపదేశస్య కారణాద్యనుపపత్తిరుక్తా - అథాసఫల్యమాహ - కించేతి - తత్ర ప్రతిబింబవత్ప్రతీయమానేభ్య ఇత్యాదినా పూర్వమేవ జీవాజ్ఞానపక్షస్యాపి దూషితత్వాత్ బ్రహ్మాజ్ఞానపక్షైకదూషణమిదముచ్యతే - తేష్వేకమేవ బ్రహ్మావిద్యాశబలమేక ఏవ జీవః స్వప్నదృశ ఇవైకస్యైవ తస్య భ్రమాత్ స్వప్నదృష్టపురుషాదయ ఇవాన్యే జీవాః ప్రతిభాంతి తస్యైవానిశ్చితదేశవిశేషస్థితేరనిర్ణీతకాలేన భవిష్యతా తత్త్వజ్ఞానజాగరేణ సమస్తప్రపంచోపి స్వప్నప్రపంచవత్ బాధ్య ఇతి వర్ణయంతి తత్రాయముపదేష్టా వాసుదేవాదిగురుః స ఏవ తద్దృష్టో వా శిష్యోప్యర్జునాదిః స ఏవ తద్దృష్టో వేతి వికల్పమభిప్రేత్య గురుస్స ఏవేతి పక్షే దూషణం - గురోరితి - సకార్యస్యేతి - శిష్యాచార్యత్వాదేరపీతి భావః తేనోపదేష్ట్రభావః ద్రష్ట్రభావ ఉపదేశపరికరాభావశ్చోక్తో భవతి - గురోస్తద్దృష్టత్వపక్షమనువదతి - గురురితి - న హి స్వప్నదృశా కల్పితపురుష విజ్ఞానేన స్వప్నో బాధ్యేత తద్వదత్రాపి గురోర్జ్ఞానేన ప్రపంచబాధాభావాత్తద్బాధాయోపదేశస్సప్రయోజన ఇతి భావః - దూషయతి - శిష్యేతి - అయంభావః - న తావత్తత్రార్జునాదిస్స ఏవ జీవ ఇతి తృతీయకల్పే ప్రమాణముపలభామహే - న చాయం మమ శిష్యో జీవో ముక్తో భవిష్యతి అహంత్వనేన స్వప్నదృశేవ కల్పిత ఇత్యాచార్యోపి మన్యతే - తథాసతి స్వసంసారకారిణే తస్మై నోపదిశేత్ - స్వయం హి స్వప్నస్వభావానియమేనైవ నివృత్తస్స్యాదితి న మోక్షోపాయమాచరేత్ - శిష్యోపి స్వప్నదృష్టవద్గురుం మన్యతే - తతో న శృణుయాత్ గురుతజ్జ్ఞానవిశేషయోస్స్వభ్రాంతికల్పితతయా స్వయమేవ తజ్జ్ఞానవిషయ విశేషణం జానన్, తతః కిమర్థం శృణోతి - స్వకల్పితోపదేష్ట్రుజనితోపదేశభ్రమాత్స్వభ్రాంతినివృత్తిరితి చ హాస్యం - తమంతరేణాపి స్వప్రత్యక్షభ్రమాదపి నివృత్త్యుపపత్తేః - న చ జ్ఞాతార్థే అర్జునే యథావద్భ్రమనివృత్తిర్దృశ్యతే - అతశ్శిష్యోప్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దేహినోస్మిన్ యథా దేహే కౌమారంయౌవనంజరా। తథా దేహాంతరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్రనముహ

శ్రీ॥గీ॥భా॥ పూర్వవిరోధిత్వేన నివర్తకమితిచే త్తదాచార్యజ్ఞానేపి సమానమితి తదేవనివర్తకం భవతీత్యుప దేశా నర్థక్యమేవేతి కృతమసమీచీన వాదైర్నిరస్తైః॥౧౨॥ ఏకస్మిన్ దేహేవర్తమానస్య దేహినః కౌమారావస్థాంవిహాయ యౌవనాద్యవస్థాప్రాప్తావాత్మనస్థిరత్వ బుద్ధ్యాయథాత్మానష్టఇతి నశోచతి దేహాద్దేహాంతర ప్రాప్తావపి తథైవస్థిరఆత్మేతి బుద్ధిమాన్నశోచతి- అతఆత్మనాం నిత్యత్వాదాత్మానో నశోకస్థానం । ఏతావదత్రకర్తవ్యం - ఆత్మనాం నిత్యానామేవానాది కర్మవశ్యతయా తత్తత్కర్మోచిత దేహసంసృష్టానాం తైరేవదేహై ర్బంధనివృత్తయే శాస్త్రీయంస్వవర్ణోచితం

చార్య వత్సమస్తప్రపంచ స్వప్నదృశా అన్యేనైవ దృష్టఇతిచతుర్థః కల్పః పరిశిష్యతే-తతశ్చ శుకవామదేవ జ్ఞానవదర్జునాది జ్ఞానమపినా జ్ఞానాదినివర్తకమితి నిష్ఫల శ్శిష్యాచార్యాణాం(కృష్ణార్జునాదీనాం) ప్ర ర్గపరిత్యాగేనాపవర్గార్థప్రయాసఇతి శాస్త్రారంభోనుపపన్నః- అథపరిహాసకాకుపూర్వమపచ్ఛేదనీయ మా క్యపరిహరతి- కల్పితత్వే సత్యపీత్యాదినా- ఏవముపదేశానుపపత్త్యా తస్య సర్వద్రష్టురేకస్య జీవస్యకదాచిః మోక్షాయోగా చ్ఛాస్త్రప్రయోజన మపినాస్తీతి తతోపిశాస్త్రారంభా నుపపత్తిరితిఫలితం - ఏవం శాస్త్రోప్ర దేశస్య తదుపదేష్టుస్తత్ప్రోతు స్తత్ప్రయోజనస్య చానుపపత్త్యా సామాన్యత స్సర్వస్మిన్నపి పరమతేదూషితే మవాంతరదూషణై రిత్యన్య పరతయోపసంహరతి - ఇతికృతమితి - కృతమలమిత్యర్థః అసమీచీనవాదై రితి నేన భాస్కరాదిమతేష్వేవం విధదూషణశతం శారీరకభాష్యా ద్యుక్తంస్మారితం॥ ఆత్మనామ శోచనీయత య నిత్యత్వముక్తం - తత్రాత్మనిత్యత్వే జన్మమరణాదిప్రతీతి వ్యవహారౌకథమితి శంకాందృష్ట్వాం తేన పరిహ రతి - దేహినఇతి - అస్మిన్నితి నిర్దేశాభిప్రేతమాహ - ఏకస్మిన్నితి- దేహస్యావస్థా త్రయాన్వయనిదర్శనా దపి దేహిన్యేవ తన్నిదర్శనముచిత మిత్యభిప్రాయేణాహ- దేహేవర్తమానస్యేతి- కౌమారంయౌవనంజరేతి క్రమనిర్దేశ సూచితార్థస్వభావ ఫలితముక్తం- విహాయేతి- కౌమారయౌవన త్యాగవిశేషయోరపి శోకవి శేషనిమిత్తత్వా త్తద్వ్యవచ్ఛేదార్థం యథాశబ్ద తాత్పర్యవ్యక్త్యర్థం చోక్తమాత్మనఇత్యాది - బాల్యా వస్థానివృత్తా వప్యాత్మనస్థిరత్వ బుద్ధిహేతుత ద్వినాశనిమిత్తశోకాభావే హేతుస్సోత్రాపి సమానఇతి దేహాంత రప్రాప్తి రిత్యత్రాంతర శబ్దసూచితం పూర్వదేహత్యాగాఖ్యం శోకప్రసంజకందర్శయతి - దేహాదితిధీరస్య ప్రకరణవిశేషతోర్థః స్థిరఆత్మేతి బుద్ధిమానితి అశోచ్యానిత్యాదినా ప్రాగుక్తేనసంగమయతి - అతఇతి - ఏవం శ్లోకద్వయేనక్రమా త్ప్రాప్యంనివర్త్యంచ వ్యంజితం - అథాత్రహృద్గతం ప్రాపకవిషయోత్తర శ్లోకద్వయ ఫలితం సంకలయ్యసంగతమాహ - ఏతావదితి - బంధనివృత్తయ ఇత్యంతోమృతత్వా యేత్యస్యార్థః శుద్ధస్వ భావానాం సంసారా నుపపత్తిపరిహారా యోక్తమనాదీతి- కర్మవశ్యతయా నత్వనిర్వచనీయా జ్ఞానాదివ శ్యతయేతిభావః - స్వతోత్యంతసమానానా మాత్మనాందేహ భోగాదివైషమ్య సిద్ధ్యర్థముక్తం, తత్తత్క ర్మేతి - దేహైర్బంధ నివృత్తయఇతి - దేహైర్యోబంధ స్తస్యనివృత్తయఇత్యర్థః - యద్వాదేహైః కర్మ కర్తృతామిత్యన్వయః-తదాతుబంధకాఏవ దేహామోక్ష సాధనోపయికా స్సంభవంతీత్య వధారణాభిప్రాయః- శాస్త్రీయమితి - అన్యథేశ్వర శాసనాతిలంఘనా ద్దండఏవస్యాదితిభావః - స్వవర్ణోచితమితి - నతుత్వయా

శ్లో॥ గీ॥ మూ॥ మాత్రాస్పర్శాస్తుకౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః। ఆగమాపాయినోఽనిత్యా స్తాంస్తితిక్షస్వభారత॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యుద్ధాదిక మనభిసంహితఫలం కర్మ కుర్వతామ వర్జనీయతయా ఇంద్రియైరింద్రియార్థాః స్పర్శాః శీతోష్ణాదిప్రయుక్త సుఖదుఃఖదాభవంతి - తేతు యావచ్ఛాస్త్రీయ కర్మసమాప్తిక్షంతవ్యాఇతి॥ ౧౩॥ ఇమమర్థ మనంతరమేవాహ ॥ శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధాః స్సాశ్రయా స్తన్మాత్రకార్యత్వా న్మాత్రాఇత్యుచ్యంతే- శ్రోత్రాదిభిస్తేషాం స్పర్శాశ్శీతోష్ణ మృదుపరుషాదిరూప సుఖదుఃఖదాభవంతి శీతోష్ణశబ్దః ప్రదర్శనార్థః - తాన్ ధైర్యేణ యావద్యుద్ధాది శాస్త్రీయ కర్మ సమాప్తితితిక్షస్వ - తేచాగమాపాయిత్వా ద్ధైర్యవతాం క్షంతుంయోగ్యాః - అనిత్యాశ్చ తే-బంధహేతు (భూత) కర్మనాశే సత్యాగమాపాయిత్వే నాపినివర్తంత ఇత్యర్థః॥౧౪॥

యుద్ధాదికం పరిత్యజ్యభైక్షం చతుర్నశ్రేయఇతిభావః - అమృతత్వహేతుత్వా యోక్తమనభిసంహితేతి - ప్రతికూలస్వభావస్య కథంకర్తవ్యత్వమితి శంకానివర్తక తుశబ్దద్యోతిత మవర్జనీయత్వం తితిక్షితవ్యత్వేహేతుః ఆత్మనిత్యత్వప్రకరణ పర్యవసానేవక్తవ్యో ప్యయమర్థ స్తాత్పర్యాతిశయా త్సహసోచ్యతఇత్యాహ(*) ఇమమర్థ మనంతరమితి-అమీభిర్మీయంతే శబ్దాదయఇతి శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణి మాత్రాఇతి శంకరాద్యుక్తాప్రసిద్ధయోజనా వ్యుదాసాయ మాత్రాశబ్దార్థమాహ - శబ్దేతి - సాశ్రయాఇతి - గుణవిశిష్ట ద్రవ్యస్యహితన్మాత్రాకార్యత్వ మితిభావః - తన్మాత్రా కార్యత్వాదితి - తన్మాత్రాణాం మాత్రాశబ్దవాచ్యత్వే తావన్నాస్తివివాదః శబ్దమాత్రా స్పర్శమాత్రేత్యాది ప్రయోగాశ్చసంతి-తతశ్చ తత్కార్యద్రవ్యస్యాపి తదేకద్రవ్యత్వాత్తచ్ఛబ్దగోచరత్వ ముపపన్నమితిభావః - కర్మవ్యుత్పత్తేరపి భావవ్యుత్పత్తేః ప్రసిద్ధిప్రకర్షం విషయసంబంధస్యైవ సాక్షాత్సుఖాదిహేతుత్వంమత్వాస్పర్శస్య ప్రతి(సం)బంధ్యంతరం సిద్ధిశబ్ద సమాసార్థ మప్యాహ - శ్రోత్రాదిభి స్తేషాంస్పర్శాఇతి - శీతోష్ణశబ్దయో రుపలక్షణత్వం సమాసార్థంచాహ - శీతోష్ణ మృదుపరుషాదిరూపాఇతి - ఏవం హేతుఫలభావంవివక్షయ శీతోష్ణదా స్సుఖదాఇతి యోజనాయాం పృథగ్వ్యపదేశవైయర్థ్యమితిభావః - సంగ్రామే శీతోష్ణయో రప్రసక్తత్వా త్కిమర్థ మిదముచ్యతఇత్యత్రాహ - శీతోష్ణశబ్దః ప్రదర్శనార్థఇతి - శస్త్రపాతాదేరితిశేషః శీతోష్ణాదికంతు తేషుతేషు వర్ణాశ్రమధర్మేషు యథాసంభవంగ్రాహ్యం - ధీరమితివక్ష్యమాణం ధీరస్తత్రేతి పూర్వోక్తంచాకృష్యాహ- తాన్ ధైర్యేణేతి - యద్వాత్రైవికౌంతేయ భారతశబ్దాభ్యాం క్షత్రియాయాముత్పన్నస్య విశిష్టక్షత్రియ సాంతానికస్యతే ధైర్యమేవోచితమితిసూచితం - యథా తపశ్చర్యాయాం యాగాదౌచవాతాతపక్షుత్పిపాసా పశ్వాలంభాదయో యావత్తత్కర్మ సమాప్తిక్షంతవ్యాః తథాత్రాపి శస్త్రపాతశ్శత్రువధా దయస్తస్మాద వర్జనీయేంద్రియార్థ స్పర్శనిమిత్తదుఃఖానాం శోకేన దుష్పరిహరత్వా న్నిరర్థకేశోకే తితిక్షైవయుక్తేతిభావః - అత్రసుఖాంశస్య క్షమానామనుపేక్షయా అనుత్సేకః తత్రాపిహేతురాగమాపాయిత్వమేవ - అనిత్యశబ్దస్యా పౌనరుక్త్యాయాహ - బంధేతి అనిత్యశబ్దోఽత్ర ప్రవాహానిత్యతానిషేధకః నిత్యాఇతిపదచ్ఛేదేన నిత్యానుబంధితయా తితిక్షితవ్యత్వద్యోతనంతుమందం- ముక్తౌతదభావాచ్చ ప్రవాహతోఽపినిత్యత్వం నాస్తీతిభావః (*) తత్క్షమాకిమర్థేతి-కింధృష్టార్థత్వా దుతాదృష్టార్థత్వా దుతస్వరసవాహిత్వే నావర్జనీయత్వాత్ - నప్రథమః దుఃఖరూపఫలయోపలంభాత్ నద్వితీయః గురువధకులక్షయాదిరూపా ధర్మబహులత్వాత్ - నతృతీయః యుద్ధాన్నివృత్త్యైవ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యంహినవ్యథయన్త్యేతే పురుషంపురుషర్షభ। సమదుఃఖసుఖంధీరం సోఽమృతత్వాయకల్పతే॥
౧౫॥ నాసతోవిద్యతేభావో నాభావోవిద్యతేసతః। ఉభయోరపిదృష్టోంత స్త్వనయో

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తత్ర మా కిమర్థేత్యతఆహ॥ యంపురుషం ధైర్యయుక్త మవర్జనీయదుఃఖం సుఖవన్మన్యమాన మమృతత్వసాధనతయా స్వవర్ణోచితం యుద్ధాదికర్మ అనభిసంహితఫలం కుర్వాణంతదం తర్గతాః శస్త్రపాతాది మృదుక్రూరస్పర్శా నవ్యథయంతి - సఏవామృతత్వం సాధయతి నత్వాదృశో దుఃఖాసహిష్ణురిత్యర్థః - ఆత్మనాం నిత్యత్వాదేతా వదత్ర కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ యత్త్వాత్మనాం నిత్యత్వందేహానాం స్వాభావికంనాశిత్వంచ అశోకనిమిత్తముక్తం - "గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచంతిపండితాః" ఇతి - తదుపపాదయితు మారభతే॥ అసతోదేహస్య సద్భావోనవిద్యతే - సతశ్చాత్మనో నాసద్భావః - ఉభయోర్దేహాత్మనో రుప లభ్యమానయో ర్ద్వయోరప్యన్త స్త్వ

శస్త్రపాతాద్య భావాదిభావః - తితిక్షాపర్వ ద్యోతనాయ ధీరమితిపదం - సుఖదుఃఖవైషమ్యాజ్ఞత్వ భ్రమింతయో స్సమపరిమాణత్వాది భ్రమంచ వ్యుదస్యన్ కిమర్థేతిశంకాంచ ప్రతివదతి- అవర్జనీయదుఃఖం సుఖవన్మన్యమానమితి - యథాహ్యారోగ్య కామ ఔషధాదిక్లేశం సుఖసాధనత్వా త్సుఖవన్మత్వాప్రవర్తతే- యథాచార్థార్థీ సముద్రతరణాదిక్లేశం - తథా తాపత్రయనివృత్తిం నిరతిశయానందంచ లిప్సుః తదుపాయ నాంతరీయకదుఃఖం సుఖవదేవ మన్యేతేతి భావః - తత్ర రాదిష్వపి సంభావితస్య ద్వంద్వతితిక్షామాత్రస్య మోక్షణే హేతుత్వ వ్యుదాసాయోక్త మమృతత్వ సాధనతయేత్యాది - ఏతే, ఇత్యస్య తాత్పర్యాదవర్జనీయ త్వంచ దర్శయితుముక్తం తదంతర్గతా ఇతి - వ్యథయంతి- ప్రాప్తవ్యత్వాధియా పరితాపేనచాలయంతీత్యర్థః- నపీడయంతీతి- మృదుక్రూర స్పర్శా ఇతి - మృదుస్పర్శస్యా వ్యపాదానాద్య త్తచ్ఛబ్దరూప పరోక్షనిర్దేశేన పురుషర్షభేతి విపరీతేతరా వ్యాచ ఫలితమాహ- సఏవేతి- త్వాదృశః అస్థానస్నేహకారుణ్యాకులః అనంతరశ్లోకార్థ ప్రసంగాయాత్మనాశ ప్రతీకార నైరపేక్ష్యాయ నిగమయతి - ఆత్మనాం నిత్యత్వాదితి - ఏతావదితి - తితిక్షా మాత్రం నతు శోకాది - అత్రేతి - ఆగమాపాయినాం తత్త్వజ్ఞానేన నివర్తయిష్యమాణ సంతానానామమృతత్వ లక్షణ పరమపురుషార్థోపాయానుష్ఠానే వర్జనీయసన్నిధీనాం శస్త్రపాతాది దుఃఖానామాగతావిత్యర్థః- కర్తవ్యమితి-అకరణే స్వర్గరూపఫలాభావః స్వధర్మపరిత్యాగేన ప్రత్యవాయో ధైర్యాద్యభావనిమిత్తా కీర్త్యాదిప్రసంగశ్చ స్యాదితి భావః (*) నాసత ఇతి శ్లోకం వ్యవహితప్రకృతస్థాపనోపక్రమతయావతారయతి - యత్త్వితి - స్వాభావికం పరిణామి స్వభావస్యావశ్యంభావి - నతు హేతు నిరపేక్షశోకానిమిత్తం శోకనిమిత్త విరోధిశోకాపహాని నిమిత్తమిత్యర్థః - ఇతః పూర్వం స్వాభావిక కథనమాత్రత్వా దుపపాదయితుమిత్యుక్తం- అస్యాపి శ్లోకస్యోపపాదకార్థ ప్రతిజ్ఞామాత్రరూపత్వా దారభత ఇత్యుక్తం - సదసద్భావా భావాదిశబ్దా నాం ప్రకరణోచిత మర్థవిశేషం విశ్వస్య వ్యాఖ్యాతి - అసత ఇతి - అసతస్సతశ్చేతి వ్యాఖ్యేయం తస్య ప్రక రణాది విశేషితార్థప్రతిపాదనం దేహాత్మన ఇతి - అనయోరితి నిర్దేశఫలితముక్తం ఉపలభ్యమానయోరి తి - తత్త్వదర్శనస్య ప్రత్యక్షసిద్ధతా ముపలంభానువృత్తి మభిప్రేత్యాహ- యథోక్తంభి తత్త్వదర్శిభిరితి - ఏతేన తచ్ఛబ్దార్హ తద్భావస్త్వమితి శంకరోక్తముపహసితం|సచ్ఛబ్ద నిర్దిష్టస్య నిత్యస్యవినాశా యోగాదంతశబ్దస్య

శ్లో॥ గీ॥ మూ॥ స్తత్త్వదర్శిభిః॥ ౧౬॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దర్శిభిరంతోదృష్టః- నిర్ణయాంతత్వాన్నిరూపణస్యనిర్ణయ ఇహాంతశబ్దేనోచ్యతే- దేహస్యా చిద్వస్తునో ఽసత్త్వమేవస్వరూపం ఆత్మనశ్చేతనస్య సత్త్వమేవస్వరూపమితి నిర్ణయోదృష్ట ఇత్యర్థః- వినాశస్వభావోహ్య సత్త్వంఅవినాశ స్వభావశ్చసత్త్వం- యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ- ‘‘తస్మాన్నవిజ్ఞానమృతేస్తికించి త్క్వచిత్కదాచిద్ద్విజవస్తుజాతమ్। సద్భావ ఏవంభవతోమయోక్తో జ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్। అనాశీపరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుప గమ్యతే। తత్తునాశిసందేహో నాశిద్రవ్యోపపాదితం। యత్తుకాలాంతరేణాపి నాన్యసంజ్ఞా ముపైతివై। పరిణామాదిసంభూతాం తద్వస్తునృపతచ్చకిం,, మితి - అత్రాపి - ‘‘అన్తవన్త ఇమేదేహాః,, ‘‘అవినాశితుతద్విద్ధి,, తిహ్యుచ్యతే - తదేవ సత్త్వాసత్త్వవ్యపదేశ హేతురితి గమ్యతే- అత్రతు సత్కార్యవాదస్యా సంగతత్వాన్న తత్పరోయంశ్లోకః -

---

నిర్ణయార్థత్వం తత్రశబ్దవృత్తి ప్రకారమిహ దేహాత్మవివేకప్రకరణే తత్త్వదర్శిభిరిత్యాది సన్నిధేశ్చ తస్యై వౌచిత్యంచాహ- నిర్ణయాంతత్వాదితి - ననుదేహస్య సద్భావోవిద్యత ఇత్యయుక్తం ప్రత్యక్షాదివిరోధాత్- ఆత్మనోసద్భావోనవిద్యతఇతిచాయుక్తం ‘‘అసదేవేదమగ్రఆసీ,, దిత్యాది సకలనిషేధవశాయాం తస్యాప్యస చ్ఛబ్దవాచ్యత్వాత్ - అవస్థా విశేషాపేక్షయాపి సత్త్వమసత్త్వంచ దేహాత్మనోర్ద్వయోరపి సమానమతోథా ప్యంతర వస్సత్కార్యవాదాది విషయతయా సదసచ్ఛబ్దయోః ప్రయోగశ్చసూచితః-నన్వేవమపి దేహాత్మనో స్సదసత్త్వచోద్యం నపరిహృతమిత్యత్రాహ - వినాశేతి - హిశబ్దేనప్రయోగ ప్రసిద్ధిర్ద్యోతితా - తామేవద ర్శయతి- యథోక్తమితి- దశశ్లోక్యాం - వస్త్వస్తినాస్తి సత్యాసత్యశబ్దానాం శారీరకభాష్యే పురాణోపక్ర మోప సంహారాదీనాంమధ్యే ‘‘మహీఘటత్వ,, మిత్యాదినాచ సవికారత్వేనైవావస్తుత్వోపపాదనాత్ శ్రుతి స్మృత్యంతర ప్రత్యక్షాద్యనురోధాచ్చ నిర్వికారసవికారతయా నిత్యానిత్య చేతనాచేతనవిషయత్వం స్థాపితం- వ్యవహారార్హత్వానర్హత్వాదివిషయా సదసచ్ఛబ్దౌ తయోః పరమార్థాపరమార్థవిషయ సత్యాసత్య శబ్దాభ్యాం కథమైకార్థ్యమితి శంకాయాం నాశానాశయోరేవ పరమార్థాపరమార్థాదిశబ్దప్రయోగహే తుత్వే మహర్షివచనముపాదత్తే-అనాశీతి-వినాశోపలక్షిత పరిణామవృత్త్యాదిభిః పూర్వావస్థాప్రహాణేనసం జ్ఞాన్తరయోగాదేవ అవస్తుశబ్దవాచ్యత్వం తదభావాచ్చ వస్తుశబ్దవాచ్యత్వమిత్యస్మిన్నర్థే స్పష్టార్థిందర్శయతి - యత్త్వితి-అత్రోత్తరర్ధస్యైకార్థ్యాన్న్యాయమేవార్థాయిత్యాహ-అత్రాపీతి-ఏతే నక్వచిచ్చేతనవిషయతయాసచ్ఛ బ్దోపి దేవాదినామరూపప్రహాణాద్యవస్థావిశేషాపేక్షయేత్యుక్తంభవతి స్వరూపతస్తు నిర్వికారత్వాత్సచ్ఛ బ్దవాచ్యత్వమేవశ్లోకయోః వ్యత్యయేణోపపాదనాన్నాసంగతఇతి క్రమాపేక్షయాతత్రాహ-తదేవేతి- ప్రతిజ్ఞాతస్యార్థస్యహేతుర్హ్యనంతరం వాచ్యమతస్తేతుత్వం చాత్రస్వరసతోవగమ్యమానంపరిత్యజ్యా ర్థాంతరపరత్వం వ్యాఖ్యాతుం నయుక్తమితిభావః - కుదృష్టికల్పిత వ్యాఖ్యాందూషయతి - అత్రేతి - నహ్య త్రవైశేషికాది నిరాసఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞోపపాదనం సాంఖ్యసిద్ధాంతోప న్యాసాదిర్వాప్రక్రి యతే - నచ సత్కార్యవాదేన దేహాత్మ వివేకోపపాదనం శోకశాంతిర్వా సిద్ధ్యేత్ - సర్వస్యనిత్యత్వా చ్చేతనానామపి నిత్యత్వవర్ణనమసిద్ధస్యాత్త్వస్యా సిద్ధేనసాధనమితిభావః-ఉక్తార్థపరత్వే మహాప్రకరణసం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అవినాశితుతద్విద్ధి యేనసర్వమిదంతతం । వినాశమవ్యయస్యాస్య

శ్రీ॥గీ॥భా॥ దేహాత్మస్వభావా జ్ఞానమోహితస్య తన్మోహశాన్తయే హ్యుభయోర్నాశిత్వా నాశిత్వరూప స్వభావవివేక ఏవవక్తవ్యః-సఏవ- "గతాసూనగతాసూనితి„ చప్రస్తుతః-సఏవ- అవినాశితు తద్విద్ధి - "అన్తవన్తఇమేదేహాః„ ఇత్యనన్తరముపపాద్యతే - అతో యథోక్తఏవార్థః॥౧౬॥ ఆత్మనస్త్వవినాశిత్వం కథమవగమ్యతఇత్యత్రాహ ॥ తదాత్మతత్త్వమవినాశీతివిద్ధి -

గతిమాహ - దేహేతి - యదజ్ఞానాన్మోహ స్తస్యైవహిజ్ఞానం తన్నివృత్తయే స్యాదితిభావః - అత్రమోహ శాంతయఇతి ద్వితీయాధ్యాయార్థ సంగ్రహశ్లోకస్సూచితః-సతాత్పర్యవాదేపూర్వోత్తరవిరోధ మభిప్రయన్ స్వోక్తస్యావాంతర ప్రకరణ సంగతిమప్యాహ- సఏవేతివాక్యద్వయేన - అనంతరమితి- నహిమాత్రయా ప్యన్య వ్యవధానమస్తీతి భావః - ప్రస్తుత ఉపపాద్యతఇతి శబ్దాభ్యామపౌనరుక్త్యం దర్శితముపసంహరతి - అతఇతి యథోక్తయేవేత్యవధారణేనాన్యేషామపివ్యాఖ్యాతౄణాం తామసత్వప్రతిభాసానివర్త్యంతే- యత్రోక్తం యజ్ఞ స్వామినా - అసచ్ఛబ్దేనాశుభం రజస్తమస్తత్కార్యం దుఃఖాదికంగృహ్యతే - సచ్ఛబ్దేనతు సత్వతత్కార్యసు ఖాదికం భావాభావశబ్దాభ్యాంచాభ్యుదయానభ్యుదయ పర్యాయభూతాభ్యా ముభయోరపి దృష్టాంతఇతి రాశిద్వయస్య నశ్వరత్వముచ్యతే తతశ్చపూర్వోక్త ద్వంద్వతితిక్షా హేతుభూతదుఃఖాత్మకత్వ నశ్వరత్వయో రేవ ప్రపంచనంకృతంభవతీతి - తదయుక్తం - రజస్తమః ప్రభృతీనామసదాది శబ్దైరుపాదానే ప్రకరణాద్య యోగాత్ ఏతదభిప్రాయేణైవ సయేవప్రస్తుతఇత్యుక్తం నను "మాత్రాస్పర్శాస్తు„ఇతిశ్లోకేమాత్రాశబ్దేనసత్త్వాది గుణాఉచ్యంతే - తథాచకపిలాసురీయకే - గుణాఃగుణమాత్రాః గుణలక్షణంగుణా అవయవంసత్వం రజస్తమ ఇతి త్రిగుణాఇత్యుచ్యంతే - సత్త్వాదిగుణానాం గుణాశ్చతేషాం మాత్రాఅపదిశ్యంతే తత్రతత్త్వదర్శనతా భయనాశస్వభావతా ప్రసన్నేంద్రియతా సుఖస్వప్నబోధతేతి సత్త్వమాత్రా ఇత్యాదావుపకరణేషుచ మా త్రాశబ్దఃప్రయుజ్యతే - లఘుమాత్రః పరిప్రజేదిత్యాదిషు మాత్రాశబ్దేన శబ్దాదివిషయగ్రహణేతు శీతోష్ణశబ్ద పౌనరుక్త్యంచస్యాదితి - తదసత్ - మాత్రాశబ్దస్య సత్త్వాదిషు ముఖ్యప్రయోగాభావాదన్యత్రాప్రసిద్ధ్య భావాదత్రాప్రసిద్ధార్థ స్వీకారహేత్వభావాచ్చ - శీతోష్ణశబ్దపౌనరుక్త్యంతు సామాన్యవిశేషపరత్వా త్పరిదర్శనార్థత్వాచ్చ పరిహృతమస్తు- పరంప్రస్తుతయో స్సుఖదుఃఖయోరేవ సదసచ్ఛబ్దాభ్యాంగ్రహణం - నైవం - తయోరేవాభ్యుదయా నభ్యుదయరూపత్వ వివక్షాయాం తద్ధేతుతయా వ్యతిరేకనిర్దేశాయోగాత్ సుఖదుఃఖయో దుఃఖసుఖకారణత్వ నిర్దేశశ్చ లోకవేదవిరుద్ధః సుఖాదనైశ్వర్య్య నివృత్త్యాదికథనంచ ప్రస్తు తానుపయుక్తం - ఏవం యోజనాంతరేష్వపి దూషణమూహ్యం- అథో మహాప్రకరణ పూర్వాపరాదిసంగతె ర్యథోక్తఏవార్థః - అత్ర ప్రాప్యవిశేషణతయా తదనుప్రవేశా త్పురుషార్థభూతస్య సహసైవశోకనివృత్తి హేతో రాత్మని "న్యాసన్నాసతః„ఇతిశ్లోకే చరమప్రతిజ్ఞాతస్యాపి బుద్ధిస్థక్రమేణప్రథమముపాదానం క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ (ఆ) ఆత్మనస్త్వితి- తుశబ్దేనజననమరణాదిస్సర్వలోకసాక్షికత్వాదేతేభ్యోభూతేభ్య స్సముత్థాయతాన్యేవాను వినశ్యతీతిదేహసమానయోగక్షేమత్వ శ్రవణాచ్చకథమాత్మనో దేహాద్విశేష ఇత్యభి ప్రేతం - ఏవమపివిశేషో స్తీతిశ్లోకస్థతుశబ్దార్థః తచ్ఛబ్దార్థం నపుంసకతాత్పర్యం ప్రతిజ్ఞాంశం తత్రా ప్యాశ్రయ సాధ్యధర్మయో ర్భేదంచవ్యనక్తి - తదాత్మతత్త్వమితి - నవినష్టుం శీలమస్యేత్యవినాశీ- హేత్వంశ

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ నకశ్చిత్కర్తుమర్హతి॥ ౧౭॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యేనాత్మతత్త్వేన చేతనేన తద్వ్యతిరిక్త మిదమచేతనతత్త్వం సర్వంతతంవ్యాప్తం - వ్యాపకత్వేన నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదాత్మనోవినాశా నర్హస్య తద్వ్యతిరిక్తో నకశ్చిత్పదార్థో వినాశంకర్తుమర్హతి-తద్వ్యాప్యతయా తస్మాత్స్థూలత్వాత్-నాశకంహి శస్త్రజలాగ్నివాయ్వాదికం నాశ్యంవ్యాప్య శిథిలీకరోతి ముద్గరాదయోపిహి వేగవత్సంయోగేన వాయుముత్పాద్య తద్ద్వారేణనాశయంతి - అతఆత్మతత్త్వ మవినాశి॥ ౧౭॥

ప్రతిపాదక ద్వితీయపాదం వ్యాకుర్వన్ సర్వశబ్దస్య వాక్యాన్వయాచిత్య ప్రాప్తంసంకోచం దర్శయంస్తత్ర నిర్దేశ స్వారస్యసూచితం- బాహ్యానాంపరాత్త్వం తద్విపర్యయేణాత్మనః ఫలితంచేతనత్వం- తతఏవాచేతనే చేతనస్యాత్మత్వేన వ్యాప్తింగమయతి - యేనేతి - చేతనసముదాయేనా చేతనసముదాయ స్తిలతైలవారుప హ్న్యాదివద్యథాంశం వ్యాప్తఇత్యర్థః - యద్వా సర్వాచేతనానుప్రవేశ యోగ్యత్వమిహ వివక్షితమిత్యన్య యథాపి నాత్మాణుత్వవిరోధః - అత్రాయంప్రయోగః - ఆత్మాశస్త్రాద్యధీన వినాశోనభవతీతి తద్వ్యాపక త్వేన తతస్సూక్ష్మత్వాద్యథాకాశఃవ్యతిరేకేణవా యోయదధీన వినాశస్సతతసూక్ష్మోనభవతి-యథావాయు వినాశ్యో దీపఇతిమం ప్రయోగంవ్యంజయన్ ప్రయోగాంతర పరతయోత్తరార్థంవ్యాచష్టే- వ్యాపకత్వేనేతి వినాశానర్హస్యేత్య వ్యయశబ్దార్థః- తస్య హేతు ర్నిరతిశయ సూక్ష్మత్వాదితి ఇదంచ నిరతిశయసూక్ష్మ త్వ మచేతనాపేక్షయా కశ్చిదిత్యస్యేశ్వరోపీతి పరస్యవ్యాఖ్యా స్వదర్శనవిరుద్ధే త్యభిప్రాయేణాహ- తద్వ్యతి రిక్తః కశ్చిత్పదార్థఇతి-ధర్మనిర్దేశోయం ఆత్మనోవినాశం కర్తుంనార్హతీతి సాధ్యార్థః- తత్రహేతు మాహ - తద్వ్యాప్యతయా తస్మాత్స్థూలత్వాదితి - తస్మాత్స్థూలత్వాదిత్యేవం హేతుస్తస్యాసిద్ధిపరిహా రాయోక్తం- తద్వ్యాప్యతయేతి- వ్యాప్తిపూర్వం దృష్టాంతమాహ- నాశకమితి- ఘటాదినాశక ముద్గరాదా వనైకాంత్య మాశంక్యపరిహరతి-ముద్గరేతి అయమభిప్రాయః-నతావన్ముద్గరాదే స్సంయోగమాత్రం ఘటాది నాశకం ముద్గరోపరిస్థాపిత ఘటస్యనాశప్రసంగాత్ నాపివేగమాత్రం అసంయోగే విధ్వంసప్రసంగాత్ - నాపి తదుభయమాత్రం వేగవత్తృణ సంయోగేపిప్రసంగాత్ - నచ వేగవద్ద్రవ్య విశేషసంయోగో నాశకః తస్యైవ పృష్ఠభాగసంయోగే నాశాదర్శనాత్ - అతో వేగవత్కారిన్యాది విశిష్టద్రవ్యవిశేష భాగవిశేష సంయోగవిశేష ఏవనాశక ఇత్యవివాదం - తదాచ వాయువిశేషోత్పత్తి రపిప్రాయశః ప్రత్యక్ష సిద్ధత్వాద వివాదా - వాయోశ్చ తత్తద్ద్రవ్యానుప్రవేశేన నాశకత్వం కఠినతరశబ్దాభిఘాత సంక్షోభ్యమాణపదార్థే ష్వభ్యుపగతం - ఏవంసతి క్లృప్తకారణభావస్యాత్రావిద్యమానస్య వాయువిశేషస్య నాశహేతుత్వ మవ శ్యాభ్యుపగమనీయం- సచవాయుః ఘటాపేక్షయాసూక్ష్మః- యత్రతు వేగాభావేప్యాక్రమణాదిమాత్రేణనా శకత్వం తత్ర ముద్గరావయవానుస్యూత ఘటాదిద్రవ్యా వయవవిశేషాభాగాంతరం స్వస్మాత్స్థూల తరమనుప్రవి శ్యభిందంతి- ఆక్రమమూలాంతర వాయునిస్సరణవశాద్వాయుపూరిత భస్త్రికాక్రమణాదిష్వివేతి - అతఇతి- ఉక్తహేతుద్వయేన శస్త్రాదేరనాశకత్వా దాత్మనోపి సూక్ష్మతరస్యతన్నాశకస్యాన్యస్యా దర్శనాదీశ్వర స్యాపితన్నాశసంకల్పా భావాదితిభావః - నాసతఇతి ప్రతిజ్ఞాంశస్యోప పాదకతయోత్తర శ్లోకమవతార యతి (*) దేహానామితి- అవధారణేన స్వభావశబ్దేనచా సద్వ్యపదేశైకాంత్యం సూచితవంతఇతి సాధ్యస్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాః శరీరిణః ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ దేహానాంతు వినాశిత్వ మేవ స్వభావ ఇత్యాహ ॥ దిహ ఉపచయ ఇత్యుపచయరూపా ఇమే దేహాః అంతవంతః వినాశస్వభావాః - ఉపచయాత్మకా హి ఘటాదయోంతవంతో దృష్టాః - నిత్యస్య శరీరిణః కర్మఫలభోగార్థతయా భూతసంఘాతరూపా దేహాః - పుణ్యో వై పుణ్యే నేత్యాదిశాస్త్రైరుక్తాః కర్మావసానవినాశినః - ఆత్మా త్వవినాశీ - కుతః, అప్రమేయత్వాత్ - నహ్యాత్మా ప్రమేయతయోపలభ్యతే - అపితు ప్రమాతృతయా - తథా చ వక్ష్యతే - “ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విద„ ఇతి - న చానేకోపచయాత్మక ఆత్మోపలభ్యతే - సర్వత్ర

హేత్వాకాంక్షాంశమయర్థం ధర్మిప్రతిపాదకమేవ దేహశబ్దం నిర్వక్తి - దిహ ఉపచయ ఇతి - ఉపచయరూపా సావయవా ఇత్యర్థః - దేహశబ్దో ధర్మ్యాఖ్యధర్మిప్రతిపాదకః యోగేన హేతుప్రతిపాదనపర ఇతి భావః - సాధ్యనిర్దేశే ప్రకృతిప్రత్యయ యోరర్థమాహ - వినాశస్వభావా ఇతి - నాత్ర నిరూపణాపేక్షయా దేశాద్యపేక్షయా వా నిర్ణయపరిమాణాది రంతో వివక్షితః మతుపు చ నిత్యయోగాదివిషయ ఇత్యర్థః - వ్యాప్తి ద్రష్టాంతావాహ - ఉపచయేతి - శ్రుతితదర్థాపత్తిభ్యా మపి శరీరస్య వినాశస్వభావతా ముపపాదయతీత్యాహ - నిత్యస్యేతి - నిత్యస్య శరీరిణ ఇతి పదద్వయసూచితే నకథం శాస్త్రైరుక్తా ఇత్యాకాంక్షాంశమయతి - కర్మేత్యాదినా - శరీరిణ ఇతి నిర్దేశ్యయేన వస్త్వ్యాచ ప్రతిపన్నస్య సంబంధస్య కర్మణశ్చ హేతుః ప్రకృతోపయోగాద్దర్శితః - ఈశ్వరాది శరీరాణామ కర్మాధీనత్వా త్తద్వ్యవచ్ఛేదార్థమిమ ఇతి నిర్దేశ సూచితముక్తం భూతసంఘాత రూపా ఇతి - అనేకభూత సంఘాతాత్మకత్వమపి అనిత్యత్వే హేతుః కర్మావసాన వినాశిన ఇతి - శరీరశబ్ద నిర్వచనఫలితం విశరణార్థ శరీరం శైత్యాచ్ఛాస్త్రై స్తావద్దేహానాముత్పత్తి వినాశౌ ద్వావప్యభిధీయేతే - యైశ్చ కర్మాధీనోత్పత్తిమాత్ర ముక్తం తైరప్యర్థాత్ కర్మావసానే వినాశో వ్యక్త ఏవ స్యాదితి భావః - ఏవం చేమే దేహాశ్శరీరిణ ఇతి పదత్రయేణ సూచితం - భూతసంఘాతరూపత్వ సావయవత్వ కర్మ ఫల భోగార్థత్వరూపం శరీరానిత్యత్వే హేతుత్రయముక్తం - అనాశినోప్రమేయస్యేతి పదద్వయమాత్మ నిత్యత్వాఖ్య సాధ్యసంభావనా తద్ధేతు పరతయా వ్యాఖ్యాతి - ఆత్మాత్వితి - నిత్యత్వస్యానాశనా సమానత్వేన స్థిరీకరణా న్నిత్యస్యానాశిన ఇత్యనయోరపునరుక్తిః - స్థూల సూక్ష్మ నాశవిరహాభిప్రాయాద్వా అసిద్ధో హేతు రాత్మనోప్యస్మ త్సిద్ధాంతే ప్రమావిషయత్వాదిత్యాహ - నహ్యాత్మేతి - ప్రమేయత్వపర్యుదాసః ప్రమేయతైక స్వభావశరీరాది వ్యావర్తనముఖేన ప్రమాతృత్వే పర్యవసితః నఞోత్ర తదన్యవాచిత్వాత్ ఏవమేవ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో ర్వివేకో వక్ష్యత ఇత్యాహ - తథా చేతి - ఏతేన జ్ఞానావిషయత్వమాత్రం వ్యాకుర్వన్నిరస్తః ప్రమేయత్వం చాత్ర భోగ్యత్వ పర్యవసితం తద్వ్యతిరేకశ్చ పూర్వోక్త కర్మఫలభోగార్థత్వ రూపహేతు వ్యతిరేకరూపేణ భోక్తృత్వ పర్యవసితః - తతశ్చాయం పూర్వోక్త హేత్వంతర ద్వయవ్యతిరేకస్యాపి ప్రదర్శనార్థ ఇతిమత్వా తయోరపి వ్యతిరేకమాహ - నచేత్యాదినా - సావయవత్వే యోగ్యానుపలబ్ధిమాహ - సర్వత్రేతి - సర్వశబ్దోత్ర దేహాంశకాత్స్న్యపరః తేనాణోరప్యాత్మనః పాదే మే వేదనా శిరసి మే సుఖమిత్యాది దుఃఖనిమిత్త తత్తదవయవావచ్ఛిన్న వ్యవహార దశాయామపి నిరవయవత్వోపలబ్ధిరుక్తా - యద్వా దేవాదిరూపేణ విచిత్రప్రకారేష్వనంతేషు దేహేషు క్వచిదపి దేహే దేహినస్సావయవత్వం నోపలబ్ధమిత్యర్థః -

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ అనాశినో౽ప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వభారత॥ ౧౮॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దేహే అహమిదంజానామీతి దేహాదన్యస్య ప్రమాతృతయైక (స్వ) రూపేణోపలబ్ధేః- నచ దేహే దేహీవ ప్రదేశభేదే ప్రమాతురాకారభేదో౽పలభ్యతే - అత ఏకరూపత్వే

అహమిత్యేక వచనమేకస్మిన్ దేహాభిమంతురాత్మన ఏకత్వంసూచయతి-యద్యాత్మా సావయవస్స్యాత్తదా వయవీతి కదాచిద్రుపలభ్యేత - ప్రత్యేకం తదవయవానామపి చైతన్యస్యావశ్యాభ్యుపగమనీయత్వాత్ సావయవత్వే హ్యావయవసంఘాతరూపో౽వయవిరూపో వాస్యాత్ ఉభయథాప్యవయవగతవిశేష గుణమంతరేణ నతత్రవిశేష గుణసిద్ధిః కిణ్వాదిష్వపిహి ప్రత్యేకమసిద్ధాపి మదశక్తిః పాకవిశేషాద్ర సవిశేషాదివత్పృథక్త్వే కంజాయతే - శక్తేశ్చ పర్యనుయోజ్యత్వేపి విశేషగుణేష్వయం నియమోదుస్త్యజః జ్ఞానద్రవ్యత్వ పక్షేప్యేవమేవ నిష్ప్రతిభసముదాయే స్వప్రభవత్వాయోగవత్ - ఏవంచ సతిసమాజవనే కస్మిన్ దేహేమిథః కలహానుమేష్యానిగ్రహానుగ్రహ దయోశ్చ్యపలబ్ధ్యోః సముదాయావయవినోశ్చాతి పీడాయామవ్యతిరిక్తయోరభావాదవయవానా మేవానుభవితృత్వంస్యాత్-తథాసతి పుణ్యాపుణ్యాద్యవచ్ఛిన్నాత్మావయవానుభూతం తదన్యో౽వయవో నప్రతిసందధీత దక్షిణహస్తే మయైవస్పృష్టం వామహస్తేన పునస్పృశామీత్యాది ప్రతిసంధానంనస్యాత్- నచాత్మావయవానా మాశుశరీరసంచారాత్తదుపపత్తిః ఆత్మనశ్చాణుపుంజకల్పనాప్రసంగేన సంఘాతవిశేష స్యాప్యసిద్ధిప్రసంగాత్ నచవస్త్రాదిషు మృగమదవాసనేవాస్య వాసనాసంక్రమః మాత్రానుభూతస్య గర్భస్థేనాపి స్మరణప్రసంగాత్తస్యోపపత్తిస్తస్యైవప్యాఘాతాది మస్థల్యస్య శారీరికభాష్యాదిషు ప్రపంచితత్వాత్- తదేవమహమిత్యేకత్వేనోపలంభో నిరవయవత్వమంతరేణ నోపపద్యతే- ఏతేనాధాద్దేహేంద్రియ ప్రాణానామప్యాత్మత్వం నిరస్తంవేదితవ్యం-తథాహి నహిపాణ్యాద్యారబ్ధో౽వయవ్యస్తి సత్కార్యవాదస్థాపనాత్ నచపాణ్యాదయమేవాత్మనః ప్రత్యేకమహంత్వాద్యభావాత్ అవివాదనియమసంభవాచ్చ- నచాత్ర పరస్పరోప కార్యోపకారక భావాభిమానస్సువచః- అతఏవచన తత్సముదాయః ఏవమింద్రియగ్రామే ప్రాణాఖ్యసంఘాతేపీతి దేహస్యచాన్యస్యచేతి గృహక్షేత్రాదితుల్యమమేవమితి దేహస్యేదంగ్రహాస్స్థూలో హమిత్యాదికంతు ప్రబుద్ధస్యాపృథక్సిద్ధే రప్రబుద్ధస్యతు భ్రాంత్యేతి సకస్చిద్దోషఇతిభావః - ప్రమాతృతయేతి - విమర్శదశాయాం ప్రమేయస్యాప్యాత్మనః ప్రమాతృత్వేనహి సర్వదావిషయ గ్రహణవేళాయాం స్ఫురణమజ్ఞాసిష మిత్యేవమాదిరూపేణా న్యదాపిప్రమాతృత్వం పరామృష్టం - ఆత్మగ్రహణేపి మాంజానామీతి ప్రమాతృత్వమపి సుస్థిరమేవేతి భావః-ఏకరూపేతి-సావయవత్వే కస్యచిదవయవస్య కదాచిత్ప్రమాతృత్వే స్యేషాంచాప్రమాతృత్వేన స్ఫురణంస్యాత్ నహ్యనేకేషాం చేతనానామవయవానాం ప్రమాప్రసరయోగ పద్యనియమో౽స్తీతి భావః - అథపూర్వోక్తమేవ ముఖభేదేనసాధయన్ విజాతీయ సంఘాతాత్మకత్వే యోగ్యానుపలబ్ధిం చాహ-నచేతి-పాంచభౌతికేషు దేహాదిషు తత్తద్భూతాంశభూత త్వగసృఙ్మాంసాదౌ తత్తద్భూతప్రయుక్తాకారభేద ఉపలభ్యతే నైవంప్రమాతరి - తథాచశ్రూయతే కృత్స్నః ప్రజ్ఞాఘనఏవేత్యాది - యద్వాకారభేద ఇతి పాణిపాదాదిసన్నివేశ భేదోవివక్షితః-తదేవమాత్మనో నిత్యత్వే దేహస్య వినాశిత్వేచప్రత్యేకం హేతుచతుష్టయం శ్లోకద్వయసిద్ధం సుఖగ్రహణాయ సంకలయ్యాదర్శయతి - అతఇతి - ఏకరూపత్వేన అభూతసంఘాతాత్మకత్వాదిత్యర్థః - అనుపచాయాత్మకత్వాత్ నిరవయవత్వాదిత్యర్థః - వన్విదమఖిలమపి హేతుజా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నానుపచయాత్మకత్వాత్ ప్రమాతృత్వాద్వ్యాపకత్వాచ్చాత్మా నిత్యః- దేహాస్తూపచయాత్మకత్వాచ్ఛరీరిణః కర్మఫలభోగార్థత్వా

త్తమనుపపన్నం తథాహి- తత్రాసంఘాతరూపత్వస్య నిరవయవత్వస్య చ రూపరసాదిభి ర్మహదాదిభిశ్చా
నైకాన్త్యం ప్రమాతృత్వంచ-యది,కర్మఫలభోక్తృత్వం వివక్షితం-తదానీ మసాధారణానైకాన్త్యం సకలస
పక్ష విపక్షవ్యావృత్తేః-తత్ర చేశ్వరాదేరపి పక్షీకారే భాగాసిద్ధిశ్చ- యది,ప్రమాశ్రయత్వ మాత్రంవివక్షితం
తదాసర్వ ప్రమాతృపక్షీకరణే పూర్వవదసాధారణ్యం - జీవమాత్ర పక్షీకారేత్వీశ్వర నిత్యత్వస్యాపి దృఢాభ్యు
పగమా భావాత్తస్మిన్దృష్టాంతే సన్దిగ్ధ సాధ్యవైకల్యాదిదోషః వ్యాపకత్వంచ-యది,సర్వవ్యాపకత్వం తదా
స్వరూపా సిద్ధిః ప్రత్యేకం క్షేత్రజ్ఞానామణూనాం తదభావాత్ ఈశ్వరాపేక్షయా వ్యాప్యత్వాచ్చ-యది,కతి
పయవ్యాపకత్వం తదాశస్త్రికాశాదిభి రేవానైకాన్త్యం - శరీరానిత్యత్వసాధకం సావయవత్వ మీశ్వర
దివ్యవిగ్రహాభరణాయుధాది విశేషై రేవంకర్మఫలభోగార్థత్వంచ-యది,తద్ధేతుత్వం తదీశ్వరజీవస్వరూ
పాదిభిః పూర్వవదనైకాన్త్యం - యది,తదర్థముత్పన్నత్వం తదావ్యర్థ విశేషణత్వం ఉత్పన్నత్వ మాత్రే
ణవ్యాప్తిసిద్ధేః - సంఘాతరూపత్వమపి సావయవత్వ వదనైకాన్తికం- వ్యాప్యత్వంచ యది-సర్వాపేక్షయా
తదాత్వసిద్ధిదోషః-నహి,శరీరాదికం పర్వతాదిభిర్వ్యాప్యతే - అప్రసిద్ధత్వంచ హేతోః క్వచిదపి తస్యాభా
వాత్ - యది,కతిపయాపేక్షయా- తదేశ్వరవ్యాప్యై ర్జీవదివ్య మంగళవిగ్రహాదిభిరనైకాన్త్యం-యది, జీవ
వ్యాప్యత్వమితి విశేష్యే తదానిత్యసూరి విగ్రహవిశేషాదిభిః ప్రకృత్యాదిభిశ్చ ప్రాగ్వద్వ్యభిచారః-ఏతేన
క్షేత్రజ్ఞ వ్యాప్యత్వమిత్యపినిరస్తం-యది,పునరవ్యాపకత్వం వివక్షితం-తదాణిమాద్యైశ్వర్య యోగిప్రభృతిశరీ
రేషు స్వరూపాసిద్ధిః - తచ్ఛరీరాణాం శిలాద్యున్మజ్జన నిమజ్జనాదేరపి యోగ్యత్వాదితి - అత్రోచ్యతే - అసం
ఘాతత్వ నిరవయవత్వయో స్తావదర్జునాది బుద్ధ్యాఘాతకతయా ప్రస్తుతశస్త్రాగ్న్యాద్య ధీనవినాశనివృత్తే
స్సాధ్యత్వా న్నమహదాదిభిరనైకాన్త్యం - ద్రవ్యత్వేనవిశేషణా న్నాక్ష్యాదినాఽ రూపాదిభిరనైకాన్తః-
ఏవంప్రత్యక్షాది సిద్ధనాశకనిషేధో మహదాదివత్కేవలమీశ్వర సంకల్పాదినా నాశశ్శంక్యేత-తదపిశ్రుత్యైవ
ప్రతిషిధ్యేదితిభావః- ప్రమాతృత్వస్య భోక్తృత్వపర్యవసానే కర్మఫలభోగార్థత్వ రూపప్రమేయత్వ నిషే
ధముఖేనా నుత్పత్తిపర్యవసితత్వా దనుత్పన్నత్వస్యచ నిత్యత్వేనవ్యాప్తి సిద్ధేరాత్మస్వరూపా నుత్పత్తేశ్చ
శాస్త్రసిద్ధత్వా న్నకశ్చిద్దోషః-ప్రమాశ్రయత్వ మాత్రస్యహేతుత్వే త్వీశ్వరోదృష్టాన్తః-తత్రసాధ్యసందేహో
నత్వేవాహమిత్యస్య వ్యాఖ్యానదశాయాం నిరాకృతః-వ్యాపకత్వస్య ప్రయోగస్తుపూర్వ మస్మద్వ్యాఖ్యాతప్ర
కారేణ శాస్త్రాదివిషయతా పరితవ్యఇతి నతత్రాపిదోషః - శరీరానిత్యత్వ సాధనేషుచ సావయవత్వభూత
సంఘాతత్వయోః ప్రాకృతత్వే సతీతివిశేషా న్నవ్యభిచారః - ఏతదర్థంహి మేదేహాఇత్యుక్తం - కర్మఫల
భోగార్థత్వమపి తదర్థ ముత్పన్నత్వమేవ-నచవ్యర్థవిశేషణ ముక్తాత్మజ్ఞానవికాసస్య వ్యవచ్ఛేద్యత్వాత్-
నహిసోనుత్పన్నః ప్రాగభావాత్ నివృత్తేః ప్రతిబంధకే కరణనిరపేక్ష స్వరూపాధీనోత్పత్తి త్వమాత్రేణహి
స్వాభావికముచ్యతే - నత్వనుత్పన్నత్వేన "దోషప్రహాణా న్నజ్ఞానమాత్మనః కృయతేతథా। ప్రకాశ్యంతేనజ
న్యంతే నిత్యాఏవాత్మనోహితే" ఇత్యాదికం త్వవబోధాదిస్వరూపస్యానుత్పన్నతామాహ నతుతద్వికాసస్య-
అథవా వస్థారూపత్వేన తస్యోత్పన్నత్వం నామపృథక్చింత్యతాం - తదవస్థావస్థిత వ్యవచ్ఛేదాయ విశేషణం

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ దనేకరూపత్వా ద్వ్యాప్యత్వాచ్చవినాశీతి తస్మాద్దేహస్య వినాశస్వభావత్వా దాత్మనోనిత్య స్వభావత్వా చ్చోభావపినశోక స్థానమితి - శస్త్రపాతాదిపరుష స్పర్శానవర్జనీయాః స్వాగతానన్యగతాంశ్చ ధైర్యేణసోఢ్వా

స్యాత్ - అస్తువావిశేషణ నైరపేక్ష్యంతథా వ్యుత్పన్నత్వ మాత్రేణానిత్యత్వం తావత్సిద్ధం అజ్ఞాతోత్పత్తిషు కేషుచిచ్ఛరీరేషు హేత్వసిద్ధి శంకాపరిహారః కర్మమూలత్వ ప్రదర్శనేనక్రియతే - కర్మావసాన వినాశిత్వస్య వాసాధ్యత్వా త్తదౌచిత్యాయచేదం విశేషణసార్థకం వ్యాప్యత్వంచ శస్త్రాద్యపేక్షయా వివక్షితంసార్థకంచ తదధీన వినాశిత్వమితి నకశ్చిద్దోషః - ననుయోయద్వ్యాప్య స్సతదధీన వినాశఇతినవ్యాప్తిః ఈశ్వరవ్యాప్యైః ప్రకృతిపురుషకాలాదిభి రనైకాంత్యాదితిచేన్న యోగ్యత్వస్యసాధ్యత్వా త్తత్రాపి తత్సంభవాత్ - ఈశ్వరనిత్యేచ్ఛా పరిగ్రహా దేవహితన్నిత్యత్వం - అన్యథాయదీశ్వరో జీవాదిస్వరూపం సజిహీర్షేత్తర్హి స్తస్యశాసితా తద్ధి జీవాకాశాదివ్యాప్యై స్తదధీననాశరహితై శ్శరీరాదిభి ర్వ్యభిచారఇతిచేన్న - తేషామపి తన్నాశ్యత్వయోగ్యత్వాత్ తన్నాశకత్వేశ్వరస్తు నతత్రజీవాదీ న్యుపకరణీ కరోతీతివిశేషః - తతశ్చైవంప్రయోగః శరీరాదిశస్త్రాద్యధీనవినాశయోగ్యం తద్వ్యాప్యత్వాత్-యద్యద్వ్యాప్యం తత్తదధీన వినాశయోగ్యమితి - యద్వాతిష్ఠతు సామాన్యవ్యాప్తిః శస్త్రాది నాశ్యత్వమేవసాధ్యం - శస్త్రాదివ్యాప్యత్వా దిత్యేవచ హేతుః యచ్ఛస్త్రాదివ్యాప్యం తచ్ఛస్త్రాదినాశ్యం యథాకదళీకాండాదీతి - నచాకాశాది శస్త్రాదివ్యాప్యం సూక్ష్మత్వే సత్యనుప్రవేశస్య వివక్షితత్వాత్ - సూక్ష్మత్వస్య చాత్రయత్ర యత్ప్రతిహతత్వం తతసూక్ష్మత్వమితి నిష్కర్షాత్ యోగిప్రభృతి శరీరాణాంతు శస్త్రాదివ్యాప్యత్వమేవ పరిణామవిశేషాదె ర్నివృత్తమత స్తదధీననాశాభావః - శస్త్రాద్యపేక్షయా వ్యాపకత్వమేవ తేషామితితై ర్నవ్యభిచారః - తతోపిసూక్ష్మతరై రీశ్వరసంకల్ప స్వసంకల్పాదిభిస్తు తన్నాశః ఏతేన శస్త్రాస్త్రాదిప్రతిబంధ కౌషధాద్యనుగృహీత శరీరవృత్తాంతోపి వ్యాఖ్యాతః - ఔషధాదిభి స్తత్రప్రవేశ ప్రతిబంధాత్ - తస్మాత్సిద్ధమష్టావపి హేతవోష్ట దిగ్విజయినఇతి - ననుకిమర్థ మిహలోకసిద్ధం శరీరానిత్యత్వం ప్రసాధ్యతే - కేషుచిచ్ఛరీరేషు ప్రత్యక్షతఏవ నాశోదృష్టః - అవినష్టేషు భీష్మాదిశరీరేష్వపి తత్తుల్యతయా నాశిత్వంనిశ్చితమేవ - అన్యథాశత్రూన్ ప్రతిశస్త్రాదికమపి నప్రహీయతేస్వయమపి శత్రుశస్త్రాదికం ననివారయేత్-అతశ్శరీరానిత్యత్వస్య సంప్రతిపన్నత్వాత్సందిగ్ధేచ న్యాయాపేక్షణా న్నిరర్థకమిహ సావయవత్వా ద్యనుమానచతుష్టయమితి అత్రోచ్యతే - ప్రథమంతావదాత్మ నిత్యత్వానుమానానాం యచ్ఛస్త్రాద్యధీన వినాశంతత్ సావయవంయథా శరీరమితి వ్యతిరేక వ్యాప్తి ప్రదర్శనమేకం ప్రయోజనం- తతఏవ దేహాత్మనోర్విరుద్ధ ధర్మప్రపంచనేన భేదస్థాపనం ద్వితీయం- శస్త్రాదినివారణ రసాయనసేవాదిభి ర్నిత్యత్వమపి కింసంభవేదితిసందేహ పాకరణంతృతీయం- ఏవందేహానాం నాశతద్ధేత్వోరవశ్యం భావిత్వప్రతిపాదనేన స్వదేహవైరాగ్య జననంచతుర్థం- పరదేహేషుచస్వస్యైకస్యైవనాశహేతు భ్రమనిరసనేన వక్ష్యమాణప్రకారేణ స్వతంత్రకర్తృత్వాభిమాన క్షాళనంపంచమం-నాశహేతౌసత్యవశ్యం నశ్యతీతిప్రతిపాదనా త్ఫలాభిసంధిరహిత కర్మానుష్ఠానాది నాత్యంతనాశస్యాపి సంభావనాద్యోతనంషష్ఠం- నశ్వరస్వభావత్వాద శోచనీయత్వంసప్తమం- శీఘ్రమోక్షసాధనే ప్రవర్తితవ్యమిత్యష్టమం-ఏవంయథోచిత మన్యదపిభావ్యమితి ''తస్మాద్యుధ్యస్వభారత'' ఇత్యత్ర-తస్మాదిత్యస్యవ్యాఖ్యానం దేహా

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అమృతత్వప్రాప్తయే అనభిసంహితఫలం యుద్ధాఖ్యం కర్మారభస్వ॥ ౧౮॥ ఏనముక్తస్వభావమాత్మానం ప్రతి హన్తారం హననహేతుం కమపి యో మన్యతే యశ్చైనం కేనాపి హేతునా హతం మన్యతే తావుభౌ న విజానీతః - ఉక్తైర్హేతుభిరస్య నిత్యత్వాదే

స్యేత్యాది నశోకస్థానమిత్యన్తమ్ - ''మాత్రాస్పర్శాస్త్వి'' త్యాది శ్లోకద్వయప్రతిపాదితేన ద్వన్ద్వతితిక్షా రూపపరికరేణామృతత్వరూపఫలేన చ పూరయన్నాహ - శస్త్రేతి - అత్ర పరగతాన్ ప్రతి శోచతః స్వగతాభిధానం మహోద్ఘాటనేన మానజననార్థం శాస్త్రీయత్వాదేవ హి స్వగతమపి దుఃఖం సహ్యతే - తథా యజ్ఞపశుశత్రుప్రభృతి గతమపి సోఢవ్యమితి ప్రదర్శనార్థం చ యుద్ధస్యానీప్సితరాజ్యాది క్షుద్రభోగాన్తర ప్రధానకత్వవ్యుదాసాయ ప్రకరణారమ్భోక్తమేవ ఫలముచితమిత్యమృతత్వప్రాప్తయ ఇత్యుక్తం ధాత్వర్థస్య పరాభిమతం కరణతయా స్వయమపాకుర్వన్ యుధ్యస్వేత్యత్ర ప్రకృతిప్రత్యయార్థౌ వివిచ్యాహ - యుద్ధాఖ్యం కర్మారభస్వేతి - అయమర్థస్సేశ్వరమీమాంసాయాం ప్రపఞ్చితోఽస్మాభిః (*) అథా వినాశిత్వితి శ్లోకేనోక్తం నైనం ఛిన్దన్తీతి ప్రపఞ్చయిష్యమాణం శస్త్రాదీనామాత్మనశ్చ హన్తృత్వహన్తవ్యత్వాయోగ్యత్వం తద్విపర్యయవేదినిన్దయా ద్రఢయతి - య ఏనమితి - సామానాధికరణ్యభ్రమనిరాసాయోక్తం - ప్రతీతి - హన్తారమిత్యస్యాత్మన్యన్తత్వాదేనమితి ద్వితీయా - నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృనామితి కృద్యోగషష్ఠీనిషేధాత్ - హననహేతుమితి - ప్రత్యయస్యాత్ర హేతుమాత్రవివక్షేతి భావః - నకశ్చిత్కర్తుమర్హతీతి పూర్వోక్తవత్పదార్థవివక్షయా పుల్లిఙ్గత్వోపపత్తిరితి జ్ఞాపనాయోక్తం - కమపీతి - ఛేదనాహేతుషు కశ్చిదపీత్యర్థః - నను, ''హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే'' ఇత్యస్య కఠవల్లీవాక్యస్యోపబృంహణరూపోఽయం శ్లోకః - తస్య చ వాక్యస్యాత్మనో హన్తృత్వహన్తవ్యత్వనిషేధార్థత్వం కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యధికరణభాష్యే పూర్వపక్షిణోక్తం - సిద్ధాన్తే చ యదుక్తం ''హన్తా చేన్మన్యత'' ఇత్యాదినా హననక్రియాకర్తృత్వమాత్మనః శ్రూయత ఇత్యేవ మనూద్యతదాత్మనో నిత్యత్వేన హన్తవ్యత్వాభావాదుచ్యత ఇతి పరిహృతం - కథమత్రైనం హన్తారమిత్యాదినా స్వరససిద్ధసామానాధికరణ్యాది భఙ్గేన హననహేతుం కమపీత్యధ్యాహృత్య వ్యాఖ్యాయతే - ఉచ్యతే - న తావదత్ర శారీరకభాష్యవిరోధః ఐకార్థ్యాత్ - అత్ర హి యస్య కస్యాపి హేతో రాత్మహననహేతుత్వం నాస్తీత్యుక్తం తథా సత్యాత్మనోఽప్యాత్మహననహేతుత్వం నాస్తీత్యుక్తం భవతి - ఏవం చాత్ర సామాన్యోక్తస్య విశేషనిష్ఠతామభ్యుపేత్యోక్తం శారీరకే - నచ తత్ర సామానాధికరణ్యాభ్యుపగమః ఆత్మనో హన్తారమితి వైయధికరణ్యేపి ఫలితోక్తేః - తత్రహ్యపేక్షితపదాన్తరస్య యోగ్యవిభక్త్యన్తతయాధ్యాహారః - అత్రతు సామానాధికరణ్యాదపి క్రియాకర్మణో రాకాఙ్క్షాదిమతోః పరస్పరాన్వయ ఏవ స్వారసికః సామాన్యవిషయత్వేచ ప్రకరణౌచిత్యమాత్మనో హన్తృత్వనిషేధరూపవిశేషోపసంహారస్తు ''వేదావినాశిన'' మితి శ్లోకే భవిష్యతి - తస్మాదయమితి శబ్దస్యాభిన్నార్థత్వాదికమపి న దోషాయేతి సిద్ధం - ప్రతిజ్ఞాన్తర భ్రమవ్యుదాసాయాహ ఉక్తైరితి - అస్య నిత్యత్వాదితి - తత్కార్యశక్తమపి ( ) న హి తదయోగ్యే ప్రవర్తత ఇతి భావః - ఏనమితి పూర్వవాక్యాదనుకృష్యోక్తం అత ఏవ చేతి - యోగ్యతయా హేత్వభావే తత్క్రియావిషయత్వ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నాయంహంతినహన్యతే॥౧౯॥ నజాయతేమ్రియతేవాకదాచి న్నాయంభూత్వాభవితావానభూయః॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ నాయంహనన హేతుర్నభవతి - అతఏవ చాయమాత్మానహన్యతే - హంతిధాతు రప్యాత్మక ర్మకశ్శరీరవియోగ కరణవాచీ "నహింస్యాద్భూతాని బ్రాహ్మణోనహంతవ్య" ఇత్యాదీన్యపి శాస్త్రాణ్యపి విహితశరీర వియోగకరణవిషయాణి ॥౧౯॥ ఉక్తైరేవ హేతుభిర్నిత్యత్వేనా పరిణా మిత్వా దాత్మనో జననమరణాదయ స్సర్వఏవాచేతన దేహధర్మా నసంతీత్యుచ్యతే - తత్రన జాయతే మ్రియతఇతి

రూప ఫలాభావఇతిభావః - అయంహననహేతు రియమాత్మే త్యుభయత్రాయం శబ్దప్రయోగా త్తంత్రేణో చ్చారితోయం శబ్దోహంతి - హన్యత ఇత్యనయోర్వివక్షా భేదాత్కర్తృకర్మ సమర్పకఇతిభావః - కథంత ర్హి మనుష్యంహంతీత్యాది ప్రయోగః - నహ్యసౌశరీరమాత్ర హననవిషయః - మృతశరీర ఘాతకేష్వపి పితృ హామాతృహా ఇత్యాదిప్రయోగోప క్రోశాద్యభావా న్మనుష్యాదిశబ్దా శ్చాత్మపర్యవసితా ఇతిసిద్ధాంతః - మాంజిఘాంస తీత్యాదిప్రయోగేషు వ్యక్తమేవహంతే రాత్మకర్మకత్వం - అతోహింసాయోగ్య శ్చేతనఏవ హంతిధాతోః కర్మభూతః తథాసతి "నాయంహంతినహన్యత" ఇత్యుక్తముభయమపి నోపపద్యతఇత్యా శంక్యాహ - హంతిధాతురితి - ఆత్మకర్మక ఇత్యనేనశంకాసూచనం సత్యమాత్మకర్మకఏవ స్వతోహంతి ధాతుః నతుస్వరూప ప్రచ్యుతిప్రతిపాదకః కింతుమరణపరః తథైవహిలోక వేదయోఃప్రయోగః - మరణంచ శరీరాది విశ్లేషణమాత్మనః మృఙ్ ప్రాణత్యాగఇతి చానుశిష్యతఇతిభావః - ఏవం లోకప్రయోగోనిర్వ్యూఢః - "నహింస్యాద్భూతాని" తిశాస్త్ర ప్రయోగస్యకోర్థః- సచాస్తుయః కశ్చిత్సతావ త్సామాన్యతోవిశేష తశ్చని షిద్ధత్వాద కర్తవ్యఇత్యాహ- నహింస్యాదితి- పరాభిమతప్రక్రియయా త్సర్గాపవాదన్యాయాద్వాస్వమతేన విహితశరీరవియోగకరణస్య పశుశత్రుప్రభృతీనామపి హితతమత్వేనహింసాత్వస్యైవా భావాద్వేతిభావః(*) అథవిపశ్చి దిత్యధీతస్యాత్ర కదాచిదిత్యేక పదమాత్రవిశేషితస్య నజాయతఇతి కఠవల్లీ శ్లోకస్యపౌనరుక్త్య ప్రత్యక్షావిరోధాది దోషమాశంక్యాహ - ఉక్తైరేవేతి - ఏతేనప్రతిజ్ఞా మాత్రత్వశంకాపరాస్తా- నిత్యత్వేనా పరిణామాదితి - అవినాశత్వేన వికారమాత్రస్యాపి నిరస్తత్వాదిత్యర్థః - తథాహి వినాశోనామ పూర్వావ స్థాప్రహాణ రూపనాశాంతరా వస్థాపత్తిః - యథా ఘటాదిద్రవ్యస్య కపాలాద్యవస్థా తదవస్థాసూక్ష్మత్వంచ తస్యాఅపక్షయః సైవకపాలాద్య వస్థస్యతస్యైవ ద్రవ్యస్యోత్పత్తిః - ఏవంపరిణామ వృద్ధ్యాదిక ముదాహర ణీయం - వక్ష్యతిచేమమర్థం "జాతస్యహిధ్రువోమృత్యు" రిత్యత్ర అతోవినాశిత్వ నిరాకరణేన జననాది క మప్యర్థతోనిరస్తం - సర్వమేవేత్య పౌనరుక్త్యార్థముక్తం ఏవకారోత్రాపి శబ్దసమానార్థః నకేవలం హంతవ్యత్వ మాత్రమేవనాస్తి - అపితు జన్యత్వాదికమపీత్య పునరుక్తిరితిభావః దేహధర్మాఇతి - హన్య మానే శరీరఇతిసూచితం-మననకరణాది వ్యవహారవిషయఉక్తః - తత్రహేతు రచేతనేతి - జననాదయో దేహధర్మా ఆత్మనో నసంతీత్యుచ్యంత ఇత్యాత్మనిదేహధర్మాన్ ప్రత్యక్షాది నాభిమన్యమానా యాజ్ఞానా యన జాయతఇత్యుప నిషన్మాత్రేణైవ యథావస్థితాకారో వివిచ్యాభిధీయతే - నతు దేహసంయోగ వియోగ లక్షణ జనిమరణప్రతిక్షేపః క్రియతఇత్యర్థః - వాశబ్దశ్చార్థః శ్లోకస్థపదానాం పౌనరుక్త్యపరిహారాయ వర్తమానాది నిర్దేశసిద్ధాం వ్యవస్థాం వ్యంజయన్నాహ - తత్రేతి - నతుకదాచి దిత్యనేన వర్తమానకాల

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అజో నిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో నహన్యతే హన్యమానే శరీరే॥ ౨౦॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ వర్తమానతయా సర్వేషు దేహేషు సర్వైరనుభూయమానే జననమరణే కదాచిదప్యాత్మానం నస్పృశతః- నాయం భూత్వా భవితావానభూయః- అయం కల్పాదౌ భూత్వా భూయః కల్పాంతేచ నభవితా - కేషుచిత్ప్రజాపతి ప్రభృతి దేహేష్వాగమే నోపలభ్యమానం కల్పాదౌజనన సంకల్పాంతేచ మరణమాత్మానం నస్పృశతీత్యర్థః- అతస్సర్వ దేహగత ఆత్మాఽజః అతఏవ నిత్యః శాశ్వతః ప్రకృతివదవిశద సతతపరిణామైరపి నాన్వీయతే-పురాణః పురాపినవః-సర్వథా

వివక్షాయాం వైయర్థ్యం లకారైరేవగతార్థత్వాత్ భూతభవిష్యతోస్సంగ్రహేవర్తమాన నిర్దేశోనసంగచ్ఛత ఇత్యాశంక్యోక్తం వర్తమానతయేత్యాది - తత్తత్కాలీనైః పురుషైస్తేషుతేషు దేహేషుజాయతే మ్రియత ఇతి వర్తమానతయైవహి జననమరణయో రనుభవః- అతస్తదపేక్షయా వర్తమాననిర్దేశోపపత్తిః తేనకల్పాద్యంత వ్యతిరిక్తస్సమస్తః కాలః కదాచిదితి సంగృహీతఇతిభావః- భూత్వేతి- పూర్వకాలనిర్దేశాభిప్రేతమాహ - కల్పాదావితి - తత్రభూయశ్శబ్దః కల్పాంతపరః భూత్వాభవితేత్యనయోః క్రియయోః ప్రత్యేకం నఞన్వయ భ్రమవ్యుదాసాయోక్తం నభవితేతి - భూత్వా నభవితేతివిశిష్టం నఞంతరేణ ప్రతిషిధ్యతే- నను నాయంభూత్వేత్యాదికం కిమర్థముచ్యతే - నజాయతఇత్యాది నైవసంగృహీతుంశక్యత్వా దిత్యాశంక్యాహ - కేషుచిదితి - అయంభావః కాలవిశేషే దేహవిశేషేషు సృష్టిప్రళయ విశేషశ్శ్రూయతే - సచ నదేహసంబంధ తద్వియోగమాత్రం ‘‘తోయేనజీవాన్‌వ్యససర్జభూమ్యా,, మితికంఠోక్తేః ప్రాక్సృష్టేరేకత్వా వధారణాదేక విజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞా నప్రతిజ్ఞోపపత్తి రేకస్యైవబహుభవ నసంకల్పాఽశ్చేతి జీవస్వరూపోత్పత్తి నాశావేవా భ్యుపగంతవ్యావితి జీవానామా ప్రళయావస్థాయిత్వవాద శంకానిరాసాయ నాయంభూత్వేత్యాద్యుక్తం- తత్రచైవముత్తరం జీవానాంవిసృష్టి స్వదేహీకరణేన విక్షేపః- ప్రాక్సృష్టేరేకత్వావధారణం నామరూప విభాగాభావాదేక విజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంచ సూక్ష్మచిదచిద్వస్తు శరీరకస్యబ్రహ్మణః స్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరతయా పరిణామాత్ - అతఏవ బహుభవనసంకల్పా ద్యుపపత్తిశ్చ - అతః కల్పాద్యంతయోరపి జ్ఞానసంకోచ వికాసకరదేహ విశ్లేషసంశ్లేషమాత్రమేవ నపునస్స్వరూపోత్పత్తిరితి- అజో నిత్యఇత్యనయోః పూర్వోక్తార్థస్య సంకలయ్య నిగమరూపతయా తత్తత్కాలేషు జన్మాదినిషేధేన సర్వదేహగతాత్మాఽజత్వాదివివక్షయాచా పౌనరుక్త్య మిత్యభిప్రాయేణాహ - అతస్సర్వ దేహగతఇతి - అతఏవనిత్యఇతి - ఉత్పత్తిరహితత్వా న్నాశిత్వరహిత ఇత్యర్థః- సృష్ట్యవస్థా గతస్థూల పరిణామానామాత్మని నిరస్తత్వా త్ప్రళయాద్యవస్థా గతసూక్ష్మపరిణామ నిరసనపరశ్శాశ్వత శబ్దఇత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రకృతివదితి - పురాణశబ్ద మప్యక్షరసామ్యా న్నిబ్రూయా దిత్యుక్తన్యాయేన నిర్వక్తి- పురాపినవఇతి- కిమిదంపురాపినవత్వం అనుత్పన్నస్య కదాచిదపి నవత్వాయోగాత్ - ఉత్పన్నస్యేదానీమపి నవఇతివాపరస్తాదపి నవఇతివావక్తవ్యం పురానవత్వస్యా విస్మయనీయత్వా దిత్యాశంక్యాహ - సర్వదేతి - పురాశబ్దస్య కాలత్రయోపలక్షణతయా వావృత్త్యంతర్గతాభిప్రాయికావాపి శబ్దసముచ్చిత కాలాంతరతాత్పర్యేణవా పురాతనోపి నవఇతివిరోధాభిప్రాయేణవా నిర్వాహః - నవశబ్దో హ్యత్రనవత్వ సహితాశ్చర్యత్వపరః వక్ష్యతిచాశ్చర్య వదిత్యాదీతిభావః - యద్వా సావయవానా మవయవాప్యాయనాది నవీకరణంస్యాదయంతు నిరవయవత్వేనా నవీకార్యతయా పురాపినవ ఇత్యు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ వేదావినాశినంనిత్యం యఏనమజమవ్యయం । కథంసపురుషఃపార్థ కంఘాతయతిహంతికం ॥ ౨౧ ॥ వాసాంసిజీర్ణానియథావిహాయ నవానిగృహ్ణాతినరోఽపరాణి । తథాశరీరాణివిహాయజీర్ణా న్యన్యానిసంయాతినవానిదేహీ॥ ౨౨॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ అపూర్వవదనుభావ్యఇత్యర్థః - అతశ్శరీరే హన్యమానేనహన్యతే ఽయమాత్మా॥ ౨౦॥ ఏవ మవినాశిత్వే నాజత్వేనావ్యయా నర్హత్వేనచ నిత్యమేనమాత్మానం యఃపురుషోవేద సపురుషోదేవ మనుష్యతిర్యక్ స్థావరశరీరావస్థితే ష్వాత్మసుకమప్యాత్మానం కథం ఘాతయతి-కంవా కథం హంతికథంనాశయతి - కథంవా తత్ప్రయోజకోభవతీత్యర్థః - ఏతానాత్మనో ఘాతయామి హన్మీత్యనుశోచన మాత్మస్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞాన మూలమేవేత్యభిప్రాయః॥ ౨౧ యద్యపి నిత్యానామాత్మనాం శరీరవిశ్లేష మాత్రంక్రియతే తథాపిరమణీయ భోగసాధనేషు శరీరేషు నశ్యత్సు తద్వియోగరూపం శోకనిమిత్త మస్త్యేవేత్యత్రాహ ॥ ధర్మయుద్ధేశరీరం త్యజతాంత్యక్తశరీరా దధికతరకల్యాణ శరీరగ్రహణం శాస్త్రాదవగమ్యతఇతి జీర్ణానివాసాంసి విహాయనవాని కల్యాణానివాసాంసి గృహ్ణతామివ హర్షనిమిత్తమేవాత్రోపలభ్యతే॥ ౨౨ ॥ పునరపి - "అవినాశితుతద్విద్ధి యేనసర్వమిదంతతం" ఇతి పూర్వోక్తమవినాశిత్వం సుఖగ్రహణాయవ్యంజయన్ ద్రఢయతి॥

పపాదితం(*) ఇమమర్థమర్జునస్య శంక్యమానవిషయే నిగమయతీత్యభిప్రాయేణాహ - అతఇతి - ఏవముత్యుక్త విపర్యయపరే వేదేత్యాదిశ్లోకే నిత్యమితి పరమసాధ్యానువాదః అవినాశిన మిత్యాదికంతు తద్ధేతురిత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - వ్యయశబ్దేనాత్ర జన్యనాశవ్యతిరిక్త వికారావివక్షితాః - అపక్షయఏవవా ఛేదనాది యోగ్యావయవ విశ్లేషాదిర్వాకమిరి నిర్ధారణస్యానిర్ధారితానేక వ్యక్తిసాపేక్షత్వాద్వాహ - దేవమనుష్యేత్యాది - ఘాతయతిహంత్యోః పౌనరుక్త్యమాశంక్య బుద్ధిస్థక్రమేణార్థమాహ- కథంనాశయతీత్యాది- వేదితుర్విశేషేణ హంతృత్వాది నిషేధోనయుజ్యతే - ఆత్మనోనిత్యత్వే తదవేదితురపి తద్ధననాయోగాదిత్యాశంకాపరిహారాయ ఫలితార్థం వదన్ప్రకృతేన సంగమయతి - ఏతా, తి - నాత్రశ్లోకే హంతృత్వాదిమాత్రం నిషిధ్యతే - కింతు తత్ప్రయుక్తంశోచనం తదుత్పాదకప్రతిషేధాయైవహ్యత్ర కిథంశబ్దఇతిభావః - శంకాపూర్వకం వాసాంసీతి శ్లోకమవతారయతి(*)యద్యపీతి - నను సార్వభౌమాది శరీరపరిత్యాగే తత్తత్కర్మానురూప నారకతిర్యక్స్థావరాది శరీరపరిగ్రహ సంభావనయా ప్రళయవద పరిగృహీతశరీరతయా వస్థితిసంభావనయా చాస్త్యేవశోకనిమిత్తం - నచనూతనత్వ మాత్రంసుఖాయ - చిరంతన నరపతిగృహ పరిత్యాగేనాపి నూతన కారాగారప్రవేశాదేః జీర్ణాంశుకప్రహాణేన నూతనగోణీగ్రహణాదేశ్చ దుఃఖరూపత్వాత్ - నచవయమిహ మానుషాదిశరీర విలయసమనంతరమభి నవవసనపరిధాన వదనిమిషదేహాది సంగ్రహాముపలంభ ఇత్యాశంక్యాహ- ధర్మయుద్ధఇతి- అధికతరేతి కల్యాణవిశేషణం నవశబ్దాభిప్రేతోక్తిః కల్యాణానీతి- హర్షనిమిత్తమేవేతి- పురాశోకావిషయ మాత్రేశోకఃకృతః ఇదానీంతు తద్విపరీతహర్షవిషయే క్రియతఇతిభావః- (*)పూర్వోక్తేనపునరుక్తిందార్ఢ్యసుఖగ్రహణ రూపప్రయోజనభేదేనపరిహార న్నైనమితిశ్లోకద్వయమవతారయతి - పునరపీతి - నైనమిత్యాదౌ సార్ధశ్లోకే నైశద్యాయపృథగుక్తం కరణాసామర్థ్యం విషయాయోగ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నైనంఛిందంతిశస్త్రాణి నైనందహతి పావకః । నచైనంక్లేదయంత్యాపో నశోషయతిమారుతః ॥ ౨౩ ॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ । నిత్యస్సర్వగతస్థాణు రచలోఽయం సనాతనః ॥ ౨౪ ॥ అవ్యక్తోఽయమచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయముచ్యతే । తస్మాదేవంవిదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి॥ ౨౫॥

శ్రీ గీ॥భా॥ శస్త్రాగ్న్యంబువాయవః ఛేదనదహనక్లేదన శోషణాన్యాత్మానం ప్రతికర్తుం నశక్నువంతి- సర్వగతత్వా దాత్మనస్సర్వతత్త్వ వ్యాపనస్వభావతయా సర్వేభ్యస్తత్త్వేభ్య స్సూక్ష్మత్వాద స్యతైర్వ్యాప్త్యనర్హత్వాత్ - వ్యాప్యకర్తవ్యత్వాచ్చ ఛేదనదహనక్లేదన శోషణానాం - అత ఆత్మానిత్య స్స్థాణురచలోఽయంసనాతనః స్థిరస్వభావోఽప్రకంప్యః పురాతనశ్చ॥ ౨౪॥ ఛేద నాదియోగ్యాని వస్తూనియైః ప్రమాణైర్వ్యజ్యంతే తైరయమాత్మాన వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః-అత (శ్చాచ్ఛేద్యః) శ్ఛేద్యాది విసజాతీయోఽచింత్యశ్చ - సర్వవస్తు విజాతీయత్వేన తత్తత్స్వ భావయుక్తతయా చింతయితు మపినార్హః - అతశ్చావికార్యః

త్వంచ పరస్పర ప్రతియోగితయాన్యత్ర ఇతరదంతర్భవతీతి భాష్యే పృథగనుపాత్తం- అచ్ఛేద్య ఇత్యాదా ప్రత్య యార్థః "తేననైనంఛిందంతి,, త్యాదిష్వపి తదర్హత్వంశస్త్రాదేః ప్రతిషిధ్యత ఇతి దర్శయతి - నశక్ను వంతీతి - సర్వగతపదం పూర్వోక్త హేత్వభావతయా వ్యాచష్టే - సర్వగతత్వా దాత్మన ఇతి - అణోరాత్మ నః కథంసర్వగతత్వ మిత్యాశంక్యాహ - సర్వతత్త్వేతి - నాత్ర బహుశ్రుత్యాదివిరుద్ధం జీవవిభుత్వం సర్వగత శబ్దేనోచ్యతే- కింత్వనుప్రవేశ విశేషయోగ్యతేతి స్వభావశబ్దం ప్రయుంజానస్యభావః వ్యాపిత్వస్యపూర్వోక్తం హేతుత్వప్రకారం ప్రపంచయతి - సర్వేభ్య ఇతి - అత ఆత్మానిత్య ఇతి - సూక్ష్మత్వేన ఛేదనాద్యయోగ్యత్వా దాత్మానాశరహిత ఇత్యర్థః - స్థిరేత్యాది - స్థాణురచల ఇతి పదద్వయం నిత్యత్వప్రపంచనరూపం నాశాయో గ్యత్వ నాశకావిషయత్వ పరంవా స్వాభావికౌపాధికా విశదపరిణామ రాహిత్యంవేతిభావః - పురాతన ఇతి - అత్రనిత్యశబ్దేనా నంతత్వస్యోక్తత్వా త్సనాతన శబ్దోనాదిత్వపరతయా సంకోచనీయ ఇతిభావః (*) పూర్వో క్తానుమానానా ముపలంభయుక్తి విరోధపరిహార ముఖేనసర్వదూషణ పరిహారపరం ప్రకృతోపసంహార పరం చావ్యక్త ఇతి శ్లోకంవ్యాఖ్యాతి - ఛేదనేతి - శరీరాదీని యైః ప్రమాణై శ్ఛేదనాదియోగ్యతయా ప్రత్యాయ్యం తే తైస్తథాసాన ప్రత్యాయ్యతే - అహంజానామిత్యాది రూపేణైవ హ్యాత్మనఉపలంభః - శాస్త్రతస్తు నిత్యత్వాది విశిష్టరూపేణేతి నపూర్వోక్తానుమానానాం ధర్మిగ్రాహక విరోధ ఇతిభావః - నిరూపితశ్చ మోక్ష ధర్మే వ్యక్తావ్యక్తశబ్దః - "ఇంద్రియైర్గృహ్యతే యద్యత్తత్త ద్వ్యక్తమితిస్థితిః అవ్యక్తమితివిజ్ఞేయం లింగ గ్రాహ్య మతీంద్రియ,, మితి-ననుకుసూలనిహిత బీజస్యాంకురాయోగ్యత్వే సాక్ష్యేనతా వద్వ్యక్త్యపేక్షయా ధర్మిగ్రాహకవిరోధః - తథాప్యన్వయ వ్యతిరేకవిషయ భూతబీజత్వ జాత్యాక్రాంతతయా సామాన్యతోవి రోధ ఏవనభవతి - తద్వదత్రాపి సజాతీయతయా విరోధస్స్యా దిత్యాశంక్యాహ- అతశ్చేత్యాది - విసజాతీ య ఇతి - సాజాత్య గ్రాహకాభావాద్విజాత్యగ్రాహకా చ్చేతిభావః - సహేతుకం సప్రకారంచా చింత్య శబ్దార్థమాహ - సర్వేతి - ఏతేన సౌగతాద్యభిమతా నామాత్మానిత్యత్వ సాధనానాం - సత్త్వాదీనాం తద నుగ్రాహక తర్కాణాంచోపలంభాగమాదివిరోధో మూలశైథిల్య ముక్తంభవతి - అతశ్చేతి పూర్వోక్తప్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అథచైనంనిత్యజాతం నిత్యంవామన్యసేమృతం । తథాపిత్వంమహాబాహో నైవంశోచితుమర్హసి॥ ౨౬॥ జాతస్యహిధ్రువోమృత్యు ర్ధ్రువంజన్మమృతస్యచ।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ వికారానర్హః తస్మాదుక్త లక్షణమేనమాత్మానం విదిత్వాతత్కృతే నానుశోచితుమర్హసి॥ ౨౫॥ అథ నిత్యజాతంనిత్యమృతం దేహమేవైనమాత్మానం మనుషే - నదేహాతిరిక్త ముక్తలక్షణం - తథాప్యేవమతిమాత్రం నశోచితుమర్హసి - పరిణామస్వభావస్య దేహస్యోత్పత్తివినాశయో రవర్జనీయత్వాత్॥ ౨౬॥ ఉత్పన్నస్య వినాశోధ్రువః అవర్జనీయఉపలభ్యతే - తథా వినష్టస్యాపి జన్మఅవర్జనీయం - కథమిదముపపద్యతే వినష్టస్యోత్పత్తిరితి

క్షణానాం బాధకాభావా దపీత్యర్థః - యద్వాను మానాంతరముచ్యతే - తథాహి వికారానర్హః వికారిత్వగ్రాహక ప్రమాణశూన్యత్వా ద్యథేశ్వరస్వరూప మిత్యన్వయదృష్టాంతః - యథాఘటాదిరితి వ్యతిరేకః - యద్వా సామాన్యేనవ్యాప్తిః - యద్యాదృశాకార గ్రాహకప్రమాణశూన్యం తత్తాదృశాకారం నభవతి యథా నీలం నపీతాకారమితి - అవికార్య ఇత్యేతావతి నిర్దిష్టే కాదాచిత్క-వికారా భావమాత్రేణసిద్ధ సాధనతా స్యాదితి తత్పరిహారకం ప్రత్యయార్థంవివృణోతి - వికారానర్హఇతి - నిషేధాపేక్షయా వేదనస్య పూర్వకాలత్వాత్క్త్వా నిర్దేశః నతుశోకాపేక్షయా తేనాత్మవేదనస్య శోకాభావ హేతుత్వ ముక్తంభవతి అర్హసి ఆత్మవేదినస్తే శోకయోగ్యతైవ నస్యాదితిభావః (*) ఏవం దేహాతిరిక్తాత్మా భ్యుపగమేశోక నిమిత్తాభావ ఉక్తః - అథ నాస్తికదృష్ట్యా దేహాత్మవాదేపి శోకనిమిత్తం నాస్తీత్యుచ్యతే- అథచేత్యాదినా శ్లోకత్రయేణ- అథేతి పక్షాంతరారంభార్థః - ప్రశ్నార్థోవా - వాశబ్దోపి విశేషద్వయ సముచ్చయార్థః నిత్యజాతం నిత్యమృతం,నియతోత్పత్తి నాశమిత్యర్థః - ఉత్తరశ్లోకే చేమమర్థం ప్రపంచయిష్యతి - నహినిత్యస్య జాతత్వమృతత్వసంభవః - నచ జన్మమరణక్రియా స్వరూపంనిత్యత్వేన విశేషయితుంశక్యం - వ్యస్తస్య నిత్యశబ్దస్యాత్మ విశేషణత్వ భ్రమవ్యుదాసాయ నిత్యజాతమితి వన్నిత్యమృతమితి సమస్యోక్తం దేహమితి విశేషణాది సామర్థ్య ఫలితముక్తం - ఏవేతిచశబ్దార్థః అవధారణ ఫలితమాహ- నదేహేతి- పూర్వమాత్మనో నాశాభావాచ్ఛోక ప్రసంగఏవ నాస్తీత్యుక్తం ఇదానీం దేహతయాభిమతస్యాత్మనో నాశేసత్యపి దుష్పరిహరత్వాన్మహాబాహుస్త్వం నాతీవశోచితు మర్హసీత్యభిప్రాయే నైవంశబ్దః - యద్వాపూర్వం దేహాతిరిక్తాత్మాభ్యుపగమా త్పరలోకాదిభయె నాతిమాత్ర శోకోపియుజ్యతే - ఇదానీంతు సంసారమోచకాది వన్మహాబాహోస్తవ అతిమాత్ర ప్రతిష్ఠానేకథమతి మాత్రశోకఇతిభావః- త్వంమహాబాహోఇతి శూరస్యతే స్వపరమరణో ద్వేగోనయుక్త ఇత్యాకూతం - ప్రతిజ్ఞాయ హేతు సాకాంక్షత్వా దుత్తరశ్లోకస్థంవా విశేషణద్వయసూచితంవా హేతుంనిష్కృష్యాహ - పరిణామేతి - ధ్రువమృత్యు మృతాదిశబ్దానా మర్థాంతర వ్యుదాసాయ ప్రకృతోపపాదకం జాతస్యేత్యాదికం వ్యాఖ్యాతి (*) ఉత్పన్నస్యేత్యాది - ఉపలభ్యతఇతి హిశబ్దసూచిత ప్రమాణప్రసిద్ధిరుచ్యతే హేతుపరత్వేపిహి శబ్దస్యార్థాత్తత్సిద్ధిః - మృతస్యజన్మ వ్యాఘాతాభిప్రాయేణ చోదయతి - కథమితి - యది కేవలమాపదేశికో యమర్థస్స్యా త్తథాభ్యుపగమ్యేత అత్రతుజాతస్య హితిలోకసిద్ధా నువాదేనోచ్యతే- లోకేచప్రాగసత ఏవోత్పత్తిర్దృష్టా - నతుకదాచి దుత్పద్యనిరూఢస్య- యదిచనష్టం పునర్జాయతేతదా దుఃఖాత్యంతనివృత్తే రశక్యత్వాదపవర్గ శాస్త్రమఖిల మప్రమాణంస్యాత్ వ్యాధిశత్రు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే నత్వంశోచితుమర్హసి॥ ౨౭॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ సతఏవోత్పత్త్యుపలబ్ధేః అసతశ్చానుపలబ్ధేః-ఉత్పత్తివినాశాదయ స్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః తంతుప్రభృతీనిహి ద్రవ్యాణిసంత్యేవ రచనావిశేషయుక్తాని పటాదీన్యుచ్యంతే - అసత్కార్యవాదినా ప్యేతావదేవోపలభ్యతే - నహి తత్రతంతుసంస్థానవిశేషాతిరేకేణ ద్రవ్యాంతరంప్రతీయతే - కారకవ్యాపార నామాంతరభజన వ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాంతర కల్పనాయుక్తా - అత ఉత్పత్తివినాశాదయ స్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థా ముపయాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాంతర ప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే -

విజయాది ప్రయాసశ్చ నిరర్థకస్స్యాత్ పుత్రాదిమరణేన శోచనీయతో నేదముపపత్తి మదితిభావః - పరిహరతి - సతఏవేతి - నన్విదముభయ మప్యయుక్తం సతఉత్పత్తి నైరపేక్ష్యాత్ ప్రాగసతామేవచ ఘటాదీనాముత్పత్తిదర్శనాదిత్యాశంక్యాహ - ఉత్పత్తీతి - నిదర్శయతి - తంతుప్రభృతీనీహీతి - అంత్యతంతుసంయోగాత్పూర్వం దీర్ఘైకతంత్వారబ్ధే చత్వయాప్యేవ మిష్యత ఇతిభావః-ఉక్తంచ నారాయణాచార్యైః ‚‚ఏకస్మాద్దీర్ఘతంతోః పటాదే రుత్పత్తిర్వ్యాప్తే,, తి - అసత్కార్యవాదినం కిమపయఏతి కశ్చిదవయవ సముదాయాతిరిక్తః పదార్థోఽదృశ్యతే - కల్ప్యతేవేతి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమకల్పే దూషణమాహ - అసదితి ఏతావ ద్రచనావిశేష యుక్తమాత్రమిత్యర్థః - వాదినోపలభ్యత ఇతి పదాభ్యాం వాఙ్మనసవిరోధం వాద్యభిప్రైతి- ఏతావదేవేత్యుక్త మర్థం ప్రపంచయతి - నహీతి - ద్వితీయకల్పం దూషయతి - కారకేతి - యది సాంఖ్యవద్వయమపి సర్వస్యాప్య నాగంతుకత్వంవదామః తదాభవేదేవ కారక వ్యాపారాది నైరర్థక్యాది దోషః వయంహి ద్రవ్యాణాం సర్వేషా మనాగంతుకత్వం తదవస్థానాం చాగంతుకత్వం బ్రూమః ఘటాదివత్పత్రీపాది ష్వప్యవస్థాంతరాపత్తి రనమీయతే - చూర్ణీకృతేపి ఘటస్యైవ తుసూక్ష్మ్యావస్థాప్రాప్త్యానుపలంభః - అతో నకశ్చిద్దోషఇతిభావః - వ్యవహారవిశేషాత్ర ఉదకాహరణాదిమతః నామాంతరభజనస్య పృథగుక్తత్వాత్ - ఏతేనకారణ సంఖ్యాపరిమాణాది బుద్ధిసంస్థానాదిభేదః పూర్వోత్తరత్వ నిష్టత్వాదిరపి నిర్వ్యూఢః - ద్రవ్యాంతరత్వ కల్పనాయాం గురుత్వాంతరకార్యాది ప్రసంగస్యావయవావయవిగురుత్వయోరన్యతరప్రతిబంధాదినా నిర్వాహశ్చాతి క్లిష్టఇత్యభిప్రాయేణాహ - నద్రవ్యాంతరేతి - అవాదిశ్చ - ‚‚యది ద్రవ్యాంతరంకార్యం కారణేభ్యోభవేదిహ। గురుత్వమతిరిచ్యేత కార్యేతచ్చనదృశ్యతే। ద్విపలంఘటఇత్యేవ వ్యపదేశోనయుజ్యతే,, ఇతి-నిగమయతి-అతఇతి - తావతైవోపలంభా దన్యస్యానుపలంభా త్కల్పకానాం చాన్యథైవోప పన్నత్వాదిత్యర్థః - నను భవతు నామోత్పత్తిర్ద్రవ్యస్యా వస్థావిశేషః - వినాశస్వభావరూపస్తద్విరుద్ధశ్చకథం తదవస్థేత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ - ఉత్పత్త్యాఖ్యామితి - అయమభిప్రాయః - నతావదభావాభ్యాం కించిత్పదార్థాంతరం వివిచ్యోపలభామహే - నాపి నాస్తివ్యవహారాదినా కల్పయితుంయుక్తం ఉభయసంప్రతిపన్నావస్థాంతరాదినైవనిర్వాహాత్ - నచశ్యామావస్థాప్రహాణేన రక్తావస్థాపరిగ్రహే ఘటనాశవ్యవహారప్రసంగః - కపాలాద్యవస్థా వద్రక్తావస్థాయా ఘటావస్థావిరోధిత్వస్యాభావతాప్య నభ్యుపగమాత్ - నచభావత్వేనైక రాశ్యనుప్రవిష్టానాం విరోధోనయుజ్యత ఇతివాచ్యం- తేజస్తిమిరశీతోష్ణ తృణదహనాదీనాం భావానామేవ సహానవస్థాన వధ్యఘాతుకత్వ లక్షణవిరోధ దర్శనాదభావాభావస్యచభావత్వ స్వీకారాత్

శ్రీ గీ॥భా॥ మృద్ద్రవ్యస్య పిండత్వఘటత్వకపాలత్వ చూర్ణత్వాదివత్ పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామ పరంపరా ఽవర్జనీయా - తత్ర పూర్వావస్థస్య ద్రవ్యస్యోత్తరావస్థా ప్రాప్తిర్వినాశః - సైవతదవస్థస్య చోత్పత్తిః -

---

అన్యథా పదార్థత్వైనైకరాశేర భావస్యాపి భావవిరోధో కథం చిదుపపద్యతే - తదేవంవిరోధ్యుత్తరావస్థా ప్రధ్వంసః - విరోధిపూర్వావస్థా ప్రాగభావః - వస్త్వంతరగతా సాధారణ విరోధిధర్మఏవసమానాధికరణ వ్యధికరణ నిషేధభేద నాన్యోన్యాభావో త్యంతాభావశ్చ దేశకాల సంభేద విశేష స్వాశ్రయావస్థావిశేషో వాసంసర్గాభావః - ప్రతియోగ్యాది భేదాచ్చపి తృత్వపుత్రత్వాది వ్యవహారవదస్తినాస్తిత్యాది వ్యవహార వైచిత్ర్యమితి - ననుయదికపాలత్వాద్యుత్తరావస్థా ప్రాప్తిర్వినాశస్తర్హికపాలవినాశేఘటవినాశ ఏవవినష్టస్యాదితిచూర్ణావస్థాయాంఘటోన్మజ్జనప్రసంగః - యదిచపిండావస్థా ఘటప్రాగభావః - తదాపిండీకారాత్పూర్వం ప్రాగభావాభావాద్ఘటసిద్ధి ఘటాత్యంతాభావో వాస్యాదిత్యత్రాహ-మృద్ద్రవ్యస్యేతి-అయమభిప్రాయః-నతావదేకైవకపాలత్వావస్థాఘటత్వావస్థావిరోధినీ చూర్ణత్వాద్యవస్థానామపి తద్విరోధిత్వాదభావరూపంప్రధ్వంసమభ్యుపగచ్ఛతోపివిరోధ్యవస్థాపరంపరావర్జనీయా-తతః కపాలత్వచూర్ణత్వాదీనాం విరోధ్యుత్తరావస్థాత్వావిశేషాత్తాసుసర్వాస్వవస్థాసుఘటవినాశోపపత్తిః ఏవంప్రాగభావేపి విరోధిపూర్వావస్థా పరంపరయానిర్వాహః-ఏవమనభ్యుపగమేప్యతిరిక్తాభావపక్షేప్యుక్తదోషోదుర్వారః-తత్రాపిహియదిఘటాఖ్యంద్రవ్యంఘటప్రాగభావ నివృత్తిర్హిఘటనివృత్తౌపటప్రాగభావనివృత్తిరేవనివృత్తేతిపునఃఘటప్రాగభావోన్మజ్జనప్రసంగః-తథాచసతిమధ్యేప్రాగభావస్యవిచ్ఛేదాయోగాద్ఘటఏవనస్యాత్ ప్రాగభావస్యాసామగ్రీసంపత్తౌభావశిరస్కత్వాన్నష్టాయాఏవఘటవ్యక్తేఃపునరున్మజ్జనంస్యాత్-ఏవంయదిప్రధ్వంసస్యపటఏవప్రాగభావః-తదాఘటోత్పత్తేఃపూర్వంప్రధ్వంసప్రాగ భావాభావాత్పిండావస్థాయాం పటప్రధ్వంసస్స్యాత్ - తథాచసతి ఘటఏవకదాచిదపినోత్పద్యేతస్వ ప్రధ్వంసేవర్తమానేస్యోత్పత్త్యయోగాత్-అన్యథా కపాలాద్యవస్థాయామపి తదున్మజ్జనప్రసంగాత్ - ఏవంచ పిండావస్థాయాం ఘటవినాశప్రసంగే వినాశస్యభావోత్తర కాలీనత్వాత్పిండాత్ప్రాగేవ ఘటసిద్ధిస్స్యాత్ - తతశ్చతత్సిద్ధినాశకాలయోర్ద్వయోరపి కారకవ్యాపారానర్థక్యంస్యాదిత్యాది దూషణశతమ్ జ్ఞేయం - అతస్సూక్తం విరోధ్యవస్థాపరమ్ పరైవప్రాగభావ ప్రధ్వంసావితి - పిండత్వ ఘటత్వేత్యాదినా - "మహీఘటత్వంఘటతః కపాలికాకపాలికాచూర్ణరజస్తతోణుః" ఇతి భగవత్పరాశర వచనంస్మారయతి-అత్రహి ప్రకరణేనాస్త్యవస్త్వ సత్యాది శబ్దానామవస్థాంతరాపత్తి నిబన్ధనత్వం స్పష్టంవ్యాఖ్యాతంచ శారీరకభాష్యే - నన్వేవమపి "జాతస్యహిధ్రువో మృత్యు" రిత్యేతావ దుపపద్యతా ముత్పన్నఘటాదే ర్నాశదర్శనాత్ "ధ్రువంజన్మమృతస్యచే" తి తునోపపద్యతే-నష్టస్యఘటాదేః పునరుత్పత్తిదర్శనాత్ నచపునరుత్పత్తి రస్యశోకనిమిత్తం యేనతస్యావర్జనీయత్వం ప్రతిపాద్యేతేత్యత్రాహ - తత్రేతి - అయమభిప్రాయః - యదవస్థస్యద్రవ్యస్యవినాశఃనతదవస్థస్యైవ పునరుత్పత్తిరుచ్యతే - కింతుతస్యైవ ద్రవ్యస్యావస్థాంతర విశిష్టస్య -ఏకమేవహిద్రవ్యం ఘటాకారేణనష్టం కపాలాకారేణోత్పద్యతే - ఏకైవహి కపాలావస్థా ఘటావస్థస్య ద్రవ్యస్యనాశః-కపాలావస్థస్య తస్యైవోత్పత్తిః-అతఏవోత్పన్నం నష్టస్యైవోత్పత్తి రితిసైవోత్తరావస్థా ప్రాప్తిరిత్యర్థః-అత్రప్రాప్తిశబ్దేనప్రథమక్షణాగమస్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అవ్యక్తాదీనిభూతాని వ్యక్తమధ్యానిభారత । అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్రకాపరిదేవనా ॥ ౨౮ ॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ఏవముత్పత్తి వినాశాఖ్యా పరిణామపరంపరా పరిణామినోద్రవ్యస్యా పరిహార్యేతినతత్ర శోచితుమర్హసి॥ ౨౭॥ సతోద్రవ్యస్యపూర్వావస్థా విరోధ్యవస్థాంతరప్రాప్తి దర్శనేనయో ల్ప్రియాం చ్ఛోకస్సోపి మనుష్యాదిభూతేషు నసంభవతీత్యాహ॥ మనుష్యాదిభూతాని సంత్యేవద్రవ్యాణ్యనుపలబ్ధ పూర్వావస్థాన్యుపలబ్ధ మనుష్యత్వాదిమధ్యమావస్థాన్యనుపలబ్ధోత్తరావస్థానిస్వేషు స్వభావేషు వర్తంతఇతి నతత్రపరిదేవనా నిమిత్తమస్తి॥ ౨౮ ॥ ఏవంశరీరాత్మవాదేపి నాస్తి శోకనిమిత్తమిత్యుక్త్వా శరీరాతిరిక్త ఆశ్చర్యస్వరూపాత్మని

వివక్షితత్వా దుత్తరేషు శ్లోకేషూత్పత్తి శబ్దప్రయోగాభావ ఉపపన్నఇతిసూచితం - ఏవంసతి పునరుత్పత్తేరవర్జనీయ త్వప్రతిపాదనంచనాశావర్జనీయ త్వప్రతిపాద నమేవ తతఎవ శోకాపనోదనార్థతాపియుక్తా- యద్వాయదిదమచిద్ద్రవ్యంనష్టమితిశోచసి-తర్హి తదేవహిద్రవ్యంతదుత్తరావస్థంతథోత్పన్నమితి కింనప్రీయసఇతిభావః - ఏకస్యైవపరిణామస్య నిరూపణభేదా దుత్పత్త్యాఖ్యా వినాశాఖ్యాచేతి ఉత్పత్తివినాశాఖ్యా పరిణామేత్యుక్తం - ఏవం ప్రళయాపేక్షయా సృష్టేర్వినాశత్వేపి పురుషార్థయోగా యోగాదివివక్షయా వ్యవహారవ్యవస్థా - పరిణామినఇతి అపరిహార్యత్వకారణం తత్స్వభావత్వముక్తం ఇతిశబ్దేనా పరిహార్యపదం హేత్వభిప్రాయ మితివ్యంజయతి (*) ఏవ మపరిహార్యత్వేనా శోచనీయత్వముక్తం-అథ తత్తద్వస్తూనాం ప్రతినియతస్వభావేన పూర్వోత్తరావస్థాయాం సుఖరూపత్వ దుఃఖరూపత్వయో రవ్యతరవివేకా నర్హానుపలభ్యదశాపత్త్యా వాశోచనీయత్వముచ్యతే - అవ్యక్తాదీనీతి - భూతశబ్దస్యాత్ర దేహపరత్వముక్తం - మనుష్యాదీనీతి - అవ్యక్త వ్యక్తాదిశబ్దానాం ప్రకృత్యవస్థా విశేషాదిపరత్వ భ్రమవ్యుదాసాయ యాదవప్రకాశోక్తసద్బ్రహ్మాదిపరత్వస్యచ ప్రకృతానుపయోగ జ్ఞాపనాయోక్తం - అనుపలబ్ధేత్యాది - “అదర్శనాదిహాయాతః పునశ్చాదర్శనంగతః । నాసౌతవనతస్యత్వం వృథాకిమనుశోచసీ” తి హ్యన్యత్రాప్యుచ్యతే - స్వేషుస్వభావేషు వర్తంతఇతి - అయమభిప్రాయః - నతావదేషాద్రవ్యాణాం మనుష్యత్వాది వ్యక్తావస్థాస్వభావః సంహతి విశేషాదిసాధ్యత్వాత్ - నాప్యవ్యక్త పూర్వోత్తరావస్థా తస్యాఅపి విభాగాదిసాధ్యత్వాత్-అతస్సామాన్యతా పరిణామిత్వ మాత్రస్వభావః - తతశ్చ యథాపరిణామినో ద్రవ్యస్యావ్యక్త పూర్వావస్థాచ నశోకనిమిత్తం ఏవముత్తరావస్థాపి - ఏవకారోత్రా వర్జనీయత్వ పరస్స్వభావ ప్రాప్తపరోవా- యద్యవ్యక్తావస్థైవ స్వభావఇతి మనుషేతదాస్వభావవ్యక్త మధ్యావస్థా పరిత్యాగ లక్షణమనుష్యత్వాద్యవస్థైవశోచనీయా - యది పునర్మనుష్యత్వావస్థైవస్వభావః ప్రతిబంధకవశాదవ్యక్తావస్థేతిమన్యేథాః తదాప్రతిబంధకస్యా వర్జనీయత్వాదాగంతుకస్య తస్యకదాచిదపగమే పునర్మనుష్యత్వాది సిద్ధేశ్చావర్జనీయత్వా న్నకథంచిదపి శోచనీయం - యదితుస్వభావ ఏవవస్తూనాం సామాన్యతశ్శోకనిమిత్తం తర్హిప్రతినియత విచిత్రస్వభావానంత వస్తుసంతతే జగతిసర్వస్య సర్వథాదుఃఖ జలనిధావేవ మజ్జనమితినేదానీం విశేషత శ్శోకనిమిత్తమస్తి - అథౌపాధికస్యాపి సుఖహేతో ర్వియోగాచ్ఛోకః-తదాదుఃఖహేతూనాం శత్రుప్రభృతీనాం క్షైత్రచర్యాదేశ్చ పరమార్థత శ్శోకనిమిత్తత్వం - నతుసుఖహేతో శ్శత్రునిరసనస్య సార్వభౌమత్వాదేర్వా అతస్సుఖదుఃఖహేతో స్స్వశరీరాదేర్నాశాల్ బిభేషి,తర్హి మహాబాహువా భరతేవత్వయాజిఘాంసూనాంసన్నిధా యథాశక్తివ్యాపారేణ శరీ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఆశ్చర్యవత్పశ్యతికశ్చిదేన మాశ్చర్యవద్వదతితథైవచాన్యః । ఆశ్చర్యవచ్చైనమన్యశ్శృణోతి శ్రుత్వాప్యేనంవేదనచైవకశ్చిత్॥ ౨౯॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ద్రష్టా శ్రోతావక్తాశ్రవణా యత్రాత్మనిశ్చయశ్చ దుర్లభఇత్యాహ ॥ ఏవముక్తస్వభావంస్వేతరసమస్తవస్తు విసజాతీయతయా ఆశ్చర్యవదవస్థిత మనంతేషుజంతుషు మహతాతపసా క్షీణపాప ఉపచితపుణ్యః కశ్చిత్పశ్యతి - తథావిధః కశ్చిత్పరస్మైవదతి - ఏనంకశ్చి దేవశ్శృణోతి - శ్రుత్వాప్యేనం యథావదవస్థితం తత్త్వతోనకశ్చిద్వేద - చకారాద్ద్రష్టృ వక్తృశ్రోతృష్వపి తత్త్వతోదర్శనం తత్త్వతోవచనం తత్త్వతశ్శ్రవణం దుర్లభ మిత్యుక్తంభవతి ॥ ౨౯ ॥

రాదిరక్షణంకార్యం- యదిచ బంధుబాధాదినిమిత్త లోకాపవాదాదేర్భీతిః- తదాసమర్థస్యతె బంధుసంరక్షణాద్య భావనిమిత్తో మహీయానపవాదస్స్యాత్ భీరుత్వాదినిమిత్త మరణాతిరిక్తాచాకీర్తిస్స్యాత్- నచాయం దుస్త్యజశ్శీతా తపాదిసాంస్పర్శిక దుఃఖవచ్ఛోకః- కింత్వవిచారిత రమణీయాభిమానమూలతయా తన్నివృత్త్యా పరిహార్యః-అతఏవ దేహాత్మమోహ మహాగ్రహగృహీతస్త్వం లోకాయత సమయరహస్య తత్త్వవిచారేణాపి నకథంచిదపి శోచితుమర్హసీతి పరివేదనా కింనిమిత్తేత్యర్థః - తదిదముక్తంభవతి- నత్రపరివేదనా నిమిత్తమస్తీతి - ఏవమన్వారుహ్యవాద పరిసమాపనేనపూర్వోక్తం స్వసిద్ధాంతమేవ దేహాత్మమోహ మూలదురితావళీ మలీమసేజగతి తదధికారి దుర్లభత్వాదికథనేన ప్రశంసతీత్యాహ (*) ఏవమితి-కతిపయపదవిశేషితో యమౌపనిషద ఏవాశ్చర్యవ దిత్యాదిశ్లోకః -ఏవముక్తస్వభావ ఇత్యేనమిత్యస్యార్థః అవ్యక్తమిత్యాదినోక్తం వైజాత్యం ఆశ్చర్యవత్త్వ హేతుతయాహ - స్వేతరేతి - ఆశ్చర్యవచ్ఛబ్దస్య పశ్యత్యాది క్రియావిశేషణ భ్రమవ్యుదాసాయోక్త మాశ్చర్య వదవస్థితమితి- ఆత్మనో వైలక్షణ్యకథనమేవా శ్రోచితమితిభావః- ఏతేన కర్తృదృష్టాంతతయా శంకరోక్తం యోజనాంతర మపిదూషితం - కశ్చిదితి నిర్ధారణార్థమాహ - అనంతేష్వితి- జ్ఞానేన హీనానాంనరాణాం పశుభిస్సమత్వ ప్రదర్శనాయోక్తం - జంతుష్వితి - కశ్చిదిత్యస్య తాత్పర్యార్థమాహ - మహతేతి - తథాచోచ్యతె - "కషాయేకర్మభిఃపక్వే తతోజ్ఞానంప్రవర్తతె" ఇతి - అన్యశబ్దోత్ర పూర్వోత్తరవాక్య గతకశ్చిచ్ఛబ్ద సమానార్థః పరస్మా ఇత్యర్థలబ్ధోక్తిః - శ్రుత్వాపినవేదేత్యుక్తే వ్యాఘాతశాస్త్రా నారంభాదిదోషస్స్యా దిత్యాశంక్యోక్తం యథావదవస్థితం - తత్త్వతఇతి - ప్రామాణిక సమస్తాకారయుక్త మనారోపితేన ప్రకారేణేత్యర్థః-తత్త్వవేదినోత్ర దుర్లభత్వ మాత్రేతాత్పర్యం- శ్రుత్వాపీత్యాదివాక్యస్థచకారస్యానుక్త సముచ్చయార్థత్వం తత్సముచ్చేతవ్యానిచాహ - చకారాదితి - దేహాతిరిక్తస్యాత్మనో ద్రష్టైవతావద్దుర్లభః కిముతయథావత్తత్త్వత ద్రష్టాతథావిధేషు సత్స్వపివక్తైవదుర్లభః, కిముతసకలరహస్య వక్త్రాత్వాద్యృశేషు సత్స్వపి శ్రోతైవదుర్లభః, కింపునర్బాహ్యాంతర సకలశిష్య గుణసంపత్త్యా యథావస్థితశ్రోతా త్వాదృశ ఇత్యభిప్రాయః - ప్రథమం శ్రవణంతతోమననాచ్ఛ్రవణాయత్రాత్మనిశ్చయః తతశ్చవచనయోగ్యతా తత్రాపి చిరాభ్యాసాదినాయథావస్థిత వచనయోగ్యతా-తతశ్చనిదిధ్యాసనా ద్దర్శనంతతోరత్నతత్త్వవత్,చిరనిరీక్షణ సంస్కారాత్సవిశేష(దర్శన)విమర్శనమితివాక్రమః,అత్ర దేహాతిరిక్తశ్చేదాత్మా కింతథానోపలభ్యతఇతిశంకాపాకరణా యదుజ్జ్ఞానత్వకథనం సవైజ్ఞాతుమశక్యేవా వస్తునికింత్వామేక ముపలభ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దేహీనిత్యమవధ్యోయం దేహేసర్వస్యభారత । తస్మాత్సర్వాణిభూతాని నత్వంశోచితుమర్హసి॥ ౩౦॥ స్వధర్మమపిచావేక్ష్య నవికంపితుమర్హసి । ధర్మ్యాద్ధియుద్ధాచ్ఛ్రేయోన్య త్క్షత్రియస్యనవిద్యతే॥ ౩౧॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ సర్వస్యదేవాదిదేహినో దేహేవధ్యమానేప్యయం దేహీనిత్య మవధ్యోమంతవ్యః తస్మాత్సర్వాణిదేవాది స్థావరాంతానిభూతాని విషమాకారాణ్యప్యుక్తేన స్వభావేనస్వరూప తస్సమానానినిత్యానిచ- దేహగతంతువైషమ్య మనిత్యత్వంచ - తతోదేవాదీని సర్వాణిభూతాన్యుద్దిశ్య నశోచితుమర్హసి - నకేవలం భీష్మాదీన్ప్రతి॥ ౩౦॥ అపిచేదం ప్రారబ్ధంయుద్ధం ప్రాణిమారణమపి అగ్నీషోమీయాదివత్ స్వధర్మమవేక్ష్య నవికంపితుమర్హసి - ధర్మ్యాన్న్యాయతఃప్రవృత్తాద్యుద్ధాదన్యన్నహి క్షత్రియస్య శ్రేయోవిద్యతే “ శౌర్యంతేజోధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధేచాప్యపలాయనమ్ । దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రంకర్మస్వభావజ ” మితిహివక్ష్యతే-

---

ఇతిభావః(*)అథయథాదేవాదిస్థావరాంతేషుభూతేషు దేహాంశేజాతిగుణదేశ కాలదుఃఖ్ఛేదత్వసుఖేదత్వవైషమ్య ముపలభ్యతే - తద్వద్దేహిన్యపి సుఖిత్వదుఃఖిత్వాది వైషమ్యందృశ్యతే - దేవాదిశబ్దాశ్చ దేవత్వాదివిశిష్టాత్మపర్యంతాః సర్వంఏవం నిత్యానిత్యత్వాది లక్షణవైషమ్యమపి సంభావ్యేతేతి శంకానిరాకరణా యోచ్యతే- దేహీతి - వధ్యమానేపీతి సామర్థ్యాసీతముక్తం హన్యమానే శరీరఇతివత్ - అన్యథా సర్వస్యేత్యస్య నైరర్థక్యం దేహీత్యేతావతైవ దేహవర్తిత్వసిద్ధేః భూతశబ్దోత్ర క్షేత్రజ్ఞపర్యంతః - సర్వాణీత్యాది సూచితశంకాహేతు ర్విషమాకారాణ్యపీత్యనూదితః - దేవాదిభేదా త్తత్ప్రయుక్త సుఖాదిభేదాచ్చేతి శేషః ఉక్తేనస్వభావేనేతి - పూర్వోక్తసూక్ష్మత్వా చ్ఛేద్యత్వాదినేత్యర్థః - నిత్యానిచేతి - నతునిత్యత్వానిత్యత్వలక్షణవైషమ్యం శంకనీయమిత్యర్థః - దేహగతంతు వైషమ్యమితి - దేహగతమత్ర దేవాది సన్నివేశవైషమ్యం సుఖాదివైషమ్యం త్వాత్మగతమపి తత్తద్దేహోపాధిక ధర్మభూతజ్ఞానావస్థా విశేషతారతమ్యాత్మకం- చేతనానాం దేహాదిశబ్దై ర్వ్యపదేశస్తుశరీరస్యా పృథక్సిద్ధిమాత్ర నిబంధనఇతిభావః ప్రకృతసంగతి జ్ఞాపనాయ సర్వాణీత్యస్య వ్యవచ్ఛేద్యమాహ- నకేవలం భీష్మాదీన్ప్రతీతి- ఏవమశోచ్యా నన్వశోచస్త్వమిత్యాదినా నత్వం శోచితుమర్హసీత్యంతే నాస్థానకారుణ్యమపోదితం (*) అథస్వధర్మమిత్యాదినా మరణాదతిరిచ్యతఇత్యంతే నధర్మాధర్మ ధీరపోద్యతే- అపిచేతి- సముచ్చేతవ్యహేత్వంతర పరప్రకరణభేద ద్యోతనార్థః- ధర్మాద్ధియుద్ధాదితి వాక్యశేషప్రదర్శితం స్వధర్మమిత్యస్య విశేష్యమాహ- యుద్ధమితి- స్వోధర్మఃస్వస్యవా ధర్మః స్వధర్మః వికంపితుమిత్యే తత్సామర్థ్యసిద్ధముక్తం-ప్రారబ్ధమితి - ధర్మధీహేతుం సామాన్యనిషేధమనువదతి - ప్రాణిమారణమపీతి - ప్రబలంవిశేష శాస్త్రంనిషేధశాస్త్రాత్ నిషేధస్యాప్రసక్తింవా స్మారయతి - అగ్నీషోమీయవదితి - ధర్మయుద్ధవ్యతిరిక్తస్య కస్యచిదన్యస్యశ్రేయసః క్షత్రియేస్వరూపనిషేదభ్రమం వ్యుదస్యన్ క్షత్రియస్యప్రశస్యతరం ధర్మయుద్ధాదన్యన్నాస్తీత్యే తదర్థమన్వయమాహ - ధర్మ్యాదితి - ధర్మ్యత్వం ధర్మాదనపేతత్వం తద్ధేతున్యాయతః ప్రవృత్తత్వం తచ్చనిరాయుధ నివృత్తశరణాగతాదిషు శస్త్రప్రయోగాభావాద్ధిశబ్దసూచితం వక్ష్యమాణమాహ - శౌర్యమితి - నన్వగ్నీషోమీయాదివ దిత్యేతదేవనసంప్రతిపన్నం తస్యాపిహింసాత్వేనా ధర్మత్వస్యా వర్జనీయత్వాత్ నచనిషిద్ధముపాధిః - నహింస్యాదితి

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ అగ్నీషోమీయాదిషుచ నహింసాపశోః-నిహీనతరచ్ఛాగాది దేహపరిత్యాగ పూర్వకకల్యాణ దేహ(తర)స్వర్గాదిప్రాపకత్వశ్రుతే స్సంజ్ఞపనస్య "నవాఉవేతన్మ్రియసేనరిష్యసి దేవాగ్ ఇదేషిపథిభిస్సుగేభిః యత్రయంతి సుకృతోనాపిదుష్కృత స్తత్రత్వాదేవస్సవితా దధాత్వితి" శ్రూయతే - ఇహచయుద్ధమృతానాం కల్యాణతరదేహాది ప్రాప్తిరుక్తా "వాసాంసిజీర్ణానియథావిహాయనవానిగృహ్ణాతి" త్యాదినా-తతశ్చకల్పకశల్యాది కర్మాతురస్యేవాస్య రక్షణమేవాగ్నీషోమీయాదిషుసంజ్ఞపనమ్॥ ౩౧॥

సామాన్యనిషేధో విశేషవిధివాక్యవిరోధాత్సంకుచితవిషయః సంకోచహేతోర్విరోధస్యాబాధానాత్-సామాన్యవిశేషవాక్యయోః ప్రత్యవాయ క్రతుసాధనపరత్వాదేకస్యైవక్రతు ప్రత్యవాయసాధనత్వా విరోధాత్ - నచప్రత్యవాయసాధనం విధీయతేఇతివాచ్యం హవిశ్శేషభక్షణాదిష్వివ క్రత్వనుప్రవిష్ట ప్రాయశ్చిత్తార్హహింసాసాధ్యదుఃఖస్యాల్పతయా క్రతుసాధ్యసుఖస్యచ భూయస్త్వయాతదుపపత్తేః - ఉక్తంచసాంఖ్యైః "సాహిపురవమావత్యతిక్రతోశ్చోపకరిష్యతి" త్యాది - ఆహచ పంచశిఖాచార్యః "స్వల్పసంకరస్సుపరిహారస్సప్రత్యవమర్శ" ఇతి- అతోగ్నిషోమీయవదిత్య సిద్ధస్యాసిద్ధమేవ సిద్ధస్సముక్త మిత్యత్రాహ- అగ్నీషోమీయాదిషుచేతి- అధర్మసాధకో హింసాత్వహేతురసిద్ధః ఉపాధిశ్చ నపశువ్యాపకః - పశుస్యా హింసారూపత్వా త్తత్రప్రవనిషేధా భావాచ్చేతిభావః - అహింసాత్వమేవో పపాదయతి - నిహీనతరేతి - అనర్థప్రాపక వ్యాపారత్వం హింసాలక్షణం - అత్రతు తద్విపరీతత్వేన రక్షణత్వమేవ యుక్తమితి సంప్రతిపద్గ్నేజ్ఞాపయతి - నవాఇతి - ఏతదితి క్రియావిశేషణం - సుగేభిస్సుగైరిత్యర్థః - కృష్ణపశ్వాదివిధిస్తు కాలయుగధర్మ నిష్ఠాధికారి విశేషవిషయః "పశుయజ్ఞైఃకథంహింస్రై ర్మాదృశోయష్టుమర్హతి" త్యాది వచనాచ్చేతిభావః - అస్త్వగ్నీషోమీయాదౌ శ్రుతిబలాదహింసాత్వమిహతు కథమిత్యత్రాహ - ఇహచేతి - అయమప్యర్థః శ్రుతిస్మృతిసిద్ధ ఇతిభావః - నన్వహింసన్ సర్వభూతాన్య న్యత్రతీర్థేభ్య ఇత్యాదినాగ్నిషోమీయాదేరన్యస్య హింసాత్వం ప్రతీయతే అన్యథాన్యత్రేతి తద్వ్యవచ్ఛేదా నుపపత్తేరిత్యత్రాహ - అతఇతి - అయమభిప్రాయః- సత్రావదిహదుఃఖజననమాత్రంహింసా-రక్షణరూపేషు చికిత్సకశల్య(ల్యా)ప్రయోగాదిష్వపిప్రసంగాత్-నాపి ప్రాణవియోగజననమాత్రే పతిద్రూపేషు సర్వస్వహరణ నరకపీడాదిషు హింసాశబ్ద ప్రయోగదర్శనాత్-నచాయముపచారః నియామకాభావాత్ - విపరిణామస్యాపి దుర్వారత్వాత్ - అతో నర్థపర్యవసిత స్తాదాత్వికదుఃఖ జనకోవ్యాపారః హింసేత్యేవతత్వమితి - లతశ్చాన్యత్రతీర్థేభ్య ఇత్యేతత్ప్రశ్వాదేర్వావి పురుషార్థవిశేషా నభిజ్ఞపామరదృష్ట్యోక్తం - తస్మిన్నపి వాక్యేహింసాత్వం నాస్తీత్యేవతాత్పర్యం - ఉక్తంచమనునా "తస్మాద్యజ్ఞేవధోవధ" ఇతి-తత్రాపివధఇతి పామరదృష్ట్యానువాదః, అవధఇతితత్వకథనం-యద్యపి క్రత్వనుప్రవిష్టానాం సోమోచ్ఛిష్ట భక్షణప్రభృతీనాం హింసాలక్షణవ త్తల్లక్షణాంతరేణావ్యవచ్ఛేదశ్శక్యః తథాపితేషాం ప్రత్యవాయా నాధాయక వచనబలాదేవ తథాత్వమంగీకుర్మః-నపునః క్రత్వర్థతయావిధానమాత్రేణ-నన్వేవముత్సర్గాపవాద న్యాయస్య కీదృశోవిషయః, తాదృశఏవ యత్రనిరవకాశ విషయవాక్య విరోధాదేవ సావకాశ సామాన్యశబ్ద సంకోచఇతి నిస్తరంగమేతత్ (*) పునరపి ప్రాణిమరణస్యాపియుద్ధస్య ప్రశంసాముఖేనా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యదృచ్ఛయాచోపపన్నం స్వర్గద్వారమపావృతం । సుఖినఃక్షత్రియాః పార్థ లభంతేయుద్ధమీదృశం ॥ ౩౨ ॥ అథచేత్త్వంధర్మ్యమిమం సంగ్రామంనకరిష్యసి । తతస్స్వధర్మంకీర్తించ హిత్వాపాపమవాప్స్యసి॥ ౩౩॥ అకీర్తించాపిభూతాని కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ అయత్నోపనతమిదం నిరతిశయ సుఖోపాయభూతం నిర్విఘ్నం ఈదృశంయుద్ధం సుఖినఃపుణ్యవంతః క్షత్రియాలభంతే ॥ ౩౨ ॥ అథక్షత్రియస్య స్వధర్మభూత మిమమారబ్ధం సంగ్రామం మోహాదజ్ఞానాన్నకరిష్యసి చేత్తతః ప్రారబ్ధస్యధర్మస్యాకరణాత్స్వధర్మఫలం నిరతిశయ సుఖం విజయేన నిరతిశయాంచకీర్తిం హిత్వాపాపం నిరతిశయమవాప్స్యసి॥ ౩౩ ॥ నకేవలం నిరతిశయసుఖకీర్తి హానిమాత్రం - పార్థోయుద్ధే ప్రారబ్ధేపలాయిత ఇత్యవ్యయాం సర్వదేశ కాలవ్యాపినీ మకీర్తించసమర్థాస్సమర్థాన్యపి సర్వాణిభూతాని కథయిష్యంతి -

---

ధర్మభూమి మున్మీలయతి యదృచ్ఛయేతి - యదృచ్ఛయోపపన్న మిత్యత్రాహేతుత్వాది భ్రమవ్యుదాసా యాహ - అయత్నోపనతమితి - ప్రాక్తన నిరతిశయపుణ్య విపాకలభ్యత్వాది దానీమయత్నోపనతత్వం నిర తిశయ సుఖోపాయభూతమితి స్వర్గశబ్దోహి యస్మిన్నోష్ణంనశీతం- "యన్నదుఃఖేనసంభిన్నం నచగ్రస్త మనంతరం । అభిలాషోపనీతంత త్సుఖంస్వర్గపదాస్పద" మితి - నిరతిశయ సుఖవిశేషేవ్యుత్పన్నం దేశవిశే షస్తు తాదృశసుఖభోగ స్థానతయాస్వర్గః, ధర్మాణాంచస్వతో నిరతిశయ సుఖసాధనత్వంస్వభావః-ఫలా భిసంధ్యాదిలక్షణ ప్రతిబంధకవశా దస్యథాత్వమితి విధిప్రత్యయం ప్రయుంజానస్యభావః - అపావృత శబ్దా భిప్రేతం నిర్విఘ్నత్వం సుఖినఇత్యస్య పుణ్యవంతఇతి ప్రతిపదం నహిసుఖమేవేదృశ యుద్ధలాభహేతుః-అతో త్రసుఖశబ్దేన సుఖసాధనం లక్ష్యత ఇతిభావః - యద్వాత్రసుఖిశబ్దః సుఖయోగ్యత్వలక్షణ సంబంధపరః-తద్యో గ్యత్వంచ పుణ్యవత్త్వ మేవేతిభావః (*) ఏవంయుద్ధస్య ధర్మ్యత్వేనవనిరతిశయ సుఖసాధనత్వముక్తం- అథత దకరణే ప్రత్యవాయమాహ - అథచేదితి - యుద్ధాకరణస్య బ్రాహ్మణాదీనాం పాపహేతుత్వా భావాత్త్వం శబ్దః క్షత్రియత్వపర ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం, క్షత్రియస్య స్వధర్మభూతమితి - ధర్మశబ్దోత్ర ఫలపరః, అన్యథా పౌనరుక్త్యాత్, అనువాదమాత్రత్వే నిష్ప్రసంగ పర్యవసానా భావాచ్చేతిభావః - ఆగామికీర్తి విషయత్వాద్యోక్తం - విజయేనేతి - నకేవలం దృష్టాదృష్టరూప నిరతిశయపురుషార్థ హానమాత్రం నిరతి శయదుఃఖ హేతుభూతం పాపమవాప్స్యసీతి వాక్యార్థః (*) ఏవం దృష్టాదృష్టరూప ఫలహానిరదృష్ట ప్రత్యవాయశ్చోక్తః - అథ దృష్టప్రత్యవాయమాహ - అకీర్తించేతి - అకీర్తిరపశ దుష్కీర్తిః, నతే కేవల మిత్యావావపి పారలౌకిక నిరతిశయపాపమాత్ర మిత్యనుసంధేయం - ప్రారబ్ధేపలాయితఇతి కాందిశీకతయా ప్రథమవ్యాపార మప్యకృత్వేతిభావః - అవ్యయశబ్దేనా వినాశిత్వాభిధానాత్సర్వకాలవ్యాపిత్వ ముచ్యతాం సర్వదేశవ్యాపిత్వంతు కథముచ్యతే-ఇత్థంయద్య కీర్తిస్సర్వవ్యాపనీస్యాత్సర్వకాలా వ్యాపిన్యపనస్యాత్, కాల క్రమేణసంకోచా ద్విచ్ఛేదోపపత్తేరితి-యద్వా దేశతః కాలతశ్చాన్యూన త్వమేవాత్ర అవ్యయత్వంవివక్షితం- భూతాన్యపీతి శబ్దాన్వయః-నచాపిత్య సతిరిక్తార్థత్వే నిష్ప్రయోజనత్వం-తతోభూతానీతి సామాన్యనిర్దే శాదపిశబ్దాన్వయబలాచ్చోక్తం-సమర్థాస్సమర్థాన్యపీత్యాద్యక్తేరిష్టత్వమాశంక్యోత్తరార్ధముచ్యతఇత్యాహ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సంభావితస్య చాకీర్తిః మరణాదతిరిచ్యతే॥ ౩౪॥ భయాద్రణాదుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః। యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవం ॥ ౩౫ ॥ అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్వదిష్యంతి తవాహితాః।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తతః కిమితి చేచ్ఛ్రైర్యవీర్యపరాక్రమాదిభిః సర్వసంభావితస్య తద్విపర్యయజా హ్యకీర్తిః మరణాదతిరిచ్యతే - ఏవంవిధాయా అకీర్తేః మరణమేవ తవ శ్రేయ ఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ బంధుస్నేహాత్కారుణ్యాచ్చ యుద్ధాన్నివృత్తస్య శూరస్య మమాకీర్తిః కథమాగమిష్యతీత్యత్రాహ ॥ యేషాం కర్ణదుర్యోధనాదీనాం మహారథానామితః పూర్వం త్వం శూరో వైరీతి బహుమతో భూత్వేదానీం యుద్ధే సముపస్థితే నివృత్తవ్యాపారతయా లాఘవం సుగ్రహతాం యాస్యసి - తే మహారథాస్త్వాం భయాద్యుద్ధాదుపరతం మంస్యంతే-శూరాణాం హి వైరిణాం శత్రుభయాదృతే బంధుస్నేహాదినా యుద్ధాదుపరతిర్నోపపద్యతే ॥ ౩౫ ॥ కించ ॥ శూరాణామస్మాకం సన్నిధౌ కథమయం పార్థః క్షణమపి స్థాతుం(స)శక్నుయాత్

తతః కిమితి చ శ్శంకాం నిరాకరణార్థః - అర్జునస్య సంభావితహేతూనాహ - శౌర్యేతి - సర్వసంభావితస్యేతి - పూర్వనిర్దిష్టైస్సమర్థైః రసమర్థైశ్చ భూతైః సంభావితస్యేత్యర్థః - నను మరణాదతిరేకః కిం హేయతయా ఉపాదేయతయా వా - న ప్రథమః "జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి అల్మాభేః పృథివీం త్యజ" ఇత్యాదివచనాత్ - న ద్వితీయః ప్రకరణవిరోధాదిత్యత్రాహ - ఏవంవిధాయా ఇతి - జీవన్ భద్రాణీత్యాదికం తు క్షత్రియపుత్రస్య తే న్యోపాదేయం-న చేయమకీర్తిః లఘీయసీ యేన మరణాచ్ఛ్రేయసీ స్యాత్-కిం త్వేవంవిధా సర్వకాలదేశవ్యాపనీ, ఇయం చ నరకాయాపి స్యాత్, తథైవ స్మృత్యాది సిద్ధత్వాత్, తథా చోక్తం రస్మిన్ రామాయణే రఘునాథవాక్యం- "అకీర్తిర్యస్య గీయేత లోకే భూతస్య కస్యచిత్ । పతత్యేవాధమాన్ లోకాన్ యావచ్ఛబ్దస్స కీర్త్యతే" యుద్ధే మరణం తు తత ఏవ స్వర్గాయ స్యాదితి భావః (*) ఏవం ధర్మాధర్మభూమోనిర్వాంతః - అస్థానస్నేహః క్షిప్యతే భయాదిత్యాదినా - బంధుస్నేహాదిత్యాదినా శూరస్య సతస్స్నేహకారుణ్యాభ్యాం నివృత్తస్యమేకీర్తిః రేవ స్యాదితి భావః - యేషామితి - అతిప్రసిద్ధపరామర్శాన్ కర్ణదుర్యోధనాదీనామిత్యుక్తం తేనాపకారివర్గం స్మారయతి-యద్యపి భీష్మాదయో యాథార్థ్యం జానీయుస్తథాపి కర్ణాదయో న తథేతి భావః-భూత్వేత్యస్య యాస్యసీత్యుత్తరక్రియైకకర్తృత్వేన స్నాత్వా భోక్ష్యామిత్యాదిష్వివ క్రియాపేక్షయా పూర్వేణాభివిష్యతా కాలేన సంబంధభూమిక్వాసాయో క్తం పూర్వమితి-బహుభిర్గుణైర్బహుమతోఽపి (హి) బహుమత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- శూరో వైరీతి- యది శూరస్త్వం ప్రాగపి నిర్వైరం యది త్వేవ నమతోఽపి (హి) బహుమత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- శూరో వైరీతి- యది శూరస్త్వం ప్రాగపి నిర్వైరం యది వైరిత్వం శౌర్యరహితస్తథా మహారథాస్త్వాం గణయేయురితి భావః - తత్రాపధి వైరానుక్తిసూచనా యోక్తం - ఇదానీమితి - లాఘవఫలం సునిగ్రహతా లాఘవశబ్దేనోపచరితా సుగ్రహత్వం చాత్ర సుగ్రహత్వాభిధానవిధిత్వం బంధుస్నేహాది త్యాద్యుక్తాం శంకాం నిరాకరోతి - శూరాణాం హీతి - యది శూరత్వవైరిత్వయో రన్యతరన్న స్యాత్తదా యుజ్యేతాప్యన్యథాసిద్ధిరితి భావః (*) ఏవం ప్రాచీనమపకారం భవిష్యల్లాఘవారోపం చాభిధాయ పునరాగామినాప్యపకారేణాస్థానస్నేహత్వం దృఢయతీత్యభిప్రాయేణాహ-కించేతి-ప్రస్తుతో దంతఫలితం సామర్థ్యనిందాప్రకారమాహ - శూరాణామస్మాకమిత్యాదినా-శూరాణామవాచ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥నిందంత స్తవసామర్థ్యం తతోదుఃఖతరన్నుకిం॥ ౩౬॥ హతోవాప్రాప్స్యసేస్వర్గం జిత్వావా భోక్ష్యసేమహీం। తస్మాదుత్తిష్ఠకౌంతేయ యుద్ధాయకృతనిశ్చయః॥ ౩౭॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ అస్మత్సన్నిధానాదన్యత్రైవాస్య సామర్థ్యమితి తవసామర్థ్యం నిందంతః–శూరాణామవాచ్య వాదాంశ్చబహూన్వదిష్యంతి తవశత్రవోధార్తరాష్ట్రాః - తతోధిక తరందుఃఖంకింతవ–ఏవంవిధా వాచ్యశ్రవణాన్మరణ మేవశ్రేయఇతిత్వ మేవమంస్యసే॥ ౩౬॥ అతశ్శూరస్యాత్మనా పరేషాంహననమాత్మనోనా పరైర్హననముభయమపిశ్రేయసే భవతీత్యాహ ॥ ధర్మయుద్ధే పరైర్హతస్త్వం తతఏవ పరమనిశ్శ్రేయసం ప్రాప్స్యసి–పరాన్వాహత్వా అకంటకంరాజ్యం భోక్ష్యసే–అనభిసంహితఫలస్య యుద్ధాఖ్యస్యధర్మస్య పరమనిశ్శ్రేయసోపాయత్వాత్తచ్చ పరమనిశ్శ్రేయసంప్రాప్స్యసి–తస్మాద్యుద్ధాయోద్యోగః పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షసాధనమితి నిశ్చిత్యతదర్థముత్తిష్ఠ–కుంతీపుత్రస్య

వాదాంశ్చ బహూనితివాదాన్ ప్రతిమేనవాచ్యాః, కింతు కాంశ్చికాన్ప్రతితాన్ ప్రతీతాపౌరుష్యాశ్లీలపరిహాసాది వాదానిత్యర్థః- అహితశబ్దోత్ర అవాచ్యవాదహేతుపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ- శత్రవోధార్తరాష్ట్రావయఇతి - యదిచ భీష్మద్రోణకృపశల్యాదయః కించిద్వదేయుః తదాశౌర్యగౌరవాదినా సహ్యేతాపి కథంపునరసూయైకపరా దుర్యోధనాదిభిః కృతాన్ బహూనవాచ్యవాదాన్ సహేథా ఇతిభావః–ననుగుణవిశిష్ట వాచిశబ్దేషు హితతరబాధ్యౌచిత్యం నజాత్యాదిశబ్దేషు నహిఘటతరమిత్యాదికం ప్రయుజ్యతఇత్యత్రాహ - తతఇతి - తతోవాచ్యవాదాత్ తచ్ఛ్రవణాదితి ఫలితం– దుఃఖశబ్దః ప్రాతికూల్యవిశిష్టవాచీ- ప్రతికూలతరమితివ దుఃఖతరమిత్యుక్తమిత్యధికారశబ్దేన ప్రత్యయార్థం నిష్కృష్య వదతోభావః - తవేతి - నహిత్వం రథ్యాపురుషః నచనమాత్రనిష్ఠః ఏవాన్యత్రనస్యాదితిభావః(*)కింశబ్దః పూర్వశ్లోకోక్త దుఃఖతరమరణపరఇత్యాహ–ఏవమితి త్వమేవమంస్యసఇతి గాండీవసామర్థ్యాదినిందాప్రసంగే ధర్మపుత్రమపిహంభవాన్ హంతుముద్యోక్ష్యసే, కింపునః కర్ణాదీనితిభావః నివృత్తోపితదా దుస్సహతరదుఃఖప్రేరితోయుద్ధం కరిష్యసీతిహృదయం- హతోవేతిశ్లోకం పూర్వశ్లోకవాక్య శేషతయావతారయతి- అతఇతి–ఉభయథాపి తవలాభ ఇతిభావః–ప్రాప్స్యసేభోక్ష్యస ఇత్యర్జునం ప్రత్యభిధానేపి శూరస్యేత్యాది సాధారణాభిధానంభీష్మాది(భి) హననస్య తచ్ఛ్రేయోహేతుతయా శోకహేతుత్వం నాస్తీతిజ్ఞాపనార్థం - శ్రేయసఇత్యనేన యథేచ్ఛంస్వర్గ రాజ్యాదిసుఖానపవర్గాన్ సంగృహ్ణాతి – నహ్యాహతస్వమాత్రాత్పురుషార్థ ఇత్యుక్తంధర్మయుద్ధఇతి- తతఏవేతి – శ్రేయస్సాధనతయా శాస్త్రసిద్ధహననాదేవేత్యర్థః - పరమనిశ్శ్రేయసమితి - స్వర్గశబ్దోత్రామృతత్వప్రకరణాత్పరమనిశ్శ్రేయస పరిస్వర్గాన్నపరోవా – యథానపితేన "ప్రాజ్ఞేనాత్మనాముష్మిన్ స్వర్గేలోకేసర్వాన్కామానాప్త్వా అమృతస్సమభవదనంతే స్వర్గేలోకే జయ్యేప్రతితిష్ఠతి స్వర్గలోకమమృతత్వం భజంతఇతి" రాజ్యంసురాణామపి చాధిపత్యమితి క్షుద్రస్వర్గాపేక్షకార్జునోద్దేశేన వచనాచ్చాయమేవార్థ ఇతిభావః– పరాన్వాహత్వేతి- మహారథానాం భీష్మద్రోణ కర్ణాదీనాంజయోహి హననమంతరేణ నయుజ్యత ఇతిభావః– జిత్వాభోక్ష్యస ఇత్యుభాభ్యాంఫలితముక్తం- అకంటకమితి- ప్రతికూలేషు జాగ్రత్సురాజ్యంసిద్ధమపి పీనభోగాయస్యాదితిహి భావః– అర్జునానాదృతరాజ్యభోగమాత్ర పర్యవసాన వ్యావసాయాహ- అనభిసంహితేతి - ముముక్షోర్హి రాజ్యభోగాది రానుషంగికః-సంబుద్ధితాత్పర్యమాహ - కుంతీపుత్రస్యేతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సుఖదుఃఖేసమేకృత్వా లాభాలాభౌజయాజయౌ । తతోయుద్ధాయయుజ్యస్వ నైవంపాప
మవాప్స్యసి ॥ ౩౮ ॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తవైతదేవయుక్త మిత్యభిప్రాయః॥౩౭॥ముముక్షోర్యుద్ధానుష్ఠానప్రకారమాహ॥ఏవం దేహాతిరిక్త
మ (సం) స్పృష్టసమస్త దేహస్వభావం నిత్యమాత్మానంజ్ఞాత్వా యుద్ధేచాపర్జనీయ శస్త్రపా
తాదినిమిత్త సుఖదుఃఖార్థ లాభాలాభ జయపరాజయేష్వ వికృతబుద్ధి స్స్వర్గాది ఫలాభిసంధి
రహితః కేవలకార్యబుద్ధ్యా యుద్ధమారభస్వ - ఏవంకుర్వాణో నపాపమవాప్స్యసి - పాపం
దుఃఖరూపం సంసారంనావాప్స్యసి - సంసారబంధనాన్మోక్ష్యసఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ ఏవమాత్మ
యాథాత్మ్యజ్ఞాన ముపదిశ్యతత్పూర్వకం మోక్షసాధన భూతంకర్మ యోగం వక్తుమారభతే॥

"మృతంసూతేక్షత్రియారాజపుత్రీ" ఇతిహిప్రసిద్ధంనహి సింహీసుతేన హరిణీకుమారచరిత మనుసరణీయం-
నచశుద్ధ క్షేత్రజన్మనాత్వయా మహీయసో ధర్మస్యవిచ్ఛేదః కార్యఇతిభావః (*) ఏవ "మస్థానస్నేహకా
రుణ్య ధర్మాధర్మధియాకులత్వ" ముపశమితం అథధర్మత్వేన స్థాపితస్యముముక్షు విషయానుష్ఠానప్రకారం
వదతీత్యాహ - ముముక్షోరితి - నహిరాజ్యాదికామినా మీదృశీ బుద్ధిరపేక్షితా - అతోల్పాస్థిర దుఃఖమిశ్ర
యుద్ధసాధ్యఫలేన కిమమేతినా శంకనీయమితిభావః - పూర్వోక్తమాత్మతత్వ జ్ఞానమనుసంధానదశాయా మను
వర్తనీయతయా దర్శయతి- ఏవమితి- దేహాతిరిక్తమితి- సకలధర్మిణీ హేయవిరహాది ధర్మచింతేతిభావః-
పౌనరుక్త్య భ్రమపరిహారాయ లాభాలాభయోర్ధనాది విషయత్వముక్తం- విషమయోస్సుఖదుఃఖ ప్రవా
హయోస్సమీకరణం కథమిత్యత్రోక్తం - అవికృతబుద్ధిరితి - వికారో హర్షశోకాదిరూపః - తదభావకథ
నేనవివేకాది సప్తకాంతర్గతా నవసాదా నుద్ధర్షయోర్గ్రహణం- యుద్ధాయేతి- తాదర్థ్యవిభక్తి సూచి
తాన్యార్థత్వ నివృత్తిరుచ్యతే- స్వర్గాదీతి- "మాఫలేషుకదాచన" ఏతాన్యపి చేత్యాదివక్ష్యమాణ మత్రా
నుసంహితం - తతయిత్యస్యోపయుక్త హేతువిశేషపరత్వ మేవోచితం, ఆనంతర్యాదిపరత్వంతు అనుప
యుక్త మిత్యభిప్రాయేణాహ - కేవల కార్యబుద్ధ్యేతి - పాపశబ్దేనాత్ర గురువధాదిశంకిత పాపపరః యు
ద్ధస్యస్వధర్మతా మాత్రేతన్నివృత్తౌ సుఖదుఃఖసామ్యాది బుద్ధివిశేషస్యైవ విధ్యనూదితస్య నైరర్థక్యప్ర
సంగాత్ - నచకృతపాపపరః నావాప్స్యసీత్యన్వయాత్- కరిష్యమాణేన ప్రాయశ్చిత్తం- నచవిద్యావ్యతిరిక్తే
షూత్తరాఘాశ్లేషః అతోత్రామృతత్వప్రకరణా న్ముముక్ష్వపేక్షయానిష్టఫలత్వావిశేషేణ పుణ్యాపాపరూప సక
లసాంసారిక కర్మపరః తతశ్చ తత్ఫలభూత స్సంసారోత్రలక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- దుఃఖరూపంసం
సారమితి- "నైవంపాపమవాప్స్యసీ" త్యుక్తేపాప హేతుత్వా భావమాత్రపరం ప్రతిభాతీత్యత్రాహ- సంసార
బంధాదితి - పరంపరయేతి శేషః- "సోమృతత్వాయకల్పత" ఇతి పూర్వోక్తమిహస్మారితం (*) అథ పూర్వ
ప్రకరణోక్త శోకాపనోదన హేతుషు ప్రధానార్థేనోత్తర ప్రకరణారంభం సంగమయతి- ఏవమితి- తత్పూ
ర్వశబ్దే నాత్మజ్ఞాన కర్మయోగయోః క్రమాభిధా నౌచిత్యముక్తం,ఆత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానోపదేశానంతరం
తచ్చింతనరూప జ్ఞానయోగాభిధాన స్యౌచిత్యేపితస్య కర్మయోగసాధ్యత్వా త్ప్రథమంకర్మయోగఉచ్యతే-
పశ్చాత్తు తత్ఫలతయాప్రజహాతి యథాకామానిత్యాదినా జ్ఞానయోగోవక్ష్యతే - వక్తుమితి - ప్రసక్తంప్రాధా
న్యేన ప్రపంచయితుమిత్యర్థః - సాంఖ్యయోగాఖ్య వేదవిరోధి తంత్రాభిమానభ్రమం సాంఖ్యశబ్దస్యాత్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు । బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబంధం ప్రహాస్యసి॥ ౩౯॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి

శ్రీ. గీ॥భా॥ సంఖ్యా బుద్ధిః బుద్ధ్యాఽవధారణీయ మాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం — జ్ఞాతవ్యే ఆత్మతత్త్వే తజ్జ్ఞానాయ యా బుద్ధిరభిధేయా “న త్వేవాహ” మిత్యారభ్య “తస్మాత్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసీ” త్యంతేన సైషా తేఽభిహితా, ఆత్మజ్ఞానపూర్వక మోక్షసాధనభూత కర్మానుష్ఠానే యా బుద్ధిర్యోగే వక్తవ్యా సేహ యోగశబ్దేనోచ్యతే “దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా” దితి హి వక్ష్యతే — తత్ర యోగే యా బుద్ధిర్వక్తవ్యా తామిమా మభిధీయమానాం శృణు — యయా బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మబంధం ప్రహాస్యసి — కర్మణా బంధః కర్మబంధః సంసారబంధ ఇత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ వక్ష్యమాణబుద్ధియుక్తస్య కర్మణో మాహాత్మ్యమాహ ॥ ఇహ కర్మయోగే నాభిక్రమనాశోఽస్తి — అభిక్రమ ఆరంభః —

జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానామితి వక్ష్యమాణ జ్ఞానయోగవిషయత్వ భ్రమంచ వ్యుదస్యన్నాహ — సాంఖ్యేతి — “బుద్ధిర్మతిశ్చ మేధా సంఖ్యా సంవిత్తిరుపలబ్ధి” రితి నైఘంటుకాః — “పురుషం నిర్గుణం సాంఖ్య” మిత్యా ద్యుపనిషత్ప్రసిద్ధ్యా పరమాత్మవదాత్మన్యపి సాంఖ్యశబ్ద ఉపపన్నః — న చ జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానామిత్యాదిష్వస్య వైరూప్యప్రసంగః — తద్బుద్ధియోగేన సర్వత్ర తచ్ఛబ్దప్రయోగాత్ — సదపి చ వైరూప్యం ప్రకరణాద్యానుగుణ్యేన సర్వత్ర సహ్యతే — ఏకవచనస్య జాత్యభిప్రాయత్వజ్ఞాపనాయాత్మతత్త్వమిత్యుక్తం — తజ్జ్ఞానాయేత్యనేన తన్నిర్ణయమాత్ర వ్యవహిత ఫలమితి దర్శితం — బుద్ధిరితి — నిర్ణయ ఫలవాక్యయుక్తి పరామర్శగర్భా బుద్ధిర్వివక్షితేతి న సాధ్యసాధన భావవిరోధః — అథవా బుద్ధిరిహ శాస్త్ర నిష్పాద్యో నిర్ణయః — తజ్జ్ఞానాయేతి సాక్షాత్కారాదిపరః, ఆత్మతత్త్వాభిధాన ప్రదేశమవచ్ఛిద్యాహ — న త్వేవేతి — తతః పరస్తాత్తు స్వధర్మమపి త్యాదినా ధర్మాధర్మభ్రమాస్పదస్నేహయోః శాస్త్రీపోహః క్రియత ఇతి భావః — యోగశబ్దస్యాత్ర ప్రకరణాదివిశేషితమర్థమాహ — ఆత్మజ్ఞానేత్యాదినా — ఇహేత్యభిప్రేతం వివృణోతి — దూరేణేతి — ఇమామితి నిర్దేశ సూచితమవిలంబితాభిధానమాహ — అభిధీయమానామితి — ఏతేనానన్తా నానుప్రవిష్టబుద్ధే స్తద్విషయాభిధీయమాన బుద్ధేశ్చ భేదోపదర్శితః — యద్వానుష్ఠాన ప్రకారవిషయబుద్ధి జనకమభిధానం శృణ్విత్యర్థః — ఏతేన కర్మయోగ శబ్దోఽప్యత్ర బుద్ధివిశేష మూల ఇతి దర్శితం — బుద్ధ్యా యయేత్యనయో వైయధికరణ్యేన క్రియాద్వయాన్వయభ్రమం నిరస్యతి — యయా బుద్ధ్యా యుక్త ఇతి — కర్మబంధశబ్దస్యానతిశయితార్థ సమాసాంతరమపాకరోతి — కర్మణా బంధ ఇతి — తృతీయా తత్కృతార్థేన గుణవచనేనేతి తత్పురుషః — బంధశబ్దస్యాత్ర ముఖ్యార్థాసంభవాత్ అభిప్రేతమాహ — సంసారేతి — ఏతేనానుష్ఠీయమాన కర్మసంబంధహానభ్రమోపి నిరస్తః — ఇమాం శృణ్విత్యుక్తేనంతరం వ్యవసాయేత్యాదివక్తవ్యం మధ్యే “నేహాభిక్రమే” త్యేతన్న సంగచ్ఛత ఇత్యత్రాహ (*) వక్ష్యమాణేతి — ఉపక్రమే మాహాత్మ్యకథనేన బుభుత్సాతిశయ మననాయ ప్రరోచనా క్రియత ఇతి భావః — ఇహేత్యనేన సూచితం కర్మాంతరేభ్యో వైలక్షణ్యమాహ — కర్మయోగ ఇతి — అభిముఖక్రమణ శంకాం వ్యుదస్యతి — అభిక్రమ ఆరంభ ఇతి — ఉపక్రమశబ్ద వదయమితి భావః — క్రియారూపస్యాభి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రత్యవాయోనవిద్యతే। స్వల్పమప్యస్యధర్మస్య త్రాయతేమహతోభయాత్ ॥ ౪౦ ॥ వ్యవసా
యాత్మికాబుద్ధి రేకేహకురునందన।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ నాశః ఫలసాధనభావనాశః ఆరబ్ధస్యాసమాప్తస్య విచ్ఛిన్నస్యాపిననిష్ఫలత్వం - ఆరబ్ధస్యవి
చ్ఛేదే ప్రత్యవాయోపినవిద్యతె అస్య కర్మయోగాఖ్యస్య ధర్మస్య స్వల్పాంశోపిమహతోభ
యాత్ సంసారభయాత్త్రాయతె- అయమర్థః "పార్థనై వేహనాముత్రవినాశ స్తస్యవిద్యతే"
ఇత్యుత్తరత్ర ప్రపంచయిష్యతే - అన్యానిహి లౌకికానివైదికానిచ సాధనానివిచ్ఛిన్నాని నఫ
లాయభవంతి ప్రత్యవాయాయచ భవంతి॥౪౦॥కామ్యకర్మవిషయాయా బుద్ధేర్మోక్షసాధ
నభూత కర్మవిషయాం బుద్ధింవిశినష్టి॥ఇహ శాస్త్రీయేసర్వస్మిన్ కర్మణివ్యవసాయాత్మికా
బుద్ధిరేకా - మముక్షుణాఽనుష్ఠేయే కర్మణిబుద్ధి ర్వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః - వ్యవసాయో
నిశ్చయః సాహి బుద్ధిరాత్మయాథాత్మ్య నిశ్చయపూర్వికా కామ్యకర్మ విషయాతుబుద్ధి
రవ్యవసాయాత్మికా - తత్రహి

ప్రత్యవాయస్య కథమవినాశిత్వ మిత్యతోనాశః ఫలసాధన భావనాశఇతి తాత్పర్యమాహ - ఆరబ్ధస్యేతి - ప్రత్య
వాయ శంకాహేతుందర్శయన్ ద్వితీయం పాదంవ్యాకరోతి - ఆరబ్ధస్య విచ్ఛేదఇతి - ఉక్తవివరణరూప
ముత్తరార్థంవ్యాఖ్యాతి - అస్యేతి - సంసారభయాదితి - మహత్వవిశేషితం భయంసంసార భయమేవహీ
తిభావః - స్వల్పాంశస్యాపి సంసారనివృత్తిహేతుత్వం దేశకాలాదివైగుణ్యాత్ప్రమాదికాకృత్య కరణా
దినాచ విచ్ఛిన్నస్యాప్యవశ్యం పునస్సంధానాదితిదర్శయన్నస్య శ్లోకస్యోక్తార్థైకపరత్వం సంగ్రహవిస్తరరూ
పత్వేన వక్ష్యమాణా పౌనరుక్త్యంచాహ- అయమర్థమితి - కృతాంశస్యకథనం నాశఇతి శంకాయామిహే
త్యస్య వ్యవచ్ఛేద్యందర్శయతి. అన్యానిహీతి- లౌకికానీత్యతిశంకా హేతుదృష్టాంతఉక్తః-వైదికానీతి సామా
న్యనిర్దేశ స్యాయంభావః - నిత్యనైమిత్తకాన్యపి విచ్ఛేదేసతి నఫలాయస్యుః ప్రత్యవాయాయచభవేయుః-
శక్త్యాదిమూల మిషవైకల్యమాత్రంహి తత్రసంగ్రాహ్యం - కామ్యేషుత్వంగ వైకల్యేపి నైష్ఫల్యమితి
ప్రత్యవాయాయచ భవంతీతినకేవలం స్వర్గాదేరలాభమాత్రం బ్రహ్మరక్షస్త్వ ప్రాప్త్యాదిరపిస్యాదితిభావః-
ఏవం మాహాత్మ్యాభిధాన వ్యాజేనాస్యకర్మణ స్సర్వకర్మభ్యో వైషమ్యముక్తం (*) అథోపదేష్టవ్యతయా
ప్రతిజ్ఞాతాం తద్విషయబుద్ధిం కామ్యకర్మ విషయబుద్ధిభ్యోహేతు ఫలవైషమ్యేణవిశింషన్నుపదిశతీత్యాహ-
కామ్యేతి-ఇహేతి-సంగ్రహీతమాహ - శాస్త్రీయే సర్వస్మిన్కర్మణీతి-అవిహితా ప్రతిషిద్ధలౌకికకర్మణాం
భిన్నఫలత్వాత్తద్విషయేప్యైక్యం మాభూదిత్యత ఉక్తంశాస్త్రీయఇతి - యద్వా సంగ్రాహకోపాధి కథన
మిదం - ప్రస్తుత యుద్ధాదిమాత్రవ్యుదాసాయ- సర్వస్మిన్నితి- నిత్యనైమిత్తిక కామ్యతదవాంతరవిధా భేద
సంగ్రహః నానాకర్మవిషయ నానాబుద్ధేః కథమేకత్వమితి శంకాయావిశేషణ ప్రకరణసామర్థ్యా ఫలితేన
విషయేణ బుద్ధింవిశినష్టి- ముముక్షుణేతి- వ్యవసాయశబ్దేన కృత్యవ్యవసాయ భ్రమంనిరస్యతి - పౌనరుక్త్య
వ్యుదాసాయవిషయం సమాసాంశోత్తర పదలక్ష్యంచదర్శయన్ ముముక్షుణేత్యుక్త ముపపాదయతి-సాహీతి-
వ్యవసాయాత్మికేత్యే తద్వ్యవచ్ఛేద్యమాహ - కామ్యేతి - ననుదేహాతిరిక్త పారలౌకికాత్మ జ్ఞానమంతరేణ
కథం దేహాంతరానుభావ్య స్వర్గాది సాధనయాగాది మహాప్రయాసానుష్ఠాన మిత్యత్రాహ - తత్రహీతి -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బహుశాఖాహ్యనంతాశ్చ

శ్రీ॥గీ॥భా॥ కామాధికారే దేహాతిరిక్తాత్మాస్తిత్వ జ్ఞానమాత్రమపేక్షితంనాత్మస్వరూపయథాత్మ్యనిశ్చయః- ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్య నిశ్చయేపి స్వర్గాదిఫలార్థిత్వ తత్సాధనానుష్ఠాన తత్ఫలానుభవానాం సంభవాదవిరోధాచ్చ-

కామనయాధికృతఇతివా కామేనాధికారో యత్రేతివా కామాధికారః కామ్యకర్మతదధికారిత్వంవా, యద్వా తచ్ఛాస్త్రమధికారశ్చ మదభిలషితసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేత్యభిమానః దేహాతిరిక్తాత్మశబ్దేన దేహాంతరపరిగ్రహార్హ స్థిరత్వమభిప్రేతం - అన్యథాతిరేకమాత్ర నిర్ణయేపి దేహసమకాల నాశిత్వభ్రమేసతి పారలౌకిక కామ్యకర్మానుష్ఠాన ప్రసంగాత్ - మాత్రశబ్దాభిప్రేతం వివృణోతి - నాత్మేతి - ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం చాత్రనిత్యత్వ స్వయంప్రకాశత్వా నందత్వ భగవత్ప్రకారత్వ స్వాభావికాపహత పాప్మత్వాదిరూప మభిప్రేతం - నను దేహోత్తరకాలమనుభావ్యయో స్స్వర్గాపవర్గయోః - క్వచిదాత్మాస్తిత్వ జ్ఞానమాత్రమపేక్షితం, క్వచిత్తద్యాథాత్మ్యనిశ్చయఇతి కుతోయం వివేకఇత్యత్రాహ- స్వరూపేతి- అయమభిప్రాయః - కామనాధికారె యాథాత్మ్యనిశ్చయో నుపపత్త్యావాశాస్త్ర బలాద్వాపేక్ష్యతే, పూర్వత్రాపి యాథాత్మ్యనిశ్చయాభావే కింస్వర్గాదిఫలేచ్ఛైవ నస్యాదుత తత్సాధనానుష్ఠానముత తత్ఫలానుభవః- నప్రథమః - సుఖరూపతయా ప్రమాణసిద్ధేషు స్వరసతఇచ్ఛాసిద్ధేః - నద్వితీయః - తదర్థిన స్తదనుకూల కరణకళేబరాది మతస్స్వస్య తత్ఫలకాలేప్యవస్థానం నిశ్చిన్వతః పామరకృష్యాది న్యాయేనానుష్ఠానోపపత్తేః- నతృతీయః - అవికలానుష్ఠితో పాయస్యఫలోత్పత్తే రన్యనిరపేక్షత్వాత్ అనుభవార్థ మేవోత్పన్నతయాచ తదనుభవసిద్ధౌ సార్వభౌమాదిభోగేష్వివ స్వర్గాదిభోగే ష్వనుభవవేళాయా మాత్మయాథాత్మ్యానుభవ నైరపేక్ష్యాత్ - తదేతదఖిలముక్తం సంభవాదిత్యంతేన - అనుపపత్త్య భావోత్రసంభవః, నాపి శాస్త్రబలాదితి వక్తుం యుక్తంశాస్త్రమపి దృష్టార్థంవావిదధీత - అదృష్టార్థంవా, అత్ర కేవలదృష్టార్థత్వందత్తోత్తరం- అన్యత్రాపి నతావద్యాగాది కరణశరీరనివర్తకత్వం తదనాలోచనాత్-నాపి,కర్తురాత్మన స్సంస్కారతయానుప్రవేశః-కామాధికారప్రకరణేషు ప్రోక్షణాదివిధివదాత్మానం తత్త్వతోజానీయాదితి విధ్యభావా ద్వేదాంతవిజ్ఞానస్యాతిశయితఫలాంతరార్థత్వాదినా కర్మశేషత్వా భావస్యశారీరకె సమర్థితత్వాత్ - ఆత్మతత్త్వా నభిజ్ఞానామపిచ స్వర్గాదిఫలం ప్రతిపాదయంతి- "ప్లవాహ్యేతెఅదృఢాయజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్మ - ఏతచ్ఛ్రేయోయేభినందంతిమూఢా" యిత్యాద్యాశ్శ్రుతయః- "యామిమాంపుష్పితాంవాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చిత" ఇత్యాదినాచా నంతరమేవోచ్యతే- అవిదుషాం ధూమాదిమార్గేణ స్వర్గారోహణాదికం చోపనిషత్సుజోఘుష్యతె - అతోవిధ్యభావాదే వారాదుపకారకత్వ మపినిరస్తం - తదేతదఖిలముక్తం-అవిరోధాచ్చేతి-శాస్త్రాదివిరోధా భావాదిత్యర్థః పక్షాంతరేచశాస్త్రవిరోధస్స్యాదితిభావః- మోక్షాధికారేతు నిఖిలమిదమన్యథా - తథాహి - యథావస్థిత స్వరూపప్రాప్తిరేవహి మోక్షపురుషార్థః సకథం నిశ్చీయమానఇష్యతె- కథంచతద్జ్ఞానం తదిచ్ఛామన్యంతరేణ తత్సాధనమనుష్ఠీయేత- స్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానంచవిహితతయా సాధనానుప్రవేశీతికథం తద్వ్యతిరేకేణసాధనం పుష్కలమనుష్ఠితంస్యాత్-కథంచ స్వరూపావిర్భావలక్షణ ఫలానుభవః స్వనిశ్చయశూన్యస్యాదితి యుక్తివిరోధః - చోదయంతిచశాస్త్రాణి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥ ౪౧॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సేయంవ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేక ఫలసాధనవిషయతయైకా - ఏకస్మై మోక్షాఖ్యఫలాయహి ముముక్షోస్సర్వాణి కర్మాణివిధీయంతే - అత శ్శాస్త్రార్థస్యైకత్వాత్ సర్వకర్మవిషయా బుద్ధిరేకైవ - యథైక ఫలసాధనతయా ఆగ్నేయాదీనాం షణ్ణాం సేతికర్తవ్యతా కానామేక శాస్త్రార్థతయా తద్విషయాబుద్ధిరేకా, తద్వదిత్యర్థః - అవ్యవసాయినాంతు స్వర్గపుత్ర పశ్వన్నాదిఫలసాధన కర్మాధికృతానాం బుద్ధయః ఫలానంత్యాదనంతాః-తత్రాపిబహుశాఖాః ఏకస్మై ఫలాయచోదితేపిదర్శపూర్ణమాసాదౌ కర్మణ్యాయురాశాస్త ఇత్యాద్యవగతావాంతర ఫలభేదేన బహుశాఖత్వంచవిద్యతే-అతోఽవ్యవసాయినాం బుద్ధయోఽనంతా బహుశాఖాశ్చ-

---

మోక్షస్య సర్వవిధోపకారకతయా ఆతతత్వజ్ఞానం అతస్తదభావేశాస్త్రవిరోధస్స్యాదితి - నను వ్యవసాయాత్మకాయాబుద్ధేః కిమిదమేకత్వం నతావద్వ్యక్త్యైక్యంతథావిధబుద్ధిసంతానాసంభవాత్ - నాపివిషయైక్యాదేకరూపత్వం అంగప్రధానాద్యవాంతరవిషయభేదేనతదయోగాత్ - నాపిసముదాయగోచరత్వాత్తద్యోగః కామ్యకర్మస్వపి తత్సామ్యాదిత్యత ఉక్తం- ఏకఫలసాధనవిషయేతి - తదేవోపపాదయతి- ఏకస్మాఇతి - సర్వాణీతి - నిత్యనైమిత్తికకామ్యానాం సర్వేషాం కర్మణాం ముముక్షుణానుష్ఠితానాం సాక్షాత్పరంపరయా వా మోక్షసాధనత్వోపకారిత్వేన మోక్షఏకఏవప్రధానంఫలం "సర్వమాయురేతీ"త్యాద్యవాంతరఫలాభిధానమపి తదుపయోగిత్వమాత్రాదితిభావః - అస్తుసర్వేషామేక ఫలసాధనత్వం - తథాపిక్రమభావికర్మస్వరూప నానాత్వేకథం తద్బుద్ధేరైక్యమిత్యత్రాహ - అతఇతి - ఏకఫలసాధనతయాసర్వేషాం కర్మణామేకవిధిగృహీతత్వేనైకశాస్త్రార్థత్వాత్తద్గోచర బుద్ధిరవాంతరకర్మభేద సద్భావేప్యేక శాస్త్రార్థగోచరత్వాదేకేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - పృథగ్విధిసిద్ధానాం పృథగ్వాక్యసిద్ధేతికర్తవ్యతానాం కథమేక శాస్త్రార్థత్వమిత్యత్రోక్తప్రకారేణైకత్వే దృష్టాంతమాహ - యథేతి - ఆగ్నేయాదయోహిసేతి కర్తవ్యతాకాష్షడ్యాగాః ఉత్పత్తివాక్యైః పృథగుత్పన్నాస్సముదాయానువాద వాక్యద్వయేన సముదాయద్వయత్వమాపన్నాః కామాధికారే పునరేకఫలసాధనత్వవేషేణైకతయా విధీయంతే - తథాచైక శాస్త్రార్థగోచరతయా తద్బుద్ధిరప్యేకైవ తద్వదిత్యర్థః - అవ్యవసాయినామితి - హేతుపరమిత్యాహ - స్వర్గపుత్రేత్యాదినా - ఫలానంత్యాదనంతాఇతి- ఫలబాహుళ్యాత్స్వర్గాద్యనంత ఫలభేదేన తత్సాధనానామపి కర్మణాంభిన్నశాస్త్రార్థత్వాత్తద్విషయాబుద్ధయోపి యావత్ఫలభేదం భేదిన్య ఇత్యర్థః - అనంతబహుశాఖయోః ప్రధానాప్రధానస్వరూపభేదప్రకార భేదవిషయతయా పౌనరుక్త్యంపరిహరన్ కర్మభేదాపాదకత్వాభావేపి వైషమ్యాంతరపరం బహుశాఖా శబ్దంవ్యాచష్టే - తత్రాపీతి - ఏకైకస్యైవ బహుశాఖాత్వ ముపపాదయతి - ఏకస్మాఇతి - ఏకైకమపిహి కామ్యకర్మప్రధాన ఫలాంతర్భూతమిత్యుక్తం - వైషమ్యద్వయోపపత్తిస్థైర్యాభిప్రాయేణ నిగమయతి- అతఇతి- ప్రధానావాంతర ఫలభేదాదిత్యర్థః- ఆకాంక్షా క్రమేణాన్వయ ప్రదర్శనాయానంతా బహుశాఖాఇతి వ్యుత్క్రమేణవ్యాఖ్యాతం-నను,కథం భిన్నప్రదానావాంతర ఫలసాధనతయైవ విహితానాం నిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మణామేక మేవఫలంస్యాత్కథం తరామేకశాస్త్రార్థత్వం కామ్యానాంచకర్మణాం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యామిమాంపుష్పితాంవాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఏతదుక్తంభవతి - నిత్యేషునైమిత్తికేషు కర్మసుప్రధాన ఫలాన్యవాంతరఫలానిచయాని శ్రూయమాణాని తానిసర్వాణిపరిత్యజ్య మోక్షైకఫలతయా సర్వాణికర్మాణ్యేక శాస్త్రార్థతయా ఽనుష్ఠేయాని-కామ్యానిచ స్వవర్ణాశ్రమోచితాని తత్తత్ఫలానిపరిత్యజ్య మోక్షసాధనతయా నిత్యనైమిత్తికైరేకీకృత్యయథా బలమనుష్ఠేయానీతి॥౪౧॥అథకామ్యకర్మాధికృతాన్నిందతి॥ యామిమాంపుష్పితాం పుష్పమాత్రఫలాం ఆపాతరమణీయాం వాచమవిపశ్చితోఽల్పజ్ఞాః

నిష్కామేన కథమనుష్ఠానం - యదిచ తత్తత్కామ్యఫలభావేపి తత్తత్కర్మానుష్ఠానంతర్హి తత్తదధికారాభావేపి బ్రాహ్మణాదీక్షత్రియాది ధర్మానుష్ఠానప్రసంగః సర్వకామ్యోపసంహారః - ఫలాదివిరోధాద్వాహతో దుష్కరశ్చ కతిపయోపసంహారేతు కియదనుష్ఠేయమిత్యత్ర కింనియామకమిత్యాదిశంకాపరిహారాయబుద్ధేర్వైకత్వబహుత్వోక్తేః ఫలమాహ - ఏతదుక్తమితి - నిత్యనైమిత్తికయోః ప్రధానఫలాన్యవాంతర ఫలానిచ ప్రాజాపత్యలోకాదిప్రాప్త్యుపాత్తదురితక్షయాకరణనిమిత్తప్రత్యవాయ పరిహారాది రూపాణి సంవలితనిత్యనైమిత్తికయో రప్యత్ర నిత్యనైమిత్తిక శబ్దేనసంగ్రహః - కామ్యశబ్దః కేవలకామ్యపరః - నను , తానిసర్వాణిపరిత్యజ్యేత్యయుక్తం - ముముక్షోరప్యుపాత్తదురితక్షయాదే రవశ్యాపేక్షితత్వాదిత్యతఉక్తం - మోక్షైకఫలతయేతి - దురితక్షయాదేరప్యంతః కరణశుద్ధిద్వారేణోపకారకత్వాన్నపృథక్ఫలత్వమితిభావః - ఏకశాస్త్రార్థతయా నుష్ఠేయానీతి - వినియోగభేదాదన్యత్రభిన్నఫలత్వం భిన్నశాస్త్రత్వంచ - అత్రతు సర్వేషామప్యేకత్ర వినియుక్తానాం ఫలైక్యం శాస్త్రార్థైక్యంచయుజ్యతే - సిద్ధంచ నిత్యకామ్యజ్యోతిష్టోమావపి వినియోగపృథక్త్వమితిభావః (స్వ) వర్ణాశ్రమోచితానీతి-కస్యచిద్ధికించిత్ఫలముద్దిశ్య కానిచిత్కర్మాణి విధీయంతే - తేషామేవకర్మణాం ఫలాంతరార్థతయా వినియోగేపి సఏవాధికారీ భవితుమర్హతి క్లృప్తకల్ప్య విరోధేతుయుక్తః క్లృప్తపరిగ్రహఇతి న్యాయాదధికార్యంతరకల్పనే ప్రమాణాభావాత్ - యథా నిత్యకామ్యజ్యోతిష్టోమాదౌ యథాచాధ్యయనస్యజపాదావితిభావః - నిష్కామస్య కామ్యకర్మానుష్ఠానోపపాదనాయోక్తం- తత్ఫలానిపరిత్యజ్య మోక్షసాధనతయేతి - నిత్యనైమిత్తికైరేకీకృత్యేతి- ఏకఫలసాధనతయైక శాస్త్రార్థీకృత్యేత్యర్థః - యథాబలమితి - శక్త్యనురోధే నహిశాస్త్రిశాస్త్రం - ఆహచమనుః - "తద్ధికుర్వన్యథాశక్తి ప్రాప్నోతిపరమాంగతి" మితి - ఏవం నిత్యనైమిత్తికయోరివ కామ్యేష్వపిముముక్షోః కతిపయాంగవైకల్యేపినదోష ఇత్యుక్తంభవతి-ఏతేనవిచ్ఛేదే ప్రత్యవాయాభావ కథనమపి నజ్యోతిష్టోమాద్యైకాంత వ్యవచ్ఛేదపరః - అపితు మోక్షాదనుష్ఠేయైక శాస్త్రార్థభూత కర్మకలాపే ప్రయాజాదివదితి కర్తవ్యతాస్థానీయైకైకకర్మానుష్ఠానేపి దేశాదివైగుణ్యప్రేరితాననుష్ఠాన పరమితిచదర్శితం (*) ఏవం కామ్యకర్మ విషయబుద్ధితో మోక్షసాధనభూత కర్మవిషయాయా బుద్ధేర్వైలక్షణ్యముపపాద్యానంతరం మోక్షసాధనేప్రవృత్తి శైఘ్ర్యార్థ మితరఫలవైతృష్ణ్య జననాయ తత్ఫలసాధన కర్మాధికృతాన్నిందతీత్యుపరితనశ్లోక మవతారయతి - అథేతి - కామ్యకర్మాధికృతానితి - కామ్యకర్మసు స్వర్గాదిస్వాభిలషిత సాధనత్వస్వార్థతా బుద్ధియుక్తానిత్యర్థః - పుష్పితామిత్యేతత్ఫల వ్యవచ్ఛేదముఖేనా సుఖోదర్కత్వపరమిత్యభిప్రాయేణాహ - ఆపాత రమణీయామితి - అల్పజ్ఞాఇతి - వివిధంపశ్యచ్చిత్త్వంహ్యవిపశ్చిత్త్వం -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతివాదినః ॥ ౪౨ ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మ
ఫలప్రదామ్ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతివర్తమానానాం ప్రవదన్తి - వేదవాదరతాః వేదేషు యే స్వర్గాదిఫల
వాదాస్తేషు సక్తాః నాన్యదస్తీతివాదినః తత్సంగాతిరేకేణ స్వర్గాదేరధికం ఫలం నాన్యదస్తీతి
వదన్తః కామాత్మానః కామప్రవణమనసః స్వర్గపరాః స్వర్గపరాయణాః స్వర్గాది
ఫలావసానే పునర్జన్మ కర్మాఖ్యఫలప్రదామ్

పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమితి పశ్యచ్ఛబ్దావయవస్య యచ్ఛబ్దస్య లోపః, తచ్చ బహుజ్ఞత్వం తద్వ్యతిరేక
శ్చాత్రోపనిషత్సాధ్య స్థిరాస్థిరాదివివేకాభావాదల్పజ్ఞత్వమితిభావః - జన్మకర్మేత్యాదేః గతివిశేషణత్వ
భ్రమవ్యుదాసాయ గతిం ప్రతీత్యస్యాపేక్షిత పూరణాయ చక్రముల్లంఘ్య ప్రాగేవోక్తం - భోగైశ్వర్యగతిం
ప్రతివర్తమానామితి - ఏతేన వాచమిత్యస్య కామ్యవిధిభాగ పరత్వముక్తం భవతి - సామాన్యేన వైదికనిందా
భ్రమమపాకరోతి - స్వర్గాది ఫలవాదా ఇతి - వేదశబ్దోఽత్ర వేదేషు వేదాన్తేషు చ గీయత ఇత్యాదావివ కర్మ
భాగపరః - తత్రాపి విధి భాగ ఫలార్థవాద భాగవిషయతయా పురుషవాక్య వేదవాక్యవిషయతయా వాచం
వేదవాదేత్యనయో రపౌనరుక్త్య మితిభావః - నాన్యదస్తీతివాదే పూర్వోత్తరపదానామర్థ హేతుతయా
ఉపాదత్తే - తత్సంగాతిరేకేణేతి - అపవర్గస్వరూప నిషేధోఽశక్య ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - అధికఫలమితి -
వాదిన ఇత్యనేన తథావదనశీలత్వ వివక్షావ్యంజనాయ వదన్త ఇతి వర్తమాన ప్రత్యయాంతేన వ్యాఖ్యాతం -
కామప్రవణ మనస ఇతి - కామేష్వాత్మా మనో యేషాం తే కామాత్మాన ఇతి వ్యధికరణ బహువ్రీహి రితిభావః -
స్వర్గపరాయణా ఇతి - స్వర్గః పరః పరాయణం పరమప్రాప్యం యేషాం తే స్వర్గపరాః మోక్షవిముఖా
ఇతిభావః - కామాత్మానః స్వర్గపరా ఇతి పదద్వయస్య సామాన్యవిశేషవిషయతయా దృష్టాదృష్టవిషయత
యావా హేతుసాధ్య విషయతయావా కామాన్ముఖ్య వైముఖ్యపరతయావా పునరుక్తిపరిహారః - స్వర్గాది
ఫలభోగమధ్యే జన్మాదిభ్రమం వ్యుదస్యతి - స్వర్గాది ఫలసాధన ఇతి - "యావత్సంపాతముషిత్వాథైతమే
వాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే" "ప్రాప్యాన్తం కర్మణస్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయం। తస్మాల్లోకాత్పునరే
త్యస్మై లోకాయ కర్మణే। ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణో
ర్నాస్తి నిర్వృతి" రిత్యాది శ్రుతిస్మృతిరిహ ద్రష్టవ్యా - జన్మవత్కర్మణోఽప్యనుశయాఖ్య కర్మశేషఫలత్వ
ఖ్యాపనాయ సమానాధికరణ సమాసతాం దర్శయతి - జన్మకర్మాఖ్య ఫలప్రదామితి - కర్మశేషేణ పునరుత్కృ
ష్టాపకృష్ట జన్మప్రాప్తౌ శ్రుతిస్తావత్ "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్మ -
ఏతచ్ఛ్రేయో యేఽభినందన్తి మూఢా జరామృత్యుం తే పునరేవాపియన్తి తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యా
శో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనిం వా తద్య ఇహ క
పూయచరణాః కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చండాలయోనిం వే" త్యాది జన్మ
కర్మాదేస్సర్వస్య కర్మశేషమూలత్వే స్మృతయశ్చ - వర్ణాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య స్వకర్మ
ఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్ట దేశజాతికులరూపాయ శ్రుతవిత్తవృత్త సుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే
విష్వంచో విపరీతా నశ్యన్తీతి యథా తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషజాతిం రూపం వర్ణం బలం మేధాం ప్రజ్ఞాం

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతింప్రతి॥ ౪౩ ॥ భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాపహృత చేతసాం । వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః సమాధౌనవిధీయతే॥ ౪౪॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ క్రియావిశేషబహుళాం తత్త్వజ్ఞానరహితతయాక్రియావిశేషప్రచురాం తేషాంభోగైశ్వర్యగతిం ప్రతివర్తమానాంయామిమాం పుష్పితాంవాచంయే ప్రవదంతీతిసంబంధః - తేషాంభోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయావాచా భోగైశ్వర్యవిషయయాఽపహృతాత్మజ్ఞానానాం యథోదిత వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః సమాధౌ మనసినవిధీయతే నోత్పద్యతే - సమాధీయతేస్మి న్నాత్మజ్ఞానమితి సమాధిర్మనః- తేషాంమన స్యాత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయ జ్ఞానపూర్వక మోక్షసాధనభూత కర్మవిషయాబుద్ధిః కదాచిదపి నోత్పద్యతఇత్యర్థః - అతః కామ్యేషుకర్మసు ముముక్షుణా నసంగఃకర్తవ్యః॥ ౪౪॥ ఏవమత్యల్ప ఫలానిపునర్జన్మ ప్రసవానికర్మాణి మాతాపితృ

ద్రవ్యాణి ధర్మానుష్ఠానమితి ప్రతిపద్యతే - తచ్చక్రవదుభయో స్సుఖమేవవర్తతఇత్యాదయః వైరాగ్యపాదాథో వ్యక్తమనుసంధేయః - అత్రజన్మాఖ్య కర్మఫలప్రదామితి కేషుచిత్కోశేషుపాఠః - నను జ్యోతిష్టోమాది క్రియావిశేషస్వరూపమాత్రం కామినోజ్ఞానినశ్చసమానం-తత్కథం, క్రియావిశేషబహుళామితి కామినో విశిష్యాభిధీయతే - తత్రోక్తం, తత్వజ్ఞానరహితతయేతి- జ్ఞానినాంహి సర్వంకర్మక్రియమాణమపి జ్ఞానప్రచురమేవ - నచైకఫలసాధనతయా ఏకశాస్త్రార్థరూపం - నచమోక్షానుపయుక్తా స్సర్వేక్రియావిశేషాస్తైనక్రియంతే - అతఃప్రయాస బహుళంపరిమిత నశ్వరఫలంచా ముముక్షోఃకర్మేతిభావః - అన్యేషాంవాచా అన్యేషామపహృత చిత్తత్వభ్రమంనిరస్యన్ షష్ఠ్యంతపదయో రదృష్టవిశేష్యయో రప్రస్తుతవిశేష్య విషయత్వంచాహ- తేషామితి- తయేతి- యద్వృత్త ప్రతినివృత్తరూప వ్యాఖ్యాయో పాదానంతత్పరామృష్టం- ప్రకృతం చేతోహరణహేతుమాహ - భోగైశ్వర్యవిషయేతి - అపహృత చేతసామిత్యస్య పూర్వపదేనార్థ పౌనరుక్త్యపరిహారాయ తదర్థస్య ప్రకృతవ్యవసాయాత్మక బుద్ధ్యభావహేతుత్వాయ చోక్తమపహృత జ్ఞానానామితి - యథోదితేతి - ప్రాగుక్త ప్రకారేత్యర్థః - నవిధీయతే కేనచిద్ధేతు నానక్రియతఇత్యర్థః తతఃఫలితముచ్యతే - నోత్పద్యతఇతి - సమాధిశబ్దస్య బుద్ధివిశేషవివక్షాయా మత్రానన్వయా న్మనోవిషయత్వేవ్యుత్పత్తిమాహ - సమాధీయతేస్మి న్నిధీయతేస్మిన్నితి విధివత్ - యథోదితేత్యాద్యుక్తం ప్రకారంవివృణోతి - తేషాంమనసీత్యాదినా- విధీయతఇతి వర్తమాననిర్దేశ తాత్పర్యసిద్ధముక్తం- కదాచిదపీతి- ఏషాంనిందా కిమర్థమిత్యతఆహ - అతఇతి - వ్యవసాయాత్మ బుద్ధివిరోధాదిత్యర్థః- ముముక్షుణానసంగః కర్తవ్యఇతి- నిస్సంగేన కామ్యానామపి కరణమనుమన్యతే - స్వరూపమాత్రస్య మోక్షవిరోధిత్వాభావాత్ మోక్షేచ్ఛాస్తిచేద్బంధకేచ్ఛానకార్యేత్యుక్తంభవతి (*) అథైవం కామ్యకర్మసుతదధికృతేషుచనిందితేషుచహి తతమోపదేశిన శ్శాస్త్రస్యేదృశ ధర్మవిధాన మనుపపన్నం - విహితస్యచాత్ర త్యాజ్యతయోపదేశోవ్యాహతః కర్మవిధి శాస్త్రాణామప్రామాణ్యంవా తత్ప్రామాణ్యేవా తన్నిషేధోపదేశస్యా ప్రామాణ్యంప్రసజ్యతఇతి శంకాముత్తరశ్లోకద్వయేన పరిహరతీత్యాహ - ఏవమత్యల్పేత్యాదినా - పునర్జన్మ యేషాంప్రసవభూతం తాని పునర్జన్మప్రసవాని సంసారవిపినవా నస్పత్యానాంహి కర్మణాంపరిణినంసోః ఫలస్యనియతపూర్వకత్వసూచకత్వాదిభి ర్దేహవిశేషపరిగ్రహః-ప్రసూనస్థానీయం ప్రియహితోపదేశితయా మాతాపిత్రోరుపాదానం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సహస్రేభ్యోపి వత్సలతరతయా ఆత్మోజ్జీవనే ప్రవృత్తా వేదాః కిమర్థం వదంతి కథం వా వేదోదితం త్యాజ్యతయోచ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ త్రయోగుణాస్త్రైగుణ్యం సత్త్వరజస్తమాంసి - సత్త్వరజస్తమః ప్రచురాః పురుషాస్త్రైగుణ్యశబ్దేనోచ్యంతే - తద్విషయా వేదాః - తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాంచ వత్సలతరతయైవహి తత్త్వవబోధయంతి వేదాః - యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవహి తం నావబోధయంతి తదైతే రజస్తమః ప్రచురతయా సాత్త్వికఫల

సర్వజన్మాను వృత్తిసూచనాయ - సహస్రశబ్దః సర్వాత్మసాధారణ చతుర్విధపురుషార్థ సకలాపురుషార్థ నివృత్తి తత్సాధనాభిధాయితయా కదాచిదప్యను పరమాదినాచవత్సలతరోక్తిః అతిశయ హేతుత్రయ మాత్మోజ్జీవనే ప్రవృత్తా ఇతి త్రిభిస్సూచితం - నహి దేహాదె రారోగ్యాదిమాత్రే కదాచిదేవ వ్యాపృతా ఇతి క్రమాత్త్రయాణాంభావః - కిమర్థం వదంతీతి - నతావత్ప్రతారణార్థం హితోపదేశిత్వాత్ నాపి, హితాంతరపర్యవసితోప చ్ఛందనార్థం ప్రతిప్రకరణం తత్ఫలమాత్ర పర్యవసితత్వాత్ - అతో నాధేయాతిశయ పరమకారుణిక పురుషోత్తమాజ్ఞారూపాణాం వేదానామామూలపర్యవసానమపరిమిత దుఃఖదుర్దినానుబంధిసుఖకరణఖద్యోత సాధనోపదేశో విషసంపృక్త మధుభోజనోప దేశపదయుక్తః నిషేధ ఏవ తు కర్తవ్యః - యద్వానసోప ప్రత్యక్షాదె స్తత్ప్రసంజకత్వాభావాత్ స్వయంప్రసజ్య ప్రతిషేధే జంబాలమజ్జనక్షాళన సమత్వాదిత్యభిప్రాయః - కథం వేతి - వేదవిరుద్ధంహి త్యాజ్యతయోప దేశ్యం నతు వేద విహితమితిభావః - త్రయోగుణాస్త్రైగుణ్యమితి - అత్రాధార్థాంతరాసంభవా చ్చాతుర్వర్ణ్యాదీనాం స్వార్థ ఇత్యుపసంఖ్యా నాత్స్వార్థికప్రత్యయః గుణశబ్దస్యప్రయోగ ప్రాచుర్యాత్సంఖ్యా విశేషాన్వయబలా ద్వక్ష్యమాణ పర్యాలోచనాచ్చ సిద్ధమర్థవిశేషం నిర్దిశతి - సత్వరజస్తమాంసీతి - స్వర్గాదిఫలకరణేతి కర్తవ్యతాధికారి విశేషాదివిషయాహి వేదాః నపున స్సత్వరజః స్తమో విషయా దృశ్యంత ఇత్యత్రాహ - సత్వరజస్తమః ప్రచురా ఇతి - తత్తద్గుణప్రాచుర్యాత్పురుషా స్తచ్ఛబ్దేనోపచర్యంతే - భాష్యాంతరోక్తాతు ఫలలక్షణానామందా అధికార వ్యవస్థాపనంత్వత్రోప యుక్త తమమితిభావః - అస్త్వేవంగుణత్రయ ప్రచురపురుష విషయా వేదాః చోద్యస్యకిమాయాత మిత్యత్రాహ - తమ ఇతి - ఏకస్మిన్నేవాధికారిణి గుణత్రయప్రాచుర్య భ్రమనిరాసేన తత్తద్విధినిషేధ విషయాధికారి వైచిత్ర్యాభివ్యక్త్యర్థం తమః ప్రచురాణామిత్యాది పృథఙ్నిర్దేశః - తామసాద్యధికారిబాహుళ్యాత్ త్వాల్పతరత్వ ప్రకాశనాయ సత్వరజస్తమ సామత్ర వ్యుత్క్రమపాఠః - తతశ్చక్రమా దైహికాముష్మికాప వర్గాభిలాషిణ ఉపలక్ష్యంతే - సత్వప్రచురాణామితి దృష్టాంతాభిప్రాయః - అత ఏవ హ్యుప పాదకగ్రంథే యద్యేషామిత్యాదినా రజస్తమః ప్రచురాణామేవగ్రహణం - స్వగుణానుగుణ్యేనేతి యథావాత పిత్తకఫోపాత్త శుద్ధసమస్త సంకీర్ణప్రకృతీన్ పురుషానాలోచ్య హితోపదేశినో వైద్యా స్తత్ప్రకృత్యనుకూలం భోజనభైషజాదివిదధతి అసాత్మ్యాదీనిచ నిషేధంతి - తదభావేచ యథాదురుపదేశాది మూఢచేతసః ప్రాణినో ఉపథ్యగరళాది సేవయా ప్రణశ్యంతి - యథాచ తాంబూలాద్యర్థినః పుత్రాః పిత్రాదిభి స్తత్ప్రదానాభావే చౌర్యా దినా ప్రణశ్యంతి తథాత్రాపీతిభావః - స్వర్గాదిసాధనమేవేతి - నహి పిపాసాదిపీడితానాం తదానీం రసాయ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున । నిర్ద్వన్ద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ మోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షిత ఫలసాధనమజానన్తః కామప్రావణ్యవివశా అనుపాదేయేషూపాదేయభ్రాన్త్యా ప్రవిష్టాః ప్రణష్టా భవేయుః- అతస్త్రైగుణ్య విషయా వేదాః త్వంతు నిస్త్రైగుణ్యో భవ - ఇదానీం సత్త్వప్రచురస్త్వం తదేవ వర్ధయ - నాన్యోన్యసంకీర్ణ గుణత్రయప్రచురో భవ- సత్త్వప్రాచుర్యం వర్ధయేత్యర్థః- నిర్ద్వన్ద్వః- నిర్గత సకలసాంసారికస్వభావః- నిత్యసత్త్వస్థః గుణద్వయరహిత నిత్యప్రవృద్ధసత్త్వస్థో భవ - కథమితి చేత్, నిర్యోగక్షేమః

నాదికం విధేయమితిభావః - మోక్షవైముఖ్యం స్వాపేక్షితఫలసాధనాజ్ఞానంచ తమఃకృత్యం - కామప్రావణ్యాదికంతు యథాంశం రజస్తమఃకృత్యం- కామప్రావణ్యవివశాః కామ్యఫలాభిసన్ధి బలేనాత్మానం నిగ్రహీతుమశక్తా అనుపాదేయేష్విత్యాది - యథా బౌద్ధాదయ ఇతిభావ్యం- ప్రణష్టా భవేయురితి - దుష్కర్మవిపాకేన స్థావరాదిభావమప్యాశ్రిత్యా చిత్కల్పతయా పురుషార్థయోగ్యతా గన్ధరహితా భవేయురిత్యర్థః - అత ఇతి - ఉక్తప్రకారేణ కామ్యోపదేశస్య హితతమత్వాదిత్యర్థః - త్వంత్వితి తుశబ్దేనాధికారివైషమ్యం ద్యోతయతి - కిమస్యాధికారిణో వైషమ్యం కథంచ సంసారిణ స్త్రైగుణ్యనిషేధః తథా సతి నిత్యసత్త్వస్థ ఇత్యనేన విరోధశ్చ స్యాదిత్యత్రాహ- ఇదానీం సత్త్వప్రచుర ఇతి "శిష్యస్తేఽహ" మిత్యాదివచన పరామర్శాదిదముక్తం- అర్జునశబ్ద సంబుద్ధితాత్పర్య లబ్ధో విశేషోఽస్య సత్త్వప్రాచుర్యం అర్జునశబ్దస్యావదాతపర్యాయత్వాత్- సత్త్వస్యాపి శుక్లశబ్దవ్యపదేశా దధికారివైషమ్యస్య చాపేక్షితత్వా త్తథా ప్రసిద్ధ్యాదిబలాచ్చేదమేవాత్ర తాత్పర్యం- తదేవ వర్ధయేతి - నతు సత్త్వం సిద్ధప్రాచుర్యం పరిత్యజ్య విహితాకరణ నిషిద్ధకరణాదినా రజస్తమసీ వర్ధయేత్యర్థః - నిస్త్రైగుణ్యో భవేతి - నిషేధే గుణత్రయసాధారణే సతి కథం సత్త్వం వర్ధయేత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ- నాన్యోన్యేతి - సత్త్వం గుణత్రయ సాధారణో నిషేధః సతు సంకీర్ణ విషయః అన్యథా నిత్యసత్త్వస్థ ఇతి వక్ష్యమాణానుపపత్తేరితి భావః - నిస్త్రైగుణ్యో భవేత్యే తదరోగో భవేత్యాదివ త్పురుషవ్యాపారాసాధ్యత్వేన ప్రేషణానుపపత్తేః ఆశీరూపమివ దృశ్యత ఇత్యత్రాహ - సతదితి - రజస్తమః ప్రాచుర్యహేతుభూతాహారాదికం పరిత్యజ్యేత్యుక్తం భవతి - నిర్గతేత్యాది - ద్వన్ద్వశబ్దః పుణ్యపాపమూల సాంసారికస్వభావ వర్గద్వయ పర ఇతి భావః - ఏతేన ఫలస్వరూపం వా సాధనానుష్ఠాన దశాసమకాలీన స్వాస్థ్యం వా ద్వన్ద్వతితిక్షారూపేతి కర్తవ్యతారూపా వా వివక్షితా- గుణద్వయరహితేతి- నిత్యసత్త్వస్థ పదమబ్భక్షాది వదవధారణగర్భమితిభావః - యద్వా నిత్యపదేన కదాచిదపి గుణాంతరానభిభూతత్వమిహాభిప్రేతం - అత ఏవ చ ప్రవృద్ధత్వం గుణాంతరానభిభవే హి నిత్యప్రవృద్ధి ర్నస్యాదితి భావః-సత్త్వ సంబంధమాత్రస్య సర్వక్షేత్రజ్ఞసాధారణత్వా న్నిత్యప్రవృద్ధేత్యుక్తం - నను రజస్తమః ప్రాచుర్యం న వర్ధయేతి, సత్త్వప్రాచుర్యం వర్ధయేతి విధిశ్చ నోపపద్యతే - నహ్యసావేతద్రజ ఇదం తమ ఇదమహం వర్ధయామీతి బుద్ధ్యా ప్రవర్తతే యతో నిషధ్యేత యతశ్చ విధ్యే రజస్తమసీ శమయేత్ - నచాసౌ సత్త్వతదుపాయా జానాతి యేన తత్ర ప్రవర్తేత అతః కిమసౌ కథం కుర్యాదిత్యభిప్రాయేణ శంకతే - కథమితి చేదితి - తత్ర నిషేధస్య విధేశ్చోపపాదకతయా నిర్యోగక్షేమ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఆత్మవాన్ ॥ ౪౫ ॥ యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే । తావాన్సర్వేషు వేదేషు
బ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥ ౪౬ ॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ఆత్మస్వరూప తత్ప్రాప్త్యుపాయ బహిర్భూతానామర్థానాం యోగం ప్రాప్తానాం చ క్షేమం పరిత్యజ్యాత్మవాన్ భవ ఆత్మస్వరూపాన్వేషణ పరో భవ "అప్రాప్తస్య ప్రాప్తిర్యోగః ప్రాప్తస్య పరిరక్షణం" క్షేమః - ఏవం వర్తమానస్య తే రజస్తమః ప్రచురతా నశ్యతి - సత్త్వం చ వర్ధతే - న చ వేదోదితం సర్వం సర్వస్యోపాదేయం - యథా సర్వార్థే పరికల్పితే సర్వతస్సంప్లుతోదకే ఉదపానే పిపాసోర్యావానర్థః యావదేవ పానీయం ప్రయోజనం తావదేవ తేనోపాదీయతే న సర్వం - ఏవం సర్వేషు చ వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః - వైదికస్య ముముక్షోర్యదేవ మోక్షసాధనం తదేవోపాదేయం -

ఆత్మవానితి పదద్వయం క్రమాద్వ్యాచష్టే - ఆత్మస్వరూపేత్యాదినా - నిర్యోగక్షేమ ఇతి సామాన్యేన నిషేధో ముముక్షోర్విహిత వ్యతిరిక్తవిషయ ఇతి జ్ఞాపనాయ బహిర్భూతానామిత్యంతముక్తం - ఆత్మవాన్భవేత్యత్ర మత్వర్థానుపపత్తిమాశంక్యాహ - ఆత్మస్వరూపాన్వేషణపర ఇతి - స్వస్యైవాప్రమత్తతాగర్భ స్వబుద్ధివిశేషతః ప్రాప్త్యపేక్షయా సంబంధవిషయః ప్రత్యయః - యద్వా స్వరూపాన్వేషణాదేవ హ్యాయమాత్మానం లభతే - అన్యథా ఆత్మహా నిరేవ స్యాదితి భావః - ఏవం నిషేధస్య విధేశ్చానుష్ఠానాయ విషయ ఉక్తః అతః కిమిత్యత్ర తదుభయాధీనం ఫలద్వయమాహ - ఏవమితి - న సాత్త్విగుణా స్విషయీకృత్యైతవ కించిత్కర్తవ్యం తేషాంతు నిర్యోగ క్షేమత్వాత్మవత్త్వాభ్యామ సాత్త్వికాహారాది త్యాగహేతుభ్యాం స్వయమేవ యథావర్ణం నాశోన్మేషౌ స్యాతామితి భావః అథ సనిదర్శనమధికారిభేదం ప్రతిపాదయంతం "యావానర్థ" ఇత్యాది శ్లోకం వ్యాచష్టే - నచేతి - వర్ణాశ్రమ ప్రవరచరణాది భేదేన ప్రతినియతాధికారి విషయా హి వేదోదితా ధర్మా ఇతి భావః - సర్వార్థే పరికల్పిత ఇతి - తత్తత్ప్రయోజనాభిలాషి సర్వాధికార్యర్థం పరికల్పితే - యద్వా సర్వశబ్దః ప్రయోజనకాత్స్న్యపరః స్నానపానాది నానాప్రయోజనార్థం పరికల్పితే ఏతచ్చ సర్వతస్సంప్లుతోదక ఇత్యనేనార్థ సిద్ధముక్తం - ఉదపానం కూపతటాకాది - పిపాసోరితి దార్ష్టాంతికప్రస్థానానురోధేనాధ్యాహారః - నన్వత్ర దృష్టాంతదార్ష్టాంతికయోః కా సంగతిః నహి పిపాసోరుదపానే యావత్ప్రయోజనం తావదేవ విజానతస్సర్వేషు వేదేష్వితి శంకాం పరిహర్తుం వాక్యపూరణా యాధ్యాహృత్యోక్తం - తావదేవ తేనోపాదీయత ఇత్యాది - సర్వేషు చేతి చ శబ్ద ఉపాదేయానుపాదేయాంశ సంకలనద్యోతనార్థః - నను బ్రాహ్మణస్యేత్యేతత్ప్రకరణాసంగతం క్షత్రియాయైవ హ్యుపదిశ్యతే - కశ్చ బ్రాహ్మణస్యాపి శేషః, బ్రహ్మవిద్యాయామపి త్రైవర్ణిక సాధారణత్వాత్ విజానత ఇతి చాయుక్తం - విజానన్నేవ హి కామనాధికారాదిష్వపి ప్రవర్తతే - బ్రాహ్మణశబ్దశ్చాత్ర న తదధీత ఇత్యాద్యర్థాంతరపరః - బ్రాహ్మ్యాజాతావితి నిపాతనేన జాతివ్యతిరిక్తార్థే బ్రాహ్మ ఇత్యేవ వక్తవ్యత్వాత్ - తత్రాహ - వైదికస్య ముముక్షోరితి - బ్రహ్మణ తీతి నిరుక్త్యా బ్రాహ్మణశ్శకంధ్వాదిషు పరరూపం వక్తవ్యమితి పరరూపే కృతే ప్రజ్ఞాదిత్వాదణ్ప్రత్యయే చ బ్రాహ్మణ ఇతి రూపం భవతి - బ్రహ్మ చాత్ర వేదః వేదేష్విత్యత్రైవ ప్రసక్తత్వాత్ - అతోత్ర బ్రాహ్మణశబ్దో వైదికమాత్రపర ఇతి న క్షత్రియార్థోపదేశాద్యనుపపత్తిః - బ్రాహ్మణశబ్దస్యాత్ర సన్న్యాసిపరత్వేన శంకర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తే మాఫలేషుకదాచన।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ నాన్యత్॥ ౪౬॥ అతస్సత్త్వస్థస్య ముముక్షోరేతావదేవోపాదేయమిత్యాహ ॥ నిత్యేనైమిత్తికే కామ్యేచ కేన చిత్ఫలవిశేషేణ సంబంధితయా శ్రూయమాణేకర్మణి నిత్యసత్త్వస్థస్య ముముక్షోస్తే కర్మమాత్రేధికారః - తత్సంబంధితయా ఽవగతేషుఫలేషు నకదాచిదప్యధికారః ఫలస్యబంధరూపత్వాత్ ఫలరహితస్య కేవలస్య మదారాధనరూపస్య మోక్షహేతుత్వాచ్చ మాచకర్మ ఫలయోర్హేతుర్భూః - త్వయా ఽనుష్ఠీయమానేపి కర్మణినిత్యసత్త్వస్థస్య ముముక్షోస్తవా కర్తృత్వ మప్యనుసంధేయం-

వ్యాఖ్యాత్వతిమందా - "అమానంచమానంచనిర్విద్యాథబ్రాహ్మణః" ఇతి శ్రుతిస్తుయోగినః ప్రకృష్టతరాంతర సత్వమవస్థావిశేషమాహ - విజానతఇతిచ విశిష్టజ్ఞానవత్వముచ్యతే - విశిష్టత్వంచ హేయోపాదేయవిషయతయా తథావిధజ్ఞానవాంశ్చ ముముక్షురేవస్యాదితి - తావానిత్యస్య వ్యవచ్ఛేద్యమాహ- నాన్యదితి - వేదోదితమపి నమోక్షసాధన వ్యతిరిక్తముపాదేయం - అనధికృతత్వాత్ నహ్యన్యవర్ణాశ్రమాస్య ఫలకాముకాదిధర్మా న్యస్యోపాదేయ ఇతిభావః (*) ఏవంతర్హి మోక్షసాధనేతర సకలపరిత్యాగే నిత్యనైమిత్తికనిషేధ శాస్త్రాతిలంఘనేన కామచారదోషస్స్యాత్తావానితిచకియా నుచ్యతఇతిశంకాయా ముత్తరశ్లోకమవతారయతి- అతఇతి - నకామచారదోషః ఏతావతఉపాదేయత్వాత్ - నాప్యన్యేచ్ఛో రన్యోపాయ ప్రవృత్తిదోషః, తత్తత్ఫలపరిత్యాగేన సాధారణస్వరూప మాత్రస్యోపాదేయత్వా దితిభావః - కర్మణీతి సామాన్యశబ్దస్య యోగ్యాన్విశేషానాహ- నిత్యఇత్యాదినా-కేనచిదిత్యాదికం రాశిత్రయేపిసంబధ్యతే- తేన నిత్యనైమిత్తికయోరపూర్వమాత్రార్థతామిచ్ఛతాం కుదృష్టీనాం దృష్టిరపహృతా - కర్మాంతరాధికారోపాత్తదురితక్షయాకరణ నిమిత్తప్రత్యవాయ పరిహార ప్రాజాపత్యాదిలోక పశుపుత్రాదియథాసంభవం నిత్యాదేఃఫలం - ఫలవిశేషేణేతి - యథోత్పత్తివాక్యే స్వరూపేణైవోత్పన్నానాం కర్మణాంకామాధికారే స్వర్గాదిఫలవిశేషేణ సంబంధితయాశ్రుతత్వాత్ స్వర్గాదికంఫలమిష్యతే- ఏవం మోక్షాధికారేపి మోక్షాఖ్యఫలవిశేషేణ సంబంధితయా శ్రుతత్వాత్సోపి ఫలమితిభావః - తఇతిశబ్దస్య ప్రకృతాన్వితం తాత్పర్యమాహ - నిత్యసత్వస్థస్య ముముక్షోరితి - మోక్షతత్సాధనాది ఫలవ్యవచ్ఛేదాయ తత్సంబంధితయా వగతేష్విత్యుక్తం - స్వర్గపశ్వాదిష్వితి శేషః - మేతినసిషేధవిధిః కింత్వభావమాత్ర బోధకఇతి నకదాచిదిత్యుక్తం - ఫలయోగ్యతానిషేధాత్తత్సంగనిషేధోపి ఫలితః - కర్మమాత్రాధికారే ఫలానధికారేచ బుద్ధిస్థక్రమేణ హేతుద్వయమాహ - సఫలస్యేతి - నహిమోక్ష మిచ్ఛతోబంధరూప ఫలాభిలాషఉపపన్నః నచతద్ధేతుపరిత్యాగ ఉచితఇతిభావః - కేవలస్యేత్యే తన్నఫల రాహిత్యమాత్రపరం ఫలరహితస్యేత్యుక్తత్వాత్-అపి తర్హిస్వరూపతఏవ ప్రయోజనత్వపరం తత్రహేతుమదారాధనరూపస్యేతి - కర్మఫలయోరితి - పునరుక్తిప్రసంజక షష్ఠీసమాసాదప్యుభయపదార్థ ప్రధానోద్వంద్వ ఏవోచితః - వక్ష్యమాణా కర్తృత్వానుసంధాన సంగ్రహశ్చాత్రయుక్త ఇతిభావః- "కర్మణ్యేవాధికారస్తే మాతెసంగోస్త్వకర్మణి" తి - పూర్వోత్తరవచనాభ్యామయం కర్మహేతుత్వనిషేధో వ్యాహస్యేతేత్యత్రాహ - త్వమేతి - నాత్రవస్తుతో హేతుత్వంనిషిధ్యతే - అపితుహేతుత్వాను సంధానమిత్యర్థః - నను ఫలహేతుత్వనిషేధః పునరుక్తః "మాఫలేషుకదాచనే" త్యుక్తత్వాత్

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మాకర్మఫలహేతుర్భూర్మా తేసంగోస్త్వకర్మణి॥ ౪౭॥ యోగస్థఃకురుకర్మాణి సంగం
త్యక్త్వాధనంజయ।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ఫలస్యాపిక్షున్నివృత్త్యాదే ర్నత్వంహేతు రిత్యనుసంధేయం - తదుభయంగుణేషువా సర్వేశ్వరేమయివా ఽనుసంధేయ మిత్యుత్తరత్రవక్ష్యతే - ఏవమనుసంధాయ కర్మకురు - అకర్మణ్యననుష్ఠానే - నయోత్స్యామీతి యత్త్వయాభిహితం నతత్రతేసంగోస్తు - ఉక్తేనప్రకారేణ యుద్ధాదికర్మణ్యేవ సంగోస్త్విత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఏతదేవస్ఫుటీకరోతి॥ రాజ్యబంధుప్రభృతిషు సంగంత్యక్త్వా యుద్ధాదీని కర్మాణియోగస్థఃకురు-

---

యదితు భోజనాదిసాధ్య క్షున్నివృత్త్యాది ఫలనిషేధః - తదాతదుపాయ రాగస్యాపినివృత్తేః శరీరధారణాదే రప్యభావప్రసంగేనోపాయానుష్ఠానస్యైవ లోపస్స్యాదిత్యత్రాహ- ఫలస్యాపీతి- క్షున్నివృత్త్యాదే రిత్యనేనపౌనరుక్త్యం పరిహృతంనత్వం హేతురిత్యను సంధేయమితి నాత్రక్షున్నివృత్త్యాది స్వరూపంనిషిధ్యతే - అపిత్వాత్మ నస్తద్ధేతుత్వాను సంధానమితిభావః - నను, కథంకర్మఫలయోర్హేతుస్సన్నహేతురిత్యనుసంధీయేత- ఏవంచ చార్వాకాదివదనయో ర్నిర్హేతుకత్వ మనుసంధేయంస్యా త్తతశ్చోపాయానుష్ఠానమేవహీయేత - అహేతుకతయా బుధ్యమానేప్రయాసా యోగాదిత్యత్రాహ- తదుభయమితి - ఉభయంకర్మహేతుత్వం ఫలహేతుత్వంచ - ఉత్తరత్రేతి - అయమేవ తృతీయాధ్యాయ ప్రధానార్థః, తథాహిసంగ్రహః - “అసక్త్యాలోకరక్షాయై గుణేష్వారోప్యకర్తృతాం।సర్వేశ్వరేవాన్యస్యోక్తా తృతీయేకర్మకార్యతే”తి- ఏవమహేతుకత్వ చోద్యంతావత్పరిహృతం- తథాప్యాత్మహేతుకత్వానుసంధాన నిషేధేనాననుష్ఠాన ప్రసంగ స్తదవస్థ ఇతిచేన్నైవం- నహ్యత్రానుష్ఠానస్యాననుష్ఠానతయా భ్రాంతిరుచ్యతే - నాప్యనుష్ఠాతృత్వస్య సతోప్యప్రతిపత్తిర్విధీయతే - యేనవిరోధస్స్యాత్, కింత్వనేకహేతుకస్మింశ్చేదేకస్యైవహేతుత్వం త్రైగుణ్యాద్యుపాధికే స్వరూపప్రయుక్తత్వంచ భ్రాంతిసిద్ధమితి తదుభయంనిషిధ్యతే - వక్ష్యతేహి శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్యాదినా తృతీయాధ్యాయేచ - కించ, సాక్షాత్కర్తృత్వా ననుసంధానవిధావపి నాకర్తృత్వానుసంధాన కర్తృత్వ ప్రతిపత్తినిషేధయో రప్యననుష్ఠానప్రసంగః- సహికుర్వన్నేవ స్వకృతోపకారనిగూహనవదాహార్యబోధేన తథాప్రతిపద్యతే - అన్యత్రవా కర్మణిక్రియమాణఇతి నకశ్చిద్దోషః - సర్వేశ్వరఇతినిర్దేశః - తస్మిన్కర్తృత్వా ధ్యవసాయౌచిత్యార్థం జీవస్యాపిహి కర్తృత్వంతత్వతః పరమాత్మాయత్తమితి “పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే” రిత్యధికరణేస్థాపితం - పూర్వోత్తర వాక్యాద్యవిరోధాయ కర్మస్వరూప పరిత్యాగంపరిహరతి - ఏవమితి - గుణేశ్వరాధీనత్వబుద్ధావపి కింమేపరిత్యక్తఫలేన దుఃఖస్వరూపేణ భోజనాది కర్మణేతి త్వయా నోదాసితవ్యమితిభావః - అననుష్ఠానఇతి - కర్మణీత్యత్ర కర్మశబ్దః క్రియావాచీనఞత్ర తదభావపరఇతిభావః - అననుష్ఠానస్య ప్రతిషేధార్థం ప్రసంగంస్మారయతి-నయోత్స్యామీతి - అసంగకర్మనిషేధ ఫలితమన్యత్రసంగమాహ- ఉక్తేనేతి (*) అనంతర గ్రంథంసంగమయతి- ఏతదేవేతి-అవధారణేనార్థాంతరపర్యుదాసః - స్ఫుటీకరోతీతి - పౌనరుక్త్యపరిహారః- రాజ్యబంధు ప్రభృతిష్వితి- రాజ్యప్రభృతిషుసంగః ఫలద్వారాబాధకః బంధుప్రభృతిషుసంగస్తు యుద్ధాద్యననుష్ఠానద్వారేతి తదుభయమపి త్యాజ్యత్వాదత్ర సంగశబ్దేన సంగృహీతమితిభావః - యుద్ధాదీనీతి - ప్రకృతవిశేషప్రదర్శన మానుషంగికత్వసూచనాయోక్తం -

శ్లో॥ మూ॥ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమోభూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే ॥ ౪౮ ॥ దూరేణహ్యవరంకర్మ బుద్ధియో
గాద్ధనంజయ । బుద్ధౌశరణమన్విచ్ఛ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తదంతర్భూతవిజయాది సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమోభూత్వాకురు- తదిదంసిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వం యో
గస్థఇత్యత్ర యోగశబ్దేనోచ్యతే- యోగస్సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వరూపం చిత్తసమాధానం ॥ ౪౮ ॥
కిమర్థమిదమ సకృదుచ్యత ఇత్యత్రఆహ ॥ యోయం ప్రధానఫలత్యాగవిషయో ఽవాంతరఫల
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వవిషయశ్చబుద్ధియోగః- తద్యుక్తాత్కర్మణఇతరత్ కర్మదూరేణావరం-
మహదిదంద్వయోరుత్కర్షాపకర్ష రూపంవైరూప్యం ఉక్తబుద్ధియోగయుక్తం కర్మనిఖి
లసాంసారికదుఃఖం వినివర్త్య పరమపురుషార్థలక్షణంచ మోక్షంప్రాపయతి - ఇతరదపరి
మిత దుఃఖరూపంసంసారమితి - అతఃకర్మణి క్రియమాణేఉక్తాయాం బుద్ధౌశరణమన్విచ్ఛ
శరణంవాసస్థానం-

తదంతర్భూతేతి - "లాభాలాభౌజయాజయౌ" ఇతి పూర్వోక్తానుసంధానేనాహ- విజయాదీతి- యోగస్థః
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమోభూత్వే త్యనయో రేకవాక్యత్వే పౌనరుక్త్యాద్భిన్నవాక్యేతు తాదృశ శ్రుతివాక్యవిశేషోప
బ్రహ్మణాపయుక్ యోగశబ్దార్థ వ్యాఖ్యానరూపత్వేన పౌనరుక్త్యాచ్చ కుర్వితీదమావర్తితం "విద్యావినయ
సంపన్న" ఇత్యాదిప్రదేశాంతరోక్త సమత్వాంతర వ్యావర్తనాయోక్తం-తదిదంసిద్ధ్యసిద్ధ్యోరితి- సార్వత్రిక
యోగశబ్దప్రయోగ విషయవ్యావృత్త్యర్థముక్తం - యోగస్థఇత్యత్రేతి - యోగశబ్దస్య సిద్ధ్యసిద్ధిసామ్యేక్వచి
దపి ప్రయోగోనదృశ్యత ఇత్యత్రాహ- యోగఇతి- చిత్తసమాధానే ప్రయోగస్తావ ద్యోగానుశాసనాదిసిద్ధః -
ఇదమపిసమత్వం తద్రూపమితి యోగశబ్దార్థ ఇత్యాకూతం (*) అభ్యాసరూప తాత్పర్యలింగ వివక్షామభిప్ర
యన్ పౌనరుక్త్య శంకాద్వారేణోత్తర శ్లోకమవతారయతి- కిమర్థమితి- ఇదం సామ్యానుసంధానరూపం
చిత్తసమాధానం తద్ధ్యనంతరంప్రశస్యతే - కర్మమాత్రనిందాభ్రమం పరిజిహీర్షన్ బుద్ధియోగశబ్దస్య ప్రకర
ణవిశేషితం వాచ్యాంశంతావదాహ - యోయమితి - అజహల్లక్షణయా బుద్ధిప్రాచుర్యహేతుకయా లక్షిత
మాహ . తద్యుక్తాత్కర్మణఇతి - ఇతరదిత్యనేన ప్రకరణవిహిత కర్మవ్యతిరిక్త విషయోత్రనిందా కర్మ
సింహేతిసూచితం - దూరావరశబ్దయో రత్రవివక్షితంఃఉత్కర్షతి - మహదితి - తృతీయప్రకారే కృపణాః
ఫలహేతవ ఇత్యనంతరవాక్యేన బుద్ధియుక్తఇత్యాదినావ వక్ష్యమాణం శ్రుతిస్మృత్యంతరాదితశ్చ సిద్ధంవైరూ
ప్యప్రకారమాహ - ఉక్తేతి - మంత్రౌషధ కేవలయాగాది వ్యావర్తనాయనిఖిలశబ్దః తస్యోపాధివిశేషా వచ్ఛి
న్నకాత్స్న్యేఽర్థేపి ప్రయోగాదవచ్ఛేద కోపాధ్యంతర వ్యావర్తనాయోక్తం - సాంసారికేతి - కేవలకర్మ
సాధ్య స్వర్గాదివ్యావర్తనాయ పరమశబ్దః అపరిమితశబ్దేన స్వభావసంఖ్యాకాలాదిప్రయుక్త సంభావితస
మస్త పరిచ్ఛేదనిరాసః - హిశబ్దస్య హేత్వర్థతా మభిప్రయన్నాహ - అతఇతి - ప్రకరణాదివిరుద్ధ సంఖ్యా
ద్యుక్తకర్మస్వరూప పరిత్యాగపూర్వక జ్ఞానమాత్రోపాదాన భ్రమవ్యుదాసాయోక్తం కర్మణిక్రియమాణఇతి -
ఉక్తాయామితి - తాత్పర్యాతిశయస్యా క్త్యర్థం పూర్వోక్త మభ్యస్యతఇతిభావః- "ఉపాయేగ్రహరక్షిత్రో
శ్శబ్దశ్శరణమిత్యయం" ఇత్యాదినావగతం శరణశబ్దస్య రక్షకాద్యర్థాంతరం వ్యావర్తయ న్వివక్షితం వక్తుం
వాచ్యంతావదాహ- వాసస్థానమితి- నన్విదమసంగతం బుద్ధేర్వాసస్థాన గృహాద్యాయత్వా భావాదిత్యత్రాహ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కృపణాః ఫలహేతవః॥ ౪౯॥ బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే। తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥ ౫౦॥ కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః। జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయం॥ ౫౧॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తస్యామేవ బుద్ధౌ వర్తస్వేత్యర్థః - కృపణాః ఫలహేతవః ఫలసంగాదినా కర్మ కుర్వాణాః కృపణాః సంసారిణో భవేయుః॥ ౪౯॥ బుద్ధియోగయుక్తస్తు కర్మ కుర్వాణః ఉభే సుకృతదుష్కృతే అనాదికాలసంచితే అనంతే బంధహేతుభూతే జహాతి - తస్మాదుక్తాయ బుద్ధియోగాయ యుజ్యస్వ - యోగః కర్మసు కౌశలం - కర్మసు క్రియమాణేష్వయం బుద్ధియోగః కౌశలమతిసామర్థ్యం - అతిసామర్థ్యసాధ్యమిత్యర్థః॥ ౫౦॥ బుద్ధియోగయుక్తాః కర్మజం ఫలం త్యక్త్వా కర్మ కుర్వంతః - తస్మాత్ జన్మబంధవినిర్ముక్తాః అనామయం పదం గచ్ఛంతి హి-

---

తస్యామేవేతి - కర్మయోగస్థో హ్యత్రోపదిశ్యత ఇతి భావః - "కదర్యే కృపణక్షుద్ర కింపచానమితంపచా" ఇతి కృపణశబ్దస్య పురుషవిశేషే రూఢత్వాత్ - బుద్ధియుక్త ఇత్యాదినా ఫలాభిసంధిరహితపురుషాణాం ప్రశస్యమానత్వాన్మా కర్మఫలహేతురితి పురుషే ఫలహేతుశబ్దస్య ప్రకృతత్వాత్ "కృపణాః ఫలహేతవ" ఇత్యత్రాపి ఫలాభిసంధిపూర్వక కర్మకారిణః పురుషా ఏవ నింద్యంతే - నతు, ఫలమాత్రమిత్యభిప్రాయేణాహ - ఫలసంగాదినేతి - పురుషాణామపి హి స్వకర్మద్వారా ఫలహేతుత్వమస్త్యేవ "కర్మబంధ వినిర్ముక్త" ఇత్యాదేః ప్రతిరూపతయా పరమనిశ్శ్రేయస వైధుర్యస్యాత్ర కృపణశబ్దేనాభిధాతుముచితత్వాత్ సంసారిణ ఇత్యుక్తం-అకృపణప్రదర్శన పరానంతరశ్లోక పరామర్శాచ్చాయ మేవార్థ ఉచిత ఇతి భావః (*) బుద్ధియుక్తో జహాతీహేత్యస్యేహ కర్మణి క్రియమాణే బుద్ధియుక్త ఇత్యన్వయమభిప్రేత్యాహ - బుద్ధియోగయుక్తస్తు కర్మ కుర్వాణ ఇతి, యద్వా కర్మ కుర్వాణ ఇతి ప్రకరణాపన్నముక్తం ఇహశబ్దస్య తు జహాతినాన్వయః "ఇహైవ తైర్జితస్స్వర్గ" ఇత్యాదివత్ తతశ్చ ప్రతిబంధకనివృత్తిరుక్తా భవతి - బుద్ధిరహిత కేవలకర్మాదిభిరనివర్త్యత్వాద్యర్థత్వమాహ - అనాదికాలసంచితే అనంతే ఇతి అనాదికాల సంచితత్వమనంతత్వ నిదానం సుకృతస్యాపి నిరపురుషార్థస్యాదిత్యత్రోక్తం బంధహేతుభూతే ఇతి - నహి కాంచన కాలాయసశృంఖలయోర్బంధహేతుత్వే కశ్చిద్విశేషః - ముముక్ష్వపేక్షయా చ స్వర్గాదికారణం సుకృతమపి దుష్కృతమేవ అలౌకికత్వే సత్యనిష్టసాధనత్వాత్ స్వర్గాదేరపి హి ముముక్ష్వపేక్షయా నిరయత్వం "ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన" ఇత్యాదిభిః ప్రతిపాదితమితి భావః - బుద్ధియుక్త ఇత్యస్య యోగాయేత్యస్య చ భిన్నార్థపరత్వ వ్యుదాసాయాహ - తస్మాదుక్తబుద్ధియోగాయేతి - యుజ్యస్వ సంనహ్యస్వోద్యుక్తో భవేత్యర్థః "సమత్వం యోగ ఉచ్యత" ఇతి వద్యోగశబ్ద వ్యాఖ్యాభ్రమనిరాసాయాహ - కర్మస్వితి - కౌశలశబ్దస్య తాత్పర్యం వక్తుం వాచ్యం తావదాహ - అతిసామర్థ్యమితి - బుద్ధియోగస్య కర్మసామర్థ్యాత్మకత్వం కథమిత్యత్రాహ - అతిసామర్థ్య సాధ్య ఇత్యర్థ ఇతి - కార్యే కారణ ఉపచరితః - అనేన శ్లోకేన బంధకసుకృత దుష్కృతహానముక్తం (*) అథ తత్ఫలభూత బంధనివృత్తిపూర్వికామృతత్వ ప్రాప్తిపరస్య కర్మజమితి శ్లోకస్య హేతుఫలభావ క్రమేణాన్వయమాహ - బుద్ధియోగయుక్తా ఇతి - కర్మజం ఫలం సాంసారికం జన్మబంధో జన్మనా బంధః స్వచ్ఛందత్వహానిః - అథవా జన్మైవ బంధ ఇతి కర్మధారయః - అనామయం పదం స్థానవిశేషో వా పరమప్రాప్యం పరమాత్మస్వరూపం వా ప్రకరణవశాదత్ర బ్రహ్మపర్యంత జీవ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి । తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ ॥
౫౨ ॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ప్రసిద్ధం హ్యేతత్సర్వా సూపనిషత్స్విత్యర్థః॥౫౧॥ఉక్తప్రకారేణ కర్మణి వర్తమానస్య తయా వృత్త్యా నిర్ధూతకల్మషస్య తే బుద్ధిర్యదా మోహకలిలం అల్పాల్ప ఫలసంగయోగహేతుభూతం మోహరూపంకలుషం వ్యతితరిష్యతి తదా అస్మత్త ఇతః పూర్వం త్యాజ్యతయా శ్రుతస్య ఫలాదేరితః పశ్చాచ్ఛ్రోతవ్యస్య చ కృత్స్నే స్వయమేవ నిర్వేదం గంతాసి గమిష్యసి ॥ ౫౨ ॥ యోగేత్విమాం శృణ్విత్యాదినోక్తస్యాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానపూర్వకస్య బుద్ధివిశేషసంస్కృతస్య ధర్మానుష్ఠానస్య లక్షణభూతం యోగాఖ్యం ఫలమాహ ॥ శ్రుతిః శ్రవణం - అస్మత్తశ్శ్రవణేన విశేషతః ప్రతిపన్నా సకలేతర

స్వరూపం వా పద్యతే గన్తేతి పదత్రయమపి హి సాక్షాదన్యథా వాముక్తప్రాప్యత్వాత్పదశబ్దవాచ్యం హి శబ్దస్యాత్ర హేతుత్వాదిపరత్వాసంభవాత్ప్రసిద్ధిపరత్వం - ప్రసిద్ధిస్థలంచాహ - ప్రసిద్ధమితి - ఏవముక్తప్రకారో హేయోపాదేయవిభాగోయుక్త్యాగమనిరపేక్షం తథైవ స్పష్టోభవిష్యతీతి చమత్కారార్థముచ్యతే (*) యదేతి శ్లోకేన మోహతరణహేతుం ప్రకృతం దర్శయతి-ఉక్తేతి-పుణ్యాపాపరూప సాంసారికకర్మణామోహః తచ్ఛఫలాభిసంధ్యాదిరహితకర్మణా నివర్త్యః తతః "కారణాభావాత్కార్యాభావ" ఇతి అత్యల్పఫలసంగహేతుభూత మిత్యనేన మోహస్యేదానీం నిర్వేద ప్రతిబంధకత్వముచ్యతే - మోహస్వరూపాతిరిక్తస్య తత్సాధ్యస్య కాలుష్యస్యాభావాన్మోహరూపమిత్యుక్తం - కలుషశబ్దోఽత్ర కాలుష్యపరః - అస్మత్త ఇతి - ఆప్తతమేభ్య ఇతి భావః - త్యాజ్యతయేతి - నిర్వేదయోగ్యత్వాయోక్తం నహిశ్రోతవ్యేషు శ్రుతేషుచ ఉపాదేయాంశో నిర్వేదహేతుః - యద్వా శ్రోతవ్యస్యేత్యస్యోపాదేయవిషయత్వాయ శ్రుతస్యేత్యత్ర త్యాజ్యతయేతి విశేషణం హేయసంగముపాదేయ వైతృష్ణ్యంచ పరామృశ్య భవతి హి నిర్వేదః-సచ,స్వావజ్ఞారూపః-యథాహుః గాంధర్వవేదినః"తత్త్వజ్ఞానాపదీర్ష్యాదేర్నిర్వేదస్స్వావమానన" మితి- శ్రోతవ్యస్యేత్యాదేస్సంబంధసామాన్యషష్ఠ్యా వివక్షిత విశేషకథనం కృతమితి - స్వయమేవేతి - అస్మద్వాక్యాది నిరపేక్ష ఇత్యర్థః - గంతాసీత్యత్ర పదభేదభ్రమం నిరస్యతి - గమిష్యసీతి - గంతాసీత్యత్ర ద్వితీయాన్వయాత్తృజం తత్త్వం న యుజ్యతే- తృన్నంత త్వేతుభవిష్యత్వవివక్షా నస్వారసికీ అతోలుడం తతమైకపద్యం యుక్తం - ఏవంజేతాసీతి వక్ష్యమాణేపి - అనద్యతనవిహిత లుడంతోపి శబ్దో వ్యతితరిష్యతీత్యే తత్తుల్యతయా భవిష్యన్మాత్రార్థేన వ్యాఖ్యాత ఇతి "నిత్యాత్మాసంగకర్మేహా గోచరాసాంఖ్యయోగధీః। ద్వితీయే స్థితధీలక్ష్మా ప్రోక్తాంతన్మోహశాంతయే" ఇతి (*) సంగ్రహశ్లోక మనుసందధానో జ్ఞానయోగాభిధానోపక్రమ భూతముత్తరశ్లోకమవతారయతి - యోగేత్వితి - బుద్ధివిశేషో వ్యవసాయాత్మికేత్యాదినా పూర్వోక్తః లక్ష్యభూతముద్దేశ్య భూతమిత్యర్థః - శ్రుతివిప్రతిపన్నేత్యస్య ప్రకృతానుపయుక్తాం ప్రకృతవైదికవాక్యవిరోధితాభ్రమం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచేతి ప్రకృతానురోధేన వ్యుదస్యతి- శ్రుతిః శ్రవణమిత్యాదినా- అస్మత్త ఇతి- సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తి పరమకారుణ్యాదిభిరనాఘ్రాతభ్రమవిప్రలంభ ప్రమాదాదిదోషగంధాదవ్యాజబంధోరీశ్వరాదితి భావః- విశబ్దస్య విరుద్ధార్థతాం వ్యుదాసాయ వైశిష్ట్యార్థతామీశ్వరాచ్ఛ్రవణేన సిద్ధాం దర్శయతి - విశేషత ఇతి - స్థాస్యతీతి స్థాయిత్వం హ్యుక్తం విశేషం పూర్వోక్తంవ్యనక్తి - సకలేతరేతి - అనేనైవ(అర్థేనైవ)విశేషోహి నిరాకారతయాధియా స్థితి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా। సమాధావచలా బుద్ధిస్తదా యోగమవాప్స్యసి॥ ౫౩॥ అర్జున ఉవాచ॥
స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ। స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిం॥ ౫౪॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ విసజాతీయ నిత్యనిరతిశయసూక్ష్మతత్త్వ(ఆత్మ)విషయా స్వయమచలా ఏకరూపా బుద్ధిరసంగక ర్మానుష్ఠానేన నిర్మలీక్రియతే మనసి యదా నిశ్చలా స్థాస్యతి తదా యోగమాత్మావలోకనమవాప్స్యసి- ఏతదుక్తం భవతి, శాస్త్రజన్యాత్మజ్ఞానపూర్వక కర్మయోగః స్థితప్రజ్ఞతాఖ్య జ్ఞాననిష్ఠామా పాదయతి జ్ఞాననిష్ఠారూపా స్థితప్రజ్ఞతా తు యోగాఖ్యమాత్మావలోకనం సాధయతీతి॥ ౫౩॥ ఏవ ముక్తః పార్థో ఽసంగకర్మానుష్ఠానరూపకర్మయోగసాధ్యస్థితప్రజ్ఞతాయా యోగసాధనభూ తాయాస్స్వరూపం స్థితప్రజ్ఞస్యానుష్ఠానప్రకారంచ పృచ్ఛతి॥ సమాధిస్థస్య స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా కో వాచకశబ్దః- తస్య స్వరూపం కీదృశమిత్యర్థః- స్థితః ప్రజ్ఞః

భావః - నిశ్చలాచలశబ్దయోః పౌనరుక్త్యపరిహారాయోక్తం - స్వయమిత్యాది - ఉద్దేశ్యాంతర్గతమచలత్వం నిశ్చలత్వం తత్ర విధేయో విశేషఇతి - స్వయంశబ్దస్య భావః ఏకరూపార్థ విషయత్వా దేకరూపా విషయాం తరసంచారరహితా చేత్యర్థః, అథవా ''శ్రుతివిప్రతిపన్నే''తి శ్రవణస్యోక్తత్వాన్మననస్థిరీకృతత్వం కుతర్కైర కంపనీయత్వంచ పదాభ్యాం వివక్షితం, యద్వా పూర్వోక్త బహుశాఖత్వానంతత్వనిషేధపరో చలశబ్ద ఇత్య భిప్రాయేణోక్తం - ఏకరూపేతి - సమాధీయతే తస్మిన్నాత్మజ్ఞానమితి సమాధిర్మనఇతి నిర్వచనేన తైలధారా వదవిచ్ఛిన్నస్మృతిహేతుతామభిప్రయతోక్తం - అసంగేత్యాది - యోగశబ్దస్యాత్ర జ్ఞానయోగరూప నిశ్చలబు ద్ధిసాధ్యఫలవిషయత్వాదాత్మావలోకనమిత్యుక్తం - సమాధిశబ్దస్యాత్ర బుద్ధివిశేషపరత్వే పునరుక్త్యాదిః తత్స్థా నపరత్వే తు లక్షణా చ స్యాదితి భావః ''యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్వి''త్యాదిభిరనేకార్థతయా ప్రసిద్ధోయం శబ్దస్తత్తద్వాక్యానుకూలమనుసంధేయః - ననూపాయతయాహి యోగో విహితః స కథం ఫల తయాత్ర నిర్దిశ్యతే - ఆత్మజ్ఞానపూర్వకస్య చ కర్మయోగస్యాత్మజ్ఞానమేవ సాధ్యం చేదాత్మాశ్రయాదిదోషః శ్రవణమననాభ్యాం స్థితప్రజ్ఞస్య హ్యనుష్ఠానం తథా చ కథమనుష్ఠానసాధ్యా స్థితప్రజ్ఞతా నిశ్చల ప్రజ్ఞాస్థితిమంత రేణ చ కోసావపరస్తదా ప్రాప్యో యోగ ఇత్యత్రాహ - ఏతదుక్తమితి - తత్ర ప్రథమచోద్యం కర్మయోగశ బ్దేన యోగాఖ్యమాత్మావలోకనమిత్యనేన చ పరిహృతం శాస్త్రజన్యాత్మజ్ఞానాత్మావలోకనశబ్దాభ్యామాత్మా శ్రయాదినిరాసః ఆత్మజ్ఞానజ్ఞాననిష్ఠాశబ్దాభ్యాం శ్రవణమాత్రసిద్ధతత్త్వనిశ్చయజ్ఞానయోగవిషయాభ్యాం తృతీ యస్య పరిహారః చతుర్థో వ్యక్తప్రకారేణ సాక్షాత్కారతద్ధేతుస్మృతిసంతతిభేదాత్పరిహృతః - ప్రథమం శా స్త్రతస్తత్త్వజ్ఞానం, తతస్స్మృతిసంతతిరూపముపాసనం, తతస్తన్మూలస్సాక్షాత్కారఇతి జ్ఞానపూర్వభేదః ప్రద ర్శితః (*) ప్రశ్నరూపస్యోత్తరశ్లోకస్యావతారం తత్ర పూర్వోత్తరార్ధయోః క్రమాన్నిష్కృష్టప్రశ్నార్థంచా హ - ఏవమితి - పూర్వార్ధస్యాభిప్రేతం వక్తుమన్వయం తావదాహ - సమాధీతి - సమాధిరత్ర పూర్వనిరుక్తప్ర కారం మనః తత్ర స్థితిః తద్వశీకరణేనావస్థానం కిం ప్రభాషేతేత్యనేన పునరుక్తిపరిహారాయ స్థితప్రజ్ఞస్య కా భా షేత్యత్ర కర్తృతయాన్వయ శంకామపాకరోతి - కో వాచకశ్శబ్ద ఇతి - ననుస్థితప్రజ్ఞ ఇత్యేవ వాచకే సిద్ధే కిం వాచకాంతరం పృచ్ఛ్యతే - కించాత్ర వాచకప్రశ్నస్య ప్రయోజనమిత్యత్రాహ- తస్యేతి- కేనచిద్వాచకేన హి కస్యచిత్ప్రకారభూత ప్రవృత్తినిమిత్త విశిష్టం స్వరూపం నిర్దేష్టవ్యమితి భావః - స్థితప్రజ్ఞశబ్దాత్ స్థితధీ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥శ్రీభగవానువాచ॥ ప్రజహాతియదాకామాన్ సర్వాన్పార్థమనోగతాన్ । ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే ॥ ౫౫ ॥ దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనా స్సుఖేషువిగతస్పృహః । వీతరాగభయక్రోధ

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ కించభాషణాదికంకరోతి॥౫౪॥వృత్తివిశేషకథనేన స్వరూపమప్యుక్తంభవతీతి వృత్తివిశేషఉచ్యతే- ఆత్మన్యేవాత్మనామనసా త్మైకావలంబనేనతుష్టస్తేనతోషేణ తద్వ్యతిరిక్తాన్సర్వాన్మనోగతాన్ కామాన్యదాప్రకర్షేణ జహాతితదా ఽయంస్థితప్రజ్ఞఇత్యుచ్యతే జ్ఞాననిష్ఠాకాష్ఠేయం॥ ౫౫॥ అనంతరంజ్ఞాననిష్ఠస్య తతోర్వాచీనాఽదూరవిప్రకృష్టావస్థోచ్యతే ॥ ప్రియవిశ్లేషాది దుఃఖనిమిత్తేషూ పస్థితేష్వనుద్విగ్నమనాః నదుఃఖీభవతి - సుఖేషువిగతస్పృహః ప్రియేషు సన్నిహితేష్వపి విగతస్పృహః - వీతరాగభయక్రోధః - అనాగతేషుస్పృహారాగః తద్రహితః ప్రియవిశ్లేషాప్రియాగమనహేతు దర్శననిమిత్తం దుఃఖంభయంతద్రహితః -

---

శబ్దస్యార్థాంతరపరత్వభ్రమ నిరాసాయస్థితప్రజ్ఞఇతి పూర్వాధోక్త శబ్ద ఏవాత్రావర్తితః - కించ, భాషమాణాదికమితి కింప్రభాషేతేత్యాదయః - కింశబ్దః క్రియావిశేషణతయాన్వీయమానాః క్రియాప్రకారప్రశ్నపరాఇతిభావః (*) కింప్రభాషేతేతివాచికే కింవ్రజేతేతికాయికే పృష్టేకిమాసీతేతి మానసపరంధ్యానార్థత్వా దత్రాసనస్య - ఏవంకరణత్రయానుష్ఠానప్రకార ప్రశ్నస్యసాక్షా దుత్తరేషు ప్రజహాతీత్యాదిషు చతుర్షుశ్లోకేషు ప్రథమస్యస్వరూప ప్రశ్నోత్తరతా మపిదర్శయతి - ప్రవృత్తివిశేషేతి - ప్రకృష్టానుకూల్యయోగిన్యాత్మనిప్రీతిరూపస్య తోషస్యకామాంతర ప్రహాణహేతుత్వా త్తథాన్వయమాహ - ఆత్మన్యేవేతి - సర్వశబ్దస్యాత్మనితుష్ట ఇత్యేతత్సన్నిధానసిద్ధం సంకోచమాహ - తద్వ్యతిరిక్తానితి - యద్వాత్మన్యేవాత్మనా తుష్టఇతి యథాక్రమమేవాన్వయః - ఆత్మైకవిషయేణహి మనసాన్యతోజాతా లంబుద్ధిస్వరూప సంతోషఇత్యర్థః - ఏతదభిప్రాయేణోక్తం మనసాత్మైకావలంబనేన తుష్టఇతి - తేనతోషేణేతి - “నవివేదాత్మనోగాత్రం తత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థిత” ఇతివత్ - ప్రకర్షేణేతి - అపునరంకురమిత్యర్థః -స్థితప్రజ్ఞవిషయ శ్లోకచతుష్టయంతదవస్థాచతుష్టయ విషయవిషయమితిమన్వానశ్చతుర్థీయమవస్థేత్యాహ - జ్ఞాననిష్ఠాకాష్ఠేయమితి - ఉక్తంచహైరణ్యగర్భైః “దృష్టానుశ్రవికవితృష్ణస్యవశీకారసంజ్ఞావైరాగ్య” మితి-ఐహికాముష్మికసకలఫలవిముఖస్యాయస్తేషు ఫలేషు సవాసనరాగత్యాగః- సావశీకరణసంజ్ఞేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః (*) అత్రైకేంద్రియసంజ్ఞాఖ్యతృతీయావస్థోచ్యత ఇత్యాహ - తతోర్వాచీనేతి - ఓ విజీభయచలనయో రితిధాతు రత్రచలనార్థః వీతరాగభయేతి భయస్యపృథగభిధానాత్ - యద్వానుద్విగ్నేతి నిర్దుఃఖత్వమాత్రంవివక్షితం- తతఏవదుఃఖే ష్విత్యేతదపిదుఃఖహేతుపర మితిమన్వానఆహ - దుఃఖనిమిత్తేష్వితి - ఆదిశబ్దేనా ప్రియాగమనసంగ్రహః భయహేతువ్యావృత్త్యర్థ ముక్త ముపస్థితేష్వితి - దుఃఖోత్పాదన ప్రవృత్తేష్విత్యర్థః-దుఃఖశబ్దవదేవాత్ర సుఖశబ్దస్యాపి హేతుపరతాం తత్రాపి పృథఙ్నిర్దిష్టరాగ విషయాద్విలక్షణతాంచాహ-ప్రియేషుసన్నిహితేష్వపీతి- విగతస్పృహవీతరాగశబ్దయో రపునరుక్తితాంవ్యనక్తి- అనాగతేషు స్పృహారాగఇతి- స్పృహారాగశబ్దౌ సామాన్య విశేషవిషయౌ తతశ్చ విశేషశబ్దసన్నిధానే గోబలీవర్దన్యాయా త్సామాన్యశబ్ది

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్థిరధీర్మునిరుచ్యతే॥ ౫౬॥ యస్సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం । నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ ౫౭ ॥ యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ ప్రియవిశ్లేషాప్రియాగమనహేతుభూతచేతనాంతరగతదుఃఖహేతుభూతస్వమనోవికారః క్రోధః తద్రహితః- ఏవంభూతో మునిః ఆత్మమననశీలః స్థిరధీరిత్యుచ్యతే॥ ౫౬ ॥ తతోర్వాచీనదశా ప్రోచ్యతే॥యస్సర్వత్ర ప్రియేష్వ నభిస్నేహః-ఉదాసీనః ప్రియసంశ్లేషవిశ్లేషరూపం శుభాశుభం ప్రాప్యాభినందన ద్వేషరహితః సోపిస్థితప్రజ్ఞః ॥ ౫౭ ॥ తతోర్వాచీనదశామాహ ॥ యదేం ద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః స్పృష్టముద్యుక్తాని తదైవ కూర్మోఽఙ్గానీ వేంద్రియార్థేభ్య స్స ర్వశః ప్రతిసంహృత్య

స్తద్వ్యతిరిక్త పరఇతిభావః- పునరుక్తిపరిహారాయ భయస్యదుఃఖవిశేషతామాహ- ప్రియేత్యాదినా- హేతుదర్శననిమిత్త దుఃఖమిత్యం తేనప్రియవిశ్లేషా ప్రియాగమనయోర్దుఃఖరూపయో స్సామగ్రీదశామాపన్నో యో హేతుః సూచకశ్చనిమిత్తాదికః తస్యయద్దర్శనం సకలసహకారి సంపత్త్యపేక్షా గర్భం దర్శనమితి జ్ఞానమాత్రపరంవా, తేనయద్దుఃఖం తదానీమేవాంగకంపాది హేతు రుత్పద్యతే తద్భయమిత్యర్థః - క్రోధలక్షణే ప్రియవిశ్లేషావిస్త్రైకాలికః సర్వత్ర క్రోధోత్పత్తిదర్శనాత్,అచేతనేషు వాతాతపకంటకాదిషు బాధకేష్వపి క్రోధాభావాచ్చేతనేత్యుక్తం - యస్తూన్మత్తస్తత్రాపి కుప్యతిసోపి చేతనత్వాధ్యాసేన - అంతరశబ్దేన స్వ దుఃఖహేతు స్వమనోవికారవ్యావర్తనం సహితథావిధో నిర్వేదాదిరూపస్స్యాత్ క్రోధాదాత్మహననాద్యపి పరపీడాభిసంధిగర్భం మనోవికారోఽత్ర రజస్తమస్సమున్మేషకృతోవ్యాపారవిశేషః - తదధీనోజ్ఞానవిశేషఇహతచ్ఛబ్దేనోపచర్యతే మునిర్మననశీల ఇతివ్యుత్పత్తిః, తస్యమననస్యాత్ర సాక్షాత్కరిష్యమాణాత్మ విషయత్వవ్యక్త్యర్థమనుక్త మాత్మమననశీలఇతి - ఏవమస్యా స్తృతీయావస్థాయా ఉద్వేగస్పృహాది విరహసామ్యేప్యౌత్సుక్యమాత్రక్షమవాసనాశేషస్య భస్మచ్ఛన్నదహనవదవస్థితత్వాచ్చ చతుర్థావస్థాతోవిశేషః (*) అథవ్యతిరేక సంజ్ఞాఖ్యాద్వితీయా దశోచ్యతే ఇత్యాహ-తతోర్వాచీనదశేతి-అప్రియేషు స్నేహప్రసంగాభావాత్ప్రియ మాత్రవిషయ సర్వత్రేతిశబ్ద ఇతిదర్శయతి - ప్రియేష్వితి - అభిస్నేహస్య ప్రవృత్తిపర్యంతతయా తదభావోఽత్ర తద్విశేషోపాదానప్రవృత్తిరాహిత్య పర్యంతఇత్యాహ - ఉదాసీనఇతి - ఏతేన ప్రియేత్యాదినాచ వ్యతిరేక సంజ్ఞాత్వంవ్యనక్తి - అపక్వాన్ కషాయాన్ పక్వేభ్యః పృథగనుసంధాయ తేషామపి పాకాపాదనదశాహి వ్యతిరేకసంజ్ఞా, తత్రస్వయంప్రియేషు ప్రవృత్తిరహితో దైవాగత ప్రియసంశ్లేష విశ్లేషయో శ్చాభినందనాదిరహితఇత్యుక్తే పక్వేతరేషాం రాగాదీనాం పాకాభిలాషేణ మనోవ్యాపారవిశేష నివారణముక్తంస్యాత్, అభినందనం చాత్రాభితోనందనం అనుబంధిషు కాలాంతరేషుచ ప్రీత్యనువృత్తిహేతుభూతనందనమిత్యర్థః,ఏవం ద్వేషేపి (*) అథ యతమానసంజ్ఞాఖ్యా ప్రథమాదశోచ్యతే ఇత్యత్రాహ - తతోర్వాచీనదశేతి - ప్రసక్త ప్రతిషేధార్థమాహ - స్పృష్టముద్యుక్తానీతి - తేనవార్ధకరోగాది ప్రయుక్తాశక్తిసుషుప్త్యాది కృతనివృత్తి వ్యవచ్ఛేదః - తదైవేతి - భోగానంతర నివృత్తివ్యుదాసః - కూర్మోఽఙ్గానివేత్యనేనేంద్రియాణాం సంకల్పవిశేషమాత్ర నియామ్యత్వముచ్యతే - సర్వశబ్దఇతి - విలోకనభాషణ విలాసపరిహాసాది నివృత్తిపరః విషయ దోషదర్శనాది హేతుప్రకారపరోవా-ప్రతిసంహృత్యేత్యనేనేంద్రియనిరోధస్యాత్మ మననాంగతాదర్శితా-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా ॥ ౫౮ ॥ విషయావినివర్తంతే నిరాహారస్య
దేహినః । రసవర్జంరసోప్యస్యపరం

శ్రీ॥గీ॥భా॥మనఆత్మన్యవస్థాపయతి – సోపిస్థితప్రజ్ఞః – ఏవం చతుర్విధా జ్ఞాననిష్ఠా పూర్వపూ
ర్వా ఉత్తరోత్తరనిష్పాద్యా ॥ ౫౮ ॥ ఇదానీంజ్ఞాననిష్ఠాయాదుష్ప్రాపతాంతత్ప్రాప్త్యుపాయం
చాహ ॥ఇంద్రియాణామాహార విషయాః నిరాహారస్యవిషయేభ్యఃప్రత్యాహృతేంద్రియస్యదేహి
నోవిషయావినివర్తమానా రసవర్జం వినివర్తన్తే రసోరాగః – విషయ రాగో ననివర్తత
ఇత్యర్థః –రాగోప్యాత్మస్వరూపం విషయేభ్యః పరంసుఖతరం

అత్రచ జ్ఞాననిష్ఠావస్థా విశేషప్రకరణే సుషుప్త్యాదివిలక్షణా వ్యాపారోపరతిస్తత్సాధ్యాత్మ గోచర మనోవ
స్థాపనపర్యంతా వివక్షితేత్యాహ – మనఆత్మనీతి – కిమర్థ మిద మవస్థాచతుష్టయం విభజ్యోపదిశ్యతఇత్య
తఆహ – ఏవమితి – ప్రథమంబాహ్యేంద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రతిసంహృత్యమనఆత్మని వ్యవస్థాపయితుం
యతేత ఇయంయతమానసంజ్ఞా – అథబలాత్సంహృతాన్యపి బాహ్యేంద్రియాణి సావశేష రాగద్వేషాది
దోషకలుషితం మనఃపునః పునరవసరేప్రేరయేత్ – స్వయంచాత్మని స్థాతుంనశక్నుయాత్ – అతఃపక్వాప
క్వ రాగద్వేషాదీనా దాసీన్యానభినందనాది క్రమేణపచేత్-ఇయంవ్యతిరేకసంజ్ఞా – తతఃపక్వేపిదోషశేషే
అనాదివిషయానుభవ భావితవాసనామాత్ర మాత్మానమనుబుభూషంతీం శేముషీంప్రతివిహన్యేత్ – తత్రనిర
తిశయానన్దరూపమాత్మానం పురుషద్వేషిణ్యాయోషిత ఇవయువానం ప్రదర్శ్య ప్రదర్శ్యక్రమాదాత్మ నితోషం
సముత్పాద్యతేన తోషవిశేషేణదవీయసాచ స్మృతివిధురేణకాలేన బాహ్యవిషయవాసనా జాలమున్మూలయి
తుమీహేత – సేయమేకేంద్రియసంజ్ఞాయా పునస్సమస్తవాసనావిలయాదౌత్సుక్యమాత్రస్యాప్యసంభవేన పర
మవైరాగ్యదశాసా వశీకరణసంజ్ఞా జ్ఞాననిష్ఠాకాష్ఠా – యోగాఖ్యమాత్మావలోకనంసాధయతి – తచ్చావలోక
నంపరంపరయానిరతిశయపురుషార్థభూతామృతత్వాయకల్పతఇతిదర్శితంభవతి – కామానాంతథాత్వేనా
దర్శనంతథా దృశ్యమానేష్వపి నిస్సంగతా సంగతేనభుజ్యమానేష్వపి నాతిస్నేహఃప్రచురేపి రాగేతన్నిరో
ధసంరంభఇతి చావస్థావైషమ్య మాత్మరతిత్వం తస్యస్వరూపమాశ్చర్య వద్వదతీతితస్యతదేకభాషణం తదను
సంధానరూపం తదాసనం తత్ప్రాప్త్యర్థ ప్రవృత్తిరూపం తస్యప్రయోజనం చేతిప్రశ్న చతుష్కోత్తరం సి
ద్ధం(*)అథోత్తరప్రకరణం పూర్వేణపృథగర్థం ప్రదర్శ్యసంగమయన్నవతారయతి – ఇదానీమితి – జ్ఞానని
ష్ఠాయాశ్చతుర్విధాయాపీతి శేష – నిరహారస్యేత్యనేన భోజననిషేధభ్రమం వ్యుదస్యతి – ఇంద్రియాణా
మిత్యాదినా – నచైకాంతమనశ్నతః యుక్తాహారవిహారస్యేతి హివక్ష్యతే అన్యత్రాప్యత్యాశనాదతిపానాది
తినిషిధ్యతే- మోక్షధర్మేచ"వశ్యైతానీంద్రియోక్తానిద్వారాణ్యాహార సిద్ధయే,, ఇతి – సర్వేంద్రియవిషయా
ణామాహార శబ్దేనగ్రహణందృష్టంనచప్రసిద్ధాహారనిషేధమాత్రాదశేష విషయనివృత్తిః తస్యైకతిపయేంద్రియవి
షయ త్వాదితిభావః – రసవర్జమేతావతివాక్య తాత్పర్యమితిద్యోతనాయ వినివర్తమానాఇత్యనూదితం ఆ
త్మగోచర రాగ వ్యవచ్ఛేదాయాహ – విషయ రాగఇతి ప్రస్తుతాఏవ విషయాః పరమితినిర్దేశస్యావధిత్వమ
ర్హంతీతివిషయేభ్యఇత్యుక్తం – కాలాదికృతపరత్వమాత్రస్యానుపయుక్తత్వాద్విషయ రాగనివర్తనౌపయి
కం పరశబ్దార్థమాహ – సుఖతరమితి – విషయాహిసుఖరూపాః ఆత్మస్వరూపంతు తతోప్యతిశయేన సుఖ.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దృష్ట్వానివర్తతే ॥ ౫౯ ॥ యతతోహ్యపికౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః । ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతిప్రసభంమనః ॥ ౬౦ ॥ తానిసర్వాణిసంయమ్య యుక్తఆసీత మత్పరః । వశేహి యస్యేంద్రియాణి తస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా ॥ ౬౧ ॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥దృష్ట్వానివర్తతే ॥ ౫౯ ॥ ఆత్మదర్శనేన వినా విషయ రాగోననివర్తతే - అనివృత్తే విషయరాగే విపశ్చితోయత మానస్యాపిపురుషస్యేంద్రియాణిప్రమాథీనిబలవంతి మనఃప్రసహ్యాహరంతి - ఏవమింద్రియజయ ఆత్మదర్శనాధీనః ఆత్మదర్శన మింద్రియ జయాధీనమితి జ్ఞాననిష్ఠాదుష్ప్రాపా ॥ ౬౦ ॥ సర్వస్య పరిజిహీర్షయా విషయానురాగ యుక్తతయా దుర్జయానీంద్రియాణి సంయమ్య చేతసశ్శుభాశ్రయ భూతేమయివనో ఉవస్థాప్య సమాహిత ఆసీత మనసిమద్విషయేసతి నిర్దగ్ధా శేషకల్మషతయా నిర్మలీకృతం విషయానురాగరహితం మనఇంద్రియాణి స్వవశానికరోతి - తతోవశ్యేంద్రియం మనఆత్మ దర్శనాయ ప్రభవతి - యథోక్తం“ యథాగ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షందహతిసానిలః - తథాచిత్తస్థితోవిష్ణు ర్యోగినాం సర్వకిల్బిష,,మితి తదాహ - “వశేహియస్యేంద్రియాణి తస్యప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితే”తి ॥ ౬౧ ॥ఏవంమయ్యనివేశ్యమనఃస్వయత్నగౌరవేణేంద్రియజయే

రూపం అత్రదృష్ట్వానివర్తత ఇతిదర్శనస్య రాగకర్తృకతయానిర్దేశ ఔపచారికః యద్వాదృష్ట్వాస్థితస్యాస్యదేహినో రాగో నివర్తత ఇత్యన్వయః - ఎవ మాత్మదర్శనేనవినా విషయ రాగో ననివర్తత ఇత్యుక్తం (*) అథానివృత్తే విషయరాగే దుర్జయా నీంద్రియాణీ త్యుచ్యతె యతత ఇతిశ్లోకేన - విపశ్చిత్వం యతమానత్వే హేతురితి ద్యోతనాయోక్తం,విపశ్చితో యతమానస్యాపీతి - అత్రవిపశ్చిత్త్వంశాస్త్రజన్య హేయోపాదేయవివేక వత్వం బలవతాం ప్రమాదిత్వంహి “బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపికర్షతీ,, తిస్మర్యతె ఇతి జ్ఞాపనాయబలవంతీత్యుక్తం ఇంద్రియాణాం బలంచ రాగాదిరేవ - ఉక్త శ్లోకద్వయ తాత్పర్య సిద్ధమన్యోన్యాశ్రయణంతత్ఫలంచాహ-ఎవమితి (*) తర్హ్యన్యోన్యాశ్రయ దూషితేఽర్థే సాధ్యసాధనభావఃకథంపూర్వముపదిష్టఇత్యతోఽభిధీయతె - తానిసర్వాణీతి - అస్యేతి - అన్యోన్యాశ్రయాది దోషస్యేత్యర్థః - సంయమ్యేతి - విషయస్పర్శనివారణమాత్రమత్రోచ్యతే నత్వింద్రియజయావస్థా - మత్పరఇత్యత్రవక్తృవిగ్రహ వైశిష్ట్యవివక్షయాసిద్ధం శుభాశ్రయ విగ్రహవిశేష వత్వంచేతిస ఇత్యాది నావివృతం శుభశబ్దేన హిరణ్యగర్భాదేరాశ్రయ శబ్దేనపరిశుద్ధాత్మస్వరూపస్యచ వ్యవచ్ఛేదః యుక్తశబ్దోత్తర విషయస్వభావాత్సుకరం చిత్తసమాధానంవివక్షిత మిత్యాహ - సమాహితఇతి - మత్పర ఇత్యేతావతా కథమన్యోన్యాశ్రయాది పరిహారఇత్యతాహ - మనసీతి - అత్రాశేషశబ్దేనోపాయ విరోధిసర్వకర్మ సంగ్రహః నిర్మలీకృతం రజస్తమోవిరహితం - తతఎవహిశబ్దాది విషయానురాగరహితం - అత్ర ప్రజ్ఞాశబ్దస్య జ్ఞాననిష్ఠాఫలపర్యంతత్వ మాత్మదర్శన శబ్దేనోక్తం - శుభాశ్రయానుసంధాన స్యకల్మషవినాశ కత్వేస్మృత్యంతరసంవాదమాహ - యథేతి - ఆత్మదర్శన మంతరేణై వేంద్రియ సిద్ధేనాన్యోన్యాశ్రయః అతః పూర్వోక్తసాధ్యసాధనభావోపపత్తి రిత్యుత్తరార్ధేనోచ్యతఇత్యాహ (*) తదాహేతిఉక్తాన్యోన్యాశ్రయణఫలభూతాయాఇంద్రియజయాత్మదర్శనయోరసిద్ధేః ప్రకారశ్లోకద్వయేన ప్రపంచ్యత ఇత్యాహ - ఏవమితి -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ధ్యాయతో విషయాన్పుంసస్సఙ్గస్తేషూపజాయతే । సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రో
ధోఽభిజాయతే ॥ ౬౨ ॥ క్రోధాద్భవతి సమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః । స్మృతిభ్రం
శాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి ॥ ౬౩ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రవృత్తో వినష్టో భవతీత్యాహ ॥ అసిరస్తవిషయానురాగస్య హి మయ్యనివేశితమనస ఇన్ద్రియాణి
సంయమ్యావస్థితస్యాప్యనాదిపాపవాసనయా విషయధ్యానమవర్జనీయం స్యాత్ - ధ్యాయతో విష
యాన్పుంసః పునరపి సంగోఽతిప్రవృద్ధో జాయతే - సంగాత్సంజాయతే కామః - కామో నామ సంగ
స్య విపాకదశా - పురుషో యాం దశామాపన్నో విషయానభుక్త్వా స్థాతుం న శక్నోతి స కామః - కామా
త్క్రోధోఽభిజాయతే - కామే వర్తమానే విషయే చాసన్నిహితే సన్నిహితాన్పురుషాన్ప్రత్యేభి
రస్మదిష్టం విహతమితి క్రోధో భవతి - క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః - సమ్మోహః కృత్యాకృత్యవివే
కశూన్యతా, తయా సర్వం కరోతి - తతశ్చ ప్రారబ్ధేన్ద్రియజయాదికే ప్రయత్నే స్మృతిభ్రంశో
భవతి - స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశః - ఆత్మజ్ఞానే యో వ్యవసాయః కృతస్తస్య నాశస్స్యాత్ - బు
ద్ధినాశాత్పునరపి సంసారే నిమగ్నో వినష్టో భవతి ॥ ౬౩ ॥

అదృష్టాత్మస్వరూపస్య విషయాన్ధ్యాయత ఇత్యనువాదసిద్ధాం విషయేషు స్వరసవాహితాం సహేతుకమా
హ - అసిరస్తేతి - అత్ర సంయమ్యేతి నిమీలనాదిమాత్రకృతం నివారణముచ్యతే - ఉపజాయత ఇత్య
త్రోపసర్గాభిప్రేతం వివిచ్య దర్శయతి - ప్రవృద్ధో జాయత ఇతి - సంగకామయోరభేదాత్కార్యకారణయోరభేదా
ద్వానుపపత్తిరిత్యత్రాహ - కామో నామేతి - విపాకదశాశబ్దేన సామాన్యత ఉక్తేఽపి వ్యావృత్తాకారప్రతిపత్తిర్న స్యా
దితి తల్లక్షణమాహ - పురుష ఇతి - సర్వదా కామస్య క్రోధహేతుత్వం నాస్తీత్యత ఉక్తం విషయే చ సన్నిహిత
ఇతి - న కేవలం కామప్రతిబన్ధకానేవ పురుషాన్ప్రతి క్రోధః, అపి తు కృత్యాకృత్యవివేకాన్ధతయా తస్యాం ద
శాయాముపలభ్యమానాన్ప్రత్యపీతి ద్యోతనాయ సన్నిహితానిత్యుక్తం - ఈశ్వరోఽపి క్రోధవేగమభిన
యన్ కస్మింశ్చిదేవ రక్షసి ముహ్యతి "సదేవగన్ధర్వమనుష్యపన్నగం జగత్సశైలం పరివర్తయామ్యహ" మి
త్యాహ - అయం చాభిజాయత ఇత్యత్రోపసర్గాభిప్రేతార్థోఽభితో జాయత ఇత్యర్థః - సమిత్యేకీకారే - త
తోఽత్ర సమ్మోహః కృత్యాకృత్యావివేకాత్మా మోహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - కృత్యేతి - సమ్మోహస్య స్మృ
తిభ్రంశహేతుత్వే అవాన్తరవ్యాపారమాహ - తయేతి - "క్రుద్ధః పాపం న కుర్యాత్కః క్రుద్ధో హన్యాద్గురూ
నపి" త్యాద్యనుసారేణోక్తం - సర్వమితి - తతశ్చేతి - సావాన్తరవ్యాపారాత్సంమోహాదిత్యర్థః -
స్మర్తవ్యే ప్రస్తుతవిషయే స్మృతిభ్రంశం యోజయతి - ప్రారబ్ధ ఇతి - స్మృతిభ్రంశాదిత్యుత్తరం వాక్యం శృం
ఖలావశాత్ స్మృతివిభ్రమశబ్దస్య తదేకార్థత్వాయోక్తం స్మృతిభ్రంశో భవతీతి - బుద్ధినాశ ఇత్యత్ర ప్రకృ
తం బుద్ధేర్విశేషమాహ - ఆత్మేతి - న తావదిహ సామాన్యతో జ్ఞానమాత్రం బుద్ధిశబ్దార్థః న చేతః పూర్వ
మాత్మదర్శనం సిద్ధం న చ భవిష్యదాత్మదర్శనాదికమిదానీం నాశయోగ్యం - అతస్తల్లిప్సయా కృతస్తదపా
యానుష్ఠానాధ్యవసాయ ఇహోపాయస్మృతిసాధ్యో బుద్ధిశబ్దేనోచ్యత ఇతి భావః - ప్రణశ్యతీత్యత్ర నిత్యస్యా
త్మనో నాశో హ్యసత్త్వమత్యన్తం చ యథావస్థితాకారానుపలమ్భః, స చ దేహాత్మభ్రమాదికృతః, తత్రాపి హే
తుర్నేహ సమ్బన్ధ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - సంసారే నిమగ్న ఇతి (*) అథ తాని సర్వాణీ త్యుక్తా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ రాగద్వేష వియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్ । ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి ॥ ౬౪ ॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే । ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి ॥ ౬౫ ॥ నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య నచాయుక్తస్య భావనా । నచాభావయతః శ్శాంతి

శ్రీ॥గీ॥ భా ॥ఉక్తేన ప్రకారేణ మయి సర్వేశ్వరే చేతస శ్శుభాశ్రయ భూతేన్యస్తమనా నిర్దగ్ధాశేషకల్మషతయా రాగద్వేషవియుక్తైరాత్మవశ్యై రింద్రియైర్విషయాంశ్చరన్ విషయాం స్తిరస్కృత్య వర్తమానో విధేయాత్మా విధేయమనాః ప్రసాద మధిగచ్ఛతి -నిర్మలాంతః కరణో భవతీత్యర్థః॥ ౬౪ ॥ అస్య పురుషస్య మనః ప్రసాదే సతి ప్రకృతిసంసర్గ ప్రయుక్త సర్వదుఃఖానాం హానిరుపజాయతే - ప్రసన్నచేతసః ఆత్మావలోకనవిరోధి దోషరహితమనసః తదానీమేవహి వివిక్తాత్మవిషయా బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే - అతో మనః ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిర్భవత్యేవ ॥ ౬౫ ॥ మయిసన్న్యస్తమనో రహితస్య స్వయత్నేనేంద్రియ నియమనే ప్రవృత్తస్య కదాచిదపి వివిక్తాత్మవిషయా బుద్ధిర్న సేత్స్యతి - అతఏవ తస్య తద్భావనాచ న సంభవతి -

---

ర్థకరణేన్యోన్యాశ్రయ పరిహార ప్రకారః ప్రయోజన భూత సంసారనివృత్తిశ్చ శ్లోకద్వయేన ప్రపంచ్యతే - రాగద్వేషేతి- రాగద్వేషవియోగో హి కుత ఇత్యత్ర పూర్వోక్త హేతురిత్యభిప్రాయేణాహ - ఉక్తేనేతి - రాగద్వేష వియోగో త్రేంద్రియాణామాత్మవశ్యతా హేతుః విషయాంశ్చరన్నిత్యనేన విషయభోగభ్రమ వ్యుదాసాయాత్మ వశ్యత్వఫలితమాహ - విషయాం స్తిరస్కృత్య వర్తమాన ఇతి- చరతిరత్ర గత్యర్థః, ఆక్రమణరూప గతిపరః భక్షణార్థో వా సంహారపర ఇత్యుభయథాపి తత్తిరస్కారార్థత్వ మత్రవివక్షితం, తిరస్కారోత్రానాదరః, తథాచ నైఘంటుకాః - "అనాదరః పరిభవః పరీభావస్తిరస్క్రియే"తి - బాహ్యేంద్రియ తద్విషయవిజయో హి మనోవిజయార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - విధేయమనా ఇతి - విధేయాత్మేతి మనసః ప్రసక్తత్వాత్ప్రసన్నచేతస ఇతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ, ప్రసాదోత్ర మనోనైర్మల్యమిత్యాహ -నిర్మలేతి (*) ప్రసాద ఇతిశ్లోకే ప్రసాదహానిశబ్దయోః క్రమాత్ షష్ఠీద్వయాన్వయభ్రమం వ్యుదస్య న్నన్వయప్రకారమాహ - అస్యేతి - "దుఃఖజ్ఞానమలాధర్మాః ప్రకృతేస్తేనచాత్మనే" త్యాద్యభిప్రేతౌపాధికత్వేన హానియోగ్యత్వార్థమాహ - ప్రకృతీతి - ప్రతిబంధకాభావే హ్యాశుకార్యోత్పత్తి రిత్యభిప్రాయేణ ప్రసన్నచేతస ఇత్యస్యార్థమాహ - ఆత్మావలోకనవిరోధిదోషరహితస్యేతి - మనః ప్రసాదస్య సర్వదుఃఖహానిహేతుత్వ మాత్మదర్శన హేతుత్వాదుపపద్యత ఇతి హేత్వర్థస్య హి శబ్దస్యార్థమాహ- అత ఇతి (*) అథ పూర్వోక్తాన్యోన్యాశ్రయఫలభూతామాత్మదర్శనాసిద్ధిం బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతీత్యేతద్వివరణ రూపేణానూద్యతతః, పరమప్రయోజనస్యాప్యలాభప్రకార ఉచ్యతే - నాస్తీతి - యుక్త ఆసీత మత్పర ఇతి పూర్వోక్తస్య నివృత్తిరయుక్తశబ్దేనోచ్యత ఇతి తాత్పర్యేణాహ - మయీతి - యతతో హ్యపీతి పూర్వోక్తం స్మారయతి - స్వయత్నేనేతి - నాస్తీత్యనేనాభిప్రేతమాహ - కదాచిదపీత్యాదినా - అతిచిరకాలప్రయాసేనాపీత్యర్థః - ద్వితీయపాదస్తు నయుక్తస్యేతిపదం శృంఖలౌచిత్యాయాయుక్తత్వ ఫలభూతబుద్ధ్యభావ లక్షణమితి తాత్పర్యేణాహ - అత ఏవేతి - యద్వా తస్యేత్యయుక్తపరామర్శః, అత ఏవేతితు బుద్ధ్యభావాదేవేత్యర్థః - అథవాపరంప

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అశాన్తస్య కుతస్సుఖం ॥ ౬౬ ॥ ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే । తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివామ్భసి ॥ ౬౭ ॥ తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః । ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ ౬౮ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ వివిక్తాత్మానమభావయతో విషయస్పృహాశాన్తిర్న భవతి – అశాన్తస్య విషయస్పృహాయుక్తస్య కుతో నిత్యనిరతిశయసుఖప్రాప్తిః ॥ ౬౬ ॥ పునరప్యుక్తేన ప్రకారేణేన్ద్రియ నియమనమకుర్వతో ఽనర్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియాణాం విషయేషు చరతాం వర్తమానానాం వర్తన మనుయన్మనో విధీయతే పురుషేణానువర్త్యతే – తన్మనోఽస్య వివిక్తాత్మప్రవణాం ప్రజ్ఞాం హరతి – విషయప్రవణాం కరోతీత్యర్థః – యథామ్భసి నీయమానాం నావం ప్రతికూలో వాయుః ప్రసహ్యాహరతి ॥ ౬౭ ॥ తస్మాదుక్తేన ప్రకారేణ శుభాశ్రయే మయి నివిష్టమనసో యస్యేన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్సర్వశో నిగృహీతాని తస్యైవాత్మని ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా భవతి ॥ ౬౮ ॥ ఏవం నియతేన్ద్రియస్య

రయాహేతుత్వమభిప్రేయత్యాయుక్తత్వాదేవేతి వివక్షాభిన్నవిషయభావనాన్తరనిషేధయోగాత్తద్భావనేత్యుక్తం – రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే రాగద్వేషవియుక్తైస్సుఖేషు విగతస్పృహ ఇత్యాద్యానుగుణ్యేన శాన్తిం విశినష్టి – విషయస్పృహాశాన్తిరితి – శాన్తస్యైవ స్వర్గాదిసుఖలాభాదమృతత్వప్రకరణసిద్ధం సుఖస్య విశేషమాహ – నిత్యనిరతిశయేతి (*) అనేన శ్లోకేన ప్రత్యాహారాదియోగావయవచతుష్టయస్య తత్ఫలస్య నిశ్శ్రేయసస్య చ యథాసంభవమభిధా తాత్పర్యాభ్యాం పూర్వపూర్వాభావాదుత్తరోత్తరస్యాలాభ ఇతి సూచితో భవతి – అథేన్ద్రియనిగ్రహాభావేఽపి బుద్ధ్యభావస్య పూర్వోక్తస్య ప్రకార ఇన్ద్రియాణామిత్యనన్తర శ్లోకేనోచ్యత ఇత్యపునరుక్తిః అధరార్ధం వా పునరుక్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ – పునరపీతి – కేవలస్పన్దాదిమాత్రవ్యుదాసాయ విషయేష్విత్యుక్తం – ఇన్ద్రియాణాం సర్వేషాం న విషయేషు సంచారోఽస్తి, అతస్తదాన్ముఖ్యమర్థ ఇతి వ్యంజనాయ ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి ప్రయోగాన్తరానుసారేణ వర్తమానానామిత్యుక్తం – యత్తచ్ఛబ్దయోర్వర్ణనో విషయత్వమేవోచితం ప్రజ్ఞాహరణే తస్యైవ ప్రాధాన్యాత్ మనసో బాహ్యేన్ద్రియానువిధానే సర్వేన్ద్రియసాధారణ్యేన వక్తవ్యే యదితి నిర్ధారణస్య ప్రయోజనాభావాద్బాహ్యేన్ద్రియస్య మనోఽనువిధానే ప్రజ్ఞాహరణాభావాచ్చ, యద్యేకం క్షరతీన్ద్రియమితివన్నానువచనేతు మనసోఽనుక్తత్వాదిన్ద్రియశబ్దాభ్యాసాదేకశబ్దబలాచ్చ నిర్ధారణార్థతైవ – నచ, తత్తుల్యత్వమస్యాపి వాక్యస్య నిర్బన్ధనీయమితి కృత్వా వర్తన మనుయన్మన ఇత్యాద్యుక్తం విధీయత ఇత్యస్య కర్త్రపేక్షాం పూరయతి – పురుషేణేతి – స్వస్యైవాయం వినయ ఇతి భావః – అనభిసంహితదేశప్రాపణం హి దృష్టం తేభిప్రేతమితి ప్రదర్శయన్ హరతేర్వినాశనార్థతాభ్రమవ్యుదాసాయ చాహ – విషయప్రవణామితి – అమ్భసీత్యస్య హరతినాన్వయభ్రాన్తిమనాకరోతి– అమ్భసి నీయమానామితి (*) అనిష్టవిషయప్రాపణనిదర్శనత్వాయోక్తం ప్రతికూల ఇతి – యదా సంహరత ఇత్యాద్యుపక్రాన్త ఇన్ద్రియనిగ్రహోపదేశ ఉపసంహ్రియతే తస్మాదితి శ్లోకేన – తస్మాదితి ఇన్ద్రియానువిధాయినో మనసః ప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠాపకత్వాదిత్యర్థః – నిగ్రహహేతుం ప్రాగుక్తమనుకర్షతి–ఉక్తేనేత్యాదినా – ఏవముపాయముపదిశ్య ఫలముపదిశతీత్యాహ (*) ఏవమి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యానిశాసర్వభూతానాం తస్యాంజాగర్తిసంయమీ । యస్యాంజాగ్రతిభూతాని సానిశాపశ్య
తోమునేః ॥ ౬౯ ॥ ఆపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠం సముద్రమాపఃప్రవిశంతియద్వత్ । తద్వత్కా-
మాయంప్రవిశంతిసర్వే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ప్రసన్నమనసస్సిద్ధిమాప ॥ యాఆత్మవిషయాబుద్ధిః సర్వభూతానాంనిశా నిశేవాప్రకాశా -
తస్యామాత్మవిషయాయాంబుద్ధౌ - ఇంద్రియసంయమీప్రసన్నమనాఃజాగర్తి - ఆత్మానమవలో
కయన్నాస్తఇత్యర్థః - యస్యాంశబ్దాదివిషయాయాం బుద్ధౌసర్వాణి భూతాని జాగ్రతిప్రబు
ద్ధానిభవంతి - సాశబ్దాదివిషయాబుద్ధి రాత్మానంపశ్యతోమునేర్నిశేవా ప్రకాశాభవతి॥ ౬౯ ॥
యథాస్వైనైవాపూర్యమాణమేకరూపం సముద్రంనాదేయాఆపః ప్రవిశంతి - ఆసామపాంప్ర
వేశేప్యప్రవేశేచ సముద్రోనకంచనవిశేషమాపద్యతే - ఏవంసర్వేకామాశ్శబ్దాదయోవిషయాః

ప్రాగుక్తస్యైవ ఫలస్యప్రశంసాపరత్వాదపునరుక్తిః - అతో నిశేత్యాది త్రిభిఃశ్లోకైః ప్రజహాతీత్యాదినో
క్తావస్థా చతుష్టయసిద్ధంనిగమ్యతేవిహాయ కామాన్నిస్పృహ ఇత్యుభాభ్యాంయతమానవ్యతిరేక సంజ్ఞయోరుప
లక్షణం - యద్వాశ్లోకద్వయేనావస్థాచతుష్టయఫలం తృతీయేనత్వవస్థాచతుష్టయం నిగమ్యతఇతిభావః - ఏత
ప్రసిద్ధతయా నిర్దేశోత్రిప్రస్తుతప్రజ్ఞావిషయః - సాత్మాన్నిశాయాదేశకాలభేదేనపరివర్తమానాయాఃసర్వ
భూతసాధారణ్యాభావాదితి తాత్పర్యేణాహ - యాఆత్మవిషయేతి - ఉపచారనిమిత్తం వ్యనక్తి - నిశేవా
ప్రకాశేతి - స్వప్రకాశాయాఅపి బుద్ధేరప్రసృతదశాయామప్రకాశత్వ ముపపద్యతే -ఇంద్రియనిగ్రహస్య ప్ర
కృతత్వాత్సఏవాత్ర సంయమిశబ్దార్థఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - ఇంద్రియసంయమీతి - యాపునస్త్రయ మేక
త్రసంయమఇతి ధారణాధ్యానసమాధీనాం సముచితానాం సంయమత్వేనపాతంజలపరిభాషాసాత్రనవివక్షితే
తిభావః - ఇంద్రియసంయమస్య బుద్ధిజననేఅవాంతరవ్యాపారంపూర్వోక్తమాహ - ప్రసన్నమనాఇతి - జా
గర్తీత్యత్ర ముఖ్యార్థాయోగాదాహ - ఆత్మానమితి - బుద్ధౌజాగరణశబ్దనిర్దిష్టం ప్రబుద్ధత్వంప్రకాశ
మానప్రసృత బుద్ధివిశిష్టత్వమేవ - సాచసవిషయాప్రకాశఇతిభావః - బుద్ధిప్రకరణత్వాద్యస్యామితి నిర్దేశో
పిబుద్ధివిషయః సాచబుద్ధిఃభూతానీత్యసంయమి నిష్ఠతయావ్యపదేశాదాత్మదర్శినోనిశాత్వవచనాచ్చ శబ్దాది
...యేత్యుక్తం - సర్వభూతానామిత్యత్ర సమాసనిమగ్నోపి సర్వశబ్దోభూతానీత్యత్రాపిబుద్ధ్యానిష్కృష్యా
న్వేతవ్యఇతి సర్వాణీత్యుక్తం - పశ్యతఇత్యత్రకర్మాకాంక్షాయాంఆత్మానమితి ప్రకరణసిద్ధముక్తం (*) ఏ
వంశబ్దాద్యదర్శనపర్యవసితాత్మదర్శనమయీసిద్ధిరుక్తా, ఏతస్యాఏవసిద్ధేరన్యాచీనామదూరనిప్రవృత్తాంశబ్దాది
విషయదర్శనేప్యవికారతారూపా మవస్థామాహ - ఆపూర్యమాణమితి - అప్రవేశా ప్రవేశయో రవిశేషో
పలంభస్యవివక్షితత్వాదాపూర్య మాణమితి - నప్రవిశంతీభిర్నాదేయీభి రద్భిరాపూరణం వివక్షితంఅపితు,
దార్ష్టాంతికేవివక్షితాయాః స్వాత్మావలోకనతృప్తేః ప్రతినిర్దేశఃక్రియతఇతిదర్శయతి-స్వైనైవేతి- అచలప్ర
తిష్ఠశబ్దోత్ర సీమాతిలంఘనాదిహేతుభూత వృద్ధి హ్రాస రాహిత్యపరఇత్యాహ - ఏకరూపమితి - నాదేయా
ఇత్యనేన సముద్రప్రయత్ననిరపేక్షం స్వతస్సముద్రప్రావణ్యమనుసూచ్యతే - దృష్టాంతే నిమర్థితార్థమాహ -
ఆసామితి - కామాఇత్యత్ర కర్మణివ్యుత్పత్తి మభిప్రేత్యాహ - శబ్దాదయోవిషయాఇతి - అవికారతాసిద్ధ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సశాంతిమాప్నోతినకామకామీ ॥ ౭౦ ॥ విహాయకామాన్యస్సర్వాన్ పుమాంశ్చరతినిస్పృ
హః । నిర్మమోనిరహంకార స్సశాంతిమధిగచ్ఛతి ॥ ౭౧ ॥ ఏషాబ్రాహ్మీస్థితిః పార్థ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యంసంయమినం ప్రవిశంతిఇంద్రియగోచరతాంయాంతిసశాంతి మాప్నోతి - శబ్దాదిష్వింద్రియ
గోచరతామాపన్నేష్వనాపన్నేషుచ స్వాత్మావలోకనతృప్త్యైవయోనవికారమాప్నోతిసఏవశాం
తిమాప్నోతీత్యర్థః - నకామకామీయశ్శబ్దాదిభి ర్విక్రియతే - సకదాచిదపినశాంతిమాప్నో
తి ॥ ౭౦ ॥ కామ్యంతఇతి కామాశ్శబ్దాదయః - యఃపుమాన్శబ్దాదీన్సర్వాన్విషయాన్వి
హాయతత్రనిస్పృహః తత్రమమతారహితశ్చ - అనాత్మనిదేహే ఆత్మాభిమానరహితశ్చరతి -
సఆత్మానందృష్ట్వాశాంతిమధిగచ్ఛతి ॥ ౭౧ ॥ ఏషానిత్యాత్మజ్ఞానపూర్వికా అసంగకర్మణిస్థితిః
స్థితధీలక్షణాబ్రాహ్మీబ్రహ్మప్రాపికా-ఈదృశీంకర్మణి స్థితింప్రాప్యనవిముహ్యతి - పునస్సంసా
రంనాప్నోతి - అస్యాంస్థిత్యామంతిమేపివయసి

ర్థం యచ్ఛబ్దస్యపూర్వోక్త సంయమిత్వాభిప్రాయతామాహ - సంయమినఇతి - రూపాదివిషయాణాంపు
రుషేప్రవేశోనాన్నపానాదివచ్ఛరీరాంతఃప్రవేశః తత్తదింద్రియద్వారాజ్ఞానవిషయత్వమేవవివక్షిత మిత్యభిప్రా
యేణాహ - ఇంద్రియేతి - యస్యేతిశేషః - తద్వదిత్యనేన సిద్ధమాహ - శబ్దేతి - నిత్యనిరవద్యనిరతిశయ
స్వాత్మానుభవానంద సందోహమగ్నోనశ్వరదుఃఖమిశ్ర సాతిశయ విషయానుభవానందబిందుషు నసజ్జతే ఇతిభా
వః - నకామకామీత్యేతత్పూర్వోక్తస్యార్థస్య వ్యతిరేకేణదృఢీకరణమితి వ్యంజయతి - యఇతి -వికార
స్య ప్రసక్తత్వాత్కామిత్వం స్వకార్యంవికారమప్యజహల్లక్షణయా లక్షయతీతివిక్రియతఇత్యుక్తం - కామా
న్కామయితుం శీలంయస్యసకామకామీకదాచిదపీతి యావత్కామపరిత్యాగఇత్యర్థః - ఏతేనయోఃక్రియ
తేసశాంతిమాప్నోతీత్యనయో రైకార్థ్య శంకాపరిహృతా - విషయదర్శనవిక్రియమాణో న్యదాపి స్పృహా
రహితోనస్యాదిత్యర్థః (*) కింకామకామిన సర్వదాశాంతిర్నస్యాదితి శంకా మపాకుర్వన్నదర్శనా
వికారత్వావస్థయోః కరణభూతాంవిషయసంగ్రహణ స్పృహాంమమ కారదేహాత్మభ్రమాణాం క్రమాత్కార్య
కారణభావనిబంధనానులోమప్రతిలోమాన్వయవ్యతిరేకద్వయానాం నివృత్తిరూపామవస్థామాహ - విహాయే
తి - పూర్వత్రాత్రచ శ్లోకేప్రవృత్తంకామశబ్దం నిర్వక్తి - కామ్యంతఇతి - చరతీతివర్తతఇత్యర్థః - ఆ
త్మదర్శిపురుషస్య భేదవిషయాపూర్వశ్లోకా - అయంత్వాత్మదర్శనార్థి పురుషవిషయఇతి వివేకంద్యోత
యతి - ఆత్మానందృష్ట్వేతి - అనయోశ్శ్లోకయో ర్విషయానుభవవినివృత్తిలక్షణా "సాన్తి" తిపూర్వశ్లోకో
క్తశాంతిరుక్తా(*)ఏషేతిశ్లోకేన పరమప్రయోజనతయాప్రకృతాయాస్సంసారనివృత్తిలక్షణశాంతేరుపసంహా
రఃక్రియతే - యద్వా - శ్లోకత్రయేశాంతి నిర్వాణశబ్దాభ్యామేక మేవఫలముచ్యతే - "జ్ఞానంలబ్ధ్వాప
రాంశాంతిమచిరేణాధిగచ్ఛతీ" త్యత్రపరంనిర్వాణమాప్నోతీతిహి వ్యాఖ్యాస్యతి - ఏషాబ్రాహ్మీతి శ్లోకేనా
ధ్యాయార్థస్య నిగమనంఫలావ్యభిచారస్థాపనంచ - ఏషేతినిర్దేశస్యపూర్వోక్తనిఖిలప్రకారపరామర్శిత్వా
త్తంప్రకారమాహ - నిత్యేతి - స్థితధీలక్షణయస్యాస్సాస్థితధీలక్షణా - జ్ఞానయోగాఖ్యస్థితప్రజ్ఞతాసాధన
భూతేత్యర్థః - బ్రాహ్మీత్యత్రతద్ధిత వివక్షితసంబంధవిశేషందర్శయతి - బ్రహ్మప్రాపికేతి - ఏనామిత్య
న్వాదేశోపిసప్రకారపరామర్శీతివ్యంజయతి - ఈదృశీమితి - మోహనిషేధఫలితమాహ - పునరితి - అంత
కాలఇత్యుక్తౌంతిమకాలభ్రమవ్యుదాసాయాహ - అంతిమేపివయసీతి - "ఉత్తమేచేద్వయసిసాధువృత్త"

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నైనాంప్రాప్య విముహ్యతి । స్థిత్వాస్యామంతకాలేపి బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ ౭౨ ॥*...*
ఇతి శ్రీమద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
* సాంఖ్యయోగోనామ ద్వితీయోధ్యాయః *
శ్రీ కృ ష్ణా య ప ర బ్ర హ్మ ణే న మః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ స్థిత్వాబ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి నిర్వాణమయంబ్రహ్మగచ్ఛతి-సుఖైకతానమాత్మానమవాప్నోతీ
త్యర్థః - ఏవమాత్మయాథాత్మ్యంయుద్ధాఖ్యస్యచకర్మణస్తత్ప్రాప్తిసాధనతామజానతశ్శ
రీరాత్మజ్ఞానేన మోహితస్యతేనచ మోహేనయుద్ధాన్నివృత్తస్యమోహశాంతయే నిత్యాత్మ విష
యాయాసాంఖ్యబుద్ధి స్తత్పూర్వికాచాసంగకర్మానుష్ఠానరూపకర్మయోగవిషయా బుద్ధిస్స్థితప్ర
జ్ఞతాయోగసాధనభూతా ద్వితీయేధ్యాయేప్రోక్తా -తదుక్తం "నిత్యాత్మాసంగకర్మేహాగోచ
రాసాంఖ్యయోగధీః । ద్వితీయేస్థితధీలక్షాప్రోక్తాతన్మోహశాంతయే" ఇతి॥ ౭౨ ॥ ....
ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే సాంఖ్యయోగోనామద్వితీయోధ్యాయః *
శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః.

ఇత్యాదివత్ - ఏతేనబాల్యాదిషు విషయప్రవణస్యాపి పశ్చాన్నిర్విణ్ణస్యాధికారస్సూచితః -కింపునర్బ్రహ్మచ
ర్యాదికమారభ్య స్థితఇతిచభావః - స్థిత్వాంస్థితి స్తత్సంబంధః - షష్ఠీసమాసభ్రమాపాకరణాయాహ - ని
ర్వాణమయంబ్రహ్మేతి - నిర్వాణబ్రహ్మశబ్దయోరర్వాచీనబ్రహ్మవిషయతామాహ - సుఖేతి (*) నను
నిత్యాత్మజ్ఞానతత్సాక్షాత్కారయోరపి ప్రకృతత్వాత్కర్మనిష్ఠామాత్ర నిగమనపరోయం శ్లోకఇత్యయుక్తమి
తిశంకాయామ్ ప్రధానభూతతదనుబంధేనాన్యకథనమితివర్ణయనుత్తరాధ్యాయచతుష్టయసంగతింపక్తుము
క్తమర్థంచ సంకలయ్యదర్శయన్నిత్యాత్మేత్యాదికం ద్వితీయాధ్యాయార్థసంగ్రహశ్లోకమపి వ్యాఖ్యాతి -
ఏవమితి - మోహస్యహేతుస్వరూప కార్యాణివిశదయతి - ఆత్మేత్యాదినా నివృత్తస్యేత్యంతేన వ్యాఖ్యావ
వ్యాఖ్యేయాత్మనాసంగ్రహశ్లోకస్థ సమాసాంతర్గతపదద్వంద్వద్వయస్యయథా సంఖ్యంసంబంధంవ్యనక్తి -
నిత్యాత్మేత్యాదినా - సాంఖ్యాబుద్ధిరితికర్మయోగాత్ప్రాగేవాతేభిహితాసాంఖ్యబుద్ధిరిత్యుక్తమాత్మతత్త్వ
జ్ఞానముచ్యతే - తద్వ్యక్త్యర్థంహినిత్యాత్మవిషయేత్యుక్తం -జ్ఞానయోగస్తుకర్మయోగసాధ్యతయా నంతరం
పృథగేవోపాదీయతే - స్థితధీలక్షేతి - అత్రస్థితధీశబ్దోభావప్రధానః - తల్లక్షణత్వంచ తత్సాధనత్వం - స్థిత
ప్రజ్ఞతాయోగేత్యత్ర స్థితప్రజ్ఞతాశబ్దో యోగశబ్దేనసహ విశేషణవిశేష్య భావేన ద్వంద్వేనవాత్రసమస్యేత -
యోగాఖ్యంఫలమిత్యపి పూర్వంపృథగుక్తేస్సాంప్రదాయకత్వాయాహ - తదుక్తమితి ...*...*...*...*

ఇతికవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య
వేదాన్తాచార్యస్య (కృతౌ) కృతిషు శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం
తాత్పర్యచన్ద్రికాయాం ద్వితీయోధ్యాయః .
శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రియై నమః ·

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమద్యామునమునిప్రణీతశ్రీమద్గీతార్థసఙ్గ్రహః

విగాహే యామునం తీర్థం సాధుబృన్దావనే స్థితం ।
నిరస్తజిహ్మగస్పర్శే యత్ర కృష్ణః కృతాదరః ॥
స్వధర్మజ్ఞానవైరాగ్యసాధ్యభక్త్యేకగోచరః ।

శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికవిరచితా గీతార్థసంగ్రహరక్షా

శ్రీమాన్వేఙ్కటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ । వేదాన్తాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥

మానత్వం భగవన్మతస్య మహతః పుంసస్తథా నిర్ణయస్త్రిస్రస్సిద్ధయ ఆత్మసంవిదఖిలాధీశానతత్త్వాశ్రయాః । గీతార్థస్య చ సంగ్రహస్స్తుతియుగం శ్రీశ్రీశయోరిత్యమూన్యద్గ్రన్థాననుసన్దధే యతిపతిస్తం యామునేయం నుమః ॥ ౧ ॥ శ్రీమద్వేఙ్కటనాథేన యథాభాష్యం విధీయతే । భగవద్యామునేయోక్తగీతాసంగ్రహరక్షణమ్ ॥ ౨ ॥ తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోముఖైః । తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః పరః ॥ ౩ ॥ ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః । ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదా ॥ ౪ ॥ ఇత్యాదిభిస్తత్త్వహితరూపం సమస్తాధ్యాత్మశాస్త్రార్థసారం మహర్షయస్సంజగృహుః — తదేతదుభయం సర్వోపనిషత్సారసఙ్కలనాత్మికాయాం భగవద్గీతాయాం ప్రతిపాద్యతయా ప్రదర్శయన్ తత్రాప్యుపనిషదాం తత్త్వప్రాధాన్యస్య శారీరకే సూత్రితత్వాదిహాపి తత్ప్రధానతయా వ్యపదిశతి …*……*…※

స్వధర్మేతి స్వధర్మాః — స్వవర్ణాశ్రమనియతశాస్త్రార్థాః — "స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతస్సంసిద్ధిం లభతే నరః" ఇతి హి గీయతే — స్వస్య ధర్మ ఇతి సమాసేప్యయమేవార్థః — జ్ఞానమత్ర పరశేషతైకరసయథావస్థితాత్మవిషయం — వైరాగ్యం పరమాత్మవ్యతిరిక్తేషు సర్వేషు విరక్తిః — "పరమాత్మని యో రక్తో విరక్తోऽపరమాత్మని" ఇతి ముముక్షోః స్వభావప్రతిపాదనాత్ — తథా చ పాతంజలయోగానుశాసనసూత్రం — "దృష్టానుశ్రవికవిషయవితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్య"మితి — కర్మయోగపరికరభూతస్యాపి వైరాగ్యస్య పృథగుపాదానమపవర్గస్య తదన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వేన తత్ప్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థం కందభూతరాగనివృత్త్యా తన్మూలక్రోధాదిసమస్తదోషనివృత్తిజ్ఞాపనార్థం చ — తత్ర స్వధర్మజ్ఞానయోః ప్రథమం కర్మయోగజ్ఞానయోగరూపేణావస్థితయోరాత్మసాక్షాత్కారద్వారా భక్తియోగాధికారనివర్తకత్వేన తత్సాధనత్వం — తదభిప్రాయేణోక్తమాత్మసిద్ధౌ — "ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్యైకాన్తికాత్యన్తికభక్తియోగలభ్యః" ఇతి ఉత్పన్నభక్తియోగానామపి విశదతమప్రత్యక్షసమానాకారస్య తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరూపస్య ఆప్రయాణాదనువర్తనీయస్య అహరహరభ్యాసాధేయాతిశయస్య భక్తియోగస్య సత్త్వవివృద్ధిసాధ్యతయా తద్విరోధిరజస్తమోమూలభూతపాపనిబర్హణద్వారేణ సత్త్వోపచయహేతుతయోపకారకత్వాదాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకైః పరిత్యక్తఫలసంగకర్తృత్వాదిభిః పరమపురుషారాధనైకవేషైర్నిత్యనైమిత్తికకర్మభిర్భక్తేరుపచీయ

మూ॥ నారాయణః పరంబ్రహ్మ

మానత్వ వేషేణ సాధ్యత్వం - తదేతత్సర్వమభిసంధాయోక్తం భగవతా పరాశరేణ - "ఇయాజసోపిసు బహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయా" ఇతి - మహనీయవిషయే ప్రీతిర్భక్తిః - "ప్రీతి (స్నేహ) పూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇతివచనమపి పూజ్యవిషయ విశేషనియతం యోజ్యం - సైవ వేదనోపాసన ధ్యానాదిశబ్దై రధ్యాత్మశాస్త్రేషు మోక్షోపాయ విధివాక్యై స్సామాన్యతో విశేషతశ్చ ప్రతిపాద్యతే - గురులఘువికల్పానుపపత్తే స్సామాన్య శబ్దానాం సమాన ప్రకరణోక్త విశేషనిశ్రమేచ సంభవతి - ద్వారిద్వ్యాది కల్పనాయోగాత్ విద్యాన్తరాద్వ్యతిరేకేణోప క్రమోపసంహార దర్శనాన్నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యేకస్మిన్నేవ స్థానే జ్ఞానశబ్దశ్రవణాచ్చ పరమపురుషవరణీయతా హేతుభూతగుణవిశేషవత్త్వైవలభ్యత్వశ్రుతేశ్చ - తద్వరణస్యాస్మిన్ శాస్త్రే భక్త్యధీనత్వోక్తేశ్చ - ఏవంసతి వేదనేతరమోక్షోపాయ నిషేధక శ్రుతీనామ్ "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవం విధోఽర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతప" ఇత్యాదిస్మృతీనాంచ విరోధః - తదేతదుక్తం - "భక్త్యేకగోచర" ఇతి - భక్తేరేవగోచరో నాన్యస్యేత్యర్థః - ఏతేన కర్మసముచ్చయ వాక్యార్థజ్ఞానాదిపక్షాః ప్రతిక్షిప్తాః - గోచరత్వమిహ ఫలత్వేన గ్రాహ్యం - "భక్త్యేకలభ్యపురుషే పురాణే" ఇత్యాదిభి రేకరస్యాత్ భక్తియోగలభ్య ఇతి స్వోక్తసంవాదాచ్చ ఉపాయతయా ఫలతయాచైకస్యైవావలంబనాత్ ఐశ్వర్యాద్యర్థ భక్తివ్యవచ్ఛేదార్థం వా ఏకశబ్దః - అత్ర హ్యైశ్వర్యాద్యర్వాచీన పురుషార్థగ్రహణం భూమవిద్యాయామివ నిరతిశయ పురుషార్థ ప్రతిపాదనార్థం - తదభిప్రాయేణచ భాష్యం - "పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షసాధనతయా వేదాంతోదితం స్వవిషయం జ్ఞానకర్మానుగృహీత భక్తియోగమవతారయామాస" ఇతి - యద్వా నిరతిశయైశ్వర్యయుక్తతయా భక్త్యర్హత్వమిహ తద్గోచరత్వం - ఏకాంతికత్వాది వ్యంజనాయ త్వేకశబ్దః - "పరావరిజ్ఞం భూతానా" మిత్యాద్యుక్తపరావరతత్త్వ నిశ్చయేన అన్యభక్త్యున్మూలనాద వ్యభిచారేణ అనన్యవిషయత్వమైకాంతికత్వం సాతిశయ నిరతిశయ పురుషార్థ వివేకేన తదేకభోగ్యతయా ఉత్తరావధిరాహిత్య మాత్యంతికత్వం - కారణవాక్యస్థానాం సద్బ్రహ్మాది సామాన్య శబ్దానాం సమానప్రకరణమహోపనిషదాది పరతాబాధితాసంభవద్గత్యంతర నారాయణాది విశేషశబ్దార్థ విశ్రమం వ్యంజయితుం - "నారాయణః పరంబ్రహ్మే"తి - విశేషత స్సామాన్యతశ్చ వ్యపదేశద్వయం - అనేనాపిభక్తికేపి నారాయణానువాకవాక్యే పూర్వాపర వాక్యచ్ఛాయానుసారాచ్ఛాఖాంతర సవిసర్జనీయపఠనాచ్చ వ్యస్తత్వం వ్యంజితం - తేనచ సర్వపరవిద్యోపాస్య విశేషనిర్ధారణార్థతయా కేవలపరతత్త్వ ప్రతిపాదనపర నారాయణానువాకసిద్ధమేవాస్య శాస్త్రస్య విషయః - తద్విభూతిత్వేన "విశ్వమేవేదం పురుష" ఇతివత్సమానాధికరణతయా తత్రామ్నాతానాం బ్రహ్మ శివేంద్రాదీనాం నారశబ్దార్థానామిహాపి "బ్రహ్మాణమీశాన" మిత్యాదిభి స్తద్విభూత్యేక దేశాశ్రయత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి ఖ్యాపితం - ఉక్తంచ స్తోత్రే - "స్వాభావికానవధికాతిశయేశితృత్వం నారాయణ త్వయి నమృష్యతి వైదికః కః । బ్రహ్మా శివ శ్శతమఖః పరమస్వరాడి త్యేతేపి యస్యమహిమార్ణవ విప్రుషస్తే" ఇతి - సంవిత్సిద్ధౌచ - అద్వితీయ శ్రుతివ్యాఖ్యానేచ దర్శితం - "యథాచోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయోస్తి

మూ॥ గీతాశాస్త్రే సమీరితః॥ ౧ ॥ జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే । ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే॥ ౨ ॥

భూతలే । ఇతితత్తుల్యనృపతి నివారణపరం వచః । నతుతత్పుత్రతద్భృత్య కళత్రాదినివారకం । తథాసురాసురనర బ్రహ్మాండ శతకోటయః । క్లేశకర్మవిపాకాద్యై రస్పృష్టస్యాఖిలేశితుః । జ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యనిధే రచింత్యవిభవస్యతాః । విష్ణోర్విభూతిమహిమ సముద్రద్రప్సవిప్రుష''ఇతి - పురుషనిర్ణయేచ ఏతత్ప్రపంచో గ్రాహ్యః - తదేతద్వ్యపదేశద్వయం శ్రియః పతిత్యాదినా ప్రారంభభాష్యేణ వ్యాకృతం - అతఏవహితత్రాపి "పరంబ్రహ్మపురుషోత్తమోనారాయణః" ఇత్యంతేన సమభివ్యాహృతం - ప్రపంచితమేతదస్మాభిస్తాత్పర్యచంద్రికాయామితి నాత్రవిస్తృణీమహే - నిర్విశేషణస్యైవ బ్రహ్మశబ్దస్యకాష్ఠాప్రాప్తబృహత్త్వబ్రహ్మణత్వయోగినిపరమాత్మన్యేవయోగరూఢత్వేపి తస్మాదన్యత్ర జీవాదౌ తద్గుణలేశయోగాదౌపచారిక ప్రయోగరూఢేస్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ పరమితి విశేషితం - ఏవమేవహ్యన్యత్రాపివిశేష్యతే - వ్యోమాతీతవాది మతనిరాసార్థమ్వాపరత్వోక్తిః - గీతైవ తత్త్వహితయో ర్యథావచ్ఛాసనాత్ గీతాశాస్త్ర ముపనిషత్సమాధినా సద్వ్యవహారనిరూఢే స్త్రీలింగనిర్దేశః - ఏతేనశాస్త్రాంతరాదస్యశాస్త్రస్యాధిక్యం వ్యంజితం - స్వయంచమహాభారతే మహర్షిణోక్తం - "అతోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనో బ్రవీత్''ఇతి - ఉక్తంచాభియుక్తైః -

"యస్మిన్ప్రసాదసుముఖే కవయోపియేతే శాస్త్రాణ్యశాసురిహతన్మహిమాశ్రయాణి - కృష్ణేన తేనయదిహస్వయమేవగీతం శాస్త్రస్యతస్యసదృశం కిమివాస్తిశాస్త్రం-ఇతిపంచమవేదే చాస్యాంశస్యప్రాధాన్యముద్ధృత్యాహుః - "భారతే భగవద్గీతా ధర్మశాస్త్రేషుమానవం । వేదేషుపౌరుషం సూక్తం పురాణేషుచ వైష్ణవ''మితి - సమీరితః, సమ్యగీరితః-అజ్ఞానసంశయవిపర్యయప్రతిక్షేపేణపరమప్రాప్యత్వప్రాపకత్వ సర్వకారణత్వ సర్వరక్షకత్వ సర్వసంహర్తృత్వ సర్వాధికత్వసర్వాధారత్వసర్వనియంతృత్వసర్వశేషిత్వసర్వవేదవేద్యత్వ సర్వహేయరహితత్వ సర్వపాపమోచకత్వ సర్వసమాశ్రయణీయత్వాదిభిః స్వభావైస్సమస్తవస్త్వంతరవిలక్షణతయా పురుషోత్తమత్వేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః -సమన్వయసూత్రవన్నిరతిశయపురుషార్థత్వవివక్షయావా -సమిత్యుపసర్గః - ఏవమనేనశ్లోకేన శాస్త్రార్థస్సంగృహీతః ॥ ౧ ॥ అ ॥ అథత్రిభిః శ్లోకైస్త్రయాణాం షట్కానా మర్థంసంగృహ్ణాతి - జ్ఞానాత్మికానిష్ఠా జ్ఞానయోగః - కర్మాత్మికానిష్ఠా కర్మయోగః - నితిష్ఠత్యస్మిన్నర్థే అధికారీత్యధికారిణీతినిష్ఠా - నియతాస్థితి రేవవానిష్ఠా - యావత్ఫలంస్థిరపరిగృహీతముపాయానుష్ఠానమిత్యర్థః - అనయోఃస్వరూపంవ్యంజయిష్యతి- "కర్మయోగస్తపస్తీర్థే'' త్యాదినా - యోగలక్ష్యే - యోగస్సాధ్యతయాలక్ష్య ముద్దేశ్యం యయోస్తేయోగలక్ష్యే - అత్రకర్మనిష్ఠయాజ్ఞాననిష్ఠామారుహ్యతయా యోగప్రాప్తిరితి ద్వైతీయీకః క్రమః - తార్తీయస్తు - జ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానమంతరేణకర్మనిష్ఠయైవ యావద్యోగారంభం దృఢ పరిగృహీతయా అంతర్గతాత్మజ్ఞానయా శిష్టతయావ్యపదేశ్యానాం లోకానువిధేయానుష్ఠానామితరేషామపి నిష్ప్రమాదముకరోపాయసక్తానాం యోగావాప్తిరితి - యోగోత్రాసనాదివిశేషపరికరవాన్ సాక్షాత్కారార్థం ఆత్మావలోకనాపరనామా చిత్తసమాధానవిశేషరూపో వ్యాపారః - తత్సాధ్యసాక్షాత్కారఏవవా - తేనస్మృతిసంతతివిశేషరూపాత్స్వకారణభూత జ్ఞానయోగాత్స్వకార్యభూతాదాత్మానుభవాచ్చభేదః - సుసంస్కృతే పరమాత్మాధీనత్వతత్ప్రీత్యర్థత్వ ఫలాంతరసంగరాహిత్యాది

మూ॥ మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తిసిద్ధయే। జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్యో భక్తియోగః
ప్రకీర్తితః ॥3॥ ప్రధానపురుషవ్యక్త

బుద్ధివిశేషైః పరికర్మితే, ఇత్యర్థః - ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే -"సుఖమాత్యన్తికం యత్త" దిత్యాద్యుక్తప్రకారేణ వైషయికానందవిలక్షణస్యేతరసమస్తవైతృష్ణ్యావహసుఖస్వభావప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారవిశేషరూపసిద్ధివిశేషప్రయోజనే, ఇత్యర్థః - పూర్వషట్కేన చోదితే - కర్తవ్యతయానుశిష్టే, ఇతియావత్ - తాదర్థ్యాదుపోద్ఘాతరూపస్య ప్రథమాధ్యాయస్య "న త్వేవాహ" మిత్యతః పూర్వస్య ద్వితీయాధ్యాయైకదేశస్య చ తదనుప్రవేశవాచోయుక్తిః - ఆహుశ్చోపోద్ఘాతలక్షణం -"చిన్తాం ప్రకృతసిద్ధ్యర్థాముపోద్ఘాతం ప్రచక్షత" ఇతి - ఏవమనేన శ్లోకేన ప్రథమషట్కస్యావరతత్త్వవిషయ వ్యవహితోపాయపరత్వముక్తం ॥ ౨ ॥ ...

అథ మధ్యమషట్కస్య పరతత్త్వవిషయావ్యవహితోపాయపరత్వమాహ - పూర్వశ్లోకే సమాసస్థస్యాపి షట్కశబ్దస్యాత్ర బుద్ధ్యా నిష్కృష్య విపరిణతస్యానుషంగః - భగవచ్ఛబ్దో మధ్యమషట్కోక్తసకలజగదేకకారణత్వ నిర్దోషత్వ కల్యాణగుణాకరత్వయోగిని పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ప్రత్యక్షరం ప్రకృతిప్రత్యయరూపైర్భిశ్చ భగవత్పరాశరాదిభిర్నిరుక్తో ద్రష్టవ్యః - యస్యైష సంగ్రహః "తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్వితః। శబ్దోయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారతః" ఇతి - అయం చ బ్రహ్మశబ్దస్య పరస్మిన్నేవ ముఖ్యత్వనిదర్శనతయా శారీరకభాష్యారంభే దర్శితః - భగవచ్ఛబ్దవదితి భక్తేషు భాగవతసమాఖ్యా చ భజనీయే భగవచ్ఛబ్దస్యానామధేయతాం వ్యనక్తి - భగవానేవ తత్త్వం భగవత్తత్త్వం - తత్త్వమిహ ప్రామాణికః పదార్థః - తత్త్వేన ప్రవేష్టుమిత్యస్యార్థం వ్యనక్తి - యాథాత్మ్యావాప్తిసిద్ధయ ఇతి, ఐశ్వర్యాదిపురుషార్థాన్తరోక్తేరాత్మానన్యార్థత్వమనేన సూచితం - యాథాత్మ్యమత్ర అనవచ్ఛేదేన పుష్కలమనారోపితం రూపమవాప్తిరనవచ్ఛిన్నానందతయానుభూతిస్సైవ సిద్ధిః - పురుషార్థకాష్ఠారూపత్వాత్తస్యావాప్తిసిద్ధిర్లబ్ధిః - జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్య ఇత్యనేన ప్రథమమధ్యమషట్కయోః క్రమనియామకస్సంగతివిశేషస్సూచితః - తదనుసారేణ సప్తమారంభే భాష్యం - ప్రథమేనాధ్యాయషట్కేన పరమప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యస్య నిఖిలజగదేకకారణస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వభూతాత్మభూతస్య సత్యసంకల్పస్య మహావిభూతేః శ్రీమన్నారాయణస్య ప్రాప్త్యుపాయభూతం తదుపాసనం వక్తుం తదంగభూతమాత్మజ్ఞానపూర్వక కర్మానుష్ఠానసాధ్యం, ప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనముక్తం - ఇదానీం మధ్యమేన షట్కేన పరబ్రహ్మభూత పరమపురుషస్వరూపం తదుపాసనం చ భక్తిశబ్దవాచ్యముచ్యతే - తదేతదుత్తరత్ర, "యతః ప్రవృత్తిర్భూతానా" మిత్యారభ్య "మద్భక్తిం లభతే పరా" మితి సంక్షిప్య వక్ష్యత ఇతి - భక్తిరేవ యోగః భక్తియోగః - "యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్వి" తి పాఠాద్యోగశబ్దోऽత్రోపాయపరః - ధ్యానపరత్వేపి సామాన్యవిశేష రూపతయాన్వయసిద్ధిః - ప్రకీర్తితః స్వరూపత ఇతికర్తవ్యతాతో విషయతః కార్యతశ్చ ప్రకృష్టతయా కీర్తిత ఇత్యర్థః॥ 3॥ ఏవం షట్కద్వయోక్తనానావిధతత్త్వహితవిశోధనపరం క్రమావన్తిమషట్కం త్రికద్వయమిత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రధానం కారణావస్థమచిద్ద్రవ్యం పురుషః అచిన్మిశ్రావస్థో విశుద్ధావస్థశ్చ - వ్యక్తం తు మహదాది విశేషాన్తం - తదారబ్ధదేవతిర్యఙ్మనుష్యాది రూపం చ కార్యజాతం సర్వేశ్వరః - "యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః" ఇత్యుక్తః - పురుషోత్తమః - ఏతేనార్వాచీనపరిచ్ఛిన్నేశ్వరవ్యవచ్ఛేదః - సమాఖ్యా చైషాసాధారణీ భగవతః -

మూ॥ సర్వేశ్వరవిచింతనం । కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోంతిమోదితః॥ ౪॥ అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మధియాకులం । పార్థంప్రపన్నముద్దిశ్య

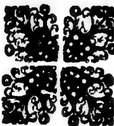
“అజస్సర్వేశ్వరస్సిద్ధ” ఇతితన్నామపాఠాత్ ఏతేషాంవివేచనం, పరస్పర వ్యావర్తకోధర్మః - తేనవాపృథక్త్వేనవానుసంధానం - కర్మధీర్భక్తిరితి - కర్మయోగాదీనాం స్వరూపగ్రహణమితి నిర్దిష్టపదార్థానువర్గః - ఆదిర్వ్యస్యసఇత్యాది - ఆదిశబ్దేనతదుపాదానప్రకారః - తదుపయుక్తశాస్త్రవశ్యత్వాదికంచగృహ్యతే - పూర్వశేషఇత్యనేన ప్రకృతశోధన రూపతయా పునరుక్తిపరిహారః - సంగతిప్రదర్శనంచ - అయం శ్లోకః త్రయోదశారంభభాష్యేణస్పష్టంవ్యాఖ్యాతః - పూర్వస్మిన్షట్కే పరమప్రాప్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతోవాసుదేవస్యప్రాప్త్యుపాయభూత భక్తిరూపభగవదుపాసనాంగభూతంప్రాప్తుఃప్రత్యగాత్మనోయాథాత్మ్యదర్శనం జ్ఞానయోగకర్మయోగలక్షణ నిష్ఠాద్వయసాధ్యముక్తం - మధ్యమేచపరమప్రాప్యభూతభగవత్తత్త్వయాథాత్మ్య తన్మాహాత్మ్యజ్ఞానపూర్వికైకాంతికాత్యంతిక భక్తియోగనిష్ఠా ప్రతిపాదితా - అతిశయితైశ్వర్యాపేక్షాణామాత్మకైవల్యాపేక్షాణాంచభక్తియోగస్తత్తదపేక్షితసాధనమితిచోక్తం-ఇదానీముపరితనేతుషట్కే ప్రకృతిపురుషతత్సంసర్గరూపప్రపంచేశ్వరతద్యాథాత్మ్యకర్మజ్ఞానభక్తిస్వరూపతదుపాదానప్రకారాశ్చషట్కద్వయోదితావిశోధ్యంతఇతి-అత్రత్రికభేదవివక్షాచషోడశారంభేదర్శితా-అతీతేనాధ్యాయత్రయేణప్రకృతిపురుషయోర్విభక్తయోస్సంసృష్టయోశ్చయాథాత్మ్యం-తత్సంసర్గవియోగయోశ్చగుణసంగతద్విపర్యయహేతుకత్వం సర్వప్రకారేణావస్థితయోః ప్రకృతిపురుషయోర్భగవద్విభూతిత్వంవిభూతిమతో భగవతోవిభూతిభూతా దచిద్వస్తునశ్చిద్వస్తునశ్చబద్ధముక్తోభయరూపాదవ్యయత్వవ్యాపనభరణస్వామ్యైరర్థాంతరతయా పురుషోత్తమత్వేనచయాథాత్మ్యంచ వర్ణితమితి - తదత్రతృతీయషట్కే తత్త్వవిశోధనపరంప్రథమత్రికం - అనుష్ఠానశోధనపరం ద్వితీయమితి ప్రాయికతయాయం విభాగోగ్రాహ్యః ॥ ౪ ॥ ఏవంశాస్త్రార్థషట్కత్రయార్థాశ్చ చతుర్భిశ్శ్లోకైస్సంగృహీతాః - ఇతఃపరమష్టాదశభిశ్శ్లోకైః ప్రత్యధ్యాయమర్థాస్సంగృహ్యంతే - తత్రశోకతదపనోదనరూపకథాంతరసంగత్యామహర్షిణా ప్రథమద్వితీయాధ్యాయవిభాగేకృతేపిశాస్త్రతమవతీర్ణరూపార్థవిభాగజ్ఞాపనాయద్వితీయైకదేశమపిప్రథమశ్లోకేనసంగృహ్ణాతి -తద్వ్యంజనాయ “తమువాచహృషీకేశ”ఇత్యాస్త్వాధ్యాయసమాప్తేః అర్థవ్యాఖ్యానపూర్వకమయంశ్లోకోభాష్యకారైరుదాహృతః - ఏవమస్థానేసముపస్థితస్నేహకారుణ్యాభ్యామప్రకృతింగతం క్షత్రియాణాంయుద్ధంపరమధర్మమప్యధర్మం మన్వానంధర్మబుభుత్సయాచ శరణాగతం పార్థముద్దిశ్య ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన యుద్ధస్యఫలాభిసంధిరహితస్యాత్మప్రాప్త్యుపాయతాజ్ఞానేన వినాస్యమోహోనశామ్యతీతిమత్వా భగవతాపరమపురుషేణ అధ్యాత్మశాస్త్రావతరణంకృతం - తదుక్తం -“అస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మధియాకులం । పార్థంప్రపన్నముద్దిశ్య శాస్త్రావతరణంకృతం” మితి - అస్థానస్నేహకారుణ్యాభ్యాం జాతాధర్మధీః- అస్థానస్నేహకారుణ్య ధర్మాధర్మధీరిత్యత్రభాష్యాభిప్రాయః -“బంధుస్నేహేనపరయాచ కృపయాధర్మభయేన చఅతిమాత్రసన్నసర్వాంగ” ఇతి-ప్రథమాధ్యాయాంతభాష్యానుసారేణ ధర్మాధర్మభియాకులమితిపాఠే-త్రయాణాంద్వంద్వః - ధర్మాధర్మభయం - రజ్జుసర్పభయమితివత్ - ఉద్దిశ్య - వ్యాజీకృత్యేత్యర్థః - తచ్చేతత్సూచితమారంభే - “పాండుతనయయుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేనే”తిప్రపన్నత్వాత్తముద్దిశ్యేతివివక్షితం - దపిసూచితం -“అస్యమోహోనశామ్యతీతిమత్వే” తితదత్ర “తమువాచే” త్యాదిశ్లోకత్రయపర్యంతోగ్రంథః-

శ్యశాస్త్రావతరణంకృతం ॥ ౫ ॥ నిత్యాత్మాసంగకర్మేహాగోచరా సాంఖ్యయోగధీః । ద్వితీ
యే స్థితధీలక్షా ప్రోక్తా తన్మోహశాంతయే ॥ ౬ ॥ ....*

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

శాస్త్రావతారరూపః, తావత్సంగ్రహణాయాత్ర శ్లోకే ప్రథమాధ్యాయ ఇత్యనుక్తిః - అస్తిహ్యుత్తరేషు స
ప్తదశసు తత్తదధ్యాయగ్రహణం - అనంతరేచ సంగ్రహశ్లోకే "నత్వేవాహం జాతు నాసం" ఇత్యాదేరర్థ మ
ఖేప్రీత్య ద్వితీయగ్రహణం - సచద్వితీయాంతే వ్యాఖ్యానపూర్వముద్ధృతః - ఏవమాత్మయాథాత్మ్యం యు
ద్ధాఖ్యస్యచకర్మణస్తత్ప్రాప్తిసాధనతామజానతశ్శరీరాత్మజ్ఞానేన మోహితస్య తేనచ మోహేనయుద్ధాన్ని
వృత్తస్యాస్య మోహశాంతయే నిత్యాత్మవిషయా సాంఖ్యబుద్ధిస్తత్పూర్వికా చ అసంగకర్మానుష్ఠానరూప క
ర్మయోగబుద్ధిః స్థితప్రజ్ఞతాయోగసాధనభూతా ద్వితీయాధ్యాయే ప్రోక్తేతి తదుక్తం॥ ౫ ॥ సంఖ్యయా బుద్ధ్యా అవ
ధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం - తద్విషయబుద్ధిస్సాంఖ్యధీః - నిత్యాత్మగోచరేతి తద్వివరణం - ఏవమత్రాసం
గకర్మేహాశబ్దేనాపి యోగశబ్దార్థవివరణాదపౌనరుక్త్యం - స్థితధీః స్థితప్రజ్ఞతా - జ్ఞాననిష్ఠేత్యర్థః -
సా సాధ్యత్వేన లక్ష్యం యస్యాస్సా తథోక్తా - తన్మోహశాంతయే - ఉక్తప్రకారస్య అర్జునస్య దేహాత్మాని
భ్రమనివృత్త్యర్థం - ఏవం ద్వితీయాధ్యాయోక్తస్య ప్రపంచనరూపతయా షష్ఠాంతానాం చతుర్ణామేకపేటి
కాత్వం - ఏకీకరణార్థం తృతీయారంభే భాషితం - తదేవం ముముక్షుభిః ప్రాప్యతయా వేదాంతోదిత నిర
స్త నిఖిలావిద్యాది దోషగంధానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణపరబ్రహ్మపురుషోత్తమప్రాప్త్యుపాయ
భూత వేదనోపాసన ధ్యానాదిశబ్దవాచ్యాం తదైకాంతికాత్యంతికభక్తిం వక్తుం తదంగభూతం "య ఆత్మా
అపహతపాప్మా" ఇత్యాదిప్రజాపతి వాక్యోదితం ప్రాప్తురాత్మనో యాథాత్మ్య దర్శనం తన్నిత్యతా జ్ఞానపూర్వ
కాసంగకర్మనిష్పాద్యజ్ఞానయోగసాధ్యముక్తమిత్యారభ్య అతః పరమధ్యాయచతుష్టయేన ఇదమేవ ప్రాప్తుః ప్ర
త్యగాత్మనో దర్శనం ససాధనం ప్రపంచ్యత ఇతి ॥ ౬ ॥... ... ... *

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః.

శ్రియైనమః .

శ్రీమతేరామానుజాయనమః - శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః .

శ్రీమత్తాత్పర్యచన్ద్రికాసహితశ్రీమద్గీతాభాష్యే-తృతీయాధ్యాయప్రారమ్భః .

శ్రీ॥గీ ॥భా ॥ఏవంముముక్షుభిః ప్రాప్యతయా వేదాంతోదిత నిరస్తనిఖిలావిద్యాదిదోష గంధానవధికా
తిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణ పరబ్రహ్మ పురుషోత్తమప్రాప్త్యుపాయభూత వేదనోపాసన
ధ్యానాదిశబ్దవాచ్యతదైకాంతికాత్యంతికభక్తింవక్తుం తదంగభూతం "యఆత్మాఽపహతపా
ప్మే"త్యాదిప్రజాపతివాక్యోదితంప్రాప్తురాత్మనోయాథాత్మ్య దర్శనంతన్నిత్యతాజ్ఞానపూర్వ

అథసంగతింవివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షోపాయంతత్స్వరూపంచవక్ష్యమాణంతత్ప్రాప్త్యంచదర్శయన్ద్వితీయాధ్యా
యస్యోక్తార్థస్య సాక్షాన్మోక్షోపాయత్వాభావేనాపవర్గప్రధానేశాస్త్రేసంగత్యభావశంకాంపరిహర్తుమితి కర్త
వ్యతాత్వంప్రథయతి - ఏవమితి - శంకరాద్యుక్తప్రకారనిరాకరణేనయథావద్ద్వితీయాధ్యాయసిద్ధాహాదిత్య
ర్థః-ఏవమితి స్వోక్తౌచిత్యంనిర్దిశతి"బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం-పరంజ్యోతిరుపసంపద్యపరాత్పరంపురుషముపైతి-రస
గ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి-పరమంసామ్యముపైతి"త్యాదిశ్రుతిశతం"కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చే"తిసూత్ర
గణంచాభిప్రేత్యోక్తం,ముముక్షుభిః ప్రాప్యతయేతి-ముముక్షుభిరితిబహువచనేనసర్వవిద్యాస్థానాంప్రాప్యమేక
మితిద్యోతయతి-ఉపబ్రహ్మణీయానురోధేనతదుపబ్రహ్మణార్థంవర్ణనాయవేదాంతోదితేత్యుక్తం-ప్రాప్యత్వో
పయుక్తంప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యంసగుణనిర్గుణాదిశ్రుతివిషయవ్యవస్థామాసందాదయః ప్రధానస్య అక్షరధియాం
త్వవరోధఇతిసూత్రోక్తసర్వవిద్యోపాస్యసాధారణాకారంచాభిప్రేత్యనిరస్తేత్యాదికముక్తం-కారణశోధకవా
క్యైకార్థ్యం సామాన్యశబ్దానాం విశేషోపసంహారం - తతఏవత్రిమూర్త్యైక్యసామ్యాతిరేకవ్యక్త్యంతర
వ్యపేక్షాసమేకస్యైవజగదుపాదాననిమిత్తత్వముదాహరిష్యమాణశ్రుతౌ"సఉత్తమఃపురుష"ఇత్యుక్తౌ"ఉత్తమః
పురుషస్త్వన్య"ఇతివక్ష్యమాణప్రకరణార్థంచదర్శయితుం సమాఖ్యాద్వయమాహ - పరబ్రహ్మపురుషోత్తమేతి-
జ్ఞాన కర్మసముచ్చయాన్యతరానుగృహీతాన్యతరైకైకమాత్రపక్షాణాం నిరాకరణాయ"నాన్యఃపంథాఅయనాయవిద్య
తే"త్యాదినిషేధతాత్పర్యంవేదనాదిసామాన్యశబ్దానాం భక్తిలక్షణచరమవిశేషే పర్యవసానంచాభిప్రేత్యోక్త
ముపాయభూతేత్యాది - తదైకాంతికేత్యత్రతత్క్రతున్యాయసిద్ధోపాస్యప్రాప్యైక్యద్యోతనాయతచ్ఛబ్దః ఏ
కత్రాంతోనిశ్చయఃఏకాంతఃతన్నిబంధనాభక్తిరైకాంతికీ ఐకాంతికత్వంనామ దేవతాంతరఫలాంతరపరిత్యా
గేన ప్రాప్యప్రాపకభూతైకనిష్ఠత్వం - ఉక్తంచమోక్షధర్మే - "బ్రహ్మాణంశితికంఠంచ యాశ్చాన్యాదేవ
తాస్స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధానసేవంతే యస్మాత్పరిమితంఫల" మిత్యాదిస్మరంతిచ - "పరమాత్మనియోరక్తో వి
రక్తోఽపరమాత్మని"తివక్ష్యతిచాత్రైవ"భక్త్యాత్వనన్యయా-మయిచానన్యయోగేన-భక్తిరవ్యభిచారిణీ"త్యాది వి
నాశాభావాత్యంతశబ్దేనవివక్షితః- అతోత్రఫలదశాయామప్యవివర్త్యత్వమాత్యంతికత్వం-ఏకైవభక్తిర్బహు
శఃబహుశతరబహుశతమాదిభావేనోపాయదశామారభ్యఫలదశాపర్యంతంప్రచీయమానానిరతిశయతామాపద్య
తే, తద్యథాశారీరకేపేతి కర్తవ్యతాచింతవాత్పరస్తాద్భక్త్యంగస్వరూపతో విశోధితాతద్వదత్రాపీత్యభిప్రా
యేణాహ-భక్తింవక్తుంతదంగభూతమిత్యాది - అంగతాయాంప్రమాణమాహ - యఆత్మేతి - ప్రాప్తురితి ప
రవ్యావృత్త్యర్థం ఆత్మదర్శనస్య పరవిద్యాంగతాయ-ఉపమానంప్రపంచయతి - ప్రజాపతీతి - ఫలవత్సన్ని

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కాసంగకర్మనిష్పాద్యజ్ఞానయోగసాధ్యముక్తం-ప్రజాపతివాక్యేహిదహరవాక్యోదితపరవిద్యా
శేషతయా ప్రాప్తురాత్మనస్స్వరూపదర్శనం-య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యుపక్రమ్య జాగ
రితస్వప్నసుషుప్త్యతీతంప్రత్యగాత్మస్వరూపమశరీరంప్రతిపాద్య "ఏవమేవైషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛ
రీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే" ఇతి దహరవిద్యాఫలేనో
పసంహృతం-అన్యత్రాపి "అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవంమత్వాధీరో హర్షశోకౌజహాతి" త్యేవ
మాదిషు దేవం మత్వేతి విధీయమానపరవిద్యాంగతయా ఽధ్యాత్మయోగాధిగమేనేతి ప్రత్యగాత్మ
జ్ఞానమపి విధాయ "నజాయతేమ్రియతేవావిపశ్చిది" త్యాదినా ప్రత్యగాత్మస్వరూపంవిశోధ్య "అణో
రణీయా" నిత్యారభ్య మహాంతం విభుమాత్మానం మత్వాధీరోనశోచతి. నాయమాత్మా ప్రవచనేనల
భ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేన । యమేవైషవృణుతే తేనలభ్యస్తస్యైషఆత్మావివృణుతేత
నూగ్‌ స్వా" మిత్యాదిభిః పరస్వరూపంతదుపాసనముపాసనస్యచ భక్తిరూపతాంప్రతిపాద్య "విజ్ఞా

ధావఫలంతదంగం తత్రసన్నిధిస్తావదుచ్యతే-దహరేతి-ప్రత్యగాత్మవిషయత్వవ్యక్త్యర్థంతత్ప్రకరణోదితప్ర
త్యగాత్మ పరిశోధన ప్రకారమాహ-జాగరితేతి -ప్రజాపతిహ్యక్రమాజ్జాగరితాద్యవస్థాత్రయవిశిష్టం ప్రత్యగా
త్మానముపదిదేశ ఇంద్రస్తునాహమత్ర భోగ్యంపశ్యామితత్రతత్రవిముఖః పునఃపునః పప్రచ్ఛతతశ్చ శుశ్రూషోర్యో
గ్యతాం విజ్ఞాయప్రజాపతిరశరీరంవావసంతమితి పరిశుద్ధంస్వరూపముక్తవాన్, అత్రాంగత్వసిద్ధ్యర్థం - దహ
రవిద్యాతః పృథక్ఫలాభావంతదేకఫలత్వంచాహ -ఏవమేవేతి -ఏతదుక్తంభవతిప్రజాపతివాక్యంహిదహరవిద్యా
ప్రకరణగతంనచప్రజాపతివాక్యోదిత ప్రత్యగాత్మదర్శనస్య నిశ్శ్రేయసాతిరిక్తం ఫలముక్తంనచ కేవలప్రత్యగాత్మ
దర్శనంనిశ్శ్రేయససాధనం "నాన్యఃపంథా" ఇత్యాదివిరోధాత్ తత్క్రతున్యాయాచ్చనచాత్రజీవప్రాప్తిరేవఫల
ముచ్యతే - పరంజ్యోతిరితి విశేషణాత్ - "నారాయణపరోజ్యోతి" రిత్యాదినాచ పరంజ్యోతిశ్శబ్దస్యపరమా
త్మవిషయత్వప్రసిద్ధేః దహరవిద్యాయాంపూర్వత్రాపితస్యైవపరంజ్యోతి శ్శబ్దేనోక్తేః ఉపసంపత్తు రుపసంపత్త
వ్యాద్భేదస్యచస్వరససిద్ధేః ప్రాప్తురాత్మనః పరంబ్రహ్మసామ్యాపన్నపురుషలభ్యనిరతిశయస్వచ్ఛందభోగనిదర్శ
ఖత్వాద్యభిధానాచ్చ, అతః ప్రధానఫలస్యైవాత్ర తదంగేపినిర్దేశాత్పర విద్యాంగం ప్రత్యగాత్మదర్శనమితి -
అథనజాయతేమ్రియతఇత్యాదిభిః కతిపయపదావాపోద్వాపభేదితైః శ్లోకైః ప్రత్యభిజ్ఞాతార్థతయా భగవద్గీతా
ప్రబంధసమానాకారాం భక్తిశబ్దకంఠోక్తిమతీం కఠవల్లీముపనిషదముక్తస్యార్థస్య నిర్విశంకంవిశదీకరణా
యోదాహరతి -అన్యత్రాపీతి -సాంగసఫలప్రదానవిధివాక్యేప్రధానాంశమంగాంశంచవిభజతే - దేవంమత్వే
తి-అధ్యాత్మయోగాధిగమేనేత్యత్రసాక్షాత్పరయోగపరత్వే మత్వేత్యస్య సాధ్యత్వాయోగాత్, శాస్త్రజన్య జ్ఞాన
యోగశబ్దస్యావాచకత్వాత్, మత్వేత్యత్రశాస్త్రేణేత్యధ్యాహృత్య తద్వ్యతిరేకమాస్వయానౌచిత్యా జీవస్యాపి
పరవత్తత్రైవవివరిష్యమాణత్వాచ్చ, జీవాలంబనయోగపరత్వం యుక్తం - అంగతయావిహితస్యజ్ఞానస్య జ్ఞే
యైకనిరూపణీయ స్వరూపస్యాపేక్షితజ్ఞేయస్వరూప శోధనోపదేశమాహ - నజాయతఇతి - ఏవం ప్రథమ
షట్కోపబ్రహ్మణీయాంశ ఉక్తః యథాసంగృహీతం - "జ్ఞానకర్మాత్మికేనిష్ఠే యోగలక్ష్యేసుసంస్కృతే ।
ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే" ఇతి - అథ ద్వితీయ షట్కోపబ్రహ్మణీయాంశ ము
దాహరతి - అణోరణీయానిత్యాదినా - ఇదమపిసంగృహీతం - "మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అర్జున ఉవాచ ॥ జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధిర్జనార్దన ।

శ్రీ॥ ‘గీ॥భా॥నసారథిర్యస్తుమనఃప్రగ్రహవాన్నరః।సోఽధ్వనఃపారమాప్నోతితద్విష్ణోఃపరమంపద’’మితిపరవిద్యా ఫలేనోపసంహృతం – అతఃపరమధ్యాయచతుష్టయేనేదమేవప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనోదర్శనం ససాధనంప్రపంచ్యతే ॥ * ॥ యదికర్మణోబుద్ధిరేవజ్యాయసీతితేమతా–కిమర్థంతర్హి ఘోరేకర్మణిమాంనియోజయసి-ఏతదుక్తంభవతి-జ్ఞాననిష్ఠైవాత్మావలోకనసాధనం కర్మనిష్ఠాతు

సిద్ధమే । జ్ఞానకర్మాభినిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః । ప్రధాన పురుషవ్యక్తసర్వేశ్వర వివేచనం ।కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోఽన్తిమోదిత’’ఇతి అణోరణీయాం నిత్యాదేరర్థమాహ – పరస్వరూపమితి– మహాన్తం విభుమిత్యాద్యుక్తమాహ– తదుపాసనమితి – నాయమాత్మేత్యస్యాభిప్రేతమాహ – ఉపాసనస్యచేతి – కేవలమనన నిదిధ్యాసనశ్రవణనిషేధముఖేన భక్త్యాఖ్య వరణీయతాహేతు గుణవిశేషవిధిపరమిదం వాక్యమితిశారీరకభాష్యాదిషువిశదంవ్యాఖ్యాతం – మత్వాధీరోహర్షశోకౌజహాతిమత్వాధీరోనశోచతీత్యుక్తస్యైవపరవిద్యా ఫలస్యోప సంహారేపి విశదోపదేశం ప్రత్యగాత్మజ్ఞానస్య తదేకఫలత్వ ప్రదర్శనాయాహ – విజ్ఞానేతి – ఏవముపక్రమోపసంహారాదిభిః పరవిద్యామయేస్మిన్ప్రకరణే అధ్యాత్మయోగాధిగమేనదేవంమత్వేతిపరమాత్మజ్ఞానకరణతయానిర్దిష్టః పృథక్ఫలరహితంచప్రత్యగాత్మజ్ఞానం పరవిద్యాంగతయాసిద్ధ మితి తదుపబ్రహ్మణతయా ప్రతీయమానేస్మిన్నపి ప్రకరణేతథాత్వమధ్యవసాతవ్యమిత్యుక్తంభవతి – ఏవంసంక్షేపోక్తిపర్యవసానే ప్రతిపత్తిసౌకార్యాయ కుమతిమతభంగాయచాత్మజ్ఞానస్యవక్ష్యమాణపరవిద్యాంగతా ముపపాదయోక్తవిస్తరరూపస్య ప్రపంచస్యషట్కశేషస్యోక్తాంశేనసంగతిమాహ – అతఃపరమితి – ఏకస్మిన్నేవషట్కేసంగ్రహ విస్తరరూపేణ టీకాభేదప్రవృత్తిః ఇదమేవేత్యవధారణేనాధ్యాయచతుష్టయే పరమాత్మప్రసంగతద్ధ్యానాదేర్యుక్తఆసీతమత్పర ఇతిపూర్వవదేవాత్రదర్శనవిషయత్వమవగమయతి – పునరుక్తిపరిహారాయ ప్రపంచయతీత్యుక్తం – సప్రయోజనత్వాయ ప్రపంచనప్రకారమాహ – ససాధనమితి – అత్రార్జునః ప్రాగేవ సమరవ్యాపారవిరతివాసనా యంత్రితః కర్మయోగజ్ఞానయోగాఖ్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మక సాధనోపదేశే నివృత్త్యుపదేశాంశరసికశ్చోద్యముఖేన పృచ్ఛతి –జ్యాయసీతి – ప్రథమశ్లోకస్యాన్వయంతావదాహ – యదీతి – కర్మణోబుద్ధిర్జ్యాయసీతి కుతోఽపదిష్టం దూరేణహ్యవరం కర్మబుద్ధియోగాదిత్యాదితుబుద్ధివిశేషవిశిష్టకర్మయోగపరమితి వ్యాఖ్యాతంజ్యాయస్త్వంచ కింరూపమిహాభిమతం బుద్ధేర్జ్యాయస్త్వేచ కర్మణియథాధికారం నియోగస్యకోదోషః ఘోరశబ్దశ్చ భయంకరపర్యాయఇత్యర్థః – నచకర్మయోగోభయంకరః కింశబ్దశ్చాత్ర ప్రశ్నపరోవా ప్రతిక్షేపపరోవేత్యాదికమాశంక్యాహ – ఏతదుక్తమితి – తత్రబుద్ధేర్జ్యాయస్త్వప్రకారంపూర్వార్ధంతదుక్తిప్రకారంచాహ – జ్ఞాననిష్ఠైవేతి – స్థితప్రజ్ఞతాప్రకరణేకర్మణో జ్ఞాననిష్ఠాహేతుత్వముక్తం జ్ఞాననిష్ఠాయాఏవచాత్మావలోకనహేతుత్వం తతశ్చ అవ్యవధానాద్బుద్ధిర్జ్యాయసీతి యథాధికారం నియోగానర్హత్వాయ జ్ఞాననిష్ఠానిష్పాదనస్యప్రత్యనీకరూపత్వముక్తంప్రకటయతి – ఆత్మేతి – యదా సంహరత ఇత్యాద్యుక్తంస్మారయతి – సకలేంద్రియేత్యాదినా – కింశబ్దస్య ప్రతిక్షేపపరత్వం జ్యాయసీచేదిత్యత్రచేచ్ఛబ్దస్య నిశ్చితవిషయత్వంచాభిప్రేత్యఫలితమాహ – ఇంద్రియవ్యాపారేతి – సకలకర్మేత్యసంగకర్మసంగ్రహణపరం – కిమర్థమితి – నతావత్ స్వప్రయోజనార్థం పరిపూర్ణత్వాత్ నచసాంసారికఫలప్రదా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తత్కింకర్మణిఘోరేమాం నియోజయసికేశవ ॥ ౧ ॥ వ్యామిశ్రేణైవవాక్యేన బుద్ధింమోహయ
సీవమే । తదేకంవదనిశ్చిత్యయేనశ్రేయోహమాప్నుయాం శ్రీ ॥ భగవానువాచ॥ లోకేస్మిన్

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥తస్యాఃనిష్పాదికా – ఆత్మావలోకనసాధనభూతాచజ్ఞాననిష్ఠా సకలేంద్రియ మనసాంశబ్దాదివి
షయవ్యాపారోపరతినిష్పాద్యేత్యభిహితా – ఇంద్రియవ్యాపారోపరతినిష్పాద్య మాత్మావలో
కనంచేత్సిసాధయిషితంసకలకర్మనివృత్తిపూర్వక జ్ఞాననిష్ఠాయామేవాహంనియోజయితవ్యః-
కిమర్థంఘోరేకర్మణిసర్వేంద్రియవ్యాపారరూపేఆత్మావలోకనవిరోధినికర్మణిమాంనియో
జయసీతి – అతోమిశ్రవాక్యేన మాంమోహయసీవ ప్రతిభాతి – తథాహ్యాత్మావలోకన సాధ
నభూతాయాస్సర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూపాయాజ్ఞాననిష్ఠాయాస్తద్విపర్యయరూపంకర్మ
సాధనంతదేవకుర్వితివాక్యం విరుద్ధంవ్యామిశ్రమేవ–తస్మాదేకమమిశ్రరూపంవాక్యంవద -యేన
వాక్యేనాహమనుష్ఠేయరూపంనిశ్చిత్య శ్రేయఃప్రాప్నుయామ్ ॥ ౨ ॥ పూర్వోక్తంనసమ్యగవ
ధృతంత్వయాపురాహ్యస్మిన్లోకే

నార్థం ✻ జనార్దనస్యజననిరాసకస్యతవతన్నివర్తనస్వాభావ్యాత్–నాపిభూభారభూతధార్తరాష్ట్రాది
వధనిమిత్తకృతమద్విప్రలంభార్థం ప్రపన్నంమాంప్రతికేశవస్య బ్రహ్మరుద్రాదిపితుస్తేతదనౌచిత్యాత్ –నా
పిఫలశైఘ్ర్యార్థంపారంపర్యస్యపూర్వముపదిష్టత్వాత్ – నచ,సౌకర్యార్థం అకరణనిమిత్తప్రత్యవాయపరి
హారార్థంవా సకలేంద్రియవ్యాపారరూపత్వేన తదుపరతినిష్పాద్య మాత్మావలోకనవిరోధితయా ముముక్షో
ర్ఘోరత్వాత్–నచ,లోకసంగ్రహార్థంలోకస్యాపియథావస్థితాకారోపదేశస్యైవోచితత్వాత్–అతోభవతఃప్రా
ణసమతయా భవతైవోద్ఘోషితంమాంభవదనభిమతేకర్మణినినియోజయితుమర్హసీతిభావః– ఘోరశబ్దస్యాత్ర
శాస్త్రీయప్రాణిపీడనపరత్వాభావాద్యోగాత్ప్రకృతోపయుక్తమభిప్రేత్యాహ –సర్వేంద్రియవ్యాపారరూపఇ
తి–తథాపికథంఘోరత్వమిత్యత్రాహ – ఆత్మావలోకనవిరోధినీతి – ఉక్తమర్థంహేతూకుర్వన్ ద్వితీయశ్లో
కార్థమాహ – అతఇతి – అచేతనాయాబుద్ధేర్మోహనస్యాసంభావితత్వాన్మామిత్యుక్తం – ఇవశబ్దద్యోతిత
మాహ – ప్రతిభాతీతి - ఏతేనకారుణికత్వాత్త్వంతావన్నమోహయసి,అహంతు,మందోముహ్యామీత్యుక్తంభవ
తి – వ్యామిశ్రశబ్దాభిప్రేతం వ్యాఘాతంతత్ప్రకారంచోపపాదయతి – తథాహీతి – తద్విపర్యయరూపం
కర్మతస్యాఃకథం సాధనంతద్విరుద్ధంచ కథంతదర్థినాకర్తవ్యమితివ్యాహతిద్వయమిహాభిప్రేతం – ఏకమి
త్యేతన్నజ్ఞానకర్మణోరన్యతరవిషయం తయోరేకస్యైవకర్మణ ఉపదిష్టత్వాత్తత్రచ స్వస్యానుపపన్నతా ప్రతి
భాసేతథాభ్రమ నివృత్తేశ్చానంతర మపేక్షణీయత్వాత్తస్యాశ్చవ్యామిశ్రత్వనివృత్తిసాధ్యత్వాద్వాక్యశబ్దస్యచైత
చ్ఛ్లోకగతస్య విశేష్యసమర్పకత్వౌచిత్యాదిత్యభిప్రేత్యోక్తంమిశ్రరూపం వాక్యమితి పూర్వేణాన్వయభ్రమవ్యు
దాసాయ నిశ్చిత్యేత్యాదేరర్థమాహ – యేనేతి – నిశ్చిత్యేత్యస్య నత్రాపద్వదేత్యనేనాన్వయః – సర్వజ్ఞ
స్య తస్యప్రాగప్యనిశ్చయాయోగాత్ వ్యామిశ్రవాక్యేనాపి పరవ్యామోహనమాత్రస్య శంకితత్వాత్–అతోఽర్జు
నస్యైవనిశ్చయాకాంక్షా – తతశ్చనిశ్చిత్యశ్రేయఃప్రాప్నుయామిత్యేవాన్వయః – నిశ్చయసాపేక్షం సందిగ్ధ వి
షయమాహ –అనుష్ఠేయరూపమితి–ఏవ మసంకీర్ణరూపేవాక్యేబుభుత్సితేపూర్వోక్తస్యైవాసంకీర్ణరూప
తాంప్రకటయన్–భగవానువాచ (*) లోకేస్మిన్నితి–యాప్రోక్తేతినిర్దేశాత్తాత్పర్యాచ్చఫలితమాహ–పూర్వోక్త

✻ పరిపూర్ణత్వాత్ నచ,సాంసారికఫలప్రదానార్థం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ద్వివిధానిష్ఠాపురాప్రోక్తామయానఘ । జ్ఞానయోగేనసాంఖ్యానాం కర్మయోగేన

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ విచిత్రాధికారి సంపూర్ణే ద్వివిధానిష్ఠాజ్ఞానకర్మవిషయాయథాధికార మసంకీర్ణైవమయోక్తా - నహిసర్వోలౌకికః పురుషస్సంజాతమోక్షాభిలాష స్తదానీమేవజ్ఞానయోగాధికారేప్రభవతి, అపిత్వనభిసంహితఫలేన కేవల పరమపురుషారాధనవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణావిధ్వస్తస్వాంతమలోఽవ్యాకులేంద్రియోజ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోతి-"యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదంతతం । స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతిమానవ"ఇతి పరమపురుషారాధనైక వేషతాకర్మణాంవక్ష్యతే - ఇహాపి కర్మణ్యేవాధికారస్తే ఇత్యాదినా అనభిసంహితఫలం కర్మానుష్ఠేయంవిధాయ తేనవిషయవ్యాకులతారూపమోహాదుత్తీర్ణబుద్ధేః"ప్రజహాతియదాకామాన్"ఇత్యాదినాజ్ఞానయోగఉదితః - అతస్సాంఖ్యానామేవజ్ఞానయోగేన స్థితిరుక్తా యోగినాంతుకర్మయోగేన - సంఖ్యాబుద్ధిస్తద్యుక్తాస్సాంఖ్యాః ఆత్మైకవిషయయాబుద్ధ్యాసంబంధిన

మితి-అస్మిన్లోకేఇత్యస్య ప్రకృతోపయోగితాత్పర్యమాహ-విచిత్రాధికారిపూర్ణఇతి- తేనజ్ఞానయోగకర్మయోగయో రధికారిభేదసంభవః పరస్పరవిరుద్ధానామపి ధర్మాణాంప్రతినియతాధికారివిషయత్వ వ్యవస్థాపకవర్ణాశ్రమదేశకాలకామనానిమిత్తాదిదృష్టాంతశ్చసూచితః - అనఘశబ్దేనాప్యేతదేవాభిప్రేతంయథాస్మిన్లోకేనఘటతయాత్వ మపవర్గసాధనేధికరోషి, ఇతరేతుకామ్యాదౌతద్వదనఘమాత్రస్య కర్మయోగేధికారః - అనఘతరాణాంతు జ్ఞానయోగఇతి సంసారదాహజ్వరచికిత్సకస్యసర్వజ్ఞస్య భిషజస్తత్తదవస్థోచితోయముపదేశః - ప్రోక్తేత్యస్యసోపసర్గస్యాభిప్రేతమాహ - యథాధికారమితి - అధికారానతిలంఘనమత్రప్రకర్షః ద్వైవిధ్యమాత్రస్యజ్ఞాతత్వాత్తదుక్త్యభిప్రేతమాహ - అసంకీర్ణైవేతి - మయేతి - తత్తదధికారిభేదవేదినాతత్తద్ధితకామేనాస్పృష్టభ్రమవిప్రలంభప్రమాదాశక్తిగంధేనేత్యర్థః - జ్యాయసీజ్ఞానయోగేతిప్రతికర్మయోగఃకథమాద్రియతేత్యత్రాహ -నహీతి - మోక్షాభిలాషేజాతేపిజన్మాంతరసుచరితమృదితకషాయాణాంకేషాంచిదేవతదానీమేవజ్ఞానయోగాధికారస్తథాదర్శనాత్, తతశ్చ క్తాశక్తవిషయతయా జ్ఞానకర్మయోగయోర్వ్యవస్థితిభావః - నన్వశక్తానాంకదాచిదపి జ్ఞానయోగాధికారోనస్యాత్తచ్ఛక్తిహేతుతయోక్తస్య కర్మయోగానుష్ఠానస్యతత్ప్రతికూల్యచోద్యస్థితేరిత్యత్రాహ -అనభిసంహితేతి -సర్వజ్ఞత్వ,సర్వశక్తిత్వ,కారుణ్యాదివిశిష్టభగవదనుగ్రహరూపాదృష్టద్వారా జ్ఞానహేతుత్వాయ పరమపురుషారాధనరూపతోక్తిః వ్యాకులేంద్రియత్వంహి, జ్ఞాననిష్ఠావిరోధితచ్చస్వాంతమలమూలంతదప్యనాది పుణ్యాపాపరూపదుష్కర్మమూలరజస్తమోమయం - తచ్చ,పత్యోర్న్మేషహేతుభూతైవంవిధకర్మనిబర్హణీయం - అతోజ్ఞాననిష్ఠాహేతుభూతశాంతిహేతుత్వాత్తదనుకూలఏవకర్మయోగఇత్యుక్తంభవతి - ధర్మేణపాప మపనుదతీత్యాదికమిహాభిప్రేతం - అనభిసంహితఫలత్వంపూర్వమేవోక్తమితికృత్వా కేవలపరమపురుషారాధనవేషతాయాం కర్మణ్యైవసిద్ధిప్రాప్తౌవక్ష్యమాణందర్శయతి - యతఇతి - ప్రోక్తశబ్దనిర్దిష్టమవ్యామిశ్రాభిధాన మనభిసంహితఫలత్వోక్తించవ్యనక్తి - ఇహాపీతి - "యదాతేమోహకలిలంశ్రుతివిప్రతిపన్నాతే"ఇత్యాద్యర్థంస్మారయతి - విషయేతి - అభిప్రాయకమవధారణం వ్యంజయన్నుత్తరార్ధంవ్యాచష్టే - అతస్సాంఖ్యానామేవేతి - సాంఖ్యశబ్దస్యాత్రసిద్ధాంతవిశేషనిష్ఠపరత్వంవ్యుదస్యతి - సంఖ్యాబుద్ధిరిత్యాదినా -అతదర్హఇత్యశక్తవిషయత్వంసూ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యోగినాం ॥ ౩ ॥ నకర్మణామనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోశ్నుతే । నచసన్న్యసనాదే
వసిద్ధింసమధిగచ్ఛతి ॥ ౪ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥స్సాంఖ్యాః - అతదర్హాః కర్మయోగాధికారిణోయోగినః విషయవ్యాకులబుద్ధియుక్తానాంక
ర్మయోగేధికారః అవ్యాకులబుద్ధీనాంతుజ్ఞానయోగేధికారఉక్తఇతి నకించిదిహవిరుద్ధంవ్యామిశ్ర
మభిహితం ॥ ౩ ॥ సర్వస్యలౌకికస్యపురుషస్యమోక్షేచ్ఛాయాంజాతాయాంసహసైవజ్ఞానయో
గోదుష్కరఇత్యాహ ॥ నశాస్త్రీయాణాం కర్మణా మనారంభాదేవపురుషోనైష్కర్మ్యంజ్ఞా
ననిష్ఠాంప్రాప్నోతి. నచారబ్ధస్యశాస్త్రీయస్యత్యాగాత్ యతోఽనభిసంహితఫలస్యపరమపురుషా
రాధనవేషస్య కర్మణస్సిద్ధిస్స్యాదతస్తేన వినాతాంనప్రాప్నోతి - అనభిసంహితఫలైఃకర్మ
భిరనారాధితగోవిందైరవినష్టానాదికాలప్రవృత్తానంతపాపసంచయై రవ్యాకులేంద్రియతాపూర్వి
కాత్మనిష్ఠాదుస్సంపాదా ॥ ౪ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥

చితం - కర్మయోగాధికారిణఇతి - యోగిశబ్దస్థోయోగోహ్యత్రకర్మయోగః ప్రత్యయార్థస్సంబంధశ్చాత్ర
తద్యోగ్యతారూపఇత్యర్థః - అతదర్హత్వంతదర్హత్వంచవిశదయన్విరోధశంకాపరిహారస్యఫలితత్వేనా
వ్యామిశ్రాభిధానముపసంహరతి - విషయేతి - ననుమోక్షేచ్ఛైవహికర్మయోగేపి పురుషంప్రవర్తయతి
సాయదిజాతాతతఃకిమవ్యవహితే జ్ఞానయోగేనప్రవర్తయతీతి శంకానకర్మణామితిశ్లోకేననిరాక్రియతఇత్యా
హ (*) సర్వస్యేతి-లౌకికస్యేత్యనేనసంసారలోకాంతర్గతతయావిషయవ్యాకులేంద్రియత్వమభిప్రేతం-
సహసైవేతి - కర్మయోగమకృత్వేత్యర్థః - నిషేధస్యాన్యవిషయత్వజ్ఞాపనాయశాస్త్రీయశబ్దః నైష్కర్మ్య
శబ్దస్యానుష్ఠానాదిపరత్వేసాధ్యావిశేషాది దోషస్స్యాదతోనిష్కర్మానిష్క్రాంతకర్మయోగఃపర్యవసిత
కర్మయోగఃజ్ఞాననిష్ఠ ఇత్యర్థః - తస్యభావోనైష్కర్మ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞాననిష్ఠామితి - సన్న్య
సనశబ్దస్యాప్యత్ర కర్మణామిత్యనేనైవాన్వయం సంన్యసనస్వభావాదారబ్ధవిషయత్వం తతఏవ సవ్యసాచినఃస
మరజిహాసావృత్తాంతంచాభిప్రేత్యాహ - నచారబ్ధస్యేతి - నైష్కర్మ్యశబ్దానుషంగేపి సంభవతిపునస్సిద్ధిశ
బ్దేనాభిధానస్యతాత్పర్యంవ్యంజయతి-యతఇతి-అనారంభంసంన్యసనంచసంకలయ్యాహ-అతస్తేనవినేతి-కారణ
భూతకర్మాభావేకథంకార్యంస్యాదితిభావః-పంచమ్యాహేతుపరత్వనిషేధాన్వయేనతత్సన్నిషేధాన్వయేనవా
యోజ్యం పూర్వత్రకర్మయోగానారంభేజ్ఞానయోగాసిద్ధిస్స్యాదితివాక్యార్థః ఉత్తరత్రతుయత్కర్మయోగత్యా
గాదేవజ్ఞానయోగసిద్ధిరిత్యభిప్రేతంతదయుక్తంసాహితేనైవజస్యేతితాత్పర్యం-తదిదముభయీమపి వాక్యవృత్తి
మభిప్రేత్యశ్లోకాభిప్రేతమర్థమాహ - అనభిసంహితేతి - కర్మభిరిత్యస్యానారాధితేత్యనేనాన్వయః -
ఏతే"నానారాధితగోవిందాయేనరాదుఃఖభాగిన"ఇత్యాదికంస్మారితం - అనభిసంహితకర్మాభావేనిశ్రేయసో
పయికపరమపురుషప్రీత్యభావః తదభావాచ్చపాపసంచయానుసరమః తేనచరజస్తమోమయమనోమలానపాయః
తతశ్చ రాగద్వేషాదిదోషాణాం దీర్ఘాయుష్మం తేషుచ జీవత్సునేంద్రియవ్యాకులతాశాంతిః బహిర్విషయ
వ్యాకులేషుచ తేషుప్రత్యగర్థనిష్ఠేతి తాదృశకర్మపరిత్యాగేన జ్ఞాననిష్ఠామనుతిష్ఠాసుస్సప్తభౌమస్య గోపుర
స్యసప్తమంతలంప్రథమంచికీర్షతీత్యుపహాస్యమితిభావః (*) అనన్వయశంకాంపరిహరన్ననంతర శ్లోక మ
వతారయతి ఏతదేవేతి-పరమపురుషారాధనవేషస్యక. ణస్త్యాగేజ్ఞాననిష్ఠాయాదుస్సంపాదత్వమేవేత్యర్థః-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నహి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ । కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥ ౫ ॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ । ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచార

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నహ్యస్మిన్ లోకే వర్తమానః పురుషః కశ్చిత్కదాచిదపి కర్మాకుర్వాణస్తిష్ఠతి - నకించిత్కరోమీతి వ్యవసితోపి సర్వః పురుషః ప్రకృతిసంభవైః సత్త్వరజస్తమోభిః ప్రాచీనకర్మానుగుణం ప్రవృద్ధైర్గుణైః స్వోచితం కర్మ ప్రత్యవశః కార్యతే ప్రవర్త్యతే - అత ఉక్తలక్షణేన కర్మయోగేన ప్రాచీనం పాపసంచయం నాశయిత్వా గుణాంశ్చ సత్త్వాదీన్ వశేకృత్వా నిర్మలాంతఃకరణేన సంపాద్యో జ్ఞానయోగః ॥ ౫ ॥ అన్యథా జ్ఞానయోగాయ ప్రవృత్తో మిథ్యాచారో భవతీత్యాహ ॥ అవినష్టపాపతయా అజితబాహ్యాంతఃకరణ ఆత్మజ్ఞానాయ ప్రవృత్తో విషయప్రవణతయాత్మని విముఖీకృతమనాః విషయానేవ స్మరన్ య ఆస్తే - అన్యథా సంకల్ప్యాన్యథాచరతీతి స మిథ్యాచార ఉచ్యతే - ఆత్మజ్ఞానాయోద్యుక్తో

ప్రథమో హిశబ్దః పూర్వశ్లోకార్థోపపాదనద్యోతకః ద్వితీయస్త్వేతచ్ఛ్లోకపూర్వార్ధోక్తోపపాదనార్థః ప్రకరణారంభే లోకేస్మిన్నిత్యుక్తాధికారివైచిత్ర్యమపి కశ్చిత్సర్వ ఇత్యాభ్యామభిప్రేతమితి జ్ఞాపనాయాస్మిన్ లోక ఇత్యుక్తం - జాతుశబ్దో దివసాదిస్థూలకాలపరః క్షణశబ్దస్త్వత్ర క్షణో వ్యాపారవైకల్యే కాలభేదాల్పకాలయోరిత్యనేకార్థపాఠాత్తదంతర్గతాల్పకాలవిషయ ఇత్యపౌనరుక్త్యం తదుభయసంగ్రహేణ కదాచిదపీత్యుక్తం - ప్రళయాదిదశావ్యతిరిక్తే సర్వస్మిన్ కాల ఇత్యర్థః - స్వపతోపి హి స్వాపాఖ్యం కర్మ అత ఏవ హి తత్ర దేశకాలాది నియమేనానుజ్ఞాప్రతిషేధాభావతః - అకర్మకృదిత్యత్ర కర్మణః కర్తా న వివక్షితః కింతు కర్మణో కర్తేతి వ్యంజనాయ కర్మాకుర్వాణ ఇత్యుక్తం - సర్వశబ్దాభిప్రేతమాహ - నకించిత్కరోమీతి వ్యవసితోపీతి - అయం చార్థః కర్మేంద్రియాణి సంయమ్యేత్యుత్తరశ్లోకే వ్యక్తో భవిష్యతి - ప్రకృతిజత్వేన విశేషణాత్సత్త్వరజస్తమోభిరితి విశేషలాభః ప్రకృతౌ నిత్యం విద్యమానానాం కథం ప్రకృతిజత్వమిత్యత్రోక్తం ప్రాచీనేత్యాది- తథాచాహుః "కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే" ఇతి - ఏతేన కర్మయోగతనూకృతగుణకజ్ఞాననిష్ఠవ్యవచ్ఛేదః స్వోచితశబ్దేన తృతీయషట్కే వక్ష్యమాణః ప్రకారో దర్శితః స్వశబ్దోత్ర గుణపరః అవశస్సర్వ ఇత్యుద్దేశ్యవిశేషణత్వభ్రమవ్యుదాసాయావశః కార్యత ఇత్యుక్తం - కార్యత ఇత్యస్య ప్రయోజ్యకర్మపరత్వవ్యుదాసేన ప్రయోజ్యకర్తృవిషయత్వవ్యక్త్యర్థం ప్రవర్త్యత ఇత్యుక్తం - వ్యాఖ్యాతశ్లోకద్వయతాత్పర్యమాహ - అత ఇతి - అతః గుణపరతంత్రతయా కర్మయోగమంతరేణ జ్ఞానయోగస్య దుస్సంపాదత్వాదిత్యర్థః - పాపనాశాద్గుణవశీకరణం తచ్చ మోక్షార్థప్రవృత్త్యనుకూలత్వం రజస్తమః ప్రాచుర్యనివృత్తిర్వా తత్కార్యరాగద్వేషాద్యభావో నిర్మలత్వమిహాభిప్రేతం అకరణే బాధం వదంతీత్యాహ (*) అన్యథేతి - కర్మయోగమకృత్వేత్యర్థః - మనసా స్మరన్నిత్యనేనార్థసిద్ధం హేతుమాహ - అవినష్టేతి - ఆత్మవిముఖీకృతమనా ఇతి- విమూఢాత్మేత్యత్రాత్మశబ్దో మనోవిషయః మూఢత్వమాత్మవైముఖ్యం యేభ్యపి వేంద్రియాణి నిరోద్ధుమిష్టాని తానేవేత్యవకారార్థః - మిథ్యాచారప్రకారమాహ - అన్యథా సంకల్ప్యేతి - విపరీతవినష్టశబ్దాభ్యాముపాయవైపరీత్యాత్ఫలవైపరీత్యమితి దర్శితం - ద్వితీయేధ్యాయే "ధ్యాయతో విషయా" నిత్యారభ్య "బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతీ" త్యంతేనాస్యైవార్థస్య ప్రపంచసంకృతమితి వినష్టశబ్దేన స్మారితం ప్రథమే చ జ్ఞానయోగమారురుక్షుమపో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స ఉచ్యతే ॥ ౬ ॥ యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున । కర్మేంద్రియైః కర్మయోగమసక్తస్స విశిష్యతే ॥ ౭ ॥ నియతం కురు కర్మ త్వం

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ విపరీతో వినష్టో భవతీత్యర్థః ॥ ౬ ॥ అతః పూర్వాభ్యస్తవిషయసజాతీయే శాస్త్రీయే కర్మణి - ఇన్ద్రియాణ్యాత్మావలోకనప్రవృత్తేన మనసా నియమ్య తైస్స్వత ఏవ కర్మప్రవణైరింద్రియైరసంగపూర్వకం యః కర్మయోగమారభతే - సోఽసంభావ్యమానప్రమాదత్వేన జ్ఞాననిష్ఠాదపి పురుషాద్విశిష్యతే ॥ ౭ ॥ నియతం వ్యాప్తం ప్రకృతిసంసృష్టేన హి వ్యాప్తం కర్మ - ప్రకృతిసంసృష్టత్వమనాదివాసనయా - నియతత్వేన సుశకత్వాదసంభావితప్రమాదత్వాచ్చ కర్మణః కర్మైవ కురు అకర్మణో జ్ఞాననిష్ఠాయా అపి కర్మైవ జ్యాయః "నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే" ఇతి ప్రక్రమాదకర్మశబ్దేన జ్ఞాననిష్ఠైవోచ్యతే - జ్ఞాననిష్ఠాధికారిణోఽప్యనభ్యస్తపూర్వతయా హ్యనియతత్వేన సుశ్లోక

ద్యకర్మయోగినం ప్రశంసతి-యస్త్వితి శ్లోకేన ప్రకృతేనసంగమనుక్ వ్యాఖ్యాతి (*) అత ఇతి - ఇంద్రియాణాం నిశ్శేషనియమనస్య కర్మయోగారంభస్య చ మిథో విరుద్ధత్వాపరిహారోఽభిప్రాయధర్థముక్తం శాస్త్రీయకర్మణీ నియమ్యేతి - నహి కశ్చిదిత్యాదినా - జ్ఞానయోగస్య దుష్కరత్వే యో హేతురుక్తః తస్యైవ కర్మయోగం ప్రత్యుపకారత్వేన సౌకర్యప్రతిపాదనార్థం పూర్వాభ్యస్తవిషయ సజాతీయ ఇత్యుక్తం - యది పూర్వాభ్యాస ఉపకారకత్వేన స్వీక్రియతే - తర్హి నిషిద్ధేభ్యో నియమనమశక్యం తేష్వేవ వాసనాయా ఉపాధిర్యావితి శంకాసి రాసాయ కర్మణః ఫలాంతరపరిత్యాగాయ చోక్తమాత్మావలోకనే ప్రవృత్తే నేతి నిషిద్ధానామాత్మావలోకనవిరోధిత్వాద్వ్యవసాయాత్తేషు స్థిరాపి వాసనా నిరాక్రియత ఇతి భావః - కర్మేంద్రియైరిత్యనేనాభిప్రేతం సౌకర్యం విశదయతి - స్వత ఏవ కర్మప్రవణైరింద్రియైరితి - అసంగస్య కర్మయోగారంభాద్రప్రయుక్తత్వాదసక్తపదస్య యద్వ్యాప్త వాక్యాంశేన్వయమాహ - అసంగపూర్వకమితి - వైశిష్ట్యప్రకారం విశేష్యంచావధిం వర్ణయతి - అసంభావ్యమానప్రమాదత్వేన జ్ఞాననిష్ఠాదపీతి - అథ సౌకర్యనిష్ప్రమాదత్వయుక్తత్వాదిహేతుభిః కర్మయోగస్యైవ జ్యాయస్త్వం దర్శయన్ "జ్యాయసీ చేత్కర్మణః" ఇత్యాదేస్సాక్షాదుత్తరమాహ (*) నియతమిత్యాదినా - నియతశబ్దస్య మందప్రయోజనాత్ క్రియావిశేషణత్వాదప్రభూతప్రయోజనసమానాధికరణ కర్మవిశేషణత్వమేవోచితం - తతశ్చ కర్మణో నియతత్వం స్వభావతశ్శాస్త్రతో వాస్యాదుభయతో వా తత్రైకస్మిన్నుభయవివక్షాక్లిష్టిస్తావద్గరీయసీ శరీరయాత్రేత్య తతు శాస్త్రీయకర్మణి నియమాభిప్రాయో వ్యాఖ్యాస్యతే - అతోఽత్ర స్వభావతో నియతత్వం వివక్షితం (*) జ్ఞాననిష్ఠాయా దుష్కరత్వే ప్రస్తుతే కర్మనిష్ఠాయాం సౌకర్యమేవ చానంతరం వక్తుముచితమిత్యేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ-నియతం వ్యాప్తమిత్యాది - కేన సంబంధనా వ్యాప్తిరిత్యత్రాహ- ప్రకృతిసంసృష్టేనేతి- అకర్మణ ఇతి పదేన తస్తదన్యవిషయత్వం విభక్తేశ్చ పంచమీత్వేనావధివిషయత్వం వ్యంజయతి- జ్ఞాననిష్ఠాయా అపీతి -అత్రాకర్మశబ్దస్య జ్ఞాననిష్ఠావిషయత్వం ఽథం "మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి" త్యత్ర హి స ఏవ కర్మాభావవిషయతయా వ్యాఖ్యాతః - తద్వదత్రాప్యనుష్ఠానత్యాగప్రసక్తస్య తస్మాదనుష్ఠానమేవ జ్యాయ ఇతి వక్తుముచితమిత్యత్రాహ-నైష్కర్మ్యేతి -అత్ర హ్యుపక్రమే కర్మయోగజ్ఞానయోగయోస్తారతమ్యమనుపయుక్తం తస్యైవ చోత్తరమిహ వివక్షితం -ముముక్షుసాధ్యత్వేన నిర్దిష్టస్య నైష్కర్మ్యస్య సుషుప్త్యాదిసులభకర్మాభావత్వం చయుక్తం-కర్మణామనారంభాన్నైష్కర్మ్యమిత్యత్ర సాధ్యావిశేషప్రసంగాచ్చాతో జ్ఞాననిష్ఠైవాత్రాకర్మశబ్దేనాభిధీయత ఇ

శ్రీ॥ మూ॥ కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః । శరీరయాత్రాపి చ తే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్వాత్ సప్రమాదత్వాచ్చ జ్ఞాననిష్ఠాయాః కర్మనిష్ఠైవ జ్యాయసీ - కర్మణి క్రియమాణే చాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనాత్మనోఽకర్తృత్వానుసంధానమనంతరమేవ వక్ష్యతే - అత ఆత్మజ్ఞానస్యాపి కర్మయోగాంతర్గతత్వాత్స ఏవ జ్యాయానిత్యర్థః - కర్మణో జ్ఞాననిష్ఠాయా జ్యాయస్త్వవచనం జ్ఞాననిష్ఠాయామధికారే సత్యేవోపపద్యతే - యది సర్వం కర్మ పరిత్యజ్య కేవలం జ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోషి తర్హ్యకర్మణస్తే జ్ఞాననిష్ఠస్య జ్ఞాననిష్ఠోపకారిణీ శరీరయాత్రాపి న సేత్స్యతి - యావత్సాధనసమాప్తి శరీరధారణం (త్వయా) చావశ్యం కార్యం న్యాయార్జితధనేన మహాయజ్ఞాదికం కృత్వా తచ్ఛిష్టాశనేనైవ శరీరధారణం కార్యం, "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః" ఇత్యాదిశ్రుతేః "తే త్వఘం భుంజతే పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్" ఇతి వక్ష్యతే - అతో జ్ఞాననిష్ఠస్యాపి

త్యర్థః - కర్మనిష్ఠాయా జ్యాయస్త్వే వక్ష్యమాణం హేత్వంతరమాహ - కర్మణి క్రియమాణే చేత్యాదినా - అనంతరమేవేత్యాసన్నత్వాభిధానేన తస్యేహాభిప్రేతత్వం దర్శితం - జ్ఞానయోగశక్తస్యాపి కర్మయోగానుష్ఠానాయాభిప్రాయికమర్థమాహ - కర్మణ ఇతి - ఇహ జ్ఞాననిష్ఠాయా ఇతి పంచమీ అప్రసక్తప్రతియోగికం జ్యాయస్త్వవచనమయుక్తమితి భావః - ఉత్తరార్ధస్యావతారమాహ - యదీతి - అత్ర త్వకర్మణ ఇతి బహువ్రీహిః - త ఇత్యనేన సామానాధికరణ్యాదితి వ్యంజనాయా కర్మణస్తే జ్ఞాననిష్ఠస్యేత్యుక్తం - నను సర్వకర్మపరిత్యాగినో యది శరీరయాత్రాపి న స్యాత్ తతో లబ్ధోపాయస్య స్వరసతః ప్రతిబంధనివృత్తేరయత్నలభ్యైవ ముక్తిస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ - యావదితి - న హి సాధనానుప్రవేశమాత్రాత్ఫలసిద్ధిః కింతు సాధనసంపూర్తేరేవ సా చ న త్రిచతురాదిదివసలభ్యా యేన శరీరముపేక్షేమహి చిరకాలసాధ్యాయాం చ సాధనసమ్పూర్తౌ తావంతం కాలం శరీరమప్యవశ్యం రక్షణీయం అనిష్టనోపాయస్యౌదాసీన్యాత్తత్పరిత్యాగే ప్రత్యవాయోఽపి స్యాదితి భావః - అస్తు శరీరధారణమపేక్షితం తథాపి తన్న స్వేచ్ఛయా చిరకాలం కర్తుం శక్యం నాప్యౌదాసీన్యమాత్రాత్తన్నివృత్తిః ఆరమ్భకకర్మవిశేషేణ శరీరస్య నియతావధికత్వాత్ స్మరంతి చ కర్మణాం ప్రతినియతాని వివాహో జన్మ మరణమిత్యాదీని అస్తు వా స్వేచ్ఛయా శరీరధారణం తథాపి యత్కించిల్లౌకికకర్మణైవ తత్సుఖమిత్యత్రాహ - న్యాయార్జితేతి - అయమభిప్రాయః ద్వివిధాని కర్మఫలాని నియతాని అనియతాని చేతి - ప్రబలశాపాదిసంభవాని నియతాని ఇతరాణ్యనియతాని అనియతత్వం చ తేషాం దేశకాలాద్యపేక్షయా న తు స్వరూపతః యేన కర్మణాం నిష్ఫలత్వప్రసంగస్స్యాత్ - తతశ్చ యాన్యత్రానియతాని తత్ర స్వవ్యాపారవిషయతా - యాన్యధికృత్య ప్రాయశ్చిత్తమంత్రౌషధనీతిశాస్త్రాదీని అన్యథా విజిగీషుభిరుపసన్నప్రతిపంథిభిరపి న చతురంగాదికమంగీక్రియేత - ఆతురైరపి న భేషజముపభుజ్యేత స్వేచ్ఛయా కించిత్కరణాభావే స్వారసికకర్తృత్వాభావాచ్ఛాస్త్రస్యాప్యనుదయః - అత ఏవ జ్ఞానయోగమారురుక్షతా త్వయా కర్మవశ్యత్వమేవ జగతో నివర్తితమితి సమ్యగయత్నసిద్ధో మోక్షస్సమర్థిత ఇతి భావః - ఏవం శరీరధారణాభావే స్వారసికం విశరారుత్వం ద్యోతయతి - శరీరశబ్దః ఏవకారేణ న్యాయార్జనయజ్ఞశిష్టాశనాదేర్నియమవిధిత్వం ద్యోతితం - ఏవంవిధా చ శరీరయాత్రా జ్ఞానయోగసాధ్యభక్తియోగదశాయామప్యవిచ్ఛేద్యేత్యభిప్రాయేణాహారశుద్ధిశ్రుత్యుపపాదనం శ్రౌతస్యార్థస్యాత్రాపి వివక్షితత్వజ్ఞాపనాయ వక్ష్యమాణతామాహ - తే త్వఘమితి - పూర్వోపపాదితాన్ హేతూన్ బుద్ధిస్థక్రమేణ విచ్ఛిద్య దృష్టాన్నాభిప్రాయికం శాబ్దం చాఖిలమర్థం సుఖగ్రహణాయ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః ॥ ౮ ॥ యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః । తదర్థం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కర్మాకుర్వతో దేహయాత్రాపి న సేత్స్యతి - యతో జ్ఞాననిష్ఠస్యాపి ధ్రియమాణశరీరస్య యావత్సాధన సమాప్తి మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికం కర్మావశ్యం కర్తవ్యం - యతశ్చ కర్మయోగే ప్యాత్మనోఽకర్తృత్వభావనయాత్మయాథాత్మ్యానుసంధాన మంతర్భూతం యతశ్చ ప్రకృతిసంసృష్టస్య కర్మయోగస్సుశకోఽప్రమాదశ్చ అతో జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యస్యాపి జ్ఞానయోగాత్కర్మయోగో జ్యాయాన్ - తస్మాత్త్వం కర్మయోగమేవ కుర్విత్యభిప్రాయః॥ ౮ ॥ ఏవం తర్హి ద్రవ్యార్జనాదేః కర్మణోఽహంకారమమకారాదిసర్వేంద్రియవ్యాకులతాగర్భత్వేనాస్య పురుషస్య కర్మవాసనయా బంధనం భవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ యజ్ఞాదిశాస్త్రీయకర్మశేషభూతాద్ద్రవ్యార్జనాదేః కర్మణోఽన్యత్రాత్మీయప్రయోజనశేషభూతే కర్మణి క్రియమాణేఽయం లోకః కర్మబంధనో భవతి - అతస్త్వం యజ్ఞార్థం ద్రవ్యార్జనాదికం కర్మ సమాచర - తత్రాత్మప్రయోజనసాధనతయా యస్సంగః - తస్మాత్సంగాన్ముక్తస్తత్సమాచర

సఙ్గతిం దర్శయతి - యత ఇతి - జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యస్యాపి కర్మయోగో జ్యాయాన్ తస్మాత్త్వం జ్ఞానయోగయోగ్యోఽపి కర్మయోగమధికుర్వితి వా న త్వమిదానీం జ్ఞానయోగయోగ్యః అతః, కైముత్యాత్కర్మయోగమేవ కుర్వితి వా త్వంశబ్దాభిప్రాయః (*) యజ్ఞార్థాదితి శ్లోకః కర్మవిధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాపక ఇతి జ్ఞాపయితుం శంకతే- ఏవం తర్హీతి - ద్రవ్యార్జనాదేరిత్యత్రాదిశబ్దేన మహాయజ్ఞాదిగ్రహణం మమకారాదీత్యత్ర తు రాగద్వేషాభినివేశవచనాదానవిహరణాదిగ్రహః అహంకారమమకారాదేర్మనోవృత్తివిశేషత్వాదింద్రియ వ్యాకులతారూపత్వోక్తిః - అస్య పురుషస్యేతి - ముముక్షోరపీతి భావః - కర్మవాసనయేతి - ప్రాచీనయానుపరతయాద్యతనవ్యాపారాభ్యాసోపబృంహితయా చేతి భావః - బంధనం భవిష్యతీతి - ఉత్తరోత్తరశరీరబంధాదినా సంసారానువృత్తిప్రసంగ ఇత్యర్థః - అత్ర "యజ్ఞో వై విష్ణు" రితి శ్రుతేర్యజ్ఞ ఈశ్వర ఇతి పరైర్వ్యాఖ్యాతం తచ్చావిరుద్ధమస్మాకం - తథాపి, సమనంతరశ్లోకపఠితయజ్ఞశబ్దైకార్థ్యముచితమిత్యభిప్రాయేణాహ - యజ్ఞాదిశాస్త్రీయ

కర్మేతి - యజ్ఞాదీత్యాదిశబ్దేన యజ్ఞశబ్దస్యోపలక్షణపరత్వం జ్ఞాప్యతే - శాస్త్రీయకర్మణాం శబ్దేనోపలక్షణోపలక్ష్యాణాం సామాన్యతస్సంగ్రాహకాకారం తదర్థకర్మణో నిర్దోషత్వహేతుం చ దర్శయతి - యజ్ఞార్థాదన్యత్ర ప్రయోజనాత్తదిదం దర్శితం - శేషభూతాదితి - కర్మైవ బంధనం కర్మణా వా బంధనం యస్య స కర్మబంధనస్తస్య చ కర్మబంధకత్వం - స్వవాసనాద్వారా న పునః పాపతయా నివిహిత ప్రతిషిద్ధవిషయత్వాత్ - అత్ర కర్మబంధనశబ్దస్య అస్య పురుషస్య కర్మవాసనయా బంధనం భవిష్యతీతి శంకాగ్రంథేనాయమర్థో దర్శితః - లోకోఽత్ర సంసారిచేతనవర్గః - అత ఇతి - యజ్ఞార్థస్య కర్మణో బంధహేతుత్వాభావాదిత్యర్థః - ద్రవ్యాదిలాభహేతుభూతయుద్ధప్రోత్సాహనవ్యక్త్యర్థం ద్రవ్యార్జనాదికమిత్యుక్తం - తాదర్థ్యం సంగత్యాగశ్చేత్యుభయమపి విధేయమితి జ్ఞాపనాయ పృథగ్వాక్యకరణం - కర్తృత్వఫలత్యాగయోర్విలక్షణం సంగత్యాగస్య స్వరూపం దర్శయతి - తత్రేతి - యత్కించిత్ప్రయోజనమనుద్దిశ్య న మందోఽపి ప్రవర్తత ఇతి చేత్సత్యం ప్రయోజనసాధనత్వబుద్ధ్యభావేఽపి సుహృదుపచారవద్భగవత్సమారాధనరూపతయా స్వరూపేణ ప్రయోజనత్వబుద్ధ్యా ప్రవృత్త్యుపపత్తిః - ముక్తసంగ ఇత్యత్ర సంగస్య బంధకత్వవివక్షయా సంగాన్ముక్త ఇత్యుక్తం - ప్రకృతచోద్యస్యాదృష్టద్వారా ఫలప్రదత్వేన పరిహా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసఙ్గస్సమాచర ॥ ౯ ॥ సహయజ్ఞైః ప్రజాస్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ఏవంముక్తసంగేనయజ్ఞాద్యర్థతయాకర్మణిక్రియమాణే – యజ్ఞాదిభిఃకర్మభిరారాధితః ప
రమపురుషోఽస్యానాదికాలప్రవృత్తకర్మవాసనాముచ్ఛిద్యావ్యాకులాత్మావలోకనందదాతీత్య
ర్థః ॥ ౯ ॥ యజ్ఞశిష్టైనైవసర్వపురుషార్థసాధననిష్ఠానాంశరీరధారణకర్తవ్యతామయజ్ఞ
శిష్టైనశరీరధారణంకుర్వతాందోషంచాహ ॥ "పతింవిశ్వస్యే" త్యాదిశ్రుతేర్నిరుపాధికః ప్రజా
పతిశబ్దః సర్వేశ్వరంవిశ్వస్యస్రష్టారంవిశ్వాత్మానంపరాయణంనారాయణమాహ –

రం వదన్నేతదర్థస్యబంధహేతుత్వోక్త్యాఫలితం తదర్థస్యమోక్షహేతుత్వప్రకారందర్శయతి – ఏవమితి –
ఏతేనకర్మణామప్రామాణికాపూర్వద్వారాఫలప్రదత్వమితికుదృష్టిమతంనిరస్తం – అర్థవాదికాపేక్షితదేవ
తాప్రీతిద్వారైవఫలప్రదత్వోపపత్తౌ "సఏనంప్రీతఃప్రీణాతీ"త్యాదిశ్రుతహానాశ్రుతకల్పనాద్యనపపత్తేః – కర్మ
భిరారాధితఇత్యనేనసహవిగ్రహణంప్రీతిశ్చాభిప్రేతే – పరమపురుషఇతి - తదవినా"భూతాదిత్యవర్ణాది"శ్రు
తిసిద్ధవిగ్రహవిశేషవత్త్వంసర్వబ్రహ్మాండయుగపత్కర్మసన్నిధిశక్తిశ్చదదాతీతివరప్రదత్వమితివిగ్రహాదిపంచక
ప్రదర్శనంకర్మవాసనామాచ్ఛిద్యేతివిపరీతవాసనాచోద్యంపరిహృతం (*) ఉక్తమర్థద్వయంసహయజ్ఞై
రిత్యారభ్య మోఘంపార్థసజీవతీత్యంతేన ర్నిందాప్రశంసాదిభి ర్దృఢయతీత్యాహ – యజ్ఞశిష్టేనైవేతి –
సర్వపురుషార్థసాధననిష్ఠానామిత్యనేన ప్రజాస్సృష్ట్వేతి సామాన్యనిర్దేశఫలితముక్తం – అత్రప్రజాపతిశ
బ్దస్యహిరణ్యగర్భాదివిషయత్వవ్యుదాసాయాహ – "పతింవిశ్వస్యే"తి - హిరణ్యగర్భాదేరపినతుహిరణ్యగ
ర్భాదివదండావ్యవచ్ఛిన్నస్యేత్యర్థః - తతఏవోక్తంనిరుపాధికఇతి- శ్రుతార్థస్వభావాదపిసఏవ సర్వప్రజా
పతిప్రదర్శనాయసర్వేశ్వరమిత్యాదివిశేషణోక్తిః – నారాయణం – ఏతదఖిలం నారాయణశబ్దవాచ్యస్యైవ
హినారాయణానువాకాదిషుప్రతిపాద్యతఇతిభావః – ఉక్తంచజగత్పతిత్వంస్రష్టృత్వాదికంచసముచ్చిత్యభ
గవతాపరాశరేణ – "కలౌజగత్పతింవిష్ణుంసర్వస్రష్టారమీశ్వరమితి – అనుమానాత్తదుద్ధారంకర్తుకామః
ప్రజాపతి" రితిచవరాహరూపేభగవతిప్రజాపతిశబ్దస్తేన"ప్రజాపతిరిత్యాది"శ్రుత్యనుసారాత్ప్రయుక్తః - కి
ఞ్చస్వాతంత్రస్య కర్మపరతంత్రాణిప్రతినియోగోహ్యయం – అతోత్రప్రజాస్సృష్ట్వేతి ప్రజాశబ్దస్సర్వాన్బ్ర
హ్మాద్యంతాన్జగదంతర్వర్తివస్థితాన్కర్మజనితసంసారవశవర్తినోయజ్ఞాద్యధికారిణఃప్రాణినః సంగృహ్ణాతి-
అతోత్రప్రజాపతిశబ్దఉపక్రమస్థప్రజాశబ్దానురోధాత్సంకోచేన తద్వైరూప్యాయోగాచ్చ పరిత్యక్తరూఢిరకర్మ
వశ్యంనియోక్తారంసర్వేశ్వరం నారాయణమాహ – యథాస్సృజ్యసమస్తక్షేత్రజ్ఞవిషయోహ్యయమనవచ్ఛిన్నఃప్ర
జాశబ్దః పురేతిప్రళయానంతరకాలాభిధానాత్తతశ్చ " సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్తదైక్షతబహుస్యాఃప్రజాయే
యేతి సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనా ఏకోహవైనారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన" ఇత్యార
భ్యతత్రబ్రహ్మాచతుర్ముఖోజాయతబుద్ధ్యాదాత్ర్యక్షశ్శూలపాణిఃపురుషోజాయతసీసృక్షుర్ద్వివిధాఃప్రజాఇత్యా
దిషు హిరణ్యగర్భాదేరపి ప్రజాత్వావగమాన్నారాయణస్యచతజ్జనకత్వావగతేఃప్రజాస్సృష్ట్వేత్యనవచ్ఛేదేనని
ర్దిష్టావిశ్వస్యస్రష్టానారాయణఏవేతిసఏవాత్రప్రజాపతిః – కించ,"తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః ఋచస్సామానిజ
జ్ఞిరే సర్వాణిరూపాణివిచిత్యధీరఃనామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే"ఇతియజ్ఞైస్సహసర్వప్రజానాం స్రష్టృతయా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పురాసర్గకాలేసభగవాన్ ప్రజాపతిరనాదికాలప్రవృత్తాచిత్సంసర్గవివశాన్ ఉపసంహృతనామ
రూప విభాగాన్ స్వస్మిన్ ప్రలీనాన్ సకలపురుషార్థానర్హాన్ చేతనేతరకల్పాన్

నిర్దిష్టోప్యధికారపురుషస్యాపిస్రష్టాసహస్రశీర్షత్వాదివిశిష్టోమహాపురుషఏవ -అతోపిసహయజ్ఞైః ప్రజాస్సృష్ట్వే తి నిర్దిష్టః ప్రజాపతిఃవిశ్వస్యస్రష్టాసఏవ-తథా "సృష్టింతతః కరిష్యామిత్వామావిశ్యప్రజాపతే" ఇత్యాదివచనబలా ద్ధిరణ్యగర్భాఖ్యప్రజాపతిముఖేనాపి "విశ్వస్రష్టాసర్వభూతాంతరాత్మా అపహతపాప్మాదివ్యోదేవ ఏకోనా రాయణ" ఇతిశ్రుతస్సఏవవిశ్వాత్మా- కించాత్రనిర్దిశ్యమానంయజ్ఞానాంభావనాదికంసర్వమాత్మాత్మకానామే వేతి "అహంహిసర్వయజ్ఞానా" మిత్యాద్యుక్తంభవిష్యతి -"యస్మిన్నిదగ్‌ంసంచవిచైతి - ప్రజాపతిశ్చరతి గర్భేఅంతః" ఇత్యాదికంవిశ్వస్యస్రష్టారంవిశ్వాత్మానమితివిశేషణాభ్యాంసూచితం అతోప్యత్రవిశ్వాత్మానం తమే వాహ - తథా ప్రజాపతేస్సభాంవేశ్మప్రపద్యేఇత్యత్రపరమప్రాప్యతయాచప్రజాపతిశబ్దనిర్దిష్టోపిపరమాత్మైవేతి- నచకార్యేప్రత్యభిసంధిరితిసూత్రే ప్రత్యపాది - అతోపిపరాయణంతమేవాహ - ఏవంస ర్వేశ్వర మిత్యాది విశేషణైస్తత్తత్ప్రమాణసూచనంకృతం - ఏవంశ్యామైకరూపసప్తపరాయాంతయామాజ్యశైవలసిష్టవిషయ ప్రజాపతిశబ్దశ్రుతిరప్యనుసంధేయా -పురాశబ్దస్యవచనాన్వయప్రతీతిప్యవామేన[బహుష్ట్వ]గోచరస్పష్టవ్యన్వయ వ్యక్త్యర్థమాహ - పురాసర్గకాలఇతి - శ్రుతిస్మృత్యాదిషుసృష్టిప్రకరణప్రసిద్ధప్రకారమభిప్రైతి సభగ వానితి-భగవచ్ఛబ్దేనసృష్ట్యాదిపంచకృత్యోపయుక్తహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణవిశిష్టత్వంసూచితం - తథామానవే ధర్మశాస్త్రే ప్రథమం "ఆసీదిదంతమోభూత" మితి ప్రళయమభిధాయ "తతస్స్వయంభూర్భగవా" నితిభగవచ్ఛ బ్దేనసర్వస్రష్టానిర్దిష్టః అనంతరంచ "తాయదస్యాయనంపూర్వంతేననారాయణస్స్మృతః-తద్విసృష్టస్సపురుషో లోకేబ్రహ్మేతికీర్త్యత" ఇతిహిరణ్యగర్భాఖ్యప్రజాపతేఃస్రష్టానారాయణఇత్యుక్తః - అత్రప్రజాపతిరువాచేతి పరాక్తతయానిర్దేశస్తుపారథిభూతస్యస్వస్యప్రజాపతిశబ్దప్రతిపన్నత్వేప్యనాచార్యదేశేనమంతవ్యం - ఏవ ముత్తరత్రాపిసర్వత్రపరాక్త్వనిర్దేశేషు యథాహమనుసంధేయం - సర్వత్రసృష్టేస్సహస్మార స్వాస్వకత్వప్ర శనాదత్రాపితథావివక్షా-సహస్మారస్యప్రయోజనంసృష్టేర్హేతుంచాహ - అనాదీతి -అనవగతసుఖదుఃఖో పభోగాయాసపరిశ్రాంతానాం విశ్రమాధ్రాంతానాం అపథప్రవృత్తివాసనాపిచ్ఛేదార్థంచోపసహస్మారః-అతో నసహస్మారేవైషమ్యనైర్ఘృణ్యదోషః తాదృశసుఖదుఃఖోపభోగప్రవాహేచ పరమాత్మనినిత్యసంకల్పసిద్ధఏవస్వా తంత్ర్యేపి అనాదికర్మప్రవాహహేతుకాచిత్సంసర్గఏవ హేతురితిసత్రవైషమ్యనైర్ఘృణ్యే-సూత్రితం చవైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి -"నకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచా ప్యుపలభ్యతేచ-కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్య" ఇతి ఉపసంహృతనామరూప విభా గాన్స్వస్మిన్ ప్రలీనాఇతి అసద్వ్యపదేశఏకత్వవ్యపదేశాదిశ్చనిర్వాహ్యః-నామరూపప్రహాణం స్వస్మిన్ ప్రళయం చమోక్షవత్పురుషార్థభావస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ -సకలేతి-శ్రీపగేర్హ్యసహార్హాః కింపునరపవర్గఇతిభావః - తత్రహేతుమాహ -"చేతనేతరకల్పాఇతి" - స్వప్రకాశత్వేప్యంతఃజ్ఞానసంకోచాత్తత్కల్పత్వంనతుజ్ఞానవి నాశాత్ - ప్రజాహిరణ్యగర్భాదికాస్సమీక్ష్యసమ్యగవలోక్య - "ఏతేనజాయమానంహిపురుషం యంప శ్యేన్మధుసూదనః-నావేక్షసేయది" త్యాదికమభిప్రేతం - "సఏకాకీనరమేతే" తి శ్రుతేః పరమకారుణికః

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అనేనప్రసవిష్యధ్వమేషవోఽస్త్విష్టకామధుక్ ॥ ౧౦ ॥ దేవాన్భావయతానేన

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రజాస్సమీక్ష్య పరమకారుణికస్తదుజ్జిజీవయిషయా స్వారాధనభూతయజ్ఞనిర్వృత్తయే యజ్ఞైస్సహ తాస్సృష్ట్వైవమువాచ - అనేనయజ్ఞేనప్రసవిష్యధ్వం ఆత్మనోవృద్ధింకురుధ్వం - ఏషవోయజ్ఞః పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షాఖ్యస్యకామస్య తదనుగుణానాంచ కామానాంప్రపూరయితాభవతు ॥ ౧౦ ॥ కథం ॥ అనేనదేవతారాధనభూతేనదేవాన్మచ్ఛరీరభూతాన్ మదాత్మకానారాధయత -

---

కిలత్వమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధగుణవిశేషే తాత్పర్యమాహ - పరమకారుణికఇతి - అవాప్తసమస్తకామస్యజగద్వ్యాపారానుపపత్తింపరిహరతి - తదుజ్జిజీవిషయేతి - కారుణికాహిస్వార్థనిరపేక్షా ఏవపరోజ్జిజీవిషయా ప్రవర్తంతే స్వైరప్రవృత్తిరస్యలీలాపీతినదోషఇతిభావః - యజ్ఞైస్సహేతినిర్దేశఉజ్జీవనోపాయవిశేషనివృత్త్యర్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - స్వారాధనేతి - యజ్ఞైరితివైవిధ్యసూచనాయబహువచననిర్దేశేపూర్వంక్లృప్తేపిఅనేనేత్యేకవచనేనపరామర్శోజాత్యేకత్వపరఇత్యభిప్రాయేణాహ- అనేన యజ్ఞేనేతి-సహయజ్ఞాఇతిశంకరయాదవప్రకాశీయ(పక్ష)పాఠస్త్వప్రసిద్ధేరనాదృతః -ప్రసవిష్యధ్వమిత్యత్రషూఙ్ ప్రాణిప్రసవేషూఙ్ గర్భవిమోచనేఇతిధాతుద్వయేపిప్రజననమాత్రప్రతీతిస్స్యాత్ నచద్వాదశాహాదివత్సర్వేషాంయజ్ఞాదీనాం ప్రజామాత్రంఫలం- అతస్సంతత్యుపలక్షితాస్వనిష్ఠావ్యాసమృద్ధిరత్రవివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ -ఆత్మనోవృద్ధింకురుధ్వమితి- యజ్ఞసాధ్యఃకామోనిషిద్ధేతరధర్మావిరుద్ధసమస్తకామ్యవర్గః - తత్రాపి మోక్షతత్సాధనోపకారిషుతాత్పర్యభూయస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ మోక్షతదనుగుణోపాదానం -రుచివైచిత్ర్యజ్ఞాపనాయేష్టశబ్దేనవిశేషణం- మోక్షస్యేష్టకామశబ్దేనసంగ్రహాయపరమపురుషార్థలక్షణేత్యుక్తం-అవధీరితస్వర్గాయ అర్జునాయోపదేశాన్మోక్షఫలేషుశ్రేయఃపరమితి పూర్వాపరానుగుణ్యాచ్చాత్ర మోక్షార్థతోక్తిర్యుక్తా - ప్రపూరయితేతి - దుహప్రపూరణఇతిహిధాతుః - ననుప్రపూరణంహిపూరణాభావేనుశిష్టంప్రస్థానప్రస్మరణాదిష్వివాత్రాపిప్రశబ్దస్యాభావవిషయత్వాత్ - అతఏవహి"గాందోగ్ధి"త్యాదిప్రయోగః- సత్యం -తథాపి"గాందోగ్ధి"త్యత్రాపిగోశ్చపయోరేచనంనతుపయస్స్వరూపవైకల్యం తద్వదత్రాపిగోస్థానీయాద్యజ్ఞతః క్షీరస్థానీయాః కామాలభ్యంతేతైస్తస్య రేచనంస్యాత్ ఫలదాతుస్సకాశాత్ఫలమాదాయ యుష్మభ్యందదాత్విత్యర్థః - తేనయజ్ఞారాధితోహం యుష్మభ్యంకామాన్దదామీత్యుక్తంభవతి(*)యజ్ఞేనాత్మనోవృద్ధిఃకథంక్షణికక్రియారూపశ్చయజ్ఞఃకథం కాలాంతరభావిఫలసాధనం -"నాన్యఃపంథా"ఇత్యాదినాజ్ఞానస్యైవమోక్షప్రదత్వేసిద్ధే కథంస్వర్గాదిసాధనతయానిర్దిష్టోయజ్ఞోనమోక్షసాధనం - స్మరంతిచ-"కర్మణాబధ్యతేజంతుర్విద్యయాచవిముచ్యతే । తస్మాత్కర్మనకుర్వంతియతయఃపారదర్శినః"ఇతి - తథా" నైవధర్మీనచాధర్మీజ్ఞానంసన్న్యాసలక్షణ"మితి (*) కథంచమోక్షబహిర్భూతానాం విచిత్రసాంసారికకామానాం తదనుగుణత్వమితిశంకాస్తబకమభిప్రేత్యాహ - కథమితి - తత్ర దేవాన్భావయతేతి ప్రథమస్యోత్తరం - దేవతారాధనంహ్యారాధకస్యాతిశయఏవ-అతస్స్వాత్మనోవృద్ధిఃయజదేవపూజాయామితి యజ్ఞపదప్రకృతిం ధాతుంస్మారయతి - దేవతారాధనభూతేనేతి - యజ్ఞస్యమోక్షహేతుత్వానుపపత్తిపరిహారాయాహ - మదాత్మకానితి - పరమాత్మసమారాధనతయాకృతం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తే దేవా భావయంతు వః । పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ ॥ ౧౧ ॥ ఇష్టాన్
భోగాన్హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః । తైర్దత్తానప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తే

శ్రీ॥ భా॥ "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇతి హి వక్ష్యతే - యజ్ఞేనారాధితాస్తే దేవా
మదాత్మకాః స్వారాధనాపేక్షితాన్నపానాదిభిర్యుష్మాన్ పుష్ణంతు - ఏవం పరస్పరం భావయం
తః పరం శ్రేయో మోక్షాఖ్యమవాప్స్యథ ॥౧౧॥ యజ్ఞభావితాః యజ్ఞేనారాధితాః - మదా
త్మకా దేవాః ఇష్టాన్భోగాన్వో దాస్యంతే - ఉత్తమపురుషార్థలక్షణం మోక్షం సాధయతాం యే
ఇష్టాః భోగాస్తాన్భోగాన్ పూర్వపూర్వయజ్ఞభావితా దేవా దాస్యంతే - ఉత్తరోత్తరారాధనా
పేక్షితాన్ సర్వాన్భోగాన్వో దాస్యంత ఇత్యర్థః - స్వారాధనార్థతయా తైర్దత్తాన్భో
గాన్ తేభ్యోఽప్రదాయ యో భుంక్తే చోర ఏవ సః - చౌర్యం హి నామ అన్యదీయే తత్ప్రయోజనా

కమేవ మోక్షసాధనజ్ఞానాంగతయా స్థిత్వా మోక్షం సాధయతీతి ప్రాగేవోక్తం - మదాత్మకా నిత్యస్యాంతర్యా
మిబ్రాహ్మణాదిసిద్ధత్వసూచనాయ మచ్ఛరీరభూతా నిత్యుక్తం - యజ్ఞేన దేవానాం భావనం హి సంతోషవత్త
యా భావనమిత్యభిప్రాయేణోక్తమారాధయతేతి - తదభిప్రాయేణ చ బ్రాహ్మణం "తస్మాదితః ప్రదానం దే
వా ఉపజీవంతీ"తి - మదాత్మకా నిత్యస్యానుక్తస్య కథముపాదానమిత్యత్రాహ - అహం హీతి - క్షణికస్య ఫ
లప్రదానానుపపత్తిపరిహారరూపం ద్వితీయం పాదం వ్యాఖ్యాతి - యజ్ఞేనేత్యాదినా - పుష్ణంత్విత్యనేన ప్రస్తుతాకార
పరామర్శితశ్చబ్దార్థో యజ్ఞేనారాధిత ఇతి - దేవానాం ఫలప్రదానశక్తిసిద్ధ్యర్థం పునర్మదాత్మకా ఇత్యుక్తం -
ఏవం చ క్షణికస్యాపి దేవతాప్రీతిరూపాపూర్వద్వారా ఫలసాధనత్వం - మహాప్రళయే త్వింద్రాదిలయేఽపి పరదేవ
తాప్రీతిద్వారా పునః ఫలప్రదత్వముపపన్నమిత్యుక్తం భవతి - చతుర్థశంకాపరిహారమభిప్రేత్యాహ - స్వా
రాధనేతి - దేవైరారాధకానాం భావనం నామాపేక్షితైః పోషణమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - పుష్ణంత్వితి - ఉ
త్తరార్ధముక్తస్యైవార్థస్య మోక్షోపయోగిత్వజ్ఞాపకమిత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - స్వర్గాదిరూ
పశ్రేయోవ్యావృత్త్యర్థం పరత్వవిశేషణమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - మోక్షాఖ్యమితి (*) తే దేవా భావయంతు వః -
ఇత్యుక్తస్య పోషణస్య ప్రకారో దేవాన్ భావయతేత్యస్య వ్యతిరేకే ప్రత్యవాయశ్చోచ్యతే ఇష్టానితి శ్లోకేన - ఇష్టా
నిత్యస్యార్థః ఉత్తరోత్తరారాధనానపేక్షితానితి - నహి ముముక్షుభిరుదరపూరణాద్యర్థం భోగా ఇష్యంత ఇ
త్యస్యభావః - బహువచనాసంకోచమభిప్రేత్యోక్తం - సర్వానితి - దాస్యంత ఇతి కర్త్రభిప్రాయక్రియాఫలా
త్మనేపదస్య భావానురోధేనాత్మార్థవాచకానాం చోరత్వసిద్ధ్యర్థం స్వారాధనార్థతయేత్యుక్తం - నను కి
మత్ర చోరత్వం న హి దేవానాం భోగాన సౌ గూఢం ప్రసహ్య వా హరతి - న చైతద్దత్తస్య స్వహస్తాగతస్య భోగశ్చౌ
ర్యం నహి రాజాదిసేవకాస్తద్దత్తభోగజీవినశ్చోరా ఇతి శూలమారోప్యంతే - ఏవం చ సతి సర్వేషాం యజ్ఞాదిఫలభు
జామవిశేషేణ చోరత్వం ప్రసజ్యత ఇత్యాశంక్యాహ - చౌర్యం హీతి - పరబుద్ధ్యా పరప్రయోజనత్వేన కల్పితస్య
స్వకీయస్య పరానుమత్యా స్వప్రయోజనతయా పరికల్పితస్యాన్యదీయస్య చ వ్యవచ్ఛేదాయ అన్యదీయ ఇత్యాదివిశే
షణద్వయం - తేన స్వాత్మపోషణమితి చౌర్యస్య ఫలం అన్యదీయే స్వకీయతాబుద్ధికరణమిత్యేవ లక్షణం తత్ప్రయోజ
నతయేత్యన్యదీయత్వఫలం తేన స్వాత్మపోషణానౌచిత్యద్యోతనం - వస్తుశబ్దేన చోరయితవ్యావాంతరభేదవివక్షాం
ద్యోతయతి - బుద్ధిం కృత్వేత్యనేన - చౌర్యస్యానాధికవ్యాపారో వశ్యాపేక్షిత ఇతి సూచితం - బుద్ధిపూర్వత్వం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్తేన ఏవ సః ॥ ౧౨ ॥ యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః । భుఞ్జతే తే త్వఘం పాపా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ న్మైవ పరికల్పితవస్తుని స్వకీయతాబుద్ధిం కృత్వా తేన స్వాత్మపోషణం - అతోఽస్య న పరమపురుషార్థాన ర్హతామాత్రం అపి తు నిరయగామిత్వం చ భవిష్యతీత్యభిప్రాయః ॥౧౨॥ తదేవ వివృణోతి ॥ ఇన్ద్రాద్యాత్మనావస్థితపరమపురుషారాధనార్థతయైవ ద్రవ్యాణ్యుపాదాయ విపచ్య తైర్యథావస్థితం పరమపురుషమారాధ్య తచ్ఛిష్టాశనేన యే శరీరయాత్రాం కుర్వతే, తే త్వనాదికాలోపార్జితైః కిల్బిషైరాత్మయాథాత్మ్యావలోకనవిరోధిభిస్సర్వైర్ముచ్యన్తే - యే తు పరమపురుషేణేన్ద్రాద్యాత్మనా స్వారాధనాయ దత్తానార్థతయోపాదాయ

చ ద్యోతితం - ఏవం చ సతి "యోఽన్యథా సన్తమ్" ఇత్యాద్యుక్తాత్మచౌర్యమపి లక్షితం భవతి భగవదీయేత ద్గతాతిశయాధానేచ్ఛయైవ పరికల్పితే ప్రత్యగాత్మని స్వాతిశయావహస్వతన్త్రాభిమానరూపత్వాత్తస్య - నన్వేవమప్యతోఽన్నాహరణే కథం చోరత్వముచ్యతే - దేవా హి కర్మభిరారాధితా అపి హవిర్గ్రహణార్థమేవ ఫలం ప్రయచ్ఛన్తి- యథా రాజానష్షడ్భాగసంగ్రహాయ స్వారాధకేభ్యః క్షేత్రాదికం - తత్ర కరప్రదానవిముఖాః పురుషా ఇవ హవిరాదికమప్రయచ్ఛన్తోఽదణ్డ్యా ఏవేతి చోరత్వనిర్దేశఫలితం వ్యనక్తి - అత ఇతి - చోరత్వాదిత్యర్థః - పురుషార్థానర్హతేత్యనేన విహితకర్మాకరణస్యాధికారిత్వనివృత్తిహేతుత్వమపి ఖ్యాపితం - భవిష్యత్యనేన ప్రత్యవాయస్య దేహాన్తరభావితయా యోగ్యానుపలమ్భబాధాభావస్సూచితః (*) పునరుక్తిపరిహారాయార్థాన్తరపరత్వవ్యుదాసాయ చాహ - తదేవ వివృణోతీతి - తత్ర పూర్వార్ధం "శ్రేయః పరమవాప్స్యథ" ఇత్యత్ర ప్రకారకథనం ఉత్తరార్ధం తు "తైర్దత్తాన్" ఇత్యాద్యుక్తచోరత్వప్రపఞ్చనరూపం - యజ్ఞాకృష్టయష్టవ్యావ్యాకారవిశేషకథనం ఇన్ద్రాద్యాత్మకేత్యాది - అవధారణేన కేవలేన్ద్రాద్యర్థత్వస్వార్థయోర్వ్యవచ్ఛేదః - ద్రవ్యోపాదానపచనదశయోరపి పరమపురుషారాధనార్థత్వబుద్ధిః కార్యేతి జ్ఞాపనాయ ద్రవ్యాణ్యుపాదాయేత్యాద్యుక్తం- ఏతచ్చ యే పచన్తీత్యేతద్వ్యతిరేకలబ్ధం కేవలేన్ద్రాద్యారాధనస్యాపి వస్తుతః పరమపురుషారాధనరూపత్వాదత్ర తద్వ్యవచ్ఛేదాయ తత్తద్దేవతాయజనస్య పరమపురుషపర్యన్తత్వసిద్ధయే చ యథావస్థితమిత్యుక్తం - యజ్ఞశిష్టమమృతాఖ్యమశితుం శీలం యేషాం తే యజ్ఞశిష్టాశినః, రాగప్రాప్తశరీరయాత్రా యజ్ఞశిష్టేనైవ కార్యేతి నియమః సన్తః యజ్ఞశిష్టాశిన ఏవ వర్తమానా ఇత్యర్థః- తదేతదుచ్యతే "శరీరయాత్రాం కుర్వత" ఇతి-యఽవ్యాస ఇతి పదముత్తరార్ధస్థపాపశబ్దప్రతిస్థానీయత్వాత్సాధువిషయం-ఉత్తరార్ధవదత్రాపి సాధ్యసాధనాంశవిభాగద్యోతనాయ యత్తచ్ఛబ్దాభ్యాం వాక్యభేదకరణం-తుశబ్దేన సద్భ్యః పాపానాం విశేషే బోధితే తేభ్యస్సతాం విశేషోఽర్థాత్సిద్ధ ఇతి ద్యోతనాయాహ- తే త్వనాదీతి - అత్ర చుల్ల్యాదిపఞ్చసూనాకృతపాపమాత్రస్య వ్యవచ్ఛేదార్థం సర్వశబ్దబహువచనాభ్యాం ప్రదర్శితం కిల్బిషానన్త్యం సమర్థయితుమనాదికాలోపార్జితైరిత్యుక్తం - ద్వివిధాని కిల్బిషాణి ప్రాప్తవిరోధీన్యుపాయవిరోధీని చేతి, తత్ర ప్రాప్తివిరోధీని భక్తియోగైకనివర్త్యానీతి తేభ్యోఽత్ర సర్వశబ్దసఙ్కోచమభిప్రేత్యోక్తం - ఆత్మయాథాత్మ్యావలోకనవిరోధిభిరితి - స్మరన్తి చ - "జ్ఞానముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్పాపస్య కర్మణః । యథాదర్శతలప్రఖ్యే పశ్యత్యాత్మానమాత్మని" ఇతి - ఏతేన విరోధిత్వావిశేషాత్సాంసారికదుఃఖాన్యప్యత్ర కిల్బిషశబ్దేనోచ్యన్త ఇత్యపి సూచితం - పూర్వోక్తత్రాఘః పూతినో భక్తియోగాన్వయేన సూచనాయోపార్జితేత్యుక్తం - అన్నకారణాదిత్యత్ర కారణశబ్దః ప్రయోజనరూపహేతుత్వపర ఇతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తేపచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ ౧౩ ॥ అన్నాద్భవంతిభూతాని పర్జన్యాదన్నసంభవః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥విపచ్యాశ్నంతి - తేపాపాత్మానోఽఘమేవభుంజతే అఘపరిణామిత్వాదఘ మిత్యుచ్యతే ఆత్మావలోకనవిముఖాఃనరకాయైవపచ్యంతే॥౧౩ ॥పునరపిలోకదృష్ట్యాశాస్త్రదృష్ట్యాచ సర్వస్య యజ్ఞమూలత్వందర్శయిత్వాయజ్ఞానువర్తనస్యావశ్యకార్యతామననువర్తనే దోషంచాహ ॥ అన్నాత్సర్వాణిభూతానిభవంతి, పర్జన్యాచ్చాన్నసంభవఇతి సర్వలోకసాక్షికం -"యజ్ఞాత్పర్జన్యోభవతీ"తిచ శాస్త్రేణావగమ్యతే-"అగ్నౌప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే। "ఆదిత్యాజ్జాయతేవృష్టి"రిత్యాదినా - యజ్ఞశ్చద్రవ్యార్జనాదికర్తృవ్యాపారరూపకర్మసముద్భవః - కర్మచబ్రహ్మోద్భవం - అత్రచబ్రహ్మశబ్దనిర్దిష్టం

జ్ఞాపనాయోక్తపూర్వాత్మార్థతయేతి - పచనమాత్రస్యాఘభోజనత్వేననిందానుపపత్తేరాత్మకారణాత్పచతీత్యనేనార్థసిద్ధముక్తం-అశ్నంతీతి-పుల్లింగోత్రపాపశబ్దస్సద్గుణసారన్యాయాత్పాపవిశిష్టవిషయఇత్యభిప్రాయేణోక్తం-పాపాత్మానఇతి - పాపస్వభావాఇత్యర్థః - అఘశబ్దస్యభోజ్యనిందార్థమౌపచారికత్వద్యోతనాయాఘమేవేత్యేవకారఉక్తః - ఉపచారనిమిత్తంసంబంధమాహ - పరిణామిత్వాదితి - అఘహేతుత్వాదిత్యర్థః-ఫలితమనిష్టద్వయమాహ -ఆత్మావలోకనవిముఖాఇతి - ఆత్మార్థంపచమానస్య పూర్వకిల్బిషనివృత్త్యభావాదాత్మావలోకనవైముఖ్యంఉత్తరోత్తరకిల్బిషహేతుత్వాచ్చపునర్నరకప్రాప్తిరితి "కేవలాఘోభవతికేవలాదీ" తి వచనాభిప్రేతమాహ - నరకాయైవేతి - నపునరైహికాయాముష్మికాయవాసుఖాయేతిభావః (*) ఉక్తస్యైవార్థస్యప్రమాణప్రదర్శనపూర్వకప్రపంచన "మన్నాద్భవంతీ"త్యాది నాక్రియతఇత్యాదరార్థత్వాదపౌనరుక్త్యమిత్యభిప్రాయేణాహ - పునరపీతి - యద్యపిలోకదృష్ట్యాసాక్షాద్యజ్ఞమూలత్వం దర్శయితుమశక్యం - తథాపిశాస్త్రదృష్టిసముచితవేషేణైతదుచ్యతఇత్యదోషః - విభజిష్యతేచలోకశాస్త్రదృష్ట్యోర్విషయాంశః - పర్జన్యశబ్దేన పర్జన్యకార్యంవర్షంలక్ష్యతే - అన్నాదిత్యాదావృష్టేరన్నంతతఃప్రజాఇత్యయమంశోలోకస్యసిద్ధత్వాదనుపాత్తః, కర్మసముద్భవయిత్యుక్తేపుణ్యాపాపరూపకర్మసముద్భవఇతిధీస్స్యాదితి తద్వ్యుదాసాయ ద్రవ్యార్జనేత్యాద్యుక్తం, అత్రముఖ్యార్థసంభవాద్యజ్ఞశబ్దేనాపూర్వలక్షణాంవదంతోనిరస్తాఇతిభావః - ఆది శబ్దేన ద్రవ్యస్యార్జితస్య పచనాదిగృహ్యతే - నను కర్తృవ్యాపారరూపస్య కర్మణః కథం బ్రహ్మోద్భవత్వం తద్ధిప్రత్యగాత్మజన్యంశరీరేంద్రియాదిజన్యమితివానిర్దేష్టుంయుక్తం - నచసర్వసాధారణం బ్రహ్మణోహేతుత్వమిహవిశిష్యనిర్దేష్టవ్యం - బ్రహ్మణశ్చాక్షరసముద్భవత్వమనుపపన్నం - బ్రహ్మశబ్దస్యపరమాత్మవిషయత్వే జీవవిషయత్వేవా ద్వయోరపి నిత్యత్వాత్ కారణభూతస్య కస్యచిదక్షరస్యాభావాత్ బ్రహ్మాక్షరశబ్దయోర్వేదపరమాత్మవిషయాశంకరవ్యాఖ్యాపిచక్రత్వాసంగతా - యదవ ప్రకాశీయాద్యుక్తం, బ్రహ్మశబ్దస్యస్ఫోటాదిపరత్వమక్షరాణాంతద్వ్యంజకత్వాదికంచ తత్తత్ప్రక్రియాదూషణాదేవనిరస్తం- స్ఫోటత్వం వర్ణసంశ్రయఇతివర్ణానాంస్వార్థస్ఫుటీకరణశక్తిపరమిత్యాద్యాశంక్యాహ . - అత్రచేతి - చశ్శంకానివృత్తౌ - అత్రేత్యనేనబ్రహ్మశబ్దస్యసాక్షాత్పరమపురుషే ముఖ్యత్వేఽపిప్రకరణాది బలా "త్తస్మాదన్యత్ర తద్గుణలేశయోగాదౌపచారికోయ"మిత్యభిప్రేతం - ద్రవ్యార్జనాదికర్మణశ్శరీరిణాసాధ్యత్వాత్తత్రశరీర్యం శీఘ్రాక్షరశబ్దేన వివిచ్యవక్ష్యమాణత్వాచ్ఛరీరాంశస్య వివక్షయాయంబ్రహ్మశబ్దఇతిప్రకృతి పరిణామరూపవిశిష్టశరీర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యజ్ఞాద్భవతిపర్జన్యోయజ్ఞఃకర్మసముద్భవః ॥ ౧౪ ॥ కర్మబ్రహ్మోద్భవంవిద్ధిబ్రహ్మాక్షరస
ముద్భవం । తస్మాత్సర్వగతంబ్రహ్మనిత్యంయజ్ఞేప్రతిష్ఠితం ॥ ౧౫ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రకృతిపరిణామరూపంశరీరం - "తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచ జాయత"ఇతిహిబ్రహ్మశబ్దేనప్రకృతిర్నిర్దిష్టా" ఇహాపి "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ" ఇతిహివక్ష్యతే - అతఃకర్మబ్రహ్మోద్భవమితి ప్రకృతిపరిణామరూపశరీరోద్భవం కర్మేత్యుక్తంభవతి - బ్రహ్మాక్షర సముద్భవమిత్యత్రాక్షరశబ్దనిర్దిష్టోజీవాత్మా , అన్నపానాదినాతృప్తాక్షరాధిష్ఠితంశరీరంకర్మణేప్రభవతీతి, కర్మసాధనభూతం శరీరమక్షర సముద్భవం - తస్మాత్సర్వగతంబ్రహ్మసర్వాధికారిగతంశరీరంనిత్యంయజ్ఞేప్రతిష్ఠితం - యజ్ఞమూలమిత్యర్థః -

---

నభోగ్యంచ జాయత ఇతి శ్రుత్యర్థః - నచ, తత్రబ్రహ్మశబ్దః పరమాత్మవిషయః - "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః తస్మాదేతద్బ్రహ్మే"తి - పరమాత్మనఃపృథఙ్నిర్దిష్టత్వాత్ నాపి ప్రత్యగాత్మవిషయః, "నామరూపమన్నంచే"త్యనేనసాక్షాత్సంబన్ధాయోగాత్, అన్నత్వంచాత్యన్తాముఖ్యంస్యాత్, యోనిశబ్దనిర్దేశాన్మమేతి పరమాత్మనఃపృథఙ్నిర్దేశాచ్చ. "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మే"త్యత్రబ్రహ్మశబ్దస్య ప్రకృతివిషయత్వంసిద్ధం - అత ఇతి - బ్రహ్మశబ్దస్య ప్రకృతౌప్రయోగాచ్ఛరీరస్యచతత్పరిణామరూపత్వాద్ద్రవ్యార్జనాదేశ్శరీరసాధ్యత్వాత్పరమాత్మనశ్చజన్యత్వాయోగాచ్చేత్యర్థః - ఏవమత్రత్యబ్రహ్మశబ్దస్య శరీరవిషయత్వేసిద్ధే తదాసన్నేప్రత్యగాత్మని అక్షరశబ్దోయుక్తఇత్యభిప్రాయేణాహ - బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమిత్యత్రేతి - జీవస్యచాక్షరశబ్దవాచ్యత్వం" క్షరంప్రధానమమృతాక్షరంహరః, కూటస్థోఽక్షర" ఇత్యాదిసిద్ధం - నన్వేవమపిబ్రహ్మాక్షరసముద్భవమిత్యయుక్తంస్వశరీరస్యసర్వస్యాస్య బుద్ధిపూర్వత్వాభావాత్ ,నచాత్రచక్రత్వందృశ్యతే - అన్నప్రభృతిశరీరపర్యన్తస్య కార్యకారణభావేపి శరీరహేతోరక్షరస్యాన్నాదిజన్యత్వాభావాత్ - నచ"అన్నాద్భవన్తిభూతానీ"తిజీవోనిర్దిష్టః - తత్రభూతశబ్దస్యాన్నవికారశరీరమాత్రవిషయత్వాత్తత్రాహ - అన్నపానాదినేతి - అయమభిప్రాయః నతావదిహశరీరమాత్రమక్షరజన్యతయానిర్దిష్టం - కిన్తుకర్మబ్రహ్మోద్భవమిత్యనేన కర్మసాధనభూతంతత్సాధనత్వంచ శరీరస్యప్రత్యగాత్మాధిష్ఠితస్యైవతస్యచాధిష్ఠాతృత్వంశక్తిరన్నపానాదిజనితతృప్తినిబన్ధనా-ఏవంచసతికర్మసాధనత్వవిశిష్టశరీరంప్రత్యగాత్మాధిష్ఠానహేతుకత్వాదక్షరసముద్భవమయుక్తమేవచక్రత్వంచోపపన్నం - అక్షరస్యాపిశరీరాధిష్ఠానేఅన్నపానాదిసాపేక్షత్వాన్నస్యావశ్యముత్పత్తావేవాపేక్షా చక్రత్వహేతుః - యద్వాకర్మజీవాధిష్ఠితశరీరజన్యంజీవాధిష్ఠితంశరీరంచాన్నజన్యం, "అన్నాద్భవన్తిభూతానీ"తివచనాత్ భూతశబ్దశ్చాత్ర"భ్రామయన్సర్వభూతానీ"త్యాదావివసజీవశరీరపరః- అతోఽత్రచక్రత్వముపపన్నమితి-ఇమంచప్రకారమనన్తరంచవక్ష్యతి-ఏవమస్మిన్ చక్రేఽనువర్తనీయేపురుషస్యశాస్త్రవశ్యస్య కర్తవ్యాంశనిష్కర్షాయోచ్యతే - తస్మాదితి - సంకుచితస్యశరీరస్య సర్వవ్యాప్త్యయోగాదక్షరస్యచతదాధారస్యనిర్దిష్టత్వాత్తదవాన్తరభేదేపిసంగ్రహాయశబ్దస్సర్వపరఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - సర్వాధికారిగతమితి - నకేవలంకర్మయోగాధికారిణఃశరీరంయజ్ఞసాపేక్షం - కిన్తు, జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపీత్యర్థః - యజ్ఞేప్రతిష్ఠితమిత్యత్రాధికరణత్వాద్యయోగాదాహ - యజ్ఞమూలమిత్యర్థఇతి - ప్రవర్తితమిత్యస్యప్రవర్తకాపేక్షాయాంసహయజ్ఞైరిత్యాదినాప్రకృతోదేవాన్భావయతేత్యాదినా" యజ్ఞేషుప్రజాఃప్రవర్త

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః। అఘాయురింద్రియారామో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవం పరమపురుషేణ ప్రవర్తితమిదం చక్రం - అన్నాత్ భూతశబ్దనిర్దిష్టాని సజీవాని శరీరాణి - పర్జన్యాదన్నం - యజ్ఞాత్పర్జన్యః - యజ్ఞశ్చ కర్తృవ్యాపారరూపాత్కర్మణః - కర్మ చ సజీవాచ్ఛరీరాత్ - సజీవం శరీరం పునరన్నాదిత్యన్యోన్యకార్యకారణభావేన చక్రవత్పరివర్తమానమిహ సాధక ఏవ వర్తమానో యః కర్మయోగాధికారీ జ్ఞానయోగాధికారీ వా నానువర్తయతి న ప్రవర్తయతి - యజ్ఞశిష్టేన దేహధారణమకుర్వన్ సోఽఘాయుర్భవతి - అఘారంభాయైవ యస్యాయురఘపరిణతం వోభయరూపం వా సోఽఘాయుః - అత ఏవేంద్రియారామో భవతి నాత్మారామః - ఇంద్రియాణ్యేవాస్యోద్యానాని భవంతి - అయజ్ఞశిష్టవర్ధితదేహమనస్త్వేనోద్రిక్తరజస్తమస్కతయాత్మావలోకనవిముఖతయా విషయభోగైకరతిర్భవతి -

---

యః ప్రజాపతిరేవాసౌ భవితుమర్హతీ"త్యభిప్రాయేణోక్తం - పరమపురుషేణేతి - లోకదృష్టిశాస్త్రదృష్టిభ్యాం సిద్ధమన్యాశక్యత్వమపరోక్షయతేవోక్తమిదమితి - అన్నాదిత్యాదినా పునరప్యన్నాదిత్యం తేన చక్రత్వం వ్యజ్యతే - న తావదత్ర భూతశబ్దేన భవనక్రియాయోగిమాత్రం నిర్దిశ్యతే - మహదాదేః కార్యస్యాన్నజన్యత్వాభావాత్ - అత ఏవ న మహాభూతాని నాపి వేతాళాదిసహపఠితభూతజాతిః తత్కథనస్యాత్రానుపయుక్తత్వాత్ - అన్యజన్యత్వే విశేషాభావాచ్చ - నాపి శరీరమాత్రం కేవలస్య శరీరస్యానుత్పత్తేః శరీరలక్షణాక్రాంతస్య సర్వస్యాన్నజన్యత్వాభావాచ్చ నాపి కేవలజీవః తత్స్వరూపనిత్యత్వాదేరుక్తత్వాత్ - అతః పరిశేషాద్భూతశబ్దోఽత్ర జీవవిశిష్టాచిత్పరిణామవిశేషపర ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - సజీవాని శరీరాణీతి - కర్మ బ్రహ్మోద్భవం బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమిత్యాభ్యాం ఫలితం - సముచ్చిత్య చక్రత్వసిద్ధ్యర్థం నిర్దిశతి - కర్మ చ సజీవాచ్ఛరీరాదితి - అన్యోన్యకార్యకారణభావేనేతి - యథాసంభవం సాక్షాత్పరంపరయా చ సిద్ధముక్తం - న హి, సాక్షాత్సర్వేషామన్యోన్యకార్యత్వం కారణత్వం వా - అన్యోన్యాశ్రయగ్రస్తత్వాత్, యద్వా కస్యచిత్కార్యత్వం కస్యచిత్కారణత్వం చ సంకలయ్యాన్యోన్యకార్యకారణభావోక్తిః - చశబ్దోపచారనిమిత్తం వ్యనక్తి - చక్రవత్పరివర్తమానమితి - ఇహ లోకే వర్తమానో యః పురుష ఇతి అధికరణాధికర్తవ్యయోస్సామాన్యనిర్దేశాదపి ఇహ సాధక ఏవ వర్తమాన ఇత్యాదిభావః - అనువర్తయతీత్యత్రానుమంత్ర్యత్వాదిమాత్రవ్యవచ్ఛేదార్థం పురుషవ్యాపారప్రాధాన్యద్యోతనార్థం చ ప్రవర్తయతీతి వ్యాఖ్యాతం - శ్లోకే చానుశబ్దప్రయోగః పరమపురుషప్రవర్తితానుప్రవర్తనరూపత్వాత్ప్రవాహరూపత్వాద్వా - అఘాయురిత్యాదీనాం త్రయాణాం పృథక్పృథగ్దోషత్వవ్యక్త్యర్థం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వజ్ఞాపనార్థం చ భవతీతి పృథగ్వాక్యకరణం - అఘకారణత్వాదఘకార్యత్వాదుభయ సంగ్రాహకాఘసంబంధిత్వమాత్రాద్వాత్రాఘశబ్దేనాయుషో లక్షణేత్యభిప్రాయేణాఘారంభాయైవేత్యాది నిర్వాహత్రయముక్తం - అత ఏవేతి - ఉక్తప్రకారేణాఘాయుష్ట్వాదేవేత్యర్థః - ఇంద్రియారామ ఇత్యస్యాభిప్రేతం వ్యవచ్ఛేద్యమాహ - నాత్మారామ ఇతి - విశేషణత్వాదిసిద్ధవ్యవచ్ఛేదాభిప్రాయసిద్ధ్యర్థం సమాసతదంశయోరర్థమాహ - ఇంద్రియాణ్యేవేతి - ఇంద్రియాణాం కథమారామత్వమితి శంకాయామేవం ప్రవర్తిత మిత్యాదినా ఇంద్రియారామ ఇత్యస్తేన ఫలితమాహ - అయజ్ఞశిష్టేతి - అత ఇతి - విషయభోగైకమతిత్వాదిత్యర్థః - స ఇతి నిర్దేశస్య పూర్వవ్యాఖ్యాతప్రకార యచ్ఛబ్దార్థవిషయత్వాన్మోఘశబ్దస్య నిష్ఫలప్రయత్నతా విషయస్య ప్రతిహంతవ్యప్రయత్న

శ్లో|| మూ|| మోఘంపార్థసజీవతి || ౧౬ || యస్త్వాత్మరతిరేవస్యాదాత్మతృప్తశ్చమానవః | ఆత్మన్యేవచ
సంతుష్టస్తస్యకార్యంనవిద్యతే || ౧౭ || నైవతస్యకృతేనార్థోనాకృతేనేహకశ్చన |

శ్రీ|| గీ భా|| అతోజ్ఞానయోగాదావయతమానోపి నిష్ఫలప్రయత్నతయా మోఘంపార్థసజీవతి || ౧౬ || అసాధనాయత్తాత్మదర్శనస్యముక్తస్యైవ మహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమోచితకర్మానారంభ ఇత్యాహ|| యస్తుజ్ఞానయోగకర్మయోగసాధననిరపేక్షః -స్వతఏవాత్మరతిరాత్మాభిముఖః - ఆత్మనైవతృప్తః నాన్నపానాదిభిరాత్మవ్యతిరిక్తైః - ఆత్మన్యేవచసంతుష్టో నోద్యానస్రక్చందనగీతవాదిత్రనృత్తాదౌ - ధారణపోషణభోగ్యాదికంసర్వమాత్మైవయస్యతస్యాత్మదర్శనాయకర్తవ్యంనవిద్యతే - స్వతఏవసర్వదాదృష్టాత్మస్వరూపత్వాత్ - అతఏవతస్యాత్మదర్శనాయకృతేనతత్సాధనేన నార్థః నకించిత్ప్రయోజనం -అకృతేనాత్మదర్శనసాధనేననకశ్చిదనర్థః - అసాధనాయ

సాకాంక్షత్వాచ్చాహ - జ్ఞానయోగాదావయతమానోపీతి - ఏవంజ్ఞానయోగాద్యధికారిణోపికర్మకర్తవ్యతాఽయుక్తత్వాత్తస్మాదసక్త ఇత్యాది నావక్ష్యమాణత్వాచ్చ తన్మధ్యే యస్త్వాత్మరతిరిత్యాదిశ్లోకౌ నజ్ఞానయోగాద్యధికారివిషయౌ కింతు ఫలదశావిషయావిత్యభిప్రాయేణాహ (*) అసాధనాయత్తేతి - ఏతేన "నాభయంసర్వభూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్యమాచరే"దిత్యాద్యుక్తసన్యాసాశ్రమిపరత్వేన పరవ్యాఖ్యానంనిరస్తం - తస్యాపిహి స్వాశ్రమ ధర్మనివృత్త్యభావాత్ వర్ణాశ్రమవిశిష్టస్యైవహి వర్ణాశ్రమధర్మారంభః, నపునర్వర్ణాశ్రమాధీననామరూపవినిర్ముక్తస్యేతి ముక్తశబ్దస్యభావః - యస్త్వితితుశబ్దః సాధననిష్ఠాద్వ్యావృత్త్యర్థ ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞానయోగకర్మయోగసాధననిరపేక్ష ఇత్యుక్తం - కథంతర్హి సాధనాభావే సాధ్యసిద్ధిరిత్యత్రాహ - స్వతఏవేతి - ప్రతిబంధకంహితన్నివర్త్యం ఆత్మాభిముఖ్యత్వంతుస్వతః ప్రాప్తమితిభావః - రతిశబ్దోత్రాభిముఖ్యవిషయః తృప్త్యాదేః పృథఙ్నిర్దేశాత్ - ఆత్మరతిరేవ ఆత్మన్యేవేతి పూర్వాపరవదాత్మతృప్త ఇత్యత్రాప్యవధారణంవివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మనైవేతి - తృప్తితుష్టిశబ్దౌహిపోషకభోగ్యజన్యప్రీతివిషయతయా ప్రసిద్ధావిత్యభిప్రేత్యతదుచితంవ్యవచ్ఛేద్యమాహ - అన్నపానాదిభిరితి - నోద్యానేత్యాదిచ ఆత్మరతిరిత్యాదేర్వ్యవచ్ఛేద్యత్రయంసంకలయ్యసూచయన్వాక్యార్థమాహ - ధారణేతి - ఆదిశబ్దేన భోగస్థానాదివివక్షితం - యస్యతుజ్ఞానయోగనిష్ఠస్యాపి ధారణాదికమన్నపానాదిభిరేవతస్యకర్తవ్యం విద్యతేపీతిభావః - నను, తస్యకార్యంనవిద్యత ఇత్యయుక్తం - ముక్తస్యాపిజక్షత్క్రీడన్నిత్యాదికార్యశ్రవణాత్, నచాత్రకార్యమితి నతస్యకార్యమితివచ్ఛరీరాదినిర్దేశ్యతే - తన్నిషేధస్యేదానీమనుపయుక్తత్వాత్; తదత్యంతనిషేధస్యచ ద్వాదశాహవదిత్యాదిసూత్రతద్విషయశ్రుతిభిర్విరుద్ధత్వాదిత్యాశంక్యోక్తం - ఆత్మదర్శనాయకర్తవ్యంనవిద్యత ఇతి - యస్త్వాత్మరతిరిత్యాదినాభిప్రేతంహేతుంవ్యనక్తి - స్వతఏవేతి - స్వతఏవసర్వదేత్యుభాభ్యాంఉత్పత్త్యర్థంవినాశపరిహారార్థంచసాధనాపేక్షానాస్తీతిజ్ఞాపితం - అర్థశబ్దస్యాత్రప్రయోజనవిషయతాం వదన్ తస్యకార్యంనవిద్యత ఇత్యనేన పౌనరుక్త్యంపరిహరతి - నకించిత్ప్రయోజనమితి - ప్రయోజనాభావాత్కర్తవ్యంనాస్తీత్యుక్తంభవతి - నాకృతేనేత్యత్రార్థోననిషేధ్యః - కింత్వకరణేప్రత్యవాయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నకశ్చిదనర్థ ఇతి - అథానర్థోహ్యాత్మదర్శనతదభావాత్రపూర్వస్యసిద్ధత్వాన్నసాధ్యత్వం ఉత్తరస్యచాత్యంతనివృత్తత్వాన్ననివర్తనీయత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ - అసాధనాయ

[శ్రీ॥గీ॥ న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాదసక్తస్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర । అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః ॥ ౧౯॥] కర్మణైవ హి సంసిద్ధి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥త్త్వాత్మదర్శనాత్ - స్వత ఏవాత్మవ్యతిరిక్తసకలాచిద్వస్తువిముఖస్యాస్య సర్వేషు ప్రకృతిపరిణామవిశేషేష్వాకాశాదిభూతేషు సకార్యేషు న కశ్చిత్ప్రయోజనతయా వ్యపాశ్రయః యత స్తద్విముఖీకరణాయ సాధనారంభః - సహి ముక్త ఏవ యస్మాదసాధనాయత్తాత్మదర్శనస్యైవ సాధనాప్రవృత్తిః - యస్మాచ్చ సాధనే ప్రవృత్తస్యాపి సుశకత్వాదప్రమాదత్వాదంతర్గతాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానత్వాచ్చ జ్ఞానయోగినోఽపి మాత్రయా కర్మానువృత్త్యపేక్షత్వాచ్చ కర్మయోగ ఏవాత్మదర్శననిర్వర్తనే శ్రేయాన్ - తస్మాదసంగపూర్వకం కార్యమిత్యేవ సతతం యావదాత్మప్రాప్తి కర్మైవ సమాచర - అసక్తః కార్యమితి వక్ష్యమాణాకర్తృత్వానుసంధానపూర్వకంచ కర్మాచరన్ పురుషః కర్మయోగేనైవ పరమాప్నోతి - ఆత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ యతోఽజ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి కర్మయోగ ఏవాత్మదర్శనే శ్రేయాన్ - అత ఏవ హి జనకాదయో రాజర్షయో జ్ఞానినాం మగ్రేసరాః కర్మయోగేనైవ సంసిద్ధి

త్త్వాత్మదర్శనత్వాదితి - న చాస్యేత్యాదినా ప్రతిబంధనివృత్త్యర్థమపేక్షా నాస్తీత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - స్వత ఏ వేత్యాది - అస్యేతి శబ్ద ఆత్మరతిరిత్యాది నిర్దిష్టప్రకారపరామర్శీత్యభిప్రాయేణోక్తం - సకలాచిద్వస్తువిముఖస్యేతి - సర్వశబ్దస్యాత్రాసంకోచేన సావాంతరభేదసమస్తప్రాకృతభోగ్యవిషయతామాహ - ప్రకృతీత్యాదినా సకార్యేష్విత్యంతేన - పరిణామశబ్దేనాత్ర భూతశబ్దస్య భవనక్రియాయోగిపరత్వం దర్శితం - అర్థవ్యపాశ్రయ ఇత్యత్రార్థశబ్దో భావప్రధాన ఇతి వ్యనక్తి - ప్రయోజనతయా వ్యపాశ్రయ ఇతి-వ్యపాశ్రయః స్వీకరణం అర్థ ఏవ వ్యపాశ్రయః స్వీకరణీయమితి వాభిప్రేతం - ఏతేన ప్రయోజననిమిత్తో వ్యపాశ్రయ ఇతి పరవ్యాఖ్యా నిరస్తా - న చాస్యేత్యాదేర్హేత్వభిప్రాయేణ వా ముక్త ఏ వేహి సాధననిరపేక్ష ఇతి శ్లోకద్వయార్థ నిగమనాభిప్రాయేణ వోచ్యతే-సహి ముక్త ఏ వేతి-తస్మాదిత్యేతత్కర్మణః కర్తవ్యతాయాం పూర్వోక్తసమస్తహేతుపరామర్శీత్యభిప్రాయేణాహ - యస్మాదితి - అసక్తః కార్యమిత్యుభయమపి కర్మణో నుష్ఠానప్రకారపరమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - అసంగపూర్వకం కార్యమిత్యేవేతి - కార్యమిత్యేవ న తు తత్ఫలస్వర్గాద్యపేక్షయేత్యర్థః సతతమిత్యత్ర జ్ఞానయోగాధికారే సత్యపి కర్మయోగస్యైవానుష్ఠేయత్వాయాహ - యావదాత్మప్రాప్తీతి- జ్ఞానయోగవ్యవధానమంతరే (ణాపి) ణ కర్మయోగ ఏవాత్మప్రాప్తిం సాధయతీత్యసక్తో హీత్యాదినోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అసక్త ఇతి -కర్మాచరన్ పరమాప్నోతీతి న పునః కర్మాచరణానంతరమన్యత్కృత్వేత్యర్థః - కర్మాచరన్ పరమాప్నోతీత్యుక్తేఽర్థసిద్ధం కర్మణస్సాధనత్వం వ్యనక్తి- కర్మయోగేనైవేతి - అత్ర ప్రాప్యతయా నిర్దిష్టః పరో దేహాతిరిక్తాత్మప్రకరణత్వాత్ప్రకృతేః పరో జీవ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థ ఇతి (*) కర్మయోగస్య జ్యాయస్త్వం శిష్టానుష్ఠానేనోదాహ్రియతే - కర్మణైవేతి - హిశబ్దసూచితం జ్ఞానయోగాధికారం దర్శయతి - రాజర్షయో జ్ఞానినామగ్రేసరా ఇతి - రాజానోఽపి విస్తీర్ణాగాధమనసః - తత్రాపి బుద్ధిత్వాదతీంద్రియార్థద్రష్టారస్తత్రాప్యాత్మవిదః, తత్రాపి నిసర్గనిగృహీతేంద్రియత్వాత్ప్రకృష్టోత్పత్తికత్వాదినా చ తేషామగ్రగణ్యా ఇత్య

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ మాస్థితా జనకాదయః । [లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్కర్తుమర్హసి ॥ ౨౦ ॥ యద్యదా-
చరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మాస్థితాః — ఆత్మానం ప్రాప్తవన్తః ॥ * ॥ ఏవం ప్రథమం ముముక్షోః జ్ఞానయోగానర్హత-
యా కర్మయోగాధికారిణః కర్మయోగ ఏవ కార్య ఇత్యుక్త్వా జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి జ్ఞానయో-
గాత్ కర్మయోగ ఏవ శ్రేయానితి సహేతుకముక్తమ్ — ఇదానీం విశిష్టతయా వ్యపదేశ్యస్య సర్వ-
థా కర్మయోగ ఏవ కార్య ఇత్యుచ్యతే ॥ లోకసంగ్రహం పశ్యన్నపి కర్మైవ కర్తుమర్హసి —
శ్రేష్ఠః కృత్స్నశాస్త్రజ్ఞతయాఽనుష్ఠాతృతయా చ ప్రథితో యద్యదాచరతి — తత్తదేవాకృత్స్న-
విజ్జనోఽప్యాచరతి — అనుష్ఠీయమానమపి కర్మ శ్రేష్ఠో యత్ప్రమాణం యదఙ్గయుక్తమనుతిష్ఠతి —

ర్థః — కర్మణైవేత్యేవకారో జ్ఞానయోగశక్తస్యాపి కర్మయోగానుపరతిపరః — సంసిద్ధిశబ్దస్య పరమా-
ప్తిరిత్యుక్తనిదర్శనపరత్వాదాత్మానం ప్రాప్తవన్త ఇత్యుక్తమ్ — ఏవం చ సతి కర్మణైవేతి పూర్వప్రసక్తజ్ఞాన-
యోగనైరపేక్ష్యపరమవధారణమప్యుపపన్నం భవతి (*) ఉత్తరసంగత్యర్థమనూక్తం సంగ్రహేణోద్గృణాతి —
ఏవమితి — ఇదానీమిత్యనేన లోకసంగ్రహమిత్యాదికం "విద్వాన్యుక్తస్సమాచరన్" ఇత్యన్తమవిచ్ఛిన్నం సర్వథేతి
లోకరక్షార్థం, లోకోపప్లవజనితస్వాపేక్షజ్ఞానయోగాదపి ప్రచ్యావకేనోభయభ్రష్టత్వపరిహారార్థం చేత్యర్థః
— లోకసంగ్రహమపీత్యన్వయే లోకసంగ్రహస్యాప్రధానతా ప్రతీ(యేత)యతే — పశ్యన్నపీత్యుక్తే కర్మకర్తవ్య-
తాయాం పూర్వోక్తహేతుభ్యో లోకసంగ్రహస్యాధిక్యం ద్యోత్యత ఇత్యయమన్వయ ఉక్తః — ఏవకారో జ్ఞానయోగ-
వ్యవచ్ఛేదాయ కర్తుమేవార్హసీత్యన్వేతవ్య ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం — కర్మైవ కర్తుమర్హసీతి — యద్వా లో-
కసంగ్రహమేవేత్యేవకారో లోకసంగ్రహస్య నైరపేక్ష్యపరః కర్మణైవేతి తు ప్రకరణాపన్నముక్తం — అర్హసీత్య-
నేన కర్మయోగైకానుష్ఠానకారణమర్జునస్య వైశిష్ట్యం ద్యోత్యతే — శ్రేష్ఠ ఇతి — ప్రశస్యస్య శ్రేత్యనుశాసనా-
త్ప్రశస్యతమ ఇత్యర్థః — తచ్చాస్య ప్రశస్యతమత్వమనుష్ఠాతౄణామనువిధేయానుష్ఠానోపయోగీతి మత్వా —
"తానకృత్స్నవిదో మన్దాన్ కృత్స్నవిన్న విచాలయేత్" ఇతి వక్ష్యమాణం చానుసన్ధాయ కృత్స్నశాస్త్రజ్ఞతయాఽను-
ష్ఠాతృతయా చ ప్రథిత ఇత్యుక్తం — అకృత్స్నవిదోఽనుష్ఠాతుః కృత్స్నవిత్త్వేఽప్యననుష్ఠాతురుభయాకారవత్త్వే-
ఽపి అప్రసిద్ధస్యానువిధేయానుష్ఠానతా నాస్తీతి తద్వ్యవచ్ఛేదాయ పదత్రయం — "స యత్ప్రమాణం కురుతే" ఇ-
త్యత్ర "స యచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణీకరోతి తదనువర్తతే లోక" ఇత్యస్మిన్నర్థే తదనువర్తనస్య తదర్థానుష్ఠాన-
రూపత్వాదర్థతః పునరుక్తిస్స్యాత్ — కురుత ఇతి చైతద్బుధ్యత ఇత్యస్మిన్నర్థే నేతవ్యం — "లోకసంగ్ర-
హమేవాపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి" ఇతి పూర్వవాక్యే చ కర్తుమర్హసీత్యేతావన్మాత్రముక్తం — శ్రుతిస్మృ-
త్యాదికమపి ప్రమాణీకర్తుమర్హసీత్యనుపన్యస్తం. యేన తదర్థమిదముచ్యేత "యద్యదాచరతి" ఇత్యంగిన్యనుష్ఠే-
యస్వరూపేణ నిర్దిష్టే తత్ప్రకారే త్వపేక్షితే బుభుత్సా జాయతే — అతస్తదభిధానమేవోచితమిత్యభిప్రాయేణ
యత్ప్రమాణం యదఙ్గయుక్తమిత్యుక్తం — ప్రమాణశబ్దోఽత్రావధిపరః — అనుష్ఠేయకర్మస్వరూపస్య చావ-
ధిరఙ్గాన్యేవ అత ఏవ హి విధ్యన్తశబ్దేనేతికర్తవ్యతాముపచరతి — యత్ప్రమాణం యథాభూతమితి యాద-
వప్రకాశభాష్యమప్యేతత్పరమేవ అస్మిన్నర్థే కురుత ఇతి శబ్దస్వారస్యప్రదర్శనాయానుతిష్ఠతీత్యుక్తం — అన్య-
థాఽఙ్గాన్తరే లక్షణా స్యాదితి భావః — యత్ప్రమాణమితి నిర్దిష్ట[విశిష్ట]సిద్ధ్యర్థం తచ్ఛబ్దాధ్యాహారః — తద-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సయత్ప్రమాణంకురుతే లోకస్తదనువర్తతే ॥ ౨౧ ॥ నమేపార్థాస్తికర్తవ్యం త్రిషులోకేషు కించన। నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్తఏవచకర్మణి ॥ ౨౨ ॥ [యదిహ్యహం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥తదంగయుక్తమేవాకృత్స్నవిల్లోకోఽప్యనుతిష్ఠతి – అతో లోకరక్షార్థం విశిష్టతయా ప్రథితేన శ్రేష్ఠేన స్వవర్ణాశ్రమోచితం కర్మసకలం సర్వదాఽనుష్ఠేయం – అన్యథా లోకనాశ జనితం పాపంజ్ఞానయోగాదప్యేనంప్రచ్యావయేత్ ॥ ౨౧ ॥ నమేసర్వేశ్వరస్యావాప్త సమస్తకామస్య సర్వజ్ఞస్యసత్యసంకల్పస్య త్రిషులోకేషు దేవమనుష్యాదిరూపేణ స్వచ్ఛందతోవర్తమానస్య కించిదపికర్తవ్యమస్తి, యతోఽనవాప్తంకర్మణాఽవాప్తవ్యంనకించిదప్యస్తి – అథాపిలోకరక్షాయైకర్మణ్యేవవర్తే ॥ ౨౨ ॥ అహంసర్వేశ్వర

గయుక్తమితి – నను యచ్ఛబ్దేనాంగేనిర్దిష్టే కథంతచ్ఛబ్దేనాంగవిశిష్టపరామర్శః – ఇత్థం – యదంగయుక్తమనుతిష్ఠతితదాచరతీత్యుక్తేతదంగమాచరతీత్యేవశబ్దవృత్తిః – అఙ్గస్యచాంగిపృథగ్భావాయోగాదర్థాత స్తదంగవిశిష్టమితి సిద్ధమ్ – అభిప్రాయుకౌకరణాకరణయోరర్థానర్థౌప్రకాశయతి – అతఇతి – లోకానువిధేయానుష్ఠానత్వాదిత్యర్థః – సర్వదేతి – యావదాత్మప్రాప్తీత్యర్థః – ననుస్వయంయదిజ్ఞానయోగేన ముక్తో భవతికిమస్యలోకేనసంగృహీతేనాసంగృహీతేనవేత్యత్రాహ – అన్యథేతి – జ్ఞానయోగాధికార్యహమితికృత్వా కర్మయోగపరిత్యాగేసతీత్యర్థః – జ్ఞానయోగాదపీత్యపిశబ్దఉభయభ్రష్టతాంద్యోతయతి (*) మయాపిహినిరపేక్షేణైవ లోకక్షోభేనిష్ప్రత్యవాయేనాపి పరమకారుణికతయాలోకరక్షార్థంకర్మైవక్రియతే – త్వయాతుసాపేక్షేణసప్రత్యవాయేన కిమ్పునరిత్యుచ్యతే“నమేపార్థే” త్యాదిశ్లోకత్రయేణ మే ఇతి పదేన కర్మవశ్యచేతనాంతరవ్యావృత్త్యాయథావస్థితో హీశ్వరఃపరామృశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ విలక్షణ నిత్య సిద్ధ విభూతిగుణ పౌష్కల్యస్య వ్యంజనాని సర్వేశ్వరస్యేత్యాది విశేషణాన్యుక్తాని–సర్వేశ్వరస్యేతి శ్రుతిస్మృతీహి మమైవాజ్ఞా , సాచాన్యైరనువర్తనీయా, నహిమేనియంత్రంతరమస్తి, యదధీనప్రత్యవాయభయాత్కుర్యామితిభావః–ఆప్త[అవాప్తసమస్త]కామస్యేతి–నచమేసంకల్పమాత్రాదసాధ్యమితఃపూర్వమభిలాషదశామాత్రాపన్నంప్రయోజనమస్తి – యదుపాయతయాకర్మకర్తవ్యమితిభావః – సర్వజ్ఞస్యసత్యసఙ్కల్పస్యేతి – నాపిమేకర్మవశ్యానాం దేవ మనుష్య తిరశ్చాం సజాతీయతయావతీర్ణస్యాపి తేషామివ జ్ఞానసంకోచ ఇచ్ఛాప్రతిఘాతోవాస్తియన్నివృత్త్యర్థంకర్మకార్యమిత్యాశయః –త్రిషులోకే ష్విత్యత్రార్థసిద్ధంవిశేషణమధ్యాహృత్యాహ – దేవమనుష్యేతి – ఉక్తంచభగవతాపరాశరేణ “సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతిజనేశ్వరః। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యా చేష్టావంతిస్వలీలయా । జగతాముపకారాయ నసాకర్మనిమిత్తజా । చేష్టాతస్యాప్రమేయస్యవ్యాపిన్యవ్యాహతాత్మికే”తి – “నానవాప్తమవాప్తవ్య”మిత్యేతత్కర్తవ్యాభావేఽపేక్షితహేతుపరతయా వ్యాఖ్యాతి – యతఇతి – ఉత్తరశ్లోక పర్యాలోచనసిద్ధంప్రయోజనమాహ – అథాపిలోకరక్షాయై ఇతి – అథాపీతిచకారస్యార్థః కర్మణివర్తఏవేత్యుక్తేనకదాచిదపికర్మణోవిరమ్య జ్ఞానయోగ మనుతిష్ఠామీతి ఫలితం–తద్వ్యంజనాయోక్తం – కర్మణ్యేవవర్తఇతి – యద్వాప్రకరణౌచిత్యాదేవకారోత్రభిన్నక్రమః (*) కర్తవ్యప్రయోజనయోరభావేకిమర్థంతర్హి కర్మక్రియతఇతి శంకాయాముచ్యతేయదిహ్యహమితి పూర్వశ్లోకః త్రిషు లోకేష్వితినిర్దేశాత్సర్వావతారపరః అయంతు మనుష్యాఇతివర్ణనాత్కృష్ణావతారా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥నవర్తేయం జాతుకర్మణ్యతంద్రితః। మమవర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాఃపార్థసర్వశః॥ ౨౩॥
ఉత్సీదేయురిమే లోకా నకుర్యాంకర్మచేదహం।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥స్సత్యసఙ్కల్పః స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలశ్ఛందతో జగదుపకృతిమర్త్యోజాతోఽపి మనుష్యేషు శిష్టజనాగ్రేసరవసుదేవగృహేఽవతీర్ణస్తత్కులోచితే కర్మణ్యతంద్రితస్సర్వదా య దినవర్తేయం మమ శిష్టజనాగ్రేసరవసుదేవసూనోర్వర్త్మాకృత్స్నవిదశ్శిష్టాః, సర్వప్రకారే ణాయమేవధర్మఇత్యనువర్తంతే - తేచస్వకర్తవ్యానుష్ఠానే నాకరణేప్రత్యవాయేనచాత్మా నమలబ్ధ్వానిరయగామినోభవేయుః - అహం కులోచితంకర్మనచేత్కుర్యామేవమేవసర్వేశిష్ట లోకామదాచారాయత్తధర్మనిశ్చయాః

సాధారణః - తస్మాదహమితి నిర్దేశస్యేశ్వరస్వభావసముచ్చితకృష్ణావతారాసాధారణాకార విషయతామాహ - సర్వేశ్వరఇత్యాదిభిః సర్వేశ్వర స్సత్యసఙ్కల్పఇతి పూర్వవదాప్తకామత్వావిరోధాయోచ్యతే - స్వసఙ్కల్పకృతేతి - స్వసఙ్కల్పమాత్రేణ సర్వంనియంతుంశక్తోఽపి జ్ఞానప్రదానాదిద్వారా ప్రవర్తనార్థం జగదుపకృతిమర్త్యోజాతోఽపీత్యుక్తం - అన్యథాభూతావేశన్యాయేన ప్రవర్తితానాం శాస్త్రవశ్యతాభావాత్తదనుష్ఠానాధీనంఫలంనస్యాత్ - ఛందతస్సమ్ప్రవర్తితఇత్యాద్యనుసారేణాహ - ఛందతఇతి - నతుకర్మణేత్యర్థః - కర్మఫలభోక్తృత్వంవ్యుదస్యతాజగదుపకృతిమర్త్యఇత్యనేన ''జగదుపకృతిమర్త్యం కోవిజేతుంసమర్థః'' ఇతిపురాణోక్తిస్స్మారితా - అపిశబ్దేనాకర్మవశ్యావతారోఽపీత్యభిప్రేతం - ''అజాయమానోబహుధావిజాయతే - నాకారణాత్కారణాద్వాఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహ''ఇత్యాదికమత్రానుసంహితం - అనువిధేయానుష్ఠానత్వసిద్ధ్యర్థం హిశబ్దద్యోతితప్రసిద్ధిప్రకారవివరణార్థం చోక్తం - మనుష్యేష్విత్యాది-నహ్యయమీశ్వరఃకస్మింశ్చిత్కర్మణివర్తతే నహ్యస్యపరమార్థతోవర్ణాశ్రమాస్సామాన్యధర్మయోగ్యం మనుష్యత్వాదికంవాస్తి - యేనాకర్మవశ్యఇచ్ఛయా కర్మకుర్వాణోఽపితత్తదుచితంకర్మోపాదదీతేతి శంకాయాంకులోచితంక్షాత్రంధర్మంస్వంబహుమన్యతఇత్యాద్యనుసారేణాహ - తత్కులోచితఇతి - అయమ్భావఃసత్యమస్య పరమార్థతోవర్ణాశ్రమాదికంనాస్తి - తథాపి, తత్తదుచితకర్మకరణాయా ప్రాకృతమేవవిగ్రహం తత్తజ్జాతిస్థానీయ సన్నివేశంపరిణమయతి - తత్ర తత్తజ్జాతీయత్వబుద్ధ్యా పురుషాణామనువిధేయానుష్ఠానంస్యాదితి - అతంద్రితఃఅనుదాసీనః సర్వదేతిజాతుశబ్దార్థఃజాత్వపీతిహిఁతదభిప్రాయః అనువిధేయత్వోపయుక్తప్రకారవివక్షామమేత్యతాభిప్రాయేణపిదర్శయతి - మమశిష్టేతి - సర్వశఇతిప్రమాణపాష్కల్యపరం సేతి కర్తవ్యతాకత్వపరంవేత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వప్రకారేణేతి - అనువర్తంతేఅనువర్తేరన్నిత్యర్థః - ప్రసంగరూపస్యాపి సిద్ధవత్కారాభిప్రాయేణ వర్తమానవ్యపదేశః వక్ష్యమాణప్రసంగార్థమనుష్యాణామ్పూర్వసిద్ధస్యానువృత్తిమాత్రాభిప్రాయేణవానిష్టప్రసంగపరత్వాయాహ - తేచేతి - శాస్త్రీయమేవానుసృత్య తదాకరణంనాద్రియేరన్నిత్యతాహ - ఉత్సీదేయురితి - లోకశబ్దస్యాచారపరజనవిషయతామాచిత్యసిద్ధామభిప్రేత్యోక్తం - శిష్టలోకాఇతి - ఇమఇతీగంశబ్దబహువచనయోస్సామర్థ్యాత్సర్వ ఇత్యుక్తం - సర్వేషాంశాస్త్రార్థానాంసర్వైర్నిశ్చేతుమశక్యత్వాచ్ఛిష్టాచారదత్తదృష్టీనాముక్తాయాఅనువృత్తేః ప్రకారమాలోచ్యోక్తం - మదాచారేత్యాది - వికరణాద్యర్థాసమ్భవాత్పురుషార్థహానాత్పురుషార్థప్రాప్తి

[illegible] సంకరస్య చ కర్తా స్యాముపహన్యామిమాః ప్రజాః ॥ ౨౪ ॥ సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా
కుర్వన్తి భారత । కుర్యాద్విద్వాంస్తథాఽసక్తశ్చికీర్షుర్లోకసంగ్రహమ్ ॥ ౨౫ ॥

శ్రీ భా. [illegible]కరణాదేవోత్సీదేయుర్నష్టా భవేయుః - శాస్త్రీయాచారాననుపాలనాత్ సర్వేషాం శిష్టకులానాం సంకరస్య చ కర్తా స్యామ్ - అత ఏవేమాః ప్రజాః ఉపహన్యామ్ - ఏవమేవ త్వమపి శిష్టజనాగ్రేసరపాణ్డుతనయో యుధిష్ఠిరానుజోఽర్జునస్సన్ యది జ్ఞాననిష్ఠాయామధికరోషి - తతస్త్వదాచారానువర్తినోఽకృత్స్నవిదశ్శిష్టా ముముక్షవః స్వాధికారమజానన్తః కర్మనిష్ఠాయాం నాధికుర్వన్తో వినశ్యేయుః - అతో వ్యపదేశ్యేన విదుషా కర్మైవ కర్తవ్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ అవిద్వాంసః ఆత్మన్యకృత్స్నవిదః కర్మణి సక్తాః కర్మణ్యవర్జనీయసమ్బన్ధా ఆత్మన్యకృత్స్నవిత్తయా తదభ్యాసరూపజ్ఞానయోగేఽనధికృతాః కర్మయోగాధికారిణః కర్మయోగమేవ యథా ఆత్మదర్శనాయ కుర్వతే , తథా ఆత్మని కృత్స్నవిత్తయా కర్మణ్యసక్తో జ్ఞానయోగాధికారయోగ్యోఽపి

రూపో నాశ ఇహోత్పాద ఇత్యాహ - నష్టా భవేయురితి - అసన్నేవేత్యాదివదేతత్ - అకరణస్యోత్పాదహేతుత్వేఽవాన్తరవ్యాపారస్సంకరః సచ బ్రాహ్మణాది ధర్మస్య యుద్ధనివృత్త్యాదేః క్షత్రియాదిభిరనుష్ఠానముపపత్తిః పశ్చాదపి కర్మానర్హతా స్వాత్మని దృష్టాన్తభూతే దర్శితమర్థం దార్ష్టాన్తికేఽభిప్రేతం వ్యంజయతి - ఏవమేవ త్వమితి - “న మే పార్థే”తి పార్థశబ్దసమ్బుద్ధ్యభిప్రేతమనువిధేయత్వోపయోగ్యాకారత్రయమాహ - శిష్టేతి - యుధిష్ఠిరశబ్దోపాదానం యుద్ధప్రోత్సాహనాయ రణయజ్ఞాఖ్యక్షత్రధర్మనిష్ఠతాద్యోతనార్థం స్త్రవతిత్రాది ప్రతిబన్ధ్యన్తరేణ స్వయమేవ హి శిష్టజనాగ్రేసరతయోర్వశీవిరాటతనయాదివృత్తాన్తైః ప్రసిద్ధస్స్వమిత్యభిప్రాయేణాహ - అర్జునస్సన్నితి - ధర్మో హి శిష్టైర్నామ ష్మేయః జ్ఞానయోగశ్చ పరమధర్మః తతశ్చ తదనువర్తనం లోకస్యోత్సాహాయైవ స్యాదితి లోకరక్షైవ భవేదితి శఙ్కాయాముక్తం - స్వాధికారమజానన్త ఇతి - తదనధికారిణాం తత్రానుప్రవేశే నోభయభ్రష్టతా స్యాదితి భావః - లోకసంగ్రహమిత్యాదినోక్తముపసంహరతి - అత ఇతి (*) లోకస్య కర్మయోగజ్ఞానయోగయో రధికారానధికారప్రకారో విదుషస్తు స్వాధికారతిరస్కారేణ తదధికారానురూపాచరణలోకసంగ్రహప్రకారశ్చోచ్యతే - సక్తా ఇత్యాది శ్లోకద్వయేన - అవేదనప్రస్తుతవిషయమితి జ్ఞాపనాయోక్తం - ఆత్మన్యకృత్స్నవిద ఇతి - ఏవముత్తరత్ర విద్వానజ్ఞానామితి శబ్దయోరపి ద్రష్టవ్యం - అత్యన్తానాత్మజ్ఞతావ్యుదాసాయాకృత్స్నశబ్దః - పూర్వోక్తం ప్రకృతిసంబంధేన కర్మణోఽవర్జనీయత్వం సక్తా ఇత్యనేన వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ - కర్మణ్యవర్జనీయసమ్బన్ధా ఇతి - అవిద్వాంసః కర్మణి సక్తా ఇత్యుభయం న సాంసారికకర్మతత్పరపురుషవిషయం - తథా సతి కర్మయోగమపి పరిత్యజ్య సాంసారికకర్మాణ్యేవ విదుషాప్యనుష్ఠేయాని స్యుః తస్మాజ్జ్ఞానయోగానధికారః కర్మయోగాధికారశ్చ తాభ్యాం సూచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్మన్యకృత్స్నవిత్తయేత్యాదికముపాత్తం - ఏవముత్తరత్రాప్యజ్ఞానాం కర్మసంగినామిత్యత్రాపి గ్రాహ్యం - యథా కుర్వన్తి తథా కుర్యాదిత్యేతదపి న కేవలదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికవిషయం - అపితు యేన ప్రకారేణ స్వానుష్ఠానం దృష్ట్వాన్యే కర్మ కుర్యుః తేన ప్రకారేణ విద్వానాచరేదిత్యేతదభిప్రాయం తథా సతి చికీర్షుర్లోకసంగ్రహమిత్యపి సంగతం భవతీత్యభిప్రాయన్వ్యాఖ్యార్థేనాహ - ఆత్మనీత్యాదినా కుర్యాదిత్యన్తేన - విద్వానసక్త ఇత్యుభాభ్యాం ఫలితముక్తం - జ్ఞానయోగాధికారయోగ్యోఽపీతి - సంగ్రహశబ్దేన

శ్లో॥ న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినాం । జోషయేత్సర్వకర్మాణి విద్వాన్యుక్తస్సమాచ-
రన్ ॥ ౨౬ ॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

భా॥ వ్యపదేశ్యశ్శిష్టో లోకరక్షార్థం స్వాచారేణ శిష్టలోకానాం ధర్మనిశ్చయముత్పాదయితుకామః కర్మ-
యోగమేవ కుర్యాత్ అజ్ఞానామాత్మన్యకృత్స్నవిత్తయా జ్ఞానయోగోపాదానాశక్తానాం ముముక్షూ-
ణాం కర్మసంగినామనాదికర్మవాసనయా కర్మణ్యేవ నియతత్వేన కర్మయోగాధికారిణాం
కర్మయోగాదన్యదాత్మావలోకనసాధనమస్తీతి న బుద్ధిభేదం జనయేత్ - కిం తర్హ్యాత్మని కృత్స్న-
విత్తయా జ్ఞానయోగశక్తోఽపి పూర్వోక్తరీత్యా కర్మయోగ ఏవ జ్ఞానయోగనిరపేక్ష ఆత్మావలోకన
సాధనమితి బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మైవాచరన్ సర్వకర్మస్వకృత్స్నవిదాం ప్రీతిం జనయేత్ ॥ ౨౬ ॥
కర్మయోగమనుతిష్ఠతో విదుషోఽవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్ కర్మయోగాపేక్షితమాత్మ-
నోఽకర్తృత్వానుసంధానప్రకారముపదిశతి॥ ప్రకృతేర్గుణైస్సత్త్వాదిభిస్స్వానురూపం క్రియమా-
ణాని కర్మాణి ప్రతి అహంకారవిమూఢాత్మాహం కర్తేతి మన్యతే - అహంకారేణ విమూఢ ఆత్మా
యస్యాసావహంకారవిమూఢాత్మా - అహంకారో నామ అనహమర్థే ప్రకృతావహమభిమానః

లోకరంజనాదిభ్రమవ్యుదాసాయాహ - ధర్మనిశ్చయమితి - లోకస్య సంగ్రహణమేకీకృత్య స్వీకరణం స్వా-
నుష్ఠానే సమానాభిప్రాయతయా సయూథ్యతాపాదనమిత్యర్థః - కర్మవాసనా ఉత్తరోత్తరపుణ్యపాపా-
రమ్భకపూర్వపూర్వపుణ్యపాపాంశవిశేషః ఉత్తరోత్తరప్రేరణసమర్థస్మృతిహేతుః - పూర్వశరీరోపార్జిత-
[illegible]ణానుభవవిశేషజనితసంస్కారో వా - వాదిత్రవాదనాదిసంస్కారవద్బుద్ధిభేదో బుద్ధేరన్యథాకరణం - త-
చ్చ ప్రకృతవిషయం దర్శయతి - కర్మయోగాదన్య ఇత్యాదినా - యుక్త ఇత్యనేన లోకసంగ్రహార్థం కుర్వ-
తః స్వాపేక్షితవిలంబాభావాయ ప్రాగుక్తనిరపేక్షత్వబుద్ధిర్వివక్షితేతి బుద్ధ్యా యుక్త ఇత్యుక్తం - జోషయే-
దిత్యస్యార్థః - ప్రీతిం జనయేదితి - “జుషీ ప్రీతిసేవనయో”రితి ధాతుః కర్మసంగినః పురుషాన్ సర్వకర్మాణి జో-
షయేదిత్యన్వయః (*) ప్రకృతేరిత్యాది శ్లోకచతుష్టయస్యార్థమాహ - కర్మయోగమితి - విదుషోఽవిదు-
షశ్చేతి వ్యుత్క్రమేణ శ్లోకద్వయార్థః - తృతీయే త్వేతద్విశదీకరణముఖేనావిచాలనముక్తం - కర్మయో-
గాపేక్షితం కర్మయోగేతి కర్తవ్యతాభూతమిత్యర్థః - ప్రకృతేర్గుణైరిత్యుక్తే ప్రసిద్ధప్రకర్షాదిసిద్ధం విశే-
షమ్ప్రస్తుతానుపయుక్తశబ్దాది ప్రాకృతగుణవ్యవచ్ఛేదాయాహ - సత్త్వాదిభిరితి - వక్ష్యమాణసాత్త్వికాది
కర్మవిభాగం సర్వశ ఇతి ప్రకారవాచిపదసూచితమాహ - స్వానురూపమితి - కర్తేతి తృజంతయోగాత్
షష్ఠీప్రాప్తిస్స్యాదితి తత్పరిహారాయ కర్మసు కర్తృత్వాహంత్వోక్తిభ్రమవ్యుదాసాయ చ కర్మాణి ప్రతీత్యుక్తం - క-
ర్తృత్వం తత్త్వవివక్షయా త్వియం ఫలితోక్తిః - అహంకారవిమూఢాత్మేతి - సమాసాంశత్రయస్య బహువ్రీహిపరస్య
తాత్పర్యార్థం వివక్షన్ విగృహ్ణాతి - అహంకారేణేతి - నాత్ర ప్రహ్వీభావమాత్రముచ్యతే - తస్యాత్మస్వభా-
వాన్తర్గతత్వాత్ - నాపి, అహంకారాఖ్యమచిద్ద్రవ్యం తస్యాపి దేహాత్మభ్రమం ద్వారీకృత్య కార్యకరత్వే సత్య-
వ్యవహితస్యైవ వక్తుముచితత్వాత్ - నాపి గర్వః ఉత్కృష్టపరిభవాదిహేతుత్వేనానిర్దేశాత్ - అతోఽహం-
కార ఇతి దేహాత్మభ్రమ ఏవాత్ర వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అహంకారో నామ, అహమర్థే ప్రకృతావహమభి-
మాన ఇతి - ఏతేనాహంకారశబ్దస్యార్థాంతరద్వావిచ్ఛిన్నప్రత్యయేన వ్యుత్పత్తిర్దర్శితా - అజ్ఞాతస్వరూప[illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే ॥ ౨౭ ॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః । గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే ॥ ౨౮ ॥ ప్రకృతేర్గుణసమ్మూఢాః సజ్జన్తే గుణకర్మసు । తానకృత్స్నవిదో మన్దాన్

శ్రీ॥ భా॥ తేనాజ్ఞాతాత్మస్వరూపో గుణకర్మస్వహం కర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః - గుణకర్మవిభాగయోః సత్త్వాదిగుణవిభాగే తత్తత్కర్మవిభాగే చ తత్త్వవిత్ గుణాస్సత్త్వాదయః స్వగుణేషు స్వేషు కార్యేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా గుణకర్మస్వహం కర్తేతి న సజ్జతే ॥ ౨౮ ॥ అకృత్స్నవిదస్స్వాత్మదర్శనాయ ప్రవృత్తాః ప్రకృతిసంసృష్టతయా ప్రకృతేర్గుణైర్యథావస్థితాత్మని సమ్మూఢాః గుణకర్మస్వేవ క్రియాస్వేవ సజ్జన్తే - న తద్వివిక్తాత్మస్వరూపే - అతస్తే జ్ఞానయోగాయ న ప్రభవన్తీతి కర్మయోగ ఏవ తేషామధికారః - ఏవంభూతాంస్తాన్ మన్దానకృత్స్నవిదః కృత్స్నవిత్ స్వయం జ్ఞానయోగావస్థానేన న విచాలయేత్, తే కిల మన్దాః శ్రేష్ఠజనాచారానువర్తినః కర్మయోగాదుత్థితమేనం దృష్ట్వా కర్మయోగాత్ ప్రచలితమనసో భవేయుః - అతః శ్రేష్ఠస్స్వయమపి కర్మయోగే తిష్ఠన్నాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనాత్మనోఽకర్తృత్వమనుసన్దధానః, కర్మయోగ ఏవా

విమూఢః ఆత్మాస్వరూపం యస్య స విమూఢాత్మా దిశో విముహ్యేయురితివద్విమూఢశబ్దోఽత్ర మోహవిషయసమానాధికరణ ఇతి భావః - గుణకర్మవిభాగయోరిత్యత్ర ఉపసర్జనాన్వయిషష్ఠీత్వాదపి విషయసప్తమీత్వముచితమితి మత్వోక్తం - సత్త్వాదిగుణవిభాగే తత్తత్కర్మవిభాగే చేతి - విభాగశబ్దో ద్వంద్వాత్పరత్వాత్ప్రత్యేకమన్వితః - గుణానాం సాక్షాద్గుణేషు వృత్త్యభావాత్పరోక్తప్రక్రియయేన్ద్రియతద్విషయాదివివక్షాయాం పదద్వయోపచారాత్సప్తమ్యంతో గుణశబ్దో గుణకార్యేష్వౌపచారిక ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - స్వగుణేషు స్వేషు కార్యేష్వితి - గుణకార్యాణి చ విభజిష్యన్తే - యద్వా కారణస్య ప్రాధాన్యాత్కార్యస్య చ తదపేక్షయా గుణత్వాదేవముక్తం (*) ప్రకృతేర్గుణేతి శ్లోకే తావన్న నిషద్ధాని సంగోపిపక్షితః - తదానీమవిచాల్యత్వానుపపత్తేః - అతః పురుషార్థోపాయేషు కేషుచిత్సంగో వక్తవ్యః - ప్రస్తుతశ్చ పురుషార్థోఽత్రాత్మదర్శనం తత్ర చాకృత్స్నవిదధికారే కస్మింశ్చిత్తదుపాయే సంగో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాకృత్స్నవిదస్స్వాత్మదర్శనాయ ప్రవృత్తా ఇత్యాద్యుక్తం - అహంకారవిమూఢాత్మేత్యాత్మవిషయో హి సంమోహః ప్రకృతః అతో గుణైస్సమ్మూఢా ఇత్యత్ర సమాసః ఉపసర్జనస్యాపి చ గుణశబ్దస్య దేవదత్తస్య గురుకులమిత్యాదిష్విప ప్రకృతేరిత్యనేనాన్వయ ఏవోపపన్న ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - ప్రకృతేర్గుణైర్యథావస్థితాత్మని సమ్మూఢా ఇతి - గుణకర్మస్విత్యస్య కర్మయోగపర్యవసానాయోక్తం - క్రియాస్వేవేతి - పరిసంఖ్యాపరత్వవ్యక్త్యర్థకామేవకారః - తత్సూచితం వ్యవచ్ఛేద్యమాహ - న తదితి - గుణకర్మసంగోక్తిఫలిత మవిచాలనహేతుమాహ - అతస్త ఇతి - న ప్రభవన్తి న సమర్థా ఇత్యర్థః - తేషాం ప్రతిషేధ్యవిచాలనప్రసంగాయ మన్దా ఇత్యుక్తం - అభిప్రాయేణ విచలనప్రక్రియామాహ - తే కిల మన్దా ఇతి - స్వయం మన్దత్వాచ్ఛ్రేష్ఠజనాచారానువర్తినః - మన్దత్వం శాస్త్రస్వయమాచారనిర్ణయాపాటవం వివక్షితం - అకృత్స్నవిత్త్వఫలితం విచాలనీయత్వకారణం ధైర్యాల్పత్వం వా "మూఢాల్పాపటునిర్భాగ్యా మన్దాః" ఇతి నైఘంటుకాః - న విచాలయేదిత్యేతత్సూచితం [illegible] అత ఇతి- జ్ఞానయోగాధికారిణః కర్మయోగే స్థితిః శిష్టాధికారపరిగ్రహాస్వాదిత్యా[illegible]

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్మావలోకనే నిరపేక్షసాధన మితిదర్శయిత్వా తానకృత్స్నవిదో జోషయేదిత్యర్థః - జ్ఞానయోగాధికారిణోపిజ్ఞానయోగాదస్యైవజ్యాయస్త్వంపూర్వమేవోక్తం - అతో వ్యపదేశ్యోలోకసంగ్రహాయైతమేవకుర్యాత్ - ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వభావనిరూపణేనగుణేషుకర్తృత్వమారోప్య కర్మానుష్ఠానప్రకారఉక్తః - గుణేషుకర్తృత్వానుసంధానంచేదం - ఆత్మనోనస్వరూపప్రయుక్తమిదంకర్తృత్వంఅపితుగుణసంపర్కకృతమితిప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనగుణకృతమిత్యనుసన్ధానం ॥ ౨౯ ॥ ఇదానీమాత్మనాంపరమపురుషశరీరతయా తన్నియామ్యత్వస్వరూపనిరూపణేన భగవతిపురుషోత్తమేసర్వాత్మభూతే గుణకృతంచకర్తృత్వమారోప్యకర్మకర్తవ్యతోచ్యతే॥ మయిసర్వేశ్వరేసర్వభూతాన్తరాత్మభూతేసర్వాణి కర్మాణ్యధ్యాత్మచేతసాసన్న్యస్య , నిరాశీర్నిర్మమశ్చవిగతజ్వరోయుద్ధాదికం సర్వంచోదితంకర్మకురుష్వ - ఆత్మనియమ్యేత స్తద

క్యాహ - జ్ఞానయోగాధికారిణోపీతి - స్వకార్యమాత్రసమీక్షయాపికర్తవ్యం కిముతపరార్థసముచ్చితే స్వార్థత్వఇత్యభిప్రాయేణాహ - అతఇతి ఉత్తరశ్లోకమవతారయితుముక్తాంశముద్ఘృష్ణాతి-ప్రకృతీతి-వక్ష్యమాణశ్లోకప్రకారేణతు సర్వేశ్వరేసర్వకర్మసన్న్యాసఃకార్యఃమధ్యేగుణేషుకర్తృత్వానుసంధానకథనం తావతాపిదేహాత్మవివేకాదికం సిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయేణేతిభావః - ఆరోప్యఅనుసంధాయేత్యర్థః - ఏతాం దశామవలంబ్య పల్లవగ్రాహిణాంకాపిలాదీనాం మతంసముత్థితమితితన్మతవ్యావర్తనాయాచేతనానాంకర్తృజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నలక్షణంకర్తృత్వమితిశంకావ్యుదాసాయచాహ - గుణేష్వితి - ఇదమితివక్ష్యమాణమిదం కర్తృత్వమితి పుణ్యపాపాదికర్తృత్వమిత్యర్థః - స్వాభావికంహి కర్తృత్వంముక్తావస్థాయామపి నాప్నైతి - తస్యగుణసమ్పర్కకృతత్వాభావాత్ - ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనేతి - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యామ్ యుక్తాయుక్తనిశ్చయేనవేత్యర్థః - అత్రకర్తృత్వోక్తేరకరణశేషత్వంపూర్వాపరవిరుద్ధంఅనుసంధానశేషార్థత్వంతు పూర్వాపరసంగతమిత్యభిప్రాయేణానుసంధానోక్తిః - ఏతేన“కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వా”దిత్యధికరణార్థస్సూచితః (*) అథ తదనంతరస్య “ పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే” రిత్యధికరణస్యార్థ స్తత్త్రోయమిత్యభిప్రాయేణోత్తరశ్లోక మవతారయతి - ఇదానీమితి - నియామ్యతాయా స్వరూపత్వోక్తిః స్వరూప నిరూపకత్వాత్ భగవతీత్యాది పద త్రయేణ మయీ త్యభిప్రేతస్యోక్తిః భగవతీతి నియంతృత్వోపాస్యత్వఫలప్రదత్వా ద్యుపయుక్త కల్యాణ గుణజాతవతి హేయ ప్రత్యనీకే చేతిభావః - పురుషోత్తమఇతి నియమనార్థానుప్రవేశా దినాప్యస్పృష్ట హేయప్రసక్తా “ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్య ” ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారవైలక్షణ్యవతీతిభావః -సర్వాత్మభూతేగుణకృతంచేతీతి త్రిగుణస్యాచిద్ద్రవ్యస్యాపిసర్వాత్మభూతస్యైవహి నియంతేతిభావః - ఏతేన “అసత్యాలోకరక్షాయై గుణేష్వారోప్యకర్తృతాం । సర్వేశ్వరేవాన్యస్యోక్తాత్త్రృతీయేకర్మకార్యతా ” ఇతితృతీయాధ్యాయసంగ్రహశ్లోకే తుల్యవికల్పోమాభిమత ఇత్యపిసూచితం - భగవతిమయీత్యనేనాభిప్రేతే సర్వేశ్వరత్వే హేతుతయా సర్వభూతాంతరాత్మభూతత్వోక్తిః - “ఈశ్వరస్సర్వభూతానా”మిత్యాదివక్ష్యమాణంచానేన ఖ్యాపితం - సర్వాణీతి - స్వకృతానిగుణకృతానీత్యర్థః యుద్ధస్యైవైతచ్ఛాస్త్రోపలక్షణమిత్యభిప్రాయేణోక్తం -యుద్ధాదికమితి - ఆత్మనీతి - అధ్యాత్మేతి

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా । నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అధ్యాత్మచేతః ఆత్మస్వరూపవిషయేణ శ్రుతిశతసిద్ధేన జ్ఞానేనేత్యర్థః - "అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా - అంతః ప్రవిష్టం కర్తారమేతం - య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమంతరో యమయతి స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత" ఇత్యేవమాద్యాః శ్రుతయః పరమపురుషప్రవర్త్యం తచ్ఛరీరభూత మేనమాత్మానం పరమపురుషం చ ప్రవర్తయితారమాచక్షతే - స్మృతయశ్చ - "ప్రశాసితారం సర్వేషా" మిత్యాద్యాః - "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చ - ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా" ఇతి వక్ష్యతే, అతో మచ్ఛరీరతయా మత్ప్రవర్త్యాత్మస్వరూపానుసంధానేన - సర్వాణి కర్మాణి మయైవ క్రియమాణానీతి మయి పరమపురుషే సన్న్యస్య తాని చ కేవలం మదారాధనానీతి కృత్వా తత్ఫలే నిరాశీః తత ఏవ తత్ర కర్మణి మమతారహితో భూత్వా విగతజ్వరో యుద్ధాదికం కురుష్వ - స్వకీయేనాత్మనా కర్త్రా స్వకీయైశ్చోపకరణైః స్వారాధనైకప్రయోజనాయ

ప్రత్యర్థే సమాస ఇత్యర్థః - అత్ర చేతశ్శబ్దస్య శ్రుతిశతసిద్ధతత్త్వానుసంధానరూపజ్ఞానగోచరతాం వ్యనక్తి - ఆత్మస్వరూపేతి - శ్రుతిశతసిద్ధం ప్రకారం దర్శయతి - అంతరితి - అంతః ప్రవిష్టత్వశాసితృత్వాభ్యాం నృపాదివ్యావర్తకాభ్యాం సర్వాత్మకత్వసిద్ధిః - కర్తారమితి జీవవ్యాపారేషు ప్రయోజకకర్తారమిత్యర్థః - యద్వా, ప్రేరణక్రియాకర్తారమిత్యర్థః - తదుచ్యతే ప్రవర్తయితారమితి ఉపాత్తశ్రుతీనామైదంపర్యదృఢీకరణాయ మన్వాద్యుపబ్రహ్మణానుగ్రహమాహ - స్మృతయశ్చేతి - ఏతస్మిన్నపి శాస్త్రే ప్రభ్యాసలింగాయాస్యైనార్థస్య వత్స్యమాణతామాహ - సర్వస్య చేతి - మయి సర్వాణీత్యస్యాభిప్రాయవ్యంజనాయ పార్థసారథేరీశ్వరస్య ప్రత్యక్పరాక్ప్రనిర్దేశయోరీశ్వరైకవిషయత్వం దర్శయితుమ్ వచనద్వయోపాదానం - ఏవమర్థస్వరూపముపపాద్య తజ్జ్ఞానస్య కర్తృత్వసన్న్యాసహేతుతాం సన్న్యస్య నిరాశీః నిర్మమ ఇతి త్రయాణాం పదానాం కర్తృత్వత్యాగ, ఫలత్యాగ, స్వకీయతాసంగత్యాగ, విషయతాముత్తరోత్తరస్య చ పూర్వపూర్వహేతుకతాం పాఠక్రమసూచితాం ప్రకాశయతి - అత ఇతి - అస్యార్థస్య శ్రుతిస్మృత్యంతరాదిసిద్ధత్వాదిత్యర్థః - మయైవ క్రియమాణానీతి - భృత్యప్రవర్తకేన రాజ్ఞేవ సద్వారకమద్వారకం చేతి భావః - ఋత్విజ ఇవ పరస్య కర్తృత్వేపి స్వస్య ఫలాభిసంధిస్స్యాదితి తన్నిరాసాయ నిరాశీరిత్యుక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ - తాని చేతి - తత ఏవేతి - ఫలద్వారాహి కర్మణి మమతా మదభిలాషితసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేతి కర్మణ్యైశ్వర్యబోధో హ్యధికార ఇత్యర్థః - నను, యదీశ్వరే కర్తృత్వం సన్న్యస్తం కథం తర్హి యుధ్యస్వేతి జీవః కర్తృతయా నిర్దిశ్యతే - యది చాయం నిరాశీః కథం పరమపురుషారాధనరూపేపి కర్మణి ప్రవర్తేత - యది చ నిర్మమస్స కథం మమేదం కర్మేతి బుధ్యమానః కర్మ కుర్యాత్ - యది చ స్వవ్యాపారం నానుసంధత్తే తదా త్యాగరూపవ్యాపారమపి న మన్యేత - తతశ్చ విగతజ్వర ఇత్యప్యనుపపన్న మిత్యాశంక్యాహ - స్వకీయేనాత్మనా కర్త్రేతి - స్వశేషభూతేన జీవేన ప్రయోజ్యకర్త్రేత్యర్థః - స్వకీయైశ్చోపకరణైరితి - యథాసౌ జీవః పరశేషభూతః తథా తస్య స్వశేషతయా ప్రాగభిమతం హవిరాదికమపి పరశేషభూతమితి కైముతికన్యాయసిద్ధమితి భావః - స్వారాధనైకప్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యుధ్యస్వ విగతజ్వరః ॥ ౩౦ ॥ యే మే మతమిదం నిత్య మనుతిష్ఠంతి మానవాః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పరమపురుషస్స ర్వేశ్వరస్సర్వశేషీ స్వయమేవ స్వకర్మాణి కారయతీత్యనుసంధాయ కర్మసు మమతారహితః ప్రాచీనేనానాదికాలప్రవృత్తానంత పాపసంచయేన కథమహం భవిష్యామీత్యేవంభూతాంతర్జ్వరవినిర్ముక్తః - పరమపురుష ఏవ కర్మభిరారాధితో బంధాత్ మోచయిష్యతీతి సుఖేన కర్మయోగమేవ కురుష్వేత్యర్థః - "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమంచ దైవతం - పతిం విశ్వస్య - పతిం పతీనా"మిత్యాది శ్రుతిసిద్ధం హి సర్వేశ్వరత్వం సర్వశేషిత్వంచ - ఈశ్వరత్వం నియంతృత్వం - శేషిత్వం పతిత్వం ॥ ౩౦ ॥ అయమేవ సాక్షాదుపనిషత్సారభూతోర్థ ఇత్యాహ ॥ యే మానవాశ్శాస్త్రాధికారిణోఽయమేవ శాస్త్రార్థ ఇత్యేతన్మే మతం నిశ్చిత్య తథానుతిష్ఠంతి - యే చాననుతిష్ఠంతోప్యస్మిన్ శాస్త్రార్థే శ్రద్ధధానా భవంతి - యే చాశ్రద్ధధానా అప్యేవం శాస్త్రార్థో న సంభవతీతి నాభ్యసూయంతి - అస్మిన్ మహాగుణే శాస్త్రార్థే

యోజనాయేతి - శేషస్య శేషిణ్యతిశయాధానమేవ ప్రయోజనమితి భావః - ఆహ చ వేదార్థసంగ్రహే - "పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవ యస్య స్వరూపం స శేషః పరశ్శేషీ" ఇతి - స్వకీయేనేత్యాదౌ ప్రమాణసూచనాయ సర్వశేషీత్యాద్యుక్తం - స్వయమేవేత్యాది - ఆరాధ్యభూత ఏవారాధనం కారయతీతి భావః - ఏవకారేణ ప్రవర్తకాంతరంచ వ్యుదస్తం - కారయతీతి సర్వేశ్వరస్సన్ స్వేష్టం సర్వం స్వయమేవ కర్తుం శక్తోపి స్వశేషభూతజీవానాం శాస్త్రవశ్యత్వతత్ఫలభోక్తృత్వాదిసిద్ధ్యర్థం తాన్ కర్తౄన్ కారయతీతి భావః - ప్రాకరణికం ప్రతిషేధ్యజ్వరవిశేషం ప్రసంగం దర్శయతి - ప్రాచీనేత్యాదినా - అస్తు శ్రుతిసిద్ధమీశ్వరత్వం కారయితృత్వస్య కిమాయాతమిత్యత్రాహ - ఈశ్వరత్వం నియంతృత్వమితి - శేషిత్వం పతిత్వమితి - చేతనగతం శేషిత్వం పతిత్వమేవేతి భావః - యద్వా శ్రుతిభాష్యపఠితయోశ్శేషిత్వేశ్వరత్వయోః కో భేద ఇతి శంకాఽపాక్రియతే - ఈశ్వరత్వం నియంతృత్వమిత్యాదినా (*) యే మే మతమితి శ్లోకే మే మతమిత్యాప్త నిషదపురుషస్య సిద్ధాంతాభిమాన ప్రదర్శనాన్మోక్షసాధనత్వోపదేశ మాత్రస్య కృతకరత్వాచ్చ తత్ప్రశస్త్య పరోయం శ్లోక ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అయమేవ సాక్షాదితి - జ్ఞానయోగనిరపేక్ష ఇత్యర్థః - సారభూతః ప్రధానభూతః "సారో బలే స్థిరాంశే చ న్యాయ్యే క్లీబం వరే త్రిషు" ఇతి నైఘంటుకాః - ప్రాధాన్యంచాత్ర మోక్షసాధనే జ్యాయస్త్వం - మానవశబ్దస్యాత్రానధికృతశూద్రాది సంగ్రాహకత్వాధికృత దేవాదిప్రతిక్షేపకత్వాచ్చ తదుభయపరిహారాయ య ఇతి ప్రమాణసిద్ధానువాదేనాధికారమాత్రోపలక్షకోయం శబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - యే మానవాశ్శాస్త్రాధికారిణ ఇతి - నిత్యమనుతిష్ఠంతీత్యుక్తం నిత్యమనుష్ఠానం నిర్ణయపూర్వకమేవ - ప్రామాణికత్వ నిశ్చయశూన్యస్యానుష్ఠానం కదాచిద్భ్రశ్యేతాపీత్యభిప్రాయేణోక్తం - అయమేవ శాస్త్రార్థ ఇత్యాది - ఏతదయమేవేత్యుక్తం - యద్వా ఏతన్మే మతం శాస్త్రార్థ ఇతి నిశ్చిత్యేత్యన్వయః [illegible] శాసితుర్మతమేవ హి శాస్త్రార్థ ఇతి భావః - శ్రద్ధావంత ఇతి పదమనుష్ఠానాత్పూర్వావస్థాపరమిత్యాహ - యే చాననుతిష్ఠంతోపీతి - తతోప్యర్వాచీనావస్థానసూయేత్యాహ - యే చాశ్రద్ధధానా ఇతి [illegible] [illegible]దోషానిష్కరణమసూయేత్యసూయాలక్షణాభిప్రాయేణాహ - అస్మిన్నితి - అత్రశబ్దో [illegible]

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ శ్రద్ధావన్తోఽనసూయన్తో ముచ్యన్తే తేఽపికర్మభిః॥ ౩౧ ॥ యే త్వేతదభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్ । సర్వజ్ఞానవిమూఢాంస్తాన్విద్ధి నష్టానచేతసః ॥ ౩౨ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దోషమనావిష్కుర్వన్తో భవన్తీత్యర్థః - తేసర్వేబన్ధహేతుభి రనాదికాలారబ్ధైస్సర్వైః కర్మభిర్ముచ్యన్తే - తేఽపికర్మభిరిత్యపి శబ్దాదేషాంపృథక్కరణం - ఇదానీమననుతిష్ఠన్తోఽప్యస్మిన్ శాస్త్రార్థే శ్రద్ధధానాఅనభ్యసూయవశ్చ శ్రద్ధయాచానసూయయాచక్షీణపాపా అచిరేణేమమేవశాస్త్రార్థమనుష్ఠాయముచ్యన్త ఇత్యర్థః॥ ౩౧ ॥ భగవదభిమతమౌపనిషదమర్థమననుతిష్ఠతామశ్రద్దధానానామభ్యసూయతాంచ దోషమాహ ॥ యే త్వేతత్సర్వమాత్మవస్తుమచ్ఛరీరతయా మదాధారం మచ్ఛేషభూతంమదేకప్రవర్త్యమితి మేమతంనానుతిష్ఠన్తి - నైవమనుసంధాయ సర్వాణికర్మాణికుర్వతే యేచనశ్రద్ధధతే యేచాభ్యసూయన్తో వర్తన్తే - తాన్ సర్వేషుజ్ఞానేషు విశేషేణ మూఢాంస్తతఏవ నష్టానచేతసోవిద్ధి చేతః కార్యంహి వస్తుయాథాత్మ్యనిశ్చయః తదభావాదచేతసో విపరీతజ్ఞానాస్సర్వత్రవిమూఢాశ్చ ॥ ౩౨ ॥

సముచ్చయ పరఇతి తేసర్వఇత్యుక్తం - నను “ సమ్భవత్యేకవాక్యత్వే వాక్యభేదశ్చనేష్యతే ” శ్రద్ధావన్త ఇత్యాదౌచభవన్తీత్యధ్యాహారశ్చానుచితః యచ్ఛబ్దస్య చైకత్రప్రయుక్తస్యావృత్తి రనుపపన్నేత్యత్రాహ - తేఽపీతి - ఏషామితి - అధికారిణాం బుద్ధిస్థానాంవాక్యానాంవా,అయమభిప్రాయః నాత్రైకవాక్యత్వంసమ్భవతి - అపిశబ్దానన్వయాత్ - అపిశబ్దోహ్యత్రానుష్ఠాతృభిస్సహాధికార్యన్తరసముచ్చయపరోవాఅనుష్ఠాతౄణామపకర్షపరోవాస్యాత్ - తత్రజ్ఞానయోగినాంసముచ్చయస్సంభవన్నప్యత్రానపేక్షితః కర్మయోగప్రశంసాప్రకరణానుచితశ్చ - జ్ఞానయోగిభ్యః కర్మయోగినామపకర్షసూచనంత్వత్రాత్యన్తవిరుద్ధం నిత్యంఅనుష్ఠాతౄణాం శ్రద్ధావన్తోఽనసూయన్తఇతి విశేషణాభిధానంచ నిరర్థకం నహినిత్యమనుతిష్ఠన్తో శ్రద్దధానా అసూయన్తశ్చభవేయుః - అవస్థాత్రయవిషయత్వేతు సముచ్చయ పరతయావార్వాచీనావస్థాపకర్ష పరతయావా శక్యమపిశబ్దోనేతుమితిఅనుష్ఠాతౄణాం శ్రద్ధానసూయామాత్రవతాంచ తుల్యఫలత్వేనష్ఠానవిధాయకశాస్త్రవైయర్థ్యం స్యాదిత్యాశంక్యాహ - ఇదానీమితి - శ్రద్ధానసూయయోః పాపనిర్హరణహేతుత్వంచ - “ధర్మశ్శ్రుతోవాదృష్టోవా స్మృతోవాకథితోఽపివా । అనుమోదితోవారాజేంద్ర పునాతిపురుషంసదా” ఇత్యాదిసిద్ధం (*) వ్యతిరేకనిందయాప్యుక్తార్థప్రశస్త్యాతిరేకఉచ్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ - భగవదితి - పూర్వోక్తవ్యతిరేకరూపత్వాదభ్యసూయోక్తిరశ్రద్ధోపలక్షణార్థేత్యభిప్రాయేణాశ్రద్దధానానామిత్యాద్యుక్తం - ఆధేయంశేషభూతంవిధేయమపి హిశరీరమిత్యభిప్రాయేణ మదాధారమిత్యాది పదత్రయం-స్వరూపస్థితిప్రవృత్తితాదధీన్యపరంచపరబుద్ధివృత్తివిశేషరూపం మతంకథమనుష్ఠేయమననుష్ఠేయంవా , సిద్ధవస్తునిచకథమనుష్ఠానమిత్యభిప్రేత్యాధ్యాహారేణాహ-నైవమనుసంధాయేతి-సర్వేషుజ్ఞానేషువిశేషేణమూఢానితి యథావస్థితాత్మస్వరూపానభిజ్ఞతయాహం మమేత్యాదిషు సర్వేషుజ్ఞానేషు జ్ఞాతవ్యవస్తూనాం యథావస్థితస్వరూపప్రకారానభిజ్ఞానిత్యర్థః-నష్టానితి - పురుషార్థాయోగ్యానిత్యర్థః-కిం,తత్త్వజ్ఞానరహితస్యాంతఃకరణమపినాస్తీత్యత్రాహ-చేతః కార్యమితి - కార్యదర్శనాత్కారణంనాస్తీత్యుపచర్యత ఇతిభావః-ఫలితమాహ-విపరీతజ్ఞానాస్సర్వత్రవిమూఢాశ్చేతి (*) ఉత్తరప్రఘట్టకసంగత్యర్థంప్రతిపత్తిసౌకర్యార్థం[illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి। ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥ ౩౩॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవం ప్రకృతిసంసర్గిణ స్తద్గుణోద్రేకకృతం కర్తృత్వం తచ్చ పరమపురుషాయత్తమిత్యనుసంధా య కర్మయోగయోగ్యేనజ్ఞానయోగయోగ్యేనచ కర్మయోగస్యసుశకత్వా దప్రమాదత్వా దంతర్గతాత్మజ్ఞానతయా నిరపేక్షత్వాదితరస్యదుశ్శకత్వాత్ సప్రమాదత్వాత్ శరీరధారణాద్యర్థతయా కర్మాపేక్షత్వాత్కర్మయోగఏవకర్తవ్యః వ్యపదేశ్యస్యతువిశేషతస్సఏవకర్తవ్యఇతిచోక్తం, అతఃపరమధ్యాయశేషేణ జ్ఞానయోగస్య దుశ్శకతయా సప్రమాదతోచ్యతే ॥ ప్రకృతివివిక్తమీదృశమాత్మస్వరూపం తదేవసర్వధానుసంధేయమితిచశాస్త్రాణి ప్రతిపాదయంతీతి జ్ఞానవానపిస్వస్యాఃప్రకృతేఃప్రాచీనవాసనాయా స్సదృశం ప్రాకృతవిషయే ష్వేవచేష్టతే - కుతః, ప్రకృతింయాంతిభూతాని అచిత్సంసృష్టాజంతవో౽ నాదికాలప్రవృత్తవాసనామేవయాంతి, తానివాసనానుయాయీని భూతాని, శాస్త్రకృతోనిగ్రహఃకింకరిష్యతి ॥ ౩౩ ॥ప్రకృత్యనుయాయిత్వ

పూర్వోక్తంసఙ్కలయ్యదర్శయతి - ఏవమితి - ముక్తానాంకర్తృత్వస్యగుణాధీనత్వాభావాత్ప్రకృతిసంసర్గిణ ఇత్యుక్తం - జ్ఞానయోగానాదరహేతుభూత దుశ్శకత్వాదిసమర్థనపరమనంతరప్రకరణమిత్యభిప్రాయేణాహ - అతఃపరమితి - నానుతిష్ఠంతీత్యస్య హేతురపి సదృశ మిత్యాదినాభిప్రేతః - జ్ఞానవానపీత్యత్ర నతావల్లౌకిక జ్ఞానమాత్రముచ్యతే - తస్యప్రకృత్యనుకూల ప్రవృత్తి విరోధి త్వాభావే నాపిశబ్దానన్వయా న్నాప్యాత్మసాక్షాత్కారపర్యంతం జ్ఞానంతస్యామవస్థాయాం ప్రకృత్యనువర్తిత్వ ప్రసంగాభావా దతోయదాలంబ్యజ్ఞానయోగేప్రవర్తితుముత్సహతే తజ్జ్ఞానమిహవివక్షితం - తచ్చ, శాస్త్రజన్యం యథావస్థితాత్మ తత్వజ్ఞానమిత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రకృతివివిక్తమితి - ఈదృశమితి - యథావస్థితపరశేషత్వాది విశిష్టస్వరూపనిర్దేశః - తదేవేతివిషయానుభవవ్యవచ్ఛేదః - సర్వదేతి - ఆఫలావాప్తేరిత్యర్థః - స్వస్యాఃప్రకృతేస్స్వీక్యాఇత్యర్థః - చేతనప్రవృత్తిరూపచేష్టాయాఅసాధారణకారణంహి రాగద్వేషౌతౌచానంతరశ్లోకే భిధీయేతే - తన్మూలంచప్రాచీన వాసనైవ - అతోత్రప్రకృతిశబ్దేన స్వభావవ్యపదేశార్హానాది వాసనైవ వివక్షితేత్యభిప్రాయేణోక్తం - ప్రాచీనవాసనాయాఇతి - సదృశమిత్యనేనాభిప్రేతమానురూప్యమాహ- ప్రాకృత విషయేష్వితి - శబ్దాదివిషయవాసనయాపునరపి తత్రైవప్రవర్తత ఇత్యర్థః - కుత ఇతి - జ్ఞానవాంశ్చేత్ జ్ఞానానురూపంచేష్టతాంకుతః ప్రకృత్యనురూపంచేష్టతఇత్యర్థః - అతోత్తరం "ప్రకృతిం యాంతిభూతాని"తి - పునరుక్తిశంకాంపరిహరన్నుత్తరత్వంవివృణోతి - అచిదితి -అచిత్సంసృష్టాజంతవఇతి భూతశబ్దార్థః అనాదికాలప్రవృత్తాచిత్సంసర్గకృతాపరోక్షభంగురదేహాత్మభ్రమజనితామత్యంతప్రచితాం వాసనామద్యతనపరోక్షశాస్త్రజన్యజ్ఞానంసహసైవనిరోద్ధుంక్షమమిత్యభిప్రాయః - తదేవవివృణోతి - తాసాం నిగ్రహఇతి - నియమనమిత్యర్థః - అత్రమమవా౽న్యస్యవేతినిగ్రహకర్త్రధ్యాహారో నయుక్తఃఅనిచ్ఛన్నపీత్యాది ప్రాకరణికార్థానుసారేణ శాస్త్రకృతత్వమేవోచితం - కింకరిష్యతీతి - నకించిదపి నిరోద్ధుం శక్యమిత్యర్థః (*) వాసనాయాస్స్వానురూప చేష్టాహేతుత్వేవాంతరవ్యాపారోనంతరముచితఇత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రకృత్యనుయాయిత్వేతి - ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థేష్వితి సప్తమ్యర్థ సంగ్రహార్థత్వాభ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ । తయోర్న వశమాగచ్ఛేత్తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ ॥ ౩౪ ॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రకారమాహ ॥ శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియస్యార్థే శబ్దాదౌ వాగాదికర్మేంద్రియస్య చార్థే వచనాదౌ ప్రాచీనవాసనాజనితతదనుభవాభిలాషరూపో రాగోఽవర్జనీయో వ్యవస్థితః-తదనుభవే ప్రతిహతే చావర్జనీయో ద్వేషో వ్యవస్థితః - తావేవం జ్ఞానయోగాయ యతమానం నియమితసర్వేంద్రియం స్వవశే కృత్వా ప్రసహ్య స్వకార్యేషు సంయోజయతః - తతశ్చాయమాత్మస్వరూపానుభవవిముఖో వినష్టో భవతి ॥*॥ జ్ఞానయోగారంభేణ రాగద్వేషవశమాగమ్య న వినశ్యేత్ - తౌ రాగద్వేషౌ హ్యస్య దుర్జయౌ శత్రూ జ్ఞానాభ్యాసం వారయతః ॥ ౩౪ ॥

ప్రాయేణ జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియోపాదానం అర్థశబ్దోఽత్ర విషయపరః సాధ్యస్య చ వ్యాపార విషయత్వాన్న ద్వచనాదేరప్యర్థశబ్దార్థతా దర్శితా -వ్యవస్థిత ఇత్యతోఽపి సంగ్రహార్థవివరణమవర్జనీయ ఇతి - వాసనాయాశ్చిచ్ఛాద్వారేణైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వవచనాత్ జ్ఞానవాసనైవ కర్మహేతుత్వే విశేషణకర్మవాసనేత్యుచ్యతే - నతు, వాసనాంతరమస్తీత్యపి సూచితం భవతి - “ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ” ఇత్యుక్తశబ్దాదివిషయేషు రాగవద్ద్వేషోఽపి కిం స్వరసప్రాప్త ఇతి శంకాస్యాత్తద్వ్యుదాసాయాహ - తదనుభవ ఇతి - తతః కిమితి శంకాయాం “సదృశం చేష్టతే” ఇత్యనేనైకీకృత్యానుసంధానస్తాత్పర్యార్థమాహ -తావేవమితి - ఏవముక్తవాసనానుయాయిత్వప్రకారేణేత్యర్థః - నియమితసర్వేంద్రియ మిత్యనేన బలాత్కృతనేత్రనిమీలనాది నియమనముచ్యతే - స్వకార్యేష్వితి విషయానుభవేషు వచనాదానాదిషు కర్మసు చేత్యర్థః-“సంగాత్సంజాయతే” ఇత్యారభ్య “బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి” ఇత్యంతం పూర్వప్రపంచితమవసరే స్మారయతి-తతశ్చాయమితి-“తయోర్న వశమాగచ్ఛేత్” ఇత్యేతన్న తావద్రాగద్వేషనిషేధమాత్రం-తదాహ్యాచిత్యాత్ జ్ఞానయోగాంగవిధానం స్యాత్ - తచ్చ జ్ఞానయోగానాదరణీయతాప్రకరణాసంగతం-అతోఽత్ర యయావచనవ్యక్త్యా జ్ఞానయోగానాదరణీయతా సూచ్యేత సైవ గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయేణాహ (*) జ్ఞానయోగేతి -కర్మయోగారంభే తు చిరాభ్యస్తసజాతీయవిషయేషు ప్రవృత్తేర్న రాగద్వేషయోః స్వబలాత్కార ఇతి భావః - ఆగమ్య న వినశ్యేదితి - వినాశహేతుభూతం తద్వశగమనం పరిహరేదిత్యర్థః - తద్వశగమనే కథం వినాశ ఇతి శంకాయాం చతుర్థపాదమవతారయతి - తౌహీతి - “కామ ఏష క్రోధ ఏష” ఇత్యాదిభిః శ్లోకైర్వక్ష్యమాణమాకారమభిప్రేత్య దుర్జయౌ శత్రూ ఇత్యుక్తం-పరిపంథిత్వం ప్రకృతవిషయం యోజయతి - జ్ఞానాభ్యాసం వారయత ఇతి - ముక్తిఘంటాపథే లుంటాకవదవస్థితావిత్యర్థః (*) శ్రేయానిత్యత్ర శ్లోకే స్వధర్మపరధర్మశబ్దౌ న తావద్వర్ణాశ్రమాద్యపేక్షయా ప్రయుజ్యేతే - పరవర్ణాశ్రమాదిధర్మానుష్ఠానస్య దూరతో నిరస్తత్వేన తన్నిషేధాయోగాత్ - అత్ర చ తత్ప్రసంగాభావాత్ - పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ స్వధర్మో విగుణః శ్రేయానితి చోక్తే - శ్రేయశ్శబ్దస్య ప్రశస్యతరవాచిత్వాత్స్వనుష్ఠితపరధర్మస్య ప్రశస్యత్వమాత్రం ప్రసజ్యేత - న చ, తదుపపద్యతే-స్వనుష్ఠితస్య దురనుష్ఠితస్య వా పరధర్మస్యాధర్మత్వేన గర్హణీయత్వాత్ -అథ క్షత్రధర్మభూతయుద్ధపరిత్యాగాభిలాషిణోఽర్జునస్య స్వధర్మభూతయుద్ధప్రశంసా బ్రాహ్మణాదిధర్మభూతతత్పరిత్యాగనిందా చ క్రియత ఇతి చేదస్తు తావతాపి నిషేధ్యస్య ప్రసంగితస్య ప్రశస్యత్వమాత్రప్రసంగచోద్యం తు న పరిహృతం - న చాత్రస్వ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ । స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అతస్సుశకతయా స్వధర్మభూతః కర్మయోగో విగుణోఽప్యప్రమాదగర్భః - ప్రకృతిసంసృష్టస్య దుశ్శకతయా పరధర్మభూతాత్ జ్ఞానయోగాత్సగుణాదపి - కించిత్కాలమనుష్ఠితాత్ సప్రమాదాచ్ఛ్రేయాన్ స్వేనైవోపాదాతుం యోగ్యతయా స్వధర్మభూతే కర్మయోగే వర్తమానస్యైకస్మిన్ జన్మన్యప్రాప్తఫలతయా నిధనమపి శ్రేయః అనన్తరాయహతతయాఽనన్తరజన్మన్యవ్యాకులకర్మయోగారమ్భసమ్భవాత్

ధర్మం పరిత్యజ్య పరధర్మం కుర్యామిత్యర్జునస్యాభిసన్ధిః, తత్రైవమప్యస్యేదానీం స్వధర్మత్వబుద్ధిః స్వధర్మతయా భ్రామ్యతః పరధర్మత్వమత్ర జ్ఞాప్యత ఇతి చేత్తన్న - స్వనుష్ఠితాత్పరధర్మాదిత్యనువాదరూపత్వానుపపత్తేః పరధర్మతయా సంప్రతిపన్నత్వే హ్యేవం వ్యపదేశ ఉపపద్యతే - తత్రచ పరధర్మత్వజ్ఞాపనం నిష్ప్రయోజనం - అధర్మమాత్రస్యైవ జ్ఞాప్యత్వాత్ - అత్రోత్ర స్వధర్మపరధర్మశబ్దౌ ప్రశస్యతయాఽనాదరణీయతయా చ ప్రకృతకర్మయోగజ్ఞానయోగవిషయౌ - ఏవంచ సతి జ్ఞానయోగస్యాప్రశస్యత్వమాత్రప్రసంగోఽపి న దూషణం - పూర్వశ్లోకద్వయప్రకృతవాసనానువర్తిత్వేన సంగతిశ్చ స్యాత్, అథ కేనేత్యుత్తరశ్లోకస్థప్రశ్నోఽప్యేవమేవోపపద్యతే - అత్ర హ్యనిచ్ఛతోఽపి పాపాచరణహేతుః క ఇతి ప్రశ్నః - స చ, జ్ఞానయోగదుష్కరత్వకథనేనైవ సంగచ్ఛేత అనిచ్ఛతోఽపి మే స్వత్ర ధర్మత్యాగః కేనేతి ప్రశ్నార్థ ఇతి చేన్న - అస్యానిచ్ఛత్వాభావాత్ కామ ఏష క్రోధ ఏష ఇత్యాద్యుత్తరానుపపత్తేశ్చ - న హి, కామక్రోధాభ్యామర్జునో యుద్ధం పరిత్యజతి - కిన్తు కారుణ్యాదినేత్యుపక్రమే వ్యక్తం - అతస్స్వధర్మపరధర్మశబ్దౌ స్వశక్యపరశక్యధర్మవిషయౌ - తదేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ - అతస్సుశకతయేతి - అతశ్శ్లోకద్వయోక్తవాసనానువర్తిత్వవశాదిత్యర్థః - విగుణోఽపి - అంగవైకల్యయుక్తోఽపీత్యర్థః - విగుణస్య కథం శ్రేయస్త్వమిత్యతో విక్తమప్రమాదగర్భ ఇతి - వైగుణ్యమాత్రం స్వరూపవిచ్ఛేదావ్వర మితి భావః - స్వనుష్ఠితాదిత్యస్య వైగుణ్యప్రతియోగ్యాకారపరతయా సుశబ్దస్సాద్గుణ్యపర ఇత్యాహ - సగుణాదపీతి - అనుష్ఠితశబ్దస్య భూతార్థప్రత్యయాన్తత్వాద్భూతత్వస్య చాతికాలింతతారూపత్వాత్ప్రాగనుష్ఠానం పశ్చాద్విచ్ఛేదశ్చ సూచిత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - కించిత్కాలమనుష్ఠితాత్సప్రమాదాదితి - ఏవం విచ్ఛేదావివక్షాయాం స్వనుష్ఠితాద్జ్ఞానయోగాద్విగుణః కర్మయోగశ్శ్రేయానిత్యేతదసంగతం స్యాత్ సగుణస్యావిచ్ఛిన్నస్య ఫలావినాభావాదితి భావః - సుశకతయేత్యుక్తహేతువివరణముఖేన స్వధర్మశబ్దార్థం చ వివృణ్వన్ విగుణస్య కర్మణః ఫలాభావాత్కథం శ్రేయస్త్వమితి శంకాపరిహారతయా తృతీయం పాదం వ్యాఖ్యాతి - స్వేనైవేతి - స్వేనైవ ప్రకృతిసంసృష్టతయా వ్యాప్రియమాణేన్ద్రియేణైవేత్యర్థః - యద్వా స్వేచ్ఛయైవేతి భావః - ఏకస్మిన్ జన్మన్యప్రాప్తఫలతయేతి - అయమభిప్రాయః - యద్యప్యాత్మసాక్షాత్కారాదిఫలార్థతయా విహితత్వాత్కర్మయోగః కామ్యకర్మైవ - తథాప్యస్య కామ్యకర్మణోఽయం విశేషః - యద్విగుణోఽనుష్ఠితమపి జన్మాన్తరేఽపి సగుణానుష్ఠానద్వారా ఫలం సాధయతీతి వైగుణ్యస్య ఫలవిలమ్బమాత్రప్రయోజనత్వ - కామ్యకర్మాన్తరవన్న ఫలాభావప్రయోజనమిత్యేకస్మిన్ జన్మనీత్యభిప్రేతం వివృణ్వన్ జన్మాన్తరేఽపి విగుణస్య కథం ఫలసాధనత్వమిత్యత్రాహ - అనన్తరాయహతతయేతి -- ఇన్ద్రియా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పరధర్మోభయావహః ॥ ౩౫ ॥ అర్జునఉవాచ॥అథకేనప్రయుక్తోయంపాపంచరతిపూరుషః ।
అనిచ్ఛన్నపివార్ష్ణేయబలాదివనియోజితః ॥ ౩౬ ॥శ్రీభగవానువాచ॥కామఏషక్రోధఏష

శ్రీ ॥గీ॥ భా॥ప్రకృతిసంసృష్టస్య స్వేనైవోపాదాతుమశక్యతయా పరధర్మభూతోజ్ఞానయోగః ప్రమాదగ
ర్భతయాభయావహః ॥ ౩౫ ॥ అథాయంజ్ఞానయోగాయ ప్రవృత్తః పురుషః స్వయంవిషయాననను
భవితుమనిచ్ఛన్నపి కేనప్రయుక్తో విషయానుభవరూపం పాపం బలాన్నియోజితఇవచరతి ॥ ౩౬ ॥
అస్యోద్భవాభిభవరూపేణవర్తమానగుణమయప్రకృతిసంసృష్టస్యజ్ఞానాయారబ్ధస్య రజోగుణస
ముద్భవః ప్రాచీనవాసనాజనితశ్శబ్దాదివిషయః

ణామనుభూతసజాతీయవిషయ సమర్పణేన కర్మయోగ స్వరూపస్యాత్యంతావిచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః -
అవ్యాకులత్వమతా[?]వికలత్వమ్ - ఏతచ్చసర్వం "నేహాభిక్రమనాశోస్తీ"తిపూర్వంసంగ్రహేణోక్తం - "పా
ర్థనైవేహనాముత్ర" ఇత్యాదినాప్రపంచయిష్యతేచ - అవ్యవహితానంతరజన్మనిఫలనిర్ణయాభావేన
సంభవాదిత్యుక్తం-అనంతరేతతోనంతరేవాఫలంతావత్సిద్ధమితిభావః - యది, విగుణస్య కర్మయోగస్యజ
న్మాంతరస్థం ఫలమభిప్రేత్యశ్రేయస్త్వముచ్యతే - తర్హి, జ్ఞానయోగస్యాపితథాకింనస్యాదిత్యత్రచతుర్థం
పాదంవ్యాఖ్యాతి - ప్రకృతీతి - జన్మాంతరేపిఫలంనసంభవతీత్యభిప్రాయేణ భయావహఇత్యుచ్యతే - స్వ
రూపేణవిచ్ఛిన్నస్యకథంజన్మాంతరేపి ఫలంఅవిచ్ఛిన్నస్యఫలాద్విగుణస్యఫలమవిలంబితమితిభావః (*) నను
"సదృశంచేష్టత" ఇత్యాదినా వాసనానువర్తిత్వముక్తం-వాసనాచచేతనస్యేచ్ఛాద్వారేణప్రవర్తికా - ఏవం
చసతిజ్ఞానయోగమిచ్ఛతస్తద్విరోధితయావిషయానుభవమనిచ్ఛతోపికథంవాసనావిషయానుభవేప్రవృత్తిహేతురి
తిపృచ్ఛతి-అథకేనేతి-అత్రా "నిచ్ఛమానోపిబలాత్తాత్తాదైవనియోజిత" ఇతియాదవప్రకాశపారోపపాఠః -
అథశబ్దోత్రప్రశ్నార్థకః కాత్స్న్యపరోవా-జ్ఞానవానపీతి - జ్ఞానవత్త్వేన నిర్దిష్టపరామర్శకోఽయంశబ్ద ఇ
త్యభిప్రాయేణోక్తం - అయంజ్ఞానయోగాయప్రవృత్తఇతి - నహ్యయంవాసనయాప్యనిచ్ఛాపూర్వంప్ర
వర్తతేచేతనత్వాదితి పురుషశబ్దస్యభావః - అనిచ్ఛంతోపివాయూదకాదిప్రేరితాః ప్రవర్తంతే - తద్వద
త్రాపికేనచిత్ప్రేరకేణబలవతాభవితవ్యమితి మత్వోక్తంబలాదిత్యాది - బలాదివనియోజితఇత్యస్యకేనేత్యాదిప్ర
శ్నవిరుద్ధార్థతాంపరిహర్తుమ్క్రమభేదేనాన్వయఉక్తః - వాయూదకాదిబలాన్నియోజితోయథాఽనిచ్ఛన్న
ప్యాచరతితథాయమప్యాచరతి-తత్రకేనప్రయుక్తఇతిప్రశ్నార్థః (*) అథేంద్రియస్యేత్యాదినాసంగ్రహే
ణోక్తమేవార్థంప్రశ్నస్యోత్తరతయాప్రపంచయన్భగనువాచ - కామఏషఇతి - విషయానుభవవాసనాబీజా
నాంకామక్రోధాద్యంకురోత్పాదనేరజోగుణస్సలిలసేకః-కామాదిర్హ్యాత్మన్యత్మేజ్ఞానవిశేషరూపఆత్మధర్మః-
రజస్తుప్రకృతిగుణః-అన్యధర్మస్యకథమన్యత్రకార్యకరత్వమిత్యతోక్తం - గుణమయప్రకృతిసంసృష్టస్యేతి - పౌ
ష్ణ్యాశ్రయదహనసంయోగాద్యథాకరతలాదౌస్ఫోటాదిస్తథాగుణాశ్రయప్రకృతిసంసర్గాదాత్మనికామాదిరితి
భావః-తర్హిగుణత్రయమయప్రకృతిసంసర్గాత్సత్త్వాదికార్యజ్ఞానాదిరపియుగపదేవకిన్నస్యాదిత్యత్రోక్తం-
ఉద్భవాభిభవరూపేణవర్తమానేతి - పూర్వశ్లోకోక్తాయం శబ్దస్యాత్రాపేక్షయాస్యేతి విపరిణత్యా
నుషంగః - రజోగుణ ప్రచుర స్యాస్య కథంజ్ఞానయోగ ప్రారంభమాత్రమపీతి చోద్యముద్భవాభిభవక్రమేణ
మాత్రయా మధ్యేతు కదాచిత్సత్త్వోన్మేషసంభావనయా నిరస్తమిత్యభిప్రేత్యజ్ఞానాయారబ్ధస్యేత్యుక్తం -

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ రజోగుణసముద్భవః । మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహ వైరిణం ॥ ౩౭ ॥ ధూమేనావ్రియతే వహ్నిర్యథాదర్శో మలేన చ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కామో మహాశనః శత్రుః విషయేష్వేనమాకర్షతి - ఏష ఏవ ప్రతిహతగతిః ప్రతిహతిహేతుభూతచేతనాన్ ప్రతి క్రోధరూపేణ పరిణతో మహాపాప్మా పరహింసాదిషు ప్రవర్తయతి - ఏనం రజోగుణసముద్భవం సహజం జ్ఞానయోగవిరోధినం వైరిణం విద్ధి ॥ ౩౭ ॥ యథా ధూమేన వహ్నిరావ్రియతే యథా ఆదర్శో మలేన యథా చోల్బేనావృతో గర్భః

ఆరబ్ధ ఇతి భుక్తాప్రాప్తా బలాదితి వక్తుం తత్కారిః తత్ర - ఏష ఇతి పదేన పాపాచరణే ప్రయోజకః ప్రశ్నవిషయః పరామృశ్యతే - తేనైవ "సదృశం చేష్టతే - ఇన్ద్రియస్యేన్ద్రియస్యార్థే" ఇతి శ్లోకద్వయోక్తార్థోऽప్యత్ర స్మారిత ఇత్యభిప్రేత్య ప్రాచీనేత్యాదివిశేషణద్వయముక్తం - పూర్వోక్తరాగద్వేషావస్థాన్తరాపన్నా వస్త్రీకామక్రోధశబ్దేన వ్యపదిశ్యేతే ఇతి భావః - మహాశనత్వవివరణం విషయేష్వేనమాకర్షతీతి - మహాగశనం భోగ్యం యస్య స మహాశనః ఏష ఇతి నిర్దేశస్యావృత్త్యా వాక్యభేదః తత్ర చ వాక్యద్వయస్యైకమేవ ముఖభేదేన ప్రతిపాద్యం - అన్యథా హి పాపచరణే ప్రయోజక ఇతి ప్రశ్నః కామ ఏష క్రోధ ఏష ఇత్యాది ప్రకారేణ నిర్దేష్టవ్యం - అనన్తరం చ "ఏతద్ధ్యేతావిహ వైరిణౌ" ఇతి వక్తవ్యం - ఉత్తరత్ర చ షట్స్వపి శ్లోకేషు తేనైతేన కామరూపేణ అస్యైనం యః కామరూప ఇతి సర్వత్రైకవచననిర్దేశః కామమాత్ర నిర్దేశశ్చ క్రియతే - న తు కామాత్ క్రోధస్య పృథక్త్వేనాభిధానం - తతశ్చ కామ ఏవావస్థాభేదేన క్రోధతయాత్ర వివక్షితః తదవస్థాద్వయవిషయతయా చ వాక్యభేద ఉచితః - మహాశనో మహాపాప్మేతి పదద్వయమపి బాహుళ్యానుసారేణ ఔచిత్యాత్ క్రమేణ తదుభయవిషయమిత్యేతదఖిలమిత్యభిప్రేత్యాహ - ఏష ఏవేతి - ప్రతిహతగతిరితి క్రోధాఖ్యపరిణామే హేతురుక్తః - ఏకస్యైవ శబ్దాదివిషయకామావస్థాతః క్రోధావస్థాయా విషయతో భేదప్రదర్శనార్థమితి ప్రసంగపరిహారార్థం చోక్తం - ప్రతిహతీత్యాది - మహాపాప్మతాం వివృణోతి - పరహింసాదిషు ప్రవర్తయతీతి - మహాన్ పాప్మా కార్యతయా యస్యాస్తీతి స మహాపాప్మా "క్రుద్ధో హన్యాద్గురూన"పీతి హి ప్రసిద్ధం - ఏతచ్ఛ్లోకోక్తం రజోగుణాఖ్యం పూర్వోక్తప్రకృతిశబ్దవ్యపదేశాహ౯ం [illegible] దేశః పరామృశతీత్యభిప్రాయేణ రజోగుణసముద్భవం సహజమితి పదద్వయముక్తం - [illegible] జ్ఞానయోగవిషయ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - జ్ఞానయోగవిరోధినమితి - వైరిత్వప్రకార ఉచ్యతే (*) ధూమేనేతి - తత్రాపి యథేత్యన్తమేకం వాక్యం ఆదర్శో మలేన చేత్యత్ర చకారాద్యథాశబ్దో నుషక్త ఇతి వ్యంజనాయ యథా ధూమేనేత్యుక్తం - పూర్వస్మిన్ శ్లోకే క్రోధస్యాపి కామావస్థాన్తరత్వవ్యపదేశాదుత్తరత్ర చ కామరూపేణ కామరూపమితి తస్యైవానువృత్తిరత్రాపి తచ్ఛబ్దేన కామ ఏవ పరామృశ్యత ఇతి వ్యంజనాయ తేన కామేనేత్యుక్తం - ఇదమితి సామాన్యనిర్దేశస్య చిద్గ్రహణాసంభవాత్సర్వక్షేత్రజ్ఞగ్రహణౌచిత్యాదిదంశబ్దస్య వత్స్యమాణ పరత్వాదపి లోకప్రతీతిపరత్వస్వారస్యాచ్చ యథా క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రస్య వేష్టితేత్యాదివత్ క్షేత్రజ్ఞానామావరణమిహోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమిదం జన్తుజాతమితి జన్తుశబ్దేన శరీరత్వస్యావివక్షితత్వాదావరణార్హత్వం దర్శితం - న పుంసకనిర్దేశస్య సామాన్యవిషయత్వప్రదర్శనాయ జాతశబ్దః అనాదివాసనానుబన్ధత్వేన సహజత్వం నివృత్తస్యాపి పునః పునరుపాధికాగమం స్వేచ్ఛయానివర్తయితుమశక్యత్వం చ దర్శయితుం దృష్టాన్తత్రయోపాదానం

శ్లో॥ ౯ ॥మూ॥ యథోల్బేనావృతో గర్భస్తథా తేనేదమావృతమ్ ॥౩౮॥ ఆవృతం జ్ఞానమేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా।
కామరూపేణ కౌంతేయ దుష్పూరేణానలేన చ ॥౩౯॥ ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిరస్యాధిష్ఠానముచ్యతే।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తథా తేన కామేనేదం జంతుజాతమావృతమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఆవరణప్రకారమాహ ॥ అస్య జంతోః జ్ఞానినో జ్ఞానస్వభావస్యాత్మవిషయం జ్ఞానమేతేన కామాకారేణ విషయవ్యామోహజననేన నిత్యవైరిణా ఆవృతం దుష్పూరేణ ప్రాప్త్యనర్హవిషయేణ అనలేన చ పర్యాప్తిరహితేన ॥ ౩౯ ॥ కైరుపకరణైరయం కామ ఆత్మానమధితిష్ఠతీత్యత్రాహ ॥ అధితిష్ఠత్యేభిరయం కామ ఆత్మానమితీంద్రియాణి మనో బుద్ధిరస్యాధిష్ఠానమ్ – ఏతైరింద్రియమనోబుద్ధిభిః కామాధిష్ఠానభూతైర్విషయప్రవణైర్దేహినం ప్రకృతిసంసృష్టం జ్ఞానమావృత్య విమోహయతి –వివిధం మోహయతి – ఆత్మజ్ఞానవిముఖం

(*) ఆవృతం జ్ఞానమిత్యాదేః పౌనరుక్త్యవ్యుదాసాయాహ – ఆవరణప్రకారమాహేతి – అత్ర తేనేదమావృతమిత్యుక్తే కింతదావృతమిత్యాకాంక్షాయామపి కథం తదాకాంక్షాయుక్తేతి భావః – అత్ర జ్ఞానిశబ్దేన తావన్నిష్పన్నజ్ఞానవిషయః తదవస్థస్య కామావృతజ్ఞానత్వాభావాత్ – తతశ్చానిష్పన్నజ్ఞానసర్వక్షేత్రజ్ఞపరత్వమేవోచితమిత్యభిప్రాయేణాస్య జంతోర్జ్ఞానిన ఇత్యుక్తం – జ్ఞానిన ఇత్యత్ర ప్రత్యయస్య శ్రుతిసిద్ధస్వాభావికసంబంధపరత్వప్రదర్శనాయావరణస్యౌపాధికత్వద్యోతనాయ చ జ్ఞానస్వభావస్యేత్యుక్తం – క్షేత్రజ్ఞస్యాపి కర్మఫలభోక్తృత్వశబ్దాదివిషయజ్ఞానావరణాభావాదాత్మవిషయం జ్ఞానమిత్యుక్తం – కామరూపశబ్దస్య స్వేచ్ఛాగృహీతరూపత్వే ప్రసిద్ధేస్తద్భ్రమవ్యుదాసాయోక్తం – కామాకారేణేతి – కామస్వభావాదర్థాదాక్షిప్తమాత్మవిషయజ్ఞానావరణప్రకారం వ్యంజయతి – విషయవ్యామోహజననేనేతి – నిత్యవైరిణా ఆత్మసాక్షాత్కారోత్తరావధినానాదివైరిణేత్యర్థః – నిత్యసంసారిసద్భావపక్షే చాస్య కేషుచిదాత్మసు నిత్యవైరిత్వం సిద్ధం – యోగ్యైర్భోగైరలంభావరాహిత్యమనలశబ్దార్థః “తృష్ణా హి నిరగాధేయం దుష్పూరా కేన పూర్యతే। యా మహద్భిరపి క్షిప్తైః పూరకైరేవ ఖన్యతే” ఇత్యుక్తప్రకారేణాయోగ్యేషు దుర్లభేషు ప్రవృత్తిహేతుత్వం దుష్పూరశబ్దవివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోక్తం – దుష్పూరేణ ప్రాప్త్యనర్హవిషయేణ అనలేన చ పర్యాప్తిరహితేనేతి – యద్వా నలశబ్దోఽగ్నిపర్యాయః – కామే గౌణః నహ్యగ్నేర్విషయవిభాగః పర్యాప్తిర్వాస్య తద్వదితి భావః (*) ఏవమావరణప్రకారోక్తిః అథావరణోపకరణాన్యనంతరం నియంతవ్యత్వోపదేశాయోచ్యంత ఇత్యభిప్రాయేణాహ– కైరితి – ఆత్మానమధితిష్ఠతి స్వాతంత్ర్యమాత్మానమాక్రమ్య పరతంత్రం కరోతీత్యర్థః – ఇంద్రియశబ్దోఽత్ర గోబలీవర్దన్యాయాద్బాహ్యేంద్రియపరః బుద్ధిరత్రాపురుషార్థేషు పురుషార్థాధ్యవసాయః ప్రకృతానుపయుక్తార్థకరణాదిధీవ్యుదాసాయ కరణవ్యుత్పత్తిం దర్శయతి – అధితిష్ఠత్యేభిరితి – ఏతైర్విమోహయతీతి హ్యావృత ఇతి భావః – అధిష్ఠానక్రియాకరణభూతానామింద్రియాదీనామవాంతరవ్యాపారప్రదర్శనాయ విషయప్రవణైరిత్యుక్తం – ప్రకృతిసంసృష్టమితి – దేహిశబ్దేనేంద్రియాదేరవర్జనీయత్వం గుణవశ్యత్వం చ సూచ్యత ఇతి భావః – విశబ్దః “అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః” ఇత్యాద్యుక్తభ్రాంతిద్వైవిధ్యపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ –వివిధం మోహయతీతి – భ్రాంతిద్వైవిధ్యం భోగ్యస్యాత్మన్యభోగ్యతాభ్రమేణాభోగ్యేషు చ విషయేషు చ భోగ్యతాభ్రమేణ వివృణ్వన్ ప్రకృతోపయోగిత్వం చ దర్శయతి– ఆత్మజ్ఞానేతి (*)అథ కామస్యాత్మాధిష్ఠానోపకరణేష్వింద్రియమనోబుద్ధిషు ప్రథమమింద్రియాణాం నియమనం కామవిజయోపాయతయోపదిశ్యతే – తస్మా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఏతైర్విమోహయత్యేషజ్ఞానమావృత్యదేహినం ॥౪౦॥ తస్మాత్త్వమింద్రియాణ్యాదౌనియమ్యభ
రతర్షభ । పాప్మానంప్రజహిహ్యేనంజ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం ॥౪౧॥ ఇంద్రియాణిపరాణ్యాహు

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥విషయానుభవపరంకరోతీత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ యస్మాత్సర్వేంద్రియవ్యాపారోపరతిరూపేజ్ఞాన
యోగేప్రవర్తమానస్యాయంకామరూపశ్శత్రుః విషయాభిముఖ్యకరణేనాత్మనివైముఖ్యం కరోతి ,
తస్మాత్ప్రకృతిసంసృష్టతయేంద్రియవ్యాపారప్రవణస్త్వమాదౌమోక్షోపాయారంభసమయఏ
వేంద్రియవ్యాపారరూపేకర్మయోగేఇంద్రియాణినియమ్యైనంజ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం - ఆత్మస్వ
రూపవిషయస్యజ్ఞానస్యతద్వివేకవిషయస్యచనాశనంపాప్మానంకామరూపంవైరిణంప్రజహినాశ
య॥౪౧॥ జ్ఞానవిరోధిషుప్రధానమాహ ॥ జ్ఞానవిరోధేప్రధానానీంద్రియాణ్యాహుః - యతఇం
ద్రియేషు విషయవ్యాపృతేషుఆత్మనిజ్ఞానంనప్రవర్తతే - ఇంద్రియేభ్యఃపరంమనః - ఇంద్రి
యేషూపరతేష్వపిమనసివిషయ

దితిశ్లోకేన - తస్మాదిత్యేతత్ప్రకృతస్యజ్ఞానయోగస్యోక్తప్రకారదుష్కరత్వపరామర్శీత్యాహ - యస్మాదిత్యా
దినా - త్వమితినిర్దేశోఽర్జునస్య తదానీంతనావస్థాపరఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - ప్రకృతిసంసృష్టతయాఇంద్రి
యవ్యాపారప్రవణస్త్వమితి - ఆదావిత్యనేనాభిప్రేతమాహ - మోక్షేతి -నాత్రేంద్రియనియమనమత్యంత
వ్యాపారోపరమః - ఆదౌతస్యాశక్యత్వాత్ప్రపంచితంచ తత్ప్రాగేవకర్మయోగార్థంచేంద్రియనియమనం
ప్రాగపి యస్త్వింద్రియాణిమనసేత్యాదావుక్తం - అతోఽత్రాపితదేవవర్ణనీయమిత్యభిప్రాయేణోక్తంఇంద్రి
యవ్యాపారానురూపఇత్యాది- జ్ఞానవిజ్ఞానయోర్ద్వయోరప్యాత్మవిషయత్వంప్రకరణాత్సిద్ధం- తత్రచ"బ్రాహ్మ
ణేషుచవిద్వాంసోవిద్వత్సుకృతబుద్ధయః" ఇతివత్స్వరూపతద్వివేకవిషయత్వాదపౌనరుక్త్య మిత్యభిప్రాయేణో
క్తం- ఆత్మస్వరూపేత్యాది-విజ్ఞానంవివిచ్యజ్ఞానంవ్యావృత్తతయాజ్ఞానమిత్యర్థః-ప్రత్యక్త్వానందత్వాదివిశిష్టమాత్మ
నస్స్వరూపంఅణుత్వ,నిత్యత్వ,జ్ఞాతృత్వ,భోక్తృత్వ,కర్తృత్వాదిభేదకోధర్మవర్గోఽత్రవివేకః-యద్వా, దేహాతిరి
క్తఃకశ్చిదాత్మాస్తీత్యేతావత్స్వరూపమిహవివక్షితం-ప్రత్యక్త్వాదయోప్యణుత్వాదివద్వివేకతయావివక్షితాః-అ
థవా,తత్సర్వంస్వరూపంవివేకోవివేకకరణంశాస్త్రంతతఃప్రమేయంప్రమాణంచోక్తంభవతి - ఏనంపాప్మానమి
త్యాదేశాత్ప్రస్తుతకామవిషయఃపాప్మశబ్దఃతస్యపాప్మశబ్దేనాభిధానంనిషేధవిషయతయా జ్ఞానవిరోధిత్వేనఅ
నిష్టఫలత్వాచ్చేత్యభిప్రేత్యకామరూపం వైరిణమిత్యుక్తం (*) ఏవంవిరోధిమాత్రాణామింద్రియాణాంని
యంతవ్యత్వముక్తంఅథమనోబుద్ధికామానాంనియంతవ్యతరతమత్వాదిసిద్ధ్యర్థముత్తరోత్తరవిరోధితమత్వేననిర్దేశ్య
స్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానవిరోధిష్వితి - పరశబ్దస్యాత్రకారణత్వాదిపరత్వాయోగాత్ప్రాధాన్యమే
వవివక్షితం - తచ్చ,ప్రకరణవశాత్జ్ఞానవిరోధాపేక్షయేత్యభిప్రాయేణోక్తం - జ్ఞానవిరోధేప్రధానానీతి-
ప్రాధాన్యంచేంద్రియాణాందేశకాలాదిరూపసామాన్యవిరోధ్యంతరాపేక్షయా,శరీరాపేక్షయావా,సూక్ష్మత్వ
దుర్గ్రహత్వాదిభిరింద్రియాణాంప్రాధాన్యవిరోధిహేతుంవిరోధిత్వప్రకారమాహ - యతఇతి-ఇంద్రియేభ్యో
మనసఃపరత్వేహేతుమాహ - ఇంద్రియేష్వితి - పూర్వవాక్యాద్యతఇత్యనుషంజనీయం - ఏవముత్తరత్రా
పిహేతువాక్యేభావ్యం - విషయాసన్నిధానహఠాత్కరణాదినాబాహ్యేంద్రియేషువిషయేభ్యఉపరతేష్వపిమ
నసాతద్విషయేషుచింత్యమానేష్వాత్మజ్ఞానంనస్యాత్తతోబాహ్యేంద్రియోపరతివేలాయామపివిరోధిత్వాద
స్యతేభ్యఃపరత్వం - మనసోబుద్ధేఃపరత్వేహేతుమాహ - మనసివృత్త్యంతరేఽపి - నను, మనసోవిషయాంత

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ రింద్రియేభ్యః పరం మనః । మనసస్తు పరా బుద్ధిర్యో బుద్ధేః॥..

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రవణే ఆత్మజ్ఞానం న సంభవతి - మనసస్తు పరా బుద్ధిః - మనసి వృత్త్యంతరవిముఖేఽపి విపరీతాధ్యవసాయప్రవృత్తౌ సత్యాం జ్ఞానం న ప్రవర్తతే - సర్వేషు బుద్ధిపర్యంతేషు పరతేష్వపీచ్ఛాపర్యాయ కామో రజస్సముద్భవో వర్తతే చేత్స ఏవైతాని ఇంద్రియాదీన్యపి స్వవిషయే వర్తయిత్వా ఆత్మజ్ఞానం నిరుణద్ధి - తదిదముచ్యతే - యో బుద్ధేః పరతస్తు స ఇతి - బుద్ధేరపి యః..

రవృత్తివైముఖ్యే కథం తద్గోచరాధ్యవసాయప్రవృత్తిః మనసా కంచిద్విషయమాలంబ్య తత్రైవ హి కుర్యాం న కుర్యామిత్యాద్యధ్యవసీయతే నాత్ర మనసో నిశ్శేషవ్యాపారనివృత్తిః వృత్త్యంతరవైముఖ్యం వివక్షితం - కింతు, బలాదప్యశక్యనిరోధస్వారసికవిషయాంతరప్రావణ్యనివృత్తిః - సూచితం చైతత్పూర్వవాక్యే మనసి విషయప్రవణ ఇతి అతో యదృచ్ఛయా నిద్రాలస్యాదిభిః మనసస్స్వరసతో విషయైకశరణత్వాభావేఽపి దురాగ్రహత్వాదిమాత్రేణ విపరీతాధ్యవసాయప్రవృత్తౌ మనసస్తథావిధమపి ప్రావణ్యం స్యాదేవ - ఏవం చ, మనసస్త్వితి తుశబ్దః శంకానిరాసార్థః - ఏవంవిధవైలక్షణ్యార్థో వా - అధ్యవసాయాదపి కామస్య పరత్వే హేతుమాహ - సర్వేష్వితి - వాసనాకార్యత్వస్య స్వరూపానురూపాధ్యవసాయహేతుత్వస్య చ ద్యోతనాయ ఇచ్ఛాపర్యాయ ఇత్యుక్తం - ఇంద్రియమనోబుద్ధ్యుపరతివేలాయాం కథం కామస్యోత్పత్తిరిత్యతో ఉక్తం - రజస్సముద్భవ ఇతి - ప్రాచీనకర్మాన్మిషితరజోదూషితమనోమాత్రసముద్భవ ఇత్యర్థః - నన్వింద్రియాదీనాం విషయాంతరవైముఖ్యే సిద్ధే విషయేచ్ఛాయాస్స్వభావేఽపి కో విరోధః ఆత్మానుభవేచ్ఛయా తత్రైవాధ్యవసాయమనః ప్రావణ్యయోరుపపత్తేరిత్యత్రోక్తం - స ఏవేత్యాది - సత్యమాత్మేచ్ఛాప్యస్త్యేవ సా హి కాదాచిత్కాల్పసత్త్వమూలా విషయేచ్ఛా తు ప్రచితప్రాచీనకర్మోద్భావితనిరంతరానువృత్తరజోమూలా తస్మాదాత్మేచ్ఛాయా వ బాత్మదర్శనాధ్యవసాయాదికం కరోతీతి తద్విషయేచ్ఛా ప్రబలా విషయానుభవాధ్యవసాయాదికమేవ కుర్యాదితి భావః - ఏవమత్ర కామస్య పూర్వేషాం ప్రవర్తకత్వవచనం బుద్ధిమనసోరపి పూర్వపూర్వప్రవర్తకత్వస్యోపలక్షణం మంతవ్యం - రజస్సముద్భవో వర్తయిత్వేతి పదాభ్యాం కామస్యాధ్యవసాయాదినిరపేక్షోత్పత్తికత్వ తదుపకరణత్వలక్షణత్వం వైషమ్యం తుశబ్దద్యోతితం వివృత్తం అర్థాంతరపరత్వమనన్వయభ్రమం చ నిరస్యన్నుక్తార్థపరతయా చతుర్థం పాదమనుపాదత్తే - తదిదముచ్యత ఇతి - పరత ఇతి శబ్దస్య పూర్వవాక్యత్రయస్థపరశబ్దతుల్యార్థత్వాత్సార్వవిభక్తికప్రత్యయేన పఞ్చమ్యర్థత్వం - స ఇత్యస్య ప్రకరణసిద్ధం విశేష్యం చ వ్యంజయతి - బుద్ధేరపీతి - అహంకారస్య భోక్తృత్వేన ప్రధానాద్బుద్ధేః పరత్వం స కామ ఇతి కేషాంచిద్వ్యాఖ్యానం ప్రకృతాసంగత్యాదిభిరనాదరణీయం - నను, “ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః । మనసస్తు పరా బుద్ధిః బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః ॥ మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః । పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః” - ఇతి హి కఠవల్ల్యాం నియంతవ్యవర్గః శ్రూయతే - స్పష్టం చేదమానుమానికమప్యేకేషామిత్యధికరణే వ్యాఖ్యాతం - అస్మిన్నపి శ్లోకే తత్ప్రత్యభిజ్ఞాయతే - న చేంద్రియమనసోర్మధ్యే అర్థానామదర్శనాత్ “మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పర” ఇత్యనయోరనుపాదానాచ్చ భిన్నార్థత్వమితి వాచ్యం - సంగ్రహవిస్తరరూపేణ కతిపయాభిధాన సకలాభిధానయోరుపపత్తేః సృష్టిప్రకరణాదిషు కతిపయసమస్తసృజ్యతత్త్వాదినిర్దేశవత్ - ఆహురితి బహువచనాత్ క్వచిదన్యత్రాప్యస్యార్థస్యాభిధానమవశ్యాభ్యుపగంతవ్యం - తతశ్చ యో బుద్ధేః పరతస్తు స ఇత్యస్య బుద్ధేరాత్మా మహాన్పర ఇత్యనేన తుల్యార్థత్వాదాత్మవిషయత్వమేవోచితం - ఏవం చ సత్యేవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వేత్యాద్యుత్తరశ్లోకేఽపి ద్వితీయ్యాంతాత్మశబ్దశ్చేతనవిషయతయో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పరతస్తుసః॥ ౪౨॥ ఏవంబుద్ధేఃపరంబుద్ధ్వాసంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా । జహిశత్రుంమహాబాహో కామరూపందురాసదమితి ॥ ౪౩ ॥ ఇతిశ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సుబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగోనామతృతీయోఽధ్యాయః. *... ... ...*

శ్రీ కృ ష్ణా య ప ర బ్ర హ్మ ణే న మః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పరస్సకామఇత్యర్థః॥౪౨॥ఏవంబుద్ధేరపిపరంకామంజ్ఞానయోగవిరోధినంవైరిణంబుద్ధ్వాఆత్మానంమనః ఆత్మనాబుద్ధ్యాకర్మయోగేఽవస్థాప్య - ఏనంకామరూపందురాసదంశత్రుంజహినాశయేతి ॥౪౩॥ ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశ్రీమద్గీతాభాష్యేతృతీయోఽధ్యాయః.******

శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః.

పపన్నతరస్స్యాత్ - అతఃకథంసకామఇతివ్యాఖ్యాయతే -ఉచ్యతే-యద్యపీంద్రియాదిత్రయంతదేవాత్రప్రత్యభిజ్ఞాతంతథాపిసఏవక్రమోత్రకార్త్స్న్యేననవివక్షితః - పూర్వత్రయేంద్రియాణిమనోబుద్ధిరితిశ్లోకేనిర్దిష్టానాం ఇంద్రియాదీకామపర్యంతానాంచతుర్ణాంవిరోధినామేవాత్రతారతమ్యనిర్దేశోపపత్తేః -ఇంద్రియమనోబుద్ధీనాం చక్రమస్యాత్రనకశ్చిద్భంగః - కథవల్ల్యర్థపరత్వేత్వర్థానామత్రానిర్దేశాన్మాత్రయాక్రమభంగస్స్యాత్ విరోధిత్వేజేతవ్యత్వేచప్రధానతయాపూర్వత్రోత్తరత్రచకామఏవవ్యపదిశ్యతే- అతస్సఏవాత్రసర్వప్రధానతయా బుద్ధేః పరతస్తుసఇతినిర్దేశమర్హతి - అన్యథాసఇతిశబ్దస్యవిశేష్యమాపనిషదందూరస్థంస్యాత్ - యదిత్వాత్మాప్యత్రనియంతవ్యతయాభిమతస్తదేంద్రియాణి మనోబుద్ధిరిత్యత్రాత్మాప్యధిష్ఠానతయావ్యపదిశ్యేత - నచైతత్తథాకృతంఆత్మాహిత్రచతుర్భిర్మోహనీయతయావ్యపదిష్టః - అతశ్చతుర్ణాంనియమనమేవానేనకార్యం తథాసత్యుత్తరశ్లోకస్థాత్మశబ్దోప్యేతదనురోధేనవర్ణనీయః-ఏతస్యైవానువాదోహ్యేవంబుద్ధేఃపరమితివ్యక్తః- అతస్తత్రద్వితీయాం పాదద్వయస్థితస్యబుద్ధ్వేత్యాదిక్రియాద్వయస్యకర్మద్వయంచభిన్నమేవస్వరసప్రతీతం - తృతీయ్యాంతస్తుమనోనియమనకరణభూతాధ్యవసాయవిషయాత్మశబ్దోనియంతవ్యతయానిర్దిష్టమనోవిషయః - తృతీయ్యాంతస్తుమనోనియమనకరణభూతాధ్యవసాయవిషయాత్మశబ్దోనియంతవ్యతయానిర్దిష్టమనోవిషయః - "ఇంద్రియాణాంహిచరతాంయన్మనోఽనువిధీయతే। తదస్య హరతిప్రజ్ఞాం" ఇత్యత్ర సూచితః।

శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః.

మూ॥ అసక్త్యాలోకరక్షాయైగుణేష్వారోప్యకర్తృతాం ।
సర్వేశ్వరేవాన్యస్యోక్త్యాతృతీయేకర్మకార్యతా॥ ౭॥
శ్రీ మ ద్యా ము న ము న యే న మః.

అసక్త్యాపరమపురుషప్రీతివ్యతిరిక్తస్వర్గాదిఫలసంగత్యాగపూర్వకమిత్యర్థః - లోకరక్షాయైఅనువిధేయానుష్ఠానస్య కృత్స్నవిదస్స్వానుష్ఠానానుసంధానేన అకృత్స్నవిదశ్శిష్టలోకస్య నిష్ప్రమాదలుంటాకరహితఘంటాపథప్రవర్తనార్థమిత్యర్థః - ఏతేనలోకసంగ్రహశబ్దోవ్యాఖ్యాతః - ఏవంలోకరక్షణార్థంప్రవృత్తిరంతతస్స్వరక్షాపర్యంతత్వంభాష్యోక్తం - అన్యథా,లోకనాశజనితంపాపంజ్ఞానయోగాదేనంప్రచ్యావయేదితి, గుణేషుసత్వరజస్తమస్సంజ్ఞకేషుప్రకృతిగుణేష్విత్యర్థః - ఆరోప్యకర్తృతాంస్వస్యదేశకాలావస్థాదినియతవిషయ జ్ఞానచికీర్షా ప్రయత్నాయత్వ లక్షణాంకర్తృతాం గుణప్రయుక్తతయా అనుసంధాయేత్యర్థః - తథాచభాష్యం - గుణేషుకర్తృత్వానుసంధానం చేదమేవాత్మనోనస్వరూపప్రయుక్తమిదంకర్తృత్వం - అపితుగుణసంపర్కకృతమితిప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనగుణకృతమిత్యనుసంధానమితి - మయిసర్వాణికర్మాణీత్యత్ర అస్మచ్ఛబ్దాభిప్రేతంవ్యనక్తిసర్వేశ్వరేవా న్యస్యేతిగుణానాంతదాశ్రయస్యత్రిగుణద్రవ్యస్యతత్సంసృష్టస్యవియుక్తస్యచ - జీవస్యనియంతరిభగవతితస్యాస్తన్మూలత్వభావనయా నివేశ్యేత్యభిప్రాయః - సూత్రకారశ్చ - "కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాదీ"తి - ఆత్మనఃకర్తృత్వముపపాద్యఅనంతరంతస్య పరమాత్మాధీనత్వం పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేరిత్యాహ - సర్వేశ్వరేకర్తృత్వానుసంధానప్రకారశ్చైవంభాషితః, ఇదానీమాత్మనాం పరమపురుషశరీరతయా తన్నియామ్యత్వస్వరూపనిరూపణేన భగవతిపురుషోత్తమే సర్వాత్మభూతే గుణకృతంచ కర్తృత్వమారోప్యకర్మకర్తవ్యతోచ్యతఇతిపిండితార్థశ్చదర్శితః - "స్వకీయేనాత్మనాకర్త్రా స్వకీయైశ్చోపకరణైస్స్వారాధనైకప్రయోజనాయ పరమపురుషస్సర్వశేషీసర్వేశ్వరస్స్వయమేవస్వకీయకర్మాణికారయతీ"త్యాదినా ॥ ౭॥

శ్రీ మ తే వే దా ం త గు ర వే న మః.

శ్రియైనమః

శ్రీమతేరామానుజాయనమః - శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః

శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాసహితశ్రీమద్గీతాభాష్యే - చతుర్థోఽధ్యాయః ప్రారంభః

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఇమంవివస్వతేయోగంప్రోక్తవానహమవ్యయం ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తృతీయేఽధ్యాయే ప్రకృతిసంసృష్టస్య ముముక్షోస్సహసా జ్ఞానయోగేఽనధికారాత్ కర్మయో
గ ఏవ కార్యః, జ్ఞానయోగాధికారిణోఽప్యకర్తృత్వానుసంధానపూర్వక కర్మయోగ ఏవ శ్రే
యానితి సహేతుకముక్తం - విశిష్టతయా వ్యపదేశ్యస్య తు విశేషతః కర్మయోగ ఏవ కార్య ఇ
తి చోక్తం - చతుర్థేనేదానీమస్యైవ కర్మయోగస్య నిఖిలజగదుద్ధారణాయ మన్వంతరాదావేవోప
దిష్టతయా కర్తవ్యతాం దృఢయిత్వా అంతర్గతజ్ఞానతయాఽస్యైవ జ్ఞానయోగాకారతాం ప్రదర్శ్య క
ర్మయోగస్వరూపం తద్భేదాః కర్మయోగే జ్ఞానాంశస్యైవ ప్రాధాన్యం చోచ్యతే, ప్రసంగాచ్చ
భగవదవతారయాథాత్మ్యముచ్యతే ॥*॥ యోఽయం తవోదితో యోగః స కేవలం యుద్ధప్రోత్సాహ

అథ చతుర్థస్సంగతిం వక్తుం తృతీయాధ్యాయార్థం సంగ్రహేణోద్గృహ్ణాతి - తృతీయాధ్యాయ ఇతి - స
హేతుకమితి - జ్ఞానయోగకర్మయోగయోస్సప్రమాదత్వనిష్ప్రమాదత్వాదిహేతుపూర్వకమిత్యర్థః - ఏతే "నా
సక్త్యా లోకరక్షాయై గుణేష్వారోప్య కర్తృతాం । సర్వేశ్వరే వాన్యస్యోక్తా తృతీయే కర్మకార్యతే"తి సంగ్రహశ్లో
కోఽపి వ్యాఖ్యాతః - అశక్తస్యాశక్తత్వేఽప్యప్రసిద్ధస్య చ స్వార్థనిపుణస్య కర్మయోగ ఏవ కార్యః ప్రసిద్ధస్య త్వశక్త
స్య వా స్వార్థం లోకరక్షార్థం చ స ఏవ కార్య ఇతి తృతీయాధ్యాయేనాధికారిచింతనం కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగా
ద్వైషమ్యచింతనం చ కృతమితి భావః - అథాధికర్తవ్యతయోక్తస్య కర్మయోగస్య ప్రామాణికత్వం జ్ఞానమి
శ్రత్వం స్వరూపం తద్వైవిధ్యం జ్ఞానాంశప్రాధాన్యం ప్రాసంగికో భగవదవతార ఇతి షడర్థా ఇహోచ్యంత ఇత్యా
హ - చతుర్థేనేతి - నను, "ప్రసంగాత్స్వస్వభావోక్తిః కర్మణోఽకర్మతాస్య చ । భేదా జ్ఞానస్య మా
హాత్మ్యం చతుర్థాధ్యాయ ఉచ్యతే" ఇతి చత్వారోఽర్థాస్సంగృహీతాః తత్కథమత్ర షడర్థానుకీర్తనముచ్య
తే - ప్రసంగాత్స్వస్వభావోక్తిరిత్యత్ర ప్రసంగః ప్రామాణికత్వప్రసంగః అస్య చ భేదా ఇత్యత్ర స్వరూపమంతరే
ణ తద్భేదస్య దుర్జ్ఞానత్వాత్స్వరూపమపి వివక్షితం - చకారేణ వా తత్సముచ్చయ ఇతి సంగ్రహేఽపి షడర్థా ఏ
వ వివక్షితాః - స్వస్వభావోక్తిః స్వస్యాకర్మవశ్యావతారత్వాదిస్వభావోక్తిః - కర్మణోఽకర్మతా - క
ర్మయోగస్యాంతర్గతజ్ఞానతయా జ్ఞానయోగాకారతా - జ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం - కర్మయోగాంతర్గతజ్ఞా
నాంశస్య ప్రాధాన్యం - ఏవం చతుర్థేనేత్యాదిభాష్యేణాయమపి శ్లోకో వ్యాఖ్యాతః - కర్తవ్యతా హి తృతీయా
ధ్యాయే ప్రోక్తా - అతస్తద్దార్ఢ్యమాత్రమత్ర పురావృత్తాఖ్యానేన క్రియత ఇతి కర్తవ్యతాం దృఢయిత్వేత్యస్య
భావః - సాక్షాదధ్యాయార్థానాం సంగతిం ప్రదర్శ్య ప్రాసంగికం పునరాహ - ప్రసంగాచ్చేతి - ఇమమితి
నిర్దేశపూర్వకముపదేశపరంపరాకథనస్య తాత్పర్యమాహ ॥*॥ యోఽయమిత్యాదినా వంతవ్యమిత్యంతేన - యో
గోఽత్ర కర్మయోగః అత్ర జ్ఞానయోగపరత్వేన పరవ్యాఖ్యానం ప్రకృతాసంగతం, కురు కర్మైవేత్యాది వక్ష్యమాణవిరు
ద్ధం చేతి భావః - మనోరపి జనయితేతి తదుపదేష్టృత్వాచ్చ వివస్వతే ప్రోక్తత్వాదర్జునేన బాధావిత్యనువదిష్యమాణ

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మనురిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ ఏవం పరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదుః । స కాలేనేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప ॥ ౨ ॥ స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః

శ్రీ॥ భా॥ నాయమిదానీముదిత ఇతి మంతవ్యం, మన్వంతరాదావేవ నిఖిలజగదుద్ధారణాయ పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనతయేమం యోగమహమేవ వివస్వతే ప్రోక్తవాన్ - వివస్వాంశ్చ మనవే, మనురిక్ష్వాకవ ఇత్యేవం సంప్రదాయపరంపరయా ప్రాప్తమిమం యోగం పూర్వే రాజర్షయో విదుః - స మహతా కాలేన తత్తచ్ఛ్రోతృబుద్ధిమాంద్యాద్వినష్టప్రాయోఽభూత్ - స ఏవాయమస్ఖలితస్వరూపః - పురాతనో యోగః సఖ్యేనాతిమాత్రభక్త్యా చ మామేవ ప్రపన్నాయ తే - మయా

త్వాత్ఫలితముక్తం - మన్వంతరాదావితి - నిఖిలజగదుద్ధరణాయేతి - న కేవలం యుద్ధప్రోత్సాహనార్థమర్జునమాత్రార్థం వా కింతు, సమస్తాధికారివర్గాపవర్గదానాయేత్యర్థః - మన్వంతరాదావుపదేశాత్తస్య నిఖిలజగత్సాధారణ్యం సూచితం - నిత్యసర్వజ్ఞే భగవతి స్థితత్వాదవ్యయత్వమథవా, అవ్యయత్వమిహ ఫలద్వారా ఇమమితి నిర్దేశశ్చ పూర్వోక్తమోక్షసాధనత్వమప్యభిప్రైతీతి జ్ఞాపనాయ పరమేత్యాద్యుక్తం - ప్రాగపి న ఫలాంతరార్థముక్తమితి భావః - అహం ప్రోక్తవానిత్యనేన మన్వంతరాదౌ మహాకల్పారంభే భారతసమరారంభే వా మదన్యః కశ్చిదస్య యథావత్ "జ్ఞాతా వక్తా చ దుర్లభః" ఇత్యభిప్రేతం - ప్రసంగాదవశ్యం జ్ఞాతవ్యం స్వావతారయాథాత్మ్యం వక్తుం స్వస్య మన్వాదికాలవిరోధరూపశంకోత్థాపనం చ కృతమితి వ్యంజనాయాహమేవేత్యుక్తం - "వివస్వతే ప్రోక్తవాన్" ఇతి న పశ్యామ మనురాదిభ్యో మయోపదిష్టో బుద్ధ్వా వ్యాగమార్థః - కింతు, సర్వవేదాత్మనే వివస్వత ఇతి భావః - వివస్వాంశ్చ మనవే, మనురిక్ష్వాకవ ఇతి యద్వై కించ మనురవదత్తద్భేషజమితి సకలజగద్భేషజభూతవచనతయా ప్రసిద్ధమర్యాదాప్రవర్తనావిశదాదధికృతకోటినివిష్టపిత్రాదిక్రమేణ హ్యుపదేశపరంపరాప్రాప్తా- న తు, సంభవద్విప్రలంభకరూపకపాషండ్యాదిసంసర్గప్రవృత్తేతి భావః - ఏతత్సర్వమేవం సంప్రదాయపరంపరయేత్యనేన వ్యక్తం - పరంపరాశబ్దేనేక్ష్వాకోరర్వాచీనానామపి గ్రహణాత్కృతాదియుగే సంప్రదాయావిభేదో వివక్షిత ఇతి చాభిప్రాయః - ఇదానీం నాశస్యాభిధానాత్పూర్వే రాజర్షయ ఇత్యుక్తం - రాజర్షయో విదుః రాజానోఽపి విస్తీర్ణగాధమనసః - తత్రాపి ఋషిత్వాదతీంద్రియార్థదర్శనక్షమాః, తే చ బహవః, తే చాశ్వపతిజనకాంబరీషప్రభృతయస్సర్వేష్వవిగానేనేమం కర్మయోగమనుష్ఠీయంత ఇతి భావః - కాలదైర్ఘ్యస్య విచ్ఛేదహేతుత్వప్రకారమిహ శబ్దసూచితమాహ - తత్తచ్ఛ్రోతృబుద్ధిమాంద్యాదితి - ఇహ విచిత్రాధికారిపూర్ణే జగతి కృతత్రేతాదిషు యుగేషు కాలక్రమేణ బుద్ధిశక్త్యనుష్ఠానాదయోఽపచీయమానా దృష్టాః శ్రుతాశ్చేతి భావః - నష్ట ఇత్యత్రాత్యంతవిచ్ఛేదో నాభిమతః, వ్యాసభీష్మకృపాదేరిదానీమపి విద్యమానత్వాదిత్యభిప్రాయేణోక్తం - వినష్టప్రాయోఽభూదితి - స ఏవాయమితి - స ప్రత్యభిజ్ఞాసావధారణనిర్దేశఫలితముక్తం- అస్ఖలితస్వరూప ఇతి - పురాతనోఽద్యేతి నిర్దేశాభ్యాం కాలభేదమాత్రేణాపి న స్వరూపే వా ప్రకారే వా భేద ఇతి సూచితం - భక్తోఽసీతి వర్తమాననిర్దేశాదనివృత్తా భక్తిస్సూచితా- అల్పీయసీ తు భక్తిః కదాచిన్నివర్తేతాపీత్యభిప్రాయేణోక్తమతిమాత్రేతి-భక్తోఽసి-శాస్త్రదృష్టమహత్త్వానుసంధానేన ప్రీతిమానసీత్యర్థః-సఖా చాసి అవతారకృతసామ్యాతిశయవిశేషేణ ప్రణయమపి సంభావయసీత్యర్థః - తేన మయేతి శబ్దావపి శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమితి ప్రాప్తప్రపత్తృప్రపత్తవ్యయోః ప్రత్యభిజ్ఞాపరావిత్యయమపి ప్రవచనహేతురితి జ్ఞాపనాయోక్తం-మామేవ ప్రపన్నా

శ్రీ||అ||4||ప్రోక్తవానసి | భక్తోసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేతదుత్తమం ॥3॥ అర్జున ఉవాచ ॥ అపరం భవతో

శ్రీ|| ||భా||ప్రోక్తః సపరికరస్సవిస్తరముక్త ఇత్యర్థః - మదన్యేన కేనాపి జ్ఞాతుం వక్తుం చాశక్యం, యత ఇ

దం వేదాంతోదితముత్తమం రహస్యం జ్ఞానం ॥ 3 అస్మిన్ ప్రసంగే భగవదవతారయాథాత్మ్యం

యథావత్ జ్ఞాతుమర్జున ఉవాచ ॥*॥ కాలసంఖ్యయా అవరం - అస్మజ్జన్మసమకాలం హి భవతో

జన్మ - వివస్వతశ్చ జన్మ - కాలసంఖ్యయా పరం అష్టావింశతిచతుర్యుగసంఖ్యాసంఖ్యాతం -

త్వమేవాదౌ ప్రోక్తవానితి కథమేతదసంభావనీయం యథార్థం జానీయాం - నను, జన్మాంతరే

నాపి వక్తుం శక్యం జన్మాంతరకృతస్య మహతాం స్మృతిశ్చ యుజ్యత ఇతి

యతే మయా ప్రోక్త ఇత్యత్ర సోపసర్గధాత్వర్థం వివృణోతి - సపరికరస్సవిస్తరమితి - పరికరోంగం శబ్దస్య ప్రపంచో విస్తరః అంగోక్తిరస్యత్ర సవిస్తరేతి భావః - అహం ప్రోక్తవాన్మయాగ్య ప్రోక్త ఇత్యాభ్యాం సూచిత మాహ - మదన్యేనేతి - ప్రళయేన వా, యుగాదిస్వభావేన వా, సంప్రదాయవిచ్ఛేదే సతి పునరహమేవ సం ప్రదాయప్రవర్తకస్స్యాం - కరణాయ తజ్జ్ఞానేన మదన్యేన హిరణ్యగర్భాదినాపి మదుపదేశమంతరేణ జ్ఞాతుం వ క్తుం చాశక్యమిత్యర్థః - సఖ్యభక్తిప్రపత్త్యాదిగుణపౌష్కల్యయుక్తాయోపదేశ్యత్వే భగవద్వ్యతిరిక్తేన జ్ఞా తుం వక్తుం చాశక్యత్వే హేతుపరం రహస్యమిత్యాదీతి దర్శయతి - యత ఇతి - హి శబ్దాత్ర హేతుపరః రహస్య త్వాద్యోగ్యాయోపదేశ్యముక్తం - రహస్యత్వాన్మదన్యేన జ్ఞాతుం వక్తుం చాశక్యమితి విభాగః - ఉత్తమరహస్యత్వే హే తుర్వేదాంతోదితమితి - నపుంసకనిర్దేశ్యయోగ్యం విశేష్యముక్తం జ్ఞానమితి (*) ప్రసంగాత్స్వస్వభావోక్తి తిసంగ్రహశ్లోకానుసారేణాహ - అస్మిన్ ప్రసంగ ఇతి - కర్తవ్యతాదృఢీకరణార్థకథాప్రసంగ ఇత్యర్థః - భగవదవతారయాథాత్మ్యమకర్మవశ్యత్వాదిరూపం - యథావదితి ప్రాతిభాసికత్వాదిప్రతిక్షేపకప్రమాణోపప త్తి పూర్వకమిత్యర్థః - పరావరశబ్దాభ్యాం న దైవమానుషస్వరూపజాతివైషమ్యముచ్యతే - తస్యోపదేశవి రోధిత్వాభావాత్ - దేవానామపి దేవ దేవత్వేన చ కృష్ణస్య విదితత్వాత్ - జన్మశబ్దస్య జననవాచితయా సాక్షాజ్జాతి వాచకత్వాభావాత్ - ఆదావితి కాలవిరోధస్య చ వ్యక్తముక్తత్వాత్ - "బహూని మే వ్యతీతాని యదా యదా హి యుగే యుగే" ఇత్యేవమాదిరూపస్యోత్తరస్య చ కాలవిరోధపరిహారరూపత్వాత్ - అతః పరావరశబ్దౌ కాలసం బంధోత్కర్షాపకర్షవిషయావిత్యభిప్రాయేణోక్తం - కాలసంఖ్యయేతి - అవరత్వహేతుతయా వివక్షితం కాలావధిం దర్శయతి - అస్మదితి - సమకాలమితి - అదూరవిప్రకృష్టమిత్యర్థః - త్వం శబ్ద ఇదానీంతనత్వాభి ప్రాయతయా విరోధపర ఇతి ద్యోతనాయ త్వమేవేత్యుక్తం - కథమేతదిత్యాక్షేపసూచితముక్తం -(అ)సంభావనీ యమితి - విజానీయామిత్యత్రోపసర్గవివక్షితమాహ - యాథార్థ్యమితి - జన్మాంతరస్యైవాభావాద్వా జన్మాంతరానుభూతస్య స్మృత్యయోగాద్వా వక్తుర్జన్మాంతర స్మృతిమత్తయా శ్రోతురవిదితత్వాద్వా కిం త్వేతజ్జ న్మాంతరావలంబనేన విరోధచోద్యం - న చైతదఖిలమత్ర సంభవతీతి ప్రశ్నమాక్షిపతి - నన్వితి - జన్మాంతరే శక్య మితి - న హి, తదానీంతనేన జన్మనా తదానీంతనాయోపదేశో విరుద్ధ ఇత్యర్థః - మహతామితి - న కేవలమీశ్వరస్య కృష్ణస్యాన్యేషామపి మహతామితి భావః - శ్రూయతే హి "జాతిస్మరణవృత్తాంతాః జాతిం స్మరతి పౌర్వికీ" మితి చేతు నః - యుజ్యత ఇతి - అనుభవేన సంస్కారే ప్రాగేవ నిష్పన్నే తస్య చ అదృష్టవిశేషాదివశాదుద్బోధే జన్మాంతరాను భూతస్మృతేరనాదిరయుక్తిః - యథా, ప్రథమస్తన్యపానే స్తన్యస్యపిపాసాశాంతిహేతుత్వస్మృతావితి భావః -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ జన్మపరంజన్మవివస్వతః । కథమేతద్విజానీయాం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నాత్రకశ్చిద్విరోధః, నచాసౌవక్తారమేనం వసుదేవతనయంసర్వేశ్వరంనజానాతి, యఏవంవ
క్ష్యతి "పరంబ్రహ్మపరంధామ పవిత్రంపరమంభవాన్ । పురుషంశాశ్వతందివ్యమాదిదేవమజం
విభుమ్ ॥ ఆహుస్త్వామృషయస్సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా । అసితో దేవలోవ్యాసస్స్వయం
చైవబ్రవీషిమే" ఇతి,యుధిష్ఠిరరాజసూయాదిషుభీష్మాదిభ్యశ్చాసకృచ్ఛ్రుతం - "కృష్ణఏవహి
లోకానా ముత్పత్తిరపిచాప్యయః । కృష్ణస్యహికృతేభూత మిదంవిశ్వంచరాచర"మిత్యేవమా
దిషు - కృష్ణస్యహికృతఇతి - కృష్ణస్యశేషభూతమిదంకృత్స్నంజగదిత్యర్థః - అతోఽచ్యతే,
జానాత్యేవాయంభగవంతంవసుదేవసూనుంపార్థః -

మహాత్మామన్యేషాంస్మృతిః-ఈశ్వరస్యతు ప్రాచీనవృత్తాంతగోచరస్సాక్షాత్కారస్స్మృతిరిత్యుపచర్యతే - కశ్చి
దితి - కాలవిప్రకర్షరూపోవా కారణాభావాదిరూపోవేత్యర్థః - అసావితి - వృద్ధోపసేవాదిభిః శ్రుతా
దిబహుళోఽర్జునః-వక్తారమితి-వివస్వతేప్రోక్తవానహమితిస్వస్మైవక్తారం-యద్వావివస్వతేవక్తారమిత్యర్థః-
ఏనంవసుదేవతనయమితి -మానుషవ్యాపారజన్మభ్యాం తిరోహితేశ్వరభావమపీత్యభిప్రాయః - సర్వేశ్వరమి
తి-వివస్వదాదీనామపీశ్వరమితిభావః - యద్వా , గోవర్ధనోద్ధరణాద్యతిమానుషవృత్తాంతైరవతారదశా
యామేవచతుర్భుజత్వాదినాచవ్యంజితేశ్వరత్వమితిభావః - ఉక్తజ్ఞానసద్భావంకార్యేణవ్యవహారేణకారణే
నోపదేశేనచస్థాపయతి - యఏవమితి - ఏవమనేకాప్తతమోపదేశాదిభిరీశ్వరత్వనిష్కర్షపూర్వకమిత్యర్థః-
అర్జునస్యస్వవాక్యేన స్వోక్తమహర్షిగణోపదేశేనచ జ్ఞానానుమానముక్తం -భారతకథావగతేనబంధూపదే
శేనచ జ్ఞానవత్తామాహ - యుధిష్ఠిరేతి - బహుష్వపివృత్తాంతేష్వాప్తతమేభ్యోబహుభ్యోబహుధాశ్రు
తమిత్యర్థః - కృష్ణఏవేతి - స్థితిహేతుత్వేనప్రసిద్ధస్సఏవోత్పత్త్యాదేరపిహేతుః నతు,బ్రహ్మరుద్రాదిః
ప్రధానాదిర్వా-యద్వాలౌకికైఃపురుషైఃవసుదేవతనయతయాప్రతీయమానః కృష్ణఏవేత్యర్థః - హిశబ్ద
"ఏకోహవైనారాయణఆసీ"దిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధిందర్శయతి - లోకానామితి -"లోకస్తుభువనేజనే"-తత్రా
న్యతరవివక్షాయామితరార్థం ఉత్పత్త్యప్యయశబ్దావత్రోత్పాదకనాశకపరౌ-చకారఃప్రసిద్ధిప్రకర్షాదనుక్తంస్థి
తిహేతుత్వాదికంసముచ్చినోతి -ఏవం "యతోవాఇమానిభూతాని"త్యాదినా బ్రహ్మలక్షణతయోక్తంసర్వకార
ణత్వముక్తం - అతఏవహిపరంబ్రహ్మేత్యర్జునోక్తిః కృష్ణస్యహీత్యత్రహిశబ్దేన పతిం విశ్వస్యకరణాధిపాధి
పఇత్యాదిప్రసిద్ధిస్సూచ్యతే - కృతేఇత్యస్య అనేకార్థసాధారణత్వాత్తాదర్థ్యపరత్వవ్యంజనాయాహ - కృ
ష్ణస్యశేషభూతమితి - అత్రచ్విప్రత్యయాభావాత్ స్వాభావికత్వంసూచితం-"దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే"ఇత్యా
దివత్ -కృష్ణస్యకృతేభూతమితి కృష్ణార్థముత్పన్నంసత్తాయోగిచేత్యర్థః - "జన్మాద్యస్యయతః-ఇమానిభూ
తాని"త్యాదివదత్రాపీదంశబ్దస్తత్తత్ప్రమాణసిద్ధవిచిత్రచేతనాచేతనసముదాయపరః -పూర్వార్ధోక్తసృజ్య
త్వసంహార్యత్వాదిప్రకారానువాదపరోవా - తేనతదధీనోత్పత్త్యాదిమత్త్వాత్తాదర్థ్యేహేతురుక్తోభవతి - "క
స్యోదర"ఇత్యాదివత్ -అథచోద్యవాదినోక్తమభ్యుపగమేనప్రతివక్తి -జానాత్యేవేతి-అవధారణేనాస్మిన్నంశే
[illegible]వాదఇతిసూచితం-అయమితినిర్దేశఃపూర్వవచ్ఛ్రుతార్థత్వంసూచయతి - వసుదేవసూనుంభగవానితి
[illegible]త్యర్థః - నామపరోగుణపరోవాత్రభగవచ్ఛబ్దః వసుదేవసూనుపార్థశబ్దాభ్యాం మాతులసుతత్వ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ జానతో౽ప్యజానత ఇవ పృచ్ఛతో౽యమాశయః - నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానస్య సర్వేశ్వరస్య సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్యావాప్తసమస్తకామస్య కర్మపరవశదేవమనుష్యాదిసజాతీయం జన్మ కిమింద్రజాలాదివన్మిథ్యా ఉత సత్యం, సత్యత్వే చ కథం జన్మప్రకారః కిమాత్మకో౽యం దేహః

సైశ్వర్యస్వేయత్వసూచనేన ఇతరపురుషవదీశ్వరత్వాది తిరోధాయకప్రాకృతసంబంధే సత్యపి సుకృతవశాదుపదేశవశాచ్చ జానాతీత్యభిప్రేతం- తర్హి ప్రశ్నో నిరవకాశ ఇత్యత్రాహ - జానతో౽పీతి - నాత్యంతాజ్ఞాతమన్వేనపృచ్ఛ్యతే- జ్ఞాతమేవ విశేషాంతరజిజ్ఞాసయా పరిపృష్టమితి భావః - అజానత ఇవేత్యనేన వినయగర్భపరిప్రశ్నప్రకారశ్చ సూచితః -అజ్ఞాతాంశబహుత్వాజ్జన్మాదేర్మిథ్యాత్వాదిశంకాశ్చ జనయంతో భగవతి జ్ఞాతా విశేషా ఉపాదీయంతే, నిఖిలేత్యాదివిశేష్యాంతపదైః - నిఖిలహేయప్రత్యనీకేతి - యః పరగతమపి జన్మజరాది హేయం నివర్తయతి స కథం స్వయం తదేవోపాదదీతేతి భావః - కల్యాణైకతానస్యేతి - స్వరూపానందతృప్తస్య కిం జన్మనేతి భావః - సర్వేశ్వరస్యేతి - యది కశ్చిత్ స్వచ్ఛందో౽స్య నియంతా స్యాత్ తదా హి జన్మాదిఘటేత- న చ సో౽స్తీత్యాశయః - సర్వజ్ఞస్యేతి - యద్యసౌ స్వస్య హితమహితం చ న జానాతి తదా హి స్వేచ్ఛయైవ బాలాదీనామగ్న్యాదిస్పర్శవజ్జన్మాదిపరిగ్రహః స్యాదిత్యభిప్రాయః - సత్యసంకల్పస్యేతి - హితాహితజ్ఞానే సత్యపి కశ్చిచ్ఛక్తిర్నస్యామితి కర్దమే పతతి న చాసౌ తథేతి హృదయం- యద్వా లోకరక్షణాద్యర్థమేవావతార ఇతి పరమోత్తరం స్యాత్ తదప్యయుక్తం- సంకల్పమాత్రేణ రక్షణాద్యుపపత్తేరితి భావః- అవాప్తసమస్తకామస్యేతి- యది సాధ్యం కించిత్ప్రయోజనం స్యాత్ తదా తదర్థం జన్మాదిపరిగృహ్యేత న చ తదప్యస్తీతి భావః - ఏవం చ సతీశ్వరో న వస్తుతో జన్మాదిమాన్ అకర్మవశ్యత్వాత్- ముక్తాత్మవదిత్యన్వయేన యో జన్మాదిమాన్ స కర్మవశ్యః -యథా సంసారీతి వ్యతిరేకేణ చైకమనుమానం తత్రేశ్వరపక్షసాధ్యాదౌ జన్మకారణభూతేశ్వరాదినియోగావిషయత్వాదితి ద్వితీయం- ద్వయోరప్యనుమానయోరన్యోన్యయత్కారణరహితః న స తత్కార్యవాన్ - యథా సంప్రతిపన్న ఇతి సామాన్యతో వ్యాప్తిః- సర్వేశ్వరత్వాదిత్యుక్తేతుర్దృష్టాంతః- కేవలవ్యతిరేకివివక్షా దేహపరిగ్రహరహితఘటాది సపక్షసద్భావాత్ కేవలవ్యతిరేకిప్రామాణ్యస్య చ సామాన్యతో యామునాచార్యాదిభిర్నిరస్తత్వాదయుక్తాః -ఏవం దేహపరిగ్రహాద్యభావే సంకుచితజ్ఞానశూన్యత్వాత్ప్రతిహతసంకల్పరహితత్వాత్ అపూర్ణకామత్వరహితత్వాత్ సాధ్యప్రయోజనరహితత్వాదితి ముక్తాత్మఘటాదిదృష్టాంతేన హేతవః - యద్వా, పరమసామ్యాపన్నాన్ ముక్తానేవ దృష్టాంతీకృత్య సర్వజ్ఞత్వాత్ సత్యసంకల్పత్వాదవాప్తసమస్తకామత్వాదిత్యేవ హేతవః -ఏవం యది జన్మాదయస్స్యుస్తదా కర్మవశ్యత్వమనీశ్వరత్వమసర్వజ్ఞత్వమసత్యసంకల్పత్వమపూర్ణకామత్వం చ క్షేత్రజ్ఞవత్స్యాదితి ప్రసంగాశ్చ వివక్షితాః- నిఖిలహేయేత్యాద్యుక్తోభయలింగత్వే చ హేతుస్సర్వేశ్వరత్వాదయః- పూర్వోక్తాకారవిరోధితయా మిథ్యాత్వశంకాహేతుః- సామాన్యతో విదితో జన్మప్రకార ఉచ్యతే- కర్మపరవశదేవమనుష్యాదిసజాతీయమితి- కర్మపరవశా దేవమనుష్యాదయః తేషాం సజాతీయం తజ్జన్మసమానతయా ప్రతీయమానమిత్యర్థః- యద్వా, జన్మశబ్దాత్ జాయమానవిగ్రహపరః -ఈశ్వరేణ పరిగృహ్యమాణత్వాదింద్రజాలాదివదిత్యుక్తం- స్వేచ్ఛయా పరేషాం విచిత్రభ్రమజననం హీంద్రజాలం- తేనాత్ర తత్త్వః ఖ్యాత [illegible] -ఆదిశబ్దేన శైలూషభూమికాపరిగ్రహాదిగృహ్యతే- మిథ్యాత్వపక్షే న తత్ర కశ్చిత్ప్రకారో నిరూపణీయ ఇత్యకృత్వా సత్యత్వపక్షే శంకతే- సత్యత్వ ఇతి- కథమితి కిం పారమైశ్వరస్వభావపరిత్యాగేన అన్యథా వేత్యర్థః - కిమాత్మక ఇతి - కిం త్రిగుణాత్మక ఉత అప్రాకృత ఇత్యర్థః - అయమితి - భూతసంఘసంస్థానవత్ప్రతీయమాన ఇతి భావః - దేహ ఇతి - ఉపచయరూపతయా హ్యుపలక్షిత

శ్రీ॥గీ॥త్వమాదౌ ప్రోక్తవానితి ॥ ౪ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున ।
తాన్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప ॥ ౫ ॥ అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కశ్చ జన్మహేతుః, కదా చ జన్మ, కిమర్థం చ జన్మేతి పరిహారప్రకారేణ ప్రశ్నార్థో విజ్ఞాయతే ॥ ౪ ॥
అనేన జన్మనస్సత్యత్వముక్తం – "బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని" తి వచనాత్ – తవ చేతి దృష్టాంతతయోపాదానాచ్చ ॥ ౫ ॥ అవతారప్రకారం దేహయాథాత్మ్యం జన్మహేతుం చాహ ॥ అజత్వావ్యయత్వసర్వేశ్వరత్వాదిసర్వం పారమేశ్వరప్రకార

ఇతి భావః – కశ్చ జన్మహేతురితి – కిం సంకల్పమాత్రముతేశ్వరస్యాపి స్వేచ్ఛాపరిగృహీతే పుణ్యపాపే ఇత్యర్థః – కదా వేతి – కిం పుణ్యపాపవిపాకకాలే ఉత ధర్మగ్లాన్యాదికాల ఇత్యర్థః – కిమర్థం చేతి – కిం సుఖదుఃఖోపభోగార్థముత సాధుపరిత్రాణాద్యర్థమిత్యర్థః – ఇత్యయమాశయ ఇత్యన్వయః – నన్వపరమితి శ్లోకే వ్యాఘాతమాత్రమేవ చోద్యతే తత్ర బహుషు ప్రశ్నేష్వాశయ ఇతి కుతోఽవగతమిత్యత్రాహ – పరిహారేతి – అయమభిప్రాయః – న హ్యన్యస్య ప్రశ్నే తదన్యవిషయతయా ప్రతివచనముపపద్యతే – తథా సతి ప్రతివక్తురనభిప్రాయజ్ఞతాదిప్రసంగాత్ – అతో యావద్విషయం ప్రతివచనం తావద్విషయ ఏవాయం ప్రశ్న ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం – అత్ర చ ప్రతివచనే చతుర్భిః శ్లోకైః జన్మసత్యత్వం జన్మప్రకారో దేహయాథాత్మ్యం జన్మనో హేతుకాలప్రయోజనాని చ క్రమాత్ప్రతిపాద్యాని ప్రతీయంతే – అతస్తాన్యేవ ప్రష్టవ్యతయాభిప్రేతానీతి (*) ఏషూత్తరం క్రమాద్భగవానువాచ – బహూనీత్యాదిభిః – న హి పూర్వజన్మనామనేకత్వబహుత్వే పృష్టే న చ తజ్జ్ఞానాజ్ఞానే ఇతి శంకాయామాహ – అనేనేతి – కథం జన్మనస్సత్యత్వముక్తం బహుత్వాతీతత్వతజ్జ్ఞానాదిభివాచనికతయా ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ – బహూనీతి – అయమభిప్రాయః – ఇదానీంతనస్త్వం తదానీంతనాయ కథముక్తవానితి ప్రశ్నే జన్మాంతరేణాహముక్తవాన్ తచ్చేదానీమనుసంధాయ వదామీతి సాక్షాదుత్తరముచ్యతే – తస్య చ ప్రశ్నస్యాన్యపరత్వస్య పూర్వం సహేతుకముక్తత్వాదవశ్యం ప్రష్టవ్యేష్వర్థేషు యత్పరత్వమత్ర వ్యాకర్తుం శక్యం తత్పరాణ్యేవ బహూనీత్యాదివిశేషణాని – సత్యత్వే హి బహుత్వాతీతత్వాదీని స్వరసాని జన్మానీతి చోక్తం – న జన్మప్రతిభాసా ఇతి తవ చేత్యపృష్టస్యార్థస్యోపాదానమప్యేతత్సత్యత్వదృష్టాంతాభిప్రాయమంతరేణ న ఘటతే – న చార్జునస్య జన్మ మిథ్యా తస్యైవాతథాత్వప్రతిభాసస్తత్సంభవేవా కృష్ణజన్మని కుతోఽస్య సంశయ ఇతి (*) అథ ప్రకారాది ప్రశ్నత్రయోత్తరమనంతరశ్లోక ఇత్యాహ – అవతారేతి – అజావ్యయశబ్దాభ్యాం ప్రకృతిపురుషయోరివ స్వరూపతో ధర్మతశ్చ వికారా న సంతీత్యుచ్యతే – అజావ్యయశబ్దౌ కర్మకృతజన్మమరణనివృత్తిపరౌ వా – తేన హేయప్రత్యనీకత్వముక్తం భవతి – భూతానామీశ్వరోఽపీతి కల్యాణగుణాకరత్వాప్రచ్యుతిరుపలక్ష్యతే – యద్వా, అజశబ్దేన స్వరూపతః శరీరద్వారా చ జన్మయుక్తాచిత్క్షేత్రజ్ఞాభ్యాం వ్యావర్తనం – అవ్యయాత్మేత్యాత్మశబ్దస్య స్వభావపరతయా న చోత్యంతాభావపరతయా చ కదాచిజ్జ్ఞానసంకోచాదిమతో ముక్తాద్వ్యావృత్తిః – ఈశ్వరశబ్దేన నిత్యాసంకుచితజ్ఞానేభ్యో నిత్యముక్తేభ్యో వ్యవచ్ఛేదః – అవ్యయాత్మేత్యత్రాపి పూర్వోత్తరవదపి సన్నిత్యనుషంజనీయం – అత్ర చ పూర్వార్థేన తృతీయచతుర్థపాదాభ్యాం చ ప్రశ్నత్రయస్య క్రమాత్పరిహారః – ఆదిశబ్దేనేశ్వరత్వోపలక్షితసర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వాదీని గృహ్యంతే – సర్వమితి న కస్యచిదపి స్వభావలేశస్య హానిరితి భావః – పరమేశ్వరసంబంధి పారమైశ్వరం పరమేశ్వరత్వప్రయుక్తమిత్యర్థః – అపి సన్నిత్యస్య వర్తమాననిర్దేశస్య తాత్పర్య

శ్లో॥ అజమహాదేవస్స్వాంప్రకృతిమధిష్ఠాయాత్మమాయయాసంభవామి - ప్రకృతిస్స్వభావః - స్వమేవస్వభావమధిష్ఠాయస్వేనైవరూపేణస్వేచ్ఛయా సంభవామీత్యర్థః - స్వస్వరూపంహి "ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్ - క్షయంతమస్యరజసఃపరాకే - యఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయఃపురుషః - తస్మిన్నయంపురుషోమనోమయః

మాహ - అజహాదేవేతి - ఏతేనతత్తదవతారేషుతాసుతాస్వవస్థాసుచపారమేశ్వరస్వభావస్యసతఏవస్వేచ్ఛయాతిరోధానమాత్రమితిసూచితం - తథాచాహ"గుణైశ్చషడ్భి"రిత్యుపక్రమ్యభవాన్సర్వత్రైవత్వగుణిత మాహ -మంగళగుణఇతిఅవతారేషుహిపరమేశ్వరత్వంవ్యపదిశ్యతే -"ఈశన్నపిమహాయోగీ - కృష్ణఏవహిలోకానాం- వ్యక్తమేవమహాయోగీపరమాత్మే"త్యాదిభిః -నాత్రప్రకృతిశబ్దేన"ప్రకృతింస్వామవష్టభ్యవిసృజామ్యాత్మమాయయే"త్యాదిష్వివత్రిగుణాప్రకృతిరుచ్యతే-అవతారేష్వపితద్విగ్రహస్యత్రిగుణోపాదానకత్వాభావాత్-తథోక్తం-"నభూతసంఘసంస్థానోదేహోస్యపరమాత్మనః । నతస్యప్రాకృతామూర్తిర్మాంసమేదోస్థిసంభవే"తి-అతోత్రావతారోపయుక్తాన్యాప్రకృతిరుచ్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రకృతిస్స్వభావఇతి - "ప్రకృతిఃపంచభూతేషుస్వభావేమూలకారణ"ఇతినైఘంటుకాః-విగ్రహస్యాపి"నిత్యాలింగాస్స్వభావసంసిద్ధి"రిత్యైకాయనశ్రుత్యనుసారేణనిరుపాధికస్వాసాధారణవిశేషణత్వాత్ స్వభావశబ్దేనోపాదానంగోబలీవర్దన్యాయాచ్చ - అత్రవిగ్రహాఖ్యస్వభావవిశేషపరతాస్వభావపర్యాయప్రకృతిశబ్దేనాపృథక్సిద్ధిలాభేపిస్వామితినిర్దేశోజీవసాధారణత్రిగుణప్రకృతివ్యవచ్ఛేదార్థఇత్యభిప్రాయేణోక్తం -స్వమేవేతి- అంతరాదిత్యాధికరణభాష్యేప్యేతద్వ్యాఖ్యాతం-స్వమేవస్వభావమాస్థాయనసంసారిణాంస్వభావమిత్యర్థఇతిప్రకృతిశబ్దస్యాత్రవిగ్రహపరతామధిష్ఠాయేత్యనేనసూచితం - స్వాతంత్ర్యంచదర్శయతి - స్వేనైవరూపేణేతి - యద్వా, స్వమేవస్వభావమిత్యాద్యేకవాక్యంసంకలితార్థపరం - తదాధిష్ఠాయేత్యేతదంతంపూర్వార్ధస్యార్థః - స్వేనైవరూపేణేతితుత్రితీయపాదస్యస్వేచ్ఛయేతిచతుర్థపాదస్య అస్యాంయోజనాయాం ప్రకృతిశబ్దోవతారోపాదానభూత దివ్యవిగ్రహమేవాహ - అవతారవిగ్రహోపాదానభూతప్రకృతేర్బహుశ్రుతిసిద్ధతామాహ - స్వస్వరూపమితి - "స్వరూపంబ్రహ్మణోపర"మితిప్రయోగాత్ స్వరూపశబ్దోత్రవిగ్రహపరః - "ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తా" దిత్యనేనాప్రాకృతత్వంస్వాసాధారణంనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వంచసిద్ధం - తత్ప్రకారేణచదేశవిశేషవర్తిత్వ, నిత్యసూరిసేవ్యత్వలక్ష్మీపతిత్వాదికమపిభావ్యం-క్షయంతమిత్యత్రరజశ్శబ్దోమూలప్రకృతివిషయః-నతు,లోకవిషయః "తమసఃపరస్తా"దిత్యనేనతుల్యార్థత్వాద్రజోగుణకత్వాచ్చరజశ్శబ్దేనోపాదానం-వ్యాప్తస్యదేశవిశేషేక్షయంతమితినివాసవచనాద్విగ్రహవత్త్వంసిద్ధం-ఏవంపరమపదనిలయనిత్యవిగ్రహసద్భావశ్శ్రుతిద్వయేనదర్శితః-తస్యైవవిగ్రహస్యావతార దశాంపర్శయతి-యఏషఇతి- ఆదిత్యవర్ణహిరణ్మయఇతిచఏకఏవవర్ణఃప్రతియోగిభేదాద్విప్రాతికూల్యానుకూల్యాభ్యాంముఖభేదేననిర్దిశ్యతే-యథాహుర్ద్రమిడభాష్యాచార్యాః-హిరణ్మయఇతిరూపసామాన్యాచ్చంద్రముఖవదితి - యద్వా,హిరణ్యవికారత్వవ్యవచ్ఛేదార్థంద్రమిడభాష్యం -తత్ర"మయూరకంఠచ్ఛవిశుద్ధహేమే"తిశిల్పశాస్త్రానుసారాచ్ఛ్యామత్వసిద్ధిః-అథవాస్వేచ్ఛయాతత్రతత్రరూపభేదేపినదోషః-యుగాదిభేదేపర్యాయతఃసితరక్తాదివికల్పితవాసుదేవాదివ్యూహరూపభేదవత్ - తస్యైవహృదయాంతర్వర్తిత్వేశ్రుతిముదాహరతి - తస్మిన్నితి - మనోమయఇతి - విశుద్ధేనమనసాప్రచురఃగ్రాహ్యఇత్యర్థః - అభ్యాం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భూతానామీశ్వరోఽపిసన్ । ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయ

శ్రీ గీ॥ భా॥ అమృతోహిరణ్మయః - సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధి - భారూపస్సత్యసంకల్పఆకాశాత్మా - సర్వకర్మాసర్వకామస్సర్వగంధస్సర్వరసః - మాహారజతంవాసః ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం - ఆత్మమాయయా - ఆత్మీయయామాయయా మాయావయునం జ్ఞానమితిజ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః - తథాచాభియుక్తప్రయోగః - "మాయయాసతతంవేత్తి ప్రాణినాంచశుభాశుభ"మితి - ఆత్మీయేనజ్ఞానేనాత్మ సంకల్పేనేత్యర్థః - అతోఽపహతపాప్మత్వాదిసమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వం సర్వమైశంస్వభావమజహత్ స్వమేవరూపం దేవమనుష్యాదిసజాతీయ సంస్థానంకుర్వన్నాత్మసంకల్పేనదేవాదిరూపస్సంభవామి - తదిదమాహ - "అజాయమానోబహుధా

శ్రుతిభ్యా ముపాసనస్థాన విశేషస్థితిర్దర్శితా - కారణవాక్యేపితస్యసద్భావందర్శయతి - సర్వఇతి - విద్యుతఇతి పదం విద్యుద్వర్ణా దిత్యన్యత్రవ్యాఖ్యాతం - శాంతఉపాసీతేతి పూర్వోక్తముపాసనంసక్రతుం కుర్వీతేత్యనూద్యతచ్ఛేషతయా విధీయమానేషుపారమార్థికేషుగుణేషువిగ్రహస్యసమావాతందర్శయతి - భారూపఇతి - భాస్వరరూపఇత్యర్థః - "మాహారజతంవాస"ఇత్యేషాశ్రుతిశ్శారీరకేవ్యాఖ్యాతా - "తస్యహావాఏతస్యపురుషస్యరూపంయథామాహారజతంవాస"ఇత్యాదినాకారవిశేషంచాభిధాయేతిసర్వాసుచాసుశ్రుతిషువిలక్షణస్థానవిశిష్టత్వవర్ణవిశేషపురుషశబ్దాదిభిఃపూర్వోపాత్తపురుషసూక్తవాక్యైకార్థత్వంసిద్ధం - షష్ఠీసమాసేతు స్వస్వామిత్వలక్షణస్సంబంధోఽత్రవివక్షితఇత్యాహ - ఆత్మీయయేతి - "మాయావయునంజ్ఞాన"మితినిఘంటూపాదానం - స్వేచ్ఛావతరణప్రకరణేసఏవార్థఉచితఇతిభావః - నిఘంటుసిద్ధమర్థంతన్మూలభూతాభియుక్తప్రయోగేణదృఢయతి - తథాచేతి - మాయయావేత్తీతి నిర్దేశాదియంమాయానిఘంటుసిద్ధం జ్ఞానమేవపరప్రసిద్ధమాయాయాస్తత్త్వార్థప్రకాశకత్వాభావాదితిభావః - ఏతేనప్రకృతిశబ్దస్యాత్రత్రిగుణాత్మకప్రకృతివిషయత్వంమాయాశబ్దస్యమిథ్యార్థపరత్వంచశంకరోక్తంప్రత్యుక్తం - ఆత్మమాయయేత్యస్యాపరమార్థతోలోకవదితి వ్యవచ్ఛేదశ్చాయుక్తః - అన్యేషామపిజన్మనస్తన్మతేమిథ్యాత్వాద్వ్యవిశేషాత్ఫలితంవక్తుమాహ - ఆత్మీయేనజ్ఞానేనేతి - జ్ఞానమాత్రస్యకథమవతారహేతుత్వం - తథాసతిసర్వదావతారప్రసంగాదిత్యత్రాహ - ఆత్మసంకల్పేనేత్యర్థఇతి - శ్లోకస్యపిండితార్థంవిశదయతి - అతఇతి - అపహతపాప్మత్వాదిత్యనేనపహరవిధ్యావదాలోపనిషత్ప్రభృతిషునిర్దోషత్వమంగళగుణాకరత్వప్రతిపాదకానాంవాక్యానాంస్మారణం - సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వమిత్యాదినా "సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ స్వశక్తిలేశోద్ధృతభూతసర్గః । ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహస్సంసాధితాశేషజగద్ధితోఽసా"విత్యాదిస్మారితం - ఈశ్వరస్వభావస్సర్వోవ్యుభయలింగత్వేనసంగృహ్యతఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - సర్వమైశంస్వభావమితి - స్వమేవరూపమిత్యాదినా "సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతిజనేశ్వరః । దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యాచేష్టావంతిస్వలీలయా" ఇత్యాదిభగవత్పరాశరవచనంస్మారితం - అజత్వశ్రుత్యాస్మృతిరియంబాధ్యేతేత్యత్రాహ - తదిదమాహేతి - అజాయమానత్వజాయమానత్వేక్త్యావ్యాహతత్వాదన్యపరేయంశ్రుతిరిత్యత్రాహ - ఇతరేతి - "అజాయమాన"ఇతి సామాన్య నిషేధో "బహుధావిజాయత" ఇతి విశేషవిధానసన్నిధానాత్సంకుచితవిషయః - అతోఽవిరోధేకాంతేతాత్పర్యాంతరంనకల్ప్యం - నచేదంబహుస్యామితివజ్జగద్రూపేణ బహుభవనం "తస్యధీరాఃపరిజానంతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సంభవామ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ యదాయదాహిధర్మస్యగ్లానిర్భవతిభారత। అభ్యుత్థానమ ధర్మస్యతదాత్మానంసృజామ్యహం ॥ ౭ ॥ పరిత్రాణాయసాధూనాం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥విజాయతే" ఇతి శ్రుతిః - ఇతరపురుషసాధారణంజన్మాకుర్వన్ దేవాదిరూపేణస్వసంకల్పేనోక్తప్రక్రియయాజాయతఇత్యర్థః - "బహూనిమేవ్యతీతానిజన్మానితవచార్జున। తాన్యహం వేదసర్వాణి - తదాత్మానంసృజామ్యహం-జన్మకర్మచమేదివ్యమేవంయోవేత్తితత్త్వతః" ఇతిపూర్వాపరావిరోధాచ్చ ॥ ౬ ॥ జన్మకాలమాహ ॥ నకాలనియమోఽస్మత్సంభవస్య - యదాయదాహిధర్మస్య వేదోదితస్య చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయా వస్థితస్య కర్తవ్యస్య గ్లానిర్భవతి-యదాయదాచతద్విపర్యయస్యాధర్మస్యచాభ్యుత్థానం-తదాఽహమేవస్వసంకల్పేనోక్తప్రకారేణాత్మానంసృజామి ॥ ౭ ॥ జన్మనఃప్రయోజనమాహ॥సాధవఉక్తలక్షణ ధర్మశీలా

యోని,, మిత్యనంతరవాక్యేమర్మముక్షూణామత్యంతోపకారకావతారరహస్యజ్ఞానస్యైవవక్తుముచితత్వాత్-అస్యచతద్రీకాభ్యాదిభిర్భావః - సత్యమిథ్యాత్వాభ్యాం విరోధపరిహారశంకాంప్రతిక్షేప్తుం ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయేత్యస్య విగ్రహపరత్వేమాయాశబ్దస్యజ్ఞానపరత్వేచహేత్వంతరమాహ-బహూనీతి-వేద-సృజామి-దివ్యమితిశబ్దైర్జన్మనోబుద్ధిపూర్వత్వేచ్ఛామాత్రకృతత్వదివ్యత్వాదీనిప్రతీయంతే-మాయాదిశబ్దస్యావిద్యాదిపరత్వేతు తదఖిలంవిరుధ్యేత-నహ్యత్రజన్మశబ్దోజన్మప్రతిభాసవాచీ-నచ,ప్రధ్వస్తపర్యాయోవ్యతీతశబ్దోబాధపరః - నచ, మాయాగృహీతస్యసర్వవేదిత్వం-నాపి మిథ్యాభూతోసృష్టిశబ్దః - నచ, త్రిగుణప్రసూతస్యదివ్యత్వమితిభావః (*) కదేతిప్రశ్నస్యోత్తరముచ్యతఇత్యాహ - జన్మకాలమాహేతి - యుగానియమస్య వక్ష్యమాణత్వాద్యదాయదేతి వీప్సాయుగాంతవర్తికాలానియమపరేత్యభిప్రాయేణాహ - నకాలేతి - జీవవత్పుణ్యాపుణ్యవిపాకకృతోవా,వ్యవస్థితస్వసంకల్పకృతోవా, మన్వంతరమహాకల్పాదిరూపోవా కాల నియమోనాస్తీత్యర్థః - ప్రమాణతస్స్వరూపతశ్చగ్లానిప్రకారసూచనాయబాహ్యధర్మధర్మైకదేశవ్యవచ్ఛేదాయచ వేదోదితస్యేత్యాదివిశేషణం-వేదోదితస్యకర్తవ్యస్యేతిధర్మలక్షణమప్యుక్తంభవతి - అధర్మశబ్దేనచోవిరోధివిషయకత్వమభిప్రేత్యోక్తం - తద్విపర్యయస్యేతి - తతశ్చావైదికాగమోదితస్య వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థారహితస్యతతఏవాకర్తవ్యస్యేతిపూర్వోక్తప్రకారవైపరీత్యంఫలితం - ధర్మగ్లానేరధర్మోత్థానస్యచతులాగ్రనమనోన్నమనవత్పరస్పరావినాభావిత్వంచదర్శితం - తదేత్యతాత్రిపియదాయదేత్యేతత్ప్రతినిర్దేశరూపత్వాద్వీప్సానుసంధేయా-ధర్మస్యగ్లానిమపినసహేకిముసర్వోచ్ఛేదమితి గ్లానిశబ్దతాత్పర్యం - ఏవమధర్మస్యోద్గమమాత్రమపినసహేకిముతశాఖానుశాఖతామిత్యభ్యుత్థానశబ్దాభిప్రేతం - అసాంసృజామీత్యతాత్రిపేక్షణీయాంతరాపర్ణనాదహమేవస్వసంకల్పేనేత్యుక్తం - తేనకాలస్యాప్యధిష్ఠాతుస్తస్యకాలపరతంత్రత్వంపరిహృతంభవతి-ఆత్మానంసృజామీత్యేతన్నతావత్స్వరూపవిషయం-తస్యనిత్యత్వాత్-ఆత్మాశ్రయాదిప్రసంగాచ్చ -నాపిజీవవిషయం-తస్యప్రకరణాసంగతత్వాత్-నాప్యాద్యవిగ్రహవిశిష్టస్వాత్మవిషయం-తస్యాపిరూపస్యనిత్యత్వాదతోవతారవిగ్రహవిశిష్టస్వాత్మాత్రాత్మానమితినిర్దిశ్యతఇత్యభిప్రాయేణోక్తం-ఉక్తప్రకారేణేతి (*) కిమర్థమితిప్రశ్నస్యోత్తరముచ్యతఇత్యాహ - జన్మనఇతి - సాధుశబ్దోఽత్రనాసమర్థాదివిషయః - దుష్కృద్భిప్రతియోగిరూపత్వాత్ - అతస్సుకృతివిషయోయమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - ఉక్తలక్షణధర్మశీలాఇతి - ఉక్తల

(శ్రీ॥గీ॥మూ॥) వినాశాయచదుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభవామి

(శ్రీ॥ గీ॥ భా॥) వైష్ణవాగ్రేసరా మత్సమాశ్రయణే ప్రవృత్తా మన్నామకర్మస్వరూపాణాం వాఙ్మనసాగోచరతయా మద్దర్శనాదృతే స్వాత్మధారణపోషణాదికమలభమానాః క్షణమాత్రకాలం కల్పసహస్రం మన్వానాః ప్రశిథిలసర్వగాత్రాభవేయురితిమత్స్వరూపచేష్టితావలోకనాలాపాదిదానేన తేషాం పరిత్రాణాయతద్విపరీతానాంవినాశాయచక్షీణస్య వైదికస్య ధర్మస్య మదారాధనరూపస్యారాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేనస్థాపనాయచ

క్షణశబ్దేనవేదోదితస్యేత్యాదిపరామృశ్యతే - యేపునరుక్తలక్షణధర్మేణదేవతాంతరాణ్యేవఉపాసతే-ఏచావైష్ణవాః ప్రతర్దనవిద్యాదిన్యాయేనతత్తద్దేవతావిశిష్టవేషేణైవభగవంతముపాసతే - న తేషామవతారప్రదర్శనేత్యంతనిర్బంధః -తత్తద్దేవతాకంచుకితవేషేణైవతదపేక్షితసకలప్రదానోపపత్తేరిత్యభిప్రాయేణోక్తం-వైష్ణవాగ్రేసరాఇతి - భగవద్భక్తవర్యాఇత్యర్థః - ఉక్తలక్షణధర్మశీలాఇతివైష్ణవాగ్రేసరాఇతిపదాభ్యాం''నచలతినిజవర్ణధర్మతోయః-వర్ణాశ్రమాచారవతేత్యాది''సూచితం - యథావస్థితముపాయంప్రాప్యంచావలంబమానఇతిచఫలితం-త్రాణంహినామాత్రానిష్టనివర్తనపూర్వకేష్టప్రాపణం - ఏవంవిధవైష్ణవాగ్రేసరాణాం అనిష్టశ్చభగవదలాభః-తత్సమాశ్రయణపూర్వకంతల్లాభేనైవచతస్యానిష్టస్యనివర్తనమిత్యభిప్రేత్యోచ్యతే-మత్సమాశ్రయణఇత్యారభ్యఆలాపాదిదానేనేత్యంతం-నహ్యమీషామన్నపానతాంబూలాదిధారణపోషణాదికంకింత్వహంకృష్ణఏవ సర్వమిత్యభిప్రాయేణోచ్యతే - మద్దర్శనాద్వినాస్వాత్మధారణపోషణాదికమలభమానాఇతి-అదర్శనంచానిష్పన్నయోగావస్థత్వాత్ - యద్యమీమత్సాక్షాత్కారాత్పూర్వమల్పంకాలంలోచనేమీలయిత్వాసహేరన్-తదాహమపితాదృశీం తేషామవస్థాంసహే-యాపినత్వేతేతథేత్యభిప్రాయేణోక్తం -క్షణేత్యాది''తృటియుగాయతేత్వామపశ్యతా,,మిత్యాదికమిహభావ్యం-అదర్శనదుఃఖస్యచచరమావస్థోచ్యతే - ప్రశిథిలసర్వగాత్రాభవేయురితి - స్వవిశ్లేషపరిక్లిష్టానాముజ్జీవనాయప్రవృత్తస్యాక్రమాద్భక్తానుభావ్యాకారాఉచ్యంతే - మత్స్వరూపచేష్టితావలోకనాలాపాదిదానేనేతి-నహ్యపవర్గసుఖాదివదవతారమంతరేణ స్వసంకల్పమాత్రేణైవ తద్దాతుమశక్యమితిభావః - పరిత్రాణాయేత్యత్రోపసర్గేణవివిధానిష్టనివృత్తిపూర్వకవివిధేష్టప్రాప్తిస్సూచితేత్యభిప్రాయేణ మన్నామకర్మేత్యాదికంస్వరూపచేష్టితేత్యాదికముక్తం - స్వరూపమత్రవిగ్రహః-ఏవంసాధూనామాంతరభయాత్పరిత్రాణముక్తం - అథతేషామేవబాహ్యభయాత్పరిత్రాణముచ్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ - తద్విపరీతానాంవినాశాయచేతి - చకారోన్వాచయార్థః-ఇదమప్యుక్తమంతరాదిత్యాధికరణభాష్యే''సాధవోహ్యుపాసకాఃతత్పరిత్రాణమేవోద్దేశ్యం ఆనుషంగికస్తుదుష్కృతాంవినాశఃసంకల్పమాత్రేణాపితదుపపత్తేరితి,, - భాగవతానామపరాధోహిదుష్కృత్స్వకాష్ఠేత్యభిప్రాయేణతద్విపరీతానామిత్యుక్తం-''రిపూణామపివత్సలః - మచ్ఛరైస్త్వంరణేశాంతస్తతఃపూతోభవిష్యతీ''తి వద్దుష్కృతామపివినాశోనాత్యంతవినాశః - కింతు, వైపరీత్యహేతుభూతరాక్షసప్రభృతిశరీరగ్రంథ్యాదివినివర్తనం-తన్నివృత్త్యాచతేషామపిభావినీకత్వంసంభవేదితిసోఽపిధర్మసంస్థాపనపర్యవసితః-మచ్ఛేషభూతమారాధనంమమైవహిస్థాపనీయమిత్యభిప్రాయేణ మదారాధనరూపస్యేత్యుక్తం - అనుష్ఠానముఖేనోపదేశముఖేనచధర్మప్రవర్తనం వ్యాసాదిష్వావేశిత్వం - ఆరాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేన భక్త్యుత్పాదనమవతారసాధారణప్రయోజనం - పరశ్శతపురుషవా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యుగేయుగే ॥ ౮ ॥ జన్మకర్మచమేదివ్యమేవంయోవేత్తితత్త్వతః । త్యక్త్వాదేహంపునర్జన్మ నైతిమామేతిసోఽర్జున । ౯ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥దేవమనుష్యాదిరూపేణ యుగేయుగేసంభవామికృత త్రేతాదియుగ విశేషనియమోపి నాస్తీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఏవంకర్మమూల హేయత్రిగుణప్రకృతిసంసర్గరూపజన్మరహితస్య సర్వేశ్వరత్వసార్వజ్ఞసత్యసంకల్పత్వాదిసమస్తకల్యాణగుణోపేతస్యసాధుపరిత్రాణ మత్సమాశ్రయణైక ప్రయోజనందివ్యమప్రాకృతం మదసాధారణంమమ జన్మచేష్టితంచతత్త్వతోయోవేత్తి సవర్తమానందేహంపరిత్యజ్యపునర్జన్మనైతి - మామేవప్రాప్నోతి - మదీయదివ్యజన్మచేష్టితయాథాత్మ్యవిజ్ఞానేనవిధ్వస్తసమస్తమత్సమాశ్రయణవిరోధిపాప్మాస్మిన్నేవ జన్మనియథోదిత ప్రకారేణమామాశ్రిత్యమదేకప్రియోమదేకచిత్తోమామేవప్రాప్నోతి ॥ ౯ ।

దిజన్మత్రయశత్రుశ్శిశుపాలోపిహికృష్ణదర్శనేన "ప్రీతిమాన్భూత్వా ముక్తింగత" ఇత్యభిప్రాయేణారాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేనేత్యుక్తం - "రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణ"మిత్యాదిచభావ్యం - ఏతేషధర్మస్య సమ్యక్స్థాపనంహిస్వపర్యంతతయాస్థాపనమిత్యుక్తంభవతి - యుగేయుగఇతి - వీప్సాతాత్పర్యం వ్యనక్తి - కృతత్రేతాదీతి - నతు, ప్రతియుగమవశ్యంసంభవామి-నాపియుగవిశేషనిర్బంధఇతిభావః (*) ప్రాసంగికస్యావతారయాథాత్మ్యకథనస్యపరమప్రకృతమోక్షోపయోగిత్వముచ్యతే - జన్మకర్మేతిశ్లోకేన-ఏవమితిఅజోపిత్యాదినోక్తప్రకారేణేత్యర్థః - దివ్యమిత్యస్యైవార్థోఽప్రాకృతమితి - మదసాధారణమిత్యనేన"బహుస్యాంప్రజాయేయే"త్యుక్తజన్మవ్యవచ్ఛేదః - వహ్న్యాద్యుష్ణ్యాదివద్ధర్మిగ్రాహకప్రమాణసిద్ధఃపదార్థాంతరేషు దృష్టశ్చప్రకారోనతర్కబాధ్యఇతిభావః - జన్మకర్మచమేదివ్యమిత్యుక్తేజన్మవత్తద్ధేతుభూతంపుణ్యమపికిమస్తీతిశంకావ్యుదాసాయచేష్టితమితివ్యాఖ్యాతం - తత్త్వతఇతి - సంశయవిపర్యయరాహిత్యమిత్యర్థః - దేహంపరిత్యజ్యేత్యుక్తేప్రారబ్ధకర్మపర్యవసానదేహంపరిత్యజ్యేతి సాధారణప్రతీతిస్స్యాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయవర్తమానదేహంపరిత్యజ్యేత్యుక్తం - ఏతచ్చయోవేత్తిసపునర్జన్మనైతీతి - వేదితృత్వావస్థాపేక్షయాపునర్జన్మప్రతిషేధాత్ఫలితం - పునర్జన్మనైతీత్యనేనవిరోధినివృత్తిరుచ్యతే - మామేతీతిదృష్టప్రాప్తిఃనకేవలం విరోధినివృత్తిమాత్రేణ స్వాత్మానందానుభవమాత్రమపిత్వవతారరహస్యజ్ఞానవాన్మామేవప్రాప్నోతీత్యవధారణార్థః-నను,వర్తమానదేహంపరిత్యజ్యేత్యాద్యయుక్తం- ప్రారబ్ధకర్మావసానేహిమోక్షశ్శారీరకేనిర్ణీతః - ప్రారబ్ధస్యచకర్మణఃకియంతిజన్మానిసాధ్యానీతిననియమః - వ్యాసాదిష్వనియమదర్శనాత్-నచ,జన్మకర్మజ్ఞానమాత్రాన్మోక్షః -దీర్ఘకాలనైరంతర్యాదరసేవనీయదుష్కరతరకర్మజ్ఞానానుగృహీతోపాసనశాస్త్రార్థ నైరర్థక్యప్రసంగాదిత్యత్రాహ- మదీయేతి-దివ్యజన్మచేష్టితజ్ఞానేనోపాసనవిరోధినాంసమస్తానాంపాపానాంనివృత్తత్వాదస్మిన్నేవజన్మనిజన్మాంతరారంభకపాపాంశప్రశమనసమర్థపుష్కలోపాసననిష్పత్తేర్నజన్మాంతరపరిగ్రహః-స్మరంతిచ-"వినిష్పన్నసమాధిస్తుముక్తింతత్రైవజన్మని"తి - ఏవంచోపాసనపౌష్కల్యహేతుతయాస్యాభిధానాత్పరంపరయామోక్షసాధనత్వమితినోపాసనశాస్త్రవైయర్థ్యమితి భావః-యథోదితప్రకారేణమామాశ్రిత్యేతిపుష్కలత్వానావస్థోచ్యతే-మదేకప్రియఇతిశుభక్తిరూపాపన్నతోక్తిః-అహమేకఏవప్రియః-ప్రీతివిషయోయస్యసమదేకప్రియః"ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహ"మితివక్ష్యతే-ఏతేనపురుషార్థాంతరనిష్ఠవ్యవచ్ఛేదః-మదేకచిత్తఇతిసమాధ్యవస్థా-మయ్యేకస్మిన్నేవచిత్తంయస్యసమదేకచిత్తః (*)

శ్రీ॥ గీ॥ వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః । బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః ॥ ౧౦ ॥ యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాంస్తథైవ భజామ్యహమ్।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తదాహ॥ మదీయజన్మకర్మతత్త్వజ్ఞానాఖ్యేన తపసా పూతా బహవ ఏవం సంవృత్తాః - తథా చ శ్రుతిః "తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోని"మితి - ధీరాః ధీమతామగ్రేసరా ఏవ తస్య జన్మప్రకారం జానన్తీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ న కేవలం దేవమనుష్యాదిరూపేణావతీర్య మత్సమాశ్రయణాపేక్షాణాం పరిత్రాణం కరోమి - అపితు, యే మత్సమాశ్రయణాపేక్షా యథా యేన ప్రకారేణ స్వాపేక్షానురూపం మాం సఙ్కల్ప్య ప్రపద్యన్తే

ఉపాసనవైయర్థ్యమిత్యాదిశఙ్కోత్తరత్వేన యోరయమర్థ ఉక్తః - అయమేవ వీతరాగేతి శ్లోకేనోచ్యత ఇత్యాహ - తదాహేతి - తదేవ పూర్వప్రస్తుతం జ్ఞానమిహ జ్ఞానతపసేత్యుచ్యతే - "మన్మయా మాముపాశ్రితా" ఇతి తు పరమ్పరయా తత్సాధ్యజ్ఞానమిత్యభిప్రాయేణాహ - మదీయేతి - అస్య శ్లోకస్య పూర్వశ్లోకేన వ్యాఖ్యాతప్రాయత్వాదేవం సంవృత్తా ఇతి సంగ్రహేణోక్తమ్ - తథా హి జ్ఞానతపసా పూతా ఇత్యస్యార్థో మదీయేత్యారభ్యాప ఇత్యన్తేన ప్రపఞ్చితమ్ - మామాశ్రిత్యేత్యనేన మాముపాశ్రితా ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః - మదేకప్రియ ఇత్యనేన వీతరాగభయక్రోధా ఇత్యస్యార్థోఽభిప్రేతః - విషయాన్తరేషు ప్రీతిర్హి రాగః తద్విరోధిషు నిరసనేచ్ఛా క్రోధః ఆగామిష్టవిరోధ్యనిష్టాగమోత్ప్రేక్షా భయమ్ - తదేతదఖిలమపి నవాసుదేవభక్తానామస్తి - తదేకప్రియత్వేన విషయాన్తరే రాగాభావాత్ తత ఏవ తన్మూలక్రోధాభావాత్ తల్లాభాలాభవ్యతిరిక్తేష్టానిష్టాభావేన భయాభావాచ్చ - ఇదం చ "న క్రోధో న చ మాత్సర్య"మిత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్ - మన్మయా ఇత్యత్రేశ్వరాభేదదర్శిన ఇతి శఙ్కరోక్తమ్ - శాస్త్రోపక్రమాదివిరోధాచ్ఛబ్దస్య చావాచకత్వాన్మత్పరైకచిత్తా ఇతి మన్మయా ఇత్యస్యార్థః - జ్ఞానవిషయమాత్రేణ మయా ప్రచురా మన్మయాః - తాదాత్మ్యవికారార్థయోరత్రానుపపన్నత్వాచ్చ - అన్తర్యామిత్వవివక్షాయాం తస్య సర్వసాధారణత్వాన్నిరస్తమ్ - మామేవ ప్రాప్నోతీత్యనేన మద్భావమాగతా ఇత్యస్యార్థో దర్శితః - ముక్త్యవస్థాయామపి తాదాత్మ్యస్య శ్రుతిస్మృతితదర్థాపత్తిసూత్రాదివిరుద్ధత్వాదత్రాపి మామేతి సోఽర్జునేతి కర్మకర్తృవ్యపదేశాన్మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి పరస్తాద్వక్ష్యమాణత్వాచ్చ మద్భావమాగతా ఇత్యస్య మత్స్వభావమపహతపాప్మత్వాదికం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - యద్వా, బ్రహ్మైవ భవతీత్యాదావివాత్యన్తసామ్యాత్తద్వ్యపదేశః - అవతారరహస్యస్య చ జ్ఞాతవ్యత్వే శ్రుతిరప్యస్తీత్యాహ - తథా చేతి - ఉక్తార్థసంవాదిత్వం వివృణోతి - ధీమతామగ్రేసరా ఇత్యాదినా - ఏవం ధీరశబ్దస్య నిర్వచనేన ప్రాగుక్తభగవత్ప్రాప్తిపర్యన్తాభఙ్గురజ్ఞానవత్త్వముక్తం భవతి - పరిజానన్తీత్యత్రోపసర్గేణ పూర్వోక్తయథావస్థితప్రకారోఽభిప్రేత ఇతి జ్ఞాపనాయైతస్య జన్మప్రకారం జానన్తీత్యుక్తమ్ - ధీమతామగ్రేసరా ఏవేతి ప్రాగేతు విశేషవిధేః శేషనిషేధః ఫలిత ఇతి భావః - ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థం దేవమనుష్యాదిసజాతీయస్వేచ్ఛావతారవర్ణనముఖేనోపాసనోపయుక్తం స్వస్య సౌలభ్యముక్తమ్ (*) అథ తస్యైవ కాష్ఠాం ప్రాప్తాం దర్శయతి - యే యథేతి శ్లోకేన - అత్ర కృష్ణావతారవృత్తాన్తేన సహ న్యూనావతారవృత్తాన్తోఽపి సంగృహీతః - యే యథా తాంస్తథైవేతి శబ్దాః పూర్వోక్తాధికారితదనుష్ఠానప్రకారాదినియమనివృత్తిపరా ఇత్యభిప్రాయేణాహ - న కేవలమితి - స్వాపేక్షానురూపమితి పతిత్వపుత్రత్వసారథిత్వవరాహనారసింహాదిప్రక్రియయేత్యర్థః - సఙ్కల్ప్య మనోరథవిషయం కృత్వేత్యర్థః - ఏత-

శ్లో ౧౧ భా॥ సమాశ్రయంతే - తాన్ప్రతి తథైవ తన్మనీషితప్రకారేణ భజామి మాం దర్శయామి - కిమత్ర బహునా, సర్వే మనుష్యాః మదనువర్తనైకమనోరథా మమ వర్త్మ మత్స్వభావం సర్వం యోగినాం వాఙ్మనసాగోచరమపి స్వకీయైశ్చక్షురాదికరణైస్సర్వశస్స్వాపేక్షితైః

దేవాత్రప్రపదనమిత్యాహ - సమాశ్రయంత ఇతి - తాం స్తథైవ భజామ్యహమిత్యత్ర తద్భజన ప్రకారేణాహ మపి తాన్భజామీత్యేతదసంగతమితి శంకానిరాసాయ తథైవేత్యస్యార్థమాహ - తన్మనీషితప్రకారేణేతి - న తు, స్వకీయపరత్వానురూపప్రకారేణేతి భావః - అత్ర యథాభిలషితఫలప్రదానేన పక్షపాతపరిహారార్థత్వంప రోక్తంపూర్వోత్తరాభ్యాం నాత్యంతసంగతం చాతుర్వర్ణ్యం మిత్యాదినార్థతః పునరుక్తిశ్చ స్యాత్ - సేవ కాన్ప్ర తి సేవ్యస్య భజనం నామ సులభదర్శనత్వమిత్యభిప్రాయేణ మాం దర్శయామీత్యుక్తం - ఉక్తార్థస్య లోకేపి ప్రదర్శ నపరముత్తరార్ధం - న పునర్యదిహ్యహం న వర్తేయమిత్యాదావివ స్వస్య లోకానువిధేయానుష్ఠానవత్త్వపరం - తస్యే హాసంగతత్వాదిత్యభిప్రాయేణ వాఙ్మనసాగోచర సౌలభ్యపరతాం వివృణోతి - కిమత్ర బహునేతి - మనుష్యశబ్ద స్త్ర్యాదీనామపి సంగ్రాహక ఇత్యభిప్రాయేణ సర్వశబ్దః - వర్త్మశబ్దో న సాక్షాత్సరణివాచకః - అసంగత వాక్యార్థ త్వప్రసంగాన్నాప్యాచారపరః - తస్యాప్యత్రాసంగతత్వేనోక్తదూషణత్వాత్ - అత ఏవైవం ప్రవర్తితం చ క్రం "తేనైవ స్థాపితా బ్రహ్మమర్యాదా లోకభావినీ" త్యాద్యుక్తశాస్త్రమర్యాదానువర్తనపరత్వమపి నిరస్తం - అతో త్ర సౌలభ్యోపదేశప్రకరణస్వాసాధారణే విగ్రహచేష్టాసౌశీల్యాది స్వభావసముదాయపరత్వమేవోచిత మిత్య భిప్రాయేణోక్తం - మమ వర్త్మ మత్స్వభావం సర్వమితి - సరణివాచకమపి హి శబ్దముపచారాత్స్వభావవి షయతయా ప్రయుంజతే - యథా "కోయం పంథా యదసి విముఖో మందభాగ్యే మయీత్థ" మితి మనుష్యా ఇత్యనేన సూచితముచ్యతే - యోగినామితి - యోగపరిశుద్ధమనసాం వాఙ్మనసాగోచరమపి మాంసచక్షుషో మనుష్యా బాహ్యేంద్రియైరప్యనుభవంతీత్యర్థః - ప్రియతమపితృపుత్రసుహృద్భ్రాతృభృత్యసారథిత్వాదిరూపాణ్య ర్చావతారరూపాణి చ సర్వశ ఇత్యనేన వివక్షితానీత్యాహ - స్వాపేక్షితైరితి - అనుభూయానువర్తంతే - అనుభవంతో వర్తంత ఇత్యర్థః - అలంకరణయాత్రోత్సవసేవాదిర్వా ప్రకారః - అత్ర యోగినాం వాఙ్మనసాగో చరమపి చక్షురాదికరణైరితి వచనాదర్చావతారరూపేపి పరరూపత్వానుసంధానం దర్శితం - యథా స్మరంతి "తా మేబ్రహ్మరూపిణీ"మితి వక్ష్యతి చ భగవాన్ "భుజైశ్చతుర్భి" రిత్యాది - ఏవం ప్రసంగాత్కృతం సౌలభ్యాదికం సా రథ్యాదినా పశ్యతోపి పాణ్డవస్యోపాసిసిసాపూర్త్యర్థం కంఠోక్త్యా వ్యుపదిదేశ - న స్వేతావతాపి చోద్యానుమాన తర్కాణాం పరిహార ఉక్తో భవతి - తదుచ్యతే - హేయప్రత్యనీకః స్వయం హేయం కథముపాదదీతేతి చోద్య మవతారాదేర్హేయత్వాభావాదేవ నిరస్తం - తదభావశ్చాకర్మవశ్యత్వాప్రాకృతత్వ స్వేచ్ఛాకృతత్వాదిభిః పుణ్య పాపాద్యభావే నియంత్రింత గాభావే చ కథం జన్మాదీత్యేతదపి స్వేచ్ఛయా పరిగృహీతం - హితాహితాజ్ఞానాశక్త్యాది చోద్యమకర్మవశ్యస్య లీలయావతరతో హ్యహితాభావాత్తదజ్ఞానాభావాచ్చ నిరస్తం - ప్రయోజనాభావచోద్యం తు సాధుపరిత్రాణాదిప్రయోజనవర్ణనేనాపాకృతం - యత్తు సాధుపరిత్రాణాదౌ సంకల్పమాత్రేణాపి శక్యే కిమవ తారాదినేతి - తదపి "పరిత్రాణాయ సాధూనా" మిత్యత్ర మన్నామేత్యారభ్యాలాపనదానేన తేషాం పరిత్రాణార్థ త్వం తేన భాష్యేణ "ధర్మసంస్థాపనాయే"త్యత్రారాధ్యస్వరూపప్రదర్శనేనేత్యనేన చ మేయ ధర్మత్వాత్ర సర్వసాధార ణస్వసౌలభ్యాతిరేకప్రదర్శనేన చ పరిహృతం - యదుక్తమీశ్వరో న వస్తుతో జన్మాదిమాన్ అకర్మవశ్యత్వాత్ - ము

శ్రీ|గీ||మూ||మమవర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః || ౧౧ || కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం

శ్రీ|గీ| భా||స్సర్వప్రకారైరనుభూయానువర్తంతే || ౧౧ || ఇదానీం ప్రాసంగికం పరిసమాప్య ప్రకృతస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతాప్రకారం వక్తుం తథావిధకర్మయోగాధికారిణో దుర్లభత్వమాహ || సర్వ ఏవ పురుషాః కర్మణాం ఫలం

క్త్వాత్మవదితి తత్రేశ్వరాభ్యుపగమానభ్యుపగమయోర్ధర్మిగ్రాహకబాధాశ్రయాసిద్ధీ - కించ, కిమత్ర కర్మహేతుక
జన్మాదిరహిత ఇతి సాధ్యార్థః - ఉతాకర్మహేతుకజన్మాదిరహిత ఇతి - అథవా సామాన్యేన జన్మమాత్రరహిత ఇతి - న
ప్రథమస్సిద్ధసాధనాత్ - న ద్వితీయః హేతోరప్రయోజకత్వాత్ - న హి కర్మనివృత్తిరకర్మహేతుకం జన్మాపి నివర్త
యతి - నిషేధ్యస్వరూపసమర్పకప్రమాణేన బాధశ్చ - యథాగ్నేరౌష్ణ్యానుమానేన - న తృతీయః దృష్టాంతస్య సాధ్యవికల
త్వాన్ముక్తస్యాపి హి శరీరపరిగ్రహో "జక్షత్క్రీడన్ రమమాణః" "స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధః - త
ర్హి ముక్తోఽపి పక్షీకృత ఇతి చేత్ తదా కోఽన్యో దృష్టాంతః - ఘటాదిరితి చేన్న - తత్ర శరీరపరిగ్రహాద్యభావస్య అచేతన
త్వోపాధికత్వాత్ - ఏతేన యో జన్మాదిమాన్ స కర్మవశ్య ఇతి వ్యతిరేకోఽపి భగ్నః - యస్త్వీశ్వరనియోగవిషయత్వా
దితి - సోఽపి ప్రథమేన తుల్యార్థః - పుణ్యపాపనిరూపకశాస్త్రస్యైవేశ్వరాజ్ఞారూపత్వాద్ద్వ్యత్తుయత్కారణరహితత్వా
ద్యో యత్కారణరహితః న స తద్వానితి తదప్యసత్ - ఉపాదానకారణవివక్షాయాం ప్రయోగే త్వప్రాకృతాకర్మనిమి
త్తావతారోపాదాననిత్యవిగ్రహసద్భావోపపాదనాద్ధేత్వసిద్ధేః - నిమిత్తవివక్షయా ప్రయోగే తు సంకల్పాదినిమి
త్తోపపాదనాత్ సామాన్యవివక్షాపి తత ఏవోక్తోత్తరా - ఏవం సంకుచితజ్ఞానశూన్యత్వాదిత్యాదిష్వపి ధర్మిగ్రాహక
బాధాదికం భావ్యం - సాధ్యప్రయోజనరహితత్వాదిత్యత్ర హేత్వసిద్ధిశ్చ - సాధుపరిత్రాణలీలాదిప్రయోజనస్యోక్త
త్వాత్ తథాపీదానీంతనం సుఖం ప్రాప్తం నాస్తీతి తేనాంశేనాపూర్ణత్వం ప్రసజ్యత ఇతి చేన్నేదమపూర్ణత్వం - ఇష్టత్వవి
ఘాతాభావాదిష్టకాలే చ తత్సిద్ధేస్తత్తదానీమపి యదీచ్ఛేత్ సిద్ధ్యేదితి యోగ్యతాసద్భావాదుత్తరకాలీనస్యాపి తస్య ప్రా
గీశ్వరేణ సర్వజ్ఞేన స్వసుఖతయానుసంధీయమానత్వాదేవమతీతేఽపి భావ్యం - భవిష్యతోఽపి సుఖత్వేన ప్రకాశమాన
త్వే కిమర్థం తత్రేచ్ఛేతి చేదుత్పత్త్యర్థమితి బ్రూమః - తయా కిం ప్రయోజనమితి చేత్తైవ సా తర్హి పూర్వో
త్తరకాలయోర్నాస్తీతి తయోః కాలయోరపూర్ణత్వమితి చేన్న - తత్కాలీనతయా తస్యైవ సర్వదా జ్ఞాయమాన
తయా పూర్ణత్వాత్ - నను, కస్యచిదిష్యమాణత్వం తదలాభే దుఃఖాదితి చేన్న - తల్లాభస్య ప్రయోజనత్వేనైవ
తదుపపత్తేః - అశక్తస్య హి తదిచ్ఛతస్తదసిద్ధేర్దుఃఖం జాయతే - శక్తస్య తు తదిచ్ఛైవ తత్సుఖం పుష్యతీతి న సంక
టం కించిదితి - ఏతేన సాధ్యప్రయోజనరహితత్వే హేతావనుక్తదృష్టాంతోఽపి సాధనవికలః "జక్షత్క్రీడన్" ఇత్యాది
శ్రుతేః - హేతుపరమసామ్యాపన్నదృష్టాంతేన సర్వజ్ఞత్వాదిత్యాదిహేతవస్త్వేష్వపి సాధ్యవికలత్వాదిదోషస్సమా
నః - ప్రసంగాశ్చానుమానవద్వ్యాప్త్యాద్యభావేన దూషితా ఇతి - తదేవం సిద్ధం జన్మాదికమీశ్వరస్య సత్యం - తత్ప్ర
తిపాదకం చ వచః ప్రమాణమితి - యత్త్వవతారేషు దుఃఖశోకభయాదికం క్వచిదుచ్యతే - తదస్యాపహతపాప్మత్వా
దిబలాత్ "తేన వంచయతే లోకాన్" ఇత్యాదివచనబలాచ్చాభినయమాత్రం మంతవ్యమితి - ఏవమధ్యాయార్థతయాభి
హితేషు షట్సు ప్రయోజకం ప్రాసంగికం చోక్తం (*) అథ ప్రకృతస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతాప్రకా
రం వక్తుం తదుపోద్ఘాతతయా షట్ శ్లోకాః ప్రవర్తంతే - తత్రాధికారివిషయాశ్చత్వారః - కర్మస్వరూపవిష
యౌ ద్వావిత్యవాంతరవిభాగః - తదిదమభిప్రేత్య ప్రథమం శ్లోకమవతారయతి - ఇదానీమితి - కాంక్షంత

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యజంత ఇహ దేవతాః । క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిర్భవతి కర్మజా ॥ ౧౨ ॥ చాతుర్వర్ణ్యం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కాంక్షమాణాః ఇంద్రాది దేవతా మాత్రం యజంతే ఆరాధయంతి - నతు, కశ్చిదనభిసంహితఫలః ఇంద్రాది దేవతాత్మభూతం సర్వయజ్ఞానాంభోక్తారం మాం యజతే - కుత ఏతత్, యతః క్షిప్రమస్మిన్నేవ మానుషే లోకే కర్మజా పుత్ర పశ్వన్నాది సిద్ధిర్భవతి - మనుష్యలోక శబ్ద స్స్వర్గాదీనామపి ప్రదర్శనార్థః - సర్వఏవ లౌకికాః పురుషా అక్షీణానాదికాలప్రవృత్తానంత పాప సంచయతయా ఽవివేకినః క్షిప్రఫలాకాంక్షిణః పుత్రపశ్వన్నాది స్వర్గాద్యర్థతయా సర్వాణి కర్మాణీంద్రాది దేవతారాధనమాత్రాణి కుర్వతే - నతు, కశ్చిత్సంసారోద్విగ్న హృదయో ముముక్షురుక్త లక్షణం కర్మయోగం మదారాధనభూతమారభత ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ యథోక్త కర్మయోగారంభ విరోధి పాపక్షయ హేతుమాహ ॥ చాతుర్వర్ణ్యప్రముఖం

ఇత్యత్ర విశేష సందేశాభావాత్సర్వఏవ పురుషా ఇత్యుక్తం - యే ముముక్షుతయా సంభావ్యంతే- తేఽపి హి ప్రథమం త్రివర్గప్రవణా ఇత్యేవకారాభిప్రాయః - కర్మణాం సిద్ధిమిత్యత్ర కర్మ స్వరూపశంకావ్యుదాసాయోక్తం ఫలమితి - ఇహశబ్దాభిప్రేతమాహ - ఇంద్రాది దేవతామాత్రమితి ఇహ యా దేవతాత్వేన ప్రతీయంతే తా ఇత్యర్థః- "యజదేవపూజాయా"మితి ధాత్వర్థ వ్యంజనాయారాధయంతీత్యుక్తం - ఏతేన తత్తద్దేవతారాధన భూతానాం దాన హోమాదీనామపి సంగ్రహః -సర్వాణి కర్మాణీత్యనంతరమేతద్వ్యంజయిష్యతి - వ్యతిరేకరూపమాభిప్రాయికకర్మయోగాధికారి దౌర్లభ్యమాహ - నతు, కశ్చిదితి - సర్వయజ్ఞానాం భోక్తారమిత్యనేన "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం - భోక్తారం యజ్ఞతపసా"మిత్యాదివక్ష్యమాణం సూచితం - హేతుపర హిశబ్దార్థ వ్యంజనాయ శంకతే - కుత ఏతదితి - మహతి ఫలే స్థితే కుతః క్షుద్రఫలాకాంక్షా కింనిబంధనేత్యర్థః - క్షిప్రమానుష శబ్దాభ్యాం కాలతో దేశతశ్చాసక్తిరుచ్యతే - "వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతే"త్యాదికం క్షిప్రశబ్దేన స్మారితం - అస్మిన్నేవేత్యనేన మానుషశబ్దఫలిత దేశాసక్తిర్ద్యోతనం క్షిప్రలాభాదస్మిన్నేవ లోకే లాభాచ్చ క్షుద్రేష్వపి ఫలేషు ప్రచురమాకాంక్షా స్యాదితి భావః - మానుషలోకాదిత్యేన సిద్ధం విశేషయతి - పుత్రపశ్వాది - అపవర్గప్రకరణ ఫలితమాహ - మనుష్యేతి - అతిశయితఫలసద్భావేఽపి క్షుద్రఫలాకాంక్షాయాం తదనుషంగి దుఃఖసంతానానుద్వేగే చ హేతుం దర్శయన్ కణ్ఠోక్తమాభిప్రాయికం చ సంకలయ్య వాక్యార్థమాహ - సర్వఏవేతి - లౌకికా ఇతి త్రివర్గప్రావణ్య నిదర్శనార్థముక్తం - అవివేకినః - అవివేకిత్వాదిత్యర్థః - క్షిప్రఫలాకాంక్షిణ ఇతి - క్షుద్రత్వ, నశ్వరత్వ, దుఃఖానుబంధిత్వాది దోషపుంజానాదరేణ సుఖాది వక్ష్యమాణా ఇతి భావః - ఉపలక్షణోపలక్ష్యభూతైహికాముష్మికసంకలనేనోక్తం - పుత్రపశ్వన్నాద్యస్వర్గాదీతి- ఏతేన కర్మణాం సిద్ధిమిత్యత్ర సిద్ధిశబ్దస్సామాన్య విషయ ఇతి దర్శితం - సర్వాణి కర్మాణి-యాగదానహోమాదీని (*) నన్వక్షీణానంత పాపసంచయత్వం సర్వేషాం సమం తతశ్చావివేకిత్వాత్క్షిప్రఫలకాంక్షిత్వమపి సమానం -అతః కస్యాపి ముముక్షా విరహాన్మోక్షోపాయశాస్త్రమప్రమాణం స్యాదిత్యాశంక్య శ్లోకద్వయేన తత్పరిహారః క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యథోక్తేతి- పూర్వశ్లోకోక్త మదేవతాంతరారాధనేషు క్షుద్రఫలేష్వపి సర్వస్య కర్తుస్స్వస్యైవ హేతుత్వం చాతుర్వర్ణ్య మిత్యాదినా దర్శితం - వ్యష్టిసృష్ట్యంతర్గత చాతుర్వర్ణ్యకథనం సమష్టివ్యష్టిసృష్టిసంగ్రహార్థమిత్యభిప్రాయేణ చాతుర్వర్ణ్యప్రముఖమిత్యుక్తం - వైషమ్యనైర్ఘృణ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మయాసృష్టంగుణకర్మవిభాగశః। తస్యకర్తారమపిమాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయం ॥ ౧౩ ॥
(నమాంకర్మాణిలింపంతి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం కృత్స్నంజగత్ సత్త్వాదిగుణవిభాగేన తదనుగుణశమాదికర్మవిభాగేనచ విభక్తంమయాసృష్టం - సృష్టిగ్రహణంప్రదర్శనార్థం - మయైవరక్ష్యతే మయైవచోపసంహ్రియతే - తస్యవిచిత్రసృష్ట్యాదేః కర్తారమప్యకర్తారం మాంవిద్ధి ॥ ౧౩ ॥ కథమిత్యత్రాహ ॥ యతఇమానివిచిత్ర సృష్ట్యాదీనికర్మాణి మాంనలింపంతి - నమాంసంబధ్నంతి - నమత్ప్రయుక్తాని దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యాణి సృజ్యానాంపుణ్యపాపరూప కర్మవిశేష ప్రయుక్తానీత్యర్థః - అతః ప్రాప్తాప్రాప్త వివేకేనవిచిత్రసృష్ట్యాదేర్నాహంకర్తా - యతశ్చ - సృష్టాః క్షేత్రజ్ఞాః

వ్యపరిహార ప్రస్తావాయవ్యష్టిసృష్ట్యుపాదానంగుణకర్మవిభాగశ ఇత్యేతత్ప్రపంచయిష్యమాణసత్త్వాదివిభాగవిషయమిత్యభిప్రాయేణసత్త్వాదీత్యుక్తం- సత్త్వాదిమూలత్వాత్సర్వవ్యాపారాణాంతదనుగుణేత్యుక్తం - "తమశ్శూద్రేరజఃక్షత్రేబ్రాహ్మణేసత్త్వముత్తమ"మిత్యాదిగుణవిభాగః బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశామిత్యాదికర్మవిభాగః శమాదికర్మేతి శమాద్యనుష్ఠేయమిత్యర్థః - "శమోదమఇత్యుపక్రమ్యబ్రహ్మకర్మస్వభావజ"మితివక్ష్యతే - ఏవం దేవతిర్యఙ్మనుష్యాది జాతిషువారాహపాద్మశైవకల్పాదిషుపురాణేషుప్రపంచిత స్తత్తద్గుణోద్రిక్తో విషమసృష్టిప్రకారో ద్రష్టవ్యః-శ్రుత్యాదిషుసృష్ట్యాదిసమస్తహేతుతయేశ్వరస్యజ్ఞాతత్వాత్త్వ విధానాదత్ర సృష్టిగ్రహణం రక్షాదేరపిప్రదర్శన పరమిత్యాహ - సృష్టీతి - ఏతేనవ్యష్టిసృష్ట్యాది వ్యాపారత్రయస్యాపి స్వకర్తృకత్వవచనాత్-"సృష్టింతతఃకరిష్యామిత్వామావిశ్య ప్రజాపత"ఇత్యాదేరర్థోఽప్యుక్తోభవతి - సూత్రితంచైతత్-"సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తుత్రివృత్కుర్వతఉపదేశాదితి" ([illegible]) ఏకకార్యాపేక్షు హ్యైకస్యైవకర్తృత్వంతదభావశ్చేతివ్యాహత మిత్యభిప్రాయేణచోదయతి - కథమితికర్తృత్వంతావన్ముఖ్యంఅకర్తృత్వంతు వైషమ్యప్రయోజకత్వాభావాదుచ్యతఇతివ్యంజయతి - యతఇతి - కర్మశబ్దోఽత్రనపుణ్యపాపవిషయః - ప్రకృతానుపయుక్తత్వా దిదానీంకర్మవశ్యత్వ శంకాభావాత్ - శంకితవిరోధపరిహారాత్మకత్వస్యైవ యుక్తత్వాదనపేక్షిత విధానా దపేక్షితవిధానప్రాబల్యా చ్చేత్యభిప్రాయేణేమాని విచిత్రసృష్ట్యాదీని కర్మాణీ త్యుక్తం - నమాంలింపంతీత్యస్య ముఖ్యాసంగతేరర్థ్యంతావదాహ - నమాంసంబధ్నంతీతి - కథమేతావతావిరోధ పరిహారఇత్యత్రాహ - నమత్ప్రయుక్తానీతి - వైషమ్యంశేవిశేషహేతుత్వం నిషిధ్యతఇతినవిరోధఇతిభావః - కస్తర్హివిషమసృష్టేర్విశేషహేతురిత్యత్రాహ - తానీతి - ఉక్తహేతువశాదకర్తృత్వ వ్యపదేశౌచిత్యం నిగమయతి - అతఇతి - ప్రాప్తాప్రాప్త వివేకేన పుణ్యపాపతారతమ్యానుగుణసుఖదుఃఖాది విషమసృష్టితారతమ్య దర్శనకృతవిశేష నిష్కర్షేణేత్యర్థః - యథా విచిత్రేష్వంకురేషు క్షితిజలాదీనిసామాన్య కారణాని వైచిత్ర్యంతు స్వబీజవైచిత్ర్యహేతుకంతద్వదితిభావః - ఏవం విశేషప్రయోజకత్వాభావేనాకర్తృత్వముక్తం -అథవిశేషసృష్టిఫల నిస్పృహత్వేనాకర్తృత్వ ముచ్యతఇత్యభిప్రాయేణ నమేకర్మేత్యాదికం వ్యాఖ్యాతి - యతశ్చేతి - స్వస్య స్పృహానిషేధ ఇతరేషాంస్పృహావత్త్వాభిప్రాయఇతివ్యంజనాయసృష్టాఇత్యాదికముక్తం -[సృష్టాః క్షేత్రజ్ఞా ఇతిక్రమనిర్దేశేన భోక్తృత్వదశాపన్నక్షేత్రజ్ఞసిద్ధ్యర్థాస్స.

శ్రీ· గీ· భా· సృష్టిలబ్ధకరణకళేబరాః సృష్టిలబ్ధం భోగ్యజాతం-ఫలసంగాదిహేతు(భిః) స్వకర్మానుగుణం భుంజతే - సృష్ట్యాదికర్మఫలే చ తేషామేవ స్పృహేతి న మే స్పృహా-తథాహ సూత్రకారః- "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వా"దితి తథా చ భగవాన్పరాశరః -"నిమిత్తమాత్రమేవాయం సృజ్యానాం సర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః ॥ నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వైదం నాన్యత్కించిదపేక్షతే । నీయతే తపతాం శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతా"మితి-

---

ష్టిరిత్యభిప్రేతం-భోక్తృత్వోపయుక్తాకార ఉచ్యతే - సృష్టిలబ్ధకరణకళేబరా ఇతి - న హి మదీయకరణాదిలాభార్థా సృష్టిరితి భావః - ఫలసంగాదిహేతుశబ్దో బహువ్రీహితత్పురుషయోరన్యతరేణ స్వకర్మవిశేషః -ఫలసంగాదిహేతుభిరితి పాఠః-స్వకర్మానుగుణం న తు, తన్నిరపేక్షకేవలమత్సంకల్పవిశేషానుగుణమితి భావః - కర్మఫల ఇత్యత్రాపి కర్మశబ్దః ప్రకృతసృష్ట్యాదికర్మవిషయః-ఫలస్వభావాత్తు పుణ్యపాపరూపం కర్మ ఫలితమిత్యభిప్రాయేణ సృష్ట్యాదికర్మఫలే చేత్యుక్తం - ప్రవాహానాదివాసనాదిమూలతత్తదిచ్ఛానురూపం ప్రవర్తయన్ తత్తదిచ్ఛాహేతుకతత్తత్పుణ్యపాపానుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛామి- న తు, స్వేచ్ఛానురూపం ప్రయచ్ఛామి-నాపి, స్వాతంత్ర్యమాత్రేణ విషమం ఫలం దదామి - న చ, స్వప్రయోజనార్థం పరాన్పీడయామీత్యేతదఖిలమపి న మే స్పృహేత్యంతేనోక్తం భవతి-"అత్రోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీ"దితి పంచమవేదగీతోపనిషత్సంగ్రహీతుః శారీరకసూత్రేణోక్తార్థం సంవాదయతి - తథాహేతి -తత్ప్రతిపన్నవత్సాపారమార్థ్యవిదో వచనం చ దర్శయతి - తథా చేతి - తత్ర హి వారాహప్రాదుర్భావమభిధాయ "భూరాద్యాంశ్చతురో లోకాన్పూర్వవత్సమకల్పయ"దిత్యంతేన పృథివీసముద్ధరణభూపర్వతాదివిభాగలోకవిభాగాదికముక్త్వా "బ్రహ్మరూపధరో దేవస్తతోఽసౌ రజసావృతః । చకార సృష్టిం భగవాంశ్చతుర్వక్త్రధరో హరి"రితి చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతో విష్ణోః స్వర్గాదిలోకాంతర్వర్తిసృష్టిరేవం ప్రసక్తా - తతో నిమిత్తమాత్రమితి శ్లోకద్వయముక్తం-అనంతరం చ "యథా ససర్జ దేవోఽయం దేవర్షిపితృదానవాన్ । మనుష్యతిర్యగ్వృక్షాదీన్ భూవ్యోమసలిలౌకసః - ఇత్యాదివిస్తరాదిత్యంతో మైత్రేయప్రశ్నోఽపి దేవాదివిషమసృష్టివిషయః-ప్రతివక్త్రా చ భగవతా పరాశరేణ -"మైత్రేయ కథయామ్యేష శృణుష్వ సుసమాహితః । యథా ససర్జ దేవోఽసౌ దేవాదీనఖిలాన్విభు"రిత్యారభ్య కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసీత్యంతేనాల్పవిస్తరేక్తే పునరతివిస్తరే మైత్రేయేణ పృష్టే "కర్మభిర్భావితాః పూర్వైః కుశలాకుశలాస్తు తాః । ఖ్యాత్యా తయా హ్యనిర్ముక్తాః సంహారే హ్యుపసంహృతాః ॥ స్థావరాంతాః సురాద్యాశ్చ ప్రజా బ్రహ్మంశ్చతుర్విధా" ఇత్యాదినా తత్తత్కర్మాధీనదేవాదివిషమసృష్టిహి ప్రపంచ్యతే - అతః పూర్వాపరపర్యాలోచనయా సృజ్యశబ్దేనాత్ర దేవమనుష్యాదయః సృజ్యవిశేషా నిర్దిశ్యంతే-శక్తిశబ్దేన చ తత్తత్కర్మైవ-వక్ష్యతి హి కర్మణ్యపి శక్తిశబ్దం- "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే" ఇత్యాదౌ నిమిత్తమాత్రమితి చ నోపాదానత్వనిషేధః-శ్రుతిస్మృతిసూత్రపూర్వాపరవిరోధప్రసంగాత్- అతస్తత్తత్కర్మవిశేషప్రయుక్తతయా ప్రకరణోదితవిషమసృష్టేః వైషమ్యాంశం ప్రతిపాదయిష్యమాణేన నిషిధ్యతే "మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచి"న్నితివత్ -"ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయ" ఇతి హ్యతాత్ప్రోచ్యతే - నన్వేవం సత్యప్రధానత్వమీశ్వరస్యోక్తం స్యాత్ - తదపి శ్రుత్యాదివిరుద్ధం, కర్తృత్వవిరుద్ధం చ - స్వతంత్రః కర్తేతి హి కారకచక్రం ప్రతిపాదయిష్యం కర్తృత్వలక్షణం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥నమేకర్మఫలేస్పృహా ।) (ఇతిమాంయోఽభిజానాతి కర్మభిర్నసబధ్యతే ॥౧౪॥) ఏవంజ్ఞాత్వా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥సృజ్యానాందేవాదీనాంక్షేత్రజ్ఞానాంసృష్టేఃకారణమాత్రమేవాయంపరమపురుషః - దేవాదివై
చిత్ర్యేతు ప్రధానకారణంసృజ్యభూత క్షేత్రజ్ఞానాంప్రాచీనకర్మశక్తయఏవ - అతోనిమిత్త
మాత్రంముక్త్వా సృష్టేఃకర్తారంపరమపురుషంముక్త్వా ఇదంక్షేత్రజ్ఞవస్తు దేవాదివిచిత్ర భావే
నాన్యదపేక్షతే - స్వగతప్రాచీనకర్మశక్త్యైవహి దేవాదివస్తుభావం నీయతఇత్యర్థః) ॥ * ॥
ఏవముక్తనప్రకారేణ సృష్ట్యాదేఃకర్తారమప్యకర్తారం సృష్ట్యాది కర్మఫలసంగ రహితంచ
యోమామభిజానాతి సకర్మయోగారంభవిరోధిభిః ఫలసంగాదిహేతుభిః ప్రాచీనకర్మభిర్న
సంబధ్యతేముచ్యతఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ ఏవంమాంజ్ఞాత్వావిముక్తపాపైఃపూర్వైరపిముముక్షుభి

స్మరంతి - అతోయంప్రధానశబ్ద ఉపాదానపరఇతిచేత్తన్నమిత్తోపాదానైక్యశ్రుత్యాదివిరోధాత్ - ఉపాదా
నేకరణశబ్దానౌచిత్యాచ్చ -నచాస్వాతంత్ర్యప్రసంగఃవిశేషప్రయోజనస్యకరణభూతస్యాదృష్టస్యాపితత్సాపే
క్షత్వాత్-అతోద్వితీయశ్లోకేనాపిసాధారణకారణతయేశ్వరాకాంక్షణమసాధారణాకారణాంతరనైరపేక్ష్యం
చోచ్యతే - తదేతదఖిలమభిప్రేత్యశ్లోకద్వయంవ్యాఖ్యాతి - సృజ్యానామితి - సృజ్యశబ్దస్యప్రకరణవిశే
షితోర్థః - క్షేత్రజ్ఞానామిత్యనేనోక్తః - నిమిత్తశబ్దస్యాతోపాదానసహపఠితనిమిత్తపరత్వవ్యుదాసాయా
హ - కారణమాత్రమితి - సృజ్యశక్తయఇత్యత్ర సమానాధికరణ సమాసభ్రమవ్యుదాసాయ సృజ్యభూ
తేత్యాద్యుక్తం - ప్రళయకాలే కరణకళేబరాది రహితానామవిభాగాపన్నానాం కథంకర్మేతిశంకావ్యుదా
సాయ ప్రాచీనేత్యుక్తం - పూర్వకల్పసంభవశరీరైః కర్మాణినిష్పన్నాని - "నాభుక్తంక్షీయతేకర్మ క
ల్పకోటిశతైరపి" తిహిస్మరంతి - నచ, నిత్యానాంక్షేత్రజ్ఞానాం ప్రళయేప్యత్యంతావిభాగః -సూత్రితంచై
తత్ - "నకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వా దుపపద్యతేచాప్యుపలభ్యతేచేతి" - వస్తుశబ్దోత్రప్రకరణాది
సిద్ధసృజ్యవిశేషవిషయ ఇత్యభిప్రాయేణేదంక్షేత్రజ్ఞవస్త్విత్యుక్తం - స్వశక్త్యావస్తువస్తుతాం నీయతఇత్యుక్తే
అవస్థాంతరం నీయతఇత్యేవోక్తంభవతి - ప్రాగసత స్సత్తాయోగిత్వవివక్షాయాం సత్కార్యవాదసిద్ధాంత
విరోధాత్స్వశక్త్యావస్తువస్తుతామిత్యత్ర ఆత్మాశ్రయాదిప్రసంగాచ్చ - తచ్చావస్థాంతరమస్మిన్ప్రకరణేప్రళయ
దశాపన్నానాందేవాది భావఏవేత్యభిప్రాయేణ దేవాదివస్తుభావమిత్యుక్తం - తదేవంకర్తృత్వాకర్తృత్వ
యోరవిరోధ ఉపపాదితః - ఉక్తార్థస్యప్రకృతోపయోగ ఉచ్యతే - ఇతి మామిత్యాదినా - ఇతిశబ్దశ్చా
తుర్వర్ణ్యమిత్యాదికం సర్వంపరామృశతీత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - కర్మభిరితిసామాన్యతోనిర్దే
శేపి ప్రకృతజ్ఞాన మాత్రాత్సర్వకర్మవినాశాయోగాత్ - ఏవంజ్ఞాత్వాకృతం కర్మేత్యనంతరవాక్యానురో
ధాచ్చ సంకోచే కార్యే ప్రకృతోపయుక్తో విశేషోయమేవేత్యభిప్రాయేణ కర్మయోగారంభ విరోధిభి రిత్యా
ద్యుక్తం - విరోధిత్వేవాంతరవ్యాపారకథనంఫలసంగాదిహేతుభిరితి - యద్వా, ఫలసంగాదినా కృతత్వా
త్ఫలాదిద్వారా కర్మయోగారంభవిరోధిభిరితిభావః - అత్ర ప్రాచీనశబ్దేన నిష్పన్నోపాసనస్యహ్యుత్తరా
ఘాశ్లేష ఇత్యభిప్రేతం - ప్రాచీనైః ప్రాగేవబద్ధస్య కస్తైరబంధ ఇత్యత్రాహ - ముచ్యతఇత్యర్థ ఇతి - ఏవం
శ్లోకద్వయేన యథోక్తకర్మయోగారంభవిరోధి పాపక్షయహేతురుక్తః (❋) తత్పూర్వకం కర్మ

శ్రీగీ॥ జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః । కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్ ॥ ౧౫ ॥
కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః ।

శ్రీ భా॥ ఉక్తలక్షణం కర్మ కృతం - తస్మాత్త్వముక్తప్రకార మద్విషయజ్ఞానవిధూత పాపైః పూర్వైర్వివస్వన్మన్వాదిభిః కృతం పూర్వతరం పురాతనం తదానీమేవమయోక్తం వక్ష్యమాణాకారం కర్మైవ కురు ॥ ౧౫ ॥ వక్ష్యమాణస్య కర్మణో దుర్జ్ఞానతామాహ ॥ ముముక్షుణాఽనుష్ఠేయం కర్మ కిం రూపం అకర్మ చ కిం, (కిం రూపం చ అకర్మ - కర్మఫలాభిసంధిరహితం భగవదారాధనరూపం). అకర్మేతి కర్తురాత్మనో యాథాత్మ్యజ్ఞానముచ్యతే అనుష్ఠేయం కర్మ తదన్తర్గతం జ్ఞానం చ కిం రూపమిత్యుభయత్ర కవయో విద్వాంసోఽపి మోహితాః యథావన్న జానన్తి - ఏవమన్తర్గత జ్ఞానం యత్కర్మ తత్తే ప్రవక్ష్యామి - యత్ జ్ఞాత్వాఽనుష్ఠాయాశుభాత్సంసారబన్ధాన్మోక్ష్యసే

యోగం శిష్టానుష్ఠానప్రదర్శనేన దృఢయన్ అర్జునం ప్రత్యనుశాస్తి ఏవమితి శ్లోకేన - ఏవమితి - కర్తృత్వాకర్తృత్వాదినోక్త ప్రకారేణేత్యర్థః - జ్ఞాత్వా కృతం కర్మేత్యుక్తే జ్ఞానస్య కర్మకరణహేతుత్వం సూచితం - కర్మభిర్న బధ్యత ఇతి చ పూర్వముక్తం - అతో విరోధిపాపనివర్తనద్వారా జ్ఞానస్య కర్మహేతుత్వమితి వ్యంజనాయ జ్ఞాత్వా విముక్తపాపైరిత్యుక్తం - కర్మశబ్దోఽత్ర ముముక్షుకర్తవ్యవిషయత్వాద్వ్యవహితమపి ప్రధానప్రకృతం కర్మయోగమవలమ్బత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తలక్షణమిత్యుక్తం - త్వంశబ్దో గృహీతస్వయాథాత్మ్యోపదేశతాం సూచయతీత్యభిప్రాయేణ త్వముక్తప్రకారమద్విషయ జ్ఞానవిధూతపాప ఇత్యుక్తం - ఇమం వివస్వత ఇత్యాదావుదాహృతానుష్ఠాతారః పూర్వైరితి పరామృశ్యన్త ఇత్యభిప్రాయేణ వివస్వన్మన్వాదిభిరిత్యుక్తం - పూర్వతరమిత్యస్య క్రియావిశేషణత్వవ్యుదాసాయాహ - పురాతనమితి - తదభిప్రేతమాహ - తదానీమేవమయోక్తమితి - ఏవం ప్రవాహానాదిత్వమిహ వివక్షితం - కర్మయోగస్వరూపనిష్కర్షోపోద్ఘాతరూపత్వాదస్య వక్ష్యమాణాకారమిత్యుక్తం (౧౫) కిం కర్మేతి శ్లోకే కర్మాకర్మశబ్దాభ్యాం పృథక్ జ్ఞాతవ్యభ్రమస్స్యాదితి తద్వ్యుదాసాయాహ - వక్ష్యమాణస్య కర్మణ ఇతి - కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదిత్యాదినా కర్మాకర్మణోర్ద్వయోరప్యేక కర్మయోగాంశత్వం వివక్ష్యతే - అత్రాపి శ్లోకే తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామీతి వ్యాచ్యత ఇత్యభిప్రేత్య వక్ష్యమాణస్య కర్మణ ఇత్యుక్తం - దుర్విజ్ఞానత్వజ్ఞాపనాయాహ - ముముక్షుణాఽనుష్ఠేయమితి - కర్మాభావాదివ్యుదాసాయాహ - ఆత్మనో యథాత్మ్యజ్ఞానమితి - అకర్మేతి అనుష్ఠానోపయోగిత్వ జ్ఞాపనాయ కర్తురిత్యుక్తం - కవయః క్రాన్తదర్శిన ఇతి ప్రసిద్ధ్యార్థాన్తరాప్రసిద్ధేరత్రానుపయోగాచ్చ విద్వాంస ఇత్యుక్తం - మోహితా ఇత్యత్రాజ్ఞానం అయథాజ్ఞానం చ వివక్షితం - తదుభయసంగ్రహాయాహ - యథావన్న జానన్తీతి - మోహితాః విప్రకీర్ణైః శాస్త్రైరితి శేషః - కిం కర్మ కిమకర్మేతి ద్వయోః ప్రకృతత్వేపి కర్మ ప్రవక్ష్యామి కురు కర్మైవ గహనా కర్మణో గతిరితి పూర్వాపరపరామర్శేన కర్మణః ప్రాధాన్యమకర్మణస్తద్విశేషణత్వం చ వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణ తచ్ఛబ్దాభిప్రేతం వైశిష్ట్యం వ్యనక్తి ఏవమన్తర్గతజ్ఞానమితి - సంసారబన్ధాది పరమప్రయోజనవివక్షయోక్తం జ్ఞాత్వా మోక్ష్యస ఇతి - ఏతావతి నిర్దిష్టే అనుష్ఠాయేతి - కుతో లబ్ధమిత్యత్రాహ - కర్తవ్యకర్మ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తత్తేకర్మ ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వామోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥ ౧౬ ॥ కర్మణోహ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యంచవికర్మణః । అకర్మణశ్చబోద్ధవ్యం గహనాకర్మణోగతిః ॥ ౧౭ ॥ కర్మణ్యకర్మయః పశ్యే దకర్మణిచకర్మయః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కర్తవ్యకర్మజ్ఞానంహ్యనుష్ఠానఫలం॥ ౧౬ ॥ కుతోస్యదుర్జ్ఞానతేత్యత్రాహ ॥ యస్మాన్మోక్షసాధనభూతే కర్మస్వరూపేబోద్ధవ్యమస్తి - వికర్మణిచ - నిత్యనైమిత్తికకామ్యరూపేణ తత్సాధనద్రవ్యార్జనాద్యాకారేణచ వివిధతామాపన్నం కర్మవికర్మ - అకర్మణి జ్ఞానేచ బోద్ధవ్యమస్తి - గహనాదుర్జ్ఞానా ముముక్షోఃకర్మణోగతిః - వికర్మణిబోద్ధవ్యం నిత్యనైమిత్తిక కామ్యద్రవ్యార్జనాదౌ కర్మణిఫలభేదకృతం వైవిధ్యంపరిత్యజ్యమోక్షైకఫలతయై కశాస్త్రార్థత్వానుసంధానం - తదేతద్వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేత్యత్ర ప్రోక్తమితి నేహ ప్రపంచ్యతే ॥ ౧౭ ॥ కర్మాకర్మణోర్బోద్ధవ్యమాహ ॥ అకర్మశబ్దేనాత్ర కర్మేతరత్ప్రస్తుతమాత్మజ్ఞానముచ్యతే - కర్మణిక్రియమాణఏవాత్మజ్ఞానంయఃపశ్యేత్

జ్ఞానమితి - అత్రజ్ఞాత్వేతి పదమజహల్లక్షణయాకర్మజ్ఞానానుష్ఠానమపి గృహ్ణాతి - కురుకర్మైవతస్మాత్త్వ మితిహ్యనంతరమేవోక్త మన్యథాకర్మానుష్ఠాన విరోధినైరర్థక్యంచస్యాదితిభావః (❋) తత్తే కర్మప్రవక్ష్యామీత్యుక్త్వా అనంతరంకర్మైవనోపదేశ్యం - కర్మణోహ్యపీత్యాదితు కస్య కస్యామాకాంక్షా యాముచ్యతఇత్యత్రాహ - కుతోస్యేతి - యస్మాదితిహిశబ్దార్థః - కర్మణోబోద్ధవ్యమిత్యాదిరూపేణ వచనంబోద్ధవ్యాంశ విశేషనిష్కర్షాంశ పరమితివ్యంజనాయ కర్మస్వరూపేణ బోద్ధవ్యమస్తీత్యుక్తం - అత్ర సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ గహనా కర్మణోగతిరిత్యత్ర గతిశబ్దోబోద్ధవ్యప్రకార పరఇత్యభిస్వరూప శబ్దాభిప్రాయః - అత్రవికర్మశబ్దేన “పాషండినోవికర్మస్థా” నిత్యాదావివ నవిరుద్ధంకర్మోచ్యతే - తస్యాత్రోపయోగాభావా దతోత్రవిశబ్దానుష్ఠేయ వైవిధ్యపరః - వైవిధ్యంచతత్ర నిత్యాదిరూపంప్రసిద్ధ మిత్యభిప్రాయేణాహ నిత్యేతి - ఆదిశబ్దేనరక్షణతదుపాయ ప్రవృత్త్యాదిగృహ్యతే - అత్రాపికర్మాకర్మశబ్దయోఃప్రతిషిద్ధ కర్మతూష్ణీంభావపరత్వేన పరవ్యాఖ్యానం గహనాకర్మణోగతి రితి నిగమనేనవిరుద్ధం - తత్రాపివికర్మాద్యుపలక్షణార్థత్వం క్లిష్టం - ఏవముత్తరేష్వపి శ్లోకేష్వేదమర్థేన వ్యాఖ్యానంనిరస్తం - యస్మాదితి పూర్వముక్తత్వాత్ - గహనేత్యత్రతస్మాదితి భావ్యం - గహనత్వం దుష్ప్రవేశత్వం - తచ్చాత్రజ్ఞానత ఇత్యభిప్రాయేణదుర్విజ్ఞానేత్యుక్తం - నను, ముముక్షోః ఫలాంతరార్థేపి కర్మణి కింబోద్ధవ్యమితిశంకాయాం(బోద్ధవ్యం)వక్తవ్యంపరిశేషయితుంతస్యోక్తతామాహ - వికర్మణీతి - కిమత్రప్రమాణమిత్యత్రాహ - తదేతదితి - నేహప్రపంచ్యతే - అస్మాభిర్భగవతాచేతి శేషః - ఏవముపోద్ఘాతస్థితః (❋) అథప్రకృతముపదిశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ కర్మాకర్మణోరితి - కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదితి - కర్మణిబోద్ధవ్యముచ్యతే - అకర్మణిచ కర్మయఇతితు జ్ఞానేఅకర్మశబ్దస్యాత్రపరోక్తకర్మాభావస్వతంత్ర జ్ఞాననిష్ఠావిషయతామపాస్యత దన్యవ్యుత్పత్త్యా ఆసక్త్యాచసిద్ధమాహ - అకర్మేతి - అత్ర కర్మయోగోపదేశప్రకరణఇత్యర్థః - అన్వయార్థందర్శయతి కర్మణీతి - అవధారణంశంకాహేతుభూతవిరోధద్యోతనేన జ్ఞానకర్మణోన్వితత్వ పరిహారార్థం - నన్విదమయుక్తం- అన్యానుష్ఠానేన్యదర్శన స్యానపేక్షితత్వాత్ .

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్ ॥౧౮॥ యస్య సర్వే సమారంభాః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అకర్మణి చాత్మజ్ఞానే వర్తమాన ఏవ యః కర్మ పశ్యేత్ - కిముక్తం భవతి - క్రియమాణమేవ కర్మా
త్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన జ్ఞానాకారం యః పశ్యేత్ తచ్చ జ్ఞానం కర్మ (యోగాంత) ణ్యంత
ర్గతతయా కర్మాకారం యః పశ్యేదిత్యుక్తం భవతి - క్రియమాణే హి కర్మణి కర్తృభూతాత్మ
యాథాత్మ్యానుసంధానే న తదుభయం సంపన్నం భవతి - ఏవమాత్మయాథాత్మ్యానుసంధాన
గర్భం కర్మ యః పశ్యేత్ స బుద్ధిమాన్ కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్ మనుష్యేషు స యుక్తః మోక్షా
ర్హః - స ఏవ కృత్స్నకర్మకృత్ కృత్స్నశాస్త్రార్థకృత్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యక్షేణ క్రియమా
ణస్య కర్మణో జ్ఞానాకారతా కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ । యస్య ముముక్షోః సర్వే ద్రవ్యార్జ
నాది లౌకికకర్మపూర్వక నిత్యనైమిత్తికకామ్యరూప

అన్యస్మిన్ననుష్ఠీయమానే తదన్యజ్ఞానస్య దుష్కరత్వాత్ - అన్యస్మింశ్చానుసంధీయమానే తదన్యస్య కర్తుమశ
క్యత్వాత్ - ఇతరత్రేతరదర్శనే చ తదన్యప్రతిక్షేపశ్చ స్యాదిత్యభిప్రాయేణ చోదయతి కిముక్తం భవతీతి - య
దేతద్యుగపదశక్యత్వం చోదితం తత్కిం శాస్త్రార్థత్వాకారభేదే నాన్యథా చేతి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమం
దూషయతి - క్రియమాణమేవేతి - జ్ఞానవిశిష్టస్య కర్మణః ఉపాయతయా విహితత్వేన పరస్పర మయత్వమి
తి న భిన్నశాస్త్రార్థత్వమితి భావః - ఏతేన పరస్పర నిరపేక్షార్థ ద్వయపరతయా పరస్పరప్రతిక్షేపశంకా
పి ప్రత్యుక్తా - ద్వితీయేపి కిం స్వరూపభేదమాత్రేణ దుష్కరత్వముత విరుద్ధత్వాత్ - న ప్రథమః - ఏకేనైవ
ప్రేక్షణగమనభాషణాదేర్యుగపదనుష్ఠానాత్ - న ద్వితీయః - గమనస్థానయోరివ జ్ఞానకర్మణో ర్విరోధా
భావాన్న చానుపయోగః - ధ్యానవిశేషవిశిష్ట విషనిర్హరణార్థచేష్టాజపాదిన్యాయాదిత్యభిప్రాయేణాహ -
క్రియమాణేతి - తదుభయం కర్మణో జ్ఞానవిశిష్టత్వం జ్ఞానస్య కర్మవిశిష్టత్వంచ - బుద్ధిమానిత్యత్ర "భూ
మనిందాప్రశంసాసు నిత్యయోగేతిశాయనే । సంసర్గేస్తివివక్షాయాం భవంతి మతుబాదయః" ఇతి ప్రత్యయ
వశాత్ ప్రకృష్టా బుద్ధిర్వివక్షితేత్యాహ - కృత్స్నశాస్త్రార్థవిదితి - కృత్స్నకర్మవిదితి హ్యనంతర ము
చ్యతే - తదనురూపైవ చ బుద్ధిరత్రాభిధేయేతి భావః - బుద్ధిమాన్ కృత్స్నకర్మకృదితి జ్ఞానే నుష్ఠానే
చ అభిహితే తదధీన ఫలయోగ్యత్వమేవ హి యోగ్య పర్యాయేణ యుక్తశబ్దేనాత్రాభిధేయ మిత్యభిప్రేత్య
మోక్షాయార్హ ఇత్యుక్తం - స బుద్ధిమాన్ స యుక్త ఇతి తచ్ఛబ్దద్వయేన వాక్యభేదే సిద్ధే కృత్స్నకర్మ కృదిత్యే
తదపి భిన్నవాక్యమేవ భవితుమర్హతి - జ్ఞానఫలయోః పౌష్కల్యస్యేవానుష్ఠాన పౌష్కల్యస్యాపి ప్రశం
సాహేతుత్వే ప్రాధాన్యాదిత్యభిప్రాయేణ తచ్ఛబ్దానుషంగమాహ - స ఏవ కృత్స్నకర్మకృదితి ([illegible])
ప్రత్యక్షేణేతి - ప్రత్యక్షవిరుద్ధం న శాస్త్రేణోపపత్త్యా వా ప్రతిపాదయితుం శక్యమితి భావః - క్రియమా
ణస్యేతి - నహి, చిరప్రధ్వస్తం స్మృతిదశాపన్నం జ్ఞానమాత్రపరిశేషాజ్జ్ఞానాకారమిత్యుచ్యతే - కింతు, క్రి
యమాణమేవేదం కర్మేతి భావః - యద్వా, ప్రత్యక్షేణ క్రియమాణస్యేతి పదాభ్యాం జ్ఞానవిషయస్య జ్ఞాన
కాలస్య చ కథం జ్ఞానైక్యమిత్యభిప్రేతం - కథముపపద్యత ఇతి నేదముపపత్తిసహం - యది పరం దృష్టివిధా
నాశావివ భావనీయమితి భావః - సర్వశబ్దాసంకోచాత్ - ద్రవ్యార్జనాదిసంగ్రహః - కామసంకల్పవర్జి
తా ఇత్యత్ర న కామవర్జ్యమేవ సంకల్ప ఇతి సమాసః - పర్యాయత్వాదిప్రసంగాత్ - నాపి కామానాం సం

శ్రీ. గీ. మూ. ॥ కామసంకల్పవర్జితాః । జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితంబుధాః ॥ ౧౯ ॥ త్య
క్త్వాకర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తోనిరాశ్రయః ।

శ్రీ. గీ. భా. ॥ కర్మసమారంభాః కామవర్జితాః ఫలసంగరహితాః సంకల్పవర్జితాశ్చ ప్రకృత్యాతద్గుణైశ్చా
త్మానమేకీకృత్యానుసంధానం సంకల్పః - ప్రకృతవియుక్తాత్మస్వరూపానుసంధాన యు
క్తతయాతద్రహితాః తమేవంకర్మకుర్వాణం పండితంకర్మాంతర్గతా త్మయాథాత్మ్యజ్ఞా
నాగ్నినా దగ్ధప్రాచీనకర్మాణమాహుస్తత్త్వజ్ఞాః అతః కర్మణోజ్ఞానాకారత్వ ముపపద్య
తే ॥ ౧౯ ॥ ఏతదేవవివృణోతి ॥ కర్మఫలసంగంత్యక్త్వా నిత్యతృప్తో నిత్యేస్వాత్మన్యేవతృ
ప్తః నిరాశ్రయః అస్థిరప్రకృతావాశ్రయ బుద్ధిరహితోయః కర్మాణికరోతి సకర్మణ్యాభిము
ఖ్యేన ప్రవృత్తోపి

కల్ప ఇత్యుపయుక్తోభయ పదార్థ ప్రధానే ద్వంద్వే సంభవత్యేక పదార్థ ప్రధాన తత్పురుషాయోగా
త్ - అతః కామసంకల్పాభ్యాం వర్జితాఇత్యేవార్థ ఇత్యభిప్రేత్యాహ - కామవర్జితాఇతి - వ
ర్జితశబ్దస్య ప్రత్యేకమన్వయందర్శయతా ద్వంద్వోప్యయం సమాసాంతరా త్ప్రబలఇతిసూచితం - క
ర్మప్రకరణే కామోహిఫలసంగ ఇత్యభిప్రాయేణాహ ఫలసంగరహితాఇతి - సంకల్పోత్ర నకర్మాను
ష్ఠానసంకల్పః - తదభావేనుష్ఠానయోగాత్ - నాపి, ఫలసంకల్పః - కామశబ్దేనకృతకరత్వాత్ - అతోత్ర
ప్రకృతివియుక్తాత్మోపదేశ ప్రకరణే తదుపయుక్తః కశ్చిదర్థోవక్తవ్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ ప్రకృత్యేతి -
సమిత్యేకీకారే కల్పోభావితిజ్ఞానం - ప్రకృత్యేతి దేహరూపేణ పరిణతయేతి శేషః - తద్గుణైరాత్మన ఏకీ
కరణం నామగుణహేతుకే కర్మవిశేషే స్వహేతుత్వానుసంధానం - యద్వా, ప్రకృతిగుణభూతానాంస
త్వరజస్తమసాం దేవత్వమనుష్యత్వాది సన్నివేశానాం స్థౌల్యకార్శ్య శుక్లకృష్ణాదీనాంచ స్వమాత్మానంప్రతిగు
ణత్వే నానుసంధానం - ఏతేనాస్వేగృహాదౌ స్వమితిబుద్ధిరపి సంగృహీతాభవతి - ఏవంవిధ కామసంక
ల్పరాహిత్యే పండితశబ్దాభిప్రేతం హేతుమాహప్రకృతివియుక్తేతి - పండితం హేయోపాదేయభూత దేహా
త్మాది వివేకజ్ఞానవంతం ఊహాపోహ కుశలాహిబుద్ధిః పండాచరమోక్తస్యాపి పండితశబ్దస్య తం పండిత మిత్యు
ద్దేశ్య నివేశః - పాపనివర్తకత్వ లక్షణజ్ఞానప్రాశస్త్య విద్యోచిత్యాత్ - అప్రస్తుతస్వతంత్రజ్ఞానాంత
ర ద్వ్యవచ్ఛేదాయోక్తం - కర్మాంతర్గతేతి - నహ్యత్ర క్రియమాణమేవ కర్మజ్ఞానాగ్నినా దహ్యతే-
నిష్ఫలత్వప్రసంగాత్ నాప్యుత్తరం- తస్య విద్యామాహాత్మ్యనివర్త్యత్వా దతఃప్రాచీనేత్యుక్తం - తత్వజ్ఞా
ఇతి ప్రాప్యస్యప్రాప్తశ్చాత్మనః ప్రాపకస్యచకర్మయోగస్యాసందిగ్ధావిపరీతస్వరూపజ్ఞా బుధశబ్దేన వివక్షితా ఇ
తిభావః - శంకోత్తరత్వం నిగమయతి అతఇతి ([illegible]) అనంతరశ్లోకస్యార్థాంతరపరత్వశంకానరుక్త్య
యో ర్వ్యుదాసాయాహ ఏతదేవవివృణోతీతి - నిత్యతృప్తఇత్యత్ర నిత్యంతృప్త ఇతినార్థః - తృప్తిహే
త్వనుక్తేః కర్మఫలాసంగంత్యక్త్వేతికామవర్జితత్వవివరణేనఅనిత్యత్యాగేభిహితేసంకల్పవర్జితత్వ వివరణతయా
నిత్యస్వీకారస్యచ వక్తుముచితత్వాదిత్యభిప్రేత్య నిత్యేస్వాత్మన్యేవతృప్తఇత్యుక్తం - నిరాశ్రయఇత్యత్రనతా
వదాశ్రయభూత దేశాదిమాత్రంనిషిధ్యతే - తత్పరిత్యాగస్య అశక్యత్వాత్ - అతోత్రతౌకికానాం యదత్ర
యణీయత్వబుద్ధివిషయః తస్యాశ్రయణీయత్వబుద్ధి రేవనిషిధ్యతఇత్యభిప్రేత్యోక్తం - అస్థిరేత్యాది -తద్వ్యతస్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవకించిత్కరోతి సః॥ ౨౦॥ నిరాశీర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః।
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషం॥ ౨౧।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ నైవకించిత్కర్మ కరోతి కర్మాపదేశేన జ్ఞానాభ్యాసమేవ కరోతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ పునరపి కర్మణో జ్ఞానాకారతైవ విశోధ్యతే। నిరాశీః నిర్గత ఫలాభిసంధిః - యతచిత్తాత్మా యతచిత్తమనాః - త్యక్తసర్వపరిగ్రహః ఆత్మైకప్రయోజనతయా ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుని మమతారహితః - యావజ్జీవం కేవలం శారీరమేవకర్మ కుర్వన్ కిల్బిషం సంసారం నాప్నోతి జ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానరహితకేవలకర్మయోగేనైవం రూపేణాత్మానం పశ్యతీత్యర్థః ॥౨౧॥

ఆకాంక్షయాయ ఇత్యధ్యాహృతం - అభిశబ్దార్థః ఆభిముఖ్యం తదేకపరతా నైవ కించిదిత్యుక్తౌ సామాన్యతో జ్ఞానమపి నిషిద్ధం స్యాదితి తద్వ్యావృత్తయోచితం విశేష్యమాహ - నైవకించిత్కర్మేతి - కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవకించిత్కరోతీతి వ్యాహతమిదమిత్యాశంక్యాహ కర్మాపదేశేనేతి - విపరీతవిషయసంచరణే నజ్ఞానాభ్యాసవిరోధినామింద్రియాణామనుకూలవిషయసంచరణమాత్రం హి కర్మయోగ ఇతి భావః (౧౯) యస్యేతి జ్ఞానాకారత్వముపపాదితం - త్యక్త్వేతిశ్లోకేన తదేవ వివృతం - అతః పరం శ్లోకత్రయేణ [తదేవ విశోధ్యత ఇత్యపునరుక్తతామాహ పునరపీతి - ఉక్తార్థస్య దుర్జ్ఞానత్వాద్విశదప్రతిపత్త్యర్థం పూర్వం బహుప్రదేశేషు వ్యాకీర్ణాభిహితానాం సంకలయ్య ప్రతిపత్త్యర్థం అస్యైవార్థస్యాదరవిషయత్వద్యోతనార్థం చోక్త ఏవార్థః పునరపి వివిచ్య ప్రతిపాద్యతే - కర్మఫలాద్యాదివిషయ సర్వాశీర్నిషేధపరత్వవ్యుదాసాయ నిర్గతఫలాభిసంధిరిత్యుక్తం - యతశ్చిత్తాత్మేత్యేతన్నియంతవ్యవిషయం - తత్ర నియంతవ్యస్య నియంతృవ్యతిరేకస్వారసికః - ఆత్మశబ్దస్య చిత్తస్వరూపాద్యర్థకత్వం తు నిరర్థకం - అతో మనోవిషయత్వే యుక్తే తదవస్థావిశేషరూపస్య బుద్ధ్యహంకారాఖ్యవృత్తిసహపఠితస్య చిత్తస్య వాచకోఽయం చిత్తశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణ యతచిత్తమనా ఇత్యుక్తం - విషయాంతరచింతారహితమనా ఇత్యర్థః - అధ్యవసాయాభిమానచింతావృత్తిభేదాత్మన ఏవ బుద్ధ్యహంకారచిత్తశబ్దైర్వ్యపదిశ్యత ఇతి శారీరకభాష్యే వ్యక్తముక్తం - సృష్ట్యాదిప్రకరణేషు తు, బుద్ధ్యాదిశబ్దో మహదాదివాచకః - అత్ర చిత్తస్య పృథగభిధానం మనసో బుద్ధ్యహంకారావస్థయోరప్యుపలక్షణం - ప్రకృతిప్రాకృతేతి సర్వశబ్దాభిప్రేత భోగ్యభోగోపకరణాదిసంగ్రహః - సర్వవిషయః పరిగ్రహః సర్వపరిగ్రహః - సచ స్వకీయతాభిమానః " పర్యాప్తౌ చ పరీవార ఆలవాలే పరిచ్ఛదే - పత్నీస్వీకారశపథమూలేష్వపి పరిగ్రహః" ఇతి వైజయంతీ - శారీరశబ్దసామర్థ్యాచ్ఛరీరావధికత్వం సిద్ధమితి యావజ్జీవమిత్యుక్తం - శారీరం శరీరసంబంధిశరీరిణోదుస్త్యజమితి భావః - యద్వా, బుద్ధివ్యాపారభూతఫలసంగాది రాహిత్యాచ్ఛారీరమిత్యుక్తం - అథవా, శారీరమేవ శరీరధారణాద్యర్థమేవ - నతు, స్వర్గాద్యర్థమితి భావః - మనోనియమనాతిశయసాపేక్షజ్ఞానయోగవ్యవచ్ఛేదాయవా శరీరశబ్దః - అత్ర పారివ్రాజ్యాసంగ పైంద్రవ్యాగ్నిసాధ్యకర్మవ్యవచ్ఛేదః పరోక్తో నయుక్తః - కిల్బిషశబ్దఫలితమిత్యుక్తం - సంసారమితి - శారీరం కేవలం కర్మేత్యుక్తే యజ్ఞాదికర్మణోఽపి నిషేధః ప్రతీయేతేతి తద్వ్యుదాసార్థం కేవలశబ్దస్యాత్ర వ్యవధానాత్తన్నిషేధపరత్వమాహ జ్ఞానేతి (౨౧)..................

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః । సమస్సిద్ధావసిద్ధౌ చ కృత్వాపి న నిబధ్యతే ॥ ౨౨ ॥ గతసంగస్య ముక్తస్య

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యదృచ్ఛోపనతశరీరంధారణహేతువస్తుసంతుష్టః - ద్వంద్వాతీతః యావత్సాధనసమాప్త్య వర్జనీయశీతోష్ణాదిసహః - విమత్సరః అనిష్టోపనిపాత హేతుభూతస్వకర్మనిరూపణేన పరేషు విగతమత్సరః - సమస్సిద్ధావసిద్ధౌ చ యుద్ధాదికర్మసు జయాదిసిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమచిత్తః కర్మైవ కృత్వాపి జ్ఞాననిష్ఠాం వినాపి న నిబధ్యతే న సంసారం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ ఆత్మవిషయజ్ఞానావస్థితమనస్త్వేన నిర్గతతదితరసంగస్య

శారీరం కర్మ కుర్వన్నిత్యుక్తే శరీరధారణార్థద్రవ్యార్జనాదిష్వవశ్యం ప్రవృత్తిస్స్యాత్ తతశ్చావర్జనీయాశ్శస్త్రపాతాది శీతోష్ణ మృదుపరుషాది స్పర్శాః - తత్ర చ ప్రవృత్తివిఘాతిషు క్రోధస్స్యాత్ ద్విహితాయాం చ ప్రవృత్తౌ మోఘప్రయత్నతయా సంతాపో లాభే ప్రహర్షశ్చ స్యాతామితి కర్మయోగ ఏవాత్మదర్శన విరోధిసమస్తవైరిణాముద్భావకః ప్రసజ్యత ఇతి శంకానిరాసాయ దృష్టఫలేష్వసంగ ఉచ్యతే - యదృచ్ఛేతిశ్లోకే న తత్ర శరీరధారణాద్యర్థేషు సాభిసంధికాత్యంత వ్యాపారనివృత్తిపరం ప్రథమపదం వ్యాఖ్యాతి-యదృచ్ఛోపనతేతి - సమస్తవ్యాపారనివృత్తౌ వివక్షితాయాం స్వయముపనతానాం నిగరణాదివ్యాపారోపి నివృత్తస్స్యాత్ తతో వ్యాప్రియమాణస్యైవాభిసంధ్యాదినివృత్తిరిహ వివక్షితా - ఏతేన యథా స్వయమేవ యత్కించిచ్ఛరీరధారణ వస్త్వాగమః - తదా, తతోతిశయితమాధుర్యాదివిశిష్టేషు న ప్రవర్తితవ్యమిత్యప్యుపదిష్టం భవతి - యావదిత్యాదినా - "మాత్రాస్పర్శాస్త్విత్యా"ది పూర్వప్రపంచితం స్మారితం - అనిష్టేత్యాది యథా తపాది హేతుషు తపనాదిషు స్వకర్మనిరూపణేన న క్రోధః - యథా ఛత్రాదిభిరాతపనివారణాదిమాత్రమేవ క్రియతే - తావదత్రాపి కర్తవ్యమితి భావః - యుద్ధాదీత్యాదినా - "సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమో భూత్వే"త్యాదికం స్మారితం - కృత్వేత్యస్య సామర్థ్యాత్ కర్మైవేత్యుక్తం - బంధహేతౌ సత్యపి న బధ్యత ఇతి విరోధవ్యుదాసాయాపి శబ్దతాత్పర్యమాహ జ్ఞాననిష్ఠాం వినేతి - కర్మయోగానుష్ఠానపూర్వక స్వతంత్రజ్ఞానయోగం వినాపీత్యర్థః - న నిబధ్యత ఇత్యస్య కర్మణైవ జ్ఞాననిష్ఠాఫలసిద్ధౌ తాత్పర్యమాహ న సంసారమితి - "త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం త్యక్తసర్వపరిగ్రహః - యతచిత్తాత్మనే త్యైతైః" పూర్వం బుద్ధిపూర్వస్సంగపరిత్యాగాదిరుక్తః (※) ఇదానీం తథావిధనియమవతో వస్థాంతరే యజ్ఞాద్యర్థ ద్రవ్యార్జనాది వ్యాపృతస్యాపి స్వరసత ఏవ సంగాభావాదికం వదన్ననంతస్యాపి విరోధికర్మణః కర్మయోగప్రభావాన్నివృత్తిమాహ గతసంగస్యేతిశ్లోకేన - పూర్వోక్తైర్బుద్ధిపూర్వ సంగత్యాగాదిభిః ఆత్మజ్ఞానే మనోవస్థితం - అతో నేదానీం నియంతవ్యం - తతశ్చ సంగోపి నిరతిశయభోగ్యస్యాత్మనోనుసంధానాత్స్వాసనం స్వయమేవ గతః - ఏవం సంగేపి నివృత్తేర్న స్వయం సర్వపరిగ్రహాస్త్యాజ్యాః - కింతు, త్రైరయం ముక్తః - ఏవం జితసమస్తజేతవ్యస్య యథావస్థితోపాయేన నివృత్తివ్యాహం ప్రవర్తమానస్య ఆత్మసాక్షాత్కారతత్ప్రాప్తివిరోధిపూర్వ కృతం పుణ్యపాపరూపం సర్వం కర్మ వినశ్యతీత్యేతదఖిలం దర్శయతి ఆత్మవిషయేతి- కర్మశబ్దః ప్రథమాంతః ప్రలీయత ఇత్యనేనాన్వితః - ఆచరత ఇత్యస్య తు కర్మవిషయత్వం స్వరససిద్ధం - అన్యథా సమగ్ర

శ్రీ॥గీ॥ జ్ఞానావస్థితచేతసః । యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మార్పణం
బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తత ఏవ నిఖిలపరిగ్రహవినిర్ముక్తస్యోక్తలక్షణయజ్ఞాదికర్మనిర్వృత్తయే ఆచరతః వర్తమానస్య పురుషస్య బన్ధహేతుభూతం ప్రాచీనం కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే నిశ్శేషం క్షీయతే ॥ ౨౩ ॥ ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపానుసన్ధానయుక్తతయా కర్మణో జ్ఞానాకారత్వముక్తం - ఇదానీం సర్వస్య సపరికరస్య కర్మణః పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషాత్మకత్వానుసన్ధానయుక్తతయా జ్ఞానాకారత్వమాహ ॥ బ్రహ్మార్పణమితి హవిర్విశేష్యతే - అర్ప్యతేఽనేనేత్యర్పణం స్రుగాది - తద్బ్రహ్మకార్యత్వాద్బ్రహ్మ - బ్రహ్మ యస్య హవిషోఽర్పణం తద్బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిః బ్రహ్మార్పణం హవిస్స్వయం చ బ్రహ్మభూతం

ప్రలీయత ఇత్యేతదపి సాకాఙ్క్షం స్యాదిత్యేతదభిప్రేత్య యజ్ఞాది కర్మనిర్వృత్తయే వర్తమానస్యేత్యాద్యుక్తం- యజ్ఞాయేత్యనేన స్వకుక్షిభరణాదిమాత్రనిరాసః - సమగ్రశబ్దస్య ఉపసర్గస్య చ అభిప్రాయాన్నిశ్శేషమిత్యుక్తం - సహాగ్రేణ ఫలేన వర్తత ఇతి వ్యాఖ్యానం అప్రసిద్ధార్థత్వాదర్థసిద్ధకథనరూపత్వాచ్చ హేయం - ధాతోరశ్లేషకారణాపత్త్యా చ ప్రయోగాత్తద్వ్యుదాసాయ క్షీయత ఇత్యుక్తం ([illegible]) బ్రహ్మార్పణమితి శ్లోకోఽపి ప్రకారభేదేన కర్మణో జ్ఞానాకారత్వోపపాదక ఇతి పూర్వేణ సంగతిం దర్శయతి - ప్రకృతేతి - సర్వస్య నిత్యనైమిత్తికాది రూపస్య సపరికరస్య స్రుక్స్రువహవిరాదివిశిష్టస్యేత్యర్థః - బ్రహ్మశబ్దః పురుషోత్తమ ఏవ ముఖ్యవృత్త ఇతి శారీరకభాష్యారంభే ప్రపఞ్చితం - అత్ర చ ముఖ్యే సంభవతి గౌణత్వమన్యాయ్యం - సర్వస్య చ పరమపురుషాత్మకత్వానుసన్ధానం శాస్త్రసిద్ధం- స్వయం చ వక్ష్యతి-"మన్త్రోఽహమహమేవాజ్యమహమగ్నిరహం హుతం" మిత్యభిప్రాయేణ పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషాత్మకత్వానుసన్ధానోక్తిరత్ర బ్రహ్మవ్యతిరిక్తార్పణహవిరాదిమిథ్యాత్వభావనం - బ్రహ్మణ ఏవ యజ్ఞత్వకల్పనాదికం చ పరోక్తం ప్రత్యక్షాది విరోధిప్రకృతాసంగత్యాదిభిర్నిరసనీయం - ఏకవాక్యత్వే సంభవతి వాక్యభేదాయోగాత్ - బ్రహ్మార్పణమిత్యస్య వ్యస్తపదత్వేన వాక్యభేదభ్రమవ్యుదాసాయాహ బ్రహ్మార్పణమితి - హవిర్విశేష్యత ఇతి బ్రహ్మణ్యర్పణం ప్రక్షేపో యస్యేతి సమాసే వ్యధికరణబహువ్రీహిస్స్యాత్ - బ్రహ్మాగ్నౌ హుతమిత్యనేన పౌనరుక్త్యం చ - అతస్సమానాధికరణ బహువ్రీహిరయం అర్పణశబ్దశ్చాత్ర కరణవ్యుత్పత్త్యా స్రుగాది విషయః - అధికరణాదివ్యుత్పత్తావపి పూర్వోక్తపౌనరుక్త్యాదిదోష ఇత్యేతదభిప్రేత్యాహ అర్ప్యతేఽనేనేతి - బ్రహ్మకార్యత్వాదితి హేతుః సర్వత్రానుషఞ్జనీయః - బ్రహ్మణి స్రుగాదిదృష్టివిధిభ్రమవ్యుదాసాయ బ్రహ్మకార్యత్వాద్బ్రహ్మ స్వయం చ బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మభూతేఽగ్నావిత్యాద్యుక్తం - బ్రహ్మణా హుతమిత్యత్రార్పణ హవిరగ్నిశబ్దవద్విశేష్యనిర్దేశాభావాత్ కరణస్య చ బ్రహ్మార్పణమిత్యుక్తత్వాత్ - పారిశేష్యాత్కర్తరి ప్రతీయమానతృతీయావ్యఞ్జనాయ బ్రహ్మభూతేన కర్త్రా హుతమిత్యుక్తం - నన్వత్ర పూర్వోత్తరార్ధయోరన్వయో న దృశ్యతే - న చ పూర్వార్ధం పృథగ్వాక్యం - అపూర్ణత్వాత్ - అత ఆహ ఇతీత్యాదిసమాధౌ ఇత్యన్తం - బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మమయమితి తత్కార్యత్వేన తచ్ఛరీరతయా వా తదాత్మకత్వాత్ తదితి వ్యపదేశార్హమిత్యర్థః - ఏతేన బ్రహ్మకర్మసమాధిశబ్దోఽపి వ్యాఖ్యాత ఇత్యాహ స ఇతి - బ్రహ్మాత్మకే కర్మణి సమాధిరనుసన్ధానం యు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥ ౨౪ ॥ (దైవమేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే ।)

శ్రీ॥గీ॥భా॥ బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మభూతేఽగ్నౌ బ్రహ్మణా కర్త్రా హుతమితి సర్వం కర్మ బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మమయమితి యస్సమాధత్తే స బ్రహ్మకర్మసమాధిః తేన బ్రహ్మకర్మసమాధినా బ్రహ్మైవ గంతవ్యం — బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మభూతమాత్మస్వరూపం గంతవ్యం — ముముక్షుణా క్రియమాణం కర్మ పరబ్రహ్మాత్మకమేవేత్యనుసంధానయుక్తతయా జ్ఞానాకారం సాక్షాదాత్మావలోకనసాధనం న జ్ఞాననిష్ఠావ్యవధానేనేత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం కర్మణో జ్ఞానాకారతాం ప్రతిపాద్య కర్మయోగభేదానాహ ॥ దైవం దేవార్చనరూపం యజ్ఞమపరే కర్మయోగినః పర్యుపాసతే సేవంతే — తత్రైవ నిష్ఠాం కుర్వంతీత్యర్థః ॥౨౫॥

స్యసతథోక్తః గత్యభావాదిహ వ్యధికరణబహువ్రీహిః — యద్వా, సమాధత్త ఇతి సమాధిశబ్దార్థః — బ్రహ్మరూపం కర్మ సమాధత్తే అనుసంధత్తే బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యమిత్యత్రాపి కర్మయోగసాధ్యం కార్యమాత్మస్వరూపమత్ర స్రుఘ్నవిరగ్న్యాదివత్ బ్రహ్మశబ్దేనోచ్యత ఇత్యాహ బ్రహ్మాత్మకతయేతి — ఫలితం జ్ఞానాకారత్వం వదన్ వాక్యార్థమాహ ముముక్షుణేతి — ఆత్మావలోకనసాధనమిత్యనేన బ్రహ్మ గంతవ్యమిత్యస్యార్థో దర్శితః — సాక్షాచ్ఛబ్దేన నజ్ఞాననిష్ఠేత్యాదినా చ ఏవకారార్థో వివృతః (※) ఉక్తార్థసంగతిపూర్వకం దైవమేవేత్యాదేః ప్రాణాన్ప్రాణేషు జుహ్వతీత్యంతస్య ప్రఘట్టకస్యార్థమాహ ఏవం కర్మణ ఇతి — దేవసంబంధి దైవం — తత్సంబంధిత్వం చ తదర్చనరూపత్వమితి దేవార్చనరూపత్వమిత్యుక్తం — దైవమేవేత్యవధారణేన అపర ఇత్యాదినా చ వికల్పస్సిద్ధః — తతశ్చ దేవసంబంధమాత్రం సాధారణం నాత్ర వాచ్యం — అతోఽర్చనశబ్దేన వక్ష్యమాణయాగహోమాదిభ్యో వ్యావృత్తిస్సూచితా — యాగాదేరపి దేవార్చనత్వేఽపి తత్ర దేవతారూపాది సపర్యాయాం హ్యర్చనశబ్దః ప్రసిద్ధః — కర్మయోగేన యోగినామిత్యుపక్రమవదత్రాపి యోగిశబ్దః కర్మయోగనిష్ఠవిషయ ఇతి జ్ఞాపనాయ కర్మయోగిన ఇత్యుక్తం (*) దైవస్య యజ్ఞత్వేన దృష్టిరత్ర విధీయత ఇతి భ్రమవ్యుదాసాయ నిరంతరానుష్ఠానప్రయుక్తచరణపర్యాయేణ వ్యాఖ్యాతి సేవంత ఇతి — సేవా భక్తిరుపాస్తిరితి నైఘంటుకాః — అత్ర సేవోపాసనశబ్దౌ సేవ్యం ప్రతి కరణత్రయస్యానుకూలవృత్తినైరంతర్యపరౌ — న తు, ధ్యానమాత్రపరౌ — భక్తిశబ్దస్తు ధ్యానస్య ప్రీతిరూపతాం వక్తి — నను, మన్వాదిభిర్దేవతాభ్యర్చనం దైవసమిదాధానమేవ చేతి నిత్యకర్మతయా స్మరణాద్దేవతార్చనరూపో యజ్ఞస్సర్వేషామపి కర్మయోగినామవశ్యకర్తవ్యః — స కథం వికల్ప్యత ఇత్యత్రాహ తత్రైవ నిష్ఠాం కుర్వంతీత్యర్థ ఇతి — నను, బ్రహ్మార్పణమిత్యత్ర శ్లోకే కశ్చిత్కర్మయోగభేదోఽభిహితః — అర్పణహవిరగ్న్యాదివిశేషనిర్దేశేనావాంతరభేదప్రతీయతే — తత్ర చ తేనేతి కర్తాపి నిర్దిష్టః — తత్ప్రతియోగికోఽయమపరశబ్ద ఇతి కిం నాంగీక్రియతే — తదుచ్యతే — బ్రహ్మార్పణమితి శ్లోకో న కర్మయోగస్వరూపభేదవిషయః — కింతు, సర్వేషామపి కర్మయోగానాం బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానాఖ్యసాధారణగుణవిషయః — తత్రైవ బ్రహ్మకర్మసమాధినేతి సామాన్యేనోక్తేః — అతోఽర్పణహవిరాదిగ్రహణం తత్తత్కర్మయోగభేదాపేక్షితతత్తత్కారకవిశేషోపలక్షణార్థం — అత ఏవ నివృత్తిలక్షణయజ్ఞప్రసంగాత్ దైవమేవాపర ఇత్యాదిభిః ప్రవృత్తిలక్షణయజ్ఞోక్తిరితి పరోక్తం పరాస్తం (*)

శ్లో॥ మూ॥ (బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి ॥ ౨౫ ।) (శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి ।) (శబ్దాదీన్విషయానన్య ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి ॥ ౨౬ ॥ సర్వాణీంద్రియ

శ్రీ॥ భా॥ అపరే బ్రహ్మాగ్నౌ యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోప జుహ్వతి – అత్ర యజ్ఞశబ్దో హవిస్స్రుగాదియజ్ఞసాధనే వర్తతే – బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిరితి న్యాయేన యాగహోమయోర్నిష్ఠాం కుర్వంతి ॥ ౨౫ ॥ అన్యే శ్రోత్రాదీనామింద్రియాణాం సంయమనే ప్రయతంతే ॥ * ॥ అన్యే యోగిన ఇంద్రియాణాం శబ్దాదివిషయప్రవణతానివారణే ప్రయతంతే ॥ ౨౬ ॥ అన్యే జ్ఞానదీపితే మనస్సంయమయోగాగ్నౌ

బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞమిత్యత్ర యజ్ఞస్వరూపస్యాపి మాత్మానే హోత్వ్య, సాక్షాద్ధోతవ్యత్వ హోమసాధనత్వాను పపత్తే ర్యజ్ఞసాధనత్వానుపపత్తేర్యజ్ఞసాధనలక్షణయావ్యవహితాంత యజ్ఞశబ్దో హవిర్విషయః – త్రితీయాంత స్తుస్రుగాదివిషయ ఇత్యాహ అత్రేతి – నను, బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతమితి పూర్వమేవోక్తమతాహ బ్రహ్మ గ్నావపరే ఇత్యుచ్యతే – అతో త్రయజ్ఞం యజ్ఞేనేత్యనయోరన్యథా వర్ణనీయః – ఇతరథా పౌనరు క్త్యప్రసంగః – సర్వకర్మయోగసాధారణస్యాస్య విశేషతయా నిర్దేశోప్యనుపపన్న ఇత్యతాహ బ్రహ్మా ర్పణం బ్రహ్మ హవిరితి న్యాయేనేతి – అత్ర యజ్ఞశబ్దాద్ద్యుతిశబ్దాచ్చ యాగహోమయోర్నిష్ఠా యా వివ క్షితత్వాత్ పౌనరుక్త్యమిత్యనుపపన్నమితి భావః – అత్రాగ్నిత్వేన కల్పితే బ్రహ్మణియజ్ఞ శబ్దనిర్దిష్టం [illegible] పూర్వం వా, హవిస్త్వేన [illegible] ప్రక్షేపకర్తుః [illegible] సకలకర్మప్రదర్శనాత్ [illegible] యజ్ఞత్వం [illegible] (**) శ్రోత్రాదీనిత్యత్ర సం యమస్య [illegible] సంయమస్యా గ్నిత్వం శ్రోత్రాదీనాం [illegible] – సర్వేంద్రియనియమనమపి సర్వకర్మయో గసాధారణం [illegible] సంయమనే ప్రయతంత ఇతి – ఏవముత్తరత్రాపి ప్రయతంత ఇత్యనయో ప్రాత్సర్వం గ్రాహ్యం – శబ్దాదీన్విషయానితి – అత్ర ప్రతీంద్రియం సంయమభేదాత్సంయమాగ్నిష్వి తి బహువచనం (*) శబ్దాదీనిత్యత్ర ఇంద్రియేషు శబ్దాదివిషయాన్ సమర్పయంతీతి భ్రమ వ్యుదాసా యాహ ఇంద్రియాణాం శబ్దాదివిషయప్రవణతానివారణ ఇతి – ఇంద్రియాణాం నియమనం హి శ్రోత్రాదీనిత్యా దినోక్తం – అత్ర తు "ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః" ఇతి వద్విషయమనసోర్హి నియ మనం క్రమేణోచ్యతే – విషయస్య నియమనం నామ [illegible] – తత్సన్నిధిపరిహార ఇతి యావత్ – తతశ్చ తేంద్రియాణాం తత్ప్రవణతానివర్తత ఇతి భావః – కథమింద్రియాగ్నిషు శబ్దాదేర్హోమ ఉ చ్యతే – హోమేన హవిషో వినాశః క్రియతే – తద్వదత్ర శబ్దాదేరింద్రియేషు వినాశో నామ తత్సంబంధవినాశో వివక్షిత ఇతి – యద్వా, శ్రోత్రాదీనిత్యత్ర విషయసన్నిధిపరిహారో వివక్షితః – ఇహ తు, సన్నిహితానామ పి విషయాణామకించిత్కరత్వాపాదనమితి విభాగః – విషయప్రవణతానివారణ ఇత్యనేనాత్యంత సమ స్తవిషయనివృత్తేరశక్యత్వం సన్నిహితాదిభ్యోఽత్యంతనివారణం ధర్మవిరుద్ధే ష్వతిసంగనివృత్తిశ్చ వివక్షి తా (**) ఇంద్రియాణాం యోగ్యయమనే కథం [illegible] పరం మన ఇతి క్రమేణ [illegible] తయా నకర్తవ్యం – అతో తాత్పర్య సంయమశబ్దేన [illegible] ముద్యత ఇతి జ్ఞాపయతి – మనస్సంయమయోగా

శ్రీగీ॥మూ॥కర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే । ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే ॥ ౨౭ ॥
ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాపరే ।

॥శ్రీ గీ॥ ధా॥ సర్వాణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చ జుహ్వతి - మనస ఇంద్రియప్రాణకర్మప్రవృత్తి నివారణే ప్రయతంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కేచిత్కర్మయోగినో ద్రవ్యయజ్ఞాః - న్యాయతో ద్రవ్యాణ్యుపాదాయ దేవతార్పణే ప్రయతంతే - కేచిద్దానేషు, కేచిద్యాగేషు, కేచిద్ధోమేషు, ఏతే సర్వేఽపి ద్రవ్యయజ్ఞాః - కేచిత్తపోయజ్ఞాః కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాదిషు నిష్ఠాం కుర్వంతి - యోగయజ్ఞాస్త్వపరే పుణ్యతీర్థపుణ్యస్థానప్రాప్తిషు నిష్ఠాం కుర్వంతి - ఇహ యోగశబ్దః కర్మసిద్ధ్యేకప్రకరణాత్తద్విషయః

గ్నావితి - మనస్సంయమమేవ యోగసాధనత్వాదిహ యోగః - మనస్సంయమస్య హి యోగః - ప్రాప్త్యుదితస్య జ్ఞానదీపితత్వం దేహాదిరిక్తశుద్ధాత్మస్వరూపానుసంధానమూలత్వం - శ్రోత్రాదీనాం కర్మేంద్రియాణామివ వాగాదీనామపి హేయతత్వత ఉక్తానామింద్రియకర్మణాం ప్రాణకర్మణాం చ నియమనముచ్యతే చేత్పునరుక్త్యాదిదోషస్స్యాదితి శంకాం వ్యావర్తయతి మనస ఇతి - ఇంద్రియకర్మ దర్శనస్పర్శనాదికం వచనాదానాదికం చ ప్రాణకర్మోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదికం - యద్వా, ప్రాణసంవాదాదిసిద్ధ ఇంద్రియవ్యాపారాదిహేతుస్సూక్ష్మవ్యాపారవిశేషః - తేన వక్ష్యమాణప్రకరణప్రాణాయామాద్వ్యావృత్తిః - అత్రాపి ప్రవృత్తినివారణశబ్దతాత్పర్యం పూర్వవచ్ఛ్రోత్రాదీనాం పూర్వముపాదానాత్కర్మేంద్రియమాత్రనియమనపరో వాయం శ్లోకః (౨౭) ప్రత్యేకం యజ్ఞశబ్దప్రయోగాద్దానాదికర్మయోగభేదనిష్ఠోచ్యంతే - తత ఏవాపరశబ్దోఽపి ప్రత్యేకమన్వేతి - తత్ర ద్రవ్యైర్యజ్ఞా యేషాం తే ద్రవ్యయజ్ఞాః - యద్వా, ద్రవ్యాత్మకా యజ్ఞా యేషామితి విగ్రహః - ద్రవ్యశబ్దసామర్థ్యాత్తత్సాధ్యయజ్ఞవిశేషాస్సర్వే సంగృహీతా ఇతి నైవ తాత్పర్యం దానయాగహోమాః పృథగుక్తాః - అతో ద్రవ్యయజ్ఞా ఇత్యాది బహువచనమపి గత్యంతరాభావాదుపపన్నమితి భావః - నను, దేవతార్చనయాగాదేః పూర్వమేవోక్తత్వాన్నిరర్థకం పునర్వచనమితి చేన్న - ద్రవ్యశబ్దస్య సాధారణత్వేన దానస్యాపి సంగ్రహాత్ - పూర్వం తత్స్యానుక్తత్వేనానతిరిక్తత్వాత్ - తర్హి, దానయజ్ఞా ఇతి విశేష్య వక్తవ్యం - తదపి న - అర్చనదానయాగహోమయజ్ఞానాం చతుర్ణామపి తపోయజ్ఞాదిభ్యో వ్యావృత్తాకారాంతరసంగ్రహాయ ద్రవ్యాధీనతయా వ్యాపారత్వద్రవ్యసాధ్యత్వజ్ఞాపనార్థం తయోః సామాన్యశబ్దప్రయోగాత్ తదితరవిధిపరిత్యక్తం ఏతేసర్వే ద్రవ్యయజ్ఞా ఇతి - యద్వా, అర్చనాదిస్వరూపస్య యజ్ఞత్వం ప్రాగుక్తం - ఇహ తు, తదర్థద్రవ్యార్జనాదే కేచిత్ప్రవృత్తా వ్యాయామ ఇత్యాదిప్రయతంత ఇత్యంతముక్తం - తపశ్చ కృచ్ఛ్రాదిభోగసంకోచః - తదవాంతరభేదప్రదర్శనం కృచ్ఛ్రేత్యాది - యోగయజ్ఞా ఇత్యత్ర యోగస్సంయోగః ప్రాప్తిరిత్యర్థః - సా చాత్ర పుణ్యతీర్థాద్యధిగమన తన్నివాసాదిరూపా వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ పుణ్యతీర్థేతి - పుణ్యస్థానశబ్దాత్ర దేవతాస్థానాశ్రమపదవిశేషాదిసంగ్రాహకః - నన్విహ యోగశబ్దస్సాంఖ్యయోగకర్మయోగమాత్రే వాఙ్గవతరతి ఇత్యత్రాహ ఇహేతి - కర్మనిష్ఠాప్రకరణత్వాత్సాంఖ్యయోగవిషయత్వం న యుక్తం - తచ్ఛేదప్రకరణత్వాత్ - తత్ప్రారంభవిషయత్వం నానుచితం - తద్భేదేషు పారిశేష్యాద్యోగశబ్దసాముదాయార్థ తీర్థాదిప్రాప్తిరేవ గ్రాహ్యానుచితం చైతత్సంగ్రహోపదర్శనార్థ్యం "కర్మయోగ స్తప స్త్రీర్థ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయస్సంశితవ్రతాః ॥ ౨౮ ॥ (అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణేఽపానం తథాపరే । ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః ॥ ౨౯ ॥ అపరే నియతాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి ।) (సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ॥ ౩౦ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కేచిత్స్వాధ్యాయాభ్యాసపరాః - కేచిత్తదర్థజ్ఞానాభ్యాసపరాః - యతయో యతనశీలాః - సంశితవ్రతాః దృఢసంకల్పాః ॥ ౨౮ ॥ అపరే కర్మయోగినః ప్రాణాయామేషు నిష్ఠాం కుర్వన్తి - తే చ త్రివిధాః పూరక, రేచక, కుంభక, భేదేన - అపానే జుహ్వతి ప్రాణమితి పూరకః - ప్రాణేఽపానమితి రేచకః - ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతీతి కుంభకః - ప్రాణాయామపరేషు త్రిష్వప్యనుషజ్యతే నియతాహారా ఇతి ॥ ౨౯ ॥ ద్రవ్యయజ్ఞప్రభృతి ప్రాణాయామపర్యన్తేషు కర్మయోగభేదేషు స్వసమీహితేషు ప్రవృత్తా ఏతే సర్వే "సహయజ్ఞైః ప్రజాస్సృష్ట్వా" ఇత్యభిహితమహాయజ్ఞపూర్వకనిత్యనైమిత్తికకర్మరూపయజ్ఞవిదః తన్నిష్ఠాః - తత ఏవ క్షపితకల్మషాః - యజ్ఞశిష్టామృతేన

జ్ఞానయజ్ఞాశ్చ సేవనే" ఇతి భాష్యే - స్వాధ్యాయాభ్యాసతదర్థజ్ఞానయోః పృథఙ్నిర్దేశేన పృథగ్యజ్ఞత్వ నిర్దేశోపపత్తేః - ద్వంద్వస్య [illegible] ప్రవిభజ్య దర్శయతి - కేచిత్స్వాధ్యాయాభ్యాసపరా ఇతి - స్వాధ్యాయసహపాఠాచ్చిత్యాదాత్మజ్ఞానస్య [illegible] సర్వసాధారణత్వాదర్థజ్ఞానస్యానుష్ఠానే [illegible] యోగాత్ తేఽపి చ కేచిత్తదర్థజ్ఞానాభ్యాసపరా ఇత్యుక్తమ్ - [illegible] యతయ ఇతి [illegible] కర్మయోగనిష్ఠా [illegible] సాధారణవిశేషపరత్వాచ్చిత్యాత్ [illegible] యాభావివిధానస [illegible] - యతనశీలా ఇతి - [illegible] ప్రయోగానుగతసర్వకర్మయోగనిష్ఠా సాధారణస్య సంక ల్పోత్తరవ్రతశబ్దార్థ [illegible] దృఢసంకల్పా ఇత్యుక్తం - సంశితత్వమత్రాకుంఠితత్వం తచ్చ దృఢత్వమేవ ([illegible]) ప్రాణాయామపరాయణా ఇత్యనేన [illegible] సామాన్యసంగ్రహః [illegible] ప్రాణాయామేషు నిష్ఠాం కుర్వన్తీతి పృథగ్వాక్యం కృతం - ప్రాణాయామనిష్ఠానామవాన్తరభేదనాయ పూరకత్వాదినా ప్రాణాయామావాన్తర [illegible] - తత్తద్భేదప్రతిపాదకాంశవివరణం అపానశబ్దాదినా - [illegible] ప్రవృత్తస్య ప్రాణస్యాధఃప్రవేశనం హి పూరకం తత్స్వాపానే జుహ్వతీత్యేతేనోక్తం [illegible] - [illegible] తస్య వాయోరూర్ధ్వ [illegible] రేచక ఇతి ప్రాణేఽపానమిత్యుక్తం - వాయోరూర్ధ్వ [illegible] [illegible] కుంభక [illegible] ప్రాణాపాన [illegible] - ప్రాణాన్ ప్రాణేష్విత్యు [illegible] - నియతాహారా [illegible] ప్రాణాయామ సాధారణతయా విహితత్వాత్ [illegible] ([illegible]) [illegible] యోగభేదనిష్ఠానాం [illegible] ఫలశ్రద్ధోక్తిః - [illegible] ప్రాణాయామ [illegible] ద్వయం నిరాక్రియతే సర్వేఽపీతి శ్లోకేన - స్వసమీహితేష్వితి [illegible] తత్తద్వ్యాఖ్యానుసారేణ [illegible] నియమాదిరితి సూచితం - [illegible] యజ్ఞైరిత్యాదిక ముక్తం "యజ్ఞక్షపితకల్మషాః - యజ్ఞశిష్టామృతభుజః" ఇత్యాద్యస్య "యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః"

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కర్మజాన్విద్ధి తాన్సర్వానేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే॥ ౩౨॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అహరహరనుష్ఠీయమాననిత్యనైమిత్తికకర్మజాన్ విద్ధి - ఏవం జ్ఞాత్వా యథోక్తప్రకారేణ అనుష్ఠాయ మోక్ష్యసే । ౩౨ । అన్తర్గతజ్ఞానతయా కర్మణో జ్ఞానాకారత్వముక్తం - తత్రాన్తర్గతజ్ఞానే కర్మణి జ్ఞానాంశస్యైవ

సంగ్రహాదిత్యత్ర పాత్రీయేణోక్త లక్షణానుక్తభేదానిత్యర్థం - తథాహ్యాం [illegible] ధ్యా ఏవం బహువిధా ఇతి బ్రహ్మణో ముఖే [illegible] - అన్తర్భూతజ్ఞానతయా జ్ఞానాకారత్వముక్తం [illegible] ముక్త [illegible] దిశా భాష్యోక్తార్థతయా సంభవన్తి [illegible] కర్మయోగస్వరూపాభిధానమపి కృతం భవతీతి సూచితం - సర్వాన్ కర్మజాన్విద్ధీతి పృథగ్వచనాత్ క్రియామాత్రాదీనాం ప్రాధాన్యం నిత్యనైమిత్తికానాం [illegible] త్వం చాహ అహరహ ఇతి - అనేన తస్యాకరణే సర్వావస్థతయా యావత్ఫలమనుష్ఠేయత్వం ప్రతిదినం సంపాదనీయత్వే [illegible] రసత్వే [illegible] హేతుత్వేనాన్యం తోపయుక్తత్వం చ సూచితం ([illegible]) శ్రేయానిత్యాదేరధ్యాయపరిసమాప్తి జ్ఞానవిషయస్యైవ ప్రశంసాపరస్య సంగతిపూర్వకమవతారమాహ అన్తర్గతేతి - అవాన్తరభేదప్రతిపాదనరూపావాన్తర ప్రకరణాత్ ప్రాక్ తేన కర్మణో జ్ఞానాకారత్వప్రతిపాదనప్రసంగేనాస్య సాఫల్యం గతి- నను, ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః శ్రేయానితి విశేషణేన తస్మాత్ సాఫల్యాన్తరం జ్ఞానయోగ ప్రాధాన్యం గృహీతుముచితం - "సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే" ఇత్యనేన కర్మఫలస్య సర్వస్య జ్ఞానేన్తర్భావశ్చ ప్రతీయతే - "అపి చేదసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః । జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి యోగసన్న్యస్తకర్మాణా" మిత్యాది నిర్దేశాత్ అనన్తరభావినః కర్మయోగవిరోధినః నహి జ్ఞానేన సదృశ [illegible] కోపి కర్మయోగాజ్జ్ఞానయోగస్య పావనత్వాతిరేకపర ఇతి ప్రతీయతే - "జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తిమచిరేణాధిగచ్ఛతి" ఇత్యేతదపి జ్ఞానయోగస్యాన్తరంగతయా శీఘ్రకారిత్వమితరస్య విలంబితఫలత్వం ద్యోతయతి - "యేనభూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథో మయి" ఇతి జ్ఞానస్య స్వరూపకథనమపి జ్ఞానయోగత్వం ద్రఢయతి - నహి కర్మయోగాన్తర్గతేన అల్పజ్ఞానేనైవ సర్వం సాక్షాత్ క్రియతే - "స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ" ఇత్యత్ర చ ద్రవ్యయజ్ఞాదేః పృథక్త్వేన జ్ఞానయజ్ఞో నిర్దిష్టః - అతో జ్ఞానయోగప్రశంసా ప్రకరణమిదమితి గ్రాహ్యమిత్యత్రోచ్యతే - "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞా" దిత్యత్ర తావత్ జ్ఞానప్రాధాన్యమాత్రాన్న జ్ఞానయోగవివక్షావక్తుముచితా - "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర తత్ప్రతీత కర్మప్రాధాన్యస్యైవ ప్రపంచితత్వాత్ - ఉత్తరాధ్యాయేపి "సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ" "తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే" ఇత్యాదిష్వ [illegible] ఉచ్యమానత్వాత్ మధ్యే తద్విరుద్ధార్థ ప్రతిపాదనాయోగాదత్రాపి జ్ఞానయజ్ఞశబ్దః కర్మయోగాంశ విషయః "స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ" ఇత్యత్ర తు స్వాధ్యాయార్థాభ్యాసరూపజ్ఞానయజ్ఞపరత్వముక్తం - అస్య యాథాత్మ్యమపి స్వాధ్యాయార్థ ఏవేతి తస్య చాస్య చ నాతిప్రసంగః - తస్మాదజ్ఞానసంభూత మిత్యధ్యాయోపసంహారశ్లోకే చ జ్ఞానాసినా సంశయం ఛిత్త్వా యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠేతి యుద్ధోత్సాహవిధానే కర్మయోగస్తదన్తర్గతజ్ఞానం చ వ్యక్తం ప్రతీయతే - నహి జ్ఞానయోగస్య శ్రేయస్త్వముపపద్యతే [illegible] సంగృహీతే - సర్వం కర్మేత్యేతత్తు కర్మాన్తర్గతజ్ఞానాంశస్య ప్రాధాన్యహేతుమాత్రపరమేవ - "అపి చేదసి - జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి - నహి జ్ఞానేన సదృశ" మిత్యాదేరపి జ్ఞానయోగాన్తర్గతజ్ఞానాంశస్య పావనత్వ

శ్రీ॥ గీ॥ శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప । సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ॥ ౩౩ ॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా ।

శ్రీ॥ భా॥ పార్థ దీప్యతే — ఉభయాకారే కర్మణి ద్రవ్యమయాదంశాత్ జ్ఞానమయోంశః శ్రేయాన్ — సర్వస్య కర్మణస్తదితరస్యాఖిలస్యోపాదేయస్య జ్ఞానే పరిసమాప్తేః తదేవ సర్వైః సాధనైః ప్రాప్యభూతం జ్ఞానం కర్మాంతర్గతత్వేనాభ్యస్యతే — తదేవాభ్యస్యమానం క్రమేణ ప్రాప్యదశాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౩౩ ॥ తదాత్మవిషయం జ్ఞానం "అవినాశి తు తద్విద్ధీ"త్యారభ్య "ఏషా తేఽభిహితే"త్యంతేన" మయోపదిష్టం — తద్యుక్తకర్మణి వర్తమానస్త్వం విపాకానుగుణం కాలే కాలే ప్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదిభిర్విశదాకారం

రూపప్రశంసాపరత్వాత్ "త్యాగస్య స్తకర్మణా" మిత్యత్రాపి కర్మణః ఫలసంగాదిరాహిత్యజ్ఞానాకారతాపత్తిమాత్రం వివక్షితం — "జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి" మితి తు శ్లోకే తు కర్మయోగాంతర్గతజ్ఞానాంశస్య సాక్షాత్కారరూపపరిపాకావస్థోచ్యతే — "తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి । శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞాన" మిత్యనంతరమేవ పరిపాకావస్థాయా విశదీకరణాత్ — ఏతేన "యేన భూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యసీ"త్యేతదపి నిర్వ్యూఢం — తదేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ ఉభయాకార ఇతి — కర్మణీ కర్మయోగ ఇత్యర్థః — అనుష్ఠేయపరోఽత్ర కర్మశబ్దః — ద్రవ్యమయాదంశాదితి యజ్ఞశబ్దోఽత్ర యజ్ఞాంశవిషయ ఇతి భావః — సర్వాఖిలశబ్దయోర్విషయభేదాదపౌనరుక్త్యమాహ తదితరస్యేతి — కర్మేతరత్తు కిముపాదేయం కథం చ కర్మణస్తస్య చ జ్ఞానే పరిసమాప్తిరిత్యత్రాహ తదేవేతి — సర్వైస్సాధనైరితి తదితరోపాదేయప్రదర్శనం ప్రాప్యభూతమితి తత్రతత్పరిసమాప్తిజ్ఞాపనం — కర్మణస్తత్ర పరిసమాప్తిం వివృణోతి తదేవాభ్యస్యమానమితి — అత్రాధారాధేయసాధ్యసాధనభావోఽవస్థాభేదమాత్రనిబంధన ఇత్యభిప్రేతం — ఏతేన కర్మణస్స్వాంతర్భూతజ్ఞానే పరిసమాప్తిస్సాక్షాత్కారలక్షణ సాధ్యదశావివక్షయేత్యుక్తం భవతి ([illegible]) ఉపదిష్టమేవ జ్ఞానం తత్తద్విపాకదశాయాం ప్రతిపుణవైశద్యాయ పునః పునః జ్ఞానిభ్యో గ్రాహ్యమిత్యుచ్యతే ఇత్యస్మిన్ శ్లోకే న — తదితి పరోక్షవన్నిర్దేశః ప్రకరణప్రారంభోక్తప్రకారపరామర్శార్థత్వవ్యంజనాయ "అవినాశీ"త్యాదినా మయోపదిష్టమిత్యంతముక్తం — ఇతః పూర్వమనుపదిష్టస్య జ్ఞానస్య కస్యచిదుచ్యతే త్విత్యత్ర నాత్రోచ్యత ఇతి భావః — తద్యుక్తకర్మణి వర్తమానస్త్వమితి విపాకహేతుః విపాకానుగుణం కాలే కాల ఇతి ప్రశ్నాదౌ అక్రమ ద్వారా ప్రణిపాతాదేర్విపాకానుగుణ్యం వా వివక్షితం — "గురుమేవాభిగచ్ఛే"దిత్యాదివిధిప్రాప్తం శైశిక్ష్యం ప్రణిపాతాదరితి కేవలమభిప్రేతం వివక్షితమితి వ్యంజనాయ "ప్రణిపాతపరిప్రశ్నసేవాదిభి" రితి ద్వంద్వసమాసేన వ్యాఖ్యా — "స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీత యోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్" ఇత్యాదిశాస్త్రోక్తి కాలే కాల ఇతి విప్సయా ద్యోతితా — విశదాకారమితి పునశ్శ్రవణస్య వైఫల్యపరిహారః — నను, కిమిదానీం భగవతా జ్ఞానమవిశదముపదిష్టం — కిం వాఽర్జునస్య అవిశదజ్ఞాతం "యేనైతదుచ్యతే"త్యేతదపి విపాకానుగుణశక్త్యైవ పరిహృతం విశదమేవోపదిష్టం భగవతా అవధానాదిమాంశ్చార్జునః తథాప్యనాదికర్మపాపాదిదోషైః అంతఃకరణదోషస్య తత్త్వజ్ఞానప్రసారద్వారస్యోపరుద్ధత్వాదిదానీం నాతివైశద్యం జాయతే — "పిత్తోపహతరసనస్య శర్కరా" "తత్త్వబుద్ధి" రితి తద్యథావస్థితకర్మయోగానుష్ఠానేన విశదజ్ఞానాహత్వావస్థా స్యాత్తదా

(శ్రీ)గీ॥ మూ॥ ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥ ౩౪॥ యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్మోహమేవం యాస్యసి పాణ్డవ।

(రా॥) భా॥ [illegible] జ్ఞానినః ప్రణిపాతాదిభిః సేవితా జ్ఞానిన ఉపదేక్ష్యంతి॥ ౩౪॥ ఆత్మయాథాత్మ్య విషయస్య జ్ఞానస్య సా [illegible] [illegible] — యేన [illegible] — [illegible] భూతానాం ప్రకృతి [illegible] — ప్రకృతి [illegible] — [illegible] — [illegible]

[illegible]

మూ॥ యేన భూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథో మయి ॥ ౩౫ ॥ అపి చేదసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః । సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి ॥ ౩౬ ॥ యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున । జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి

భా॥ సర్వస్యాత్మవస్తునః- "ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః" ఇతి హి వక్ష్యతే - తథా "[illegible] నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి" ఇత్యేవమాదిషు - నామరూపవినిర్ముక్తస్యాత్మవస్తునః పరస్వరూపసామ్యమవగమ్యతే - అతః ప్రకృతివినిర్ముక్తం స్వాత్మస్వరూపం [illegible] సమం సర్వేశ్వరేణ చ ॥ ౩౫ ॥ యద్యపి సర్వేభ్యః పాపేభ్యః పాపకృత్తమోఽసి సర్వం పూర్వార్జితం వృజినరూపం సముద్రం ఆత్మవిషయజ్ఞానరూపప్లవేనైవ సంతరిష్యసి ॥ ౩౬ ॥ సమ్యక్ప్రవృద్ధోఽగ్నిరింధనసంచయమివ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపోఽగ్నిర్జీవాత్మగతమనాదికాలప్రవృత్తానంతకర్మ

[illegible] సామ్యమపి [illegible] ఇదమితి - [illegible] తస్య [illegible] ప్రకృతిసంసర్గ [illegible] వాక్యా [illegible] - [illegible] సామ్యస్య [illegible] హేతు [illegible] ఇత్యత [illegible] - [illegible] సామ్యమపి [illegible] సామ్యే హేతు [illegible] - [illegible] ఇతి [illegible] - నను, స్వాత్మన [illegible] ప్రతీయతే - నైవం, స్వాత్మనస్సర్వాధారత్వా [illegible] - [illegible] ప్రకృతి [illegible] స్వాత్మ [illegible] - [illegible] తే [illegible] మాహాత్మ్యముచ్యతే - అపి చేది [illegible] నాయయు [illegible] - పాపమాత్రే వా, [illegible] - [illegible] అనాదికాల ప్రవృత్త [illegible] పూర్వార్జితమి తి ([illegible]) [illegible] అనాదికాల ప్రవృత్తానంత పాప నివర్తకత్వం " [illegible] కల్ప [illegible] " [illegible] నివర్తకత్వమనుపపన్నం - కేవలం [illegible] త్యాశం క్యాహ యథైధాంసీతి - సమ్యక్ప్రవృద్ధ [illegible] దృష్టా [illegible] పునః కార్యకరత్వ [illegible] ప్రతిషిద్ధః - భస్మసాత్కురుత ఇతి భస్మీభూతాని పునః కార్యకరాణి కురుత ఇత్యర్థః - సమిద్ధ ఇత్యనేన సర్వదహనయోగ్యత్వాయోపసర్గాభ్యాం [illegible] వ్యంజనం - సమ్యక్ప్రవృద్ధ ఇతి ఏధాంసీతి బహువచన [illegible] కర్మణామనేకత్వాభిప్రాయమితి దర్శయతి - ఇంధనసంచయమితి సర్వకర్మాణీతి వచనాద్విరోధిత్వేన స్థితస్య సాంసారిక పుణ్యవిశేషస్యాపి నివర్తకత్వమవగతం నాభుక్తమిత్యాదిత్యన్య

శ్రీ॥ గీ॥ యథాగ్నిర్భస్మసాత్కురుతే తథా ॥ ౩౭ ॥ నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే । తత్స్వయం యోగ
సంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి ॥ ౩౮ ॥ శ్రద్ధావాఁల్లభతే జ్ఞానం తత్పరస్సంయతేంద్రియః । జ్ఞా
నం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి

శ్రీ॥ భా॥ సంచయం భస్మీకరోతి ॥ ౩౭ ॥ యస్మాదాత్మజ్ఞానేన సదృశం పవిత్రం శుద్ధికరమిహ జగతి వస్త్వ
న్తరం న విద్యతే - తస్మాదాత్మజ్ఞానం సర్వపాపం నాశయతీత్యర్థః - తత్తథావిధం జ్ఞానం య
థోపదేశమహరహరనుష్ఠీయమానజ్ఞానాకారకర్మయోగేన సంసిద్ధః కాలేన స్వాత్మని స్వయమే
వ లభతే ॥ ౩౮ ॥ తదేవ స్పష్టమాహ ॥ ఏవముపదేశాత్ జ్ఞానం లబ్ధ్వా చోపదిష్టజ్ఞానవృద్ధౌ శ్ర
ద్ధావాన్ తత్పరస్తత్రైవ నియతమనాః తదితరవిషయాత్సంయతేంద్రియోఽచిరేణ కాలేనోక్తల
క్షణ విపాకదశాపన్నం జ్ఞానం లభతే - తథావిధం జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతిమచిరేణాధిగచ్ఛతి

పరం - అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రవ్యాకుప్యేయాదితి భావః ([illegible]) లోకదృష్టాంతేనదర్శితోఽర్థోఽవ
హ్నేః పదార్థాంతరాదృష్టదాహకత్వవత్పవిత్రతమస్వభావత్వేనోపపాద్యతే నహీత్యర్ధేన - తదాహ యస్మాదితి-
వస్త్వంతరమితి జ్ఞానరహితకర్మపుణ్యస్థానాదికం, "క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధి"రిత్యుక్తాదీశ్వరజ్ఞానాదర్వా
చీనేము పరిశుద్ధాత్మజ్ఞానతుల్యం పావనం నాస్తీత్యర్థః - నను, ఇదానీం తథావిధజ్ఞానం కుర్యామితి సాభిసంధిక
స్యాపి తన్న జాయతే - అతస్తస్య పురుషవ్యాపారావిషయత్వాదవిధేయత్వమితి శంకా పరిహ్రియతే - త
త్స్వయమిత్యర్ధేన - తచ్ఛబ్దేన విపాకావస్థం పరామృశ్యత ఇత్యాహ తథావిధమితి - యథో[illegible]దేశమితి శాస్త్రీ
యత్వమవిశ్వలిత్వం కాలే కాలే వేదనీయత్వం చ సూచితం - తథావిధజ్ఞానస్య సంస్కారప్రాచుర్యాద్విరోధిపా
పనివర్తనాచ్చ స్వయమాగమే హేతుర్యోగసంసిద్ధ ఇత్యనేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ జ్ఞానాకారకర్మయో
గసంసిద్ధ ఇతి - పక్వకషాయత్వలక్షణయోగ్యతాపన్న ఇత్యర్థః - స్వయంశబ్దేన తదానీముపదేశనైరపే
క్ష్యముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ స్వయమేవేతి - జ్ఞానస్వభావస్య సాక్షాత్స్వప్రయత్నాగోచరత్వేఽపి త
న్మూలభూతోక్తాకార కర్మయోగద్వారా తస్య విధేయత్వముపపద్యత ఇతి భావః - అత్రాస్మిన్నితి విషయసప్తమి
ఇదానీం తత్ర హితేఽపీత్యభిప్రాయేణాధికరణార్థత్వం వా, స్వాత్మసాక్షికమితి వా వివక్షితం ([illegible]) ఉత్త
రశ్లోకార్ధయోరనంతరశ్లోకార్ధేన వ్యుత్క్రమేణ వివరణరూపత్వాభిప్రాయేణాహ తదేవ(వి)స్పష్టమాహేతి.
శ్రద్ధావత్త్వాదికం స్వయం జ్ఞానలాభే హేతుః అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్ఛ్రాద్ధ [illegible] ప్రకాంక్షేదవి
వక్షితమితి జ్ఞాపనార్థం, తత్ర ప్రకాశభేదవ్యంజనార్థం, శ్రద్ధోత్పత్తిసిద్ధ్యర్థం చ ఉక్తముపదేశాజ్జ్ఞానం లబ్ధ్వేతి
శ్రద్ధావాన్ త్వరమాణః అశ్రద్దధాన ఇత్యత్ర అత్వరమాణ ఇతి హి వ్యాఖ్యాస్యతి - తదేవపరముపాదేయతయా
భిసంధ్యాస్పదం యస్య స తత్పరః - తదాహ తత్రైవ నియతమనా ఇతి - అచిరేణేత్యేతదుత్తరవాక్యస్థమపి కా
లేనేత్యేతత్సూచిత విలంబశంకాపరిహారార్థమపేక్షితత్వాత్ [illegible] స్తత్రాన్వయమిత్యభిప్రాయేణాచిరే
ణ కాలేనోక్తం చేత్యాద్యుక్తం - భక్తియోగవ్యవహితత్వాభిప్రాయేణ [illegible] కథమచిరేణేత్యు
చ్యత ఇతి భావః - పూర్వం కాలేనేతి పదం ద్వితీయాదినా వ్యవచ్ఛేదార్థం - అచిరేణేతి తు జ్ఞానయోగాదనంత
రాది విలంబనిషేధార్థమిత్యవిరోధః - శాంతిశబ్దాభిప్రాయస్య నిశ్చేతుమశక్యత్వాన్నత్వదంగభూత శమ
విషయ ఇతి వ్యంజనాయ పరం నిర్వాణమాప్నోతీత్యుక్తం - "స శాంతిమాప్నోతి న కామకామీ" "స శాంతిమధిగచ్ఛతి"

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ మచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥ ౩౯ ॥ అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి । నాయంలోకోస్తిన పరో నసుఖం

శ్రీ గీ॥ భా॥ పరంనిర్వాణమాప్నోతి ॥ ౩౯ ॥ అజ్ఞఏవముపదేశలబ్ధజ్ఞానరహితః ఉపదిష్టజ్ఞానవృద్ధ్యుపాయే చాశ్రద్ధధానః అప్రవర్తమానః ఉపదిష్టేచ జ్ఞానే సంశయాత్మా సంశయమనా వినశ్యతి నష్టో భవతి- అస్మిన్నుపదిష్టే ఆత్మయాథాత్మ్యవిషయే జ్ఞానే సంశయాత్మనో ఽయమపి ప్రాకృతో లోకోనాస్తి - నచపరః ధర్మార్థకామరూప పురుషార్థాశ్చ నసిధ్యంతి కుతో మోక్షఇత్యర్థః -- శాస్త్రీయకర్మసిద్ధిరూపత్వాత్సర్వేషాం పురుషార్థానాం శాస్త్రీయకర్మజన్యసిద్ధేశ్చ దేహాతిరిక్తాత్మనిశ్చయపూర్వకత్వాత్ - అత స్సుఖలవ భాగిత్వ

బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతీతి వ్యాఖ్యాయాం తిపశ్లోకత్రయేపి ఏవశబ్దవిషయే శాంతినిర్వాణశబ్దానమానవిషయా తత్రత్రమవ్యమశ్లోకస్థశాంతిమధిగచ్ఛతీత్యేతదత్రాపి ప్రత్యక్షజ్ఞాతం - [illegible] తి పదంనిర్వాణపదంచోక్తం (౯౨) ఉక్తపవాఖ్యోర్వ్యతిరేకేణస్థాప్యతేఅజ్ఞశ్చేతిశ్లోకేన - ఉపదేశలబ్ధజ్ఞానరహితఇతి పూర్వక్రమనిర్దేశాచ్చిత్యా ప్రశ్నాహేత్వాకాంక్షణాత్ సంశయ దశానమకవ్యాఖ్యానాచ్చ అజ్ఞశబ్దాత్ర శాస్త్రజన్యజ్ఞాననివృత్తిపర ఇతి భావః - సంశయస్య పృథగభిధానాభిహితత్వాదశ్రద్దధాన ఇత్యేతదవిశ్వాసనిషేధపరం-తంత్వాకాంక్షానిషేధపరం -ప్రకృష్టాకాంక్షారహిత్యే తాత్పర్యమిత్యప్రవర్తమానఇత్యుక్తం సంశయమనాఇతి - సంశయోస్యాస్తీతి సంశయః - సంశయకరణం సంశయహేతుభూతమనాఇత్యర్థః - యద్వా, సంశయే మనో యస్యేతివిగ్రహః - నిత్యాన్యత్వః పురుషార్థశూన్యత్వలక్షణస్య వినాశస్య పూర్వాపరభావేన [illegible] ప్రకృతిపత్యయా [illegible] ప్రయోగో హ్య నేనసూచితః - [illegible] - నాయంలోకో [illegible] - [illegible] మోక్షప్రకి [illegible] త్వమితిమిత్యభిప్రాయేణాహ ధర్మార్థేతి - మోక్షోపాయనాతాత్పర్యసంశయాత్మనః కథం పురుషార్థాన్తరాసిద్ధిరిత్యత్రాహ శాస్త్రీయేతి -అస్తుత [illegible] మోక్షోపయుక్తేత్యత్రాహ శాస్త్రీయకర్మజన్యసిద్ధేశ్చేతి - [illegible] ఫలసాధనంకర్మతత్తచ్ఛాస్త్రైః ప్రతిపాద్యతే -యేన దేహాతిరిక్తాత్మజ్ఞాననిరపేక్షితాస్యాత్ దేహాంతరభావ్యైహికయజ్ఞాదిసాధ్యం స్వర్గాదికఫలంచాప్రయోగ్యం ప్రతిపాద్యతే - అతో దేహాతిరిక్తాత్మనిశ్చయోపేక్షిత ఇతి ధర్మాదిపురుషార్థరాహిత్యోపసంహారపరం నసుఖమిత్యేతదితివ్యంజనాయాహ అతఇతి - యద్వాన

మూలమ్॥

ప్రసంగాత్స్వస్వభావోక్తిఃకర్మణోకర్మతాస్యచ ।
భేదాజ్ఞానస్యమాహాత్మ్యంచతుర్థాధ్యాయఉచ్యతే॥౮॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

సశబ్దేనావతీర్ణావస్థోభగవానిహవివక్షితః - తస్యస్వభావః స్వాసాధారణోభావః ॥

స్వస్వభావోక్తిరుచ్యత ఇతిఓదనపాకః పచ్యతఇతివత్ - క్రియతఇత్యర్థః -కర్మణోకర్మతా, "కర్మణ్యకర్మయఃపశ్యే"దిత్యాదిభిరుక్తా, అకర్మశబ్దోఽత్రతదన్యవృత్త్యాకర్మయోగాసన్నాత్మజ్ఞాన విషయఃఅస్య చభేదాః "దైవమేవాపరేయజ్ఞ"మిత్యాదినోక్తాః దేవార్చనేంద్రియ నిరోధప్రాణాయామ యాగదానహోమతపస్తీర్థసేవాస్వాధ్యాయ తదర్థాభ్యాసాదిరూపావర్ణాశ్రమధర్మేతి కర్తవ్యతాకాః - యథా జ్ఞానం యథాశక్తి యథారుచిప్రధానతయా పరిగృహీతాఃకర్మయోగావాంతర విశేషాఇత్యర్థః - జ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం "శ్రేయాన్ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞా" దిత్యుక్తంప్రాధాన్యం - అయంచశ్లోకఃతృతీయసంగతిపూర్వకం చతుర్థారంభేవ్యాఖ్యాతః - తృతీయేఽధ్యాయేప్రకృతిసంసృష్టస్య ముముక్షోస్సహసా జ్ఞానయోగే నధికారాత్కర్మయోగఏవకార్యః - జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి అకర్తృత్వానుసంధానపూర్వకకర్మయోగఏవశ్రేయానితిసహేతుక ముక్తంశిష్టతయావ్యపదేశ్యస్యతు విశేషతఃకర్మయోగఏవ కార్యఇతిచోక్తం -చతుర్థేనఇదానీమస్యైవకర్మయోగస్యనిఖిలజగదుద్ధరణాయ మన్వంతరాదావేవోపదిష్టతయా కర్తవ్యతాం దృఢయిత్వా అంతర్గతజ్ఞానతయాఽస్యైవ జ్ఞానయోగాకారతాం ప్రదర్శ్యకర్మయోగస్వరూపం తద్భేదః - కర్మయోగేజ్ఞానాంశస్యైవప్రాధాన్యంచోచ్యతే - ప్రసంగాచ్చభగవదవతారయాథాత్మ్యముచ్యత ఇతి, ఈదృశం చావతారమాహాత్మ్యమత్రనిరమంధినిఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానస్యాపి భగవతో జన్మనేంద్రజాలవన్మిథ్యా - అపితు, సత్యమవతరంశ్చ భగవానస్మదాదివన్నజ్ఞానసంకోచాది మాన్భవతి - కింతు,అజత్వావ్యయత్వ సర్వేశ్వరత్వాదికంసర్వంపారమేశ్వరం స్వభావజమజహ దేవావతరతి - నచావతారవిగ్రహోప్యస్యగుణత్రయమయఃప్రాకృతః - ప్రత్యుతఅప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయః, నచాస్యజన్మపుణ్యాపుణ్యరూపేణకర్మణా, అపితు స్వేచ్ఛయైవ, నవాకర్మవిపాకకాలే అస్యజన్మ, అపితు ధర్మగ్లాన్యధర్మోత్థానకాలే,నాపి భగవజ్జన్మనః సుఖదుఃఖమిశ్రాణిఫలాని - అపితర్హి సాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశన ధర్మసంస్థాపనాదీతి, స్వరూపతఃప్రకారతోద్రవ్యాః కారణతః కాలతః ప్రయోజనతశ్చ దివ్యత్వం - ఏవం జ్ఞానవతశ్చైకస్మిన్నేవ జన్మని ఉపాయపూర్త్యానంతరజన్మప్రతిషేధేన భగవత్ప్రాప్తిర్గీయతే "జన్మకర్మచమేదివ్య"మిత్యాదినా- అతఏవహి ప్రాచేతసపరాశర పారాశర్య శుక శౌనకాదయః పరమర్షయః ప్రాయస్తత్రైవసిద్ధిమ్మ్యా యసీమాప్రియంతఇతి ॥ ౮ ॥

శ్రీమతేనిగమాంతమహాగురవేనమః.

శ్రియై నమః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః — శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే పంచమాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ అర్జున ఉవాచ ॥ సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ చతుర్థేఽధ్యాయే కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతాపూర్వకస్వరూపభేదో జ్ఞానాంశస్య చ ప్రాధాన్యముక్తం — జ్ఞానయోగాధికారిణోఽపి కర్మయోగస్యాంతర్గతాత్మజ్ఞానత్వాదప్రమాదత్వా త్సుకరత్వాన్నిరపేక్షత్వాచ్చ జ్యాయస్త్వం తృతీయ ఏవోక్తం — ఇదానీం కర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనత్వే జ్ఞాననిష్ఠాయాః శైఘ్ర్యం కర్మయోగాంతర్గతాకర్తృత్వానుసన్ధానప్రకారం చ ప్రతిపాద్య తన్మూలం జ్ఞానం చ విశోధ్యతే॥ కర్మణాం సన్న్యాసం జ్ఞానయోగం పునః కర్మయోగం చ శంససి — ఏతదుక్తం భవతి — ద్వితీయేఽధ్యాయే ముముక్షోః ప్రథమం కర్మయోగ ఏవ కార్యః కర్మయోగేన మృదితాంతఃకరణకషాయస్య జ్ఞానయోగేనాత్మదర్శనం కార్యమితి ప్రతిపాద్య

అథ పంచమస్యాంశతస్తృతీయచతుర్థాభ్యాం సంగతిప్రదర్శనాయోక్తానుక్తాంశవివేకేన పంచమస్యానుక్తాంశే తాత్పర్యప్రదర్శనాయ చాహ — చతుర్థేఽధ్యాయ ఇతి — కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతేత్యాదికం చతుర్థాధ్యాయప్రధానార్థోఽయమితి ద్యోతనార్థం సంగతిప్రదేశప్రదర్శనార్థం చ తృతీయ ఏవేతి కర్తవ్యతోపదేశలక్షణ ఏవేత్యర్థః — పంచమార్థమాహ — ఇదానీమితి — అత్రైవ సంగ్రహశ్లోకః — "కర్మయోగస్య సౌకర్యం శైఘ్ర్యం కాశ్చన తద్విధాః । బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారాశ్చ పంచమాధ్యాయ ఉచ్యతే" ఇతి — అత్ర సౌకర్యం శైఘ్ర్యమితి సంగృహీతత్వేపి భాష్యే శైఘ్ర్యమాత్రవచనం సౌకర్యస్య తృతీయాధ్యాయోక్తస్య వానువాదః పంచమే శైఘ్ర్యోపయికతయా క్రియత ఇతి జ్ఞాపనార్థం — శైఘ్ర్యం తు తత్రానుక్తత్వాదత్ర సాక్షాత్ప్రతిపాద్యం — కాశ్చన తద్విధాః — "బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారాశ్చే"త్యుభయోర్వ్యాఖ్యానరూపేణ కర్మయోగేత్యాదినా తృతీయచతుర్థాభ్యాం మంశతస్సంగతిరుక్తా భవతి — జ్ఞాననిష్ఠాయా ఇతి పంచమీ — తత్ర ప్రకారశబ్దేన "విశోధ్యత" ఇతి వచనాచ్చానుక్తాంశతాత్పర్యేణాపౌనరుక్త్యం దర్శితం — తన్మూలం జ్ఞానమితి విపాకదశాపన్నజ్ఞానం వివక్షితం — అథ "తద్విద్ధి ప్రణిపాతేనే"త్యేతదనుసందధానోఽనుక్తమపేక్షితమంశం సంజిజ్ఞాసురుక్తమేవార్థం పరిపృచ్ఛన్నర్జున ఉవాచ — సన్న్యాసమితి — సన్న్యాసయోగశబ్దావత్ర ప్రకృతవక్ష్యమాణసాంఖ్యయోగవిషయతయా నార్థాంతరపరావిత్యభిప్రాయేణాహ — కర్మణాం సన్న్యాసం జ్ఞానయోగమితి — కర్మణామిత్యేతదుభయాన్వితం — నను, కర్మయోగస్య త్యాజ్యత్వం క్వచిదపి నోక్తం — ప్రత్యుత తదేవోపాదేయతయా ప్రపంచితం — నచ, జ్ఞానయోగస్య ప్రశంసా క్వాపి కృతా — ఏవం సన్న్యాసం యోగం చ శంససీత్యుచ్యతే — ఉభయోః ప్రశంసనే కృతేపి వికల్ప ఇత్యేవమవగంతవ్యం — స పునరన్యతరాధిక్యప్రశ్నావకాశ ఇత్యత్రాహ — ఏతదుక్తమితి — ప్రతిపాద్యేత్యంతే న సన్న్యాసం కర్మణామిత్యస్యాభిప్రాయో వివృతః — కషాయనివృత్త్యర్థః కర్మయోగః — తన్నివృత్తౌ కర్మయోగం పరిత్యజ్య జ్ఞానయోగ ఉపాదేయః — అతో జ్ఞానయోగ ఏవాత్మదర్శనే సాక్షాత్సాధనమితి ద్వితీయే ప్రతిపాదితమితి భావః — పూర్వం సన్న్యస్తస్య పునర్యోగం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితం ॥ ౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ । తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే ॥ ౨ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పునస్తృతీయచతుర్థయోః జ్ఞానయోగాధికారదశాపన్నస్యాపి కర్మనిష్ఠైవ జ్యాయసీ సైవ జ్ఞాననిష్ఠానిరపేక్షా ఆత్మప్రాప్తిసాధనమితి కర్మనిష్ఠాం ప్రశంససీతి — తత్రైతయోర్జ్ఞానయోగకర్మయోగయోరాత్మప్రాప్తిసాధనభావే యదేకం సౌకర్యాచ్ఛైఘ్ర్యాచ్చ శ్రేయః శ్రేష్ఠమితి సునిశ్చితం తన్మే బ్రూహి ॥ ౧ ॥ సన్న్యాసో జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ — జ్ఞానయోగశక్తస్యాప్యుభౌ నిరపేక్షౌ నిశ్శ్రేయసకరౌ — తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ జ్ఞానయోగాత్ కర్మయోగ ఏవ విశిష్యతే ॥ ౨ ॥ కుత ఇత్యత్రాహ ॥

శంససీతి భ్రమవ్యుదాసాయ శంససీత్యనేన పునశ్శబ్దాన్వయమాహ — తృతీయచతుర్థయోరితి — ద్వితీయ ఇత్యేతత్ తృతీయచతుర్థయోరిత్యేతచ్చ భాష్యకారైస్స్వానుసంధానేనోక్తం — న పునరర్జునవాక్యానుకారః — అత్రామృదితకషాయస్య కర్మయోగస్త్యాజ్యశ్చేత్ తథా ముపాదేయః జ్ఞానయోగస్యాదర్శనసాధనత్వే కథమస్యావస్థానేన తత్సంభవ ఇతి భావః — "కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః" ఇతి జాయస్త్వేన శంసనమిత్యభిప్రాయేణాహ — ప్రశంససీతి — తత్రేతి ద్వయోరవ్యవహిత సాధనత్వే వివక్షిత ఇత్యర్థః — ఏతయోరిత్యత్ర నిర్ధారితాన్యతరవిషయ ఏకశబ్దః తత్ర సామాన్యాకారవివక్షయా నపుంసకత్వం శ్రేయశ్శబ్దవిశేషణతయా వా — సౌకర్యాచ్ఛైఘ్ర్యాచ్చేతి ఫలస్యైకత్వాత్తన్నిబంధనం శ్రైష్ఠ్యమిహాయుక్తమితి భావః — శ్రేయస్సు నిశ్చితమిత్యన్వయః — శ్రేయస్త్వేన సునిశ్చితమిత్యర్థః — క్రియావిశేషణత్వం తు, నిరర్థకమిత్యభిప్రాయేణాహ — శ్రేష్ఠమితి సునిశ్చితమితి. శ్రేయశ్శబ్దస్య ఫలాదిష్వపి ప్రయోగప్రాచుర్యాత్తద్వ్యుదాసాయ తారతమ్యప్రశ్నానుగుణ్యేన ప్రకృతిప్రత్యయార్థవ్యంజనాయ శ్రేష్ఠశబ్దేన వ్యాఖ్యాతం — అత్రైకఫలసాధనత్వాద్వికల్పే ప్రాప్తే సౌకర్యాదిగుణయోగాచ్ఛ్రేయస్త్వోక్తిః (❈) అథ సద్వారకత్వాభిధానస్య అధికారివిశేషనియతతయా ద్వయోరవ్యవహిత సాధనత్వముపపాదయంస్తత ఏవ మృదితకషాయస్యాపి సౌకర్యశైఘ్ర్యసంగినస్తస్యైవ కర్తవ్యతాం చ దృఢయన్ భగవానువాచ — సన్న్యాస ఇతి — జ్ఞానయోగాశక్తస్య కర్మయోగసాపేక్షత్వాత్ తచ్ఛక్తస్యైవ నిరపేక్షసాధనత్వోక్తిరుపపన్నేత్యభిప్రాయేణాహ — జ్ఞానయోగశక్తస్యాపీతి — "ఉభౌ నిశ్శ్రేయసకరౌ" ఇత్యేతత్సామర్థ్యాత్ "ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలం" ఇతి వక్ష్యమాణానుసంధానాచ్చ నిరపేక్షావిత్యుక్తం — చకారేణాప్యేతదేవ వ్యజ్యతే — అన్వాచయే తదితరయోగసమాహారావపి పృథక్ఫలసాధనత్వప్రకరణవిరుద్ధౌ — అతః పృథక్స్వాతంత్ర్యగర్భస్సముచ్చయ ఏవాత్ర చార్థః — సహితావ్యాపస్యనియమేన యథేచ్ఛముపాదేయౌ కర్మయోగస్య తు కిమర్థం ప్రశంసేతి శంకావ్యుదాసాయ తుశబ్దః — ఇత్యభిప్రాయవ్యంజనార్థమేవకారః (❈) ద్వయోః శ్రేయస్సాధనత్వావిశేషే కర్మయోగ ఏవ విశిష్యత ఇతి ప్రతిజ్ఞామాత్రం — తత్ర హేత్వాకాంక్షాయాం సౌకర్యాంశే హేతుమాహేత్యాహ — కుత ఇత్యత్రాహేతి — జ్ఞేయ ఇతి శ్లోకో నిత్యసన్న్యాసీత్యేతావతా జ్ఞానయోగనిష్ఠవిషయ ఇతి న మంతవ్యం — కర్మయోగో విశిష్యత ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ జ్ఞానయోగనిష్ఠస్య సుఖేన మోక్షోక్తేరసంగతత్వాత్ "సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః" ఇతి వక్ష్యమాణవిరోధాచ్చ — అతః కర్మయోగనిష్ఠస్యైవ ప్రశంసేయమిత్యభిప్రాయే

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ జ్ఞేయస్స నిత్యసన్న్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి । నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే ॥ ३ ॥ సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యః కర్మయోగీ తదంతర్గతాత్మానుభవతృప్తః తద్వ్యతిరిక్తం కిమపి న కాంక్షతి - తత ఏవ కిమపి న ద్వేష్టి - తత ఏవ ద్వంద్వసహశ్చ - స నిత్యసన్న్యాసీ నిత్యజ్ఞాననిష్ఠ ఇతి జ్ఞేయః - స హి సుకరకర్మయోగనిష్ఠతయా సుఖం బంధాత్ప్రముచ్యతే ॥ ३ ॥ జ్ఞానయోగకర్మయోగయోరాత్మప్రాప్తిసాధనభావే న్యోన్యనైరపేక్ష్యమాహ ॥ జ్ఞానయోగకర్మయోగౌ ఫలభేదాత్పృథగ్భూతౌ యే ప్రవదంతి తే బాలాః అనిష్పన్నజ్ఞానాః - న పండితాః

ణాహ -- యః కర్మయోగీతి - కాంక్షాయా బాహ్యమాత్రవిషయత్వవ్యంజనార్థం తదేయత్వార్థం చ తదంతర్గతాత్మానుభవతృప్త ఇత్యుక్తం - కాంక్షా హి ప్రతిహన్యమానా ద్వేషహేతురిత్యభిప్రాయేణ తత ఏవ కిమపి న ద్వేష్టీతి వ్యుత్క్రమేణ వ్యాఖ్యాతం - ద్వంద్వస్వరూపనివృత్తివ్యుదాసాయ ద్వంద్వసహశ్చేతి - తత ఏవ ద్వంద్వసహశ్చేతి రాగద్వేషవతో ద్వంద్వతితిక్షానశక్యేతి భావః - నిత్యసన్న్యాసత్వే హి శబ్దస్య హేతుపరత్వవ్యంజనాయ స హీత్యుక్తం - సుఖశబ్దోఽత్ర సౌకర్యపర ఇత్యాహ - సుకరకర్మయోగనిష్ఠతయేతి (❈)
నిశ్శ్రేయసకరావుభావిత్యభిప్రేతం - వివృణోతీత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానయోగకర్మయోగయోరితి - అత్ర సాంఖ్యయోగశబ్దౌ న కాపిలహైరణ్యగర్భసిద్ధాంతవిషయౌ - తయోరప్రస్తుతత్వాత్ - మహాప్రకరణాసంగతత్వాత్ - "తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే । సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః" ఇత్యాది పూర్వోత్తరవిరోధాచ్ఛారీరకసూత్రేషు చ "రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ" "ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః" ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్తయోరపి సిద్ధాంతయోస్తు మహర్షిణైవాపాకరణాత్ - "బహవః పురుషా రాజన్ సాంఖ్యయోగవిచారిణః । నైత ఇచ్ఛంతి పురుషమేకం కురుకులోద్వహ । సమాసే న తు తద్వ్యాసః పురుషైకాత్మ్యముక్తవాన్" ఇతి మోక్షధర్మే తయోర్విరుద్ధాంశవచనాచ్చ - అత స్సంఖ్యయా బుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్వం సాంఖ్యం - తదవధారణరూపం సాంఖ్యం - యోగశ్చాత్ర కర్మయోగ ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞానయోగకర్మయోగశబ్దోపాదానం - పృథగ్బాలాః ప్రవదంతీతి న స్వరూపపృథక్త్వం నిషిధ్యతే - తస్య ప్రామాణికత్వాత్ - న చ తత్సముచ్చయవిధానపరమిదం - "ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలం । యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే ॥ సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః" ఇత్యాదిభిః పృథగనుష్ఠానస్యైవ సిద్ధత్వాత్ - అతః ఫలైక్యస్యైకమప్యాస్థిత ఇత్యాదినా విధానాదత్ర ఫలభేదకృతభేదనిషేధే తాత్పర్యమిత్యాహ - "ఫలభేదాత్పృథగ్భూతౌ" ఇతి - అస్య వాక్యస్య పృథక్ఫలవాదినాం నిందారూపత్వాత్ యే ప్రవదంతి తే బాలా ఇతి బాలత్వస్యోపాదేయతయా వచనవ్యక్తిర్దర్శితా - ఉత్తరశ్లోకేఽప్యేకఫలత్వవాదిప్రశంసాయాం యః పశ్యతీత్యనూద్య స పశ్యతీతి హి విధీయతే - బాలశబ్దస్యాత్ర ముఖ్యాయోగాదుపచరితమాహ - అనిష్పన్నజ్ఞానా ఇతి - అపక్వయా ఔత్తిక జ్ఞానేష్వపక్వపర్యాయశబ్దోపచారః - బాలసామ్యాద్వా బాలాః - న పండితా ఇత్యత్ర అశాస్త్రీయానుష్ఠానపర్యంతాజ్ఞానవ్యుదాసాయోక్తమకృత్స్నవిద ఇతి - తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యేత్యాదిప్రసిద్ధం - సదాచార్యప్రసాదైకసమధిగమ్యార్థవిషయం జ్ఞానమిహ పాండిత్యం - అతో బాలా ఇత్యుక్తేఽపి తదభావోక్తిర్న పునరుక్తేతి భావః - ఫలాదిభేదభ్రమప్రకారం న పండితా ఇత్యస్యాపి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రవదన్తి న పణ్డితాః । ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విన్దతే ఫలమ్ ॥ ౪ ॥ యత్సాంఖ్యైః
ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే । ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ ౫ ॥
సన్న్యాసస్తు మహాబాహో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అకృత్స్నవిదః కర్మయోగో జ్ఞానయోగమేవ సాధయతి జ్ఞానయోగస్త్వేక ఆత్మావలో
కనం సాధయతీతి తయోః ఫలభేదేన పృథక్త్వం వదన్తో న పణ్డితా ఇత్యర్థః- ఉభయోరాత్మా
వలోకనైక ఫలయోరేకఫలత్వేన ఏకమప్యాస్థితస్తదేవ ఫలం లభతే॥ ౪ ॥ ఏతదేవ వివృణోతి ॥
సాంఖ్యైర్జ్ఞాననిష్ఠైః - యదాత్మావలోకనరూపం ఫలం ప్రాప్యతే - తదేవ కర్మయోగ
నిష్ఠైరపి ప్రాప్యతే- ఏవమేకఫలత్వేనైకం వైకల్పికం సాంఖ్యం యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి -
స ఏవ పణ్డిత ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ఇయాన్విశేష ఇత్యాహ॥ సన్న్యాసో జ్ఞానయోగస్తు అయోగతః
కర్మయోగాదృతే ప్రాప్తుమశక్యః-

బాలా ఇతివద్విద్వేషయ విషయత్వం చ దర్శయతి - కర్మయోగ ఇతి- జ్ఞానయోగమేవేతి- న తు, కస్మిన్నప్యధి
కారిణి సాక్షాదాత్మావలోకనమిత్యర్థః - యే తు బాలాస్త ఏవం వదన్తి - యే పణ్డితాస్తే తు నేతి వచనవ్య
క్తిమాహుః - తేషామప్యయమేవార్థః ఫలతోఽఙ్గీకార్యః - ఉభయోః ఫలమేకేన కథం లభ్యమిత్యత్రాహ -
ఉభయోరితి - నిర్ధారణే షష్ఠీ- ఏకశబ్దశ్చాన్యతరపర్యాయః- ద్వయోరపి తుల్యఫలత్వాదన్యతరాస్థానేఽపి తత్ఫ
లం సిద్ధ్యతీత్యర్థః (❋) భిన్నఫలత్వేన పృథక్త్వాభిధాయినాం నిన్దా కృతా- అథైకఫలత్వేనైక్యాభిధాయినాం
ప్రశంసనం క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఏతదేవ వివృణోతీతి - సాంఖ్యైరిత్యత్ర సిద్ధాన్తవిశేషనిష్ఠభ్ర
మవ్యుదాసాయాహ - జ్ఞాననిష్ఠైరితి - సాంఖ్యమాత్మజ్ఞానం- తద్వేదిన ఇహ సాంఖ్యాః- యద్వా, సంఖ్యా
బుద్ధిర్జ్ఞానయోగః తన్నిష్ఠాస్సాంఖ్యాః- అథవా, సాంఖ్య ఆత్మా తద్వేదినోఽపి సాంఖ్యాః- స్థానశబ్దోఽత్ర విన్దతే ఫ
లమితి వత్ఫలవిషయః- న తు, దేశవిశేషవిషయః- జ్ఞానయోగాదిమాత్రప్రాప్యదేశవిశేషాభావాత్ - తచ్చ ఫలం
పూర్వోత్తరానువృత్తమాత్మావలోకనమిత్యభిప్రాయేణ యదాత్మావలోకనరూపం ఫలమిత్యుక్తం - అత్ర య
దేవ సాంఖ్యాః పశ్యన్తీతి యాదవప్రకాశోక్తః పాఠోఽప్రసిద్ధత్వాదనాదృతః - యోగైరిత్యేతల్లక్షణయా వా
ప్రత్యయవిశేషాద్వా తన్నిష్ఠవిషయమితి వ్యఞ్జనాయ కర్మయోగనిష్ఠైరిత్యుక్తం- అత్ర సాంఖ్యయోగశబ్దా నో
పాయపరా - బహువచనానౌచిత్యాదితి భావః - ఏకమిత్యుక్తేరేకశాస్త్రార్థత్వాదిభ్రమవ్యుదాసాయాహ -
ఏవమేకఫలత్వేనేతి- అఙ్గాఙ్గిభావేతరేతరయోగరహితయోరుపాయయోరేకఫలత్వలక్షణం హ్యైక్యమ
నుష్ఠానే వికల్పాయ స్యాత్ -తథా చ సూత్రం “వికల్పోవిశిష్టఫలత్వా”దితి- తదాహ- వైకల్పికమితి - స పశ్యతీత్యే
తన్న పణ్డితా ఇత్యేతత్ప్రతిరూపం దర్శయతి- స ఏవ పణ్డిత ఇతి (❋) నను, కర్మయోగో విశిష్యత ఇ
తి వచనమత్ర వైకల్పికత్వవచనం చ కథముపపద్యతే- అత్యన్తతుల్యత్వే హి వికల్ప ఇతి శఙ్కాయాం సౌకర్యశైఘ్ర్యా
భ్యాం వైశిష్ట్యదౌష్కర్యదైర్ఘ్యాభ్యాం ఫలస్యాత్యన్తతుల్యతయా చ వికల్పః - అధికారిభేదప్రతినియతత్వాచ్చ న
దుష్కరవిలమ్బితోపాయనైరర్థక్యమిత్యభిప్రాయేణ వైషమ్యముచ్యత ఇత్యాహ - ఇయాన్విశేష ఇత్యాహేతి -
తుశబ్దోఽన్యవైషమ్యపరః- అయోగత ఇత్యనేన కర్మయోగమన్తరేణ జ్ఞానయోగస్వరూపమేవ న సిధ్యతీ
త్యభిప్రేతం- తదాహ- “కర్మయోగాదృతే” ఇతి- “శక్యమఞ్జలిభిః పాతుం వాతాః” ఇత్యాదివద్దుఃఖశబ్దస్యాత్ర

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ దుఃఖమాప్తుమయోగతః । యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మనచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥౬॥ యోగయుక్తోవిశుద్ధాత్మా విజితాత్మాజితేంద్రియః । సర్వభూతాత్మభూతాత్మా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యోగయుక్తః కర్మయోగయుక్తః - స్వయమేవమునిరాత్మమననశీలః - సుఖేనకర్మయోగం సాధయిత్వాన చిరేణాల్పేనైవకాలేనబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ఆత్మానం ప్రాప్నోతి - జ్ఞానయోగయుక్తస్తుమహతాదుఃఖేన జ్ఞానయోగం సాధయతిదుఃఖసాధ్యత్వాదాత్మానం చిరేణప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥౬॥ కర్మయోగయుక్తస్తుశాస్త్రీయే పరమపురుషారాధనరూపేవిశుద్ధేకర్మణివర్తమానః - తేనవిశుద్ధమనాః-విజితాత్మాస్వాభ్యస్తేకర్మణివ్యాపృతమనస్త్వేనసుఖేన విజితమనాః-తతఏవ జితేంద్రియఃకర్తురాత్మనోయాథాత్మ్యానుసంధాననిష్ఠతయా సర్వభూతాత్మభూతాత్మా సర్వేషాందేవాది భూతానామాత్మభూత ఆత్మాయస్యాసౌసర్వభూతాత్మభూతాత్మా-ఆత్మయాథాత్మ్య

నపుంసకత్వం - మునిశబ్దేప్రకృతాపేక్షిత ప్రకృతిప్రత్యయార్థ వివరణం - మననశీలఇతి తత్రాకర్తృత్వానుసంధాన ప్రకరణ బలాన్మననస్యాత్మ విషయత్వోక్తిః - స్వయమేవ జ్ఞానయోగమంతరేణేత్యర్థః - దుఃఖమాప్తుమయోగత ఇత్యేతద్వ్యతిరేకానుసంధానాత్సుఖేనకర్మయోగం సాధయిత్వేత్యుక్తం - నచిరేణేతి నఞః క్రియాన్వయేచిరేణాప్యధిగమోనస్యాదితి భ్రమస్స్యాత్తద్వ్యుదాసాయాచిరేణేత్యాద్యుక్తం- నైకాదివన్నచిరేణేతి సమస్తప్రయోగః- బ్రహ్మశబ్దోత్ర శుద్ధాత్మ స్వరూపలక్షణ కర్మయోగావ్యవహితఫలవిషయ ఇతి వ్యంజనాయాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యుక్తం - ప్రాప్తిరిహసాక్షాత్కారః - ఏవమవ్యవహితాత్మప్రాప్తిసాధనత్వం వదతా ప్రకృతస్సన్యాసోబ్రహ్మశబ్దేనోచ్యత ఇతిశంకరోక్తం ప్రత్యుక్తం-తద్వ్యతిరేకేణ పూర్వోక్తం పూరఇతి - జ్ఞానయోగయుక్తఇతి - దుఃఖసాధ్యత్వాద్విళంబిత ఫలోజ్ఞానయోగః - కర్మయోగస్తు, సుఖసాధ్యత్వాదవిళంబిత ఫలఇతి వైషమ్యమనేనశ్లోకేనోక్తంభవతి (❋) కర్మయోగస్య సుఖసాధ్యత్వేశీఘ్రఫలాధిగమేచహేతురుచ్యతే - యోగయుక్తఇతిశ్లోకేన - పూర్వావాత్మశబ్దౌ మనోవిషయౌ- జితేంద్రియ సమభివ్యాహారాత్ యోగయుక్తఇత్యనేనైవ సిద్ధోవిశుద్ధ మనస్త్వేహేతుశ్శాస్త్రీయ ఇత్యాదినోచ్యతే - విశుద్ధిరత్ర రజస్తమోనివృత్తిస్తన్మూలరాగద్వేషాదికషాయనివృత్తిశ్చ ప్రాక్సమర్థితం స్మారయతి - స్వాభ్యస్తే కర్మణీతి - ప్రధానస్యమనోనిగ్రహస్యవక్తుముచితత్వాత్ విజితదేహఇతిపరవ్యాఖ్యానం మందమితిభావః - సర్వేంద్రియకూటస్థేమనసిజితే బాహ్యానింద్రియాంతరాణి జితాని భవంతీత్యభిప్రాయేణ తతఏవేత్యుక్తం - సర్వభూతేత్యాద్యుపపాదనాయ కర్తురిత్యుక్తం - ప్రథమస్య భూతశబ్దస్యాత్ర దేవాదిదేహమాత్రవిషయతాం ద్వితీయస్య క్రియాత్మతాం విగ్రహంచ దర్శయతి - సర్వేషామితి- భిన్నానామైక్యంహివిరుద్ధమిత్యత్రాహ - ఆత్మయాథాత్మ్యమితి- అయమభిప్రాయః - సత్యంనస్వరూపైక్యం విధీయతే -తస్యప్రత్యక్షానుమానాగమపూర్వాపరవిరుద్ధత్వాత్ కింత్వేకాకారత్వం యథాసర్వస్మిన్ గ్రహేవర్తమానో వ్రీహిరయమేవేత్యుక్తతజ్జాతీయత్వముక్తంభవతి; తద్వదత్రాపి సర్వస్మిన్ దేహేవర్తమానోయమేవాత్మేతిప్రయోగే దేహాంతరవర్తినామస్య చాత్మనస్సమానత్వముక్తంభవతి- నను, సమానత్వమపిప్రత్యక్షాదివిరుద్ధం దేవ, తిర్యక్, బ్రాహ్మణ,క్షత్రియ,బ్రహ్మచారీ,గృహస్థ,పండితాపండిత, శక్తాశక్త, ధనిక, దరిద్ర,

శ్రీ॥గీ॥మూ॥కుర్వన్నపి న లిప్యతే ॥ ౭॥ నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్। పశ్యంఛృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్నశ్నన్ గచ్ఛన్స్వపంఛ్వసన్ ॥౮॥ ప్రలపన్ విసృజన్గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి। ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు

శ్రీ॥గీ॥భా॥ మనుసంధధానస్య హి దేవాదీనాం స్వస్వైకాకార ఆత్మా దేవాదిభేదానాం ప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపతయాత్మాకారత్వాసంభవాత్ - వియుక్తస్సర్వత్ర దేవాదిదేహేషు జ్ఞానైకాకారతయా సమానాకార ఇతి నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మాత్మానం త్వరమేవ వత్స్యతే - స ఏవంభూతః కర్మ కుర్వన్నపి అనాత్మన్యాత్మాభిమానేన లిప్యతే న సంబధ్యతే - అతోఽచిరేణాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥౭॥ యతస్సౌకర్యాచ్ఛైఘ్ర్యాచ్చ కర్మయోగ ఏవ శ్రేయాన్ అతస్తదపేక్షితం శృణు॥ ఏవమాత్మతత్త్వవిత్ శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీని చ కర్మేంద్రియాణి ప్రాణాశ్చ స్వస్వవిషయేషు వర్తం

స్థవిర, తరుణాదినిరవధిక వైషమ్యనిర్భరత్వాదాత్మనాం అన్యథా బ్రాహ్మణో యజేతేత్యాత్మపర్యంతశాస్త్రీయప్రయోగో విభజ్యేతేత్యత్రాహ - దేవాదిభేదానామితి - అయం భావః సత్యం దేవాది వైషమ్యం ప్రామాణికమేవ - తత్తు న స్వరూపప్రయుక్తం తస్య కర్మోపాధిక ప్రకృతిపరిణామభేదనిబంధనత్వాచ్ఛుద్ధాకారవివక్షయా తు సమానత్వమిహోచ్యత ఇతి సామ్యస్యాత్ర వివక్షితత్వే సంవాదకమనంతరమేవ సామాభిధానప్రాయం దర్శయతి - ప్రకృతివియుక్త ఇతి - కుర్వన్నపి న లిప్యత ఇత్యత్ర న తావన్నిషిద్ధం కుర్వన్నపి న దుష్టో భవతీత్యుచ్యతే - తథా సతి బహువ్యాకోపప్రసంగాత్ - న చ కర్మయోగం కుర్వన్నపి తేనైవ న లిప్యత ఇతి తథా చ సతి నిష్ఫలప్రయాసత్వేన తస్యాననుష్ఠానప్రసంగాత్ - అతోఽత్ర న కేవలం జ్ఞానయోగనిష్ఠః - అపి తు కర్మయోగం కుర్వన్నప్యాత్మసాక్షాత్కారాఖ్యఫలవిరోధినా కేనచిన్న లిప్యత ఇత్యేవార్థ ఇత్యభిప్రాయేణ అనాత్మన్యాత్మాభిమానేనేత్యాద్యుక్తం - నైవ కించిత్కరోమీత్యాదికం హ్యనంతరముచ్యత ఇతి భావః - న లిప్యత ఇత్యత్ర సవాసనసంబంధనిషేధో వివక్షిత ఇత్యాహ - న సంబధ్యత ఇతి - ప్రస్తుతార్థతయా నిగమయతి - అత ఇతి (❋) ఏవమర్జునస్య పరిపృచ్ఛతస్సాక్షాత్ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తం - అథ తదాశయవిదో భగవత అభిప్రాయకం వాక్యముత్తరసంగత్యర్థం దర్శయతి - యత ఇతి - యుక్తోఽత్ర యోగనిష్ఠస్తత్త్వవిత్తదంతర్గతాత్మతత్త్వవిజ్ఞానవాన్ - తదాహ - ఏవమాత్మవిదితి - పశ్యన్, శృణ్వన్, స్పృశన్, జిఘ్రన్, అశ్నన్నితి చక్షుశ్శ్రోత్రత్వగ్ఘ్రాణజిహ్వాఖ్యజ్ఞానేంద్రియవ్యాపారాః - గచ్ఛన్, ప్రలపన్, విసృజన్, గృహ్ణన్నితి పాదాది కర్మేంద్రియవ్యాపారాః - తత్ర విసృజన్నితి పాయూపస్థవ్యాపారసంగ్రహః - ఉక్తం చ "పాయూపస్థే విసర్గార్థమింద్రియే తుల్యకర్మణీ। విసర్గే చ పురీషస్య విసర్గే చాభికామికః।" స్వపన్ శ్వసన్నున్మిషన్నిమిషన్నితి తు ప్రాణవ్యాపారాః - స్వాపస్య తమోవృత్తిత్వేపి ప్రాణాధీనత్వం సిద్ధం - ఉన్మిషన్నిమిషన్నితి తు వ్యానాఖ్యప్రాణవ్యాపారః - శ్వసన్నితి తు ప్రాణసంజ్ఞికప్రాణవిశేషవ్యాపారః గృహ్ణన్నితి పాణివ్యాపారపరోపి అపానవ్యాపారస్యాపి లంతేన గ్రాహకః - తదపానేనాజిఘృక్షత్తదావయత్స ఏషోఽన్నస్య గ్రహో యద్వాయురితి - ఏవం విభాగజ్ఞాపనాయ శ్రోత్రాదీని, జ్ఞానేంద్రియాణి, వాగాదీని చ కర్మేంద్రియాణి ప్రాణాశ్చేత్యుక్తం - ఇంద్రియశబ్దోఽత్ర స

శ్రీగీ॥మూ॥ వర్తన్త ఇతి ధారయన్ ॥౯॥ బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః। లిప్యతే
న స పాపేన

శ్రీగీ॥భా॥ వర్తన్త ఇతి ధారయన్ అనుసన్దధానో నాహం కించిత్కరోమీతి మన్యేత - జ్ఞానైక స్వభావస్య
మమ కర్మమూలేన్ద్రియప్రాణసమ్బన్ధకృత మీదృశం కర్తృత్వం న స్వరూప ప్రయుక్తమితి మ
న్యేతేత్యర్థః ॥౯॥ బ్రహ్మశబ్దేన ప్రకృతిరిహోచ్యతే "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ" ఇతి హి వక్ష్యతే - ఇన్
ద్రియాణాం ప్రకృతిపరిణామ విశేషరూపత్వేన ఇన్ద్రియాకారేణావస్థితాయాం ప్రకృతావ ప
శ్యం శృణ్వన్నిత్యాద్యుక్త ప్రకారేణ కర్మ బ్రహ్మణ్యాధాయ ఫలసఙ్గం త్యక్త్వా నైవ కించిత్కరోమీతి

సర్వేన్ద్రియ ప్రవృత్త్యాది హేతుతయా ప్రాణసంవాదాదిషు ప్రసిద్ధం ముఖ్యప్రాణ మజహల్లక్షణయాఽఽహేతి
తాత్పర్యం - ఇన్ద్రియార్థేష్విత్యేతదపి తత్థైలక్షకమితి వ్యంజనాయ స్వవిషయేష్విత్యుక్తం - నన్విన్ద్రియప్రాణేష్వ
కర్తృషు కర్తృత్వాధ్యాసః స్వస్య కర్తృత్వ బుద్ధిశ్చ భ్రాన్తిరేవ స్యాత్ - ఆత్మన ఏవ కర్తృత్వస్య "క
ర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా" దిత్యాదిభిః స్థాపితత్వా దిత్యత్రాహ - జ్ఞానైక స్వభావస్యేతి - కర్మణాం మిథ్యా
త్వాను సన్ధాన మిహాపరోక్తమయుక్తం, "ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త" ఇత్యస్యాప్య ననుసం
ధేయత్వ ప్రసంగాత్ - ఉక్తస్య స్వేచ్ఛాగృహీతేన్ద్రియా దివ్యవచ్ఛేదాయోపాధీనామప్యౌపాధికత్వవ్యంజ
నాయ చ కర్మ మూలశబ్దః ఈదృశమితి పుణ్యపాపరూప మిత్యర్థః - అత్ర తత్త్వ విదితి నిరుపాధిక స్వరూ
పపరత్వాత్ కార్యకారణత్యాగ వివక్షితవ్యాపార విభాగోక్తిః (❋) నన్వేవం ఫలాభిసన్ధిపూర్వకే
ఽపి కర్మణి క్రియమాణే నైవ కించిత్కరోమీతి భావనయా తత్కరణేఽపి న దోషః స్యాత్ - యది చ పరమార్థతః స్వ
స్యైవ కర్తృత్వం కిం తస్యౌపాధికత్వాను సన్ధానేన ప్రయోజనం - తథాను సన్ధానేఽపి ప్రకృతిసంసర్గ ఏవై
నం దేహాత్మ భ్రమే నిమజ్జయేదితి శంకా నిరాక్రియతే - బ్రహ్మణీతి శ్లోకేన న తావదత్ర బ్రహ్మశబ్దేన జీవ ఉచ్య
తే - తత్కర్తృత్వతిరస్కార ప్రకరణత్వాత్ - నాపి, పరం బ్రహ్మ - ఔపాధికత్వ ప్రతిపాదన ప్రకరణే తద
నపేక్షణాత్ - అనన్తరం చ సర్వకర్మాణి మనసేతి శ్లోకేన దేహకర్తృత్వాభి సన్ధానాభిధానాత్ - అతః
పూర్వోక్త స్యార్థస్య అకాంక్షిత ఫలనిర్దేశ పరత్వోపపత్తే ర్బ్రహ్మశబ్దోఽత్రేన్ద్రియాకార పరిణత ప్రకృతి
గోచరః . భవతి హి ప్రకృతికార్యేఽపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగః - "తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే"
ఇతి తదేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ బ్రహ్మశబ్దేనేతి - బ్రహ్మశబ్దస్య ప్రకృతౌ ప్రయోగం భగవద్గీతాయామేవో
దాహరతి - మమ యోనిరితి - భవతు ప్రకృతౌ బ్రహ్మశబ్దః ప్రస్తుతస్తస్య కిమాయాతమితి శంకాయాం పూర్వశ్లో
కార్థన్యాయాభ్యాముపబృంహితం వాక్యార్థమాహ - ఇన్ద్రియాణామితి - నను, బృహత్త్వగుణాత్ప్రయోగబలా
చ్చ మూలప్రకృతిర్బ్రహ్మశబ్దేనోచ్యతాం - తత్ర దర్శనశ్రవణాది కర్తృత్వాను సన్ధానమశక్యం మూలప్రకృ
తిరూపే తద్ధేతుత్వా భావాదితి శంకా నిరాకరణాయావస్థితాయామిత్యన్తముక్తం - ఔపచారి కోఽధికా
రణ విషయః ప్రయోగోఽత్ర వైయక్త్యాకారమపి గోచరయేదితి భావః - కర్మాణీతి బహువచనం పూర్వోక్త
వైవిధ్యపరమితి ప్రదర్శనాయోక్తం పశ్యన్ శృణ్వన్నిత్యాద్యుక్త ప్రకారేణేతి - యః కరోతీత్యాత్మన్యేవ
కర్తృత్వ నిర్దేశాత్త దౌపాధికత్వస్మారణాయ పూర్వోక్తమాకృష్టం - నైవ కించిత్కరోమీతి పాపశబ్దోఽత్ర దే
హాత్మ భ్రమ విషయః - "యోన్యథా సన్తమాత్మాన మన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృతం పాపం చోరే

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పద్మపత్రమివాంభసా॥౧౦॥ కాయేనమనసాబుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి। యోగినః కర్మ కుర్వంతిసం
గంత్యక్త్వాత్మశుద్ధయే॥౧౧॥ యుక్తః కర్మఫలంత్యక్త్వా శాంతిమాప్నోతి నైష్ఠికీం। అయుక్తః కామకారేణ

శ్రీ॥గీ॥భా॥యః కర్మాణి కరోతి- సః ప్రకృతి సంసృష్టతయా వర్తమానోఽపి ప్రకృత్యాత్మాభిమానరూపేణబంధ
హేతునాపాపేననలిప్యతే- పద్మపత్రమివాంభసా - యథాపద్మపత్రమంభసాసంసృష్టమపినలిప్య
తేతథానలిప్యత ఇత్యర్థః॥౧౦॥ కాయమనోబుద్ధీంద్రియసాధ్యంకర్మ స్వర్గాదిఫలసంగంత్యక్త్వా
యోగిన ఆత్మవిశుద్ధయేకుర్వంతి- ఆత్మగతప్రాచీనకర్మ బంధవినాశాయకుర్వంతీత్యర్థః॥౧౧॥
యుక్తః ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలేష్వచపలః ఆత్మైకప్రవణః కర్మఫలంత్యక్త్వా కేవలమాత్మశుద్ధయే
కర్మానుష్ఠాయ నైష్ఠికీంశాంతిమాప్నోతి - స్థిరామాత్మానుభవరూపాం నిర్వృతి మాప్నోతి- అ
యుక్తః ఆత్మవ్యతిరిక్తఫలేషు చపలః ఆత్మావలోకన విముఖః కామకారేణ ఫలే సక్తః

జ్ఞానాత్మాపహారిణే,, త్యాదిషు చాత్మాన్యథాజ్ఞానస్య పాపత్వం ప్రసిద్ధం - ఆత్మనో కర్తృత్వానుసంధాన ప్రకరణేతన్నివృత్తిరేవవక్తుముచితేత్యభిప్రాయేణ ప్రకృత్యాత్మాభిమానరూపేణేత్యుక్తం - బంధహేతునేతి తత్రపాపలక్షణద్యోతనం - అలౌకికమనిష్టఫలాసాధారణకారణంహిపాపం - ప్రయుక్తశ్చ పాపశబ్దో నైకస్వార్థేషు "యథానసుకృతంనదుష్కృతంసర్వేపాప్మానోఽతోనివర్తంతే" ఇతి- ననుపద్మపత్రమంభసాసంసృష్టంకథ మత్రదృష్టాంత ఇత్యత్రాహ - యథేతి- నసంసర్గమాత్ర నిషేధాయాత్ర దృష్టాంతః- కింతు,యథాపద్మపత్రస్య జన్మస్థిత్యాదికంసర్వమంభస్యేవ తథాపి నతత్కార్యక్లేదాదిః-తద్వత్ ప్రకృత్యధీన భోగస్థిత్యాదేరస్య తత్కార్య దేహాత్మభ్రమాదిర్న స్యాదితిభావః (❈) ... ...

ఏవముక్తార్థదృఢీకరణాయ శిష్టాచారసిద్ధతోచ్యతే-కాయేనేతి శ్లోకేన - బుద్ధిరత్రకృత్యధ్యవసాయః- కేవలైరితి కర్తృత్వాభిమాన త్యాగో వివక్షితః - అథవా, మమత్వబుద్ధి విషయతారహితైరిత్యర్థః - తదా కాయేనేత్యాదౌ కేవలేనేత్యాది పరిణామ్యం - యద్వా కాయశబ్దేన కర్మేంద్రియ వర్గస్యాపి లక్షణయా సంగ్రహణాత్ - కేవలై రింద్రియైరితి జ్ఞానేంద్రియాణ్యుచ్యంతే - తేషాంచ కేవలత్వం వచనాదానాదికర్మరహితత్వం - తతశ్చ "ధర్మాశ్శ్రోత్రోవా దృష్టో వేత్యాదికమపి సూచితం భవతి - ఆత్మశుద్ధేరత్రైవ ఫలతయా నిర్దేశాత్ - నిష్ఫలప్రవృత్త్యయోగాచ్చ స్వర్గాది ఫలసంగ ఇత్యుక్తం - శుద్ధిర్హి కేనచిద్దూషితస్యాపేక్షితా -సచదోషోఽత్ర స్వతశ్శుద్ధస్యాప్యాత్మనోఽనాది కాలకృత మాత్మతత్త్వ సాక్షాత్కార విరోధి కర్మేత్యభిప్రాయేణాహ-ఆత్మగతేతి (❈) ఏకస్యైవ కర్మణోబంధహేతుత్వంచ ఫల సంగతదభావాదిరూప సహకారి విశేషాదుజ్జ్వల ఇతీ మమర్థం విశదయతి - యుక్త ఇతిశ్లోకేన -అత్రయుక్త శబ్దేన సమాహిత చేతస్త్వ ముచ్యతే - తచ్చాత్ర ఫలాంతర విరక్తి పూర్వక మాత్మ ప్రావణ్యమేవేతి వ్యంజనాయాత్మ వ్యతిరిక్తేత్యాద్యుక్తం - కర్మఫలం త్యక్త్వేతి వచనాత్కర్మ స్వరూపానుష్ఠానం పూర్వోక్తమిహార్థసిద్ధం దర్శితం - నైష్ఠికీం శాంతిమిత్యనేన సాక్షాన్మోక్షప్రతీతిస్యాత్ - తద్వ్యుదాసాయాహ - స్థిరామితి - ప్రకరణ లబ్ధోఽయం విశేషః - నిష్ఠాయాం భవతీతి నైష్ఠికం - కామకారేణేతి నస్వైరచారో వివక్షితః - తస్యదూర నిరస్తత్వాత్ - అతః కామకర్తృకం ప్రేరణం కామకారః - తేన యథాభిమత ఫలసంగమాత్రం వివక్షితమిత్యాహ - కామకారేణ ఫలేసక్త ఇతి - నిబధ్యత ఇత్యత్రోపసర్గేణ నితరాం బద్ధో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే ॥ ౧౨ ॥ సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ । నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్ ॥ ౧౩ ॥ న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।

శ్రీ॥రా॥భా॥ కర్మాణి కుర్వన్ నిత్యం కర్మభిర్బధ్యతే నిత్యసంసారీ భవతి - అతః ఫలసంగరహిత ఇంద్రియాకారేణ పరిణతాయాం ప్రకృతౌ కర్మాణి సన్న్యస్య ఆత్మనో బంధమోచనాయైవ కర్మాణి కుర్వీతేత్యుక్తం భవతి ॥ ౧౨ ॥ అథ దేహాకారేణ పరిణతాయాం ప్రకృతౌ కర్తృత్వసన్న్యాస ఉచ్యతే ॥ ఆత్మనః ప్రాచీనకర్మమూలదేహసంబంధప్రయుక్తమిదం కర్మణాం కర్తృత్వం న స్వరూపప్రయుక్తమితి వివేకవిషయేణ మనసా సర్వాణి కర్మాణి నవద్వారే పురే సన్న్యస్య దేహీ స్వయం వశీ దేహాధిష్ఠానప్రయత్నమకుర్వన్ దేహం చ నైవ కారయన్ సుఖమాస్తే ॥ ౧౩ ॥ సాక్షాదాత్మనః స్వాభావికరూపమాహ ॥ అస్య దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనా ప్రకృతిసంసర్గేణ వర్తమానస్య లోకస్య దేవాద్యసాధారణం కర్తృత్వం

వివక్షిత ఇతి దర్శయతి - నిత్యసంసారీ భవతీతి వర్తమానవ్యపదేశాద్వా తథా వివక్షా (❋) నైవ కించిత్కరోమీత్యాదేః ఫలే సక్తో నిబధ్యత ఇత్యస్య తస్య సంకలితార్థముత్తరశ్లోకేన సంగత్యర్థమాహ - అత ఇతి - అనంతరశ్లోకార్థమాహ - అథేతి - శరీరాశ్రితేష్వింద్రియప్రాణేషు కర్తృత్వసన్న్యాసాభిధానాదనంతరం తదాశ్రయే శరీర ఏవ కర్తృత్వసన్న్యాస ఉచ్యత ఇతి సంగతిః - శరీరే కర్తృత్వసన్న్యాసం ప్రతి కరణతయోక్తస్య మనసః కరణీభావానుగుణవ్యాపారం దర్శయితుమాత్మన ఇత్యాద్యుక్తం - సహి దేవాదిదేహసంబంధమాత్రకృతం - పుణ్యపాపకర్తృత్వం తత్సంబంధమాత్రస్యాకర్మవశ్యేఽపి సద్భావాత్ - అతః ప్రాచీనకర్మమూలేత్యుక్తం - ముఖ్యైస్సప్తభిరవాగ్భ్యాం చాత్ర నవద్వారతా "పురమేకాదశద్వారమితి" శ్రుతౌ తు నాభిబ్రహ్మరంధ్రాభ్యాం సహైకాదశద్వారతోక్తిః - పురే సన్న్యస్యేతి - పురస్య న్యసనక్రియాధికరణత్వేనాన్వయః - ప్రకృతానుపయుక్త ఇతి భావః - నవద్వారే పుర ఇతి నిర్దేశస్సావయవత్వ, నిరవయవత్వ, సచ్ఛిద్రత్వ, నిశ్ఛిద్రత్వ, పృథుత్వాణుత్వ, స్వతంత్రత్వ, పరతంత్రత్వ, నియంతృత్వ, నియంతవ్యత్వాదిభిర్దేహాత్మనోర్వివేకస్య ప్రదర్శనార్థః స్వయమితి దేహాదిపారతంత్ర్యరహిత ఇత్యర్థః - యద్వా, పరిశుద్ధేన స్వేన రూపేణేతి భావః - వశీ అభిమానబలాత్కారాద్యవిషయ ఇత్యర్థః - ప్రయత్నాశ్రయత్వశరీరస్పందనాదిహేతుత్వయోరౌపాధికత్వాన్నైవ కుర్వన్నిత్యాద్యుక్తం సుఖమాస్తే - కర్తృత్వాభిమానప్రయుక్తక్లేశాదిరహిత ఆస్త ఇత్యర్థః - పురమివ శరీరం ; పౌరానివేంద్రియాణి ; సార్వభౌమమివ పరమాత్మానం ; భృత్యమివ స్వాత్మానం పశ్యతో భవతి హి స్వాస్థ్యం ; దేహాత్మభ్రమే హి పురాదిష్వాసనోఽహమితి మన్యతే - తన్నివృత్తౌ చ దేహ ఏవ పురస్థానీయో భవతీతి భావః (❋) ఏవమౌపాధికస్య స్వరూపస్యోపాధిషు సన్న్యాస ఉక్తః - అథ స్వస్మిన్ననుసంధేయం స్వాభావికం రూపముచ్యత ఇతి సంగత్యభిప్రాయేణాహ - సాక్షాదితి - విచిత్రజనవిషయేణ లోకస్యేత్యనేనాభిప్రేతముపాధివైచిత్ర్యాదికం దర్శయితుమస్యేత్యాద్యుక్తం - కర్తృత్వం ప్రయత్నాదిరూపం, కర్మాణి శరీరేంద్రియాది, చేష్టాశ్రయద్యాత్మనాం స్వాభావికమిదం కర్తృత్వాదికం, తదా సర్వేషామేకరూపం తత్స్యాత్ - నహి తథా దృశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ దేవాద్యసాధారణం కర్తృత్వమిత్యాద్యుక్తం - దేవాద్యసాధారణం దేవత్వాదిజాతిమత్పిండపరి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్ ॥ ౧౬ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మనాదికాలప్రవృత్తానంతకర్మసంచయరూపమజ్ఞానం నాశితం - తేషాం తత్స్వాభావికం పరం జ్ఞానమపరిమితమసంకుచిత మాదిత్యవత్సర్వం యథావస్థితం ప్రకాశయతి తేషామితి వినష్టాజ్ఞానానాం బహుత్వాభిధానాదాత్మస్వరూపబహుత్వం న త్వేవాహం జాతు నాసమిత్యుపక్రమావగతమత్రస్పష్టతరముక్తం- న చేదం బహుత్వముపాధికృతం, వినష్టాజ్ఞానానాముపాధిగంధాభావాత్ తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానమితి వ్యతిరేకనిర్దేశాత్ జ్ఞానస్య స్వరూపానుబంధిధర్మత్వముక్తం - ఆదిత్యదృష్టాంతేన చ జ్ఞాతృజ్ఞానయోః ప్రభాప్రభావతోరివావస్థానం చ - తత ఏవ సంసారదశాయాం జ్ఞానస్య కర్మణా సంకోచో మోక్షదశాయాం వికాసశ్చోపపన్నః ॥ ౧౬ ॥

స్వరూపస్యాతిగహనత్వ సూచితార్థం నిరతిశయ పవిత్రస్య జ్ఞానస్య భాస్వతో నిశ్శేషాజ్ఞానతిమిరకుక్షింభరిత్వ ప్రదర్శనార్థం చ అనాదికాలేత్యాద్యుక్తం - ఉత్తరార్ధగత తచ్ఛబ్దార్థం స్వాభావికమితి సామానాధికరణ్యా స్వారస్యాత్పరమితి జ్ఞానవిశేషణం తదర్థమాహ - అపరిమితమసంకుచితమితి - జ్ఞానస్య పరత్వం హ్యనవచ్ఛిన్న విషయత్వం - తత్ర చ హేతుస్సంకోచాభావ ఇత్యభిప్రాయ స్సర్వమితి ప్రకాశయతేరర్థసిద్ధ కర్మోక్తిః - అజ్ఞాననివృత్త్యా చ జ్ఞానస్య సర్వగోచరత్వం జ్ఞాతమితి భావః - ఆదిత్యవదితి దృష్టాంతసామర్థ్యసిద్ధమాహ - యథావస్థితమితి - ఏతేన పరమిత్యత్ర పదమితి విశేష్యాధ్యాహారః పరమార్థతత్వమితి వివక్షా చ పరోక్తా నిరస్తా భేదవ్యపదేశ బలాదద్వైతమతస్యాపక్రమ విరోధః ప్రాగుక్తః - మధ్యేపి స ఏవ సాత్త్వికో భేదస్స్పష్టముపదిశ్యత ఇతి తస్య తాత్పర్యవిషయత్వం దర్శయతి - తేషామితి - వినష్టాజ్ఞానానామితి న హీదం బహుత్వం భ్రాంతిసిద్ధముపాధిసిద్ధం వా వక్తుమశక్యమితి భావః - సత్యమిథ్యోపాధికృత భేదవాదినోర్భాస్కరశంకరయోర్మత మనూద్య పరిసారతి - న చేదమితి - మిథ్యాభూతస్యాజ్ఞానాఖ్యోపాదానస్య వినాశే తదుపాదానమిథ్యాభూతాంతః కరణాద్యుపాధేరపి నివృత్తేరితి శంకరం ప్రతిహేత్వర్థః - ఇతరం ప్రత్యజ్ఞాన శబ్దవాచ్యస్య కర్మణోదేర్వినాశే తన్నిమిత్తశరీరాంతఃకరణాద్యుపాధి నివృత్తిరిత్యర్థః - శంకరమతదూషణ ప్రసంగే తదుక్తం జ్ఞానమాత్రాత్మవాదం దూషయితుం శుద్ధదశాయాం జ్ఞాతృత్వమత్ర సిద్ధమితి దర్శయతి - తేషామితి సంబంధవిషయతయా షష్ఠీ వ్యతిరేక గతేతి వ్యతిరేక నిర్దేశాదిత్యుక్తం - వినష్టోపాధినామాత్మనాం ధర్మతయా నిర్దేశాత్ - జ్ఞానస్వరూపానుబంధిత్వ సిద్ధేరాగంతుక చైతన్యవాదోపి నిరస్తః - ఆదిత్యశబ్దోఽత్రాదిత్యప్రభాపరః - ప్రభాద్వారేణైవాదిత్యస్య ప్రకాశకత్వా ద్ధర్మభూతజ్ఞానే చ సైవ దృష్టాంతో భవితుమర్హతి - "యథా న క్రియతే జ్యోత్స్నా మలప్రక్షాళనాన్మణేః । దోషప్రహాణాన్న జ్ఞానమాత్మనః క్రియతే తథా" ఇత్యాదిసామ్యాచ్చ తదేతదభిప్రేత్య తత్ఫలితమాహ - ఆదిత్య దృష్టాంతేనేతి - తతః ప్రస్తుతస్య కిమిత్యత్రాహ - తత ఏవేతి - యథా ప్రభాయా ఆవారక సన్నిధౌ సంకోచస్తన్నివృత్తౌ పునర్వికాసశ్చ దృశ్యతే తథా జ్ఞానస్యాపీతి భావః - యద్వా, తేషామాదిత్యవదవస్థితానాం ప్రభాతుల్యం జ్ఞానమిత్యర్థః - ప్రభాయాః ప్రదీపాదిత్యాద్యపృథక్సిద్ధ తేజోద్రవ్యవిశేషత్వం, జ్ఞానస్యాత్మధర్మత్వేపి ద్రవ్యత్వం, సంకోచవికాస యోగిత్వాదీని చ శారీరక భాష్యే ప్రపంచితాని - ఏవం ప్రభాతుల్య ద్రవ్యత్వోపపాదనేన ప్రకృతమావృతత్వాదికం యుజ్యత ఇత్యాహ - తత ఏవేతి (*) ... ...

శ్రీ।గీ।మూ।తద్బుద్ధయస్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః । గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః ॥౧౭॥విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని । శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాస్సమ

శ్రీ।గీ।భా।తద్బుద్ధయః తథావిధాత్మదర్శనాధ్యవసాయాః - తదాత్మానః తద్విషయమనసః - తన్నిష్ఠాః తదభ్యాసనిరతాః - తత్పరాయణాః తదేవ పరమప్రయోజనమితి మన్వానాః - ఏవమభ్యస్యమానేన జ్ఞానేన నిర్ధూతప్రాచీనకల్మషాః - తథావిధమాత్మానమపునరావృత్తింగచ్ఛంతి - యదవస్థాదాత్మనః పునరావృత్తిర్న విద్యతే స ఆత్మా అపునరావృత్తిః - స్వేనరూపేణావస్థితమాత్మానం గచ్ఛంతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ విద్యావినయసంపన్నే - కేవలబ్రాహ్మణే - గోహస్తి శ్వశ్వపచాదిష్వత్యంత విషమాకారతయా ప్రతీయమానేష్వాత్మసు పండితాః ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర సమదర్శనః -విషమాకారస్తు

ఆత్మానుభవసాధనసోపానస్య జ్ఞానస్యారోహణక్రమం దర్శయతి - తద్బుద్ధయ ఇతి శ్లోకేన - తచ్ఛబ్దేనాత్ర పూర్వప్రస్తుత స్వాభావికాత్మస్వరూపం పూర్వశ్లోకోక్త తజ్జ్ఞానం వా పరామృశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తథావిధాత్మ దర్శనాధ్యవసాయా ఇత్యుక్తం - తదాత్మన ఇత్యనేన ద్రష్టవ్యాత్మాధ్యవసాయాదనంతరో దర్శనార్థప్రవృత్తి యోగ ఉచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తద్విషయ మనస ఇత్యుక్తం - తన్నిష్ఠత్వం విషయాంతర వైముఖ్యాత్తత్పరాయణత్వే హేతుః - అయనశబ్దోఽత్ర కర్మణి లుడంతః ప్రాప్య పరః - వాక్యార్థజ్ఞానాదిమాత్రవ్యావృత్త్యర్థమేవ మభ్యస్యమానేనేత్యుక్తం - ప్రాప్తిప్రతిబంధకకల్మష నివృత్తిహ్యర్థాపాంత్యపర్వ - అతోంతిమం ప్రాప్యమత్రా పునరావృత్తిశబ్దేన వివక్షితం - సచ, యథావస్థిత ఆత్మైవేత్యభిప్రాయేణ తథా విధమాత్మానమితి - అపునరావృత్తిశబ్దస్యాత్రా నుద్దిష్టావర్థ్యంతర పరామర్శనాపేక్షు సమాసాంతర వ్యుదాసేనాత్మవిశేషణత్వాయాహ - యదవస్థాదితి - నన్వాత్మన ఏవ “ క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతీతి ”పునరావృత్తిరుచ్యతే - యదవస్థాదితి చాయుక్తం - మోక్షస్యాప్యవస్థావిశేషత్వే నిత్యత్వా యోగాత్పునరావృత్తి ప్రసంగాదిత్యత్రాహ - స్వేనరూపేణేతి - ఔపాధిక సమస్తాకార నివృత్తిరూపావస్థావినాశకా సంభవాత్పరమతేపి ప్రధ్వంసరూపత్వాద నివర్త్యేతి భావః (❈) కీదృశోయమాత్మ సాక్షాత్కార ఇత్యాకాంక్షాయాం “ యేన భూతాన్య శేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్య థో మయి ” తి ప్రాగుక్తం వ్యనక్తి - విద్యావినయేతి శ్లోకేన - విద్యావినయ సంపన్నే బ్రాహ్మణ ఇతి పదద్వయం నసమానాధికరణం - నిర్విశేషణ సముదాయ సమూపరితత్వాద్విద్యావినయ సంపన్నవిశేషణ ప్రతిశీర్షాను క్తేశ్చ గవిహస్తినీత్యాకార వైషమ్యం చాభ్యాం దర్శితం - శ్వశ్వపచశబ్దాభ్యాం వృత్త్యాది వైషమ్యం తద్వత్పూర్వాభ్యామపి మిథో వైషమ్యమేవాభిప్రేతం - అతో బ్రాహ్మణ ఇతి బ్రాహ్మణత్వ జాత్యాక్రాంతతామాత్రం వివక్షితమితి దర్శయతి - కేవల బ్రాహ్మణ ఇతి- సాత్త్విక, రాజస, తామసరూపానేకోదాహరణాభిప్రేతమాహ - అత్యంతవిషమేతి - ఆత్మస్వితి- శరీరాణామన్యోన్య వైషమ్య నిషేధో దుశ్శంక ఇతి భావః - అత్ర సమదర్శిత్వోపయుక్త మూహాపోహక్షమత్వం పండితత్వమితి దర్శయితుమాత్మ యాథాత్మ్యవిద ఇత్యుక్తం - సమం ద్రష్టుం శీలం యేషాం తే సమదర్శినః - నను ప్రత్యక్షసిద్ధం శరీర వైషమ్యం శరీరిణామపి తత్తద్విశిష్టత్వాత్తత్కృత జ్ఞానాది వైషమ్యంచ దురపహ్నవమతోత్యంతవిషమేషు పదార్థేష్వాదివత్ త్వన్సలం సామాన్యమకించిత్కరమిత్యత్రాహ - విషమాకారస్త్వితి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దర్శినః॥౧౮॥ఇహైవ తైర్జితస్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః॥౧౯॥న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియమ్।స్థిరబుద్ధి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ప్రకృతేర్వాత్మని - ఆత్మా తు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా సమ ఇతి పశ్యన్తీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ఇహైవ సాధనానుష్ఠానదశాయామేవ తైస్సర్గో జితః సంసారో జితః - యేషాముక్తరీత్యా సర్వేష్వాత్మసు సామ్యే స్థితం మనః - నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ - ప్రకృతిసంసర్గదోషవియుక్తతయా సమమాత్మవస్తు హి బ్రహ్మ - ఆత్మసామ్యే స్థితాశ్చేద్బ్రహ్మణి స్థితా ఏవ తే - బ్రహ్మణి స్థితిరేవ హి సంసారజయః - ఆత్మసు జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యమేవానుసన్ధానానా ముక్తా ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ యేన ప్రకారేణావస్థితస్య కర్మయోగినస్సమదర్శనరూపో జ్ఞానవిపాకో భవతి తం ప్రకారముపదిశతి ॥ యాదృశదేహస్థస్య ప్రాచీనకర్మవాసనయా యత్ప్రియం భవతి యచ్చాప్రియం - తదుభయం ప్రాప్య హర్షోద్వేగౌ న కుర్యాత్ - కథం, స్థిరబుద్ధిః - స్థిరే ఆత్మని బుద్ధిర్యస్య స స్థిరబుద్ధిః - అసమ్మూఢః - అస్థిరేణ శరీరేణ స్థిరమాత్మాన

ప్రకృతేరితి సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ - తేన సాక్షాత్ప్రకృతిగతం దేవత్వాదికం తత్ప్రయుక్తం సుఖిత్వాదికం చ కథంచిత్సంబన్ధమాత్రాత్ప్రకృతేరిత్యుక్తం - న శరీరగతం వైషమ్యం ప్రతిషిధ్యతే - కిం తు, తదేవాత్ర ప్రతిపాద్యతే - న చ తత్తచ్ఛరీరవిశిష్టత్వలక్షణం తన్మూలజ్ఞానసంకోచాదిలక్షణం వా వైషమ్యమపహ్నూయతే - అపి తు తస్యౌపాధికత్వముచ్యతే - న చ, శరీరాదివిశిష్టత్వవిరోధిస్వాభావికస్వరూపసామ్యమాత్రపరత్వాన్న చైతదత్యన్తస్థూలం శుద్ధానామాత్మనాం స్వరూపభేదస్య దుర్వివేచనత్వాత్తత్స్ఫుటవిశేషాకారాన్తరాభావాదితి భావః - నను, తథాపి బ్రాహ్మణాదిషు పూజ్యత్వాదిసామ్యబుద్ధావభోజ్యాన్నత్వాది దోషస్స్యాదిత్యత్రాహ - ఆత్మన్త్వితి - (❋) ఇదానీం సమదర్శిత్వం న కాలాన్తరభావిఫలసాధనమాత్రం కింత్విదానీమేవ నిశ్శ్రేయసకల్పం క్లేశనివృత్తిం దిశతీతి సమదర్శినాం ప్రశంసా క్రియతే ఇహైవేతి శ్లోకేన - సాధనానుష్ఠానదశాయామేవేతి ఇహశబ్దస్యాత్ర లోకపరత్వాదపి స్వావస్థావిశేషపరత్వమేవోచితమితి భావః - సంసారో జిత ఇతి ముక్తప్రాయాస్త ఇత్యర్థః - సృష్ట్యాదేరత్రానన్వయాత్సర్గశబ్దస్సృజ్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యాత్ర సంసారపరః - బ్రాహ్మణచణ్డాలాదీనాం స్పృశ్యత్వాదిసామ్యప్రసంగవ్యుదాసాయోక్తరీత్యేత్యుక్తం - నిరుపాధికాత్మస్వరూపం జ్ఞానైకాకారతయా సమమితి పూర్వభాష్యోక్తప్రకారేణేత్యర్థః - నన్వాత్మన్యేవ స్థితిస్సంసారజయహేతుః - న తు, తత్సామ్యే - తత్రాహ నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మత్వమేవ విధేయం - అన్యథా తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితా ఇత్యనన్వయాత్ - సమదర్శినో బ్రహ్మణి స్థితాః - సమస్య బ్రహ్మత్వాదితి హ్యనన్వయస్యాత్ తత్ర తత్రోక్తచోద్యపరిహార ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మసామ్యే స్థితా ఇతి - తతః కిం ప్రకృతస్యేత్యత్రాహ - బ్రహ్మణి స్థితిరితి బ్రహ్మశబ్దోऽత్ర శుద్ధాత్మని బ్రహ్మసామ్యాత్ - అతః ఫలతః పిణ్డితార్థమాహ - ఆత్మస్వితి (❋) ప్రియాప్రియే తదధీనహర్షోద్వేగౌ చ దేహతదవస్థాద్యుపాధిభేదనిబన్ధనావితి వ్యంజయితుం యాదృశదేహస్థస్యేత్యాద్యుక్తం - యదవస్థస్యేత్యేతద్దేహాదికృతజ్ఞానసంకోచాద్యవస్థావిషయం వా - ప్రియాప్రియరూపకారణాగమే తత్కార్యహర్షోద్వేగనివృత్తిర్దుశ్శకేత్యభిప్రాయేణాహ - కథమితి - తత్రోత్తరం స్థిరబుద్ధిరితి - సమానాధికరణసమాసాదప్యుపయోగాతిశయాదత్ర వ్యధికరణసమాస ఉపపన్న ఇత్యభిప్రాయేణాహ - స్థిర ఆత్మనీతి - అసమ్మూఢ ఇత్యత్ర సమిత్యుపసర్గ ఏకకారపరః - ఏవంవిధ

శ్రీ ॥ గీ ॥ మూ ॥ రసమ్మూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణిస్థితః ॥ ౨౦ ॥ బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మావిందత్యాత్మని యత్సుఖం । సబ్రహ్మయోగయుక్తాత్మాసుఖమక్షయమశ్నుతే ॥ ౨౧ ॥ యేహి సంస్పర్శజాభోగా

శ్రీ ॥ గీ ॥ భా ॥ సకృత్య మోహస్సమ్మోహస్తద్రహితః -తచ్చకథం, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణిస్థితః ఉపదేశేన బ్రహ్మవిత్సన్ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యభ్యాసయుక్తః -- ఏతదుక్తంభవతి, తత్త్వవిదాముపదేశేన ఆత్మయాథాత్మ్యవిద్భూత్వాతత్రైవ యతమానోదేహాత్మాభిమానం పరిత్యజ్యస్థిరరూపాత్మావలోకన ప్రియానుభవేవ్యవస్థితః - అస్థిరే ప్రాకృతే ప్రియా ప్రియే ప్రాప్య హర్షోద్వేగౌనకుర్యాదితి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తేన ప్రకారేణ బాహ్యస్పర్శేష్వాత్మ వ్యతిరిక్త విషయానుభవేషు అసక్తమనాః -- అంతరాత్మన్యేవయస్సుఖం విందతిలభతే -- సప్రకృత్య భ్యాసం విహాయ బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా బ్రహ్మాభ్యాసయుక్తమనాః బ్రహ్మానుభవరూపమక్షయంసుఖం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౧ ॥ ప్రాకృతస్యభోగస్యసుత్యజతామాహ ॥ విషయేంద్రియస్పర్శజాః యేభోగాఃదుఃఖయోనయస్తే దుఃఖోదర్కాః:-

---

స్థిరబుద్ధిత్వాసమ్మూఢత్వయోర్నైరాకాంక్ష్యం దర్శయతి - తచ్చకథమితి - స్థిరబుద్ధిత్వా సమ్మూఢత్వేద్వేఅపి సంకలయ్యతదితి పరామృశ్యతే - బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణిస్థితఇతి శబ్దాభ్యాం సిద్ధమవాంతరదశావిశేషంవిశదయతి - ఉపదేశేనేత్యాదినా - సన్నిత్య నేనోపదేశజనిత జ్ఞానమనూద్య విశిష్టంవిజ్ఞానం విధీయతఇతిసూచితం- ఉక్తమేవార్థం సమదర్శిత్వ రూపజ్ఞానవిపాకాభి లాషిణా మవ్యాకులానుష్ఠాన పర్వక్రమ ప్రదర్శనార్థం శ్లోకస్థపదానాం హేతుకార్యభావేన మహావాక్యాన్వయం దర్శయతి - ఏతదుక్తమితి-బాహ్యకుదృష్ట్యుపదేశనివృత్త్యర్థం తత్వవిదామిత్యుక్తం - భూత్వేత్యేతదప్యనువాదత్వసూచనార్థం (❋) ఏవం హర్షోద్వేగామకుర్వతస్సమదర్శిత్వప్రయుక్తం నిరతిశయసుఖంస్వయమాపతతీత్యుచ్యతే-బాహ్యేతిశ్లోకేన- సుఖంవిందతీత్యస్య సుఖమక్షయ మశ్నుత ఇత్యతోభేద ప్రదర్శనాయ లభతఇత్యుక్తం -- అక్షయసుఖ ప్రారంభోయమితిభావః -- ప్రకృత్యభ్యాసం విహాయేత్యర్థలబ్ధోక్తిః ప్రకృత్యభ్యాసః పునఃపునః ప్రాకృతశబ్దాది భోగ్యచింతా-విందత్యాత్మనియస్సుఖమిత్యుపదేశాదిజన్యజ్ఞానమూలంసుఖమిత్యుక్తం - సుఖమక్షయమశ్నుతఇతితుసాక్షాత్కారానంతరభావినిత్యం సుఖముచ్యతఇతి విశేషందర్శయితుంబ్రహ్మానుభవరూపమిత్యుక్తం (❋) అనాదికాలం బాహ్య స్పర్శ రసికస్య తత్పరిత్యాగః కథమిత్యాకాంక్షాయా మార్జన రక్షణాది దోషదర్శనాత్తత్పరమశ్శక్య ఇతియె హీత్యాదిశ్లోకేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ -- ప్రాకృతస్యేతి - సంస్పర్శజాఇత్యనేనాభిప్రేతమౌపాధికత్వం వ్యంజయతి - విషయేంద్రియ సంస్పర్శజాఇతి - స్పర్శోత్రసంబంధమాత్రం - ఏతేన సుఖస్వరూపస్య క్షుద్రత్వముక్తం -- దుఃఖయోనయ ఇత్యత్ర తత్పురుష వివక్షాందర్శయితుం దుఃఖోదర్కా ఇత్యుక్తం -- సంస్పర్శజత్వాత్పర లోకేపి దుఃఖయోనిత్వం స్వధ్యవసాన మిత్యేవకారాభిప్రాయః - నఖలుహైరణ్యగర్భ భోగాదభ్యధికఃప్రాకృత భోగోస్తి - సోపిస్వమానేనశతసంవత్సరపరిమితతయామానుషాది సమఇతిదర్శయితు మల్పకాలవర్తిన ఇత్యుక్తం -- క్షణరుచి బుద్బుదాదిష్వవాంతర స్థితికాలవైషమ్యమాద్యం తవత్త్వమవిశిష్టమితిభావః -- ఏవంసంస్పర్శజాఇత్యాది విశేషణత్రయేణాల్పత్వ దుఃఖమిశ్రత్వాంతవత్త్వాని దర్శితాని - ప్రత్యక్షసిద్ధేషు దోషేషు నిపుణస్య కిముపదేశాపేక్షయేతి దర్శయితు

శ్రీ ॥గీ॥మూ॥ దుఃఖయోనయ ఏవ తే ॥ ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతే బుధః ॥ ౨౨ ॥ శక్నోతీహైవ యస్సోఢుం ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాత్ । కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్తస్స సుఖీ నరః ॥ ౨౩ ॥ యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామస్తథా

శ్రీ ॥గీ॥భా॥ ఆద్యన్తవన్తః అల్పకాలవర్తినో హ్యుపలభ్యన్తే - న తేషు తద్యాథాత్మ్యవిద్రమతే ॥ ౨౨ ॥ శరీరమోక్షణాత్ ప్రాగిహైవ సాధనానుష్ఠానదశాయామేవ ఆత్మానుభవప్రీత్యా కామక్రోధోద్భవం వేగం సోఢుం నిరోద్ధుం యశ్శక్నోతి స యుక్తః ఆత్మానుభవాయార్హః - స ఏవ శరీరవిమోక్షణోత్తరకాలమాత్మానుభవైకసుఖస్సంపత్స్యతే ॥ ౨౩ ॥ యో బాహ్యవిషయానుభవం సర్వం విహాయ

ముపలభ్యన్త ఇత్యుక్తం - బుధశబ్దేనాత్ర పఞ్చవిధోపరమోపయుక్తవివేకజ్ఞానవత్త్వం వివక్షితమితి దర్శయితుం తద్యాథాత్మ్యవిదిత్యుక్తం - "న తేషు రమతే కిం తు క్రమాదుపరమత" ఇతి భావః - సాగరతరణ, రాజసేవాదిషు, శరీరవినాశపర్యన్తా ఆర్జనదోషాః -- సహస్రప్రాకారపరివృతగర్భగృహే నివేశితస్యాపి రక్ష్యవస్తునో రాజదహన, చోర, మూషికాదయస్తన్నివారణక్లేశాదయశ్చ రక్షణదోషాః - "స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః" ఇత్యాదయః క్షయదోషాః -- "న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి । హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే । అలాభే మత్తకాశిన్యా దృష్టా తిర్యక్షు కామితే" త్యాదివదుత్తరోత్తరరాగద్వేషప్రబన్ధానర్థహేత్వయోగ్యవిషయప్రవృత్త్యాదయో భోగదోషాః - సర్వస్య చాస్య ప్రాయశః పరహింసాగర్భత్వాత్తదధీనా ఐహికాముష్మికదుఃఖసన్తతయో హింసాదోషాః -- పఞ్చవిధాశ్చైతే దోషాః -- ప్రత్యక్షాదిసిద్ధా ఇతి తద్భావనావతాం ప్రాకృతస్యానాదికాలశీలితస్యాపి సుత్యజత్వం సిద్ధమితి భావః - ఉక్తం చ తుష్టిప్రకరణే సాంఖ్యైరపి బాహ్యవిషయోపరమాః పఞ్చేతి (❋) ఏవం బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తస్యాత్మని సుఖం విన్దతః ప్రాకృతభోగేషు దోషదర్శినః స్వరసవాహినీం దశామనువదన్ తథాభూతస్యాత్మసాక్షాత్కారే తదధీనసుఖే చ యోగ్యతామాహ -- శక్నోతీతి- ఆశరీరపాతాత్కామక్రోధౌ దుర్జయావిత్యభిప్రాయేణాహ -- శరీరవిమోక్షణాత్ప్రాగితి -సాక్షాత్కారదశాయాం కామక్రోధప్రసఙ్గో న విద్యత ఇతి తత్ప్రసఙ్గనివారణదశాజ్ఞాపనాయ ఇహైవేత్యనేన సాధనానుష్ఠానదశోచ్యతే - విన్దత్యాత్మని యస్సుఖమితి పూర్వోక్తహేతుం స్మారయతి -- ఆత్మానుభవప్రీత్యేతి - వేగోఽత్ర మనోవాక్కాయానామతిత్వరితా ప్రవృత్తిః - తత్రానుచితవిషయాభిధ్యాననీచచాటునరపతిశుద్ధాన్తఃప్రవేశాదయః కామజా వేగాః- పరహింసాద్యుపాయచిన్తనపరుషభాషణప్రహారాదయః క్రోధజా వేగాః - సోఢుమిత్యస్య తితిక్షార్థత్వవ్యుదాసాయోక్తం - నిరోద్ధుమితి-శక్నోతి - శక్తస్సన్నుత్సహత ఇత్యర్థః - యుక్తశబ్దోఽత్ర సమాధిలాభపర ఇత్యాహ - ఆత్మానుభవాయార్హ ఇతి - ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాదిత్యస్య శరీరానన్తరమేవ ఫలప్రాప్తిస్తాత్పర్యం - అన్యథా తద్వచనస్య నిష్ఫలత్వప్రసఙ్గాదిత్యభిప్రాయేణ స ఏవ శరీరవిమోక్షణోత్తరకాలమిత్యుక్తం - సుఖమక్షయమశ్నుత ఇత్యాద్యుక్తఫలభూతభవిష్యత్సుఖయోగోఽత్రాపి స సుఖీతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మానుభవైకసుఖస్సంపత్స్యత ఇతి (❋) ఏవం పరిత్యక్తం ప్రాకృతభోగ్యభోగోపకరణాదికం సర్వమాత్మనిష్ఠైకరసికత్వాయ కల్పయన్ విన్దత్యాత్మని యస్సుఖమిత్యుక్తముపాయదశాం ప్రపఞ్చయతి యోఽన్తస్సుఖ ఇతి శ్లోకేన - అన్తశ్శబ్దాభిప్రాయం పూర్వోక్తం చానుసన్ధాయోక్తం యో బాహ్యవిషయానుభవం సర్వం విహాయేతి

శ్లో॥ [illegible] స్తథాంతర్జ్యోతిరేవయః । సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి ॥ ౨౪ ॥ లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయఃక్షీణ కల్మషాః । ఛిన్నద్వైధా యతాత్మాన

శ్రీ ॥ గీ ॥ భా ॥ అంతస్సుఖః ఆత్మానుభవైకసుఖః - అంతరారామః ఆత్మైకోద్యానః - స్వగుణై రాత్మైవ సుఖవర్ధకో యస్యసతథోక్తః - తథాంతర్జ్యోతి రాత్మైక జ్ఞానో యోవర్తతే సబ్రహ్మభూతో యోగీ బ్రహ్మ నిర్వాణ మాత్మానుభవ సుఖంప్రాప్నోతి ॥ ౨౪ ॥ ఛిన్నద్వైధాః శీతోష్ణాదిద్వంద్వైర్విముక్తాః - యతాత్మానః ఆత్మన్యేవ నియమితమనసః - సర్వభూతహితేరతాః ఆత్మవత్సర్వేషాం భూతానాం హితేష్వేవనిరతాః - ఋషయఃద్రష్టారః

అంతశ్శబ్దోఽత్ర బాహ్యవ్యతిరేకాదాత్మపరః - ఆత్మైవాత్మన్యేవ వాసుఖం యస్యసోంతస్సుఖః - తత్రఫలితోక్తిరాత్మానుభవైక సుఖఇతి - అవధారణస్య విశేషేణ సర్వత్రాన్వయాదేకశబ్దః అంతరారామ ఇత్యస్యాభిప్రేతంవక్తుం పదార్థంతావదాహ - అత్మైకోద్యానఇతి - ఆరామోహి భోగస్థానభూతచ్ఛాయా పల్లవపుష్పఫలాదిభి స్స్వగుణైస్సుఖవర్ధకః - తద్వదత్రాపిస్వగుణైరపహత పాప్మత్వజ్ఞానానందాదిభిస్స్వ విషయవాదకరణ, సంవాదకరణ,గ్రంథకరణాదిక్రీడోపస్థాపకై రాత్మైవసుఖవర్ధకఇత్యారామశబ్దేనోపచర్యత ఇత్యాహ - స్వగుణైరితి - ఏవంభోగ్యంభోగస్థానంచఆత్మైవేత్యుక్తం - అథ భోగోపకరణాదికమపి సఏవేత్యంతర్జ్యోతిశ్శబ్దేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. ఆత్మైకజ్ఞానోయోవర్తతఇతి - అన్యేషాంహిభోగ్యానాం స్వరూపాదుపకరణస్యభిన్నత్వా దుపకరణమపిహితదర్థతయాపృథక్ జ్ఞాతవ్యం-అత్రస్వైకజ్ఞానత్వంనాస్తీతిభావః-యద్వా,ప్రకాశకాంతరనైరపేక్ష్యంబాహ్య ప్రకాశాభావమాత్రంవాత్రవివక్షితం-పూర్వంశరీరాత్మాభిమానాద్దేవమనుష్యాది భూతోయ మిదానీంతుతన్నివృత్త్యాయథావస్థితాసంకుచితజ్ఞానాది స్వరూపేణావస్థితఇతిబ్రహ్మభూతశబ్దాభిప్రాయః - బ్రహ్మైవనిర్వాణమితివా, బ్రహ్మణినిర్వాణమితివా, సమాసార్థమభిప్రయన్నత్ర వివక్షితమాహ - ఆత్మానుభవసుఖ మితి - అత్రనిర్వాణశబ్దస్య, పరోక్తశాంత్యర్థత్వం సుఖప్రకరణా చ్చిత్యాన్యమితిభావః (❋) సమదర్శిత్వరూపజ్ఞానవిపాకసిద్ధ్యర్థంఅనుష్ఠానప్రకారోహీనప్రవృత్యే దిత్యాదినోచ్యతే - తత్రహర్షోద్వేగనివృత్తిర్బాహ్యవిషయ నిస్సంగత్వంతదర్థదోషదర్శనంకామక్రోధవేగనివారణమాత్మన్యేవ సర్వవిధభోగ్యతాకల్పనంచక్రమాచ్ఛ్లోకపంచకేనోక్తం - అథప్రాగుక్తద్వంద్వసహత్వాదిస్మారణపూర్వకం సర్వభూతహితేరతత్వంనామ సమదర్శిత్వేత్యంతాంతరంగం సాధనముపదిశ్యతే - లభంతఇతిశ్లోకేన - ఛిన్నద్వైధాఇత్యనేన భేదస్వరూప నిషేధభ్రమవ్యుదాసాయాహ - శీతోష్ణాదిద్వంద్వైర్విముక్తాఇతి - ద్వైధశబ్దస్యాత్ర సంశయాద్యర్థత్వంచా నుచితమితిభావః - నియంతవ్యేషుప్రధానం మనఇత్యాత్మశబ్దేనోచ్యతే - నియమనంచతస్యోచిత విషయావస్థాపన మిత్యభిప్రాయేణాత్మన్యేవనియమితమనసఇత్యుక్తం - " శ్రూయతాంధర్మసర్వస్వం శ్రుత్వాచాప్యవధార్యతాం । ఆత్మనః ప్రతికూలాని పరేషాంనసమాచరేత్ " ఇతిపంచమవేద ద్రష్టా పరమర్షిణానిర్దిష్టో యమర్థఇతిజ్ఞాపనాయాత్మవదితి - దృష్టాంతో హితేష్వేవేత్యవధారణంచ సర్వశబ్దోఽత్ర దృష్టాంతభూతం స్వాత్మానమాత్మాంతరంచ సంగృహ్ణాతీతిభావః- [illegible] పరిశుద్ధాన్యోన్య సదృశాత్మ స్వరూప సాక్షాత్కారవత్వ మృషిశబ్దేన వివక్షితమితిజ్ఞాపనాయ [illegible] ఏవంవిధసాక్షాత్కారసిద్ధానిష్ఠ నివృత్తిరిష్టసిద్ధిశ్చ క్షీణకల్మషాః బ్రహ్మనిర్వాణం ల

శ్రీ ॥ ౫ ॥ మూ ॥ సర్వభూతహితే రతాః ॥ ౨౫ ॥ కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసాం । అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విజితాత్మనాం ॥ ౨౬ ॥ స్పర్శాన్కృత్వా బహిర్బాహ్యాంశ్చక్షుశ్చైవాన్తరే భ్రువోః । ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ ॥

శ్రీ ॥ గీ ॥ భా ॥ ఆత్మావలోకనపరాః - య ఏవంభూతాస్తే నిఃశేషాత్మప్రాప్తివిరోధికల్మషాః బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే ॥ ౨౫ ॥ ఉక్తగుణానాం బ్రహ్మాత్యన్తసులభమిత్యాహ । కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతనశీలానాం యతచేతసాం నియమితమనసాం విజితాత్మనాం విజితమనసాం బ్రహ్మనిర్వాణమభితో వర్తతే - ఏవంభూతానాం హస్తస్థం బ్రహ్మనిర్వాణమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తం కర్మయోగం స్వలక్ష్యభూతయోగశిరస్కముపసంహరతి । బాహ్యాన్విషయస్పర్శాన్బహిః కృత్వా బాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారం సర్వముపసంహృత్య యోగయోగ్యాసనే ఋజుకాయ ఉపవిశ్య చక్షుషీ భ్రువోరన్తరే నాసాగ్రే విన్యస్య నాసాభ్యన్తరచారిణౌ ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా ఉచ్ఛ్వాస

లక్షణ ఇత్యుభాభ్యాముచ్యత ఇత్యాహ - య ఏవంభూతా ఇతి - "న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే" ఇతి జ్ఞానస్య కల్మషనివర్తకత్వం ప్రాగేవోక్తమిహ స్మారితం (*) ఏవం షడ్భిః శ్లోకైః స్వరూపదర్శనత్వ సాధకమనుష్ఠానప్రకారముపదిశ్య తత్ర శీఘ్రప్రవృత్తిసిద్ధ్యర్థం ఫలస్యావిలమ్బితత్వమనన్తరముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఉక్తగుణానామితి - కామక్రోధవియుక్తత్వోక్తిః పూర్వోక్తశ్లోకార్థానువాదః - క్రోధనివృత్త్యైవ సర్వభూతహితేరతత్వమితి సూచితం - యతీనామిత్యత్ర రూఢేరయుక్తత్వాత్ ప్రకృతిప్రత్యయార్థవైశద్యాయ యతనశీలానామిత్యుక్తం - తేన న ప్రహృష్యేదితి శ్లోకద్వయార్థోఽనూదితః - యతచేతసామిత్యేతదాత్మన్యేవ సర్వాకారకల్పనానువాద ఇతి దర్శయితుం నియతమనసామిత్యుక్తం - విజితాత్మనామిత్యనేన దోషప్రదర్శనేనాన్తఃకరణావర్జనపరస్య యే హీతి శ్లోకస్యార్థః సూచిత ఇతి ప్రదర్శనాయ విజితమనసామిత్యుక్తం - ఏవం పునరుక్తిపరిహారాయ జ్ఞానాద్విదితాత్మనామితి పరైః పఠితం - అభితో వర్తత ఇత్యన్తాసన్నకాలత్వం వివక్షితమితి దర్శయతి - ఏవంభూతానామితి - హస్తస్థం నతు హస్తోద్ధృతదణ్డాదిగ్రాహ్యఫలాదివద్వ్యవహితలాభమితి భావః (*) "జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే । ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే" ఇతి సంగ్రహమనుసన్దధాన ఉత్తరశ్లోకానాం సంగతిమాహ - ఉక్తం కర్మయోగమితి - స్పర్శశబ్దస్యాత్రానుభవపరస్యానుభావ్యార్థజ్ఞాపనాయ విషయస్పర్శానిత్యుక్తం - ఫలితమాహ - బాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారం సర్వముపసంహృత్యేతి - ఉపవిశ్యాసన ఇత్యాదివక్ష్యమాణానుసన్ధానేన యోగయోగ్యేత్యాద్యుక్తం - చక్షురిత్యేకవచనం - కరణాకారైక్యాదితి దర్శయితుం చక్షుషీ ఇత్యుక్తం - "సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రమితి" వక్ష్యమాణేన నాసాగ్రన్యస్తలోచన ఇత్యాదిప్రకరణాన్తరోక్త్యా చ భ్రువోరన్తరే కృత్వేత్యస్యైకార్థ్యమాహ - నాసాగ్ర ఇతి - నాసాభ్యన్తరసఞ్చారమాత్రస్య స్వతస్సిద్ధస్య విధేయత్వాయోగాత్ సమౌ కృత్వేత్యేతదేవ విధేయమితి దర్శయితుం నాసాభ్యన్తరచారిణౌ ప్రాణాపానావిత్యనువాదః - అపానస్య నాసాభ్యన్తరసఞ్చారవ్యఞ్జనాయ ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసావిత్యుక్తం - ఏకపదీకాయాం నాసాపుటేన నిష్క్రామన్ ప్రవిశంశ్చ ప్రాణోఽపాన ఇతి చోచ్యతే - వృత్తిస్సామాన్యాదిసామ్యం యోగోక్తం తద్గతిసామ్యోక్తిః - న దీర్ఘముచ్ఛ్వసన్నాపి నిశ్వసన్నిత్యర్థః - ప్రాణాపానయోరత్యన్తాభ్యుదయ

శ్రీ ॥గీ॥మూ॥ యతేంద్రియమనోబుద్ధిర్మునిర్మోక్షపరాయణః । విగతేచ్ఛాభయక్రోధో యస్సదాముక్తఏవసః ॥ ౨౮ ॥ భోక్తారంయజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరం ।సుహృదంసర్వభూతానాం

శ్రీ॥ గీ॥భా ॥నిశ్వాసౌ సమగతీకృత్వా ఆత్మావలోకనాదన్యత్ర ప్రవృత్త్యనర్హేంద్రియ మనోబుద్ధిః తత ఏవ విగతేచ్ఛాభయక్రోధః మోక్షపరాయణః మోక్షైకప్రయోజనః మునిః ఆత్మావలోకన శీలః యస్సదాముక్తఏవ - సాధ్యదశాయామివ సాధనదశాయామపి ముక్తఏవసఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఉక్తస్య నిత్యనైమిత్తిక కర్మేతి కర్తవ్య తాకస్య కర్మ యోగస్య యోగశిరస్కస్య సుకర తామాహ॥ యజ్ఞతపసాం భోక్తారం సర్వలోకమహేశ్వరం సర్వభూతానాం సుహృదంమాం జ్ఞాత్వాశాంతి మృచ్ఛతి -- కర్మయోగ కరణఏవ సుఖమృచ్ఛతి సర్వలోక మహేశ్వరం సర్వేషాం లోకేశ్వరాణా మపీశ్వరం“తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వర ” మితిహిశ్రూయతే-- మాంసర్వలోక

పూర్వావస్థావిషయత్వాద్యతశబ్దస్య ప్రవృత్త్యనర్హత్యర్థఉక్తః - “స్పర్శాన్కృత్వా బహిర్బాహ్యానిత్యత్ర” ప్రవృత్తినివారణం -యతేంద్రియేత్యాదౌతు తత్ఫలభూతా ప్రవృత్త్యనర్హతేత్య పునరుక్తిరితిభావః - జ్ఞానార్థధాతో నిష్పన్నస్య మునిశబ్దస్య యోగావస్థాయాం ఆత్మ సాక్షాత్కారరూప జ్ఞానవిశేషే తాత్పర్యమాహ - ఆత్మావలోకనశీలఇతి - అత్రవాచం యమత్వాదప్యంతరంగభూతోయ మర్థఇతిభావః - సదాశబ్దాభిప్రేతంవ్యనక్తిసాధ్యదశాయామివేతి-ముక్తఏవముక్తప్రాయఇత్యర్థః (*) అధ్యాయారంభే“సన్యాసం కర్మణాం”కృష్ణేత్యాదినావైషమ్యే పృష్టేజ్ఞానయోగస్య దుష్కరత్వాదికంకర్మ యోగస్యసౌకర్యం శైఘ్ర్యంచోక్తం - తతశ్చసేతి కర్తవ్యతాస శిరస్క కర్మ యోగో విశదీకృతః - అథాత్రోపసంహారేపి ప్రాక్ప్రశ్నోత్తరతయా ప్రక్రాంత సౌకర్యాదికమేవ ప్రకారాంతరేణ స్థిరీక్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- ఉక్తస్యేతి - అత్రకర్మయోగ శబ్దేన దైవమేవేత్యాద్యుక్త ప్రాతిస్విక ప్రధానాంశోగృహీతః - నిత్య నైమిత్తిక కర్మేతి కర్తవ్యతాక స్యేత్యనేన సర్వకర్మయోగ భేదనిష్ఠానాం జ్ఞానయోగ భక్తియోగనిష్ఠానాంచావర్జనీయ స్సాధారణాంశ స్సుకరత్వం; అనిర్వేదేనప్రవృత్తివిషయత్వం; శాంతిశబ్దోత్రన భగవత్ప్రాప్తిరూపమోక్షపరః - జీవోపాసన ప్రకరణత్వాత్-నాపి కర్మయోగ సాధ్యఫలపరః - తతోప్యుపయుక్తస్యప్రసిద్ధిస్వారస్యానురోధినః కర్మాంశోపశమస్య వక్తుముచితత్వాత్- జ్ఞానస్యైత్యత్రానుష్ఠానమిత్యధ్యాహార సాపేక్షత్వప్రసంగాత్ - అత “ స్సుఖంబంధాత్ప్రముచ్యత ” ఇత్యాదినోక్తం మనఃక్లేశ శాంత్యాదిరూపం సుఖమత్ర శాంతిశబ్దేన వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - కర్మయోగకరణఏవ సుఖమృచ్ఛతీతి - భగవత్సమానాధికరణతయా సర్వలోక ప్రతిసంబంధికతయాచ మహేశ్వర శబ్దస్యాత్రనరూఢి విశేషేణప్రవృత్తిరిత్యాహ-సర్వేషాం లోకేశ్వరాణామపీతి - సర్వేషాం లోకానామ్మహాంత మీశ్వరమిత్యేవతుసమాసార్థః - తత్రప్రమాణమాహ - తమీశ్వరాణామితి - శ్రుతావపి మహేశ్వర శబ్దస్సప్రతి సంబంధికత్వా త్పరమత్వ విశేషణత్వాచ్చనరూఢః - తద్వదత్రాపి సర్వశబ్దాసంకోచాన్మహత్త్వ విశేషణాచ్చ రుద్రాదిలోకేశ్వరాంతర వ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - సర్వేశ్వరేశ్వరః కృష్ణఇతిహి స్మర్యతే - కర్మయోగస్య దుఃఖరూపస్య అనుష్ఠానదశాయామేవకథం సుఖమితి శంకాం విశేషణత్రయేణ వ్యుదస్యతి - మామిత్యాదినా -మహోదార సార్వభౌమ ప్రియసఖ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ జ్ఞాత్వామాం శాంతిమృచ్ఛతి ॥ ౨౯ ॥

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే

శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే

కర్మసన్న్యాసయోగోనామ పంచమోధ్యాయః.

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ ॥ గీ॥ భా॥ మహేశ్వరం సర్వసుహృదం జ్ఞాత్వామదా రాధనరూపః కర్మయోగఇతి సుఖేన తత్రప్రవ ర్తత ఇత్యర్థః, సుహృద ఆరాధనాయహిసర్వేప్రయతంతే -

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే

పంచమోధ్యాయః॥

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

సేవాయా మివకర్మయోగే సుఖబుద్ధ్యైవ ప్రవర్తత ఇతిభావః - మదారాధనరూపః కర్మయోగఇత్య నేనభోక్తారం యజ్ఞతప సామిత్య స్యార్థోవివృతః - యజ్ఞాస్తపాంసిచ కర్మయోగ వర్గోపలక్షణ మితి భావః - సౌహార్దస్య ప్రయోజనాంతర నిరపేక్ష సమారాధన హేతుత్వే లోకదృష్టాంత మాహ - సుహృద ఇతి - సర్వఇతి నకేవలం శాస్త్రనిష్ఠాః - కింతు, పామరాస్తిర్యంచాపి కేచిదపి స్వేషుసౌహార్ద వంతం పు రుష మింగితాకారైరుపలక్ష్యతా వన్మాత్రేణ సంప్రీతాస్తదను వర్తనమతి ప్రయత్నేన కుర్వంతీత్యర్థః - పు రుషాంతర వదైశ్వర్య మదగర్వ మూలదౌర్మనస్యాది వర్జనంచాస్య సుహృత్త్వేన లభ్యతే -

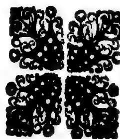

ఇతికవితార్కికసిహ్మస్యసర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్యవేదాంతాచార్యస్యకృతిషు

భగవద్రామానుజ విరచిత శ్రీమద్గీతా భాష్య టీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయాం

పంచమోధ్యాయః॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

మూ ॥ కర్మయోగస్యసౌకర్యం శైఘ్ర్యం కాశ్చనతద్విధాః ।
బ్రహ్మజ్ఞానప్రకారశ్చపంచమాధ్యాయఉచ్యతే ॥ ౯ ॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

తృతీయ చతుర్థాభ్యాం యథాంశం సంగతి ప్రదర్శన పూర్వకమయం శ్లోకః పఞ్చమారంభేవ్యాఖ్యాతః - చతుర్థేఽధ్యాయే కర్మయోగస్య జ్ఞానాకారతా పూర్వకస్వరూప భేదాః, జ్ఞానాంశస్యచ ప్రాధాన్య ముక్తం - జ్ఞానయోగాధికారిణోపి కర్మయోగస్యాన్తర్గతాత్మజ్ఞానత్వా దప్రమాదత్వా త్సుశకత్వాన్నిరపేక్షత్వాచ్చజ్యాయస్త్వం తృతీయ ఏవోక్తం - ఇదానీం, కర్మయోగస్యాత్మ ప్రాప్తిసాధనత్వేజ్ఞాననిష్ఠాయాశ్శైఘ్ర్యం కర్మయోగాంతర్గతాకర్తృత్వాను సంధానప్రకారంచ ప్రతిపాద్యతన్మూలం జ్ఞానంచవిశోధ్యతఇతిసౌకర్యస్యాత్రానుద్ధరణం పూర్వోక్తానువాదతాజ్ఞాపనార్థం - సౌకర్యశబ్దేనాత్ర "సుఖంబంధాత్ప్రముచ్యతే" ఇత్యస్యహేతుర్దర్శితః- శైఘ్ర్యంతు "యోగయుక్తోమునిర్బ్రహ్మనచిరేణాధిగచ్ఛతి" ఇత్యుక్తం- అత్రవిధాశబ్దఇతి కర్తవ్యతాపరః - తథాహిఖలు " నైవకిఞ్చిత్కరోమి " ఇత్యాదేరధిష్ఠికా యతస్సౌకర్యాద్యైశ్చర్యహేతుశ్చ కర్మయోగ ఏవశ్రేయానతస్తదపేక్షితం శృణ్వతీఅకర్తృత్వాను సంధానప్రకార శబ్దోప్యేతత్పరః - బ్రహ్మశబ్దోఽత్ర బ్రహ్మసమానాకార శుద్ధాత్మవిషయః - జ్ఞానశబ్దశ్చాత్ర సమదర్శనరూపజ్ఞానవిపాక విశ్రాంతః - ప్రకారశబ్దస్తు తద్ధేతుభూత ప్రకారార్థః -అతఏవహియేన ప్రకారేణావస్థితస్యకర్మయోగినస్సమదర్శనరూపోజ్ఞానవిపాకోభవతితంప్రకారముపదిశతీత్యుక్త్వా "నప్రహృష్యేత్ప్రియంప్రాప్య" ఇత్యాదికమవతారితం- షష్ఠారంభస్త్వేవం సంగమితః- ఉక్తః కర్మయోగస్సపరికరః- ఇదానీంజ్ఞానయోగసాధ్యాత్మావలోకన రూపయోగాభ్యాసవిధిరుచ్యతే - తత్రకర్మయోగస్య నిరపేక్షయోగసాధనత్వం ప్రథమతరం జ్ఞానాకారః కర్మయోగోయోగశిరస్కోఽనూద్యతఇతి. ఏతేన యోగీయుంజీతేత్యతః పూర్వస్య గ్రంథస్యాను వాదరూపత్వాత్సంగ్రహేణోపన్యాసఇతివ్యంజితం ॥ ౯ ॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రీరస్తు — ్రశ్రీయైనమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః - శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే • షష్ఠాధ్యాయః ప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః । స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ

శ్రీ॥గీ॥భా.॥ ఉక్తః కర్మయోగస్సపరికరః, ఇదానీం జ్ఞానయోగకర్మయోగసాధ్యాత్మావలోకనరూపయోగాభ్యాసవిధిరుచ్యతే - తత్ర కర్మయోగస్య నిరపేక్షసాధనత్వం ద్రఢయితుం జ్ఞానాకారః కర్మయోగో యోగశిరస్కోఽనూద్యతే - కర్మఫలం స్వర్గాదికమనాశ్రితః కార్యం కర్మానుష్ఠానమేవ కార్యం సర్వాత్మనాఽస్మత్సుహృద్భూతపరమపురుషారాధనరూపతయా కర్మైవ మమ ప్రయోజనం న తత్సాధ్యం కించిదితి యః కర్మ కరోతి స సన్న్యాసీ చ జ్ఞానయోగనిష్ఠశ్చ యోగీ చ కర్మయోగనిష్ఠశ్చ - ఆత్మావలోకనరూపయోగసాధనభూతోభయనిష్ఠ ఇత్యర్థః -

---

షష్ఠాధ్యాయోపక్రమస్య పూర్వోక్తార్థానువాదరూపతాం దర్శయితుం పూర్వేణావిచ్ఛిన్నానుసంధానార్థమధ్యాయసంగతివచనాత్పూర్వమేవ వ్యాఖ్యేయోపాదానం - వృత్తవర్తిష్యమాణాభిధానముఖేన సంగతిం దర్శయతి - ఉక్త ఇతి - కర్మయోగ ఉక్తః తత్సాధ్యతయా పక్షిప్తః సమాధిలక్షణో యోగ ఏవాత్ర సానుబంధః ప్రతిపాద్యత ఇతి సంగతిః - యోగాభ్యాసవిధిరుచ్యత ఇతి "యోగాభ్యాసవిధిర్యోగీ చతుర్ధా యోగసాధనమ్ । యోగసిద్ధిః స్వయోగస్య పారమ్యం షష్ఠ ఉచ్యతే" ఇతి సంగ్రహశ్లోకే ప్రథమం యోగాభ్యాసవిధేరుపాదానాదన్యేషాం చ తదర్థత్వాత్స ఏవాధ్యాయప్రధానార్థతయా సంగృహీత ఇతి భావః - అనాశ్రిత ఇత్యాదీనాం సమబుద్ధిర్విశిష్యత ఇత్యంతానాం నవానాం శ్లోకానాం ప్రాగుక్తానధికార్థత్వాన్నిష్ప్రయోజనత్వమాశంక్యాహ - తత్రేతి - అభ్యాసోఽపి తాత్పర్యలింగం - అవ్యవహితనిర్దేశశ్చ నైరపేక్ష్యం సూచయేదితి భావః - జ్ఞానాకారో యోగశిరస్క ఇతి పదాభ్యాం సాధనస్య ప్రాగుక్తమంతర్గతాత్మజ్ఞానత్వాదిలక్షణం పౌష్కల్యం సాధ్యస్యాత్మావలోకనస్యావ్యవహితత్వం చాభిప్రేతం - అనాశ్రిత ఇతి శ్లోకే పూర్వార్ధేన జ్ఞానాకారకర్మయోగానువాదః - ఉత్తరార్ధేన నైరపేక్ష్యదృఢీకరణం - "భోక్తారం యజ్ఞతపసా"మిత్యవ్యవహితపూర్వశ్లోకాలోచనయా సర్వాత్మనాఽస్మత్సుహృద్భూతేత్యాదికముక్తం - తతశ్చ కర్మఫలమనాశ్రిత ఇత్యుక్తే నిష్ఫలప్రవృత్తిస్స్యాదితి శంకాయాం కర్మస్వరూపఫలత్వస్య వక్తుముచితత్వాత్కార్యశబ్దః ప్రయోజనవిషయ ఇతి దర్శయితుం కర్మానుష్ఠానమేవ కార్యమితి వృత్తిర్దర్శితా - కార్యశబ్దస్య చోదితవిషయత్వే మందప్రయోజనత్వం స్యాదితి భావః - నను, కర్మయోగనిష్ఠమనూద్య తస్యైవ జ్ఞానయోగనిష్ఠత్వం కర్మయోగనిష్ఠత్వం చ విధాతుమయుక్తం - ప్రథమే విరోధాత్ ; ద్వితీయే తూద్దేశ్యోపాదేయవిభాగాభావాత్పునరుక్త్యా నిష్ప్రయోజనత్వమితి శంకాయామాహ - ఆత్మావలోకన ఇతి - పృథక్సాధనభూతోభయసాధ్యం ఫలమనేన లబ్ధమిత్యుభయనిష్ఠత్వముపచారాదుచ్యతే - తతశ్చ కర్మయోగస్య నిరపేక్షసాధనత్వం వివక్షితమితి భావః - యద్వా, కర్మయోగాంతర్భూతజ్ఞానక్రియాభేదేన పరిహార ఇతి భావః -

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ ననిరగ్నిర్నచాక్రియః ॥ ౧ ॥ యంసన్న్యాస ఇతి ప్రాహుర్యోగంతం విద్ధిపాండవ । నహ్యస
న్న్యస్తసంకల్పో యోగీభవతికశ్చన ॥ ౨ ॥ ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మకారణముచ్యతే।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ననిరగ్నిర్నచాక్రియః నచోదితయజ్ఞాదికర్మ స్వప్రవృత్తిః నకేవలజ్ఞాననిష్ఠః - తస్యహిజ్ఞాననిష్ఠైవ-కర్మయోగనిష్ఠస్యతూభయ మస్తీత్యభిప్రాయః ॥ ౧ ॥ ఉక్తలక్షణ కర్మయోగేజ్ఞానమప్యస్తీత్యాహ ॥ యంసన్న్యాసఇతి-జ్ఞానయోగఇతి ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమితి ప్రాహుస్తంకర్మయోగమేవవిద్ధి - తదుపాదయతి, నహ్యసన్న్యస్త సంకల్పోయోగీభవతి కశ్చనేతి- ఆత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన అనాత్మనిప్రకృతావాత్మ సంకల్పః సన్న్యస్తః పరిత్యక్తో యేనస సన్న్యస్తసంకల్పః .అనేవంభూతః అసన్న్యస్త సంకల్పః - నహ్యుక్తేషు కర్మయోగిష్వనేవంభూతః కశ్చనకర్మయోగీభవతి "యస్యసర్వేసమారంభాః కామసంకల్ప వర్జితా"ఇతి హ్యుక్తం॥ ౨॥కర్మయోగఏవాప్రమాదేన యోగంసాధయతీత్యాహ॥ యోగ మాత్మావలోకనంప్రాప్తుమిచ్ఛో ర్మునేర్ముముక్షోః కర్మయోగ ఏవకారణముచ్యతే -

---

అగ్నిశబ్దస్యాత్రాగ్ని సంబంధ లక్షకత్వవ్యంజనాయ యజ్ఞాదిశబ్దః-లక్ష్యార్థానాంసంగ్రాహకంచోదితత్వం నిరగ్నిరిత్యనేనైవ కర్మనివృత్తేరుక్తత్వాదక్రియశబ్దః క్రియానివృత్తిముఖేనక్రియావ్యతిరిక్తనిష్ఠత్వలక్ష్యకః-వ్యతిరిక్తశ్చాత్రాసన్నోజ్ఞానయోగఇతి దర్శయితుం కేవల జ్ఞాననిష్ఠ ఇత్యుక్తం - యద్వా, ననిరగ్నిర్నచాక్రియ ఇత్యుభాభ్యాం శ్రౌతస్మార్త క్రియావిశేష నిషేధకాభ్యాం ఫలితమాహ - నచోదితేత్యాది - తదభిప్రేతమాహ - నకేవలం జ్ఞాననిష్ఠఇతి " అనగ్నిరనికేతస్స్యాత్ - త్యక్త్వా ద్రవ్యాగ్నిసాధ్యాని కర్మాణి"త్యాది ప్రతిపాదిత సన్న్యాసాశ్రమ వ్యవచ్ఛేద ఇహాసంగతఇతిభావః (❋) సన్న్యాసమనూద్యయోగత్వేవిధీయమానేజ్ఞానయోగే కర్మయోగ సద్భావప్రతిపాదన భ్రమస్యాత్తచ్చనహ్యసన్న్యస్తేత్యుపపాదన విరుద్ధమత్రానుపయుక్తం చేత్యభిప్రాయేణాహ - ఉక్తలక్షణేతి - యోగోద్దేశేనసన్న్యాస త్వవిధిపరంవాక్యమిత్యర్థః - సన్న్యాసశబ్దస్యాభిప్రేతంవక్తుంప్రాకరణికం వాచ్యంతావదాహ- జ్ఞానయోగఇతి - అత్రతదభిప్రేతమాహ - ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమితి - సముదాయవాచకశ్శబ్దస్తదంశేపి ప్రయుజ్యతఇతిభావః- తంకర్మయోగమేవ విద్ధీతి కర్మయోగాంతర్గతమేవ విద్ధీత్యర్థః - ఆత్మయాథాత్మ్యేత్యాదేరయమభిప్రాయః. సంకల్పశబ్దో నతావదత్రకుర్యామితి సంకల్పవిషయః - తదభావే కర్మకరణస్యైవ అశక్యత్వాత్- నాపిఫలాభిసంధివిషయః - తథాత్వేపికర్మయోగేజ్ఞానయోగాంతర్భావ ప్రతిజ్ఞాయాఉపపాదకత్వాసిద్ధేః - అతఏవ "సంకల్పమూలః కామోహియజ్ఞాస్సంకల్ప సంభవాః "ఇత్యాది స్మృతి పఠితకామస్యకర్మణాంచ హేతుస్సంకల్పోత్రసవివక్షితః - తస్మాదేకీకృత్యకల్పోత్ర సంకల్పః - సచాత్ర దేహాత్మగోచరః - తత్పరిత్యాగశ్చ తత్త్వజ్ఞానాదేవం సత్యేవసహీత్యాదేరుక్తోపపాదకత్వ ముపపద్యతఇతి - కశ్చనేతి నిర్దేశః ప్రాగుక్త కర్మయోగనిష్ఠవైవిధ్య సూచక ఇత్యభిప్రాయేణోక్తేషు కర్మయోగేష్విత్యుక్తం- సిద్ధోప్యత్రోప పాదకోభవతి - తత్సిద్ధిరత్రకుత ఇత్యాకాంక్షాయాం హిశబ్దాభిప్రేతమాహ - యస్యేతి (❋) "ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మకారణముచ్యత"ఇత్యత్రవిశేష విధినిశ్శేష నిషేధపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ . కర్మయోగఏవేతి - కర్మయోగమాత్రసాధ్యోహియోగోన పరమాత్మావలోకన మిత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మావలోకనమితి - ఆమోక్షాద్యథోచితకర్మ కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ - ముముక్షోరితి - ఆత్మావలోకనస్యాత్ర మోక్షకల్పితయా మోక్ష శబ్దోపచారః-

శ్రీ॥ గీ॥మూ॥ యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే ॥ ౩ ॥ యదా హి నేన్ద్రియార్థేషు న కర్మ స్వనుషజ్జతే । సర్వసఙ్కల్పసన్న్యాసీ యోగారూఢస్తదోచ్యతే ॥ ౪ ॥ ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానం నాత్మానమవసాదయేత్ । ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బన్ధురాత్మైవ రిపురాత్మనః ॥ ౫ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తస్యైవ యోగారూఢస్య ప్రతిష్ఠితయోగస్యైవ శమః కర్మనివృత్తిః కారణముచ్యతే - యావదాత్మావలోకనరూపమోక్షావాప్తి కర్మ కార్యమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ కదా ప్రతిష్ఠితయోగో భవతీత్యత ఆహ ॥ యదా ఽయం యోగీ స్వాత్మైకానుభవస్వభావతయా ఇన్ద్రియార్థేష్వాత్మవ్యతిరిక్తప్రాకృతవిషయేషు తత్సంబన్ధిషు చ కర్మసు నానుషజ్జతే - న సఙ్గమర్హతీతి - తదా హి సర్వసఙ్కల్పసన్న్యాసీ యోగారూఢ ఇత్యుచ్యతే - తస్మాదారురుక్షోర్విషయానుభవార్హతయా తదననుషఙ్గాభ్యాసరూపః కర్మయోగ ఏవ యోగనిష్పత్తికారణం - అతో విషయాననుషఙ్గాభ్యాసరూపం కర్మయోగమేవారురుక్షుః కుర్యాత్ ॥ ౪ ॥ తదేవాహ ॥ ఆత్మనా మనసా విషయాననుషక్తేన మనసా ఆత్మానముద్ధరేత్ - తద్విపరీతేన మనసా ఆత్మానం నావసాదయేత్ - ఆత్మైవ మన ఏవ హ్యాత్మనో బన్ధుస్తదేవాత్మనో రిపుః ॥ ౫ ॥

యోగారూఢస్యేతి - యుక్తావస్థావిషయత్వమాత్రవ్యుదాసాయ ప్రతిష్ఠితయోగస్యేత్యుక్తం - కర్మకారణమిత్యుక్తకర్మప్రతియోగికశ్శమస్తన్నివృత్తిరేవాత్ర భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణ శమః కర్మనివృత్తిరిత్యుక్తం - ఏతేన మునిరత్ర పరివ్రాజకః - శమశ్చ పారివ్రాజ్యరూప ఇతి పరోక్తం నిరస్తం - నను, ప్రతిష్ఠితయోగస్య కిం కారణాపేక్షయా న హ్యన్యదస్య కార్యమస్తీతి శఙ్కాయాం యోగారూఢస్యేత్యాదినా కర్మనివృత్తివిధానం తతః పూర్వమనివృత్త్యభిప్రాయమితి దర్శయతి - యావదితి (❋) సఙ్గమయతి-కదేతి-అయం యోగీత్వితి యావదాత్మావలోకనం కర్మయోగే వర్తమాన ఇతి భావః - అర్థసిద్ధం హేతుమాహ- ఆత్మైకానుభవస్వభావతయేతి - అనిత్యత్వ హేయత్వాది సూచనాయ ప్రాకృతశబ్దః - కర్మస్వితి న చోదితకర్మమాత్రవిషయం - తస్య స్వారసికసఙ్గాస్పదత్వాభావేన నిషిద్ధాయోగాత్ - నాపి, పరోక్తప్రక్రియయా గ్నిహోత్రాది నిత్యనైమిత్తికవిషయం - వైదికస్య తత్ర నిస్సఙ్గత్వాయోగాత్ - అతో యో హి యదిచ్ఛతి తస్య తస్మింస్తత్సాధనే వా కార్యతా బుద్ధిరితి న్యాయాదిన్ద్రియార్థేషు సఙ్గినాం తదుపాయభూతేషు విహితేషు నిషిద్ధేష్వనుభవేషు చ కర్మసు యథాసంభవం సఙ్గస్స్యాదితి తన్నిషేధ ఏవోచిత ఇత్యభిప్రాయేణ తత్సంబన్ధిషు చ కర్మస్విత్యుక్తం - సఙ్గం త్యజతి నివర్తయతీత్యాదిషు ప్రయోగేషు జాయమానస్య సఙ్గస్య బలాన్నివర్తనం ప్రతీయతే-అత్ర తు నానుషజ్యత ఇత్యుక్తం - సఙ్గస్స్వయమేవ న జాయత ఇత్యర్థః-తతః ఫలితమాహ - న సఙ్గమర్హతీతి-హిశబ్దస్య వాక్యార్థాన్వయాచిత్యాత్తదా హీత్యుక్తం - తదా హ్యసౌ సర్వసఙ్కల్పసన్న్యాసీ యోగారూఢో భవతి - న తు, సఙ్గకాల ఇతి భావః - వ్యాఖ్యాతశ్లోకద్వయతాత్పర్యార్థమాహ - తస్మాదితి - ఇష్టకారణత్వోపదేశో హి తత్ర ప్రవృత్త్యర్థ ఇతి తాత్పర్యేణాహ - అత ఇతి (❋) శ్లోకద్వయాభిప్రేతమర్థం వివృణోతీత్యాహ - తదేవాహేతి-ఆత్మనేత్యస్య కరణార్థత్వాచ్చిత్యాన్మనసేత్యుక్తం - విషయాననుషక్తేన తద్విపరీతేనేత్యుభయం క్రియాద్వయ సామర్థ్యాత్పూర్వోత్తరానుసన్ధానాచ్చోక్తం - ఉద్ధరేత్ - యోగారూఢతాపాదనేన సంసారసముద్రాదుత్తారయేత్ న పునరధో నయేదిత్యర్థః - అతో మద్ధరణాత్మావసాదయోర్ద్వయోరపి మనసో హేతుత్వం ప్రపఞ్చ్యతే - ఆత్మైవేతి - అన్యే బన్ధవోఽపవర్గవిరోధిత్వాద బన్ధవః - అన్యే వరిపవ అత్మప్రవృత్తిమూలభూతా ఇత్యవధారణాభిప్రాయః (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బంధురాత్మాత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః। అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్ ॥ ౬ ॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యేన పురుషేణ స్వేనైవ స్వమనో విషయేభ్యో జితం తన్మనస్తస్య బంధుః - అనాత్మనః అజిత మనసః - స్వకీయమేవ మనః స్వస్య శత్రువత్ శత్రుత్వే వర్తేత స్వనిశ్శ్రేయస విపరీతే వర్తేతేత్యర్థః। యథోక్తం భగవతా పరాశరేణాపి "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః। బంధాయ విషయాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం మనః" ఇతి ॥ ౬ ॥ యోగారంభయోగ్యావస్థోచ్యతే। శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు మానావమానయోశ్చ - జితాత్మనః జితమనసః వికార రహిత మనసః - ప్రశాంతస్య మనసి పరమాత్మా సమాహితః సమ్యగాహితః స్వరూపేణావస్థితః - ప్రత్యగాత్మాత్ర పరమాత్మేత్యుచ్యతే - తస్యైవ ప్రకృతత్వాత్ - తస్యాపి పూర్వపూర్వా

ఏకస్యైవైకం ప్రతిబంధుత్వంచ వ్యాహతమితి శంకా పరిహ్రియతే - బంధురాత్మేతి శ్లోకేన - స్వేనైవేతి - స్వాత్మనేత్యర్థః - మనసో విజయో నామ విషయేభ్యో వ్యావర్తన మిత్యభిప్రాయేణోక్తం - విషయేభ్యో విజితమితి - బంధుత్వోపపాదనం హి మనసా విజయేనోక్తం - శత్రుత్వోపపాదన మపిహి తదభావేనేత్యభిప్రాయేణోక్తం - అనాత్మన అజిత మనస ఇతి - ఆత్మైవేత్యేవకారాభిప్రేతమాహ - స్వకీయమేవ మన ఇతి - స్వశేషభూతమేవహి విరోధి సంజాత మితిభావః - శత్రుశబ్దయోః పునరుక్తిభ్రమవ్యవాసాయాన్వయ మాహ - శత్రువచ్ఛత్రుత్వే వర్తేతేతి సంప్రతిపన్నో బాహ్య శత్రురిహ దృష్టాంత ఇతి - శత్రుకృత్య మిహ శత్రుత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - స్వనిశ్శ్రేయస విపరీత ఇతి - నన్వత్రాత్మనేత్యాదీనాం మనోవిషయత్వం కథం కార్యకరణ సంఘాత విషయత్వంహి పరైరుక్తం - ఏకరూప్యేణ సర్వేషామాత్మశబ్దానాం స్వాత్మ విషయత్వం కిం నస్యాత్ - కథంచ మనసో జయాదిః విషయ వ్యావర్తనాది రూప ఇతి శంకాయాం కర్మకర్త్రాది భేద వ్యపదేశాచిత్యాత్పూర్వోత్తరానుసంధానాచ్చ సిద్ధమేవార్థం సంవాదేన ద్రఢయతి యథోక్తమితి - (*) ప్రతిష్ఠిత యోగత్వావస్థా తదారోహణోపాయశ్చోక్తౌ - అథయోగ ప్రక్రియాం వక్తుం తదారంభ దశా జ్ఞాప్యత ఇత్యాహ - యోగారంభేతి - సప్తమ్యాస్సమాహిత ఇత్యనేన అన్వయభ్రమ వ్యుదాసాయాన్వయం పదార్థాంశ్చ వ్యంజయతి - శీతోష్ణేతి - ఏతే సమానావమానయోస్సమస్యేతి పరోక్తాధ్యాహారో నపేక్షిత ఇతిదర్శితం - శీతాదిద్వంద్వేష్వపి భూయమానేషు కథం మనసో విజయ ఇత్యత్రాహ - వికార రహిత మనస ఇతి - వికారశ్చ హర్షోద్వేగాది రూపః ప్రాగుక్తః - ప్రశాంతస్యేత్యేతద్బాహ్యేంద్రియ వ్యాపార నివృత్తిపరం - మనోవికారనివృత్తేరుక్తత్వాత్ - అసన్నిహిత ఫలాభిసంధ్యాది రాహిత్య పరం వా సమాహిత ఇత్యస్యాకాంక్షితం - ప్రకృత ముచితం చాధికరణమాహ - మనసీతి - సమ్యగాహిత ఇతి విశదానుసంధాన యోగ్యోజాత ఇత్యర్థః - జీవాత్మ ప్రకరణే పరమాత్మా కథ ముచ్యత ఇత్యత్రాహ - స్వరూపేణేతి - అత్రేతి ప్రకరణౌచిత్య సూచనం - తదేవ దర్శయతి - తస్యైవేతి - ఏవకారేణ ప్రాసంగికోపిహి పూర్వం పరమాత్మ ప్రసంగ ఇతి జ్ఞాపితం - అపరస్య జీవస్య పరమాత్మ శబ్ద విషయత్వం కథ మిత్యత్రాహ - తస్యాపీతి - తథాపి పరమాత్మ శబ్దస్య ప్రసిద్ధార్థః - పరిత్యక్త

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు తథామానావమానయోః ॥ ౭ ॥ జ్ఞానవిజ్ఞాన తృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేం
ద్రియః । యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాంచనః ॥ ౮ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ వస్థాపేక్షయా పరమాత్మత్వాత్ - ఆత్మాపరం సమాహిత ఇతివాన్వయః ॥ ౭ ॥ జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్మా ఆత్మస్వరూప విషయేణ జ్ఞానేన తస్యచ ప్రకృతి విసజాతీయాకార విషయేణ జ్ఞానేనచ తృప్తమనాః కూటస్థః దేవాద్యవస్థా స్వనువర్తమాన సర్వ సాధారణ జ్ఞానైకా కారాత్మనిస్థితః - తతఏవ విజితేంద్రియః- సమలోష్టాశ్మ కాంచనః ప్రకృతి వివిక్త స్వరూప నిష్ఠతయా ప్రాకృత వస్తు విశేషేషు భోగ్యత్వా భావా ల్లోష్టాశ్మకాంచనేషు సమప్రయోజనో యఃకర్మ యోగీ సయుక్త ఇత్యుచ్యతే-ఆత్మావలోకన రూప యోగాభ్యాసార్హ ఇత్యుచ్యతే ॥ ౮ ॥ తథాచ ॥

స్స్యాత్ - పరత్వంచ సంకుచితం - పరమశబ్ద నిర్వచనంచ నఘటతే - పరోమా అస్మాదితి హితత్ - నచ పూర్వావస్థాపేక్షయా పరోమా అస్మాదిత్యన్వయ స్సిధ్యతీత్యరుచే రన్వయాంతర మాహ - ఆత్మాపరమితి - అత్ర చాధికం కేవలమితి వాపర శబ్దార్థః - (❈) ఇంద్రియ విజయో ద్వంద్వ సహత్వంచోక్తం - అథ తయో ర్హేతు రుచ్యతే జ్ఞానేతి శ్లోకేన-జ్ఞానవిజ్ఞాన శబ్దయోః పౌనరుక్త్య వ్యుదాసాయోప సర్గాద్యోతితం విషయ విశేషం వ్యంజయతి - ఆత్మ స్వరూపే త్యాదినా - పారలౌకిక సమస్త కర్మాపేక్షిత దేహాది వ్యతిరిక్తస్వ ధీరిహజ్ఞానం - మోక్షాధి కారిణా విశేషతో పేక్షిత నిత్యత్వ,నిరతిశయా నందత్వాది ధీస్తు విజ్ఞానం - నపున రుపాసన రూపజ్ఞానం - తత్సామగ్రీ పరత్వా ద్వాక్యస్యేతి భావః - కూటేతిష్ఠతీతి కూటస్థః - కూటస్థ శబ్దశ్చ పరిశుద్ధాత్మ న్యౌపచారికః - కూటస్య హ్యాగంతుక వినశ్వరాయః పిండాది సంశ్లేష విశ్లేష ప్రవాహే వర్తమానేపి స్వస్వరూపేన శైథిల్యాది రూపోవికార స్తద్వదత్రాపి దేవాది శరీర సంశ్లేష విశ్లేష రూపావస్థా ప్రవాహేపి " నజాయతే మ్రియతే " ఇత్యాది నోక్త ప్రకారేణ నిర్వికారత్వం సిద్ధమితి కూట శబ్దేనోపచారో యుజ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - దేవాదీతి - శిఖర పర్యాయ కూట వివక్షయా వోపచారః - కూటస్థ ఇవా సాధారణః తథాను సంధానాద సౌకూటస్థ ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - దేవాద్యవస్థాస్వితి - దేవ శబ్దోత్ర భావప్రధానః - అను వర్తమానత్వా త్సర్వ సాధారణత్వ మిత్యపౌనరుక్త్యం - యద్వా, సర్వాత్మ సాధారణేత్యర్థః - పూర్వ శ్లోకోక్త జితేంద్రియత్వాదా హేతురయ ముక్త ఇత్యాహ - తతఏవేతి - స్వరూపకార్య కారణాదిభి రత్యంత విషమాణాం లోష్టాదీనాం సమత్వం కథ మితి శంకా నిరాకరణాయ ప్రకృతీత్యాది సమ ప్రయోజన ఇత్యంత ముక్తం - లోష్టాశ్మభేద వదశ్మకాంచనాది భేద ఇత్యనేక దృష్టాంతాభిప్రాయః - అత్రోద్దేశ్యో పాదేయాంశౌ విభజతే - యఇత్యాదినా - యుక్తశబ్దఏవాత్రయోగపర్యాయః ప్రకరణ వశాత్తు యోగాభ్యాస విషయత్వం సిద్ధం - యద్వా, ప్రకృతి ప్రత్యయార్థ భేద వివక్షయా యోగాభ్యాసార్హ ఇత్యుక్తం - (❈) ... ...

సమలోష్టాశ్మకాంచనఇతి అచేతనేషూక్త ఏవార్థ శ్చేతనవిషయ తయా ప్రపంచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- తథాచేతి. యద్వాసుహృదాదిషు సమబుద్ధిత్వస్య దుష్కరతరత్వాదత్ర విశిష్యత ఇత్యుక్తేశ్చ సమదర్శిత్వాతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సుహృన్మిత్రా ర్యుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్యబంధుషు । సాధుష్వపిచ పాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే॥ ౯ ॥ యోగీయుంజీతసతత

శ్రీ॥ గీ॥ భా ॥వయోవిశేషా నంగీకారణేన స్వహితైషిణ స్సుహృదః సవయసో హితైషిణో మిత్రాణి - అరయో నిమిత్తతో ఽనర్థేచ్ఛవః - ఉభయ హేత్వభావాత్ ఉభయరహితా ఉదాసీనాః -జన్మత ఏవోభయ రహితా మధ్యస్థాః-జన్మత ఏవా నిష్టేచ్ఛవో ద్వేష్యాః- జన్మత ఏవ హితైషిణో బంధవః - సాధవో ధర్మశీలాః - పాపాః పాపశీలాః - ఆత్మైక ప్రయోజనతయా సుహృన్మిత్రాదిభిః ప్రయోజనాభావా ద్విరోధా భావాచ్చ తేషుసమబుద్ధి ర్యోగాభ్యాసార్హత్వే విశిష్యతే ॥ ౯ ॥ యోగీ ఉక్తప్రకార

శయోత్ర వివక్షితః. తథాచ అపిచేత్యర్థః. సుహృన్మిత్ర బంధుశబ్దానాం అరి ద్వేష్యశబ్దయో రుదాసీనమధ్యస్థ శబ్దయోశ్చ పౌనరుక్త్యమపాకర్తుం తత్తత్పద వ్యాఖ్యా- బంధుశబ్దస్తావత్పిత్రాదిషు ప్రసిద్ధః- మిత్రశబ్దశ్చ సవయసి. అతః పారిశేష్యాత్సుహృచ్ఛబ్ద స్తదుభయ వ్యతిరిక్తవిషయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వయోవిశేషా నంగీకారేణేతి - సవయస ఇత్యనేన మిత్రాణాం క్రీడాది రూపప్రియైషిత్వ మప్యస్తీతి సూచితం- బంధుశబ్దాసక్తే ర్ద్వేష్య శబ్దస్తావత్సహజశత్రువిషయః ప్రాప్తః- తతోత్రాపి పారిశేష్యాదరి శబ్దం కృత్రిమశత్రు విషయమాహ- అరయోనిమిత్తతో నర్థేచ్ఛవ ఇతి-మధ్యస్థ శబ్దాపి ద్వేష్యబంధుశబ్దాసక్తే హేతుతో హితాహిత ప్రవృత్తి యోగ్యేషు ప్రయోగాభావాచ్చ జన్మత ఏవోభయ రహిత విషయ ఉచితః. తతః పరిశేషాదౌ దాసీన్యస్య ప్రవృత్తి ప్రతిబంధకత్వేన తత్సాకరకత్వాత్కారణా గమే హితాహిత ప్రవృత్తియోగ్యాస్తద భావమాత్రేణ తద్రహితా ఉదాసీనా ఇత్యభిప్రాయేణాహ- ఉభయేతి-ఉభయం, హితైషిత్వ మహితైషిత్వంచ- జన్మత స్సంబంధినో బంధవ ఇత్యేతావన్మాత్రస్య దుర్యోధనాదిష్వ వ్యాప్తే ర్జన్మత ఏవ హితైషిణో బంధవ ఇత్యుక్తం- ఏవంస్వప్రతి సంబంధినః పురుషా ఉక్తాః- అథ సాధారణ్యేన శ్లాఘ్యత్వ నింద్యత్వాద్యాశ్రయాః పురుషా స్సాధుపాప శబ్దాభ్యా మభిధీయంత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- సాధవఇతి- వాక్యార్థమాహ- ఆత్మైకేతి- సుహృదాదిభిః ప్రయోజనాభావాదిత రైర్విరోధాభావాచ్చేత్యర్థః-నను,యుక్తంనామసుహృదాదిషు సమబుద్ధిత్వం - నతు సాధు పాపేషుచ యోగినాం సమం ప్రయోజనం సత్సం గమాదేర సత్పరిత్యాగాదేశ్చ జ్ఞానవృద్ధిహేతుత్వేన తేషామవశ్యాపేక్షి తత్వాదుచ్యతే - నేదాసీముప జీవక దశాపన్నోయోగినిర్దిశ్యతే కింతుశ్రుత సకలశ్రోతవ్యః కృత సకల కర్తవ్యః సాక్షాత్కారాత్యంత యోగ్యదశాపన్నః -తథావిధస్యచ తస్యసాధుభిః పాపైశ్చ ప్రయోజనాభావస్సునః కేవలం యోగోపయుక్తరహస్యస్థానాదేరేవో పాదేయత్వాదితిభావః - యోగాభ్యాసార్హ దశాహి ప్రాగప్యుక్తా ఇయంతు తత్రకాష్ఠాంప్రాప్తావస్థేతి విశిష్యతఇత్యస్యభావః. తదాహ-యోగాభ్యాసార్హత్వేవిశిష్యతఇతి- అత్రవిముచ్యతఇతి పఠేఃపఠితాత్పాఠవికల్పాదయమేవ పాఠఉచితఇతిభావః(※)అథాధ్యాయప్రధానార్థభూతయోగాభ్యాసవిధిరుచ్యతే,

యోగీయుంజీతేత్యాదినా - యుంజీ ...ఇ ...షాత్కార రూపస్యయోగస్య విధీయమానత్వా ద్యోగీత్యనేనకర్మయోగనిష్ఠత్వా ... ప్రాయేణాహ - ఉక్తప్రకారేతి- సతత మిత్యేతస్న సర్వకాల

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మాత్మానం రహసిస్థితః । ఏకాకీయతచిత్తాత్మా నిరాశీరపరిగ్రహః ॥ ౧౦ ॥ (శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసన మాత్మనః । నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతి నీచం చేలాజినకుశోత్తరం ॥ ౧౧ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥కర్మయోగ నిష్ఠః - సతతం అహరహర్యోగకాలే - ఆత్మానం యుంజీత ఆత్మానంయుక్తం కుర్వీత - స్వదర్శన నిష్ఠం కుర్వీతేత్యర్థః-రహసి జనవర్జితే నిశ్శబ్దే దేశేస్థితః - ఏకాకీ తత్రాపి నసద్వితీయః. యతచిత్తాత్మా యతచిత్తమనస్కః - నిరాశీః ఆత్మవ్యతిరిక్తే కృత్స్నే వస్తుని నిరపేక్షః - అపరిగ్రహఃతద్వ్యతిరిక్తేకస్మింశ్చిదపి మమతారహితః॥౧౦॥ (శుచౌదేశే-అశుచిభిః పురుషై రనధిష్ఠితే అపరిగృహీతేచాశుచిభిర్వస్తుభిరసంస్పృష్టేచపవిత్రభూతేదేశే దార్వాది నిర్మితం - నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం - కుశాజిన చేలోత్తరమాసనంప్రతిష్ఠాప్య

విషయం - తథాయోగశాస్త్రైరభి హితత్వాత్ అశక్యత్వాచ్చ అతఃప్రతిదివసం యోగ యోగ్యతయా విహితసత్త్వోత్తరకాల సామస్త్యపరమిత్యభి ప్రాయేణాహ - అహరహర్యోగకాలఇతి - యుంజీతేత్యత్ర వివక్షిత మర్థం వక్తుం ప్రకృతి ప్రత్యయార్థభేదం దర్శయతి- యుక్తంకుర్వీతేతి - తత్రయుంజ సమాధావితి ప్రకృత్యం శస్య వివక్షితం వ్యనక్తి స్వదర్శనేతి - ఆత్మాత్రమనః స్వాత్మావా - జనవర్జితేపి దేశేబాహ్యాదేశస్థితానాం శబ్దస్యాగమేసతి మనస్సమాధానం నస్యాదితి తన్నివృత్త్యర్థ ముక్తం నిశ్శబ్దఇతి - రహసీతి విజనదేశాభిధానేపి పునరేకాకీతి పదం రహస్యార్హత్యా సన్న శిష్య సబ్రహ్మచార్యాది సన్నిధి పరిత్యాగార్థ మిత్యభిప్రాయేణాహ - తత్రాపి నసద్వితీయఇతి - యద్వా,రహశ్శబ్దేన జనవర్జనద్వారానిశ్శబ్దత్వంలక్ష్యతే-ఏకాకిశబ్దేనతు జనవర్జన మేవోచ్యత ఇతిభావః - వ్యుత్థానకాలేపి ఏకాకిత్వమ నేనోచ్యత ఇత్యేకే - తతో ప్యస్యార్థస్యా త్యంతోపకారిత్వాదేవం యోజనా - ఏతేన రహసిస్థిత ఏకాకీచేతి విశేషణాత్ సన్న్యాసంకృత్వేత్యర్థ ఇతిశంకరోక్తంప్రత్యుక్తం - ఆత్మశబ్దేన మనసోభిధానేపి తస్యైవ చింతారూపవృత్త్యపేక్షయా తద్విశిష్టాపేక్ష యావాచిత్త శబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యతచిత్తమనస్కఇతి- ఆశీశ్శబ్దస్యా నేకార్థత్వా దిహ నిషిధ్య విశేష వ్యక్త్యర్థ ముక్తం నిరపేక్షఇతి - అపరిగ్రహ శబ్దేన బుద్ధ్యాస్వీకార పర్యాయః పరిగ్రహోత్ర నిషిధ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - మమతారహితఇతి- (❖) బాహ్యోపకరణ నియమ మాహ శుచౌదేశ ఇత్యాదినా - శుచిశబ్ద స్సంకోచకాభావా త్సంసర్గజ స్వాభావికం చాశు చిత్వం నివర్తయతీత్యభిప్రాయేణాహ- అశుచిభిరితి - అశుచయః పురుషాః పాషండి పతితాదయః - అనధిష్ఠితే అపరిగృహీతే చేతి అధిష్ఠానంపరకీయేష్వనిర్వాహకత్వాదిరూపేణసంసర్గః పరిగ్రహస్స్వకీయత్వాభిమానః- తదుభయవర్జితే శుచిశబ్దః శాస్త్రాంతరోక్తం శోధకత్వమపి లక్షయతీత్యభిప్రాయేణోక్తం - పవిత్రభూతఇతి- చ్ఛిద్రత్వాది రహిత ప్రయోగా త్స్వతశ్శుద్ధి రుక్తా - నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచ మిత్యాది దృష్ట సౌకర్యార్థం- స్థిరత్వే హేతుర్దార్వాది నిర్మితత్వం - తస్యకఠినత్వాన్మృదుత్వార్థంచేలం - తత్రాపి నిస్తరంగత్వార్థం శుద్ధ్యర్థం చాజినం - సర్వ స్యోపరి శుద్ధ్యర్థం సత్త్వోన్మేషార్థంచ కుశాః - కుశాజిన చేలోత్తర మితి కశ్చిద్వ్యత్యస్తపాఠః - తథా సత్యుత్తరోత్తర మార్దవసిద్ధ్యర్థ ముక్తమితిమంతవ్యం - విపరీతోత్ర క్రమశ్చేలా దీనామితిచ శాంకరం - కేచిత్త్వవ్యవస్థిత క్రమత్వమూచుః- ప్రతిష్ఠాప్య, దృఢంస్థాపయిత్వా-తత్రాసనఉపవిశ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః । ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యాద్యోగమాత్మ విశుద్ధయే॥ ౧౨ ॥) (సమం కాయ శిరోగ్రీవం ధారయన్నచలంస్థిరం । సంప్రేక్ష్యనాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥తస్మిన్మనః ప్రసాదకరే సాపాశ్రయ ఉపవిశ్య అవ్యాకుల మేకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియ క్రియః సర్వాత్మనోప సంహృత చిత్తేంద్రియక్రియః - ఆత్మ విశుద్ధయే బంధ నివృత్తయే - యోగం యుంజ్యాత్ ఆత్మావలోకనంకుర్వీత ॥ ౧౨ ॥) (కాయ శిరోగ్రీవంసమ మచలం సాపాశ్రయతయా స్థిరంధారయన్ -- దిశశ్చానవలోకయన్ -

---

త్యన్వయ వ్యక్త్యర్థంతస్మిన్నిత్యాదిక ముక్తం - ఉక్తానాంశుచి దేశాదీనాం దృష్టాదృష్టద్వారా యోగోపయోగం దర్శయితుంమనః ప్రసాదకర ఇత్యుక్తం - సాపాశ్రయఉపవిశ్యేతి-అన్యథా పాతప్రత్యవధారణప్రయత్నస్సమాధి విరోధీస్యాదితిభావః - ఉపవిశ్యనతు తిష్ఠంచ్ఛయానోవా - తథాచ సూత్రం " ఆసీనస్సంభవాదితి " స్థాన శయన యోశ్చ ఆయాస నిద్రాది ప్రసంగేన యోగాన సంభవేత్ - తత్రైకాగ్ర్య మిత్యన్వయ భ్రమ వ్యుదాసాయ యోగైకాగ్ర్య మిత్యుక్తం - విరుద్ధాన్య వృత్తే రేతద్వృత్తి ప్రధానత్వ మిహైకాగ్ర్యత్వం - అవ్యాకుల మైకాగ్రమితి కేషు చిద్భాష్యకోశేషు పాఠః - ఆత్మావ లోకనోన్ముఖం కృత్వేత్యర్థః - సార్వభౌమేహి చిత్తస్యవృత్తి నిరోధో యోగతయా యోగశాస్త్రైరభిహిత ఇత్యభి ప్రాయేణ సర్వాత్మ నోప సంహృత చిత్తేంద్రియ క్రియ ఇత్యుక్తం - చిత్తమిహ చింతా వృత్తిః - ఇంద్రియాణిచ బాహ్యాని ఏకాగ్రం మనః కృత్వేతి వచనాత్ బాహ్య విషయేభ్య ఏవాయ ముప సంహారః - అన్యథాత్మావ లోకనమపి నస్యాత్ - ఏతేన మనసోనిశ్శేష వృత్తివిలయో యోగ ఇతి వదంతో నిరస్తాః - శుద్ధాంతఃకరణస్య సాక్షాత్కార సాధ్యాహ్యాత్మ విశుద్ధిర్మోక్ష ఏవేత్యభిప్రాయేణబంధ నివృత్తయ ఇత్యుక్తం- " అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాఃకర్మయోనయ " ఇతికర్మ బంధోహ్యాత్మ నామశుద్ధిరుచ్యతే - యోగంయుంజీతేత్యేత దోదనపాకంపచతీతి వదిత్యభిప్రాయేణ ఆత్మావలోకనంకుర్యాదిత్యుక్తం - (❋) ఏవం శుచిదేశాసనాది రూపంబాహ్యం యోగోపకరణం మనసశ్చైకాగ్ర్యముక్తం -- అథాంతరాంతర తమయోః కాయమనసోః క్రమాత్కర్తవ్య నియమవిశేషా ఉచ్యంతే-సమమిత్యాది శ్లోకద్వయేన - కాయశిరోగ్రీవమితి ద్వంద్వైక వద్భావః - తతఏవ నపుంసకతా అత్రమధ్యాపరనామా శరీరస్య మధ్య మప్రదేశః కాయశబ్దేన వివక్షితః - సమమచలం స్థిరమితి ధారణ క్రియావిశేషణాని -- సమమిత్యత్రార్జవం వివక్షితం - అచల శబ్దేన నిష్కంపత్వేభిహితేపి స్థిరమిత్యేతదంగకంపకరశ్రమ హేతు భూతపశ్చాద్ధారణ ప్రయత్న నివృత్తి హేత్వభిప్రాయమితి దర్శయితుం సాపాశ్రయతయా స్థిరమిత్యుక్తం - అనేనాచలత్వస్య చిరానువర్తన యోగ్యత్వముక్తంభవతి - బాహ్యేభ్యో వ్యావర్తనం నాసికాగ్రే స్థాపనంచేతి క్రమప్రదర్శనాయ దిశశ్చానవ లోకయన్ స్వనాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్యేతి వ్యుత్క్రమేణోక్తం - యద్వా, శత్రురత్ర హేత్వర్థతా వా దిక్శబ్దోపలక్షిత బాహ్య సకల పదార్థావ లోకన నివృత్త్యర్థం యోగారంభ తదాస్వనాసికాగ్ర ప్రేక్షణమితిభావః - ధ్యానవదానుపయుక్త విషయ నిరీక్షణమపి నివర్తనీయ మిత్యభిప్రాయేణ దిశశ్చేత్యుక్తం--మిని

(శ్రీ॥గీ॥మూ॥ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతేస్థితః । మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః ॥ ౧౪ ॥) యుఞ్జన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః ।

(శ్రీ॥ గీ॥ భా॥స్వనాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్య ప్రశాన్తాత్మా అత్యన్త నివృత్త మనాః విగతభీర్బ్రహ్మచర్యయుక్తో మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త అవహితో మత్పర ఆసీత - మామేవ చిన్తయన్నాసీత॥ ౧౪ ॥) ఏవం మయి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి పురుషోత్తమే మనసశ్శుభాశ్రయే సదాత్మానం మనో యుఞ్జన్ నియతమానసః మత్స్పర్శ పవిత్రీకృతమానసతయా

లనే నాపి బాహ్యానవలోకన సిద్ధౌ స్వనాసికాగ్రా వేక్షణం నిద్రాది నివృత్త్యర్థం సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్ర మిత్యేతావ దిత్యభిహితే పరనాసికాగ్ర ప్రేక్షణ మపి శక్య తేతి తద్వ్యవచ్ఛేదార్థ ముక్తం - స్వమితి మనస్యంతర్ముఖే నాసాసంప్రేక్షణస్యా సంభవాచ్చక్షుషో దృష్టి సన్నిపాత మాత్రమిహ వివక్షితం - అతస్సంప్రేక్ష్యేత్యత్ర ఇవశబ్దో లుప్తో ద్రష్టవ్య ఇతి శాంకరం - నాయనస్య తేజస స్స్వచ్ఛంద వృత్త్యా నాసాగ్ర సన్నిపాత మాత్రమిహ వివక్షితం - మనస్సంయమ్యేతి సంయమస్యాభిధానాత్ - ప్రశాన్తాత్మశబ్దోయం యోగోపయుక్త మనస్సంతోష పర ఇత్యభి ప్రాయేణాత్యంత నివృత్త మనా ఇత్యుక్తం - బ్రహ్మచారివ్రతేస్థిత ఇత్యనేన బ్రహ్మచర్యాశ్రమప్రతీతిః శంకరోక్తప్రక్రియయా బ్రహ్మచర్య గురు శుశ్రూషా భిక్షాచర్యాది ధీస్స్యాదితి తద్వ్యవచ్ఛేదాయాహ - బ్రహ్మచర్య యుక్త ఇతి - బ్రహ్మచర్యంచ స్తనవలిపిత పిండే భోగ్యతాది గర్భ స్మరణాలోక నాలాపాది రహితత్వ మత్రవివక్షితం - స్మరంతిచ - "బ్రహ్మచర్యంచ యోషిత్సు భోగ్యతాబుద్ధి వర్జన" మిత్యాది - తథా "స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణం । సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానివృత్తిరేవచ । ఏతన్మైథున మష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణ" ఇతి "విపరీతం బ్రహ్మచర్యం మేతదేవాష్ట" మితి - యుక్తశబ్దస్య పూర్వోత్తర ప్రతిపన్నాత్మా వలోకవాభిధానాదపి తదుపయుక్తావధాన విషయత్వ మత్రోచిత మిత్యభిప్రాయేణావహిత ఇత్యుక్తం - మచ్చిత్తశబ్దో భగవతి చిత్తస్యానుప్రవేశ పరః - మత్పరశబ్దస్తు తదేకచిత్తత్వపరః - తదనువృత్తిపరో వేత్యపౌనరుక్త్యమాహ - మామేవేతి - యస్యాస్త్రియో భోగ్యేలింతా రాజాదౌచ మహతిపరిధీ ల్లోకే విభక్తా - మయితు తదుభయమిత్యపునరుక్తిః - (❋) జీవాత్మ యోగప్రకరణే మచ్చిత్తో మత్పర ఇతి పరమాత్మ చింతనం కిమర్థం విధీయత ఇత్యత్రోచ్యతే - యుంజన్నేవమితి - ఏవమిత్యనువాదే మచ్చిత్తో మత్పర ఇత్యుక్త మచ్ఛబ్దాభిప్రేతం పరత్వాదికం వివృణ్వన్నాహ - ఏవం మయీతి - పరస్మిన్ బ్రహ్మణీత్యనేన సర్వకారణత్వేన సర్వాత్మత్వాదికం వివక్షితం - తథాత్వేపి సమస్తవైలక్షణ్యేన తద్గతదోషా సంస్పర్శ దేవతా (విశేష) శబ్దనిష్కర్షశ్చ పురుషోత్తమ శబ్దాభిప్రేతః - ఉక్తాకార విశిష్టత్వాచ్చ మనస శ్శుభాశ్రయత్వం - ఏతేన శుభాశ్రయం ప్రకరణాంతరోక్త దివ్యమంగళ విగ్రహ విశిష్టత్వ మప్యభిప్రేతం - తత్రాత్మశబ్దః ప్రకృతానువాద పరతయా మనోవిషయః - యుంజన్నిత్యస్య ప్రయోజనం నియత మానసత్వం - తచ్చ నిశ్చల మానసత్వం - తదుత్పత్తి హేతోరవాంతర వ్యాపారోయమిత్యభిప్రాయేణాహ - మత్స్పర్శేతి - మత్సంస్థామిత్యాది పరమ ప్రయోజనం నిర్వాణ పరమామిత్యత్ర నిర్వాణం పరమం యస్యాస్సా ఇతి సమాసే విశేషణ వ్యత్యాసా స్వారస్యం - నిర్వాణం తచ్చ నిశ్చలమానసత్వ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి ॥ ౧౫ ॥ (నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి నచై
కాంతమనశ్నతః । నచాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున ॥ ౧౬ ॥ యుక్తాహారవిహారస్య
యుక్తచేష్టస్య కర్మసు । యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా ॥ ౧౭ ॥) యదా విని
యతం చిత్త మాత్మన్యే వావతిష్ఠతే ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నిశ్చల మానసః - మత్సంస్థాం నిర్వాణ పరమాం శాంతి మధిగచ్ఛతి - నిర్వాణకాష్ఠా రూపాం
మత్సంస్థాం మయిసంస్థితాం శాంతిమధిగచ్ఛతి ॥ ౧౫ ॥ ఏవమాత్మయోగ మారభమాణస్య మనో
నైర్మల్య హేతుభూతాం మనసో భగవతి శుభాశ్రయే స్థితి మభిధాయాన్య దపి యోగోపకరణ
మాహ॥ (అత్యశనానశనే యోగవిరోధినీ; అతివిహారావిహారౌచ; తథాఽతిమాత్ర స్వప్నజా
గర్యే; తథాచాత్యాయాసానాయాసౌ; మితాహారవిహారస్య మితాయాసస్య మిత స్వప్నా
వబోధకస్య సకలదుఃఖహా బంధనాశనో యోగ స్సంపన్నో భవతి ॥ ౧౭ ॥) యదా ప్రయోజన
విషయం చిత్తమాత్మన్యేవ వినియతం విశేషేణ నియతం -

హేతుశాంతేశ్చ నియతమానస ఇత్యనేన సిద్ధత్వాత్ పునరుక్తిశ్చ స్యాత్ - పరమశబ్దశ్చాస్వరసః - అతో ని
ర్వాణస్య పరమామితి సమాసః - పరమశబ్దశ్చ పరమావస్థావిషయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నిర్వాణకాష్ఠేతి -
పరమాత్మని సంస్థితాచ శాంతి రశనాయాది షడూర్మిరాహిత్యరూపా - యద్వా, మయిసంస్థితాం శాం
తి మిత్యేత దేవ శుభాశ్రయే స్థితిమిత్యంతేన వివృతం - (❉) ఉచితదేశ ప్రభృతి పరమాత్మచింతనపర్యం
తం హ్యత్ర యోగోపకరణమేవ అతోఽన్యదపీత్యుక్తం - యోగోపకరణం యోగోపకారకం - అత్యశనా
దేర్యోగవిరోధిత్వం - నాత్యశ్నత ఇతి శ్లోకస్యార్థః - మితాహారాదేస్తు యోగోపయుక్తత్వం - యుక్తా
హారేతి శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యతిరేకతోఽన్వయతశ్చ ఏకఏవార్థః స్థిరీక్రియత ఇతి విభాగ మభిప్రేత్యాహ-
అత్యశనేతి - యుక్తాహారేతి శ్లోకే విహారాయాసయో రప్యుక్తత్వా త్పూర్వత్రాపి హితాసభిప్రేతా వితి
దర్శయితు మతి విహారా విహారావత్యాయాసా నాయాసా విత్యుక్తం - జాగ్రత ఇత్యత్రాప్యతిరను
షంజనీయః - పూర్వశ్లోకోక్తాతి శబ్దప్రతి యోగికత్వాద్యుక్తశబ్దామి తత్పర ఇత్యభిప్రాయేణ పు
నరుక్తిశ్చ స్యాన్మితాహారేత్యాదిక ముక్తం శ్రూయతే “ యదుశాత్మసమ్మిత మన్నం తదవతి తన్నహి నస్తిర
ద్యత్కనీయో హి తదవతీ ” స్మరంతిచ “ ఉదరస్యార్థమన్నస్య తృతీయముదరస్యచ(తు) । వాయోస్సంచ
రణార్థంతు చతుర్థమవ శేషయే ” దితి. అతోఽన్యూనాధికాది సమస్తదోష రాహిత్యం యుక్తిశబ్దేనా
భిప్రేతం - ద్వంద్వా త్పూర్వమపి పరమివ ప్రత్యేకమన్వేతవ్యం - విహారశబ్ద స్సంచారపరః - తంద్రీపరిహా
రార్థ వినోదన పరోవా - పారిశేష్యాదౌ చిత్యాచ్చ చేష్టాశబ్దార్థోఽత్ర శ్రమహేతు రాయాసః - దుఃఖ
శబ్దాసంకోచాద్యోగ సామర్థ్యాచ్చ సకలేతి విశేషితం - తత్ఫలితమాహ - బంధనాశన ఇతి - ఏవం విధస్య
యోగో దుఃఖహా భవతీత్యన్వయే యోగస్య పూర్వసిద్ధతా భ్రమస్స్యాత్తద్వ్యుదాసాయ సంపన్నో భవతీత్యు
క్తం - (❉) ఏవం పరికరోక్తి సమనంతరం యోగదశాం ప్రదర్శయితుం తతః పూర్వ ప్రాగుక్తైవ యోగ
యోగ్యదశాపరా మృశ్యతే - యదా, వినియతమితి శ్లోకేన ఆత్మన్యేవేత్యేవకార వ్యవచ్ఛేద్య క్షుద్రప్రయో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా॥ ౧౮॥ యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమా స్మృతా । యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః ॥ ౧౯ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నిరతిశయ ప్రయోజనతయా తత్రైవ నియతం నిశ్చలమవతిష్ఠతే - తదా సర్వకామేభ్యో నిస్పృహస్సన్ యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగార్హ ఇత్యుచ్యతే॥ ౧౮॥ నివాతస్థో దీపో యథా నేంగతే న చలతి - అచలస్సప్రభస్తిష్ఠతి - యతచిత్తస్య నివృత్తసకలేతర మనోవృత్తేర్యోగినః ఆత్మనియోగం యుంజతః ఆత్మస్వరూపస్య సోపమా- నివాతస్థతయా నిశ్చలసప్రభ దీపవన్నివృత్త సకలేతరమనోవృత్తితయా నిశ్చలో జ్ఞానప్రభ ఆత్మా తిష్ఠతీత్యర్థః॥ ౧౯ ॥

జనాంతరజ్ఞాపనాయ సామాన్యతః ప్రయోజనవిషయమిత్యుక్తం- ప్రయోజనాంతరేషు సత్సు క్వచిత్క్వచిద్విశేషణ నియతత్వే కో హేతురిత్యత్రాహ-నిరతిశయేతి- యుక్తయిత్యేతావతో ప్రవిధేయత్వాన్నిస్పృహత్వ ఇత్యస్యాప్యుద్దేశ్యకోట్యనుప్రవేశాయ నిస్పృహస్సన్నిత్యుక్తం- సర్వకామేభ్య ఇతి తాస్స్పృహాయాస్సకలత్వోక్త సర్వకామేషు నిస్పృహ ఇత్యర్థః- (❈) అథ యోగదశా లక్ష్యతే- యథేత్యాదినా-దీపస్యాచలత్వే హేతుర్నివాతస్థత్వం- ఇంగతే శ్చేష్టార్థత్వే వివక్షితే దీపే తదనన్వయాత్సాధారణ్య సిద్ధ్యర్థమాహ - న చలతీతి నిశ్చలత్వే పర్వతాది నిదర్శన సద్భావేపి దీప దృష్టాంతాభిప్రేతమర్థం దర్శయితుమాహ - అచల స్సప్రభస్తిష్ఠతీతి- యతచిత్తస్యేత్యనేన చింతారూప వృత్తి నియమనవచన ముపలక్షణమిత్యాహ -నివృత్తేతి - మనోమాత్ర పర్యాయో వాత్ర చిత్తశబ్దః- ఇతరశబ్దేనాత్మ విషయవృత్తిరస్తీతి సూచితః - అన్యథా యుంజతో యోగమితి తద్వ్యుదాస్యేతేత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మనియోగం యుంజత ఇతి - ఆత్మనివిషయే సాక్షాత్కారం కుర్వత ఇత్యర్థః - నేంగత ఇతి న శరీరస్య నిష్కంపత్వముదాహ్రియతే- సమంకాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలంస్థిరమితి తస్యోక్తత్వాత్ - ధ్యానదశా సాధారణత్వేన సమాధి దశావిశేషకత్వానుపపత్తేశ్చ నాపీంద్రియాణాం నిష్కంపత్వం - యోగినః సోపమేత్యన్వయాయోగాత్ - నాప్యాత్మ స్వరూపస్య నిశ్చలత్వం-అవస్థాంతరేపి తత్సిద్ధేః - అతస్స్వయం ప్రకాశజ్ఞాన ప్రభావ నిరస్త సమస్త వృత్త్యంతర పరిశుద్ధాత్మ స్వరూప పదర్శనార్థోయం దృష్టాంత ఇతి సూచయితుం యోగిన ఇత్యుక్తేపి పునరప్యాత్మన ఇత్యుక్తిమిత్యభిప్రాయేణాత్మ స్వరూపస్య సోపమేత్యుక్తం - యోగిన ఆత్మన ఇతి వ్యధికరణే షష్ఠ్యౌ - నను, సోపమేత్యత్ర ఉపమాశబ్ద ఉపమితిపరో వా, దృష్టాంతపరో వా, ఉభయథాపి న సంభవతి- యథేతి నిర్దిష్ట ప్రకారపరామర్శిత్వాదత్ర తచ్ఛబ్దస్య ఉపమాశబ్దస్య చ తత్సమానాధికరణత్వాత్సప్రభస్తిష్ఠతీత్యేతచ్ఛకలేన దార్ష్టాంతికేన నిర్వాహ్యం. అయోగినామప్యాత్మ స్వరూపస్య చలత్వ ప్రతీత్యభావాత్కిమర్థకం చ నిశ్చలత్వోపదేశ ఇత్యత్రాహ - నివాతస్థితయేతి - అయమభిప్రాయః - ఉపమేతి దృష్టాంతగతం సాధర్మ్యమత్ర నిర్దిశ్యతే- తస్మాద్యథేత్యనేన సోపమేత్యస్యాన్వయ ఉపపన్నః - ప్రభాయాశ్చ ప్రతిధర్మోత్ర జ్ఞానం- ఆత్మనో నిశ్చలత్వం చాత్ర ప్రభారూపజ్ఞానస్య వివిధ ప్రసరణ నివృత్తిః - సా చ బాహ్యవిషయేషు మనోవృత్తిదేహాభావాత్సంసార దశాయాం చ జ్ఞానస్యేంద్రియ ద్వారైవ ప్రసరణాదితి స్మృతా సమాధి దశా సందర్శిభిర్యోగిభిరితి శేషః - (❈)... ... ...❈

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా । యత్ర చైవాత్మనాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి ॥ సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం । వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యోగసేవయా హేతునా సర్వత్ర నిరుద్ధం చిత్తం యత్ర యోగే ఉపరమతే అతిశయితసుఖమిదమితి రమతే - యత్ర చ యోగే ఆత్మనా మనసా ఆత్మానం పశ్యన్ అన్యనిరపేక్షమాత్మన్యేవ తుష్యతి - యత్తదతీంద్రియమాత్మబుద్ధ్యైకగ్రాహ్యమాత్యంతికం సుఖం యత్ర చ యోగే వేత్తి అనుభవతి - యత్ర చ యోగే స్థితః సుఖాతిరేకేణ తత్త్వతస్తద్భావాన్న చలతి

పునరపి యోగదశైవ ఆదరాతిరేకాయ నిరతిశయపురుషార్థత్వప్రతిపాదనేన ప్రపంచ్యతే - యత్రేత్యాదిభిః - నిరుద్ధమిత్యత్ర పరిగృహీతత్వ వినష్టత్వాది భ్రమవ్యుదాసాయ యోగసేవయా హేతునా సర్వత్ర నిరుద్ధమిత్యుక్తం - సర్వతో నిరుద్ధమిత్యుక్తే ప్రవృత్తస్య నివారణమాత్రం ప్రతీయేత - సర్వత్రేత్యుక్తే తూత్తరోత్తరప్రవృత్త్యనుదయోపి సిధ్యతీతి సప్తమీనిర్దేశః - యోగసేవయా నిరుద్ధం యత్రోపరమత ఇత్యుక్తే యోగస్య పృథగుపాదానాత్ - యచ్ఛబ్దార్థస్య యోగవ్యతిరేకః ప్రతీయేతేతి తద్వ్యుదాసాయ యోగసంజ్ఞితమితి వక్ష్యమాణాన్వయేన యత్ర యోగ ఇత్యుక్తం - యత్ర కాల ఇతి పరోక్తమయుక్తం - ఉపరితనయచ్ఛబ్దభిన్నార్థత్వప్రసంగాత్ ప్రతినిర్దేశస్థయోగశబ్దానన్వయాచ్చేతి భావః - యత్రోపరమత ఇత్యత్ర యతో విచ్ఛిద్యత ఇతి భ్రమాపాకరణాయాహ - అతిశయితేతి - యత్ర సిద్ధ్యన్యత ఉపరమత ఇత్యధ్యాహారేణ యోజనా న యుక్తా - తథా సతి నిరుద్ధమిత్యనేన పునరుక్తిశ్చ స్యాత్ - ఉపసర్గాణాం చ నానార్థత్వాదయమేవాతిశయితార్థ ఉపపన్నః - ఆసక్తిప్రతిపాదనద్వారా తాత్పర్యేణ వాయమర్థః సిధ్యతీతి భావః - యత్ర చైవేత్యేవకారస్య యథాక్రమాన్వయే ప్రయోజనాభావాత్ - ఉచితాన్వయప్రదర్శనాయాత్మన్యేవ తుష్యతీత్యుక్తం - అన్యనిరపేక్షమిత్యవధారణతో వ శబ్దాభ్యాం అర్థసిద్ధోక్తిః - యద్వా, ఆత్మానం పశ్యం స్తుష్యతీత్యేతావతైవ వివక్షితసిద్ధౌ పునరాత్మనీతినిర్దేశః తదన్యవ్యుదాసార్థ ఇత్యభిప్రాయః - ఆత్మని పరమాత్మానమితి యోజనా తు జీవయోగవిషయత్వాదిహాసంగతా - అతీంద్రియమిత్యుక్తత్వాత్ - పరిశేషాదౌచిత్యాచ్చ బుద్ధిగ్రాహ్యమిత్యత్ర బుద్ధిం విశినష్టి - ఆత్మబుద్ధ్యైకగ్రాహ్యమితి - ఆత్యంతికం పునర్దుఃఖసంభేదరహితమిత్యర్థః - యదేవంవిధం సుఖం తద్యత్ర వేత్తీత్యన్వయః - యద్వా, యత్తదితి పిండితం ప్రసిద్ధ్యతిశయార్థం తదిత్యేవార్థః - కేచిత్తు యత్తచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారమజానంతస్సుఖమాత్యంతికం యత్రేతి పఠంతి - వేత్తి యత్రేతి యత్రశబ్దః పూర్వోత్తరవాక్యసాధారణతయా మధ్యే ప్రయుక్తః వేత్తీత్యస్యాపవర్గదశానుభావ్యసుఖప్రతిసంధానపరత్వవ్యుదాసాయ యోగరూపాపరోక్ష్యాభిప్రాయేణానుభవతీత్యుక్తం - ఆత్మని తుష్యతీతి పూర్వమితరసుఖనిరపేక్షత్వపరం - సుఖమాత్యంతికమిత్యాదికం తు స్వరూపసుఖానుభవపరమిత్యపౌనరుక్త్యం - సుఖాతిరేకేణేతి - ఉక్త ఏవాచలహేతురుచిత ఇతి భావః - ప్రామాణికార్థాన్న చలతీతి వా, సమ్యఙ్న చలతీతి వా నిర్వహణం మందం - యోగదశాయాం సుఖాతిరేకేణ స్వరసతస్తదవస్థతయైవ చిరతరావస్థానాభిధాన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యంలబ్ధ్వాచాపరంలాభం మన్యతేనాధికం తతః। యస్మిన్ స్థితోనదుఃఖేన గురుణాపివిచాల్య తే॥ తంవిద్యాద్దుఃఖసంయోగ వియోగం యోగసంజ్ఞితం । సనిశ్చయేనయోక్తవ్యో యోగో ఽనిర్విణ్ణచేతసా ॥ ౨౩ ॥) (సంకల్పప్రభవాన్కామాం స్త్యక్త్వాసర్వానశేషతః । మనసై

శ్రీ॥ గీ॥ భా ॥యంయోగం లబ్ధ్వా యోగాద్విరత స్తమేవ కాంక్షమాణోనాపరం లాభంమన్యతే - యస్మింశ్చయోగే స్థితోవిరతోపి గుణవత్పుత్ర వియోగాదినా గురుణాపిదుఃఖేన నవిచాల్యతే- తందుఃఖ సంయోగవియోగం దుఃఖసంయోగ ప్రత్యనీకాకారం యోగశబ్దాభిధేయం విద్యాత్ -సఏవం రూపోయోగ ఇత్యారంభ దశాయాం నిశ్చయేనానిర్విణ్ణ చేతసాహృష్ట చేతసా యోగో యోక్తవ్యః ॥ ౨౩ ॥) (స్పర్శజాస్సంకల్పజాశ్చేతి ద్వివిధాః

ముచితంసపేక్షితం చేత్యభి ప్రాయేణ తత్వత. ఇత్యస్య తద్భావాదితి ప్రతిపద ముక్తం - ఇతరవిషయ నిరోధ నైరపేక్ష్యే యత్రేతి శ్లోకేనోక్తే తత ఆత్మస్వరూప సుఖానుభవ స్తస్య స్వరసవాహితయా దుర్విచ్ఛేదత్వంచ సుఖమితి శ్లోకేనాభి హితేఽథయం లబ్ధ్వేతి శ్లోకేన యోగ విరతి కాలేష్వపి తస్యైవాభి లాషపదత్వాద్బాహ్య సుఖాభిలాషేణ దుఃఖేనచా నాస్కందనముచ్యతఇతి విభాగ జ్ఞాపనాభి ప్రాయేణ యోగా ద్విరత ఇత్యాధిక ముక్తం - యోగదశాయాంతు లాభాంతర ప్రతిసంధాన మేవ నాస్తీతిభావః - గురుణాపీత్యుక్త గౌరవ వ్యంజనాయ గుణవ త్పుత్ర వియోగాది నేత్యుక్తం - " పుత్రజన్మ విపత్తిభ్యాం నపరం సుఖ దుఃఖయో " రిత్యాహుః - నవిచాల్యతే యోగ ప్రతికూల మవసాదంనగచ్ఛతీత్యర్థః - దుఃఖ సంయోగస్య వియోగ స్తస్యాసంబంధః అభావ ఇత్యర్థః - సచ భావాంతర మితి జ్ఞాపనాయాహ - దుఃఖసంయోగ ప్రత్యనీకాకార మితి-దుఃఖ సంయోగస్య వియోగోయత్రేతి వ్యధికరణా బహువ్రీహిణా ఫలితోక్తి రియం - అథవా వియోగ శబ్దోత్ర వియుజ్యతే నేనేతి కరణార్థఘఞంతో వియోగ హేతుపర ఇతిభావః - నిర్విణ్ణ చేతసేతి పదచ్ఛేదే సంసారే తాపత్రయే వేత్యధ్యాహార స్స్యాత్-తస్యసప్రయోజనే యోజనాంతరే సంభవతి నయుక్తం- తస్మాదనిర్విణ్ణచేతసేతి పదచ్ఛేదః - నిశ్చయ శబ్దోపి తేనైవ హేతు సమర్పణే నాన్వితః - నతుయోక్తవ్య ఇత్యనేన నిరర్థకాన్వయ ప్రసంగాత్-అనిర్విణ్ణత్వహేతుశ్చనిశ్చయఃపూర్వోక్తనిరతిశయ పురుషార్థత్వే నైవస్యాత్ - తదేత దఖిల మభిసంధాయాహ - సఏవమితి - ఏవంరూపః నిరతిశయ పురుషార్థ రూప ఇత్యర్థః - యోక్తవ్య ఇత్యుక్తత్వాత్ - ఆరంభోప కారకత్వ ద్యోతనాయా రంభ దశాయా మిత్యుక్తం - "మనసాక్లిశ్యమానస్తు సమాధానంచ కామయేత్। అనిర్వేదం మునిర్గచ్ఛేత్ కుర్యాదేవాత్మనోహిత " మితి హ్యుచ్యతే -అతో విరత్యుపయుక్త నిర్వేదోన్యః -అయంత్వ స్యాదృశ ఇతి- హృష్ట చేతసేత్యుక్తం - యోక్తవ్యః కర్తవ్య ఇత్యర్థః - (❋) ... ...

అథమమకార పరిత్యాగాదికంప్రాగ్వివేకీనోక్త మఖిలమిదానీం సుఖగ్రహణాయోహసాకర్యప్రదర్శనాయ చ సంకలయ్యయోగదశాపర్యంతతయాస్మార్యతే - సంకల్పేత్యాదిభిశ్శ్లోకైః - సంకల్పప్రభవాన్సర్వాన్కామాన్త్యక్త్వేత్యేతావతైవ సిద్ధే పునరశేషత ఇతిపదంనిశ్శేషత్యాగానర్హాణాంవిషయాణాంసూచకం - నచోత్తరవాక్యేతదన్వయః - గ్రామశబ్దేన పర్యాప్తత్వాత్ - అతఃప్రయుక్తపదవైయర్థ్యపరిహారాయాశేష

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః ॥ శనైశ్శనైరుపరమేద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా । ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా నకించిదపి చింతయేత్ ॥ ౨౫ ॥) యతోయతో నిశ్చరతి మనశ్చంచలమస్థిరం । తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥ ౨౬ ॥ ప్రశాంత మనసం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ కామాః- స్పర్శజాః శీతోష్ణాదయః- సంకల్పజాః పుత్రక్షేత్రాదయః- తత్ర సంకల్ప ప్రభవాః స్వరూపేణైవ త్యక్తుం శక్యాః-తాన్సర్వాన్మనసైవ తదనన్వయానుసంధానేన త్యక్త్వా స్పర్శజేష్వ వర్జనీయేషు తన్నిమిత్త హర్షోద్వేగౌ త్యక్త్వా సమంతతః సర్వస్మాద్విషయాత్ సర్వమింద్రియగ్రామం వినియమ్య శనైశ్శనైర్ధృతిగృహీతయా వివేకవిషయయా బుద్ధ్యా సర్వస్మాదాత్మ వ్యతిరిక్తాదుపరమ్య ఆత్మ సంస్థం మనః కృత్వా నకించిదపి చింతయేత్ ॥ ౨౫ ॥ చలస్వభావతయాత్మన్యస్థిరం మనః యతోయతో విషయప్రావణ్యహేతోర్బహిర్నిశ్చరతి తతస్తతో యత్నేన మనో నియమ్యాత్మన్యేవ అతిశయిత సుఖభావనయా వశం నయేత్ ॥ ౨౬ ॥ ప్రశాంతమనసం ఆత్మని నిశ్చలమనసం ఆత్మన్యస్తమనసం -

తస్యకామాంస్త్యక్త్వేతి చకారాభావేపి యోజ్యం - అపిచ సంకల్పప్రభవత్వేన విశేషణమేవ అసంకల్పప్రభవకామసూచక మిత్యభిప్రాయేణ విభజతే - స్పర్శజా ఇతి- మనసైవేతి పదం మధ్యస్థితత్వాదపేక్షితత్వాచ్చ కాకాక్షిన్యాయేన పూర్వోత్తరాన్విత మితి దర్శయితుం తాన్సర్వాన్ మనసైవేత్యాదిక ముక్తం - కామత్యాగకరణస్య మనసోఽవాంతర వ్యాపారస్తదనన్వయానుసంధానం కర్మోపాధిక శరీరాన్వితా హి పుత్రాదయః- నత్వాత్మస్వరూపాన్వితా ఇత్యనుసంధానేనేత్యర్థః - నప్రహృష్యేదిత్యాదిభిః ప్రాగేవోక్తం స్మారయతి - స్పర్శజేష్విత్యాదినా - సమంతత ఇత్యత్ర పదద్వయాదిభ్రమవ్యుదాసాయాహ-సర్వస్మాద్విషయాదితి- ప్రకాంతాయాం శిథిలత్వ రూపాయాం ధృతేర్హేతుమాహ- వివేకవిషయేతి-ఉపరమ్య బాహ్యాలాభార్థం మానసముద్యోగం వారయిత్వేత్యర్థః - ఉపరమ్యేతి వ్యాఖ్యాన మంగత్వద్యోతనాయ కించిదపీతి ఆత్మ వ్యతిరిక్త మనుకూల ప్రతికూలోదాసీనం సర్వమిత్యర్థః- (❋) పూర్వోక్తమేవ దుర్గ్రహత్వద్యోతనాయావధాన విధానాయచ ప్రపంచయతి - యతోయత ఇతి - చంచలమస్థిర మిత్యనయోః పౌనరుక్త్య నివాసాయోక్తం చల స్వభావతయాత్మన్యస్థిరమితి-సామాన్య విశేష విషయత్వాద పునరుక్తిః-చంచల మితి స్వభావాతిరిక్త హేతు నివృత్తి పరం వా-యతోయతో నిశ్చరతి యేనయేనేంద్రియద్వారేణ నిశ్చరతీత్యర్థః- యద్వాయం యం విషయమభిముఖీకృత్యేత్యర్థః- ప్రయోజనతయా వా హేతౌ పంచమీ - తద్వ్యంజనాయాహ- విషయప్రావణ్య హేతోరితి- విషయసంబంధార్థ మిత్యర్థః - విషయ ప్రావణ్యస్య హేతోరితి వా సంభవంతి హ్యాతర్కితోపనతా విషయ సన్నిధాన తత్కీర్తనాదయో విషయ ప్రావణ్య హేతవః-సుఖభావనయా వశీకరణం శక్యమిత్యుచ్యతే -- అతిశయిత సుఖభావన యేతి (❋) ఆత్మని వశీకరణోపాయః ప్రాగుక్తః - అనంతరంచ తదేవాహ-ప్రశాంతమానసమితి శ్లోకేన- తత్ర విప్రకీర్ణావస్థితానాం పదానామన్వయ క్రమమర్థంచ దర్శయతి - ప్రశాంతమనసమిత్యాదినా - యోగినమకల్మషం శాంతరజసం శాంతమనసం బ్రహ్మభూతమేనమితి హేతుకార్యభావేనాన్వయక్రమః - స్వవిషయయోగస్య స్వకల్మషనివర్తకత్వం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమం । ఉపైతి శాంతరజసం బ్రహ్మభూత మకల్మషం ॥ ౨౭ ॥
యేవం యుంజన్ సదాత్మానం యోగీవిగత కల్మషః । సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ మత్యంతం సుఖ
మశ్నుతే ॥ ౨౮ ॥ సర్వభూతస్థమాత్మానం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తతఏవ హేతోర్దగ్ధాశేషకల్మషం - తతఏవ శాంతరజసం వినష్టరజోగుణం - తతఏవ బ్రహ్మభూతం స్వస్వరూపేణావస్థిత మేనంయోగినం - ఆత్మానుభవరూప ముత్తమంసుఖముపైతి- హీతిహేతౌ - ఉత్తమసుఖరూపత్వా దాత్మస్వరూపస్యేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవముక్తప్రకారేణాత్మానం యుంజన్ తేనైవవిగత ప్రాచీనసమస్తకల్మషో బ్రహ్మసంస్పర్శం బ్రహ్మానుభవరూపం సుఖమత్యంత మపరిమితం సుఖేనానాయాసేన సదాశ్నుతే ॥ ౨౮ ॥ అథ యోగ విపాకదశాచ తుష్ప్రకారోచ్యతే ॥ స్వాత్మనః పరేషాంచభూతానాంప్రకృతివియుక్తస్వరూపాణాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యాద్వైషమ్యస్యచ ప్రకృతిగతత్వా ద్యోగ యుక్తాత్మా

పంచగవ్యప్రాశనాదేరివపరసంకల్పాయత్తం -బ్రహ్మభూతమితి దేహాత్మభ్రమాదిప్రయుక్తక్లేశాదిదశారూపాద్బ్రహ్మత్వవ్యవచ్ఛేదాయాకాంత దాహ-స్వస్వరూపేణావస్థితమితి-అణోరపిహిజీవస్య"సచానంత్యాయకల్పత"ఇతిశ్రుతేర్ధర్మతో బ్రహ్మత్వమస్త్యేవ - ఉత్తమశబ్దేనవైషయికసుఖవ్యవచ్ఛేదోవివక్షితఇతివ్యంజనాయస్వరూపానుభవరూపమిత్యుక్తం- బ్రహ్మసంస్పర్శమితిహ్యనంతరముచ్యతే- నిరతిశయ త్వాద్దుఃఖ సంభేద విరహా దుత్తమత్వంపూర్వశ్లోకోక్త మనోవశీకరణే వైతృష్ణ్యోక్తసుఖో పాగమేవాహేతు పరోహి శబ్ద ఇత్యాహ-హీతిహేతావితి- హేతుస్వరూపంవిశదయతి-ఉత్తమేతి- (❋) ఏవంయోగప్రభావాదావిర్భవతస్సుఖస్యాత్మానుభవరూపత్వం పాఠాంతరా త్వశ్యాన్నిరతిశయత్వ మితివర్ణనీయత్వమనాయాససాధ్యత్వం చోచ్యతే - ఏవం యుంజన్నితి- ఏవం శబ్దేనయోగీయుంజతేత్యా రభ్యోక్తః ప్రకారః పరామృశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తప్రకారేణేత్యుక్తం- సంస్పర్శశబ్దానుభవలక్షకః-బుధ్యాసహసంబంధపరోవేత్యభిప్రాయేణబ్రహ్మానుభవరూపమిత్యుక్తం-ఏవంయుంజన్నిత్య నేనైవ సర్వస్యోక్తత్వాత్తత్రచ నియతకాలే సదా శబ్దాన్వయా ద్యోగాత్సుఖస్య చావినాశిత్వ వచనస్యాపేక్షితత్వాత్సదాశ్నుత ఇత్యన్వయః- తతశ్చాత్యంత శబ్దోపి సావధికత్వ రూపాంత నివృత్తిద్వారా నిరతిశయత్వ పర ఇత్యభిప్రాయేణాపరిమిత మిత్యుక్తం - సుఖేన సుఖమశ్నుత ఇతి సుఖసాధన సుఖాంతరాభావా త్సుఖేనేత్య నాయాసత్వం వివక్షితం - (❋) ఏవం యోగాభ్యాసవిధిః ప్రపంచితః - ఆత్మలాభ సుఖం యావత్తావద్ధ్యానముదాహృతమిత్యాద్యుక్తం ఫలపర్యంతత్వం చోక్తం-అథ చతుర్థాయోగప్రతిపాద్యతఇతిచతుర్ణాం శ్లోకానామర్థమాహ- అథేతి- సమదర్శిత్వరూపయోగవిపాకస్య పర్వక్రమేణ తారతమ్యాచ్చతుష్ప్రకారత్వం- అత్ర ప్రథమదశోచ్యతే- సర్వభూతస్థమితిశ్లోకేన-సమదర్శనత్వోప పత్తయే స్వరూపతస్సామ్యంప్రకార వైషమ్యస్య చౌపాధికత్వం దర్శయతి-స్వాత్మన ఇత్యాదినాగతత్వాదిత్యంతేన-భూతశబ్దోత్రాచిద్వాచకోపి"సత్యం భూతహితంప్రోక్త"మిత్యాదివచ్చేతనాంశపరః-యోగయుక్తాత్మా-యోగవినియుక్తమనాః-యద్వా, యోగసమధిగతాత్మస్వరూప ఇత్యర్థః- యోగయుక్తాత్మత్వంసమదర్శనత్వేహేతుః-సమదర్శనత్వస్యైవప్రతియోగివిశేషనిర్దేశేనప్రపంచనంసర్వభూతస్థమిత్యాది-

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ సర్వభూతాని చాత్మని । ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః ॥ ౨౯ ॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రకృతి వియుక్తస్వాత్మసు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా సమదర్శనః - సర్వభూతస్థం స్వాత్మానం సర్వభూతాని చ స్వాత్మనీక్షతే - సర్వభూత సమానాకారం స్వాత్మానం స్వాత్మ సమానాకారాణి చ సర్వభూతాని పశ్యతీత్యర్థః - ఏకస్మిన్నాత్మని దృష్టే సర్వస్యాత్మ వస్తునస్తత్సామ్యాత్సర్వమాత్మవస్తు దృష్టం భవతీత్యర్థః - "సర్వత్ర సమదర్శనః" ఇతి వచనాత్ - "యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేనే"త్యనుభాషణాచ్చ "నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మే"తి వచనాచ్చ ॥ ౨౯ ॥ తతోఽపి విపాకదశాపన్నో మమ సాధర్మ్యముపాగతః -

---

ఆత్మశబ్దస్యాత్మ సామాన్యవిషయత్వ పరమాత్మ విషయత్వ వ్యావర్తనేన స్వపర్యాయత్వద్యోతనాయ స్వాత్మశబ్దః నన్వన్యోన్యాధారాధేయభావః కథముపపద్యతే - కథం వాణోః స్వాత్మనః సర్వభూతస్థత్వం విప్రకీర్ణ దేశావస్థితానాంచ సర్వ భూతానాం కథమేకదేశ స్థితే స్వాత్మని స్థితిః - అతోఽయమాత్మ శబ్దః పరమాత్మవిషయస్స్యాదితి తత్రాహ - సర్వభూతసమానాకారమితి - నన్వసౌ స్వాత్మ మాత్రానుసంధాన రూపే యోగే ప్రవృత్తః - కథం స్వగతసామ్య ప్రతియోగితయా స్వప్రతియోగిక సామ్యాశ్రయ తయాచ స్వవ్యతిరిక్తాత్మ వర్గమీక్షేతేత్యత్రాహ - ఏకస్మిన్నితి - ఏక జాతీయేషు పదార్థేష్వేక వ్యక్తిదర్శనేనైవ స్థాలీపులాకన్యాయాత్తజ్జాతీయం సర్వమపి తథాత్వేనానుసంహితం హి భవతీతి భావః - సర్వభూతస్థమిత్యాదే స్సామ్యమేవ వివక్షితమితి దర్శయితుమేతద్గ్రంథైక దేశం పూర్వోత్తర ప్రకరణ గ్రంథం చోదాహరతి సర్వత్రేతి అయమభిప్రాయః -సర్వత్ర సమదర్శన ఇతి సర్వేషామాత్మనాం పరస్పర సామ్యదర్శన ముచ్యతే- తదేవ సర్వభూతస్థమితి ప్రపంచ్యతే - అతఏవచ బాహ్యభూతే ష్వాత్మ తత్వస్య తస్మింశ్చ తేషాం స్థితి దర్శన మిహా సంగతం - నచేదం పరమాత్మ యోగ ప్రకరణం - యేనతథావిధ పరమాత్మానుసంధానముపదిశ్యతే - నచ జీవాత్మ యోగోపయుక్త పరమాత్మ ధ్యానమిదముచ్యతే - సమాధిదశాభేద విషయత్వాత్ - నచ జీవానాం పరమాత్మనశ్చ సామ్యమిహోచ్యతే-తస్యాపి యోమామితి విశేష నిర్దేశయుక్త శ్లోకద్వయే ప్రతిపాదయితుముచితత్వాత్ - అస్యచ పరమాత్మ విషయత్వే యోమామితి శ్లోక ద్వయేన మాత్రయాప్యనుక్త్యంశ స్స్యాత్ - యోఽయం యోగ ఇత్యేతదను వాదేచ సామ్యమాత్ర మేవోచ్యతే - నతు పరస్పరాధారాధేయ భావః - ప్రాగపి విద్యావినయే త్యాదౌ సామ్యమాత్ర మేవోక్తం - అతోఽత్ర జీవానాం పరస్పరసామ్యమేవ వివక్షితమితి - (*) ఏవం దేవ మనుష్యాది ప్రకృతి పరిణామ విశేష రూపభేద నిరసనేన జ్ఞానద్రవ్యతయైక రూపత్వానుసంధాన ముక్తం - అథ తస్యైవ దేవాది భేదహేతుభూత పుణ్యపాప తారతమ్య విధూననేన పర మాత్మనా పరమ సామ్యానుసంధాన ముచ్యతే - యోమామితి అస్యాపి శ్లోకస్య సామ్య విషయత్వే హేతుః ప్రాగేవోక్తః - తతోఽపి విపాక దశాపన్నః - ప్రథమ దశాతోఽధికాం విపాక దశాం ప్రాప్త ఇత్యర్థః - జీవాత్మనాం పరమాత్మనశ్చ సాధర్మ్యం వక్ష్యమాణం స్మారయతి- మమసాధర్మ్యమితి - ఉపాగతం- బుద్ధ్యా ప్రాప్త ఇత్యర్థః - నహ్యసావిదానీం ముక్తః - పుణ్యపాప విధూననేన సామ్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సర్వంచ మయిపశ్యతి । తస్యాహంనప్రణశ్యామి సచమేన ప్రణశ్యతి ॥ ౩౦ ॥ సర్వభూతస్థితం యోమాం భజత్యేకత్వ మాస్థితః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ "నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతి" త్యుచ్యమానం సర్వస్యాత్మవస్తునోవిధూతపుణ్యపాపస్య స్వరూపేణావస్థితస్య మత్సామ్యంపశ్యన్ యస్సర్వత్రాత్మవస్తుని మాంపశ్యతి సర్వమాత్మ వస్తుచ మయిపశ్యతి- అన్యోన్యసామ్యాదన్యతర దర్శనేన అన్యతర దపీదృశమితి పశ్యతి - తస్య స్వాత్మ రూపంపశ్యతోఽహం తత్సామ్యా న్నప్రణశ్యామినా దర్శనముపయామి- మమాపి మాంపశ్యతో మత్సామ్యాత్ స్వాత్మానం మత్సమ మవలోకయన్ సదాదర్శనముపయామి॥ ౩౦ ॥ తతోపి విపాకదశామాహ ॥ యోగదశాయాం సర్వభూతస్థితం మామసంకుచిత జ్ఞానైకా కారతయా ఏకత్వమాస్థితః ప్రాకృతభేదపరిత్యాగేన సుదృఢంయోభజతే-

---

ప్రతి పాదనాయ నిరంజన ఇతి శ్రుతిము పాత్తా " తథా విద్వాన్ పుణ్య పాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీ" తిహిసాయోమాం పశ్యతీ త్యనువాదః - తత్సిద్ధాహిభవతి- సాకుత ఇతి శంకాయాం సామ్యం తా వదుపాత్త శ్రుత్యాది సిద్ధం - తదను సంధా నంచ విహితం - తతశ్చ తదను వాదో ప్యుపపన్న ఇతి జ్ఞాపనాయ మత్సామ్యం పశ్యన్ యస్సర్వ త్రాత్మ వస్తునిమాం పశ్యతీతి వచన వ్యక్తి భేదో దర్శితః - పరమాత్మనః సర్వ వ్యాపితయా సర్వేషాం పరమాత్మ నిష్ఠతయాచ ప్రతీతి హ్యత్ర స్వరసతో జాయతే - తచ్చాత్ర ప్రకరణాదివశాదనుచితం - తతశ్చ సామ్య దర్శనమేవ వివక్షితమితి వాచ్యం- తదప్యయుక్తం- స్వాత్మాను సంధాన స్వరూపయోగ విపాకే పరమాత్మనో న్యేషాంచ స్ఫురణా భావాదితి పూర్వ పక్షంకాయామాహ - అన్యోన్యేతి - అన్యతర దర్శనే నాన్యతరదపీతి - ఏకవ్యక్తి దర్శనేన వ్యక్త్యంతర మపీత్యర్థః - తస్యాహమిత్యాదౌన తావత్ప్రధ్వంస నిషేధః క్రియతే - నిత్యతయా బహుప్రమాణ ప్రతిపాదితయో ర్జీవేశ్వరయోరిదానీమనిత్యత్వ శంకాభావాత్తస్యనప్రణశ్యామీత్యాది పరస్పర ప్రతియోగి నిర్దేశా నుపపత్తేశ్చ-నహికించిదపివస్తు కించిత్ప్రత్యనష్టం కించిత్ప్రతిచనష్టంభవతి - అతోస్యాదర్శనవిషయ ఏవాత్రనాశశబ్దః - నశిధాతోశ్చ అదర్శ నార్థత్వం ధాతుపాఠపఠితం - తతశ్చ నప్రణ శ్యామీతి కోర్థః - నాదర్శన ముపయామీతి - తి దేత ద్దర్శయతి - తస్యేత్యాదినా - తాదృశత్వాను సంధానస్యాభావో నిషిధ్యతఇతి భావః - సచమేనప్రణశ్యతీత్యే తద్దృష్టాంతార్థం సామ్యస్య సర్వజ్ఞ బుద్ధి విషయతయా ప్రామాణి కత్వార్థం పూర్వపక్షంకా పరిహారార్థం చేత్యభి ప్రాయేణాహ - మమాపీతి- సర్వ సాక్షా త్కారిణోపి మమ స్వరూపాను సంధానం శేషిత్సామ్యా త్తత్స్వరూపమప్యను సంహితం భవతీత్యర్థః - సఇత్యనేనతదవస్థస్య ముక్తప్రాయత్వం వివక్షితమితి వ్యంజయితు మాహ - మత్సామ్యాత్స్వాత్మానం మత్స మనువ లోక యన్నితి (❋) తృతీయాం విపాక దశా మాహేత్యాహ - తత ఇతి - అకర్మ వశ్యత్వా కారేణేశ్వరసామ్య దర్శనంపూర్వశ్లోకోక్తం - సర్వభూతస్థ మిత్యనేనతు కర్మ రూపావిద్యా వేష్టనవిధురత్వాద సంకుచిత జ్ఞానా కార తయా సామ్యాను సంధానం - తత్సంస్కార ప్రభావేనచ వ్యుత్థాన కాలేపి స్వరసతస్తథా విధాను సంధా నాను వృత్తి శ్చేత్యే తదుచ్యతే-యోభజత ఇతి - ససర్వదా వర్తమానో పీత్యనేనకాలభేద సిద్ధిః - నచసమా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సర్వథా వర్తమానోఽపి సయోగీమయివర్తతే ॥ ౩౧॥ ఆత్మౌపమ్యేనసర్వత్ర సమంపశ్యతియో
ర్జున। సుఖంవాయదివాదుఃఖం సయోగీ

శ్రీ॥గీ॥భా॥సయోగీవ్యుత్థానకాలేపి యథాతథా వర్తమానః స్వాత్మానంసర్వభూతానిచ పశ్యన్ మయి వర్తతే మామేవ పశ్యతి - స్వాత్మని సర్వభూతేషుచ సర్వదా మత్సామ్యమేవ పశ్యతీత్య ర్థః ॥ ౩౧ ॥ తతోపి కాష్ఠామాహ ॥ స్వాత్మనశ్చాన్యేషాం చాత్మనామసంకుచిత జ్ఞానైకా కారతయౌపమ్యేన స్వాత్మనిచాన్యేషుచ సర్వత్రవర్తమానం పుత్రజన్మాదిరూపంసుఖం తన్మర ణాది రూపంచదుఃఖ మసంబంధ సామ్యాత్సమంయఃపశ్యతి - పరపుత్రజన్మమరణాది సమంస్వ పుత్రజన్మమరణాదికం యఃపశ్యతీత్యర్థః - సయోగీపరమోయోగ కాష్ఠాంగతో

ధి దశాయామేవ యథా తథా వర్తమానత్వ ముపపద్యతె - సర్వభూత స్థితేనపరమాత్మ నైకత్వానుసంధా నం సామస్త్యస్యాపి సర్వభూత స్థితత్వేన తదేక ప్రకారత్వాను సంధానం - తచ్చాణౌ రాత్మన స్వరూపేణ నసంభవతి - ధర్మతశ్చపరిశుద్ధాత్మనో వ్యాప్తిర్వాలాగ్ర శ్యారభ్య సహానంత్యాయకల్పిత ఇతి శ్రుతిసిద్ధా - సూత్రంచ"ప్రదీపవదావేశ స్తథాహి దర్శయతీతి"అతోత్రాపి తథైవ సామ్యం వివక్షితమితిదర్శయితుమసం కుచిత జ్ఞానాకార తయైకత్వ మాస్థిత ఇత్యుక్తం - ప్రాకృతభేద పరిత్యాగేన కర్మోపాధిక ప్రకృతి విశేష సంసర్గ కృత జ్ఞానతారతమ్య రూపభేద పరిత్యాగేనేత్యర్థః - అనేనైకత్వోక్త్యా స్వరూప భేద నిరాసార్థ త్వం పరిహృతం - సర్వాత్మనాం బ్రహ్మణో పృథక్సిద్ధత్వ వివక్షయా ప్యైకత్వోక్తిశ్చ ఘటతె-ఆస్థిత శబ్దస్య తాత్ప ర్యార్థత్వం సువ్యక్తమితి-తతశ్చ వ్యుత్థాన కాలేపి తథా విధాను సంధాన ప్రవాహ హేతుభూత సంస్కా ర ప్రాబల్యం సూచితం- మాంభజంతి మత్సమాత్మాన లోకనమపిహి మద్భజన మిత్యభిప్రాయః - సర్వథేత్యస లౌకిక క్రియా వ్యావృత్తో పీత్యభిప్రాయః- మయివర్తత ఇత్యస్య పరమాత్మనిస్థితినార్థః- తస్య యోగ్యయో గి సాధారణత్వాత్ - అతోవృత్త్యంతరబుద్ధి వృత్తిరిత్యభి ప్రాయేణాహ - మామేవ పశ్యతీతి- జీవదర్శనమా త్రేణ కథం పరమాత్మ దర్శన మిత్య త్రాహ - స్వాత్మనీతి- వ్యుత్థాన కాలే స్వాత్మ సాక్షాత్కారా భావేపి తథా విధాను (విశదపరోక్షాను)సంధానేపరేషామపి తథాత్వ సిద్ధేః ఫలితత్వోక్తిరియం- (*)*......*

ప్రబలమశిఖహేత్వాగమేపి నిర్వికారత్వా పాదికాంయోగవిపాకకాష్ఠాభూతాంకర్మజ్ఞాన తారతమ్యప్ర యుక్త సుఖదుఃఖతారతమ్య నివృత్త్యనుసంధాన రూపాంచతుర్థీం దశామాహేత్యాహ - తతోపి కాష్ఠామా హేతి - ఆత్మౌపమ్యే నేత్యస్య నపశ్యతి నాన్వయః - సమమిత్యనేన పౌనరుక్త్యప్రసంగాత్ - అతస్సర్వత్రా త్మౌపమ్యే నేత్యన్వయః - ఉపమాశబ్దస్తుల్య వచనః - తస్యభావ ఔపమ్యం - సర్వేషామాత్మనాం పూర్వోక్తే న దేహవిలక్షణ త్వాది సామ్యేనేత్యర్థః - సర్వత్రేత్యేతదేవ కాకాక్షిన్యాయేన సమంపశ్యతీత్యత్రాప్యన్వి తం- సర్వేషామత్యంత విషమతయా ఉపలభ్యమాన సుఖదుఃఖాన్వయ సామ్యభ్రమ వ్యుదాసేన వ్యతిరేక సామ్యానుసంధానం దర్శయతి - అసంబంధ సామ్యాదితి- పరేష్వసంబంధానుసంధానస్యనిష్ప్రయోజనత్వా దిహాభిప్రేతమాహ- పరేతి- పరపుత్ర జన్మాదే స్స్వాత్మ నిస్వపుత్రజన్మాదేశ్చ పరేషు యథాన సంబంధః త థాస్వాత్మన్యపీత్యుక్తం భవతి - పరమశబ్దాభిప్రేతమాహ - యోగకాష్ఠాంగతోమతఇతి - జీవాత్మయోగ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥వరమోమతః॥ ౩౩॥ (అర్జునఉవాచ ॥ యోఽయంయోగస్త్వయాప్రోక్తస్సామ్యేనమధుసూ-
దన । ఏతస్యాహంనపశ్యామి చంచలత్వాత్ స్థితింస్థిరాం ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥మతః ॥ ౩౩॥ యోఽయం దేవమనుష్యాదిభేదేనజీవేశ్వరభేదేనచాత్యంతభిన్నతయైతావంతం కాలమనుభూతేషుసర్వేష్వాత్మ సుజ్ఞానైకాకారతయా పరస్పరసామ్యేన అకర్మవశ్యతయా చ ఈశ్వరసామ్యేన సర్వత్రసమదర్శనరూపోయోగస్త్వయాప్రోక్తః-ఏతస్యయోగస్యస్థిరాంస్థితింనపశ్యామి-మనసశ్చంచలత్వాత్-తథాహ్యనవరతాభ్యస్త విషయేష్వపిస్వతఏవచంచలంపురుషేణైకత్రావ స్థాపయితుమశక్యం మనః పురుషంబలాత్ప్రమథ్యధృథమన్యత్రచరతి-తస్యస్వాభ్యస్తవిషయేష్వపి చంచలస్వభావస్య మనసస్త ద్విపరీతా కారాత్మన్యవస్థాపయితుం నిగ్రహం

కాష్ఠేయం -పరమాత్మయోగస్య పరస్తాద్వక్ష్యమాణత్వాత్-(*)ఏవం జ్ఞానైకాకారతయానిర్దోషతయా బ్రహ్మతద్గుణసంబంధానేతరాసంబంధేనచసామ్యం శ్లోక చతుష్టయేనోక్తం-అత్ర శ్లోకద్వయేన సామ్యానుసంధానోక్తిస్తృతీయ చతుర్థశ్లోకాభ్యాంతు దృఢతరదృఢతమసామ్యానుసంధాన ఫలపర్వద్వయోక్తిరిత్యేకే-యోగాభ్యాస విధిశ్శతు ర్థాయోగీభ్యోక్తః- అథ ప్రాగుక్తమేవ యోగసాధనం విశదంజ్ఞాతుంపునరర్జునఉవాచ యోఽయమితి- దేవేత్యారభ్యానుభూతేష్విత్యంత మనాద్యుపచితసు దృఢ విపరీత వాసనయా సామ్యాను సంధానస్యా శక్యత్వ ప్రదర్శనార్థం పరస్పర వైషమ్యం దేవమనుష్యాది భేదేనేతి - జీవేశ్వర భేదేనకర్మవశ్యత్వా కర్మవశ్యత్వాది భేదేనేత్యర్థః- అత్యంతభిన్నతయేతి- నహ్యత్రఖండముండాదివత్ భేదకధర్మమాత్రం- కింతు విరుద్ధ స్వభావత్వమేవహి దృశ్యతఇతిభావః - ఏతావంతంకాలమితికాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగేద్వితీయా - అకర్మ వశ్యతయా చేశ్వర సామ్యేనేతిచ స్వాద్వయ సముచ్చయార్థః - అకర్మవశ్యతయాచేశ్వర సామ్యేన చేతికశ్చిత్పాఠః - తదా పూర్వశ్చకార ఈశ్వర సామ్యేపి జ్ఞానైకా కారత్వ సంగ్రహార్థః. ద్వితీయస్తుపూర్వవత్ జ్ఞానపురుషార్థ వైషమ్యయోః కర్మవైషమ్యఫలత్వాత్ - అకర్మవశ్యత యేత్యనేనైవ తయోరపి నివృత్తిసంగ్రహః ఫలితఇతితయోరనుపాదానం - త్వయాప్రోక్తఃస్వత స్సర్వజ్ఞేనత్వ యైవహ్యేతదను సంధాతుం ప్రవక్తుంచ శక్యమితిభావః - అహం నపశ్యామీతి అనాది భేదాను సంధానవానజిత చిత్తశ్చాహంనపశ్యామీతిభావః-స్థిరాంస్థితిం- చిరాను వృత్తిమిత్యర్థః-మధుసూదన రజస్తమోమయ ప్రబల విరోధి నిరసన శీలత్వమేవ మనోనిగ్రహోపాయం ఉపదిశేతి భావః - చంచలంహి మన ఇత్యుత్తరవాక్యానుసంధానేన మనస ఇత్యధ్యాహృతం - హీతి నిపాతస్య యాదవప్రకాశే నోక్తావధిశేషణార్థత్వాదపి స్ఫుటముచితం చాత్ర హేత్వర్థత్వ మాహ - తథాహీతి- హేతుభూతంచచ లత్వం సంప్రతి పన్నస్థలే ప్రదర్శనీయం - అతశ్చల స్వభావత్వమత్రచంచల శబ్దార్థ ఇతి దర్శయితుమనవరతేత్యాదికం -చంచలత్వ ఫలమాహ - పురుషేణేతి-ప్రమాథి- ప్రమథనశీలం- ప్రమథ్య- వ్యాకులీకృత్యేత్యర్థః - బలవచ్ఛబ్దః ప్రమథ నక్రియావిశేషణంవా స్వబలవత్త్వా త్ప్రమాథీతి హేతు పరోవేత్యభిప్రాయేణ బలాత్ప్రమథ్యేత్యుక్తం-వైపరీత్యే దార్ఢ్యమిత్యాహ-దృఢమన్యత్రేతి- తస్యేతి-పరామర్శాభిప్రేతమాహ-స్వాభ్యస్తేతి-తద్విపరీతాకారఇతి-అనభ్యస్తపూర్వ ఇత్యర్థః - స్థాపయితుం-స్థాపనార్థం-దార్ష్టాంతికేమనసిప్రదర్శితస్య

శ్రీ ॥గీ॥ మూ॥ చంచలంహి మనఃకృష్ణ ప్రమాథిబలవద్దృఢం । తస్యాహం నిగ్రహంమన్యే వాయోరివ సుదుష్కరం ॥ ౩౪ ॥) (శ్రీభగవానువాచ ॥ అసంశయంమహాబాహో మనోదుర్నిగ్రహం చలం । అభ్యాసేనతు కౌంతేయ వైరాగ్యేణచగృహ్యతే ॥ అసంయతాత్మనాయోగో దుష్ప్రాప ఇతిమేమతిః । వశ్యాత్మనాతు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః ॥ ౩౫ ॥)

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రతికూలగతే మహావాతస్య వ్యజనాదినేవ సుదుష్కరమహం మన్యే - మనోనిగ్రహోపాయో వక్తవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౩౪ ॥ చలస్వభావతయా మనో దుర్నిగ్రహమేవేత్యత్ర న సంశయః - తథాప్యాత్మనో గుణాకరత్వాభ్యాస జనితాభిముఖ్యేనాత్మ వ్యతిరిక్తేషు దోషాకరత్వ దర్శన జనిత వైతృష్ణ్యేన చ కథంచిద్గృహ్యతే - అసంయతాత్మనా అజితమనసా మహతాపి బలేనయోగో దుష్ప్రాప ఏవ - ఉపాయతస్తు వశ్యాత్మనా పూర్వోక్తేన మదారాధన రూపేణాంతర్గత జ్ఞానేన కర్మణా జిత మనసా యతమానేనాయమేవ సమ దర్శన రూపో యోగోఽవాప్తుం శక్యః ॥ ౩౫ ॥ అథ నేహాభిక్రమ నాశోఽస్తీత్యాదావేవ శ్రుతం యోగ

చంచలత్వాదేర్దృష్టాంతే వివక్షితత్వప్రదర్శనాయ ప్రతికూల ఇత్యాదికముక్తం - మనోనిగ్రహోపాయ దుర్బలత్వ జ్ఞాపనాయ వాయోర్మందైర్నిగ్రహ సంభావనార్థం చ వ్యజనాదినేత్యుక్తం- ఏవం దుష్కరత్వ వచనం న ప్రతిక్షేపార్థం- కింతూపాయపరిప్రశ్నార్థ మిత్యాహ- మన ఇతి- (❁) అథార్జునేన శంకితోక్తమనువదన్ బుభుత్సిత ముపాయం శ్లోకద్వయేనాహ - భగవానితి తత్ర దుర్నిగ్రహం చలమితి పదద్వయమర్జునోక్త ప్రతిజ్ఞా హేత్వనువాద రూప మాహ - చలస్వభావ తయేతి - అసంశయ మిత్యేతత్సత్యమితి వదర్థాంగీకారపరం - తుశబ్దాభిప్రేతం విశేషం దర్శయతి - తథాపీతి - అనుకూల తయాభ్యాసో హి తత్ర ప్రావణ్య హేతుస్స్యాదిత్యభ్యాస విశేషం తత్ఫలం చ వ్యనక్తి - ఆత్మన ఇతి - నిత్యత్వ జ్ఞానత్వానందత్వాకర్మవశ్యత్వామలత్వాదయోఽత్ర గుణాః - కథంచిదిత్యవధానార్థం ఏవం మనోనిగ్రహణోపాయ ఉక్తః - తతశ్చ తస్యాహం న పశ్యామీత్యుక్తమర్థం విషయ విశేషే వ్యవస్థాపయతి - అసంయతేతి శ్లోకేన - మనోనిగ్రహ ప్రకరణత్వాత్ - అసంయత వశ్య శబ్ద సమభివ్యాహార సామర్థ్యాచ్చాత్ర ఆత్మ శబ్దో మనోవిషయః - మహాబాహు సంబుద్ధి సూచితమాహ- మహతాపి బలేనేతి- "ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమై"రితి భావః - మే మతి రిత్యనేన నిస్సందేహత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - దుష్ప్రాప ఏవేతి - ఉపాయతస్తు వశ్యాత్మనేతి వ్యాఖ్యేయాన్వయ ప్రదర్శనం తద్వ్యాఖ్యానం పూర్వోక్తేత్యాది- ఉక్తలక్షణం కర్మ మాత్రం మనోనిగ్రహోపాయః- అభ్యాస వైరాగ్యే తు తస్యైవాంగతయోక్తే ఇతి భావః - యతమానేన - యోగమభ్యస్యతేత్యర్థః - (❁) ఏవం ప్రాగుక్తమేవ యోగసాధనం యథావత్ప్రపంచితం- అథ ప్రాగుక్తమేవ యోగ మాహాత్మ్యం శ్రోతవ్యం సర్వ ప్రకారాన్వితం ప్రపంచేన శ్రోతుం పృచ్ఛతీత్యాహ - అథేతి- యోగ మాహాత్మ్య శబ్దేన సంగ్రహ శ్లోకస్థ యోగ సిద్ధిశబ్దో వ్యాఖ్యాతః- సిద్ధి కారణం హి మాహాత్మ్యం - సిద్ధిశ్చాత్ర శిథిలస్యాపి యోగస్య చిరతర మనేక పుణ్యలోకావాప్తిః - పునర్యోగ యోగ్య యోగికుల సంభవస్తద్ద్వారా పునర్యోగ సాఫల్యం - తతశ్చాపవర్గ ఇత్యేవం రూపా- ఏషా చ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ (అర్జున ఉవాచ ॥ అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః । అప్రాప్య యోగసం
సిద్ధిం కాంగతిం కృష్ణగచ్ఛతి ॥ కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టశ్ఛిన్నాభ్రమివనశ్యతి । అప్రతిష్ఠో మ
హాబాహో విమూఢోబ్రహ్మణఃపథి ॥ ఏతన్మే సంశయంకృష్ణ ఛేత్తుమర్హస్యశేషతః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥మాహాత్మ్యం యథావచ్ఛ్రుత్వా అర్జునః పృచ్ఛతి - అంతర్గతాత్మజ్ఞానతయా యోగశిర
స్కతయాచ హి కర్మయోగస్య మాహాత్మ్యం తత్రోదితం - తచ్చ యోగమాహాత్మ్యమేవ ॥
శ్రద్ధయా యోగే ప్రవృత్తో దృఢతరాభ్యాసరూపయత్నవైకల్యేన యోగసంసిద్ధిమప్రాప్యయో
గాచ్చలితమానసః కాంగతిం గచ్ఛతి - ఉభయవిభ్రష్టో౽యం ఛిన్నాభ్రమివ కచ్చిన్ననశ్య
తి - యథా మేఘశకలః పూర్వస్మాద్బృహతో మేఘాచ్ఛిన్నః పరం బృహాంతం మేఘమప్రా
ప్య మధ్యేవినష్టోభవతి తథైవ కచ్చిన్ననశ్యతి - కథముభయవిభ్రష్టతా? అప్రతిష్ఠోవిమూఢో
బ్రహ్మణః పథీతి - యథావస్థితం స్వర్గాది సాధనభూతం కర్మ- ఫలాభిసంధిరహితస్యా
స్యపురుషస్య స్వఫలసాధనత్వేన ప్రతిష్ఠానభవతీత్యప్రతిష్ఠః- ప్రక్రాంతే బ్రహ్మణఃపథివిమూ
ఢః తస్మాత్పథః ప్రచ్యుతః - అత ఉభయవిభ్రష్టతయా కిమయంనశ్యత్యేవ ఉతననశ్యతి -

---

సిద్ధిః అనితరసాధారణేన మాహాత్మ్యేన - నను "నేహాభిక్రమనాశో౽స్తీ"త్యాదౌ కర్మయోగస్య
మాహాత్మ్యముక్తం - అత్రతుతత్ఫలభూతస్యాత్మావలోకనరూపయోగస్యాతఃకథం శ్రుతమేవేత్యుక్తం-
తత్రాహ - అంతర్గతేతి - తతః కిమిత్యత్రాహ - తచ్చేతి - యోగాంకురభూతాత్మజ్ఞానగర్భతయా
పుష్కలయోగస్వరూపసాధనతయా చహి కర్మయోగస్య మాహాత్మ్యం తత్రోదితం - తతశ్చ యోగో
పాధికే తదంగభూతకర్మయోగమాహాత్మ్యాభిహితేంగిభూతయోగమాహాత్మ్యమేవోక్తం భవతీ
తిభావః - అయతిరిత్యాది పదానాం అర్థౌచిత్యాత్ క్రమభేదేన అన్వయో దర్శితః - తత్ర ప్రవృత్తస్య
హితతశ్చలితత్వం వాచ్యం - నతు తత్ర శ్రద్ధోపేతమాత్రస్యేతి - అతశ్శ్రద్ధయా తత్కార్యలక్షణేత్యభిప్రా
యేణ యోగే ప్రవృత్త ఇత్యుక్తం - ఉపేతశబ్దఏవ వాత్ర శ్రద్ధాకృతయోగాధిగమపర ఇత్యభిప్రాయః -
యోగసంసిద్ధిమప్రాప్య యోగసిద్ధేః పూర్వమేవేత్యర్థః - యోగాచ్చలితమానసః పుష్కలయోగం కర్తుమ
ననుగుణ ఇత్యర్థః - కామభోగమోక్షనిరయేషు కతమామిత్యర్థః - కాంగతిం గచ్ఛతీతి సామాన్యని
ర్దిష్టమేవ కచ్చిదిత్యాదినా వివృతం - దృష్టాంతే ద్వ్యుభయభ్రష్టత్వప్రకారం దర్శయతి - యథేతి - ఉభ
యభ్రష్టతా వివరణరూపత్వాద్విమూఢో బ్రహ్మణః పథీత్యేకస్యాభిధానాచ్చ పారిశేష్యాదప్రతిష్ఠపదం
సాంసారికఫలసాధనకర్మభ్రంశాభిప్రాయమిత్యాహ - యథావస్థితమితి - కర్మస్వరూపానుష్ఠాన
ప్రయాసాదౌన కించిన్న్యూనం- అభిసంధివైషమ్యాత్తు నిష్ఫలం సంవృత్తమిత్యభిప్రాయః- విమూఢోబ్ర
హ్మణః పథీతి బ్రహ్మపథేజ్ఞానం నవివక్షితం - జ్ఞాత్వైవ క్రమ్య నివృత్తం ప్రతి పృచ్ఛ్యమానత్వాత్ - అతో వి
మోహకార్యయోగనివృత్తిరత్ర విమూఢశబ్దేన లక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రక్రాంత ఇత్యాది ప్రచ్యుత ఇ
త్యంతముక్తం - బ్రహ్మణఃపథి - బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయభూతే యోగ ఇత్యర్థః - ఏతంమేసంశయమి
తినిర్దిశ్యమానస్య సంశయస్యార్థసిద్ధంశిరో౽ంతరమాహ- కిమయం ననశ్యత్యేవేతి- అర్హసి- సర్వజ్ఞత్వ

(శ్లో॥గీ॥మూ॥త్వదన్యస్సంశయస్యాస్య చ్ఛేత్తా నహ్యుపపద్యతే ॥ ౩౯ ॥) శ్రీభగవానువాచ । పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే । నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి ॥ ౪౦ ॥ ప్రాప్య పుణ్యకృతాంల్లోకా

(శ్లో॥ గీ॥ భా॥ఏతమేనం సంశయమశేషతశ్ఛేత్తుమర్హసి-స్వతః ప్రత్యక్షేణ యుగపత్సర్వం సర్వదా పశ్యత స్త్వత్తోఽన్యస్సంశయస్యాస్య ఛేత్తా నహ్యుపపద్యతే ॥ ౩౯ ॥ శ్రద్ధయా యోగే ప్రక్రాన్తస్య తస్మాత్ప్రచ్యుతస్యేహ చాముత్ర చ వినాశో న విద్యతే - ప్రాకృతస్వర్గాది భోగానుభవే బ్రహ్మానుభవే చాభిలషితానవాప్తి రూపః ప్రత్యవాయాఖ్యానిష్టారూపశ్చ వినాశో న విద్యత ఇత్యర్థః - నహి, నిరతిశయ కల్యాణరూప యోగకృత్కశ్చిత్కాలత్రయేఽపి దుర్గతిం గచ్ఛతి ॥ ౪౦ ॥ కథమయం భవిష్యతీత్యత్రాహ । యజ్జాతీయభోగాభికాంక్షయా యోగాత్ప్రచ్యుతోఽయ

కారుణికత్వ, ప్రియ సుఖత్వాది యుక్తస్త్వం యోగ్యోసీత్యర్థః - అర్హసీత్యవచ్ఛన్నేనచాభిప్రేతమాహ - స్వత ఇతి - కరణాధీనం విశదానుమానాది ప్రాయం క్రమభావికతిపయ విషయం కాదాచిత్కమపిహ్యన్యేషాం జ్ఞానమితిహి భావః - ఏతేన " యో వేత్తి యుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణ సదా స్వతః । తం ప్రణమ్య హరిం శాస్త్రం న్యాయతత్త్వం ప్రచక్ష్మహే " ఇతి తు భగవన్నాథముని మిశ్రాణాం వచన మనుసంహితం - నహ్యుపపద్యత ఇతి యుక్తివిరోధాభిప్రాయః (❋)　　　…　　　…

అథోభయపురుషార్థాన్వయముఖేన ఉభయవిభ్రష్టతాం పరిహరతి - పార్థేతి - తస్యేత్యనేన పరామృష్టమాకారద్వయమాహ - శ్రద్ధయేతి - ఇహాముత్రశబ్దయోర్భూర్లోక స్వర్గలోకాది పరత్వం పరిహృత్యాత్ర వివక్షితమాహ - ప్రాకృతేతి - యథా ముముక్షోః పుణ్యమపి పాపకోటౌ నిక్షిప్యతే తథా తస్య స్వర్గాదికమపీహ శబ్దనిర్దేశార్హం ప్రకరణసంగతం చేతి భావః - వినాశశబ్దః ప్రత్యవాయేన విద్యత ఇతి ప్రాగుక్తమప్యత్ర సర్వం సంగృహ్ణాతీత్యాహ - ప్రత్యవాయాఖ్యేతి- కల్యాణశబ్దస్యాత్ర ప్రస్తుతవిశేషపర్యవసానవ్యంజనాయాహ - నిరతిశయేతి- గచ్ఛతీత్యనవచ్ఛిన్నవర్తమాననిర్దేశాత్కాలత్రయేఽపీత్యుక్తం - అనేక కాలోపచితానంత పుణ్యసాధ్యత్వేన ప్రాగపి దుష్కృతాభావః - ఇదానీంచ నిరతిశయ కల్యాణ రతిరూపయోగే ప్రవృత్తిః పరస్తాదపి పుణ్యలోకావాప్తి యోగసిద్ధ్యపవర్గ ప్రభృతిరితి కాలత్రయేఽపి దుర్గతిం నావగచ్ఛతీత్యుక్తం - దుర్గతిర్నిరయో నిష్టమాత్రం వా - హి హేతౌ ప్రసిద్ధౌ వా - నహి యోగే ప్రక్రాన్తస్య కస్యచిదస్మింశ్చిత్కాలే దుర్గతిప్రాప్తిః కుతశ్చిత్ప్రమాణాత్సిద్ధేతి భావః (❋)

ఉభయభ్రష్టతాపరిహారాయోక్తముభయాన్వయం ప్రపంచయతి- ప్రాప్యేత్యాదినా పరాంగతిమిత్యంతేన- యోగభ్రంశహేతుం పుణ్యకృల్లోకప్రాప్తి కృతాతిశయిత ప్రాకృత పురుషార్థ యోగకమార్గాఖ్యసాధనరహితత్వేపి యోగమాహాత్మ్యస్యైవ సాధనత్వం యోగావసాన హేతుం వైతృష్ణ్యముత్పాద్య పునర్యోగమాహాత్మ్యస్యైవ యోగారంభ యోగ్యకులోద్భవ హేతుత్వం చ ప్రదర్శయతి - యజ్జాతీయేతి - సర్వేషాం మాత్రయా పుణ్యకృత్త్వ సద్భావేపి కేషుచిత్పుణ్యకృచ్ఛబ్దప్రయోగస్తేషామతిశయిత పుణ్యకృత్త్వ నిబంధన ఇత్యాహ -

శ్రీ||గీ||మూ||ఉషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః । శుచీనాంశ్రీమతాంగేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ॥ ౪౧ ॥ అథవా యోగినామేవకులేభవతిధీమతాం । ఏతద్ధిదుర్లభతరంలోకేజన్మయదీదృశం॥౪౨॥(తత్ర)తంబుద్ధి

శ్రీ॥ గీ॥భా॥మతి పుణ్యకృతాం ప్రాప్యాన్ లోకాన్ ప్రాప్య తజ్జాతీయానతికల్యాణ భోగాన్ యోగమాహాత్మ్యా దేవభుంజానో యావత్తద్భోగతృష్ణావసానం శాశ్వతీస్సమాస్తత్రోషిత్వా తస్మిన్భోగేవితృష్ణః శుచీనాం శ్రీమతాం యోగోపక్రమ యోగ్యానాంకులే యోగోపక్రమే భ్రష్టోయోగమాహాత్మ్యాజ్జాయతే ॥ ౪౧ ॥ పరిపక్వయోగశ్చ లితశ్చేత్ యోగినాంధీమతాం యోగంకుర్వతాం స్వయమేవ యోగోపదేశ క్షమాణాం కులేభవతి - తదేతదుభయవిధం యోగయోగ్యానాం యోగినాంచకులే జన్మ - లోకే ప్రాకృతానాం దుర్లభతరం - ఏతత్తు యోగమాహాత్మ్యకృతం ॥ ౪౨ ॥ (తత)

అతిపుణ్యకృతామితి-తజ్జాతీయత్వేపితతోతిశయితత్వాదాతికల్యాణానీత్యుక్తం- దృశ్యతేహ్యేకజాతీయేష్వపి రూపరస గంధాదిషుభూలోకేపితారతమ్యమేవందివ్యాదివ్యభేదః-యదిపురాకృతైశిష్టైః పుణ్యలోకావాప్తిః పాపైరపిపురాకృతైశిపాపలోక ప్రాప్తిస్స్యాదిత్యత్రాహ- యోగమాహాత్మ్యాదేవేతి - ధర్మార్థ సంపాదిత ద్రవ్యస్య భోగార్థ వినియోగ వదితిభావః - నహ్యసౌపుణ్య క్షయాదివయోగ మాహాత్మ్యక్షయాన్నివర్త తే - తస్యా క్షయత్వాదితి దర్శయితుం యావదిత్యాదికముక్తం - విషమ విపాకసమయ కర్మమూలస త్వేన్మేవ కృత వివేకోదయ వశాన్నిరంతర భోగప్రకర్షాదివశాచ్చ వైతృష్ణ్యసంభవ స్సౌభరి ప్రభృతి వృత్తాంతేషు భావ్యః - శుచిత్వం శ్రీమత్వంచ అదృష్టద్వారా దృష్టద్వారా చయోగోపకారక మిత్యాహ - యోగోపక్రమ యోగ్యానామితి - యోగభ్రష్టస్య స్వాన్వయాద్యోగోపక్రమాను గుణస్వభావానామిత్యర్థః- అథ వాయోగినామేవ కులఇతి ఇతోప్యతిశయిత జన్మనోవక్ష్యమాణత్వా చ్ఛుచీనా మిత్యాది విశేషణ సామర్థ్యాచ్చ యోగోపక్రమే భ్రష్టఇత్యుక్తం - (❋) అథ వేతి వ్యవస్థిత వికల్పార్థ మతిశయిత జన్మని దేశోతిశయిత హేతు సాకాంక్ష ఇతిదర్శయితుం పరిపక్వ యోగశ్చలితశ్చేదిత్యుక్తం - యోగినాంకుల ఇతి కస్య చిద్యోగిన స్సంతానే ప్రసూతిర్నోచ్యతే - తావన్మాత్ర స్యాత్యంత యోగోపకారకత్వాభావాత్కిం తూపదేశార్హత్వాయ యోగినాం సతామేవ పుత్రాదిత్వేన జాయతఇతి దర్శయితుం యోగం కుర్వతామితి వర్తమాన నిర్దేశః- శుచీనాం శ్రీమతా మిత్యస్యాప్యుప దేష్టృత్వేనాధికమం ప్రత్యానుగుణ్యమాత్రముక్తం-ఇహతు ధీమతామితివచనాత్తేషా మేవోప దేష్టృత్వ యోగ్యతోచ్యత ఇత్యాహ - స్వయమేవేతి. "ప శుమనుష్యః పక్షీవాయేచ వైష్ణవ సంశ్రయాః । తవదాస్య సుఖైక సంగినాం" ఇత్యాది ప్రతిపాదిత వైభవయుక్తిమర్హత్వం పూర్వశ్లోకస్థ గేహశబ్ద తుల్యార్థత్వా దత్రాపి కులశబ్దో గృహవాచీ - ఏతదుభయ విధమితి సాధారణస్యేదృశ మిత్యనువాదస్య ఉభయాన్వయిత్వమేవ హ్యుచితమితిభావః - ప్రకృతిమాత్ర దర్శన విషయేణ లోకశబ్దేన ముముక్షు వ్యతిరిక్త వివక్షామాహ - ప్రాకృతానామితి - దుర్లభతరం కథం లబ్ధ్యేత్యత్రైతే దృశశబ్దాభిప్రేతమాహ - ఏతత్త్వితి (❋) తతఃకిమాయాతమపవర్గస్య పూర్వదేహారబ్ధస్య యోగస్య శిథిలత్వాద్యోగి కులజన్మ మాత్రస్యచ మోక్షహేతుత్వా భావాదిత్యతోత్తరం తత్రేతమితి.-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సంయోగంలభతేపౌర్వదైహికం । యతతేచతతోభూయస్సంసిద్ధౌకురునందన॥ పూర్వాభ్యాసేనతేనైవ హ్రియతేహ్యవశోపిసః ॥ ౪౩౪ ॥) (జిజ్ఞాసురపియోగస్య

శ్రీ॥గీ॥భా॥ జన్మనితమేవ పౌర్వదైహికంయోగవిషయంబుద్ధిసంయోగం లభతే - తతస్సుప్తప్రబుద్ధవద్భూయస్సంసిద్ధౌ యతతే - యథానాంతరాయ హతోభవతి తథాయతతే - తేనపూర్వాభ్యాసేనపూర్వేణ.యోగవిషయేణాభ్యాసేన సయోగభ్రష్టోహ్య వశోపియోగఏవహ్రియతే - ప్రసిద్ధంహ్యేతద్యోగ మాహాత్మ్యమిత్యర్థః ॥ ౪౩౪ ॥) (అప్రవృత్తయోగోయోగే జిజ్ఞాసురపితతశ్చలితమానసః పునరపి తామేవజిజ్ఞాసాం ప్రాప్యకర్మయోగాదికం యోగమనుష్ఠాయ శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే - శబ్దబ్రహ్మ, దేవమనుష్య పృథివ్యంతరిక్షస్వర్గాదిశబ్దాభిలాప

తత్రశబ్దస్య సప్తమీసామ్యాద్దేహ విషయత్వ భ్రమవ్యుదాసాయ పూర్వోక్త వాక్యార్థేన అన్వయమాహ - తత్ర జన్మనీత్యాది - తంపూర్వదేహ సంస్కార హేతుబుద్ధేరపి సద్భావాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయత మిత్యుక్త మిత్యాహ - యోగవిషయేతి - తతః బుద్ధిసంయోగాదిత్యర్థః - జన్మాంతరే సమస్త సంస్కారతిరోధానస్య దృశ్యమానత్వా త్కథమిద ముపపద్యత ఇతి శంకాయాంపుణ్యకృతాం తథావిధస్సంస్కారభ్రంశోనాస్తీతి ప్రదర్శనాయ సుప్తప్రబుద్ధవదితి దృష్టాంత ఉక్తః -సంసిద్ధా విత్యత్రాపి సర్గాభిప్రేతమాహ -యథేతి - తేనేత్యస్యార్థో-యోగ విషయేణేతి- తేనైవేత్యేవ ధారణఫలితమాహ - యోగ ఏవహ్రియతఇతి - హిశబ్దార్థమాహ ప్రసిద్ధమితి - ప్రసిద్ధిశ్చాది భరత విదురభీష్మాదివృత్తాంతేషు ద్రష్టవ్యా - పార్థకురునందన శబ్దాభ్యా ముభయకుల శుద్ధ్యాది సూచకాభ్యా మర్జునస్యాపి శుచీనాం శ్రీమతామిత్యా ద్యన్వయ స్సూచితః - (❉) జిజ్ఞాసురిత్యాది ప్రకరణవశా ద్వాసనయా విచ్ఛిన్న ఘటకత్వ ప్రదర్శనార్థ మిత్యాహ అప్రవృత్తేతి- జిజ్ఞాసురపీతి సనంతాపి శబ్దయోస్సామర్థ్యాద ప్రవృత్తయోగ ఇత్యుక్తం - యద్యపినలోకావ్యయ నిష్ఠాఖల్వర్థ తృనామితి కర్మణిషష్ఠీ నిషేధః- తథాప్యత్ర సంబంధ సామాన్య వివక్షయా యోగస్యేతిషష్ఠీ. యోగినశ్చలితస్యయోగః ప్రక్రాంతయోగస్యచలితస్య తత్ప్రక్రమః యోగమారురుక్షోశ్చలితస్యారురుక్షేతి తత్తదవస్థానురూపం ప్రతి సమాధానమితి భావః - కర్మయోగాది కంకర్మయోగ జ్ఞాన యోగావిత్యర్థః - యద్వా, కర్మయోగ ఉపక్రమోయస్యాత్మ సాక్షాత్కార రూపస్యయోగస్య సతథోక్తః - బ్రహ్మశబ్దాత్రన పరబ్రహ్మ విషయః - తస్యాతివర్తనీయత్వా నుపపత్తేః శబ్దబ్రహ్మేతివిశేషణాయోగాచ్చ- అతఏవన జీవ విషయః - నాపివేద విషయః - తస్యాప్యతివర్తనీయత్వా నిరూపణాత్ - నాపిలక్షణయా వేదప్రతిపాద్య కర్మవిషయః - తత్ఫలవిషయోవా - తత్రాపి వేదేబ్రహ్మశబ్దస్యగౌణప్రయోగః- తస్యపరస్తాల్లక్షణా- ఉపనిషదంశా త్సంకోచఇతి బహుదోష ప్రసంగాత్ - నాపిశబ్దజన్యం జ్ఞానం - అత్ర శబ్దబ్రహ్మయోగం జిజ్ఞాసో స్తవతి వృత్తేర్విరుద్ధత్వాత్ - “ స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీత - యోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్” దిత్యాది ప్రకోపప్రసంగాచ్చ - యోగమారురుక్షుః పురుషశ్శబ్దశ్రవణ జనితజ్ఞానమాత్రవతః పురుషాదధికః - “బ్రాహ్మణేషుచ విద్వాంసో విద్వత్సుకృతబుద్ధయః । కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదిన” ఇతివదితి చేత్తదపిన - అధ్యాహారాద్యాపాతాత్ - అప్రస్తుతాభిధాన ప్రసంగాత్- పూర్వో

(శ్రీ॥గీ॥మూ॥) శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే ॥ ౪౪ ॥ ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః । అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥ ౪౫ ॥ తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః । కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥ ౪౬ ॥

(శ్రీ॥ గీ॥ భా॥) యోగ్యం బ్రహ్మ ప్రకృతిః - ప్రకృతిబన్ధాద్విముక్తో దేవమనుష్యాదిశబ్దాభిలాప్యానర్హం జ్ఞానానన్దైకతానమాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ యత ఏవం యోగమాహాత్మ్యం తతోఽనేకజన్మార్జితపుణ్యసంచయైః సంశుద్ధకిల్బిషః సంసిద్ధస్సంజాతః ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ చలితోఽపి పునః పరాం గతిం యాత్యేవ ॥ ౪౫ ॥ అతిశయితపురుషార్థనిష్ఠతయా యోగినస్సర్వస్మాదాధిక్యమాహ ॥ కేవలతపోభిర్యః పురుషార్థస్సాధ్యతే ఆత్మజ్ఞానవ్యతిరిక్తైర్జ్ఞానైశ్చ యః, యశ్చ కేవలైరశ్వమేధాదిభిః కర్మభిః, తేభ్యస్సర్వేభ్యోఽధికపురుషార్థసాధనత్వాద్యోగస్య, తపస్విభ్యో జ్ఞానిభ్యః కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ - తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥ ౪౬ ॥

త్రిరవాక్యానన్వయాచ్చ - అతః ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగస్యాత్రాపి ప్రాచుర్యాదతివర్తనీయత్వౌచిత్యాచ్చ బ్రహ్మశబ్దోఽత్ర ప్రకృతివిషయః - తస్యా ఏవ భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాఖ్యపరిణామప్రదర్శనాయ శబ్దబ్రహ్మేతి వ్యపదేశః - "సర్వాణి రూపాణి విచిత్య ధీరః - నామాని కృత్వా" ఇత్యాదిశ్రుతేః విభక్తరూపా హి ప్రకృతిర్దేవాదిశబ్దాభిలప్యా తదేతదఖిలమభిప్రేత్య దేవమనుష్యేత్యాదికముక్తం - ప్రకృత్యతివర్తనశబ్దార్థం ఫలితం చ దర్శయతి - ప్రకృతిసంబన్ధాదితి - దేవమనుష్యేత్యాదినా - "పుమాన్న దేవో న నరః" ఇత్యాదికం స్మారితం - జ్ఞానానన్దైకతానమిత్యనేన చ "జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా శేషో హి పరమాత్మనః" ఇత్యాదికం - (❋) తదేవం యోగభ్రష్టస్య పునస్సంసిద్ధ్యత్నపర్యన్తముక్తం - అథ తత ఏవ తస్యాత్మప్రాప్తిలక్షణపరమపురుషార్థయోగోఽభిధీయతే - ప్రయత్నాదితి - తత ఇతి పదం యథాస్థానాన్వయే ప్రయోజనాభావాత్ప్రకృతహేతుపరమాహ - యత ఇతి - అనేకజన్మసంసిద్ధః - అనేకైర్జన్మభిస్స్వస్య గోగయోగ్యో జాత ఇత్యర్థః - తత్ర హేతుః సంశుద్ధకిల్బిషత్వం - ప్రయత్నాద్యతమానస్తు ఇన్ద్రియనియమనాదిప్రయత్నేన యోగే యతమాన ఇత్యపునరుక్తిః - అథవాఽధికం యతమాన ఇత్యర్థః - తుశబ్దద్యోతితం పూర్వోక్తం వ్యఞ్జయితుం చలితోఽపీత్యుక్తం - చలితోఽపి పునరితి వా తత ఇత్యస్య వ్యాఖ్యా - పరాం గతిమితి యోగ ఏవ వా తత్సాధ్యాత్మప్రాప్త్యాదిర్వోచ్యతే - (❋) ఏవంవిధం యోగస్య మాహాత్మ్యం తపఃప్రభృతిషు న కస్యచిదప్యస్తి - అతస్తపస్విప్రభృతిభ్యో యోగీ సమధిక ఇతి యోగం యోగినం చ ప్రశంసన్ జీవాత్మయోగోపదేశముపసంహరతీత్యభిప్రాయేణాహ - అతిశయితేతి - యోగినోఽపి తపోజ్ఞానకర్మణాం సద్భావాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ కేవలాదిశబ్దః ఆత్మజ్ఞానవ్యతిరిక్తైర్జ్ఞానైరితి - సన్తి హి తత్తద్యోగశాస్త్రోక్తాని ఔపనిషదానివ దేవతాన్తరచన్ద్రసూర్యాదిగ్రహప్రాణేన్ద్రియవిషయాణి జ్ఞానాని - తపశ్శబ్దార్థాత్కర్మశబ్దార్థస్య వైషమ్యం దర్శయితుం అశ్వమేధాద్యుపాదానం - తపఃప్రభృతీనాం యోగస్య చ ఫలద్వారా తారతమ్యమిహ వివక్షితమితి దర్శయితుం పురుషార్థాభిధానం - (❋)................❋

శ్రీ । గీ ॥ మూ ॥   యోగినామపి సర్వేషాం

శ్రీ ॥ గీ ॥ భా ॥ తదేవం పరవిద్యాంగభూతం ప్రజాపతి వాక్యోదితం ప్రత్యగాత్మదర్శనముక్తం - అథ పరవిద్యాం ప్రస్తౌతి ॥ యోగినామితి పంచమ్యర్థే షష్ఠీ - "సర్వభూతస్థమాత్మాన" మిత్యాదినా చతుర్విధా యోగినః ప్రతిపాదితాః - తేష్వనంతర్గతత్వాద్వక్ష్యమాణస్య యోగినో న నిర్ధారణే షష్ఠీ సంభవతి - అపి సర్వేషామితి సర్వశబ్దనిర్దిష్టోపాసకస్వ ప్రభృతయః - తత్రా

ఏవం సర్వస్మాదాధిక్యే జీవాత్మయోగినః ప్రతిపాదితే తతః పరమపురుషార్థో నాస్తీతి శ్రోతా చరితార్థః బుద్ధిః స్యాదితి శంకమానో భూమవిద్యామూమివస్య యమేవ తతోఽప్యతిశయితపురుషార్థసాధకం తదంగినం స్వవిషయభక్తియోగం మధ్యమషట్కేన ప్రతిపాదయితుం స్వయమేవ ప్రస్తౌతీత్యాహ - తదేవమితి - ఉక్తైః ప్రమాణతర్కైరుపపాదిత ప్రకారేణేత్యర్థః - సంగత్యర్థం ప్రథమషట్కస్య మధ్యమషట్కశేషత్వమాహ - పరవిద్యాంగభూతమితి - తత్ర ప్రమాణద్యోతనం ప్రజాపతి వాక్యోదితమితి ప్రాగేవేదం ప్రపంచితం - ఏతేన పరిశుద్ధ ప్రత్యగాత్మ దర్శన మాత్రస్య పరమ యోగత్వాదికం వదంతోఽంతిమయుగవేదాంతి ప్రభృతయో నిరస్తాః - పరవిద్యాం - పరాం విద్యామిత్యర్థః - "అథ పరాయ యా తదక్షరమధిగమ్యత" ఇత్యాదివత్ - యద్వా, పరమాత్మనో విద్యామిత్యర్థః - ప్రస్తౌతి - ప్రస్తావమాత్రమిదం ప్రపంచోఽన్యానంతరం భవిష్యతీతి భావః - "తపస్విభ్యోఽధిక" ఇత్యాది ప్రకరణాదత్రాపి యోగిభ్య ఇత్యర్థోఽభిప్రేత ఇతి మన్వాన ఆహ - యోగినామితి - పంచమ్యర్థే షష్ఠీతి సంబంధసామాన్యషష్ఠ్యా స్వం బంధవిశేషే నిరూపకత్వపర్యవసానమితి భావః - నన్వేవం కిమర్థం పరిక్లిశ్యతే - నిర్ధారణే షష్ఠ్యత్ర సంభవతి - తత్రాహ - ప్రాగుక్తేషు చతుర్షు యోగిషు "సర్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వమాస్థిత" ఇతి యోగిశబ్దైరుక్తః - తత్రాపి "శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మా" మితి స ఏవ ప్రత్యభిజ్ఞాయతే - అతిస్తన్నిర్ధారణేన యుక్తతమ ఇతి ప్రశంసాత్ర క్రియతే - యుక్తతమ ఇత్యత్ర ప్రత్యయశ్చ నిర్ధారణార్థత్వ సూచకః - తస్మాన్నామ ఇతి ప్రశంసాత్ర క్రియతే - యుక్తతమ ఇత్యత్ర ... పంచమ్యర్థే షష్ఠీతి తత్రాహ - సర్వభూతస్థమితి - ఏతేన పూర్వశ్లోకే యోగిత్యేకవచననిర్దేశే ... ప్యత్ర బహువచనేనానువాదస్య విషయోఽపి దర్శితః - తతః కిమిత్యత్రాహ - తేష్వితి - అయమభిప్రాయః ప్యత్ర బహువచనేనానువాదస్య విషయోఽపి దర్శితః - తతః కిమిత్యత్రాహ - తేష్వితి - అయమభిప్రాయః పరమాత్మోపాసకో హి యోగీ మధ్యమషట్కేన వక్ష్యతే - తస్యైవ ప్రస్తావోఽత్ర క్రియతే - న చాసౌ ప్రాగుక్తః - "సర్వభూతస్థితం యో మా" మిత్యాదేశ్చ సామ్యానుసంధానవిషయత్వం ప్రాగేవ ప్రతిపాదితం - తతో న తస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞా - కించాత్మౌపమ్యేనేతి శ్లోకే సర్వభూతస్థితమిత్యాద్యుక్తయోగినోఽపి పరతరో యోగీ ప్రాగుక్తః - తతశ్చ సర్వభూతస్థితమిత్యాదినోక్తయోగినోఽత్ర సర్వస్మాదాధిక్యప్రతిపాదనే పూర్వేణ విరోధః స్యాత్ - అతోఽస్య యోగినస్తేష్వవ్యాప్తిమత్త్వా యోగాన్న నిర్ధారణే షష్ఠీయం - తదిదముక్తం తేష్వనంతర్గతత్వాదితి - నను పూర్వోక్తాన్వక్ష్యమాణం చ యోగినం సామాన్యేన సంగృహ్య తేష్వస్య తమస్య వక్ష్యమాణస్య నిర్ధారణం కిం న స్యాత్ - మైవం ప్రతిపన్నేషు కేషుచిత్ప్రతిపన్న ఏవ హి కశ్చిన్నిర్ధార్యతే - అన్యథాతిశయవిధానార్థమనువాదాయోగాత్ - న చ వక్ష్యమాణో యోగీ శ్రోతురర్జునస్య ఇతః పూర్వం ప్రతిపన్నః - ఇదమపి వక్ష్యమాణస్యేతి పదేన సూచితం - అతః ప్రాగుక్తేభ్యో యోగిభ్యోఽధికస్య వక్ష్యమాణస్య యోగినః

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మద్గతేనాంతరాత్మనా ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ వ్యుక్తేన న్యాయేన పంచమ్యర్థో గృహీతవ్యః యోగిభ్యోపి సర్వేభ్యో వక్ష్యమాణో యోగీ
యుక్తతమః - తదపేక్షయా అవరత్వే తపస్వి ప్రభృతీనాం యోగినాంచ నకశ్చి ద్విశేష ఇత్య
ర్థః - మేర్వ పేక్షయా సర్షపాణా మివ - యద్యపి సర్షపే ష్వన్యోన్య న్యూనాధిక భా
వో విద్యతె తథాపి మేర్వ పేక్షయా అవరత్వ నిర్దేశ స్సమానః - మత్ప్రియత్వాతిరేకేణా
నన్య సాధారణ స్వభావతయా మద్గతేనాంతరాత్మనామనసా (బాహ్యాంతర సకల వృత్తి

ప్రస్తావ ఏవాయం భవితు మర్హతీతి - తతశ్చ పంచ మ్యర్థత్వే వివ తుణీమే వనిర్ధారణే షష్ఠీ సంభవ తీ
తి - యోగినామపి సర్వేషామితి - సామానాధి కరణ్యే న యోజనాయా మపి శబ్దస్య మంద ప్రయోజనత్వం
స్యాత్ - యోగినాంహి ప్రశంసా తదాసూచితా స్యాత్ - సాచ ప్రాగేవ ప్రతిపన్నత్వా దత్రన సూచన
మపేక్షతే - సముద్రాదపి విపు లోయ మిత్యాది వ్యవ హారే ష్వివ విపరీత ప్రతీతి శ్చస్యాత్ - అపి శబ్దస్య స
ముచ్చ యార్థత్వ ప్రసిద్ధి ప్రకర్ష వదత్రాపి సంభవ దపరిత్యాజ్యం యోగినా మపీత్య నేనైవ గతార్థత్వేన
సర్వ శబ్దశ్చ నాత్యంతా పేక్షితః - యదిచాపి స్సముచ్చయార్థత్వం సర్వ శబ్దస్యచ సముచ్చేతవ్యార్థాం
తర పరత్వం సంభవతి - అత స్త దేవో పాదాతు ముచితం- సంభవంతి చాత్రసర్వ శబ్దార్థ తయా తపస్వి
ప్రభృతయః ప్రసక్తాః - తెచన యోగి శబ్దేన సంగృహీతాః - ముఖ్యే సంభవతి చ తేన తల్లక్షణాయుక్తా -
యోగిభ్యో న్యూనానామపి తేషా ముపాదానం దృష్టాంతార్థ తయా త్యంతోచిత మేవ - యోగినాం త
పస్వి ప్రభృతీనాంచ సముచ్చయో వరత్వ సామ్య ప్రతిపాద నాపయి కత్వాదత్యం తాపేక్షితః - తదేతత్స
ర్వ మభి ప్రయన్నాహ - అపిసర్వే షామితి - ఉక్తేనన్యాయేనేతి ప్రకరణ వశాత్రైష్వ నంత గత త్వాదం
తర్భావ యితు మశక్యత్వా చ్చేతిభావః - తపస్వ్యాది సంగ్రహాభి ప్రాయం వక్తుం ఫలిత మన్వయమాహ-
యోగిభ్యశ్చేతి - యుక్తతమఇతి అధిక ఇత్యర్థః - యద్వా, యోగినాం తపస్వి ప్రభృతీనాంచ యథాస్వ
య ముపయుక్త త్వాత్తేభ్య స్సర్వేభ్య అయ మతిశయితో పాయ యుక్త ఇత్యర్థః - అథవా యోగ్యతమ
ఇత్యర్థః - ఏత దఖిల మభి ప్రేత్య శ్రేష్ఠతమ ఇతి వక్ష్యతి యోగిభ్యోపి న్యూన తమా స్తపస్వి ప్రభృ తయః
కిమర్థ మత్ర సంగృహ్యంత ఇత్యత్ర దృష్టాంతార్థ తాం విశదయతి - తదపేక్ష యేతి - లౌకికోదాహర
ణేన దృఢయతి - మేర్వపేక్ష యేతి - నన్వ వరత్వేన కశ్చిద్విశేష ఇత్యయుక్తం- తథా సతి తపస్వి ప్రభృతీనాం
యోగినాం చాత్యంత సమత్వ ప్రసంగాద స్తిహి విశేషో మేర్వపేక్షయాపి సర్షపానాం మాత్రయా న్యూనా
ధిక భావేనా వరత్వా వరతరత్వరూపః-తత్రాహ - యద్యపీతి - నైదానీం మిథస్తారతమ్యం నిషిధ్యతే - కింతు
మిథస్తారతమ్య వతామప్యత్యంతాతి శయితాపేక్షయా న్యూనత్వమాత్ర మవిశిష్టం - తావత్రైవ చావర త్వ వ్య
వహారో ప్యవిశిష్టో జాయత ఇతిభావః - మత్ప్రియత్వాతిరేకేణేతి - అహంప్రియః ప్రీతివిషయో యస్య
సమత్ప్రియః- తస్యభావ స్తత్వం - భక్త్యతిరేకేణేత్యర్థః - అనన్యసాధారణ స్వభావతయేతి- స్వాభిమత
భోగ్యమేవహి ధారకమితిభావః - బాహ్యేంద్రియశరీరా ద్యపేక్షయాత్ర మనసోంతరాత్మశబ్ద వాచ్యత్వం-

---

శ్రీ॥గీ॥భా॥ విశేషాశ్రయభూతం మనోఽభ్యంతరాత్మా - అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మయా వినా ఆత్మధారణాలాభాత్ - మద్గతేన మనసా) శ్రద్ధావాన్ అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన క్షణమాత్రవిశ్లేషాసహతయా మత్ప్రాప్తిప్రవృత్తౌ త్వరావాన్ యో మాం భజతే - మాం - విచిత్రానంత భోగ్య భోక్తృవర్గభోగోపకరణభోగస్థాన పరిపూర్ణ నిఖిల జగదుదయ విభవ లయ లీలం అస్పృష్టాశేష దోషానవధికాతిశయ జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్య శక్తి తేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణ గణనిధిం స్వాభిమతానురూపైక రూపాచింత్య దివ్యాద్భుత నిత్యనిరవద్య నిరతిశయౌజ్జ్వల్య సౌందర్య సౌగంధ్య సౌకుమార్య లావణ్య యౌవనాద్యనంతగుణనిధి దివ్య రూపం వాఙ్మనసా

భక్తికాష్ఠాదశాయాం శ్రద్ధాశబ్దస్యేచ్ఛాది మాత్రవిషయత్వమనుచితం - అత ఇష్టాకాంక్షాయాస్త్వరా విషయతామిచ్ఛాయాశ్చత్వరాహేతుం తీవ్రదశాపత్తిం దర్శయతి - అత్యర్థేత్యాదినా - భజనీయతయా నిర్దిష్టస్య శ్రుతిస్మృత్యాదిశతైర్వక్ష్యమాణ షట్కద్వయే నచోక్తానుపాసనోపయుక్తాకారానస్మామిత్యనేన వివక్షితాన్ దర్శయతి - విచిత్రేత్యాదినా వ్యాయయంత మిత్యంతేన - తత్రాపి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్య స్వరూప స్వభావ మిత్యంతాని విశేషణాని పరత్వపరాణి - అతః పరాణితు సౌలభ్యపరాణీతి వివేకః - తదుభయాభిధానంచ అతిసులభస్య తృణాదేరివ సులభస్య మహతోఽపి దేశస్యేతర వైకల్యేనానుపాదేయత్వాత్ - కారణవాక్యస్థానాం సద్బ్రహ్మాత్మాది సామాన్య శబ్దానామన్యథాసిద్ధ విశేషోపస్థాపక నారాయణపదార్థ పర్యవసానమభిప్రయన్ "జన్మాద్యస్య యతః" ఇతిసూత్రనిరూపితార్థేన "యతో వా ఇమాని" త్యాది వాక్యేన ప్రతిపాదితం జిజ్ఞాస్యస్య బ్రహ్మణో లక్షణం దర్శయిష్యమాణ జగత్కారణత్వ వైశ్వరూప్యాది ప్రైథవే ధనంజయసారథౌ దర్శయతి - విచిత్రేతి - కారణత్వ ముఖేన లీలా విభూతి యోగః ప్రతిపాదితః - అథ కారణత్వ శంకిత దోషవత్త్వ గుణవైకల్య శంకాని వృత్త్యర్థం శోధక వాక్యాది సిద్ధముభయలింగత్వం దర్శయతి - అస్పృష్టేతి - అస్పృష్టాశేష దోషేత్యస్య గుణవిశేషణత్వే దోషసామానాధికరణ్యాభావో వివక్షితః - గుణివిశేషణత్వే దోషాత్యంతాభావః - అథ శుభాశ్రయాప్రాకృత విగ్రహవిశిష్టత్వ ప్రతిపాదన ముఖేన దివ్యాభరణాయుధ మహిషీ పరిజన స్థానాది యోగముపలక్షయన్ నిత్యవిభూతి యోగం సూచయతి - స్వాభిమతేతి - ఏవముభయ విభూతి యోగాదుభయలింగత్వాచ్చ ఫలితం - కేవల పరత్వే వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యతయోపాసనాయోగ్యత్వమభిసూచితం - పరత్వాతిశయమాహ - వాఙ్మనసేతి - స్వరూపమీశ్వరత్వాదికమానందత్వాదికం వా - స్వభావస్తు నిరూపిత స్వరూప విశేషకా ధర్మాః - ఉక్తం పరత్వమేవ స్వరూపం వక్ష్యమాణం సౌలభ్యంతు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యోమాంసమేయుక్త

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పరిచ్ఛేద్య స్వరూప స్వభావ మపార కారుణ్య సౌశీల్య వాత్స ల్యౌదార్యమ హోదధిమ నాలోచిత విశేషా శేష లోకశరణ్యం ప్రణతార్తి హరమాశ్రిత వాత్సల్యై కజలధి మఖిల మ ను జ న య న వి ష య తాం గ త మ జ హ త్స్వ స్వ భా వం వ సు దే వ గృ హే ఽ వతీర్ణ మనవధి కాతిశయ తేజసా నిఖిలం జగద్భాసయంత మాత్మకాం త్యావిశ్వమా ప్యాయ యంతం - భజతే సేవతే - ఉపాస్త ఇత్యర్థః - సమేయుక్త తమో మతః సస ర్వేభ్య శ్శ్రేష్ఠ తమ ఇతిసర్వం

స్వభావ ఇత్యేకే - అవతార సౌలభ్య హేతూనాహ - అపారే త్యాదినా - ‘‘ప్రత్యేకమేషాంమహా దధిం- స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రాః - అభయం సర్వ భూతేభ్యః - సర్వ లోక శరణ్యాయ - యది వా రావణస్స్వయ’’ మిత్యాదిభి స్సిద్ధం దర్శయతి - అనాలోచితేతి - విశేష జాతి గుణ వృత్త విద్యాదిరూ పా ఉక్తాః - కారుణ్యాది గుణాః - ఏవం విధ శరణ్యత్వే హేతవః - శరణ్య శబ్దేనాభి గమనీయత్వముక్తం- తత్ఫల భూత విరోధిని రసనశీల తామాహ - ప్రణతార్తిహర మితి - సర్వ సాధారణతయా గుణాంతరైస్స హ నిర్దిష్ట మపి వాత్సల్య గుణం భూయోపి విశేష సంబంధాను సంధా నాయ విశేషతోవ తారేషు కార్య కరత్వ జ్ఞాపనాయ సాపరాధానా మభీత యజ్ఞానాది రహిత దశాయామపి స్వయమేవ రక్షక ఇతి ప్రదర్శ నాయ తత్ప్రీతి బంధక భూత పర మాత్మ వైముఖ్య నివృత్తయేచ పృథగను సంధత్తే -- ఆశ్రిత వాత్సల్య జలధి మితి - ఉక్తకారుణ్యాది గుణగణ ఫలితం ప్రకృతా వతార స్యావతా రాంతరా ద్వైలక్షణ్య మాహ - అఖిలే ॰ - ‘‘ అజోపి సన్నవ్యయా త్మే’’ త్యా దినా పూర్వోక్తం స్మారయతి - అజహదితి - అవతార విశేషమా శృతోహి మామిత్యా హేత్యభి ప్రాయేణాహ - వసుదేవేతి - తేజః కాంతి రూపావతార విగ్రహగుణ వి శేషాభ్యామవతార దశాయా మేవ పరత్వ సౌలభ్య వ్యంజకాభ్యాం ఉపాస కచిత్తా కర్షణ మభిప్రేత్యాహ- అనవధికేతి- అత్రాపి భాస్వరత్వం తేజస్తత ఏవానభి భవనీ యత్వ మపి సిద్ధం - కాంతిస్తు రామణీయకం లావణ్యా పర పర్యాయా చంద్రికా కల్పా ప్రభావా - అతఏవ హ్యాప్యాయ యంత మిత్యుక్తం - ఏతేన ‘‘ వి శ్వమాప్యాయయన్ కాంత్యే’’ త్యాదికం స్మారితం - భజతే ఇత్యస్య వివక్షితం వక్తుం ధాతు పాఠ పఠిత మర్థం తావద్దర్శయతి - సేవతే ఇతి - ‘‘ సేవాభక్తిరుపాస్తి ’’ రితి నైఘంటుక ప్రసిద్ధి మాశ్రిత్య వివక్షి తే శ్రుతి ప్రసిద్ధే స్థాపయతి - ఉపాస్త ఇత్యర్థ ఇతి - ‘‘యోగినామపి సర్వేషా’’ మిత్యుక్త వచన ద్వయం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥   తమోమతః ॥ ౪౭ ॥

ఇతిశ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
యోగాభ్యాస యోగోనామ షష్ఠోధ్యాయః
శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః

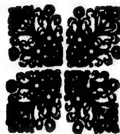
శ్రీ॥ గీ॥ భా॥   సర్వదాయథావస్థితం స్వతఏవ సాక్షాత్కుర్వన్ అహంమన్యే ॥ ౪౭ ॥

ఇతిశ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే
షష్ఠోధ్యాయః.
శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః.

సంకలయ్యాసక్త్వేభ్యఇత్యుక్తం - మేమత ఇత్యత్రా స్మచ్ఛబ్దాభి ప్రేతమాహ - సర్వమిత్యాదినా- అత్రాపి“యో వేత్తి యుగప”దిత్యాదిక మనుసంహితం- ... ...

ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్ర స్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకట నాథస్య వేదాంతాచార్యస్య
కృతిషు భగవ ద్రామానుజ విర చిత శ్రీమద్గీతా భాష్య టీకాయాం తాత్పర్య చంద్రి కాయాం
ష ష్ఠో ధ్యా య ః.
శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః

ప్రథమ షట్కం సంపూర్ణం.

మూ॥ యోగాభ్యాసవిధిర్యోగీ చతుర్ధా యోగసాధనం ।
యోగసిద్ధిస్స్వయోగస్య పారమ్యం షష్ఠఉచ్యతే ॥౧౦॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

నను అత్రపంచార్థా స్సంగృహీతాః- భాష్యేతు కథమేకః- ఇత్థంస్వశాసనప్రవృత్త్యా బహిర్వాసస్య నిత్యాదినా పంచమేప్రస్తుతో యోగాభ్యాస విధిరేవాత్రప్రపంచ్యతఇతి తత్ప్రధానోయ మధ్యాయః తదను బంధాః ప్రసంగా దన్యేప్రతిపాద్యంత ఇతి ఏతేనాధ్యాయాంతరే ష్వప్యనేకానుబంధ ఏకైకార్థః ప్రధానతమ ఇతి సూచితం - తద్యథా శ్రవణాధికారి తన్మోహశమనం కర్మయోగ కర్తవ్యత్వం తదవాంతర భేద స్తదంతర్గతజ్ఞాన విపాకో యోగాభ్యాస విధిః ప్రతిబుద్ధ ప్రాధాన్యం త్రివిధాధికార వేద్యోపాదేయ విభాగః - సప్రకారో భక్తి యోగో గుణవిభూత్యానంత్యం వైశ్వరూప్యదర్శనోపాయో భక్త్యారోహక్రమో విశుద్ధక్షేత్రజ్ఞవిజ్ఞానం - త్రైగుణ్యవిశోధనం పురుషోత్తమ వైలక్షణ్యం - శాస్త్రవశ్యత్వం శాస్త్రీయ వివేచనం సారోద్ధారఇతి- అతోత్రయోగాభ్యాస విధ్యనుబంధత్వేన యోగే చాతుర్విధ్యాది ప్రదర్శనం యోగీచతుర్ధా సర్వభూతస్థమాత్మాన మిత్యాదిశ్లోక చతుష్టయోదిత సమదర్శన చాతుర్విధ్యాత్ - తత్ర హ్యేవం భాష్యం - అథయోగవిపాకదశా చతుష్ప్రకారోచ్యతఇతి- ఏవంతత్రసమదర్శన విపాకక్రమోభిప్రేతః-ఆత్మనాం జ్ఞానత్వా నందత్వాదిభిరన్యోన్య సామ్యదర్శనం శుద్ధావస్థాయా మపహతపాప్మత్వాదిభి రీశ్వరేణసామ్యదర్శనం - పరిత్యక్తప్రాకృతభేదానా మసంకుచిత జ్ఞానైకాకారతయా ఈశ్వరేణ తదపృథక్సిద్ధ విశేషణత్వాదిభి రన్యోన్యంచ సామ్యదర్శనం - ఔపాధికైః పుత్రాదిభి రభిసంబంధసామ్య దర్శనంచేతి - యోగసాధనం అభ్యాసవైరాగ్యాదికంయోగసిద్ధిః- యోగభ్రష్టస్యాపి ప్రత్యవాయ విరహః పుణ్యలోకాద్యవాప్తి ర్విచ్ఛిన్నప్రతిసంధానాద్యనురూపవిశిష్ట కులోత్పత్తిరభిక్రమ నాశాభావేన క్రమాచ్ఛేషపూరణే నాపవర్గా వినాభావ ఇత్యేవం రూపా - స్వయోగస్య పారమ్యం భక్తిర్భగవతో వాసుదేవస్యభజన రూపోయోగోత్రస్వయోగ స్తస్యపారమ్యం స్వాపేక్షయోత్కృష్టరాహిత్యం - ఏతచ్చమధ్యమషట్క ప్రతిపాద్యమపి తత్ప్రస్తావనారూపేణ యోగినామపిసర్వేషా మితి ప్రథమషట్కాంతిమశ్లోకేనదర్శితం - తథాహి - తత్రభాష్యం - తదేవం పర విద్యాంగభూతప్రజాపతి వాక్యోదితం ప్రత్యగాత్మదర్శనముక్తం - అథపరవిద్యాం ప్రస్తౌతీతి ॥ ౧౦ ॥ ......*

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రీయైనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః ॥ శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే. సప్తమాధ్యాయః ప్రారంభః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రథమేనాధ్యాయషట్కేన పరమప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యస్య నిఖిలజగదేక కారణస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వభూతస్య సత్యసంకల్పస్య మహావిభూతేః శ్రీమతో నారాయణస్య ప్రాప్త్యుపాయభూతం తదుపాసనంవక్తుంతదంగభూతమాత్మజ్ఞానపూర్వకకర్మానుష్ఠానసాధ్యం ప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనోయాథాత్మ్యదర్శనముక్తం-ఇదానీం మధ్యమేన షట్కేన పరబ్రహ్మభూత పరమపురుష స్వరూపం తదుపాసనంచభక్తి శబ్దవాచ్యముచ్యతే-

షట్కసంగతిమాహ- ప్రథమేనేతి-పరమేత్యాదినా వక్తుమిత్యంతేన ద్వితీయషట్కార్థ ఉక్తః-తతః పరం ప్రథమ షట్కార్థః ప్రథమే నాధ్యాయషట్కేనోక్త మిత్యన్వయః-మాముపేత్యాదినా మర్థం దర్శయతి -పరమప్రాప్య భూతస్యేతి తేన పరిశుద్ధ జీవమాత్ర వ్యావర్తనం పరమప్రాప్యత్వేహేతుః పరబ్రహ్మత్వాదికం పరంబ్రహ్మ పరంధామేత్యాదికంవక్ష్యతి- పురుషోత్తమత్వప్రకారదాదీనా మర్థో నిరవద్యత్వం-ఏతేనాచిద్గతా వికారాః చిద్గతాః క్లేశాదయశ్చపరిహృతాః - అహంసర్వస్య ప్రభవ ఇత్యాదేరర్థమాహ నిఖిలేతి - చిదచిదాత్మకం సర్వంజగత్ప్రతినిమిత్తోపాదాన భూతస్యే త్యర్థః - ఏవం పరమ ప్రాప్యస్యైవ కారణత్వ ప్రతిపాదనాద్ధ్యేయ మాతీతమతన్నిరస్తం-నిమిత్తోపాదానత్వోపయుక్తం మత్తః పరతరమిత్యాద్యభిప్రేతం-సర్వజ్ఞత్వాదికంసర్వభూతస్య సర్వాంతర్యామి తయా సర్వశరీరకస్యేత్యర్థః - సర్వం సమాప్నోషితతోసి సర్వఇతి వక్ష్యతి - భూమిరాప ఇత్యాదినావిభూత్యధ్యాయాదినాచ వక్ష్యమాణంమహావిభూతిత్వం నారాయణశబ్ద నిర్వచనమపి పరమప్రాప్య భూతస్య మహావిభూతేరిత్యాదినా సూచితం-ఏతదుక్తం భవతి-"పరత్వాన్నిరవద్యత్వా త్తృప్త్యాదిత వేదనాత్। అంతరాత్మతయా దోషప్రతిక్షేపతః మత్వతః। భాగలీలార్థ నిస్సీమ విభూతిద్వయ యోగతః " శ్రీమత్వాదప్యుపాస్యోయం ప్రాప్యోనారాయణః పర " ఇతిప్రాప్త్యుపాయ భూయస్తదుపాసనమితి పరమాత్మోపాసన మేవతత్ర తు వ్యాయాత్తత్వాత్ప్రాప్త్యుపాయః జీవజ్ఞానం కర్మానుష్ఠానంచ తన్నిర్వర్తకత్వేన పరంపరయోపాయఇతి భావః - అంగప్రాప్యోర్వివేచనానంతరమంగిప్రాప్యయోః ప్రతిపాదనమితి సంగత్యభిప్రాయేణాహ-ఇదానీమితి - పూర్వోక్తాత్పరిశుద్ధాత్మనో వ్యావృత్తిం వక్ష్యమాణవైభవ సంగ్రహంచాభిప్రేత్యాహ - పర బ్రహ్మభూత పరమ పురుషస్వరూపమితి-ఏతేన తత్త్వపరేషు సామాన్య బ్రహ్మశబ్దస్య విశేషేస్థితి దర్శితా - అథ మోక్షోపాయ పరేషు వేదాంతవాక్యేషు వేదనోపాసనాది శబ్దానాంవిశేష పర్యవసానమాహ- తదుపాసనంచభక్తిశబ్దవాచ్యమితి- ఏవం వాక్యద్వయేన

శ్రీ ॥ గీ॥ భా ॥ తదేతదుత్తరత్ర “ యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదంతతమ్ । స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతిమానవ,, ఇత్యారభ్య “ విముచ్య నిర్మమశ్శాంతో బ్రహ్మభూయాయకల్పతే ।బ్రహ్మభూతఃప్రసన్నాత్మాన శోచతినకాంక్షతి। సమస్సర్వేషు భూతేషుమద్భక్తిం లభతేపరా,,మితిసంక్షిప్యవక్ష్యతే- ఉపాసనంతు భక్తిరూపాపన్నమేవ పరప్రాప్త్యుపాయభూతమితివేదాంతవాక్యసిద్ధం “తమేవవిదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి.“తమేవం విద్వానమృతఇహ భవతీ,,త్యాదినాభి హితంవేదనం “ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యోనిది ధ్యాసితవ్యః-ఆత్మానమేవ లోకముపాసీత.సత్త్వశుద్ధౌధ్రువాస్మృతిః.స్మృతిలంభే సర్వగ్రంథీనాం విప్రమోక్షః- భిద్యతే

షట్కద్వయ సంగ్రహ శ్లోకా వప్యర్థాద్వ్యాఖ్యాతౌ- తథాహి- “జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠేయోగ లక్ష్యే సుసంస్కృతే । ఆత్మాను భూతి సిద్ధ్యర్థే పూర్వ షట్కేన చోదితే । మధ్యమే భగవత్తత్త్వ యాథాత్మ్యావాప్తిసిద్ధయే । జ్ఞానకర్మాభి నిర్వర్త్యో భక్తి యోగః ప్రకీర్తిత,, ఇతి - ఆత్మ జ్ఞానపూర్వకత్వేనైవ సుసంస్కృత శబ్దో వ్యాఖ్యాతః - బుద్ధివిశేష సంస్కృతత్వంహి ప్రాగేవోపపాదితమ్-యోగలక్ష్యేఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే ఇత్యత్ర యోగో విషయాంతరేభ్యశ్చిత్త వృత్తినిరోధః తజ్జన్య సాక్షాత్కారస్త్విహాత్మాను భూతిశబ్దేనోచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్య మిత్యభి ప్రాయేణ యాథాత్మ్య దర్శన మిత్యుక్తమ్-తత్త్వ యాథాత్మ్య శబ్దవివరణం పర బ్రహ్మ భూతేత్యాది తత్త్వశబ్దోత్ర స్వరూప పరః- యాథాత్మ్యం యథావస్థితః ప్రకారః-భక్తేఃకర్మానుష్ఠానసాధ్యాత్మదర్శన హేతుకత్వం అష్టాదశే వక్ష్యతఇత్యాహ- తదేతదితి-నను తమేవ విదిత్వాతి మృత్యుమేతీత్యాది బలాద్వేదన మాత్రేణ మోక్షః ప్రతీయతే- అస్తునోపాసీతేతిబలాదుపాసన రూపేణ వేదనేన మోక్షః-తథాపి నభక్త్యా మోక్షఇతిక్వచిదపి శ్రుతమ్-కర్మసముచ్చ యశ్చ శ్రుతి సిద్ధో దుస్త్యజః-పరమ పురుష విషయస్యైవో పాసనస్య మోక్షసాధన త్వమిత్యపి దుర్వచమ్ - రుద్రేంద్రాద్యుపాసనస్యాపి మోక్షసాధన త్వేనాథర్వశిరఃప్రతర్దనవిద్యాదిషుశ్రుతేరిత్యాద్యాశంక్యాహ-ఉపాసనంత్వితి- ఉపాసనమేవ నతుజ్ఞానమాత్ర మిత్యేకా ప్రతిజ్ఞా - తత్రాపి భక్తిరూపాపన్నోపాసన మాత్ర మితి ద్వితీయా - ఏవంవిధ ముపాసనమేవ నతుకర్మ సముచ్చితమితి తృతీయా - తచ్చపరమ విషయ మేవేతి చతుర్థీ-ఏషాతుపరమప్రాప్త్యుపాయ భూతమిత్యనేన తత్క్రతున్యాయాత్సూచితా-వేదాంతవాక్యసిద్ధమితి ఏతచ్చతుష్టయమపి వేదాంత వాక్యైరేవ సిద్ధమ్-నతుకల్ప్యమ్-నాప్యపబ్రహ్మణ సాపేక్షమితిభావః - తత్రప్రథమాంప్రతిజ్ఞాంసమర్థయతే- తమేవేత్యాదినా- అవగమ్యత ఇత్యంతేన- శ్రోతవ్యోమంతవ్యఇత్యేతయోస్తురాగప్రాప్త శ్రవణమననానువాదరూపత్వాత్తత్పరిత్యాగేనద్రష్టవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇతివిధ్యంశఉపాత్తః-ధ్యానోపాసనశబ్దయోరత్రైకార్థ్యప్రదర్శనాయితు ముభయ విశిష్టవాక్యోపాదానం ద్రష్టవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇత్యనయోర్భిన్నార్థత్వప్రసిద్ధేరేకవాక్యస్థయోరేకార్థత్వే పౌనరుక్త్యాది దోషాచ్చ దర్శనం ధ్యానంచ పృథగేవ విహిత మితి శంకాయాం తయోరపి సామాన్య విశేష రూపతయైక్యమేవేతి దర్శయితుం స్మృతిమాత్రం దర్శన మాత్రంచ పృథక్సర్వ గ్రంథి మోక్ష హేతుతయా వదతోరేకైకార్థ్య విషయయోర్వాక్యయో రుపాదానం- ఏతదుక్తం భవతి- సమాన ప్రకరణ పఠితవిశేషే సామాన్య శబ్దానాం పర్యవసానన్యాయసిద్ధమ్-అతోత్ర వేదనాది సామాన్య శబ్దానాం ధ్యానోపాసన శబ్దవాచ్యే విశేషే పర్యవసాన మభ్యుపేత్యం- ధ్యానంచ తైల

శ్రీ॥గీ॥ భా॥హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః । క్షీయంతే చాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టే పరావరే,, త్యాదిభిరైకార్థ్యాత్స్మృతి సంతానరూపందర్శనసమానాకారం ధ్యానోపాసనశబ్ద వాచ్య మిత్యేవ గమ్యతే - పునశ్చ ,, నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేన- యమేవైషవృణుతే తేనలభ్య స్తస్యైష ఆత్మావివృణుతేతనూంస్వా,,మితివిశేషణాత్ పరేణాత్మ నావరణీయతా హేతుభూతం స్మర్యమాణ విషయస్యాత్యర్థ ప్రియత్వేన స్వయ మప్యత్యర్థ ప్రియరూపం స్మృతి సంతాన మేవోపాసన శబ్దవాచ్యమితిహినిశ్చీయతే - తదేవహిభక్తిరిత్యు చ్యతే. ,, స్నేహపూర్వ మనుధ్యానం

ధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరూపమిత్యర్థధ్రువాస్మృతిరిత్యాదిసిద్ధమ్- సాచధ్రువాస్మృతి స్సర్వగ్రంథి విప్రమోక్షహేతుతయావిహితా-దర్శనంచ తద్ధేతుతయా విహితం- నచేవ ముపాయద్వయం - గురులఘుతారతమ్యాత్ఫలస్యచావిశిష్టత్వాల్లఘావసతి నియమేన గురోరపరిగ్రహేణానుపాయత్వ ప్రసంగాత్ - సచ ద్వార ద్వారిభావః- ఏకస్మిన్వాక్యేవిశిష్టైక్య విధిసంభవే పృథగ్విధేః పరిగ్రహా యోగాత్- నచదర్శనేస్మృతిశబ్దేనోపచారః కశ్చిద్గుణః- అతోధ్రువాస్మృతిరేవదర్శనశబ్దేనవిశేషితా- స్మృతేశ్చదర్శనసమానత్వం నామ విశదతమతయాదర్శనసమానాకారత్వమేవ-భవతిచస్మృతేర్భావనాప్రకర్షాద్దర్శనసమానాకారతా-భీరుకాముకాదిషు యథా“వృక్షేవృక్షేచపశ్యామి చీరకృష్ణాజినాంబరమ్।గృహీత ధనుషంరామంపాశహస్త మివాంతక,,మిత్యాది-తథాలీనేవ ప్రతిబింబితేవలిఖితేవేత్యాది-ఏవంచస్మృతిదర్శనశబ్దయోరైకార్థ్యేసిద్ధేద్రష్టవ్యోనిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యనయో రేకవాక్యస్థ యోరపి సామాన్యవిశేష రూపేణైకార్థ్య మేవేతి - అథ ద్వితీ యాం ప్రతిజ్ఞా మపపాద యితుమాహ - పునశ్చేతి - ఏతదుక్తంభవతి - ,,నాయమాత్మే,, త్యాదినా కేవలశ్రవణ మననని దిధ్యాసన నిషేధః. అత్యంతనిషేధేత్వనేకప్రమాణ విరోధాత్ - ,, యమేవైష,,ఇత్యాదినాపి వరణీయత్వహేతుభూత స్వక్రియా సాధ్యో గుణవిశేషోభిధీయతే- ఈశ్వర స్వాచ్ఛంద్యమాత్రాభిధానే వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాది దోష ప్రసంగా చ్ఛాస్త్రానర్థక్యాచ్చ- తథాసిద్ధగుణాభిధానేపిశాస్త్రానర్థక్యమేవవిధేయాంతరాభిధేయాం భవతరాభావాత్ - సచ వరణీయతయా హేతు స్సాధ్యో గుణోభక్తిరేవ - ప్రియతమ ఏవహి వరణీయో భవ తి - పరమాత్మ విషయ ప్రీతిమానేవ పరమాత్మనా వరణీయః - ,, ప్రియోహి జ్ఞానినో త్యర్థ మహంసచ మమప్రియ,, ఇతి స్వవచనాదిభి స్తథావగతేరితి తస్యాశ్చ ప్రీతే స్స్వయమపి స్వాదుతమత్వ ముపాయాం తరే ష్వదృష్టపూర్వం దర్శయతి - స్మర్యమాణేత్యాదినా - ,,యాప్రీతి రవివేకానా,, మిత్యారభ్య ,,తేషు తేష్వచ్యుతాభక్తి రచ్యుతాస్తు సదాత్వయి । క్వనాక పృష్ఠగమనం పునరావృత్తిలక్షణమ్ । క్వజపోవాసు దేవేతిముక్తిబీజ మనుత్తమ,, మిత్యాదిభి ర్భగవద్భక్తే స్స్వాదుతమత్వం సిద్ధమ్- ,,స్మృతిస్సంతన్యతే యత్రే,,తివత్ - స్మృతేః సంతానో యత్రేతివా స్మృతిసంతాన శబ్దేన ప్రకృతం వేదనం విశేష్యతఇతి నపుంసకోపపత్తిః - పుల్లింగ తయావా పఠితవ్యం- అస్త్వేవం తథాపి భక్తేర్మోక్షోపాయత్వం కథమిత్యత్రాహ - తదేవహీతి - మహనీయ విషయే ప్రీతిరేవహి భక్తిరితి భావః - తత్ర ప్రమాణమాహ - స్నేహేతి - మహనీయ విషయేప్రీతిరేవహిస్నేహపూర్వమనుధ్యానమితిభావ్యమ్- అన్యథాస్నేహపూర్వస్యప్రియతమానుధ్యానస్యాపిభక్తిత్వప్రసంగాత్- ఏవంభక్తిరూపత్వానభ్యుపగమేశ్రుతిస్మృత్యోఃపరస్పరవిరోధః-అభ్యుపగమేతదుపబృంహ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుఞ్జన్మదాశ్రయః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ భక్తిరిత్యభిధీయతే,, ఇత్యాదివచనాత్ - అతః "త్వమేవంవిద్వానమృత ఇహ భవతి - నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే - నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా । శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా । భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తప,, ఇత్యనయోరేకార్థత్వం సిద్ధం భవతి - అత్ర సప్తమే తావదుపాస్యభూత పరమపురుష స్వరూపయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యా తత్తిరోధానం తన్నివృత్తయే భగవత్ప్రపత్తిరుపాసనవిధాభేదో జ్ఞానినశ్శ్రైష్ఠ్యం చోచ్యతే । * ॥ మయ్యాభిముఖ్యేనసక్తమనాః మత్ప్రియత్వాతిరేకేణ మత్స్వరూపేణ గుణైశ్చ చేష్టితేన మద్విభూత్యా విశ్లేషే సతి తత్క్షణాదేవ విశీర్యమాణస్వభావతయా మయి సుగాఢం బద్ధమనాః మదాశ్రయః స్వయం చ మయా వినా విశీర్యమాణతయా మదాశ్రయో మదేకాధారః

ణీయత్వోపబృంహణత్వాభ్యాం పరస్పరానుకూల్యమిత్యభిప్రాయేణాహ- అత ఇతి- వేదనశబ్దనిర్దిష్టస్య ముక్త్యుపాయస్య భక్తిరూపత్వాదిత్యర్థః - పరమపురుషవ్యతిరిక్తోపాయనిషేధముఖేన తజ్జ్ఞానవ్యతిరిక్తోపాయనిషేధశ్రుతౌ సిద్ధః- తద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయనిషేధస్మృతౌ చేత్ తద్భక్తివేదనశబ్దయోరైక్యార్థే ఘటతే- అన్యథా తు మిథో వ్యాఘాత ఇతి- ఏవం ప్రతిజ్ఞాద్వయం కణ్ఠోక్త్యోపపాదితం- అన్యత్ప్రతిజ్ఞాద్వయం త్వర్థాత్ స్థాపితమ్- తథా హి వేదనవ్యతిరిక్తనిషేధాత్ సముచ్చయపక్షో నిరస్తః- కర్మాపేక్షణం త్వంగతయేతి తత్తద్వాక్యార్థనిరూపణేన సిద్ధం భవతి- శ్వేతాశ్వతరపురుషసూక్తవాక్యవిషయయోరేకవిషయతయోపాదానాత్ సర్వశాఖాగత పురుషసూక్తవాక్యైకార్థ్యం సర్వోపనిషదాం దర్శితమ్ - తత్ర చ "మహాన్ప్రభుర్వై పురుషస్సత్వస్యైష ప్రవర్తకః,, ఇత్యాదిభిః తత్పురుషవిషయత్వమేవ వ్యక్తం - శివాదిశబ్దాస్తు శుద్ధిగుణయోగాదినా పరమపురుష ఏవ ముఖ్యాః- అథర్వశిరః ప్రతర్దనవిద్యావిష్వపి రుద్రేన్ద్రాద్యన్తర్యామిపరమపురుషోపాసనమేవ విధేయమితి స్థాపితం శారీరకే- తత్రేతి మధ్యమషట్క ఇత్యర్థః- ఉపాస్యభూతేత్యనేన ప్రకృతసంగతిస్సూచితా - ఉపాస్యభూతః పరమపురుషో హి షష్ఠాధ్యాయాన్తిమశ్లోకే మామితి ప్రసక్తః - ఏతేన "స్వయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధిశ్శరణాగతిః । భక్తిభేదః ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం సప్తమ ఉచ్యతే,, ఇతి సంగ్రహశ్లోకోఽపి వ్యాఖ్యాతః - అథ భజనీయతయా మామితి ప్రస్తుతమ్ - స్వాత్మానం భజననిర్వృత్తయే యథావస్థితముపదిశామీతి భగవానువాచ- మయ్యాసక్తేతి- ఆసక్తేత్యత్రోపాసనార్థమాభిముఖ్యముపసర్గవివక్షితమిత్యాహ- అభిముఖ్యేనేతి- తదేవ సహేతుకం ప్రపంచయతి- మత్ప్రియత్వేత్యాదినా- అహం ప్రియః ప్రీతివిషయో యస్య స మత్ప్రియః తస్య భావస్తత్త్వం- యద్వా, మమ ప్రియత్వాతిరేకేణ మత్ప్రియత్వాతిరేకేణేత్యర్థః - మద్విభూతిశబ్దేనాత్ర భగవదసాధారణ పరిజన పరిబర్హాదీని గృహ్యన్తే- న తు, విభూతిమాత్రం కదాచిదపి తద్విశ్లేషాయోగాత్ - యద్వా, విభూతిత్వేనానుభవో విభూత్యా విశ్లేషః - స్వరూపాదిభిరపి హి విశ్లేషో యథాభిలషితానుభవాభావః - ఏవం విశీర్యమాణస్వరూపతయేతి కార్యానుమేయ లక్షణశైథిల్యేనేత్యర్థః- తేన చాత్ర మనో విశేష్యతే- పౌనరుక్త్యప్రసంగం పరిహరన్ స్వయం చేత్యుక్తం - మదాశ్రయ ఇత్యత్రాబ్భక్ష ఇత్యాదావివావధారణం వివక్షితమితి దర్శయతి- మదేకాధార ఇతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ ॥అసంశయంసమగ్రంమాం యథాజ్ఞాస్యసితచ్ఛృణు ॥ ౧ ॥ జ్ఞానంతేహం సవిజ్ఞానమిదంవ
క్ష్యామ్యశేషతః। యజ్జ్ఞాత్వా నేహభూయోన్యత్ జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే ॥౨॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ మద్యోగం యుంజన్ యోక్తుం ప్రవృత్తో యోగవిషయ భూతం మామ సంశయంనిస్సంశయం
సమగ్రం సకలం యథాజ్ఞాస్యసి యేనజ్ఞానేనోక్తేన జ్ఞాస్యసి తజ్జ్ఞానమవహిత మనాః శృ
ణు ॥ ౧ ॥ అహంత్వే మద్విషయమిదంజ్ఞానం విజ్ఞానేన సహాశేషతోవక్ష్యామి విజ్ఞానం వివిక్తా
కార విషయంజ్ఞానం - యథాహం మద్వ్యతిరిక్తాత్సమస్తచిదచిద్వస్తుజాతాన్నిఖిల హేయ ప్ర
త్యనీకతయాఽనవధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణా నంత మహావిభూతి తయాచవివి
క్తస్తే నవివిక్త విషయజ్ఞానేన సహమత్స్వరూపవిషయజ్ఞానంవక్ష్యామి - కింబహునా ? యత్
జ్ఞానం జ్ఞాత్వా మయిపున రన్యత్ జ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే॥ ౨॥వక్ష్యమాణస్యజ్ఞానస్యదుష్ప్రాప

మదనుభవైక ధారక ఇత్యర్థః - యోగోప కారకం భజనీయ విషయ తత్వజ్ఞాన మిహోచ్యతే- నతుయో
గస్యో త్సాహా దనుష్ఠాన మిత్యభిప్రాయేణ యుంజన్నితి తత్రభిప్రేత మాహ - యోక్తుం ప్రవృత్తఇతి - ప్రా
రబ్ధాపరిసమాప్త రూపవర్తమానే ప్రారంభోత్ర వివక్షితఇతిభావః - యోగాత్పూర్వమేవ తత్వతో జ్ఞాత
వ్యత్వాత్ అర్థంయోగవిషయ భూతమిత్యుక్తమ్ - అసంశయం సమగ్ర మిత్యుభయం క్రియావిశేషణమ్- సమ
గ్రశబ్దో నిస్సంశయత్వాయ సర్వప్రకార విశిష్టత్వపరఇతి దర్శయితుం సకలపదం విశేష దర్శనేనహి సం
శయనివృత్తిః తచ్ఛృణ్విత ప్రతినిర్దేశ వశాదుత్తరశ్లోకా లోచనయా ఉక్తిశ్రవణ యోరేకవిషయత్వ సిద్ధే
శ్చాత్ర యథేతి శబ్దో జ్ఞానపర ఇత్యభిప్రాయేణ యేనం జ్ఞానేనోక్తేన జ్ఞాస్యసీత్యుక్తమ్ - ఉత్తర వక్ష్య మా
ణవాక్య ప్రతిపాద్యేనేత్యర్థః - శ్రూయమాణ విషయస్యా దృష్టచరత్వా చ్ఛ్రోతు రవ ధాన కరణం ప్రథ
మశ్లోక ప్రయోజనమితి దర్శయతి - అవహితమనా ఇతి (❊) త్వంశ్రుణ్విత్యుక్త మర్థం పున స్సావ
ధానత్వాతి శయ సం పాదనాయాహమపి సర్వజ్ఞ స్సర్వం వక్ష్యామీతి వదన్నసంశయం సమగ్ర మిత్యుక్త
మర్థం కించిద్విశదయతి - జ్ఞానం తేహమితిశ్లోకేన - జ్ఞాన విజ్ఞానశబ్దయోః పౌనరుక్త్య వ్యుదాసాయ ఉ
పసర్గసిద్ధం విశేషాం దర్శయతి - విజ్ఞానంహి వివిక్తాకార విషయం జ్ఞానమితి - అత్ర జ్ఞాన విజ్ఞాన శబ్దా
భ్యాం తజ్జనకవాక్యలక్షణా శ్రోతవ్యత్వ వక్తవ్యత్వేవా తజ్జనక వాక్యద్వారా తత్రోప చరితే జ్ఞానంజ్ఞాత్వే
త్యోదన పాకం పచంతీతివత్ - ఏతేన విజ్ఞానశబ్దస్య నిదిధ్యాసన విషయత్వం పరోక్తం ప్రత్యుక్తం - అర్థ
స్థితిపరిజ్ఞానం హ్యత్ర యజ్జ్ఞాత్వేత్యాదినాపి వ్యజ్యతే - అతస్స్వరూప నిరూపక నిరూపిత స్వరూప విశేష క
ధర్మ విషయతయా జ్ఞానవిజ్ఞాన శబ్దయో రపునరుక్తిః - ఉభయ లింగతయోభయ విభూతి విశిష్టతయాచ వ
క్ష్యమాణం వివిక్తత్వం దర్శయతి - యథాహమితి - నానా విధానవధికాతి శయా సంఖ్యేయ కల్యాణగు
ణగణశ్చ అనంతమహా విభూతిశ్చేతి పృథగ్బహువ్రీహిభ్యాం జ్ఞానం విజ్ఞాన గుణోపపన్నం కర్మాశుభం ప
శ్యతి వర్జనీయ మిత్యత్రాపి విజ్ఞానశబ్దే నైతదేవ వివక్షితమ్ - అతిశయిత విషయ జ్ఞాన స్యాన్యా నాదర
హేతుత్వాదశేషత ఇత్యేతస్యైవ వివరణ రూపం చోత్తరార్థం వ్యాఖ్యాతి - కింబహునేతి - ఇహ భూ
యః ఇత్యస్యార్థోయమయి పునరితి అవశ్య జ్ఞాతవ్య సమస్తాకారవిశిష్టమిహోపదిశామీత్యుక్తం భవతి (❊)
పునరపి ప్రకారాంతరేణ ప్రశంసాక్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వక్ష్యమాణస్యేతి - మనుష్య శబ్దోత్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే । యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తితత్త్వతః ॥ 3 ॥ భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖంమనోబుద్ధిరేవచ । అహంకారఇతీయంమే భిన్నా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తామాహ ॥ మనుష్యాశ్శాస్త్రాధికారయోగ్యాః తేషాంసహస్రేషు కశ్చిదేవసిద్ధిపర్యంతంయతతే - సిద్ధిపర్యంతం యతమానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవమాం విదిత్వామత్తస్సిద్ధయే యతతే- మద్విదాం సహస్రేషు కశ్చిదేవతత్త్వతోయథావస్థితం మాంవేత్తి - నకశ్చిదిత్యభిప్రాయః - "సమహాత్మా సుదుర్లభః" మాంతువేదన కశ్చనేతిహి వక్ష్యతే ॥ 3 ॥ అస్యవిచిత్రానంత భోగ్య భోగోపకరణ భోగస్థాన రూపేణావస్థితస్య జగతః ప్రకృతిరియం గంధాది గుణకపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాదిరూపేణ

నకారి విశేషాభిప్రాయః - దేవాదీనామప్యధికారస్య శారీరకే సమర్థితత్వాదత స్సిద్ధ్యర్థయతనయోగ్య మాత్రాభిప్రాయ ఇతి దర్శయతి - శాస్త్రాధికార యోగ్యాఇతి సిద్ధ్యర్థయతన మాత్రం ప్రాయేణ సర్వసాధారణ మతస్సిద్ధయ ఇత్యస్య కశ్చిదిత్యుక్త విశేషాన్వయాయ సిద్ధిపర్యంత మిత్యుక్తమ్ - మాంవేత్తీత్యుక్త వేదనస్య తదధీన సిద్ధిపర్యంత యతనార్థత్వాయ తతామపి సిద్ధానా మిత్యనువాదే నాభిప్రేతమిత్యాహ - మాంవిదిత్వా మత్తసిద్ధయేయతతఇతి- ప్రాప్యస్యైవ ప్రాపకత్వాదిక మిహతత్త్వం తత్త్వతఇతి విశిష్ట వేదనం సామాన్యతోఽపి వేదనమాత్రే సత్యేవహిభవతి- అతోయతతా మపిసిద్ధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తి మద్వి దిషు కశ్చిన్మాంతత్త్వతో వేత్తీతివాక్యద్వయ వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణ సిద్ధిపర్యంతం యతమానానా మిత్యాది వాక్యభేదః - కశ్చిన్మాం వేత్తీత్యత్ర కశ్చిదేవ వేత్తిన ద్వావితి వివక్షా వ్యాసభీష్మా ద్యనేక దర్శనాదయుక్తా కశ్చిద్వేత్త్యేవేతి వివక్షాచాత్ర నిరర్థకా - దౌర్లభ్య వచనవిరుద్ధాచ -అతోఽర్థస్వభావా ద్వాక్యాంతర సంవాదాచ్చ ఫలితం దుర్లభత్వా భిప్రాయం దర్శయతి - నకశ్చిదితి- (❈) ... ...

అథ భూమి రిత్యాది నానత్వహం తేషుతేమయీత్యంతేన స్వయాథాత్మ్య ముపదిశ్యతే - తత్ర ప్రథమం కార్యకారణ రూపా చిద్విలక్షణత్వం తచ్ఛేషత్వాది ముఖేనదర్శయతి- భూమ్యాదీనాం ప్రకృతికార్యాణామత్ర ప్రకృతిత్వేన ఉచ్యమానత్వా ద్వ్యష్టి సృష్ట్యపేక్షయా ప్రకృతిత్వమిహ వివక్షిత మిత్యభి ప్రాయేణాహ - అస్యేతి- కేచిదాహుః - "అష్టౌ ప్రకృతయ" ఇతిశ్రుతే రిహభూమ్యాది శబ్దైస్తన్మాత్రాణి గృహ్యంతే- మనశ్శబ్దేన మనసః కారణభూతోఽహంకారః- అహంకార శబ్దేనత్వహంకార వాసనాపదం,వ్యక్తం మూలకారణమితి - ఏవం సమస్త పదముఖ్యార్థ భంగక్లేశాద్వ్యష్ట్యపేక్షయా ప్రకృతిత్వం వరమితిభావః - యద్వా , ప్రకృతి శబ్దేన మూల ప్రకృతి రేవోచ్యతే - ద్రవ్యైక్యాత్సైవాష్టధావస్థి తేత్యుచ్యతే - ఏషాహి పూర్వమేకాహి పశ్చాదష్టధా పరిణతా- అత్రసోపదేశ ప్రవృత్తస్య ప్రకృతే రష్ట విధత్వా ద్యుపదేశేన సంగతిః - నచ స్వకీయత్వా త్తత్సంగతిః - తథాత్వే నేతః ప్రాగనుప దిష్టత్వాత్ - అతః ప్రత్యక్షాది సిద్ధ పృథివ్యాద్యాకార పరిణతాప్రకృతి రిహానూద్యతే - స్వస్యతద్విలక్షణత్వ, తచ్ఛేషిత్వ, తన్నియామకత్వాదిసిద్ధ్యర్థంమే ఇతి తస్యాస్వకీయత్వం విధీయత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం - మదీయేతి విద్ధీతి పృథివ్యా దీనామితరేతర వైషమ్యార్థంభోగ్యత్వసిద్ధ్యర్థమనుక్తానాంతన్మాత్రాణాంకార్య విశేషప్రదర్శ నాథంచ గంధాది గుణకేత్యుక్తమ్-ఏతేన భూతోక్తి స్తన్మాత్రోప లక్షణార్థే త్యపి దర్శితంతదభిప్రాయేణాకాశాదీత్యాది

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ప్రకృతిరష్టధా ॥ ౪ ॥ అపరేయమితి స్త్వన్యాం ప్రకృతింవిద్ధి మేపరామ్ । జీవభూతాం మహా
బాహో యయేదంధార్యతేజగత్ ॥ ౫ ॥ ఏతద్యోనీనిభూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ ।

శ్రీ గీ॥ భా॥మనః ప్రభృతీంద్రియరూపేణ మహదహంకార రూపేణచాష్టధా భిన్నా మదీయేతి విద్ధి॥ ౪ ॥
ఇయం మమా పరాప్రకృతిః, ఇత స్త్వన్యామితోఽచేతనా యాశ్చేతన భోగ్యభూతాయాః ప్ర
కృతే ర్విసజాతీయాకారాం జీవభూతాం పరాంతస్యా భోక్తృత్వేన ప్రధాన భూతాంచేతన
రూపాం మదీయాం ప్రకృతిం విద్ధి - యయేదమచేతనం కృత్స్నం జగద్ధార్యతే ॥ ౫ ॥ ఏత
చ్చేతనాచేతన సమష్టి రూప మదీయ ప్రకృతిద్వయ యోనీని బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతా న్యుచ్చా
వచ భావేనావస్థితాని చిదచిన్మిశ్రాణి మదీయాని సర్వాణిభూతానీత్యుపధారయ - మదీయ
ప్రకృతి ద్వయయోనీ నిహితాని మదీయాన్యేవ - తథా ప్రకృతిద్వయయో ని త్వేన కృత్స్నస్య జ
గతః తయో ర్ద్వయోరపి మద్యోనిత్వేన మదీయత్వేనచ కృత్స్నస్య జగతః అహమేవ ప్రభ
వోఽహమేవచప్రళయోఽహమేవచ శేషీత్యుపధారయ-

శబ్దోపి పఠ్యతే - తన్మాత్రాణాం భూతానా మప్య దూర విప్రకర్షాత్సంఖ్యా నివేశః-
మనశ్శబ్దః కరణభూతేంద్రియ వర్గోపలక్షణార్థ ఇతి దర్శయితుం మనః ప్రభృతీంద్రి
య రూపేణేత్యుక్తం - బుద్ధ్యహంకార శబ్దయో రత్రజ్ఞాన గర్వా ద్యర్థాంతర భ్రమ వ్యుదాసాయ తత్త్వవి
శేష విషయత్వం జ్ఞాపయతి - ఏవం సమష్టి వ్యష్టి తత్త్వ మఖిల ముక్తం భవతి - అత్ర సంబంధ సామా
న్య విహితాపి షష్ఠీ స్వస్వామి లక్షణ సంబంధ విశేష పర్యవసితా - (❈) ఏవ మచి ద్విలక్షణత్వం ప్రతి
పాదితమ్- అథ తథా భూతాజ్జీవాదపి విలక్షణత్వంప్రతిపాద్యతే - అపరే యమితి శ్లోకేన - అపరా అను
త్కృష్టా ప్రధాన భూతేత్యర్థః - తుశబ్దో త్యంత వైలక్షణ్య పరః - ఇతః పరమిత్యే తావతైవ స్వరూ
పభేదసు వచేప్యన్యశబ్దో వైజాత్య దృఢీ కరణార్థ ఇత్యభి ప్రాయేణాచేతనాయాఇత్యాదికముక్తమ్-॥భో
క్తా భోగ్యం॥మిత్యాదిశ్రుత్యను సారేణ భోక్తృత్వ భోగ్యత్వాభ్యాంపరత్వా పరత్వే దర్శితే - ఇదం జగది
తి ప్రమాణ సిద్ధ నిర్దేశా సంకోచా త్కృత్స్న మిత్యుక్తం - తత్రేదమితి పరాక్త్వ నిర్దేశేన సూచితమ్-
అచేతనత్వం ఇదంచ ధారణం జాగరాదిషు సంకల్పత ఇతి ప్రత్యక్షాదిసిద్ధమ్ - అన్యథాపి స్వరూపతో ధార
ణమితి (❈) ఏవం సమష్టిదశోక్తా ఏతద్యో నీనీత్యర్ధేనతు వ్యష్టిరుచ్యతే- అహంకృత్స్నస్యేతితు సమ
ష్టివ్యష్ట్యోః స్సంగతయోః కార్యత్వాది కథనం సర్వాణిభూతానీతి చిదచిన్మయః కార్య నిర్దేశా దేతచ్ఛ
బ్దః ప్రస్తుతప్రకారప్రకృతిపురుషపరామర్శీ - నతు పర ప్రకృతిమాత్రపరఇతి దర్శయతి - ఏతచ్చేతనేత్యాది
నా-ఏతేనస్వరూపతోనిర్వికారస్యాపి చేతనస్య దేవాది శరీరేంద్రియ తదధీన జ్ఞాన క్రియాభోగాది విశిష్టవే
షాపేక్షయా తత్పూర్వా చిత్కల్పా వస్థస్య ప్రకృతిత్వ ముపపన్న మితి సూచితమ్ - వ్యాఖ్యేయేమదీయాని
త్యేతన్నదృశ్యతే - తత్కథ మత్ర సిద్ధిశ్యాత ఇత్యత్రాహ - మదీయ ప్రకృతి ద్వయయో నీనీతి శబ్ద శబ్దా ప్ర
యోగేపి వాక్యార్థ సిద్ధావితి శబ్ద స్వకీయత్వ పరామర్శార్థ ఇతి భావః-భగవ దభి ప్రాయస్థ వచనాను
రూపత్వాదత్రమదీయ శబ్దోక్తిః - తథేత్యస్య తథాసతీ త్యర్థః - తస్యైవ వివరణం - ప్రకృతి ద్వయేత్యా
ది పూర్వోక్త శేషిత్వాది సముచ్చయార్థో వా తథా శబ్దః - ప్రభవప్రళయశబ్దా వత్రోత్పత్తి లయస్థాన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా ॥ ౬ ॥ (మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తయో శ్చిదచిత్సమష్టిభూతయోః ప్రకృతిపురుషయోరపిపరమపురుషయోనిత్వం శ్రుతిస్మృతిసిద్ధమ్ "మహానవ్యక్తేలీయతే. అవ్యక్త మక్షరేలీయతే. అక్షరం తమసిలీయతే. తమఃపరేదేవఏకీభవతి. విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతోదితే ద్వేరూపే ప్రధానం పురుషశ్చ విప్ర । ప్రకృతిర్యామయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్త స్వరూపిణీ । పురుషశ్చాప్యుభావేతౌలీయేతే పరమాత్మని । పరమాత్మాచసర్వేషా మాధారః పరమేశ్వరః । విష్ణునామాసవేదేషు వేదాంతేషుచగీయత,, ఇత్యాదికాహిశ్రుతిస్మృతయః॥ ౬ ॥ (యథాసర్వకారణస్యాపి ప్రకృతిద్వయస్యకారణత్వేన సర్వాచేతనవస్తు శేషిణశ్చే తనస్యాపి శేషిత్వేన కారణతయా శేషితయాచాహం పరతరః - తథా జ్ఞానశక్తిబలాది గుణ యోగేన చాహమేవపరతరః - మత్తోన్యత్ మద్వ్యతిరిక్తం కిఞ్చిజ్జ్ఞాన బలాది గుణాన్తర

పరా- నను "అజామేకాం- నిత్యో నిత్యానాం- ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీఉభావపి,, త్యాదిషు సత్సు కార్యవిషయే కృత్స్నశబ్దేన ప్రకృతి ద్వయస్యాపి సంగ్రహః కథ మవగమ్యత ఇత్యత్రాహ - చిదచిత్సమ ష్టీతి - ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మని ప్రళయ శ్రుతి బలాత్తయోస్తస్మాదుత్పత్తిరపి శ్రుతిసిద్ధైవ స్యాదిత్యభిప్రాయేణోపాదత్తే- మహానితి- ప్రకృతి పురుషయోః పరమాత్మనిలయోనామక్షీరే నీరస్యేవ వి భాగానర్హ స్సంశ్లేష విశేషః - తేనద్రవ్య స్వరూపస్యనిత్యత్వా దజామిత్యాదేరవిరోధః - ఉ క్తార్థే స్మృతి ముదాహరతి - విష్ణోరితి పరతోదితే పరతఉదిత ఇత్యర్థః - ఆర్షస్సంధిభేదః - య ద్వా, స్మృతి రపీయం ప్రళయ పరైవతత్ప్రకరణ స్థత్వాత్- దోఅవఖండన ఇత్యత్రదితె ఇతినిష్ఠాంతం ప దం పృథగ్భూతే ఇత్యర్థః - తేన ప్రళయదశాయామపిప్రధాన పురుషేశ్వరాణాం మిథస్స్వరూప భే దోస్త్యేవేత్యుక్తంభవతి - అదితెఇతివాపదచ్ఛేదః - అపృథగ్భూత ఇత్యర్థః - తేనవిభాగానర్హ సం శ్లేషఉక్తో భవతి-ప్రళయప్రకరణ స్థత్వాదత్రాపి పూర్వోత్తరోపాదేయ మానశ్రుతిస్మృతి సమానార్థ త్వాభిప్రాయాచ్చ స్వాభిమతార్థే స్ఫుటార్థకం వచన ముదాహరతి - ప్రకృతీతి (❋)........❋

మత్తః పరతర మిత్యత్ర పూర్వోక్తస్యైవార్థస్య వ్యతిరేకేణ దృఢీకరణమాత్ర పరత్వే మంద ప్ర యోజనత్వం అహం పరతర ఇత్యేవం రూపేణ పూర్వమనుక్తేశ్చత వ్యతిరేక నిషేధోపినాతీవోచితః- అ తోనుపదిష్టాపూర్వార్థ పరత్వమేవ శబ్దస్య సంభవద పరిత్యాజ్య మిత్యభిప్రాయేణాహ - యథేతి - పూ ర్వశ్లోకస్థ తథాశబ్దోత్రాను షక్తః . తతశ్చానంత మహావిభూతి యోగోనంత గుణయోగే దృష్టాంతిత ఇ త్యభిప్రాయేణాహ- తథాజ్ఞాన శక్తీతి- శేషిత్వే నేత్యంత మర్థస్థితి ప్రదర్శనం కారణతయాచశేషి తయా చేతి పరతరత్వ ప్రకారకథన మిత్య పునరుక్తిః - నస్వహ మేవేత్యవధారణ మశక్యమ్ - స్వస్మాత్పరతర నిషే ధేపి సమనిషేధా ప్రతీతే రిత్యత్రాహ - మత్తోన్యదితి-మద్వ్యతిరిక్తమితి-అయమభిప్రాయః-మత్తఇతి పంచమీ- న పరతర మిత్యనేనాన్వితా - తథాసత్యన్య శబ్దానన్వయప్రసంగాత్ - అతోమత్తోన్యత్పరతరం నాస్తీత్య న్వయే అహమేవ పరతరఇతి ఫలితమ్ - తతశ్చ సమాభ్యధికదరిద్రత్వ ముక్తం భవతీతి జ్ఞానబలాది గుణాంత ర యోగికించి దపీత్యనేన బ్రహ్మేశానా దయోధికారిణః పరిశుద్ధాత్మానశ్చ క్రోడీకృతాః - ఏవం భూమి రాప ఇత్యాదినా నిరపేక్ష ప్రకృతి పరిణామవాదః - కేవలచేతన సన్నిధి మాత్ర పరిణామిత్వం ప్రకృతి

(శ్రీ।గీ।మూ।ధనంజయ।) (మయిసర్వమిదంప్రోతం సూత్రేమణిగణాఇవ। ౭।)

(శ్రీ।గీ।భా।యోగిపరతరం నాస్తి।) (సర్వమిదం చిదచిద్వస్తుజాతం కార్యావస్థం కారణావస్థంచ మ చ్ఛరీరభూతం సూత్రేమణిగణవ దాత్మతయా ఽవస్థితే మయిప్రోత మాశ్రితం ॥యస్యపృథివీ శరీరమ్. యస్యాత్మాశరీరమ్ ఏషసర్వభూతాంతరాత్మా ఽపహతపాప్మాదివ్యో దేవఏకోనా రాయణః॥ ఇత్యాత్మ శరీరభావే నావస్థానంచ జగద్బ్రహ్మణో రంతర్యామి బ్రాహ్మ ణాది షు సిద్ధమ్। ౭।) అతస్సర్వస్య పరమపురుషశరీరత్వే నాత్మభూత పరమ పురుష ప్రకార త్వాత్సర్వ ప్రకారః పరమపురుష

పురుషయో రీశ్వరం ప్రత్యశేషత్వ వాదశ్చ నిరస్తః - మత్తః పరతర మిత్యనేనతుత్రిమూర్త్యైక్య సామ్యో త్తీర్ణత్వ వ్యక్త్యంతరత్వ ప్రవాహేశ్వరపక్షాః ప్రతిక్షిప్తాః (※) ... ... ※

అథ పూర్వోక్త సర్వోపాదానత్వ ప్రసక్తసవికారత్వ పరిహారార్థం పృథక్సిద్ధ ప్రకృతిపురుషాదివా ద నిరాసార్థంచ సర్వాధారకత్వ ముఖేనసర్వశరీరిత్వ ముచ్యతే -మయీత్యర్థేన సర్వమిద మిత్యనేనసర్వా వస్థ సమస్తచిద. చిద్వస్తు సంగ్రహ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం చిదచిద్వస్తుజాత మిత్యాది - సూత్రమణిగణ దృ ష్టాంతసామర్థ్యా త్ప్రోత మిత్యనేన తానప్రవేశా శ్రయా శ్రయిభావ ప్రతీతేశ్చేశ్వర శరీరలక్షణమపిసూచి త మిత్యభిప్రాయేణ మచ్ఛరీరభూత మిత్యాదికముక్తమ్ . ఏకస్యైవ సర్వాధారత్వమను ప్రవిష్టస్య గూఢ త్వ మాధేయభూత ప్రకృత్యాద్యధీన స్థితివిరహశ్చ సూత్రదృష్టాంతసిద్ధః- ప్రోతశబ్దేన సూత్ర వద్బహి వ్యాప్త్యభావప్రతీతి వ్యుదాసాయాహ- ఆశ్రితమితి- అత్ర సుబాలోపనిషద్వాక్యోపాదాన మంతర్యామి ణో నారాయణత్వ వ్యక్త్యర్థః మంతర్యామిబ్రాహ్మణానుక్త తత్త్వాంతర సంగ్రహార్థంచ- (※) ఏవం భూమిరాప ఇత్యాదినా భేదశ్రుత్యర్థ ఉపబృంహితః-మయిసర్వ మితితు ఘటకశ్రుత్యర్థః - అథ తేమభ యః నిర్వాహితాభేదశ్రుత్యర్థోఽప బ్రహ్మణం క్రియతఇత్యభి ప్రాయేణాహ - అత ఇతి- కేచిత్ మయి సర్వ మిదం ప్రోతమిత్యస్య రసాది ధర్మవిశిష్టేమయి ప్రోతమిత్యర్థః - తద్వివరణం రసోఽహ మిత్యాదీతి వ్యా చఖ్యుః తత్పరిహారాయాహ - సర్వస్య పరమపురుష శరీరత్వే నేతి - పరోక్తౌత్వా ధారాధేయభావ వైపరీ త్యాది దోష ఇతిభావః - ప్రకారవాచి శబ్దానాం ప్రకారిణి పర్యవ సానస్వా భావ్యం జాతిగుణాది శబ్దే ష్వపి సామాన్యత స్సిద్ధమితి దర్శయితుంప్రకారత్వోపాదానమ్-అభిధానంముఖ్యవృత్త్యాబోధనం-యద్యపి రసా ది శబ్దాలోకే నిష్కర్షకాః - ప్రయుజ్యంతే వ్యధికరణతయాచాత్రాపి ద్రవ్యోపాదానమ్- తథాపి రసా దీనాం పరమాత్మ శరీర భూతద్రవ్య ప్రకారకత్వేన పరమాత్మనః ప్రకారత్వాద్ర సాదిశబ్దానాంచాత్ర తత్స మానాధికరణతయా ప్రయోగాత్తత్ర నిష్కర్షకత్వన్నాస్తీత్య భ్యుపగంతవ్యమ్- అత్రద్రవ్యోపాదానంతు త త్ర తత్రద్రవ్యే ప్రధానభూత రసగంధాది ప్రకారభూతోఽహ మితి జ్ఞాపనార్థం ద్రవ్యప్రకారాణాంచత త్ప్ర కారత్వం కార్త్స్న్య వాన్యోపి భర్తీత్యాదిషు ప్రయుక్తమితిభావః-రసస్య పృథివ్యాంవృత్తావసత్యామప్యపాం రూపాది గుణాంతర సద్భావేపి రసోఽహ మప్స్వితి విశిష్యో పాదానం తేజస్తత్త్వాదబ్రూపపరిణామస్యపూర్వ తత్వా నుత్పన్న రసప్రధానత్వా దన్యత్రచ ॥అత్తగంధా తదాభూమిః- ప్రలయ త్వాయ కల్పతే॥ ఇత్యా దినాచ పృథివ్యాదీనాం గంధరసాద్య ధీనత్వ ముక్తమ్ - ఏవముత్తరత్రాపి ప్రాధాన్యతో విశేష నిర్దేశే

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ (రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః । ప్రణవస్సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు ॥ పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ । జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు ॥ బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్ । బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్ ॥ ౧౦ ॥ బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్ । ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవమవస్థిత ఇతి సర్వైశ్శబ్దైస్తస్యైవాభిధానమితి తత్సామానాధికరణ్యేనాహ ॥ (ఏతే సర్వే విలక్షణా భావా మత్త ఏవోత్పన్నాః మచ్ఛేషభూతాః మచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితాః - అతస్తత్ప్రకారోఽహమ్

యథోచితం భావ్యమ్ - ప్రభా స్వాశ్రయాతిరిక్త ప్రసారిత తేజోద్రవ్యవిశేషః ప్రభయైవ చన్ద్రసూర్యౌ జగదుపకార హేతుభూతౌ విదితౌ తత్ప్రధానౌ - సర్వేషాం వేదానాం బీజత్వాదినా తేషు ప్రణవః ప్రధానభూతః - పౌరుషం పురుషస్వభావః - యతః పురుషబుద్ధిరిత్యేకే - సన్తానపరం పరాహేతుభూతం రేత ఇత్యపరే. యద్వా పౌరుషం సామర్థ్యం కర్తృత్వ శక్తిరిత్యర్థః - తస్యైవ హి కర్తురాత్మనః కారకాన్తరేభ్యః ప్రాధాన్యం నృషు జీవేష్విత్యర్థః - యద్వా పౌరుషం పుంస్త్వమ్ - స్త్రీనపుంసక వ్యావృత్తః పుంస్త్వాదిస్వభావ విశేషః - నృశబ్దశ్చ పురుష పర్యాయః - పుణ్యో గన్ధ స్తులస్యాదిగన్ధః సురభి గన్ధమాత్రం వా తద్యోగేన హి పృథివీ సత్త్వోన్మేషస్య సుఖస్య వా హేతుర్భవతి - విభావసురత్రాగ్నిః - తత్ర చ తేజో దాహకత్వ శక్తిః - భూతశబ్దేనాత్ర శరీరిణో గృహ్యన్తే - సర్వశబ్దేనాత్ర బ్రహ్మశర్వాదీనామపి సఙ్గ్రహః - తేషు జీవనం ప్రాణనమ్ - ప్రాణస్థితిహేతుర్వా - యేన సర్వాణి భూతాని జీవన్తి భూతేషూపజీవనీయం వా రూపం సర్వభూతానాం సనాతనం బీజం ప్రకృతి తత్త్వమ్ - అథవా ప్రధాన ధర్మనిర్దేశ ప్రకరణత్వాద్బీజ శబ్దోఽత్రోపాదానత్వాఖ్య స్వభావపరః - సర్వేషాం పరిణామి ద్రవ్యాణాం స్వకార్య పరిణామసామర్థ్యమిత్యర్థః - అథవా బీజం ప్రరోహకరణం జఙ్గమస్థావర భూతానాం తత్తదుపాదాన ద్రవ్యమ్ - బుద్ధిరధ్యవసాయః జ్ఞానమాత్రం వా - తేజస్వినః ప్రతాపశీలాః - తేషాం తేజః అనభిభవనీయత్వం పరాభిభవసామర్థ్యం వా - తేజోఽభిమాన ఇతి కేచిత్ - ప్రాగల్భ్యమిత్యపరే - బలం ధారణాది శక్తిః - కామరాగవశాత్స్వకార్యే ప్రవృత్తస్య బలస్య పరపీడాదిహేతుత్వాద్ధర్మోపయుక్త శరీరాదిధారణమాత్రాదివిషయత్వాయ కామరాగవివర్జితమిత్యుక్తమ్ - కామ ఇచ్ఛా యాః కాష్ఠాప్రాప్తదశా - రాగ ఇచ్ఛా - యద్వా కామశబ్దః కామ్యపరః - తద్విషయో రాగః కామరాగః - భూతేషు దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితేషు జన్తుషు ధర్మావిరుద్ధః కామః స్వదార ప్రీత్యాది రసోఽహమిత్యాది సామానాధికరణ్యం సహేతుకముపపాదయతి - ఏత ఇతి - న చానేన తదధీనసామర్థ్య ప్రదర్శనార్థో రాజా రాష్ట్రమిత్యాదివదారోపః - ముఖ్యసమ్భవే వృత్త్యన్తరాయోగాదితి భావః - ఏత ఇత్యనేనేశ్వరవ్యతిరిక్తేతరశక్య క్రియత్వమభిప్రేతమ్ - సర్వ ఇత్యనేన బ్రహ్మరుద్రాదిభిరన్యైశ్చ క్రియమాణానామపి బ్రహ్మాదిశరీర పరమాత్మాధీనసృష్టత్వమహం కృత్స్నస్యేతి పూర్వోక్తం స్మారితమ్ - వక్ష్యమాణ రాజసతామసేభ్యో వైలక్షణ్యార్థముక్తం విలక్షణా ఇతి - మత్త ఏవ పృథగ్విధా ఇతి చ వక్ష్యతే - ఏతేన న విలక్షణత్వాదస్యేత్యధికరణార్థోఽపి స్మారితః - మత్త ఏవోత్పన్నా ఇత్యాది తత్తద్వ్యుత్పత్త్యనురూపం యథాసమ్భవం సామానాధికరణ్యహేతు

(శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భరతర్షభ ॥ ౧౧ ॥) యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసాస్తామసాశ్చ యే । మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి ॥ ౧౨ ॥ త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదం జగత్ ।

(శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మే వ్యవస్థితః ॥ ౧౧ ॥) కిం విశిష్యాభిధీయతే ॥ సాత్త్వికా రాజసాస్తామసాశ్చ జగతి దేహత్వేన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేన తత్తద్ధేతుత్వేన చావస్థితా యే భావాః తాన్ సర్వాన్ మత్త ఏవోత్పన్నాన్ విద్ధి తే మచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితా ఇతి చ - న త్వహం తేషు - నాహం కదాచిదపి తదాయత్తస్థితిః అన్యత్రాత్మాయత్తస్థితిత్వేఽపి శరీరస్య శరీరేణాత్మనః స్థిత్యావప్యుపకారో విద్యతే - మమ తు తైర్న కశ్చిత్తథావిధ ఉపకారః కేవలలీలైవ ప్రయోజనమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ తదేవం చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగన్మదీయం కాలే కాలే మత్త ఏవోత్పద్యతే మయి చ ప్రలీయతే మయ్యేవావస్థితం మచ్ఛరీరభూతం మదాత్మకం చేత్యహమేవ కారణావస్థాయాం కార్యావస్థాయాం చ సర్వశరీరతయా సర్వప్రకారోఽవస్థితః - అతః కారణత్వేన శేషిత్వేన చ జ్ఞానాద్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణైశ్చాహమేవ సర్వైః ప్రకారైః పరతరః మత్తోఽన్యత్ కేనాపి కల్యాణగుణగణేన పరతరం న విద్యతే-

గుణజాతిశరీరేష్వనుగతస్సామానాధికరణ్యహేతురపృథక్సిద్ధిరితి ప్రదర్శనాయోక్తమ్- మయ్యేవావస్థితా ఇతి- (*) రసోఽహమిత్యాదేః ప్రదర్శనార్థత్వం యే చేత్యస్యోపసంహారతాం చ దర్శయతి- కిం విశిష్యేతి- తత్తద్ధేతుత్వేనేతి సమష్టిదశాయా అపి సంగ్రహః - అయం చ దేహత్వాదివిభాగోఽనుభూయమానప్రకారానువాదః యచ్ఛబ్దాభిప్రేతః - సాత్త్వికత్వాదికం దేహాదిషు ప్రత్యేకమన్వితమ్ - అపిచ, "ప్రకాశః ప్రీతిరానందస్సుఖం సంశాంతచిత్తతా" ఇత్యాదయస్సాత్త్వికా భావాః - "అతుష్టిః పరితాపశ్చ క్రోధో మోహస్తథాక్షమే" ఇత్యాదయో రాజసాః- "అవివేకస్తథా మోహః ప్రమాదస్స్వప్నతంద్రితే" ఇత్యాదయస్తామసాః- ఏతే చాన్యత్ర ప్రపంచితా ఇహాభిప్రేతాః - మత్త ఏవేత్యవధారణేన నిమిత్తోపాదానైక్యం సాత్త్వికత్వాదినా వైచిత్ర్యశక్తిః తదుచితానేకనిమిత్తత్వాదిప్రతిక్షేపశ్చ కృతః - కారణత్వేన సహ సామానాధికరణ్యనిబంధననియమనగర్భం శరీరత్వేన సహ తదధీనత్వమపి సప్తమ్యా వివక్షితమితి దర్శయితుం మచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితా ఇత్యుక్తమ్ - న త్వహం తేష్విత్యత్ర వ్యాప్తిప్రతిక్షేపభ్రమనిరాసాయాహ - నాహమితి - కిమర్థమిదమప్రసక్తం ప్రతిషిధ్యత ఇత్యాశంక్యాహ - అన్యత్రేతి - తుశబ్దోఽత్ర శంకానివృత్త్యర్థః - సర్వోపకారనిషేధే తదుత్పాదనాదివైయర్థ్యపరిహారాయ తథావిధ ఇత్యుక్తమ్ - అభిప్రేతముపకారాంతరమహంశబ్దాభిప్రేతపరిపూర్ణత్వముఖేన దర్శయతి - కేవలేతి - (*) ఏవం స్వయాథాత్మ్యముపదిష్టమ్ - అథ త్రిభిరిత్యాదినా ప్రకృత్యాస్యతిరోధిముపదిశతి - అత్ర మామిత్యనేన భూమిరాపోఽనల ఇత్యారభ్యోక్తం యథావస్థితస్వరూపం గుణమయభావేభ్యః పరత్వప్రదర్శనాయానూదితమితి దర్శయితుమాహ - తదేవమితి - ఉత్పత్తిప్రలయయోరవిరోధస్సర్వేషు కల్పేషు తస్యైవ కారణత్వం చాభిప్రేత్యోక్తమ్ - కాలే కాల ఇతి - త్రిభిర్గుణమ[illegible]తి పదత్రయేణ దుఃఖమిశ్రత్వ, నశ్వరత్వ, సాతిశయత్వాదీని వివక్షితాని - రజస్తమోమిశ్రత్వా[illegible] ప్రసుఖదుఃఖమోహాత్మకా హి త్రయో గుణాః- కార్యత్వాదనిత్యత్వమింద్రియపరిచ్ఛిన్నత్వా[illegible]వః - మామేభ్యః పరమవ్యయమితి తు త్రిభిర్నిఖిల

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్ ॥ ౧౩ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవంభూతం మాం త్రిభ్యస్సాత్త్విక, రాజస, తామస గుణమయేభ్యో భావేభ్యః పరం మదసాధారణైః కల్యాణగుణగణైస్తత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చ పరముత్కృష్టతమమవ్యయం సదైకరూపమపి తైరేవ త్రిభిర్గుణమయైర్నిహీనతరైః క్షణధ్వంసిభిః పూర్వకర్మానుగుణదేహేన్ద్రియభోగ్యత్వేనావస్థితైః పదార్థైర్మోహితం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనావస్థితమిదం జగన్నాభిజానాతి ॥ ౧౩ ॥ కథం స్వత ఏవానవధికాతిశయానన్దే నిత్యే సదైక

(దుఃఖ) హేయప్రత్యనీకస్వరూపత్వ, నిరతిశయానన్దత్వ, నిత్యత్వాన్యభిప్రేతానీతి దర్శయతి- ఏవంభూతమితి- కారణత్వేన పితృత్వాదిభిస్తైః షిణం శేషిత్వేన శేషభూతానాముజ్జీవనమప్యాత్మలాభం మన్వానం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిరనిష్టనివర్తనేష్టప్రాపణయోరన్యనిరపేక్షం చేత్యేవం భూతశబ్దాభిప్రాయః - దుఃఖమిశ్రత్వాదివిశిష్టతయా ప్రస్తుతా ఏవ భావా ఏభ్య ఇత్యవధిత్వేన పరామృశ్యన్త ఇతి ప్రదర్శనాయ త్రిభ్య ఇత్యాదికముక్తమ్ - ఏభ్యః పరమిత్యత్ర తమసః పరస్తాదిత్యాదిష్వివ దేశాదివివక్షావ్యుదాసాయోత్కృష్టతోక్తిః - తత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చేతి సముద్రే గోష్పదమస్తీతివత్ - శ్రూయతే హి ,,యచ్చాస్యేహాస్తి యచ్చ నాస్తి సర్వం తదస్మిన్సమాహితం,, మితి- శబ్దస్పర్శాదిరూపేణ ప్రాకృతా భావా భోగ్యాః-పరమాత్మా తు జ్ఞానశక్త్యాదిగుణగణైస్స్వరూపసమవేతైశ్శబ్దాదివిసజాతీయానుకూల్యప్రకారైరప్రాకృతైశ్చ శబ్దాదిభిరప్రాకృతైశ్చ తైరేవ స్వపర్యన్తతాబాధాదప్రాకృతకల్పైః ప్రత్యేకం భోగ్యతాయామనవధికాతిశయ పరత్వవిశిష్టః ఇతి భావః-ఏవంనిర్దిష్ట భోగ్యతమస్వరూపస్యావికారిత్వేన కాలావచ్ఛేదనవ్యుదాసపరోఽవ్యయశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ-సదైకరూపమితి-తైరేవేతి-ఉక్తదోషత్రయయుక్తైరేవేత్యర్థః-త్రిభిరితి గుణాః పరస్పరన్యూనాధికభావేన అవస్థితా అప్యవినాభూతాః - తతశ్చ గుణత్రయమయానాం భావానాం దుఃఖమిశ్రత్వమవర్జనీయమితి భావః - నిహీనతరైరితి కర్మానురూపగుణత్రయమయభోగాస్తత్తత్కర్మానురూప్యేణ తుచ్ఛా ఇతి భావః - క్షణధ్వంసిభిరితి కర్మావసానే క్షణాన్తరం స్థాతుం న ప్రభవన్తీతి భావః - సనుసత్త్వేన కథం మోహః - ఇత్థం యథా విషసంపృక్తే ప్యన్నే మధుకప్రేక్షికో మందస్య భోజనాభిలాషముత్పాదయతి - తథా తత్తత్కర్మానురూపానర్థపర్యవసిత సుఖలవహేతుత్వేన యుక్తం సత్త్వస్యైవ మోహహేతుత్వమితి - సర్వశబ్దోఽత్ర దేవజాత్యనుప్రవిష్టబ్రహ్మరుద్రాదేస్సంగ్రహపరః-ఇదంశబ్దోఽనుభూయమానభోక్తృవర్గవైచిత్ర్యాభిప్రాయః- జగచ్ఛబ్దశ్చాచిద్విశిష్టచేతనవాచీత్యభిప్రాయేణ దేవేత్యాదికముక్తమ్- ,,బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా । విష్ణుమాయామహావర్తమోహాన్ధతమసావృతా ,,ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్- (❋)ఉక్తాయా మర్థస్థితౌ మోహ ఏవాయం నఘటత ఇతి శంకాయాం దైవీత్యాదికమవతారయతి-కథమితి-సర్వస్యేతి సత్త్వోత్తరతయా తత్త్వజ్ఞానప్రచ్యుతిరహితాయా దేవజాతేరితి భావః-ఉత్కృష్టాపకృష్టసన్నిధావ్యుత్కృష్టగ్రహణశీలతా భోక్తృవర్గస్యేత్యనేన సూచితా-హిశబ్దోఽత్ర దురతిక్రమత్వహేత్వర్థః- దేవేన నిర్మితా దైవీతి తద్ధితార్థః-దివ్ క్రీడేత్యాదిధాతోర్వ్యుత్పత్తిః-ఏతేన దేవాత్మశక్తిమితి శ్రుతిసూచనమ్-దైవీమమేతి శబ్దాభ్యాం మాయాప్రవర్తకస్య దేవపృథగ్విధా ఇతిచ ప్రత్యక్షస్య భేదభ్రమవ్యుదాసాయ మమైవేత్యుక్తమ్ - నహి స్వచ్ఛన్దేనాఘటితఘటనాసమర్థేత్యద్భుతస్వరూపం ప్రవర్తితా మాయా అనీశ్వరైస్తర్త

రా॥గీ॥మూ॥ (దైవీహ్యేషా

రా॥ గీ॥ భా॥ రూపే లౌకికవస్తుభోగ్యతా ప్రకారైశ్చోత్కృష్టతమేత్వస్థితేస్యస్యతాసాం హీనేషు గుణమయేష్వస్థిరేషు భావేషు సర్వస్యభోక్తృవర్గస్య భోగ్యత్వబుద్ధిరుపజాయత ఇత్యత్రాహ॥ (మమైషాగుణమయీ సత్త్వరజస్తమోమయీ మాయా యస్మాద్దైవీ - దేవేన క్రీడా ప్రవృత్తేన మయైవ నిర్మితా - తస్మాత్సర్వైర్దురత్యయా దురతిక్రమా - అస్యాః మాయాశబ్దవాచ్యత్వమాసుర రాక్షసాస్త్రాదీనామివ విచిత్రకార్యకరత్వేన - యథాచ ‘‘తతో భగవతా తస్య రక్షార్థంచ క్రముత్తమమ్ । అజగామ సమాజ్ఞప్తం జ్వాలామాలి సుదర్శనమ్ । తేన మాయాసహస్రంతచ్ఛంబరస్యాశుగామినా । బాలస్య రక్షతా దేహమైకైకశ్యేన సూదితమ్’’ ఇత్యాదౌ - అతో మాయాశబ్దో న మిథ్యార్థవాచీ - ఐంద్రజాలికాదిష్వపి కేనచిన్మంత్రౌషధాదినా మిథ్యార్థవిషయాయాః పారమార్థిక్యా ఏవ బుద్ధేరుత్పాదకత్వేన మాయావీతి ప్రయోగః - తథా మంత్రౌషధాదిరేవ చ తత్ర మాయా - సర్వప్రయోగేష్వనుగతస్యైకస్యైవ శబ్దార్థత్వాత్ - తత్ర మిథ్యార్థేషు మాయాశబ్దప్రయోగో

భూతైరపి లంఘయితుం శక్యత ఇతి సర్వైరిత్యస్య భావః - అత్యయశబ్దస్యాత్ర నాశార్థత్వవ్యుదాసాయాహ - దురతిక్రమేతి - దుఃఖేనాతిక్రమణీయా భగవత్ప్రపత్తిరహితైర్లంఘయితుమశక్యైవ - మాయాశబ్దస్య పరాభిమతమర్థం మాషయిష్యన్ స్వాభిమతమర్థం తావదాహ - అస్యా ఇతి - సత్యేష్వేవాసురరాక్షసాస్త్రాదిషు మాయాశబ్దప్రయోగో న మిథ్యాత్వనిబంధన ఇతి భావః - యథాచేతి - తేన మాయాసహస్రమిత్యత్ర న మిథ్యార్థవిషయత్వముత్ప్రేక్షితుమపి శక్యమ్ - మిథ్యాభూతస్య శస్త్రైః సూదనీయత్వాభావాదితి భావః - ఆదిశబ్దేన ‘‘మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాంచ శుభాశుభమ్ । దేవమాయేవ నిర్మితా,, ఇత్యాదిప్రయోగసంగ్రహః - అపిచ, దండనీతౌ సామాద్యుపాయచతుష్టయాదన్యే మాయోపేక్షేంద్రజాలరూపాస్త్రయ ఉపాయా ఉపదిష్టాః - తత్ర మాయా అన్యథాభూతస్య వస్తునోఽన్యథాకరణస్య శక్తిః - ఇంద్రజాలంత్వన్యథా ప్రతిభాసనశక్తిరితి విభాగః - తస్మాత్సత్యవిషయ ఏవ మాయాశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అత ఇతి - మాయాశబ్దప్రయోగస్య సత్యవిషయత్వాదిత్యర్థః - నను మిథ్యాభూతార్థప్రకాశకేషు తత్సంబంధాన్మాయావిశబ్దః ప్రయుజ్యతే - అతో మాయాశబ్దో మిథ్యార్థేఽపి ప్రయుక్త ఇత్యత్రాహ - ఐంద్రజాలికేతి - అసత్యత్వవదసత్యోత్పాదకత్వమపి న మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితి దర్శయితుం ‘పారమార్థిక్యా ఏవే’త్యుక్తమ్ - భ్రాంతిజ్ఞానమపి స్వరూపతః సత్యం ఆరోపితస్తు విషయో మిథ్యేత్యుచ్యతే - తథాప్యంతతో మిథ్యార్థసంబంధో నిమిత్తమిత్యత్రాహ - తథేతి - మంత్రౌషధాదేర్మిథ్యార్థస్య చ సన్నిధానే కింవిశేషనియామకమిత్యత్రాహ - సర్వేతి - సత్యేకశక్త్యైవ నిర్వాహే సంభవత్యనేకశక్తికల్పనాయుక్తేతి భావః - మిథ్యాభూతేష్వేవార్థేషు మాయామయమితి ప్రయోగో భవతి - తత్ర చ విచిత్రకార్యకారకత్వాభావాన్మిథ్యాత్వమేవ నిమిత్తమాశ్రయణీయమిత్యత్రాహ - తత్రేతి - అయంభావః - యత్ర సంబంధాద్గుణయోగాద్వా ప్రయోగో దుర్నిర్వాహః - తత్రాపి శక్త్యంతరకల్పనాగౌరవం సహ్యమ్ - సంభవతి చాత్ర పరంపరయా సంబంధః - మాయాకార్యజ్ఞానవిషయత్వాత్ - నచ మిథ్యాత్వే ప్రవృత్తినిమిత్తతయా స్వీకృతేఽస్త్రాదిషు తత్సంబంధగంధః తన్మిథ్యార్థస్య చ గుణాభావాదేవ

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ గుణమయీ మమమాయా దురత్యయా॥ ౧౩౪ ॥) (మామేవయే ప్రపద్యంతే

శ్రీ॥ గీ ॥ భా॥ మాయాకార్య బుద్ధివిషయత్వే నౌపచారికః, మంచాః క్రోశంతీతివత్ - ఏషాగుణ మయీ పారమార్థికీ భగవన్మాయైవ “ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వర” మిత్యాదిష్వభిధీయతే - అస్యాః కార్యం భగవత్స్వరూపతిరోధానం స్వస్వరూప భోగ్యత్వ బుద్ధిశ్చ - అతోభగవన్మాయయా మోహితం సర్వం జగద్భగవంత మనవధికాతిశయానందస్వరూపంనాభిజానాతి) ॥ ౧౩౪ ॥ మాయావిమోచనోపాయమాహ ॥ (మామేవ సత్యసంకల్పం పరమకారుణికమనాలోచిత విశేషాశేష లోకశరణ్యాం యేశరణం ప్రపద్యంతేత ఏతాం మదీయాం గుణమయీం మాయాంతరంతి-

---

తద్గుణ యోగో దూర నిరస్తః - అపిచ మిథ్యాభూతేషు శుక్తికా రజతాదిషు తత్ప్ర యోగాభావాన్మిథ్యాత్వ విశేషేనిష్కృష్యమాణే అస్మదుక్తఏవ విశేషేంత భవతీతి - “త్వంహిలోక గతిర్దేవనత్వాంకేచిత్ప్రజానతే । ఋతేమాయాం విశాలాక్షీం తవపూర్వ పరిగ్రహామ్ । యోగనిద్రా మహామాయే” త్యాది ష్వపి భగవతో విచిత్రకార్య విశేషోప యోగితయావా, ప్రకృతితత్వాభిమాని దేవతాత్వాదిరూపేణవా, మాయేత్యుక్తా - అతోయుక్తం విచిత్ర కార్యకరత్వమేవ మాయాశబ్ద ప్రవృత్తి నిమిత్తమితి - శ్రుతావపి విచిత్ర సృష్ట్యుపాదనే ప్రకృతౌ సత్యాయామేవ మాయాశబ్దః ప్రయుక్త ఇత్యాహ - ఏషేతి - మహేశ్వర శబ్దస్యాత్ర రుద్రవిషయత్వ భ్రమ వ్యుదాసాయ భగవచ్ఛబ్దః - శ్వేతాశ్వతరోప నిషది పురుషసూక్త ప్రత్యభిజ్ఞానా న్మహా పురుషశబ్ద స్సత్వప్రవర్తకత్వాదిభి భగవద్విషయత యైవ ప్రతీయతే - మహేశ్వర శివాదిశబ్దాస్తు తస్మిన్నవయవ శక్త్యా గుణయోగేనవా ప్రవృత్తాః రుద్రస్యాన్యత్ర కార్యత్వ కర్మవశ్యత్వ సంప్రతి పత్తే రితిభావః- మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాదితి నతత్ర ప్రకృత్యనువాదేన మాయాత్వం విధీయతే- కింతు, మాయా శబ్దార్థానువాదేన ప్రకృతిత్వమితివాక్య స్వారస్యావగతమ్-పూర్వత్రాస్మా న్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధ ఇత్యభిహితే - కేయం మాయేత్యాకాంక్షాయాం ప్రవృత్తత్వా దితిభావః - అస్మిన్ప్రకరణే మాయాశబ్దప్రయోగ నిదాన మాత్రోప యుక్త విచిత్రకార్యం దర్శయతి - అస్యాఇతి - తదేత దఖిల మభిప్రేత్య భగవద్యామున మునిభిరుక్తమ్ - “స్వయాథాత్మ్యంప్రకృత్యాస్యతిరోధిశ్శరణాగతి,, రితిచోద్య పరిహారతాం దర్శయన్నుప సంహరతి - అతఇతి- (❊) ప్రకృత్యాస్యతిరోధి శ్శరణాగతిరితి సంగ్రహ శ్లోకే తన్నివృత్యర్థ మిత్యధ్యాహర్తవ్య మితిదర్శయన్ననంతర గ్రంథ మవతారయతి - మాయావిమోచ నేతి - యచ్ఛాసనా దలంఘనీయ నిగళనం తన్నివృత్తిరపి తేనైవ కార్యానత్వన్యేనేతి మామేవేత్యవధారణా భిప్రాయం వ్యంజయతి - సత్యసంకల్పమితి - నహిబంధవిషయ ఏవహి సంకల్ప స్సత్యః - అపితు మోక్షవిషయోపీతి సఏవ ప్రపదనీయ ఇతి భావః - శక్తస్యాపి నిర్ఘృణస్య ప్రపత్త్యానకించి త్ప్రయోజన మిత్యత ఉక్తమ్ - పరమకారుణికమితి - కారుణికస్యాపిలోకవత్పరిగ్రాహ్యా- పరిగ్రాహ్యవిభాగకిమస్యాసహ్యాపరాధశాలినోజనస్య తత్ప్రపత్త్యేత్యత్రోక్త మనాలోచితేత్యాది- వాయస, శాఖామృగ, విభీషణ, ద్రౌపదీ ప్రభృతిషు చైతత్స్పష్టమ్ - “యదివారావణస్స్వయ,, మితిచ తదుక్తిః - ఏతామిత్య స్యాభిప్రేతమాహ - మదీయాం గుణ మయీమితి - అపీతిశేషః - ఉపాసన ప్రకరణత్వా ద్వక్ష్యమాణార్తాది చతుష్టయ సాధారణత్వా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మాయామేతాంతరంతితే ॥ ౧౪ ॥) నమాందుష్కృతినోమూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।
మాయయాపహృతజ్ఞానా ఆసురంభావమాశ్రితాః ॥ ౧౫ ॥ చతుర్విధాభజంతేమాం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ మాయాముత్సృజ్య మామేవోపాసత ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥) కిమితి భగవదుపాసనోపాదినీం భగవత్ప్రపత్తిం సర్వే నకుర్వత ఇత్యత్రాహ ॥ (మాందుష్కృతినః పాపకర్మాణో దుష్కృత తారతమ్యాచ్చతుర్విధానప్రపద్యంతే - మూఢానరాధమా మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితా ఇతి । మూఢాః విపరీతజ్ఞానాః పూర్వోక్త ప్రకారేణ భగవచ్ఛేషతైకరసమాత్మానం భోగ్యజాతంచ స్వశేషతయా మన్యమానాః-నరాధమాఃసామాన్యేన జ్ఞాతేపి మత్స్వరూపే మదౌన్ముఖ్యానర్హాః-మాయయాపహృతజ్ఞానాః-మద్విషయం మదైశ్వర్య విషయంచ జ్ఞానం ప్రసృతం యేషాంతద సంభావనాపాదనీభిః కూటయుక్తిభిరపహృతం తేతథోక్తాః - ఆసురంభావ మాశ్రితాఃమద్విషయం మదైశ్వర్య విషయంచ జ్ఞానం సుదృఢ ముపపన్నం యేషాం ద్వేషాయైవ భవతిత ఆసురంభావ మాశ్రితాః-ఉత్తరోత్తరాః పాపిష్ఠతమాః ॥ ౧౫ ॥ సుకృతినః పుణ్యకర్మాణోమాం శరణ ముపగమ్య మామేవ భజంతే-

---

చ్ఛోపాసనాంగ భూతా ప్రపత్తిరత్రోచ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - మాయా ముత్సృజ్యేతి - (❋) యేప్రపద్యంత ఇతివిశేష నిర్దేశే ప్రతిషేధాభిప్రాయేణా శంకతే- కిమితీతి - సుకృతిత్వందుష్కృతిత్వభేదః సాక్షాచ్ఛంకోత్తరం తత్తారతమ్య కథనం త్వత్యంత హేయాత్యంతోపాదేయాకార భేద జ్ఞాపనార్థమి త్యభిప్రాయేణాహ - దుష్కృతినఇతి - ఉత్తరశ్లోకస్థ చతుర్విధ పదమత్రాపిచతుర్విధ పురుషనిర్దేశ వశాదాకృష్య దర్శితమ్ - మూఢత్వాది విశేషణానా మేకస్మిన్నేవ సముచ్చయః కిన్నస్యాదితి శంకా వ్యుదాసాయ పద చతుష్టయ వ్యాఖ్యా మూఢత్వాపహృత జ్ఞానత్వయో ర్మధ్యేకాచిదవస్థానరాధమ శబ్దేన వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ - సామాన్యేనేతి - ఉపనిషదర్థ నిశ్చయాభావేపి సర్వ లోక ప్రసిద్ధేతిహాస పురాణాదిభిస్సామాన్య జ్ఞానంసుమేరు ప్రభృతిష్వివ సులభత్వాపరిజ్ఞానాదౌన్ముఖ్యానర్హత్వమ్- ఉత్పన్నస్యైవహి జ్ఞానస్యాపహారః సహివిచిత్రమోహజనకతయామాయాశబ్ద వాచ్యాభిఃకుదృష్టిబాహ్య ప్రసూత కూటయుక్తిభిరేవేత్యభిప్రాయేణాహ - మద్విషయమితి - ఆసురంభావమాశ్రితా ఇత్యేతదనపహృతజ్ఞాన విషయమిత్యాహ - సుదృఢముపపన్నమితి- నిపుణతమప్రతిపాదితప్రక్రియయాప్రమాణతర్కైఃర బాధ్యత్వేన నిశ్చిత మిత్యర్థః - అసుర సంబంధీభావ ఆసురోభావః- అసురాహి భగవంత మతిశయిత శక్తిం జానంతఏవ ద్వేషమాచరంతి-వక్ష్యతే చాసుర ప్రకృతీనాంభావష్షోడశే- "విష్ణు భక్తిపరోదైవో విపరీతస్తథాసుర" ఇతిన్యాయాచ్చాయ మాసురోభావో భగవతి ద్వేషఏవేత్యభి ప్రాయేణ ద్వేషాయైవ భవతీత్యుక్తమ్- యేషాముత్తరోత్తరేషాం జ్ఞానాంశేనాతి శయాదుత్కృష్టతమత్వ భ్రమస్స్యాదితి తన్నిరాసాయాహ- ఉత్తరోత్తరాఇతి- వివషోత్తి క్రమే దండభూయస్త్వమితిన్యాయేనజ్ఞాన ప్రకర్షఏవాత్ర పాపిష్ఠతమత్వహేతుః - జ్ఞానాతిశయేపి వైముఖ్యంచ ప్రాచీన పాపాతిశయాదేవేతిభావః- (❋) .... ❋

చతుర్విధా భజంత ఇత్యత్ర భజన పర్యవసితా ప్రపత్తిర్విధిత్సితా - పూర్వశ్లోకే తన్నిషేధాదత్ర తద్విధానస్యైవోచితత్వాదిత్య భిప్రాయేణ శరణ ముపగమ్యేత్యుక్తమ్ - సుకృతిత్వావిశేషే కథమధి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ జనాస్సుకృతినోఽర్జున । ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥ ౧౬॥ తేషాం జ్ఞానీ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తే చ సుకృతతారతమ్యేన చతుర్విధాః - సుకృతగరీయస్త్వేన ప్రతిపత్తివైశేష్యాదుత్తరోత్తరాధికతమా భవన్తి - ఆర్తః ప్రతిష్ఠాహీనః భ్రష్టైశ్వర్యః పునస్తత్ప్రాప్తికామః - అర్థార్థీ అప్రాప్తైశ్వర్యతయా ఐశ్వర్యకామః తయోర్ముఖభేదమాత్రం ఐశ్వర్యవిషయతయైక్యాదేక ఏవాధికారః - జిజ్ఞాసుః ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపావాప్తీచ్ఛుః - జ్ఞానమేవాస్య స్వరూపమితి జిజ్ఞాసురిత్యుక్తమ్ - జ్ఞానీ చ "ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్" ఇత్యాదినాఽభిహితభగవచ్ఛేషతైకరసాత్మస్వరూపవిత్ - ప్రకృతివియుక్తకేవలాత్మన్యపర్యవస్యన్ భగవన్తం ప్రేప్సుః భగవన్తమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానః ॥ ౧౬ ॥ తేషాం జ్ఞానీ విశిష్యతే-

కారిభేద ఇత్యత్రోక్తం -- సుకృత తారతమ్యేనేతి - తారతమ్యం వివృణోతి - సుకృత గరీయస్త్వేనేతి - విశ్వాసాదేస్సాధారణత్వేపి ప్రపత్తివైశిష్ట్యం ఫలేచ్ఛాభేదాత్- ఆర్తశబ్దోఽత్రార్తిమూల పూర్వస్థితి శైథిల్య పర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రతిష్ఠా హీనఇతి - అర్థస్యహి పరభజన మార్తి నివృత్త్యర్థమేవేత్యభిప్రాయేణాహ - భ్రష్టైశ్వర్యః పునస్తత్ప్రాప్తి కామఇతి - పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య ప్రబలత్వాజ్జిజ్ఞాసోః ప్రాగేవార్థార్థిన ఉపాదానమ్ - ఆర్తాత్తస్య విశేషం దర్శయతి - అప్రాప్తేతి అర్థశబ్దోఽత్రార్థనీయభోగవిశేషపరః-ఫలద్వారాహ్యధికారిభేదో విధీయతే - ఫలంచార్తస్యార్థార్థినశ్చైశ్వర్యమేకమేవ -యదాపుపస్తదవాన్తరభేదేన భేదక్లిప్తిః ప్రకారాన్తరమపి వక్తుంశక్యమిత్యత్రాహ- తయోరితి ప్రసిద్ధే సావాన్తర భేదేన విశేష వ్యపదేశ మాత్రమితిభావః - జిజ్ఞాసు శబ్దేన జ్ఞానార్థ మాత్రం కింనగృహ్యతే భగవన్తమేవవా- జిజ్ఞాసుః భక్తిశ్రద్ధాపిహితః కుతూహలమాత్రేణ భగవన్తం జిజ్ఞాసమానోవాయథైకతమద్వితమావయః-యామునం జిజ్ఞాసవో భక్తా ఇతి-"ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్ । ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్" ఇత్యుక్తాధికారిచతుష్టయే చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాయమానే జిజ్ఞాసురపి స ఏవ భవితుమర్హతి - తత్రాహ -ప్రకృతీతి-భగవన్తం జిజ్ఞాసోరన్తతో భగవానేవ ప్రాప్యతయా సిమత ఇతి నప్రుసుహానః భేదస్తస్ఫైరా చ్ఛాత్రాధికారిభేదః ప్రతిపాద్యతే -అతో జ్ఞానీ-బాహ్యపురుషార్థాభిలాషిణో నిర్దిష్టాః-భగవదర్థే చజ్ఞానీతి- జీవాత్మస్వరూపం బాధకానందస్వరూపం ప్రాప్యం చాన్యత్ర ప్రసిద్ధమ్ - అత్రాపి పరస్తాదధికారిభేదస్సమర్థయిష్యతే -అతః పరిశేషాదాత్మార్థి విషయోఽయం జిజ్ఞాసుశబ్ద ఇతిభావః - జ్ఞానార్థి వాచకే జిజ్ఞాసుశబ్దే కథమాత్మార్థిత్వం వ్యాక్రియత ఇత్యత్రాహ - జ్ఞానమేవేతి- జ్ఞానమిహ శుద్ధాత్మానుభవరూపం వివక్షితమితిభావః - జ్ఞానినోఽధికార్యం తరత్వానుగుణాన్వక్ష్యమాణాన్ విశేషాననుసంధాయ విశిష్ట జ్ఞానత్వం దర్శయతి- ఇతస్త్వన్యామిత్యాదినా -కేవలాత్మన్యపర్యవస్యన్నితి నగరం ప్రవివిక్షో రధ్వగస్య ఛాయాతరుమూలస్థాపవదాత్మానుభవ విలంబ ఇతిభావః - అత్ర జిజ్ఞాసోర్వక్తవ్యం సర్వముష్టమే ప్రపంచయిష్యామః - విశిష్ట జ్ఞానఫలభూతం పురుషార్థాన్తర పరిగ్రహమాహ- భగవన్తం ప్రేప్సురితి - తత్ర హేతుమాహ - భగవన్తమితి - భగవన్తమేవేత్యాత్మానుభవవిలంబాక్షమత్వమభిప్రేతమ్- (*) ఏవం భక్తభేదముక్తః- తత్ర ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి- తేషామితి-

శ్రీ గీ॥ మూ॥ నిత్యయుక్త ఏకభక్తిర్విశిష్యతే । ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహంసచ

శ్రీ గీ॥ భా॥ ఉతరః నిత్యయుక్త ఏకభక్తిరితిచ - తస్యహి మదేక ప్రాప్యస్య మయాయోగోనిత్యః - ఇతరయోస్తు యావత్స్వాభిలషిత ప్రాప్తిమయాయోగః - తథా జ్ఞానినో మయ్యేకస్మిన్నేవ భక్తిః- ఇతరయోస్తు స్వాభిలషితే తత్సాధనత్వేన మయిచ- అతస్సఏవ విశిష్యతే - కించ, ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహమ్ - అత్రాఽర్థశబ్దోభిధేయ వచనః - జ్ఞానినోఽహం యథా ప్రియః తథామయా సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినా ప్యభిధాతుం నశక్యత ఇత్యర్థః - ప్రియత్వస్యేయత్తారహితత్వాత్ - యథాజ్ఞానినా మగ్రేసరస్య ప్రహ్లాదస్య "సత్వాసక్తమతిఃకృష్ణే దశ్యమానోమహోరగైః । నవివేదాత్మనోగాత్రం తత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థితః" ఇతి- సోపి తథైవ

ఇమమేవార్థం పరస్తాదపి వక్ష్యతి - "చతుర్విధా మమ జనా భక్తా ఏవ హి తే శ్రుతాః । తేషామేకాన్తినః శ్రేష్ఠాస్తే చైవానన్యదేవతాః । అహమేవ గతిస్తేషాం నిరాశీః కర్మకారిణామ్ । యేతుశిష్టాస్త్రయో భక్తాః ఫలకామా హి తే మతాః । సర్వే చ్యవన ధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాక్" ఇతి- తేషామితి నిర్ధారణే షష్ఠీ - విశిష్యతే శ్రేష్ఠతమ ఇత్యర్థః - కిం ప్రశంసా మాత్రార్థమిదమితి శంక్యతే. కుత ఇతి - వైశిష్ట్య హేతు పరం విశేషణ ద్వయమిత్యాహ - నిత్యయుక్తః ఏకభక్తిరితిచేతి-జ్ఞానినోహీత్యాది-ప్రాపకస్య తస్యైవ ప్రాప్యత్వాత్ ఫల దశాయామపి యోగోనువృత్త ఇత్యర్థః - ఆర్తస్యార్థార్థినశ్చైకాధికారిత్వ నిర్ణయాదితరయోరితి ద్వివచనం - ఏతేనార్థార్థినః ఫల దశాయాం పరమాత్మనో భోగ్యతయానుసంధానం నాస్తీతి సిద్ధమ్ - ఏకస్మిన్ భక్తిర్యస్యస ఏక భక్తిరితి వ్యధికరణ బహుప్రీహిః - ఏకశబ్దాభిప్రేత ముపాస్య ఫలయోరభేదం దర్శయితుమేకస్మిన్నేవేత్యవధారణమ్ - ప్రియో హీత్యాదినా హేత్వంతర ముచ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - కించేతి - అతిశయితత్వాష్ఠా వస్తుమాహ-అర్థశబ్దోభిధేయ వచన ఇతి - అత్యర్థ మత్యభిధేయమ్ - అభిధేయాతిక్రమణం చాత్రాభిధేయాంతరాద్వైలక్షణ్యమ్ - తచ్చాభిధాతు మశక్యతేత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానినోహమితి- అభిధాతుమశక్య మిత్యస్యేశ్వర వచనత్వాత్తేనాప్యశక్యమితి ఫలిత మిత్యభి ప్రాయేణోక్తమ్ - మయేత్యాదినా - నను సర్వజ్ఞేన యదజ్ఞాతం తదసదేవస్యాద్యత్రచాసావశక్తస్తత్ర చానీశ్వరత్వం స్యాదిత్యత్రాహ - ప్రియత్వస్యేతి- గగన కుసుమాది వదసత్వ నిబంధన మజ్ఞానం నదోషాయ - అన్యథా భ్రాంతత్వ ప్రసంగాత్ - ఇయత్తాయా అభావాదేవ తద్వాచకశబ్దోపినాస్తీతి తత్ప్రయోగోపినాశక్తి హేతురితి భావః - హిశబ్ద ద్యోతితాం ప్రసిద్ధి ముదాహరతి -యథేతి - జ్ఞానినామగ్రేసరస్యేత్యనేనజన్మసిద్ధనిరతిశయ జ్ఞానవత్వం బాధకవచనాదిభిర్విభీషికాసహత్వైశ్చాకంపితత్వం వివక్షితమ్ - "కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దోణశ్చ నివృతివాచక" ఇతి కృష్ణశబ్దేనాత్ర నివృతిహేతుత్వాదికం వివక్షితమ్ - ప్రవాహేనాది కృష్ణావతారకృత కాళీయమర్దన సూచనం వా భక్తదుఃఖానాం కర్షణాద్వా కృష్ణః తీవ్రదుఃఖ హేతు సద్భావేపి దుఃఖానుభవాభావో నిరతిశయ ప్రీత్యంతరమత్తత యేతి భావః - ఆత్మజ్ఞానమపి తదానీం మృగ్యం కింపున గృహాదికల్పశరీరజ్ఞానమిత్యాత్మనో గాత్ర మిత్యస్యభావః - సచమమప్రియ ఇత్యత్రా ప్యత్యర్థ శబ్దస్సముచ్చయ సామర్థ్యాదర్థస్వభావాచ్చానుషక్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తథైవేతి - యథాహం త్రివిధ పరిచ్ఛేద రహిత నిరతిశయానంద స్వరూపో నంతగుణ

శ్రీ|గీ||మూ||మమప్రియః|| ౧౭ || ఉదారాస్సర్వఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్ | ఆస్థితస్సహియుక్తాత్మా
మామేవానుత్తమాంగతిమ్ || ౧౮||

శ్రీ| గీ|| భా||మమప్రియః || ౧౭ || సర్వఏవైతే మామేవోపాసత ఇత్యుదారాః వదాన్యాః - యేమత్తో
కించిదపి గృహ్ణంతి తేహిమమ సర్వస్వదాయినః - జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్ - తదాయ
త్తధారణో ఽహమితిమన్యే - కస్మాదేవం, యస్మాదయం మయావినాత్మ ధారణాసంభావ
నయా మామేవానుత్తమంప్రాప్య మాస్థితః అతస్తేన వినా మమాప్యాత్మ ధారణం నసంభవతి
తతోమమాప్యాత్మాహిసః || ౧౮ ||

విభూతి జ్ఞానినః ప్రియస్తథా యమేకఏవ జ్ఞానీమమ నిరతిశయ ప్రీతి విషయ ఇత్యుక్తం భవతి - సచమ
మప్రియ ఇత్యత్ర నిరతిశయ ప్రీతింకుర్వతోఽపి మహోదారస్యేశ్వరస్యాపి తత్ప్రీత్యుపాధికప్రీతికరణాద తృప్తి
స్సూచితేతి కేచిదాచార్యాః - (*) తేషామితి శ్లోకస్యార్థఏవోదారాఇత్యనేనాపిదృఢీక్రియతే- జ్ఞా
నినోత్యర్థ ప్రియత్వ వచనా దన్యేషామపి కించిత్ప్రియత్వం ఫలితమ్ - తదేవో దారాస్సర్వ ఇతిపాదేనవి
శదీకృతమ్ - తదేవో పాయత్వస్య సాధారణ్యం మామేవో పాసత ఇత్యనేన దర్శితమ్ - ఉదార శబ్దస్యా
త్ర మందప్రయోజనో త్కర్ష మాత్రపరత్వ వ్యుదాసాయ ప్రసిధ్ద్యను రోధేనాహ - వదాన్యా ఇతిఅర్థి
త్వేనావస్థితానాం కథంవదాన్యత్వ మిత్యత్రాహ - యేమత్తఇతి - సకల ఫల ప్రదత్వ లక్షణం పరమోదా
ర్యమేవహి మమసర్వస్వమ్ - తచ్చ ప్రతిగృహీతృ సాపేక్షమ్- తదభావే కథంస్యా దిత్యుక్తంభవతి - మతమితి
నపుంసకత్వా న్నజ్ఞానీత్యనేనాన్వయః- మతఇతి పరోక్త పాఠస్త్వప్రసిద్ధః- తస్మాదితిశబ్ద ధ్యాహృతః - అ
యమర్థస్త్రయ్యంత సిద్ధాంత విరుద్ధోభవతు వామానా- కృష్ణసిద్ధాంత స్త్వయమితిభావః - ఆత్మశబ్దస్యా
త్రబహు ప్రమాణ విరుద్ధత్వా న్నతాదాత్మ్యాది విషయత్వమ్- తథాసతివ్యతిరేకనిర్దేశబాధశ్చ- అత స్తదభి
ప్రేతమాహ- తదాయత్తేతి- శరీరంప్రతిధారకోహ్యాత్మా - ప్రియత్వాతిశయప్రతిపాద నాయ సావధారణో
యమాత్మత్వారోపః- అస్మిన్నభిమాన మాత్రవాదే భవత్సిద్ధాంతే కింప్రమాణ మభిమత మిత్యాకాంక్షాయా
మాస్థిత ఇత్యాదిక ముచ్యతఇత్యాహ- కస్మాదేవమితి- హిహేతౌ-యుక్తాత్మేత్యాశంస నాయాంక్తః- పర
మాత్మ యోగాశంసా విశిష్టఏవ ఆత్మాయస్య సోఽత్రయుక్తాత్మా- తదేతదభి ప్రేత్యోక్తం మయా వినాత్మధార
ణా సంభావనయేతి- మదను సంధానాభావే సతి అర్థాంతరాను సంధాన ప్రవృత్తే రసమర్థ సంభావత
యేత్యర్థః- మామేవేతి- అయుక్తదశాయామసత్త్వమేవహిస్యాదితిభావః- మామేవోపాయభూతమేవసతుఫ
లాంతర లవమిత్యర్థః - ప్రాప్యమితి- గతిశబ్దోత్రగంతవ్య పరః- అస్త్వేవంతదాయత్తధారణో యథాప్ర
మాణమ జ్ఞానీతతః కిమాయాతంభగవత స్తదాయత్తధారణత్వస్యేత్యత్రాహ- అతస్తేనవినేతి- సహృదయానాం
మదభిప్రాయవిదాంచైతద్వ్యక్తమిత్యభిప్రాయః- తథాహి "నతస్యాన్యః ప్రియతరఃప్రతిబుద్ధైర్మహాత్మభిః|
విద్యతేత్రిషు లోకేషు తతోస్మ్యేకాంతి తాంగతః | నారదే తద్ధితేనసత్యంవచనంసముదాహృతమ్ | నాస్యభ
క్తాత్ప్రియతరో లోకేకశ్చ నవిద్యతే,, ఇతి - తతోమమాత్మాహి సఇతిఆధారత్వాదివిశేషో స్యాత్మ లక్షణ
మితిభావః - ఐశ్వర్యాది కామా స్సంతఏవ మత్స్వరూప స్యాతిశయ హేతవః - జ్ఞానీతు మమ స్వరూపస
త్తాహేతురితి- స్వశక్తస్తుతి పరశ్లోకః- (*) ... ...*

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బహూనాంజన్మనామంతేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥నాల్పసంఖ్యాసంఖ్యాతానాం పుణ్యాజన్మనాం ఫలమిదం యన్మచ్ఛేషత్వైక రసాత్మయాథాత్మ్య
జ్ఞానపూర్వకం మత్ప్రపదనమ్ అపితు బహూనాం జన్మనాం పుణ్య జన్మనామంతే అవసానే
వాసుదేవ శేషత్వైక రసోహం తదాయత్త స్వరూప స్థితి ప్రవృత్తిశ్చ; సచాసంఖ్యేయైః క
ల్యాణగుణగణైః పరతరఇతి జ్ఞానవాన్భూత్వా వాసుదేవఏవ మమ పరమప్రాప్యం ప్రాపకం
చాన్యదపి యన్మనోరథవర్తి సఏవ మమతత్సర్వమితి మాం ప్రపద్యతే మాముపాస్తే సమహా
త్మా మహామనాః సుదుర్లభః దుర్లభతరోలోకే - వాసుదేవస్సర్వమిత్యస్యాయమేవార్థః -
"ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహమ్ - ఆస్థితస్సహి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాంగతిమ్"మితి
ప్రక్రమాత్ - జ్ఞానవాంశ్చాయ ముక్తలక్షణఏవ - అస్యైవపూర్వోక్త జ్ఞానిత్వాత్ - "భూ
మిరాప" ఇత్యారభ్య "అహంకారఇతీయంమే భిన్నాప్రకృతిరష్టధా। అపరేయ మితస్త్వ
న్యాం ప్రకృతిం విద్ధిమేపరామ్। జీవభూతా" మితిహి చేతనా చేతనస్య ప్రకృతి ద్వయస్య
పరమపురుష శేషత్వైకరసతోక్తా - "అహంకృత్స్నస్యజగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా। మత్తః

పునరప్యుక్తజ్ఞానవత్వ స్యానేక జన్మసాధ్యపుణ్యఫలత్వేన దుర్లభ తరతయా జ్ఞానినాంశ్రైష్ఠ్యం దర్శ
యతి- బహూనా మితిశ్లోకేన- "యేజన్మకోటిభిస్సిద్ధాస్తేషామంతేత్రసంస్థితి"రితిభగవచ్ఛాస్త్రంజన్మాంతరస
హస్రేష్విత్యాదికాం స్మృతించానుసందధానఆహ- నాల్పేతి- బహూనాం జన్మనామిత్యత్ర నతావద్బహుజన్మ
సద్భావమాత్రం వివక్షితమ్- తస్యాత్రానుప యుక్తత్వాత్- నచబహు జన్మమాత్రస్య జ్ఞాన హేతుత్వ ముచ్య
తే- సర్వేషా మయత్నతోజ్ఞానిత్వ ప్రసంగాత్- అతః పుణ్య జన్మనామితి విశేషిత మీదృశ జ్ఞానవత్వ మేవం
భూత విశిష్టప్రపత్తౌ హేతురితి దర్శయితుం జ్ఞానవతోనేక జన్మభ్రమ వ్యుదాసాయచ జ్ఞానవాన్ భూత్వే
త్యుక్తమ్ - వాసుదేవ స్సర్వమితి సామానాధికరణ్యస్య బాధార్థ్యా సతాదాత్మ్యాది విషయత్వా యోగాచ్ఛ
రీర శరీరిభావాది నిర్వాహాదపిప్రకరణవిశేషసిద్ధస్యార్థస్యగ్రాహ్య తరత్వాత్పరమప్రాప్యమిత్యాదికముక్తమ్-
లౌకికంధారకాదిక మభిప్రేత్యాహ- అన్యదపీత్యాది"త్వమేవ మాతాచపితాత్వమేవ-మాతాపితా భ్రాతానివాస
శ్శరణంసుహృద్గతిర్నారాయణ" ఇత్యాదికమపీహాభిప్రేతమ్-ప్రపత్తేరత్రోపాసనాంగత్వాదాహ- మాముపాస్త
ఇతి-జ్ఞానినోపిస్వరూపమాహాత్మ్యంప్రమాణవిరుద్ధంపంక్తిపావనత్వాదిమాహాత్మ్యంసదపిప్రకృతేనాపేక్షితమ్-త
స్మాజ్జ్ఞాన విశేషాధీనమ్మాహాత్మ్యమిహ వివక్షితమిత్యాహ- మహామనాఇతి - ఫలాంతర పరస్యాపిభగవదు
పాసకస్య దుర్లభత్వాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ సుశబ్దఇతి దర్శయితుం దుర్లభతర ఇత్యుక్తమ్ - వాసుదేవస్స
ర్వమితి సామానాధికరణ్యస్య పరాభి మతమర్థం ప్రతిక్షిపన్ స్వోక్తందృఢయతి- వాసుదేవఇతి - అత్రహ్యు
పక్రమః ప్రాప్య భేద నిబంధనాధి కారి భేదపరః- అతః ప్రకరణవిరుద్ధః- ప్రకరణానుపయుక్తోవార్థః - ప్రి
కరణవిశేషసిద్ధోప యుక్తతమార్థే జాగరూకే నాదరణీయ ఇతి భావః - జ్ఞానవానిత్యత్రాపి నిర్విశేషాది
జ్ఞానజీవ మాత్రజ్ఞానాది వ్యుదాసాయాహ- జ్ఞానవాం శ్చాయమితి- ఉక్తలక్షణ వాసుదేవ శేషత్వైక రసస్వా
త్మవేదీత్యర్థః - ఉక్తలక్షణత్వే హేతుమాహ- అస్యైవ పూర్వోక్తజ్ఞానిత్వాదితి- జ్ఞానీచభరతర్షభేతిపూ
ర్వోక్తంజ్ఞానినకథ ముక్తలక్షణత్వ మిత్యత్రాహ - భూమిరాప ఇత్యారభ్యేతి- యద్వాపూర్వోక్త జ్ఞానిత్వా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥ ౧౯ ॥ కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయే,, త్యారభ్య ‘‘యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసాస్తామసాశ్చ యే । మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి,, ఇతి ప్రకృతిద్వయస్య కార్యకారణోభయావస్థస్య పరమపురుషాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వం పరమపురుషస్య చ సర్వైః ప్రకారైస్సర్వస్మాత్పరతరత్వముక్తమ్ - అతస్స ఏవాత్ర జ్ఞానీత్యుచ్యతే॥ ౧౯॥ తస్య జ్ఞానినో దుర్లభత్వమేవోపపాదయతి ॥ సర్వ ఏవ హి లౌకికాః పురుషాః స్వయా ప్రకృత్యా పాపవాసనయా గుణమయభావవిషయయా నియతాః నిత్యాన్వితాః తైస్తైస్స్వవాసనానురూపైః గుణమయైః కామైరిచ్ఛావిషయభూతైః హృతమత్స్వరూపవిషయజ్ఞానాః తత్తత్కామసిద్ధ్యర్థమన్యదేవతాః మద్వ్యతిరిక్తాః కేవలేంద్రాదిదేవతాః

దిత్యేకభక్తిత్వాదికం వివక్షితమ్- భూమిరాప ఇత్యాదినా హేత్వంతరోక్తిః- కార్యకారణోభయావస్థస్యేతి- కార్యకారణత్వరూపోభయావస్థావిశిష్టస్యేత్యర్థః - స్వరూపస్థిత్యాది తాదధీన్యం మయి సర్వం రసోఽహమిత్యాదిషు వ్యక్తముక్తం లక్షణత్వం నిగమయతి- అత ఇతి- స ఏవేతి వాసుదేవశేషత్వైకరసోఽహమిత్యాదినోక్త ఏవేత్యర్థః- లక్షణ ఏవం జ్ఞానవానిత్యభిధీయత ఇతి దర్శయితుం జ్ఞానీత్యుచ్యత ఇత్యుపసంహృతమ్ - (❈) కామైస్తైస్తైరిత్యాదేస్స్వర్గేయాంతి పరంతపేత్యంతస్య ప్రకృతసంగతిమాహ- తస్యేతి - దేవతాంతరఫలాంతరసంగాదికం ప్రతిబంధకమితి భావః - ‘‘జ్ఞానీ చ భరతర్షభే,, త్యుపక్రాంత ఏవ జ్ఞానీ - జ్ఞానీ బహువచనాసహోఽచం సర్వభూతాని సంమోహమితి వక్ష్యమాణం చానుసంధాయోక్తం సర్వ ఏవ హీతి- స్వయేతి ప్రాచీనస్వకీయానుభవజనితయా ప్రత్యాత్మనియతయా తదేకనిష్ఠఫలప్రసాధికయేత్యర్థః- వాసనాయా నియతవిషయేచ్ఛాజనకత్వాయోక్తం గుణమయభావవిషయయేతి - ఏతేన స్వభావపర్యాయః ప్రకృతిశబ్దోఽత్ర కామైస్తైస్తైరిత్యాదిసమభివ్యాహారాత్తత్తదిచ్ఛాహేతుభూతసహజవాసనావిషయ ఇత్యపిసిద్ధ్యర్థమ్ - నియతత్వం నామ దృష్టవ్యభిచారస్సంబంధ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ - నిత్యాన్వితా ఇతి - వీప్సాభిప్రేతమాహ - స్వవాసనానురూపైరితి - ‘‘లభతే చ తతః కామా,, నిత్యనంతరాభిధీయమానైకార్థ్యాత్ కామశబ్దోఽత్ర కర్మణి వ్యుత్పన్నః - హృతజ్ఞానా ఇత్యత్ర జ్ఞానశబ్దేన పూర్వప్రసక్తమేవ జ్ఞానం వివక్షితమితి ప్రదర్శయితుం హృతమత్స్వరూపవిషయజ్ఞానా ఇత్యుక్తమ్- తదేవ చాన్యదేవతాభజనకారణమ్- ఫలకారిణయోస్స్వరూపేణ సిద్ధత్వయోరపి సాధ్యసాధనభావోఽర్థసిద్ధ ఇతి దర్శయితుం తత్తత్కామసిద్ధ్యర్థమిత్యుక్తమ్- తైస్తైస్తత్తద్దేవతాభిర్దాతుమశక్యైరిత్యర్థః - ఇంద్రాది దేవతానామపి భగవత్పర్యంతానుసంధానే తత్తద్విశేషణవిశిష్టస్య భగవత ఏవ తత్తద్దేవతాత్వాదన్యదేవతాత్వం తథావిధానుసంధానరాహిత్యనిబంధనమితి జ్ఞాపనాయోక్తమ్ - మద్వ్యతిరిక్తాః కేవలేంద్రాదిదేవతా ఇతి- ఏతేన కామైస్తైస్తైరిత్యాదికమితరభక్తత్రయవిషయమితి పరోక్తం నిరస్తమ్- తత్తత్కామార్థమపి నిపుణైర్భగవానేవ ప్రపదనీయః- అత ఏవ హ్యాసంగృహీతమ్-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తంతంనియమమాస్థాయప్రకృత్యానియతాస్స్వయా॥ ౨౦॥ యోయోయాంయాంతనుంభక్తశ్శ్ర
ద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి । తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాంతామేవవిదధామ్యహమ్॥ ౨౧॥ సతయాశ్రద్ధయా

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తంతంనియమమాస్థాయతత్తద్దేవతావిశేషమాత్ర ప్రీణనాసాధారణం నియమ మాస్థాయ ప్ర
పద్యంతే - తాఏవాశ్రిత్యార్చయన్తే ॥ ౨౦ ॥ తాఅపి దేవతా మదీయా స్తనవః- "యఆదిత్యే
తిష్ఠన్యమాదిత్యోనవేద యస్యాదిత్యశ్శరీర" మిత్యాది శ్రుతిభిరపి ప్రతిపాదితా మదీయా
స్తనవ ఇత్యజానన్నపి యోయోయాంయాం మదీయా మాదిత్యాదికాం తనుం భక్తశ్శ్రద్ధయా
చితుమిచ్ఛతి - తస్య తస్యాజానతోపి మత్తనువిషయైషా శ్రద్ధేత్యహ మను సంధాయ తా
మేవాచలాం నిర్విఘ్నాం విదధామ్యహమ్ ॥ ౨౧ ॥ సతయానిర్విఘ్నయా శ్రద్ధయా

"ఐకాంత్యంభగవత్యేషాం సమాన మధికారిణా ,, మితి - అన్యథా "తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపం ఖనతి
దుర్మతి,, రితిభావః - తంతంనియమమితి - నియమోత్ర సంకల్పవిశేషాదిః- శ్రద్ధ యార్చితుమిచ్ఛతీతివక్ష్య
మాణ వశాదత్రాపిప్రపత్తే రర్చనాంగత్వందర్శయతి - తాఏవాశ్రిత్యార్చయంతఇతి - విశ్వాసగర్భ ఫలప్రి
దత్వ వర్ణనపూర్వకం తత్తత్కర్మభిః ప్రీణయంతీత్యర్థః - ప్రపత్తిస్స్వరూప సామర్థ్యా దవధారణసిద్ధిః-
తదేకోపాయతాయా శ్చేతిహితల్లక్షణమ్- (❋) ఏవం దేవతాంతర ఫలాంతర సక్తాఅపి తత్త దారా
ధన తత్ఫ లయో శ్శైథిల్యే సతి " అలాభేమ త్తకాశిన్య దృష్టార్తి ర్యత్కుకామిలే,, తిన్యాయేన అనర్థ హే
తుషు నిషిద్ధేషూ పాయేషు నిమజ్జే యురితి భయాత్పరమకారుణి కోహమేవ తత్త దారా ధన హేతు శ్ర
ద్ధావిఘ్న శాంతింతత్ఫలంచ ప్రయచ్ఛామీతిశ్లోకద్వయేనాహ - యోయఇతి - ఏకఏవేశ్వరో రామకృష్ణాద్యవ
తార వదాదిత్యాది విగ్రహ భాక్ - నతు చేతనాంతరమస్తీతి కుదృష్టిమత నిరాసాయాహ - తాఅపీతి - అ
యమభిప్రాయః - పూర్వశ్లోకే "ప్రపద్యంతేన్యదేవతా" ఇతినిర్దేశోనతావ దీశ్వరాసాధారణ విగ్రహవిశే
షవిషయ స్తస్వి శిష్టే శ్వర విషయోవా భవితు మర్హతి - తత్రాన్య దేవతాత్వ వ్యప దేశా యోగా ద్రా
మకృష్ణాదివదేవ - తతశ్చ చేతనాంతర విషయత్వ మవశ్యా భ్యుపగమనీయమ్ - "దేవాన్దేవయజో యాంతి
మద్భక్తాయాంతి మామపీ" తిచపృథగ్వక్ష్యతే - అతోత్ర తనుశబ్దః పూర్వోత్తర పరామర్శవశా చ్చేతనవి
శేష విషయఇతి సర్వాసాంచేతన విశేషరూప దేవతానా మీశ్వరశరీరత్వప్రదర్శనార్థంశ్రుతిముదాహరతి-
యఆదిత్యఇతి- నాత్ర తనుత్వేన భజనం వివక్షితమ్ - తథాసతి ప్రతర్దన విద్యాదిష్వివ పరమాత్మో పాసన
త్వప్రసంగాత్ - నతు మామభిజానంతి తత్త్వేనేతి వక్ష్యమాణత్వా చ్చేత్యభిప్రాయేణాహ - మదీయాస్తనవ
ఇత్యజానన్నపీతి - తర్హి, తనుత్వేనాత్రనిర్దేశోనుపపన్నో నర్థకశ్చయాంయాం దేవతామిత్యేవహి వక్త
వ్య మిత్యత్రాహ - తస్యతస్యేతి - యథానరపతే రాత్మస్వరూపమజానతోపి రాజశరీర ప్రసాధనాదికంకతుర
రంతతో రాజాత్మనైవఫలమితిన్యాయసూచనా దుపపన్నోత్ర తనుశబ్దఇతిభావః - జాతాయాశ్శ్రద్ధాయా
అచలత్వంనామ ప్రతిబంధకరాహిత్యేనఫల లాభాయనిరంతరసంతన్యమానత్వమిత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ - నిర్వి
ఘ్నామితి- (❋) సతయేతిశ్లోకేపి పూర్వవద్వ్యాప్తా భావ్యా- తఏత్యస్యప్రస్తుతోప యుక్తాకారపరా
మర్శిత్వ జ్ఞాపనాయ నిర్విఘ్నయేత్యుక్తమ్ - స్త్రీలింగేన దేవతా శబ్దేన తనుశబ్దేనచ పూర్వ నిర్దేశేపి
తస్యేతి పుల్లింగేన ప్రతినిర్దేశో బుద్ధిస్థ తత్తద్దేవపరః - "దేవాన్దేవయజోయాంతీ" తి హ్యనంతర ముచ్యత

[శ్రీ॥గీ॥మూ॥] యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే । లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్హి తాన్ ॥ ౨౨ ॥ అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్ ।

[శ్రీ॥గీ॥భా॥] యుక్తస్తస్యేంద్రాదేరారాధనం ప్రతీహతే-తతో మత్తనుభూతేంద్రాది దేవతారాధనాత్తానేవ హి స్వాభిలషితాన్కామాన్ మయైవ విహితాన్లభతే-యద్యప్యారాధనకాలే ఆరాధ్యేంద్రాదయో మదీయా స్తనవస్తత ఏవ తదర్చనంచ మదారాధనమితి న జానాతి- తథాపి తస్యవస్తుతో మదారాధనత్వా దారాధకాభిలషిత మహమేవ విదధామి ॥ ౨౨ ॥ తేషామల్పమేధసామల్పబుద్ధీనామింద్రాదిమాత్ర యాజినాం తదారాధనఫలమల్పంఅంతవచ్చ భవతి- కుతః? దేవాన్ దేవ యజో యాంతి యత ఇంద్రాదీన్ దేవాన్ తద్యాజినో యాంతి- ఇంద్రాదయోపి హి పరిచ్ఛిన్నభోగాః పరిమితకాలవర్తినశ్చ తత స్తత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాః-

ఇత్యభిప్రాయేణ తస్యేంద్రాదేరిత్యుక్తమ్ - యద్యపి తస్యా ఇతి పదచ్ఛేద శ్శక్య స్తథాపి రాధనమిత్యస్యోపసర్గ రహితస్య ఆరాధనే ప్రసిద్ధ్యభావా త్తదనాదరః- యద్వా, ఫలితోక్తిరియం రాధనమిత్యేవ పదచ్ఛేదః - తత ఇతి వ్యాఖ్యేయ నిర్దేశః - తద్వ్యాఖ్యానం మమతనుభూతేంద్రాది దేవతారాధనాదితి- అయమభిప్రాయః- తత ఇత్యస్యేంద్రాది పరత్వం మందమ్- మయైవ విహితానితి స్వస్యైవ ఫలదాతృత్వ వచనాత్- తత స్తన్నిమిత్త మేవాత్రాపేక్షితమ్- అత స్తస్యారాధన మీహత ఇతి ప్రధానతయా ప్రస్తుతపరామర్శ ఏవాయమితి- ఏవహితానిత్యత్ర హీత్యవ్యయమ్- సర్వత్రచ తచ్ఛబ్ద నిర్దేశా త్కామానిత్యత్రాపి తానితివిశేషణముచితంభగవతస్స మస్తాభిలషిత దాయిత్వసూచనా దపేక్షితంచ - హితత్వ వచనంచ ప్రకరణ విరుద్ధమ్ - "అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసా" మితి తన్నిందా ప్రవృత్తత్వా దిత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ - తానేవ హి స్వాభి లషితానితి- త్వద్విషయజ్ఞాన హీనస్యత్వయా ఫలదానం కథమిత్యత్ర మయైవే త్యవ ధారణా భిప్రేత మాహ - యద్యపీతి - ఏతదప్యత్ర స్మారితమ్ - యద్యపీ త్యవధారణార్థ మాహ - మదారధనత్వాదితి- "అహంహి సర్వ యజ్ఞానా" మిత్యేతదత్రభావ్యమ్ - "ఇష్టాపూర్తం బహుధాజాతం జాయమానం విశ్వంబిభర్తి భువనస్యనాభి" రితిచ శ్రుతిః - (*) యది భవత్ప్రసాదా త్తేషా మపి ఫల సిద్ధి స్తర్హి తత్ర కోవిశేషో భవదుపాసకేభ్య ఇత్యత్రోత్తరమ్- అంతవ త్త్విత్యాది- పూర్వార్ధే సంభవత్యేక వాక్యత్వే వాక్యభేదభ్రమనిరాసాయ తేషామల్పమేధసామితి సామానాధికరణ్యందర్శితమ్- తేషామితి-ఫలాల్పత్వ హేతుపరామర్శిత్వ్యాహ- ఇంద్రాదిమాత్రయాజినామితి- తత్ర హేతురల్పబుద్ధిత్వమ్ - అల్పేష్వింద్రాదిషు తదధీనఫలేషుచ మేధాబుద్ధి ర్యేషా స్తేల్పమేధసః- అల్పగోచరత్వాదల్పా మేధా యేషామితివా- అల్పమేధస్త్వాదేవ తత్ఫలస్యాప్యల్పత్వంసిద్ధమితికృత్వా ల్పమంతవచ్చ భవతీత్యుక్తమ్- దేవాన్ దేవయజ ఇత్యత్ర దేవశబ్దో గోబలీవర్దనయాన్మచ్ఛబ్దోక్తభగవద్వ్యతిరిక్త దేవపరః-అథవా మనుష్యాది సహపఠిత కర్మవశ్య దేవజాతి విశేషపర ఇత్యభి ప్రాయే ణేంద్రాది దేవాం స్తద్యాజిన ఇత్యుక్తమ్- కథ మింద్రాది ప్రాప్తిః ఫలస్యాల్పాస్థిరత్వ హేతురిత్యత్రాహ- ఇంద్రాదయోపి హీతి- అస్తు తేషామల్పభోగత్వ మస్థిరత్వంచ తతః కింతదు పాసకస్య భగవత్ప్రసాదాధీన ఫల లాభస్యేత్యత్రాహ - తత ఇతి- కేవలేంద్రాదియా జినాంత త్తదభిలషితం తత్సా యుజ్యాదిక మేవహిభగవాన్ప్రయచ్ఛతి- సాయుజ్యంచ సమాన భోగత్వ మేవ- తత ఇంద్రాది భోగస్య పరిమిత స్వరూపత్వా త్పరిమిత కాల

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దేవాన్ దేవయజోయాంతి మద్భక్తాయాంతిమామపి॥ ౨౩ ॥ అవ్యక్తంవ్యక్తిమాపన్నంమన్యంతే మామబుద్ధయః । పరంభావమజానంతో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తైస్సహ ప్రచ్యవంతే మద్భక్తా అపి తేషామేవ కర్మణాం మదారాధన రూపతాం జ్ఞాత్వా పరిచ్ఛిన్న ఫలసంగం త్యక్త్వా మత్ప్రీణనైక ప్రయోజనాః మాంప్రాప్నువంతి - నచపునర్నివర్తంతే “ మాముపేత్యతు కౌంతేయ పునర్జన్మ నవిద్యతే” ఇతిహి వక్ష్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఇతరేతు సర్వ సమాశ్రయణీయత్వాయ మమ మనుష్యాదిష్వవతారమప్యకించిత్కరం కుర్వంతీత్యాహ ॥ సర్వైఃకర్మభిరారాధ్యోహంసర్వేశ్వరో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావః పరమకారుణ్యాదాశ్రిత వాత్సల్యాచ్చ సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయా జహత్స్వభావఏవ వసుదేవసూను రవతీర్ణఇతి మమైవం పరంభావ మవ్యయ మనుత్తమ మజానంతః ప్రాకృత రాజసూనుసమానమితః పూర్వమనభివ్యక్త మిదానీం కర్మవశా

వతీర్ణత్వాచ్చ తత్సమాన స్తదుపాసక భోగోపి తథావిధఏవ భవేదితి భావః- మామితినిర్దిష్ట భగవత్స్వరూపస్య నిరతిశయానంద మయత్వాత్తత్సాధర్మ్యా మాగతస్యాపి నిరతిశయ భోగత్వం సిద్ధమ్ -సూత్రంచ“భోగమాత్రసామ్య లింగాచ్చేతి,,తన్నిత్యత్వాచ్చ తదుపాసకభోగస్యాపినిత్యత్వం దర్శయతి-నచపునర్నివర్తంత ఇతి- అత్రాభిప్రేతం వక్ష్యమాణవచనేన విశదయతి-మాముపేత్యేతి-అత్రాపిసూత్రం“అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దా,,దితి-మద్భక్తాయాంతిమామపీత్యత్రభగవతిఫలాంతరార్థినామపి మోక్షేవిశ్రమోనారాయణార్యైరుక్తః-తథాదేవతాంతరభక్తానాంఅపేక్షితార్థలాభఏవఫలమ్-భగవద్భక్తానాంతు నతావన్మాత్రఫలమ్- కింతు స్వభావప్రాప్తాదనభిసంహితాదపిపాపపరిక్షయా త్సత్వాధిక్యోన్మిలనేనశుద్ధేషుధర్మేషుశ్రద్ధోత్పత్త్యాశనైశ్శనైర్జ్ఞాన వైరాగ్యాదిలాభద్వారేణపూర్వోక్త భక్తివిశేషలాభాచ్చిరతరేణాపికాలేన భగవత్ప్రాప్త్యవశ్యంభావిత్వనిత్యఫలత్వ మిత్యభిప్రాయ ఇతి-ఇదంచ శాండిల్యసంహితాయామపిభాగవతాపచారసంగ్రహేప్రోక్తమ్- “భగవంతం సముద్దిశ్యతదేక శరణానరాః । కదాచిన్నవిహీయంతే కామ్యకర్మరతాఅపి ,,తి - (❈) నను ఫలాంతర దేవతాంతర వాసనయాహిత్వ ద్విషయజ్ఞాన ప్రతిబంధశక్తిః-త్వత్ప్రాప్త్యుత్కారాభావేహితదుపపత్తిః- త్వయికారుణ్యాది గుణప్రేరితే సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయావతారవశాదశేషజననయనగోచరే కథంత్వత్పరిత్యాగ ఇత్యత్రోత్తరంఅవ్యక్తంవ్యక్తిమాపన్నమిత్యాదీత్యభిప్రాయేణాహ-ఇతరేత్వితి- ఇతరేచతుర్విధ సుకృతిభ్యోన్యే-పరంభావ మిత్యనేనాభిప్రేతం నిరతిశయ పరత్వ సౌలభ్య రూపం స్వభావంచ దర్శయతి-సర్వైః కర్మభిరిత్యాది నావతీర్ణ ఇత్యంతేన-అజహత్స్వభావ ఇత్యవ్యయ శబ్దాభిప్రేతోక్తిః- అస్మాదుత్తమం నాస్తీత్యనుత్తమం అనవధికాతిశయ మిత్యర్థః- అత్రావ్యక్తం వ్యక్తిమాపన్న మిత్యేతత్సామర్థ్యాదవతారవిషయత్వమ్ - తత్రాపి మామిత్యస్యౌచిత్యాదవతార విశేష విషయత్వంచ సిద్ధమిత్యభిప్రేత్యోక్తం వసుదేవ సూనురవతీర్ణ ఇతి -ప్రాకృతరాజ సూనుసమాన మితిచ ఇదంసర్వావతారోపలక్షణతయావిశేషోదాహరణ మాత్రంవా-అవ్యక్తంవ్యక్తిమాపన్నమిత్యనయోరర్థాంతరభ్రమ వ్యుదాసాయాహ -ప్రాకృతేత్యాది- మందమతి బోద్ధవ్యతయా నింద్యమానోఽర్థోఽత్రాయమేవభవితు మర్హతీతిభావః -ఇతః పూర్వమనభివ్యక్త మిదానీమవతారాద్వ్యక్తత్వమపిప్రమాణసిద్ధమ్ - తత్కథమత్రప్రతిక్షిప్యతఇత్యత్రోక్తమ్ - కర్మవశా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మమావ్యయమనుత్తమమ్ ॥ ౨౪ ॥ నాహంప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః । మూఢోఽయంనాభిజానాతిలోకోమామజమవ్యయమ్॥ ౨౫ ॥

శ్రీ ॥ గీ॥ భా॥జన్మ విశేషం ప్రాప్య వ్యక్తిమాపన్నం ప్రాప్తం మామబుద్ధయో మన్యంతే – అతో మాంనాశ్రయంతే నకర్మభిరారాధయంతిచ ॥ ౨౪ ॥ కుతఏవన్నప్రకాశ్యత ఇత్యత్రాహ॥ క్షేత్రజ్ఞాసాధారణమనుష్యత్వాదిసంస్థాన యోగాఖ్యమాయయాసమావృతోఽహంనసర్వస్యప్రకాశః - మయి మనుష్యత్వాదిసంస్థాన దర్శనమాత్రేణ మూఢోఽయంలోకోమామతివాయ్వింద్రకర్మాణ మతి సూర్యాగ్ని తేజస ముప లభ్యమాన మప్యజమవ్యయం నిఖిలజగదేక కారణం సర్వేశ్వరంమాం సర్వసమాశ్రయణీయ త్వాయ మనుష్యత్వ సంస్థానమాస్థితం నాభిజానాతి॥ ౨౫ ॥

జన్మవిశేషంప్రాప్యేతి - ఉత్సర్గాపవాదాదినయాత్సంకోచ ఇతిభావః – అబుద్ధయ ఇత్యనేన పరమాత్మం తవ వతారాది విషయ శ్రవణ మననాది రాహిత్యం వైలక్షణ్య జ్ఞాపక లింగదర్శనేపి తదూహాశక్తి వైకల్యం చవివక్షితమ్-ఫలితమాహ -అతఇత్యాది- ఆశ్రయణమిత్యాత్రప్రపత్తిపూర్వకభజనంతదభావాచ్చతదంగతయా వర్ణాశ్రమాది ధర్మాంస్తుతి నమస్కారాదీంశ్చనకుర్వత ఇత్యాహ- నకర్మభిరితి- (❋) యది త్వమ ప్రతి హత సంకల్ప స్సాధి సంధికం సర్వసమాశ్రయణీయత్వా యావతీర్ణ స్తర్హికథం తత్ఫలాసిద్ధిరిత్యభి ప్రాయేణ శంకతే- కుత ఇతి- మాయాశబ్దస్తావ ద్విచిత్ర సృష్టి కరార్థ వాచితయా ప్రాగేవ ప్రపంచితః - త్రిగుణాత్మకయామాయయాసమావృతత్వంతుపరావస్థావ తారావస్థయో స్సాధారణమ్ - అసాధారణశ్చా వరణహేతు రత్రసంభ వేవక్తు ముచితః - సంకల్పాదిశ్చ సాధారణః - యోగశబ్దోపి సంబంధేప్రచుర ప్రయోగత్వాత్తదర్థః ప్రాప్తః – తత్సంబంధీ బాధ్యసిద్ధః - సచాత్రా చిత్యాత్ప్రదేశాంతరేషు ప్రసిద్ధత్వాచ్చ మనుష్యాది సంస్థానవేష భాషాదిరేవ తేనైవేంద్రజాల మాయావ్యవచ్ఛేదోపి సిద్ధఇత్యభి ప్రాయేణాహ - మనుష్యత్వాదీతి- ప్రకాశః పరస్వభావేనేతి శేషః - తర్హి తవైవాయ ందోష ఇత్యత్రోక్తం మూఢోయమిత్యాది -అధిగమ్యత్వాయా పాదితం మనుష్యత్వాదికం దుర్మతీనాం పరిత్యాగహేతు రభూత్- నచ,పారమేశ్వర స్వభావో మయా సర్వస్తిరోహితః - లోకోత్తర కర్మ తేజః ప్రభృతీనాం ప్రకాశనాత్ - కింత్వయం మందోలోకో యత్కించిత్సాధర్మ్యదర్శనా వృతేమయ్యాఖిలనిఖిలదోషత భావ మవగచ్ఛతీ త్యభిప్రాయేణాహ - మయీతి-మూఢః మయిమనుష్య త్వాదిభ్రమవిశిష్ట ఇత్యర్థః - మామితి- తదానీంతనోప లభ్యమానాకార నిర్దేశ సామర్థ్యాత్ప్రదేశాంతరోక్తత్వాచ్చ అతి వాయ్వింద్ర కర్మాణ మిత్యాద్యుక్తం పరావస్థస్యాజ్ఞానంసర్వేషాంప్రాప్తమేవహి- ఇహతు“పరంభావమజానంతో మమావ్యయమనుత్తమ”మితిమనుష్యత్వే పరత్వస్యాజ్ఞానముచ్యతే-తత్ర ప్రతిషేధ్యస్యాజ్ఞానస్య ప్రసంగార్థం లింగోక్తిరియమ్-నిరతిశయ దీప్తియుక్తత్వమపి జగత్కారణ పరమపురుషాసాధారణ ధర్మతయా వేదాంతేషునిర్ణీతమ్ - అతివాయ్వింద్రకర్మత్వంచసర్వనియంతృత్వ లింగమ్- అజమిత్యనేనఫలితమాహ - నిఖిలజగదేక కారణమితి- అవ్యయ మిత్యనేనలబ్ధమాహ - సర్వేశ్వరమితి- స్వరూపతోధర్మతశ్చనిర్వికారత్వంహితస్యావ్యయత్వమ్-ఏతేన“అజోపిసన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోపిస”న్నితిప్రాగుక్తసూచనంవా-అజమవ్యయంనాభిజానాతి-కింతుపురుషాంతరవత్కర్మాధీన జన్మానం జ్ఞానసంకోచాది మంతం జానాతీతిశేషః – (❋) ... ...❋

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ వేదాహంసమతీతానివర్తమానానిచార్జున । భవిష్యాణిచభూతానిమాంతువేదనకశ్చన॥౨౬॥
ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేనభారత । సర్వభూతాని సమ్మోహం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అతీతాని వర్తమానాన్యనాగతానిచ సర్వాణి భూతాన్యహం వేద జానామి - మాంతు వేదనకశ్చన - మయానుసంధీయమానేషు కాలత్రయవర్తిషు భూతేషు మామేవం విధంవాసుదేవం సర్వసమాశ్రయణీయత్వా యావతీర్ణం విదిత్వా మామేవ సమాశ్రయన్నకశ్చి దుపలభ్యతఇత్యర్థః - అతోజ్ఞానీ సుదుర్లభఏవ ॥ ౨౬ ॥ తథాహి । ఇచ్ఛాద్వేషాభ్యాం సముత్థితేన శీతోష్ణాదిద్వంద్వాఖ్యేన మోహేన సర్వభూతానిసర్గే జన్మకాల ఏవ సంమోహంయాంతి - ఏతదుక్తంభవతి - గుణమయేషు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వేషు పూర్వపూర్వజన్మ నియద్విషయా ఇచ్ఛాద్వేషావభ్యస్తౌ తద్వాసనయా పునస్తస్మిన్ జన్మకాలఏవ తదేవ ద్వంద్వాఖ్య మిచ్ఛాద్వేష విషయత్వేన సముత్థితంభూతానాం మోహాసంభవతి- తేనమోహేన సర్వభూతాని సమ్మోహంయాంతి - తద్విషయేచ్ఛాద్వేషస్వభావాని భవంతి నమత్సంశ్లేష వియోగ సుఖదుఃఖ స్వభావాని - జ్ఞానీతుమత్సంశ్లేషవియోగైక సుఖదుఃఖస్వభావః-

అయంలోకో నాభిజానాతీత్యేతావతా వర్తమాన మాత్ర పరత్వం నాశంకనీయం - కింతు త్రైకాల్య వర్తీన్యపి భూతాని నజానంతీ త్యుచ్యతే - వేదాహ మిత్యాదినా అతీతానీతి పృథక్పృదిష్టత్వా ద్భూతానీత్యేత త్క్షేత్రజ్ఞ పరం - స్వస్య సర్వజ్ఞత్వ మత్ర కిమర్థ ముచ్యత ఇత్యత్రాహ - మయేతి - తద్వేదన ఫలంహి తదేక సమాశ్రయణ మితి దర్శయితుం మామేవ సమాశ్రయన్నిత్యుక్తం - పరమప్రకృతేన సంగమయతి - అతఇతి- (✻) ఏవం జ్ఞానినో దౌర్లభ్యాయ కాలత్రయవర్తి సర్వభూతనాధారణం భగవజ్జ్ఞాన కారణ మిచ్ఛేతి శ్లోకేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తథాహీతి - పదార్థ మన్వయార్థంచ దర్శయతి - ఇచ్ఛాద్వేషాభ్యామితి - ఇచ్ఛాద్వేషాభ్యాం సముత్తిష్ఠతీతి ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థః - నను జన్మకాల ఏవేచ్ఛాద్వేషా కారణాభావాన్న సంభవతి - సంభవం తౌవాభగవద్విషయావపి కింనస్యాతాం- నచేచ్ఛా ద్వేషమాత్రేణ శీతోష్ణాదేరుద్ధానం- తస్యచ హేమంతఘర్మాది స్వకారణాధీనత్వాత్ - ద్వంద్వస్యచ కథంమోహ శబ్దార్థతా - మోహేన మోహం యాంతీత్యాత్మాశ్రయాది ప్రసంగశ్చ - ఇచ్ఛాద్వేషావేవ ద్వంద్వశబ్దేన గృహ్యేతే - అతోద్వంద్వ నిమిత్తో మోహో ద్వంద్వమోహ ఇత్యాదిషు పరవ్యాఖ్యానంచ పునరుక్త్యాది దుష్టం - ఏతేన సుఖంమే భూయాద్దుఃఖం మాభూదిత్యభినివేశో ద్వంద్వమోహ ఇత్యపి మంద మిత్యాదిక మాశంక్యాహ - ఏతదుక్తం భవతీతి - జన్మాంతర వాసనాఖ్యం కారణ మస్తి- వాసనాయాశ్చ స్వకారణ స్వభావ విషయత్వాదిచ్ఛా ద్వేషయోనర్ భగవత్సంశ్లేష విశ్లేష విషయత్వప్రసంగః- ఉత్థానం చేచ్ఛాద్వేష విషయ తయా స్ఫురణమేవ- మోహశబ్దస్య కరణ వ్యుత్పత్త్యాద్వంద్వే ప్రయోగః - మోహ కారణస్య మోహజన నేదనాత్మాశ్రయాది రితిభావః - అభోగ్యే భోగ్యతాబుద్ధిరద్వేష్యేచ ద్వేష్యతా బుద్ధి రిహ సంమోహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తద్విషయేతి- ఏవం విధ సంమోహవశాదిచ్ఛాద్వేషయో స్స్వానురూప్య విషయ పరిత్యాగం దర్శయతి - నమత్సంశ్లేషేతి- ఉచిత విషయేచ్ఛాద్వేషశాలినం సుదుర్లభం జ్ఞానినం తద్వ్యతిరేక ప్రకాశనాయ దర్శయతి - జ్ఞానీత్వితి. " జ్ఞానీతు పరమైకాంతీ తదాయత్తాత్మ జీవనః । తత్సంశ్లేష వియోగైకసుఖదుఃఖస్తదేకధీః" ఇతి సంగ్రహః - తద్వ్యతిరేక

శ్రీ।గీ।। సర్గేయాంతి పరంతప ॥ ౨౭ ॥ యేషాంత్వంతగతంపాపంజనానాంపుణ్యకర్మణామ్ । తేద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా భజంతేమాందృఢవ్రతాః ॥ ౨౮ ॥ జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య

శ్రీ।భా।। భావనతత్స్వభావం కిమపిభూతం జాయత ఇతి ॥ ౨౭ ॥ యేషాం త్వనేక జన్మార్జితే నోత్కృష్ట పుణ్యసంచయేన గుణమయద్వంద్వేచ్ఛాద్వేష హేతుభూతం మదౌన్ముఖ్యవిరోధిచానాది కాలప్రవృత్తం పాపమంతగతంక్షీణం తే పూర్వోక్తేన సుకృతతారతమ్యేన మాంశరణమను ప్రపద్యగుణ మయాన్మోహా ద్వినిర్ముక్తాః జరామరణమోక్షాయ మహతేచైశ్వర్యాయ మత్ప్రాప్తయేచ దృఢవ్రతాః దృఢసంకల్పాః మామేవభజంతే ॥ ౨౮ ॥ తత్ర త్రయాణాంభగవంతం భజమానానాం జ్ఞాతవ్య విశేషానుపాదేయాంశ్చప్రస్తౌతి ॥ జరామరణమోక్షాయ ప్రకృతి వియుక్తాత్మ స్వరూపదర్శనాయ మామాశ్రిత్య యేయతన్తే

మేవ భూతానాం జన్మసిద్ధిం దర్శయతి- నతదితి (❋)

యద్యేవం సర్వ భూతాని సంమోహం యాంతి తర్హి భగవ దుపాసనం కదా చిదపి కస్యచిదపి నస్యాత్ - అత శ్చతుర్విధా భజంతే మామిత్యాది నోక్తంచా నుపపన్నం స్యాదిత్యత్రోత్తరం. యేషాంత్వి త్యాది - పుణ్యా కర్మణా మిత్యేతత్పాప నివృత్తి హేతుపరం - తథాచ శ్రుతిః “ ధర్మేణ పాప మప నుదతి ” ఇతి - జన శబ్దస్య జనన వతి వర్త మానత్వాత్ పుణ్య ప్రచయ హేతు భూతా నేక జన్మ సూచన పర ఇత్యభి ప్రాయేణోక్తం - అనేక జన్మార్జితే నోత్కృష్ట పుణ్య సంచయే నేతి - భగవ జ్జ్ఞాన ప్రతి బంధక పాప నివర్త కత్వా చ్చోత్కృ ష్టత్వం ఫలితం - గుణ మయ శబ్దేన సుఖ దుఃఖ రూప భగవత్సంశ్లేష విశ్లేషాఖ్య ద్వంద్వ వ్యవ చ్ఛేదః - ద్వంద్వ మోహ విని ర్ముక్తామాం భజంత ఇతి ఫలద్వయ దర్శనా త్తత్ప్రతి బంధకేపి పాపే ద్వంద్వేచ్ఛా ద్వేష హేతు భూత మదౌ న్ముఖ్య విరోధి చేతి భేదో దర్శితః - అనేక జన్మార్జితో త్కృష్ట పుణ్య నాశ్యత్వా యోక్త మనాది కాల ప్రవృ త్తమితి - ఉపాస నారంభే పాపస్య ద్వంద్వ మోహస్యచ నిశ్శేష వినష్టత్వా భావా దంతగత శబ్దేనాల్పావశిష్టత్వం వివక్షితమిత్యభి ప్రయేణోక్తం క్షీణమితి,, మామేవయే ప్రపద్యంతే- చతుర్విధా భజంతేమా,,మిత్యాదికంచప్రాగుక్తమనంతరాభి ధీయమానంచ జరా మరణ మోక్షా యేత్యాదిక మనుసంధధాన ఆహ తే పూర్వోక్తే నేతి - న చాత్ర ద్వంద్వ మోహ నిర్ముక్తత్వ వచనా దైశ్వర్యార్థినాం ప్రసంగా నుపపత్తిః - తేషా మపి క్షుద్రతర ద్వంద్వ నిరోధ స్యావశ్యా పేక్షితత్వాత్ - వ్రత శబ్ద స్సంకల్ప విశేషే ముఖ్యః - తత్సంబంధా దేవ క్రియా విశేషేషు తత్ప్రయోగ ఇత్యభి ప్రాయేణ దృఢ సంకల్పా ఇత్యుక్తం - దృఢ వ్రత శబ్దేన దేవతాంతర పరిత్యా గాది నియ మోపి యథా ప్రమాణం సూచిత ఇత్యభి ప్రాయేణ మామేవ భజంత ఇత్యుక్తం- మాంభజంత ఇత్యనేనైవ భజనాంగ వ్రతా దేరపి సిద్ధత్వా న్మత్ప్రాప్తయె చేత్యం తేన దృఢ సంకల్పత్వం స్వాభిమత ఫల విషయ తయా వ్యాఖ్యాతం (❋) అథా ష్టమా ధ్యాయే ప్రపంచయిష్య మాణస్యార్థస్య ప్రస్తావశ్శ్లోక ద్వయేన క్రియత ఇత్యాహ - తత్రేతి - జరా మరణ మోక్షా యేత్యేతావతో నిర్దేశాత్ప్రకృతి వియుక్తాత్మ స్వరూప దర్శనా యేత్యుక్తం - యతనమత్రా రాధనరూపం వివక్షితం - ఏషాం బ్రహ్మాధ్యాత్మ కర్మా దీనాం సప్తానాం ప్రశ్న పూర్వకం ప్రపంచో భవిష్యతి -అత్ర విదురితి సిద్ధవన్ని

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యతంతియే । తేబ్రహ్మతద్విదుఃకృత్స్నమధ్యాత్మంకర్మచాఖిలమ్ ॥ ౨౯ ॥ సాధిభూతా ధిదైవంమాం సాధియజ్ఞంచ యేవిదుః । ప్రయాణకాలేపిచమాం తేవిదుర్యుక్త

శ్రీ॥గీ॥ భా॥తే తద్బ్రహ్మవిదుః అధ్యాత్మంచ కృత్స్నంవిదుః కర్మచాఖిలంవిదుః ॥ ౨౯ ॥ అత్రయ ఇతి పునర్నిర్దేశా త్పూర్వనిర్దిష్టేభ్యో న్యే అధికారిణో జ్ఞాయంతే-సాధి భూతంసాధి దైవం మాం ఐశ్వర్యార్థినో యేవిదు రిత్యేత దనువాద స్వరూపమప్య ప్రాప్తార్థత్వాద్విధాయ కమేవ- తథా సాధియజ్ఞమిత్యపి త్రయాణా మధికారిణా మవిశేషేణవిధీయతే- అర్థస్వాభా వ్యా త్త్రయాణాంహి నిత్యనైమిత్తిక రూపమహా యజ్ఞాద్యనుష్ఠాన మవర్జనీయం - తేచప్ర యాణ కాలేపి స్వప్రాప్యానుగుణం మాం విదుః-తేచేతి చకారాత్పూర్వే జరా మరణ మో క్షాయ యతమానాశ్చ ప్రయాణ కాలే విదురితి సముచ్చీయంతే - అనేన జ్ఞానినో ప్యర్థ స్వాభావ్యా

ద్దేశో వర్తమానాప దేశో విధ్యర్థః - (❋) సాధి భూతేతి తి శ్లోకస్యై శ్వర్యార్థి విషయత్వం వక్తు మధి కారిణో భేద మాత్ర జ్ఞాపకం తావ ద్దర్శ యతి - అత్రేతి - పూర్వాధి కారి విష యత్వే సాధి యజ్ఞంచ తేవి దురితిహి వక్తవ్యం - నచైవం శిష్టాః పఠంతి - న్యచా త్రయ చ్ఛద్దావృత్తిః ప్రయోజన మస్తీ తిభావః - ప్రశ్నోత్తర వశాచ్చాధి కారి భేద స్సేత్స్యతి - ఏవం పామాన్యేన జ్ఞాత మధికారి భేదమధి భూ తాది సామర్థ్యా ద్విశినష్టి - ఐశ్వర్యా ర్థిన ఇతి - జరామరణ మోక్షాయేత్యా దావివ అత్రాపి యచ్ఛ బ్దవశాదను వాదత్వం ప్రతీత మితి తత్పరిహ క్షిపతి ఇత్యేత దిత్యాదినా - ,, యదాగ్నేయోష్టాకపాల ,, ఇత్యాది వదితి భావః - అస్యచ విధిత్వం ప్రశ్నాది వశాచ్చ ఫలిష్యతి - సహ్యేవ గతేప్రశ్నాద్యవ కాశః- సాధియజ్ఞ మిత్యస్యై కస్మి న్నధికారిణి నిర్దిష్టస్యార్థ స్వాభావ్యా త్త్రిష్వప్య న్వయం దర్శయతి - త థేతి - అర్థ స్వాభా వ్యాదితి సర్వాధి కారి సాధా రణ తయా ప్ర మాణ సిద్ధ యజ్ఞాఖ్య పదార్థ స్వాభా వ్యాదిత్యర్థః-ఏత దేవ వశయతి-త్రయాణంహీతి-అన్యథా ,,సంధ్యాహీనోశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మ,, స్విత్యాది క్రమేణా కర్మానర్హత్వాది ప్రసంగ ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - అవర్జనీయమితి- అపిచేత్యే కా ర్థ్యాయార్థత్వే ప్రయోజనా భావాత్ పృథక్త్వే స్వప్రయోజన తయా అన్వయ సంభవాచ్చ విభజ్యాహ- తేచే తి- అంతి మప్రత్యయస్యైక స్యైవ వక్ష్యమాణంవిష య విశేషేణ ప్రాప్యానుగుణా కారవత్వం యుక్త చేత శ్శబ్దేన వివక్షిత మిత్యాహ - స్వప్రాప్యాను గుణమితి - చకారస్య పృథగన్వయేన లబ్ధమాహ - తేచేతి - చకారాదితి యద్వృత్తం ప్రతియోగికత్వాత్త ద్వృత్తం మైశ్వర్యార్థి విషయ మేవ-చకారాత్తు పూర్వశ్లో కార్థానాం సముచ్చయః - తేషామపి ప్యంత మప్రత్యయే విశేషో వక్ష్యత ఇతిభావః - త్రయాణా మి త్యాదిక మయుక్తం - జ్ఞానినామత్ర ప్రసంగాభావా దిత్యత్రాహ - అనేనేతి - యజ్ఞాంతి మ ప్ర త్య య

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ చేతసః॥౩౦॥

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
విజ్ఞానయోగో నామ సప్తమోఽధ్యాయః.
శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ త్సాధియజ్ఞం మాం విదుః ప్రయాణకాలేఽపి స్వప్రాప్యానుగుణం మాం విదురిత్యుక్తం భవతి॥ ౩౦॥
ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే సప్తమోఽధ్యాయః.
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

మాత్రయోరధికారిత్రయ సాధారణ్యసిద్ధిరితి భావః (✱)
ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
శ్రీమద్రామానుజవిరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయాం సప్తమోఽధ్యాయః.
శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

మూ—
స్వయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధిశ్శరణాగతిః ।
భక్తభేదః ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం సప్తమ ఉచ్యతే॥౧౧॥
శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

తత్రభాష్యం । సప్తమే తావదుపాస్యభూతపరమపురుష స్వరూపయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధానం. తన్నివృత్త్యర్థం భగవత్ప్రపత్తిరుపాసకవిధాభేదో జ్ఞానినశ్శ్రైష్ఠ్యం చోచ్యత ఇతి. తత్ర ప్రకృతిశబ్దేన ‘‘మమ మాయా దురత్యయే’’తి మాయాశబ్దవ్యాఖ్యాతః - గుణమయీతి విశేషణాత్త్రైగుణ్యవిశిష్టేతి గమ్యతే. శ్రుతావపి ‘‘అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధ’’ ఇతి- ప్రస్తుతయోర్మాయామాయినోః ‘‘మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వర’’ మితి స్వయమేవ వివరణాచ్చ అతో విచిత్రసృష్ట్యుపకరణవస్తుత్వాత్ - ప్రకృతావిహ మాయాశబ్దప్రయోగ ఇతి భావః - అష్టమారంభసంగతా చైతత్ శ్లోకార్థః స్పష్టమభిహితః - సప్తమే పరస్య బ్రహ్మణో వాసుదేవస్యోపాస్యత్వం, నిఖిలచేతనాచేతనవస్తుశేషిత్వం, కారణత్వమధీశత్వం, సర్వశరీరితయా సర్వప్రకారత్వేన సర్వశబ్దవాచ్యత్వం, సర్వనియన్తృత్వం, సర్వైశ్చ కల్యాణగుణగణైస్తస్యైవ పరత్వం, సత్త్వరజస్తమోమయైర్దేహేన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేన చావస్థితైర్భావైరనాదికాలప్రవృత్తదుష్కృతప్రవాహహేతుకైస్తస్య తిరోధానమత్యుత్కృష్టసుకృతహేతుకభగవత్ప్రపత్త్యా చ తన్నివర్తనం సుకృతతారతమ్యేన ప్రపత్తివైశేష్యాదైశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్యభగవత్ప్రాప్త్యపేక్షయా చ ఉపాసకభేదం భగవన్తం ప్రేప్సోర్నిత్యయుక్తతయా ఏకభక్తితయా చ అత్యర్థపరమపురుషప్రియత్వే న చ శ్రైష్ఠ్యం దుర్లభత్వం చ ప్రతిపాద్య ఏషాం త్రయాణాం జ్ఞాతవ్యోపాదేయభేదాంశ్చ ప్రస్తౌషీదితి॥ ౧౧॥
శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీ ర్యై న మః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః

శ్రీమత్తాత్పర్య చంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే అష్టమాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥సప్తమే పరస్య బ్రహ్మణో వాసుదేవస్యోపాస్యస్య నిఖిల చేతనాచేతన వస్తు శేషిత్వం కారణత్వ మాధారత్వం సర్వ శరీరతయా సర్వ ప్రకారత్వేన సర్వ శబ్ద వాచ్యత్వం సర్వ నియంతృత్వం సర్వైశ్చ కల్యాణ గుణగణై స్తస్యైవ పరతరత్వం సత్త్వరజస్తమోమయై ర్దేహేంద్రియత్వేన భోగ్యత్వేనచావస్థితై ర్భావై రనాది కాల ప్రవృత్త దుష్కృత ప్రవాహ హేతుకై స్తస్యతిరోధానం అత్యుత్కృష్టసుకృత హేతుకభగవత్ప్రపత్త్యాచతన్నివర్తనం

సంగతిప్రదర్శనాయాహ - సప్తమ ఇతి. పరస్యబ్రహ్మణో వాసుదేవ స్యోపాస్యత్వమితి "మయ్యాసక్త మనాః" ఇత్యాదేరర్థః - తత్ర హ్యుపాసనం ప్రస్తుతం - తచ్ఛేషతయా చాన్యత్సర్వమిహోచ్యంతే - తస్యైవ ప్రపంచనం "అహం సర్వస్య ప్రభవః- వాసుదేవ స్సర్వం- చతుర్విధా భజంతే మాం" ఇత్యాదిభిః పరస్తాత్క్రియత ఇతిభావః - పరస్యేత్యాదిభి రుపహిత బ్రహ్మ వ్యోమాతిరాదిపక్షప్రతిక్షేపః- బ్రహ్మశబ్దస్య విశేష శబ్ద సమభివ్యాహారా ద్దేవతాంతర వ్యావృత్తిః - వాసుదేవశబ్దేనాత్రావతారవిశేషో వా వివక్షితః - నిఖిలేత్యాదిభి రుపాస్యత్వపర బ్రహ్మత్వోపయుక్తాకార కథనం - నిఖిల చేతనాచేతన వస్తు శేషిత్వమితి "భూమిరాప" ఇత్యాదే శ్లోకద్వయ స్యార్థః - నిఖిలశబ్దేన కార్య కారణాదిరూపావస్థా సంగ్రహః కార్యభూత బ్రహ్మ రుద్రాదేరపి క్రోడీకారః - కారణత్వమేతద్యోనీనీతి శ్లోకస్యార్థః - మత్తః పరతరం నాన్యదిత్యుక్తస్య పరత్వస్యమామేభ్యః పర మిత్యత్రోపయుక్త తయా తత్రైవోదాహ ర్తు మత్ర తదతిక్రమేణ మయిసర్వమిత్యాద్యుక్తాధారత్వోపాదానం "రసోహ" మిత్యాదిసామానాధికరణ్య ఫలితం సర్వ శబ్ద వాచ్యత్వం- తత్ర హేతు రాధారత్వాది విశేష సిద్ధం సర్వ శరీరకత్వం - ఏవం శేషిత్వాద్యనువాదేన వక్ష్యమాణ తత్తదధికారి ప్రాప్యవస్తు విశేష సామానాధికరణ్యస్యాపి శరీరాత్మభావ హేతుకత్వం దర్శితం - మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధీత్యాదిషు ప్రవృత్తి తాదధీన్యస్యాపి వివక్షితత్వాత్సిద్ధం సర్వనియంతృత్వం - సర్వై శ్చేత్యనేనా నిర్దిష్టానాం అన్యేషాంచ అభిప్రాయికాణాం సంగ్రహః - తస్యైవేత్యవధారణేన నాన్యత్కించిదస్తీత్యర్థ ఉక్తః-త్రిభిర్గుణమయైరితి శ్లోకస్యసార్థస్యార్థ స్సత్త్వేత్యాదినోక్తః - మామేవేత్యాద్యుక్త ప్రపత్తేః సుకృత విశేష హేతుకత్వం జనాస్సుకృతిన ఇత్యనేన దర్శితమాహ - అత్యుత్కృష్ట సుకృతేతి - నమాం దుష్కృతిన ఇత్యాదేః పూర్వోక్త తిరోధాన ప్రకార విశేషకథన రూపత్వాత్పుష్కల (తి) తత్ప్రశంసా శేషత్వాచ్చ తదర్థోఽత్రపృథఙ్నోపాత్తః - చతుర్విధా ఇత్యాదికం

శ్రీ॥ గీ ॥మూ॥అర్జున ఉవాచ ॥ [కింతద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కింకర్మ పురుషోత్తమ । అధిభూతంచకిం ప్రోక్తం అధిదైవంకిముచ్యతే ॥ ౧ ॥ అధియజ్ఞః కథంకోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన । ప్రయాణకాలేచకథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః ॥ ౨ ॥] శ్రీభగవానువాచ ॥ అక్షరంబ్రహ్మపరమం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ సుకృత తారతమ్యేన చ ప్రపత్తివైశేష్యా దైశ్వర్యాక్షర యాథాత్మ్య భగవత్ప్రాప్త్యపేక్షయోపాసక భేదం భగవంతం ప్రేప్సోర్నిత్యయుక్తతయైకభక్తితయాచాత్యర్థ పరమపురుష ప్రియత్వేన శ్రైష్ఠ్యం దుర్లభత్వంచ ప్రతిపాద్య ఏషాం త్రయాణాం జ్ఞాతవ్యోపాదేయ భేదాంశ్చ ప్రాస్తౌషీత్ - (ప్రాస్తావీత్) ఇదానీమష్టమే ప్రస్తుతాన్ జ్ఞాతవ్యోపాదేయభేదాన్ వివినక్తి ॥ జరామరణమోక్షాయ భగవంతమాశ్రిత్య యతమానానాం జ్ఞాతవ్యతయోక్తం తద్బ్రహ్మాధ్యాత్మంచ కర్మచ కిమితి వక్తవ్యం - ఐశ్వర్యార్థినాం జ్ఞాతవ్యమధిభూతమధిదైవంచ కిం త్రయాణాం జ్ఞాతవ్యోఽధియజ్ఞశబ్ద నిర్దిష్టశ్చకః తస్యచాధియజ్ఞభావః కథం ప్రయాణకాలేచైభిస్త్రిభిర్నియతాత్మభిః కథం జ్ఞేయోఽసి ॥ ౨ ॥ తద్బ్రహ్మేతి నిర్దిష్టం పరమమక్షరం

సుకృతతారతమ్యేనేత్యాదినానుసంహితముపాసకభేదం చేత్యన్వయః- తేషాం జ్ఞానీత్యాదిశ్లోకద్వయస్యార్థో భగవంతమిత్యాదినోక్తః ‹‹బహూనాం జన్మనా›› మిత్యాదినా‹‹ సర్గేయాంతిపరంతపే››త్యంతేన సిద్ధమాహదుర్లభత్వమితి-ఏషాం త్వితి త్యాదేరధ్యాయశేషస్య అర్థమాహ-ఏషాం త్రయాణామితి - జ్ఞాతవ్యమిహ సిద్ధరూపం వివక్షితం - ఉపాదేయమనుష్ఠేయం- ఏతేన స్వయాథాత్మ్యమిత్యాదిసంగ్రహశ్లోకస్యార్థోఽపి ప్రపంచితః అయం త్వష్టమస్య సంగ్రహః-‹‹ఐశ్వర్యాక్షర యాథాత్మ్యభగవచ్చరణార్థినాం-వేద్యోపాదేయ భావానామష్టమేభేద ›› ఉచ్యతఇతి - అత్ర భవోక్త్యురధ్యాయార్థత్వాత్స్వరూప ప్రస్తావః ప్రాగేవకృత ఇతిదర్శితం - ప్రస్తుత ప్రపంచనమితి సంగతిమాహ - ఇదానీమితి - జీవస్వరూపాది జ్ఞాతవ్యస్యోపాసనాద్యనుష్ఠేయస్యచ భేదజిజ్ఞాసయార్జునఉవాచ - కింతదితి - ఆర్తో జిజ్ఞాసురిత్యాదినా ప్రాగేవాధికారిత్రయస్యోక్తత్వాత్‹‹జరామరణమోక్షాయే››త్యాదిషు యచ్ఛబ్దావృత్తి సామర్థ్యాదర్థస్వభావాచ్చాధికారిభేదస్తేషాం జ్ఞాతవ్యోపాదేయవస్తు ప్రతినియమశ్చార్జునేన జ్ఞాతస్తత్రైవ విశేషబుభుత్సయాయం ప్రశ్నః - వక్ష్యతేచ విశేషః- తతశ్చ కింతద్బ్రహ్మేత్యర్థమక్షరయాథాత్మ్యార్థివిషయం-అధిభూతం చేత్యర్థమైశ్వర్యార్థివిషయం-అధియజ్ఞఇతి శ్లోకస్తు అర్థస్వభావాత్త్రయాణాంసాధారణ ఇతి వివినక్తి- జరామరణేతి- కథమితి ప్రకారప్రశ్నే- అధియజ్ఞభావ ఇత్యర్థలబ్ధం- అత్రేత్యేతచ్ఛబ్దశ్చాత్ర సన్నిధ్యుపాధికః - తచ్చోత్తరగ్రంథే వ్యాఖ్యాస్యతి- తత్రేంద్రాదౌ మమ దేహభూతఇతి అస్మిన్నితీదం శబ్దస్తు స్వప్రత్యక్ష సన్నిధ్యుపాధికః - ప్రత్యక్షాహంకారయోరపి పృష్టురర్జునస్యైతచ్ఛబ్దేదం శబ్దయోశ్చ కస్మిన్వాక్యేసామానాధికరణ్యేనప్రయోగోదృశ్యతే - సఏవ వ్యాఖ్యాం దర్శనీభ్యాంవిరోధ్యమానయోర్ద్వాభ్యాంవిభక్తివచనయో రయం పురుషః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యాదౌ- యద్వా అత్రేతి యజ్ఞస్వరూపపరామర్శః - నియతాత్మత్వం త్రయాణామపేక్షితం - అత్ర బహువచనమధికారిత్రయపరమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - ఏభిస్త్రిభిరితి (*) అక్షరం బ్రహ్మ పరమమిత్యత్ర ఉద్దేశ్యోపాదేయాన్యథాభావ నిరాసాయాహ - తద్బ్రహ్మేతి - నిర్దిష్టమితి- బ్రహ్మశబ్దోఽత్ర పరమాత్మసాధర్మ్యాదుపచారవృత్త్యేతిభావః-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే । భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ నక్షరతీత్యక్షరం క్షేత్రజ్ఞ సమష్టిరూపం- తథాచ శ్రుతిః ‘‘అవ్యక్తమక్షరే లీయతే- అక్షరం తమసి లీయ,,త-ఇత్యాదికా- పరమక్షరం ప్రకృతివినిర్ముక్తమాత్మ స్వరూపం- స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే స్వభావః ప్రకృతిః అనాత్మభూతం ఆత్మని సంబధ్యమానం భూతసూక్ష్మ తద్వాసనాదికం పంచాగ్ని విద్యాయాం జ్ఞాతవ్యతయోదితం-తదుభయం ప్రాప్యతయా త్యాజ్యతయా చ ముముక్షుభి ర్జ్ఞాతవ్యం- భూతభావోద్భవ కరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః భూతభావో మనుష్యాదిభావః-తదుద్భవకరో యో భావో విసర్గః ‘‘పంచమ్యామాహుతావాపః పురుష వచసో భవంతీ‘‘తి శ్రుతిసిద్ధో యోషిత్సంబంధజః సకర్మసంజ్ఞితః-తచ్చాఖిలం సానుబంధం ఉద్వేజనీయతయా పరిహరణీయత యా చ ముముక్షుభి ర్జ్ఞాతవ్యం-

అక్షరశబ్దస్య నిర్వచనం ప్రతిపాద్యంచ దర్శయతి - నక్షర తీత్యాదినా- క్షేత్రజ్ఞసమష్ట్యౌ శ్రౌతం ప్రయోగం దర్శయతి - తథాచేతి - లయోఽత్ర సంశ్లేష విశేషః- అథవా శ్రుతావక్షరశబ్దేన ఉన్మగ్న చేతనాంశః ప్రకృత్యవస్థావిశేష ఏవ అభిధీయత ఇతి సాక్షాత్ప్రతిపాద్యార్థత్వేపి నవిరోధః- తథా శబ్దప్రవృత్తి ద్వారభూత మిదం శేతాత్పర్యాత్ ఉదాహరణం - పరమ మక్షర మిత్యత్ర విశేషణాభిప్రేతమాహ - ప్రకృతి వినిర్ముక్త మాత్మ స్వరూపమితి - స్వభావ శబ్దార్థః ప్రకృతిరితి - నియత సంబంధత్వ మితియావత్ - కింతదిత్యాకాంక్షాయాం అధ్యాత్మ శబ్దాను సారేణాహ - అనాత్మేతి- ఆత్మన్యధివసనాత్ సంబధ్యమాన మిత్యధ్యాత్మ శబ్ద నిర్వచనం - తత ఏవ సిద్ధ మనాత్మత్వం - తద్వాసనాదికం తత్సంసర్గోపాధికా జ్ఞానకర్మ వాసనాదికం - భూతసూక్ష్మాదేర్జ్ఞాతవ్యత్వే శ్రుతిం దర్శయతి - పంచాగ్ని విద్యాయా మితి - ‘‘వేత్థయథా పంచమ్యా మాహుతా వాపః పురుషవచసో భవంతీ ,, త్యుపక్రమ్య ‘‘ఇతితు పంచమ్యా మాహుతావాపః పురుషవచసో భవంతీ ,, త్యుక్త్వా తస్య ఇత్థం విదు రిత్యనుబంధోపలక్షిత పంచభూత సూక్ష్మ వేద్యత్వం హ్యుక్తమితి భావః- ననూపాయ కర్తృభూతేదానీం తనాత్మ స్వరూప పరిత్యాగేన పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపకథనం ముముక్షోః క్వోపయుక్తం. భూతసూక్ష్మాదికథన చ కిమర్థ మిత్యత్రాహ - తదుభయమితి - యథా క్రమ మన్వయః - అత్ర పంచ మాహుతే వివక్షితత్వా ద్యోనిజ బీజభూత విషయో యం భూతశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - భూత భావో మనుష్యాది భావ ఇతి- మనుష్యత్వాది విశిష్ట శరీర యోగ ఇత్యర్థః- విశిష్టస్య విసర్గస్య జ్ఞాతవ్యత్వే తస్య మనుష్యాదిభావ హేతుత్వేచ శ్రుతం దర్శయతి - పంచమ్యామితి - అత్రమూత్ర మరుస్థలాది విసర్గ వ్యవచ్ఛేదార్థముక్తం - భూత భావోద్భవకర ఇతి- తదేవ దర్శయతి- యోషిత్సంబంధజ ఇతి- విసర్గ విశేషణ సామర్థ్యాదేతత్సిద్ధం. ఏవం కర్మ సంజ్ఞిత రేతో విసర్గజ్ఞానస్య సప్రయోజనతామాహ- తచ్చాఖిలమితి - అత్రకర్మాభిప్రాయేణ నపుంసకనిర్దేశః- అఖిలం మనుష్యత్వ మృగత్వాది జాతి భేద హేతుతయా నేకప్రకారం సానుబంధం హేతుభూతైః కర్మభిః ఫలభూతైశ్చ గర్భవాసాదిభిస్సంహిత మిత్యర్థః - పంచాగ్ని విద్యాయా ముచిత స్సర్వావస్థాను యాయిత్వాదు క్త్యజత్వ గర్భ జన్మాది దుఃఖ కరత్వాదేః ఫలితత్వా జ్జుగుప్సనీయతా రూపా భయా వహత్వ రూపా చో

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥సంక్షిప్తః॥ 3 ॥ అధిభూతంక్షరోభావఃపురుషశ్చాధిదైవతమ్ । అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పరి హార ణీయ తాచా నం తరమేవ వక్ష్యతే,, యది చ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరంతీ.,తి ॥ 3 ॥

ఐశ్వర్యార్థినాం జ్ఞాతవ్యతయానిర్దిష్ట మధిభూతం క్షరోభావః వియదాదిభూతేషు వర్త మాన స్తత్పరిణామ విశేషః- క్షరణస్వభావో విలక్షణ శ్శబ్దస్పర్శాదిస్సాశ్రయః-విలక్షణాస్సా శ్రయాశ్శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధాః ఐశ్వర్యార్థిభిః ప్రాప్యా స్తైరను సంధేయాః పురుష శ్చాధిదైవతం - అధిదైవత శబ్ద నిర్దిష్టః పురుషః. అధిదైవతం దైవతోపరి వర్తమానంఇంద్ర ప్రజాపతిప్రభృతి కృత్స్న దైవతోపరివర్తమానః ఇంద్రప్రజాపతి ప్రభృతీనాంభోగ్యజాతా ద్విలక్షణ శబ్దాదే ర్భోక్తా పురుషః- సాచ భోక్తృత్వావస్థా ఐశ్వర్యార్థిభిఃప్రాప్యతయాను సంధేయా- అధియజ్ఞోహమేవ- అధియజ్ఞశబ్దనిర్దిష్టోహ మేవఅధియజ్ఞై రారాధ్య తయా వర్తమానః - అత్రేంద్రాదౌ

ద్వేజ నీయతాయుక్తా పరి హారి ణీయతాతు కుత స్సిద్ధేత్యత్రాహ - పరి హార ణీయ తా చేతి - (❋) ఐశ్వర్యా ర్థినాం జ్ఞాతవ్య తయా నిర్దిష్ట మిత్యే తదధి దైవ తేప్యను షంజ నీయం - అధి భూత క్షర శబ్ద నిర్వచనాను రోధేన వ్యాఖ్యాతి - వియదా దీతి - భూతశబ్ద స్యాత్ర జంతు విష యత్వ వ్యవ చ్ఛేదాయ వి యదాది శబ్దః - శబ్దా ద్యవస్థా తద్వతో ర్భోగ్య ద్వయ యోరపి క్షర శబ్దేన సంగ్రహ ణాయ క్షర స్వ భావ ఇతి నిర్వచనం నశ్వర ఇత్యర్థః - విలక్షణ ఇతి - ఇంద్ర ప్రజాపతి ప్రభృతి భోగ్య జా తాదితి వక్ష్య మాణ మత్రాపి ద్రష్టవ్యం - ఏవం విధంచ వైలక్షణ్యం స్వాసా ధారణ భ క్తి యోగ ప్రసన్న పర మాత్మ సంకల్ప విశేష ప్రసూత భోగ రూప త్వాత్ - అస్య జ్ఞాత వ్యతా హేతు ందర్శయతి - విలక్షణాఇతి - క్షరో భావ ఇత్యేక వచనం జాత్యభి ప్రాయ మితి భావః - ప్రాప్యా ప్రాప్య త్వాది త్యర్థః - అధి దైవత శబ్దే రూఢి భ్రమ వ్యుదాసా యాహ - అధి దైవత శబ్ద నిర్దిష్ట ఇతి - తన్నిరు క్తి ర్దేవతో పరి వర్త మాన మితి - దేవతో పరీతి సాంబంధ సామాన్య షష్ఠ్యా సమాసః - దైవత శబ్ద స్యాత్ర సర్వే శ్వరా త్సం కోచం దేవతాంతరై ష్వభి వ్యాప్తించాహ - ఇంద్రేతి - ఉపరి వర్త మానత్వ మిహ నకేవలం దేశా ద్య పేక్షయా - కింతు భోగ ప్రకాషాద పీత్యభి ప్రాయేణే త్యాహ - ఇంద్రే త్యాది పురుష ఇత్యంతం - న తు పురుషాంతర మిహ వివక్షితం - స్వాత్మ స్వరూప పురుషాను సంధాన మధికార్యం తరస్యాపి సమానం- తతో ఽస్మాకో విశేష ఇత్య త్రాహ - సాచేతి - నపరి శుద్ధ స్వరూప మిహానుసంధేయం - నచా శుద్ధేపి హే యత్వ మిహభావ్యం - పురుష శబ్ద నిర్దేశ శ్చాత్రభావ ప్రధాన ఇతి భావః - అహంశ్చే వేతిక ఇతి ప్రశ్న స్యోత్తరం కథమితి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వాం తదభి ప్రేతం వివృణోతి - అధియజ్ఞఇతి - యజ్ఞై సంబధ్య మానోఽధి యజ్ఞః - తత్రచ సర్వేశ్వర స్యారాధ్య తయా సంబంధ ఇత్యాహ- యజ్ఞైరారాధ్యతయావర్తమానఇతి- ఇంద్రాదయోహి తత్ర ఆరాధ్యా శ్శ్రుతాః - తతోఽథ మహమే వేత్యవ్యత ఇత్య త్రోత్త రం అత్ర దేహ ఇత్యనేన వివక్షిత మితి దర్శయతి - అత్రేంద్రాదా వితి - అధి యజ్ఞోహ మేవాత్ర దేహ ఇతీశ్వరేణాభి ధీ యమానత్వా త్తద్దేహ విషయత్వం ప్రతీతం - సచేశ్వర దేహః యజదేవ పూజా యా మితి యాజ్య దేవ తా పేక్ష యజ్ఞ ప్రసంగా దింద్రాది రేవే త్యభి ప్రాయేణో క్త మింద్రాదావితి - యాంయాం తను మితి

శ్రీ గీ మూ॥ దేహే దేహభృతాంవర ॥ ౪ ॥ అంతకాలేచ మామేవ స్మరన్ ముక్త్వా కళేబరమ్ । యః ప్రయాతిసమద్భావం యాతినాస్త్యత్ర సంశయః ॥ ౫ ॥

శ్రీగీ॥ భా॥ మమశరీరభూతేఆత్మతయావస్థితోహమేవ- యజ్ఞః-యజ్ఞైరారాధ్యఇతి మహాయజ్ఞాది నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠాన వేళాయాం త్రయాణా మధికారిణా మనుసంధేయమితల్ ॥ ౪ ॥ఇద మపిత్రయాణాం సాధారణం అంత కాలేచ మామేవ స్మరన్ కళేబరం త్యక్త్వాయః ప్రయాతి సమద్భావం యాతి - మమయో భావః స్వభావః తంయాతి-తదానీం యథామా మనుసంధత్తే తథావిధా కారో భవతీత్యర్థః- యథా అపి భరతాదయ స్తదానీం స్మర్య మాణ మృగ సజాతీయాకారాస్సంభూతాః॥ స్మర్తుర్ స్స్వవిషయ

ప్రాగుక్తం స్మారయతి-మమదేహ భూతఇతి- కమలనాభ్యాచిద్ద్రవ్యం కస్యచిద్దేహోభవతి- నత థాత్ర దేహత్వం కాదాచిత్క- మితి జ్ఞాప నాయ దేహ భూత ఇతి ప్రయోగః- దేహ భూత కేవలేం ద్రాది వ్యవచ్ఛేదార్థ మహ మేవే త్యవధారణం - పూర్వ నిర్దిష్ట బ్రహ్మాధ్యాత్మ కర్మాధి భూతాధి దైవవన్నతత్స్వాంతర మితి జ్ఞాపనా ర్థంవా - " విష్ణు స్సర్వా దేవతా ,, ఇతిచ శ్రుతిః - ఏతేన కథమితి ప్రశ్న స్యాప్యుత్తరం దత్తం - తత్త ద్విశిష్ట స్యారాధ్యత్వాల్ " దేహ భృతాంవర ,, త్యనేనా ధ్యాత్మ చింతాను గుణసత్వో త్తరదేహేంద్రియాది మత్వం - స్వస్యాపాశ కేంద్రాది దేహవత్వే నిదర్శనంచాభిప్రేతం - ఏవం విధాధి యజ్ఞ విజ్ఞానానుష్ఠా నానుప్రవిష్టం - నతు తదుప కారక మాత్రం - నచైశ్వ ర్యార్థ మాత్ర విషయ మితి దర్శయతి - ఇతీతి - మహా యజ్ఞేతి - అకరణ నిమిత్తా నర్థాది పరిహారాయ త్రయాణా మవశ్యక ర్తవ్యతా ద్యోతనాయ నిత్యనైమిత్తి కోక్తిః-(❋) ప్రయాణకాల ఇత్యస్య ప్రశ్నస్య సంగ్రహేణోత్తరం అంతకాలఇతి శ్లోకః - అతో నజ్ఞానమాత్ర విషయ ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - ఇదమపీతి - అధియజ్ఞ పదార్థ స్వాభావ్యా ద్వక్ష్యమాణప్రకారాచ్చేతిభావః . అన్వయం దర్శయతి - అంతకాలే చేతి - మద్భావం యాంతీత్యత్ర శ్రుత్యాది విరుద్ధ తాదాత్మ్యా వాప్తి భ్రమ వ్యుదాసా యాహ - మమయో భావఇతి - న స్వేశ్వర స్వభావ ప్రాప్త వస్యాపి కృశోద (ర) కీటదని హిత కీటస్య తజ్జాతి యత్వవ దీశ్వ రాంతరత్వ ప్రసంగ స్త్రయాణా మధి కారిణాం గుణాష్టక రూపేశ్వర స్వభావ ప్రాప్త్య విశేషేధి కారి భేదశ్చనస్యాదిత్యత ఆహ - తదానీమితి - తత్త దను సంధేయాకార విశేష సామ్య ప్రాప్తి ర్వివక్షితా - సామ్యంచస్వరూప భేదక వైధర్మ్యే స్థితే సత్యే వేతిన కశ్చిద్దోష ఇతి భావః - ఏవం ప్రాప్తి ప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః - నాస్త్యత్ర సంశయ ఇత్యనేన అభిప్రేతాం ప్రయోజక ప్రసిద్ధిం దర్శయతి - యథాది భరతా దయ ఇతి-ఏతేనోదా హరణేనాపి తాదాత్మ్య భ్రమోనిరస్తః - నహ్యాది భరతస్య స్మర్య మాణ మృగేణ తాదాత్మ్యం. అపితు తత్స మానా కార మృగ శరీర పరిగ్రహ ఏవేతి - అతైవ ప్రసిద్ధం - తదానీం దేహ వియోగ కాల ఇత్యర్థః (❋)నకేవల మీశ్వర విషయాంతి మప్రత్యయ స్వభావోయ మితి మంతవ్యం - కింతు సర్వసాధారణమిదమత్రాప్యుక్తమితి-ప్రయోజకాకారోయం యమితిశ్లోకేనోచ్యతఇత్యాహ- స్మర్తురితి-అంతశబ్దః పూర్వ శ్లోకాభి హి తాంత కాల పరః - తస్య చాంతి మప్రత్యయ ప్రభావ జ్ఞాప నాయ స్మర న్ని

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యంయం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యంతే కళేబరమ్ । తంతమేవైతి కౌంతేయసదాతద్భావ భావితః ॥ ౬ ॥ తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామను స్మర యుధ్యచ । మయ్యర్పిత మనో బుద్ధి

శ్రీ॥గీ॥భా॥సజాతీయా కార తాపాదన మంత్యప్రత్యయస్యస్వభావఇతిసు స్పష్టమాహ॥ అంతే అంతకాలే యంయం వాపిభావం స్మరన్ కళేబరం త్యజతి తంతం భావమేవ మరణానంతర మేతి - అంత్య ప్రత్యయశ్చ పూర్వ భావిత విషయ ఏవజాయతే ॥ ౬ ॥ యస్మాత్ పూర్వకాలభ్యస్త విషయ ఏవాంత్య ప్రత్యయో జాయతే - తస్మాత్సర్వేషు కాలేష్వాప్రయాణా దహరహర్మా మనుస్మర అహరహ రనుస్మృతి కరం యుద్ధాదికం వర్ణాశ్రమాను బంధి శ్రుతి స్మృతి చోదితం నిత్యనైమిత్తికంచ కర్మకురు- ఏవ ముపాయేన మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిరంతకాలేచ

త్య నేనాన్వయ ఇతి దర్శయతి - అంతే అంతకాల ఇతి - వీప్సయావా పీత్యనేనచ స్మర్తవ్య విషయ నియమో నీచోత్తమ విషయ వైషమ్యా భావశ్చ దర్శితః - తంతమితి వీప్స యాత్వ సంకీర్ణత త్తత్ప్రాప్తిః - అవధారణేన ప్రబల పుణ్యాంతరేణాపి తస్య దుర్వారత్వంచ వివక్షితం - భావశబ్దోత్ర స్వభావ పరః ధర్మి ప్రత్యయస్తు నాంతరీయకః - భావశబ్ద స్యాత్ర పదార్థపరత్వే ప్రస్తుత భావశబ్ద వైరూప్యం- తంతమేవేతీతి సాజాత్య లక్షణాచ తంతమేవే తీత్యత్ర యత్ర క్వచన జన్మని సర్వ సాధారణ తజ్జాతి యోగమాత్ర వ్యుదాసాయోక్తం - మరణా నంతర మితి - నహ్యాది భరత మృగత్వే జన్మాంతర వ్యవ ధానం - సదాతద్భావ భావిత ఇత్యనే నాంతిమ స్మృతి హేతు ర్వివక్షిత ఇత్యాహ - అంతిమ ప్రత్యయ శ్చేతి - తద్భావ భావితః తద్భావనావాసిత ఇత్యర్థః- తస్మిన్ భావో భావితో యేనేతివాతద్భావభావితః- (❋)

ఏవమంతిమ ప్రత్యయా ధీనే ఫలే అంతిమప్రత్యయే చానవరత భావనాధీనే భవతాపి తథా విధ భావనా తదనుగ్రాహకం కర్మచ కర్తవ్యే ఇత్యుచ్యతే - తస్మాదితి శ్లోకేన - సర్వేషు కాలే ష్విత్యనేన "స ఖల్వేవం వర్తయ న్యావదాయుషం బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే - ప్రాయణాంత మోంకార మభిధ్యాయీత" ఇత్యాది శ్రుతి శ్చానుస్మృ తేత్యభి ప్రాయే ణా ప్రయాణాదిత్యుక్తం. సూత్రంచ 'ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహి దృష్టమితి - ప్రతిమాసం ప్రతి పక్ష మను స్మరణే ప్యాప్రయాణా దితి వక్తుం శక్యమితి తద్వ్యుదాసాభి ప్రాయేణ బహువచన మిత్యాహ - అహరహరితి - [illegible] పూర్వాపర రాత్రేషు యుంజాన ఇత్యాది విహితై కాగ్రతాను రూప సాత్త్విక కాలేష్విత్యుక్తం భవతి - తథాచ సూత్రం - "యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషా" దితి . యుధ్యస్వచేతి విహితస్య యుద్ధస్య అత్ర ఫలవ త్సన్నిధావ ఫలం తదంగ మిత్యాదిన్యాయా దనుస్మృత్యంగత్వం సిద్ధం - తచ్చ యుద్ధమత్ర ప్రస్తుతత్వా దుప లక్షణ తయోక్తం - తచ్చ ప్రమాణసిద్ధం - యథా స్వవర్ణాశ్రమ కర్మావశ్యం కర్తవ్య మిత్యుక్తం భవతీత్యభి ప్రాయేణాహ - అహరహరనుస్మృతి కరం యుద్ధాదికమితి - వర్ణాశ్రమా నుబంధీ త్యుపలక్ష్య సంగ్రాహకాకారః - చోదిత మిత్యనేన శమాదివిధే శ్చోదిత వ్యతిరిక్త విషయత్వం సూచితం - నిత్యనైమిత్తిక శబ్దేన ఫలాభిసంధి పూర్వ కర్మ వ్యుదాసః - మయ్యర్పిత మనో బుద్ధిరిత్యస్య ఉక్తా[illegible]ను వాద రూపత్వం దర్శయతి - ఏవమితి - ఉపాయేన కర్మాది రూపేణేత్యర్థః - అనుస్మరణ మేవాత్ర మనసో ర్పణం - బుద్ధేరర్పణంతు ఫలప్రదత్వా ధ్యవ సాయః - ప్రకరణ సిద్ధా వాంతర వ్యాపార కథన మంత కాలేచ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మామేవైష్యస్య సంశయః ॥ ౭ ॥ అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా । పరమం పురుషం దివ్యం యాతిపార్థాను

శ్రీ॥గీ॥భా॥మామేవ స్మరన్ యథాభిలషిత ప్రకారం మాంప్రాప్స్యసి నాత్రసంశయః ॥౭॥ఏవం సామాన్యేన స్వప్రాప్త్యా వాప్త్యైరంత్య ప్రత్యయాధీనే త్యుక్త్వా తదర్థం త్రయాణా ముపాసన ప్రకార భేదం వక్తు ముపక్రమతే - తత్రై శ్వర్యార్థినా ముపాసనప్రకారం యథోపాసనమంత్య ప్రత్యయ ప్రకారం చాహ ॥ అహరహ రభ్యాస యోగాభ్యాం యుక్తతయా నాన్యగామినాచేతసా అంతకాలే పరమం పురుషం దివ్యం మాం వక్ష్యమాణ ప్రకారం చింతయన్ మామేవ యాతి ఆదిభరత మృగత్వ ప్రాప్తివ దైశ్వర్య విశిష్టతయా మత్సమానా కారో భవతి - అభ్యాసో నిత్య నైమిత్తికా విరుద్ధేషు సర్వేషు కాలేషు మనసోపాస్య సంశీలనం

మామేవస్మరన్నితి - యద్వా, అత్రోపాయే నేతికర్మాను గృహీతానుస్మృతి రేవోచ్యతే - తత్ఫలంమయ్యర్పిత మనోబుద్ధిరితి - తస్యైవాథోంత కాలేచ మామేవ స్మరన్నితి - పూర్వోత్తరాను వృత్త్యాధి కారి త్రయ సాధారణ్యాయాహ- యథాభిలషిత ప్రకారం మామితి - ‹‹ నిస్సంశయేషు సర్వేషు నిత్యంవసతి వైహరిః । ససంశయాన్ హేతు బలాన్నాధ్యావసతి మాధవ -,, ఇత్యాద వద సంశయ ఇత్య స్యార్జున విశేషణత్వే పి ఫలితమాహ - నాత్రసంశయ ఇతి - అమానోనాప్రతిషేధ ఇతి వచనాద కారోవాత్ర పృథగను సంధేయః - ‹‹ ఏతమితః ప్రేత్యాభి సంభవితాస్మీతి ,,‹‹ యస్యాస్యా దద్ధానవిచికిత్సాస్తీ,,త్యాదికమత్రానుసంధేయం- (❋) అంతి మప్రత్యయ ప్రసంగాత్తద్ధేతు తయాను స్మరేత్యుపాసనం ప్రస్తుతం-తత్ప్రకార భేదోనంతర ప్రఘట్టకార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - గతిభేదోపి వక్ష్యమాణో తేనోపలక్షణీయః- అభ్యాసేత్యాది శ్లోక త్రయార్థ మాహ - తత్రేతి - యోగశబ్దస్య సంబంధమాత్ర పరత్వే నైరర్థక్యాత్రధ్యాన పరత్వం వక్తుం యుక్తం- తత్పురుషాచ్చ ద్వంద్వస్యోభయ పదార్థ ప్రధానత్వా త్ప్రాగ్రాహ్యత్వ మస్తీతితదాహ - అభ్యాస యోగాభ్యామితి - నాన్యగామినేత్యేతన్నైకాది శబ్దవదనన్య గామినేత్యర్థః - అన్యత్ర విషయాంతరే గంతుం శీలం నాస్యేతి నాన్యగామి-అభ్యాస యోగశబ్దేన ప్రాచీనచింతనస్యోక్తత్వాత్ - అను చింతయన్నిత్యేతదంతి మస్మృతి పరమితి ప్రదర్శ నాయాంతకాల ఇత్యుక్తం - చింతనస్య ధ్యానస్యచ పురుష ఏవాత్ర కర్మ-సచ పరమశబ్దేనవిశేషితత్వా దీశ్వర ఏవేత్యభి ప్రాయేణాహ- మామితి పదద్వయం - దివ్యమిత్యస్య సూర్యమండలే స్థితమితి శంకరోక్తం నిర్మూలం - ‹‹ ఆదిత్యవర్ణం తమసఃపరస్తా ,, దితి వక్ష్యమాణ విరుద్ధం చేత్యభి ప్రాయేణాహ - వక్ష్యమాణ ప్రకారమితి-అనంతరశ్లోకద్వయేనేతి శేషః - కథ మైశ్వర్యార్థినో నపేక్షిత పరమపురుష ప్రాప్తిః ఫలతయోచ్యత ఇత్యత్రాహ - ఆదిభరతేతి - అంతకాలే స్మర్యమాణ భోగ ప్రధానోప యుక్తాకార విశిష్ట పరమపురుష సమానైశ్వర్య ప్రాప్తి రిహ పరమపురుష ప్రాప్తిః - తత్సామ్యాపత్తి రేవ హీత త్ప్రాప్తి శయాయం యమితిశ్లోకేనోదాహృతేతిభావః-ఆరంబణసంశీలనంపునఃపునరభ్యాసఇతి వాక్యకార వచనానురోధేనాభ్యాసశబ్దార్థమాహ-అభ్యాసఇతి - పునః పునరితి వచనాన్మధ్యేవశ్యం భావిభిః కైశ్చిద్వ్యవధానం సూచిత మిత్యభిప్రాయేణోక్తం నిత్య నైమిత్తికా విరుద్ధేష్వితి - సర్వే షుకాలేష్వితి - న కేవలం యోగ కాలే తదా తస్య సంశీలన స్య

శ్లో॥గీ॥ మూ॥ చింతయన్ ॥ ౮ ॥ [కవిం పురాణమనుశాసితార మణోరణీయాం సమనుస్మరేద్యః । సర్వస్య ధాతార మచింత్యరూప మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥ ౯ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యోగస్త్వహరహర్యోగకాలే నుష్ఠీయమానం యథోక్త లక్షణముపాసనం ॥ ౮ ॥ కవింసర్వజ్ఞం పురాణం పురాతనం అనుశాసితారం విశ్వస్య ప్రశాసితారం - అణోరణీయాంసంజీవాదపి సూక్ష్మతరం సర్వస్య ధాతారం సర్వస్య స్రష్టారం అచింత్య రూపం సకలేతరవిసజాతీయస్వరూపం-ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్ అప్రాకృతస్వాసాధారణదివ్యరూపం

యోగశబ్దేనోపాత్తత్వాదితిభావః- ఆరంబణమాలంబనం - తచ్చాత్రోపాస్యశబ్దేనవ్యాఖ్యాతం - యోగశబ్దేనాత్రాంగి స్వరూపముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- యోగసిద్ధిస్త్వితి- యథోక్తమితి- అత్యర్థ ప్రియవిశదతమ ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః- [❀] క్రాంత దర్శీహ కవిరుచ్యతే - అత్రతు కవిశబ్దః ఈశ్వరవిషయత్వాత్ సర్వదర్శిత్వ పర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వజ్ఞమితి - పురాణశబ్దే నానాదిత్వం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోక్తం- పురాతనమితి-అనుపూర్వ శ్శాసిర్విధ్యుజ్ఞాపనార్థ ఇత్యేతావన్మాత్రపరత్వవ్యుదాసాయ విశ్వస్య ప్రశాసితార మిత్యుక్తం- ఈశ్వరస్య సతోను శాసన మాజ్ఞాపన మేవేతి భావః - అనుశాసనం కస్యేత్యాకాంక్షాయాం సర్వస్యధాతార మిత్యత్రసర్వస్యేతిపద మాకర్షణీయం- విశేషనిర్దేశాభావాద్వా సర్వ విషయత్వ మిత్యభిప్రాయేణ విశ్వస్యేత్యుక్తం - “ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావా పృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠత,, ఇత్యాదిక మత్రభావ్యం - “అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం,, మిత్యాదిషు ప్రశాసన సహపఠితాంతః ప్రవేశోపయుక్త సూక్ష్మతరత్వమత్ర “ అణోరణీయాంస ,, మిత్యుచ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణోక్తం - సూక్ష్మతర మితి - “ధాతాపురస్తాద్యముదాజహార - సూర్యా చంద్రమసౌధాతా యథాపూర్వ మకల్పయ,, దిత్యాదిషు ధాతృశబ్దస్య స్రష్టరి ప్రయోగా ద్ధాతూనాం చానేకార్థత్వా త్సర్వస్య స్రష్టార మిత్యుక్తం - “విష్ణునా విధృతేభూమిః - సర్వాధారం ధామవిష్ణుసంజ్ఞ ,, మిత్యుక్తం సర్వాధారత్వం సర్వస్రష్టృత్వే చేతి ఫలితోక్తి ర్వా - ఉక్త ప్రకార స్యేశ్వర స్వరూపస్య సామాన్యతో దృష్టైస్తార్కికైర సంభావనీయతాం కేచిదభిమన్యేరన్నితి తన్నిరాస పరమచింత్యరూప మితి పదమిత్యభి ప్రాయేణాహ - సకలేతర విసజాతీయ స్వరూపమితి - వర్ణయోగస్య స్వరూపేణా ఘటనాత్ ప్రమాణ సిద్ధ విలక్షణ విగ్రహ ద్వారా తద్యోగమాహ - అప్రాకృతేతి - “ యేనసూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః- యస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి- తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి- తం దేవాజ్యోతిషాంజ్యోతి ,, రిత్యాదిషు నిరతిశయ దీప్తియోగ స్సిద్ధః - “ ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తా ,, దితి శ్రుతి ఖండస్యాత్రనిబంధః - “ తమఆసీత్తమ సస్తన్మహినా జాయతైకం - యదాతమ ,, ఇత్యాది శ్రుత్యంత రోపలక్షణార్థః - తేనతమసఇతి సర్వకారణభూత తమోద్రవ్య వివక్షా - “ తమసః పరస్తా,, దిత్యనేన ఫలిత మప్రాకృతత్వం - తతఏవచా కర్మాధీనత్వం, నిత్యత్వం, నిరవద్యత్వమి త్యాదిసూచితం - ఏతచ్ఛ్లోకచ్ఛాయశ్చమానవశ్లోకః - “ ప్రశాసితారంసర్వేషామణీయాంసమణీయసామ్ । రుక్మాభంస్వప్నధీగమ్యంవిద్యాత్తుపురుషం పర ,, మితి - అనుకూలానాం హిత రమణీయత్వా ద్యాకారేణ హిరణ్య వర్ణత్వ రుక్మాభత్వా దివ్యపదేశః - ప్రతికూల దుష్ప్రేక్షత్వ ప్రకాశాతిరేకాది వివక్షయా ఆదిత్య వర్ణత్వా ద్యుక్తిః -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రయాణ కాలే మనసాఽచలేన భక్త్యా యుక్తో యోగ బలేన చైవ । భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణ
మావేశ్యసమ్యక్సతం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్ ॥ ౧౦ ॥ యదక్షరం వేద విదో వదంతి వి
శంతి యద్యతయో వీతరాగాః । యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మ చర్యం చరంతి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తమేవం భూత మహరహరభ్యస్యమాన భక్తియుక్త యోగ బలేనాథ సంసారాహరత
యా అచలేన మనసా ప్రయాణ కాలే భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సంస్థాప్యతత్ర భ్రూ
మధ్యే దివ్యం పురుషంయోఽనుస్మరేత్ సతమేవోపైతి తద్భావం యాతి - తత్సమానైశ్వ
ర్యో భవతీత్యర్థః - ॥ ౧౦ ॥ అథ కైవల్యార్థినాం స్మరణ ప్రకార మాహ ॥ యదక్షరం
అస్థూలత్వాది గుణకం వేద విదో వదంతి వీతరాగాశ్చయతయో యదక్షరం విశంతి - య
దక్షరం ప్రాప్తు మిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి

దివిసూర్య సహస్రస్యేత్యాదిచ వక్ష్యతి - ఏతేనాదిత్యశబ్దస్య నిత్య చైతన్య ప్రకాశపరత్వం - తమ శ్శబ్దస్య
చాజ్ఞాన విషయత్వం పరోక్తం నిరస్తం - శ్లోకద్వయ స్యాన్వయం దర్శయతి - తమేవం భూత మిత్యాది
నా - భక్త్యాయుక్తో యోగబలేనేతి పృథఙ్నిర్దేశా త్పరోక్త ప్రాణ జయబలాదిపృథగర్థతాప్రతీతిస్స్యా
దితి తదపాకరణాయ విశిష్టైకార్థతాం దర్శయితుం భక్తియుక్త యోగబలేనేత్యుక్తం - మనసో అచల
త్వే హేతురివంతస్య చావాంతర వ్యాపారః యోగ పర్యాయ యుక్త శబ్దేన వివక్షిత మాహ - అహరహ
సంసారాహర తయేతి - ఆవేశ్యేత్యనేన యోగప్రకరణేషూక్తం నిశ్చలావస్థాపనం వివక్షిత మిత్యాహ - సం
స్థాప్యేతి - అత్ర పురుషధ్యాన స్యాపి భ్రూమధ్య మేవదేశః - దేశాంతరాసభిధానాద్యోగ ప్రకరణాం
తరే షూపదేశాచ్చ తత్సిద్ధేరితి విభావ్యోక్తం - తత్ర భ్రూమధ్యఇతి - తమేవం భూతం దివ్యం పురుష మి
త్యన్వయః - తం తమేవేతీ త్యవధారణ దర్శనా త్సతం పరంపురుష మిత్యత్రాపి తమి తీతర వ్యవచ్ఛే
ద పరమిత్యభిప్రాయేణాహ - సతమేవోపైతీతి - యఃప్రయాతి సమద్భావం యాతీతి ప్రక్రాంత ప్రకా
ర ఏవాత్ర వివక్షిత ఇతి దర్శయతి - తద్భావం యాతీతి - భావప్రధానోఽత్ర నిర్దేశ ఇతిభావః - తత్రతా
దాత్మ్యాది భ్రమం వ్యుదస్యతి - తత్సమానైశ్వర్యోభవతీత్యర్థ ఇతి- పరమసామ్యాపత్తివ్యవచ్ఛేదాయ సమా
నైశ్వర్య ఇత్యుక్తం - ఏతేన కవిమిత్యాదిభి స్సర్వజ్ఞత్వా దయో గుణాః ఐశ్వర్య ప్రవత్వార్థ మను సంధే
యతయోక్తాః - నతుప్రాప్యత్వార్థ మితిఫలితం - ఏవ మంతిమ కాలస్మర్తవ్యతయా నిర్దిష్ట ఏవాకారః
ప్రాగపిధ్యేయతయోక్త ఇతి మంతవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి- (❋) అథ మంద ప్రయోజనోక్త పరవ్యాఖ్యా
ప్రతిక్షేపాయయదక్షరమిత్యాదిశ్లోకత్రయ స్యార్థ మాహ - అథేతి- స్మరణశబ్దోఽత్రోపాసనస్యాంతిమ ప్ర
త్యయస్యచ సంగ్రాహకః - ఉభయో రపి స్మృతివిషయత్వాత్ ‹‹ నావేదవిన్మనుతేతం బృహంత ›› మిత్యు
క్త ప్రమాణాంతరాగోచరత్వపరేణ ‹‹వేదవిదోవదంతి›› త్యనేనసూచితవేదోక్త ప్రకారకథన మస్థూలత్వాది
గుణక మితి ‹‹అస్థూల మనణ్వహ్రస్వ›› మిత్యాది శ్రుతిరిహవివక్షితా - బ్రహ్మచర్యమూర్ధ్వరేతస్త్వాది
కం - యద్వా, ‹‹అథయద్యజ్ఞఇత్యాచక్షతే - బ్రహ్మచర్యమేవతత్ - అథ యన్మౌనమిత్యాచక్షతే-అథ య
త్సత్త్రాయణమిత్యాచక్షతే- అథయదరణ్యాయన మిత్యాచక్షతే- బ్రహ్మచర్య మేవతత్ ›› ఇతి ‹‹శ్రుతేబ్రహ్మ
ప్రాప్త్యర్థాయాకాచిదపి చర్యాబ్రహ్మచర్యం - వీతరాగాయతయఏవ ‹‹యదిచ్ఛంతోబ్రహ్మచర్యంచరంతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తత్తేపదంసంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే ॥ ౧౧ ॥ [సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృదినిరుధ్యచ। మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణ మాస్థితో యోగ ధారణామ్ ॥ ౧౨ ॥ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహర న్మామ నుస్మరన్ ।

శ్రీ॥గీ ॥భా ॥తత్పదం సంగ్రహేణతే ప్రవక్ష్యే - పద్యతె గమ్యతే చేత సేతిపదం - తన్నిఖిల వేదాంత వేద్యం మత్స్వరూప మక్షరం యథోపాస్యం తథా సంక్షేపేణ ప్రవక్ష్యా మీత్యర్థః ॥౧౧॥ సర్వాణి శ్రోత్రా దీనీంద్రియాణిజ్ఞానద్వార భూతాని సంయమ్య స్వవ్యాపారేభ్యోవి నివర్త్య హృదయ కమల నివిష్టే మయ్యక్షరే మనో నిరుధ్య యోగాఖ్యాం ధారణా మాస్థితః మయ్యే వనిశ్చలాం స్థితి మాస్థితఃఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మమద్వాచకంవ్యాహరన్ వాచ్యంమామనుస్మరన్.

త్యత్రతాపికతాకారః-ఏతేన ఫలో పాయయోః ప్రదర్శనం-పదశబ్ద స్యాత్రరూఢార్థానుపపత్తేరుప పన్నం యోగ మాహ - పద్యత ఇతి - అత్ర పద శబ్దేన జ్ఞాన విషయత్వ ముఖేన ఉపాస్య త్వాదిక మభి ప్రేత మిత్యాహ - గమ్యతే చేత సేతి - యత్త చ్ఛబ్దాభి ప్రేతాం ప్రసిద్ధిమాహ - నిఖిలేతి - అక్షర శబ్దస్యాత్ర వికారాది దోష రహిత పరమాత్మ విషయత్వాన్మత్స్వ రూప మిత్యుక్తం - స్వసా ధారణం రూపమిత్యర్థః - అక్షర రూప పరమాత్మో పాసన మత్రాక్షర స్వరూప జీవాత్మ ప్రాప్త్యర్థం - (❋) సర్వ ద్వారాణి సంయమ్యేత్యత్ర నవద్వార ప్రతీతి నిరాసాయ ప్రత్యాహార విషయతా ద్యోతనాయ చాహ - సర్వాణి శ్రోత్రాదీనీతి - ద్వారానుబంధ రహిత స్పర్శనా దీంద్రియాణాం కథం ద్వార శబ్దార్థతే త్యత్రోక్తమ్ జ్ఞానద్వార భూతానీతి - సంయమనమత్ర శబ్దాది విషయేభ్యో నివర్తన మిత్యభిప్రాయేణాహ - స్వ వ్యాపారేభ్యో నివర్త్యేతి - మనోహృది నిరుధ్య చేత్యత్ర హృన్మాత్రస్య ధ్యేయతా నుపపత్తే రిత్యత్రోక్తం హృదయ కమల నివిష్టే మయ్యక్షర ఇతి - హృచ్ఛబ్దోత్ర తత్రస్థ పురుష లక్షకః - అన్యథా మామను స్మర న్నిత్య నంత రోక్తి ర్న ఘటేతేతి భావః - అర్థ క్రమేణ బల వతా దుర్బలస్య పాఠ క్రమస్య బాధ మభి ప్రేత్య మనో హృది నిరుధ్యేత్యస్యా నంతర మాస్థితో యోగ ధారణా మిత్యాదికం వ్యాఖ్యాతం - ప్రత్యాహారానంతర పఠిత ధారణా వ్యవచ్ఛేదాయాహ - యోగాఖ్యాం ధారణామితి షష్ఠీ సమాసాత్సమానాధి కరణ సమాసస్య గ్రాహ్యత్వం నిషాదస్థ పతిన్యాయ సిద్ధం- ధారణాశబ్దాభి ప్రేతమాహ- మయ్యేవ నిశ్చలాంస్థితిమితి - ప్రణవస్య బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వా ద్బ్రహ్మేతి వ్యపదేశ ఇత్యభి ప్రాయేణ మద్వాచక మిత్యుక్తం - మంత్రస్యార్థ విశేష ప్రకాశనముఖే నోపకారకత్వ మప్యత్ర బ్రహ్మశబ్దేన ప్రతిపాదనా ద్వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణ వాచ్యం మామనుస్మర న్నిత్యుక్తం - ప్రణవస్య భగవ ద్వాచకత్వం యోగాంగత్వాదికంచ శ్రుతి స్మృత్యాది సిద్ధం- యథాకఠవల్ల్యాం ‘‘ సర్వే వేదాయత్పదమామనంతి - తపాంసి సర్వాణిచ యద్వదంతి - యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి - తత్తేపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యో మిత్యేతద,, తి - అత్ర నామ్నా నామినో నిర్దేశః - తథా ‘‘ ప్రణవో ధనుశ్శరోహ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే ‘‘అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవే,, దితి - తథా ‘‘ ఆత్మాన మరణింకృత్వా ప్రణవంచోత్తరారణిమ్ । ధ్యానవిర్మథనాభ్యాసా త్పశ్యేచ్ఛన్నమగ్నిగూఢవ ,, దితి - తథా ‘‘ ఓమిత్యేవంధ్యాయథాత్మాన,,మితి-తథా ‘‘యఃపునరేతంత్రి మాత్రేణో మిత్యనే నైవాక్షరేణ పరంపురుష

మభిధ్యాయీత - సతేజసి సూర్యే సంపన్నోయథా పాదోదరస్త్వచా వినిర్ముక్త ఏవంహైవస పాప్మ
నావినిర్ముక్త స్ససామభి రున్నీయతే బ్రహ్మలోకం - సఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరంపురిశయం పురుషమీక్ష
తఇతి- ,,తథావహ్నేర్యథాయోని గతస్యమూర్తిర్నదృశ్యతే నైవచ లింగనాశః-సభూయ ఏవేంధన యోని
గృహ్యస్తద్వోభయం వైప్రణవేన దేహే-స్వదేహ మరణింకృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిమ్- ధ్యాననిర్మథ
నాభ్యాసాద్దేవంపశ్యేన్నిగూఢవ ,, దితి-అత్రైవ శ్లోకేవిష్ణుంపశ్యేద్ధృదిస్థి తి మితియోగయాజ్ఞవల్క్యే పా
ఠః - తథా,, కాంస్య ఘంటానినాదస్తు యథాలీయతి శాంతయే ।ఓంకారస్తుతథాయోజ్యశ్శాంతయేశాం
తిమిచ్ఛతా । యస్మిన్‌సలీయతేశబ్దస్తత్పరంబ్రహ్మగీయత ,, ఇతి - తథా,,ఓంఖంబ్రహ్మఓ. ఖం పురాణమి
తి - ఓమిత్యేతదక్షరం, బ్రహ్మస్య యాతాశ్చత్వారో వేదాశ్చతుష్పాది దమక్షరం।పూర్వస్యమాత్రా పృథివ్యా
కార,,ఇత్యారభ్య ప్రథమారక్త పీతామహ మహద్బ్రహ్మ దేవత్యా - మధ్యమా కృష్ణా విష్ణుదేవత్యా - త్రి
తీయా శుభాశుభా శుక్లారుద్ర దేవత్యా - యావసానేస్య చతుర్థ్యర్ధ మాత్రాసా విద్యుమతీ సర్వ వ
ర్ణా పురుషదేవత్యేతి,,చ- అత్ర అర్ధమాత్రాధి దైవతభూతః పురుష ఏవావతీర్ణావస్థ ద్వితీయమా
త్రా దైవత్వేన విష్ణురితి చోక్తః - తథా ,, ఓమితి బ్రహ్మ- ఓమితీదగ్ం సర్వమితి- ఓంకార ఏవేదగ్ం స
ర్వమితి - తథా హృదిస్థా దేవతా స్సర్వా హృదిప్రాణాః ప్రతిష్ఠితాః । హృదిత్వమసియో నిత్యంతి సో
మాత్రాః పరస్తుసః- తస్యోత్తర తశ్శిరో దక్షిణతః పాదోయ ఉత్తరత స్స ఓంకారోయ ఓంకార స్సప్రణ
వోయః ప్రణవస్ససర్వ వ్యాపీయస్సర్వ వ్యాపీసోనంతో యోనంత స్తత్తారం యత్తారస్తత్సూక్ష్మం యత్సూ
క్ష్మం తచ్ఛుక్లంయచ్ఛుక్లంతద్వైద్యుతంయద్వైద్యుతంతత్పరం బ్రహ్మేతి-,, అత్రప్రకరణాది వశాత్ప్రితద్ధన
విద్యావదం తరితం శాసననుసంధేయం-ముముక్షో రుత్క్రమణ ప్రకరణేచ ప్రణవ స్స్మర్యతే-,, అథ య
త్రై తదస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి - అథైతైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ మాక్రమతే- సఓమితి వాహోద్వాహా
మీయతే - సయావత్ క్షిప్యే న్మనస్తావదాదిత్యంగచ్ఛతి - ఏతద్వైఖలు లోకస్యద్వారం విదుషాంప్రప
దనం- నిరోధో విదుషాంత దేష శ్లోకః - శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధాన మభినిస్సృ
తైకా- తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙన్యా ఉత్క్రమణేభవంతి ,, తి - మహాభారతేచ మహేశ్వ
రవచనం ,, ఓమిత్యేవంసదావిప్రాః పఠధ్వంధ్యాతకేశవ,, మితి- ఆహచభగవాన్యాజ్ఞవల్క్యః - ,, దేవ
తాయాః పరాయాశ్చ హ్యాలంబః ప్రణవస్మృతః ।కశ్చిదారాధనంకామో విష్ణోర్భక్త్యా కరోతివై।తదారా
ధనసాన్నిధ్యే ప్రతిమాంవ్యంజకాంయథా।ధాతుద్రవ్యాదిపాషాణైశ్కృత్వావాంసిపేశయేల్।శ్రద్ధాభక్త్యాదరా
ద్దైశ్చ తస్య దేవః ప్రసీదతి । ఓంకారేణ తథాబాత్మా హ్యుపాస్యైవప్రసీదతి । సర్వ ద్వారాణి సం య
మ్య మనోహృదినిరుధ్యచ । మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనఃప్రాణ మాస్థితోయోగధారణామ్। ఓమిత్యేకాక్షరంబ్ర
హ్మ వ్యాహరన్మా మనుస్మరన్ । యఃప్రయాతి త్యజన్దేహం సయాతిపరమాంగతిమ్ । యఏతం ప్రణవేనా
ద్య మక్షరంప్రతి పద్యతె । తతోక్షరేణ వేదేన వేద్యంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి । ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠ మేత దాలం బ
నంపరమ్ । ఏతదాలంబనంజ్ఞాత్వా బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే । అదృష్ట విగ్రహో దేవో భావగ్రాహ్యో
నిరామయః । తస్యోంకార స్మృతంనామ తేనహూతః ప్రసీదతి । తస్మాదోమితి పూర్వంతు కృత్వా యుంజీ
తతత్పరః । బ్రహ్మోంకారవిధానేన తత్త్వైవప్రతిపద్యత,,ఇతి- అత్ర సర్వద్వారాణీత్యాది శ్లోకయోర్భగవ

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం స యాతి

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ ఆత్మనః ప్రాణం మూర్ధ్న్యాధాయ దేహం త్యజన్ యః ప్రయాతి స యాతి పరమాం గతిం - ప్రకృతి వియుక్తం మత్సమానాకార మపునరావృత్తి మాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః-

ద్వాచ్యతయా ప్రసిద్ధయో రుదాహరణం- మామితి నిర్దేశ స్తద్విషయః - పునశ్చాత్ర హైరణ్యగర్భాదిసి ద్ధాంతేషు ప్రణవార్థం ప్రపంచ్యాం తేప్రాహ - ‹‹త్రిరాత్మా త్రిస్వభావశ్చ తథా త్రిర్వ్యూహ ఏవచ । పంచ రాత్రే తథా హ్యేష భగవద్వాచక స్స్మృతః । బలం వీర్యం తథా తేజ స్త్రిరాత్మేతిచ సంజ్ఞితః । జ్ఞానైశ్వ ర్యే తథా శక్తి స్త్రిస్వభావ ఇతి స్మృతః । సంకర్షణోథ ప్రద్యుమ్నో హ్యనిరుద్ధ స్తథైవచ । త్రివ్యూహ ఇతి నిర్దిష్టః ఓంకారో విష్ణురవ్యయః । భగవద్వాచకః ప్రోక్తః ప్రకృతే ర్వాచక స్తథా । వ్యక్తావ్యక్తో వాసుదే వః ప్రభవః ప్రళయస్తథే,, తి - యచ్చాత్ర హైరణ్యగర్భ కాపిలా పాంతరతపాస్స నత్కుమారబ్రహ్మ ష్ఠపాశుపతాఖ్యేషు సిద్ధాంతే ష్వర్థ భేద వర్ణనం - తదపి తత్తదర్థ విశేషాంతరిత పరమపురుషపర్య వసాన మభిప్రేత్యేతి మంతవ్యం - అత ఏవ విష్ణు ప్రతిపాదకతయాంత కాలే స్మర్తవ్యతయా ఉపసం హ్రియతే - ‹‹ఓంకారం విపుల మచింత్యమప్రమేయం సూక్ష్మాఖ్యం ధ్రువమచరంచ యత్పురాణమ్ । తద్వి ష్ణోః పదమపి పద్మజ ప్రసూతం దేహాంతే మమమనసిస్థితిం కరోత్వి,, తి ప్రణవే నైవాత్ర భగవదర్చ న ముచ్యతే - ‹‹తల్లింగై రర్చయేన్మంత్రై స్సర్వాన్ దేవాన్ సమాహితః । నమస్కారేణ పుష్పాణివి న్యసేత్తు యథాక్రమమ్ । ఆవాహనాదికం కర్మ యన్న సూక్తం మయాత్విహ । తత్సర్వం ప్రణవేనైవ క ర్తవ్యం చక్రపాణయే । దద్యాత్పురుష సూక్తేన యః పుష్పాణ్యప ఏవవా । అర్చితం స్యాజ్జగదిదం తేన సర్వం చరాచరమ్ । విష్ణుర్బ్రహ్మాచరుద్రశ్చ విష్ణురేవ దివాకరః । తస్మాత్పూజ్యతమం నాన్య మహం మన్యే జ నార్దనా,,దితి- తథా పరమపురుష సాక్షాత్కారకారణతయా చాత్ర ప్రణవోపాసన ప్రకార ఉచ్యతే । ‹‹ఓ మ్మ్యాభిర్భవస్స్వ మహాజ్జన స్తపస్సత్య,,మితి వైదికం - ‹‹ఏతదుచ్చార్య వైబ్రహ్మా పరేవ్యోమ్ని నియోజ యేత్ । హృదయే గ్నిశ్చ వాయుశ్చ జీవోయ స్సముదాహృతః । ఓంకార పద్మనాళేతు ఉద్ధృత్యోపరియో జయేత్ । అప్రాణాచ్ఛ్వాస్య భూతాత్తు చేతోంగం జీవసంజ్ఞితమ్ । జాయతేతు యత స్తస్మాత్పున స్తత్ర నివే శయేత్ । ఘంటాశబ్దవదోంకార ముపాసీత సమాహితః । పురుషం నిర్మలం శుభ్రం పశ్యే ద్వైనాత్ర సంశయ,, ఇతి- యోగానుశాసన సూత్రంచ- ‹‹క్లేశకర్మ విపాకాశయై రపరామృష్టః పురుష విశేష ఈ శ్వరః- తస్య వాచకః ప్రణవ,,ఇతి- అతః ప్రణవస్య భగవద్వాచకత్వం సమాధ్యుత్క్రమణాద్యవస్థాసు తేనై వ భగవదనుస్మరణంచ సిద్ధం - శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధాన మభినిస్సృతైకా - త యోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వ మేతి విష్వజన్యా ఉత్క్రమణే భవంతి - ‹‹ఊర్ధ్వమేక స్థితస్తేషాం యోభి త్వా సూర్యమండలమ్ । బ్రహ్మలోక మతిక్రమ్య తేనయాతి పరాంగతి,, మిత్యాది శ్రుతి స్మృత్యనుసారా న్మూర్ధన్య నాడ్యోత్క్రమణాపయికమిదం మూర్ధ్ని ప్రాణాధానం త్యజన్యః ప్రయాతీతి త్యక్త్వా యః ప్రయాతీ త్యర్థః - ఆత్మార్థినో హ్యాత్మా గంతవ్యః - తత్రాప్యపునరావృత్తిత్వ మాత్రాత్పరమగతి త్వోక్తిరిత్యభిప్రాయే ణాహ - ప్రకృతీతి - ఈదృశస్యాత్మనః పరమగతి శబ్దేన వ్యపదేశో న కేవలం ప్రకరణ వశాత్ -

శ్రీగీ॥మూ॥ పరమాంగతిమ్ ॥ ౧౩ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥‹‹యస్స సర్వేషుభూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి । అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుఃపరమాం
గతి ,, మిత్యనంతర మేవ వక్ష్యతే ॥ ౧౩ ॥ ఏవ మైశ్వర్యార్థినః కైవల్యార్థినశ్చ స్వప్రా
ప్యానుగుణం భగవదుపాసన ప్రకార ఉక్తః-

కింత్వస్మిన్నేవా ధ్యాయేతద్విషయఏవాయంప్రయోగోఽప్య స్తీత్యాహ- యస్సన స్సర్వే- (※) సంగత్యర్థ
మను వదతి - ఏవ మితి - అధ్యాయా రంభ గత ప్రశ్నోత్తర యో స్తత్ప్రసంజక పూర్వాధ్యాయాం తే
చాయం క్రమోన వివక్షితః - అధి యజ్ఞాంతి మప్రత్యయ యోస్సా ధారణ్యేన ప్రతిపాదనే తాత్పర్యాదిహా
తు ప్రతినియ తాధికారప దేశ రూపత్వా దుత్తరోత్తర ముత్కృష్టతా ప్రదర్శనా మైశ్వర్యాక్షర యాథా
త్మ్య శ్రీ భగవ చ్చరణా ర్థినః క్రమేణో క్తా ఇతి భావః - అత్ర చైవమితి నిర్దేశా త్స్వప్రాప్త్యనుగుణ మి
తి నిర్దేశాచ్చ ప్రకరణ స్యాధి కారి త్రయ విషయత్వ వ్యవ స్థాపక హేతవః ప్రదర్శితాః - తథాహి
ఏవ మత్ర కైశ్చిచ్చం క్యేత - నను‹‹ తే బ్రహ్మ తద్విదుః - కింత ద్బ్రహ్మ- అక్షరం బ్రహ్మ పరమ మితి,,
బ్రహ్మ శబ్దస్య సాక్షాద్బ్రహ్మ విషయత్వే కోబాధః - తస్యైవచ సర్వాత్మత్వా దధ్యాత్మ శబ్దేనాపి త
ద్గతం సర్వం గృహీతు ముచితం - ‹‹ భూత భావో ద్భవకరో విసర్గ ,, ఇత్యపి జగత్సృష్టి గ్రహణం
యుక్తం - దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగోవా-సచాత్ర నివృత్తి లక్షణో యజ్ఞః - ‹‹అధి భూతం క్షరో భావ,,
ఇతిచ అధి భవతీతి వ్యుత్పత్తేః - ప్రాణి జాతం పురుషశ్చ అధి దైవత మితి పర బ్రహ్మ వస్థా విశేషః- స
నుష్టి పురుషా దర్వా అధియజ్ఞ స్సర్వయజ్ఞాభి మానినీ విష్ణ్వాఖ్యా దేవతా - ‹‹ యజ్ఞో వై విష్ణురితి ,, శ్రు
తేః-‹‹అంత కాలే చేత్యాది,,శ్లోకత్రయ మపి ముముక్షూ రేవాంతి మప్రత్యయ మధి కృత్యోక్తం - ప్రశ్నప్ర
తి వచన శ్లోకానాం పూర్వాధ్యాయే ప్రస్తుతాధి కారిత్రయ జ్ఞాతవ్యో పాదేయ పరత్వేప్యుపరితనా శ్లోక
కాః ప్రధాన తయాసు దుర్లభత్వేన నిర్దిష్ట జ్ఞాని పరాయుక్తాః-అన్యథా మామేవ స్మరన్నామె నైష్య సీ
త్యాదేర్బాధాత్ - అత ఏవ‹‹ప్రయాణకాలేచ కథం-అంతకాలేచ మా,,మితి శ్లోకయోరధికారిత్రయ ప
రత్వేపి తద్వివరణే త్రతత్రై కార్థ్యం గ్రాహ్య మిత్యపి నిరస్తం - తత్రాపి చాధికారిత్రయ పరత్వం నప్రతీ
యతే - నచైశ్వర్యార్థినః పరమ పురుష విషయాంతి మప్రత్యయ సాపేక్షతాయాం ప్రమాణం పశ్యామః-
ఏవ ముత్తరేష్వపి శ్లోకేష్వేక ఏవాధి కారి తద్వేద్యంచైక మేవ పునః పునర నూద్య విశేషతో విశదీ క్రియ
తే - నచ పునరుక్తిదోషః- అభ్యాసస్యజ్ఞాన ప్రాధాన్యలింగత్వాత్ - ‹‹ సంసిద్ధిం పరమాంగతాః - సయా
తి పరమాంగతిం - తమాహుః పరమాంగతి ,, మిత్య మీషా మైకార్థ్యంచ ప్రతీతం పరిత్యాజ్యం- నచ పర
మగంత వ్యాతిరిక్తా పరమ సంసిద్ధిః తమాహుః పరమాంగతి,,మితి పరోక్షనిర్దేశశ్చ‹‹పురుషస్సపరః పా
ర్థ,,ఇతి వత్స్యాత్-‹‹పరమం పురుషందివ్యం -సతంపరంపురుష ముపైతిదివ్యం- పురుషస్స పరఃపార్థ భ
క్త్యా లభ్యస్త్వనన్య యే,,త్య మీషాం భిన్నార్థత్వ కల్పనంచా యుక్తం - పరైరపిచ సర్వైః ప్రాయశ ఏ
వమైక కంఠ్యేన వ్యాఖ్యాతమిత్యత్రైవంపరిహారక్రమః -‹‹ అధి యజ్ఞోహ మేవే,,తివదహమేవ బ్రహ్మేత్యను
క్తే రధ్యాత్మాదివదత్రబ్రహ్మశబ్దార్థస్యా పృథగంతరత్వంతావత్ప్రతీతం - నచ బ్రహ్మశబ్దాదక్షర శబ్దస్యప
రమాత్మ నిరూఢ్యతిశయః -యేనతత స్తద్వ్యాఖ్యానంస్యాత్- ‹‹ ఏవంసతతయుక్తాయే భక్తాస్త్వాంపర్యు పాస
తే । యేచాప్యక్షరమవ్యక్తం ,, మిత్యాదిషుచ పరమాత్మ నోన్యజీవోపాస్య మక్షరశబ్దేన ప్రతీయతే - ‹‹ ద్వే

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అనన్యచేతాస్సతతం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥అథ జ్ఞానినో భగవదుపాసన ప్రకారంప్రాప్తి ప్రకార ంచాహ ॥ నిత్యశోమాముద్యోగ ప్రభృతి

రూపే బ్రహ్మణ స్తస్య మూర్తంచా మూర్తమేవచ। క్షరాక్షర స్వరూపే తే సర్వభూతేషుచ స్థితే, అక్షరం తత్పరం బ్రహ్మ క్షరం సర్వ మిదం జగ్,, దిత్యాదిషు చాక్షరపర బ్రహ్మశబ్దా పరిశుద్ధాత్మవిషయా శారీరకభాష్యేసమర్థితా-అతోఽత్ర కింతద్బ్రహ్మేత్యుక్తేహమేవబ్రహ్మేత్యవ్యాఖ్యానాత్స్వేతరవిషయబ్రహ్మ శబ్దఃపరమశబ్ద విశేషితాక్షర శబ్దాను గుణ్యాచ్చ ప్రకృతే రీశ్వరా చ్చాన్యస్మిన్ పరిశుద్ధాత్మ న్యుపచారాద్వర్తతే - పశ్చాచ్చాయమేవా వ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త ఇతి వక్ష్యతే - నచాసౌశ్లోకః పరమాత్మపర ఇతి శఙ్కనీయమ్ - ‹‹యేచాప్యక్షర మవ్యక్తం - యేత్వక్షర మనిర్దేశ్యం- క్షరశ్చాక్షరఏవచ,, ఇత్యాదిష్వివాత్రాపి అక్షర శబ్దస్య భగవద్వ్యతిరిక్త విషయత్వ ప్రతీతేః - సంసిద్ధిశబ్దశ్చ పరమగతి శబ్దనిర్దిష్టప్రాప్యవిలక్షణాం సమీచీనాం సిద్ధిం స్వరసత ఉప సర్గ శక్త్యావ్యనక్తి - అతఏవ స్వభావాది శబ్దా అధి కారి త్రయ జ్ఞాతవ్యోపాదేయ వస్తు విశేషపరా ఉక్తాః - ఏవం స్వవాక్య పర్యాలోచనయా పూర్వాధ్యాయ ప్రకృత పరామర్శేనచ ప్రశ్నప్రతివచన వాక్యానా మధికారిత్రయ విషయత్వే సిద్ధే తదనంతరాణామపి గ్రంథానాం యథా సంభవం సర్వ విషయత్వం యుక్తం - ప్రక్రాంతే చాధికారిత్రయే యద్వృత్త త్రయేణా నూద్య మానే కైవల్య భగవత్ప్రాప్తి కామయో రనంతరం స్ఫుట మభిధానా దభ్యాసే త్యాదికం పరిశేషా దైశ్వర్యార్థి విషయం - యచ్చై శ్వర్యార్థినాం పరమపురుష విషయాంతిమ ప్రత్యయ సాపేక్షతాయాం ప్రమాణం నాస్తీతి తదపిన - శ్రీమద్భాగవతే పురాణే ధ్రువ చరితే తద్దృష్టేః - ‹‹భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహ,,న్నిత్యాదినా - అతోయథోక్త ఏవార్థః - యద్యపి బ్రహ్మ పురుషపరగత్యాది శబ్దైరిహ సర్వత్రపరమాత్మ భజన తత్ప్రాప్త్యాది రేవప్రతీయతే - తథాపి తావత్త్రైకాధికారి విషయత్వం వక్తుం స యుజ్యతే - పూర్వత్ర ప్రయాణకాలే భ్రూమధ్యే ప్రాణా వేశస్య తత్రైవ పరమాత్మ ధ్యానస్యచ విహితత్వా దనంతరంచ హృది ధ్యానస్య మూర్ధ్ని ప్రాణా వేశస్యచ తత్కాల ఏవ విధానాత్ - తదిదం ద్వయం పరస్పర విరుద్ధం - కింకాలభేదా ద్వ్యవస్థాప్యే తాధికారి భేదాద్వా- తత్రనతావత్కాలభేద శ్శ్రుతః - ప్రత్యుత కాలైక్యమేవ శ్రూయతే - అతః పరిశేషా త్సిద్ధోఽధికారి భేదః - కించ ‹‹శతంచైకా చేత్యా,, దిభి మూర్ధన్య నాడ్యా నిష్క్రమణం మోక్ష హేతుః - అన్యాభి ర్నిష్క్రమణం ఫలాంతర హేతు రిత్యవగతే ప్రయాణ కాలే భ్రూమధ్యే మూర్ధ్నిచ ప్రాణా వేశస్యోత్క్రమణ శేషతయా తత్తద్దేశగత నాడ్యోత్క్రమణే ప్రతీతే సిద్ధ్య దధికారి భేదః పూర్వత్ర చాధ్యాయే ‹‹ చతుర్విధా భజంతేమా ,, మిత్యాదావయమధికారి భేదః ప్రస్తుతః-తదంతేచ‹‹జరా మరణమోక్షాయ-సాధి భూతాధిదైవంమా,, మితి శ్లోకయోర్వ్యక్తవృత్త్యాధికారి భేద ప్రతీతి ర్భాష్యే ప్రతిపాదితా - సాచాత్రాపి స్ఫుటా - ‹‹అణో రణీయాం సమను స్మరేద్యః - యఃప్రయాతి త్యజన్ దేహం - యోమాం స్మరతి నిత్యశ ,, ఇత్యేతదఖిల మభిప్రేత్యోక్తం - ఏవ మైశ్వర్యార్థిన ఇత్యాదినా — ఉక్తశ్చాధికార్యనన్యచేతా ఇత్యుక్ష్యత ఇతి పరోక్తం నిరాకుర్వన్ అనన్య చేతా ఇతి శ్లోకస్యార్థమాహ - అథేతి - నిత్యశ ఇత్యనేనాత్మాను భవాది ఫలాంతర వ్యవ ధాన నైరపేక్ష్యం వివక్షిత మిత్యాహ - ఉద్యోగ ప్రభృతీతి - అన్యథా సతత మిత్యనేన పునరుక్తి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యోమాంస్మరతినిత్యశః । తస్యాహం సులభః పార్థనిత్యయుక్తస్యయోగినః॥ ౧౪ ॥

శ్రీ॥గీ ॥భా॥ సతతం సర్వ కాల మనన్యచేతాయః స్మరతి- అత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన మత్స్మృత్యావినాత్మ ధారణ మలభమానో (నిరతిశయప్రియం మాం యః స్మరతి) నిరతిశప్రియాం స్మృతిం యః కరోతి- తస్య నిత్యయుక్తస్య నిత్యయోగం కాంక్షమాణస్య యోగినోఽహం సులభః, అహమేవ ప్రాప్యః, నమద్భావ ఐశ్వర్యాదికః, సుప్రాపశ్చ- తద్వియోగమసహమానోఽహమేవ తంవృణే - మత్ప్రాప్త్యనుగుణోపాసనవిపాకం తద్విరోధి నిరసన మత్యర్థ మత్ప్రియత్వాదికంచాహమేవదదామీత్యర్థః - ‘‘యమేవైష వృణుతే తేనలభ్య,, ఇతిహిశ్రూయతే వక్ష్యతేచ ‘‘తేషాం సతత యుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమాముపయాంతి తే । తేషామేవానుకంపార్థ మహమజ్ఞానజంతమః । నాశయామ్యాత్మభావస్థోజ్ఞానదీపేన భాస్వతే,, తి॥ ౧౪ ॥ అతః పరమధ్యాయశేషేణ

స్సంకోచక్లేశోవాస్యా దిత్యభిప్రాయేణాహ - సతతం సర్వకాలమితి - అనన్య చేతశ్శబ్దేనాభిప్రేతం స్ఫు తేభక్తి రూపాపన్నత్వం దర్శయతి - అత్యర్థేతి - అనన్య చేతస్త్వాదేవ స్మరణస్యావిచ్ఛిన్నత్వం ఉత్కంగనేపి చస్మరతిః ప్రయుజ్యతే - ‘‘భ్రాతరౌ స్మరతాం వీరా ,, విత్యాదిషు నిత్యయుక్తస్య యోగిన ఇత్యుక్తానువాదః ఫలస్యావ్యవహితత్వాద్యోతనాయ - అత్ర అహం శబ్దేనేశ్వరస్య ప్రత్యగర్థోఽభిప్రేతః- నైనతద్విశేషణ భూతాక్షరాది ఫలప్రాప్తి వ్యవచ్ఛేదో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అహమేవేతి - తదేవ వివృణోతి - నమద్భావ ఇతి - భగవత్ప్రాప్తేః ఫలాంతరే భ్యోతిశయిత ఫలత్వాత్తత్ప్రాప్తిప్రయాసాతిరేక సంభావనా వ్యవచ్ఛేదాయ సులభ పద మిత్యభిప్రాయేణాహ - సుప్రాపశ్చేతి - అకృచ్ఛ్రేణప్రాప్య ఇత్యర్థః - ‘‘ఈషద్దుస్సుషుకృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషుఖల్వి ,, త్యనుశిష్యతే - ఆశ్రిత వత్సల స్యేశ్వరస్య సౌలభ్యం రాగప్రాప్త మిత్యాహ - తద్వియోగ మితి - ఉక్తస్యార్థవాద మాత్రత్వ శంకా వ్యుదాసాయ శ్రుతి మూలతామాహ - యమేవేతి - అత్ర వరణ శబ్దేన కిముచ్యతే - న తావచ్ఛేషత్వ శరీరత్వాద్యాకారేణ స్వీకారః - తస్యనిత్య సిద్ధత్వాత్- నచ తద్విపరీతః - విరుద్ధత్వాదేవ - నచ ప్రాప్తి ప్రదానం తేన లభ్య ఇత్యనేన పౌనరుక్త్య ప్రసంగాత్ - నచాన్యోత్రప్రకారః - అసంభవాదిత్యత్రాహ - మత్ప్రాప్త్యనుగుణేతి - విపాకోత్రధ్రువాను స్మృతి రూపత్వ దర్శన సమానాకారత్వాది రూపః- తద్విరోధి నోపసంహృత రజస్తమో రాగద్వేష మోహాదయః- అత్యర్థ మత్ప్రియత్వం నిరతిశయభక్తిత్వం- ఆదిశబ్దేన పరమపద పర్యంకాసక్తి పర్యంతం యన్మధ్యే పేక్షితం తత్సర్వం వివక్షితం - అహమేవేతి పరమకారుణికస్య మమైవాయం భర ఇత్యభిప్రాయః - తస్యాహం సులభ ఇత్యాదే రుక్తార్థ పరత్వ స్థిరీకారణాయాస్యైవార్థస్య వక్ష్యమాణం విస్తర ముదాహృత శ్రుత్యుపబృంహణరూపం దర్శయతి- వక్ష్యతిచేతి (❋) ఇతః పూర్వం త్రయాణా మధికారిణాం కేచన వేద్యోపాదేయ భేదాః ప్రతిపాదితాః- అతః పరమధికారానుప యుకతయా వశ్య వేద్యస్య ఫలస్య స్థిరాస్థిరత్వ లక్షణ విశేషం దర్శయతీత్యాహ - అతః పరమితి - అత్రజ్ఞానినస్తావద పునరావృత్తి రుచ్యతే మాము పేత్యేతి శ్లోకేన - దుఃఖా నంత్యస్య సర్వ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥ ౧౫ ॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ॥ ౧౬ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ జ్ఞానినః కైవల్యార్థినశ్చ పునరావృత్తిమైశ్వర్యార్థినః పునరావృత్తిం చాహ ॥ మాం ప్రాప్య పునర్నిఖిల దుఃఖాలయమస్థిరం జన్మ న ప్రాప్నువన్తి - యత ఏతే మహాత్మానో మహామనసః- యథావస్థిత మత్స్వరూపజ్ఞానా అత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన మయా వినాత్మధారణమలభమానా మయ్యాసక్తమనసో మదాశ్రయా మాముపాస్య పరమసంసిద్ధిరూపం మాం ప్రాప్తాః ॥ ౧౫ ॥ ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం భగవన్తం ప్రాప్తానాం చ పునరావృత్తావపునరావృత్తౌ చ హేతుమనన్తరమాహ ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తా బ్రహ్మాణ్డోదరవర్తినస్సర్వే లోకా భోగైశ్వర్యాలయాః పునరావర్తినః వినాశినః- అత ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం ప్రాప్యస్థానవినాశాద్వినాశిత్వమవర్జనీయం- మాం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలం పరమకారుణికం సదైకరూపం ప్రాప్తానాం వినాశప్రసంగాభావాత్తేషాం పునర్జన్మ న విద్యతే॥౧౬॥

ప్రమాణసిద్ధత్వాద్దుఃఖశబ్దస్య నిర్విశేషణస్య సంకోచాయోగాన్నిఖిలేత్యుక్తం- జన్మనశ్చ శాశ్వతశబ్దనిర్దిష్టమస్థిరత్వం- జన్మావినాభూత దేహభోగాద్యస్థిరత్వరూపమిహ వివక్షితం - జన్మశబ్దో వాత్ర జనిమచ్ఛరీరపరః - మహాత్మాన ఇతి స్తుతిమాత్రాదపి మాహాత్మ్యస్యాత్ర సంసిద్ధిహేతుత్వముచితమిత్యభిప్రాయేణాహ - యత ఇతి - మహామనస్త్వం జ్ఞానినాం ప్రాక్ప్రపంచితమిహానూదితం దర్శయతి - యథావస్థితేత్యాదినా - అభిలషితస్య ఫలస్య సిద్ధివ్యపదేశాచ్చిత్యాత్పరమశబ్దస్వారస్యాచ్చ పరమసంసిద్ధిరూపం మామిత్యుక్తం- పరమసంసిద్ధిరూపం పరమపురుషార్థరూపమిత్యర్థః- సమీచీన సిద్ధిస్సంసిద్ధిః- (❋)

అప్రసక్తస్య ప్రతిషేధాయోగాత్ప్రతిషేధస్య ప్రసంగినశ్చాసన్నవర్తిన ఉపాదాతుముచితత్వాన్నశ్వర ఫలభూతైశ్వర్యార్థినాం జన్మమాత్రతన్నిషేధముఖేన సూచితమతస్తత్రాపి హేతురేవ కేవలం వక్తవ్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఐశ్వర్యగతిమితి - మాముపేత్యేత్యపి భగవతః ప్రతియోగికరణాదాజ్ఞాత్రాభివిధిపరత్వాభిప్రాయేణాహ - బ్రహ్మలోకేతి - ప్రకృత్యాఖ్య భగవన్మాయామహోదధౌ బ్రహ్మాండైరపి యదా బుద్బుదాయితం తదా కైవ కథా తదన్తర్వర్తినాం లోకానామిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మాణ్డోదరవర్తిన ఇత్యుక్తం- తేన పరమాకాశవ్యవచ్ఛేద సిద్ధిశ్చ - ఐశ్వర్యానిత్యతాప్రతిపాదనపరత్వాయోక్తం భోగైశ్వర్యాలయా ఇతి- భువనశబ్దసమభివ్యాహృతస్య లోకశబ్దస్య జనవిషయత్వాయోగాల్లోకస్య గమనాభావేన పునరావృత్తేరప్యభావాత్పునరావృత్తిశబ్దేన ప్రవాహతోఽపి నాశమాత్రం లక్ష్యత ఇత్యాహ - వినాశిన ఇతి - పునరావృత్తిశబ్దస్యాజహల్లక్షణావృత్తేస్తల్లోకగతపురుషపునరావృత్తిరేవ వా - ద్వారం ఫలితమాహ - అత ఇతి - మామిత్యస్య తుశబ్దేన ద్యోతితానపునరావృత్తిహేతువిశేషాన్దర్శయతి - మాం సర్వజ్ఞమిత్యాదినా - అసర్వజ్ఞమసత్యసంకల్పమకార్యకోటిఘటితం నిర్గుణం (నిర్ఘృణం) రజస్తమోమూల రాగద్వేషాదినానావికారశాలినం కంచన క్షుద్రదైవతం ప్రాప్తానాం హిత వస్యేన తేషామేవాపునరావృత్తిస్స్యాదితి విశేషణానాం తాత్పర్యమ్- (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సహస్రయుగపర్యంత మహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః । రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః ॥ ౧౭ ॥ అవ్యక్తాద్వ్యక్తయస్సర్వాః ప్రభవంత్యహరాగమే । రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే ॥ ౧౮ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ బ్రహ్మలోక పర్యంతానాం లోకానాం తదంత ర్వర్తినాంచ పరమపురుష సంకల్పకృతా ముత్పత్తి వినాశ కాలవ్యవస్థామాహ - యే మనుష్యాది చతుర్ముఖాంతానాం మత్సంకల్పకృతాహోరాత్ర వ్యవస్థావిదో జనాః తే బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్యాప్యహశ్చతుర్యుగ సహస్రావసానం విదుః - రాత్రించ తథారూపాం - తత్ర బ్రహ్మణోఽహరాగమసమయే త్రైలోక్యాంతర్వర్తినో దేహేంద్రియ భోగ్యభోగ స్థానరూపా వ్యక్తయ శ్చతుర్ముఖ దేహావస్థా దవ్యక్తాత్ ప్రభవంతి - తత్రైవావ్యక్తావస్థావిశేషే

సహస్రేత్యాది శ్లోకత్రయస్య పిండితార్థ మాహ - బ్రహ్మలోక పర్యంతానామితి - హిరణ్యగర్భాదిస్వాతంత్ర్య సిద్ధ సత్య లోకాది స్థైర్య శంకా వ్యుదాసాయాహ - పరమ పురుష సంకల్పకృతామితి - ఈశ్వర స్వాతంత్ర్య మేవహ్యన్యానతిరిక్త దినరాత్ర్యాదివిచిత్ర వ్యవస్థాయాం కారణం - తథాచోచ్యతే “ కాలస్యహిచ మృత్యోశ్చ - కాలచక్రం జగచ్చక్రం ” మిత్యాదిభిః - ఏవ ముక్తం అన్యత్ర “ తతో యుగ సహస్రాంతే సంహరిష్యే జగత్పునః । కృత్వా మత్స్థాని భూతాని చరాణి స్థావరాణి ” చేత్యాది - యత్తు మానవే “ తద్వై యుగ సహస్రాంతం బ్రాహ్మం పుణ్య మహర్విదుః । రాత్రించ తావతీమేవ తేఽహోరాత్ర విదో జనా ” ఇతి - తత్రయ ఇత్యేవ పాఠా ద్యథా క్రమ మన్వయః - ఇహతు సహస్రేతి శ్లోకే యదిత్యస్యాహ శ్శబ్దేనైవ హ్యన్వయో ఘటతే - తతశ్చ తే ఇత్యస్యాయే ఇతి పద మపేక్షితం - తత్రాపి నో విదుస్తేఽహోరాత్ర విదో జనా ఇత్యన్వయే ప్రసంగ రహితాహోరాత్ర వేదిత్వ ప్రతిపాదనరూపం స్తుతిపరం వాక్యం ప్రస్తుతాసంగతం స్యాత్ - తతశ్చ యేఽహోరాత్రవిదో జనాస్త ఏవం విదురిత్యన్వయః ఏవం కాల వ్యవస్థాయాం ప్రామాణికత్వ ప్రతిపాదన పరోఽత్ర స్వీకార్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యేమనుష్యాదీతి - అనూద్యమానమహోరాత్ర వేదిత్వం యథా ప్రసిద్ధి సర్వ విషయమేవ భవితు మర్హతి - తేన చతుర్ముఖ స్యాపి మనుష్యాది తుల్యతా ద్యోతితా స్యాదిత్యభిప్రాయేణ మనుష్యా దీత్యాదిక ముక్తం - బ్రహ్మ శబ్దస్యాత్ర పర మాత్మ విషయత్వ భ్రమ వ్యుదాసాయ చతుర్ముఖ శబ్దః - తస్యైవహి సహస్ర యుగ ప్రతి నియతాహోరజనీ విభాగః ప్రసిద్ధ ఇతిభావః - సవిశేషణౌ విధి నిషేధౌ విశేషణ ముప సంక్రామత ఇతి న్యాయాత్ యేఽహోరాత్ర విదో జనా ఇత్యహోరాత్ర వేదితాంశ స్యానూది తత్వాచ్చ సహస్ర యుగ పర్యంతతా వేదన మేవాత్ర విధేయమిత్యభిప్రాయేణ తచ్చతుర్యుగ సహస్రావ సానం విదు రిత్యుక్తం - సహస్ర యుగాని పర్యంతం యస్య తత్సహస్ర యుగ పర్యంతం - యుగ శబ్ద శ్చాత్ర ప్రమాణాంతరాను సారా చ్చతుర్యుగ పరః - అస్త్వేవం చతుర్ముఖస్యాహోరాత్ర వ్యవస్థా - తతః కిం ప్రస్తుత స్యేత్యత్రోత్తరం అవ్యక్తాదితి శ్లోకః - తస్యార్థ మాహ - తత్రేతి - అయ మభిప్రాయః - అత్ర వ్యక్తి శబ్దస్తావన్న మహదాది విషయః - చతుర్ముఖాత్ప్రాగేవ తదుత్పత్తేః - అతశ్చతుర్ముఖ సృజ్యమాత్రవిషయ ఏవాసౌ - వ్యజ్యంత ఇతి వ్యక్తయః - తత్రాపి సత్యలోకాదేః ప్రతికల్పం ప్రలయాభావాత్ త్రైలోక్యాంతర్వర్తి దేహేంద్రియాదివస్తుమాత్ర విషయత్వ

[శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భూతగ్రామస్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే । రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే ॥ ౧౯ ॥]

[శ్రీ॥గీ॥భా॥ చతుర్ముఖ దేహే రాత్ర్యాగమ సమయే ప్రలీయంతే - స ఏ వాయం కర్మవశ్యో భూతగ్రామో ఽహరాగమే భూత్వా భూత్వా రాత్ర్యాగమే ప్రలీయతే - పునరప్యహరాగమే ప్రభవతి - తథా వర్ష శతావసాన రూపయుగ సహస్రాంతే బ్రహ్మలోక పర్యంతా లోకాః బ్రహ్మ చ "పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే - ఆపస్తేజసి లీయంతే" ఇత్యాది క్రమేణ అవ్యక్తాక్షర తమః పర్యంతం మయ్యేవ ప్రలీయంతే - ఏవం మద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య కాలవ్యవస్థయా మత్త ఉత్పత్తేః మయి ప్రలయాచ్చోత్పత్తి వినాశ యోగిత్వ మవర్జనీయమిత్యైశ్వర్య గతిం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తి రపరిహార్యా - మాముపేతానాం తు న పునరావృత్తి ప్రసంగః ॥ ౧౯ ॥]

మేవ సర్వ కార్యం - తేషాంచోత్పత్తిః బ్రహ్మ శరీరాదేవ - తతశ్చాత్రావ్యక్త శబ్దోఽపి న మూలావ్యక్త విషయః - అపితు తదుపాదానక బ్రహ్మ శరీరపరః - శరీరే చావ్యక్త శబ్దప్రయోగస్సూత్రే ప్యుపపాదితః - సూక్ష్మంతు తదర్హత్వాదితి - ఏవంవిధ సృష్టిప్రళయకారణ విశేషం తదనుచ్ఛేదాచ్చ సృష్టిప్రళయసంతానానుచ్ఛేద మకృతాభ్యాగమ కృత విప్రణాశ ప్రసంగ పరిహార ముక్తస్యార్థస్య సర్వేష్వపి కల్పేషు అభివ్యాప్తిం యథా పూర్వ కల్పనంచ భూతగ్రామ ఇతి శ్లోకః ప్రతిపాదయతీత్యభిప్రాయేణాహ - స ఏవాయమితి - భూతశబ్దోఽత్రాచిద్విశిష్ట క్షేత్రజ్ఞపరః - సృజ్యత్వ, సంహార్యత్వ, హేతుభూతమవశత్వం కర్మ నిబంధన మేవహీత్యభిప్రాయేణ కర్మవశ్య ఇత్యుక్తం - అహరాగమ ఇతి పదం భూత్వేత్యత్రాపి అనువర్తనీయ మిత్యభిప్రాయేణాహ రాగమే భూత్వేత్యస్య యోక్తిః - ఇదంచ నైమిత్తికప్రళయ ప్రతిపాదనం శ్రుత్యాది సిద్ధ ప్రాకృత ప్రళయస్యాప్యుపలక్షణం - తేన సత్య లోక వినాశ సిద్ధిః - "ఆబ్రహ్మ భువనాల్లోకా" ఇతి హ్యుపక్రాంత మిత్యభిప్రాయేణాహ - తథేతి - యద్వా, రాత్ర్యాగమశబ్ద ఏవ బ్రహ్మణోంతిమ రాత్ర్యాగమమపి శక్త్యా సంగృహ్ణాతీతి భావః - తదేతత్సూచితం వర్ష శతావసాన రూపయుగ సహస్రాంత ఇతి - తథా చాన్యత్ర స్మర్యతే - "నిజేన తస్య మానేన ఆయుర్వర్ష శతం స్మృతమ్" ఇతి - ఏవమహరాగమ శబ్దోఽపి ప్రథమ మహస్సంగృహ్ణాతి - పృథివ్యాది తత్త్వానామేవ విలయే తదారబ్ధానాం బ్రహ్మలోక బ్రహ్మశరీర బ్రహ్మాండాదీనాం కా కథేత్యభిప్రాయేణ పృథివీత్యాది శ్రుతి రుదాహృతా - తమోవస్థాచిద్వ్యష్ట్యైకీభావోఽపి పరస్మిన్నేవ దేవే శ్రూయతే - అతోఽపి "అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయః" ఇత్యాదికం హ్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ మయ్యేవేత్యుక్తం - ఏవం "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః" ఇతి క్రమేణ పునర్బ్రహ్మాది సృష్టిః - పునశ్చ తత్ప్రళయ ఇత్యాదికమపి భావ్యమ్ - ఈదృశ సృష్టిప్రళయ ప్రతిపాదనస్య ప్రకృతోపయోగం దర్శయతి - ఏవమితి - సర్వేషు సృష్టి ప్రళయ ప్రకరణేష్విదమేవ తాత్పర్యం భావ్యమ్ - మద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్యేత్యనేనాహం కృత్స్నస్యేతి ప్రాగుక్తం స్మారితమ్ - ఉక్తంచ మోక్షధర్మేఽపి "నిత్యం హి నాస్తి జగతి భూతం స్థావరజంగమమ్ । ఋతే తమేకం పురుషం వాసుదేవం సనాతనమ్" ఇతి - (❉)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పరస్తస్మాత్తుభావోన్యోవ్యక్తో౽ వ్యక్తాత్సనాతనః। యస్సస ర్వేషుభూతేషునశ్యత్సునవినశ్యతి॥

శ్రీ ॥గీ ॥భా॥అథ కైవల్యం ప్రాప్తానామపి పునరావృత్తిర్న విద్యత ఇత్యాహ ॥ [తస్మాదవ్యక్తాద చేతన ప్రకృతి రూపా త్పురుషార్థతయా పరఉత్కృష్టో భావో౽న్యో జ్ఞానైకాకార తయా తస్మాద్వి సజాతీయః అవ్యక్తః కేనచి త్ప్రమాణేన నవ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః - స్వసం వే ద్యత్వా సారథాణాకార ఇత్య ర్థః - సనాతనఃఉత్పత్తి వినాశానర్హ తయానిత్యః - యస్స ర్వేషు వియదాది భూతేషుసకారణేషు సకార్యేషు వినశ్యత్సు తత్ర తత్రస్థితో౽పి నవి నశ్యతి- సో౽వ్యక్తో౽క్షర ఇత్యుక్తః ‘‘యేత్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తంపర్యుపాసతే ,, కూటస్థో౽క్షర

పర ఇత్యాది శ్లోకద్వయ స్యార్థ మాహ - అథేతి - అయమభి ప్రాయః భగ వంతం ప్రాప్తానాం అపునరా వృత్తిః ప్రాగేవోక్తా - అవ్యక్తా త్పరత్వేన నిర్దిష్టో క్షరశ్చ జీవ ఏవ భవితు మర్హతి - ‘‘ అప రేయ మిత స్త్వన్యాం,,మిత్యాది ప్రత్యభి జ్ఞానాత్ -వక్ష్య త్యేవ కైవల్యార్థినామ పకోహ భావాద పునరా వృత్తిః - అతఏవతత్పరమే వేదం శ్లోకద్వయ మితి అవ్యక్త స్యైవ పూర్వప్రకృతత్వాత్ - అత్రాప్య వ్యక్తాది త్యేవ పదచ్ఛేదః - తస్య చాపేక్షయా పరశబ్దాన్య శబ్దాభ్యా మప్యన్వయః - తత్రచ పౌన రుక్త్య వ్యుదా సాయోత్కృష్ట త్వాభిధాన ముఖేన పురుషార్థ రూపత్వ పరః పరశబ్దః - తత ఏవ చస్వరూప భేదస్య సిద్ధత్వాదన్యశబ్దః ప్రకారా న్యత్వపరః - అతస్సచ ప్రకారభేద శ్చేతనత్వ రూప ఏవ ప్రమాణ సిద్ధ ఇ త్యభి ప్రాయేణాహ - తస్మాదితి - భావ శబ్దోత్ర పదార్థ మాత్ర వాచీ-వ్యక్త ఇతిపద చ్ఛేదోన యుక్తః- అవ్యక్తోక్షర ఇత్యుత్తర త్రాభి ధానాత్ - దుర్గ్రహేచ జీవేవ్యక్తశబ్ద ప్రయోగా నుపపత్తే రిత్యభి ప్రాయే ణాహ - కేన చిదితి- ననుజీవస్యా వ్యక్తత్వమయుక్తం - ప్రత్యక్షానుమానాగమైర్యథా సంభవం తద్వ్యక్తేః- అన్యథాశ శవిషాణత్వ ప్రసంగా దిత్యత్రాహ - స్వసం వేద్యేతి - ప్రమాణాంత రాణిహి సాధారణ్యేన తత్ప్ర తిపాదకానీతిభావః - నిత్యత్వే ద్వితీయాధ్యాయోక్త హేతు స్మారణ ముత్పత్తి వినాశానర్హతయేతి - భూత శబ్దోత్ర మహాభూతపరః- తద్వినాశేప్యాత్మ స్థితివచనేననిత్యత్వన్యాయాసాద్యోభా త్రసర్వశ బ్దాభిప్రాయ వశాదేవ సకారణత్వం సకార్యత్వంచ సిద్ధమిత్యభి ప్రాయేణాహ - వియదాదీతి - ప్రసక్త హినాశో జీవేనిషేధ్యః- ప్రసంగ శ్చాత్రనశ్య త్పదార్థాను ప్రవేశ వశాత్ - యథా తిలేషు దహ్యమానేషు తదను ప్రవిష్టం తైలమపిదహ్యతే - తతశ్చ సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్స్వేవ్యస్యైవ సామర్థ్య లబ్ధమిత్యుక్తం- తత్రతత్రస్థితో పీతి-యస్ససర్వేష్విత్యత్రసఇత్యస్య ప్రయోజనమాహ స్యాదు త్తరత్రా పేక్షితత్వాచ్చ సో౽వ్యక్తో౽క్ష ర ఇత్యన్వయ ఉక్తః - యద్వాయమధ్యాహారః-ఉక్త ఇత్యస్య కుత్రేత్యా కాంక్షాయా మాహ- యేత్వితి - అనయోః ప్రకరణయో రక్షరశబ్దస్య జీవవిషయత్వం తత్రైవవ్యక్తం-‘‘ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః,, ఇత్యాది భేద వ్యప దేశాదతో౽త్రాప్యధ్యాయే ‘‘ అక్షరం బ్రహ్మపరమ మవ్యక్తో౽క్షర,, ఇత్యక్షర శబ్దాభ్యాం పరిశు ద్ధ జీవ ఏవవ్యపదిశ్యతే - యేత్విత్యత్రాక్షరా వ్యక్త శబ్దయో ర్ద్వయోరపి ప్రయోగా దత్రా ప్యవ్య క్తో క్షర ఇత్యుక్తఇతి తదుభయనిర్దేశాచ్చ తత్ప్రత్యభిజ్ఞా సిద్ధేరితిభావః -నను కథం వక్ష్యమాణ ప్రకరణ స్థ మత్రోక్త ఇత్యనేనాన్విత తయోపాదీయతే - ఇత్థం త త్తత్ప్రకరణోప బ్రహ్మణీయ శ్రుత్యభిప్రాయేణ తదు పాదానాత్ - నిహతాః పూర్వమేవేతి వత్స్వసంకల్పా కోహ ద్వేతి - ఆసఞ్చరిత్యత్ర కర్త్రపేక్షయా.

శ్రీగీ॥మూ॥ అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాంగతిమ్ । యం ప్రాప్య ననివర్తన్తే తద్ధామ పరమంమమ॥ ౨౧॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ఉచ్యత ఇత్యాదిషు - తంవేదవిదః పరమాంగతి మాహుః- అయమేవ "యః ప్రయాతిత్యజన్దేహం సయాతిపరమాం గతి,,మిత్యత్ర పరమగతిశబ్ద నిర్దిష్టోఽక్షరః ప్రకృతిసంసర్గ వియుక్తస్వరూపేణావస్థిత ఆత్మేత్యర్థః- యమేవం భూతం స్వరూపేణావస్థితం ప్రాప్య ననివర్తన్తే తన్మమ పరమంధామపరం నియమనస్థానం - అచేతన ప్రకృతిరేకం నియమనస్థానం- తత్సంసృష్టరూపాజీవప్రకృతిర్ద్వితీయం నియమనస్థానం- అచిత్సంసర్గ వియుక్తం స్వరూపేణావస్థితం ముక్తస్వరూపం పరమం నియమనస్థానమిత్యర్థః - తచ్చాపునరావృత్తి రూపం - అథవా ప్రకాశవాచీధామశబ్దః - ప్రకాశశ్చేహ జ్ఞానమభిప్రేతం- ప్రకృతి సంసృష్టాత్ పరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన రూపాదాత్మనోఽపరిచ్ఛిన్న జ్ఞాన రూపతయా ముక్తస్వరూపం పరంధామ) ॥ ౨౧ ॥

"యదక్షరంవేదవిదోవదన్తి,,తి- ప్రసక్తముచితంచకర్తృ విశేష మాకృష్యాహ - తంవేదవిదఇతి - స యాతి పరమాం గతి మితి సామాన్యనిర్దేశ ఏతేన విశేషిత ఇతి దర్శయతి - అయమేవయః ప్రయాతీత్యాదినా - యద్వాఽత్రావ్యక్తోఽక్షర ఉచ్యతఇతి నిర్దేశ స్సయాతి పరమాంగతిమితి పూర్వోక్త ప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థ ఇతిభావః- తత్రాఽక్షరపరమగతిశబ్దయోః ప్రయోగయోగ్యతాందర్శయతి- ప్రకృతీతి- అనివృత్తిహేతుత్వే నాయమర్థ ఉక్త ఇత్యభిప్రాయేణ ఏవంభూతం స్వరూపేణావస్థిత మిత్యుక్తం - తద్ధామ పరమం మమేతి సంబంధమాత్ర విధానస్య ప్రాగేవసిద్ధేః స్థానస్యచ స్థానిసాపేక్షనియమాత్- "య ఆత్మనితిష్ఠ,,న్నిత్యాద్యుక్త మధిష్ఠేయం స్థానపర్యాయం ధామశబ్దేన వివక్షిత మిత్యాహ - నియమన స్థానమితి - అత్రకిం పరమంనియమనస్థానం యద్వ్యవచ్ఛేదాయపరమశబ్ద ఇత్యత్రాహ- అచేతనేతి- అత్ర (ప్రాప్యత్వవశాత్) పరమధామత్వవ్యపదేశాత్పరిశుద్ధాత్మ విషయత్వం సిద్ధం - తతశ్చాశుద్ధో జీవోప్యపర ఏవవివక్షిత ఇత్యాహ - తత్సంసృష్టేతి - యది ముక్తోపి పరమాత్మ పరతంత్రః తర్హి స్వాతంత్ర్యేణ పరమాత్మనా పునరపి సంసార గర్తే ప్రక్షిప్యేతేత్యత్రాహ - తచ్చేతి - అయంభావఃఅవిద్యాదిర్హిసంసార కారణం - నతు, పారతంత్ర్యం-అవిద్యాదేశ్చ ప్రక్షయాదీశ్వర కారుణ్యాదీనాంచ స్వాభావికత్వాన్న ముక్తస్య సంసార గంధ ఇత్యర్థః - యద్వా, నకేవలం భగవత్ప్రాప్తిరేవ అపునరావృత్తి రూపా - కింతు పరిశుద్ధజీవ ప్రాప్తిరపి అవరోహణాభావాత్తథేతి భావః - నియమనస్థాన మిత్యస్యాత్ర విశేషణోపాదానారుచేరాహ. అథ వేతి - అస్తుధామ శబ్దస్తేజః పర్యాయః ప్రకాశవాచీ - తస్యకథ మత్రాన్వయ ఇత్యత్రాహ - ప్రకాశశ్చేతి - విశేషణ ఫలితం దర్శయతి - ప్రకృతి సంసృష్టాదితి- ప్రకాశ పక్షే తత్పరమంధామ మమ మచ్ఛేష భూతమితి వాక్యార్థః- యద్యపి అపరేయమిత్యాదినా ప్రాగేవస్య శేషత్వముక్తం- తథాపిసమష్టి చేతనమాత్రవిషయత్వంతత్ర ప్రతీయతే-ఇహతుముక్తస్యాపిస్వశేషత్వముచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యమ్-(❋)

పురుషస్సఇతి శ్లోకేతు శబ్దేనార్థాన్తర ద్యోతనా దనన్యయాభక్త్యేత్యస్య సామర్థ్యాత్పురుష శబ్దస్య పరమాత్మని పురిశయత్వ, పూర్ణత్వ, పూర్వసద్భావ పురాదానాదిభి ర్నిమిత్తైః "సహస్రశీర్షా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పురుషస్స పరః పార్థ భక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా । యస్యాంతస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్ ॥ ౨౨ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ జ్ఞానినః ప్రాప్యంతు తస్మాదత్యంత విభక్తమిత్యాహ ॥ "మత్తః పరతరం నాన్య త్కించిదస్తి ధనంజయ । మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ,, భూతేభ్యః పరమవ్యయమిత్యాదినా నిర్దిష్టస్య యస్యాంతస్స్థాని సర్వాణి భూతాని - యేన చ పరేణ పురుషేణ సర్వమిదం తతం - స పరః పురుషః "అనన్య చేతాస్సతత,,మిత్యనన్యయా భక్త్యా లభ్యః ॥ ౨౨ ॥ అథాత్మ యాథాత్మ్యవిదః పరమపురుష నిష్ఠస్య చ సాధారణీమర్చిరాది కాం గతిమాహ - ద్వయో రప్యర్చిరాదికా గతి శ్శ్రుతా శ్రుతౌ - సా చాపునరావృత్తిలక్షణా - యథా పంచాగ్నివిద్యాయాం "తద్య ఇత్థం విదు ర్యే చేమేऽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తేऽర్చిషమభి సంభవంత్యర్చిషోऽహ రి,,త్యాదా అర్చిరాదికయా గతస్య పరబ్రహ్మ ప్రాప్తిర పునరావృత్తిశ్చామ్నాతా "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి - ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే,,ఇతి - నచ ప్రజాపతి వాక్యాదౌ శ్రుత పర విద్యాంగ భూతాత్మ ప్రాప్తి విషయేయం "తద్య ఇత్థం విదు,,రితి గతి శ్రుతిః - యే చేమేऽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసత,,ఇతి పరవిద్యాయాః పృథక్ఛ్రుతి వైయర్థ్యాత్ - పంచాగ్ని విద్యాయాంచ "ఇతితు పంచమ్యామాహుతా వాపః పురుషవచసో భవంతి,, తి

పురుష,, ఇత్యాది ప్రయోగప్రాచుర్యాత్పరశబ్దేన విశేషణాచ్చ పూర్వోక్తాత్ఫలాదధిక ఫలోపదేశార్థోऽయం శ్లోక ఇత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానిన ఇతి - విభక్తం వివేచకైరితి శేషః - విలక్షణ మితివార్థః - గగనాద్యంతస్స్థితావపి గగనాదేః పరత్వాభావా త్తత్సిద్ధ్యర్థం యస్యేత్యాది ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశోऽత్ర పూర్వోక్త పరత్వపర ఇతి దర్శయతి - మత్త ఇతి - అనువాద పురోవాదయో రైకార్థ్యమితి భావః - "యస్మాత్పరం నా పర,,మిత్యారభ్య "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వ,,మితి శ్రుతిస్మారణాయ యేన చ పరేణ పురుషేణేత్యుక్తం - భక్తేరనన్యత్వం కీదృశమిత్యత్రాహ - అనన్యచేతా ఇతి - (*) "యత్ర కాలే,,త్విత్యాదేః "ర్యోగయుక్తో భవార్జున,, త్యంతస్య తాత్పర్యమాహ - అథేతి - అత్ర ధూమాదిమార్గకథనం హేయత్వార్థం - అర్చిరాది మార్గోపదేశస్తు తదనుసంధానార్థ ఏవేతి తత్రైవ తాత్పర్య మితిభావః - నను పరమ పురుషార్థ నిష్ఠస్యైవ హ్యర్చిరాదిగతిః తత్కథమత్ర సాధారణ్యముచ్యత ఇత్యత్రాహ - ద్వయోరపీతి - ఆత్మనిష్ఠస్యాప్యనావృత్తేః పూర్వోక్తత్వా త్తస్యాప్యర్చిరాదికైవ గతి రితి దర్శయితుమాహ - సా చేతి - సాధారణ్యా పునరావృత్త్యో శ్శ్రుతి మేవ దర్శయతి - యథేతి - అంగిఫలమేవాంగేపి వ్యపదిశ్యత ఇత్యాశంక్య పరిహరతి - నచేతి - హేతుమాహ - యే చేతి - యద్యప్యంగి ఫలమేవాంగేపి నిర్దేష్టుం యుక్తం - తథాప్యంగినా సహాంగస్య తుల్యవత్పృథఙ్నిర్దిష్టస్య తత్ఫల నిర్దేశో నయుక్త ఇతి భావః - ఏతేన ప్రథమషట్కోదిత ప్రత్యగాత్మవేదనా దత్ర త్యాత్మేతర యాథాత్మ్యానుసంధానస్య భేదోऽపి దర్శితః - తద్య ఇత్థం విదు రిత్యస్య ప్రత్యగాత్మ నిష్ఠవిషయత్వం కథమిత్యత్రాహ - పంచాగ్నివిద్యాయాం చేతి - "ఆపః పురుష వచసో భవంతి,, ఇతి త్రివృత్కృతానా మభిధీయమానత్వా ద్భూతాంతర సంసర్గ సిద్ధిః - అపామేవేత్యాత్మస్వరూప

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ రమణీయ చరణాః కపూయచరణా ఇతి పుణ్యపాప హేతుకో మనుష్యాది భావోఽపాపేవ భూతాంతర సంసృష్టానాం - ఆత్మనస్తు తత్పరిష్వంగ మాత్రమితి చిదచితోర్వివేకమభిధాయ “ తద్య ఇత్థంవిదుః - తేర్చిషమభి సంభవంతి - ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంత ,, ఇతి వివిక్త చిదచిద్వస్తు నిత్యాజ్యతయా ప్రాప్యతయా చయ ఇత్థం విదుస్తేర్చిరాదినాగచ్ఛంతి న చ పునరావర్తంత ఇత్యుక్తమితిగమ్యతే - ఆత్మ యాథాత్మ్యవిదః పరమ పురుషనిష్ఠస్యచ సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మప్రాప్తి వచనాద చిద్వియుక్త మాత్మవస్తు బ్రహ్మాత్మకతయా బ్రహ్మ శేషతై కరస మిత్యను సంధేయమ్ - తత్క్రతు న్యాయాచ్చ పర శేషతై కర సత్వంచ “ య ఆత్మని తిష్ఠన్

పరి ణామ వ్యాదాసాయోక్తం - ఏవం విధ శరీర సంబంధ మాత్రస్యాప్యౌపాధికత్వప్రదర్శనాయాహ - పుణ్యపాప హేతుక ఇతి - “ రమణీయ చరణా రమణీయాం యోనిం క పూయ చరణాః కపూయాం యోని ,, మిత్యాది వచనాన్న కేవలాచి ద్విషయ మిదం ప్రకరణం - “ తద్య ఇత్థం విదుర్యేచే మేరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసత ,, ఇత్యుక్తం యద్వృత్తద్వయస్య తేర్చిష మిత్యేకేన తద్వృత్తేన ప్రతి నిర్దేశా దుభయోగతి రవిశిష్టేతి జ్ఞాపనాయ “ తద్య ఇత్థంవిదుః ,, తేర్చిషమితి వ్యవహిత ముపాత్తం - ఇత్థం శబ్దానూదితం ప్రస్తుతాకార విశేషం దర్శయతి - వివిక్త ఇతి - నను “ తత్పురుషో మానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మగమ యతీ త్యర్చి రాదినా గతస్య బ్రహ్మ ప్రాప్తి శ్రూయతే - తత్కథం కేవలాత్మో పాసకస్య బ్రహ్మప్రాప కార్చిరాది గతిప్రాప్తి రిత్యత్రాహ - ఆత్మ యాథాత్మ్యేతి - అయం పంచాగ్ని విద్యా నిష్ఠో న కేవలాత్మో పాసకః - అపితు బ్రహ్మాత్మక స్వాత్మాను సంధాయీతిభావః - అన్యథా తత్క్రతున్యాయవిరోధ ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - తత్క్రతు న్యాయాచ్చేతి - చకార ఇత రేతర యోగే - యథావ స్థితాత్మాను సంధానస్య పర శేషతై కరసత్వాను సంధాన రూపత్వే ప్రమాణ మాహ - య ఆత్మనీతి - ఆదిశబ్దేన “ పతిం విశ్వస్య కర ణాధి పాధిప ,, ఇత్యాది వాక్య శతం గృహ్యతే - అత్ర శారీరక భాష్యాది విరోధో మందైరా శంకితః - ఇహ తావచ్ఛ్రుతి సూత్ర భాష్యాది ష్వన్యత్రచ పంచాగ్ని విదః పరమాత్మాత్మకస్వాత్మానుసంధా తృత్వ మర్చిరాది గతిశ్చ విశేషే ణోచ్యతే - తస్యాశ్చ బ్రహ్మగమ యితృత్వస్య శ్రుత్యాదిష్విహ చ “ తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ విదో జనా ,, ఇతి సిద్ధత్వాత్ పంచాగ్ని విదోపి పరమాత్మ ప్రాప్తిరస్త్యేవేతి స్వీకర్తవ్యం - తత్ర ప్రాప్తా జ్ఞానినాం పరమాత్మా స్వ విశిష్టో భోగ్యః - అక్షర యాథాత్మ్య నిష్ఠానాంతు స్వ స్వరూప మేవ పూర్వం భోగ్యం - వస్వాది పద ప్రాప్తి పూర్వక బ్రహ్మప్రాప్తి సాధన మధు విద్యావిన్న్యాయా దంతతో బ్రహ్మప్రాప్తిః - ఈదృశ పర్వక్రమ ప్రతి నియమశ్చ ప్రాచీనా పేక్షయా రుచి భేదాత్ సచ ప్రాచీన కర్మ విశేషాత్ - “ చతుర్విధా భజంతే మా ,, మితి ప్రాగేవ దర్శితః - నచాత్ర జిజ్ఞాసోరన్య ఏవాత్మ యాథాత్మ్య విదితి భావ్యతే - జిజ్ఞాసు వేద్యత యోక్త స్వభావ విసర్గయో రన్యత్రచ పంచాగ్ని విద్యోదాహరణా న్మహ్యేచ కైవల్యార్థిన ఏవ మూర్ధన్య నాడ్యా నిష్క్రమణ మనా వృత్తి శ్చోక్తా - ఆత్మ యాథాత్మ్యాక్షర యాథాత్మ్య శబ్దయో శ్చాత్ర నభిన్నార్థత్వం - తస్యోపాస నే కించి దస్తి విశేషః - అక్షర యాథాత్మ్య విదః పర మాత్మ శరీర భూత

స్వాత్మోపాసకాః-జ్ఞానినస్తు స్వాత్మశరీరక పరమాత్మోపాసకా ఇత్యయ మేవ విశేషః - ‹‹ తద్య ఇత్థం విదుర్యేచేమేరణ్యే,, ఇతి విభాగ నిర్దేశాభి ప్రేత ఇతి భాష్యాది షూక్తిః - సారేతు ఉభయే పిహిపరి పూర్ణం బ్రహ్మోపాసతే - ముఖభేదేన స్వాత్మ శరీరకం బ్రహ్మ కేచన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మాన మితరఇతి - అత ఏవ సప్తమే ప్రకారింతో జిజ్ఞాసుః పరమాత్మ ప్రాప్తి కామ జ్ఞాని వ్యతిరిక్తత్వా దబ్రహ్మాత్మక స్వాత్మానుసంధాయీతి నభ్రమితవ్యం - తస్యచోదారకోటిమాత్రే నివేశస్వాత్మానుభవ విళంబ విముఖ జ్ఞానివ్యతిరేకాత్ - అర్చిరాది గతి నిషేధస్తు బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మాను సంధాన రహిత స్వాత్మోపాసన విషయః - ఇదమపి భాష్యాదిషు వ్యక్తమేవోక్తం - తస్మాదచిన్మిశ్రం కేవలంవా అచిద్వస్తు బ్రహ్మదృష్ట్యా తన్నియోగేనచ య ఉపాసతేన తాన్నయతి - అపితు పరం బ్రహ్మోపాసీనాన్ ఆత్మానంచ ప్రకృతి వియుక్తం బ్రహ్మాత్మకముపాసీనా నాతి వాహికోగణో నయతీ త్యాదిభిః - యత్పున రుచ్యతే - ‹‹యేతుశిష్టాస్త్రయోభక్తాః ఫలకామాహితేమతాః । సర్వేచ్యవనధర్మాణ ,, ఇతి - తత్రాపి ఆత్మమాత్రాను భవ సుఖస్య అస్థిరత్వా దేవచ్యవన ధర్మత్వ ముచ్యతే - నతావతా పున స్సంసార ప్రసంగః - ‹‹ ఇంద్రలోకా త్పరిభ్రష్టో మమలోకపరాయణః । ప్రముక్త స్సర్వ సంసారై ర్మామ లోకంచ గచ్ఛతి । ప్రచ్యు'తోవా ఏషోస్మాల్లోకా దితో దేవ లోక ,, మిత్యాదిష్వివోత్తరోత్తరాతి శయిత పద ప్రాప్తావపి పూర్వపద భ్రంశమాత్రాచ్చ్యవన ధర్మత్వ వాచోయుక్తేర విరోధాత్ - పరిమిత సుఖాను భవ విళంబేన తదానీం నిరతిశయ సుఖానను భవాద్భ్రష్టత్వే నాపి నిందోప పత్తేశ్చ - ఉపాసన దశాను భూతే పరమాత్మని ఫలదశాయాం కించిత్కాల మను భవ విచ్ఛేదా ద్వాప్రాప్త భ్రంశ లక్షణంచ్యవన ధర్మత్వం - ‹‹ ప్రతి బుద్ధస్తు మోక్షభా ,, గితి చాద్య వహిత మోక్ష భాక్త్వం ప్రతి బుద్ధస్యోచ్యతే - నతావతా న్యస్య మోక్షా భావః - ‹‹ భుక్త్వాచ భోగా న్విపులాంస్త్వమంతే మత్ప్రసాదతః । మమాను స్మరణం ప్రాప్య మమలోక మవాప్స్యసీ ,, తి వద విరోధాత్ -యథాచ ముముక్షో రేవ కస్య చిన్మధ్యే బ్రహ్మ కాయ నిషేవణ సుఖ ముచ్యతే - తథా త్రాపి స్థాన విశేషే స్వాత్మానుభవ విళంబః - యథాచ ‹‹అథవానేచ్ఛతేతత్ర బ్రహ్మకాయనిషేవణమ్ । ఉత్క్రామతిపమార్గస్థ శ్శ్రీభూతో నిరామయ ,, ఇత్యాదినా బ్రహ్మకాయ నిషేవణ సంగాన్ముక్తస్య దేవయానేన మార్గేణ పరమాకాశ గమన ముచ్యతే - తద్వదిహాపి స్వాత్మాను భవస్థానాత్ప్రచ్యుతిస్య పరమ వ్యోమాధి రోహస్స్యాదర్చిరాది గతిశ్చా స్యావాంతర ఫలాను భవాత్పశ్చా ద్వాగతి మధ్యేవా దక్షిణాయ నమృతస్య చంద్రమస స్సాయుజ్య వద్విశ్రమ మాత్ర రూపోయ మవాంతర ఫలానుభవ ఇత్యుభయథాపి నవిరోధః - ఏతేన పశ్చాదేవాస్యా ప్రస్తి కాలంబ నత్వ మిత్యపి నిరస్తం - మధు విద్యావ దేవ ప్రథమ మపి తదుపపత్తేః - స్మర్యతేచ - స్వాత్మాను భవ స్థానంముక్త స్థానాద ర్వాచీనం ‹‹ యోగినామ మృతం స్థానం స్వాత్మ సంతోష కారిణామ్ । ఏకాంతిన స్సదాబ్రహ్మ ధ్యాయినో యోగినో హియే । తేషాం తత్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతిసూరయ ,, ఇతి - అమృతస్థానవర్తినాంచ ముక్తత్వ వ్యపదేశో జరా మరణాది విరహాత్పు నర్జన్మహేతుభూత పుణ్యాపాప విగమాచ్చ - అస్తిచ పరిత్యక్త స్థూల దేహానామపి తత్త దుపా సన విశేషాధీన మపవర్గా దర్వాచీనం ఫలం - తచ్చ ప్రకృతి లయాది శబ్దేన సాంఖ్యాః పఠంతి‹‹ధర్మేణ గమనమూర్ధ్వంగమనమధస్తా ద్భవత్య ధర్మేణ। జ్ఞానేన చాపవర్గో విపర్యయాదిష్యతే బంధః। వైరాగ్యాత్ప్రకృతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః । ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యస్యాత్మా శరీర,, మిత్యాది శ్రుతి సిద్ధం ॥ అత్ర కాలశబ్దో మార్గస్యాహః ప్రభృతిసం
వత్సరాంతకాలాభిమాని దేవతా భూయస్త్వయా మార్గోప లక్షణార్థః - యస్మిన్మార్గే

ఽయ స్సంసారో భవతి రాజసాద్రాగాత్। ఐశ్వర్యాదవిఘాతో విపర్యయాత్తద్విపర్యాస ,, ఇతి- విపర్య యాదిష్యతే బంధ ఇత్యత్ర చ వాచస్పతినా వ్యాఖ్యాతం - విపర్యయాద తత్త్వజ్ఞానాదిష్యతే బంధః - స చ త్రివిధః - ప్రాకృతికో, వైకృతికో, దాక్షిణికశ్చేతి - తత్ర ప్రకృతావాత్మ జ్ఞానాద్యే ప్రకృతి ముపాసతే తేషాం ప్రాకృతికో బంధః - యః పురాణే ప్రకృతిలయాన్ప్రకృత్యోచ్యతే - “ పూర్ణం శతసహస్రం తు తిష్ఠంత్య వ్యక్తచింతకా ,, ఇతి వైకారికో బంధః తేషాం యే వికారానేవ భూతేంద్రియాహంకార బుద్ధిరూపాన్ పురుష బుధ్యాతాన్ ప్రతీద ముచ్యతే - యథా “ దశమన్వంతరాణీహ తిష్ఠంతీంద్రియచింతకాః - భౌతికాస్తు శతం పూర్ణం సహస్రం త్వాభిమానికాః । బౌద్ధాదశసహస్రాణి తిష్ఠంతి విగతజ్వరాః। తే ఖల్వమీ విదేహా యేషాం వైకృతికో బంధ,, ఇతి - ఏవ మవ్యక్తాది తత్త్వ చింతకానా మివ ప్రత్యగాత్మ తత్త్వ చింతకానా మపి తదుచిత దేశకాలంతతో ఽతి శయితం ఫల ముపపద్యతే- అత ఏవ భూమవిద్యాయాం ప్రత్యగాత్మ మాత్రోపా సకస్యాప్యతి వాదిత్వ ముక్తం - బ్రహ్మాత్మక స్వాత్మానుసంధానేను బ్రహ్మప్రాప్త్యవిశమాద పునరావృత్తిరితి విశేషః - అత ఏవాక్షరానుభవస్యాంతవత్త్వే తదర్థినాం కథమైశ్వర్యార్థి వదపవర్గాధికారాన్తరత్వ మిత్యపి నిరస్తం - బాహ్యాంతర భోక్తవ్య విభాగా దావృత్త్యనావృత్తియోగ్యతా భేదాచ్చ తద్భేదోపపత్తేః - విళంబాక్షమాణాం పునరియం నిష్ఠా “ సర్వధర్మాంశ్చ సంత్యజ్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్ । లోకవిక్రాంత చరణౌ శరణం తే వ్రజం విభో ,, ఇతి “ కైవల్యం భగవంతం చ మంత్రోఽయం సాధయిష్యతీ ,, త్యాదిష్వపి కైవల్యశబ్దేనాత్మ మాత్రానుభవ సుఖం తదపేక్షిభిః- ప్రాప్యముచ్యతే - ఏతచ్చాంతరాయకోటినివిష్టత్వాదాదితస్సావధానా జ్ఞానినః పరిహరంతి - కేచిత్తు బ్రహ్మానుభవ వైముఖ్యేన నిత్యమాత్మానుభవ సుఖమిచ్ఛంతి - నతత్ర భాష్యకారాది సంప్రదాయం ప్రమాణం యుక్తిం వా పశ్యామః - నిశ్శేష కర్మక్షయే స్వాభావిక రూపావిర్భావేన బ్రహ్మానుభవావశ్యం భావాత్మ కర్మ శేష యోగే తు సంసార ప్రసంగాచ్చ - జరా మరణాది హేతుభూతస కర్మ కర్మవినాశాదసంసారః - తావన్మాత్రేణ చ ముక్తత్వ వ్యపదేశః - బ్రహ్మానుభవ ప్రతిబంధక కర్మణ స్త్వవినాశాత్తదనుభవాభావ ఇతి చేదస్త్వేవమేతత్కర్మ పరస్తాదపి ననంక్షతీత్యత్ర న నియామక మస్తీత్యే షాదిక్- “పరప్రాప్త్యాది రహితనిత్యకైవల్య కల్పనా। సూత్రభాష్యశ్రుతి స్మృత్యాదీనాం బాధేన సిధ్యతి। అతోఽధికారి భేదేన హ్యవస్థా భేద మాశ్రితాః । అన్యామపి గతిం ప్రాంచః ప్రతీచీం ప్రత్యపాదయన్। తత్రావృత్తిం పర ప్రాప్తిం నైరూప్యాదేరయోగతః । అస్మదుక్తం శ్రుతి స్మృత్యోరన పాయం రసాయనమ్,, నన్వర్చిరాదిగతి మాహేతి కథముచ్యతే - యత్ర కాల ఇతి - కాలవిశేషో హ్యుపక్రమ్యత ఇత్యాహ - అత్రి కాలశబ్ద ఇతి - శారీర కే దక్షిణాయనాది మృతస్యాపి మోక్షోక్తేః - “అతశ్చాయనేఽపి దక్షిణ,, ఇతి అత్ర చ శుక్లకృష్ణే గతీహ్యేత ,, ఇత్యనంతర మేవోచ్యతే - అన్యథా అగ్నిర్జ్యోతి రిత్యాదినా చ విరుధ్యేత - “నైతే సృతీ పార్థజానన,, న్నితి చ మార్గవాచినా శబ్దేనోప సంగృహ్యత ఇతి భావః - యత్ర కాలే ప్రయాతా ఇతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥భరతర్షభ ॥ ౨౩ ॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ । తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ విదోజనాః ॥ ౨౪ ॥] ధూమోరాత్రి స్తథాకృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్ । తత్రచాంద్ర మసంజ్యోతి ర్యోగీప్రాప్య నివర్తతే ॥ ౨౫ ॥ శుక్లకృష్ణేగతీహ్యేతే జగతశ్శాశ్వతే మతే । ఏక యాయా త్యనావృత్తి మన్యయా వర్తతే పునః ॥ ౨౬ ॥

శ్రీ॥గీ ॥భా ॥ప్రయాతా యోగి నోఽనా వృత్తిం పుణ్య కర్మణశ్చా వృత్తిం యాం తతం మార్గం వక్ష్యా మీత్యర్థః - అగ్ని ర్జ్యోతి ర హ శ్శుక్ల షణ్మాసా ఉత్త రాయణ మితి సంవ త్సరాదీనాం ప్రద ర్శనం ॥ ౨౪ ॥ ఏతచ్చ ధూమాది మార్గస్థ పితృలోకాదేః ప్రదర్శనం - అత్ర యోగి శబ్దః పుణ్య కర్మ సంబంధి విషయః ॥ ౨౫ ॥ శుక్లాగతి రర్చిరాదికా,కృష్ణాచ ధూమా దికా - శుక్లయాఽ నావృత్తిం యాతి- కృష్ణయాతు పునరా వర్తతే- ఏతే శుక్ల కృష్ణే గతీజ్ఞా నినాం ద్వివి ధానాం పుణ్య కర్మ ణాంచ శ్రుతా శాశ్వతే మతే "తద్య ఇత్థం విదు ర్యేచే మేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యు పాసతే తేఽర్చిష మభి సంభవంతిఅథ యఇమె గ్రామ ఇష్టా పూర్తే దత్త మిత్యుపాస తేతే ధూమమభి సంభవంతీ,,తి ॥ ౨౬ ॥

వ్యవ హితేన సంబంధందర్శయన్ యోగినామా వృత్తిః కథ మితిచ శంకాం పరిహరన్ యత్ర కాలఇతశ్లోకస్య వాక్యార్థ మాహ - యస్మిన్నితి - అత్రయోగినో జ్ఞానినః పుణ్య కర్మ సంబంధి నశ్చ - స్వరూపాణామేక శేష ఏక విభక్తా - యద్వా పుణ్య కర్మాణ ఇత్యధ్యా హృతం - " తేఽర్చిష మభి సంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్య మాణ పక్షమా పూర్యమాణ పక్షాద్యాన్ షడుద ఙ్ఙేతిమాసాం స్తాన్మాసేభ్య స్సంవత్సర ,, మిత్యాది శ్రుత్యను సారేణోక్త సంవత్సరా దీనాం ప్రదర్శన మితి - ఏతద్వై శద్య మర్చిరాది పాదే తత్రై వ సంగృహీతం వరద గురుభిః - " అర్చి రహస్సితపక్షానుద గయనాబ్ద మరుదర్కాం దూన్ । అపి వైద్యుత వరుణేంద్ర ప్రజాపతీనాతి వాహికానాహు ,, రితి- అగ్నిర్జ్యోతిరితిఅగ్నిరూపజ్యోతిరిత్యర్థః - తేన దేవయాన ప్రథమ పర్వస్థార్చి ర్వివక్షా - అత ఏవాగ్ని జ్యోతిషోర్భిన్న దేవ తాత్వం కాలాభి మాని దేవతాత్వంచ వదంతః ప్రత్యుక్తాః. (❋) పితృలోకా దేరి త్యాది శబ్దేనఆకాశ చంద్ర గ్రహణం - యోగినో ధూమాది మార్గేః పునరా వృత్తిశ్చ కథ ముచ్యత ఇత్యత్రాహ - అత్ర యోగి శబ్దఇతి - అత్ర యోగ శబ్ద ఉపాయ మాత్ర వాచీ - యద్వా , సంబంధ మాత్ర వాచీ- ధూమాది సామర్థ్యాత్తు పుణ్య కర్మ స్వరూప సంబంధి విశేష సిద్ధిరితి భావః - " అథ యఇమేగ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్త మిత్యుపాసతే- తేధూమ మభి సంభవంతి ,, త్యాదికా శ్రుతిరత్రో పబృహ్మితా- (❋)

ఉక్తమార్గ ద్వయే శ్రుతి ప్రసిద్ధిః ప్రదర్శ్యతె శుక్ల కృష్ణే ఇతి శ్లోకేన-అత్ర శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షాద్యయాద్వాశుద్ధ్య శుద్ధి వివక్షయా వాభి మంతవ్య రూపస్యాభి మంతవ్యా రోపాదే ర్వాగత్యో శ్శుక్లకృష్ణశబ్దోప చారః - అత్రాధి కృత వర్గ ద్వయ విషయ జగచ్ఛబ్దాభి ప్రేత ప్రదర్శనం జ్ఞానినాం వివిధానాం పుణ్య కర్మణాం చేతి ఇష్టా పూర్తే దత్త మిత్యుపా సతఇత్యుక్త తత్త త్కర్మ నిష్ఠ భేదాభి ప్రాయేణ వివిధ శబ్దః - హిశబ్దేన శ్రుతి ప్రసిద్ధి ర్ద్యోతితేతి శ్రుతా విత్యుక్తం - శాశ్వత త్వం ప్రవాహ రూపే ణానాద్యనం తత్వం వ్యవస్థితత్వం - (❋)

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున ॥ ౨౭ ॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్ । అత్యేతి తత్సర్వమిదం విదిత్వా యోగీ పరం

శ్రీ గీ॥ భా॥ ఏతౌ మార్గౌ జానన్ యోగీ ప్రయాణకాలే కశ్చన న ముహ్యతి - అపితు స్వేనైవ దేవయానేన పథా యాతి - తస్మాదహరహరర్చిరాదిగతిచిన్తనాఖ్యయోగయుక్తో భవ॥౨౭॥ అథాధ్యాయద్వయోదితశాస్త్రార్థవేదనఫలమాహ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వరూపవేదాభ్యాసయజ్ఞతపోదానప్రభృతిషు సర్వేషు పుణ్యేషు యత్ఫలం నిర్దిష్టం - ఇదమధ్యాయద్వయోదితం భగవన్మాహాత్మ్యం విదిత్వా తత్సర్వమత్యేతి - ఏతద్వేదనసుఖాతిరేకేణ తత్సర్వం తృణవన్మన్యతే - యోగీ జ్ఞానీ చ భూత్వా జ్ఞానినః ప్రాప్యం పరమాద్యం

నైతే సృతీ ఇతి శ్లోకేన యద్యపి మార్గచిన్తనమప్యుపాసనవత్పరమపురుషప్రాప్త్యర్థమేవ - తథాపి మార్గజ్ఞానమభిగన్తురవ్యాకులగమనార్థమితి లోకసిద్ధం - అత్రాపి తథోపకారస్సంభవన్న పరిత్యాజ్యః - తత్ప్రసాదాదేవ హి తత్సిద్ధిరపీత్యభిప్రాయేణాహ - ఏతావితి - కశ్చనేతి - కశ్చిదపీత్యర్థః - న ముహ్యతి - తత్ప్రకాశితద్వార ఇత్యాది ప్రకారేణ స్వపట్టమార్గో భవతీత్యర్థః - మార్గద్వయజ్ఞానం హేయమార్గప్రహాణార్థమిత్యభిప్రాయేణాహ - అపిత్వితి - గతిజ్ఞానస్య ఫలముపదిశ్య తస్మాదితి హేతుతయా పరామర్శః సాక్షాద్యోగవిధానస్యాసంగతత్వాద్యోగశబ్దోఽత్ర ధ్యానమాత్రవిషయః - తచ్చ ధ్యానం ప్రస్తుతగతిచిన్తనరూపమేవ భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణాహ - తస్మాదితి - (❋) ఇదం విదిత్వేతి సామాన్యతో నిర్దేశాదవిశేషాచ్చైకప్రకరణభూతాధ్యాయద్వయార్థో గృహ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అథేతి - వేదేష్విత్యపి యజ్ఞాదివత్ఫలకారణతయోపాదానం - నతు, ప్రతిపాదకతయా - తదా యజ్ఞాదిఫలవ్యతిరిక్తవిషయతయా సంకోచనీయత్వాత్పాఠాద్వేదాభ్యాసస్య చ దురితక్షయాదిఫలప్రదత్వం శ్రుత్యాదిసిద్ధం - యజ్ఞాదిఫలానాం ప్రతిపాదకతయోపాదానే చ ప్రస్తుతాధ్యాయద్వయార్థస్యాపి వేదార్థత్వాత్తత్రాపి సంకోచస్స్యాత్ - తదేతత్సర్వమభిప్రేత్య వేదాభ్యాసేత్యుక్తం - దానే చేతి చకారస్యానుక్తసముచ్చాయకత్వప్రదర్శనాయ ప్రభృతిశబ్దః - పుణ్యఫలమిత్యత్ర పుణ్యశబ్దేన ఫలవిశేషణతయా యజ్ఞాదినామేవ సామాన్యతో నిర్దేశః ఫలస్య శ్లాఘ్యతాప్రదర్శనార్థ ఇత్యభిప్రాయేణ యజ్ఞాదివిశేషణతయా పుణ్యేష్విత్యుక్తం - అధ్యాయద్వయోదితం భగవన్మాహాత్మ్యమితి సప్తమారంభే హి భగవన్మాహాత్మ్యం ప్రకాశితం- తదనుబన్ధాదన్యత్సర్వముక్తమితి భావః - పరం స్థానముపైతీతి యోగానుష్ఠానసాధ్యస్య సాక్షాత్ఫలస్య పృథగుచ్యమానత్వాత్తద్విషయత్వే పౌనరుక్త్యాదధికపుణ్యఫలప్రాప్తివివక్షాయాం లక్షితలక్షణాపాతాత్సంసారనివృత్తిమాత్రపరత్వేఽపి పుణ్యఫలశబ్దేన పాపఫలస్యాపి లక్షయితవ్యత్వాత్తత్సర్వమత్యేతీత్యేతత్తద్వివేకమూలవిరక్త్యభిప్రాయం - అతిశయితఫలవేదనం హి ‹‹మనశ్ప్రీతికరనాయాసా›› దిత్యాదిన్యాయేన ఫలాన్తరవైతృష్ణ్యహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ - ఏతద్వేదనేతి- భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞానస్య పరస్థానప్రాప్తిహేతుత్వే ప్రాగుక్తజ్ఞానవిశేషరూపద్వారప్రదర్శనం యోగీత్యనేన క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞానీ చ భూత్వేత్యుక్తం - పరత్వం దేశకాలయోగాదిభిః ‹‹ఆదిత్యవర్ణం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్థాన ముపైతిచాద్యమ్ ॥౨౮॥

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం యోగ శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
అ క్ష ర ప ర బ్ర హ్మ యో గో నా మా ష్ట మో ధ్యా యః.
శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ॥గీ॥భా॥ స్థాన ముపైతి - ॥ ౨౮ ॥

ఇతి శ్రీభగవ ద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే అష్టమో ధ్యాయః -
శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః -

తమసః పరస్తాత్ - తదక్షరేపవమేవ్యోమ్న - దివ్యం స్థాన మజరంచాప్రమేయం - ఏతేనైనిరయాస్తాత స్థానస్యపరమాత్మన,, ఇత్యాదేః ఆద్యం అనాది మిత్యర్థః - ఆదౌ భవం కారణం బ్రహ్మేతి పరోక్తంతు స్థాన శబ్ద వైఘట్యా దయుక్త మితి - (❈)

ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్ర స్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్యవేదాంతాచార్యస్యకృతిషు
శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయా మష్టమోధ్యాయః.
శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః.

అ ష్ట మ శ్చై వ మ వ తా రి తః.

మూ— ఐశ్వర్యాక్షర యాథాత్మ్యభగవచ్ఛరణార్థినామ్ ।
వేద్యోపాదేయభావానామష్టమేభేదఉచ్యతే॥ ౧౨ ॥
శ్రీ మ ద్యా ము న ము న యే న మః.

ఐశ్వర్య మత్రేంద్ర ప్రజాపతి పశుపతి భోగభ్యోతి శయిత భోగః - అక్షరయాథాత్మ్యం వివిక్తాత్మస్వరూపం - వేద్యాస్త్వక్షరంబ్రహ్మ పరమిత్యాదినోక్తా శ్శుద్ధాత్మస్వరూప ప్రభృతయః - ఉపాదేయాస్తు తత్తదిష్ట ఫలానురూప పరమపురుష చింతనాంతిమ ప్రత్యయ గతి చింతనాదయః తఏవభావాః పదార్థాః తేషాంభేదః తత్తదధికారానురూపో విశేషః ॥ ౧౨ ॥
శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః.

శ్రీ హ్రై నమః .

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః-

శ్రీమత్తాత్పర్య చంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే నవమాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఇదంతుతేగుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఉపాసక భేద నిబంధనా విశేషాః ప్రతిపాదితాః- ఇదానీముపాస్యస్య పరమపురుషస్య మాహా
త్మ్యంజ్ఞానినాంచవిశేషంవిశోధ్యభక్తిరూపస్యోపాసనస్య స్వరూపముచ్యతే-ఇదంతు తేగుహ్యత
మంభక్తిరూప ముపాసనాఖ్యం జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం ఉపాసనగతి విశేషజ్ఞాన సహితం అన
సూయవే తే ప్రవక్ష్యామి- మద్విషయం సకలేతర

" స్వమాహాత్మ్యం మనుష్యత్వే పరత్వంచ మహాత్మనాం । విశేషో నవమేయోగో భక్తి
రూపః ప్రకీర్తిత - ,, ఇతి సంగ్రహ శ్లోకమపి వ్యాకుర్వం స్తదనుసారేణాష్టమనవమయో స్సంగతించ ద
ర్శయతి- ఉపాసకేత్యాదినా - విశేషః జ్ఞాతవ్యో పాదేయ భేదాః పరమ పురుషమాహాత్మ్యస్య జ్ఞానినాం
విశేషస్యచ ప్రాగేవ ప్రకృతత్వాత్తత్ప్రభావ విశోధన మత్రో పాసన తత్ఫలాను ప్రవిష్టతయా క్రియతే - అ
ధ్యాయ ప్రధానార్థ స్తూపాసన స్వరూప నిరూపణ ఇత్యభి ప్రాయేణ విశోధ్యేతి - విచ్ఛిద్య భక్తిరూప
స్యేత్యాది పృథగుక్తం భజనోపాసన శబ్దయోరస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రకరణాంతరేషుచ సమాన విషయ త
యైవ ప్రయోగ వశాచ్ఛ్రుతి సిద్ధోపాసనస్యైవాత్ర భక్తిశబ్దేన విశేషణం కృతమిత్యభి ప్రాయేణ భక్తి
రూపస్యోపాస నస్యేత్యుక్తం- అత్రేదంతుతే గుహ్యతమమితి జ్ఞానస్యోపక్రాంతత్వాన్మన్మనాభవేతిచోపసం
హ్రియమాణత్వాన్మధ్యేచ బహుశోభజనస్యైవాభ్యస్యమానత్వాత్ప్రీత్యతిశయరూపత్వ నిరతిశయప్రియత్వకీ
ర్తన యతన నమస్కారాది రూపత్వాదీనాంచా పూర్వాణాం భక్తిస్వరూపాను ప్రవేశినాంప్రకారాణాం
ప్రతిపాద్యమానత్వాత్స్వరూపత స్సాధ్యతయా నిరతిశయ ఫలప్రతిపాదనాద్రాజ విద్యేత్యాదినా ప్రశంసా
రూపార్థవాదదర్శనాచ్చాత్రోప క్రమోపసంహారాదితాత్పర్య లింగైః భక్తిస్వరూపనిష్కర్షేఽధ్యాయస్య
తాత్పర్యం తదన్విత తయాన్యదత్రోచ్యత ఇత్యభిప్రాయః-ఇదంతుత ఇత్యత్ర వక్ష్యమాణమేవబుద్ధిస్థతయేదమి
తినిర్దిష్టం - ఏషతు వా అతివదతీతి ప్రాణవిదపేక్షయాసత్యవిదోధికత్వవత్తుశబ్దేనకర్మయోగజ్ఞానయో
గాభ్యామప్యస్యాధిక్యం వివక్షితం- తయోర్హిగుహ్యత్వంగుహ్య తరత్వంచ-ఇదంతు గుహ్యతమం - ఇదంచ
శుశ్రూషాతిశయోత్థాపనార్థం గోపనాధిక్య శిక్షణార్థంచోక్తం-ఉపబ్రహ్మణీయవేదాంతవాక్యేష్వి వాత్రా
పి జ్ఞానశబ్దస్య వక్ష్యమాణ విశేష పర్యవసాన ప్రదర్శనాయ భక్తిరూప ముపాసనాఖ్య మిత్యుక్తం- ఉపాసన
గతవిశేషజ్ఞాన సహితమితి పూర్వోక్త విజ్ఞానా దత్రత్య విజ్ఞానస్య భేదస్తద్ధ్యుపాస్యాది విశేషజ్ఞాన ముపా
సన గతవిశేషః ఉపాసన ప్రకారః - ప్రస్తుతాప యికమనసూయత్వ ప్రకారం దర్శయతి- మద్విషయమితి -

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే౽శుభాత్ ॥ ౧॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ విసజాతీయ మపరిమిత ప్రకారం మాహాత్మ్యం శ్రుత్వా ఏవమేవ సంభవతీతి మన్వానాయ తే ప్రవక్ష్యామీత్యర్థః - యజ్జ్ఞాన మనుష్ఠాన పర్యంతం జ్ఞాత్వా మత్ప్రాప్తి విరోధినః సర్వస్మాదశుభా న్మోక్ష్యసే ॥ ౧ ॥ రాజవిద్యా- విద్యానాం రాజా- రాజగుహ్యం గుహ్యానాం రాజా- రాజ్ఞాం విద్యేతి వా రాజవిద్యా- రాజానో హి విస్తీర్ణగాథమనసః- మహామనసామియం విద్యేత్యర్థః- మహామనస ఏవ గోపనీయగోపనకుశలా ఇతి తేషామేవ గుహ్యమిదముత్తమం పవిత్రం మత్ప్రాప్తివిరోధ్యశేషకల్మషాపహం ప్రత్యక్షావగమం అవగమ్యత ఇత్యవగమో విషయః ప్రత్యక్షభూతో౽వగమో విషయో యస్య జ్ఞానస్య తత్ప్రత్యక్షావగమం- భక్తిరూపేణోపాసనే నోపాస్య

గుణేషు దోషావిష్కరణ చిత్తవృత్తి విశేషో హ్యసూయా తద్విపర్యయశ్చ గుణేషు గుణాధ్యవసాయ ఏవ హీతి భావః - ఏతేనోపదేశ యోగ్యాయోగ్య విభాగేన శిష్యశిక్షణం కృతం- విద్యాయాహ వచనం- "అసూయకాయ మాం మా దాః" ఇత్యాది - వక్ష్యతి చ- "ఇదం తే నాతపస్కాయ" ఇత్యారభ్య "న చ మాం యో౽భ్యసూయతి" ఇతి- ప్రవక్ష్యామి కృత్స్నం లఘువ్యక్తం చ వక్ష్యామీత్యర్థః - యజ్జ్ఞాన మనుష్ఠానపర్యంతం జ్ఞాత్వేతి నహ్యనుష్ఠేయ జ్ఞానమాత్రా దనుష్ఠాన ఫలం- అత ఉపాసన స్వరూపం జ్ఞాత్వా తదనుష్ఠానద్వారా మోక్ష్యస ఇత్యుచ్యత ఇతి భావః - కర్మాదిభిర్హి భక్త్యుత్పత్త్యాది విరోధిపాపనిరసనం- భక్త్యా తు భగవత్ప్రాప్తివిరోధి సమస్తపాప నిరసనం హి ప్రమాణ సిద్ధ మిత్యభిప్రాయేణ మత్ప్రాప్తి విరోధినః సర్వస్మాదశుభా దిత్యుక్తం - అశుభశబ్దస్యాత్ర స్వర్గాద్యపర పర్యాయ వ్యామోహన నిరయ హేతుభూత పుణ్యశబ్దాభిలప్య పాప విషయత్వ మపి సర్వస్మాదిత్యనేన వివక్షితం -(*)

ఉపాయాంతరేభ్యో౽స్యోపాయస్యాతిశయం దర్శయతి. రాజ విద్యేతి. రాజ శబ్దస్యాత్ర క్షత్రియ విషయత్వే విశేష విధిః స్వైష నిషేధం గమయతీతి న్యాయేన బ్రాహ్మణాదే రనధికార ప్రసంగా ద్రాజ్ఞాం విద్యేతి విగ్రహ మనాదృత్యాహ - విద్యానాం రాజా - గుహ్యానాం రాజేతి. సమానాధికరణసమాస ఫలమనురుధ్యేద ముక్తం - శబ్దార్థస్తు రాజ భూతా విద్యేతి - రాజ దంతాదిషు వా పాఠో ద్రష్టవ్యః- పవిత్ర మిద ముత్తమ మిత్యుత్తమ శబ్ద సమానన్యాయతయా రాజ శబ్దో౽త్ర శ్రేష్ఠ వాచీ - ఏవ మప్రసిద్ధార్థ క్లేశమ సహమాన ఆహ - రాజ్ఞాం విద్యేతి - బ్రాహ్మణాదే రధికార నిషేధ పరత్వ శంకా పరిహారా యోపచార నిమిత్తం గుణం దర్శయతి - రాజానో హీతి - ఫలిత మాహ - మహా మనసామితి - అజహల్లక్షణా వా గౌణీ వా వృత్తిరిహ వివక్షితా- అన్యైర్జ్ఞాతుమశక్యత్వాదితి భావః- రాజగుహ్యమిత్యస్యాపి సప్రయోజనత్వా యౌపచారికార్థత్వం దర్శయతి - మహామనస ఏవ హీతి - ఉపాయ విరోధి నివర్తక కతిపయ నివర్తక వ్యవచ్ఛేదార్థ ముత్తమ శబ్ద విశేషిత పవిత్రశబ్ద వివక్షిత మాహ - మత్ప్రాప్తీతి - మత్ప్రత్యక్షావగమ మిత్యత్ర ప్రత్యక్షరూప జ్ఞాన పరత్వేన పుంసకత్వా యోగాజ్జ్ఞానస్యైవ విశేష్యస్య జ్ఞానేనైవ విశేషణీకృత్య బహువ్రీహ్య యోగాచ్చ కర్మణి వ్యుత్పత్త్యా బహువ్రీహిత్వం ఘటయతి - అవగమ్యత ఇత్యాదినా - నన్విదమ యుక్తం - ఉపాసనస్య స్మృతి సంతతి రూపత్వా దుపాస్యస్య చాప్రత్యక్షత్వ శ్రుతేః ప్రత్యక్ష స్మృతి విషయాంతరస్య భక్త్యా వనన్వయా దిత్యత్రాహ - భక్తి రూపేణేతి - " భక్త్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ముత్తమమ్ । ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తుమవ్యయమ్ ॥౨॥ అశ్రద్దధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరన్తప ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥మానోఽహం తదానీమేవోపాసితుః ప్రత్యక్షతాముపగతో భవామీత్యర్థః । అథాపి ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం. ధర్మత్వం హి నిశ్శ్రేయససాధనత్వం స్వరూపేణైవాత్యర్థప్రియత్వేన తదానీమేవ మద్దర్శనాపాదనతయా చ స్వయం నిశ్శ్రేయస రూపమపి నిరతిశయ నిశ్శ్రేయస రూపాత్యన్తిక మత్ప్రాప్తి సాధన మిత్యర్థః. అత ఏవ సుసుఖం కర్తుం. సుసుఖోపాదానం అత్యర్థప్రియత్వేనోపాదేయం. అవ్యయమక్షయం. మత్ప్రాప్తిం సాధయిత్వాపి స్వయం న క్షీయతే. ఏవంరూప ముపాసనం కుర్వతో మత్ప్రదానే కృతేపి న కిఞ్చిత్కృతం మయేత్యేవ మే ప్రతిభాతీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ అస్యోపాసనాఖ్యస్య ధర్మస్య నిరతిశయ ప్రియ మద్విషయ తయా స్వయం నిరతిశయ ప్రియరూపస్య పరమనిశ్శ్రేయసరూప మత్ప్రాప్తి సాధన స్యావ్యయస్యోపాదాన యోగ్యదశాం ప్రాప్యాశ్రద్దధానాః విశ్వాసపూర్వకత్వరారహితాః

త్వనన్యయాశక్య ,, ఇత్యాదిక మిహ భావ్యం . తదానీమేవేత్యాసక్తి వశాదుక్తం - స్వయం ఫలభూతానాం హి ఫలాన్తర సాధనత్వ రూపం ధర్మత్వం దుర్లభ మిత్యభిప్రాయేణాహ - అథాపి ధర్మ్యమితి - “ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే,, ఇతి సూత్రానుసారేణ ధర్మ శబ్దం నిర్వక్తి - ధర్మాదితి - అభిప్రేతం వివృణోతి - ధర్మత్వం హీత్యాదినా - ప్రీతి పర్యాయ సూచన ధృతి వాచక ధాతో కరణ వివక్షయా వ్యుత్పన్నోఽయం ధర్మ శబ్ద ఇతి భావః - ఉక్తం చాభియుక్తైః - “ధర్మ ఇత్యుప సంహార్యో యచ్ఛ్రేయస్కర భాషణమ్ । తద్ధర్మ పదవాచ్యార్థ నిరూపణ వివక్షయే ,, త్యాది - శ్రేయసోఽత్రావచ్ఛేదాభావాత్ “ముక్తిః కైవల్య నిర్వాణ శ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృత ,, మితి నైఘంటుక పాఠాచ్చ నిరతిశయత్వాదిక ముక్తం - అత ఏవేతి - స్వరూపతస్సాధ్యతశ్చ పురుషార్థ రూపత్వాదిత్యర్థః - కర్తుం సుసుఖం కరణే సుసుఖ మిత్యర్థః - సుసుఖస్యాసుఖ మినన్త క్రియా కర్మ భావ భ్రమ వ్యుదాసాయాహ - సుసుఖోపాదాన మితి - ఉపసర్గ సుఖ శబ్దయో రత్రాభిప్రేత మాహ - అత్యర్థేతి - స్వరూపతో విషయతశ్చాత్యర్థానుకూలత్వాత్సుఖేనానుష్ఠేయ మిత్యర్థః - ఫల వినాశ్యం హి సర్వమన్యత్కర్మ - ఇదం తు సుకరమపి ఫలే నాపి న క్షీయతే - అపవర్గ రూపం ఫలమప్యేతస్య నాల మిత్యతిశయ పరోఽవ్యయ శబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అక్షయ మితి - తద్వివృణోతి - మత్ప్రాప్తిమితి - తర్హి కిమన్యదధికం సాధ్యమితి శంకాయా మభిప్రేత మాహ - ఏవం రూప మితి - (❋) ఉక్త ప్రకార శ్రద్ధేయ జ్ఞానానుష్ఠానాభావే మోక్షో న సిధ్యతీతి దర్శయన్ స్వరూపతః ఫలతశ్చ నిరతిశయ సుఖ రూపస్యాస్యైవ రనుష్ఠానాభావే హేతుం చ వదన్ - “నాన్యః పన్థా అయనాయే ,, త్యాదిక మప్రబ్రహ్మయతి - అశ్రద్దధానా ఇతి శ్లోకేన - అస్యేతి పూర్వోక్త సర్వాకార పరామర్శ ఇత్యాహ - నిరతిశయేత్యాదినా - ధర్మస్యేతి సంబంధ సామాన్య విషయాయాం షష్ఠ్యాం ఫలితాన్వయ ప్రదర్శనాయాహ - ఉపాదానయోగ్యదశాం ప్రాప్యేతి - యద్వా, శ్రద్ధానిషేధ స్తత్ప్రసంగే సతి హీత్యభిప్రాయః - కరణ నివృత్తేః కార్యానుష్ఠాన నివృత్తి పర్యన్తత్వ ప్రదర్శనాయోక్తం విశ్వాస పూర్వకత్వరారహితా ఇతి - వృత్త్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అప్రాప్యమాంనివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్త్మని ॥ ౩ ॥ మయాతతమిదంసర్వంజగదవ్య
క్తమూర్తినా । మత్స్థానిసర్వభూతానినచాహంతేష్వవస్థితః॥౪ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పురుషాః మామప్రాప్య మృత్యు రూపే సంసారవర్త్మని నితరాంవర్తంతే- అహో మ
హదిద మాశ్చర్య మిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ శృణుతావత్పారమ్య భూతస్య మమాచింత్య మహిమా
నమ్ ॥ ఇదం చేతనా చేతనాత్మకం కృత్స్నం జగదవ్యక్తమూర్తినాఅప్రకాశిత స్వరూపేణ
మయాంతర్యామిణాతతం - అస్యజగతో ధారణార్థం నియమనార్థంచ శేషి త్వేనవ్యాప్త
మిత్యర్థః - యథాంతర్యామి బ్రాహ్మణే "యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్- యంపృథివీ నవేద- య
ఆత్మని తిష్ఠన్- యమాత్మాన వేద"తిచేతనాచేతన వస్తు జాతైరదృష్టే నాంతర్యామిణాత
త్ర తత్ర వ్యాప్తిరుక్తా- తతో మత్స్థాని సర్వభూతాని సర్వాణి భూతానిమయ్యంతర్యా
మిణి స్థితాని - తత్రైవబ్రాహ్మణే

రూపఇతిబాధక స్వరూప ఇత్యర్థః - అథవా మరణగర్భత్వాదేవ మృత్యురూపతా. నివర్తంత ఇత్యత్ర
ప్రతి నివృత్తి వివక్షాయా మవధిసాకాంక్షతా- దత్రచ తన్నిర్దేశాభావాత్ మామప్రాప్యేతిపృథక్నిర్దిష్ట
త్వేన పరమ పురుషస్యా ప్యవధిత్వ కల్పనాయోగా త్సంసార వర్త్మనీతి సప్తమ్యా స్వర సత ఆధేయ సా
కాంక్షత్వా దుపసర్గా ణాంచానే కార్థత్వా న్నితరాం వర్తంత ఇత్యుక్తం - స్వరూపతః ఫలతశ్చ నిర
తి శయ పురుషార్థం సుకరంచో పాసనం జ్ఞాత్వాపి పరిత్యజ్య పురుషాః పురు షార్థ తార తమ్య వి
దోపి నిరతిశయా పురుషార్థమయం సంసార మాదరేణ సేవంత ఇతి విస్మయా విద్ధస్యేశ్వరస్య ఇదం వచ
న మిత్యభి ప్రాయేణాహ- అహోఇతి - ఆశ్చర్య తమో దుష్కర్మ ప్రభావ ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - మ
హది దమాశ్చర్యమితి - అశ్రద్ధా హేతవ అంతర శత్రవోపిత్వయా నిరా కార్యా ఇతి పరంత పేతి సంబు
ద్ధేర్భావః - (❋) ఏవ మధ్యాయ ప్రధానార్థస్య ప్రాపకస్య మాహాత్మ్య ముక్తం - అథ ప్రా
ప్య మాహాత్మ్య ద్వారాపి తదేవ స్థిరీక్రియత ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - శృణుతావదితి - ఇదం సర్వమితి ని
ర్దేశః ప్రమాణసిద్ధ సమస్త వస్తుపర ఇత్యభి ప్రాయే ణే దంచేత నాచేత నాత్మక మిత్యుక్తం - అవ్యక్త
మూర్తినే త్యస్య విగ్రహ విషయత్వే ప్రత్రానుపయోగా త్స్వరూప విషయో ఽయమౌప చారికః ప్రయోగ ఇ
తి దర్శయితు మప్రకాశిత స్వరూపేణేత్యుక్తం - ఆకాశాదివ త్సన్నిధి మాత్రరూప వ్యాప్తి వ్యుదాసాయ
బహు ప్రమాణ సిద్ధో వ్యాప్తి ప్రకారోయ మేత్యనేనాభి ప్రేత ఇత్యాహ - అంత ర్యామిణేతి - ఉక్త ప్ర
కారాయా వ్యాప్తేః ప్రయోజనం తన్నిదానంచ దర్శ యతి - అస్యేతి - అత్ర ధారణ మనం తర గ్రంథ సి
ద్ధః - అతఏవ నియమన మప్యర్థ సిద్ధం - ధారణంహి ప్రశాసనాధీనం శ్రూయతే - శేషిత్వంతుప్రాగుక్తం
శరీరిత్వే నార్థ సిద్ధంచ - అప్రకాశిత స్వరూపత్వేన నియామకత్వే నచ సర్వవ్యాప్తిం శ్రుత్యా దర్శయతి-
యథేతి - పృథివ్యుదా హరణం తత్ప్రకర ణోక్త సర్వా చేతనోప లక్షణార్థం - ఉక్త ప్రకార వ్యాప
కత్వ వశాత్ మత్స్థానీత్యనేన జగతః పృథక్సిద్ధతాసి రస్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - తత ఇతి - శ్రీ విశ్వ రూ
పాదిషు విగ్రహా శ్రితత్వ మపి సర్వస్యోచ్యతే - అత్రతుస్వరూపనిష్ఠ తేత్యాపానమక్త్యాయ మయ్యంతర్యామిణీ
త్యుక్తం- అసమోధార ణ నియమన యోరపి వ్యాప్త్యా సహా ధీనతాం దర్శ యితుమాహ - తత్రైవేతి -

[శ్రీ॥గీ॥మూ॥నచ మత్థ్సానిభూతాని పశ్యమే యోగ మైశ్వరమ్ । భూతభృన్నచభూతస్థో మమాత్మా

[శ్రీ॥ గీ॥ భా॥“యస్యపృథివీ శరీరం- యః పృథివీ మంతరో యమయతి- యస్యాత్మాశరీరం- య ఆత్మాన మం తరో యమయతీ,, తిశరీరత్వేన నియామ్యత్వప్రతిపాదనాత్తద్గాయత్తస్థితినియమస్ప్రతిపాదితేశే షిత్వంచ-నచాహం తేష్వవస్థితః-అహంతునతదాయత్తస్థితిః- మత్థ్సితా త్రైర్న కశ్చిదుపకారఇత్య ర్థః-నచమత్థ్సానిభూతాని. నఘటాదీనాంజలా దేరివమమధారకత్వం - కథం? మత్సంకల్పేనప శ్య మమైశ్వరం యోగం అన్యత్రకుత్రచిదసంభావనీయంమదసాధారణ మాశ్చర్యం యోగం పశ్య- కోసౌయోగః? “భూతభృన్నచభూతస్థోమమాత్మాభూతభావనః,, సర్వేషాంభూతా నాం భర్తాఽహం- నచతైః కశ్చిదపి మమోపకారః - మమాత్మైవ భూతభావనః మమమ నోమయ స్సంకల్ప ఏవభూతానాం

స్థితినియమనే స్థితిప్రవృత్తిఇత్యర్థః - శరీర శరీరిత్వవచనాత్ ధృతి శ్శేషిత్వంచ తత్రార్థాసిద్ధ ఇత్యభిప్రా యేణాహ - శేషిత్వంచేతి - “మయాతతమిదం సర్వ,, మిత్యభిధాయైవ “నచాహంతేష్వవస్థిత ,, ఇతి వ చనం వ్యాహతం - “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ,, న్నిత్యాది శ్రుతి విరుద్ధం చేత్య త్రాహ - అహం త్వితి - మ త్థ్సాని సర్వభూతానీతి ప్రస్తుతప్రకారాస్థితి రత్ర నిషిధ్యతే- “సభగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత,, ఇత్యత్ర “స్వేమ హిమ్నియదివా నమహిమ్నీ ,, తి హి శ్రూయత ఇతిభావః - ఉక్తం వివృణోతి - మత్థ్సితా వితి - న క శ్చిదితి స్వరూపత స్సంకల్పా దృష్ట్యాదినా వేతి భావః - మత్ స్థానినచ మత్స్థానీత్యేత ద్వ్యాహత మిత్య త్రాహ - నఘటాదీనామితి - మూర్తానాంహిమూర్తాంతరం పతనప్రతిఘాతినా సంయోగేన ధారయతి- నత థాత్రేతి భావః - లోకదృష్ట్యా విపరీతం నసంభవ తీత్యభి ప్రాయేణ శంకతే - కథమితి - శరీర శరీరిణోరి వ సంభవమభి ప్రేత్యాహ - మత్సంకల్పే నేతి - స్వేచ్ఛాధీన ధారకత్వంహి విహితం - అస్వతంత్ర తయా ధారకత్వంతు నిషిధ్యత ఇత్యవిరోధ ఇతిభావః - ఐశ్వర మిత్యనేనానన్య సాధారణత్వంఫలితం- పశ్యేత్యనేన చాశ్చర్యతా ద్యోతితే త్యభి ప్రాయేణాహ - అన్యత్రేతి - “ యోగస్సన్నహ నోపాయ ధ్యాన సంగతి యు క్తిష్వి ,, తి పాఠాత్సంకల్ప రూపంధ్యాన మిహయోగః - యుజ్యమానస్వభావా దిర్వా - పశ్యమేయోగమి త్యుక్త్వా యోగస్వరూప మీనానంతరం వక్ష్యమితి తదాకాంక్షాం దర్శ యతి - కోసావితి - భూతభృన్నచ భూతస్థ ఇత్యత్రార్థౌచిత్యా దహ మిత్యేవవిశేష్యం - అథవాభూతభావన ఇతివత్ మమాత్మేతి నిర్దిష్ట సంకల్ప విశేషణత్వేపి ఫలిత కథనం సర్వేషాంభూతానాం భర్తాఽహ మిత్యాది- ఆత్మేతివిశేషనిర్దేశః-ప రిసంఖ్యానయా తదతిరిక్త సహకారి వ్యవచ్ఛేదార్థ ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - మమాత్మై వేతి - మమాత్మే తివ్యధికరణ నిర్దేశస్వారస్య సిద్ధమాత్మ శబ్దార్థమాహ - మనుమనోమయస్సంకల్పఇతి - ఏతేనదేహాదిసం ఘాతే హంకారమధ్యారోప్య లోకబుద్ధ్యను సారేణ మమాత్మేతి వ్యపదేశ ఇతిశంకరోక్తం ప్రత్యుక్తం - సం కల్పఏవమనః కార్యతయాన్యత్ర సిద్ధో మనః ప్రతి పాదకే నాత్మశబ్దే నాత్రవ్యపదిష్టః - యద్వా, ఆత్మ శబ్దోత్రసంకల్పరూపమనః పరఏవ- “మనసైవజగత్సృష్టిం- మనోకురతస్యామిత్యాదే,, స్తదర్థాజ్ఞాపనా యతుమనోమయశబ్దః - ధారణ నియమనయో రేవ ప్రకృత త్వాదనంతర శ్లోకేచ సిదశ్య మాన త్వాత్

శ్రీ॥గీ॥మమా॥ భూత భావనః ॥ ౫ ॥) యథా కాశస్థితో నిత్యం వాయుస్సర్వత్రగో మహాన్ । తథాసర్వా
ణి భూతాని

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ భావయితా ధారయితా నియంతాచ ॥ ౫ ॥ సర్వస్యాస్య స్వసంకల్పాయత్త స్థితి ప్రవృత్తి త్వే నిదర్శనమాహ ॥ యథా ఆకాశే అనాలంబనే మహాన్ వాయుస్థ్సిత స్సర్వత్ర గచ్ఛతి - సతు వాయుర్నిరాలంబనో మదాయత్తస్థితి రిత్యవశ్యాభ్యుప గమనీయో మయైవ ధృత ఇతి విజ్ఞాయతే- ఏవమేవ సర్వాణిభూతాని త్వైరదృష్టే మయి స్థితాని మయైవ ధృతానీత్యుప ధారయ - యథాహుర్వేదవిదః ॥ మేఘోదయస్సాగర సన్నివృత్తిరిందోర్విభాగ స్ఫురితా ని వాయోః । విద్యుద్విభంగో గతిరుష్ణరశ్మే ర్విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవంతి మాయా ,, ఇతి - విష్ణోరనన్య సాధారణానిమహాశ్చర్యాణీత్యర్థః - శ్రుతిరపి

సృష్టేశ్చ తతోప్యనంతరం వక్ష్యమాణత్వాదత్ర భూతభావనఇత్యేత త్సత్తాతావధీన్య నియమనాద్యుపల క్షణమిత్యభిప్రాయేణాహ - ధారయితానియంతాచేతి- అథవాభూతభృన్నచభూతస్థఇత్యస్యైవాయ మర్థః- (*) యథాకాశ స్థిత ఇతిశ్లోక స్వస్మిన్ సర్వభూత స్థితే రాకాశేవాయుస్థితిర్దృష్టాంతఇతి కేచి దాహుః - తదయుక్తం - ఆకాశస్య వాయ్వపేక్షయా నియమన ధారణయో రభావాత్తథా పిస్థితేరి హ ప్రకృతత్వేన తన్నిదర్శనార్థత్వ స్యైవౌచిత్యా చ్చేత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వస్యేతి - ఆకాశ స్థిత స్సర్వత్రగ ఇత్యాభ్యా మీశ్వరైక ధార్యత్వం తదేకప్రేర్యత్వంచ వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - యథాకా శేఽనాలంబన ఇతి- మహత్వం చాన్యా శక్యత్వాయోక్తం అభిప్రేతం నిదర్శన ప్రకారం విశదయతి- సత్వితి - యథా నిరాలంబనే విహాయసి విహంగమ శరీరాదే శ్చేతన విశేషాధిష్ఠేయత్వం ఏవమేవ వా య్వాదే రపీతిభావః - త్వైరదృష్ట ఇత్యనేన అనుపలంభ బాధనిరాసాయ పూర్వోక్త శ్రుత్యాదిసిద్ధాయో గ్యత్వ ప్రదర్శనం - ఈశ్వరానుమాన మనభ్యుప గచ్ఛతాం కథమిదం నిదర్శన మిత్యత్రాహ - యథా హుర్వేద విదఇతి - ఆగమ మూల సంభావనా తత్పరమితి భావః - వేదవిద ఇత్యనేన సాధీయమాన వేదో పబ్రహ్మణరూపత్వాద్యోతితా-అస్మదాద్యగోచరోపాదానోపకరణసంప్రదానాదికానాం తత్తద్దేశసకల దిఙ్ముఖ వ్యాపినాం ధారాధరాణా ముత్పత్తిః సకల భువనాప్లావన లంపటస్యైవ జలనిధే రంబురాశి నాం తరంగాణాం వేలాతటే నివృత్తిః ప్రతినియతకలా వృద్ధిక్షయ శృంగోన్నమనాది రూపశ్చంద్రమసో విభాగః - అశంకితాగమానా మనియత దిగ్విశేషాణాం తృణగిరి తరుషండలుంటాకానాం చండ మారుతా దీనాం విస్ఫూర్తయః ప్రశాంతదహన మిహిరహిమ కరాది మహసి ప్రావృషి నిశీథే ప్యవిదిత పూర్వో త్తర దక్షిణానాం క్షణరుచీనాం విభాగో నిరాలంబనే విహాయసి మహీయసో మిహిరమండలస్య ప్రతి ని యత దినరజనిమాసాయనసంవత్సరాది దైశికస్సంచార ఏవం విధాన్యన్యానిచ పరివేషోపరాగేంద్ర చాప కరకాస్త నితాశని భూకంపాః- ప్రపంచ సంభ్రమనాద యోత్యద్భుత ప్రకారా స్సర్వే సర్వవ్యాపిన స్సర్వ శక్తేర్విష్ణో రేవ విచిత్ర శక్తిమాలాభవితు మర్హంతీతశ్లోకార్థః- మాయా శబ్దస్య మిథ్యార్థత్వనిర స వాయాహ - విష్ణోరితి - సంబంధ సామాన్యస్యనియామ్యత్వ ధార్యత్వాది విశేష పర్యవసానాయ॥ యథాహుర్వేద విద ,, ఇత్య నేనాభిప్రేతం వివృణోతి - శ్రుతిరపీతి - ప్రశాసన మత్ర సంకల్ప విశేషః -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మత్స్థానీత్యుప ధారయ ॥ ౬ ॥ సర్వభూతాని కౌంతేయ ప్రకృతిం యాంతి మామికామ్ । కల్ప
క్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహమ్ ॥ ౭ ॥ ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ‹‹ ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః- భీషాస్మాద్వా
తః పవతే - భీషోదేతి సూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చేత్యాదికా ॥ ౬ ॥ సకలేతర నిర
పేక్షస్య భగవతస్సంకల్పాత్సర్వేషాం స్థితిః ప్రవృత్తిశ్చోక్తా- తథా తత్సంకల్పాదేవ సర్వే
షాముత్పత్తిప్రళయావపీత్యాహ ॥ స్థావర జంగమాత్మకాని సర్వాణి భూతాని మామి
కాం మచ్ఛరీరభూతాం ప్రకృతిం తమశ్శబ్దవాచ్యాం నామరూప విభాగానర్హాం కల్పక్షయే
చతుర్ముఖావసానసమయే మత్సంకల్పాద్యాంతి- తాన్యేవ భూతాని కల్పాదౌ పునర్విసృ
జామ్యహం - యథాహ మనుః ‹‹ఆసీదిదం తమోభూతం- సోభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా,,దితి -
శ్రుతిరపి ‹‹యస్యావ్యక్తం శరీర,,మిత్యాదికా- ‹‹అవ్యక్తమక్షరే లీయతే- అక్షరం తమసి లీయ
తే - తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత,, మితి ॥ ౭ ॥ స్వకీయాం

భీషేతి భయాదిత్యర్థః - (❈) అప్రస్తుతసృష్టి ప్రళయాభిధానస్య సంగతిమాహ - సకలేతి-
ప్రవృత్తిశ్చేత్యర్థసిద్ధోక్తిః-మామికామిత్యనేన శేషత్వం సిద్ధం - తచ్చ శరీరతయేత్యత్రావగతం- య
స్యాత్మా శరీరమిత్యతో మచ్ఛరీరభూతామిత్యుక్తం - సర్వభూతశబ్దేన సమస్తకార్యావస్థ సంగ్ర
హాత్తమశ్శబ్దవాచ్యాదిత్యుక్తం - తమ ఏక ఏకీభవతీత్యుక్తప్రదర్శనం నామరూప విభాగానర్హామితి
సర్వభూతశబ్దాత్ప్రకృతిం యాంతీతి వచనాచ్చ ప్రాకృత ప్రళయ ఏవాత్ర వివక్షిత ఇత్యాహ - చతు
ర్ముఖావసానసమయ ఇతి - కల్పక్షయే అంతిమబ్రహ్మదివసావసాన ఇత్యర్థః - కల్పానాం క్షయ ఇతివా
వివక్షితం - బ్రహ్మాయుః పరో వాత్ర కల్పశబ్దః - ‹‹ సంహర్తా చ స్వయం ప్రభుః - మనసైవ జగత్సృ
ష్టిం సంహారం చ కరోతియః ,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యైవ పునస్తాన్విసృజామీతి వచనాచ్చ మదీయాం ప్రకృతిం
యాపయామీత్యభిప్రాయః - తదాహ - మత్సంకల్పాద్యాంతీతి - తాని తత్సజాతీయానీత్యర్థః - తద
భిప్రాయేణ తాన్యేవేత్యుక్తం - ‹‹ యథర్తావృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే । దృశ్యంతే తాని
తాన్యేవ,, తివత్ - యథా కుంభశరీరాత్తదుత్పత్తిస్తదుపాయ్యనుపలక్షణాత్స్యాపృథగ్వాక్యాద్భూతప్రతిపన్నాత
థా మచ్ఛరీరాత్ప్రపంచస్యోత్పత్తిం మమైవ వాక్యాదభ్యుపగచ్ఛేతి కౌంతేయేత్యస్యభావః - మచ్ఛరీర
భూతాం తమశ్శబ్దవాచ్యామితి స్వోక్తమర్థం శేషజాయమాన యత్కించి నోక్తమనోర్వచనేన సం
వాదయతి - యథాహేతి - ఆసీదిదమిత్యాదికాయాం సప్తశ్లోక్యాం నారాయణస్యైవ పరమకారణ
త్వం బ్రహ్మాదేరశేషస్య తత్సృష్టత్వం చ సువ్యక్తముక్త మనుసంధేయం - కారణావస్థస్యాప్యచిద్ద్రవ్య
స్య పరమాత్మ శరీరతయాత్యంత భిన్నత్వే తమశ్శబ్దవాచ్యత్వాదౌ చ మనోరుప బ్రహ్మణీయాం శ్రుతిం దర్శ
యతి - శ్రుతిరపీతి - (❈) విసృజామీత్యుక్తాయాస్సమష్టివ్యష్టిరూపాయాస్సృష్టేః ప్రకారః
ప్రదర్శ్యతే ప్రకృతిం స్వామితి శ్లోకేన - ‹‹ వికారజననీమజ్ఞామష్టరూపామజాం ధ్రువాం । ధ్యాయ
తే ధ్యాసితా తేన తన్యతే ప్రేర్యతే పునః । సూయతే పురుషార్థం చ తేనైవాధిష్ఠితా జగత్ । గౌరనాద్యంత
వతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ ,, త్యాది శ్రుత్యనుసారేణాస్య శ్లోకస్యార్థమాహ - స్వకీయామితి-ఉపాదాన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥విసృజామిపునఃపునః । భూతగ్రామమిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతేర్వశాత్ ॥ ౮ ॥ నచ మాం తానికర్మాణినిబధ్నంతి ధనంజయ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥విచిత్రపరిణామినీం ప్రకృతిమవష్టభ్యా ష్టధా పరిణమయ్యే మంచతుర్విధం దేవతిర్యఙ్మనుష్య స్థావరాత్మకం భూతగ్రామం మదీయాయా మోహిన్యా గుణమయ్యాః ప్రకృ తేర్వ శా దవశం పునఃపునః కాలేకాలే విసృజామి ॥ ౮ ॥ ఏవంతర్హి విషమ సృష్ట్యాదీని కర్మాణి నైర్ఘృణ్యాద్యాపాదనేన భగవంతంబధ్నంతీత్యత్రాహ ॥ నచతానివిషమ సృష్ట్యాదీని కర్మాణిమాం నిబధ్నంతి - మయినైర్ఘృణ్యాదికం నాపాదయంతి-యతః క్షేత్రజ్ఞానాం

ద్రవ్యస్య కర్త్రాఽవష్టంభోహ్యధిష్ఠానం తచ్చాభిమత కార్య విశేషానుగుణం మధ్యమావస్థా ప్రాపణ మే వేత్యభిప్రాయేణోక్త మష్టధాపరిణ మయ్యేతి ‹‹ భూమిరాప ›› ఇత్యాదినా ప్రాగుక్త మష్టవిధత్వం- ఏవమ ర్థసిద్ధస్సమష్టి సృష్టి ప్రకారఉక్తః - భూతగ్రామ శబ్దోఽత్ర దేవతాది జాత్యవచ్ఛిన్న వ్యష్టిజీ వస్తోమ ప రః - అచేతన పరత్వే ప్రకృతే ర్వశాద వశమిత్యనేనాన్వయా త్తస్యచతుర్విధస్య సావాంతర భేదస్యసం గ్రహార్థః కృత్స్నశబ్దః - ఏవం విధకార్యత్వే ప్రకృతి పరవశత్వేచ యోగ్యతా ప్రదర్శనార్థ మిమ మితి నిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయేణోక్త మిమం చతుర్విధ మిత్యాది - చాతుర్విధ్యమేవ వివృణోతి - దేవేతి - ప్రకృతే ర్వశాదిత్య నేనాభిప్రేతః ‹‹ ప్రకృతింమోహినీంశ్రితా ›› ఇత్యత్రచ కంఠోక్తో వశత్వ హేతు మోహ హి న్యా ఇత్యుక్తః - తత్రాపి హేతుగుణమయత్వం- త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరిత్యాదినోక్తం - పునః పునరిత్యనేన త దుత్పత్తి ప్రళయోచిత ద్విపరార్ధ సహస్ర యుగాది ప్రతినియ తానాద్యనంత ప్రవాహ కాలావచ్ఛేద విశే షో వివక్షిత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - కాలేకాలఇతి - విసృజామి , వివిధం సృజా మి- విచిత్ర నామ రూప దేశకాల భోగాది యుక్తం కరో మీత్యర్థః - [❈] నచమాంతాని కర్మాణీత్యే తన్న పు ణ్యపాపరూప కర్మవిషయం - తస్యాప్రస్తుతత్వేన తానీతిపరామర్శా యోగాత్ - సృష్టి సంహారాదేశ్చ ప్రసక్తత్వాత్తత్పరామర్శ ఏవోచితః - తస్యదోషరూపత్వమపి సృజ్యదేవాది వైషమ్యాదినాద్యోతితమితి త న్నిరా సార్థోఽ యంశ్లోక ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - ఏవం తర్హీతి - సృష్ట్యాదీనీత్యాది శబ్దేన స్థితి సంహార నిగ్రహా నుగ్రహాది సంగ్రహః - నైర్ఘృణ్యాపాదనేత్యాదిశబ్దేన పక్షపాతిత్వా వ్యవస్థిత త్వాది సం గృహ్యతే- నిబధ్నంతీతి నసంసారరూపో బంధ ఉచ్యతే - జగత్సృష్ట్యాదే స్సంసార హేతుత్వా శ్రవ ణాత్- పరోక్తధర్మాధర్మ సంబంధ శంకా ప్రసంగాభావా ద్వ్యర్జనేఽపి సత్యపీశ్వరస్య నియామ కాభా వాదతో నైర్ఘృణ్యాది రూప దోషానుబంధ ఏవాత్ర శంకితః ప్రతిషిధ్యత ఇత్యాహ - మయీతి - చ శ్శం కా నివృత్త్యర్థః - సృష్టి వైషమ్యే ప్రయోజకమభిప్రేతమాహ - యతఇతి - ‹‹స్వశక్త్యావస్తువస్తూనాం- కర్మాభిధానినితాః పూర్వైః - ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతా జగదంత ర్వ్యవస్థితాః ! ప్రాణినః కర్మ జని త సంసార వశవర్తినః । యాచకైః పక్షిమృగతాం - అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే । య యాక్షేత్రజ్ఞ శక్తిస్సా వేష్టితా నృపసర్వగా । సంసారతాపానఖిలా నవాప్నోత్యతి సంతతాన్ । తయా తి రోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞ సంజ్ఞితా । సర్వభూతేషుభూపాల తారతమ్యేనవర్తతే,, ఇత్యా దిభి స్సి ద్ధోఽయమర్థః - తేషుకర్మ స్వసక్త ఇత్యుక్తే సత్య కర్తృత్వాది భ్రమస్స్యాదితి తన్నిరాసా యోక్తం .

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఉదాసీనవదాసీన మసక్తం తేషుకర్మసు ॥ ౯ ॥ మయాధ్యక్షేణప్రకృతిః సూయతే సచ
రాచరమ్ । హేతునానేన కౌన్తేయ జగద్విపరివర్తతే ॥ ౧౦ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పూర్వకృతాన్యేవ కర్మాణి దేవాది విషమసృష్టిహేతవః-అహంతు తత్ర వైషమ్యే అసక్తః
తత్రోదాసీన వదాసీనః - యథాహసూత్రకారః- “వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్ -
నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వా”దితి॥ ౯ ॥ తస్మాత్ క్షేత్రజ్ఞ కర్మానుగుణం మదీయా
ప్రకృతిస్సత్యసంకల్పేనమయా అధ్యక్షేణేక్షితా సచరాచరం జగత్సూయతే - అనేనక్షేత్ర
జ్ఞ కర్మానుగుణ మదీక్షణేన హేతునా జగత్పరివర్తతఇతి మత్స్వామ్యం సత్యసంకల్ప
త్వం నైర్ఘృణ్యాది దోషరహితత్వ మిత్యేవమాదికం మమవసుదేవసూనోరైశ్వరం యో
గంపశ్య- యథాహశ్రుతిః - “అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా
సన్నిరుద్ధః - మాయాంతుప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వర ” మితి ॥ ౧౦ ॥

తత్ర వైషమ్యఇతి- అసక్తః ప్రయోజకత్వ రూపసంబంధ రహిత ఇత్యర్థః - అసక్తత్వే దృష్టాంత ఉచ్య
తే - ఉదాసీనవదాసీన ఇతి - యథా కస్మింశ్చిత్కర్మణి ఉదాసీనస్తత్ర ప్రయోజకత్వ రూపసంబంధ ర
హితః - తథా కర్తాప్యసౌ తస్మిన్నంశే ఉదాసీనవదాసీన ఇత్యర్థః - తేన కర్మానుష్ఠాన దశాయామీ
శ్వరస్య వైషమ్యోదాసీనత్వ మేవోచ్యతే - విషమసృష్టేః కర్మసాపేక్షత్వే జీవానాం తత్కర్మప్రవాహ
ణాంచ అనాదితయా ప్రళయకాలేపి తత్సద్భావే సూత్రద్వయం దర్శయతి - యదాహేతి - (✻)

యదికర్మానుగుణా విషమసృష్టిః - తర్హి ప్రకృతి రేవపరిణామ శీలా తదనుగుణం పరిణమతాం
కింత్వ యేత్యత్రోచ్యతే - మయాధ్యక్షేణేతి - సర్వభూతానీత్యుపక్రాంత స్వసంకల్పాధీన సృష్టిప్రళయోప
సంహారతా ద్యోతనాయాహ - తస్మాదితి - మయాధ్యక్షేణేతి పదద్వయాభిప్రేతం శ్రౌతమర్థమాహ- స
త్యసంకల్పేనేతి - “కర్మాధ్యక్షస్సర్వ భూతాధివాసః - యోస్యాధ్యక్షః ధ్యాయతే ధ్యాసితేనే”త్యాదికమ
త్రభావ్యం - అధిక మత్రనుతఇతి అధ్యక్ష ఇతి కేచిత్ - జగచ్ఛబ్దస్సత్రాప్యన్వేతవ్యః- పూర్వార్ధగతసచరా
చరశబ్ద ఉత్తరత్రాపీత్యభిప్రాయేణసచరాచరం జగదిత్యుక్తం - సూయత ఇత్యనేన “ సూయతే పురుషా
ర్థంచే ”త్యాదిశ్రుతిస్మారితా - పూర్వార్ధే సృష్టిహేతుతయోక్తమేవోత్తరత్రాపి సంహారహేతుత
యానేన హేతునేతిపరామర్శాహర్తం - నపునః ప్రధానతయోపస్థాపితాపి సృష్టిః - తస్యాః ప్రళయాదికం
ప్రత్యహేతుత్వాది త్యభిప్రాయేణాహ - అనేనేతి . తేనాధ్యక్షశబ్దస్యాత్రా విక్రియాం దృశిమాత్ర పరతాంవ
దంతః ప్రత్యుక్తాః - కర్మవశాజ్జీవ శేషభూతం ప్రపంచం ప్రతికథం తవస్వామ్యం - కథంచ కారుణికస్యాపి
కర్మపరతంత్రతయా దుఃఖముత్పాదయతు స్సత్యసంకల్ప తేత్యత్రాహ - మత్స్వామ్యమితి - పశ్యమే యోగ
మిత్యుపక్రాంత నిర్వహణరూపతా ప్రదర్శనాయ మమేత్యాదికం - అవజానంతి మామిత్యనంతర శ్లోకస్థా
స్మచ్ఛబ్దానుసంధానవశాన్మ ఇత్యేతన్నిరతిశయ సౌలభ్యసంపాదితేశ్వర భావమవతార మభిప్రైతీతి వసు
దేవసూనోరిత్యుక్తం - ఏతేన మనుష్యత్వే పరత్వంచేతి సంగ్రహశ్లోకాంశోనుసంహితః - యుజ్యతఇతి వ్యు
త్పత్త్యా స్వామ్యాదేరత్ర యోగశబ్దార్థతోక్తా - ప్రకృతేరీశ్వరాధీనపరిణామత్వే జీవానాం కర్మానుగుణప్రకృ
తి వశత్వేచ శ్రుతిముదాహరతి - యథాహేతి . (✻)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితమ్ । పరం భావమజానన్తో మమ భూతమహే
శ్వరమ్ ॥ ౧౧ ॥ మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః । రాక్షసీమాసురీం చైవ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవం మాం భూతమహేశ్వరం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం నిఖిల జగదేక కారణం పరమ కారు
ణికతయా సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ మానుషీం తనుమాశ్రితం స్వకృతైః పాపకర్మభిర్మూ
ఢా అవజానన్తి ప్రాకృత మనుష్యసమం మన్యన్తే - భూతమహేశ్వరస్య మమాపార కారు
ణ్యౌదార్య సౌశీల్య వాత్సల్యనిబన్ధనం మనుష్యత్వ సమాశ్రయణలక్షణ మిమం పరం భావమ
జానన్తో మనుష్యత్వ సమాశ్రయణ మాత్రేణ మామితర సజాతీయం మత్వా తిరస్కుర్వన్తీత్య
ర్థః ॥ ౧౧ ॥ మమ మనుష్యత్వే పరమకారుణ్యాది పరత్వ తిరోధానకరీం రాక్షసీమాసురీం చ
మోహినీం ప్రకృతిమాశ్రితాః మోఘాశా మోఘ వాఞ్ఛితాః నిష్ఫలవాఞ్ఛితాః మోఘకర్మా
ణః మోఘారమ్భాః మోఘజ్ఞానాః సర్వేషు మదీయేషు చరాచరేష్వర్థేషు విపరీతజ్ఞాన తయా

మహాత్మనాం విశేషం వక్తుం మూఢానాం స్వభావ ఉచ్యతే- అవజానన్తీతి శ్లోకద్వయేన - ప్రకృతిం
గత్యర్థ మేవం శబ్దః - భూత మహేశ్వర మిత్యస్య భావ విశేషణత్వా యోగాత్ వ్యవహితేనాపి మామి
త్యనేనాన్వయః - భూతమహేశ్వరాది శబ్దేనాభిప్రేత ప్రదర్శనం సర్వజ్ఞ మిత్యాది - మానుషీం, మను
ష్య సంబన్ధినీం - మనుష్యసజాతీయ సన్నివేశవతీ మిత్యర్థః - యథా హిరణ్మయ మృణ్మయఘటయోర్ద్ర
వ్య వైజాత్యేపి సంస్థానసామ్యం తద్వదత్రాపి ఇదం చ మత్స్యాదీత సజాతీయాశ్రయణస్యాప్యుపలక్షణం - మూ
ఢస్యాపీశ్వరాధీనత్వేన తదోష వ్యుదాసాయ స్వకృతైః పాప కర్మభి రిత్యుక్తం - అవజ్ఞా కారణం ద
ర్శయతి - ప్రాకృతేతి - పరం భావ మజానన్త ఇత్యనేన భ్రమహేతో ర్భేదాగ్రహస్య కథనం- మానుషీం త
నుమాశ్రితమితి తు సాదృశ్యస్యతాభ్యాం ప్రాకృతమనుష్య సజాతీయతా భ్రమః - తతశ్చ యథాకథంచిత్సాదృ
శ్యమాత్రేణ ఉత్కృష్టాపహ్నవేన నికర్షాపాదన రూపావజ్ఞా - తదేతదఖిలం విశదయతి - భూత మహేశ్వ
రస్యేతి - మనుష్యత్వ సమాశ్రయణ లక్షణమితి అజహత్స్వస్వభావస్య అనితర సాధారణమేవం విధమని ష్య
ర్థః - (❋) మోఘాశా ఇతి శ్లోకేన ప్రస్తుత
త్వాశ్రయణమపి వస్తుతః పరత్వాను ప్రవిష్టమితి భావః - (❋) మోఘాశా ఇతి శ్లోకేన ప్రస్తుత
స్య హేతుఫలే ప్రతిపాద్యేతే - మోహన ప్రకృత్యాశ్రయణం హి మోఘాశత్వాదౌ హేతురితి పూర్వ వా
క్యార్థవ్యాఖ్యా - రాక్షసీం రక్షస్సంబన్ధినీం మతామసీం- ఆసురీం అసుర సంబన్ధినీం రాజసీం - క్రో
ధలోభాది మయీ మిత్యర్థః - ప్రకృతిం స్వభావ మిత్యర్థః . " యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షర
క్షాంసి రాజసాః । భూతాన్ప్రేత గణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనాః । మన్యే త్వాం రాక్షసం క్రూరమ
థవా తామసాత్మకమ్ । యస్త్వం త్రిపసి గోవిన్దం పాణ్డవం చ ధనంజయ ,, మిత్యాదిష్వివేతి ద్రష్టవ్యం - మో
హినీ మిత్యనేన భగవత్పరత్వ తిరోధానాదిక మభిప్రేతం - మోఘాశా ఇతి సమాసాంశ ద్వయార్థ కథనం-
మోఘవాఞ్ఛితా నిష్ఫలవాఞ్ఛితా ఇతి ఫలపర్యన్త కర్మస్వరూపాసిద్ధ్యభిప్రాయేణ మోఘారమ్భా ఇత్యుక్తం-
ఉపక్రమ ప్రభృతి నిష్ఫలప్రవృత్తయ ఇత్యర్థః - జ్ఞానస్య మోఘత్వం హి స్వాధీన ప్రవృత్త్యభిమత ఫలరాహి
త్యం - తచ్చాయథార్థత్వ నిబన్ధనం - తస్య చాత్ర విషయ విశేష నిర్దేశాభావాద్యథా సంభవం సర్వ
విషయత్వముచిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వేష్వితి - వైపరీత్యం చ అస్వతన్త్రే స్వతన్త్రత్వం - అన్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ప్రకృతిం మోహినీంశ్రితాః ॥ ౧౨ ॥ మహాత్మానస్తుమాంపార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః । భజంత్యనన్య మనసో జ్ఞాత్వాభూతాది మవ్యయమ్ ॥ ౧౩ ॥ సతతం కీర్తయంతోమాం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥నిష్ఫలజ్ఞానాః విచేతసః తథాసర్వత్రవిగత యాథాత్మ్యజ్ఞానాః మాంసర్వేశ్వర మితర సమం మత్వామయి యత్కర్మ మిచ్ఛంతి యదుద్దిశ్యారంభా న్కుర్వతే తత్సర్వం మోఘం భవతీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ యేతు స్వకృతైః పుణ్య సంచయైః మాంశరణ ముపగమ్య విధ్వస్తసమస్తపాపబంధా దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితా మహాత్మానస్తే భూతాది మవ్యయం వాఙ్మనసాగోచర నామకర్మ స్వరూపం పరమకారుణికతయా సాధు పరిత్రాణాయ మనుష్యత్వేనా వతీర్ణం మాంజ్ఞాత్వాఽనన్య మనసో మాంభజంతే- మత్ప్రియత్వాతిరేకేణ మద్భజనేనవినా మనసశ్చాత్మనశ్చబాహ్యకరణానాంచధారణమలభమానామద్భజనైకప్రయోజనాభజంతే ॥౧౩॥అత్యర్థ

దీయేస్వకీయత్వం - అజడేనిత్యే జడత్వా నిత్యత్వా దికం - అస్థిరే స్థిరత్వ మిత్యాదికం ద్రష్టవ్యం - మోఘజ్ఞానాఇతి జ్ఞానవిశేషస్య విహితత్వాత్తతేవ తత్కారణస్యచ నిషేద్ధుమశక్యత్వాత్ విచేతస ఇతి నిషేధస్తదతిరిక్త జ్ఞానపర ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - సర్వత్ర విగత యథాత్మ్యజ్ఞానాఇతి - నను మోఘాశత్వాదిక మసిద్ధం - స్వర్గపశ్వా ద్యభిలషితసిద్ధే స్తదుపాయ మాతయాగాదిషు యథార్థజ్ఞానా చ్చేత్యత్రాహ- మామితి - అత్రయథార్థజ్ఞానాభావాన్మోఘ జ్ఞానత్వంతతఏవ మోఘాశత్వ మోఘారంభిత్వే ఇతిక్రమః - (*) ఏవ మవజ్ఞాప్రవృత్త మూఢయామిష్మేలోకే నిష్ఫలస్త్వావతార ఇతి శంకాయా మవతార సాఫల్య కారిణాం మహాత్మనాం వృత్తకథనవ్యాజేన భక్తింప్రసంజయతి - మహాత్మానస్త్వితి - మహాత్మశబ్దేనతు శబ్దేనచ సిద్ధం భజనోపయిక మతిశయందర్శయన్ ఉద్దేశ్యోపాదే యాంశంచ విభజతే - యేత్వితి . ,, జనాస్సుకృతినః - మామేవయే ప్రపద్యంత ,, ఇత్యాది ప్రాగుక్తం ప్రతిసంధాపయతి - స్వకృతైః పుణ్యసంచయైర్మాం శరణముపగమ్యేతి - దైవీం సాత్వికీంభూతాది మిత్యనేనాశక్యోపాసనం పరత్వం వివక్షితమిత్యాహ - వాఙ్మనసేతి - మామిత్యనేనావతార పర్యవసితం సౌలభ్యం సహేతుకమాహ - పరమకారుణికతయేతి - అవతారస్యదయాది మూలకత్వేన కర్మమూలత్వాభావా జ్జ్ఞాన సంకోచాద్య భావోవ్యయ శబ్దేనోచ్యతే - అనన్యమనస్త్వం సహేతుకం వివృణోతి - మత్ప్రియత్వేతి - ఆర్తార్థ్యాధికార్యాంతర వ్యవచ్ఛేదార్థత్వాదనన్య ప్రయోజనత్వపిపఠాత్రోచితా-మత్ప్రియత్వేతిపార్థశబ్దేనేంద్రసూనుస్త్వమపిదైవ ప్రకృతిరితిసూచిత.।- (*) భజంతీత్యుపాసనంప్రసక్తం-అథత దేవకీర్తన యతననమస్కారేషు ప్రేరయదత్యర్థ ప్రియత్వ లక్షణావస్థయా విశేష్యతే- సతతమితి - కీర్తనాదీనాం త్రయాణాం వాఙ్మనః కాయకర్మ రూపత్వాం తేషామేవ ప్రకరణాంతరేషు సిద్ధం ప్రకారం సతతమిత్యస్యచ కీర్తన యతన నమస్కార నిత్యయుక్తత్వోపాసనే ష్వవిశేషేణాన్వయ మాహ - అత్యర్థేతి - అత్యర్థమత్ప్రియత్వంభక్త్యత్వస్యార్థః- క్షణే మహాపృథివ్యాది వత్కల్పితేష్వస్యచర మావయవ తయా కల్పి తోంశః క్షణాను మాత్రేపీ త్యుక్తః- సామాన్యాంస్వాదుత్వా తిశయ సిద్ధ్యర్థం షష్ఠ్యా విశేష వాచీనిత్యుక్తం - నామకీర్తనం చేష్టితాదికీర్తనస్యాప లక్షణం - గుణాను సంధానాభావేపి స్వరూపతః ప్రీతిజననాయ పునర్నామ్నామానీతి వ్యప దేశః - ,, పులకాంచిత సర్వాంగా,, ఇత్యాదికం తత్ప్రీతి దేశోక్త శబ్దోపాదానంయథా- ,,తస్మాన్మస్మరణోద్భూత

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః । నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥ ౧౪ ॥
జ్ఞానయజ్ఞేనచాప్యన్యే యజంతో మాముపాసతే ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥మత్ప్రియత్వేన మత్కీర్తనయతన నమస్కారైర్వినా క్షణమాత్రేప్యాత్మధారణ మలభమానాః మద్గుణ విశేషవాచీని మన్నామాని స్మృత్వా పులకాంచిత సర్వాంగా హర్ష గద్గదకంఠా నారాయణ కృష్ణవాసుదేవేత్యేవమాదీని సతతం కీర్తయంతః తథైవ యతంతో మత్కర్మ స్వర్చనాదిషు తదుపకారకేషు భవన నందన వనకారణాదిషు చ దృఢ సంకల్పా యతమానా భక్తి భారావనమిత మనోబుద్ధ్యభిమాన పదద్వయ, కరద్వయ శిరోభి రష్టాంగై రచితతిల పాంసు కర్దమశర్కరాది కేధరాతలే దండవత్ప్రణిపతంతః సతతం మాంనిత్యయుక్తా నిత్యయోగం కాంక్షమాణా ఆత్మాంతంమద్దాస్యవ్యవసాయిన ఉపాసతే ॥ ౧౪ ॥ అన్యేపి మహాత్మానః పూర్వోక్తైః కీర్తనాదిభిః జ్ఞానాఖ్యేన యజ్ఞేనచ యజంతో మాముపాసతే - కథం? బహుధా పృథక్త్వేన

పులకశ్చేదిని పుంగవ,,ఇతి.హర్ష గద్గదకంఠా ఇత్యనేన స్వరనేత్రాంగ విక్రియేత్యాది భక్తి లక్షణ గ్రంథ స్మారణం - కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచక ఇతి కృష్ణ శబ్దోపి పురుషార్థహేతుత్వ ప్రతిపాదన ముఖేన పరవ్యూహాది సమస్తావస్థా సాధారణ ఇతి జ్ఞాపనాయ వ్యాసకయో ర్మధ్యే పఠితః - అవతారాంతరేష్వపికృష్ణశబ్దః ప్రయుజ్యతే-‘‘ఉద్ధృతాసివరాహేణకృష్ణేనశతబాహునా,,ఇతి- యద్వా, నారాయణేతి పరత్వాను సంధానం - కృష్ణ వాసుదేవేతితు అవతార విశేష పరతయా సౌలభ్యాను సంధానం - ‘‘యజ్ఞేశాచ్యుతగోవింద మాధవానంత కేశవ । కృష్ణవిష్ణోహృషీకేశే త్యాహరాజాసకేవలమ్ । నామ్నోస్తి యావతీశక్తిః పాపనిర్హరణేహరే । కమలనయనవాసుదేవ విష్ణో ధరణిధరాచ్యుతశంఖ చక్ర పాణే । ఏతావతాల మఘనిర్హరణాయపుంసాం. సంకీర్తన నారాయణ శబ్దమాత్రం,, మిత్యాదిషు సర్వత్రసంకీర్తన ప్రభావః ప్రసిద్ధః - రహసి జనసన్నిధౌచ వ్రీళాది రాహిత్యమపి సతతశబ్దేన వ్యంజితం - తథైవ సతతం భక్త్యేత్యర్థః - మత్కర్మస్విత్యాదికంభక్తియోగాసాధారణ యతనవిషయప్రదర్శనం - తత్కర్మ యతనే దృఢసంకల్పత్వం మహత్యామాపది సంపదివా న్యాశ్రయణ పరిహారార్థం - భక్తి భారేత్యాదికం ప్రణామస్యరాగ ప్రాప్తత్వ కథనం - ‘‘మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహన్యస్యధరాతలే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవపంచమ,, మిత్యుక్తాష్టాంగ ప్రణామః - నిత్యయుక్తాఇతి ఆశంసాయాం క్తఇత్యాహ - నిత్యయోగ మాకాంక్షమాణా ఇతి - కాంక్షమాణ శబ్ద శ్చానచ్ప్రత్యయాంతః - తాచ్ఛీల్య వయోవచన శక్తిషు చానజిత్యనుశాసనాత్ ‘‘దాసభూతా ,, ఇత్యాద్యుక్త స్వరూపాను రూపేణ నిత్యయోగం విశినష్టి- ఆత్మాంతం మద్దాస్య వ్యవసాయిన ఇతి - (❈) భజంత్యనన్యమనస ఇత్యనన్య మనస్త్వేన ప్రథమ ముపాసనం విశేషితం - తతశ్చ కీర్తనాదభి రనంతరంగై రథవేత్యాకార విశేష ప్రదర్శనేనాపి తదేవవిశేష్యతే - జ్ఞాన యజ్ఞేనేత్యాదినా - సదసచ్చాహ - అర్జునే త్యంతేన - చకారః పూర్వోక్త కీర్తనాది సముచ్చయార్థః - అపి స్త్వన్య ఇత్యనేనాన్వితః - అన్యథా నైరర్థక్యా దిత్యభిప్రాయేణాహ-అన్యేపీతి- అన్య శబ్దోత్ర పూర్వోపాసక పరః - యజ్ఞేన యజంతః - యజ్ఞేన ప్రీణయంత ఇత్యర్థః - బహుధా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్ ॥ ౧౫ ॥ అహంక్రతు రహంయజ్ఞః స్వధాహ
మహమౌషధమ్ । మన్త్రోఽహ మహమేవాజ్య మహమగ్ని రహంహుతమ్ ॥ ౧౬ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥జగదాకారేణ విశ్వతోముఖం విశ్వప్రకార మవస్థితం మామేకత్వేనోపాసతే - ఏత దుక్తం
భవతి - భగవాన్ వాసుదేవ ఏవనామ రూప విభాగానర్హాతిసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరస్సన్
సత్యసంకల్పో వివిధ విభక్త నామరూపస్థూల చిదచిద్వస్తు శరీరస్స్యామితిసంకల్ప్య సఏ
క ఏవ దేవ తిర్యఙ్మనుష్య స్థావరాఖ్య విచిత్ర జగచ్ఛరీరోఽవతిష్ఠత ఇత్యను సందధానాశ్చ
మాముపాసత ఇతి ॥ ౧౫ ॥ తథాహి - విశ్వశరీరోఽహ మేవావస్థిత ఇత్యాహ॥ అహంక్ర
తుఃఅహంజ్యోతిష్టోమాదిక క్రతుః-అహమేవమహాయజ్ఞః అహమేవ పితృగణపుష్టిదాస్వధా
ఔషధంహ విశ్చాహమేవ అహమేవచమన్త్రః-అహమేవచాజ్యం - ప్రదర్శనార్థ మిదంసో
మాదికంచహ విరహమేవేత్యర్థః - అహమాహవనీయాదికాగ్నిహోమాయశ్చాహమేవ ॥౧౬॥

పృథక్త్వేనేత్యనేనసమష్టి వ్యష్టితదవాంతర రూపసమస్త సంగ్రహ ఇత్యాహ - జగదాకారేణేతి - విశ్వ
తో ముఖశబ్దస్యాత్ర సమభివ్యాహారానుగుణం వివక్షితమాహ - విశ్వ ప్రకారమితి - సన్నేకత్వేన పృథక్త్వేన
చోపాస్త ఇత్యన్వయః - కింనోచ్యతే - కథంచైక స్యైవ సతో బహుత్వే నావ స్థానం - తథాచ సవి కార
త్వ సంసారిత్వాది దోషాశ్చ స్యుః - బహుధా వస్థితస్యైకత్వే నోపాసనే దృష్టి విధివద్భ్రాంతిశ్చ స్యా
దిత్యత్రాహ - ఏతదుక్తమితి - ఏతేనపరోక్త ప్రక్రియయోపాసన విధా త్రయ పరత్వం భేదా భేదాది వ
ర్ణనంచ ప్రత్యుక్తం - భగవానిత్యనేన సృష్ట్యద్యౌపయిక గుణప్రపంచ ప్రదర్శనం - వాసుదేవ శబ్ద
ప్రథమాంశేన సర్వసామానాధికరణ్య వ్యపదేశనిదాన సర్వశరీరకత్వ పర్యవసిత వ్యాప్తి విశేషః- ద్వితీయాం
శేన సృష్టిప్రయోజనం క్రీడాదిరేవేత్యుచ్యతే - ద్వాభ్యాంచ పదాభ్యాం జనన్యోపాసకైకాంతి జన శీలిత
మన్త్ర విశేషోపి స్మారితః - పృథివ్యాది బహుత్వమాత్రస్య ప్రత్యక్షాది సిద్ధత్వా దేకస్యైవసతో బహుత్వం
పి శాస్త్రవేద్యం - తతశ్చ తథాభూతైకత్వ ఏవాత్ర వాక్యతాత్పర్యం - తచ్చైకస్య సర్వశరీరత్వే న
నిర్వ్యూఢమితి నకశ్చిద్దోషః - (❋) యద్యపి పరవ్యూహాది రూపేణైకత్వ పృథక్త్వే వక్తుం శక్య
తే - తథాపి అనంతర గ్రంథాను సారాదుక్త ఏవార్థ ఇత్యభి ప్రాయేణాహం క్రతురిత్యాది శ్లోక చతుష్ట
యస్య ప్రకృత సంగతి మర్థంచాహ - తథాహీతి - జ్యోతిష్టోమాదిక ఇత్యనేన మహాయజ్ఞ ఇత్యనేనచ
విషయ విశేష ప్రదర్శనాత్క్రతు యజ్ఞశబ్దయోః పౌనరుక్త్యపరిహారః - శారీరమానస శ్రౌత స్మా
ర్తాది విభాగస్తు నప్రసిద్ధ్యనుసారీతి భావః - మహాయజ్ఞా బ్రహ్మయజ్ఞాదిః పంచ విధః - అవిశేషాదేవ
కారస్సర్వత్రాన్వేతవ్యః - క్రతు తదవయవాది ప్రసంగాత్ - స్వధాశబ్ద సహపాఠా దాజ్యస్యచ పృథ
గుక్తత్వా దోషధివికార హవిర్విశేష విషయోయ మౌషధ శబ్ద ఇత్యాహ - ఔషధం హవిశ్చాహమేవేతి -
ఏతేన స్వధౌషధ శబ్దయోరన్యభేషజాది పరత్వవ్యాఖ్యా ప్రత్యుక్తా - విశేష విధిశ్శేష నిషేధార్థ ఇతి శం
కాంపరిహరతి ప్రదర్శనార్థమితి-ఏవముత్తరేష్వపిపితామహాదికథనంప్రపితామహాదిప్రదర్శనార్థంగ్రాహ్యం.
అత్రాగ్నిశబ్దస్యప్రకరణవిశేషాద్భూతత్రితీయాదిమాత్రవిషయత్వంనయుజ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- అహమా
హవనీయాదికోఽగ్నిరితి-హవిషాంప్రాగుక్తత్వాదత్రహుతశబ్దోభావార్థఇత్యాహ - హోమశ్చేతి -(❋]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పితాహమస్యజగతో మాతాధాతాపితామహః । వేద్యంపవిత్రమోంకార ఋక్సామయజురేవచ ॥ ౧౭ ॥ గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్ । ప్రభవప్రళయస్థానంనిధానం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అస్య స్థావర జంగమాత్మకస్యజగతస్తత్ర తత్ర పితృత్వేన, మాతృత్వేన, ధాతృత్వేన,పితామహత్వేనచ వర్తమానోఽహమేవ- అత్రధాతృ శబ్దో మాతాపితృ వ్యతిరిక్త ఉత్పత్తిప్రయోజకచేతన విశేషే వర్తతే - యత్కించి ద్వేదవేద్యం పవిత్రం పావనం తదహమేవ - వేదశ్చ వేదబీజభూతః ప్రణవోఽహమేవ - ఋక్సామ యజురాత్మకో వేదశ్చాహమేవ ॥ ౧౭॥ గమ్యతఇతి గతిః - తత్ర తత్ర ప్రాప్య స్థాన మిత్యర్థః - భర్తాధారయితా ప్రభుశ్శాసితాసాక్షీసాక్షాద్ద్రష్టా నివాసో వా సస్థానం వేశ్మాది శరణం ఇష్టస్య ప్రాపక తయాఽనిష్టస్య

పితాహమ స్యేత్యాదావస్య స్వరూపేణ పితృత్వాదిక మిహోచ్యతే - అపితుపితృత్వాది రూపేణప్రతిపన్నానాం స్వాంతర్యామి కత్వం - తథాసతిహి ప్రకృత సంగతి రిత్యభి ప్రాయేణాహ - అస్యేతి- స్థావరేష్వపి తానితాని కారణానీశ్వర శరీరాణీతి తత్రాపితస్య పితృత్వాది వ్యవహారః - ధాతృ శబ్దోహి స్రష్ట్రచేతన విశేష పరతయా ప్రసిద్ధః-తతశ్చాత్ర పౌనరుక్త్య మిత్యాశంక్యాహ - అత్రేతి - గోబలీవర్ద న్యాయాదితి భావః - ఏకస్యైవ సర్వపితృత్వాద్యభావాత్ ప్రతినియత ప్రదర్శనాయ తత్రతత్రేత్యుక్తం - అత్రేతి పిత్రాసమభివ్యాహృ తత్వాదిత్యర్థః - రుద్రేంద్రాది సహపాఠేహిచతుర్ముఖ పరతేతిభావః - ధాత్వర్థ భూత ధారణాది ద్వారోత్పత్తి ప్రయోజకత్వం-వేద్యత్వ మాత్రస్య సర్వసాధారణ్యాత్ వేద్యపవిత్ర శబ్దయోర్విశేషణ విశేష్యభావేన అన్వయ స్సంభవన్నపీతియ హానోర్బాధకాభావాన్నత్యాజ్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యత్కించిదితి - వేదస్యానంతరమభిధీయమానత్వాత్పితృత్వ సామర్థ్యాచ్చ వేద వేద్యమిత్యుక్తం- నపుంసక నిర్దేశాద్విశేషకాభావాచ్చ అనుక్త సమస్త వేదవేద్యసంగ్రహ విషయోయమితి జ్ఞాప నాయ యత్కించిచ్ఛబ్దః - సంకోచకసంజ్ఞాపరత్వ వ్యుదాసాయ పావనమిత్యుక్తం - సంప్రతిసంబంధినిర్దేశమధ్యపాతాద్వేద్య ప్రతిసంబంధి నిర్దేశరూపత్వ జ్ఞాపనాయ వేదకశ్చేత్యుక్తం - ఋక్సామయజుషాం పృథగభిధానేపి తదనుప్రవిష్టస్య పృథగుక్తిః కిమభి ప్రాయేత్యత్రాహ - వేదబీజభూతఇతి - (❋) గతిశబ్దస్యాగ్ర్యప్రాయన్యాయేనద్రవ్య పరత్వౌచిత్యాన్నాత్ర భావార్థపరత్వ మిత్యభిప్రాయేణ స్థానపరత్వమాహ- గమ్యత ఇతీతి - సర్వజనసాధారణేషు అర్థేషు నిర్దిశ్యమానేషు తన్మధ్యేస్త్రీవిశేషమాత్ర ప్రతిసంబంధి పదార్థోన వక్తుముచితః - ధారణార్థత్వంచ బిభర్తే ర్ధాతోః ప్రసిద్ధ మిత్యభి ప్రాయేణాహ- భర్తాధారయితేతి - ప్రభుశబ్దస్యాత్ర ప్రభూతతామాత్ర పరత్వే జగతఇత్యనేనాన్వయోన స్యాదిత్యభి ప్రాయేణాహ - శాసితేతి - సాక్షాద్ద్రష్టేతి - సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామితిహి సాక్షిశబ్దోనుశిష్యతే - వాసస్థానమితి అత్రభావాది పరత్వానౌచిత్యాదధి కరణార్థోఽయం ఘఞితిభావః - గతిశబ్దేన పౌనరుక్త్య నిరాసాయోక్తం వేశ్మాదీతి - గతిశబ్దస్తు స్వర్గపృథివ్యాది గంతవ్యదేశ పరఉక్తః - తత్తద్దేశానుభావ్యభోగ్యపరో వా - శరణ శబ్దస్యాత్ర నివాస శబ్దనిర్దిష్ట గృహాద్యచేతన పరత్వ వ్యుదాసాయాహ - ఇష్టస్యేతి- ఇష్టప్రాప్త్యనిష్టనివారణయోర్యథేచ్ఛం ప్రత్యేకసముచ్చాయాభ్యా మన్వయః - "శరణంగృహరక్షిత్రో" రితి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥బీజ మవ్యయమ్ ॥ ౧౮ ॥ తపామ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ । అమృతం చైవమృత్యుశ్చ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥నివారణతయాచ సమాశ్రయణీయశ్చేతన శ్శరణం సచాహమేవ - సుహృత్ హితైషీ -ప్రభవ ప్రళయస్థానం యస్య కస్య యత్రకుత్ర చిదుత్పత్తి ప్రళయయోర్యత్ స్థానం తదహమేవ- నిధానం నిధీయత ఇతి నిధానముత్పాద్య ముపసంహార్యంచాహమేవేత్యర్థః - అవ్యయంబీజం తత్రతత్రవ్యయరహితం యత్కారణం తదహమేవ ॥ ౧౮ ॥ అగ్న్యాదిత్యాదిరూపేణాహమేవతపామి - గ్రీష్మాదావహమేవవర్షంనిగృహ్ణామి- తథావర్షాసుచాహమేవోత్సృజామి - అమృతంచైవ మృత్యుశ్చ - యేనజీవతి లోకో యేనచ మ్రియతే తదుభయ మహమేవ కిమత్ర బహునోక్తేన - సద సచ్చాహమేవ - సద్యద్వర్తతే అసద్యద తీతమనాగతంచ సర్వావస్థావస్థిత చిద చిద్వస్తు శరీరతయా తత్తత్ప్రకారో హమేవావస్థిత ఇత్యర్థః-

---

పా తా దత్ర రక్షిత్ృపర శ్శరణశబ్దః - హితైషీతి - శోభనహృదయ యుక్తో హి సుహృత్ - శోభనత్వంచ హృదయస్యహిత గోచరత్వమితిభావః - యస్యకస్య చిదితి నకేవలం బ్రహ్మాదే రవ్యక్తాదేర్వాయ దుత్పత్తి ప్రళయస్థానమిత్యభిప్రాయః- ప్రభవఇతివ్యక్తం- పరోక్తంపాఠాంతరమప్రసిద్ధేరనార్జవాచ్చానాదృతం-ప్రభవ ప్రళయస్థానమితి ప్రసక్తత్వాత్తత్రయత్ప్రభవతి యచ్చప్రలీయతే తదత్రనిధాన శబ్దేన వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ - నిధీయతఇతి - నిధానమితి కర్మార్థోయం లుట్ ప్రత్యయః - ఏతేన నిధానశబ్దస్య ప్రళయస్థాన విశేషణత్వేన అవ్యాకృతపరత్వ యోజనానిరస్తా - ప్రభవ ప్రళయస్థాన మిత్యస్యోపాదాన వివక్షాయాం బీజశబ్దః కారణమాత్ర పరః - తస్యోపాదాన పరత్వ వివక్షాయాం బీజాధారక్షిత్యాది దేశపరః - పూర్వఇత్యభిప్రాయేణాహ - తత్రతత్రేతి - (❈) ఏవం ప్రాధాన్యత ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ లోకే తత్తచ్ఛబ్ద వాచ్యతయా ప్రసిద్ధానాం ప్రకృష్ట పదార్థానాం సత్తాయాస్స్వాధీనత్వప్రదర్శనం - అథప్రవృత్తితాదధీన్య ముఖేనోచ్యతే - తపామీతి - స్వరూపత స్తాప హేతుత్వాభావా ద్విశిష్టే తద్దర్శయతి - అగ్న్యాదిత్యాదీతి - ఆదిశబ్దేన అగ్న్యాదిత పస్త్రద్రవ్యవివక్షా- ఏకకర్తృకార్యయోర్విరుద్ధయోః కాలాదిభేదేన వ్యవస్థేత్యభిప్రాయేణాహ - గ్రీష్మాదావితి - వర్షాస్వితిచ అత్ర పర్జన్యాది రూపేణేతి భావ్యం - ఏవంరశ్మి విశేషోపిగ్రాహ్యః - అహంక్రతు రిత్యుపక్రమ్య ఏతావతాధి యజ్ఞాధి ప్రజాధి వేదాధ్యాత్మాధి దేవతా వివక్షేతికేచిత్ - అథసాధక బాధక రూపేణ సంగృహ్యోచ్యతే - అమృతంచైవమృత్యుశ్చేతి మృతికారణాభిధాయి మృత్యుశబ్దసహప్రయోగాన్మృతిప్రతిబంధక మాత్రవిషయోయం అమృతశబ్దః- సుధాపరత్వేతు విశేషణసహపఠితవ్యం - అమృతసహ పాఠాచ్చ మృత్యుశబ్దస్య వైవస్వతాది పరత్వమయుక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ- యేనేతి - త్రైకాల్యవర్తిసర్వ సంగ్రహేణ ఉపసంహార పరతాం దర్శయతి - కిమత్రేతి - అత్రసచ్ఛబ్దవద సచ్ఛబ్దోపి భావాంతరా భావవాదా ద్వస్తు విశేషపరః - అన్యథా అహమితి సామానాధికరణ్యా యోగాదిత్యభిప్రాయేణాహ - యద్వర్తతే యదతీతమనాగతంచేః - అసచ్ఛబ్దోత్రవర్తమానాన్య విషయః - నను ప్రకరణాంత రేష్వివ చేతనాచేతనాది విషయత్వమనయోః కింనోచ్యతఇత్యత్రాహ- సర్వావస్థేతి - సర్వస్య భగవదాత్మకత్వంహిప్రకృతం- త్రైకాలిక సమస్తసంగ్రహశ్చౌచిత్యాయవర్తమాన

శ్లో॥గీ॥మూ॥సదసచ్చాహమర్జున॥ ౧౯ ॥ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గ
తిం ప్రార్థయంతే। తే పుణ్యమాసాద్య సురేంద్రలోక

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ఏవం బహుధా పృథక్త్వేన విభక్తనామ రూపావస్థిత కృత్స్న జగచ్ఛరీర తయా తత్ప్రకారో
హమేవావస్థిత ఇత్యేకత్వ జ్ఞానేనాను సంధధానాశ్చ మాముపాసతే॥ ౧౯ ॥ ఏవం మ
హాత్మనాం జ్ఞానినాం భగవదనుభవైక భోగానాం వృత్త ముక్త్వా తేషామేవ విశేషం దర్శ
యితు మజ్ఞానాం కామకామానాం వృత్తమాహ ॥ ఋగ్యజుస్సామ రూపాస్తిస్రో విద్యా
స్త్రివిద్యం- కేవలం త్రివిద్యనిష్ఠాస్త్రైవిద్యాః-నతుత్రయ్యంత నిష్ఠాః-త్రయ్యంతనిష్ఠా హి
మహాత్మానః పూర్వోక్త ప్రకారేణ నిఖిల వేదవేద్యం మామేవ జ్ఞాత్వాఽతిమాత్ర మద్భ
క్తి కారిత కీర్తనాదిభి ర్జ్ఞాన యజ్ఞేనచ మదేక ప్రాప్యా మామేవోపాసతే-త్రైవిద్యాస్తు

త్వాది వివక్షాయామపి చిదచితోర్నత్యాగః - తయోరేవ తత్తదవస్థ విశేషవిశిష్ట స్వరూపవిషయత్వాత్ -
అథవా సర్వేత్యాదిక మహం క్రతు రిత్యాద్యుక్త కృత్స్న వాక్యార్థ కథన మనుధ్యేయం - సర్వతాదధీన్య
వచనం ప్రకృతే నోపాసనేన సంగమయతి - ఏవం బహువిధేత్యాది - విశిష్టైకత్వ మిహ వివక్షితం - నపు
నః ప్రళయ దశా పన్నమవిభక్తత్వలక్షణం - ప్రస్తుతజ్ఞానయజ్ఞత్వస్మారణాయ జ్ఞానేనాను సంధధానా ఇత్యు
క్తం- (*) సదసచ్చాహమర్జునేత్యస్యానంతరం త్రైవిద్యా ఇత్యాదికమసంగతమితిశంకాయాం పూ
ర్వోత్తరానువృత్త ప్రఘట్టకార్థం దర్శయన్ సంగతిమాహ - ఏవం మహాత్మనామితి - మహాత్మ
నాం జ్ఞానినాం భగవదనుభవైకభోగానా మితి త్రిభిర్మహాత్మానస్తు జ్ఞాత్వా అనన్య మనస ఇతి ప్రా
గుక్త స్మారణం- "అవజానంతి" త్యాద్యపేక్షయా మహాత్మనస్త్విత్యాదేః విశేషకథన రూపత్వేపి భజన
కీర్తనాదేర్భక్తస్వరూప నిరూపకతయా వృత్త ముక్త్వేత్యుక్తం - ఏవం నిరూపిత స్వరూపాణాం తే
షాం నిరతిశయ ఫలసౌకర్యాదిక మభిధాస్యమానం విశేషో భవితుమర్హతీతి తేషామేవ విశేషం దర్శయి
తు మిత్యుక్తం - అజ్ఞాన మిత్యనేన "పరంభావ మజానంత" ఇతి ప్రాగుక్తా ఏవాత్ర ఫల్గు ఫల యాగా
దిభిః ప్రపంచ్యంత ఇతి సూచితం - త్రైవిద్యా ఇత్యత్ర సంఖ్యా విశేష ప్రసిద్ధా త్రయీ ధర్మమితి వక్ష్య
మాణానుసంధానాచ్చ విద్యాం విశినష్టి సమాసార్థం చాహ - ఋగ్యజురితి - "తిస్రో విద్యాస్సమాహృ
తా" ఇతి ద్రష్టవ్యం - ద్విగు సమాసత్వాత్త్రివిద్య మిత్యేకవద్భావః - నపుంసకత్వే అకారాంతోత్తర
పదే ద్విగుస్త్రియాం భాష్యత ఇత్యస్య పాత్రాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్య ఇత్యపవాదః. తదధీతే తద్వే వే
త్యణ్ప్రత్యయ వివక్షాయామాహ - త్రివిద్య నిష్ఠా ఇతి - సర్వ వేద విషయత్వే విరోధాత్కర్మ మాత్ర వి
షయత్వ జ్ఞాపనాయ కేవలశబ్దః - తదేవ విశదయతి - నతు త్రైయంత నిష్ఠా ఇతి - విషయ వ్యవస్థాప
నాయ పూర్వోక్తానాం మహాత్మనామపి వేదైకదేశ భూతోపనిషన్నిష్ఠత్వం సర్వస్యాపి వేదస్య తత్త్వ
జ్ఞాపనాయ పూర్వోక్తానాం మహాత్మనామపి యథావస్థిత జ్ఞానాధీన పురుషార్థ విశేషాభిలాష తదుపాయ
ద్వారా భగవత్పరత్వ స్వీకారంచ వదన్ యథావస్థిత జ్ఞానాధీన కేవలత్రయీనిష్ఠవృత్తవ్యాఖ్యానావసరే
నిష్ఠతా మాత్రేణ విశేషాత్ సిద్ధాంతాంతర నిష్ఠత్వభ్రమంచ వ్యుదస్యన్ కేవలత్రయీనిష్ఠవృత్తవ్యాఖ్యానావసరే
నిష్ఠతా మాత్రేణవిశేషాత్సిద్ధాంతాంతర నిష్ఠత్వభ్రమంచవ్యుదస్యన్ చతుర్థీ విద్యేతి మో
క్షవిద్యాం వ్యవచ్ఛేద్య మఖిలం దర్శయతి - త్రయ్యంతనిష్ఠాహీతి - ఏతేన ప్రకరణాంతరేషు చతుర్థీ విద్యేతి మో
తద్వ్యవచ్ఛేద్య మఖిలం దర్శయతి - త్రయ్యంతనిష్ఠాహీతి - ఏతేన ప్రకరణాంతరేషు చతుర్థీ విద్యేతి మో
క్షసాధనభూతా త్రయ్యంత విద్యైవోచ్యత ఇతి దర్శితం - యథాహ జనకాయ యాజ్ఞవల్క్యః -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మశ్నంతిదివ్యాన్ దివిదేవభోగాన్ ॥ ౨౦ ॥ తేతం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలంక్షీణేపుణ్యే
మర్త్యలోకంవిశంతి । ఏవంత్రయీధర్మమనుప్రపన్నా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥వేద ప్రతిపాద్యకేవలేంద్రాది యాగశిష్టసోమాన్ పిబంతః పూతపాపాస్స్వర్గాది ప్రా
ప్తి విరోధి పాపాత్పూతా స్తైః కేవలేంద్రాది దైవత్య తయాఽను సంహితైర్యజ్ఞైర్మాం యష్ట్వా
తస్త్వద్రూపం మామిష్ట్వాతథా వస్థితం మామ జానంతః స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే - తేపు
ణ్యం దుఃఖాసంభిన్నం సురేంద్రలోకం ప్రాప్య తత్రదివ్యాన్ దేవభోగానశ్నంతితేతం విశా
లం స్వర్గలోకంభుక్త్వా

“ఏషాతే న్వీక్షికీ విద్యా చతుర్థీసాంపరాయికీ,,తి - “చతుర్థీ రాజశార్దూల విద్యైషా సాంపరా
యికీ,,తిచ- వేదప్రతిపాద్యేతి కర్మభాగమాత్ర ప్రతిపాద్యేత్యర్థః - మహాత్మనామపి విద్యాంగ కర్మగ
త సోమపాన సద్భావా త్తద్వ్యవచ్ఛేదాయోక్తం కేవలేంద్రాది యాగశిష్టేతి - అయజ్ఞ శిష్ట సోమపా
న స్యాధర్మత్వా ద్యాగ శిష్ట త్వోక్తిః- స్వర్గతిం ప్రార్థయంత ఇత్యనంతర మభిధానా త్తత్ప్రతిబంధ
క పాపనిరాసకత్వ మాత్ర మేవాత్రసోమపానస్యేత్యభిప్రాయేణ స్వర్గాది ప్రాప్తివిరోధి పాపాత్పూ తా
ఇత్యుక్తం - స్వర్గశబ్దోపలక్షణార్థత్వజ్ఞాపనాయా దిశబ్దః - పాపస్యపూతత్వం నామనిరస్తత్వం - త
దేవహి పురుషస్య పూతత్వ మిత్యభిప్రాయేణ పాపాత్పూతా ఇతి నిర్దేశః - పాపాన్ముక్తాఇత్యర్థః -
స్వర్గా ద్యర్థీనాం తత్వతో భగవజ్జ్ఞానా భావస్య సాక్షాద్భగవద్యాజినాం భగవత్ప్రాప్తేః కేవ లేం
ద్రాది యాగానామపి వస్తుతః పరమపురుషారాధన రూపత్వస్య తజ్జ్ఞానాభావాచ్చ తేషాంవైకల్య స్య
“యేత్వన్యదేవతాభక్తా,,ఇత్యాది శ్లోకత్రయేణవక్ష్యమాణత్వాత్- యజ్ఞైర్మామిష్ట్వేత్యేతత్పరమపురు
షస్య స్వానుసంధాన మాత్ర మూలం వచః నపునర్యజ మానాను సంధానమూలమితి జ్ఞాపనా యోక్తం తై
రిత్యాద్యజానంత ఇత్యంతమనుష్ఠానస్య ఫలకామనా పూర్వకత్వేపి యజ్ఞానంతరమేవహి ఫలం దేహీతి దే
వతాం ప్రతి ప్రార్థనం- అతఇష్ట్వా ప్రార్థ యంత ఇతి క్రమోపపత్తిః - పుణ్యక్రియాతజ్జన్యాదృష్టయో
ర్లోకసామానాధి కరణ్యాయోగా త్సురేంద్ర లోకస్య ఫలమాత్ర రూపస్యపావనత్వే నాశ్రుతత్వా త్ప్ర
భూత దుఃఖాసంభిన్నత్వస్యచ శ్రుతత్వాత్పుణ్య ప్రతిక్షేప్యపాపకార్య దుఃఖనివృత్తిపరోయం పుణ్య శబ్ద
ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం- దుఃఖాసంభిన్న మితి - పుణ్యసాధ్య సుఖ మయత్వలక్షణాయాంవా దుఃఖ నివృత్తి
రర్థ సిద్ధా- పుణ్యసాధ్యత్వ లక్షణాయాం త్వర్థతః పునరుక్తిస్స్యాత్ - సురేంద్రలోకం ప్రాప్యే త్యుక్తే
పి పునర్దివీతి నిర్దేశో విచిత్ర భోగాశ్రయ తత్తదవాంతర ప్రదేశ విశేషవిషయో భవితు మర్హతీతి తత్ర
తత్రేత్యుక్తం - దివ్యానీతి మోహనత్వాయ భౌమ భోగ వైలక్షణ్యకథనం- దివ్యాన్‌దివిభవాన్-దేవభోగాన్
దేవానాం భోగ్యానిత్యర్థః - దేవభోగ్య పశుపురోడాశాది భౌమవ్య వచ్ఛేదార్థంచ దివ్యశబ్దః- దేవా
హి స్వరూపతః కాలతశ్చ పరిమితాన్ స్వభోగాన్ స్వయాజిభ్యస్సం విభజంతే - అశ్నంతి భుంజంతే అ
నుభవంతీత్యర్థః - భుక్త్వేతిప్యా నూద్యతే విశాలమిత్యనేన భౌమభోగాపేక్షయా పృథుత్వవచనంస్వర్గ
లోకం భుక్త్వేతి స్వర్గలోక సంభవాన్ భోగాననుభూయే త్యర్థః- నహిస్వర్గానుభవా ద్బంధక పు
ణ్యాంతరక్షయః కర్మశేషేణ విశిష్ట జాత్యాది ప్రాప్త్యశ్రుతి యత ఇత్యభిప్రాయే ణోక్తం -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ గతాగతం కామకామా లభంతే॥ ౨౧ ॥ అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే। తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తదనుభవ హేతుభూతే పుణ్యే క్షీణే పునరపి మర్త్యలోకం విశంతి - ఏవం త్రయ్యంతసిద్ధజ్ఞాన విధురాః కామ్య స్వర్గాది కామాః కేవలం త్రయీధర్మమను ప్రపన్నాః గతాగతం లభంతే - అల్పాస్థిర స్వర్గాదీననుభూయ పునః పునర్నివర్తంత ఇత్యర్థః) ॥ ౨౧ ॥ మహాత్మానస్తు నిరతిశయ ప్రియరూప మచ్చింతనం కృత్వా మామనవధి కాతిశయానందం ప్రాప్య న పునరావర్తంత ఇతి తేషాం విశేషం దర్శయతి ॥ అనన్యాః అనన్యప్రయోజనాః మచ్చింతనేన వినాత్మ ధారణాలాభాన్మచ్చింతనైక ప్రయోజనా మాం చింతయంతో యే మహాత్మానో జనాః పర్యుపాసతే సర్వ కల్యాణ గుణాన్వితం సర్వ విభూతియుక్తం మాం పరితః ఉపాసతే అన్యూన ముపాసతే -

---

తదనుభవ హేతుభూత ఇతి- ఏతేన స్వర్గేఽపి పాతభీతస్యేత్యాది దర్శితం- మర్త్యశబ్దేన భూలోకే ప్యస్థిరత్వం ద్యోతితం - ఏవం శబ్దాభిప్రేతేన ప్రకారేణ త్రయీశబ్దస్య తత్ర సంకోచం కామకామత్వే హేతుంచ దర్శయతి - ఏవంత్రయ్యంత సిద్ధజ్ఞాన విధురా ఇతి- అనువాదోఽయం స్వరూపతో మోక్షానుగుణస్యాపి ధర్మస్య ప్రకార విశేషాత్పునరావృత్తి హేతుత్వ మితిజ్ఞాపనార్థః - పూర్వత్ర కామశబ్దః కర్మణి వ్యుత్పన్న ఇత్యాహ - కామ్య స్వర్గాది కామా ఇతి - మోక్షస్యాపి ఫలతయా కామ్యమానత్వాత్తత్ర సంకోచాయ స్వర్గాది శబ్దః - కేవల శబ్దేన త్రయ్యంత సిద్ధత్వాంగిభూత పరమ ధర్మ రాహిత్యోక్తిః - గతంచాగతంచ గతాగతం - తదేవ లభంతే - నహి గమనాగమనమాత్రం దోష ఇత్యత్రాహ - అల్పేతి . అనుభవ దశాయా మప్యల్పత్వాత్ యథా పశురేవం స దేవానా మితి ప్రక్రియయాతిశయిత బ్రహ్మాది సుఖాను సంధానేన దుఃఖితత్వం తస్యచాస్థిరత్వాను సంధానాద్దుఃఖితతరత్వం తత్ప్రాప్తిం సాగమేతు దుఃఖితతమత్వం ఘటీయంత్ర న్యాయేన పునరావృత్త్యధీనగర్భవాసవ్యాధి నిరయాది సంభవంతు దుఃఖం వక్తుమపి దుస్సహం తచ్చాసంఖ్యాత ప్రవాహ మితిభావః - (❈) ఉపాయస్యాపి సుఖరూపతయా ఫలస్యచ నిత్య నిర్దోష నిరతిశయానంద తయా మహాత్మనాం విశేషోఽభిధీయత ఇత్యాహ - మహాత్మానస్త్వితి- అనన్యత్వవిశేషణ వశాచ్చింతనస్య నిరతిశయసుఖరూపత్వసిద్ధిః - మామిత్యాదినా యోగక్షేమ శబ్ద వివక్షితముక్తం- యద్యపి " యేఽప్యన్య దేవతా " ఇతి వక్ష్యమాణాపేక్షణేనాన్యదేవతా ప్రతీతిః- తథాపి ప్రాకృత కామ్య వ్యవచ్ఛేదార్థత్వా దుపాయ సహచరంతతోఽన్యత్ఫలం వ్యవచ్ఛేత్తుం అనన్య శబ్దః - అత ఏవైకత్వాను సంధాన పరత్వం చాయుక్తమితి దర్శయతి- అనన్య ప్రయోజనా ఇతి - తత్ర హేతుమాహ - అనన్యాశ్చింతయంత ఇతి - సమభివ్యాహార సామర్థ్యాచ్చింతనాదన్యస్య నిషేధసిద్ధిః - నిర్విశేషణస్య జనశబ్దస్యాకృతిగణ తుల్యే జనే ప్రయోగాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ ప్రకరణ సిద్ధముక్తం - యే మహాత్మానో జనా ఇతి తేషామేవహి జననసాఫల్యమితి భావః పర్యుపాసత ఇత్యత్ర పరీత్యుపస్యోపసర్గస్య నైరర్థక్యాయోగాత్తదర్థః పరిత ఇతి వివక్షితే తస్యైవ ప్రమాణాంతర ప్రసిద్ధవిశేషం దర్శయతి - సర్వకల్యాణేతి - ప్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేదార్థ మిద ముక్త మిత్యభిప్రాయేణాహ- అన్యూన మితి- అఖండిత గుణవిభూతిక మి

శ్రీ॥గీ॥శ్లో॥ యోగక్షేమం వహామ్యహమ్ ॥ ౨౨ ॥ యేప్యన్య దేవతాభక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః ।
తేపిమామేవ కౌంతేయ యజంత్య

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ తేషాంనిత్యాభియుక్తానాం మయినిత్యాభియోగం కాంక్షమాణానాంఅహం మత్ప్రాప్తిలక్ష
ణం యోగమపునరావృత్తి రూపం క్షేమంచవహామి ॥ ౨౨ ॥ యేత్వింద్రాది దేవతాభక్తాః కే
వల త్రయీనిష్ఠాః శ్రద్ధయాన్వితాః ఇంద్రాదీన్ యజంతే- తేపి పూర్వోక్తేనన్యాయేన సర్వస్య
మచ్ఛరీర తయా మదాత్మకత్వేనేంద్రాది శబ్దానాంచ మద్వాచిత్వాద్వస్తుతో మామేవ య
జంతే అపిత్వ విధిపూర్వకం యజంతే - ఇంద్రాదీనాం దేవతానాం కర్మస్వారాధ్య త
యా అన్వయం యథా వేదాంతవాక్యాని,,చతుర్హోతారో యత్ర సంపదం గచ్ఛంతి దేవైః
,, ఇత్యాదీని విదధతి - నతత్పూర్వకం యజంతే - వేదాంతవాక్యజాతంహిపరమ పురుషశరీర
తయా వస్థితానా మింద్రాదీనా మారాధ్యత్వం విదధదాత్మ భూతస్య పరమపురుషస్యైవ సా
క్షాదారాధ్యత్వం విదధాతి - చతుర్హోతారోగ్నిహోత్ర దర్శ పూర్ణ మాసాదీని క
ర్మాణియత్ర పరమాత్మన్యాత్మతయావస్థితే సత్యేవతచ్ఛరీరభూతైరింద్రాది దేవైస్సంపదం

త్యర్థః- అత్రాహా ఖిల్య సేన పరిమోదారత్వ సౌశీల్యాది గుణవివక్షా- సహి మోక్షకాంక్షిణా మానుష్యం
గిక భోగప్రదానేపి మోక్షానుపయుక్త శరీరయాత్రాది రూపౌయోగక్షేమౌ దాతవ్యావిత్యభి ప్రాయేణ-
అహం మత్ప్రాప్తీతి - అలబ్ధలాభో యోగః - లబ్ధరక్షణం క్షేమః- సమాహారార్థత్వా దేక వద్భావః -
వహామిదదా మీత్యర్థః (❋) సర్వాసామపి దేవతానాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్తేన్ద్రవిద్యా మామి
త్యుక్త ప్రకారేణవస్తుతస్స్వ సమారాధనమితి జానన్ భవాన్ కింన కేవల కర్మిణామపి మోక్షరూప
యోగక్షేమం ప్రయచ్ఛతీత్యత్రోత్తర ముచ్యతే- యేత్విత్యాది శ్లోకద్వయేన-తుశబ్దశ్శంకా నివృత్త్యర్థః -
అన్య దేవతాభక్తా ఇత్యేతత్సమభి వ్యాహార ఫలితమింద్రాదీనితి-పూర్వోక్తేనన్యాయేనేతిమయిసర్వమి
త్యాదా వస్మిన్నప్యధ్యాయే ,,మయాతత మిదం సర్వ,, మిత్యాదౌ చేతిభావః - మా మేవయజంతీత్యంతం
శంకితానువాదరూపం - శేషంతు విధేయరూప మిత్యభిప్రాయేణాహ - అపిత్వితి - విధిస్స్వజ్ఞానద్వారా
యస్యపూర్వం కారణం తద్విధిపూర్వకంతదన్య దవిధిపూర్వకం-కథమవిధిపూర్వకత్వంవిహితానామిత్యత్రా
హ - ఇంద్రాదీనామితి - తత్పూర్వకమితి - తథావిధ విధ్యను సంధాన పూర్వక మిత్యర్థః - యథా
విదధతీత్యుక్తం వివృణోతి - వేదాంతేతి - ఇంద్రాదీనా మారాధ్యత్వమాత్రం కర్మభాగ ప్రతిపాదితం - తే
షామేవ యథావస్థితం స్వరూపం వేదాంతేష్వితి నవిరోధః - సాక్షాదితి నిరు పాధిక మిత్యర్థః - ప్రధాన
తయేతి వా-హవిరుద్దేశ్య పరమపురుష విశేషణతయేంద్రా దీనా ముద్దేశ్యానుప్రవేశః - యథాప్రతర్దన
విద్యావి షూపాస్యానుప్రవేశ ఇతిభావః - చతుర్హోతార ఇతి ఉపాత్తవాక్యస్య కథం ప్రస్తుతార్థతా-
తత్రాహ - చతుర్హోతార ఇతి - ఉపలక్షణతా మభిప్రేత్యోక్తం - అగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణ మాసా
దీనీతి - ,,అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా,, ఇత్యాది ప్రసిద్ధః యత్రశబ్దార్థ ఉచ్యతే - పరమా
త్మనీ త్యాదినా - ,,యస్యాదిత్య శ్శరీర,, మిత్యాదివాక్యాను సంధానేన తచ్ఛరీర భూతైరిత్యాదికముక్తం -
కర్మణాం దేవైస్సాధ్యా సంపత్తదారాధనత్వ రూపాతిశయ ఏవ- సచాంతతః ఫలసాధనత్వ ప్రకారే పర్య

శ్రీ॥గీ॥ మా॥ విధి పూర్వకమ్ ॥ ౨౩ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవ చ । న తు మామభిజానంతి తత్త్వేనాతశ్చ్యవంతి తే ॥ ౨౪ ॥ యాంతి దేవ వ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాంతి పితృవ్రతాః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ గచ్ఛంతి - ఇంద్రాది దేవానామారాధనాన్యేతాని కర్మాణీతి మాం సంప దం గచ్ఛంతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అతస్త్రైవిద్యా ఇంద్రాది శరీరస్య పరమ పురుష స్యారాధనాన్యే తాని కర్మాణి ఆరాధ్యశ్చ సఏ వేతి నజానంతి తేచ పరిమితఫలభాగినశ్చ్యవన స్వభావాశ్చభవంతి తదాహ ప్రభు రేవచ- తత్రతత్ర ఫల ప్రదాతా చా హ మేవేత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అహోమహదిదం వైచిత్ర్యం యదేకస్మిన్నేవ కర్మణి వర్తమానా స్సంకల్ప మాత్రభేదేన కేచి దత్యల్ప ఫలభాగినశ్చ్యవన స్వభావాశ్చభవంతి- కేచనా నవధికాతి శయానంద పరమపురుష ప్రాప్తిరూప ఫల భాగినోఽపు నరావర్తినశ్చ భవంతీత్యాహ ॥ వ్రతశబ్ద స్సంకల్పవాచీ - దేవవ్రతాః దర్శ పూర్ణమాసాదిభిః కర్మభిః ఇంద్రాదీన్యజామహ ఇతి ఇంద్రాది యజన సంకల్పాః స్తేత ఇంద్రాదీన్ దేవాన్యాంతి- యేచ పితృయజ్ఞాదిభిః పితౄన్ యజామహ ఇతిపితృయజనసంకల్పా స్తే పితౄన్యాంతి- యేచ యక్షరక్షః పిశాచాదీనిభూతాని యజా మహఇతి భూత యజనసంకల్పాస్తేభూతాని యాంతి- యేతు తైరేవ యజ్ఞై ర్దేవపితృభూత శరీరకంపరమాత్మానంభగవంతంవాసు దేవంయజామహఇతియజంతే తేమద్యాజినో మామేవయాంతి-

---

వసిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఇంద్రాది దేవతానా మిత్యాది - (❋) అవిధిపూర్వకత్వ వివరణరూపతాం తథావిధస్యాత్యంత నైష్ఫల్య శంకా పరిహారరూపతాం చాసాంహీతి శ్లోక స్య దర్శయతి - అత ఇతి - సర్వశబ్దే నేంద్రాద్యుద్దేశేన క్రియమాణానా మిత్యభి ప్రేతం - ఆరాధ్యశ్చేతి భోక్తృశబ్దాభి ప్రేతోక్తిః - చ్యవంతీత్యనేన కుతశ్చిదితి సిద్ధం - తచ్చ తత్తత్కర్మసాధ్యమస్థిరం ఫలమేవేతి- యాంతీత్యనంతరశ్లోక వశాద్వ్యాఖ్యాంత రాచ్చ లబ్ధం తదాహ - పరిమితేత్యాదినా - ఫలస్య పరిమితత్వం దేశతః కాలతస్స్వరూపతశ్చ. అత స్తద్భాగినాం చ్యవన స్వభావతా - ప్రభుశబ్దస్యాత్ర ‹‹గర్భభర్తా ప్రభుః,,రిత్యాదిష్వివ శాస్తృత్వాది వివక్షా వ్యుదా సాయ యోగ్య మర్థమాహ - తత్రతత్రేతి - సూత్రంచ ‹‹ఫలమత ఉపపత్తేః,,రితి - యథేంద్రా ద్యారాధన తయా ప్రయోగేపి తత్ర తత్రఫల ప్రదోహం నతథా మదారాధనత్వే న్యః ఫలప్రద ఇత్యేవకారార్థః - (❋) ఏకస్యైవ కర్మణః కథం భోగమోక్ష విరుద్ధ ఫలసాధనత్వ మిత్యత్ర సంకల్పాఖ్య సహకారి వైచిత్ర్యా త్తదుపపత్తిరితి ప్రాప్య వైషమ్యంయాంతీతి శ్లోకేన ప్రదర్శ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - అహోమహదితి - సంకల్ప భేదా ద్విచిత్ర ఫల సాధన త్వం జ్యోతిష్టోమాదిష్వపి సిద్ధం- వ్రతశబ్ద స్సంకల్ప వాచీత్యత్ర సంకల్ప విశేషాద్ధి ఫలభేద ఇతిభావః - ‹‹దేవవ్రతా,, ఇత్యాదౌ ‹‹ యజనంభూతేజ్యా ,, ఇత్యత్ర వ్రతంచాపేక్షయా మేళితం. భూతశబ్దస్యాత్ర ప్రాణిమాత్రాది పరత్వ వ్యుదాసేన రాజసతామసయాజ్యవర్గ ప్రదర్శనాయ యక్షేత్యాదికం- న దేవ యజనపితృయజనాదివత్ క్రియాస్వరూప భేదోత్రేతి జ్ఞాపనాయేతి తైరేవేత్యుక్తం - వాక్యాంతర విహిత దేవ యజనాద్యనువాదేనఫలవిశేషోత్ర ప్రదర్శ్యతే - నతు జ్యోతిష్టోమాది వాక్యవత్ఫలార్థోపాయ విధానం క్రియత ఇతి జ్ఞాపనాయ యుత్పత్తి విన్యాసేన వ్యాఖ్యాతం- దేవేషు వ్రతంయేషాం తేదేవవ్రతాః-భూతాను

శ్రీ॥ గీ॥మూ॥ భూతాని యాంతి భూతేజ్యా యాంతి మద్యాజినోఽపి మామ్ ॥ ౨౫ ॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ దేవాదివ్రతాః దేవాదీన్ ప్రాప్యతైస్సహ పరిమితం భోగం భుక్త్వా తేషాం వినాశకాలే తైస్సహ వినష్టా భవంతి - మద్యాజినస్తు మామనాది నిధనం సర్వజ్ఞం సత్యసంకల్పం అనవధికాతిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణ గుణగణ మహోదధి మనవధికాతిశయానందం ప్రాప్య న పునర్నివర్తంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ మద్యాజినామయమపి విశేషోఽస్తీత్యాహ ॥ సర్వసులభం పత్రం వా పుష్పం వా ఫలం వా తోయం వా యో భక్త్యా మే ప్రయచ్ఛతి అత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన తత్ప్రదానేన

ద్ది శ్యే జ్యామేషాం తే భూతేజ్యాః - తత్తత్ప్రాప్యభేదవచనం తత్తత్సమాన దేశకాల సమానభోగత్వార్థ మితి దర్శయతి - దేవాది వ్రతా ఇతి - అనాది నిధన మిత్యనేన ప్రాప్యానిత్యత్వ నిబంధనాయాః పునరావృత్తేః ప్రతిక్షేపః- సర్వజ్ఞ మిత్యనేన విరోధ్యజ్ఞాన నిమిత్తాయాః - సత్యసంకల్ప మిత్యనేన త్వశక్తిమూలాయా భగవత్స్వాతంత్ర్య శంకితాయాశ్చ భక్తానాం నావర్తయేయ మిత్యపి సంకల్పస్సత్య ఇతి భావః - స్వరూపతశ్చ పరిమితత్వ ప్రయుక్తభోగాల్పత్వ వ్యుదాసాయానవధికేత్యాది విశేషణద్వయం , ఏతే నాన్యవైతృష్ణ్య హేతుతయా స్వేచ్ఛోపాధిక పునరావృత్తి వ్యుదాసః (❋)

సమానేప్యాయాసే ప్రాప్యే వైషమ్య ముక్తం - అథోపాయ వైషమ్య ముచ్యత ఇత్యాహ - మద్యాజినామితి - మద్యజన శీలానా మిత్యర్థః - అయమపీతి - ఉపాస్య సౌలభ్యాతిశయ ప్రయుక్తోపాయ సౌకర్యరూప ఇత్యర్థః - పత్రపుష్ప ఫలానాం ప్రాయశో హేతుకార్యభావాత్ క్రమవిన్యాసః- తస్య తత్తత్కాలానురూపం యథాసంభవం కిమపి లభ్యమితి భావః - పత్రాదీనాం సమాసాకరణాద సముచ్చయాచ్చ పరస్పర నైరపేక్ష్యం సూచితం - తద్ద్యోతనాయ పత్రం వేత్యాది వికల్ప కరణం - ఏకైకేన తుష్యతి భగవానితి హ్యుచ్యతే - " అన్యత్పూర్ణాదపాం కుంభా దన్యత్పాదావనేజనాత్ । అన్యత్కుశల సంప్రశ్నాన్నచేచ్ఛతి జనార్దన " ఇతి సర్వాభావేపి తోయం లభ్యమిత్యభిప్రాయేణ తస్య పశ్చాదుక్తిః - న హ్యేతద్విత్తవ్యయాది సాధ్యతయా దరిద్రాదీనాం దుర్లభ మిత్యభిప్రాయేణ సర్వసులభ మిత్యుక్తం - అన్యత్ర చాహుః- " పత్రేషు పుష్పేషు ఫలేషు తోయేష్వక్రీత లభ్యేషు సదైవ సత్సు । భక్త్యైకలభ్యే పురుషే పురాణే ముక్త్యై కిమర్థం క్రియతే న యత్న " ఇతి - య ఇతి సామాన్య నిర్దేశేన సాపరాధ నిరపరాధ జాత్యజాత్యాది విభాగం న పశ్యామీత్యభిప్రేతం- వక్ష్యతి హి - " యేపిస్యుః పాపయోనయః - స్త్రియో వైశ్యా " ఇత్యాది - భక్త్యేత్యనేన దృష్టాదృష్ట ప్రత్యవాయ పరిహార ఫలాంతర హేతుత్వ వ్యవచ్ఛేదస్తద్వ్యంజయతి - అత్యర్థేతి - ప్రయతాత్మ శబ్దం వ్యాఖ్యాతి - తత్ప్రదానేతి - " తస్యతామ్రతలౌ తాత చరణౌ సుప్రతిష్ఠితౌ । సుజాత మృదురక్తాభి రంగుళీభిరలంకృతౌ । ప్రయతేన మయా మూర్ధ్నా గృహీత్వా హ్యభివందితౌ " ఇత్యాదిష్వివ ప్రయోజనాంతర రాగ రూపాశుద్ధివిరహః ప్రయతత్వ మిత్యర్థః- పుణ్యేష్వపి ఫలాభిసంధిరేవ హి మనసోఽశుద్ధిః - తదప్యాహుః- " తపోనకల్కోఽధ్యయనం నకల్కః స్వాభావికో వేద విధిర్నకల్కః । ప్రసహ్యవిత్తాహరణం నకల్కః స్తాన్యేవ భావోపహతాని కల్కః " ఇతి. భక్త్యుపహృత మితి పునః కీర్తనం భగవదాదరణీయత్వే హేతురయమేవేతి జ్ఞాపనార్థం- తథా చ స్వయమేవాహ - " అణ్వప్యుపహృతం భక్త్యా ర్మమ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి । తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతాత్మనః ॥౨౬॥ య త్కరోషి యదశ్నాసి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥వినాత్మ ధారణ మలభమాన తయా తదేకప్రయోజనో యో మే పత్రాదికం దదాతి తస్య ప్రయతాత్మన స్తత్ప్రదానైక ప్రయోజనత్వ రూప శుద్ధియుక్త మనసః తత్ తథావిధ భక్త్యుపహృతం అహం సర్వేశ్వరో నిఖిలజగదుదయ విభవలయలీలోఽవాప్తసమస్త కామస్సత్యసంకల్పోఽనవధికాతి శయా సంఖ్యేయ కల్యాణ గుణ గణస్స్వాభావికానవధికాతి శయానందస్స్వానుభవే వర్తమానోఽపి మనోరథ పథదూర వర్తి ప్రియం ప్రాప్యేవాశ్నామి . యథోక్తం మోక్షధర్మే "యాః క్రియాస్సంప్రయుక్తాస్స్యురేకాంతగతబుద్ధిభిః । తాస్సర్వాశ్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతి వైస్వయ" మితి॥౨౬॥ యస్మాత్ జ్ఞానినాం మహాత్మనాం వాఙ్మనసాగోచరోఽయం విశేషః తస్మాత్త్వంచ జ్ఞానీ భూత్వోక్తలక్షణభక్తి భావన మితాత్మా కీర్తనయతనార్చన ప్రణామాదికం సతతం కుర్వాణో లౌకికం వైదికంచ నిత్యనైమిత్తికం కర్మ చేత్థం కుర్విత్యాహ॥ యద్దేహయాత్రాశేషభూతం లౌకికం కర్మ కరోషి

భోగాయ జాయతే । భూర్యప్యభక్తోపహృతం న మే భోగాయ జాయతే" ఇతి - ఫలాభిలాషిణామపి కాచిద్భక్తిరస్తీతి తద్వ్యుదాసాయ తచ్ఛబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణ తథావిధ భక్త్యుపహృత మిత్యుక్తం - పత్రాది క్షుద్రద్రవ్య పరిగ్రహపరిపంథినః ప్రకారా అహంశబ్దేన వివక్షితా ఇతి దర్శయితుం సర్వేశ్వర ఇత్యాదికం - అపిశబ్దః ప్రత్యేక మన్వేతవ్యః - సర్వేశ్వర ఇతి యథేంద్రాదయః స్వశక్తివృద్ధ్యై హవిరాదికం గృహ్ణంతి - న హి తథాహం - సర్వగోచర సనాతన నియమన శక్తిశాలిత్వాదితి భావః - నిఖిల జగదుదయ విభవలయలీల ఇతి - న హి మల్లీలోపకరణాద్బహిర్భూతం పత్రాదికం మహ్యం దీయత ఇతి భావః - అవాప్త సమస్తకామ ఇతి - న హి మే అనవాప్త మవాప్తవ్య మస్తీత్యభిప్రాయః - సత్యసంకల్ప ఇతి - న హి మమాశక్యం కించిదన్యేనోపహృతం స్వీక్రియత ఇతి భావః - అనవధికేత్యాది - గుణతః స్వరూపతశ్చ నిరతిశయానంద తృప్తస్య మే కియదిదం పత్రాదిక మితి తాత్పర్యం - స్వాభావికశబ్దేన హేతునైరపేక్ష్యం - వర్తమానశబ్దేన చానివర్త్యత్వం వివక్షితం - "పరిపూర్ణోఽపి భగవాన్ భక్త్యర్పితం కించిదీరితమ్ । సాపేక్షవత్తదాదత్తే తేన ప్రీతో భవత్యల" మిత్యస్యార్థ మభిప్రయన్నాహ - మనోరథేతి - అశ్నామీత్యుపభోగ మాత్ర లక్షణా తేననివేద్యాభావే పత్రాదిక మితి నివేద్యం స్యా దితి వ్యజ్యతే - ఫలాంతరార్థి జన సమర్పితానాం "తత్సర్వం దేవదేవస్య చరణావుపతిష్ఠతే" ఇతి భగవత్పాదోపసర్పణ ముక్త్వా పరమైకాంతి జనదత్తానాం భగవతాత్యాదరేణ శిరసా ప్రతిగ్రహో మోక్షధర్మేఽభిహిత ఇత్యాహ - యథోక్తమితి - (*) ఉక్తార్థ ఫలిత పరతయా ఉత్తరశ్లోకస్య సంగతిమాహ - యస్మాదితి - మహాత్మనాం విశేష ఉక్తః - అథ తత్పరిగృహీతం భక్తియోగం వక్తుం తదంగభూతం బుద్ధి విశేష మనుశాస్తీత్యభిప్రాయేణ ఇత్థం కుర్విత్యుక్తం - యత్కరోషీతి శ్లోకేన స్వభావార్థ శాస్త్ర ప్రాప్త సర్వకర్మ సమర్పణ విషయ మంత్ర విశేషోఽపి స్మారితః - ఇమమేవచ శ్లోకం యత్కరోమీత్యుపక్రమ్య భగవన్నితిసంబుద్ధ్యా తదర్పణ మిత్యుక్తం - మంత్రమేవ కేచి దనుసందధతే - తత్ర యత్కరోషీత్యత్ర దోగ్ధ్రీబలీవర్దన్యాయాత్సంకుచితం - స్వభావప్రాప్త విషయ మిత్యాహ - యద్దేహేతి - అశ్నాసీత్యేతదర్థప్రాప్త

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యజ్జుహోషి దదాసియత్ । యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వమదర్పణమ్ ॥ ౨౭ ॥ శు
భాశుభ ఫలైరేవం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥యచ్చదేహధారణాయా శ్నాసి - యచ్చ వైదికం హోమదాన తపః ప్రభృతి నిత్యనైమిత్తి
కం కర్మ కరోషి - తత్సర్వం మదర్పణం కురుష్వ - అర్ప్యత ఇత్యర్పణం సర్వ
స్య లౌకికస్య వైదికస్యచ కర్మణః కర్తృత్వం,భోక్తృత్వం, ఆరాధ్యత్వంచ యథా మయిస
మర్పితం భవతి తథా కురు- ఏతదుక్తం భవతి- యాగదానాదిషు ఆరాధ్య తయా ప్రతీయ
మానానాం దేవాదీనాం కర్మ కర్తుర్భోక్తుశ్చ తవచ మదీయతయా మత్సంకల్పాయత్త స్వ
రూపస్థితి ప్రవృత్తితయాచ మయ్యేవ పరమశేషిణి పరమకర్తరి త్వాంచ కర్తారం భో
క్తారం ఆరాధకం ఆరాధ్యంచ దేవతాజాతం ఆరాధనంచ క్రియాజాతం సర్వం సమర్ప
య- తవమన్నియామ్యతా పూర్వక మచ్ఛేషత్వైక రసతామాగాధ్యాదే శ్చైతత్స్వభావగర్భ
తామత్యర్థం ప్రీతి యుక్తోనుసంధత్స్వేతి ॥ ౨౭ ॥ ఏవం సన్న్యాసాఖ్య యోగయుక్తమనాశిఆ
త్మానం మచ్ఛేషతా మన్నియామ్యత్వైక రసంకర్మచ సర్వంమదారాధన మనుసంధానో
లౌకికం వైదికంచ కర్మకుర్వన్ శుభాశుభ ఫలైరనంతైః ప్రాచీన కర్మభిర్య్వ బంధనైః

వగోపలక్షణ మిత్యభిప్రాయేణాహ - యచ్చ దేహధారణాయా శ్నాసీతి - యజ్జుహోషీత్యాదేశ్నా ప్రస్త
వాప్రాప్తస్య సమస్తోపలక్షణత్వ ముపలక్షణీయ సంగ్రాహకా కారంచ దర్శయతి - యచ్చ వైదిక మితి - అ
త్రయచ్ఛబ్దా స్సర్వేక్రియా విశేషాః - అర్పణశబ్దస్య భావవాచిత్వే వ్యధికరణ బహువ్రీహి క్లిశా త్తత్పురు
షత్వాపయిక కర్మ ప్రత్యయాంతతాం వ్యుత్పాదయతి- అర్ప్యత ఇత్యర్పణమితి-కృత్య ల్యుటో బహుళమి
తి కర్మణి ల్యుట్ - మయ్యర్పితం కురుష్వేతి శబ్దార్థః - అన్యత్ర స్థితస్య స్థాయినః తతో న్యస్మిన్ని వేశ
నంహి సమర్పణం - తచ్చాత్ర కుతి కె కర్మణి కథ మిత్యత్రాహ - సర్వస్యేతి - నను, జీవస్యైవకర్తృ
త్వం భోక్తృత్వంచ ‹‹కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్›› దిత్యధికరణే స్థాపితం - ఇంద్రాదీనాం చారాధ్యత్వం
శ్రుతం - తథాచ దేవతాభేదో మీమాంసితః - అతన్నిష్ఠస్య తన్నిష్ఠత్వాను సంధానే భ్రాంతిరేవస్యాత్తత్క
థ మీశ్వరే తత్సమర్పణ మిత్యత్రాహ - ఏతదుక్తమితి - పరమ కర్తరీతి ‹‹పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః›› రిత్యధిక
రణార్థ స్స్మారితః - కర్తారం భోక్తార మారాధకమితి క్రియాయా స్తత్ఫలస్య తత్ప్రదాతౄణాం చేతి
శేషః - పరమకర్తృత్వా త్కర్తృత్వ సమర్పణం- పరమశేషిత్వా దారాధ్యత్వాది సమర్పణం - కర్తృ
త్వాదౌ త్వయి సమర్పితే సాక్షాత్కర్తర్యారాధ్య విశేషణ భూతేంద్రాదౌచ కిమను సంధేయ మితి శం
కాయాం సమర్పణం శిక్షయతి - తవేతి - భక్తి ప్రకరణా త్ప్రీతియుక్తత్వోక్తిః - (✻)

సన్న్యాసయోగ యుక్తాత్మేత్యయం ఫల విధానార్థః- పూర్వశ్లోకార్థానువాదః- నతుజ్ఞాన కర్మయో
గాది పరఇత్యభిప్రాయేణాన్వయ మాహ - ఏవం సన్న్యాసాఖ్యేతి - యోగశబ్దోత్రాను సంధానపరః - త
దేవప్రకృత సమర్పణానువాదినా సన్న్యాస శబ్దేన విశేష్యతే - ఆత్మానమితి- తద్వివరణంలౌకిక మిత్యాది
స్వభావా ర్థప్రాప్తయో స్సామాన్యరూపంశుభాశుభఫలైరనుకూల ప్రతికూలఫలైరిత్యర్థః - అనంతైరితిబ
హువచనాభిప్రేతకథనం- సమర్పణబుద్ధ్యాక్రియమాణస్యబంధకత్వాభావాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయప్రాచీనశబ్దః-

శ్రీ॰ గీ॥ శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః । సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మాముపైష్యసి॥ ౨౮ ॥ సమోహం
సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియః । యే భజన్తి తు

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మత్ప్రాప్తివిరోధిభిస్సర్వైః మోక్ష్యసే-తైర్విముక్తో మామేవోపైష్యసి ॥ ౨౮ ॥ ఇమం
మం పరమ మతిలోకం స్వభావం శృణు॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనావస్థితేషు జాతి త
శ్చ కారత స్స్వభావతో జ్ఞానతశ్చాత్యంతోత్కృష్టాపకృష్టరూపేణ వర్తమానేషు సర్వే
షు భూతేషు సమాశ్రయణీయత్వే సమోహం-అయం జాత్యాకార స్వభావ జ్ఞానాదిభి సిక్కృష్ట
ఇతి సమాశ్రయణే న మే ద్వేష్యోస్తి-ఉద్వేజనీయతయా న త్యాజ్యోస్తి-తథా సమాశ్రితత్వాతిరేకేణ

అభిమతగతినివృత్తిహేతుప్రతిబంధక మిత్యభిప్రాయేణ మత్ప్రాప్తివిరోధిభిరిత్యు
క్తం - తేనోపాయవిరోధిత్వ వచ్ఛేదశ్చ - ఏతేనైవ శుభఫలస్యాపి కర్మణోతిశయిత ఫలప్రతిబంధకత్వా
త్ హేయత్వం నిర్వ్యూఢం - మాముపైష్యసీత్యేత త్సామర్థ్యాత్సర్వైరిత్యుక్తం - మోక్ష్యస ఇత్యుక్తమేవా
ర్థో విముక్త ఇత్యనూద్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యాభిప్రాయేణాహ - తైర్విముక్త ఇతి- అత్ర విముక్తిశబ్దస్య
జీవన్ముక్తిపరత్వం వదంతస్తదసంభవాదేవ నిరసనీయాః - కర్తృత్వ ఫల ప్రదత్వాది వత్సలత్వ మపి స్వ
స్యైవేత్యభిప్రాయేణ మామేవైష్యసీత్యుక్తం - యద్వా క్రమేణ ప్రాప్త్యవిలంబ వ్యవచ్ఛేదార్థ ఏవ
కారః - మామేవైష్యసీతి న వక్ష్యతే - (❖)

దుర్లభ సులభోత్కృష్టాపకృష్టాది ద్రవ్య తారతమ్యాదర్శనేన స్వీకారః పత్ర మితి శ్లోకే స
ప్రోక్తః - తేన సౌలభ్య ముక్తం భవతి - యత్కరోషీత్యాదినా క్రియమాణస్య సర్వస్య బుద్ధివిశేషమాత్రే
ణ తదారాధనత్వ సంపత్త్యాత దేవ దృఢీకృతం - అథ భక్తియోగాధికారి ప్రశంసనపరే సమోహమితి శ్లో
కేతు జాత్యాకారాది తారతమ్యానాదరేణ భక్తానస్వవశ్యకరస్యముచ్యతే- తేన సౌశీల్యముక్తంభవతి- కంసా
దినిగ్రహాదక్రూరాద్యనుగ్రహా త్తత్కుత్సిత మవత్వం మాముపైష్యసీత్యాద్యుక్తేశ్చ జాతా రాగద్వేష శంకాప్ర
తిక్షేప్స్యేత్యభిప్రాయేణాహ- మమేతి-అహంశబ్దోత్ర స్వేతరవ్యవచ్ఛేదపర ఇత్యభిప్రాయేణాతిలోకమిత్యుక్తం -
సమోహ మిత్యస్య ప్రతిశరోధూతం వైషమ్యం సర్వశబ్దేన వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - దేవేతి-జా
తితః దేవత్వ, మనుష్యత్వ, బ్రాహ్మణత్వ,క్షత్రియత్వాదేః- ఆకారతః అభిరూప స్త్రీత్వపుంస్త్వ సమ విష
మాంగత్వాదేః - వక్ష్యతిహి - ‘‘ యేపిస్యుః పాపయోనయః - స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రా ,, ఇతి-స్వ
భావత ఇత్యనేన సాత్త్విక రాజసత్వాదికం వివక్షితం - దేవాదీనాం భగవత్సమాశ్రయణం ‘‘తదుపర్యపిబా
దరాయణ స్సంభవా ,, దిత్యధికరణే సమర్థితం - తిరశ్చామపి గజేంద్ర వానరేంద్రాదిషు పుణ్యాధిక్య
నిబంధన జ్ఞాన విశేషవత్తు ప్రథితం - తస్మాత్తిర్యగధికరణా విరోధః - స్థావరేష్వపి శాపాదిజాతేషు క్వ
చిజ్జ్ఞానం మహర్షయః కథయంతి - తతశ్చ మనోవృత్తిరూపం సమాశ్రయణం - తత్రాపి సంభవేదేవాన
మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియ ఇత్యస్య ప్రతిషేధస్య ప్రసంగ సాకాంక్షత్వా జ్జాత్యాదిభిర్నికర్షోత్కర్షా ప్రతి
షేధ్య ప్రసంజక తయోక్తా విత్యాహ - అయమితి - తద్వేష్యత్వ ప్రియత్వేహి త్యాజ్యత్వ సంగ్రాహ్యత్వా
ర్థే ఇతి తన్నిషేధాత్తన్నిషేధః ఫలిత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తముద్వేజనీయతయా న త్యాజ్యోస్తీతి న సంగ్రాహ్యో
స్తీతిచ - సమాశ్రయణాధీనప్రియత్వప్రతిషేధభయాత్సమాశ్రితత్వాతిరేకేణేత్యుక్తం - యదిన ప్రియత్వహేతు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహమ్ ॥ ౨౯ ॥ అపిచేత్సుదురాచారో భజతే
మామనన్యభాక్ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥జాత్యాదిభిరత్యంతోత్కృష్టోయమితి తదుక్తతయా సమాశ్రయణేనకశ్చిద్విశేషోస్తి-న సంగ్రాహ్యోస్తి-అపిత్వత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన మద్భజనేన వినాత్మధారణాలాభాన్మద్భజనైక ప్రయోజనాయేమాంభజంతే - తేజాత్యాదిభిరుత్కృష్టా అపకృష్టావా మత్సమానగుణవద్యథాసుఖం మయ్యేవ వర్తంతే - అహమపి తేషు మదుత్కృష్టేష్వివవర్తే॥ ౨౯॥ తత్రాపి ॥ తత్రతత్రజాతివిశేషే జాతానాంయస్సమాచారఉపాదేయఃపరిహరణీయశ్చ తస్మాదతివృత్తోప్యుక్తప్రకారేణ మామనన్యభాక్ భజనైకప్రయోజనోభజతేచేత్సాధురేవ సః వైష్ణవాగ్రేసర ఏవ

తయా ప్రసిద్ధాజ్జాత్యాదిభిరుత్కర్షాత్ప్రియత్వం - కుతస్త్వహ? యదినకుతశ్చిత్-సచ మమప్రియఇత్యాదివిరోధ ఇతి శంకానిరాకరణార్థ స్తుశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అపిత్వితి - భక్త్యాభజంతీత్యనయోః పౌనరుక్త్య పరిహారాయాన్వయమాహ - అత్యర్థేతి - యేఇత్యే తదుత్కర్షాపకర్షానియమాభిప్రాయమిత్యాహ - తేజాత్యాదిభిరితి - తుల్యానామివాన్యోన్యమైకరస్యమిహామయీత్యాదినా వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - మత్సమానగుణవద్యథా సుఖమితి - నను స్వామిత్వేనత్వామనుసంధాయ భజతాం కథంత్వయి సమానగుణవద్వృత్తిరిత్యస్యోత్తరం తేషుచాప్యహమిత్యనేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- అహమపీతి - సౌశీల్యాతిరేకతో మత్తోప్యుత్కృష్టానహం“ శిరసాదేవః ప్రతిగృహ్ణాతీ ,, త్యుక్తప్రక్రియయా సంభావయామి - తతశ్చతే మత్పరమేశ్వరత్వాద్యనుసంధాన నిబంధన సాధ్వసవిధురాస్సుఖంమాంసేవంత ఇతిభావః - అహంచ తేచాన్యోన్యం పిత్రాదిష్వివవ్యస్తభరా ఇతిపిండితార్థః - స్వజాతిప్రతినియత ధర్మభజనానామపకృష్ట జాతి నిర్దేశ విరోధః - (❈) ఏవం సమాశ్రయణస్వీకారె జాత్యాద్యుత్కర్షో కించిత్కర ఇత్యుక్తం - తత్రచాపరివృత్తాపకర్షోప్యకించిత్కర ఇత్యుచ్యతే - అపిచేదితి శ్లోకేనేత్యభిప్రాయేణాహ - తత్రాపీతి - బ్రాహ్మణాద్యాచారః శూద్రాదేరధర్మః - శూద్రాద్యాచారశ్చ బ్రాహ్మణాదేః-ఏవం బ్రాహ్మణస్య నిషిద్ధంమద్యమాంసాదికం శూద్రస్యన నిషిధ్యతే - శూద్రస్య నిషిద్ధంచకపిలాక్షీరాదికంబ్రాహ్మణస్య ప్రశస్తం - అతస్స్వజాతినియమాద్యపేక్షయా దురాచారత్వం దోష ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తత్రతత్రేతి - విహితాకరణం నిషిద్ధకరణంచేత్యుభయమపి దురాచారఇతి జ్ఞాపనాయోపాదేయః పరిహరణీయ శ్చేత్యుక్తం - అత్ర చేదిత్యస్య నైరర్థక్యాది పరిహారాయ దురాచారోపిభజేతచేదిత్యస్యయఃప్రదర్శితః - ఉక్తప్రకారేణేతి - సతతకీర్తనాదినేత్యర్థః - ప్రకరణ విశేషతోనన్యభాగిత్యస్యార్థోపి భజనైక ప్రయోజన ఇత్యనేనైవ దేవతాంతర భజన ప్రసంగో దూరనిరస్తః - యథోచ్యతే - “ బ్రహ్మాణం శితికంఠంచ యాశ్చాన్యా దేవతాస్స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధాన సేవంతే య[illegible]త్పరిమితం ఫల ,,మితి - నను ఆచార ప్రభవోధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుతః । ఆచారహీనం నపునంతివేదాః । సంధ్యాహీనో శుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్మసు ,, త్యాదిషు సత్సుదురాచారస్య కేనాకారేణ సాధుత్వమిత్యత్రాహ- వైష్ణవాగ్రేసరఇతి - అనన్య భజనం వైష్ణవాగ్రేసరత్వే ప్రయోజకం - నను సాధవః క్షీణ దోషాస్స్యురితి

శ్రీగీ॥ మూ॥ సాధురేవసమంతవ్య

శ్రీ॥ భా॥ సమంతవ్యః బహుమంతవ్యః పూర్వోక్తైస్సమఇత్యర్థః - కుతఏతత్? సమ్యగ్వ్యవసితో హిసః - యతోస్యవ్యవసాయ స్సుసమీచీనః - భగవాన్ నిఖిలజగదేక కారణభూతః పరంబ్రహ్మ నారాయణశ్చరాచర పతిరస్మత్స్వామీ మమగురుర్మమసుహృత్ మమపరమంభోగ్య మితిసర్వైర్దుష్ప్రాపోఽయం వ్యవసాయస్తేన కృతః తత్కార్యం చానన్య ప్రయోజనం నిరంతరం భజనం తస్యాస్తి-

భగవత్పరాశర వచనాత్ క్షీణపాపానాంచ కృష్ణభక్తిస్మరణాత్సాధుశబ్దోత్ర కథంవైష్ణవాగ్రేసర పర ఉక్తః - ఆచారశూన్యస్య శిష్టాపరిగ్రహాదసాధుత్వమేవేత్యత్రోత్తరం మంతవ్యఇత్యుచ్యత ఇతి దర్శయతి ః బహుమంతవ్యఇతి - అర్థసిద్ధబోద్ధవ్యతా మాత్రకథనం నిరర్థకం - సంపూర్వస్య మని ధాతోశ్చ బహుమతిరర్థః - ఉపసర్గార్థాశ్చ ధాతులీనాఇతి భావః - అపరిగ్రహేసతి కల్య సాధుత్వ శంకా - నతు సోస్తీత్యాహ - పూర్వోక్తైస్సమఇతి - విష్ణురేవభూత్వే త్యాదౌ సామ్యస్యైవకారః ప్రయుజ్యత ఇతిభావః - పూర్వోక్తైర్మహాత్మభి రిత్యర్థః - నను స్వాచారదురాచారయోః పుష్కల వికలోపాయయోర్నతావ దుపాయతస్సామ్యం - తతఏవ నఫలతోపీతి శంకాయాం సమ్యగిత్యాదిక మవతారయతి - కుతఏతదితి - యతఇతిహి హేతావితి భావః - వ్యవసాయస్య సమీచీనతాం ప్రాధాన్యతో వ్యవసేయ విషయవిశేషేణ విశదయతి - భగవానితి - భగవానుభయలింగకః నిఖిల జగదేకకారణభూత ఇత్యనేనబ్రహ్మత్వ సాధకం శ్రౌతం లక్షణముక్తం - తేన ‚‚జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయ,, మితి పూర్వోక్తంచ స్మారితం - సామాన్యశబ్దస్య పర్యవసానం ‚‚నారాయణ పరంబ్రహ్మ,,త్యాది తత్వ నిర్ణాయక వాక్యంచాభిప్రేత్య పరంబ్రహ్మనారాయణ ఇత్యుక్తం - చరాచరపతిః ‚‚పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరం - పతిం పతీనాం,, మిత్యాదిద్రష్టవ్యం - ఏవం పరత్వవ్యవసాయః - అథ సౌలభ్యాద్యవసాయః అస్మత్స్వామీతి- నహ్యవాంతద్విభూతే బహిర్భూతత స్స్వశేషభూతం మామసౌ స్వయమేవలబ్ధు ముపక్రాంతఇతి భావః - ఏవంపదత్వయేన సాంసిద్ధిక స్సంబంధోదర్శితః - అత్యంతమూర్ఖస్య మమసమ్యగ్ జ్ఞానప్రదాయీ మహోపకారకోయ మిత్యభిప్రాయేణ మమగురురిత్యుక్తం - అనంత మహాపరాధశాలిని మయ్యపి శోభనహృదయోయ మిత్యభిప్రాయేణ మమసుహృదిత్యుక్తం - అతిక్షుద్రదుఃఖ మిశ్ర నశ్వరసుఖ కణ సంగినో మే నిరతిశయ నిర్దోష నిత్యసుఖసాగరం స్వాత్మానం పకాశితవా నిత్యభిప్రాయేణ మమపరం భోగ్యమిత్యుక్తం - గురుత్వ సుహృత్వే ప్రాపకత్వార్థే - భోగ్యత్వంతు ప్రాప్యత్వార్థం - సర్వైర్దుష్ప్రాపఇతి ఆచారబహుళేష్వపి తాదృశో వ్యవసాయో నదృశ్యతే - అకరేపి శిలాశకల మనుపాదేయం - అవకరేపి రత్నమాదరణీయ మితిభావః - ‚‚బహూనాం జన్మనామంతే,,ఇతిహ్యేవం విధో వ్యవసాయ ఉక్తః - స్మరంతిచశ్రీశౌనకాదేచ - ‚‚ యేజన్మకోటిభిస్సిద్ధాః-‚‚అనేక సంసార చితేచితే పాపసముచ్చయే । నాస్తీతి విజా యమానేత్రసంస్థితి,, రితి- శ్రీశుకంప్రతి జనకశ్చాహ ‚‚జ్ఞానంచవ్యవసాయశ్చ ద్వావరంప్రతిపాదకౌ । వ్యవసాయాదృతేబ్రహ్మ నాప్నోతి తత్పర,, మితి - వ్యవసాయ మాత్రేణ కథం భజమానైస్సమానత్వ మిత్యత్రాహ - తత్కార్యంచేతి - భజతేమామిత్యత్ర వ్యవసాయోంతర్గతః - వ్యవసిత ఇత్యత్రాప్యర్థాత్ ద్భజనమనన్యభజనమాఠ

శ్రీగీ॥మూ॥ స్సమ్యగ్వ్యవసితో హిసః ॥ 30 ॥ క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాన్తిం నిగ
చ్ఛతి । కౌన్తేయ ప్రతి

శ్రీ గీ॥ భా॥ అతస్సాధురేవ బహుమన్తవ్యశ్చ - అస్మిన్ వ్యవసాయే తత్కార్యతయోక్త ప్రకారభజనే సం
పన్నే పతితస్యాచార వ్యతిక్రమస్స్వల్పవైకల్య నిమిత్తతావతానాదరణీయః అపితుబహుమ
న్తవ్యఏవేత్యర్థః ॥ 30 ॥ నను ‘‘నావిరతోదుశ్చరితాన్నాశాన్తోనాసమాహితః । నాశాం
తమానసోవాపి ప్రజ్ఞానే నైనమాప్నుయా,,దిత్యాదిశ్రుతేః ఆచారవ్యతిక్రమ ఉత్తరోత్తరభ
జనోత్పత్తి ప్రవాహం నిరుణద్ధీత్యత్రాహ ॥ మత్ప్రియత్వ కారితానన్య ప్రయోజన మద్భజ
నేన విధూతపాపతయైవ సమూలోన్మూలిత రజస్తమోగుణః క్షిప్రం ధర్మాత్మా భవతిక్షి
ప్ర మేవవిరోధిరహిత సపరికర మద్భజనైక మనాభవతి - ఏవంరూప భజనమేవహి ధర్మశ
బ్దస్య పరంత ఇత్యుపక్రమే ధర్మశబ్దోదితం - శశ్వచ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి. శాశ్వతీమపునరా
వర్తినీం మత్ప్రాప్తివిరోధ్యాచార నివృత్తింగచ్ఛతి- కౌన్తేయ

బహుమన్తవ్యత్వ హేతుతయాహి వ్యవసాయోయ ముక్త ఇతిభావః - అవికలానుష్ఠాయి వద్వికలాను
ష్ఠాయీకథం బహుమన్తవ్య ఇత్యత్రాహ - అస్మింశ్చేతి - తాదృశే పురుషే స్వల్ప వైకల్యనిమిత్తోఽనాద
రఏవమహాపరాధస్స్యాదితిభావః - ‘‘స్మృతస్సంభాషితోవాపి పూజితోవాద్విజోత్తమ । సపపూజ్యోయథా
హ్యహ,, మిత్యాది ప్రమాణ సూచనాభిప్రాయేణ నిగమయతి - అపితు బహుమన్తవ్య ఏవేతి - (✻)
అకస్త్వన్యేషాంబహుమన్తవ్యః - స్వస్యతు కార్యాసిద్ధిరితి శంకా పూర్వకమనన్తరశ్లోక మవతారయతి.
నను నావిరతఇతి- నకేవలం ప్రాప్తిమాత్ర నిషేధ శ్రుతౌ - అపితు ప్రజ్ఞానస్యాపి నిషేధోభిప్రేత ఇత్యభి
ప్రాయేణోక్త ముత్తరోత్తరభజనోత్పత్తి ప్రవాహం నిరుణద్ధీతి - తథాచోచ్యతే - ‘‘పాపంప్రజ్ఞాం నాశ
యతి క్రియమాణంపునఃపునః । నష్టప్రజ్ఞఃపాపమేవ పునరారభతేద్విజే,,తి - ప్రతిబంధక రజస్తమో మూల
భూత పాపనిరాసాయ ప్రత్యాహారః - తస్మింశ్చపాపే మద్భజనేన వినివృత్తేసతి నోపాసన ప్రతిబంధ ఇత్య
భిప్రాయేణాహ - మత్ప్రియత్వేతి - వికలస్యవిళంబ శంకాప్రతిక్షేపార్థః క్షిప్రశబ్దః- ధర్మశబ్దోఽత్ర
ప్రకరణా దనన్యభజన పరః - ఆత్మశబ్దశ్చ తత్కరణభూత మనోవిషయః - అనన్యమనస్కోఽనా భవతి
ఇతిపూర్వాపరం- భజనమేవకథం భజనోత్పత్తి ప్రతిబంధక నివర్తకమితిచేత్తన్న - పరి[illegible]భజనస్య
సాధ్యత్వాద్భక్త్యుపక్రమస్యచ హేతుత్వాత్ -తదేతదాహ క్షిప్రమేవేత్యాదినా- నన్వత్రధర్మశబ్దోపక్ర
మ ధర్మమాత్రపరః కింనస్యాదిత్యత్రాహ - ఏవంరూపేతి - సామాన్యశబ్దస్య ప్రాకరణిక విశేష విషయ
త్వమేవన్యాయ్యం - ప్రయుక్తశ్చాయమేవ శబ్దః ప్రక్రమే భజనరూపవిశేష విషయతయేతి భావః- అస్తు
భజన ప్రభావాత్పాపనివృత్తిః - తథాపి పరితాప పరహితబుద్ధి పూర్వానువృత్త దురాచారసంతానః కథమన
ప్రతిబంధక ఇత్యత్రోత్తరం శశ్వచ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతీతి - మత్ప్రాప్తి విరోధ్యాచార నివృత్తిమితి ప్రకరణవిశేష
తశ్శాన్తిశబ్దార్థః - ప్రతిజానీహీత్యత్ర జ్ఞానమాత్రవిధానుపపన్నస్య నైరర్థ
క్యాత్ - ‘‘వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహ్యస్మా,,నిత్యాదివ్యవహారాన్నైరర్థక్యస్వీకారాచ్చాత్ర జ్ఞానవిధేః ప్రయో
జనాభావాత్ప్రతీయమాన ప్రతిజ్ఞార్థస్యాత్యన్తనిర్ణీతత్వ స్థాపకతయాపేక్షితత్వాచ్చాహ - కౌన్తేయ

[illegible]నీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి ॥ ౩౧ ॥ మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాపయోన
యః । స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాంతి పరాం గతిమ్ ॥ ౩౨ ॥ కింపునర్బ్రాహ్మ
ణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్వమేవాస్మిన్నర్థే ప్రతిజ్ఞాం కురు – మద్భక్తావుపక్రాంతో విరోధ్యాచారమిశ్రోఽపి న నశ్యతి –
అపి తు మద్భక్తిమాహాత్మ్యేన సర్వం విరోధిజాతం నాశయిత్వా శాశ్వతీం విరోధినివృత్తి
మధిగమ్య క్షిప్రం పరిపూర్ణభక్తిర్భవతి ॥ ౩౧ ॥ స్త్రియో వైశ్యాః శూద్రాశ్చ పాప
యోనయోఽపి మాం వ్యపాశ్రిత్య పరాం గతిం యాంతి – కింపునః పుణ్యయోనయో బ్రాహ్మ
ణా రాజర్షయశ్చ మద్భక్తిమాస్థితాః – అతస్త్వం రాజర్షిరస్థిరం

త్వమేవాస్మిన్నర్థే ప్రతిజ్ఞాం కుర్వితి – ప్రతిజానామీతి స్వప్రతిజ్ఞానాదపి ప్రతిజానీహీతి శ్రోతురేవ ప్రతి
జ్ఞావిధానమత్యంతస్థైర్యాభిప్రాయమితి వ్యంజనాయోక్తం త్వమేవేతి – న మే భక్తః ప్రణశ్యతీత్య
యం ప్రతిజ్ఞావిషయ ఇతి జ్ఞాపనాయాస్మిన్నర్థే ఇత్యుక్తం – పరిపూర్ణోపాసకస్య నాశప్రసంగాభా
వాత్ – "అపి చేత్సుదురాచార" ఇత్యుక్తవిషయత్వాచ్చాహ మద్భక్తావుపక్రాంతో విరోధ్యాచారమిశ్రోఽపీ
తి – ఉపక్రాంతభక్తిరపి హి భక్త ఇత్యుచ్యతే – భక్తస్య నాశప్రతిషేధః శశ్వదిత్యాద్యుక్తతత్ప్రతికూలనా
శముఖేన పరిపూర్తౌ పర్యవసిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ – అపిత్వితి – అత్రోపరిచరాదివృత్తాంతో గ్రాహ్యః –
యథోపరిచరో భగవద్ధర్మమాస్థితః కదాచిద్దేవానామృషీణాం వివాదేఽపి పక్షపాతాది (?) మహాపాపవిశు
ద్ధమనృతమభిధాయ పతితః క్షిప్రం భగవతో దస్త్రేః (?) – తథా చ – "ఉపమానమశేషాణాం సాధూనాం య
స్సదాఽభవత్" ఇతి ప్రసిద్ధః – ప్రహ్లాదః కదాచిద్భగవంతం ప్రతియోద్ధుం ప్రవృత్తః క్షిప్రం ప్రత్యబుధ్యత – య
థా చ పాపిష్ఠః క్షత్రబంధుర్హి భగవన్నామప్రభావాదనంతరజన్మని జాతింస్మరః తీవ్రనిర్వేదో భగ
వంతం శరణముపగమ్య వ్యాముచ్యత ఇతి శశ్వచ్ఛబ్దస్యాస్మిన్నర్థే ఇత్యనేనాన్వయః – "అపి చేత్సుదురాచార" ఇ
త్యాగంతుకపాపోక్తిః – (*) అథ జన్మత ఏవ పాపిష్ఠానాం జాత్యాద్యపకర్షేఽపి స్వసమాశ్రయ
ణమాత్రేణ [illegible]ం ప్రాక్ప్రస్తుతాం ప్రపంచ్య తత ఏవ జాత్యాద్యుత్కర్షేఽపి (?) భక్తిపౌష్కల్యే చ కైముతి
కన్యాయ[illegible] జాత్యాదిభిరుత్కృష్టస్త్వం ఖలే (?) నిస్సందేహ ఉపాయమాతిష్ఠేత్యుచ్యతే – మాం హీ
త్యాది శ్లో[illegible]యేన – స్త్రీవైశ్యశూద్రాణాం పరభక్తివిరోధితయా శంకితాకారానువాదార్థః పాప
యోనిశబ్దః – తత్ర త్రయోఽమీ పాపయోనయోఽపి స్యురిత్యన్వయః . త్రైవర్ణికస్య విద్యాదిమత్త్వేఽపి వైశ్యస్యోపా
దానాదిష్వపి (?) పాపయోనిత్వేన పరిగణనం సత్త్రానధికారిత్వాత్ – ఋత్విజ ఏవ హి సర్వే సత్త్రేషు యజమా
నాః ఆర్త్విజ్యం చ బ్రాహ్మణస్యైవ స చ సత్త్రాధికారరూప ఉత్కర్షః . తస్మాద్వాజపేయయాజ్యా ఋత్వి
జ ఇతి క్షత్రియస్యాపి శ్రుతపాపయోనిశబ్దప్రతియోగిత్వాత్ పుణ్యశబ్దోఽత్ర పుణ్యయోనిత్వపరః ప్రదర్శి
తః – కింపునరిత్యాది కైముతికన్యాయాదనాయాసత్వవచనం రాజర్షిప్రదర్శనమర్జునస్య ఫలసిద్ధి
ప్రతిపా[illegible]నార్థమిత్యభిప్రాయేణాహ – అతస్త్వమితి – రాజర్షిశబ్దేన సామర్థ్యం వ్యంజితం
అస్థిరమిత్యాదినా స్థిరత్వం అనిత్యశబ్దస్య సతతవిక్రియత్వ ఉక్తప్రకారేణ క్షరణస్వభావవిషయత్వజ్ఞాప
నాయాస్థిరశబ్దః – అసుఖశబ్దస్యాత్ర పర్యుదాసవృత్త్యా దుఃఖపరతాం. సాంసారికసుఖస్యాపి దుఃఖకోటి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అనిత్య మసుఖం లోక మిమం ప్రాప్య భజస్వమామ్ ॥ ౩౩ ॥ మన్మనా భవమద్భక్తో మద్యాజీ
మాం నమస్కురు । మామేవైష్యసి యుక్త్వైవ మాత్మానం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తాపత్రయాభిహతతయా అసుఖం చేమం లోకం ప్రాప్య వర్తమానో మాం భజస్వ ॥ ౩౩ ॥ భక్తిస్వరూప మాహ ॥ మన్మనా భవ - మయి సర్వేశ్వరేశ్వరే నిఖిల హేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైక తానే సర్వజ్ఞే సత్యసంకల్పే నిఖిల జగదేక కారణే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి పురుషోత్తమే పుండరీకదళామలాయతాక్షే స్వచ్ఛనీల జీమూతసంకాశే యుగపదుదిత

నివేశా త్సుఖ రాహిత్య పరత్వం చాభిప్రేత్యాహ - తాపత్రయేతి . ఇమ మిత్యనేన అతిక్షుద్రత్వం నిర్దిష్టం - ప్రాప్యేత్యస్యానువాదరూపతా జ్ఞాపనాయ ప్రాప్య వర్తమాన ఇత్యుక్తం - ఏవమనిత్యత్వాసుఖత్వ క్షుద్రత్వానుదర్శనాద్భజన వైముఖ్య నివృత్తిర్భవతీత్యభిప్రాయః - (*) భజస్వేత్యుక్త భక్తి స్వరూప నిరూపణ మనంతరం క్రియత ఇతి సంగతిం దర్శయతి - భక్తి స్వరూప మాహేతి- సామాన్యేన సర్వాసు పరవిద్యాసూపాస్యతయా తదుపయుక్తతయా చ ప్రమాణశతైః ప్రతిపాదితాః స్వరూప రూపగుణాదయో త్రాస్మచ్ఛబ్దేన వివక్షితా ఇత్యభిప్రాయేణాహ - మయీతి - "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం - నతస్యేశే కశ్చనే ,, త్యాదేరర్థ మాహ - సర్వేశ్వరేశ్వర ఇతి - నహ్యసమర్థసేవయా కించిల్లభ్యతే - నచ బ్రహ్మాండాంతరాణామీశ్వరా బ్రహ్మాదయోపి మోక్షదానాశక్తా ఇతి భావః - "క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వర జ్ఞానా ద్విశుద్ధిః పరమా మతే,, తి సూచ్యతే- హేయాస్పదస్య గుణరహితస్య చ భజనీయత్వాభావాదితర వ్యావృత్త్యర్థం సగుణ నిర్గుణ శ్రుతీనాం విషయ వ్యవస్థయోభయ లింగత్వమాహ . నిఖిలేతి - సమస్తానిష్ట నివర్తకత్వా దనంత భోగ్య మయత్వాచ్చాయమేవోపాస్య ఇతి భావః - అనంత మంగళ గుణోపలక్షకతయా ధ్యేయ లక్షణ జగత్కారణత్వ మోక్ష ప్రదత్వోపయికం గుణద్వయం సర్వజ్ఞే సత్యసంకల్ప ఇత్యుక్తం - "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్ - యస్య జ్ఞానమయంతపః - తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామ రూపమన్నంచ జాయతే ,, ఇతి "సత్యకామ స్సత్యసంకల్ప ఇతిచ ,, అనిష్ట నివృత్త్యాద్యాపాదనే జ్ఞాతం సహకారి సాపేక్షత్వంచ నాస్తీతి భావః - "యతో వా ఇమాని భూతాని [illegible]యంత ,, ఇత్యుపక్రమ్య "తద్విజిజ్ఞాసస్వ - కారణంతు ధ్యేయ ,, ఇత్యాద్యభిప్రాయేణాఖిల జగదేక[illegible] ఇత్యుక్తం- నిఖిలశబ్దేనావ్యక్తాదే బ్రహ్మరుద్రాదేశ్చ సంగ్రహః - వ్యోమాతీత నిర్గుణ వాదాది[illegible] కరణం - సామాన్యవిశేషశబ్దయో రైకరస్యంచాభిప్రేత్య పరస్మిన్ బ్రహ్మణి పురుషోత్తమ ఇత్యుక్తం - అనేన సర్వాత్మకత్వం సర్వవిలక్షణత్వంచావిరుద్ధముపదర్శితం భవతి- నారాయణానువాకం పురుషసూక్తాదికంచ స్మారితం- ఏతావతా విశిష్టం స్వరూపముక్తం - అథ సర్వ శాఖాది పఠిత పురుషసూక్తాది సిద్ధం శుభాశ్రయ ప్రకరణ ప్రపంచితంచ విగ్రహ తద్గుణాదిక ముచ్యతే - తస్య యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ ఇత్యాద్యుక్త పరత్వ చిహ్నమాహ పుండరీక దళామలాయతాక్ష ఇతి. స్వచ్ఛేత్యాదినా. "నీలతోయదమధ్యస్థే త్యాదికమనుసంహితం. స్వచ్ఛత్వం మణిముకుర సలిలాదివదవ్యవహిత ప్రకాశ ప్రతిబింబాది యోగ్యతా ప్రసాదవిశేషః- "దివిసూర్య సహస్రస్యే,, త్యాది వక్ష్యమాణం "తమేవ భాంత,, మిత్యాదిశ్రుతించాభిప్రేత్యోక్తం - యుగపదిత్యాది శ్రుత్యాది ప్రసిద్ధం బాహూనా ముదారత్వ మార్జవ్యమభిమత ఫలప్రదత్వంచ

శ్రీ గీ॥ భానుదినకర సహస్ర సదృశతేజసి లావణ్యామృతమహోదధావుదారపీవరచతుర్బాహవత్యుజ్జ్వ
ల పీతాంబరే అమల కిరీట మకర కుండల హారకేయూర కటక భూషితే - అపార కారుణ్య
సౌశీల్య సౌందర్య మాధుర్య గాంభీర్యౌదార్యవాత్సల్య జలధావనాలోచిత విశేషాశేష లోక
శరణ్యే సర్వస్వామిని తైలాధారావ దవిచ్ఛేదేన నివిష్టమనాభవ - తదేవ విశినష్టి- మద్భ
క్తః అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన యుక్తోమన్మనా భవేత్యర్థః - పునరపి విశినష్టి -మద్యాజీఅన
వధికాతిశయప్రియమదనుభవ కారితమద్యజనపరో భవ- యజనంనామపరిపూర్ణశేషవృత్తిః.

యత్ర రూపాంతరమనవిశ్వం తత్ర వసుదేవనందనస్య రూపంవివక్షితం తచ్చసర్వావతారోపల క్ష
ణంచతుర్భుజత్వం భగవతః కృష్ణస్య పరరూపస్య సాంసిద్ధికం ద్విభుజత్వం- సహస్రభుజాదికంచా హార్య
మిత్యాశయేనోక్తం-చతుర్బాహావితి- అథవాపిచతుర్భుజం ‹‹భుజైశ్చతుర్భిస్సముపేతమేతద్రూపంవిశిష్టం
దివిసం స్థితంచ । భూమాగతం పూజయతా ప్రమేయం సదాహితస్మిన్నివ సామిదేవా,, ఇత్యాదిక మిహ
భావ్యం - దివ్యాంబరయోగమాహ - అత్యుజ్జ్వలితేతి - మూర్ధాది పాదాంత దివ్యావయవ గత సమ
స్తాభరణ వర్గోపలక్షణతయా కిరీటాద్యుక్తిః - ‹‹ధ్యేయస్సదే,,త్యుపక్రమ్య ‹‹కేయూరవాన్ మకర కుం
డలవాన్ కిరీటీ,,త్యాదిక మిహద్రష్టవ్యం - మకరశబ్దో మకరాకార కుండలపరః - తేజఃప్రాచుర్యంప్రతికూ
లై ర్దుష్ప్రేక్ష్యత్వం చాభిప్రేత్య యుగపదిత్యాదిక ముక్తం - లావణ్యేత్యాదినాతు తస్యైవానుకూలభో
గ్యత్వాకర్షకత్వాదిక మభిప్రేతం - చక్షురానంద జనక స్తేజోవిశేషోహి లావణ్యం - తతఇదముచ్యతే -
‹‹శోచనైరనుజగ్ముస్తే తమాదృష్టిపథాన్నవః । మనోభిరను జగ్ముశ్చ కృష్ణంప్రీతి సమన్వితాః । అతృప్త మన
సామేవం తేషాం కేశవదర్శనే । క్షిప్రమంతర్దధేశౌరి శ్చక్షుషాం ప్రియ దర్శనః । అమృత స్యేవ నాతృ
ప్యన్ ప్రేక్షమాణా జనార్దనమ్ । నహితస్మాన్నరః కశ్చి చ్చక్షుషీవా నరోత్తమాత్ । సరశక్నోత్యపా
కృష్టు మతిక్రాంత మపి రాఘవ ,, ఇతి - అపారేత్యాదినా సౌలభ్యోపయోగినోఽమితాస్సుందరత్వాదివిక్రా
న్తమాత్రయణీయత్వేఽత్యంతాపేక్షితాస్స్వరూప రూపయోగుణా ఉక్తాః - ‹‹సర్వలోక శరణ్యాయ -
సుదుష్టోవాప్యదుష్టోవా - విభీషణోవాసుగ్రీవ యదివారావణస్స్వయ,,మిత్యాదిక మనుసంధాయ కారు
ణ్యాది ఫలితమాహ - అనాలోచితేతి - ఆశ్రితసంరక్షణం స్వలాభంమత్వా ప్రవర్తత ఇత్యభిప్రాయేణో
క్తం - సర్వస్వామినీతి - ‹‹కృష్ణస్యహికృతేభూత మిదంవిశ్వం చరాచర,, మిత్యుక్తం - ‹‹ నిది ధ్యాసిత
వ్యః - ధ్యాయీత- ధ్రువాస్మృతిః- ఆవృత్తిరసకృ దుపదేశా,,దిత్యా ద్యనుసంధానేన మనశ్శబ్ద స్యాత్ర
ధ్యానాఖ్య మనోవృత్తి విశేషవిషయతామాహ - తైలాధారేతి- ‹‹మయ్యేవమనఆధత్స్వ ఇత్యుచ్యత,, ఇత్యత్ర
‹‹మామేవైష్యసీ,,తి సాధ్యగతావధారణా త్సాధనే ప్యవధారణం వివక్షితమితిగమ్యతే- తేనచానన్యమనస్త్వా
దికంసిద్ధం- తతశ్చ తైల ధారాదివ దవిచ్ఛేదోపి ఫలితఇతిభావః - ‹‹యమేవైషవృణుతే తేనలభ్య ,, ఇతి
శ్రుత్యుపబృంహణతా మభిప్రేత్యాహ - తదేవేతి - భక్తేరపి జ్ఞాన విశేష రూపత్వాద్విశేషకత్వ ముప ప
ద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అత్యర్థేతి - స్వతంత్రార్థాంతర విధానశంకానిరాసాయాహ- పునరపీతి-
భక్తిస్వరూపవిశేష నిష్కర్షపరత్వా త్తదసాధారణ శాస్త్రవిశేష ప్రతిపాదిత పూజావిశేషపర్యాయ
జనశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యజనంనామేతి - శేషవృత్తిః కైంకర్యం-ఇదంచ ‹‹పత్రంపుష్ప,,మిత్యాదినా

శ్రీ గీ॥ భా॥ ఔపచారిక సాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సకల భోగ ప్రదాన రూపో యాగః - యథా
మదనుభవ జనిత నిరవధి కాతిశయ ప్రీతికారిత మద్యజనపరో భవసి - తథా మన్మనా భవే
త్యుక్తం భవతి - పునరపి తదేవ విశినష్టి - మాం నమస్కురు - అనవధి కాతిశయ ప్రియమ
దనుభవ కారితాత్యర్థ ప్రియాశేష శేష వృత్తావ పర్యవస్యన్ మయ్యంతరాత్మన్యతి మాత్ర
ప్రహ్వీభావ వ్యవసాయం కురు - మత్పరాయణః అహమేవ పరమయనం యస్యాసౌ మత్పరా
యణః - మయా వినాత్మ ధారణా సంభావనయా మదాశ్రయ ఇత్యర్థః - ఏవమాత్మానం
యుక్త్వా మత్పరాయణస్త్వమేవ మనవధి కాతిశయ ప్రీత్యా మదను భవ సమర్థం మనః
ప్రాప్య మామేవైష్యసి - ఆత్మశబ్దో హ్యత్ర మనోవిషయః - ఏవం రూపేణ మనసా మాం
ధ్యాత్వా మామనుభూయ మామిష్ట్వా మాం నమస్కృత్య మత్పరాయణో మామేవ ప్రాప్స్యసీ

ప్రదర్శితస్య భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రపంచితస్య సంగ్రహ శాసనం. అతో త్ర యజిర్దర్శ పూర్ణమాసాది విషయ
ఇతి న భ్రమితవ్యం - యజ దేవ పూజాయామిత్యేవహి పఠ్యతే - దేవతా ముద్దిశ్య ద్రవ్యత్యాగో యాగ
ఇతి చాహుః - అగ్నిహోత్రాది వ్యతిరిక్తేష్వపి పంచమహా యజ్ఞాదిషు యజిర్నిరూఢః - అన్యత్రాపి కృ
ష్ణో వాకైర్య రిజ్యతే సంప్రశాస్త్రై ,, రిత్యాదయః ప్రయోగాః . అతోఽత్ర భగవచ్ఛాస్త్రాది ప్రపంచి
త విషయోఽయం యజిరిత్యభి ప్రాయేణాహ . ఔపచారికేతి - పూర్వోక్తా దధిక రూపత్వం దర్శయి
తుం అపర్యవస్యన్నిత్యంత ముక్తం- అత్యంత శబ్దేన దాస స్వరూప ప్రాప్తతా వివక్షితా- అతి మాత్ర శ
బ్దేన తస్య నిరతిశయ భోగరూపత్వం సూచితం-త్రివిధ ప్రతిసంగ్రహాయ ఔపచారికా నీరాజనాదయః-
సాంస్పర్శికా స్రక్చందనా దయః. ఆదిశబ్దేన సాంద్రుష్టిక దీపాది గ్రహణం - మద్యాజీస్యనేన బాహ్య
క్రియాపరేణ మన్మనస్త్వం కథం విశేష్యత ఇత్యత్రాహ - యథేతి - పునశ్చేత్యాద్యపి పూర్వవత్ - ఔ
పచారికేత్యనంతర మౌప చారికా నీరాంజనా దయ ఇతి పాత్రపాఠః - పూర్వవదిత్యుపరి పూర్వోక్తాది
తి పాఠః - నమోధాతు స్వరూప నిరూపణేన ప్రహ్వీభావ శబ్దః ‘‘ప్రేత్యావతః ప్రవృత్తిర్యా ప్రహ్వీభావా
త్మికా పరా। ఉత్కృష్టం పరముద్దిశ్య తన్నమః పరిగీయత ,, ఇతిహి నమశ్శబ్ద వివృతిః - జ్ఞానవిశే
షకత్వ వ్యక్త్యర్థం వ్యవసాయ శబ్దః . పరాయణ ఇత్యత్ర పరశబ్ద విశేషణ సామర్థ్యాత్ దశధారణం
వివక్షిత మిత్యభి ప్రాయేణాహ మేవేత్యుక్తం . ఫలిత మాహ - మయా వినేతి - ఏషైవ భక్తేః పరమా కా
ష్ఠా ప్రాప్తేర వ్యవహిత పూర్వభావినీతి ఫలాభిలాష జ్ఞాపనార్థో మత్పరాయణ శబ్ద ఇత్యభిప్రాయః-
ఏవం శబ్దా నూదిత మాకార మాహ - అనవధికేత్యాదినా - ఆత్మానం యుక్త్వేతి పదయో రత్రో
చితార్థ ప్రదర్శనం - మనః ప్రాప్యేతి - యుజిర ప్రయోగార్థ స్సమాధ్యర్థో వా - మన్మనా భవేత్యు
క్తార్థ పరత్వమేవ మాత్మాన మిత్యనువాదేన ప్రతీయత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - ఆత్మశబ్దో హీతి - మన
సోఽత్ర నిర్దేశో ధ్యానాది కరణత్వేనేతి ప్రదర్శయన్ శ్లోకస్య పిండితార్థ మాహ-ఏవంరూపేణేతి - నిర
తిశయ ప్రీతియుతేత్యర్థః - ధ్యానాదికం మద్భక్త ఇతి విశేషణా ద్భోగరూప మిత్యభి ప్రాయేణ మామను
భూయేత్యుక్తం - అథ సుఖగ్రహణా యాధ్యాయ ప్రధానార్థ భూత సాంగోపాంగ ఫల శిరస్క భక్తి

శ్రీ|గీ॥మూ॥ 　　మత్పరాయణః-

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం యోగ శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే

అ క్ష ర ప ర బ్ర హ్మ యో గో నా మ న వ మో ధ్యా య ః -

శ్రీకృష్ణాయ పర బ్రహ్మణే నమః-

శ్రీ గీ॥ భా॥ సీత్యర్థః - తదేవం లౌకికాని శరీర ధారణార్థాని వైదికానిచ నిత్య నైమిత్తికానికర్మా ణి మత్ప్రీతయే మచ్ఛేషతైక రసో మయైవ కారిత ఇతికుర్వన్ సతతం మత్కీర్తనయతన నమస్కారాదికాన్ ప్రీత్యా కుర్వాణో మన్నియామ్యం నిఖిల జగన్మచ్ఛేషతైక రసమితిచాను సందధానో త్యర్థ ప్రియమ ద్గుణగణంచాను సంధాయా హరహరుక్తలక్షణమిదముపాస న ముపాదదానో మామేవ ప్రాప్స్యసి -

ఇతి శ్రీభగవ ద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే నవమోధ్యాయః-

శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మ ః -

స్వరూపం సంక్షేపేణ నిష్కృష్యవద న్నుపసంహరతి - తదేవ మితి - తత్ తస్మాదిత్యర్థః - తవదుఃఖ బహుళ సంసార సాగర పతితత్వాత్ మమచ పరత్వ సౌలభ్యాది యుక్తస్య సమస్త దుఃఖ సాగరోత్తరణ సాయాం త్రికత్వా దుపా యస్య చాత్యంత సుక రత్వాది గుణ యుక్తత్వా దిత్యర్థః - ఏవమితి . పూర్వ గ్రంథైరుక్తప్రకారేణే త్యర్థః లౌకికానీత్యాది కుర్వన్నిత్యంతం "యత్క రోషి,, త్యా దేరర్థః- మన్నియా మ్య మిత్యాదికం మయాతత మిత్యా దే రభిప్రేత కథనం - అత్యర్థ ప్రియమ ద్గుణ గణమితి సమాహారం, ప త్రం పుష్ప మిత్యా దేరర్థః - గుణాను సంధానా ద్భక్తిః పురుష సాధ్యత్వం యుజ్యత ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - మద్గుణ గణంచాను సంధాయా హరహరుక్త లక్షణ మిద ముపాసన ముపాదదాన ఇతి మత్వా భజంతేమామిత్యాదిక మర్థాను సంహితంఅహరహ రిత్యాదిక మ్మన్మనా ఇత్యాదే ర్వివక్షితయా ప్రయాణ త్వ సిద్ధ్యర్థ మహరహ రిత్యాద్యుక్త ముపలక్షణ మితి అనన్య ప్రయోజన యజన నమస్కారాది ప్రేరక మ ద్యేక ధారకత్వ దశా పర్యంత నిరతిశయ ప్రీతిరూప మిత్యర్థః -

ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్యకృతిషు శ్రీమద్గీతాభాష్య టీకాయాంతాత్పర్య చంద్రికాయాంనవమోధ్యాయః-

శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మ ః -

మూ—

స్వమాహాత్మ్యం మనుష్యత్వే పరత్వంచ మహాత్మనామ్ ।
విశేషో నవమే యోగో భక్తిరూపః ప్రకీర్తితః ॥౧౩॥
శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

స్వమాహాత్మ్యం మయా తతమిదం సర్వమిత్యాదిభి శ్శోధితమ్. «అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితమ్ । పరంభావ మజానంతో మమావ్యయమనుత్తమమ్» ఇతి - పరత్వస్య మనుష్యదశాయామపి అవ్యయత్వముక్తమ్ - ప్రస్తుతావతార వివక్షయా మనుష్యావస్థోక్తిః - తన్ముఖేన సర్వేష్వప్యవతారేషు అవ్యయః పరమోభావ ఉపలక్షయిషితః. «ఉక్తంచ శ్రీవత్స చిహ్న మిశ్రైః. పరో వా వ్యూహో వా విభవ ఉత వార్చావతరణో భవన్ వాంతర్యామీ వరవరదయో యో భవతి వై । స సత్త్వం సన్నైశ్వర్యగుణగణాన్ బిభ్రదఖిలాన్ భజద్భ్యో భాస్వాంస్తత్తమితరేభ్య స్తిరయతే», ఇతి - మహాత్మానస్తు మాం పార్థేత్యాదినా మహాత్మనాం విశేషో విశోధితః - అత్ర భక్తిరూపస్య యోగస్యైవ ప్రాధాన్యం భాష్యోక్తమ్ - ఉపాసకభేద నిబంధనా విశేషాః ప్రతిపాదితాః. ఇదానీముపాస్యస్య పరమపురుషస్య మాహాత్మ్యం జ్ఞానినాం విశేషంచ విశోధ్య భక్తిరూపస్యోపాసనస్య స్వరూపముచ్యత ఇతి. ॥ ౧౩ ॥

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీరస్తు. శ్రీయైనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః. శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్తాత్పర్య చంద్రికాసహిత శ్రీమద్గీతాభాష్యే దశమాధ్యాయ ప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ భూయఏవమహాబాహో శృణుమేపరమంవచః। యత్తేహం ప్రీయమాణా
య వక్ష్యామి హితకామ్యయా॥౧॥

శ్రీ॥ భా॥ భక్తియోగస్సపరికర ఉక్తః - ఇదానీం భక్త్యుత్పత్తయే తద్వివృద్ధయేచ భగవతో నిరంకుశై
శ్వర్యాదికల్యాణ గుణగణానంత్యం కృత్స్నస్యజగత స్తచ్ఛరీరతయా తదాత్మకత్వేన తత్ప్ర
వర్త్యత్వంచ ప్రపంచ్యతే। మమమాహాత్మ్యంశ్రుత్వా ప్రీయమాణాయతే మద్భక్త్యుత్పత్తి
వివృద్ధిరూప హితకామనయా భూయోమన్మాహాత్మ్య ప్రపంచ విషయమేవ పరమంవచోయ
ద్వక్ష్యామి తదవహితమనాశ్శృణు॥౧॥

దశమసంగతిం వక్తుం నవమాధ్యాయార్థం సప్తమప్రభృత్యధ్యాయ త్రయార్థంవా సంగృహ్ణాతి - భ
క్తియోగ ఇతి - "స్వకల్యాణ గుణానంత్య కృత్స్నస్వాధీనతా మతిః। భక్త్యుత్పత్తి వివృద్ధ్యర్థా విస్తీర్ణా
దశమోదితే" తి సంగ్రహశ్లోకం వ్యాకుర్వన్ సంగతిమాహ - ఇదానీమితి - పూర్వత్ర సపరికర భక్తి యోగ
స్వరూపప్రపంచన పరతయా స్వకల్యాణ గుణాదేస్సంగ్రహేణ కథనం - ఇహతు తత్ప్రపంచన మిత్యవస
రప్రాప్తిరపౌనరుక్త్యంచ విస్తీర్ణేత్యనేన వివక్షిత మితిదర్శయితు మిదానీంప్రపంచ్యత ఇతి పదద్వయం.
అర్జునస్య వక్ష్యమాణార్థ శ్రవణయోగ్యత్వం తస్యార్థస్యచ పరమహిత సాధనత్వాదికంచ వదన్ సోప
చ్ఛందనం సావధానయతి - భూయఏవేతిశ్లోకేన - ప్రశ్నమంతరేణాపి స్వయమేవ ప్రతిపాదనే హేతుః ప్రీ
యమాణాయేత్యనేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయం స్తాదృశప్రీతే ర్విషయం దర్శయతి - మమ మాహాత్మ్యం శ్రు
త్వేతి - బాహుశాలినాంహి పరోత్కర్షకథన మసూయాపదం - భవతస్తు శిశుపాలాది వ్యాకులే జగ
తిభాగ్య వశాదీదృశీ ప్రీతిస్సంజాతేతి మహాబాహో ప్రీయమాణాయే త్యనయోర్భావః - యద్వా, బాహు
బలాద్యథాతే బాహ్యశత్రువిజయ స్తథా మద్విషయ ప్రీతి బలాదాంతర శత్రవోపిత్వయాజితా ఇతి భావః
ప్రకరణాదర్థ స్వభావాచ్చ హితం విశినష్టి - మద్భక్త్యుత్పత్తి వివృద్ధిరూపేతి - "సర్వపాపైః ప్రముచ్య
తే - సోవికంప్యేనయోగేన యుజ్యత" ఇతిహివక్ష్యత ఇతి భావః - ఉక్తమాత్రస్యపునరభిధానే ప్రయోజనా
భావాద్భూయ ఏవేత్యనేన ప్రక్రాంత గుహ్యతమానుబంధ్యర్థప్రపంచన రూపత్వం వివక్షిత మిత్యభిప్రాయే
ణ భూయో మమమాహాత్మ్య ప్రపంచన విషయమేవేత్యుక్తం - ఏతేనైవ వచసః పరమత్వే హేతు రపి ద
ర్శితః - శృణ్వత ఏవార్జునస్య పునశ్శృణ్వితి విధానం విశిష్టశ్రవణార్థ మిత్యభిప్రాయేణాహ - తదవ
హితమనా ఇతి - పూర్వమనసూయవే దోషనివృత్త్యాగహన మాత్రముక్తం - ఇదానీ ముచ్య మానే ప్రీయ
మాణాయ గుణసంపత్త్యాదిగహన ముచ్యతే - అత స్త్వయాత్యంతా వహితేన భవితవ్యమితిభావః. (*)

శ్రీ గీ॥ మూ॥ నమేవిదుస్సురగణాః ప్రభవంనమహర్షయః । అహమాదిర్హిదేవానాం మహర్షీణాంచస
ర్వశః ॥ ౨ ॥ యోమామజ

శ్రీ గీ॥ భా॥ సురగణా మహర్షయశ్చాతీంద్రియార్థ దర్శినోధికతర జ్ఞానాఅపి మెప్రభవం ప్రభావంన
విదుః - మమనామకర్మస్వరూప స్వభావాదికం నజానంతి - యతస్తేషాం దేవానాంమహ
ర్షీణాంచ సర్వశోహమాదిః - తేషాం స్వరూపస్యజ్ఞాన శక్త్యాదేశ్చాహమాదిః- తేషాం
దేవత్వదేవర్షిత్వాది హేతుభూత పుణ్యానుగుణం మయాదత్తం జ్ఞానంపరిమితం అతస్తేప
రిమితజ్ఞానామత్స్వరూపాదికంయథావన్నజానంతి ॥ ౨ ॥ తదేతద్దేవాద్యచింత్యస్యయాథాత్మ్య
విషయజ్ఞానంభక్త్యుత్పత్తివిరోధిపాపవిమోచనోపాయమాహ । నజాయత ఇత్యజః అనేనవికారి
ద్రవ్యాదచేతనాత్తత్సంసృష్టాత్సంసారిచేతనాచ్చ విసజాతీయత్వముక్తంసంసారిచేతనస్యహి

వక్ష్యమాణస్యజ్ఞానస్యాతి దుర్లభత్వ మాదరణీయతరత్వాయోచ్యతే - నమేవిదురితి శ్లోకేన- సురగణామహ
ర్షయ ఇత్యాభ్యాం ప్రతిషిద్ధౌపయిక ప్రతిషేధ్య సంభావనా స్థలప్రదర్శనమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - అతీం
ద్రియార్థ దర్శినోధికతర జ్ఞానా అపీతి- ప్రభావ గోచర వేదనమత్ర నిషిధ్యతే - నతుప్రభవః- విశిష్ట
నిషేధే గౌరవాత్ - కర్మాధీనోత్పత్త్యభావాదేవ తద్వేదనస్య నిషేద్ధుం యుక్తత్వాదనంతరంచ యో
మామితి ప్రభావ జ్ఞాన మేవోచ్యతే - నతుజన్మజ్ఞానం - అజమిత్యేవవచనాత్ - అతఏవావతార రహస్యవిష
యత్వమపి నాత్రాన్వితం - ప్రపంచితంచ తత్ప్రాగేవ - ఇహత్వన్యత్ప్రపంచ్యతే - తతశ్చాత్ర దేవర్షి
భిరప్యవేద్యః ఈశ్వరే విద్యమానశ్చ ప్రభవః ప్రకర్షేణ సత్తా ప్రభావ ఏవ భవితు మర్హతీత్యభిప్రాయేణ
ప్రభావ మిత్యుక్తం - ప్రభావం వివిచ్యాహ - మమనామేతి - జన్మవిషయత్వే హేతురనన్విత ఇత్యభిప్రాయే
ణ యత ఇత్యనేన హిశబ్దస్యహేతుపరతా దర్శితా - సర్వశ ఇతి నదేవాదీనాం కార్త్స్న్యమాత్రం వివ
క్షితం - తస్యబహువచనా సంకోచాదపి సిద్ధేః - అతస్తదభిప్రేతం వ్యంజయతి - తేషాంస్వరూపేత్యా
దినా - కథమపి ప్రభావా పరిజ్ఞాన హేతురితి శంకాయా మభిప్రేతం హేతుత్వ ప్రకారం విశదయతి -
తేషాందేవత్వేతి - వైషమ్య నైర్ఘృణ్య పరిహారాయ పరిమితత్వ సిద్ధయేచ పుణ్యానుగుణత్వ కథనం ॥కో
అద్ధావేద క ఇహప్రవోచత్ - కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః - అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ- అథా
కో వేద యత ఆబభూవ - ఇయంవిసృష్టిర్యత ఆబభూవ - యదివాదధే యదివాన-యో అస్యాధ్యక్షః పరమే
వ్యోమన్ - సో అంగవేద యదివానవేద॥ ఇత్యాది శ్రుత్యభిప్రాయేణాహ - అత ఇతి - యన్న దేవాన మున
యోనచాహం నచశంకరః । జానాతిపరమేశస్య తద్విష్ణోః పరమంపద॥ మిత్యాదిస్మృతిశ్చద్రష్టవ్యా- (*)
దేవాదిభిరప్యవేదనీయత్వ కథనస్య వక్ష్యమాణోపయోగం వ్యంజయన్ యోమామితిశ్లోకాభిప్రేత మాహ -
తదేతదితి - యోవేత్తీత్యనువాద రూపత్వ ప్రతీతావప్యర్థతః ఫలానువాదేనోపాయ విధానే తాత్పర్యమిత్యభి
ప్రాయేణోపాయ మాహేత్యుక్తం - అజశబ్దస్య వ్యవచ్ఛేద్యప్రదర్శనాయ వ్యుత్పత్తిం తావదాహ - నజా
యత ఇత్యజ ఇతి - విశేషేణ సామర్థ్యాత్ ఫలితాక్షేపదుచితా ద్వ్యవచ్ఛేద్యా ద్వ్యావృత్తి మాహ - అనేనేతి
వికారిద్రవ్యాత్తత్సంసృష్టేత్యాభ్యాం వ్యవచ్ఛేద్యయోగ్యత్వం దర్శితం - ॥అజో నిత్యశ్శాశ్వత॥ ఇ
త్యాదిభిర్నిత్యస్యజీవస్యకథమచిత్సంసర్గమాత్రేణాజశబ్ద వ్యవచ్ఛేద్యత్వమిత్యత్రాహ- సంసారిచేతనస్యేతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరం। అసమ్మూఢ స్సమర్త్యేషు సర్వపాపైః

శ్రీ॥గీ॥భా॥ కర్మకృతాచిత్సంసర్గో జన్మ - అనాదిమిత్యనేన పదేనాదిమతోఽజాన్ముక్తాత్మనో విసజాతీయత్వముక్తం - ముక్తాత్మనో హ్యజత్వమాదిమత్ తస్య హేయసంబంధస్య పూర్వవృత్తత్వాత్ తదర్హతాఽస్తి - అతోఽనాదిమిత్యనేన తదనర్హతయా తత్ప్రత్యనీకతోచ్యతే. "నిరవద్యం" మిత్యాది శ్రుత్యా చ - ఏవం హేయసంబంధప్రత్యనీకస్వరూపతయా తదనర్హం మాం లోకమహేశ్వరం లోకేశ్వరాణామపీశ్వరం మర్త్యేష్వసమ్మూఢో యో వేత్తి - ఇతరసజాతీయతయైకీకృత్య మోహస్సమ్మోహః తద్రహితోఽసమ్మూఢః - స మద్భక్త్యుత్పత్తివిరోధిభిస్సర్వైః పాపైః ప్రముచ్యతే - ఏతదుక్తం భవతి, లోకే మనుష్యాణాం రాజా ఇతరమనుష్యసజాతీయః

ఈశ్వరస్యాపి సర్వశరీరతయా తత్తదచిత్సంసర్గస్య విద్యమానత్వాత్ తద్వ్యుదాసాయ కర్మకృతేత్యుక్తం - ముక్తస్యాపి స్వరూపానాదిత్వమస్తి - తతః కథం వ్యవచ్ఛేద ఇత్యత్రాహ ముక్తాత్మనో హ్యజత్వమాదిమదితి - అజత్వవిశేషణానాదిత్వమిహ వివక్షితం - స్వరూపానాదిత్వవివక్షాయాంతు పౌనరుక్త్యమితి భావః - ముక్తదశాయామచిత్సంసర్గో నాస్తి - ప్రాచీనసంసర్గవివక్షాయాం బద్ధాదేర్వ్యవచ్ఛేదస్స్యాత్ - అతస్తదానీంతనస్వరూపాద్వ్యావృత్తిః కథముక్తా స్యాదిత్యత్రాహ - తస్యేతి - సహకారిసన్నిధౌ కుర్వత్స్వభావత్వం సహకార్యభావప్రయుక్తకార్యాభావవత్త్వమపీహ యోగ్యతేత్యభిప్రాయః - కాలవిశేషావచ్ఛేదరహితనిరవద్యత్వవిధాయకశ్రుత్యా చ అయమర్థస్సిద్ధ ఇత్యాహ - నిరవద్యమితి - అన్వయార్థమాహ - ఏవమితి - దేవైర్మహర్షిభిశ్చ దుర్లభం జ్ఞానం మందప్రజ్ఞేషు మర్త్యేషు భాగ్యవశాత్కస్యచిజ్జాయత ఇతి నిర్ధారణార్థత్వముచితం - ఉత్తరార్ధే చ ఫలనిర్దేశేనాసమ్మూఢమర్త్యశబ్దయోస్సముచితాన్వయో నాస్తి - "యో మామేవమసమ్మూఢో జానాతి పురుషోత్తమ" మితి చ వక్ష్యమాణచ్ఛాయాత్రయుక్తేత్యభిప్రాయేణ మర్త్యేష్వసమ్మూఢో యో వేత్తీత్యుక్తం - అసమ్మూఢశబ్దార్థం వక్తుముపసర్గాభిప్రేతమర్థం వ్యంజయతి - ఇతరేతి - "ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః। సోఽవికంప్యేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః" ఇత్యనంతరమేవ వక్ష్యమాణత్వాదత్రాపి తదుపయుక్తపాపవిమోక్ష ఏవాభిప్రేత ఇత్యభిప్రాయేణ మద్భక్త్యుత్పత్తివిరోధిభిరిత్యుక్తం - లోకమహేశ్వరే పరస్మిన్ప్రతిపన్నే చాప్రతిపన్నే చ న సంమోహప్రసంగః - యేన తన్నిషేధస్స్యాత్ - కథంచ బ్రహ్మరుద్రసనకాదిషు జీవత్సు పరమపురుషస్యైవ లోకమహేశ్వరత్వం - కథం వా బద్ధముక్తవిలక్షణత్వేఽపి నిత్యసూరివర్గాద్వ్యవచ్ఛేద ఇత్యాదిశంకాయాం సమ్మోహాదయ తదభావప్రకారౌ వివృణోతి - ఏతదుక్తమితి - తత్తదధిపతీనామపి లోకే తత్తత్సజాతీయత్వదర్శనాదత్రాపి సామాన్యతోవగతే శంకావకాశః - మనుష్యదేవాధిపతిప్రభృతివదండాధిపతిప్రభృతేరపి కర్మవిశేషమూలపరిమితదేశకాలవిషయభగవత్సంకల్పాధీనైశ్వర్యయోగితయా భగవత ఏవోత్తరావధిరహితమైశ్వర్యం - లోకమహేశ్వరశబ్దేన సర్వగోచరైశ్వర్యస్య వివక్షితత్వాదేవ నిత్యానామపి వ్యవచ్ఛేదస్సిద్ధ ఇతి భావః - సజాతీయస్య కథమధికత్వసిద్ధిరిత్యత్రోక్తం -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రముచ్యతే ॥ ౩ ॥ బుద్ధిర్జ్ఞాన

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కేన చిత్కర్మణా తదాధిపత్యం ప్రాప్తః . తథా దేవానా మధిపతిరపి తథాఽణ్డాధిపతిర
పీతర సంసారి సజాతీయః తస్యాపిభావనాత్రయాన్తర్గతత్వాత్ “యోబ్రహ్మాణం విదధా
తి,, తి శ్రుతేశ్చ - తథాన్యోపి యేకేచ నాణిమాద్యైశ్వర్యం ప్రాప్తాః . అయంతు లోకమ
హేశ్వరః . కార్యకారణావస్థా దచేతనా ద్బద్ధా న్ముక్తాచ్చ చేతనాదీశితవ్యా త్సర్వ స్మాత్
న్నిఖిల హేయ ప్రత్యనీకా నవధి కాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణైక తానతయా నియమనైక
స్వస్వభావ తయాచ విసజాతీయ ఇతీతర సజాతీయతా మోహరహితో యోమాంవేత్తి స
సర్వైః పాపైః ప్రముచ్యత ఇతి ॥ ౩ ॥ ఏవం స్వస్వభావాను సంధా నేన భక్త్యుత్పత్తి వి
రోధి పాప నిరసనం విరోధి నిరసనా దేవార్థతో భక్త్యుత్పత్తించ ప్రతిపాద్యస్వైశ్వర్య
స్వకల్యాణ గుణగణ ప్రపంచాను సంధానేన భక్తి వివృద్ధి ప్రకారమాహ ॥ బుద్ధిర్మనసోనిరూ
పణ సామర్థ్యం . జ్ఞానం చిదచి ద్వస్తు విశేష విషయో నిశ్చయః .

కేనచి త్కర్మణేతి - కథ మండాధిపతే స్తదధీన స్వరూప స్థితి ప్రవృత్తి రితర సంసారి భిస్సా
జాత్య మిత్యత్రాహ - తస్యాపీతి - కర్మభావనా బ్రహ్మ భావనో భయ భావనేతి భావనాత్రయం - తే
షామపి భావనాత్రయ యోగాదికం భగవత్పరాశర శౌనకాదిభిః ప్రపంచితం - “ యథా హిరణ్యగర్భా
దీ ,, నుపక్రమ్య “ అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాః కర్మయోనయ ,, ఇతి - “ఆబ్రహ్మ స్తంబపర్యం
తా జగదంత ర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మ జనిత సంసార వశవర్తినః । యత స్తతో నతేధ్యానే ధ్యా
నినా ముపకారకా ,, ఇతి ప్రతిబుద్ధై రనుపాస్యత్వం భగవ దధీనత్వంచ పంచమ ఏవ వేదే సువ్యక్తం -
“ బ్రహ్మాణం శితికంఠంచ యాశ్చాన్యా దేవతా స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధాన సేవంతే యస్మాత్పరి మితం ఫ
లం । ఏతౌద్వౌ విబుధ శ్రేష్ఠౌ ప్రసాద క్రోధజౌస్మృతౌ । తదాదర్శిత పంథానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ,,
ఇత్యాదిభి - భావనా త్రయాన్వయేన సహ హిరణ్య గర్భస్య కార్యత్వాది సముచ్చయార్థశ్చ శబ్దః - స
నక సనత్కుమార రుద్రాది బ్రహ్మ కుమార వర్గమభిప్రేత్యాహ - తథాన్యేపీతి - అణిమాదీతి - “ అ
ణిమా మహిమాచ తథా లఘిమా గరిమాచ శిత్వ మైశ్వర్యం । ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యం చేత్యష్టైశ్వర్యాణియో
గయుక్తస్య ,, తానిచ కర్మాధీన భగవత్సంకల్పాధీనా న్యేవ రౌద్రస్యాణిమా ద్యైశ్వర్యస్య క్వచిద కృ
త్రిమ త్వోక్తి రపి జన్మ ప్రభృతి సిద్ధతామాహ - అన్యథా “ మహాదేవ స్సర్వ మేధే మహాత్మా హుత్వా
త్మానం దేవ దేవో బభూవే ,, త్యాదిభి విరోధాత్ - లోకశబ్దో లోక్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా సర్వసంగ్రా
హక ఇత్యభి ప్రాయేణాహ కార్యేతి - నిఖిలేత్యాదికం మహ చ్ఛబ్దస్యాభి ప్రేత వివరణం - నియమనైక
స్వభావ తయేతి ఈశ్వర శబ్దస్య (❋) భక్త్యుత్పత్తి వివృధ్యర్థే త్యత్ర వివక్షితం వివృణ్వ న్స్వో
క్తేన తత్ఫలితేనచ వక్ష్యమాణ ప్రకరణస్యచ సంగతి మాహ - ఏవ మితి - బుద్ధిజ్ఞాన శబ్దయోః పౌనరు
క్త్య పరిహారాయ బుద్ధిమత్వా జ్జ్ఞానాతీతి ప్రయోగానుసారేణ శక్తిలక్షణయా బుద్ధ్యతే నయేతి వ్యుత్ప
త్త్యావా హేతుకార్య పరతయా వ్యాఖ్యాతి - బుద్ధి ర్మనసో నిరూపణ సామర్థ్య మితిఅసంమోహాసక్త్యా
తద్ధేతు భూతం జ్ఞానమిహ వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ- జ్ఞానం చిదచిద్వస్తు విశేషవిషయోనిశ్చయఇతి.

శ్రీగీ॥మూ॥ ఽసంమోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః । సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో

శ్రీ గీ॥ భా॥ అసమ్మోహః పూర్వం గృహీతా ద్రజతాదే ర్విజాతీయే శుక్తికాదివస్తుని సజాతీయతా బుద్ధి నివృత్తిః - క్షమా మనో వికారహేతౌ సత్యవికృత మనస్త్వం - సత్యం యథా దృష్ట విషయం భూతహితరూపం వచనం తదనుగుణా మనోవృత్తి రిహాభిప్రేతా - మనోవృత్తి ప్రకరణాత్ - దమో బాహ్యకరణా నామనర్థ విషయేభ్యో నియమనం - శమోఽన్తఃకరణస్య తథా నియమనం - సుఖమాత్మాను కూలానుభవః - దుఃఖం ప్రతికూలానుభవః - భవోభవనం అనుకూలానుభవ హేతుకం మనసోభవనం.

బుద్ధిజ్ఞాన శబ్దయోరధ్యవసాయ మోక్షధీ విషయత్వేన వ్యాఖ్యానం శబ్దద్వయ సంకోచాది ప్రసంగాద నాదృతం - విజాతీయే సజాతీయతా బుద్ధి స్సంమోహః - తదుదాహరతి - పూర్వేతి - పూర్వం గృహీతాద్వా పరాది నిష్ఠతయానుభూతా దిత్యర్థః - ఇదంచస్మర్యమాణా ధ్యాసో దాహరణం - నకోపాఖ్య వికారాభావమాత్రేషు సుషుప్త్యాదిషు క్షమాశబ్దః - అపితుకోపహేతుషు సత్సుతదభావే తత్ప్రయోగ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - మనోవికారేతి - క్రోధహేతావా క్రోశతాడనాదా సత్యపీత్యర్థః - నను కథం హేతౌసతి తత్కార్యనివృత్తిః - తథాత్వే తస్య హేతుత్వమేవ హీయతే - ఉచ్యతే - నహ్యవశ్యం హేతౌసతి కార్యేణ భవితవ్యమితి నియమః - అపితు ప్రతిబంధక రహితాయాం సామగ్ర్యాం సత్యాం - అన్యథా ప్రత్యేకం హేతూనాం ప్రతిబంధానాంచ తత్తత్కార్యజనకత్వే కార్యస్య సదాతనత్వ సార్వత్రికత్వ ప్రసంగాత్ - నిత్య విభోశ్చ కారణస్యసద్భావాత్ - తదిహ కః క్షమాయాం విస్మయ ఇతి చేద్యథా మణి మంత్రాదిభి స్స్ఫోటసామగ్రీ స్తభ్యతే తథా ప్రబల వివేకాఖ్య ప్రతిబంధకేన కోపసామగ్ర్యా దుర్నివారాయాః స్తంభనాదితి భావః - వస్తు సత్యత్వస్య యథార్థ దర్శన మప్యపేక్షితం తథాపి యథాదృష్ట వచన మాత్రే వక్తు ర్నాపరాధః - భ్రమస్యదైవాగతత్వాదిత్యభిప్రాయేణ యథా దృష్టవిషయే త్యేకావదుక్తం - పరమార్థత్వేపి పరానర్థ హేతోః "సత్యంభూతహితంప్రోక్త" మిత్యాదిభిస్సత్యత్వ ప్రతిక్షేపాద్భూతహితరూపేతి విశేషితం - భావశబ్దస్య మనోవృత్తౌ ప్రసిద్ధిప్రకర్ష బలమగ్ర్యప్రాయ సయంచాభిప్రేత్య సత్యశబ్దస్యాత్ర లాక్షణికత్వమాహ - తదనుగుణేతి - శమదమ శబ్దయో రేకైక స్యోభయ నియమవాభి ధాన సామర్థ్యేపి పౌనరుక్త్య పరిహారాయ విషయభేదే వక్తవ్యే నియమన క్రమేణ దమ శమయో ర్బాహ్యాంతర కరణ విషయత్వోక్తిః - శాస్త్రీయేభ్యో నియమనస్య నిషిద్ధత్వా దనర్థ విషయేభ్య ఇత్యుక్తం - తథేతి అనర్థ విషయేభ్య ఏవ అనుకూలత్వమాత్రం ప్రతికూలత్వ మాత్రమేవచ సుఖదుఃఖయో ర్లక్షణం - తథాపి మనోవృత్తిరూపత్వ సిధ్యర్థమనుభవ శబ్దః - సుఖదుఃఖ భయాభయ మధ్యపతితత్వా ద్భవో భావ ఇత్యత్రాపి పరస్పర విరుద్ధార్థ విషయత్వం సంభవ దపరిత్యాజ్యం - తతశ్చభవాభావ శబ్దయోః ప్రత్యయభేదమాత్ర మేవ నత్వర్థ భేదః - తత్ర బాభావ ఇత్యేవ పదచ్ఛేదః - తయోరపి మనోవృత్తిరూపత్వం వక్తవ్యం - ప్రస్తుతయో రేవచ సుఖదుఃఖయో స్తద్ధేతుత్వ ముచితం - అతఏవ భవోద్భవ్యతా భావోఽభిప్రాయ ఇత్యాది పరవ్యాఖ్యానం మందం - తదేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ - అనుకూలేతి - భవన మిత్యర్థ మాత్ర వివక్షితః - అపవాద ప్రతియోగిత్వాత్ - అనవసాదానుద్ధర్షాహాసహేతావాక్యకారేణ "తల్లబ్ధిశ్చవివేక

శ్రీ॥గీ॥మూ॥భయంచాభయమేవచ ॥ ౪ ॥ అహింసాసమతాతుష్టి స్తపోదానం యశోఽయశః । భవన్తి భావా భూతానాం

శ్రీ॥గీ॥భా॥అభావఃప్రతికూలానుభవ హేతుకో మనసో ఽవసాదః - భయమాగామినో దుఃఖస్య హేతు దర్శనజందుఃఖం . తన్నివృత్తిరభయం - అహింసా పరదుఃఖాహేతుత్వం. సమతా ఆత్మని సుహృత్సు విపక్షేషు చార్థానర్థయో స్సమమతిత్వం. తుష్టిస్సర్వేష్వాత్మసు దృష్టేషు తోషస్వభావత్వం - తపశ్శాస్త్రీయో భోగ సంకోచరూపః కాయక్లేశః - దానం స్వకీయభోగ్యానాం పరస్మై ప్రతిపాదనం - యశో గుణవత్త్వాప్రథా- అయశో నైర్గుణ్యప్రథా. కీర్త్యకీర్త్య ఉగుణమనోవృత్తి విశేషా తథోక్తా - మనోవృత్తి ప్రకరణాత్ - తపోదానేచ తథా- ఏగ మాద్యాస్సర్వేషాంభూతానాంభావాః ప్రవృత్తినివృత్తిహేతవో మనోవృత్తయో

విమోకాభ్యాస క్రియా కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షేభ్య,,ఇతి- సుఖదుఃఖశబ్దాభ్యాం పౌనరుక్త్యవ్యుదాసాయ భయాభయశబ్దయో స్తద్విశేష విషయతాం దర్శయతి - ఆగామిన ఇతి - ఆగామి ప్రత్యవాయోత్ప్రేక్షా భయమితి లక్షణేపి తస్యైవజ్ఞానవిశేషస్య ప్రతికూలరూపత్వాద్దుఃఖత్వం. నహ్యన్యో దుఃఖాఖ్యో గుణోస్తి ద్దర్శనే-పరదుఃఖాహేతుత్వ మిత్యత్ర దుఃఖశబ్దే నాహితం వివక్షితం - చికిత్సాదాహి తరూప దుఃఖ కరణస్య హింసాత్వాభావాత్ - ప్రపంచితం చైతత్ప్రాగేవ- అభయాహింసయోరభావరూపయోర పి భావాంతరత్వ వేషేణ మనోవృత్తిరూపత్వం భావ్యం - సమత్వప్రకారేషు బహుషుసత్స్వపి హింసానిషేధప్రసంగా ద్ధింస్యవిషయభూత శత్రుస్మృతి ర్జాతా - తతశ్చ ద్వేషాద్యభావేన శత్రు మిత్రాది సామ్యం ప్రదేశాంతరప్రపంచిత మిహ వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ . ఆత్మనీతి - ‘‘సమమతి రాత్మసు హృద్విపక్షపక్ష,,ఇతి భగవత్పరాశర వచనమిహ తత్త్వజ్ఞైస్స్మరితం. అర్థానర్థయోరితిఆత్మార్థపరార్థయోరాత్మానర్థ పరానర్థయోశ్చేత్యాది భావ్యం - తుష్టేస్సమతాసహపాఠాత్. శత్రూణాంసమృద్ధిమతామపి సంగ్రహణీయ సర్వశబ్దః - సర్వత్ర సంతోషఏవహ్యాత్మన స్స్వారసికః ప్రాప్తః - ప్రాతికూల్య భావనాద్యుపాధ్యధీనంహి వైరాదిక మిత్యభిప్రాయేణ సంతోషస్వభావత్వ మిత్యుక్తం - ఇదంచ మైత్ర్యాదిషు చతుర్షు ముదితాఖ్య చిత్తపరికర్మణ ఉపాధ్యాయమావి మూలక్లేశస్య తపస్స్వవ్యవచ్ఛేదాయోక్తం- శాస్త్రీయ ఇతి- శాస్త్రీయస్యైవ భోగసంకోచస్యవ్యాధ్యాదివశాదక్లేశాత్మకత్వే తపస్త్వం నాస్తీతివ్యంజనాయ కాయక్లేశ ఇత్యుక్తం - దానే పరకీయానాం స్వకీయానామపి హేయభూతానాం వ్యవచ్ఛేదాయ స్వకీయ భోగ్యానామిత్యుక్తం - పరస్మై ప్రతిపాదనం పరస్వత్వాపాదన మిత్యర్థః . అయశశ్శబ్దేన నఞో విరోధిపరత్వం ప్రయోగప్రకర్షసిద్ధమాహ - నైర్గుణ్యప్రథేతి - సదోషత్వ ప్రథేత్యర్థః - ప్రథా మాత్ర ముభయసాధారణం - అతో గుణవత్వ నైర్గుణ్యాభ్యాం విశేషణం పితచ్ఛేత్యాదికం . పూర్వవత్సిద్ధమవలోకితకేనాహ- తపో దానేచ తథేతి- మనోవృత్తివిశేషా విత్యర్థః - ఉక్తమాత్రవ్యవసాయోప లక్షణతామభి ప్రేత్యాహ- ఏవమాద్యా ఇతి - అభిప్రాయేపి భావశబ్దప్రయోగాదత్ర భావశబ్దస్యమనోవృత్తి విషయతా- సర్వేషాం కర్మకరణాదీనాంప్రవృత్తేస్స్వాధీనత్వేపిమనోవృత్త్యుదాహరణంప్రాకరణికభక్తిరూపమనోవృత్తేరపిస్వసంకల్పమూలత్వజ్ఞాపనార్థం-। ప్రవృత్తినివృత్త్యోః స్వాధీనత్వేకమిత్యర్థమాహ- ప్రవృత్తినివృత్తిహేతవఇతి-

శ్లో॥ మత్తఏవ పృథగ్విధాః ॥ ౫ ॥ మహర్షయస్సప్తపూర్వే చత్వారో మనవస్తథా। మద్భా
వా మానసాజాతా యేషాంలోక

శ్రీ భా॥ మత్తఏవ మత్సంకల్పాయత్తా భవంతి ॥ ౫ ॥ సర్వస్య భూత జాతస్య సృష్టిస్థిత్యోః ప్రవ
ర్తయితారశ్చ మత్సంకల్పాయత్త ప్రవృత్తయ ఇత్యాహ - పూర్వే సప్తమహర్షయోఽతీ
త మన్వంతరేయే భృగ్వాదయ స్సప్తమహర్షయో నిత్యసృష్టి ప్రవర్తనాయ బ్రహ్మణో మ
న స్సంభవాః నిత్యస్థితి ప్రవర్తనాయ యేచ సావర్ణికానామ చత్వారో మనవః స్థితాః -
యేషాం సంతానమయే లోకే జాతా ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః ప్రతిక్షణమా ప్రళయాదపత్యా
నాముత్పాదకాః పాలకాశ్చ భవంతి - తే భృగ్వాదయో మనవశ్చ మద్భావాః మమయోభా
వః సఏవ యేషాంభావస్తే మద్భావాః మన్మతేస్థితాః -

మత్త ఏవేత్యత్ర పరోక్త సన్నిధి మాత్రాదివ్యుదాసాయ పంచమ్యవగతం హేతుత్వం వ్యాపారముఖేనేత్యా
హ-మత్సంకల్పేతి- పృథగ్విధానాం పరస్పర విరుద్ధానామప్యహమేకో హేతురిత్యేవకారాభిప్రాయః (*)
సృష్టిస్థితి హేతుతయా ప్రసిద్ధేషు మహత్స్వపి హేతుభూతేషు స్వతంత్రత్వ శంకానకార్యా- అన్యసం
కల్ప ప్రసూతేష్వపి మత్సంకల్ప మూలత్వమనుసంధేయ మిత్యస్యోదాహరణ తయా మహర్షయ ఇత్యు
చ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - సర్వస్యేతి - ‹‹ యేషాంలోక ఇమాః ప్రజా ›› ఇత్యే తదభి ప్రేతకథనం
సర్వస్య భూత జాతస్యేత్యాది - సృష్టిస్థిత్యో రితి మహర్షిషు మనుషుచక్ర మాదన్వేతవ్యం - సప్త ర్షీ
ణాం పూర్వత్వ విశేషణ వివక్షిత మాహ - అతీత మన్వంతర ఇతి - భృగ్వాదయ ఇతి మహర్షీణాం
భృగురహమితి తత్ప్రాధాన్యత్వంహి వక్ష్యతే - ‹‹ సప్త బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయంగతా ›› ఇ
త్యాది స్మరణాయ సప్తశబ్దః - అత్రేయ ప్రవరణే వరణీయానాం గోత్రాణాం ప్రవర్తయితార ఇత్యభి
ప్రాయేణాహ - నిత్యసృష్టి ప్రవర్తనాయేతి - బ్రహ్మణో మనస్సంభవా ఇతి. సౌహార్దేః‹‹సమా
నసాన్ సప్తపుత్రానసృజ›› దిత్యాది నైమిత్తిక సృష్ట్యాది వ్యవచ్ఛేదాయ నిత్యశబ్దః - నను బ్రహ్మాదివసేవ
తుర్దశ మనవః క్రమాదధి కుర్వంతి - ఏకస్మిన్ మన్వంతరే ఏకఏవ తతః-కథంచత్వార ఇత్యత్రాహ - యే
చసావర్ణికా నామేతి - ‹‹ బ్రహ్మసావర్ణో, రుద్రసావర్ణో, ధర్మసావర్ణో, దక్షసావర్ణ ›› ఇ
తి దక్షస్యదుహితరిత్రైశ్చతుర్భిర్మానసా జనితాః - మద్భావా ఇత్యేతావ దత్ర విధేయః - అన్యత్సర్వం
పురాణాది సిద్ధమనూద్యత ఇతి జ్ఞాపనాయ యచ్ఛబ్దః - సంతానమయ ఇతి జనఃలోకః ప్రోక్తఇతి పాఠా
ల్లోకోత్ర సంతానః - యేషాంలోకే జాతా యత్పుత్ర పౌత్రాదిభ్యో జాతా ఇత్యర్థః - ఇమాఇతినిర్దే
శః కాలాంతర వర్తినిత్య సృష్టేరపి సంగ్రాహకః - నతు వ్యుదాసకః - ఈశ్వరస్య సర్వత్రాప్యపరోక్షత్వా
దిత్యభి ప్రాయేణాహ - ప్రతిక్షణమా ప్రళయాదితి - ఉత్పాదకాః పాలకాశ్చేతి మహర్షీణాం మనూ
నాంచ యథాక్రమ నిర్దేశః - ఉత్పాదికా ఇత్యాది స్త్రీలింగపాఠేతు తత్తత్ప్రజాభి మానాథాసంభవ మ
న్వయః - మమయో భావస్స ఏవ యేషాం భావఇతి భావసామానాధికరణ్యే ఫలితోక్తిరియం మధ్యమపద
లోపీ సమాసః - రాజ్ఞోభావ ఏవ కింకరస్య భావఇతి వదభి ప్రాయ సామ్యాపేక్షయాయం వ్యప దేశ
ఇతి దర్శనాయవ - మన్మతే స్థితా ఇతి. స్వాభిప్రాయ్యాదభి ప్రాయ సామ్యం భృత్యాని వచ్ఛద్ధి పూర్వానూ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఇమాః ప్రజాః ॥ ౬ ॥ ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమయో వేత్తి తత్త్వతః । సోఽవికంప్యేన యోగేన యుజ్యతే నాత్రసంశయః ॥ ౭ ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥మత్సంకల్పానువర్తిన ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ విభూతిః ఐశ్వర్యం - ఏతాం సర్వస్య మదాయత్తోత్పత్తి స్థితి ప్రవృత్తిరూపాం విభూతిం మమ హేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణ రూపం యోగంచ యస్తత్త్వతో వేత్తిసోఽవికంప్యేనా ప్రకంప్యేన భక్తియోగేన యుజ్యతేనాత్రసంశయః- మద్విభూతి విషయం కల్యాణగుణ విషయంచ జ్ఞానం భక్తియోగ వర్ధన మితిస్వయమేవప్రత్యేష్యసీత్యభి ప్రాయః ॥ ౭ ॥ విభూతి జ్ఞాన విపాక రూపాం భక్తి వృద్ధిం దర్శయతి । అహం సర్వస్య విచిత్ర చిదచిత్ప్రపంచస్య ప్రభవః ఉత్పత్తికారణం సర్వం మత్త ఏవ ప్రవర్తత ఇతీదం మమస్వాభావికం నిరంకుశైశ్వర్యం

వర్తన మాత్రంచ వ్యుదస్యతి- మత్సంకల్పానువర్తిన ఇతి (❋) ఏతాం విభూతిం యోగం చేతి పూర్వోక్తార్థస్య బుద్ధిస్థ క్రమేణానువాదః - స్వకల్యాణేత్యాది సంగ్రహ శ్లోకత్వయమేవార్థో యథాక్రమ ముక్తః - తదను సారేణ పదార్థ వాక్యార్థ మాహ - విభూతి రైశ్వర్య మిత్యాదినా - సర్వస్యమదాయత్తోత్పత్తి స్థితి ప్రవృత్తితారూపాం విభూతి మితి తన్నిరూప్యత్వా త్తత్తత్సామానాధి కరణ్యము త్పత్తి స్థిత్యోరపి సంకల్పా ధీనత్వా న్నియమన విషయత్వం - ప్రవృత్తి రిహ స్వకార్యార్థ వ్యాపారః - స్పందాదేరసార్వత్రి కత్వాత్ - ''విభూతి ర్భూతి రైశ్వర్య''మితి నైఘంటుకాః. విభుశబ్దశ్చ నియంతరి ప్రయుక్తచరః ఏ అతో విభవన మిహ నియమన మేవవక్తి - నత స్యభావార్థతా స్వారస్యా దనపవాదాచ్చవస్త్వంతర సామా నాధి కరణ్య వద్విభూతి శబ్దేపితు నియంతవ్య విష యతా వక్ష్యతే - యుజ్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఉభయ లింగత్వ మిహయోగ ఉక్తః - ఈశ్వరేఽనీశ్వర స్వభావభూత పారతంత్ర్య మఖిలాజ్ఞానా ద్యారోపమ నీశ్వరేచే శ్వరాధీన స్వాతంత్ర్యాదేస్స్వతస్సిద్ధత్వా ద్యారోపంచపరిత్యజ్యేతి తత్త్వత ఇత్యస్య భావః . అవికంప్యే నేత్యత్ర స్వతః కంపరాహిత్య మాత్ర వ్యుదాసేన బాధకశతైరప్య విచాల్యత్వంచ దర్శయితుం అప్రకం ప్యేనేత్యుక్తం - పూర్వాపర పరామర్శా దుపాసకాన్విత యోగ శబ్దస్య యోగ విశేష నిష్ఠతామాహ - భక్తియోగేనేతి - శాస్త్ర సిద్ధస్యా ప్యర్థస్య సాక్షాత్కారే సత్యేవ స్యాత్యంత వైశద్య మిత్యభి ప్రాయేణ నాత్రసంశయ ఇత్యస్యాశయం విశదయతి . మద్విభూతీతి (❋) ఉక్తార్థస్యా నంతర ముదాహరణ ప్రదర్శన ముఖేన ప్రపంచనం క్రియత ఇత్యభి ప్రాయే ణాహ - విభూతి జ్ఞానేతి - తదేవహిజ్ఞానం భక్తిరూపేణ పరిణమత ఇత్యభి ప్రాయేణ విభూతి జ్ఞాన విపాక రూపత్వోక్తిః . అసంకోచాత్కార్య భూత బ్రహ్మాది సమస్త గోచరః సర్వశబ్ద ఇత్యభి ప్రాయేణ విచిత్రే త్యాదిక ముక్తం - ప్రభవ శబ్దస్యాత్రోత్పత్తి క్రియాదిమాత్ర పరత్వ వ్యుదాసాయాహ - ఉత్పత్తికారణమితి - అత్రవక్ష్యమాణ ప్రకారేణ సృష్ట్యుపయుక్త కల్యాణగుణ యోగోపి గర్భితః - బ్రహ్మా దేరపి స్వప్రవృత్తి ష్వర్థం మదధీనమితి మత్తస్సర్వమిత్యనేన వివక్షితమిత్యభి ప్రాయేణాహ . సర్వంమత్త ఏవేతి - పూర్వోక్త విభూత్యాద్యనువాద రూపతాం దర్శయతి-ఇతీద మిత్యా దినా . స్వాభా విక నిరం కుశ శబ్దాభ్యాం

శ్రీగీ॥ మూ॥ ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః ॥ ౮ ॥ మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ ॥ ౯ ॥

శ్రీ గీ॥ భా॥ సౌశీల్యసౌన్దర్యవాత్సల్యాది కల్యాణగుణగణయోగం చ మత్వా బుధా జ్ఞానినో భావసమన్వితా మాం సర్వకల్యాణగుణాన్వితం భజన్తే. భావో మనోవృత్తివిశేషః - మయి స్పృహయాళవో మాం భజన్త ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కథమ్ ॥ మచ్చిత్తాః మయి నివిష్టమనసః మద్గతప్రాణాః మద్గతజీవితాః మయా వినాత్మధారణమలభమానా ఇత్యర్థః - స్వైః స్వైరనుభూతాన్ మదీయాన్ గుణాన్ పరస్పరం బోధయన్తో మదీయాని దివ్యాని రమణీయాని కర్మాణి చ కథయన్తస్తుష్యన్తి చ రమన్తి చ. వక్తారస్తద్వచనేనానన్యప్రయోజనేన తుష్యన్తి శ్రోతారశ్చ తచ్ఛ్రవణేనానవధికాతిశయప్రియేణ రమన్తే ॥ ౯ ॥

అన్యావీశేశ్వర వ్యవచ్ఛేదాయ శ్రుతిసిద్ధాహేతుసాధ్యత్వానవధికత్వోక్తిః - వక్త్రరూపావతారసా ఽభ్యుపరాస్మచ్ఛబ్దాభిప్రేతం మాం భజన్త ఇతి. ఉచ్యమానభజనస్యాత్యన్తోపయుక్తం యోగశబ్దార్థమాహ - సౌశీల్యేత్యాదినా - సౌశీల్యవాత్సల్యేతి దివ్యాత్మగుణవర్గస్య ప్రదర్శనార్థం. సౌన్దర్యేత్యాకర్షకతమ దివ్యమఙ్గలవిగ్రహగుణవర్గస్య- బుధశబ్దేనాత్ర ప్రకృతజ్ఞానవిశేషవన్తః ప్రాగుక్తా మహాత్మానో వివక్షితా ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞానిన ఇత్యుక్తం - మత్వా భావసమన్వితా ఇత్యన్వయః - ఏవంవిధజ్ఞానస్య భక్తిసాధనత్వే తాత్పర్యాన్మామిత్యనేనాత్ర భజనదశానుసంధేయగుణగణవిశిష్టస్వరూపం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - సర్వకల్యాణగుణాన్వితమితి - అనేకార్థస్య భావశబ్దస్య ప్రకృతానుగుణమర్థమాహ- భావో మనోవృత్తివిశేష ఇతి- తమేవ విశేషం విశదయతి- మయి స్పృహయాళవ ఇతి. (*) భావసమన్వితత్వప్రపఞ్చనమేవానన్తరం క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణ తదాకాఙ్క్షాం దర్శయతి - కథమితి- భక్తిపరిపాకక్రమవిశేషసిద్ధాకారప్రదర్శనం మచ్చిత్తా ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిర్విశేషణైః క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణ మయి నివిష్టమనస ఇత్యాదికముక్తం - మద్గతప్రాణా ఇత్యస్య తాత్పర్యప్రదర్శనాయ పర్యాయం తావదాహ . మద్గతజీవితా ఇతి - భక్తగతస్య జీవితస్య కథం తద్గతత్వమిత్యత్రాహ - మయా వినేతి - బోధనకథనశబ్దయోరేకవిషయత్వే పౌనరుక్త్యాద్విషయభేదో వాచ్యః. తత్ర చ బోధయన్త ఇత్యనేన అజ్ఞాతాకారజ్ఞాపనం కథయన్త ఇత్యనేన చేతివృత్తవర్ణనం చ స్వరసతః ప్రతీయత ఇత్యభిప్రాయేణ స్వైః స్వైరిత్యాదికముక్తం- దివ్యానీత్యతిమానుషత్వప్రయుక్తాద్భుతత్వం వివక్షితం . తస్యైవ భోగ్యత్వం రమణీయానీత్యనేనోక్తం. తుష్యన్తి రమన్తి చేత్యనయోర్ద్వయోరపి కథకవిషయత్వే నాతిభిన్నార్థతయా మన్దప్రయోజనత్వాత్ క్వచిత్కథకవిషయత్వమన్యస్య కథనాక్షిప్తశ్రోతృవిషయత్వం చ యుక్తం. తత్ర చ స్వప్రయోజనాన్తరసాధకపరప్రీత్యర్థం హి లోకే కథాప్రయోగో దృష్టః - తోషశబ్దశ్చాధికస్పృహానివృత్త్యర్థః - తతోఽత్ర తుష్యన్తీత్యనన్యప్రయోజనకథకవిషయం పారిశేష్యాద్రమన్తీత్యస్య శ్రవణమాత్రత్వం లబ్ధం - తుష్యన్తి చ రమన్తి చేత్యనయోర్మచ్చిత్తా ఇత్యాద్యుక్తైకకర్తృకత్వం కథనశ్రవణయోరేకస్మిన్నేకకాలభేదేన సమ్భవాన్న పరిత్యక్తం- తదేతదఖిలమభిప్రేత్యాహ- వక్తార ఇత్యాది -(*) రమన్త ఇత్యన్తం భగవద్గుణవిభూతిజ్ఞానస్య భక్త్యుత్పత్తివివృద్ధిహేతుత్వముక్తం. ఈదృశవివృద్ధభక్తైర్భగవత్ప్రాప్తి

శ్రీగీ॥ మూ॥ తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామి బుద్ధియోగంతం యేన మాముపయాంతి తే ॥౧౦॥ తేషామేవానుకంపార్థమహమజ్ఞానజంతమః । నాశయామ్యాత్మభావస్థోజ్ఞానదీపేనభాస్వతా॥౧౧॥

శ్రీగీ॥ భా॥ తేషాంసతతయుక్తానాంమయిసతతయోగమాశంసమానానాంమాంభజమానానామహంతమేవ బుద్ధియోగంవిపాకదశాపన్నంప్రీతిపూర్వకందదామి- యేనతేమాముపయాంతి॥౧౦॥ కించ॥ తేషామేవానుగ్రహార్థమహమాత్మభావస్థస్తేషాంమనోవృత్త్యా విషయతయావస్థితోమదీయాన్ కల్యాణగుణగణాంశ్చావిష్కుర్వన్మద్విషయజ్ఞానాఖ్యేనభాస్వతాదీపేనజ్ఞానవిరోధిప్రాచీనకర్మ రూపాజ్ఞానజం మద్వ్యతిరిక్త విషయ ప్రావణ్యరూపమ్పూర్వాభ్యస్తంతమోనాశయామి॥౧౧॥

పూర్వ భావి విశదతమ సాక్షాత్కారరూపావస్థా విశేష హేతుత్వం భగవత్ప్రసాదా వాంతర వ్యాపారక ముచ్యతే- తేషామితి. మయిసతతయోగమాశంసమానానామితి- నహిసతతంసమాధానరూపోయోగశ్శక్యః - సతతశబ్దేన ప్రతిదిన వివక్షాచ నస్వారసికీ- నచప్రాప్తిరూప సతత యోగ ఇదానీం వృత్తః - అత ఆశంసార్థత్వ మేవయుక్తమితి భావః - తమేవేతి - ఆశంసా విషయాంతర్గత మేవేత్యర్థః - సతత యోగాశంసయైవ భజనేప్రీతిరూపత్వస్య ఫలితత్వాత్ప్రీతి పూర్వక మిత్యస్య భజ నాన్వయే ప్రయోజనం మందం - దదామీత్యనేనాన్వయేతు భజనావాంతర వ్యాపారకథనరూపేణ పరమోదారత్వాది భగవద్గుణగణప్రకాశనేనచమహాప్రయోజన మిత్యభిప్రాయేణ ప్రీతిపూర్వకం దదామీత్యన్వయ ఉక్తః - మాముపయాంతీ త్యత్రా పరామృష్టపదపదార్థైరైక్యాపత్తి ర్వ్యాఖ్యాతా - (*) ఉక్తబుద్ధియోగోత్పత్తి ప్రతిబంధ నిరసనం తేషామేవేతి శ్లోకేనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - కించేతి - అనుకంపాశబ్దేనాత్రఅనిష్టనివృత్తి పూర్వకేష్టప్రాప్తిహేతు ర్మదనుగ్రహ ఏవేతి వక్ష్యమాణప్రసాద విశేషోవివక్షితః - సహజకారుణ్యమాత్రపరత్వేఽర్థ శబ్దస్యవ్యర్థత్వా దిత్యభిప్రాయేణోక్తం - అనుగ్రహార్థమితి - అత్రాహంశబ్దే నానుగ్రహోపయుక్తజ్ఞానశక్తికరుణా దివ్యమంగళవిగ్రహాది విశిష్ట స్వరూపం వివక్షితం - మనోవృత్త్యేతి - ఆత్మభావ శబ్దస్యాత్రాత్మత్వ స్వస్వభావాది పరత్వేఽధిక ప్రయోజనం నాస్తి - మనోవృత్తివిషయత్వంతు బుద్ధియోగస్యాత్యంతోపయుక్త మితిభావః - వ్యాప్తస్యేశ్వరస్య కీదృశీయమపూర్వా స్థితి రిత్యత్రోక్తం . విషయతయేతి - దీపతయారూపితస్య జ్ఞానస్య భాస్వరత్వం పరితఃప్రకాశనం . తచ్చప్రకార విశేష ప్రకాశనం భవితుమర్హతీతి తథావిధ విశదాను భవాదజ్ఞాననివృత్తిః - శబ్దాది ప్రాకృత గుణ ప్రావణ్యనివృత్తిశ్చే త్యభిప్రాయేణాహ - మదీయాన్కల్యాణగుణగణాంశ్చావిష్కుర్వన్నితి - హేతుకార్యభావేన వ్యపదేశాదజ్ఞాన తమశ్శబ్దయోరత్రార్థాంతరంవాచ్యం - కర్మణిచజ్ఞానవిరోధిత్వే నాజ్ఞానశబ్దః- యథోక్తమవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యేతి- కర్మ జన్యం భగవత్సాక్షాత్కార రూప ప్రకాశప్రతిబంధకం చ తమోఽర్థస్వభావా ద్విషయాంతరప్రావణ్యమేవ. నిరతిశయభోగ్యభగవజ్జ్ఞానస్య భోగ్యాంతరప్రావణ్య నివర్తకత్వంయుక్తం - "స్థితేరవింద" ఇత్యాది న్యాయాత్తదభిప్రేత్యోక్తం- జ్ఞానవిరోధీత్యాది-తమశ్శబ్దేన తమోనివృత్తిలక్షణాదిపక్షోఽప్యనేన నిరస్తః - యద్యపి విషయ ప్రావణ్య నివృత్తిపూర్వకం భజనం - తథాపి సంస్కారశేషా దనువృత్తంసూక్ష్మంప్రావణ్యమిహభజనవినాశ్యతయోక్తమితి నాన్యోన్యాశ్రయః. (*)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పరంబ్రహ్మ పరంధామ పవిత్రం పరమంభవాన్ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవం సకలేతరవిసజాతీయం భగవదసాధారణం శృణ్వతాం నిరతిశయానందకల్యాణగుణగణయోగం తదైశ్వర్యం విశేషించ శ్రుత్వా తద్విస్తారం శ్రోతుకామః అర్జున ఉవాచ ।
పరంబ్రహ్మ పరంధామ పరమం పవిత్ర మితియం శ్రుతయో వదంతిసహి భవాన్ "యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి, యత్ప్రయం త్యభిసంవిశంతి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ, తద్బ్రహ్మేతి, బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం, సయోహవై తత్పరంబ్రహ్మ వేదబ్రహ్మైవభవతి" తి - తథా పరంధామ, ధామశబ్దో జ్యోతిర్వచనః.

పరంబ్రహ్మేత్యాదేరమృత మిత్యంతస్యఅర్జునవాక్యస్యపూర్వోత్తర సంగతిందర్శయతి-ఏవ మితి-యోగమజమిత్యాన్యనుసంధానే నోక్తం-సకలే తరేత్యాది - "తుష్యంతి చరమంతి చేత్య నేనోక్త మాహ - శృణ్వతాం నిరతిశయానంద జనక మితి- విస్తరేణాత్మనో యోగం విస్తరస్యమ ఇతి ప్రష్టృప్రతివక్తృభ్యాం విస్తరశబ్ద ప్రయోగేపి వక్ష్యమాణ స్యార్థ ప్రపంచ రూపత్వాచ్ఛబ్ద ప్రపం చోప లక్షితా ర్థ ప్రపంచేత్రత్య విస్తర శబ్దస్య తాత్పర్య మితి దర్శయితుం తద్విస్తారం శ్రోతు కామ ఇత్యుక్తం - విస్తారంశ్రోతు కామశ్చార్జున స్సంగ్రహోక్తస్యార్థస్య ప్రతిపన్నతాం - తస్య సత్యత్వా ధ్యవసాయేనానుసూయుతాంచ దర్శయతి - పరం బ్రహ్మేత్యాదిభిః - అత్రతావత్ భవానితి ప్రథమాంతత్వా దాహు రిత్యుత్తరత్రనసంబంధః - పరంబ్రహ్మేత్యాదీనాం ప్రాథమ్యాదినోద్దేశ్యత్వం భవానిత్యస్యచవిధేయత్వం ప్రతీతం-ఉద్దేశ్యస్యచ పూర్వమేవ సిద్ధిరపేక్షితా- తదాహయంశ్రుతయో వదంతి - సహి భవానితి- శ్రిష్వపిక్రమాచ్ఛ్రుతీ రుదాహరతి - తత్రయతోవాఇత్యుపాస్యబ్రహ్మలక్షణ వాక్యం- తత్పరోవా దేనోపాస్యం బ్రహ్మైవ ప్రాప్యమితి ప్రదర్శనాయ పరశబ్ద విశేషణ సిద్ధమేవ బ్రహ్మవిదితి వాక్యముపాత్తం - ఉభయత్రాస్ఫుటంవాక్యం సయోహేతి - బ్రహ్మైవ భవతీత్యేత చ్ఛారీరక భాష్యే వ్యాఖ్యాతం-ప్రకారైక్యేచ తత్వ వ్యవహారో ముఖ్యఏవ- యథా సోయం గౌరితి - బ్రహ్మాత్యంత సామ్యా ద్బ్రహ్మ వ్యపదేశో ముఖ్య ప్రాయ ఇత్యర్థః - సోయం గౌరితి దృష్టాంతోపి సాధర్మ్య మూల వ్యపదేశ విషయః- యద్వా, బ్రహ్మైవభవతీత్యత్రాప్యేవకార ఇవ శబ్దార్థో విస్యాదితి కేచిత్ - ఇవవద్వైవ మేవేతి నిఘంటు సద్భావత్ - "వైష్ణవం వామనమాలభేత- స్పర్ధమానో విష్ణురేవ భూత్వేమాన్ లోకానభిజయతీ,, త్యాది ప్రయోగ సద్భావాచ్చన హ్యత్ర పశుయాగ మాత్రేణ విష్ణురేవా సౌజాతః-నాపి స్పర్ధమానస్య మోక్షాధి కారః - సచ విష్ణురేవ భవతీతి తావదేవ ఫలం నిర్దిష్టం - కింతు ఇమాన్ లోకా నభిజయతీతి సాంసారిక ఫలముక్తం - అతః పరాక్రమాది గుణ యోగేన విష్ణురివ భూత్వేమాన్ లోకానభిజయ తీతి వాక్యార్థ ఇతి - అతో బ్రహ్మైవభవతీతి సాధర్మ్య హేతుకం సామానాధికరణ్యం- "పరమంసామ్యముపైతీ,,తిహి శ్రుతిః - వక్ష్యతి చమమ సాధర్మ్య మాగతా ఇతి-శ్రుతి ప్రదర్శ నార్థం విషయ ముపాదాయ శోధయతి- తథే త్యాదినా - సామానాధికరణ్యప్రయోగా ద్వస్త్వంతర సామానాధికరణ్యసహపాఠాధావాద్భగవతిసత్త్వచ్ఛ్రుతి ప్రతిపాదితపరత్వ ప్రకార వ్యంజనే తాత్పర్యాచ్చ - అత్ర ధామ శబ్దస్య స్థానాది పరత్వమ యుక్త మిత్యభిప్రాయేణాహ - ధామశబ్దో జ్యోతి ర్వచనఇతి - విష్ణు సంజ్ఞం సర్వాధారం ధామేత్యాది ధామశబ్ద ప్రయోగేపి

శ్రీ॥గీ॥తూ॥ (పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజంవిభుం ॥ ౧౨ ॥ ఆహుస్త్వామృషయ స్సర్వే)

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పరంజ్యోతిః కథయదతః పరోదివో జ్యోతిర్దీప్యతే, పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే, తందేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః- తథాచ- పరమం పవిత్రం పరమంపావనం- కల్మషాశ్లేష వినాశకరంచ- యథా పుష్కర పలాశ ఆపోనశ్లిష్యంత ఏవ మేవం విదిపాపంకర్మ నశ్లిష్యతే- తద్యథేషీకా తూల మగ్నౌప్రోతం ప్రదూయేతైవగ్ం హాస్యసర్వేపాప్మానః ప్రదూయంతే- నారాయణ పరం బ్రహ్మతత్వం నారాయణః పరః - నారాయణ పరో జ్యోతి రాత్మా నారాయణః పరః,, ఇతిహి శ్రుతయో వదంతి- ఋషయశ్చ సర్వే పరావర తత్వ యాధాత్మ్య విదస్త్వామేవ శాశ్వతం దివ్యం పురుషమాది దేవ

పరంధామేతి విశేషణా దర్శనా త్పర్యాయాన్వయ ముఖేన తత్ప్రదర్శ యతి - పరంజ్యోతిరితి . అథ యదత ఇత్యాది వాక్యైనా ప్రాకృత లోకాది విశిష్టత్వం . ‘‘ పాదోస్య సర్వా భూతానీ ,, త్యాదివ్యపదేశ వశసిద్ధ పురుషసూక్త ప్రకరణై కార్థ్యాచ్చ సమీహిత మఖిలం సిద్ధం-పరంజ్యోతి రుపసంపద్యేతివాక్యేన ముక్త ప్రాప్యత్వాదికం - ‘‘పరంజ్యోతి,,రితి విశిష్ట ప్రయోగశ్చ సిద్ధః - ‘‘తందేవా జ్యోతిషాం జ్యోతి ,, రిత్యాదినా దేవోపాస్యత్వ ముఖేన జ్యోతిషాం జ్యోతిష్ట్వేనచ పరత్వ మర్థాలబ్ధం - భగవ దసాధారణం పరమ శబ్దవిశేషితం పావనత్వం దర్శయితుంపవిత్ర శబ్దస్యాత్ర సంజ్ఞాత్వ వ్యుదాసాయాహ - పరమం పావనమితి - నాశకర మిత్యత్ర కల్మష శబ్దో బుధ్యా విపర్యాస్యాను సంధేయః - ప్రదూయంతే నశ్యంతీత్యర్థః- సూత్రంచ ‘‘తదధిగమ ఉత్తర పూర్వాఘయోర శ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశా,,దితి- తత్వనిర్ణయైక తత్పర నారాయణానువాక వాక్యాని పరబ్రహ్మత్వాదికం భగవా నితి నిర్దిష్ట దేవతా విశేషస్యైవ సంపాదయతి - నారాయణేతి . అనయో ర్వాక్యయోః ప్రథమా నారాయణ శబ్దాలుప్త విభక్తికా-తత్వం నారాయణః పర ఇత్యాది సహపాఠ వశా ద్వ్యస్తత్వం ప్రథమాం తత్వంచప్రాప్తం- తత్రైవ సవిభక్తికతయా శ్రుత్యంతరే ధీయతే- ‘‘నారాయణః పరం బ్రహ్మే,,త్యాది- ఏతేనపంచమీ సమాసతాంవదత భగవద్ద్వేషీ ప్రత్యుక్తః - సర్వశ్రుతి స్మృతి సూత్రన్యాయ విరోధాచ్చ. ఇతిశ్రుతయో వదంతీ త్యత్ర యశోవా ఇమానీ త్యాదిక మఖిలమన్వేతవ్యం- మధ్యే తత్తదర్థ వైశద్యాయావాంతర వాక్యం- (✱) ఏవం శ్రుతిసిద్ధార్థః - స్మృతీతిహాస పురాణాదు మాన మహర్షి వచనా ద్భృశ వద న్యానపేక్ష సర్వజ్ఞవచనాచ్చ సిద్ధఇత్యాహ . పురుషమితి సార్థేన. సర్వశబ్దేనావిగీతత్వం వివక్షితం . పరావర తత్వ యాథాత్మ్య విద ఇతి ఋషిశబ్దాభి ప్రేతోక్తిః . తేనాప్తతమత్వము క్తంభవతి-త్వా మిత్యే తద్వ్యవచ్ఛేదా విశేషాంతర వ్యుదాసార్థ మిత్యభి ప్రాయేణ త్వామేవేత్యుక్తం- యద్వా,అవతీర్ణంత్వామేవేత్యర్థః. శాశ్వతం నిత్యందివ్యం పరమ వ్యోమ నిలయం పురుషం పరాత్పరం - పురిశయం పురుష మీక్షత ఇత్యాది ప్రతిపాదితం - శాశ్వతం దివ్యం పురుష మితి వ్యుత్క్రమో పాదానం దివివర్తమానస్య పురుషస్య పురుష సూక్తోదితామృత త్రిపాద్విభూతి విశిష్ట వేషేణ శాశ్వతత్వ మిహ వివక్షిత మితి వ్యంజనార్థం- ఆదిశ్చాసౌ దేవశ్చేత్యాది - దేవః జగత్కారణ భూతః . క్రీడా రూప జగద్వ్యాపార శ్చేత్యర్థః - స్మరంతిచ ‘‘ క్రీడతో బాలక స్యేవ - క్రీడాహరే రిదం సర్వం - బాలః క్రీడన కైరివ ,, తి- సూత్రి తంచ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దేవర్షిర్నారదస్తథా । అసితో దేవలో వ్యాసః

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ అజం విభుమాహుః. తత్రైవ దేవర్షిర్నారదః అసితో దేవలో వ్యాసశ్చ "ఏష నారాయణ శ్శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంక ముత్సృజ్య హ్యాగతో మధురాం పురీమ్ ॥ పుణ్యా ద్వారవతీ తత్ర యత్రాస్తే మధుసూదనః । సాక్షాద్దేవః పురాణోఽసౌ

"లోకవత్తు లీలా కైవల్యం" మితి - ఏతేన బ్రహ్మాదీనామపి దేవజాత్యనుప్రవిష్టానాం పరమపురుష లీలోపకరణత్వం కార్యత్వం చోక్తం భవతి - "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే - నారాయణాద్రుద్రో జాయతే - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః - తస్మాచ్చ దేవా బహుధా సంప్రసూతా స్సాధ్యా మనుష్యాః పశవో వయాంసి - ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ । ఆదాంతి వాంగే సంభూతా" ఇత్యాదేః కారణ వాక్యార్థ ఉక్తః - శోధక వాక్యార్థ ముపలక్షయతి - అజమితి - కర్మకృత జన్మాది రహిత మిత్యర్థః - స్వరూపాపేక్షయా వా నిర్వికారత్వ ముచ్యతే - విభుమాకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్య ఇతి ప్రక్రియయా వ్యాప్తం - నియంతార మితి వా - ఏతేన కారణత్వాద్యనుగుణ వ్యాప్తి నియమనాదిక మంతర్యామి బ్రాహ్మణాది సిద్ధం స్మారితం - ఏతైః పదైః "ఏష సర్వభూతాంత రాత్మా పహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ" ఇతి శ్రుతి స్సూచితా - సర్వ ఇతి సామాన్యతస్సంగ్రహే ప్యాప్తతమత్వ వివక్షయా నారదాదేః పృథగభిధానం - దేవర్షిశబ్దేన జాత్యాపి సత్త్వోత్తరత్వం ప్రకాశ్యతే - తత్రాప్యసౌ దేవర్షీణాంచ నారద ఇతి ప్రకృష్టః - అసితో దేవలశ్చ - తస్య పితా. వ్యాసశ్చాత్ర భగవాన్ పారాశర్యః - అహుస్త్వా మృషయస్సర్వ ఇత్యాదికం సంవాదయతి - వేదేతి - వేదవిదః కర్మభాగ వేదినః - అధ్యాత్మవిదః వేదాంతార్థ వేదినః - కృష్ణం మహాత్మానం సనాతనం ధర్మం వదంతీత్యన్వయః - మహాత్మ శబ్దేన సర్వాతిశాయి పరత్వ ర్యాగికం వివక్షితం - మహానాత్మేతి పరమాత్మత్వం వా - "స వా ఏష మహానజ ఆత్మే" త్యాది - యాగదానాదయో హి దేశకాలాది పరిమిత ఫలదాయిన స్స్వయం చా నిత్యాః - అయం తు నిత్యో నిరతిశయ ఫలదాయీ నిత్యశ్చేతి సనాతన శబ్దేన ధర్మస్య విశేషణం - పవిత్రశబ్దోఽత్ర పాపనిబర్హణ పరః - పుణ్యశబ్దోఽభిమత ఫలవిశేష సాధనపరః - మంగళశబ్దశ్చ స్వసన్నిధి మాత్రేణాతి సమృద్ధి హేతుభూతకల్యాణ వస్తుపరః - "త్రైలోక్యం పుండరీకాక్ష" ఇతి కార్య కారణ భావేన శరీరాత్మ భావేన వా సామానాధికరణ్యం. త్రయో లోకా స్త్రైలోక్యం. బద్ధముక్తనిత్యా ఇత్యర్థః. యద్వోపలక్షణతయా భూమ్యంతరిక్షాదిక ముచ్యతే - పుండరీకాక్ష శబ్దేన అంతరాదిత్య విద్యా ప్రతిపాదిత విలక్షణ విగ్రహవత్త్వం దర్శితం - తస్య యథా "కప్యాసం పుండరీకమేవ మక్షిణీ" ఇత్యస్యచ వాక్యస్య ద్రమిడ భాష్యాదిషు షట్స్వర్థేషు సిద్ధాంతత్వేన భాష్యకార పరిగృహీతా స్త్రయోఽర్థాః - తథాహి వేదార్థసంగ్రహే దర్శితం - "గంభీరాంభస్సముద్భూత సుమృష్టనాళ రవికరవికసిత పుండరీకదళామలాయతాక్ష" ఇతి - ఇదంచ పరదగురుభి స్తత్త్వసారే ప్రపంచితం - నారాయణ శబ్దేన పరతత్త్వ నిర్ణయైక పర నారాయణానువాకసూచనం - శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవ నికేతన ఇత్యాభ్యాం "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" - "అంభస్య పారే - యమంతస్సముద్ర" ఇత్యాదికం స్మారితం - ఉత్సృజ్యాగత ఇత్యవతార మాత్రత్వం వివక్షితం - కృష్ణావతారదశాయామపి క్షీరార్ణవగత నాగపర్యంక శాయి విగ్రహస్యతత్రైవ స్థితత్వాత్ - సాక్షాదితి - నత్వావతారికః -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్వయంచైవబ్రవీషి మే॥౧౩॥సర్వమేతదృతంమన్యే యన్మాం వదసి కేశవ। నహి తే భగవన్ వ్యక్తిం

శ్రీ॥గీ॥భా॥సహి ధర్మస్సనాతనః ॥ యే చ వేద విదో విప్రా యే చాధ్యాత్మ విదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్। పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పరముచ్యతే। పుణ్యానామపి పుణ్యోసౌ మంగళానాంచ మంగళమ్। త్రైలోక్యం పుండరీకాక్షో దేవదేవ స్సనాతనః। ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా తత్రైవ మధుసూదనః,, తథా- ‘‘యత్ర నారాయణో దేవః పరమాత్మా సనాతనః। తత్ర కృత్స్నం జగత్పార్థ తీర్థాన్యాయతనాని చ। తత్పుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ తత్తీర్థం తత్తపోవనమ్। తత్ర దేవర్షయస్సిద్ధాస్సర్వే చైవ తపోధనాః। ఆదిదేవో మహాయోగీ యత్రాస్తే మధుసూదనః। పుణ్యానామపి తత్పుణ్యం మాభూత్తే సంశయోత్ర వై। కృష్ణ ఏవ హి లోకానా ముత్పత్తిరపి చాప్యయః। కృష్ణస్య హి కృతే భూతమిదం విశ్వం చరాచర,,మితి - తథా స్వయమేవ బ్రవీషి చ- ‘‘భూమిరాపోనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ। అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధే,,త్యాదినా ‘‘అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ,, ఇత్యంతేన ॥ ౧౩ ॥ అత స్సర్వమేత ద్యథావస్థిత వస్తుకథనం మన్యే న ప్రశంసాద్యభిప్రాయం- యన్మాం ప్రత్యనన్య సాధారణ మనవధికాతిశయం స్వాభావికం తవైశ్వర్యం కల్యాణగుణానంత్యం చ వదసి - అతో భగవన్ నిరతిశయజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్య తేజసాం నిధే .. తే వ్యక్తిం

ఆత్మాంతర వ్యవహితో వేత్యర్థః - తథేతి ప్రకరణాంతరత్వ వ్యక్త్యర్థం - దేవర్షి నారదస్తథేతి వ్యాఖ్యేయమే విభాగావగమాత్తదుక్త వాక్యోపాదానమపి తథావిభాగేన [illegible] ఇతి చ దర్శితం- తత్రైవ కృత్స్నమిత్యాదినా నారాయణస్యైవ సర్వాశ్రయత్వాత్సర్వప్రకారాతిశయ యోగిత్వాత్ తత్పుణ్య మిత్యాదికం- బ్రహ్మశబ్దానురోధేన నారాయణ విషయం వా- ప్రకరణ విశేషేణ తదాశ్రిత స్థావ ప్రశంసనం వా - స్వయమేవేతి స్వతస్సర్వజ్ఞ బ్రహ్మాదీనామపి గురుస్త్వమేవేత్యర్థః - ‘‘భూమి రాప,,ఇత్యాదిషు సర్వశేషిత్వం, సర్వకారణత్వం, సర్వశరీరిత్వ మిత్యాదిక ముక్తం- (*) సంగత్యర్థమాహ - అత ఇతి - ఆప్తతమైరాప్తైర్మహర్షిభి ర్భగవతాపి చోక్తత్వాదితి భావః - ఋతం మన్య ఇత్యస్యాభిప్రేతమాహ - న ప్రశంసాద్యభిప్రాయ మితి - అన్యేషు హి తద్గుణారోపణేన ప్రశంసేత్యభిప్రాయః - మామిత్యనేన ‘‘శిష్యస్తేహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్న,, మిత్యాదిక మభిప్రేతం- వదసీహ శిష్యమనువదన్ శాస్త్యర్థే వర్తమానో ద్వికర్మకః - ఏవం శిష్యప్యానుభాషణం శాసన విశేష ప్రార్థనార్థం- అనన్యసాధారణ మనవధికాతిశయ మితి విశేషణాభ్యాం సమాధిక రాహిత్యం. స్వాభావికమిత్యనన్యాధీనత్వం వివక్షితం - అతో న విదురిత్యన్వయః - ‘‘జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్యతేజాంస్యశేషతః। భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభి,,రితి భగవత్పరాశర వచనానుసారేణ దేవాదిభిరవేద్యత్వాయ భగవచ్ఛబ్దార్థం దర్శయతి - నిరతిశయ జ్ఞానేత్యాదినా - వ్యక్తిశబ్దోత్ర కిమాత్మకే వైషా భగవతో వ్యక్తిరిత్యాదిష్వివ న విగ్రహాదిపరః - అప్రసక్తత్వాదనంతరం చాపృచ్ఛ్యమానత్వాదతో వక్ష్యమాణస్య శేషిణ ఇత్యనంతరం వివక్షో రన్యేత్వపత్రి పాదన ప్రకారమపి న జానంతి - కింపునః ప్రత్యక్షాదివత్ప్రకాశన మిత్యయమర్థో-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ విదుర్దేవా న దానవాః ॥ ౧౪ ॥ స్వయమేవాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ । భూత
భావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే ॥ ౧౫ ॥ వక్తుమర్హస్యశేషేణ దివ్యాహ్యాత్మ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ వ్యంజన ప్రకారం సహి పరమితజ్ఞానా దేవా దానవాశ్చ విదుః ॥ ౧౪ ॥
హే పురుషోత్తమ ఆత్మనా ఆత్మానం త్వాం స్వయమేవ స్వేనైవ జ్ఞానేన వేత్థ - భూతభావ
న సర్వేషాం భూతానా ముత్పాదయితః - భూతేశ సర్వేషాం భూతానాం నియంతః . దే
వదేవ దైవతానామపి పరమ దైవత - యథా మనుష్య మృగపక్షి సరీసృపాదీన్ సౌందర్య సౌ
శీల్యాది కల్యాణ గుణగణై ర్దేవతా అత్యతివర్తంతే. తథా తాని సర్వాణి దైవతాన్యపి
తైస్తైర్గుణైరతివర్తమాన జగత్పతే జగత్స్వామిన్ ॥ ౧౫ ॥ దివ్యాస్త్వదసాధార
ణ్యో విభూతయో యాః తాస్సర్వా ఏవ అశేషేణ వక్తుమర్హసి .

పేక్షితత్వాత్సిద్ధ కార్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వ్యంజనప్రకారమితి - "అక్షరక్షరయోర్వ్యక్తిమిచ్ఛా మ్యరి
నిషూదన - ఉపలబ్ధు" మితివత్పరిమిత జ్ఞానా ఇతి శబ్దతాత్పర్యోక్తిః- (❋) దేవాదీనాం భగవద్వైభవ
వక్తృత్వ యోగ్యతా ప్రతిక్షిప్తా . అథ భగవత ఏవ స్వవైభవ వచన యోగ్యతా మాహ - స్వయ మేవే
తి శ్లోకేన - అత్ర పురుషోత్తమేతి సంజ్ఞా శేషంతు తత్సంజ్ఞాన్వయాపయుక్త గుణపరమితి విభజనాయ పూ
ర్వమేవ హే పురుషోత్తమేత్యుక్తం . అత్ర " త్వమేవ త్వాం వేత్థ యోసి సోసి" ఇతి శ్రుతిస్మరణాద్యభిప్రా
యేణాత్మాన మిత్యస్య త్వామితి ప్రతిపదం- స్వయ మేవేత్యనేన ఫలితోక్తిః స్వేనైవ జ్ఞానేనేతి. ఆత్మనా అ
న్యైరననుగృహీత ఇత్యర్థః - యథా స్వేషాం మత్స్మృతి జ్ఞానం న తథా స్యేతి భావః - యద్వాత్మ
నేత్యస్య వ్యాఖ్యా - జ్ఞానేనేతి ఆత్మా జీవ ఇత్యారభ్య యత్నే కేతర్గ్మమతా వాయా విత పాఠా ద్భావన శబ్ద
స్య చింతాద్యర్థ పరత్వ వ్యుదాసాయాహ - ఉత్పాదయితరితి - భూతేశ జగత్పతి శబ్దయోః పౌన
రుక్త్య శంకా వ్యుదాసాయ నియంతృత్వ స్వామిత్వ కథనం - రక్షణే వ్యుత్పన్నస్యాపి పతి శబ్దస్య శేషిత్వే
రూఢిః - " స కారణం కరణాధిపాధిపః - తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం . తం దైవతానాం పర
మంచ దైవతం - పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాద్విదామ దేవం భువనేశ మీడ్య" మితి శ్రుతి సిద్ధాశ్చత్వా
రోర్థా భూతభావనేత్యాదిభి శ్చతుర్భిః ప్రతిపాద్యంత ఇతి జ్ఞాపనాయ దైవతానా మపి పరమ దైవతేతి
శ్రుతిగతైః పదైర్వ్యాఖ్యాతం - దేవశబ్దస్య జాతి విశేష వాచకత్వేన ప్రతిసంబంధి శబ్దత్వాభావా ద్ద్వితీ
యో దేవశబ్ద ఉత్కర్ష విశేష విషయత యౌపచారిక ఇతి ముఖ్య గౌణానుగతముపచార నిమిత్తం దర్శ
యతి . యథేతి - అన్యోన్య వైలక్షణ్యస్యా కించిత్కరత్వా యాత్యంత వైలక్షణ్య జ్ఞాపనాయచ మృగపక్షి
సరీసృప గ్రహణం . యథా దేవాదీనాం కీటాస్తథా పరమాత్మనో దేవా అపి కీటాస్సమస్తాస్సురాః వృష్టే
యత్రేతి హ్యాహుః - సౌందర్య సౌశీల్యేతి విగ్రహ గుణా నామాత్మ గుణానాం చోపలక్షణం - (❋)
ఆత్మ శబ్దోన్య విభూతిత్వ వ్యుదాసార్థ ఇత్యాహ - త్వదసాధారణ్య ఇతి - విభూతయ ఇతి ప్రథమాం
తత్వేన వక్తుమర్హ సీత్యనేన అన్వయా యోగాత్ - విభూతయో యా ఇతి యచ్ఛబ్దా ధ్యాహారః - య
తో దివ్యా హ్యాత్మ వశ్య వక్తవ్యాః - అత స్త్వంవక్తు మర్హసీతి వాక్యావృత్తి జ్ఞాపనార్థః - అర్హ సీతి
యోగ్యత్వ సుదర్శనేన తత్ప్రార్థనం వివక్షితం- ఈశ్వరేణా ప్యశేషేణ వక్తుమశక్యత్వా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥విభూతయః । యాభిర్విభూతిభిర్లోకానిమాంస్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥ ౧౬ ॥ కథం విద్యా
మహంయోగింస్త్వాంసదాపరి చింతయన్ । కేషుకేషుచ భావేషు చింత్యోఽసిభగవన్మయా ॥౧౭॥
విస్తరేణాత్మనోయోగం విభూతించ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్వమేవ వ్యంజయేత్యర్థః - యాభిరనంతాభిర్విభూతిభిర్నియమన విశేషైర్యుక్త ఇ
మాన్ లోకాంస్త్వం నియంతృత్వేన వ్యాప్యతిష్ఠసి ॥ ౧౬ ॥ అహంయోగీ భక్తియోగనిష్ఠ
స్సన్ భక్త్యాత్వాం సదాపరి చింతయన్ చింతయితుం ప్రవృత్తశ్చింతనీయంత్వాం పరి పూ
ర్ణైశ్వర్యాది కల్యాణగుణగణం కథంవిద్యాం-పూర్వోక్త బుద్ధిజ్ఞానాది భావ వ్యతిరిక్తేష్వ
నుక్తేషు కేషుకేషుచ భావేషుమయానియంతృత్వేన చింత్యోఽసి ॥ ౧౭ ॥ అహంసర్వస్యప్రభ
వో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇతి సంక్షేపేణోక్తం. తవస్రష్టృత్వాది యోగంవిభూతిం.

ద్వచనతః ప్రసాదతశ్చ ప్రకాశన మాత్రమిహ ప్రార్థ్యతే - " నహితే భగవన్ వ్యక్తిం " ఇ
తిహి పూర్వముక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ . త్వమేవ వ్యంజయేత్యర్థఇతి - బహు వచనా సంకోచాద
శేషేణేతి నిర్దేశాచ్చ ఆనంత్యమిహ వివక్షితం - నాస్త్యంతో విస్తరస్యేత్యాద్యుత్తర వచనాచ్చేత్యభి
ప్రాయేణానంతాభిరిత్యుక్తం - విపూర్వో భవతిః భావ ప్రత్యయాంతో నియమన వాచీత్యుక్తం - నచా
త్రార్థాంతరం ఘటతే - నియంతవ్య సామానాధికరణ్యాద్యభావాదిత్యభిప్రాయేణాపై నియమన విశే
షైరిత్యుక్తం . ప్రభూత నియమన విషయే కౌతుకాతిరేక ద్యోతనాయ విశేష శబ్దః - క్తిన్ యాయా
ఇహ కరణార్థత్వా యోగాదిత్థం భూత లక్షణార్థత్వం వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణ యుక్తఇత్యు
క్తం - అత్ర విభూతి శబ్దస్య నియంతవ్య పరత్వే శ్వతాదీనాం నలోక వ్యాప్తి కారణత్వం - నచ తద్వి
శిష్టస్యాత్తైస్సహవాత దితర వ్యాప్తిః - నచ వ్యాప్తౌ నియంతవ్యానాం ఇత్థం భూత లక్షణత్వం నైరర్థ
క్యాన్నియమన విశేషాణాంతు శ్రుత్యనుసారాదాకాశత్వాది వ్యాప్తి వ్యవచ్ఛేదార్థత్వాచ్చతదుపపత్తి
రిత్యభి ప్రాయేణాహ - నియంతృత్వేన వ్యాప్యేతి - " అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం - అంతరో యమ
యతి - అంతర్యామ్యమృత " ఇత్యాదిభిశ్శ్రూయతే - వ్యాప్య తిష్ఠసీత్యనేన " వ్యాప్య నారాయణ స్థి
త " ఇతి శ్రుతి స్మారితా - (❋) యోగిశబ్దః ప్రకరణ విశేషాత్త్వాం సదా పరిచింతయన్నిత్యా
దేస్సామర్థ్యాచ్చ యోగి విశేష విషయ ఇత్యాహ - భక్తియోగ నిష్ఠస్సన్నితి - సన్నిత్యనేన నిష్పన్న యో
గి పరత్వమపి వ్యావర్తితం - అత్రయోగిన్నితి పరేషాం పాఠో నాదర్తవ్యః - సదేతి విశేషణ సామర్థ్యా
ద్భక్త్యేతి సిద్ధం - వేదనా త్పూర్వం చింతనాశక్తేః - కథం విద్యామిత్యస్య చింతన హేతుత్వాల్లక్షణహే
త్వోః క్రియాయా ఇతిశతురనుశాసనాచ్చ చింతయితుం ప్రవృత్త ఇత్యుక్తం - త్వామితి ధర్మి విశేషస్యాప్ర
తిపన్నత్వాత్ప్రకార విశేషేషు బుభుత్సేతి జ్ఞాపనాయోక్తం . పరిపూర్ణేత్యాది . ప్రశ్నోహ్యజ్ఞాత వి
శేష జ్ఞానార్థ ఇత్యభి సంధాయోక్తం పూర్వోక్తేత్యాది . భావేష్వితి సప్తమ్యభిప్రేతోక్తిః . ప్రకృతాను
కర్షణంవా-నియంతృత్వేనేతి , (❋) ప్రతికూల జనానాం నరకాదిగమయితృత్వాత్ - అనుకూల
జనైః స్వాభిలషితం యాచ్యమానత్వాద్వా జనార్దనః . విస్తర బుభుత్సా హేతుజ్ఞాపనార్థంయోగశబ్ద
వక్ష్యమాణ వ్యక్త్యర్థంచ భూయశ్శబ్దఫలిత మాహ - అహంసర్వస్యేతి. అమృత శబ్దాత్తృప్తి సమభి

శ్రీ॥గీ॥ యోగం జనార్దన । భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్ ॥౧౮॥ శ్రీభగవానువాచ ।
హంత తే కథయిష్యామి విభూతీరాత్మనశ్శుభాః । ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ

శ్రీ॥భా॥ నియమనంచ భూయోఽపి విస్తరేణ కథయ - త్వయోచ్యమానం త్వన్మాహాత్మ్యామృతం శృణ్వతో మే తృప్తిర్నాస్తిహి - మమాతృప్తిస్త్వయైవ విదితేత్యభిప్రాయః ॥ ౧౯ ॥ హే కురుశ్రేష్ఠ మదీయాః కల్యాణీ ర్విభూతీః ప్రాధాన్యతస్తే కథయిష్యామి - ప్రాధాన్యశబ్దోత్కర్షో వివక్షితః - పురోధసాంచ ముఖ్యం మామితీహ వక్ష్యతే - జగత్యుత్కృష్టాః కాశ్చన విభూతీః వక్ష్యామి - విస్తరేణ వక్తుం శ్రోతుంచ న శక్యతే - తాసామానంత్యాత్ . విభూతిత్వం నామ నియామ్యత్వం . సర్వేషాం భూతానాం బుద్ధ్యాదయః పృథగ్విధా భావా మత్త ఏవ భవంతీత్యుక్త్వా "ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః" ఇతి ప్రతిపాదనాత్ . తథాఽత్ర యోగశబ్ద నిర్దిష్టం

వ్యాహారాన్మాహాత్మ్య భోగ్యత్వపరః - భోగ్యత్వమత్రోక్తం - త్వయోచ్యమానమితి - స్వముఖచంద్రనిస్సృతమితి భావః - హిశబ్దాభిప్రేతం వివృణోతి . మమేతి . (❋) ఏవమత్యపేక్షయా పృచ్ఛంతమర్జునంప్రతి అతిప్రసన్నో భగవాంస్తత్స్తుతి జనాది వర్ణనముఖేన యోగ్యతాం దర్శయన్ విభూతేర్విస్తరేణ ప్రత్యేకం వక్తుం శ్రోతుంచ అశక్యత్వాత్కేనచిదుపాధి విశేషేణ సంగృహీతా విభూతిర్వక్ష్యామీత్యాహ - హంతేతి - తే అనసూయుత్వ ప్రియమాణత్వ తృప్త్యభావాదిగుణపూర్ణాయేతి భావః - గుణత్వాది ప్రతియోగిక శేషిత్వాది ప్రాధాన్య వివక్షాయాం వక్ష్యమాణ సమస్తోదాహరణ వ్యాప్త్యభావాద్గుణానాంచ ప్రాధాన్యేన వ్యపదేశ్యమానత్వాత్సంగ్రాహక మర్థవిశేషమాహ - ప్రాధాన్యశబ్దేనేతి . తస్యైవ వివక్షితత్వం వక్ష్యమాణేన సంవాదయతి - పురోధసామితి - పిండితార్థమాహ - జగతీతి - విస్తరేణ కథయేతి పృచ్ఛంతంప్రతి ప్రాధాన్యతః కథయిష్యామీతి కథముచ్యత ఇతి శంకాయాం నాస్త్యంతో విస్తరస్య మ ఇత్యుక్తమితి - విభూతీనామితి శేషః - విభూతేర్విస్తరో మయేతీహ వక్ష్యతే . నాస్తి శబ్దాభిప్రేత మశక్యత్వం దర్శయతి - విస్తరేణ వక్తుమితి - నేదం వక్తృ శ్రోత్రోరసామర్థ్య నిబంధనమిత్యాహ - తాసామానంత్యాదితి - తదేతదుక్తం నాస్త్యంత ఇతి . వక్ష్యమాణేషు సర్వార్థేషు విభూతి శబ్ద ప్రయోగ నిమిత్తమాహ - విభూతిత్వం నామేతి - నియంతవ్య వస్త్వంతర విషయో విభూతి శబ్దో విభవనకర్మపరః - అన్యత్రచ "బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలః . విష్ణుర్మన్వాదయః కాలః - రుద్రః కాలాంతకాద్యాశ్చ" ఇత్యాదిషు జనార్దన విభూతయ ఇతి నియంతవ్యేషు విభూతిశబ్దో దృష్ట ఇతి భావః - మత్త ఇత్యత్రాహ . సర్వేషామితి - ప్రస్తుతం తాదధీన్యం హ్యేతచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యత ఇతి భావః - సమనంతరశ్లోకేనాపి తస్య శ్లోకస్య తదర్థపరత్వం దర్శయతి - తథేతి - నన్వస్య శ్లోకస్య వ్యాఖ్యానే పూర్వం సౌశీల్య వాత్సల్య సౌందర్యాది కల్యాణ గుణయోగ ముక్తం - ఇహతు యోగ శబ్ద నిర్దిష్టం స్రష్టృత్వాది ముచ్యతే - తత్కథం ఘటతే ? ఇత్థం . ఉభయత్రోభయ మప్యాది శబ్దేన సంగృహీత మిత్యేకార్థత్వాత్ ఏవహి "ఏతాం విభూతిం యోగంచే"త్యత్ర హేయప్రత్యనీక కల్యాణ గుణగణరూపం యోగంచేతి ప్రయోజకత్వేన సంగృహీతం - ఏతాం విభూతి మిత్యాదేః పూర్వ వన్నియమన పరత్వేన వ్యాఖ్యానేపి అత్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥నా స్త్యంతో విస్తరస్యమే ॥ ౧౯ ॥ అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥స్రష్టృత్వాదికం విభూతిశబ్దనిర్దిష్టం తత్ప్రవర్త్యత్వ మితి- పునశ్చ ‹‹అహంసర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే। ఇతిమత్వా భజంతే మాంబుధాభావసమన్వితా,, ఇత్యుక్తమ్॥౧౯॥ తత్రసర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయా వస్థానమేతి మమథనం యోగ శబ్దనిర్దిష్టం సర్వస్యస్రష్టృత్వం, పాలయితృత్వం, సంహర్తృత్వంచేతి సుస్పష్ట మాహ ॥ సర్వేషాంభూతానాం మమశరీరభూతానాం ఆశయే హృదయే అహమాత్మతయా వస్థితః. ఆత్మాహి నామ శరీరస్య సర్వాత్మనా ఆధారో నియంతా శేషీచ . తథా వక్ష్యతే. ‹‹సర్వస్యచాహంహృదిసన్నివిష్టో మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనంచ । ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి । భ్రామయన్సర్వభూతాని

తదుపాదానం సమృద్ధ్యావ్యథాంతరవ్యుదాసేనసోపసర్గధాత్వర్థవ్యంజనార్థం‹‹విస్తరేణాత్మనో యోగంవిభూతిం చే,,త్యత్రతు యాభిర్విభూతిభి రితితత్పూర్వ ప్రశ్నవాక్యస్థ విభూతిశబ్దైకార్థ్యస్వారస్యాన్నియమనార్థతోక్తా - అతఃప్రశ్నోత్తర పదయోరపి ద్వైరూప్యం సహ్యమ్. (*) విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతించేతి పృష్టమర్థద్వయం విస్తరేణవక్తుం తస్యోత్తరద్వయ మహమాత్మేతి శ్లోకేనసంగృహ్యోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తత్రేతి - ఏతేన ప్రాగుక్తేషు వక్ష్యమాణేషుచ సామానాధికరణ్యనిర్దేశేషు యథాసంభవం నిమిత్తద్వయముక్తంభవతి - శరీర ద్ర్యవస్థిత ఇతి ఫలితాన్వయప్రదర్శనం- అనేకార్థోప్యాత్మశబ్దశ్శరీరప్రతి సంబంధిని ప్రసిద్ధప్రవృత్తిర్ధర్మత్వం ప్రతిసంబంధిరూపం శరీరమపేక్షతే - తతశ్చ వృత్త్యంతర్గతోపి భూతశబ్దో బుద్ధ్యానిష్కృష్య శరీరత్వేనాన్వేతి ఇత్యభిప్రాయేణ సర్వేషాం భూతానాం మమశరీర భూతానామిత్యుక్తం - ఈశ్వరస్యజీవశరీర భూతాని జీవాంశ్చ ప్రతి కథమాత్మత్వ మిత్యత్రాత్మలక్షణం దర్శయతి - ఆత్మాహీతి - త్రయమప్యేకం లక్షణ మిత్యేకే - తత్రశ్రుత్యాద్యనుసారేణ జన్మాదిత్రయస్య బ్రహ్మలక్షణత్వఇవ శంకితమాత్ర వ్యవచ్ఛేదార్థతయా త్రయాణాంసాఫల్యం భావ్యం - లక్షణత్రయ మితిచాన్యే - త్రతత్త్వేవం వివేకః - యస్యచైతన్య విశిష్టస్య యద్ద్రవ్యం సర్వాత్మనా స్వార్థే నియంతుం ధారయితుంచ శక్యమిత్యాది శరీర లక్షణవాక్యమపి భావ్యం - శరీర లక్షణాంతరాణిచ తత్ర తత్ర విస్తరేణ ప్రతి క్షిప్తాని - చైతన్య విశిష్టం ప్రత్యపృథక్సిద్ధ విశేషణ భూతద్రవ్యం శరీరమితి భాష్యాభిప్రేతోస్మాకం నిష్కర్షః - అత్ర సర్వభూతశబ్దేన శరీరమాత్ర నిర్దేశశంకా వ్యుదాసాయ ఆశయ శబ్దస్యచ హృదయ విషయత్వ వ్యంజనాయాధారత్వ నియంతృత్వాదే రాత్మలక్షణత్వ సిద్ధ్యర్థంచాహ- తథేతి - ‹‹సర్వస్యచాహ,,మిత్యస్యానంతరం ‹‹ద్వావిమౌ పురుషౌ,, విత్యుపక్రమ్య ‹‹క్షరస్సర్వాణి భూతాని,, తి వచనాత్సర్వ భూతశబ్దో ఽచిద్విశిష్ట క్షేత్రజ్ఞపరఇతి నిశ్చీయతే - తద్వదత్రాపి తథాస్మిన్నేవ ప్రకరణే ‹‹ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృత,, ఇత్యుక్త్వా ‹‹యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర,,ఇత్యుక్తం - అత్ర బిభర్తీశ్వర ఇత్యాభ్యాం ఆధారత్వ నియంతృత్వే స్పష్టే - ఈశ్వరశబ్దరూఢ్యాచ స్వామిత్వసిద్ధిః- నహిలుగరుడాదిషు భుజంగాదీన్నియచ్ఛత్స్వపి తదీశ్వరశబ్దః - ఈశ్వరశబ్దస్యాపాం శబ్దస్యచాత్రైకవిషయత్వం శ్లోకద్వయోపాదానేన దర్శితం - అత్రహి సర్వ భూత శబ్దో జీవపర ఏవ -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అహమాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానామంతఏవచ॥ ౨౦ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యంత్రారూఢాని మాయయే,, తి. శ్రూయతేచ ‘‘యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠంత్సర్వేభ్యోభూతేభ్యోంతరోయం సర్వాణిభూతాని నవిదుః యస్యసర్వాణి భూతానిశరీరం యస్సర్వాణి భూతాన్యంతరో యమయతి ఏషతఆత్మాంతర్యామ్యమృత,,ఇతి. ‘‘యఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమాత్మానవేద యస్యాత్మాశరీరం యఆత్మానమంతరో యమయతి సతఆత్మాన్తర్యామ్యమృత,,ఇతిచ. ఏవంసర్వభూతానా మాత్మతయావస్థితోహం తేషా మాది ర్మధ్యంచాంతశ్చ తేషాముత్పత్తిస్థితి ప్రళయహేతు రిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ఏవం భగవత స్సర్వభూతేషు సర్వేషాత్మతయావస్థానం తత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశహేతుంప్రతిపాద్య విభూతివిశేషాన్ సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశతి. భగవత్యాత్మతయావస్థితే హిసర్వే శబ్దాస్తస్మిన్నేవ పర్యవస్యంతి. యథా దేవోమనుష్యఃపక్షీ వృక్షఇత్యాదయశ్శబ్దా శ్శరీరాణిప్రతిపాదయంత స్తత్తదాత్మని పర్యవస్యంతి భగవతస్తత్తదాత్మతయావస్థానమేవ తత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిబంధనమితి

‘‘యంత్రారూఢాని మాయయే,, త్యభిధానాత్ - భ్రామయన్నిత్యనేన నియంతృత్వాదిసిద్ధిః - హృద్దేశస్థిత్యాచ ‘‘మయిసర్వమిదంప్రోత,, మిత్యాద్యుక్త ధారకత్వాది సూచితం - ఏవం చిదచిదాత్మక సమస్తవస్తుశరీరత్వం సర్వభూతశబ్దాన్వయే నైవ వదంతీంశ్రుతిం దర్శయతి - యస్సర్వేషుభూతేష్వితి - చిదంశంప్రతి శరీరత్వం ప్రపంచయద్వాక్య ముపాదత్తే- యఆత్మనీతి- ఆత్మత్వేనావస్థానస్యోపాదానత్వనిమిత్తత్వోప యోగాత్పూర్వార్ధేన సంగమయన్నుత్తరార్ధం వ్యాఖ్యాతి - ఏవమితి- ఏవమాత్మతయావస్థితోహమిత్యనేన నిర్వికారస్య స్వస్యైవోపాదానత్వ స్థాపనం దేశతః కాలతోవాదిమధ్యాంతత్వ మాత్రమనుచితమితి తదుపచరితమాహ - తేషాముత్పత్తీతి. (*) ‘‘ఆదిత్యానా మహంవిష్ణు,,రిత్యుపక్రమ్య ‘‘యచ్చాపిసర్వభూతానాం బీజంతదహమర్జునే,, త్యంతం సామానాధికరణ్య ప్రఘట్టకమహమాత్మేతిశ్లోకేన సంగమయన్నవతారయతి - ఏవం భగవతఇతి- ఏతేనాహమాత్మేత్యాదికా స్సమస్తాశ్శ్రుతయోవిభూతయ ఇతిమతాంతరంనిరస్తం - విభూతివిశేషానితిప్రాధాన్యత ఇతహ్యుపక్రాంతం - నను శరీరవాచినశ్శరీరాదిశబ్దానాత్మనిపర్యవస్యంతి తద్వదత్రాపీతి లక్షణాస్వీకార ఏవన్యాయ్యః - నశక్తికల్పనాలాఘవాచ్చేత్యత్రాహ - భగవతీతి - హిశబ్దోహేత్వర్థః . అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినశ్శబ్దాస్తత్ద్వారా ధర్మిణ్యపి ముఖ్యవృత్తా ఇతి ప్రయోజకరూపేణ గుణాదిష్వపి సిద్ధత్వాన్నశక్తికల్పనా గౌరవమితి భావః - తదేతదుక్తం- పర్యవస్యంతీతి. శరీరవాచిశబ్దానాం స్వరసతస్తత్తదాత్మనిపర్యవసానమపృథక్సిద్ధ్యుపాధికం దర్శయతి- యథేతి- శరీరాది శబ్దాస్తు గుణఇత్యాదిశబ్దవన్నిష్కర్షక శబ్దత్వాన్నధర్మిణి పర్యవస్యంతి- ఏతదభిప్రాయేణోక్తం- దేవోమనుష్యఃపక్షీ వృక్ష ఇత్యాదయశ్శబ్దా ఇతి. అధ్యాసాదిహేతుకసామానాధికరణ్య శంకామపనయతి- భగవత స్తత్తదాత్మతయేతి- నహ్యుపక్రమోపసంహారవిరుద్ధోర్థోనుమత్యాస్వీకార్యః - నచబ్రహ్మణ స్సర్వహేయమయత్వం భ్రమాద్యాశత్వతోవాంగీకర్తుంయుక్తమితిభావః. అవినాభావశ్చవచనాదితిఆత్మనావినాహిశరీరభూతంనభవతీతిభావః- అగ్నినావినాధూమోనాస్తి- గుణినావినా

శ్లో॥గీ॥మూ॥ఆదిత్యానామహంవిష్ణుర్జ్యోతిషాంరవిరంశుమాన్ । మరీచిర్మరుతామస్మినక్షత్రాణామహంశశీ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ విభూత్యుపసంహారే వక్ష్యతి "నతదస్తి వినాయత్స్యాన్మయాభూతం చరాచరం" ఇతి సర్వేషాం స్వేనావినా భావవచనాత్ . అవినా భావశ్చ నియామ్యతయేతి "మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే" ఇత్యుపక్రమోదితమ్ । ద్వాదశసంఖ్యా సంఖ్యాతానామాదిత్యానాం ద్వాదశోయ ఉత్కృష్టో విష్ణుర్నామాదిత్యస్సోహం- జ్యోతిషాంజగతి ప్రకాశకానాం యోంశుమాన్ రవిరాదిత్యగణస్సోహం. మరుతాముత్కృష్టో మరీచిర్యస్సోహమస్మి. నక్షత్రాణామహంశశీ- నేయం నిర్ధారణే షష్ఠీ- భూతానామస్మిచేతనేతివత్.

గుణో నాస్తీత్యుక్తే అగ్న్యాదిరేవ పరమార్థః - ధూమాదిస్తు మిథ్యా భూత ఇతి వా, అగ్న్యైకద్రవ్యాత్మక ఇతివా ప్రత్యయో హినభవతి- తద్వదత్రాపీతి. నను యజ్ఞదత్తం వినాస్య గృహేనసన్తి - రజ్జుంవినా సర్పాదికం నాస్తీత్యుక్తే యథైకస్యైవ సత్త్వం తద్వ్యతిరిక్తానాంచాసత్త్వం ప్రతీయతే తద్వదత్రాపి కిం న స్యాదిత్యత్రాహ- అవినాభావశ్చేతి - అసంజాత విరోధికాల సముదితోప క్రమ విరుద్ధతయా ఉప సంహారస్య నోదయ ఇత్యుపక్రమాధికరణ సిద్ధమితిభావః - నియామ్యతయేత్యనేన ధూమాగ్నివ్యాప్తి వైషమ్యమపిదర్శితం - ఏవమేతావతాగ్రంథేన "అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థిత" ఇతి- సర్వశరీరవర్తినాం జీవానాంబ్రహ్మస్వరూపైక్యముచ్యతఇతి కుదృష్టిమత మున్మూలితం- ఆదిత్యానామదిత్యపత్యానామజఘన్యోజఘన్యజ ఇత్యాది వచనానుసారేణ ద్వాదశోయ ఉత్కృష్ట ఇత్యుక్తం- అత్రచోత్తరేషుచ నిర్ధారణావిశేషప్రదర్శనార్థ ఉత్కృష్టశబ్దః. సచపురోధసాంచాముఖ్య మితివక్ష్యమాణ ముఖ్యపర్యాయతయా అపేక్షితప్రదేశే సర్వత్రనిపాతః . అత్రచోదీర్యమాణానాం పదార్థానాం కేషాంచిత్ప్రాధాన్యం ప్రత్యక్షం - కేషాంచిదాగమికం - క్వచిదవ్యవహితం-క్వచిద్వ్యవహితంచ సామానాధికరణ్యం- జ్యోతిశ్శబ్దేన తారకామాత్ర గ్రహణే తతో బహిర్భూతస్య తత్సంబంధ రహితస్యచ రవేర్నిర్ధారణానుపయోగాత్ - ప్రకాశకానామితి సామాన్యేనోక్తం - జగత్కారణభూత పరంజ్యోతిరపేక్షయా రవేః ఖద్యోతకల్పత్వాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ జగతీతివిశేషితం - అంశుమానితి నిర్ధారణోపయుక్తాతిశయిత ప్రకాశయోగో మతుబావివక్షితః . అన్యథా పౌనరుక్త్యాత్ - రవిశబ్దస్య ద్వాదశాదిత్య సాధారణత్వాదేకవచనం సముదాయాభిప్రాయమితి ప్రదర్శనాయోక్తం- ఆదిత్యగణఇతి . మరుతో వాయవః . ఏకోన పంచాశదితి పుత్రాయేషాం సప్తకాస్సప్తగణా భవంతి . శశినోపి యది నక్షత్రత్వంస్యాత్తదాహి తస్యాన్యద్వారా తస్యనిర్ధారణ మిత్యభిప్రాయేణాహ - నేయమితి - కస్తర్హ్యత్రార్థ ఇత్యత్రాహ - నక్షత్రాణాంపతిరితి - ప్రాధాన్యతఇతి హ్యుపక్రాంత మితిభావః - నను పూర్వాపరేషు సర్వేషు నిర్ధారణార్థేషు మధ్యేకస్యచిత్సంబంధ మాత్రపరత్వమయుక్తం - నక్షత్రశబ్దేన నిశి ప్రకాశమాత్రం వృద్ధిన్యాయాద్గ్రాహ్యం - "సుకృతాంవా ఏతానిజ్యోతీంషి యన్నక్షత్రాణీ"తి శ్రుతేశ్చంద్రమండలస్యాపివా స్వకీయానాం భోగస్థానత్వాన్నక్షత్రత్వం "యోవాఇహ యజతే - అముంసలోకం నక్షతే - తన్నక్షత్రాణాం నక్షత్రత్వం- దేవగృహావై నక్షత్రాణీ"తి తత్రాహ- భూతానామస్మిచేతనేతి వదితి - ముఖ్యేసంభవతి నలక్షణా న్యాయ్యా - నచాత్ర సర్వత్ర నిర్ధారణార్థతా . "భూతానామస్మిచేతనా" పశూనామాదిరంతశ్చ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥శ్లో॥ ౨౧ ॥ వేదానాంసామవేదోఽస్మి దేవానామస్మివాసవః। ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి
భూతానామస్మి చేతనా॥౨౨॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥నక్షత్రాణాం పతిర్యశ్చంద్ర స్సోఽహమస్మి ॥ ౨౧ ॥ వేదానాం ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాంయ
ఉత్కృష్ట స్సామవేదస్సోఽహం - దేవానామింద్రోఽహమస్మి - ఏకాదశానా మింద్రియాణాం
యదుత్కృష్టం మనఇంద్రియం తదహమస్మి - ఇయమపినిర్ధారణే - భూతానాం చేతనావ
తాం యాచేతనా సాహమస్మి ॥౨౨॥

మధ్యం చైవాహ మర్జున. వాదః ప్రవదతామహమ్. అహమేవాక్షయఃకాలః- ఉద్భవశ్చ భవిష్య తామ్-
ద్యూతంఛలయతామస్మి. తెజస్తేజస్వినామహమ్. జయోఽస్మివ్యవసాయోఽస్మి,,త్యాదిషు నిర్ధా రణా భావా
త్-అతోఽత్రచంద్రస్యనక్షత్రజాతీయత్వాభావాత్-షష్ఠ్యభిహితస్యసంబంధసామాన్యస్యప్రమాణసిద్ధ విశేషేపర్య
వసానమితిభావః- (*) గీతిహిసామశబ్దార్థః- తస్యవేదేషునిర్ధారణంకథమితిశంకావ్యుదా
సాయ సామవేదోఽస్మీతి నిర్దేశ ఇతిప్రదర్శయతి. ఋగ్యజురితి - సామవేదస్యో త్కర్షో గీతిప్రధానత్వ
సహస్ర శాఖత్వాదిభిః- అన్యేషాంతు తదభావా త్తావన్మాత్రే ణాపకర్షః - నతుప్రామాణ్యా కార త
మ్యాత్ - ‘‘ఋగ్వాఇదమగ్రే సామచాస్తాం - సైవనామ ఋగాసీదమోనామసామ. సవాఋక్సామోవా
వదన్మిథునం సంభవా వప్రజాత్యా,,ఇతి. ‘‘నేత్యబ్రవీత్ - సామజ్యాయాన్వా- అతో మమమహిమే,,తి గీతి
రూపస్య సామ్నః ప్రాధాన్యా ద్గీత్యాత్మకస్య సామవేదస్య ప్రాధాన్యం - ‘‘ ఋగ్భ్యో జాతం వైశ్యం
వర్ణమాహుః - యజుర్వేదంక్షత్రియ స్యాహు ర్యోనిం సామవేదో బ్రాహ్మణానాంప్రసూతి,,రితిచ- దే
వా ఇతిస్వర్గవాసినో వివక్షితాః- బ్రహ్మాదిసంగ్రహయోగాత్- వాసవశబ్దస్యేంద్ర శబ్దేనవ్యాఖ్యానమ
తిశయ ద్యోతనార్థం- ఇదిపరమైశ్వర్యఇతి- ‘‘ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః।
ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణిచే,, త్యాదిషు మనసఇంద్రియేభ్యః పృథగభిధానా త్కథమి
న్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మీతి నిర్ధారణ మిత్యత్రాహ - ఏకాదశేంద్రియాణాం యదుత్కృష్టం మనఇంద్రి
యమితి - అయమభిప్రాయః - ‘‘ఇంద్రియాణి దశైకంచ- ఏకాదశం మనశ్చాత్ర,, త్యాదిషు మనసోఽపీంద్రి
యత్వే నవ్యపదేశాత్క్వచిత్కః పృథగ్వ్యపదేశో గోబలీవర్ద నయాదితి నిర్ధారణోప పత్తి రితి - న
హిభూతేషు చేతనాసంజ్ఞకం కించిద్భూత మస్తీత్యభిప్రాయే ణాహ - ఇయమపీతి- షష్ఠీతి శేషః- ‘‘తేజ
స్తేజస్వినాం - సత్వం సత్వవతా,,మిత్యాది వద్విశిష్టే సారభూత విశేషణాంశో వివక్షితఇత్యభి ప్రాయేణ
చేతనావతా మిత్యుక్తం - నను భూతానాం షష్ఠత్వేన చేతనాసంజ్ఞం కిమప్యత్రోచ్యతే - యథా ‘‘మహా
భూతానిఖంవాయురగ్నిరాపస్తథామహీ। షష్ఠస్తుచేతనాధాతురాత్మాసప్తమఉచ్యతే। అష్టమంతుమనో
జ్ఞేయ,,మితి- తథా‘‘షష్ఠస్తుచేతనాధాతుర్మనఇత్యుపదిశ్యతె,,ఇతిచ-అత్రమనసోఽధిష్ఠానతయాచేతనాయా
స్తథాపృథక్త్వవచన మిత్యవిరోధః - అతోభూతానామస్మి చేతనేతి నిర్ధారణార్థత్వంయుజ్యతఇతిచైవం-
మహాభూత షష్ఠనిర్దేశమాత్రా న్మహాభూతత్వం అన్యథాపి సంఖ్యానివేశ సంభవాత్- అత్రచ సప్తమ త
యా అష్టమతయాచనిర్దిష్ట యోర్మహాభూతత్వా నభ్యుపగమాత్- చేతనాశబ్దస్యచ అప్రసిద్ధా ర్థ
త్వాత్ - ప్రసిద్ధార్థస్వీకార స్యోచితత్వాత్ - అతస్సంబంధమాత్రవివక్షయైవఅత్రషష్ఠీయుక్తేతి- (*)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥రుద్రాణాంశంకరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్। వసూనాంపావకశ్చాస్మి మేరుశ్శిఖరిణామ హమ్ ॥ ౨౩ ॥ పురోధసాంచ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్। సేనానీనామహం స్కందస్సరసామస్మి సాగరః ॥ ౨౪ ॥ మహర్షీణాం భృగురహం గిరామస్మ్యేకమక్షరమ్। యజ్ఞానాంజపయజ్ఞోఽస్మి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥రుద్రాణామేకాదశానాం శఙ్కరోఽహమస్మి. యక్షరక్షసాం వైశ్రవణోఽహం - వసూనామష్టానాం పావకోఽహం. శిఖరిణాం శిఖరశోభినాం పర్వతానాంమధ్యే మేరురహమ్॥ ౨౩॥ పురోధసాముత్కృష్టో బృహస్పతిర్యస్సోఽహమస్మి- సేనానీనాం సేనాపతీనాం స్కన్దోఽహమస్మి- సరసాంసాగరోఽహమస్మి ॥ ౨౪ ॥ మహర్షీణాం మరీచ్యాదీనాం భృగురహం. అర్థాభిధాయినశ్శబ్దా గిరః తాసామేకమక్షరం ప్రణవోఽహమస్మి - యజ్ఞానాముత్కృష్టో జపయజ్ఞోఽస్మి-

---

రుద్రేతి - రుద్రేష్వేకస్య శంకరసంజ్ఞయైవోత్కర్ష ద్యోతనాయ యక్షరాక్షసజాత్యోరవిదూరత్వప్రకాశాద్యక్షరక్షసామిత్యుక్తం - నతువిత్తేశస్య రాక్షసత్వగంధః - యద్వా నక్షత్రాణామహంశశీతివజ్జాతిద్వయపతిత్వమాత్రమిహ వివక్షితం- విత్తేశసంజ్ఞయాచ ధనధస్యాసాధారణైశ్వర్యోత్కర్ష ద్యోతనం. స్థావరాణాంహిమాలయ ఇతి పర్వతమాత్రాణాం పరస్తాద్వక్ష్యమాణత్వాన్మేరుశ్శిఖరిణామిత్యత్ర శిఖరిశబ్దః పర్వతవిశేషోపలక్షకః - శక్తశ్చాయంశబ్దో విశేషం దర్శయితుమిత్యభిప్రాయేణోక్తం - శిఖరశోభితానాం పర్వతానామితి - ప్రశంసాపరః ప్రత్యయ ఇతిభావః - ప్రశస్తరత్నకాంచనాదిమయశిఖరవిశేషయోగాన్మేరోరతిశయః - (*) బృహస్పతిసంజ్ఞయా బృహతాంపతిరిత్యతిశయసిద్ధిః - గిరాంపతిర్వాఽసౌ సేనానీశబ్దేనాత్ర కర్మవశ్యసేనాపతి సంగ్రహః - స్కందస్యాపి సేనానీత్వలక్షణోఽతిశయః - సరశ్శబ్దేన ప్రవాహవ్యతిరిక్త స్థాస్నుసలిలాశయమాత్రస్య వివక్షితత్వాత్సాగరసంగ్రహః - స్రోతసాంపృథగ్వక్ష్యమాణత్వాత్ - (*) దేవర్షీణాంమునీనామిత్యాదేర్వక్ష్యమాణత్వాదత్ర మహచ్ఛబ్దేన విశేషణాచ్చ మహర్షీణామితి ఋషిగణవిశేషో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ మరీచ్యాదీనామిత్యుక్తం - గిరామితి నశబ్దమాత్రం వివక్షితం - సముద్రఘోషాదిషు తత్ప్రయోగాభావాత్ - అత ఏవ నాక్షరమాత్రం - అక్షరాణామకారోఽస్మీతి పృథగ్వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - తత ఏవైకమక్షరమిత్యప్యకారవ్యతిరిక్తవిషయం - “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” త్యాదిషు ప్రణవేఽప్యేకశబ్దవిశేషితోఽక్షరశబ్దః ప్రయుక్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అర్థాభిధాయిన ఇతి - అర్థాభిధాయిషు ప్రణవస్యోత్కర్షః సర్వోత్కృష్టత్వార్థాభిధాయిత్వాదినా శంకునా పర్ణానామివ సర్వాసాం వాచాం ప్రణవేన సంతృణ్ణత్వశ్రుతేశ్చ - యజ్ఞేషు జపయజ్ఞస్య ప్రాశస్త్యమన్యత్ర సిద్ధం- విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞో విశిష్టో దశభిర్గుణైరితి - కించ “కుర్యాద్ఘృతపశుం సంగే కుర్యాత్పిష్టపశుం తథా। నత్వేవతువృథాహంతుం పశుమిచ్ఛేత్కథంచన”, ఇతి “వాచాయజ్ఞైః కథం హింస్రైర్మాదృశో యష్టుమర్హతి। హింసాత్మకైస్తు కిం తస్య యజ్ఞైః కార్యం మహాత్మనః। ప్రవృత్తేచ ప్రబోధేచ పూజితో యేన కేశవ”, ఇత్యాదివచన బలాదహింసాత్మక యజ్ఞాను జ్ఞానం తత్రతాపివిహితప్రవృత్తౌ అపకారానభిసంధానాదుపకారశ్రుతేర్దేవతాప్రీణనత్వాచ్చనప్రత్యవాయః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్థావరాణాం హిమాలయః ॥ ౨౫ ॥ అశ్వత్థస్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాంచ నారదః ।
గంధర్వాణాంచిత్రరథ స్సిద్ధానాం కపిలోమునిః ॥ ౨౬ ॥ ఉచ్చైశ్శ్రవసమ శ్వానాం విద్ధి
మా మమృతోద్భవమ్ । ఐరావతం గజేంద్రాణాం నరాణాంచ నరాధిపమ్ ॥ ౨౭ ॥ ఆ
యుధానా మహం వజ్రం ధేనూనామస్మి కామధుక్ । ప్రజనశ్చాస్మి కందర్పః సర్పాణామ
స్మి వాసుకిః ॥ ౨౮ ॥ అనంతశ్చాస్మి నాగానాం వరుణోయాదసా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పర్వత మాత్రాణాం హిమవానహమ్ ॥ ౨౫ ॥ వృక్షాణామ్పూజ్యోశ్వత్థోహం - దేవ
ర్షీణాం నారదోహం - కామధుగ్దివ్యాసురభిః - జననహేతుఃకందర్పశ్చాహమస్మి-సర్పా
ఏకశిరసః- నాగాబహుశిరసః ॥౨౮॥ యాదాంసిజలవాసినః-

ఫలార్థినాంతు తత్ఫలమల్ప మస్థిరంమిశ్రంచ - అహింసాత్మకాస్తు యజ్ఞావిశిష్టాధికారి సాపేక్షా భ
గవతోతి ప్రీణనత్వా దపవర్గ ప్రత్యాసన్నాః - అతఏవ హ్యుపరిచరాదయః పిష్టపశుభి రిష్టవంతః -
ఏవమితరేషుయజ్ఞేషు హింసాదిప్రసంగోధికారి విశేషాదినా విషయవ్యవస్థాపన మిత్యాదిభి ర్మహాక్లేశః-
జపయజ్ఞేతు తత్ప్రసంగాభావా దప్యాక్షేపే ణార్థ ప్రతీత్యా సబీజయోగద్వారా సహసా సమాధానివే
శనాచ్చ యజ్ఞాంతరేభ్యో జపయజ్ఞః ప్రశస్తతమః . సర్వాశ్రమ సాధారణ్యాత్ - '' జప్యే నాపితు సం
సిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః కుర్యాదన్యన్నవా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే,,ఇతి విదు రా
దేరపి సిద్ధిహేతుత్వాచ్చ . పర్వతవిశేషాణాం పూర్వముక్తత్వా ద్వృక్షాణాం వక్ష్యమాణత్వాచ్చ తదుభయ
వ్యవచ్ఛేదార్థం హిమవత శ్శైల రాజత్వ ప్రసిద్ధ్యనురోధార్థంచోక్తం పర్వతమాత్రాణామితి-(*)
ననుసర్వవృక్షాణా మిత్యేతదనుపపన్నం - పారిజాతాద్యపేక్షయా అశ్వత్థస్య నికృష్టత్వాదిత్యత్రోక్తం-పూ
జ్యఇతి - పారిజాతాదీనా మప్యశ్వత్థ వత్పూజ్యత్వం నాస్తీతిభావః - దేవామంత్ర దర్శినో దేవర్షయః-
దేవర్షిషు నారదస్య బహుప్రకారోతి శయో బహుషుప్రదేశేషు మహాభారతఏవ ప్రపంచితః - చిత్ర ర
థో గంధర్వరాజ స్సిద్ధానామిత్యాది పూర్వసంచిత సుకృతవిశేషవశా జ్జన్మ ప్రభృతి సిద్ధాణిమాద్యైశ్వ
ర్య సిద్ధిః - ఆదివిద్వాన్ సిద్ధఇతి కపిలమాహుః - ''ఋషిం ప్రసూతింకపిలం మహాంత,, మితిచ శ్రుతిః -
''దదృశుఃకపిలంతత్ర వాసుదేవంసనాతన,, మితిచాహుః - అయమపి పరశురామాది వత్ - (*]
అమృతోద్భవమితి జన్మతః ప్రకర్షసూచనం- అమృతమత్రజలం మథ్యమానావస్థాసుక్షైవవా - గజేంద్ర శ
బ్దేన దిగ్గజా వివక్షితాః - తేషుప్రధానతయాదిక్పాలే శ్వరస్య శచీపతే రౌపవాహ్య ఐరావతః - అమృ
తోద్భవత్వంచ కాకాక్షిన్యాయా దైరావతే ప్యన్వేతవ్యం - రథంతర సామో ద్భవ త్వంవా ద్రష్టవ్యం -
నరాధిపశబ్దేనైవ నిర్వాహకత్వ లక్షణోతిశయస్సిద్ధః - [*] ఆయుధానా మిత్యత్రాచీనాయుధ ప
రం . సుదర్శనాద్యపేక్షయా దధీచేరస్థి సంభవస్య వజ్రస్యాపి నికృష్టత్వాత్ - ధేనూనాందోగ్ధ్రీణాంఃతి
ర్వ్యాసురభిరితి యౌగికః - కామధుక్శబ్దోత్ర వ్యక్తివిశేష నిష్ఠఇతి భావః - ప్రజనశబ్దేన జనన హేతుత్వం
కందర్పస్యాసాధారణోతి శయఉక్తః - సముదాయిత్ర ఇత్యర్థః - అప్రజార్థ కందర్ప వ్యవచ్ఛేదార్థోవా ప్రజనశబ్దః . పర్యాయయో స్సర్పనాగ శబ్దయోః కథం పృథగ్వ్యపదేశ ఇత్యత్రాహ - సర్పా ఏక
శిరస్కానాగాబహుశిరసఇతి- (*) యాదశ్శబ్దేనవరుణస్యాపిసంగ్రహార్థమాహ-యాదాంసిజలవాసినఇతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మహమ్। పితౄణామర్యమా చాస్మి యమస్సంయమతామహమ్ ॥ ౨౯ ॥ ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహమ్। మృగాణాం చ మృగేన్ద్రోఽహం వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్॥ ౩౦॥ పవనః పవతామస్మి రామశ్శస్త్రభృతామహమ్। ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తేషాం వరుణోఽహం - దండయతాం వైవస్వతోఽహం ॥ ౨౯ ॥ అనర్థప్రేప్సుతయా గణయతాం మధ్యే కాలో మృత్యురహం॥ ౩౦॥ పవతాం గమనస్వభావానాం పవనోఽహం. శస్త్రభృతాం రామోఽహం. అత్ర శస్త్రభృత్త్వం విభూతిః. అర్థాన్తరాభావాత్ . ఆదిత్యాదయశ్చ క్షేత్రజ్ఞా ఆత్మత్వేనావస్థితస్య భగవతశ్శరీరతయా ధర్మభూతా ఇతి శస్త్రభృత్త్వస్థానీయాః. సృజ్యన్త ఇతి సర్గాస్తేషామాదిః కారణం.

యాద్వా, జలజన్తుమాత్రం వివక్షితం - తేషాం పతిత్వేన సంబన్ధో వరుణస్య తత్సజాత్యాభావాద్గ్రాహ్యః - అర్యమా పితృరాజః - సంయమతాం సంయచ్ఛతామిత్యర్థః . తదాహ దండయతామితి - [*] "ఉపమానమశేషాణాం సాధూనాం యస్సదాభవ" దిత్యాదినా ప్రహ్లాదోత్కర్షః - అహమేవాక్షయః కాల ఇతి నిత్యస్య కాలతత్త్వస్య పరస్తాద్వక్ష్యమాణత్వాద్యమస్య చ పూర్వముక్తత్వాత్ తద్వ్యతిరిక్తః పురుషవిశేష ఇహ కాలశబ్దేన వివక్షితః . అచేతనస్య చ కాలస్య గణయితృత్వం న యుజ్యతే - కలయతామిత్యస్య విజ్ఞాతృమాత్రపరత్వే తేషు కాలస్య నిర్ధారణమయుక్తం- అతస్తదుచితమర్థవిశేషం దర్శయతి - అనర్థేతి - నహి మరణాతిరిక్తోఽనర్థ ఇతి భావః . మృగేన్ద్రశబ్దేనైవ సింహస్యాతిశయస్సిద్ధః - పక్షిషు వైనతేయస్య వేగాతిశయో వేదమయత్వాదినా చోత్కర్షః - [*] పవతామిత్యనేన పవనాసాధారణక్రియా వివక్షితా చేన్నిర్ధారణం నోపపద్యేతేతి తదుపపత్త్యై గమనస్వభావానామిత్యుక్తం- అజస్రగమనశీలానామిత్యర్థః - పవనప్రేరితా ఏవ హి తారకాదయోఽప్యజస్రం పరిభ్రమన్తి- సోమపవనాదిష్వివాత్ర శోధనాన్వయి గమనమిహ వివక్షితం - రామశ్శస్త్రభృతామహమితి పరశురామస్యాపి జేతా రావణహన్తా రామో వివక్షిత ఇతి తదుచితమమోఘశస్త్రత్వలక్షణమతిశయమాహ - శస్త్రభృత్త్వమత్ర విభూతిరితి - పూర్వోక్తేష్వివ రామ ఏవ విభూతిః కిం న స్యాదిత్యత్రాహ - అర్థాన్తరాభావాదితి - అవిద్విశేషస్య చేతనాన్తరస్య వా శస్త్రభృచ్ఛబ్దవాచ్యస్యాత్రాసంభవాదిత్యర్థః - అర్థాన్తరాణాం మధ్యే స్వాసాధారణధర్మవిశేషనిర్దేశే రీతిభంగస్స్యాదిత్యత్రాహ . ఆదిత్యాదయశ్చేతి- శస్త్రభృత్త్వస్యాన్యేషాం చ భగవన్తం ధర్మిణం ప్రతి ధర్మత్వమవిశిష్టమిత్యేకైవ రీతిః- నిర్ధారణానిర్ధారణభేదవన్ముఖభేదమాత్రాన్న దోష ఇతి భావః- తత్రాదిత్యశబ్దేన జ్యోతిషాం రవిరంశుమానిత్యుక్తో రవిర్వివక్షితః. ఆదిత్యానామహం విష్ణురిత్యుక్తస్త్వాదిత్యో రామతుల్యః. మకరో మత్స్యరాజః . స్రోతస్సు జాహ్నవ్యాః విష్ణుపదోద్భవత్వ సర్వజ్ఞశిరోధృతత్వ త్రైలోక్యప్రవృత్త్యాదిభిరతిశయః - (*) సర్గశబ్దేన సృష్టిమాత్రవివక్షాయామాదిరన్తశ్చేత్యాదినాన్వయాయోగాత్కర్మార్థోఽత్ర సర్గశబ్ద ఇత్యాహ. సృజ్యన్త ఇతి. సర్గా ఇతి. ఆదిమధ్యాన్తశబ్దానామత్రావయవవిశేషాద్యర్థతా న యుక్తా. అనతిశయితార్థత్వాత్- నాపి కాలవిశేషార్థతా- కాలస్య వక్ష్యమాణత్వేనాత్ర పృథగ్వ్యపదేశప్రయోజనాభావాత్- న చోత్పత్త్యాదిక్రియామాత్రార్థతా- ఉద్భవశ్చ భవిష్యతామితి వక్ష్యమాణేన పౌనరుక్త్యప్రసంగాత్- న చేశ్వరస్యైవ

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ ॥ ౩౧ ॥ సర్గాణామాదిరన్తశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున। అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహమ్ ॥ ౩౨ ॥ అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వన్ద్వస్సామాసికస్య చ। అహమేవాక్షయః కాలః ధాతాహం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ సర్వదా సృజ్యమానానాం సర్వేషాం ప్రాణినాం తత్ర తత్ర స్రష్టాఽహమేవేత్యర్థః - తథాన్తః - సర్వదా సంహ్రియమాణానాం తత్ర తత్ర సంహర్తాఽప్యహమేవ. తథా చ మధ్యం పాలనం - సర్వదా పాల్యమానానాం పాలయితా రశ్చాహమేవేత్యర్థః. జల్పవితణ్డాది కుర్వతాం తత్త్వనిర్ణయాయ ప్రవృత్తో వాదోఽయమహమ్ ॥ ౩౨ ॥ అక్షరాణాం మధ్యే "అకారో వై సర్వా వాక్" ఇతి శ్రుతిసిద్ధస్సర్వవర్ణానాం ప్రకృతిరకారోఽహమ్. సామాసికస్సమాససమూహః. తస్య మధ్యే ద్వన్ద్వసమాసోఽహం. స హ్యుభయపదార్థప్రధానత్వేనోత్కృష్టః. కలాముహూర్తాదిమయోఽక్షయః కాలోఽహమేవ. సర్వస్య

కారణత్వాదికమిహోచ్యతే - "అహమాదిశ్చ మధ్యం చ" ఇత్యుపక్రమేణ కృతకరత్వాత్ - న చేదం సామాన్యత స్సన్నిగమనము పర్యుపరి వచనాత్తస్మాల్లోకసిద్ధోత్పత్త్యాది హేతువరత్వమేవోచితం. లక్షణయా తత్రాప్యుపాదానకారణస్య "బీజం మాం సర్వభూతానామ్" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాన్నిమిత్తకారణమాత్రమిహ వివక్షితం - సర్గాణామిత్యవిశేషవచనేన సర్వదేశకాలవర్తి సృజ్యప్రతియోగిక సర్వనిమిత్తకారణవర్గస్య స్వాధీనత్వమభిప్రేతం - తదేతదఖిలమభిసంహితం. సర్వదేత్యాదివాక్యత్రయేణ- అధ్యాత్మవిద్యా జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిద్యా సవిషయతః ఫలతశ్చ విద్యాన్తరేభ్య ఉత్కృష్టా. ప్రవదతామితి నాన్యోన్యవివాదమాత్రం వివక్షితం - తత్ర వాదాఖ్యవిశేషస్యాస్ఫురణాదధ్యాత్మవిద్యా విద్యానామితి విద్యాప్రసంగాత్తదర్థకథనవిషయత్వోపపత్తేః - న చ సత్యం సత్యవతామితివద్వాదాఖ్యకథావిశేషవత్త్వమభిప్రేతం- అన్యాపేక్షయాతిశయసూచనసంభవే తత్పరిత్యాగాయోగాత్ - అతః ప్రవదతామితి కథాత్రయసాధారణరూపమిహ వివక్షితం. తదాహ- జల్పవితణ్డాది కుర్వతామితి - తత్త్వనిర్ణయాయ ప్రవృత్త ఇత్యనేన స్వల్పఫలవిజిగీషుకథాతోఽతిశయితాపవర్గపర్యవసితఫలత్వేన వాదస్యోత్కర్షప్రదర్శనమ్- (❃) బహ్వృచోపనిషది శ్రూయతే- అ ఇతి బ్రహ్మేతి- తథా "అకారో వై సర్వా వాక్ సైషా స్పర్శోష్మభిర్వ్యజ్యమానా బహ్వీ నానారూపా భవతీ"తి శ్రుత్యైవ ప్రపంచితం - ప్రకృతిత్వమాహ - సర్వవర్ణానాం ప్రకృతిరితి - నిర్ధారణోపయిక బహుత్వసిద్ధ్యర్థం- ప్రత్యయార్థం దర్శయతి - సామాసికస్సమాససమూహ ఇతి - పూర్వోత్తరాన్యపదార్థప్రధానేభ్యోఽవ్యయీభావతత్పురుషబహువ్రీహిభ్యో ద్వన్ద్వస్యోత్కర్షమాహ- స హ్యుభయేతి- అక్షయశబ్దేన "కలా ముహూర్తాః కాష్ఠాశ్చ- కలాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలః" ఇతి శ్రుతిస్మృత్యాదిసిద్ధబహువిధవికారరూపలోకక్షయహేతుభూతానన్తకాలస్యైవ దేశ్యత్వ స్వరూపతో నాద్యనన్తత్వం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ- కలేతి- "అనాదిర్భగవాన్ కాలో నాన్తోఽస్య ద్విజ విద్యతే। కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ ప్రవృత్తో నాన్తో న చాదిర్న చ మే స్తి మధ్యమ్" ఇత్యాదిభిరిదం కాలాద్యాత్మ్యత్వం వ్యక్తం - ధాతృశబ్దరూఢ్యా విశ్వతో ముఖత్వవిశేషణేన చ హిరణ్యగర్భ ఏవాత్రోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వస్యేతి - ధాతృశబ్దే నైకాంతాంతర్యామి సమస్తవిధాతృత్వలక్షణ ఉత్కర్షః స్పష్ట

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ విశ్వతోముఖః ॥ ౩౩ ॥ మృత్యుస్సర్వహరశ్చాహముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్ । కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా ॥ ౩౪ ॥ బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛన్దసామహమ్ । మాసానాం మార్గశీర్షోఽహమృతూనాం కుసుమాకరః ॥ ౩౫ ॥ ద్యూతం ఛలయతామస్మి తేజస్తేజస్వినా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ స్రష్టా హిరణ్యగర్భశ్చతుర్ముఖోఽహమ్ ॥ ౩౩ ॥ సర్వప్రాణహరో మృత్యుశ్చాహమ్. ఉత్పత్స్యమానానాముద్భవాఖ్యం కర్మ చాహమ్. నారీణాం శ్రీరహమ్. కీర్తిశ్చాహం వాక్చాహం స్మృతిశ్చాహం మేధా చాహం ధృతిశ్చాహం క్షమా చాహమ్ ॥ ౩౪ ॥ సామ్నాం బృహత్సామాహమ్. ఛన్దసాం గాయత్ర్యహమ్. కుసుమాకరో వసన్తః ॥ ౩౫ ॥ ఛలం కుర్వతాం ఛలాస్పదే

ఇతి ప్రదర్శనాయ సర్వస్య స్రష్టేత్యుక్తమ్ - ఏతేన కర్మఫలవిధాతృత్వేన వ్యాఖ్యాన్తరం నిరస్తమ్ - విశ్వత ఇతి దిక్చతుష్టయమాత్రమిహ వివక్షితమితి జ్ఞాపనాయోక్తమ్ - చతుర్ముఖ ఇతి - వేదచతుష్టయప్రవర్తనాదికం చానేన సూచితమ్ - (❁) కర్మానురూపదణ్డనకాలావచ్ఛేదాధికృతయోః శ్యామకాలాఖ్యపురుషయోరుక్తత్వాద్యమాదేశకారిప్రాణహరణాధికృతః పురుషవిశేష ఇహ "మృత్యుస్సర్వహర" ఇత్యుచ్యత ఇతి జ్ఞాపనాయ సర్వప్రాణహర ఇత్యుక్తమ్ - ప్రళయే సర్వసంహర్తేశ్వర ఇహ మృత్యురితి కైశ్చిదుక్తం మన్దమ్ - భూతానామన్తక ఏవ చేత్యుక్తత్వాదుద్భవసహపాఠాదత్ర మృత్యుశబ్దో మరణపర ఇతి కేచిదుద్భవశబ్దస్స్వరసత ఉత్పత్తిక్రియాపరః - ఉద్భవస్థానాదినిమిత్తోపాదానాదికం చాత్రాప్యర్థగౌరవనిర్దిష్టమితి క్రియాపరత్వమేవోచితమిత్యభిప్రాయేణోద్భవాఖ్యం కర్మేత్యుక్తమ్ - కీర్త్యాదయో నేహ గుణవిశేషా వివక్షితాః - తేషాం పురుషేష్వపి వా ఉద్భూతత్వేన నారీణామితి విశేషణాయోగాత్ - న చ నారీశబ్దోఽత్ర స్త్రీలింగపదార్థమాత్రపరః - ముఖ్యబాధాభావాత్ - అతో నారీవిశేషనిర్ధారణమేవ క్రియతే - తత్ర చ శ్రియ ఏవ సర్వనారీభ్యోఽతిశయితత్వాత్తైవ ప్రథమం వక్తవ్యా - కీర్తిశ్రీరితి తు పాఠక్రమోఽర్థక్రమేణ బాధ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ శ్రీరహం కీర్తిశ్చాహమిత్యుక్తమ్ - ఏతాశ్చ భగవదసాధారణశక్తయః - అన్యత్ర తు తత్తదభిమానవిశేషాత్తత్తచ్ఛబ్దః - (❁) సామసు బృహత్సామ్నః శ్రేష్ఠత్వం శ్రుత్యైవ సిద్ధమ్ - "బృహచ్చ వా ఇదమగ్రే రథన్తరం చాస్తామ్ - వాక్చ వై తన్మనశ్చాస్తామ్ - వాగ్వై రథన్తరం - మనో బృహత్తద్బృహత్పూర్వం ససృజానం రథన్తరమత్యమన్యత తద్బృహద్రథన్తరం గర్భమధత్త" ఇతి - గాయత్ర్యాశ్ఛన్దసాం మాతృత్వేనోత్కర్షశ్శ్రుతిషు ఛన్దోవిచిత్యాం చ ప్రపఞ్చితః - యథా బృహదుపనిషది "అగ్రం వై ఛన్దసాం గాయత్రీ"తి - మాసేషు మార్గశీర్షస్యాతిశయో వర్షగర్భాదానకాలత్వాన్మాసేషు కేశవాదిషు ద్వాదశసు ప్రథమస్య కేశవస్య మాసత్వాద్వ్రతవాగ్వారంభకాలత్వాచ్చ - కుసుమాకరశబ్దేనైవ వసన్తస్య ప్రత్యక్షసిద్ధస్సర్వప్రాణిసుఖహేతురతిశయో ద్యోతితః - "వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేత - వసన్తే దీక్షయే ద్విప్రం గ్రీష్మే రాజన్యమేవ చే"త్యాదిభిశ్చ - [❁] ఛలయతామిత్యత్ర తత్కర్తౄణితి జిత్యభిప్రాయేణ ఛలం కుర్వతామిత్యుక్తమ్ - అక్షసంచారాదియాత్రేణ జయ [illegible] రోపాదిహ ఛలత్వ [illegible] ముక్తమిత్యభిప్రాయేణాక్షాదిలక్షణమిత్యుక్తమ్ - "తేజస్తేజస్వినా [illegible] ద్వివ్యతాం ద్యూతమహమిత్యనభిధానాచ్ఛల [illegible] ఛలకరణమాత్రే [illegible] ఛలస్థానాన్తర [illegible]

శ్రీ॥గీ॥తేజ॥మహమ్। జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతామహమ్ ॥ ౩౬ ॥ వృష్ణీనాం వాసు
దేవోఽస్మి పాండవానాం ధనంజయః । మునీనామప్యహం వ్యాసః

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అక్షాది లక్షణం ద్యూతమహం. జేతౄణాం జయోఽస్మి - వ్యవసాయినాం వ్యవసాయోఽస్మి
సత్త్వవతాం సత్త్వం మహామనస్త్వం ॥ ౩౬ ॥ వసుదేవ సూనుత్వమత్ర విభూతిః -
అర్థాంతరాభావాదేవ- పాండవానాం ధనంజయోఽర్జునోఽహం- మునయో మననేనార్థ

విక్రయ ఋణదాన సంవిత్సంగరాదిభ్యో ద్యూతస్యాతిశయితత్వం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణ ఛలాస్పదేష్వి
త్యుక్తం. వంచనాస్పదేష్విత్యర్థః - అక్షాదీత్యాదిశబ్దేన సజీవనిర్జీవసమస్తద్యూతవర్గసంగ్రహః.
యద్వా, నిర్జీవమాత్రగ్రహణాయాక్షాది లక్షణమిత్యుక్తం. తస్యచాతిశయితత్వమనాయాసేన ధ
ర్మావిరోధేనాభ్యుపగమాదేవ సమస్త ధన హరణైకశక్యత్వాత్ - తేజస్వి సత్త్వవచ్ఛబ్దయోః పూ
ర్వోత్తరయోస్తేజస్సత్త్వాభ్యామవరుద్ధత్వాత్ తత్ర జయ వ్యవసాయ శబ్దయోరన్వయానౌచిత్యాత్త
దుచితజేతృ వ్యవసాయి శబ్దౌ పూర్వాపరచ్ఛాయయాఽఽక్షిప్తావిత్యభిప్రాయేణ జేతౄణాం వ్యవ
సాయినామితి చోక్తం- ''ద్రవ్యాసు వ్యవసాయేషు సత్త్వమస్త్రీ తు జంతుషు'' ఇత్యాదిభిస్సత్త్వ శబ్దస్యానే
కార్థనిర్దేశాద్ వ్యవసాయస్య చోక్తత్వాత్ సత్త్వవచ్ఛబ్ద ప్రసిద్ధ్యనురోధేనార్థవిశేషం దర్శయతి - స
త్త్వం మహామనస్త్వమితి- ఏతేనపరాభిభవసామర్థ్యాదిలక్షణాత్తేజసోఽపి సత్త్వస్యాత్ర భేద ఉక్తః- (✱)
వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మీత్యత్రాపి రామవత్సాక్షాత్స్వవతారత్వాదాహ-వసు దేవ సూనుత్వమత్ర
విభూతిరితి-అర్థాంతరాభావాదేవేత్యేవ కారేణ రామ ప్రసంగే హేతోః ప్రాగేవోక్తత్వంసూచితం-
నను వసుదేవ సూనుత్వమితి కేయం విభూతిః. నహి సూనుత్వ మాత్రేణాతిశయః - అతి ప్రసంగాత్ -
నచ వసుదేవాఖ్య పితృ విశేష సూనుత్వేన- తస్యాప్యనేక సాధారణత్వేన నిర్ధారణాయోగాత్ - నచవా
సుదేవ శబ్ద ప్రసిద్ధి మాత్రేణ తావన్మాత్రస్య అతిశయం ప్రత్యప్రయోజకత్వాత్ - నచేహవసుదేవసూ
నుత్వ ముపదేశ్యం - అర్జునస్య సంప్రతిపన్నత్వాదేవ - అత స్సాక్షాదవతారత్వం నోచితం - అతఏవ
వృష్ణీనామహమస్మీతి నోక్తమిత్యత్రోచ్యతే -వాసుదేవ శబ్దోఽత్ర లక్షణయా వసుదేవగృహే చతుర్భు
జతయావతార ప్రభృతి అతి మానుషగుణ విగ్రహ పరాక్రమాది రూపమాగోపాలం ప్రసిద్ధమతిశయం లక్ష
యతి - తస్యచార్జునం ప్రత్యభిధానం దృష్టాంతార్థం - సర్వనామ్నో యుష్మదస్మచ్ఛబ్దాదపి సాక్షా
న్మాహాత్మ్యంతాసన్నత్వాదిభి రతిశయోఽత్ర వివక్షితః - ధర్మే యుధిష్ఠిరస్య స్వస్యాతిశాయిత్వాత్- బ
లేచ భీమసేనస్య- అభిరూపత్వాదిషు చ మాద్రీ సుతయోః- అర్జున ఇతి ప్రసిద్ధనామధేయేన విశదీకరణం- తే
న స్వాభిముఖమర్జునం ప్రతితత్త్వమితి నిర్దేశాభావాత్ - కిం ధనంజయాభ్యామితి శంకా వ్యుదాసః-
నహ్యత్ర పారోక్ష్య ప్రసంగః. అపరోక్షస్యైవ సర్వస్యైవాత్ర ప్రసవర్ణ దర్శిన వచనాదితి ఋషిత్వం
హ్యదృష్ట విశేషాదతీంద్రియార్థ దర్శిత్వం - తచ్చ ప్రాయశః ప్రాగేవోక్తం. అతో మునీనామిత్యనే
న [illegible] నిర్వచన బలాత్ ''ఏతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతీతి శ్రుత్యుక్తమునిసాదృశ్యం వివక్షితమిత్యభిప్రా
యేణాహ - మునయో మననేనాత్మ యాథాత్మ్య దర్శిన ఇతి - తథా విధత్వం చ [illegible] వ్యాసస్యాతిశ
యస్తాదాత్వ్యేదేవ సిద్ధః - ''ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః । ఇదమే [illegible] మునిసత్తమ [illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కవీనాముశనా కవిః ॥ ౩౭ ॥ దణ్డో దమయతామస్మి నీతిరస్మి జిగీషతామ్ । మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతామహమ్ ॥ ౩౮ ॥ యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున । న తదస్తి వినా యత్స్యాత్

శ్రీ॥గీ॥భా॥ యాథాత్మ్యదర్శనః తేషాం వ్యాసోఽహం - కవయో విపశ్చితః ॥ ౩౭ ॥ నియమాతిక్రమణే దణ్డం కుర్వతాం దణ్డోఽహం - విజిగీషూణాం జయోపాయభూతా నీతిరస్మి - గుహ్యానాం సంబన్ధిషు గోపనేషు మౌనమస్మి - జ్ఞానవతాం జ్ఞానం చాహం ॥ ౩౮ ॥ సర్వభూతానాం సర్వావస్థావస్థితానాం తత్తదవస్థా బీజభూతం ప్రతీయమానమప్రతీయమానం చ యత్తదహమేవ - భూతజాతం మయా ఆత్మతయాఽవస్థితేన వినా యత్స్యాత్ న తదస్తి

నారాయణస్స దే,, త్యాదిభిః ‹‹ తపో విశిష్టాదపి వై వసిష్ఠాన్మునిసత్తమాత్ । మన్యే శ్రేష్ఠతమం వ్యాసం రహస్యజ్ఞానవేదనా,, దితి చ - అయమపి కశ్చిద్విభవావతారో గణ్యతే - ‹‹వేదవిద్భగవాన్ కల్కిః పాతాళశయనః ప్రభు,, రితి - కవీనామితి నిబన్ధృత్వం వివక్షితం - తథా సతి వాల్మీకి ప్రభృతేస్సర్వాతిశాయిత్వాత్. అతః క్రాన్తదర్శిన ఇతి వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - కవయో విపశ్చిత ఇతి - ఉశనసోఽపి విపశ్చిత్సు వైలక్షణ్యం నీతినిపుణత్వాదిభిః ప్రసిద్ధం హ్యేతత్ - ‹‹న కశ్చిన్నోశనసయతే పుమానన్యత్ర భార్గవాత్ । శేషసంప్రతిపత్తిస్తు బుద్ధిమత్స్వవతిష్ఠత,, ఇత్యాదిషు - [❋] నియమాతిక్రమణ ఇతి దణ్డయోగ్యత్వకథనం - అదణ్డ్యవిషయదణ్డస్యాతిశయేన నరకహేతుత్వాత్ - నీతిరస్మి నీతిమతామితి వక్తవ్యం జిగీషతామిత్యనేన తు కీదృశోఽన్వయ ఇత్యత్రాహ - విజిగీషూణాం జయోపాయభూతా నీతి రితి బుద్ధివ్యాపారవిశేషో వివక్షితః - లోకవిదితస్య వాఙ్నియమనరూపస్య మౌనస్య గుహ్యత్వాభావాన్న నిర్ధారణముచితం - మౌనశబ్దస్యాత్మవిద్యాదివిషయత్వే తు ప్రసిద్ధిత్యాగస్స్యాత్ - న చ గుహ్యధర్మత్వం మౌనస్య - యేన సత్త్వం సత్త్వవతామితివత్స్యాదిత్యత్రాహ - గుహ్యానాం సంబన్ధిషు గోపనేషు మౌనమస్మీతి . గుహ్యానాం గోపనీయత్వం మౌనస్య చ ఘటకార్ణత్వమన్త్రనాదపి గోపనోపాయత్వం సంప్రతిపన్నం - తతశ్చాత్ర సంబన్ధమాత్రే షష్ఠీ గోప్యగోపకభావరూపవిశేషే విశ్రాన్తా - భూతానామస్మి చేతనేతి చైతన్యమాత్రస్య పూర్వముక్తత్వాత్ - అత్ర జ్ఞానం జ్ఞానవతామితి పురుషార్థోపయికాతిశయితజ్ఞానవిశేషోఽభిమతః - తజ్జ్ఞానమజ్ఞానమతోఽన్యదుక్తమితివత్ - [❋] సర్వభూతానాం బీజమితి - న ప్రధానాదిమాత్రముచ్యతే - తస్య సాక్షాత్సర్వభూతబీజత్వాభావాత్ - నాపి వ్రీహ్యాదిలక్షణం బీజం - తస్య స(ర్వ)త్(త్రి,,)తి - మా(ఖ)స్వేఙ్గృహీతేషు జఙ్గమేష్వనన్వయాత్ - తతశ్చ విశేషేణ తత్తత్కార్యావస్థద్రవ్యాపేక్షయ (సుప్రథమస్య) ణా వస్థోపాదాన ద్రవ్యమాత్రమిహ వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వావస్థేతి - ఏతేన (వ్యత్ర సిద్ధస్స)మత్తిక సృష్ట్యాదేరహమాదిశ్చేత్యాది నోక్తత్వాదిహ నిత్యప్రవృత్తిహేతుభూతతత్తద్ద్రవ్య(స్వ)రూపం (గ్రిప్ర) తద్ధేతుత్వమపి ప్రదర్శితం . యచ్చాపీత్యనేనాభిప్రేతమాహ - ప్రతీయమానమప్రతీయ(మా)... (కలంక) - అప్రతీయమానమనుమానాదివేద్యమిత్యర్థః - సతః దస్తీత్యాదా స్వవ్యతిరిక్తా సత్తా ... (నిత్యభి)ప్రాయమ వ్యుదాసాయా వినాభావార్థతోక్తిః . ఉపక్రమవిరోధ్యాప(త్తి)... సంహారో నోదే(స్య)... (ర్థా)నాం భూతజాతమితి. ఆత్మతయాఽవస్థితేన అవినాభావముపపాదయతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥న్మయాభూతం చరాచరమ్॥ ౩౯ ॥ నాంతోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప। ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేర్విస్తరో మయా ॥ ౪౦ ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా। తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్॥౪౧॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥"అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థిత" ఇతి ప్రక్రమాన్న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమిత్యత్రాప్యాత్మతయావస్థానమేవ వివక్షితం. సర్వం వస్తుజాతం సర్వావస్థం మయాత్మభూతేన యుక్తం స్యాదిత్యర్థః - అనేన సర్వస్యాస్య సామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యాత్మతయావస్థితిరేవ హేతురితి ప్రకటయతి ॥ ౩౯ ॥ మమ దివ్యానాం కల్యాణీనాం విభూతీనామంతో నాస్తి - ఏష తు విభూతేర్విస్తరో మయా కైశ్చిదుపాధిభిః సంక్షేపతః ప్రోక్తః ॥ ౪౦ ॥ యద్యద్విభూతిమదీశితవ్యసంపన్నం భూతజాతం. శ్రీమత్ కాంతిమత్ - ధనధాన్యసమృద్ధం వా. ఊర్జితం కల్యాణారంభేషూద్యుక్తం - తత్తన్మమ తేజోంశసంభవమిత్యవగచ్ఛ - తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యం - మమాచింత్యశక్తేర్నియమనశక్త్యేకదేశసంభవమిత్యర్థః॥౪౧ ॥

అహమాత్మేతి - వ్యతిరేకోక్తిఫలితమన్వయవిశేషం దర్శయతి - సర్వమితి - ఉపక్రమోపసంహారయోరవినాభావకథనస్య భగవదభిప్రేతం ప్రయోజనమాహ - అనేనేతి - క్వచిత్క్వచిద్ద్రవ్యవ్యతిరిక్తస్సామానాధికరణ్యమపి తదాశ్రయద్రవ్యస్య భగవచ్ఛరీరత్వాదితి ప్రాగేవ ప్రపంచితమస్మాభిః - నిశ్శేషవచనాశక్యతాం ప్రాగుక్తామేవ స్మారయతి - నాంతోఽస్తీతి - దివ్యశబ్దేన దేశవిశేషవర్తిత్వాదివివక్షాయాం పూర్వమనియతదేశవర్తినాం దివ్యానాం ప్రపంచనం విరుధ్యేతేత్యత ఉక్తం - కల్యాణీనామితి . విభూతీరాత్మన శ్శుభా ఇతి హ్యుపక్రాంతం - ఉద్దేశతః ఏకదేశతః ప్రయోజనాకారైః విభూత్యాకారేణేత్యర్థః - తదభిప్రాయేణాహ - కైశ్చిదుపాధిభిస్సంక్షేపత ఇతి . (❋) ప్రాధాన్యత ఇత్యుపక్రమ్య ప్రపంచితమర్థమనుక్తానామవశ్యవక్తవ్యప్రధానవిభూతీనాం సంగ్రహాభిప్రాయేణోపసంహరతి - యద్యదితి శ్లోకేన. విభూతిశబ్దస్య ప్రాకరణికమర్థమనుసంధాయోక్తమీశితవ్యసంపన్నమితి - సత్త్వశబ్దోఽత్ర జంతుపరః - వీప్సాభిప్రాయవ్యంజనాయ జాతశబ్దః - విభూతిమచ్ఛ్రీమచ్ఛబ్దయోః పౌనరుక్త్యం పరిహరతి - కాంతిమదితి - నియంతవ్యవిశేషవివక్షయా వా గోబలీవర్దన్యాయాత్పునరుక్తిపరిహార ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ధనధాన్యసమృద్ధం వేతి - ఊర్జితమిత్యుత్కృష్టత్వాదిసామాన్యవివక్షాయామితరపాతవైయర్థ్యాత్ - విశిష్టమర్థమాహ - కల్యాణేతి . ఊర్జాశబ్దో హ్యుదీనత్వేన సన్నాహశీలత్వపరః - విభూతిమిత్యాదిబలాదిమత్త్వా[illegible]ుక్తం - "మమ తేజోంశసంభవ" మిత్యుక్తే విగ్రహగతతేజోద్రవ్యైకదేశోపాదానత్వం ప్రతీ[illegible]యత్నసాయ ప్రకృతోపయుక్తం తేజశ్శబ్దార్థమాహ - తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యమితి - [illegible]దర్శకభవో నామ తత్రచ కథమంశసద్భావ ఇత్యత్రాహ - మమేతి - అచింత్యశక్తేరిత్యనేన చి[illegible]సర్వ[illegible]క్తం "ఏకాంశేన" ఇత్యస్యాభిప్రాయో వివృతః - తేన సర్వగోచరత్వాభంగురత్వాఘటితఘటకత్వాదిసారో[illegible] - యథా శైలాందోళనదోహలిన శ్చండమారుతస్య తృణప్రేరణాదికం వేగలేశమాత్ర[illegible]హారిభావః - తేజసోంశస్సంభవో యస్య తత్తేజోంశసంభవం - (❋) ప్రాధాన్యత[illegible] మిత్యుపసంహృతం - అథసం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అథవా బహునైతేన కింజ్ఞాతేన తవార్జున । విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥ ౪౨ ॥

ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే

సాంఖ్యయోగో నామ దశమోఽధ్యాయః -

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః -

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥బహునైతేనోచ్యమానేన జ్ఞానేన కిం ప్రయోజనం - ఇదం చిదచిదాత్మకం కృత్స్నం జగత్కార్యావస్థం కారణావస్థం స్థూలం సూక్ష్మంచ స్వరూప సద్భావే స్థితౌ ప్రవృత్తిభేదే చ యథా మత్సంకల్పం నాతివర్తేత . తథా మమ మహిమ్నోఽయుతాయుతాంశేన విష్టభ్యాహ మవస్థితః. యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ “యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియం స్థితేతి ॥ ౪౨ ॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే

దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః -

త్క్షేపేణ ప్రధానాప్రధాన సమస్త విభూతి సంగ్రహ మాహ , అథవేతి శ్లోకేన- ఉచ్యమానేనేతి. ఏతచ్ఛబ్ద ఉక్త్యవసాన రాహిత్య పర ఇతి భావః . విభూతి పర్యవసాన జ్ఞాన రూపం ప్రయోజనం నసిద్ధ్యే దిత్యభి ప్రాయేణాహ . కిం ప్రయోజన మితి - ఇదమిత్యనేన తత్తత్ప్రమాణ ప్రతిపన్న వైచిత్ర్యం సూచిత మిత్యభి ప్రాయేణ చిదచిదాత్మక మిత్యుక్తం - కార్యేత్యాదినా కృత్స్న శబ్దాభి ప్రేత వివరణం - స్థూలం సూక్ష్మం చేతి కార్యకారణా వస్థయో ర్యథాక్రమ మన్వయః - స్వరూపే త్యాదినా విష్టంభన ప్రయోజన కథనం - అనిత్యేషు స్వరూప సద్భావ ఉత్పత్తిః - నిత్యేషు తత్సద్వ్యతిరేకః- నిత్యానాం స్వరూపమపి భగవతో నిత్యేచ్ఛా సిద్ధం - ఇదంచ ప్రాగేవ ప్రపంచితం - అత్ర స్వరూపైక దేశావతారాది రూపాంశ వ్యుదాసాయ నియమన ప్రకరణ బలాచ్చ మమమహిమ్న ఇత్యుక్తం - అత్ర మహిమ శబ్దేన ప్రకృతనియమన సామర్థ్యమేవ వివక్షితం - అత ఏవ తేజోంశ సంభవ మిత్యనైకార్థ్యం - ఏకశబ్దోద్రిక్తాతిత్తు ద్రవ్య పర ఇత్యభి ప్రాయేణోక్తం అయుతాయుతాంశేనేతి - స్తంభన మత్రస్వైరా న్నివారణం - స్వవశీకరణ రూప మధిష్ఠానంవా - ఏకాంశేనేత్యత్ర స్వోక్తమర్థం సంవాదయతి - యథోక్తమితి- విశ్వశక్తిః. విశ్వాఖ్యేవ శక్తిః- తత్తత్కార్యోపయుక్త విశేషణభూతం విశ్వమిత్యర్థః- తేజోంశసంభవ మిత్యనంతరం అభిధానాదేకాంశేనేత్యస్యాప్యంశ శబ్దస్య తద్విషయత్వమేవ న్యాయ్యమితి భావః- (❈)

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు ,

భగవద్రామానుజ విరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్య టీకాయామ్ తాత్పర్య చంద్రికాయామ్,

దశమోఽధ్యాయః -

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః -

మూ—

స్వకల్యాణ గుణానంత్యం కృత్స్న స్వాధీనతామతిః ।
భక్త్యుత్పత్తివివృద్ధ్యర్థా విస్తీర్ణా దశమోదితా ॥౧౪॥
శ్రీ మ ద్యా ము న ము న యే న మః .

అత్ర నవమసంగతి పూర్వకం భాష్యం- భక్తియోగ స్సపరికరఉక్తః- ఇదానీంభక్త్యుత్పత్తయే తద్వివృద్ధయేచ భగవతో నిరంకుశైశ్వర్యాది కల్యాణ గుణానంత్యం వక్తుంకృత్స్నస్య జగత స్త చ్ఛరీర తయా తదాత్మకత్వేన తత్ప్రవర్త్యత్వంచ ప్రపంచ్యత ఇతి ఏకాదశారంభేచ భాషితమ్ - ఏవంభక్తి యోగ నిష్పత్తయే తద్వృద్ధయేచ సకలేతర విలక్షణేన స్వాభావికేన భగవదసాధారణేన కల్యాణ గుణ గణే నచ భగవత స్సర్వాత్మకత్వం తతఏవ తద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య వస్తు జా తస్య తచ్ఛరీర తయా తదాయత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిత్వంచోక్తం . తమేతం భగవదసాధారణం స్వభావం కృత్స్నస్య తదాయత్తస్వరూపస్థితి ప్రవృత్తితాంచ భగవ త్సకాశా దుపశ్రుత్యైవ మేవేతి నిశ్చిత్య తథాభూతం భ గవంతం సాక్షాత్కర్తుకామోఽర్జున ఉవాచేతి ॥ ౧౪ ॥

శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః .

శ్రియైనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్తాత్పర్యచంద్రికాసహితశ్రీమద్గీతాభాష్యే ఏకాదశాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అర్జునఉవాచ ॥ మదనుగ్రహాయ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవం భక్తియోగ నిష్పత్తయే తద్వివృద్ధయేచ సకలేతర విలక్షణేన స్వాభావికేన భగవ దసాధారణేన కల్యాణ గుణగణేనసహ భగవతస్సర్వాత్మత్వంతతఏవతద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య వస్తుజాతస్య తచ్ఛరీరతయా తదాయత్త స్వరూప స్థితి ప్రవృత్తిత్వంచోక్తం. తమేతం భగవ దసాధారణం స్వభావం కృత్స్నస్య తదాయత్త స్వరూప స్థితిప్రవృత్తితాంచ భగవత్సకాశా దుపశ్రుత్యైవ మేవేతి నిశ్చిత్య తథాభూతంభగవంతం సాక్షాత్కర్తుకామోऽర్జునఉవాచ - తథైవభగవత్ప్రసాదా దనంతరం ద్రక్ష్యతి. "సర్వాశ్చర్య మయం దేవ మనంతం విశ్వతోముఖమ్। తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్త మనే కధా" ఇతిహి వక్ష్యతే ॥

విశ్వరూపాధ్యాయ మవతార యితుం విభూత్యధ్యాయార్థం సంగృహ్యాహ. ఏవమితి - భక్తియోగనిష్పత్తయే తద్వివృద్ధయేచేతి ప్రయోజన కథనేనానంతర మర్జునస్యదిదృక్షా భక్తివివృద్ధ్యర్థేతి సూచితం. సకలేతర విలక్షణేతి - సకలేతర వైలక్షణ్యరూపేణేత్యర్థః - యద్వాసకలేతరస్వభావవిలక్షణేనేత్యర్థః - ఏతేనానవధికాతిశయత్వముక్తంభవతి - అనన్యసాధారణంస్వాభావికమనవధికాతిశయమితిపూర్వోక్తస్యాత్రప్రాతిలోమ్యేనప్రత్యభిజ్ఞానాత్సకలేతరవిలక్షణేనభగవదసాధారణేనేత్యనయోర్వ్యర్థత్వంహేతు సాధ్యభావేనఅన్వయాత్సమాధికరాహిత్యతాత్పర్యాచ్చనానర్థక్యం - శ్రుతార్థనిశ్చయాధీనభక్తివివృద్ధిఫలభూతదిదృక్షామూలముత్తరాధ్యాయోపోద్ఘాతరూపమర్జునవాక్యమవతారయతి - తమేతమితి - తంసర్వాతిశాయినం - ఏతముక్తప్రకారం - భగవత్సకాశాదిత్యనేననిశ్చయహేతు భూత మాప్తత్వం సూచితం - నహ్యాప్తాంతర సకాశాదుపశ్రవణే దిదృక్షాయాం సత్యామపి దర్శన ప్రార్థనం ఘటతఇతిచభావః - ఏవమేతదిత్యాది శ్లోకార్థాభిప్రాయేణాహ - ఏవమేవేతి - నిశ్చిత్యేతి - నన్వేవమేత ద్యథాత్థేతి పూర్వోక్త మభ్యుపగమ్య ద్రష్టుమిచ్ఛామి - తేరూప మైశ్వరమిత్యర్థాంతరస్య రూప విశేషస్య దిదృక్షా వచన మివ భాతి - తతశ్చకథం తథాభూతం భగవంతం సాక్షాత్కర్తుకామఇత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ - తథైవేతి - శ్రుత ప్రకారేణేత్యర్థః - తద్వివృణోతి - సర్వాశ్చర్యేతి - "అహం సర్వస్య ప్రభవ" ఇత్యాదినా "విష్టభ్యాహ మిదంకృత్స్న మేకాంశేన స్థితోజగ" దిత్యంతేన - ప్రతిపాదితోహ్యర్థోऽత్ర విగ్రహవిశేషాను బంధేన ప్రత్యక్షం ప్రత్యభిజ్ఞాయత ఇతి భావః - అత్ర సాక్షాత్కారం ప్రార్థయితుం మదను గ్రహాయేత్యా దిభి స్త్రిభి శ్శ్లోకైః కృతజ్ఞతామాస్తిక్యం భక్తిమత్త్వంచదర్శయతి - తత్ర ప్రథమేనఅధ్యాత్మశబ్దాదిస్వారస్యా ద్వ్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పరమం గుహ్యమధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్। యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోయం విగతో మ ॥ ౧ ॥ భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా। త్వత్తః కమల పత్రాక్ష

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥దేహాత్మాభిమాన రూపమోహేన మోహితస్య మమానుగ్రహైకప్రయోజనాయ పరమంగు హ్యం పరమంరహస్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితంఆత్మనివక్తవ్యం వచః. "నత్వేవాహంజాతు నాస,, మి త్యాది "తస్మాద్యోగీ భవార్జునే., త్యేతదంతం యత్త్వయోక్తం- తేనాయం మమాత్మవిష యో మోహస్సర్వో విగతో దూరతోనిరస్తః ॥ ౧ ॥ తథాచ ॥ తథా సప్తమప్రభృతి దశమ పర్యంతే త్వద్వ్యతిరిక్తానాం సర్వేషాం భూతానాంత్వత్తః పరమాత్మనో భవాప్యయౌ వుత్పత్తిప్రళయౌ విస్తరశోమయా శ్రుతౌహి - కమల పత్రాక్ష తవావ్యయంనిత్యం సర్వచే తనాచేతన వస్తుశేషిత్వం జ్ఞానబలాది కల్యాణ గుణగణైః స్వస్త్వైవ పరతరత్వం సర్వాధార త్వం చింతితనిమిషితాది సర్వప్రవృత్తిషుతవైవ ప్రవర్తయితృత్వ మిత్యాద్యపరిమితం

వ్యయావిత్యాదే స్సప్తమాద్యర్థస్య పృథగ్వచనాద్భాత్మ తత్వ తదవలోకనోపాయ శ్రవణ తత్ఫలాను వా దః క్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - దేహాత్మేతి - మోహోవిగత ఇత్యనంతర మభిధానాత్ - మద్భక్త్యేన మోహ విశిష్టస్వరూపం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణ మోహితస్యేత్యంతముక్తం- మదనుగ్రహాయేత్యనేననహ్యా న్యత్తేనాన వాప్తమవాప్తవ్యమస్తీత్యభిప్రేత మిత్యాహ-మదనుగ్రహైకప్రయోజనాయేతి-యుద్ధప్రోత్సాహన మాత్రఫలంకావ్యనేన నిరస్తా- పరమశబ్ద విశేషిత గుహ్యశబ్దేన"మౌనంచైవాస్మిగుహ్యానా,,మిత్యుక్తగుహ్య త్వ ప్రతీతి వ్యుదాసాయ రహస్య శబ్దేన వ్యాఖ్యా - గుహ్యతమ భక్తియోగ శేషత్వాత్పరమత్వ వి శేషణ మిత్యాద్యుత్య పరమశబ్దపాఠేన సూచితమాత్మని ప్రతిపాదకత్వా నాద్యవసానా ద్వచసో ధ్యాత్మత్వ మిత్యభిప్రేత్యాత్మని వక్తవ్య మిత్యుక్తం. ఉపోద్ఘాతాస్మద్యమషట్క- ప్రస్తావశ్లోకార్థానుబ్ధ్యావచ్ఛిద్యజీవా త్మ ప్రధానమంశ మధ్యాత్మ శబ్దానూదిత మాహ - నత్వేవాహ మితి - అధ్యాత్మ సంజ్ఞిత మిత్యేతద నుసారాదయమిత్యపరోక్ష నిర్దేశాభిప్రేత ముక్తం - మమాత్మ విషయ ఇతివిగత ఇత్యనేన స్వోపసర్గేణ సవాసనం నిశ్శేషవినాశోవివక్షిత ఇతి ప్రదర్శనాయ సర్వశబ్దః - దూరతో నిరస్తఇతి సం స్కారస్యాపి తిరస్కారాదపునరంకురం వినష్టఇత్యర్థః - (❁) భవాప్యయాహీత్యాదేః ప్రకృత హేత్వ ర్థ వ్యుదాసేన పృథగర్థత్వ వ్యంజనాయాహ - తథాచేతి - సప్తమప్రభృతి దశమపర్యంతఇతి - భావ్య కా రస్యాను సంహితాధ్యాయోక్త్యా తత్రత్యవచన ముపలక్షయతి - బహువచనాసంకోచ సూచిత మహాంకృ త్స్న స్యేత్యాదినోక్తమాహ- త్వద్వ్యతిరిక్తానామితి. నివృత్తమానుషత్వభ్రమస్యార్జునస్యవచనత్వాత్- త్వ త్తఇత్యనేనభవాప్యయోపయుక్తరూపత్వంవివక్షితమిత్యభిప్రాయేణపరమాత్మనఇత్యుక్తం- అప్యయశబ్దస్యపంచ మ్యన్వయమాద్ధృత్వాప్యయశబ్దేన సంసారమోక్షాదిప్రతీతిస్స్యాదితితద్వ్యుదాసాయోక్తముత్పత్తిప్రళయావితి. నిమిత్తోపాదానసాధారణహేతుమాత్రేపంచమీత్యప్యయాన్వయః.త్వత్తశ్శ్రుతావిత్యన్వయస్తుమందప్రయోజ నఇతి భావః - విస్తరశో విస్తరేణేత్యర్థః - కమలపత్రాక్షేత్యనే నాంతరాదిత్యవిద్యాది ప్రతిపాదితపుం డరీకాక్షత్వ.విశిష్టప్రాకృత విగ్రహవత్త్వ మస్మిన్నవతారేపి స్పష్ట ముపలభ్యత ఇతిసూచితం-పుండరీ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మాహాత్మ్యమపి చావ్యయమ్ ॥ ౨ ॥ ఏవమేతద్యథాత్థత్వ మాత్మానం పరమేశ్వర ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మాహాత్మ్యంచ శ్రుతమ్- హిశబ్దో వక్ష్యమాణ దిదృక్షాద్యోతనార్థః ॥ ౨ ॥ హే పరమేశ్వర ఏవమేతదిత్యవధృతం యథాత్థత్వ మాత్మానం బ్రవీషి. పురుషోత్తమ ఆశ్రిత వాత్సల్య జలధే తవైశ్వరం త్వదసాధారణం సర్వస్య ప్రశాసితృత్వే, పాలయితృత్వే, స్రష్టృత్వే, సంహర్తృత్వే, భర్తృత్వే, కల్యాణగుణాకరత్వే, పరతరత్వే, సకలేతర విసజాతీయత్వే చ అవస్థితం రూపం

కాశ్చ సైవ హి సర్వలోక కామేశత్వాదిక మవ్యయం మాహాత్మ్యం తత్ర శ్రూయతే - మాహాత్మ్యమిత్యత్ర శ్రవేతి విపరిణతానుషఙ్గః - అవ్యయశబ్దేన కాలతో విషయతః సంఖ్యాతః ప్రకర్షతశ్చానవధికత్వం ప్రసిద్ధమిహాభిప్రేతమిత్యభిప్రాయేణోక్తం నిత్యమిత్యాద్యపరిమితేత్యన్తం . "భూమా నిరాపకః, మత్తః పరతరం నాన్యత్ - మమ సర్వం బుద్ధిర్జ్ఞాన,, మిత్యాదిభిరిదం శేషిత్వాదికం ప్రాక్ప్రపఞ్చితం. హి శబ్దో వక్ష్యమాణ దిదృక్షాద్యోతనార్థ ఇతి హేతుత్వప్రసిద్ధ్యాద్యానుగుణ్యాభావాత్ప్రకృతానుగుణోఽయమర్థ ఇతి భావః - [❋] పరమేశ్వరేత్యనేన వాక్యార్థవిశ్వాస హేతుభూతం పరమాప్తత్వాదికం వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాహ - హే పరమేశ్వరేతి . తద్వ్యఞ్జనాయ స్వసంవాద మాత్రార్థత్వ వ్యుదాసేన శ్రుతప్రతిష్ఠాపనాయచాహ - ఏవమేతదిత్యవధృత మితి - ఆశ్రితజనే దోష దర్శనః కాపురుషాః ఇత్యాహుః - అతోఽత్ర దిదృక్షమాణే స్వస్మిన్ దోషానాదరరూప నిరతిశయ పౌరుషం పురుషోత్తమశబ్దేన వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాశ్రిత వాత్సల్యజలధ ఇత్యుక్తం - పురుషన్నాతీతివా వ్యుత్పత్తిరిహాభిప్రేతా. ఆవిశ్య బిభర్తీతి వక్ష్యమాణం వా జ్ఞాపితం - ఏవం పరత్వసౌలభ్య సమాఖ్యాభ్యా ముక్తైరితి సత్యైశ్వర్యమితి వచనమీశ్వరత్వ స్వభావాభివ్యఞ్జకత్వ పరమిత్యభిప్రాయేణ త్వదసాధారణ మిత్యుక్తం - తస్యైవ ప్రాక్ప్రపఞ్చిత ప్రక్రియయా వివరణం - సర్వస్యేత్యాది - ఏవం స్వభావవిశిష్టో హీశ్వర శబ్దార్థ ఇతి భావః - ప్రశాసితృత్వాదౌ రూపస్యావస్థానం నామ తదనురూపైర్గుణైః సన్నహనచేష్టితైః స్ఫూర్తదభివ్యఞ్జకత్వం - యద్వా, ప్రశాసితృత్వేఽవస్థానం "యథాహం కేశవేవృత్తిమవశాః ప్రతిపేదిర ,, ఇతిన్యాయేన స్వదర్శనమాత్రేణ విపరీతాధ్యవసాయం వినివర్త్య సమ్యక్ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్కల్యాణ గుణాకరత్వేఽవస్థానం నామావతారవిగ్రహ వదజ్ఞత్వాద్యభినయానర్హత్వం పాలయితృత్వేఽవస్థానంతు సత్త్వ ప్రవర్తనాది ముఖేన స్రష్టృత్వేఽవస్థానం స్వావయవేభ్యో బ్రహ్మరుద్రాదీనాం చాతుర్వర్ణ్యాదీనాంచ ప్రసూతే స్సంహర్తృత్వేవ స్థానంతు వక్ష్యమాణ గ్రసనాదినా భర్తృత్వేవ స్థితిస్తు తత్రైకస్థమిత్యాదిభి స్ఫుటీభవిష్యతి - పరత్వేన శంకితానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం స్వైకదేశేవస్థానస్య "బ్రహ్మాణమీశ,, మిత్యాదినా వక్ష్యమాణతయా పరతరత్వేవ స్థానంయుక్తం - సకలేతర విసజాతీయత్వ ఇతితూక్తసమస్తనిగమనం తత్ఫలితం వా పరమేశ్వర పురుషోత్తమ సంబుద్ధ్యభిప్రేత కథనం వా - పశ్యమే యోగమైశ్వర మితి గుహ్యతమారంభే స్వయముక్తస్యాపాత ప్రతీతార్థస్య దర్శన ప్రార్థనానుసారేణ స్వరూప మైశ్వరమితి స్వరూపపరతయా యోజనాయామైశ్వర మిత్యేకమౌపచారికం - ఇతరత్సపక్షం ముఖ్యం స్వరూపాను బన్ధేనతు విగ్రహదిదృక్షాగర్భితా రూప శబ్దస్వరూప రూపాది సమస్తాధారతాకార్థ పరోవా. రూపం

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥ ౩॥ మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టుమితి ప్రభో । యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మానమవ్యయమ్ ॥౪ ॥ శ్రీభగవానువాచ । పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః । నానా విధాని

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుమిచ్ఛామి ॥ ౩ ॥ తత్సర్వస్య స్రష్టృ సర్వస్య ప్రశాసితృ సర్వాధారభూతం త్వద్రూపం మయా ద్రష్టుం శక్యమితి యది మన్యసే. తతో యోగేశ్వర. యోగో జ్ఞానాదికల్యాణగుణయోగః - "పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్" ఇతి హి వక్ష్యతే - త్వద్వ్యతిరిక్తస్య కస్యాప్యసంభావితానాం జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధే ఆత్మానం త్వామవ్యయం మే దర్శయ. అవ్యయమితి క్రియావిశేషణమ్ - త్వాం సకలం మే దర్శయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం కౌతూహలాన్వితేన హర్షగద్గదకణ్ఠేన పార్థేన ప్రార్థితో భగవానువాచ ॥ పశ్య మే సర్వాశ్రయాణి రూపాణి. అథ శతశస్సహస్రశశ్చ నానావిధాని

ప్రకారమిత్యర్థః - ద్రష్టుమిత్యుక్తే దర్శన సమానాకారే పి జ్ఞానే దర్శనశబ్దప్రయోగాత్తద్వ్యవచ్ఛేదార్థం చాక్షుషజ్ఞానమాత్రపరత్వం చ వ్యవచ్ఛేత్తుం సాక్షాత్కర్తుమిత్యుక్తం - (*) సర్వస్య స్రష్టృ ఇత్యాదినా తచ్ఛబ్దపరామృష్టశ్రుతాకారోక్తిః - అత్రాపి స్వరూపపరత్వే ముఖ్యతా రూపపరిత్వే ప్రకారమాత్రపరత్వే చ ప్రాగ్వదనుసంధేయం - యోగో జ్ఞానాదికల్యాణగుణయోగ ఇతి - అత్రాణిమాద్యైశ్వర్యశక్తిరపి గుణానుప్రవిష్టా యోగనిర్వాహకత్వాదిమాత్రం తు దిదృక్షితాకారాంతరం గత్వాభావాదత్ర నవివక్షితమితి భావః - దర్శయిష్యమాణో హ్యాకారోత్ర దిదృక్షితః - నచాణిమాద్యష్టాంగయోగాద్యర్థాంతరం ప్రదర్శ్యతే - యోగశబ్దశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాయత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - పశ్యేతి - ప్రభుశబ్దేన యదిత్వం మన్యసే తదా నకించిత్తే దుష్కర మిత్యభిప్రేత మితి తదభిప్రేత గుణవిశేషవత్త్వం దర్శయతి - త్వద్వ్యతిరిక్తస్యేత్యాదినా. అథవా యోగేశ్వరశబ్దాభిప్రేతోక్తిరియం అశ్వపతిర్ధనపతిరిత్యాదివద్గుణభూయస్త్వాపేక్షయా గుణానామపి నియమనేన వా యోగేశ్వరశబ్ద ఇతి భావః - త్వామిత్యాత్మశబ్దస్యార్థాంతరత్వం యుక్తం - మామితి వక్ష్యత ఇతి భావః - అవ్యయశబ్దస్యాత్ర నిష్ప్రయోజనత్వశంకావ్యుదాసాయ తత్ప్రపంచాఖ్య తద్రూపప్రదర్శనవిరోధపరిహారాయ విశేషతో దిదృక్షితార్థపరత్వం దర్శయతి. అవ్యయమితి - క్రియావిశేషణమితి - తనిరుక్తిమిత్యాహ - త్వాం సకలమితి - సమస్తగుణవిభూతివిగ్రహాది విశిష్టరూప మిత్యర్థః. (*) అర్జునస్య భగవత్తాత్మప్రదర్శనే హేతుప్రశ్నాదిప్రకార ఫలిత మవస్థావిశేషం దర్శయన్ పశ్యేత్యాదిభగవద్వాక్యస్య సంగతి మాహ. ఏవమితి. వక్ష్యమాణప్రకారమనుసంధాయాహ - సర్వాశ్రయాణీతి - బహువ్రీహిత్వాన్నపుంసకత్వం ఆదిత్యమండలాదీన్యనంతాన్యధికరణాని - యద్వా, ఆశ్రయశబ్ద ఉపచారాద్వ్యవస్థాభేదేన వా శ్రిత పరః - శతశస్సహస్రశశ్చేత్యనేన పరవ్యూహవిభవాద్యవచ్ఛేదక్రోడీకృతానంతాప్రాకృతవిగ్రహవత్త్వం దర్శితం - యద్వేకాదిత్యమండలవర్తిరూపం తత్సమానమనంతేషు బ్రహ్మాండేష్వాదిత్యమండలవర్తిసంఖ్యాతం రూపం - ఏవం శ్రీవిశ్వరూపాదిరూపాంతరేష్వపి "రూపం రూపం ప్రతిరూపః" ఇత్యాదిశ్రుత్యాయుక్త్యర్థోఽత్ర వివక్షిత ఇతి కేచిత్ - యథా ద్రక్ష్యసి తథా కరిష్యామీత్యభిప్రాయేణ పశ్యేత్యుక్తిః - నానావిధాని

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దివ్యాని నానా వర్ణాకృతీని చ ॥ ౫ ॥ పశ్యాదిత్యాన్వసూన్ రుద్రానశ్వినౌ మరుతస్తథా। బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత ॥ ౬ ॥ ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్। మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి ॥ ౭ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ నానాప్రకారాణి దివ్యాన్యప్రాకృతాని నానావర్ణాకృతీని శుక్లకృష్ణాది నానావర్ణాని నానాకారాణి చ పశ్య ॥ ౫ ॥ మమైకస్మిన్ రూపే పశ్యాదిత్యాన్ ద్వాదశ. వసూనష్టౌ. రుద్రానేకాదశ. అశ్వినౌ ద్వౌ- మరుతశ్చైకోనపంచాశతం. ప్రదర్శనార్థమిదం - ఇహ జగతి ప్రత్యక్షదృష్టాని శాస్త్రదృష్టాని చ యాని వస్తూని తాని సర్వాణ్యన్యాన్యపి సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు చ శాస్త్రేష్వదృష్టపూర్వాణి బహూన్యాశ్చర్యాణి పశ్య ॥ ౬ ॥ ఇహ మమైకస్మిన్ దేహే తత్రాప్యేకస్థమేకదేశస్థం సచరాచరం కృత్స్నం జగత్పశ్య. యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి తదప్యేకదేహైకదేశ ఏవ పశ్య ॥ ౭ ॥

త్యనేన ప్రత్యేకం భూషణాయుధలాంఛన భుజసంఖ్యాదిప్రకార విశేషానంత్య మత్ర వివక్షితమిత్యాహ- నానాప్రకారాణీతి- అప్రాకృతానీతి - అత్ర దివ్యశబ్దేన దివి వర్తమానత్వాదికం న వివక్షితం. పృథివ్యాదివ్యా-ప్తేరపి వక్ష్యమాణత్వాత్. ద్రవ్య వైలక్షణ్యం చావశ్యవక్తవ్య మిత్యభిప్రాయః - వాసుదేవాదిషు చతుర్షు యుగభేదేన సితరక్తపీత కృష్ణరూప పరివృత్తేరవతారాంతరేషు చ తత్తత్ఫలార్థి ధ్యానానుగుణ్యాచ్చ నానావర్ణత్వం- ఆకృతి శబ్దేన సురనరతిర్యగాది సమాన సంస్థాన విశేషో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణా-హ. నానాకారాణీతి- (*) శతశోఽథ సహస్రశ ఇతి స్వాసాధారణానంత రూపప్రసంగేఽపి ప్రకృతో-పయోగాయేహైకస్థమిత్యేకస్యైవ రూపస్య విశేషతః ప్రదర్శయిష్యమాణత్వమనుసంధాయాహ - మమైకస్మిన్నితి - పశ్యాదిత్యానిత్యాదినా- ప్రధానదేవాస్త్రయస్త్రింశత్ప్రథమం నిర్దిశ్యంత ఇత్యభి-ప్రాయేణ ద్వాదశేత్యాది సంఖ్యావిశేష ప్రదర్శనం- వక్ష్యమాణానుసారేణ దృష్ట మాత్రాశ్రయత్వ వ్యు-దాసాయాహ. ప్రదర్శనార్థ మితి. అర్జునేన అన్యైశ్చ ప్రతిపన్నానామితి శే-షః - అదృష్టపూర్వాణీత్యేతదశ్రుత పూర్వాణామప్యుప లక్షణం. అనవగతత్వమాత్రేణ వా సామాన్యతస్సంగ్రహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ- సర్వేషు చ శాస్త్రేష్వదృష్ట పూర్వాణీతి. ఏతేనాతీంద్రియే వస్తుని సా-మాన్యతశ్శాస్త్రావగతేఽపి సాక్షాత్కారైక సమధిగమ్యా బహవో విశేషాస్సంతీతి సూచితమ్. (*) ఇహ దేహ ఇత్యేక వచనాంత నిర్దేశేనైవ ప్రదర్శయిష్యమాణ ఏకో దేహో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- ఇహ మమైకస్మిన్ దేహ ఇతి - ఏకవచనేన ప్రదర్శయిష్యమాణ విశేష నిర్దేశేన చ దేహైకత్వస్యాభి-మతత్వాదేకస్థపదేన తదేక దేశే (శబ్దశక్త్యభావా) త్స్థితిర్వివక్షితా. ఏకస్యావయవినోఽవయవభూతామి-తి కైశ్చిదుక్తం తు భగవద్విగ్రహస్య అప్రాకృతత్వ సమర్థనాచ్చ నిరస్తమిత్యభిప్రాయేణోక్తం. తత్రా-ప్యేకస్థమేకదేశస్థమితి - యద్వా, కృత్స్నస్య ఏకస్థత్వ వచనాత్తదేక దేశ స్థితిః ఫలితా. యచ్చాన్యద్ద్ర-ష్టుమిచ్ఛసీత్యనేన పాండవధార్తరాష్ట్రజయాదికమపి గర్భితం - తత్రాపి సముచ్చయ సామర్థ్యా-త్తదేకదేశాశ్రితత్వమాహ - తదపీతి - (*)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నతుమాంశక్యసేద్రష్టు మనేనైవస్వచక్షుషా । దివ్యందదామి తేచక్షుః పశ్యమేయోగమైశ్వరమ్ ॥ ౮ ॥ సంజయ ఉవాచ ॥ ఏవముక్త్వా తతోరాజన్ మహాయోగేశ్వరోహరిః । దర్శయామాసపార్థాయ పరమంరూపమైశ్వరమ్ ॥ ౯ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అహం మమదేహైకదేశే సర్వంజగద్దర్శయిష్యామి - త్వంత్వనేన నియమితపరిమితవస్తుగ్రాహిణా ప్రాకృతేన స్వచక్షుషా మాంతథాభూతం సకలేతర విసజాతీయమపరిమేయం ద్రష్టుం నశక్యసే. తవదివ్యమప్రాకృతం మద్దర్శనసాధనం చక్షుర్దదామి. పశ్యమేయోగమైశ్వరం- మదసాధారణం యోగంపశ్య- మమానంతజ్ఞానాది యోగ మనంతవిభూతియోగం చ పశ్యేత్యర్థః॥ ౮ ॥ ఏవముక్త్వా సారథ్యేస్థితః పార్థమాతులజో మహాయోగేశ్వరో హరిః-మహాశ్చర్యయోగానామీశ్వరః. పరబ్రహ్మభూతోనారాయణః. పరమమైశ్వరం స్వాసాధారణంరూపం పార్థాయపితృష్వసుః పృథాయాఃపుత్రాయ దర్శయామాస - తద్వివిధవిచిత్ర నిఖిలజగదాశ్రయం విశ్వస్యప్రశాసితృరూపం॥ ౯ ॥ తచ్చేదృశం॥

‘‘నతుమాంశక్యసే’’ ఇత్యత్ర తుశబ్దద్యోతిత మశక్తిహేతుం పూర్వశ్లోకోక్త మాకృష్యదర్శయతి. అహమితి - అనేనైవేత్యస్య వివక్షితమాహ - నియతేతి - దివ్యప్రతిపక్షత్వాత్ప్రాకృతేనేత్యుక్తం. తథాభూతమిత్యాది - మామిత్యనేనాత్ర విగ్రహాదివిశిష్టత్వం వివక్షితమితిభావః - అత్రదివ్యశబ్దవివక్షితమాహ - అప్రాకృతమితి - మద్దర్శన సాధనమిత్యప్రాకృతత్వఫలితోక్తిః - ఐశ్వరపదాభిప్రేతమాహ - మదసాధారణమితి - ప్రకరణాదిఫలిత మైశ్వరపదానుగృహీతంచ యోగశబ్దార్థమాహ- అనంతేతి. నియమనశక్తిరీశ్వరత్వం తదనుబంధీని యోగస్తదుచిత గుణవిభూతి యోగ ఏవ- చక్షుషో దివ్యత్వాజ్జ్ఞానాది గుణదర్శనమనంతవీర్యత్వాది విశిష్టవేషేణ పశ్యామీతి వత్యతీతి భావః - (*) మహాయోగేశ్వరో హరిరిత్యనయోస్తిరస్కారకం పూర్వప్రతిపన్నం రూపమాహ - సారథ్యేస్థితః పార్థమాతులజ ఇతి - ఏతేనదివ్యరూపప్రకాశన హేతుభూతవాత్సల్యాది సూచనంచ మహాత్మ్యవిశేషణాదాశ్చర్యత్వం- మహచ్ఛబ్దస్యచ యోగేశ్వర విశేషణత్వాదపి యోగవిశేషణత్వ మత్రోచిత మిత్యభిప్రాయేణాహ- మహాశ్చర్యయోగానామితి- అన్యేష్వప్యాశ్చర్య యోగస్యతదధీనత్వ మీశ్వరశబ్దేన వివక్షితం. మహాయోగేశ్వరో హరిరితి పదద్వయాభిప్రేతం సామాన్యవిశేషవాక్యార్థం దర్శయతి - పరబ్రహ్మభూతో నారాయణ ఇతి - పశ్యమేయోగమైశ్వరం పరమంరూప మైశ్వర మిత్యనయోరదూర విప్రకర్షేణ ఘటనాదైకార్థ్యం-ఐశ్వరంరూపం దర్శయామాసేత్యుక్తే స్వేతరస్యకస్యచిద్రూపమితిధీస్స్యాదితి తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ స్వాసాధారణమితి. రూపశబ్దస్యాత్రాపి వ్యానుబంధస్వరూపపరతయా తదభివ్యంజకవిగ్రహపరతయాస్వరూపాది సమస్తాసాధారణాకారమాత్రపరతయావా నిర్వాహ్యగ్రాహ్యః- అత్ర పార్థశబ్దేనస్వస్య రూపప్రదర్శనార్థప్రీతి హేతుస్సంబంధోభిప్రేత ఇతిప్రదర్శనాయాహ . పితృష్వసుః పృథాయాఃపుత్రాయేతి - పరమమైశ్వరం రూపమిత్యుక్తం వివృణోతి. తద్వివిధేతి. నిఖిలజగదాశ్రయత్వం స్వరూపతో విగ్రహద్వారాచ- (*) యద్వానేకత్యాదేరుత్థాన ప్రదర్శన మిదం. తతఏవహితచ్చేదృశ మితిసంహితం - ఇహైకస్థమిత్యాదభిసిద్ధాయమర్థః . ప్రశాసితృశబ్దేనాధిష్ఠాతృత్వం వివక్షితం. [illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అనేకవక్త్రనయనమనేకాద్భుతదర్శనమ్। అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్॥ దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపనమ్। సర్వాశ్చర్యమయం దేవమనంతం విశ్వతోముఖమ్॥౧౧॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దేవం ద్యోతమానం - అనంతం కాలత్రయవర్తి నిఖిల జగదాశ్రయ తయా దేశ కాల పరిచ్ఛేదానర్హం - విశ్వతో ముఖం విశ్వ దిగ్వర్తిముఖం స్వోచిత దివ్యాంబర గంధ మాల్యాభరణాయుధాన్వితం ॥ ౧౧ ॥

ముఖే ష్వనేకత్వం జాతివైచిత్ర్యాదపి ద్రష్టవ్యం - నానాజాతీయ బహువక్త్రయోగోహి శ్రీవిశ్వ రూప ధ్యానేభగవచ్ఛాస్త్రేషు పఠ్యతే - అన్యథానేకనయనత్వనిర్దేశో నిరర్థకస్స్యాత్ - వక్త్రానేకత్వే నైవ తత్సిద్ధేః - అనేకమద్భుతం దర్శనం యస్య తదనేకాద్భుత దర్శనం, అనధికాతిశయాశ్చర్య తయా దృశ్యమాన మిత్యర్థః - దివ్యత్వమప్రాకృతత్వం - సర్వాశ్చర్య మయం - ఆశ్చర్యభూత సర్వతత్త్వాశ్రయ భూతమిత్యర్థః - అతఏవానేకాద్భుతదర్శన మిత్యనేనాపునరుక్తిః - "జగదేతన్మహాశ్చర్యం రూపం యస్య మహాత్మనః" ఇత్యాది భావ్యం - దేవశబ్దస్యాత్రానుపయుక్తజాతి విశేషాదిమాత్ర నిష్ఠతావ్యుదాసార్థం విగ్రహ విశిష్టవిషయత్వ ప్రదర్శనార్థంచ ద్యోతమాన మిత్యుక్తం - ఆనంత్యప్రకారం తద్ధేతుం చాహ - నిఖిలేత్యాదినా - కృత్స్న జగదాశ్రయత్వస్య కణ్ఠోక్తత్వాత్ఫలితం కాలత్రయ వర్త్యాశ్రయత్వమపి తదుభయఫలితం దేశకాలపరిచ్ఛేదానర్హత్వ మత్ర యథాసంభవం విగ్రహద్వార మద్వారకంచ - ఆనంత్యంతు స్వరూపగతం విగ్రహ విశేషణవర్గ మధ్యవర్తిత్వాదనంతశబ్దోపి విగ్రహవిషయః దృష్ట్వాద్భుతమిత్యత్ర అనంతాయామవిస్తార మత్యద్భుత మత్యుగ్రమితి రూపవిషయమేవ వక్ష్యతి - తతశ్చాత్యంత స్పృహత్వాది మాత్రప్రదర్శనే తాత్పర్యమిత్యన్యే- ఏవమనంతాయామవిస్తారఇతివక్ష్యమాణ ఏత దనువాదోపి నిర్వాహ్యః - విశ్వవ్యాపినోప్యస్య విగ్రహస్యశక్తివిశేషాత్సర్వత్రాప్రతిఘాతో యుక్తః- అష్టైశ్వర్యశాలినాం యోగినామపి భూమావున్మజ్జతి నిమజ్జతీతి సిద్ధివిశేషోభిధీయతే - అతోస్యప్రకృత్యాది కృత్స్న జగదాశ్రయత్వం వక్ష్యమాణం నానుపపన్నం - అతఏవాత్ర భూమ్నా రూపేణ సర్వాశ్రయత్వ మిహోచ్యత ఇత్యేతదపి నాశంకనీయం. తత్ర దేవదేవస్య శరీర ఇత్యత్ర శరీర విశేషణతయా నంతాయామ విస్తారత్వాభ్యుక్తేః - సచవటపత్రశాయివిగ్రహవదఘటిత ఘటనాశక్త్యా సూక్ష్మరూపేణ వాల్పీయస్యపి సర్వాంతర్భావ ప్రకాశన మిత్యపివాచ్యం - తథానుక్తే స్వవిపరీతోక్తేశ్చ - అతో యథా శ్రుతఏవార్థః - ఏతచ్చారంభభాష్య ఏవ అచింత్యశబ్దేన స్థాపిత మితి అనేక వక్త్రత్వ్యుక్త మేవాత్ర విశ్వతో ముఖశబ్దనవిశేష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. విశ్వదిగ్వర్తి ముఖమితి - పాణ్యాదివిగ్రహవిషయత్వాత్ "విశ్వతశ్చక్షు రుత విశ్వతోముఖః" ఇత్యాదిష్వివ నాత్రసర్వత్ర ముఖశక్తియోగోపి వివక్షితః- సర్వత్ర ముఖయుక్తమితి చ పరోక్తమయుక్తం - పాణిపాదాదిషు ముఖాభావాదితి భావః. అవిశదవిశదోపలంభక్రమేణపాఠక్రమమనాదృత్య దేవమిత్యాదికం పూర్వం వ్యాఖ్యాతం - స్వగతాకారప్రతీతేః పరస్తాద్ధిపృథక్సిద్ధ ద్రవ్య విశిష్టతాప్రతీతిః - తత్రైవచ ప్రదర్శనముచిత మిత్యభిప్రాయేణాంబరాదికం పూర్వముక్తమపిపరస్తాద్దర్శితం. స్వోచితేత్యాదినా శ్లోక పాఠక్రమోల్లంఘనే నాంబరాది క్రమేణనిర్దేశోంతరంగత్వ, బహిరంగత్వ, తారతమ్యప్రదర్శనాయ అత్ర దర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః. [❋]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దివిసూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా । యదిభాస్సదృశీసాస్యాద్భాసస్తస్యమహాత్మనః ॥ ౧౨ ॥ తత్రైకస్థంజగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా । అపశ్యద్దేవదేవస్య శరీరే పాండవస్తదా ॥ ౧౩ ॥ తతస్సవిస్మయావిష్టో హృష్టరోమాధనంజయః । ప్రణమ్యశిరసా దేవం కృతాంజలిరభాషత ॥ ౧౪ ॥ అర్జునఉవాచ ॥ పశ్యామిదేవాం స్తవదేవదేహే సర్వాం స్తథాభూతవిశేషసంఘాన్ । బ్రహ్మాణమీశం కమలాసనస్థ మృషీంశ్చసర్వానురగాంశ్చదివ్యాన్ ॥ ౧౫ ॥ అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం పశ్యామిత్వాం సర్వతోఽనంతరూపమ్ ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తామేవ దేవశబ్దనిర్దిష్టాం ద్యోతమానతాం పరిసష్టే ॥ తేజసోఽపరిమితత్వదర్శనార్థమిదం. అథయత్తేజస్స్వరూపమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ తత్రానంతాయామవిస్తారే అనంతబాహూదరవక్త్రనేత్రే అపరిమితతేజస్కే అపరిమితదివ్యాయుధోపేతే స్వోచితాపరిమితదివ్యభూషణే దివ్యమాల్యాంబరధరే దివ్యగంధానులేపనే అనంతాశ్చర్యమయే దేవదేవస్య దివ్యే శరీరే అనేకధా ప్రవిభక్తం బ్రహ్మాదివివిధవిచిత్రదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభోక్తృవర్గం పృథివ్యంతరిక్షస్వర్గపాతాలాతలవితలసుతలాదిభోగస్థానభోగ్యభోగోపకరణభేదభిన్నం ప్రకృతిపురుషాత్మకంకృత్స్నంజగత్ "అహంసర్వస్యప్రభవో మత్తస్సర్వంప్రవర్తతే", "హంతతేకథయిష్యామి విభూతీరాత్మనశ్శుభాః", "అహమాత్మాగుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః", "ఆదిత్యానామహంవిష్ణుః" ఇత్యాదినా "నతదస్తివినాయత్స్యాన్మయాభూతంచరాచరమ్", "విష్టభ్యాహమిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగత్" ఇత్యంతేనోదితం. ఏకస్థంఏకదేశస్థం- పాండవో భగవత్ప్రసాదలబ్ధతద్దర్శనానుగుణదివ్యచక్షురపశ్యత్ ॥ ౧౩ ॥ తతోధనంజయోమహాశ్చర్యస్య కృత్స్నస్య జగతః స్వదేహైకదేశేనాశ్రయభూతం కృత్స్నస్య ప్రవర్తయితారం చాశ్చర్యతమానంతజ్ఞానాదికల్యాణగుణగణం దేవందృష్ట్వా విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా శిరసా దండవత్ప్రణమ్య కృతాంజలిరభాషత ॥ ౧౪ ॥ దేవతవదేహే సర్వాన్దేవాన్పశ్యామి. తథాసర్వాన్ ప్రాణివిశేషాణాంసంఘాన్ తథా బ్రహ్మాణం చతుర్ముఖమండాధిపతిం - తథేశం కమలాసనస్థం కమలాసనే బ్రహ్మణిస్థితమీశం - తన్మతేవస్థితం. తథాదేవర్షిప్రముఖాన్ సర్వానృషీన్ ఉరగాంశ్చ వాసుకితక్షకాదీన్ దీప్తాన్ ॥ ౧౫ ॥ అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం అనంతరూపంత్వాం సర్వతః పశ్యామి- విశ్వేశ్వర విశ్వస్యనియంతః -విశ్వరూపవిశ్వశరీర.

దివిత్యాదిశ్లోకస్య సంగతిమాహ - తామేవేతి- నిర్దిష్టస్య భాస్వరత్వస్య నిరతిశయత్వలక్షణో విశేష ఉచ్యత ఇత్యర్థః - సంఖ్యావిశేషేణ పరిచ్ఛిన్నత్వశంకాంవ్యుదాసాయాహ. తేజస ఇతి (౧౨) (౧౩-౧౪-౧౫) సర్వతోఽనంతరూపమిత్యన్వయే సర్వత ఇతిశబ్దస్య వైయర్థ్యం స్యాత్ - సర్వతః పశ్యామీత్యన్వయస్తు దివ్యచక్షుర్లాభానుగుణత్వాద్యుక్తః. విశ్వరూపత్వే హేతుపరో విశ్వేశ్వరశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ విశ్వస్య నియంతరితి. వ్యాప్యనియంతాహిశరీరీ- నాంతంనమధ్యమిత్యాదావిద్యమానస్యాదర్శనం వివక్షితం. అర్జునస్య దివ్యచక్షుర్లాభే నతదయోగాదన్యత్రానంతరూపమితి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప ॥౧౬॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతమ్ । పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయమ్ ॥౧౭॥ త్వమక్షరం పరమం వేదితవ్యం త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ । త్వమవ్యయశ్శాశ్వతధర్మగోప్తా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యతస్త్వమనంతః అతస్తవ నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదిం చ పశ్యామి ॥ ౧౬॥ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతం సమంతాద్దుర్నిరీక్ష్యం దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయం త్వాం కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ పశ్యామి ॥౧౭॥ ఉపనిషత్సు "ద్వే విద్యే వేదితవ్యే" ఇత్యాదిషు వేదితవ్యతయా నిర్దిష్టం పరమమక్షరం త్వమేవ- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం విశ్వస్యాస్య పరమాధారభూతస్త్వమేవ- త్వమవ్యయః వ్యయరహితః-

---

హేతుగర్భవిశేషణాద్విషయాభావాదేవ శశశృంగాదేరివాదర్శనముక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ. యత ఇతి - ఇదంచ విశ్వరూపేత్యనేనాపి వివక్షితం - అత్ర దేశతః కాలతశ్చాదిమధ్యాంతనిషేధో భావ్యః. ఆద్యంతరూపవిచ్ఛేదాభావాత్తదుభయనిరూపణీయమధ్యాభావః ప్రసిద్ధః (❉) కిరీటినమిత్యాదేః పాఠక్రమమనాదృత్య ఉపలంభార్థక్రమానురోధేనాన్వయమాహ. తేజోరాశిమిత్యాదినా - తేజోరాశిమితి ధర్మిస్వరూపనిర్దేశః. సర్వతోదీప్తిమంతం "తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ"త్యాదివత్సర్వవ్యాపిప్రభాయోగినం - సమంతాదితి కృత్స్నవిగ్రహప్రదేశవివక్షయాభిహితం - దీప్తానలార్కద్యుతిమితి దుర్నిరీక్ష్యత్వే హేతుః- అత్ర ద్యుతిశబ్దేన కిరణరూపం తేజో వివక్షితం- అతో దీప్తిమంతమిత్యనేనాపౌనరుక్త్యం. యద్వా పూర్వత్ర సర్వవ్యాపిత్వే తాత్పర్యం- ఇహ తు దుష్ప్రేక్షత్వహేతుభూతాతితీవ్రత్వే- అప్రమేయం ఈదృక్త్వయత్తాభ్యాం పరిచ్ఛేత్తుమశక్యం- ఏతావతా సామాన్యోపలంభకథనమిత్యభిప్రాయేణ అప్రమేయం త్వామిత్యవచ్ఛిద్యోక్తం - అదృష్టపూర్వరూపదర్శనేఽపి త్వదసాధారణచిహ్నైస్త్వాం ప్రత్యభిజానామీత్యభిప్రాయేణాహ - కిరీటినం గదినం చ చక్రిణం చ పశ్యామీతి. కిరీటినమితి భూషణవర్గోపలక్షణం. తత్రాపి కిరీటనిర్దేశస్తస్య సర్వేశ్వరత్వవ్యంజకత్వాత్. కిరీటకరండికాభేదేన ద్విధా హి మకుటజాతిః - తత్ర కిరీట ఉత్కృష్టధార్యః - గదినం చక్రిణమిత్యాయుధవర్గోపలక్షణం. తత్రాపి చక్రాదేర్వ్యపదేశో భగవదసాధారణత్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్ (❉) త్వమక్షరమిత్యాదినా భగవత్ప్రభావదర్శనాదేవమక్షరవేదితవ్యావ్యయసనాతనపురుషాదిశబ్దైర్ముండకోపనిషదాదిస్మారణమిత్యభిప్రాయేణాహ - ఉపనిషత్స్వితి. నిర్దిష్టమితి. "అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే" ఇత్యాదినేతి శేషః. విష్ణుసంజ్ఞం సర్వాధారం ధామేత్యాద్యనుసంధానేనాహ- విశ్వస్యాస్య పరమాధారభూత ఇతి. నిధీయతేఽస్మిన్నితి నిధానం-నిధానానామపి నిధానత్వాత్పరం నిధానం- ఆధారభూతం విశ్వస్యేత్యాద్యుక్తం. జీవవ్యవచ్ఛేదార్థః పరశబ్దః. భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః - ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా ఇతి హి శ్రూయంతే- అనన్యాధారత్వాయ పరమశబ్దేన వ్యాక్రియా - అవ్యయశబ్దేన తదవ్యయం అనంతమవ్యయం కవిమిత్యాదికం స్మారితం - స్వరూపస్య గుణస్య విభవస్య వా యదా కదాచిత్ప్రచ్యుతిహీనోఽవ్యయః. స సర్వోఽప్యస్య నాస్తీత్యవిశేషితావ్యయశబ్దేనోచ్యతే - దృశ్యమానాకారానువాదిత్వం|

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సనాతనస్త్వం పురుషో మతో మే ॥ ౧౮ ॥ అనాదిమధ్యాంతమనంతవీర్య మనంతబాహుం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥యత్స్వరూపో యద్గుణో యద్విభవశ్చ త్వం తేనైవ రూపేణ సర్వదాఽవతిష్ఠసే. శాశ్వతధర్మగోప్తా శాశ్వతస్య నిత్యస్య వైదికస్య ధర్మస్యైవ మాదిభిరవతారైస్త్వమేవ గోప్తా. సనాతనస్త్వం పురుషో మతో మే "వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం- పరాత్పరం పురుష" మిత్యాదిషూదిత స్సనాతన పురుషస్త్వమేవేతి మే మతః జ్ఞాతః - యదుకులతిలకస్త్వమేవం భూత ఇదానీం సాక్షాత్కృతో మమేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అనాదిమధ్యాంతం ఆదిమధ్యాంతరహితం. అనంతవీర్యం అనవధికాతిశయవీర్యం. వీర్యశబ్దః ప్రదర్శనార్థః. అనవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధిమిత్యర్థః అనంతబాహుం అసంఖ్యేయబాహుం. సోఽపి ప్రదర్శనార్థః-

శబ్దనిర్దిష్టవిశేషకత్వాదవ్యయశబ్దస్య జీవాది సాధారణ స్వరూపమాత్ర నిత్యతోక్తావతిశయాభావాదిత్యభిప్రాయేణాహ . యత్స్వరూపో యద్గుణో యద్విభవశ్చేతి - అత్ర విభవశబ్దేన నిత్యవిభూతిర్వివక్షితా . విభూతియుగళ వివక్షాయాంతు ద్రవ్యస్వరూపస్యాన్యూనాతిరిక్తత్వ మాత్రమిహ వివక్షితమితి ధ్యేయం. శశ్వద్భావశ్శాశ్వతః- శాశ్వతత్వే హేతుః నిత్యాగమమూలత్వమిత్యభిప్రాయేణ వైదికస్యేత్యుక్తం . నారాయణస్సాత్వత ధర్మగోప్తా ఇత్యాదిష్వపి వైదిక ఏవ విశేష ధర్మ ఉచ్యత ఇత్యభిప్రాయః. ప్రత్యక్షశాస్త్రాభ్యామవగతోఽయమర్థ ఉచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణైవమాదిభిరవతారైరిత్యుక్తం -పురుషవిశేషణాభిద్వయమనోపాస్యత్వ ప్రాప్యత్వ ప్రదర్శనం- ఆదిశబ్దేన "యేనాక్షరం పురుషం వేదసత్య" మిత్యాదికం క్రోడీకృతం - సనాతనశబ్దేన సత్యశబ్దాపబృహ్మణం - మత ఇతిస్యాభిమాన మాత్ర ప్రతీతి వ్యుదాసాయాహ - జ్ఞాతఇతి - అత్రశ్లోకత్వమితి ప్రాచీన మాంసచక్షుః ప్రతిపన్నాకారానువాదః . శేషేణతు దివ్యచక్షుర్లాభ సాక్షాత్కృతాకార కథనం - ప్రభావ మాత్రజ్ఞానస్య ప్రాగేవ సిద్ధత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ. యదుకులేతి . మతశబ్దాత్ర సామాన్యరూపః పశ్యామీత్యుక్త సాక్షాత్కారాఖ్య విశేష పర్యవసిత ఇత్యభిప్రాయేణేదానీం సాక్షాత్కృత ఇత్యుక్తమ్- (❈)

అనాదిమధ్యాంతమితి నఞస్తదన్యపరత్వే "సర్గాణామాదిరంతశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున। అహమాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానామంత ఏవచే" త్యాదిభిర్విరుధ్యేత - అతో నిషేధపరతామాహ - ఆదిమధ్యాంత రహితమితి - నాంతం నమధ్యమిత్యాదికం స్వరూపవిషయం- ఇదంతు విగ్రహవిషయమిత్యపౌనరుక్త్యం. యద్వా, ఉత్పత్తి స్థితి నాశరూప వికార నిషేధః క్వచిదన్యత్ర తత్తద్ధేతు నిషేధ ఇత్యాది రూపేణ విభజనీయం - అథవాత్ర కాలాభిమానిరూప దర్శనాల్ "అనాదిర్భగవాన్కాల" ఇత్యాదివత్కాలాఖ్య విభూతి నిత్యత్వ వివక్షా - వీర్యస్యానంత్యం నామ తారతమ్య ప్రయుక్తావచ్ఛేదనివృత్తి రిత్యభిప్రాయేణాహ - అనవధికాతిశయ వీర్యమితి . నిర్దిష్టమాత్ర పరత్వవ్యుదాసాయ సన్నియోగశిష్టానామన్యతరోక్తావితరదపి సిధ్యతీత్యభిప్రాయేణాహ - వీర్యశబ్దః ప్రదర్శనార్థ ఇతి. అనేకబాహుమితి బాహూనాం నానాత్వ మాత్రం పూర్వముక్తం - అనంతబాహుమితితు సంఖ్యానివృత్తిరుచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యమిత్యభిప్రాయేణాహ- అసంఖ్యేయబాహుమితి. అనేక బాహూదర వక్త్రనేత్రమితి పూర్వసమాదిష్టసముదాయైకస్యాపి దసంఖ్యేయత్వ విధానమితరేషామపి ప్రదర్శనార్థమిత్యభిప్రాయేణాహ . సోఽపీతి - శశిసూర్య నేత్రమిత్యత్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శశి సూర్య నేత్రమ్। పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥అనంత బాహూదర పాదవక్త్రాదికం. శశిసూర్యనేత్రం శశివత్సూర్యవచ్చ ప్రసాద ప్రతాపయుక్తసర్వనేత్రం - దేవాదీననుకూలాన్ నమస్కారాది కుర్వాణాన్ప్రతి ప్రసాదః-తద్విపరీతానసుర రాక్షసాదీన్ ప్రతిప్రతాపః- ౹౹రక్షాంసిభీతానిదిశోద్రవంతి సర్వేనమస్యంతిచసిద్ధసంఘా,, ఇతిహివక్ష్యతే. దీప్తహుతాశవక్త్రం ప్రదీప్తకాలానలవత్సంహారానుగుణవక్త్రం-తేజః పరాభిభవనసామర్థ్యం. స్వకీయేన తేజసా విశ్వమిదంత పంతంత్వాం పశ్యామి - ఏవంభూతం సర్వస్యస్రష్టారం, సర్వస్యాధారభూతం, సర్వస్యప్రశాసితారం, సర్వస్యసంహర్తారం, జ్ఞానాద్య పరిమిత గుణసాగరమాది మధ్యాంతరహిత మేవం భూతదివ్యదేహం త్వాం యథోపదేశం సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః. ఏకస్మిన్ దివ్యదేహే అనేకోదరాదికం కథం? ఇత్థ ముపపద్యతే - ఏకస్మాత్కటిప్రదేశా దనంతపరిమాణా దూర్ధ్వ ముద్గతా యథోదితో దరాదయః.

చంద్ర సూర్యయో రేవ నేత్రత్వ రూపణం - రూపణ ప్రకరణాద్య భావా దస్యచ రూపస్యానంత నయనవిశిష్టత్వా దతస్సాధర్మ్యమేవ వివక్షితం. తత్రాపి కేషాంచిచ్ఛశితుల్యత్వం కేషాంచి త్సూర్య తుల్యత్వ మితివిభాజకాభావా త్సర్వేషా ముభయతుల్యత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - శశివదితి - యుగపత్ప్రసాద ప్రతాపయో ర్విరుద్ధయో ర్విషయం వ్యవస్థాపయతి - దేవాదీనితి. తదేవవక్ష్యమాణేన స్థాపయతి - రక్షాంసీతి - దీప్తానలార్క ద్యుతి మితి ప్రాగభిధానేపి పునర్దీప్త హుతాశ వక్త్రమితి విశేషతోభిధానం వక్త్రసాధ్య జగద్గ్రసవాఖ్య విశేషతాత్పర్యేణే త్యభిప్రాయేణాహ - ప్రదీప్త కాలా నల వదితి - సంహారాను గుణేతి సాధర్మ్యకథనం - అత్ర హుతాశఏవ వక్త్రమితి పరోక్తనిరసనాయ కాలానలసన్నిభానీతి వక్ష్యమాణానుసంధానేన కాలానలవ దిత్యుక్తం - పావకశ్చ వసు గణేంతర్భూతః పృథ గుక్తః - విశ్వమిదంత పంతమితి వచనాదత్ర తేజశ్శబ్దేన అవ్యానపేక్షత్వం నవివక్షితం - ప్రకృతా నుప యోగాత్ - అతస్తదుచిత మర్థమాహ. తేజసఇతి - "కాలఃపచతి భూతానీ,,త్యాదేః ఇదంనిదాన సూచన మి త్యభిప్రాయేణాహ - స్వకీయేనేతి- పూర్వం శ్రుతమనంతరం దివ్యచక్షుషా సాక్షాత్కృతం సర్వమాకారం సంకలయ్యాహ- ఏవమితి - ఏకస్యదేహస్యఅనేక బాహుముఖాదియోగశ్శ్రుతపూర్వోదృష్టపూర్వశ్చ-ఉదరాదేరనేకత్వంతు కథమితి చోదయతి - ఏకస్మిన్నితి - పరిహరతి- ఇత్థమితి - శ్రుతానురూపం సర్వ ముపపాదనీయ మితిభావః - ఏకస్మాదిత్యాది - అయమభిప్రాయః- అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్ర మిత్యవయవానేకత్వ మాత్రవచనాద్రూప మేకమితిగమ్యతే - ఏకవిగ్రహవిషయపూర్వాపర పరామర్శాచ్చ. నచ ౹౹పశ్య మే పార్థరూపాణీ,, త్యుపక్రమాదిహాప్యనేక విగ్రహవిషయ మనేకోదరత్వాదిక మితివాచ్యం - తథాసత్యనేకవిగ్రహ మిత్యేతావతా వక్తవ్యత్వాత్- నహ్యనేకేషు శరీరేష్వనేక బాహూదరత్వాదికం విశేషతో వక్తవ్యం - నచభగవచ్ఛాస్త్రే అనేకోదరాది మద్రూపం నదృష్టమితివాచ్యం. తస్యశాస్త్రస్యేదానీం నిశ్శేషప్రవృత్త్యభావాత్ - నారదాది దృష్ట రూపాణ్యపి తత్రేదానీంనపశ్యామః - ఇతోవ్యథాహి శ్రీవిశ్వ రూపం నారదేన దృష్టం - తతోన్య దేవ ధృతరాష్ట్రేణదృష్టం- అతోయథాసంహితాశ్వదేవ తరాహ.వార సిద్ధే

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతమ్॥ ౧౯ ॥ ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశ
శ్చ సర్వాః। దృష్ట్వాఽద్భుతం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ అథశ్చ యథోదిత దివ్యపాదాః . తత్రైకస్మిన్ముఖే నేత్రద్వయమితి వచనవిరోధః ॥౧౯॥ ఏవం
భూతం త్వాం దృష్ట్వా దేవాదయోఽహం చ ప్రవ్యథితా భవామ ఇత్యాహ ॥ ద్యుశబ్దః పృథి
వీ శబ్దశ్చ భావుపరితనానామధస్తనానాంచ లోకానాం ప్రదర్శనార్థౌ - ద్యావాపృ
థివ్యోరంతర మవకాశః . యస్మిన్నవకాశే సర్వే లోకాస్తిష్ఠంతి సర్వోఽయమవకాశో ది
శశ్చ సర్వాస్త్వయైకేన వ్యాప్తాః . దృష్ట్వా ద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం - అనంతాయా
మవిస్తారమత్యద్భుత మత్యుగ్రంచ రూపం దృష్ట్వా లోకత్రయం ప్రవ్యథితం - యుద్ధ దిదృక్ష
యా ఆగతేషు బ్రహ్మాది దేవాసుర,పితృగణ, సిద్ధ,గంధర్వ,యక్ష, రాక్షసేషు ప్రతికూలాను
కూల మధ్యస్థ రూపం లోకత్రయం సర్వం ప్రవ్యథితం అత్యంతభీతం-మహాత్మన్ అపరిచ్ఛేద్య

రస్యథాన్యథా సన్నివేశవర్ణభుజాది వైచిత్ర్యం తద్వచ్ఛి)విశ్వరూప విగ్రహేఽపి వచనబలాదేవ తథా తథా
వైచిత్ర్య మంగీకుర్మః. అతశ్శాఖామూలనానాత్వేఽపి కాండైక్యాద్వృక్షైక్య వద్బాహూదరాది భేదేఽపి భే
దోక్తి రహితకటిప్రదేశైక్యాదిహ రూపైక్యమితి - ఏతచ్చ సర్వం యథోదిత శబ్దేన సూచితం. ఏకస్మి
న్ముఖే నేత్ర ద్వయమితి ఏకైకస్మిన్నిత్యర్థః - (❋) ఏవం భూతమితి అత్యుగ్రరూపమిత్యర్థః - ప్ర
వ్యథిత విశేషణాను సారేణ లోకశబ్దోఽత్ర జనవిషయ ఇత్యాహ - దేవాదయ ఇతి . "దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్య
థితాస్తథాహ, మితి వక్ష్యమాణా పేక్షణేనాహం చేత్యుక్తం. అనంతత్వస్య బహుశోఽభిహితత్వా దవచ్ఛిన్న
లోకద్వయ వ్యాప్తి వచనం తదుపలక్షిత లోకవర్గ ద్వయ ప్రదర్శనార్థ మిత్యభిప్రాయేణాహ - ద్యుశబ్ద ఇ
తి - "అంతరమవకాశావధి పరిధానాంతర్ధి భేదతాదర్థ్యే" ఇత్యనేకార్థాంతరశబ్దస్య ప్రస్తుతాను గుణ
మర్థమాహ - అవకాశ ఇతి. శక్తివిశేషాదివశాత్ప్రతిఘత్వ విరోధా ద్యథావాభిప్రాయేణావ కాశం వి
వృణ్వన్పిండితార్థమాహ . యస్మిన్నితి. అనంతాయామవిస్తార మితి పూర్వోక్తస్యానుకర్షణం. అయమ
భిప్రాయః- పూర్వాపరవాక్యయో ర్విగ్రహైక విషయతయా మధ్యే స్వరూప వ్యాప్తికథన ప్రయోజనాభా
వాద్విగ్రహస్య చాతిమహత్త్వేన కణ్ఠోక్తత్వాత్తద్విషయోఽయం వ్యాప్తి వ్యపదేశ ఇతి . నాత్ర లోకత్రయ
శబ్దేన పృథివ్యాదికం వివక్షితం - తత్ర ప్రవ్యథితత్వ వచనాయోగాత్. అతో "మంచాః క్రోశంతీ" తి వత్త
ద్వర్తినః ప్రాణినో వక్తవ్యాః- తతశ్చ లక్షణాతోఽపి లోకశబ్దస్యైవ ముఖ్యత్వేన జనవిషయత్వం వరం -
జనస్య త్రిత్వంచ శత్రుమిత్రోదాసీన రూపేణ సుప్రసిద్ధం - తస్యచ సర్వస్య జనస్యాత్ర సమవాయో
యుద్ధ దిదృక్షయా సిద్ధః - అతఏవ లోకత్రయ వర్తి కతిపయ పురుష వ్యథా దర్శనేన లోకత్రయ ని
ర్దేశ ఇతి నభ్రమితవ్యం . నాపీద మర్జునస్యోత్ప్రేక్షణం . దృష్టస్యైవ సర్వస్య వచనాత్ . త
దేతదాహ . యుద్ధేతి. అత్ర దేవాసురాది గ్రహణం మానుష వ్యవచ్ఛేదార్థం - యుద్ధాయాగతా
నాం సర్వేషాం భగవద్విగ్రహ దర్శనాత్ - సోఽపి సర్గస్థాతోర్వివక్షిత మాహ - అత్యంత భీత
మితి. మహాత్మ శబ్దస్య గంభీర బుద్ధి విశేషవత్సు ప్రసిద్ధత్వాత్ - విగ్రహస్యోగ్రత్వవదాశయా పరిచ్ఛే
దస్యాపి భయహేతుత్వాదత్రాయ మేవార్థ ఉచిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అపరిచ్ఛేద్యేతి - [illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ రూపముగ్రం తవేదం లోకత్రయం ప్రవ్యథితం మహాత్మన్ ॥ ౨౦ ॥ అమీహి త్వా సురసంఘా వి-
శన్తి కేచిద్భీతాః ప్రాఞ్జలయో గృణన్తి । స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మవోవృత్తే. ఏతేషామప్యర్జునస్యేవ విశ్వాశ్రయరూపసాక్షాత్కారసాధనం దివ్యం చక్షుర్భగవతా దత్తం. కిమర్థమితి చేత్. అర్జునాయ స్వైశ్వర్యం సర్వం ప్రదర్శయితుం - అత ఇదముచ్యతే "దృష్ట్వాద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం లోకత్రయం ప్రవ్యథితం మహాత్మన్" ఇతి ॥ ౨౦ ॥ అమీ సురసంఘాః ఉత్కృష్టాస్త్వాం విశ్వాశ్రయమవలోక్య హృష్టమనసస్త్వత్సమీపం విశన్తి. తేష్వేవ కేచిదత్యుగ్రమత్యద్భుతం చ తవాకారమాలోక్య భీతాః ప్రాఞ్జలయః స్వజ్ఞానానుగుణం స్తుతిరూపాణి వాక్యాని గృణన్తి- ఉచ్చారయన్తి - అపరే మహర్షిసంఘాస్సిద్ధసంఘాశ్చ

యామాస పార్థాయ" ఇత్యుపక్రాన్తం - తత్కథం దేవాసురాదీనామపి మానుషవన్మాంసచక్షుషాం భగవద్విగ్రహసాక్షాత్కార ఉచ్యత ఇత్యత్రాహ. ఏతేషామపీతి - అర్జునస్యాశిష్యభూతస్యాత్యన్తోపసన్నస్య నిరతిశయభక్తస్య స్వవిగ్రహప్రకాశనం ప్రాప్తం - తదర్థం తస్యైవ దివ్యచక్షుర్దత్తం- వక్ష్యతి చ- "దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాఙ్క్షిణః" ఇతి- అతస్సామాన్యేన సర్వస్య జనస్య దివ్యచక్షుః ప్రదానే కారణం న పశ్యామ ఇత్యభిప్రాయేణ శఙ్కతే - కిమర్థమితి. పరిహరతి- అర్జునాయేతి- దేవాదీనామపి దిదృక్షాసంభవాత్స్వేషామవతారసాక్షాత్కారవత్సుకృతవిపాకసన్నిహితాక్షుద్రాణామివ మహతామపి భయావహత్వాదినా విరఞ్చిస్వైశ్వర్యప్రకాశనేన ప్రకృతోపయోగాచ్చ దివ్యచక్షుర్దానమితి భావః. తదేవార్జునవాక్యేన సంవాదయతి - అత ఇదమితి (*)

అమీ హి త్వా విశన్తీత్యత్ర న సంహారాదికం వివక్షితం - స్తుత్యాదిభిస్సహపాఠాద్ధార్తరాష్ట్రాదివదాసన్నోపసంహారాభావాత్ - పరోక్త్యా వర్ణ్యసురసంఘవిషయత్వస్య వీక్షన్తే త్వాదిభిర్విరోధాచ్చ - అతోఽత్ర సమీపగమనరూపసేవాప్రకారోఽభిధీయత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అమీ సురసంఘా ఇత్యాదినా - కేచిద్భీతా ఇత్యనేన భావ్యర్థరహితానాం పృథగభిధానాదనేన వాక్యేన అక్షోభ్యాశయా హర్షవన్తో వివక్షితా ఇతి వ్యఞ్జనాయ బ్రహ్మాదీనాం సర్వేషాం దేవానాం సేవార్థాగమనం ప్రథమముచ్యతే - ఉత్కృష్టా ఇతి తు సురశబ్దవ్యఞ్జితోక్తిః - వినాశార్థప్రవేశవ్యవచ్ఛేదాయ హృష్టమనస ఇత్యుక్తం - వక్ష్యమాణవక్త్రప్రవేశవ్యవచ్ఛేదాయాహ - త్వత్సమీపమితి- కేచిదితి పృథక్కరణస్య సముదాయవిశేషసాకాఙ్క్షత్వాత్సురసంఘా ఇతి చ ప్రసక్తత్వాజ్జాత్యన్తరాననువాదాచ్చ తేష్వేవేత్యుక్తం - అత్యుగ్రమత్యద్భుతం చేతి భీత్యాదిహేతుభూతప్రకృతాకారకథనం - పుష్కలాభిరితి వక్ష్యమాణత్వాదిహ తదభావో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ స్వజ్ఞానానుగుణమిత్యుక్తం- స్తుతిరూపాణీత్యాదినా గృణన్తీత్యస్యాపేక్షితకర్మాధ్యాహారః - శ్రుత్యాదిసిద్ధస్తుతిపాఠమాత్రపరత్వాయాహ - ఉచ్చారయన్తీతి - ఏతేనాపి కేచిదిత్యస్య దేవవిశేషవిషయత్వం సిద్ధం-అన్యేషాం తు భీతానాం పలాయనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్-మహర్షీత్యాదినా పృథగ్వ్యపదేశవిశేషణాదిఫలితమపరశబ్దేన వ్యఞ్జితం- మహర్షిసంఘాః - భృగ్వాదిగణాః. సిద్ధసంఘాస్సనకముఖ్యాః - మహర్షీత్యాది

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్తువంతి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః ॥ ౨౧ ॥ రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వేఽశ్వినౌ మరుతశ్చోష్మపాశ్చ । గంధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘా వీక్షంతే త్వాం విస్మితాశ్చైవ సర్వే ॥ ౨౨ ॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రం మహాబాహో బహుబాహూరుపాదమ్ । బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాళం దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాహమ్ ॥ ౨౩ ॥ నభస్స్పృశం దీప్తమనేక వర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యవిదః స్వస్తీత్యుక్త్వా పుష్కలాభిః భగవదనురూపాభిః స్తుతిభిః స్తువంతి ॥ ౨౧ ॥ ఊష్మపాః పితరః "ఊష్మభాగా హి పితర,, ఇతి శ్రుతేః - ఏతే సర్వే విస్మయమాపన్నాస్త్వాం వీక్షంతే ॥ ౨౨ ॥ బహ్వీభిర్దంష్ట్రాభిరతిభీషణాకారం లోకాః పూర్వోక్తాః ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థాస్త్రివిధాస్సర్వ ఏవాహం చ తవేదమీదృశం రూపం దృష్ట్వా అతీవ వ్యథితా భవామః ॥ ౨౩ ॥ నభశ్శబ్దః "తదక్షరే పరమే వ్యోమన్. ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ - క్షయంతమస్య రజసః పరాకే - యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్,, ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధ త్రిగుణప్రకృత్యతీత పరమవ్యోమవాచీ - సవికారస్య ప్రకృతి తత్త్వస్య పురుషస్య చ సర్వావస్థస్య కృత్స్నస్యాశ్రయతయా నభస్స్పృశమితి వచనాత్ - "ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి వ్యాప్తం,, మితి పూర్వోక్తత్వాచ్చ - దీప్తమనేక వర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్త విశాలనేత్రం

సూచితం పుష్కలస్తుతి హేతుమాహ. పరావరతత్త్వ యాథాత్మ్య విద ఇతి - జితంత ఇత్యాదివత్ భక్తపరవశానాం మంగళాశాసనం వా సేవ్యమాన సందర్శనమాత్రే సేవకస్య వక్తవ్య స్వస్తి శబ్దః స్తుతి స్తుతేదనంతరం గుణప్రకర్షోక్తిః - అత ఏవ గోబ్రాహ్మణేభ్యో జగతో వా స్వస్తీతి పరోక్తం ప్రకృతాసంగతం - అత్ర స్తుతేః పౌష్కల్యం ప్రామాణిక సర్వేశ్వరత్వాదిక ధనమిత్యభిప్రాయేణాహ - భగవదనురూపాభిరితి (*) దేవజాతి భేదసమభివ్యాహారానుగుణ ముఖ్యోష్మపశబ్దార్థమాహ పితర ఇతి (*) రుద్రాదిత్యా దిత్యాదినా విస్మయ ఉక్తః - రూపం మహత్త ఇతి భీతిరుచ్యతే - పూర్వోక్త లోకత్రయశబ్దస్యాత్రత్యలోక శబ్దస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞామైక విషయత్వం దర్శయతి - లోకాః పూర్వోక్తా ఇతి - ఇదమీదృశమితి ప్రకారిణః ప్రకారాణాం చ నిర్దేశః. ప్రస్థాన ప్రస్మరణాదిషు ప్రశబ్దస్య నిషేధ పరత్వ దర్శనాత్ప్రవ్యథితా ఇత్యత్ర తద్వ్యుదాసాయాహ - అతీవేతి - వ్యథితాశ్చలితా భీతా వా (*) ఆకాశ పర్యాయాణామనేకేషాం పరస్మిన్ పదే ప్రయోగమభిప్రేత్యాహ - నభశ్శబ్ద ఇతి. త్రిగుణేతి విశేషణాత్పరమవ్యోమ్నశ్శుద్ధసత్త్వమయత్వ సూచనం - అత్ర ప్రసిద్ధ ప్రాకృతాకాశ పరత్వే గార్గీవిద్యోక్తాకాశశబ్దవన్మూల ప్రకృతి విషయత్వే వా కో దోష ఇత్యత్రాహ - సవికారస్యేతి - "ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి । బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్య,, ఇత్యాదికం హ్యుక్తమితి భావః. హేత్వంతరమాహ. ద్యావాపృథివ్యోరితి - ప్రసిద్ధస్య పృథివ్యాది సర్వలోకవ్యాపకత్వం హి తత్రోక్తం - అన్యథా పునరుక్తిస్స్యాత్. అతః ప్రకృతి పురుషాది సర్వాశ్రయ వేషేణ నభస్స్పృక్త్వోక్తిరప్రాకృతవ్యోమ స్పర్శిత్వ విషయేతి భావః - అనేక వర్ణత్వమిహ ప్రతి నియతానంతావయవ విశేష వర్తిభిస్సిత రక్తాదిభిర్వర్ణైః కిర్మీరత్వం - తత్రైవ హ్యన్యత్ర శ్రీవిశ్వ రూప విగ్రహస్యానేక వర్ణత్వ ముక్తం - అన్నమయా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో ॥ ౨౪ ॥ దంష్ట్రాకరాలాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని । దిశో న జానే న లభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥ ౨౫ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్వాం దృష్ట్వా ప్రవ్యథితాంతరాత్మా అత్యంత భీతమనా ధృతిం న విందామి- దేహస్య ధారణం న లభే, మనసశ్చేంద్రియాణాం చ శమం న లభే . విష్ణో వ్యాపిన్ సర్వవ్యాపిన మతిమాత్ర మత్యద్భుత మతిఘోరం చ త్వాం దృష్ట్వా ప్రశిథిల సర్వావయవో వ్యాకులేంద్రియశ్చ భవామీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యుగాంతకాలానలవత్సర్వసంహారే ప్రవృత్తాన్యతిఘోరాణి తవ ముఖాని దృష్ట్వా దిశో న జానే సుఖం చ న లభే - జగతాం నివాస దేవేశ బ్రహ్మాదీనామీశ్వరాణామపి పరమమహేశ్వర - మాం ప్రతి ప్రసన్నో భవ - యథాహం ప్రకృతిం గతో భవామి తథా కుర్విత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం సర్వస్య జగతః స్వాయత్తస్థితి ప్రవృత్తిత్వం దర్శయన్ పార్థసారథీ రాజవేషచ్ఛద్మ

వ్యపేక్షయా మనోమయస్యాంతరత్వాచ్చేతనస్వరూప విషయత్వే ప్రవ్యథిత శబ్దాదనతిరిక్త ప్రయోజనత్వాదత్రాంతరాత్మ శబ్దేన మనో వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణోక్తం . అత్యంత భీతమనా ఇతి. చేతనస్యాంతఃకరణే భీతి వ్యపదేశశ్చేతనత్వారోపేణ భీత్యతిశయద్యోతనార్థః - న లభే చ శర్మేతి సుఖస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - ధృతిశబ్దోऽత్ర న ప్రీతిపర్యాయ సుఖవిశేషవిషయః- ధారణైవ ప్రసిద్ధాయ మతో ధార్యా విశేషేऽపి ప్రకరణాదర్థస్వభావాచ్చ దేహవిషయమిదం ధారణమిత్యభిప్రాయేణ దేహస్య ధారణ మిత్యుక్తం - మనసశ్చేంద్రియాణాం చేత్యపి సామర్థ్యాచ్ఛమశబ్ద ప్రసిద్ధ్యాచ్చ లబ్ధం - అన్యథా త్రతాపి పునరుక్తిః స్యాదితి భావః . విష్ణుశబ్దస్యాత్ర సంజ్ఞామాత్రపరత్వాదప్యుపయుక్త నిర్వచన సిద్ధార్థపరత్వముచితమిత్యభిప్రాయేణాహ - వ్యాపిన్నితి. పిండితార్థమాహ - సర్వవ్యాపిన మితి - అతిమాత్రం మహాప్రమాణమిత్యర్థః (❋) అవయవాంతరేభ్యో ముఖానామతి భీషణత్వ వ్యంజనాయ దంష్ట్రేతి శ్లోకః . స్వస్యాతి భీతత్వ ప్రదర్శనేన ప్రసాదనార్థం చ సర్వసంహారే ప్రవృత్తానీతి కాలానల సాధర్మ్యోక్తిః - కాలాభిమాని రూపతయా తద్వ్యాపారానుబంధ సూచనం చ అతిఘోరాణీతి దంష్ట్రాకరాలానీత్యస్యార్థః - కరాల శబ్దో దంతురత్వం వికృతత్వం భీషణత్వం వాహ . జగన్నివాస శబ్దే బహువ్రీహివివక్షాయామపి హ్యైకస్థ మిత్యాది ప్రకృత సర్వాధారత్వానువాదో న స్యాత్ - తత్పురుష వివక్షాయాం తు ప్రకృతైకార్థ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ . జగతాం నివాసేతి - దేవేశశబ్దేన "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం" మితి శ్రుతిప్రసిద్ధం సర్వేశ్వరేశ్వరత్వం యథోపదేశం సాక్షాత్కృతమితి సూచితమిత్యభిప్రాయేణాహ - బ్రహ్మాదీనామిత్యాది . అనేన బ్రహ్మాదయోऽపి త్వాం వీక్షితుం న శక్నువంతి - కిముతాహం క్షుద్రజంతురిత్యభిప్రేతమితి వ్యంజయతి - మాం ప్రతీతి- కిమర్జునే భగవతః క్రోధః ? యేన ప్రసాదః ప్రార్థ్యత ఇత్యత్ర ప్రసాద ఫలమాహ- యథాహమితి (❋)

అమీ హి త్వేత్యాదిశ్లోకపంచకాభిప్రేతాం హేతుం తస్య పూర్వేణ సంగతిం చాహ - ఏవమితి. అవశ్యంభావితయా స్వమనీషితమిత్యుక్తం- స్వమనీషిత భారావతరణ జ్ఞాపనాయ భీషణరూపావిష్కారస్తేన చ యుద్ధప్రోత్సాహనం సిధ్యేదితి భావః . వక్ష్యమాణమర్జునాదేరుపకరణమాత్రత్వం తద్వ్యాపారాభావేऽపి

మూ॥ అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాస్సహైవావనిపాలసంఘైః । భీష్మోద్రోణస్సూత
పుత్రస్తథాఽసౌ సహాస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః ॥ ౨౬ ॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి దం
ష్ట్రాకరాళాని భయానకాని । కేచిద్విలగ్నా దశనాంతరేషు

శ్రీ॥ భా॥ నానావస్థితానాం ధార్తరాష్ట్రాణాం యౌధిష్ఠిరేష్వనుప్రవిష్టానాం చాసురాంశానాం సంహా
రేణ భూభారావతరణం స్వమనీషితం స్వేనైవ కరిష్యమాణం పార్థాయ దర్శయామాస. స చ పా
ర్థో భగవతః స్రష్టృత్వాదికం సర్వైశ్వర్యం సాక్షాత్కృత్య తస్మిన్నేవ భగవతి సర్వాత్మని ధా
ర్తరాష్ట్రాదీనాముపసంహారమనాగతమపి తత్ప్రసాదలబ్ధేన దివ్యేన చక్షుషా పశ్యన్నిదం
చోవాచ । అమీ ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః దుర్యోధనాదయస్సర్వే భీష్మో ద్రోణస్సూత
పుత్రః కర్ణశ్చ తత్పక్షీయైరవనిపాలసమూహైస్సర్వైరస్మదీయైరపి కైశ్చిద్యోధముఖ్యైస్స
హ త్వరమాణా దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని తవ వక్త్రాణి వినాశాయ విశంతి.

శక్యత్వం చాభిప్రేత్య స్వేనైవ కరిష్యమాణమిత్యుక్తం. తదానీం యుద్ధభూమావస్థితానాం వక్ష్యమాణ
భగవద్వక్త్రప్రవేశస్యాఘటితతయా ఇంద్రజాలాదిశంకాం పరిహరతి. స చ పార్థ ఇతి. భగవతస్సర్వ
గోచరస్స్రష్టృత్వాది సాక్షాత్కారే ధార్తరాష్ట్రాది కతిపయజంతుసంహారో నాత్యద్భుత ఇత్యభి
ప్రాయేణాహ. తస్మిన్నేవేతి. "సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః" ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ సర్వశ
రీరతయా సర్వభూతస్సత్యసంకల్పో భగవానేవ ధార్తరాష్ట్రాదివిలయేఽపి సర్వవిధం కారణం, లౌకికా
నామతీంద్రియేణ రూపేణ గ్రసన్ భగవానేవ ప్రధానతమో హేతుః దృష్టాస్త్వర్జునశరాదయః
కాకతాలీయవన్నిమిత్తమాత్రమితి భావః. అనాగతమపీత్యాది లౌకికం హి ప్రత్యక్షం వర్తమాననియతమి
తి భావః. ఇదం చేతి ధార్తరాష్ట్రాదివిశేషవిషయమిత్యర్థః. యద్వా, వర్తిష్యమాణమపి సాక్షాత్కా
రాద్వర్తమానవద్వ్యపదిశతీతి భావః. అస్మదీయైరితి పృథగభిధానాదవనిపాలసంఘైరిత్యేతత్పరపక్షవి
షయమితి వ్యంజనాయ తత్పక్షీయైరిత్యుక్తం. దుర్యోధనాదీనాం సర్వేషామివ తత్పక్షీయాణామపి సర్వే
షాం వధస్య యుద్ధే కరిష్యమాణత్వాత్ సర్వైరిత్యుక్తం. అస్మదీయైరితి వచనాత్స్వపక్షస్థానామపి వధస్స్వేషాం
చావస్థానం వివక్షితం. పరేషు సర్వైరితి విశేషణాత్స్వకీయేషు యోధముఖ్యైరిత్యుపాదానాచ్చ పాండ
వపక్షీయాణాం యుద్ధే నిశ్శేషవధాభావః కైశ్చిదిత్యుక్తః. శీఘ్రం సంహరణస్య తత్తదపరాధత్వానురూ
పత్వం త్వరమాణపదేన వివక్షితం. యద్వా, సమరసంరంభాదిస్స్వోఽపి వ్యాపారస్తేషాం స్వవధార్థ ఇతి
భావః. భయానకానీతి పృథగుక్తత్వాత్ కరాళశబ్దోఽత్ర సాంతరాళత్వవికృతత్వపరః. దంతురత్వపరో
వా. "కరాళం దంతురే వక్త్రే" ఇత్యాది. అమీ చ త్వేత్యత్ర క్రియానిర్దేశాభావేఽపి మా భవంతమనలః పవ
నో వేత్యాదిష్వివాధ్యాహారే నైవ క్రియాన్వయో గుణ ఏవ. యద్వా, విశంతీతి వక్ష్యమాణపదమత్రా
పి పతితవ్యం. అథవా దృష్ట్వా ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ధృతిం న విందామీతి విపరిణామానుషంగేణ వా
క్యసమాప్తిః. న పునః శ్లోకద్వయమప్యేకవాక్యతయా వివక్షితం. పూర్వశ్లోకే త్వేతి కర్మతయా నిర్దేశాత్పరత్ర వ
క్త్రాణీతి ఇత్యుక్తేరమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా ఇతి వా భాష్యాభిప్రేతః పాఠః. దుర్యోధనాదయస్స
ర్వ ఇత్యుక్తేరత ఏవ హి విశంతీత్యనేనైకవాక్యతయా వ్యాఖ్యాతం. రక్షణార్థమపి భగవతి ప్రవేశ పుద్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సన్దృశ్యన్తే చూర్ణితైరుత్తమాఙ్గైః॥ ౨౭॥) (యథానదీనాంబహవోఽమ్బువేగాస్సముద్ర
మేవాభిముఖా ద్రవన్తి । తథా తవామీనరలోకవీరా విశన్తివక్త్రాణ్యభి విజ్వలన్తి॥ ౨౮॥ య
థా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతఙ్గా విశన్తినాశాయసమృద్ధవేగాః ।

శ్రీ ॥గీ॥భా॥ తత్ర కేచిచ్చూర్ణితై రుత్తమాఙ్గైర్దశనాన్తరేషు విలగ్నాస్సన్దృశ్యన్తే ॥ ౨౭ ॥ ఏ
తే రాజలోకా బహవోనదీనామమ్బుప్రవాహాః సముద్రమివ ప్రదీప్తజ్వలనమివ శలభాస్తవ
వక్త్రాణ్యభి విజ్వలన్తి.

నాయ వక్ష్యమాణ పరామర్శాద్వినాశాయే త్యుక్తం . తత్ర ధార్తరాష్ట్రాదిష్విత్యర్థః - యద్వా,
తేషువక్త్రేష్విత్యర్థః - కేచిద్వినాశాయ విశన్తి- కేచిత్తు విశిష్టాస్సన్దృశ్యన్త ఇత్యుక్తంభవతి - విద్వ్య
నమిహవైరిణ మిత్యస్యానన్తరం యాదవప్రకాశీయైరిహ కేచిత్పఞ్చశ్లోకా స్పఠన్తీతి విలిఖ్యవ్యాఖ్యాతం-
"అర్జునఉవాచ ॥ భవత్యేషకథంకృష్ణ కథంచైషవివర్ధతే । కిమాత్మకఃకిమాచార స్తన్మమాచక్ష్వపృచ్ఛతః॥
భగవానువాచ ॥ ఏషమాత్మకఃపరశ్శత్రు ర్దేహినా మిన్ద్రియైస్సహ । సుఖన్తత్రఇవాసీనో మోహయ
న్పార్థతిష్ఠతి । కామక్రోధమయోఘోర స్స్తమ్భహర్షసముద్భవః । అహంకారోఽభిమానాత్మా దుస్తరః
పాపకర్మభిః । హర్షమస్య నివర్త్యైవ శోకమస్యదదాతిచ । భయంచాస్య కరోత్యేష మోహయంశ్చ
ముహుర్ముహుః । సఏష కలుషఃక్షుద్ర శ్ఛిద్రాపేక్షీ ధనఞ్జయ । రజఃప్రవర్తితో మోహాన్మానుషాణాము
పద్రవ,,ఇతి - అత్రచ "నానారూపైఃపురుషైర్వధ్యమానా విశన్తి తేవక్త్ర మచిన్త్యరూపమ్ । యాధి
ష్ఠిరాధార్తరాష్ట్రాశ్చయోధా శ్శస్త్రైః కృత్తా వివిశుస్సర్వఏవ । దివ్యాని కర్మాణి తవాద్భుతాని
పూర్వాణిపూర్వే ఋషయస్స్మరన్తి । నాన్యోస్తికర్తాజగతస్త్వమేకో ధాతావిధాతాచవిభుర్భవశ్చ ।
తవాద్భుతంకిన్ను భవేదసహ్యం కింవాశక్యం పరతఃకీర్తయిష్యే । కర్తాసిలోకస్య యతస్స్వయంవిభో
తతస్సర్వం త్వయిసర్వంత్వమేవ । అత్యద్భుతంకర్మ నదుష్కరంతే కర్మోపమానంనచ విద్యతేతే ।
నతేగుణానాం పరిమాణ మస్తినతేజసో నాపిబలస్యనర్ధేః,, ఇతి- అత్ర దివ్యానీత్యాదయశ్శ్లోకా నారాయ
ణార్యైరపి లిఖితాః . ప్రజాపతిస్త్వంప్రపితామహశ్చేత్యస్యానన్తరమన్యశ్చ శ్లోకః"అనాదిమానప్రతిమప్ర
భావస్సర్వేశ్వరస్సర్వమహావిభూతిః । నహిత్వదన్యఃకశ్చిదస్తీహదేవలోకత్రయేదృశ్యతేఽచిన్త్యకర్మా,,ఇతి.
ఏతే శ్లోకాస్సన్తి నవేతి దేవోజానాతి - పూర్వవ్యాఖ్యాతృభి రనుదాహృతత్వా దధ్యయనప్రసిద్ధ్యభావాచ్చ
భాష్యకారై రనాదృతాః - నచ గీతాశాస్త్రస్య శ్లోకసంఖ్యావ్యాసాదిభిరుక్తా - అర్వాచీనా స్త్వవిశ్వసనీ
యా ఇతి- (❋) త్వరమాణా ఇత్యుక్త స్వవ్యాపారమూల వినాశత్వే సర్వేషాంచైకస్మిన్నేవాప సం
హారే తస్యచైకస్య సర్వసంహారానుగుణ సామాన్యాకారేణావస్థాన మాత్రేచ దృష్టాన్తద్వయం
శ్లోకద్వయేనోచ్యతే- యథేతి. పాణ్డవాదీనాం సర్వేషామపి వినాశానభిధానాజ్జగత్ప్రతపన్తీత్యేతావన్మా
త్రస్యచానన్తరముక్తే నరలోకవీరాఇత్యుక్త ఏవార్థో లోకాఇత్యుక్త ఇత్యభిప్రాయేణైతే రాజలోకా
ఇతి సంకలయ్యకథితం - అమ్బువేగాఇత్యత్ర వేగశబ్దస్యాత్ర వేగవద్విషయత్వ వ్యఞ్జనాయప్రవాహ శబ్దః.
పతఙ్గశబ్దస్యానేకార్థ స్యాత్ర శకున్తాది విషయత్వ వ్యావర్తనాయ శలభా ఇత్యుక్తం - అభివిజ్వలం
తీతిపదముపూర్వ శ్లోకస్థమపి సమనన్తరశ్లోకగత జ్వలనదృష్టాన్తోపయికమితివ్యఞ్జనాయజ్వలనదృష్టాన్తా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తథైవనాశాయ విశంతిలోకా స్తవాపివక్త్రాణిసమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯ ॥ లేలిహ్యసేగ్రసమాన స్సమంతాల్లోకాన్ సమగ్రాన్వదనైర్జ్వలద్భిః । తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రంభాసస్తవోగ్రాః ప్రతపంతివిష్ణో ॥ ౩౦ ॥ ఆఖ్యాహిమేకోభవానుగ్రరూపో

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ స్వయమేవత్వరమాణా ఆత్మనాశాయ విశంతి ॥ ౨౯ ॥ రాజలోకాన్సమగ్రాన్ జ్వలద్భిర్వదనైర్గ్రసమానః కోపవేగేన తద్రుధిరావసిక్తమోష్ఠపుటాదికంలేలిహ్యసే- పునః పునర్లేహనం కరోషి. తవాతిఘోరాభాసోరశ్మయః తేజోభిస్స్వకీయైః ప్రకాశైః జగత్సమగ్రమాపూర్యప్రతపంతి ॥ ౩౦ ॥ దర్శయాత్మానమవ్యయమితి తే వైశ్వర్యం నిరంకుశం సాక్షాత్కర్తుం ప్రార్థితేన భవతానిరంకుశమైశ్వర్యం దర్శయతా ఽతిఘోరరూపమిదమావిష్కృతం - అతిఘోరరూపః కోభవాన్

దనంతరం పతితం - సమృద్ధవేగా ఇత్యేతత్ప్రాగుక్తత్వరమాణపదసమానార్థమిత్యభిప్రేత్య స్వయమేవ త్వరమాణా ఇత్యుక్తం. పతంగానాం ప్రదీపాదిషు పతనవేగాదిభిర్నాశకత్వస్యాదిసంభవాత్తద్వ్యవచ్ఛేదః ప్రదీప్తజ్వలనమితి వచనేన వివక్షిత ఇతి వ్యంజనాయాత్మనాశాయేత్యుక్తం - నదీప్రవాహస్య నాశోనామ పృథగ్భూతప్రవాహాకారత్యాగః. యేన నదీప్రవాహవ్యపదేశస్తస్మిన్నేవ ద్రవ్యే నివర్తతే. పతంగానాం తు ద్రవ్యాంతరవ్యపదేశయోగ్యభస్మతాద్యాపత్తిరితి ప్రకారభేదప్రదర్శనాయ దృష్టాంతద్వయాభిధానం - యద్వా, స్వేచ్ఛయా నివర్తితుమశక్యమిత్యేవమభిప్రాయః ప్రవాహదృష్టాంతః - తథావిధస్య వినాశస్య స్వేచ్ఛామూలవ్యాపారహేతుకత్వవ్యంజనాయ పతంగదృష్టాంతః - ఈశ్వరస్యాపి చ సర్వప్రవేశేప్యపరిపూర్ణత్వవివక్షయా సముద్రనిదర్శనం - సహసా విధ్వంసనాయ తు జ్వలనోదాహరణం- (*) ఈశ్వరః కిం సంహారేత్యంతనిర్వ్యాపారః - యేనస్వయమేవత్వరమాణా ఇత్యుచ్యత ఇత్యస్యోత్తరం ,, లేలిహ్యస ,, ఇతి శ్లోకేనోచ్యతే - సంహారణాదేర్నిదానం తత్తచ్చేతనానాం వ్యాపారవిశేషః తత్తదుపాధిః కోపాది విశిష్టస్తు భగవాన్ సంహృత్యాదికం కరోతీతి భావః. రాజలోకానితి పూర్వవద్భావ్యం. స సమగ్రాన్ యుద్ధాయ సమవేతానిత్యర్థః - లేలిహ్యస ఇత్యస్య సంజిహీర్షానుభావత్వవ్యంజనాయ కోపవేగేనేత్యుక్తం - తద్రుధిరేత్యాది సాగ్రసనలేహనాభ్యాం అర్థసిద్ధముచ్యతే. క్రియాసమభివ్యాహారే హి యఙోవిధానం - పౌనః పున్యం భృశార్థో వా క్రియా సమభిహార ఇత్యభిప్రాయేణాహ - పునః పునర్లేహనమితి - భాస్తేజశ్శబ్దయోః పౌనరుక్త్యశంకావ్యుదాసాయ రశ్మయ ఇతి - స్వకీయైః ప్రకాశైరితి చోక్తం- సమగ్రం సర్వమిత్యర్థః - ప్రతపంతి సంతాపయంతి - గ్రసనార్థం పచంతీతి భావః. యద్వా బ్రహ్మాదీనామపి పశ్యతాం దుస్సహత్వమాత్రే తాత్పర్యం (*)

ఏవమత్యంతఘోరాకారదర్శనం సోఢుమశక్తో ధనంజయస్స్వసర్వైశ్వర్యప్రకాశనప్రవృత్తస్య తాదృశఘోరరూపావిష్కారే తాత్పర్యకథనపూర్వకం ప్రసన్నరూపపరిగ్రహార్థం ప్రసాదం చాపేక్షతే- ఆఖ్యాహీతిశ్లోకేన - భక్తస్య మే భయానకరూపప్రదర్శనే కోభిప్రాయ ఇత్యజ్ఞానాత్ప్రశ్న ఇత్యాహ - దర్శయేత్యాదినా - ఉపదేశసాక్షాత్కారాభ్యాం భగవతః ప్రతిపన్నత్వాత్ కోభవానితి ప్రశ్నోన స్వరూపసంజ్ఞాదివిషయః. ,,నహిప్రజానామి తవ ప్రవృత్తి,,మితి ప్రవృత్తిప్రశ్నాభిప్రాయేణాజ్ఞాతాంశస్యాత్ర ప్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నమోస్తు తే దేవ వర ప్రసీద। విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవంతమాద్యం నహి ప్రజానామి తవప్రవృత్తిమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ కాలోస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కింకర్తుం ప్రవృత్త ఇతి భవంతం విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి. తవాభిప్రేతాం ప్రవృత్తిం న జానామి - ఏతదాఖ్యాహి మే. నమోస్తు తే దేవ వరప్రసీద - నమస్తేస్తు సర్వేశ్వర. ఏవంకర్తుమనేనాభిప్రాయేణేదం సంహర్తృరూపమావిష్కృతమిత్యుక్త్వా ప్రసన్నరూపశ్చ భవ ॥ ౩౧ ॥ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకేణ విశ్వైశ్వర్యం దర్శయతో భవతో ఘోరరూపావిష్కారే కోభిప్రాయ ఇతి పృష్టో భగవాన్ పార్థసారథిః స్వాభిప్రాయమాహ - పార్థోద్యోగేన వినాపి ధార్తరాష్ట్రప్రముఖమశేషం రాజలోకం నిహంతుమహమేవ ప్రవృత్త ఇతి జ్ఞాపనాయ మమ ఘోరరూపావిష్కారః. తజ్జ్ఞాపనం చ పార్థముద్యోజయితుమితి ॥ కలయతి గణయతీతి కాలః. సర్వేషాం ధార్తరాష్ట్రప్రముఖానాం రాజలోకానామాయురవసానం గణయన్నహం తత్క్షయకృద్ఘోరరూపేణ ప్రవృద్ధో రాజలోకాన్ సమాహర్తుం

సిద్ధిర్భవతీతి తద్విషయజిజ్ఞాసయైవాయం ప్రశ్నో యుక్త ఇత్యభిప్రాయేణ కింకర్తుం ప్రవృత్త ఇత్యుక్తం. కృష్ణరూపప్రచ్ఛన్నాగత దైత్యాభివ్యక్త స్వరూపాంతరాది శంకయా యం ప్రశ్న ఇతి కైశ్చిదుక్తమేతేన నిరస్తం - తదానీం పరిదృశ్యమాన విగ్రహాది ప్రవృత్తిమాత్ర వ్యుదాసాయాభిప్రేతామిత్యుక్తం - దేవవర శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రాద్యపేక్షయాపి సముత్కృష్టత్వం వదతా త్వంతోత్కృష్ట విషయే స్వరసభావిత్వం. నమస్కారస్యద్యోత్యత ఇత్యభిప్రాయేణ సర్వేశ్వరశబ్దః - యథోక్తమహర్బుధ్న్యేన “నంతవ్యః పరమశ్శేషీ శేషానంతారకాఃతాః। సంత్వనంతవ్యభావోయం నప్రయోజనపూర్వకః” ఇతి శ్లోకస్య పిండితార్థమాహ - ఏవంకర్తుమితి - ప్రసీదేత్యనేన ఫలితముచ్యతే. ప్రసన్నరూపశ్చేతి - ఏతదేవహి పశ్చాత్తద్దేవమేకరూపమిత్యాదౌ ప్రపంచయిష్యతే- (❖) కాలోస్మీత్యాదేశ్శ్లోకత్రయస్యార్థం సంకలయ్యాదౌ సంగమయతి - ఆశ్రితేత్యాదినా. ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకేత్యనేన ఘోరరూపావిష్కారానౌచిత్యం ద్యోత్యతే. ఏవంకర్తుమనేనాభిప్రాయేణేతినిర్దిష్టయోస్సాశ్రేణికా క్రమేణోత్తరం దదాతి - పార్థోద్యోగేనేత్యాదినా - కాలశబ్దస్యాత్ర కలాముహూర్తాదిమయ కాలద్రవ్యమాత్రపరత్వే భగవతానామానాధికరణ్యాయోగా దింద్రప్రాణాధికరణ న్యాయేన తదంతర్యామి విషయత్వం వా, ఆకాశ ప్రాణాధికరణ న్యాయేన యౌగికార్థత్వం వా, సృష్టిస్థితి కాలవ్యావృత్త సర్వసంహర్తృకాలాభిమానిత్వవిశిష్టభగవత్స్వరూపానుసంధానా సాధారణం ధ్యేయ విగ్రహ విశేష విశిష్టతాపరత్వం వా స్వీకార్యం-తత్ర త్రిష్వపి కాలశబ్దస్య యౌగికోర్థః ప్రతీయమానః ప్రకృతాపేక్షితత్వా దపరిత్యాజ్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ . కలయతీతి సంబంధాద్యర్థా దపిగణనస్యాత్ర సంహరణానుగుణత్వా ద్గణయతీత్యుక్తం - ప్రకృతవిశేషపరతయా యోజయతి - సర్వేషామితి - లోకశబ్దస్య రాజలోకశబ్దేన వ్యాఖ్యానం పూర్వవత్ప్రవృద్ధ ఇతి రూపమహత్త్వం వివక్షితమిత్యాహ - ఘోరరూపేణ ప్రవృద్ధ ఇతి. యద్వా, గ్రసనోన్ముఖావస్థ ఇతి భావః . సమాహర్తుమితి పదేన సమవాయకరణాదికం న వివక్షితం- ప్రస్తుతాసంగతత్వాత్ - నాపి సంహరణమాత్రం-లోకక్షయకృదిత్యనేన పునరుక్తిప్రసంగాత్. అతస్సంహరణమేవ యుధ్యవిశిష్టైనాభ్యుపగమాంతరేణ విశేష్యత

శ్రీ॥గీ॥ మహా॥ లోకాన్ సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః। ఋతేపి త్వా న భవిష్యంతి సర్వే యేవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః॥ ౩౨॥ తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ జిత్వా శత్రూన్ భుంక్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్। మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ నిమిత్తమాత్రం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మాభిముఖ్యేన సంహర్తుమిహ ప్రవృత్తోస్మి - అతో మత్సంకల్పాదేవ త్వామృతేపి త్వదుద్యోగాదృతేపి యే ధార్తరాష్ట్రప్రముఖాస్తవ ప్రత్యనీకేషు యేవస్థితా యోధాస్తే సర్వే న భవిష్యంతి వినంక్ష్యంతి॥ ౩౨॥ తస్మాత్త్వం తాన్ ప్రతియుద్ధాయోత్తిష్ఠ. తాన్ శత్రూన్ జిత్వా యశో లభస్వ - ధర్మ్యం రాజ్యంచ సమృద్ధం భుంక్ష్వ. మయైవైతే కృతాపరాధాః పూర్వమేవ నిహతాః హననేపి నియుక్తాః. త్వంతు తేషాం హననే నిమిత్తమాత్రం భవ - మయా హన్యమానానాం శస్త్రాదిస్థానీయో భవ- సవ్యసాచిన్- షచ సమవాయే - సవ్యేన శరసచవశీల స్సవ్యసాచీ -

---

ఇత్యాహ - అభిముఖ్యేనేతి - అపరోక్షత ఇత్యర్థః. భృత్యైశ్శత్రునిరసనవన్న పరోక్షస్సంహారో యుక్త ఇతి భావః- అభిముఖ్యమాత్రమేవ వా సంహారహేతురితి భావః. "మనసైవ జగత్సృష్టిం సంహారంచ కరోతి యః। తస్యారిపక్షక్షపణే కియానుద్యమవిస్తరః" ఇత్యాద్యనుసారేణాహ - అతో మత్సంకల్పాదేవేతి - నిమిత్తభూత వ్యాప్రియమాణాకారస్త్వమితి వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ త్వదుద్యోగమృతేపీత్యుక్తం - నభవిష్యంతీత్యుక్తే నోత్పత్స్యంత ఇతి ప్రతీతిస్స్యాదితి తద్వ్యవచ్ఛేదాయోత్తరకాల సత్తానిషేధపరతామాహ- వినంక్ష్యంతీతి- (*) యదిమదుద్యోగమృతేపి ధార్తరాష్ట్రాదయో నభవిష్యంతి - తర్హి కిమర్థం మాముద్యోజయసీత్యత్రోత్తరం తస్మాత్త్వమితి శ్లోకః. మద్భక్తస్య తే జయయశో రాజ్యాది లాభార్థం త్వదుద్యోజనమితి పరిహారాశయః - జిత్వా శత్రూనితి యశోరాజ్యయోస్సాధారణ హేతుః - వైషమ్యనైర్ఘృణ్యపరిహారేణ జిఘాంసా హేతు ప్రదర్శనార్థం కృతాపరాధా ఇత్యుక్తం. నను పూర్వమేవ నిహతా ఇతి ప్రత్యక్షవిరుద్ధం- తథాసతి తద్ధననార్థం నిమిత్తమాత్రం భవేత్యుద్యోజనంచ వ్యర్థమిత్యత్రాహ - హననేపి నియుక్తా ఇతి - హననే వినియోగస్తదర్థ సంకల్పః. హంతవ్యత్వేన సంకల్పితా ఇత్యర్థః. సంకల్పస్యామోఘత్వాత్ఫలసిద్ధ్యవినాభావేన నిహతత్వోక్తిః. ఏవమపి నిష్ఠా నఘటతే - ఈశ్వర సంకల్ప ప్రభృతి ఫలపర్యంతే క్రియాసముదాయే సంకల్పాంశస్య నిష్పన్నత్వాదేకదేశేచ సముదాయశబ్ద ప్రయోగోపపత్తేః స్థాలీకాష్ఠాది వ్యాపారేషు ప్రత్యేకం పచతి ప్రయోగవత్ - అత్రాశంసాయామాది కర్మణి క్త ఇత్యేకే. నిమిత్తమాత్రమిత్యుపాదానస్య నిషేధః ప్రతీయతే - తత్రచ ప్రసంగాభావాత్ప్రతిషేధోపి నోచిత ఇత్యత్రాహ. మయా హన్యమానానామితి - మయైవోపకరణీకృతేన త్వత్ప్రతిపత్తిమతా భవతాపి నైర్ఘృణ్యపరాజయాది శంకా నకార్యేతి భావః. మాత్రశబ్దః ప్రాధాన్య వ్యవచ్ఛేదార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - శస్త్రాదిస్థానీయ ఇతి - సవ్యసాచిపదేన సంబోధనం యుద్ధాపయికాసాధారణాతిశయ ద్యోతనార్థమిత్యభిప్రాయేణ వ్యుత్పాదయతి-షచ సమవాయ ఇత్యాదినా. సవ్యశబ్దస్య కరవాచకతాం ధాతోః ప్రకృతోచితం కర్మవిశేషం తాచ్ఛీల్యార్థతాంచ ప్రత్యయస్య దర్శయతి - సవ్యేనేతి - సమవాయోత్ర శరసంధానం- పరిసంఖ్యాన్యాయాత్ దక్షిణేన శర సమవాయం కర్తుమశక్త ఇతి శంకామపనయ యు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భవ సవ్యసాచిన్ ॥33॥ ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ కర్ణం తథాన్యానపి యోధముఖ్యాన్ । మయా హతాంస్త్వం జహి మా వ్యథిష్ఠాః యుధ్యస్వ జేతాసి రణే సపత్నాన్ ॥ 34 ॥ సంజయ ఉవాచ ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్య కృతాంజలిర్వేపమానః కిరీటీ । నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్య ॥ 35 ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సవ్యేనాపి కరేణ శరసమవాయకరః - కరద్వయేన యోద్ధుం సమర్థ ఇత్యర్థః ॥ 33 ॥ ద్రోణభీష్మకర్ణాదీన్ కృతాపరాధతయా మయైవ హననే వినియుక్తాన్ త్వం జహి త్వం హన్యాః - ఏతాన్ గురూన్ బన్ధూంశ్చాన్యానపి భోగసక్తాన్ కథం హనిష్యామీతి మా వ్యథిష్ఠాః. తానుద్దిశ్య ధర్మాధర్మభయేన బన్ధుస్నేహేన కారుణ్యేన చ మా వ్యథాం కృథాః. యతస్తే కృతాపరాధా మయైవ హననే వినియుక్తాః. అతో నిర్విశఙ్కో యుధ్యస్వ. రణే సపత్నాన్ జేతాసి జేష్యసి. నైతేషాం వధే నృశంసతాగన్ధః - అపి తు జయ ఏవ లభ్యత ఇత్యర్థః ॥ 34 ॥ ఏతదాశ్రితవాత్సల్యజలధేః కేశవస్య వచనం శ్రుత్వా అర్జునస్తస్మై నమస్కృత్య భీతభీతో భూయస్తం ప్రణమ్య కృతాంజలిర్వేపమానః కిరీటీ సగద్గదమాహ ॥ 35 ॥

సవ్యశబ్దస్య పాదాది సాధారణస్య ప్రస్తుతోపయుక్తం విశేషమాహ - సవ్యేనాపి కరేణేతి - అయోగవ్యవచ్ఛేదార్థమపిశబ్దోపాదానం. న త్వన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థమితి భావః. ఫలితమాహ - కరద్వయేనేతి - భూభారనిహరణార్థం తవేదృశం సామర్థ్యం మయా సంకల్పితమితి సమర్థశబ్దాభిప్రాయః. (*) అర్జునస్యాస్థానస్నేహకారుణ్యధర్మాధర్మభయమూలం కథం భీష్మమిత్యాదికం పాత్యాత్ప్రతివక్తి ద్రోణం చేతి - మా వ్యథిష్ఠా ఇత్యత్ర పూజాద్యర్హాన్ మన్వాన ఇతి వాక్యశేషాభిప్రాయేణాహ - గురూనితి - గురూన్ బన్ధూన్ భోగసక్తానితి పదైర్ధర్మాధర్మభయబన్ధుస్నేహకారుణ్యానాం హేతుప్రదర్శనం. అత్ర చ ధర్మాధర్మభయాదిర్వ్యథాహేతురిత్యాహ - తానుద్దిశ్యేతి - ధర్మాధర్మభయాద్వికం తు పృష్ఠతః కరోమి - ద్రోణాదయో హి తైస్తైర్హేతుభిర్దుర్జయాశ్శత్రవః - యుద్ధసిద్ధిశ్చ శంకితేతి భీరురస్మీతి యది బ్రవీషి తర్హి మా భైషీరిత్యభిప్రాయేణ మా వ్యథిష్ఠాః యుధ్యస్వేత్యాదికముచ్యత ఇత్యాహ - యతస్త ఇతి - జేతాసీత్యత్ర ద్వితీయాయాస్తృజన్తతాయోగాత్ తృనశ్చ భవిష్యదర్థత్వాసిద్ధేర్లుడన్తత్వమైకపద్యం తత్రానద్యతనవివక్షయాపి నాస్తీత్యభిప్రాయేణాహ - జేష్యసీతి. శంకితానిష్టనివృత్తావిష్టప్రాప్తౌ చ శ్లోకతాత్పర్యమిత్యాహ - నైతేషామితి - అర్జునస్యాపజయశంకాభావాన్మా వ్యథిష్ఠా ఇత్యాదికమారంభోక్తనృశంసత్వశంకాపరిహారార్థమితి భావః - అనుకూలేష్వప్యనృశంస్యమిత్యభిప్రాయేణ సపత్నశబ్ద ఇతి చాభిప్రేతం - (*)

ఏతచ్ఛ్రుత్వేతి శ్లోకే నమస్కారద్వయహేతుం విప్రకీర్ణానాం పదానాముచితాన్వయప్రకారం చ దర్శయతి ఏతదాశ్రితేతి - వచనశ్రవణమాత్రాదవశస్య ప్రథమో నమస్కారః - భీతభీతస్య వక్ష్యమాణవాక్యప్రారంభార్థౌ పునః ప్రణామాంజలీ - అపేక్షామాత్రేణ స్వవిగ్రహాదిప్రకాశనవత్స్వాభిప్రాయస్యావిష్కారమపి వాత్సల్యేనైవ కృతవానిత్యభిప్రాయేణాహ - ఆశ్రితవాత్సల్యజలధేరితి - బ్రహ్మేశరక్షకత్వాదిభిః కేశవః ఆశ్రితసంసారకర్షణాదిభిః కృష్ణః భగవచ్చరణారవిందవందనేన కిరీటజుష్టం శిరః కృతార్థతాం గతమిత్యభిప్రాయేణాత్ర కిరీటిపదప్రయోగః - "భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాంగం న నమేన్ముకుందం" ఇతి హి మహర్షిణోక్తం (*)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ। రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధసంఘాః ॥ ౩౬ ॥ (కస్మాచ్చ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికర్త్రే॥ ౩౭॥) అనంత దేవేశ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ స్థానే యుక్తం - యదేతద్యుద్ధదిదృక్షయాఽఽగతమశేషదేవగంధర్వసిద్ధయక్షవిద్యాధరకిన్నరకింపురుషాదికం జగత్త్వత్ప్రసాదాత్త్వాం సర్వేశ్వరమవలోక్య తవ ప్రకీర్త్యా సర్వం ప్రహృష్యతి అనురజ్యతే చ - యచ్చ త్వామవలోక్య రక్షాంసి భీతాని సర్వా దిశః ప్రద్రవంతి - సర్వే సిద్ధసంఘాః సిద్ధాద్యనుకూలసంఘాః నమస్యంతి చ - తదేతత్సర్వం యుక్తమితి పూర్వేణ సంబంధః ॥ ౩౬ ॥ యుక్తతామేవోపపాదయతి ॥ మహాత్మన్ తే తుభ్యం గరీయసే బ్రహ్మణోఽపి హిరణ్యగర్భస్యాప్యాదిభూతాయ కర్త్రే హిరణ్యగర్భాదయః కస్మాద్ధేతోర్న నమస్కుర్యుః ॥ ౩౭ ॥ అనంత దేవేశ జగన్నివాస - త్వమేవాక్షరం. న క్షరతీత్యక్షరం. జీవాత్మతత్త్వం - "న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి" దిత్యాది శ్రుతిసిద్ధో జీవాత్మా హి న క్షరతి - సదసచ్చ త్వమేవ - సదసచ్ఛబ్దనిర్దిష్టం కార్యకారణభావేనావస్థితం

స్థానే హృషీకేశేతి శ్లోకస్త్రిర్విష్ణుపంజరాదిషు వినియుక్తో మంత్రః ప్రసిద్ధః. స్థాన ఇత్యస్యాధికరణార్థతాప్రతీతివ్యుదాసాయాహ. యుక్తమితి. అత్ర జగచ్ఛబ్దవివక్షితార్థం తస్య ప్రకీర్తనమూలప్రహర్షనిదానం చ వ్యనక్తి - యదేతదితి. ప్రహృష్యతీత్యనేన ప్రియాతిథిలాభాదావివాక్షిమనఃప్రీతిర్వివక్షితా - అనురజ్యత ఇతి తు మిత్రాదిషు పుత్రాదేరివ స్నేహ ఇత్యపునరుక్తిః - త్వామవలోక్యేత్యనేన రక్షసాం భీతిహేతుప్రదర్శనం - ప్రకీర్త్యేత్యస్యానుషంగస్తు విరుద్ధత్వాదయుక్తః. అన్యప్రకర్తృకకీర్త్యేతి తు కల్పనాగౌరవం - అవలోకనం తు వీక్ష్యంతే త్వేతి దేవాసురాదీనాం సర్వేషాముక్తమితి భావః - సిద్ధశబ్దార్థానుకూలవర్గప్రదర్శనార్థ ఇత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాద్యనుకూలసంఘా ఇత్యుక్తం (*) కస్మాదిత్యాదికం పూర్వేణ సంగమయతి. యుక్తతామితి - తే ఇత్యస్య ప్రథమాబహువచనత్వభ్రమవ్యుదాసాయ తుభ్యమిత్యుక్తిః - ప్రణతికర్తార స్త్వర్థసిద్ధా అనుషక్తా ఏవేతి భావః. బ్రహ్మశబ్దస్యానేకార్థేషు ప్రయోగాదిహ సర్వప్రపంచవ్యత్వోపయోగాయ హిరణ్యగర్భపదేన వ్యాఖ్యా - ఆదికర్త్ర ఇతి సవిశేషణనిర్దేశేన వ్యవచ్ఛేద్యభూత నూతనహిరణ్యగర్భకర్తృసంభావనాభ్రమవ్యుదాసాయాదిభూతాయేతి వ్యాఖ్యాతం. కర్తృశబ్దో నిమిత్తత్వస్యోక్తత్వాత్ - ఆదిశబ్ద ఉపాదానత్వపరః - స్వస్య కారణాంతరనిషేధార్థో వా. నమశ్శబ్దయోగవన్నమనమాత్రయోగేఽపి చతుర్థీ విద్యత ఇతి జ్ఞాపనాయ నమస్కుర్యురిత్యుక్తం - పంచశిఖాయ తథేశ్వరకృష్ణాయ తే నమస్యామ ఇత్యాదివత్ - (*) త్వమక్షరమితి ప్రాగప్యుక్తత్వాదత్ర త్వమక్షరమితి తదతిరిక్తార్థపరత్వముచితం. తత్పరమిత్యస్య సామర్థ్యాచ్చాత్రాక్షరసదసచ్ఛబ్దానామవరతత్త్వవిషయత్వం న్యాయ్యం - తత్ర చ భావాభావశబ్దాభిలప్యవికారయోగితయా సదసచ్ఛబ్దయోరచిత్పరత్వం నిర్వికారతయాఽక్షరశబ్దస్య జీవాత్మవిషయత్వం చోచితమిత్యభిప్రాయేణాహ - న క్షరతీతి - జీవస్వరూపస్య నిర్వికారత్వే శ్రుతిం దర్శయతి - న జాయత ఇతి - కార్యకారణయోః సదసచ్ఛబ్దేన వ్యపదేశః - "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తతో వై సదజాయత" ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥జగన్నివాస త్వమక్షరంసదస త్తత్పరం యత్ । త్వమాదిదేవః పురుషఃపురాణ స్త్వమస్య వి
శ్వస్యపరంనిధానమ్॥౩౮॥వేత్తాసి వేద్యంచపరంచ ధామత్వయాతతంవిశ్వమనంతరూప॥ ౩౯॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ప్రకృతితత్త్వంనామరూప విభాగవత్తయా కార్యావస్థంసచ్ఛబ్ద నిర్దిష్టంతదనర్హతయాకా
రణావస్థ మసచ్ఛబ్దనిర్దిష్టంచ త్వమేవ. తత్పరం యత్- తస్మాత్ప్రకృతేః ప్రకృతిసంబంధిన
శ్చ జీవాత్మనఃపర మన్యన్ముక్తాత్మ తత్త్వం యత్తదపి త్వమేవ - అత స్త్వమాదిదేవఃపురుషః
పురాణ స్త్వమస్య విశ్వస్య పరంనిధానమ్. నిధీయతేత్వయి విశ్వమితి త్వమస్య విశ్వస్యపరం
నిధానం- విశ్వస్య శరీరభూత స్యాత్మతయా పరమాధార భూత స్త్వమేవేత్యర్థః ॥౩౮ ॥
జగతిసర్వో వేదితా వేద్యంచ సర్వంత్వమేవ - ఏవంసర్వాత్మతయావస్థిత స్త్వమేవ పరం
చ ధామస్థానం ప్రాప్యస్థానమిత్యర్థః. త్వయాతతంవిశ్వమనంతరూపం. త్వయాత్మ త్వేన
విశ్వం చిదచిన్మిశ్రం జగత్తతం వ్యాప్తమ్ ॥ ౩౯ ॥

కార్యకారణభావకథనం- ఏకస్మిన్నేవద్రవ్యే సదసచ్ఛబ్ద ప్రయోగనిదానమాహ- నామరూపేతి.అక్షరం సద
సదితి నిర్దిష్టోభయపరామర్శీ తచ్ఛబ్దః - విశేషకాభావా త్తిలతైల దారువహ్న్యాదివత్. పరస్పర మిళిత
తదుభయాపేక్షయా పరత్వంచ ముక్తాత్మనఃప్రసిద్ధమితి- సదసత్తత్పరం యదిత్యనూద్యత ఇత్యభిప్రాయేణ
ముక్తాత్మ తత్త్వ మిత్యుక్తం. ప్రకృతి పురుషశరీరకత్వంముక్తాత్మన స్తాదధీన్యంచ కారణత్వసాధకమిత్యాహ-
అతఇతి. సర్వశరీరాత్మకత్వాదిత్యర్థః- జగన్నివాసశబ్దే జగన్నివాసోయస్యేతి విగ్రహః- అతోనిధానశబ్దే
నాత్రాధారత్వమేవానుక్తం వివక్షితమితి ప్రదర్శనాయాధికరణ వ్యుత్పత్తిం దర్శయతి - నిధీయతే త్వయీ
తి - తేనత్వమక్షరమిత్యాది సామానాధికరణ్యకారణం విశ్వశరీరిత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - విశ్వస్య శరీర
భూతస్యేతి - ఏతేననిధానశబ్దస్యాత్రా వ్యక్తపరత్వం కైశ్చిదుక్తంనిరస్తమ్- (❋) వేత్తాసీత్యాదా
పరమాత్మనో వేదితృత్వాది మాత్రేఽభిధానేఽతి శయాభావాత్కారణా వస్థద్రవ్యాంతర్యామిత్వస్యచోక్తత్వా
త్కార్యావస్థ జ్ఞాతృజ్ఞేయాంతర్యామిత్వ మేవాత్రాపి వివక్షిత మిత్యభి ప్రాయేణాహ - జగతిసర్వో వేదితా
వేద్యంచేతి - ధామశబ్దస్యానేకార్థస్యాపి స్థానే ప్రసిద్ధి ప్రకర్షాత్ తథైవార్థ ఉచితః - స్థానంచ ప్రా
ప్యమితి ప్రసిద్ధం - అతఃపరత్వేన విశేషితప్రాప్యం త్వమేవాత్ర వివక్షితమిత్య భిప్రాయేణాహ - ప్రాప్య
స్థానమితి. యద్వాపరమప్రాప్యమితిభగవదసాధారణంస్థానంవివక్షితంస్యాత్ - తేనాపిపూర్వవత్సామానాధిక
రణ్యవ్యపదేశః- ఆమనంతిచ. "తదప్రాకృతం స్థానం - అరశ్చ హవైణ్యశ్చార్ణవౌ- బ్రహ్మలోకే - తృ
తీయస్యామితోదివి. తదైరంమదీయంసరః తదశ్వత్థ స్సోమసవన స్తదపరాజితా పూర్బ్రహ్మణః ప్రభువిమిత,,
మితి. తథా "సహస్రస్థూణే విమితే దృఢ ఉగ్రేయత్ర దేవానామధిదేవ ఆస్తే,, ఇతిసామాన్యతో విశేషతశ్చ
ప్రవృత్తయోఃపూర్వోత్తర సామానాధికరణ్యయో ర్మధ్యస్థేన త్వయా తతమిత్యాదినా శరీరాత్మ భావ ఏ
వ నిబంధనమితి స్పష్టముచ్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ - త్వయాత్మత్వేనేతి. "ఇంద్రం మిత్రంవరుణ మగ్నిమా
హురథోదివ్యస్సుపర్ణో గరుత్మాన్- ఏకంసద్విప్రా బహుధావదంత్యగ్నిం యమం మాతరిశ్వానమాహుః. త
దేవాగ్నిస్తద్వాయు స్తత్సూర్య స్తదుచంద్రమాః - తదేవశుక్ర మమృతం తద్బ్రహ్మ తదాపస్సప్రజాపతిః,,
ఇత్యాది శ్రుత్యుపబృంహణాభిప్రాయేణ త్వయా తతం విశ్వమితి నిర్దేశ్యమ్- (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥వాయుర్యమోగ్నిర్వరుణ శ్శశాంకః పితామహస్త్వం ప్రపితామహశ్చ॥ ౩౯॥ నమో నమస్తేస్తు సహస్రకృత్వః పునశ్చభూయోపి నమోనమస్తే। నమఃపురస్తాదథ పృష్ఠతస్తే నమోస్తుతే సర్వతఏవసర్వ॥ ౯॥ అనంతవీర్యామితవిక్రమస్త్వం సర్వంసమాప్నోషితతోసిసర్వః॥౪౦॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥అత స్త్వమేవ వాయ్వాది శబ్దవాచ్యఇత్యాహ॥ సర్వేషాం ప్రపితామహస్త్వమేవ - పితామహాదయశ్చ- సర్వాసాం ప్రజానాం పితరఃప్రజాపతయః. ప్రజాపతీనాం పితా హిరణ్యగర్భః ప్రజానాం పితామహః. హిరణ్య గర్భస్యాపి పితాత్వం ప్రజానాం ప్రపితామహఃపితా మహాదీనా మాత్మతయా తత్తచ్ఛబ్దవాచ్య స్త్వమేవేత్యర్థః॥ ౩౯॥ అత్యద్భుతాకారం భగవంతందృష్ట్వా హర్షోత్ఫుల్ల నయనోత్యంతసాధ్వ సావనతస్సర్వతో నమస్కరోమి॥ ౯॥ అనంతవీర్య అపరిమిత విక్రమస్త్వం- సర్వమాత్మతయా సమాప్నోషి. తత స్సర్వోసి- యతస్త్వంసర్వం చిదచిద్వస్తుజాత మాత్మతయా సమాప్నోషి- అత స్సర్వస్య చిదచిద్వస్తుజాతస్య త్వచ్ఛరీరతయా త్వత్ప్రకారత్వా త్సర్వప్రకార స్త్వమేవసర్వ శబ్ద వాచ్యోసీత్యర్థః - ‹‹త్వమక్షరంసదసత్ - వాయుర్యమోగ్ని,, రిత్యాది సర్వ సామానాధికరణ్య నిర్దేశస్యాత్మ తయా వ్యాప్తిరేవ హేతురితి సువ్యక్త ముక్తం-‹‹త్వయాతతం విశ్వ మనంత రూప సర్వంసమాప్నోషి తతోసిసర్వ,,ఇతిచ ॥ ౪౦॥

శరీరాత్మ భావం ‹‹ వాయుర్య మోగ్ని ,, రిత్యాది సామానాధికరణ్య హేతుత్వేనాహ- అత స్త్వమేవేతి - సంబంధి విశేషానుపాదానా త్ప్రపితా మహత్వం సర్వప్రతి సంబన్ధిక మిత్యభిప్రాయేణాహ - సర్వేషాం ప్రపితామహస్త్వమేవేతి . చశబ్దః పితా మహాది సముచ్చయార్థక ఇత్యభిప్రయన్నాహ - పితామహాదయశ్చేతి - సర్వప్రపితామహస్య కస్యచిద భావేన తచ్ఛరీర కత్వేన ప్రపితా మహత్వాయోగాదన్యథాతదాహ . సర్వాసాం ప్రజానాం పితర ఇత్యాదినా - ప్రజాపతయః, దక్షాదయః - చశబ్దసముచ్చితపితామహత్వం తుతచ్ఛరీరకత యేత్యాహ. పితామహాదీనామాత్మతయేతి (❋) నమోనమస్తేస్త్విత్యాదినోక్త నమనేవిశ్వరూప ప్రదర్శన ప్రకటిత పరత్వసౌలభ్యానుభవజనితభయహర్షావేవహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ - అత్యద్భుతాకారమితి (❋) అనన్తస్య వీర్యమివ వీర్యం యస్యేత్యన్యథాప్రతిపత్తి వారణాయాహ - అమితవీర్యేతి. అమితశబ్దస్యాప్రమిత పరత్వేశాస్త్రాదిసిద్ధి విరోధాద పరిమిత పరాక్రమేత్యుక్తమ్ - సర్వంసమాప్నోషీత్యత్రాకాశాది వద్వ్యాప్తి వ్యుదాసాయ ‹‹ అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మే,, త్యాది శ్రుత్యుక్తాత్మత్వ పర్యవసితసియమానార్థవ్యాప్తిర్వివక్షితేత్యభిప్రయన్నాహ . సర్వమాత్మతయేతి - ‹‹ పురుష ఏవేదగ్ంసర్వం - ఆత్మైవేదగ్ంసర్వం నారాయణ ఏవేదగ్ంసర్వ ,, మిత్యాదిశ్రుతిస్థ సర్వశబ్దసామానాధికరణ్యాప బృహ్మణోయ సర్వత ఏవ సత్వేతి- పూర్వోక్త సర్వశబ్ద సామానాధికరణ్యంనబాధార్థకం - అపితు శరీరాత్మభావ నిబన్ధన విశిష్టైక్యపరమిత్యుక్త మిత్యభిప్రాయేణాహ - యత స్త్వమిత్యాది-సకలవేదవేదాంతతదుపబృంహణేషు భగవద్వాచిశబ్దానాం సర్వచిదచిద్వస్తువాచి సామాన్య విశేష సకలశబ్దసామానాధి కరణ్యస్యాపి శరీరాత్మభావ ఏవనిబన్ధనమిత్యేతత్ప్రఘట్ట ఫలితమిత్యభిప్రాయేణాహ . త్వమక్షరం సద సచ్చేత్యాది- (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం హేకృష్ణ హేయాదవ హేసఖేతి । అజానతా మహిమానం తవేమం మయా ప్రమాదాత్ప్రణయేనవాపి ॥ ౪౧ ॥ యచ్చావహాసార్థ మసత్కృతోసి విహారశయ్యాసన భోజనేషు । ఏకోథవాప్యచ్యుత తత్సమక్షం తత్క్షామయేత్వా మహ మప్రమేయమ్ ॥ ౪౨ ॥) పితాసిలోకస్యచరాచరస్య త్వమస్యపూజ్యశ్చగురుర్గరీయాన్ । నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యోలోకత్రయేప్యప్రతిమ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తవానంత వీర్యత్వామిత విక్రమత్వ సర్వాంతరాత్మత్వ స్రష్టృత్వాదికో యోమహిమా తమిమ మజానతా మయాప్రమాదా న్మోహాత్ప్రణయేన చిరపరిచయేనవా సఖేతిమమ వయస్య ఇతిమత్వా హేకృష్ణ, హేయాదవ, హేసఖే, ఇతిత్వయిప్రసభం వినయాపేతం యదుక్తం ; యచ్చపరిహాసార్థం సర్వదైవ సత్కారార్హ స్త్వమసత్కృతోసి. విహార శయ్యాసన భోజనేషుచ సహకృతేష్వేకాంతేవా సమక్షంవా యదసత్కృతోసి - తత్సర్వం త్వా మప్రమేయ మహంక్షామయే ॥ ౪౨ ॥ అప్రతిమప్రభావ- త్వమస్య సర్వస్యచరాచరస్యలోకస్యపితాసి- అస్యలోకస్య గురుశ్చాసి- అతస్త్వమస్యచరాచరస్యలోకస్య గరీయాన్పూజ్యతమః. నత్వత్సమో స్త్యభ్యధికః కుతోన్యోలోకత్రయేపి-త్వదన్యః.

ఇదంశబ్దవిశేషితమహిమశబ్దః ప్రకృతమహిమానువాదీత్యభిప్రాయేణాహ - అనంతవీర్యామిత విక్రమత్వేత్యాది- ప్రమాదశబ్దస్యాజ్ఞాన పరత్వే అజానతేత్యనేనపౌనరుక్త్యాత్సజాతీయత్వభ్రమపరత్వమభిప్రేత్యప్రమాదాన్మోహాదిత్యుక్తం - సఖేతి బుద్ధిహేతుత్వాద్వ్యాసక్త్యత్ప్రీతివాచినాపి ప్రణయ శబ్దేనత దాపయుక్త చిరపరిచయోపచారో యుక్త ఇత్యాశయేనాహ - ప్రణయేన చిరపరిచయేనేతి . " సయుజాసఖాయేతి " శ్రుతి ప్రతిపన్న సఖిత్వ బుద్ధేర్మోహాది జన్యత్వాసంభవేన సఖేతిమత్వేత్యేతల్లౌకిక వయస్యత్వ బుద్ధి పరత్వమిత్యాశయేనాహ - మమవయస్యఇతి • మత్వేతి . హేకృష్ణేత్యాదికం ప్రసభోక్త్యాకార సమర్పకమిత్యాశయేనాన్వయం దర్శయన్ ప్రకృతోచిత వినయాభావ పరత్వమాహ - హేకృష్ణేత్యాది - యచ్చేత్యత్రచ శబ్దాభిప్రేతా సత్కార బహుత్వ సిద్ధ్యర్థం యదసత్కృతో సీత్యస్యావృత్త్యావాక్యభేద మంగీకృత్య అర్థమాహ - యచ్చ పరిహాసార్థ మిత్యాదినా - తత ఏవ తత్సర్వ మిత్యనేన తచ్ఛబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వ ముచ్యతే - పరిహాసార్థ మప్య సత్కారో మహదపరాధ ఏవేత్యభిప్రాయేణ మధ్యమ పురుషాక్షిప్తార్థమాహ . సదైవ సత్కారార్హ స్త్వమితి - ఏకశబ్ద ఫలితోక్తి రేకాంత ఇతి (*) త్వయాఽక్షామణే కృతేపితు మేహ మితి కేననిశ్చితం మదన్యః కశ్చిదా శ్రీయతామితి భగవదభిప్రాయ మున్నీయత దుత్తరత్వేన హేతుఫల భావేన ప్రవృత్తే శ్లోకద్వయే ప్రథమ శ్లోకస్థ విశేషణాన్య ప్రతిమప్రభావత్వోపపాదకానీత్యభి ప్రాయేణా ప్రతిమ ప్రభావేతి ప్రథమముక్తం - పితృగురుపూజ్య శబ్దానాం సంబంధి సాపేక్షత్వేనలోక శబ్దస్య సర్వత్రాన్వయమాహ. అస్య లోకస్య పితాసీత్యాదినా . నిరుపాధిక పితృత్వగురుత్వే పూజ్యతమత్వ హేతు రిత్యాభిప్రాయేణాహ . అత ఇతి - పూజ్యత్వేగరీయ స్త్వమన వచ్ఛిన్నమితిజ్ఞాపనాయ ప్రవృత్తం - నత్వత్సమోస్తీతి వాక్యం వ్యాఖ్యాస్యన్ ప్రయోజనాతిశయ సత్త్వా ల్లోకత్రయ శబ్దస్యాత్రాన్వయమాహ. లోకత్రయేపిత్వదన్యఇతి - అత్ర లోకత్రయ శబ్దేనకృతకమకృతకంకృతకాకృతకమిత్యుక్త

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ప్రభావ ॥ ౪౩ ॥ తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం ప్రసాదయే త్వామహమీశమీడ్యమ్ ॥ పి
తేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోఢుమ్ ॥ ౪౪ ॥ అదృష్టపూర్వం
హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా భయేన చ

శ్రీ గీ॥ భా॥ కారుణ్యాదినా కేనాపి గుణేన నత్వత్సమోఽస్తి కుతోఽభ్యధికః ॥ ౪౩ ॥ యస్మాత్త్వం సర్వస్య
పితా పూజ్యతమో గురుశ్చ కారుణ్యాది గుణైశ్చ సర్వాధికోఽసి. తస్మాత్త్వామీశ మీడ్యం
ప్రణమ్య ప్రణిధాయ చ కాయం ప్రసాదయే - యథా కృతాపరాధస్యాపి పుత్రస్య ; యథా చ
సఖ్యుః ప్రణామ పూర్వం ప్రార్థితః పితా వా సఖా వా ప్రసీదతి - తథా త్వం పరమ కారుణికః
ప్రియః ప్రియాయ మే సర్వం సోఢు మర్హసి ॥ ౪౪ ॥ అదృష్టపూర్వ మత్యద్భుత మత్యు
గ్రంచ తవరూపం దృష్ట్వా హృషితోఽస్మి ప్రీతోఽస్మి- భయేన

లోక త్రయం వా - లోక్యతే ఽనేన ప్రమాణాంతరాప్రాప్తోఽర్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వేద త్రయం వివక్షి
తం . సామ్యస్య భేద ఘటితత్వాన్న త్వత్సమోఽస్తీత్యనేనైవ అన్యస్మిన్ భగవత్సామ్యనిషేధలాభాదన్యపదానర్థ
క్య మిత్యాశంకా పరిహారాయ అన్యస్త్వత్సమో నాస్తి-త్వమేవ తవసమ ఇత్యర్థ లాభార్థం త్వదన్య ఇ
త్యుద్దేశ్య సమర్పకత్వే నాన్య శబ్దస్యాన్వయ ఉక్తః - తేన కార్యత్వ కర్మ వశ్యత్వాదినా భగవదన్యత్వే
న ప్రసిద్ధానాం విధి శివాదీనాం “హిరణ్య గర్భ స్సమవర్తతాగ్రే. అజస్య నాభావధ్యేక మర్పితం-
యదా తమ స్తన్న దివా న రాత్రిర్న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవల,, ఇత్యాదిషు తత్తద్వాచి శబ్ద శ్రవణేన కారణ
త్వాదినా భగవత్సామ్యాపాత ప్రతీతావపి “ఆకాశ స్తల్లింగాత్ - ప్రాణస్తథాను గమాత్ . శాస్త్రదృ
ష్ట్యాతూప దేశో వామదేవవత్ - సాక్షాదప్య విరోధం జైమిని ,, రిత్యాదిన్యాయానుగోధిత “ఏష సర్వ
భూతాంతరాత్మాఽపహత పాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః - ఏకో హవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా
నేశాన ,, ఇత్యాది శ్రుతి సిద్ధ సర్వాంతరాత్మ త్వాపహత పాప్మ త్వాది విశిష్ట భగవద సాధారణధర్మప్ర
తిపాదక వాక్యస్థ హిరణ్య గర్భ శివాది శబ్దానాం భగవత్పరతయా న తేషాం భగవత్సామ్యగం
ధోఽపీహ లభ్యతే . కేనాపి గుణేనేతి . కిముత సకలకల్యాణ గుణైర్జగత్కారణత్వ మోక్ష ప్రదత్వాదినా
చేతి భావః . అనేన సామ్యోక్త్యర్థ వ్యక్త్యంతరపక్షాని రస్తా వేదితవ్యాః (❋) తస్మాదితిపూ
ర్వశ్లోకోక్త నిరుపాధిక పితృత్వ పూజ్యతమత్వ గురుత్వాదికం హేతుత్వేన పరామృశతీత్య
భిప్రాయేణాహ - యస్మాత్త్వం సర్వస్య పితేత్యాదినా - ప్రణమ్యేతి ప్రపదనముచ్యతే - పూర్వోక్త పితృ
త్వాది పరామర్శినా తస్మాదిత్యనేన అహమిత్యనేన చానుకూల్యసంకల్పాద్యంగాని సూచితాని- ప్రణిధా
య కాయ మిత్యనేన “యద్ధి మనసా ధ్యాయతి,, త్యుక్త రీత్యా కరణపూర్తిస్సూచితా- ప్రణమ్య ప్రసాదయే
ప్రసాదార్థం ప్రణమామీత్యర్థః. ప్రసాదయే సోఢుమిత్యాభ్యామర్థసిద్ధం వదన్ దృష్టాంతదార్ష్టాం
తిక యోస్సామ్య ముపపాదయతి - యథా కృతాప రాధ స్యాపీత్యాదినా - (❋) విచిత్ర స్యా
ప్యదృష్ట పూర్వస్యైవాత్యాశ్చర్య విషయత్వదర్శనాదదృష్ట పూర్వమిత్యనేన ఫలితమాహ - అత్యద్భుత
మితి - భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే ఇత్యనేనాక్షిప్తం ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూప ఇత్యత్రోక్తం వి
శేషణమాహ - అత్యుగ్రం చేతి. భయేన చేత్యత్ర చ శబ్దస్య భిన్న ప్రయోజనాదుక్త వ్యథా హేత్వంతర సముచ్చ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రవ్యథితం మనో మే । తదేవ మే దర్శయ దేవరూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥ ౪౫ ॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్త మిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ । తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే ॥ ౪౬ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ । తేజోమయం విశ్వ మనంత మాద్యం యన్మే త్వదన్యేన

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రవ్యథితంచ మే మనః - అత స్తదేవ తవ సుప్రసన్నం రూపం మే దర్శయ - ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస. మయి ప్రసాదం కురు- దేవానాం బ్రహ్మాదీనా మపీశ నిఖిలజగదాశ్రయభూత ॥ ౪౫ ॥ తథైవ పూర్వవత్కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి. అత స్తేనైవ పూర్వ సిద్ధేన చతుర్భుజేన రూపేణ యుక్తో భవ- సహస్రబాహో విశ్వమూర్తే- ఇదానీం సహస్రబాహుత్వేన విశ్వశరీరత్వేన దృశ్యమాన రూప స్త్వం తేనైవ రూపేణ యుక్తో భవేత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ యన్మే తేజోమయం తేజసాం రాశిం విశ్వం సర్వాత్మభూతం అనంతం అంతరహితం - ప్రదర్శనార్థమిదం - ఆదిమధ్యాంతరహితం - ఆద్యం మద్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్యాదిభూతం- త్వదన్యేన కేనాపి

యథార్థత్వ మయుక్త మిత్యుక్తప్రీతి సముచ్చయార్థత్వ మభిప్రేత్య వ్యవహితాన్వయ మాహ - ప్రవ్యథితంచ మే మన ఇతి - పూర్వార్ధోక్తస్య వ్యథా సహిత ప్రీతిజనకత్వ స్యోత్తరార్ధార్థ హేతుత్వ మభిప్రేత్యాహ - అత ఇతి - తచ్ఛబ్దస్య పూర్వ ప్రసిద్ధాకార పరామర్శిత్వేన తదభిప్రేత మాకారమాహ - సుప్రసన్నమితి- అనేన కేవల ప్రీతి హేతుత్వం సూచితం- ప్రపన్నస్య రక్షణ మవశ్యం కార్యమిత్యభిప్రాయేణ మే దర్శయేత్యుక్తం - దేవ దేవేశేతి సంబోధనద్వయేన "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్" ఇతి శ్రుత్యర్థోభిప్రేత ఇత్యాశయేన దేవానాం బ్రహ్మాదీనా మపీశేత్యుక్తం - దృశ్యమానరూపస్య "తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా" ఇతి జగదాశ్రయత్వేన దృశ్యమానత్వా జ్జగన్నివాసేత్యనేన తదుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - జగదాశ్రయ భూతేతి. (❋) తథైవేత్యస్య పూర్వం జగదాశ్రయ మత్యద్భుతం రూపం ద్రష్టుమైచ్ఛః తథైవ పూర్వరూపం ద్రష్టుమిచ్ఛామీత్యర్థభ్రమం వ్యుదస్యన్ అతితావస్థావిశిష్టస్య కథం ప్రదర్శనమితి శంకాం చాథార్థత్పరిహరన్ అన్వయభేదేన తద్వ్యాచష్టే - తథైవ పూర్వవత్కిరీటిన మితి - పూర్వదృష్టసజాతీయమేవ ద్రష్టుమిచ్ఛామీత్యర్థః - రూపేణేత్యత్ర తృతీయాయాః కరణార్థత్వా సంభవా ద్రూపేణ యుక్తో భవేత్యుక్తం- సహస్రబాహావితర విశ్వమూర్తి విశిష్టస్య చతుర్భుజ రూప యుక్తత్వా సంభవం కాలభేదేన పరిహరతి. ఇదానీమితి- (❋) తేజోమయమిత్యత్ర మయట్ప్రాచుర్యార్థత్వ మభిప్రేత్యాహ - తేజసాం రాశిమితి. విశ్వాత్మభూతమితి విశ్వవ్యాపక మిత్యర్థః. అచేతన స్యహి నాత్మత్వం సంభవతి- అనాది మధ్యాంతమితి-పూర్వముక్తత్వాదనంత మిత్యేత దితరోప లక్షణమిత్యాహ - ప్రదర్శనార్థమిదమితి - ఆద్యమిత్యత్ర ప్రతిసంబంధి విశేషానిర్దేశా త్కృత్స్నస్యాదిభూత మిత్యుక్తం- త్వదన్యేనేత్యనేనార్థ సిద్ధమాహ - కేనాపీతి - ప్రసాదస్య నిర్హేతుకత్వే వైషమ్య నైర్ఘృణ్య ప్రసంగాత్ - తథ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥నదృష్టపూర్వమ్ ॥౪౭॥ నవేదయజ్ఞాధ్యయనైర్నదానైర్నచక్రియాభిర్నతపోభిరుగ్రైః। ఏవం రూపశ్శక్యఅహంనృలోకే ద్రష్టుంత్వదన్యేనకురుప్రవీర ॥౪౮॥ మాతే వ్యథామాచ విమూఢ భావో దృష్ట్వా రూపం ఘోర మీదృఙ్మమే దమ్. వ్యపేత భీః ప్రీత మనాఃపునస్త్వంత దేవమేరూపమిదం

శ్రీ॥గీ॥భా॥నదృష్టపూర్వం రూపం తదిదంప్రసన్నేన మయామద్భక్తాయతే దర్శితం - ఆత్మయోగాదా త్మన స్సత్యసంకల్పత్వయోగాత్ ॥౪౭॥ అనన్యభక్తివ్యతిరిక్తైః స్సర్వైరుపాయై ర్యథా వ దవస్థితోహం ద్రష్టుంనశక్యఇత్యాహ॥ ఏవంరూపోయథావదవస్థితోహం మయిభక్తి మత స్త్వత్తోన్యేనైకాంతికాత్యంతికభక్తిరహితేనకేనాపిపురుషేణవేద యజ్ఞాదిభిఃకేవలైర్ద్రష్టుం నశక్యః॥౪౮॥ ఈదృశఘోరరూపదర్శనేన తేయావ్యథాయశ్చ విమూఢ భావోవర్తతే తదుభయంమాభూత్. త్వయాభ్యస్తపూర్వమేవసౌమ్య రూపం దర్శయామి.తదేవేదంమమ

త్యనేనాభిప్రేతం ప్రసాదహేతుమాహ - మద్భక్తాయతఇతి. యోగశబ్దస్య ధ్యానపరత్వ భ్రమవ్యుదాసా య వ్యాచష్టే - ఆత్మన స్సత్యసంకల్ప యోగాదితి - (*) కథమేతద్రూపస్యమదన్యేనకేనాప్యదృష్ట పూర్వత్వం యేనకేనచిదుపాయేనాన్యైరపి దర్శనసంభవాదిత్యత్ర ఏతదుపపాదకత్వేనోత్తర శ్లోక మ వతారయతి - అనన్యభక్తి వ్యతిరిక్తైరిత్యాదినా - ఏవంరూప ఇత్యస్యాప్రాకృత రూపవిశిష్ట పరత్వే కృష్ణావతారరూపస్య సర్వైర్దృశ్యమానత్వా నుపపత్త్యా మనుష్యాది విసజాతీయత్వాప్రాకృతత్వాదిరూ ప పరత్వమభిప్రేత్యాహ - యథావస్థితోహమితి - ఏకాంత భక్తి రహితానా మవతారరూప దర్శనం తు మనుష్యాది సజాతీయత్వా ప్రాకృతత్వాదిరూపేణాయథా వస్థిత దర్శనమేవేతి భావః. త్వదిత్యేత త్ప్రథ క్పదం- భక్తిమత్పరంచే త్యభిప్రయన్నాహ. మయిభక్తి మత స్త్వత్తోన్యేనేతి- అత్రాన్యపదేన అర్జునా న్యత్వ వివక్షాయాం॥భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవం విధోర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేనే,, త్యుత్తర గ్రంథ విరోధాపత్త్యా భక్తిమదన్యత్వమాత్రం వివక్షిత మిత్యాహ. ఏకాంత భక్తిరహితేన కేనా పీతి - వేదశబ్దార్థ వర్త్మయా శ్రిత వేదపరః - తేనశ్రోతవ్య ఇత్యుక్త శ్రవణం లభ్యతి ఇత్యధ్య యనస్య పృథగుక్తిత్వా త్క్రియా శబ్ద నగోబలీ వర్దనయా దృష్టధ్యానా దివ్యతిరిక్తహోమాదిక్రియా ఉచ్యంత ఇత్యభిప్రేత్య వేదయజ్ఞాదిభి రిత్యుక్తం- ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిష న్తి. యజ్ఞేన దా నేనతపసానాశకే,, నేతి శ్రుత్యా వేదయజ్ఞాదీనాం భక్తిద్వారా దర్శన సాధనత్వ ప్రతీతేః కథమయం నిషేధ ఇతి శంకా వారణాయ కేవలై రిత్యుక్తం (*) దృష్ట్వారూపం మాతే వ్యథా మావి మూఢభావ ఇత్యత్రక్రియాపద విశేషా శ్రవణాదేత ద్రూపదర్శనేన వ్యథాతేన చ విమూఢభావ ఇ తి ప్రతీతి స్స్యాత్- అభూవిత్యధ్యాహారేపి ఏతద్రూప దర్శనస్యవ్య థావ్యభావ హేతుత్వ ప్రతీతిస్స్యా త్. తద్వారణాయ వ్యాచష్టే - ఈదృశ ఘోరరూప దర్శనేనేత్యాదినా- తదేవేదం మేరూపం పునః పశ్యేత్యుక్త్యా పీత్యాది హేతుభూత మేవేదం పునశ్చ పశ్యేత్యర్థభ్రమ న్స్యాదత స్తచ్ఛబ్దమన్య థావ్యాచష్టే అభ్యస్తపూర్వమేవ సౌమ్యం రూపమితి వర్తమానత్వా త్తదేవేదం శబ్దేన రూపద్వయస్యైక కాలీన త్వ భ్రమవ్యుదాసాయవర్తమాన సామీప్యపరం తదిత్యభి ప్రాయేణ దర్శయామీత్యధ్యాహృతః - తథా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రపశ్య ॥ ౪౯ ॥ సంజయఉవాచ ॥ ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథోక్త్వా స్వకంరూపం దర్శయామాసభూయః। ఆశ్వాసయామాసచ భీతమేనం భూత్వాపునస్సౌమ్య వపుర్మహాత్మా ॥ ౫౦ ॥ అర్జున ఉవాచ ॥ దృష్ట్వేదంమానుషంరూపం తవసౌమ్యంజనార్దన । ఇదానీమస్మి సంవృత్తస్సచేతాః ప్రకృతిం గతః ॥ ౫౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సుదుర్దర్శమిదంరూపం దృష్టవానసియన్మమ । దేవాఅప్యస్యరూపస్యనిత్యందర్శనకాంక్షిణః॥ ౫౨ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ రూపం ప్రపశ్య ॥ ౪౯ ॥ ఏవం పాండుతనయం భగవాన్ వసుదేవసూనురుక్త్వా భూయః స్వకీయమేవ చతుర్భుజ రూపం దర్శయామాస - అపరిచిత స్వరూప దర్శనేన భీతమేనం పునరపి పరిచిత సౌమ్యవపుర్భూత్వా ఆశ్వాసయామాసచ . మహాత్మా సత్యసంకల్పః. అస్య సర్వేశ్వరస్యపరమపురుషస్య పరస్య బ్రహ్మణో జగదుపకృతి మర్త్యస్య వసుదేవసూనోశ్చతుర్భుజమేవ స్వకీయం రూపం - కంసాద్భీత వసుదేవ ప్రార్థనేన ఆకంసవధాద్భుజద్వయముపసంహృతంపశ్చాదావిష్కృతంచ “జాతోసి దేవదేవేశ శంఖచక్రగదాధర। దివ్యరూపమిదందేవ ప్రసాదేనోపసంహర । ఉపసంహారవిశ్వాత్మన్ రూపమేతంచతుర్భుజ,, మితిహిప్రార్థితం . శిశుపాలస్యాపి ద్విషతోనవరతభావనావిషయశ్చతుర్భుజ మేవవసుదేవసూనో రూపం. “ఉదారపీవర చతుర్బాహుంశంఖచక్రగదాధర,, మితి - అతః పార్థేనాత్రతేనైవరూపేణచతుర్భుజేనేత్యుచ్యతే॥ ౫౦ ॥ అనవధికాతిశయసౌందర్యసౌకుమార్యలావణ్యాది యుక్తం తవైవాసాధారణం మనుష్యత్వ సంస్థానసంస్థిత మతిసౌమ్యమిదం తవరూపంచదృష్ట్వా ఇదానీంసచేతాస్సంవృత్తోస్మి ప్రకృతింగతశ్చ ॥ ౫౧ ॥ మమేదంసర్వస్య ప్రశాసనేవస్థితం సర్వాశ్రయంసర్వకారణభూతం రూపంయద్దృష్టవానసి-తత్సుదుర్దర్శం నకేనాపి ద్రష్టుం శక్యం- అస్యరూపస్యదేవాఅపి నిత్యందర్శనకాంక్షిణః నతుదృష్టవంతః ॥ ౫౨ ॥

చేదం శబ్దః ప్రపశ్యమాన పరఇతిభావః- (❋) సహజ ప్రీతిద్యోతనాయాహ - ఏవంపాండుతనయం వసుదేవసూనురితి - స్వకమిత్యత్ర స్వపదం కృష్ణావతార పరమిత్యభిప్రేత్య స్వకీయమేవ చతుర్భుజం రూపమిత్యుక్తం. భీతమేన మిత్యత్ర ఇదానీం ప్రదర్శిత చతుర్భుజ రూపదర్శనేన భీతత్వభ్రమవ్యుదాసాయాహ. అపరిమిత స్వరూపదర్శనేనేతి . కథమస్యేచ్ఛామాత్రేణ నానారూప పరిగ్రహాదికమిత్యతస్తదుపాదకత్వేనోక్తం మహాత్మేతి - ఏతత్ప్రకృతోప యోగితయా వ్యాచష్టె సత్య సంకల్ప ఇతి- అప్రతిహత సంకల్పత్వాత్సర్వ ముపపన్న మితిభావః - కృష్ణస్య ద్విభుజతయా నంద వ్రజె అవస్థానాచ్చతుర్భుజంరూపం కథమేతస్య స్వకీయమిత్యే తస్యప్రమాణంతదుపపాదయతి - అస్యసర్వేశ్వరస్యేత్యాదినా - సమాశ్రయణీయతోప యుక్తపదత్వసౌలభ్యవ్యంజనాయాస్య సర్వేశ్వరస్యే త్యాది విశేషణాని - స్వకీయరూపమితి కృష్ణావతారస్య సహజంరూప మిత్యర్థః- (❋) మానుషంరూప మిత్యస్య కర్మజన్య ప్రాకృతరూప పరత్వ భ్రమవ్యుదాసాయేదం శబ్దాభిప్రేతంవదం స్తద్వ్యాచష్టే- అనవధికాతిశయ సౌందర్యేత్యాదినా - (❋) యచ్ఛబ్దస్య ప్రసిద్ధపరామర్శిత్వేన ప్రసిద్ధాకారానాహ. సర్వస్య ప్రశాసనేవస్థితమిత్యాదినా . నిత్యమిత్యస్య పదార్థైక్యదేశ దర్శనాన్వయస్యాగతికస్య ఆశ్రయణమనుచితమిత్యభిప్రేత్యకాంక్షామానిత్యత్వం దర్శనాభావ మవగమయతీత్యాశయేనాహ-నతుదృష్టవంతఇతి- (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా। శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా ॥ ౫౩ ॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ వేదైరధ్యాపన ప్రవచనాధ్యయన శ్రవణజపవిషయైర్యాగదానహోమతపోభిశ్చ మద్భక్తివిరహితైః కేవలైర్యథావదవస్థితోఽహం ద్రష్టుమశక్యః - అనన్యయా తు భక్త్యా తత్త్వతః శాస్త్రైర్జ్ఞాతుం తత్త్వతః సాక్షాత్కర్తుం తత్త్వతః ప్రవేష్టుం చ శక్యః. తథా చ శ్రుతిః.

ఉత్తరశ్లోకస్యైతదుపపాదకత్వేనాపౌనరుక్త్యమిత్యాశయేన తమవతారయతి - కుత ఇత్యత్రాహేతి - వేదానాం స్వరూపేణ సాధనత్వప్రసక్త్యా తన్నిషేధోఽనుపపన్న ఇత్యత స్తదభిప్రేతమాహ - వేదైరధ్యాపన ప్రవచనేతి - దానేజ్యాశబ్దం హోమస్యాప్యుపలక్షణమిత్యభిప్రాయేణాహ - యాగదానహోమతపోభిశ్చేతి. భక్తిద్వారా సాధనత్వస్య "తమేతం వేదానువచనే" త్యాది శ్రుతిసిద్ధత్వాన్మద్భక్తివిరహితైరిత్యుక్తం - ఏవంవిధశబ్దో మానుషత్వాది భ్రమానర్హత్వ ప్రాకృతత్వాదిపర ఇత్యాహ - యథావదవస్థితోఽహమితి. న కేవలం సాక్షాత్కారమాత్రే సాధనత్వేన భక్తిరపేక్షితా - కింతు "శుద్ధభావంగతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దన" మిత్యాదివచ్ఛాస్త్రతోఽర్థనిర్ణయే సాక్షాత్కారానంతరభావిన్యాం ప్రాప్తావపీత్యభిప్రాయేణ జ్ఞాతుం ప్రవేష్టు మిత్యర్థద్వయం పూర్వశ్లోకాప్రసక్తమిహ ప్రసంజితం. తత్త్వేనేత్యేతత్త్రిష్వప్యవిశేషాదపేక్షితత్వాచ్చాన్వితం. తత్త్వతః ప్రవేశః పరిపూర్ణప్రాప్తిః. యథావస్థితసర్వాకారేణానుభవ ఇత్యర్థః - తేన వ్యూహవిభవాదిమాత్రప్రాప్తివ్యవచ్ఛేదః - స్మర్యంతే చ సాక్షాన్ముక్తైరర్వాంచః ప్రాప్తిపర్వభేదాః - "లోకేషు విష్ణోర్నివసంతి కేచిత్సమీపమృచ్ఛంతి చ కేచిదన్యే। అన్యే తు రూపం సదృశం భజంతే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్త" ఇతి - "ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశ" మిత్యస్య వ్యాఖ్యానే యాదవప్రకాశైరప్యుక్తం - ఇదమల్పీయసీం యోగసిద్ధిం గతస్యావృతస్య ఫలం - యది ప్రథమాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే త్యజతి వా యోగం శ్వేతద్వీపే జాయతే. భగవత్సాలోక్యం వా యాతి. యది తతోఽప్యధికాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే. విష్ణుపార్షదో భవతి - యది తతోఽప్యధికాం పార్షదేశ్వరో భవతి - యది తతోఽప్యధికాం ద్వారపాలో భవతి. యది తతోఽప్యధికాం భగవతోఽంగసంవాహకో భవతి - యది తతోఽప్యధికాం మంత్రిస్థానీయః పృథగైశ్వర్యయుక్తో భవతి - యది పూర్ణాం యోగసిద్ధిం గతో మ్రియతే భగవత్సాయుజ్యం గతో ముక్తః పరమైశ్వర్యయుక్తో భవతీ" తి వైష్ణవేషు యోగశాస్త్రేషు మర్యాదా - తదేతత్సర్వమిహ సూచితం భగవతా - "అథవా యోగినా" మిత్యాదీనితి జ్ఞానదర్శనప్రాప్తిహేతుత్వే భక్తేః పర్వభేదాన్నాన్యోన్యాశ్రయణాది దోషః - పూర్వజన్మసుకృతమూల సాత్త్విక జనసంవాదాది జనితం యథావచ్ఛ్రవణానుగుణం కించిదానుకూల్యరూపం భక్తిమాత్రం శాస్త్రజన్య జ్ఞానోత్పత్తౌ సహకారీ భవతి - ఉత్కటదిదృక్షాగర్భా తు పరభక్తిస్సాక్షాత్కారహేతుః - సాక్షాత్కృతే తు పరిపూర్ణానుభవాభినివేశలక్షణా పరమభక్తిః ప్రవేశహేతురితి - అత్రానన్యయేతిపదం ప్రాగుక్తప్రక్రియయా అనన్యప్రయోజనయేతి భావ్యం. అనన్యదేవతాకయేత్యేకే - ఐక్యానుసంధానవివక్షా తు ప్రాగేవ దూషితా - ప్రత్యక్షవిరుద్ధా చ - తదేతదఖిలమభిప్రేత్య సంగృహీతమేకాదశే. "స్వమాహాత్మ్య సాక్షాత్కారావలోకనం. దత్తముక్తా విదిప్రాప్త్యోర్భక్త్యేకోపాయతా తథే" తి భక్తిప్రశంసాపరత్వశంకాముపాకరోతి - తథా చేతి.

(శ్రీ|గీ॥జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతప ॥ ౫౪ ॥) మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తస్సంగవర్జితః । నిర్వైరస్సర్వభూతేషు యస్సమామేతి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ "నాయమాత్మాప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా న బహునాశ్రుతేన యమేవైషవృణుతే తేనలభ్యస్తస్యైషఆత్మావివృణుతేతనూంస్వా" మితి- (*) వేదాధ్యయనాదీని సర్వాణికర్మాణి మదారాధనరూపాణీతి యః కరోతి సమత్కర్మకృత్ - మత్పరమః సర్వేషామారంభాణామహమేవ పరమోద్దేశ్యో యస్య సమత్పరమః . మద్భక్తః అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన మత్కీర్తనస్తుతి ధ్యానార్చన ప్రణామాదిభి ర్వినాత్మధారణ మలభమానో మదేక ప్రయోజనతయా యస్సతతం తాని కరోతి సమద్భక్తః - సంగవర్జితః - మదేక ప్రియత్వే నేతర సంగమసహమానః . నిర్వైరస్సర్వ భూతేషు - మత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్వభావత్వాత్స్వదుఃఖస్యస్వాపరాధనిమిత్తత్వానుసంధానాచ్చ సర్వభూతానాం పరమపురుషపరతంత్రత్వానుసంధానాచ్చ సర్వభూతేషు వైరనిమిత్తాభావాత్తేషు నిర్వైరః - యఏవంభూతస్సమామేతి - మాం యథావదవస్థితం ప్రాప్నోతి.

(*) "నాయమాత్మే"త్యాదౌ "నపృథివ్యామగ్నిశ్చేతవ్య" ఇత్యాదావివ కేవలానాం నిషేధః. యచ్ఛబ్దానూదితోవగణీయతా హేతు గుణవిశేషోభక్తిరేవేత్యర్థ స్వభావాదుపబృంహణ బలాచ్చ సిద్ధం - అత్ర తను శబ్దస్య విగ్రహపరత్వే స్వరూపావికం తత్పరత్వేచ విగ్రహాదిక మర్థాలబ్ధం - నాహంవేదై రిత్యాదే ర్వేదానువచనేనేత్యాది శ్రుతివిరోధ పరిహారాయ భక్త్యంగ భావేన వేదానువచనాదీనా ముపయోగంవదన్ప్రవేష్టుమిత్యుక్తం- (*)ప్రాప్తిహేతుంభక్త్యంగస్థావిశేషంవివినక్తి- మత్కర్మకృదితి. నాహంవేదైరిత్యాదినోక్తాన్యేవ కర్మాణి భగవతి సమర్పణాన్మత్కర్మశబ్దేనోచ్యంతే - కీర్తనాదీని తుప్రాగుక్తానిభక్త్యంతర్గతత్వాన్మద్భక్త శబ్దేను ప్రవేశ మర్హంతీత్యభి ప్రాయేణాహ. వేదాధ్య యనేతి- కర్మ ప్రసంగాత్తత్సాధ్య తయా బుద్ధిస్థం ఫలమిహ మత్పరమశబ్దేనోచ్యత ఇత్యాహ-సర్వేషామితి.లౌకికానామన్నపానాది స్థానే స్వకీర్తనాదిక మిత్యభి ప్రాయేణాహ - ఆత్మధారణ మలభమాన ఇతి-భక్తేః కాష్ఠాప్రాప్తి దశాయాం యావృత్తినిస్సంగతా తాంసహేతుకాం దర్శయతి -మదేక ప్రియత్వేనేతి.తృషితస్యామృతధారాయామంత్యన్నాది నిరోధ వన్మన్యమానస్సంగమేవైనం యథాస్వయంవిరక్తోవర్జయతి. తథాస్వయం సంగజాతో జ్యేగ ఇత్యభిప్రాయేణ ఇతర సంగమసహమాన ఇత్యుక్తం- తాదృశ్యాం భక్తి కాష్ఠాయాం నకేవలం శాస్త్రవశ్యత్వేన నిర్వైరతా.అపితు కారణా భావాత్ కార్యాభావ ఇత్యాహ-మత్సంశ్లేషేతి . పరమాత్మ నిరక్తతయాతదిత రవిరక్తస్యైషాం పారికత్తుచ్ఛ సుఖదుఃఖయో రుపేక్షకత్వాత్తన్నివర్తకేషు తత్ప్రవర్తకేషు చనాస్యవైర సంభవః. నచస్వాపరాధం జానతః పరో ద్వేషవిషయః - నచకశ్చిదపి తత్పరతంత్ర తయాపరగతాయికశ్చిదపున్మత్తః కుర్యాత్.ఆత్మన ఇవ పరేషామపి విశ్వరూప భగవద్రూపత్వానుసంధానేకథం వైరావకాశ ఇతిభావః. ఏవంవిధః ప్రవేష్టుమితి ప్రాగుక్తానుసంధానేనాహ- మాంయథావదవస్థితమితి.ప్రవేశ ప్రాప్త్యాది శబ్దానామన్యార్థతాం తద్వ్యత్యభిమానినాం నిరాకరణం పరమశ్రేయస ఉపాయాః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పాండవ॥ ౫౫ ॥

ఓంతత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
విశ్వరూపసందర్శన యోగో నామ ఏకాదశోఽధ్యాయః-
శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః-

శ్రీ॥గీ॥భా॥ నిరస్తావిద్యాద్యశేషదోష గంధో మదేకాను భవో భవతీత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥
ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే ఏకాదశోఽధ్యాయః.
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ప్రాప్తేస్స్వరూపం శోధయతి- నిరస్తేతి- నిరస్తత్వమపునరంకుర వినష్టత్వం. అవిద్యా అజ్ఞానాన్యథాజ్ఞాన తత్కారణ కర్మాదిరూపా- పూర్వావస్థాయామపి కతిపయావిద్యాది నివృత్తిరస్తీతి తద్వ్యవచ్ఛేదాయ శేషపదం- సవాసన నిరాసద్యోతనాయ గంధశబ్దః- మదేకానుభవ ఇతి "సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి,, త్యుక్తం సర్వమపి సర్వశరీరో హమేవ- తథాచ శ్రుత్యంతరం "తే సర్వగం సర్వతః ప్రాప్య ధీరా యుక్తాత్మాన స్సర్వమేవావిశంతి,, ఇతి భావః -

ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్ర స్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు
భగవద్రామానుజవిరచితశ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయాం ఏకాదశోఽధ్యాయః-

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

మూ—

ఏకాదశే స్వయాథాత్మ్య సాక్షాత్కారావలోకనమ్ ।
తత్త్వముక్తం విదిప్రాప్త్యోర్భక్త్యేకోపాయతా తథా॥౧౯॥
శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

సాక్షాత్కారహేతుభూత మవలోకనంసాక్షాత్కారావలోకనం. అవలోక్యతేఽనేనేతి అవలోకనమిహ దివ్యంచక్షుః - విదిప్రాప్త్యోరితి దర్శనస్యాప్యుపలక్షణం. తథాహిగీయతే- "భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య అహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుంద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతపే"తి - అయమస్తు సంగ్రహాద్ద్వాదశారంభే సంగతిం వివక్షుద్భిర్వ్యాఖ్యాతః- భక్తియోగనిష్ఠానాం ప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతో నారాయణస్య నిరంకుశైశ్వర్యం సాక్షాత్కర్తుకామాయార్జునాయానవధి కాతిశయ కారుణ్యౌదార్య సౌశీల్యాది గుణ సాగరేణ సత్య సంకల్పేన భగవతా స్వైశ్వర్యం యథావస్థితం దర్శితం- ఉక్తంచ తత్త్వతో భగవజ్జ్ఞాన దర్శన ప్రాప్తీనామైకాంతికాత్యంతికభగవద్భక్త్యేకలభ్యత్వమితి ॥ ౧౯ ॥ ... ...

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీరస్తు

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్య టీకాయాం తాత్పర్య చంద్రికాయాం ద్వాదశాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ భక్తియోగనిష్ఠానాం ప్రాప్యభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతో నారాయణస్య నిరంకుశైశ్వర్యం సాక్షాత్కర్తుకామాయార్జునాయా నవధికాతిశయ కారుణ్యౌదార్యసౌశీల్యాది గుణసాగరేణ సత్యసంకల్పేన భగవతా స్వైశ్వర్యం యథావ దవస్థితందర్శితం. ఉక్తం చ తత్త్వతో భగవజ్జ్ఞానదర్శనప్రాప్తీనామైకాంతి కాత్యంతికభగవద్భక్త్యేకలభ్యత్వంఅనంతర మాత్మప్రాప్తి సాధనభూతా దాత్మోపాసనాత్ భక్తిరూపస్య భగవదుపాసనస్య స్వసాధ్య నిష్పాదనే శైఘ్ర్యాత్సుసుఖో పాదానత్వాచ్చ శ్రైష్ఠ్యం భగవదుపాసనోపాయశ్చ, తదశక్తస్యాక్షర నిష్ఠతా తదపేక్షితా శ్చోచ్యంతే భగవదుపాసనస్య ప్రాప్యభూతోపాస్యశ్రైష్ఠ్యాత్ - శ్రైష్ఠ్యంతు "యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాంతరాత్మనా। శ్రద్ధావాన్ భజతేయోమాం సమేయుక్తతమోమతః" ఇత్యత్రోక్తం ॥ ఏవమత్కర్మకృదిత్యాదినోక్తేన ప్రకారేణ సతతయుక్తాః. భగవంతంత్వామేవపరం

ప్రసక్తాయాభక్తేః శ్రైష్ఠ్యాదిక ముచ్యతఇతి ద్వాదశాధ్యాయార్థ సంగతిం వక్తుం పూర్వోక్తమనువదన్ భక్తియోగప్రకరణే విశ్వరూపప్రదర్శన సంగతిమప్యర్థాద్వివక్తి - భక్తియోగనిష్ఠానామితి - సాక్షాత్కృతేహి పూర్ణోపాసనం శక్యం. ఉపాస్యత్వఫలత్వోపయుక్తాకారేణతత్ప్రకాశనంచ యుక్తమితిభావః - ప్రస్తుతసాక్షాత్కారాది కారణంప్రధానసంగతి స్థలమాహ - ఉక్తంచేతి - స్వప్రకాశనహేతుః కారుణ్యాదికం - తదైవకార్యసిద్ధ్యర్థం సత్యసంకల్పత్వోక్తిః - ఉపాయఫలనిర్దేశానంతరం ఫలావిలంబాద్యుక్తిరితి సంగతిమాహ - అనంతరమితి - ఏతేన "భక్తేశ్శ్రైష్ఠ్యముపాయోక్తిరశక్తస్యాత్మనిష్ఠతా। తత్ప్రకారాస్త్వతిప్రీతిర్భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యతే" ఇతిసంగ్రహశ్లోకోపి వ్యాఖ్యాతః - అతిప్రీతిరిత్యనేనా సంగృహీతస్య ద్వాదశాధ్యాయాంతిమ శ్లోకార్థస్య భాష్యేచకారేణసంగ్రహః - ఉపక్రమోపసంహారమాత్ర రూపత్వాత్తస్య పృథగనుక్తిః - అస్మిన్నధ్యాయేయోగవిత్తమయుక్తతమాదిశబ్దైఃప్రశ్నోత్తరగతైః స్తారతమ్యమాత్రముచ్యతే - తచ్చోపాస్య ప్రకర్ష హేతుక ఫలతారతమ్య నిబంధనం కింనస్యాదిత్యత్రాహ. భగవదుపాసనస్యేతి - సంప్రతిపన్నాంశే పునఃప్రశ్నో నయుక్తఇతిభావః - అవ్యవహిత వాక్యసంగతివ్యంజనార్థ మాసక్తిపరశ్శా దాచిత్యాచ్చైవం శబ్దానుదితమాహ - మత్కర్మకృదిత్యాదినోక్తనప్రకారేణేతి. సతతయుక్తశబ్దోత్ర సతతయోగాశంసాపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ. భగవంతం త్వామేవ పరం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అర్జున ఉవాచ ॥ ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తాస్త్వాం పర్యుపాసతే । యే చాప్యక్షర మవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః ॥ ౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే । శ్రద్ధయా పరయోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః ॥ ౨ ॥ (యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య

శ్రీ గీ॥ భా॥ ప్రాప్యం మన్వానా యే భక్తాస్త్వాం సకలవిభూతియుక్త మనవధికాతిశయ, సౌందర్య, సౌశీల్య, సార్వజ్ఞ, సత్యసంకల్పత్వాద్యనంత గుణసాగరం పరిపూర్ణ ముపాసతే. యే చాప్యక్షరం ప్రత్యగాత్మ స్వరూపం తదేవ చావ్యక్తం చక్షురాది కరణానభివ్యక్త స్వరూప ముపాసతే. తేషా ముభయేషాం కే యోగవిత్తమాః- కే స్వసాధ్యం ప్రతి శీఘ్రగామిన ఇత్యర్థః " భవామి నచిరాత్పార్థ " త్యుత్తరత్ర యోగవిత్తమత్వం శైఘ్ర్యవిషయమితి హి వ్యంజయిష్యతే॥ ౧॥ అత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన మనో మయ్యావేశ్య శ్రద్ధయా పరయోపేతాః నిత్యయుక్తా నిత్యయోగం కాంక్షమాణాః యే మా ముపాసతే. ప్రాప్యవిషయం మనో మయ్యావేశ్య యే మా ముపాసత ఇత్యర్థః. తే యుక్తతమా మే మతాః- మాం సుఖేనాచిరాత్ప్రాప్నువంతీత్యర్థః ॥ ౨॥ యే త్వక్షరం ప్రత్యగాత్మస్వరూపం అనిర్దేశ్యం దేహాదన్యతయా దేవాదిశబ్దానిర్దేశ్యం- అత ఏవ

ప్రాప్యం మన్వానా ఇతి - మత్పరమ ఇతి హి పూర్వశ్లోకోక్తం సుగ్రహత్వానుగుణాకార సూచనార్థం సకలేత్యాదినా త్వామితి నిర్దేశస్య ప్రాగుపదేశ దివ్యచక్షుర్దర్శనం ప్రతిపన్న విభూత్యాది వైశిష్ట్యపరత్వం దర్శితం - యద్వా, పర్యుపాసత ఇత్యత్రోపసర్గాభిప్రేతోక్తిరియం - తదాహ - పరిపూర్ణమితి - అక్షరశబ్దస్య ప్రకృతావీశ్వరే చ ప్రయోగాదిహ తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ - ప్రత్యగాత్మస్వరూపమితి - అవ్యక్తశబ్దస్యాక్షర శబ్దసమభివ్యాహృతా చిద్విశేషపరత్వ వ్యుదాసాయాహ. తదేవ చావ్యక్తమితి - యచ్ఛబ్దత్రయాభావా దుత్తరేవ విశేషణవిశేష్యవ్యక్త్యోరత్రోపాస్యత్రయపరత్వ మనుచితమితి భావః - " పంచవింశక మవ్యక్తం షడ్వింశః పురుషోత్తమః । ఏతజ్జ్ఞాత్వా విముచ్యంతే యతయశ్శాంతబుద్ధయః " ఇతి యమస్మృతివచనేపి పురుషోత్తమా దర్వాచీన ఏవావ్యక్తశబ్దః. అత్ర యోగవిత్తమ శబ్దాభిప్రేత మాధిక్యం దర్శయతి. కే స్వసాధ్యమితి. ప్రశ్నస్యోపాస్యాధిక్యాదిపరత్వం మాభూదుక్తార్థపరత్వే కిం ప్రమాణమిత్యత్రాహ. భవామీతి - ప్రశ్నాన్యథానుపపత్త్యైవ పారిశేష్యా దయమర్థః స్సిద్ధః - ఉత్తరవాక్యేతు స్పష్టః - క్లేశోధికతరస్తేషామితి చాక్షరనిష్ఠాత్ప్రకర్ష ఉచ్యత ఇతి భావః. (❈) మయ్యావేశ్యేత్యత్రోపాసనాన్యథానుపపత్తిలభ్య విషయీకరణ మాత్రపరత్వే నిష్ప్రయోజనత్వా దక్షరనిష్ఠస్యాప్యుపాయతయా భగవతి చిత్తావేశసామ్యాత్తద్వ్యవచ్ఛేదార్థమాహ - ప్రాప్యవిషయమితి- (❈)

అక్షరనిష్ఠస్యాపకర్షమాహ - యే త్వక్షర మిత్యాది శ్లోకత్రయేణ. సర్వప్రకార నిర్దేశ నిషేధస్య స్వవచన విరోధాది దుష్టత్వా ద్యథావస్థిత స్వరూపే నిషేధ్యతయా వివక్షితం నిర్దేశ విశేషం సహేతుకమాహ. దేహాదన్యతయేతి. యద్యపి దేహాదన్యస్మిన్నపి దేహిని దేహద్వారా దేవాది శబ్దాః ప్రవర్తంతే. తథాపి వివిచ్య నిర్దేష్టవ్యే ప్రకృతి సంబంధరహితే చాప్రవృత్తాత్మ స్వరూపే తావన్మాత్రాద్యశవృత్తిరసిద్ధ సంభవతీత్యభిప్రాయః. తత ఏవ దేహాదన్యతయైవేత్యర్థః. అత్యంతానభివ్యక్తత్వ వివక్షయా ముఖ్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మవ్యక్తం పర్యుపాసతే । సర్వత్రగమచిన్త్యం చ కూటస్థమచలం ధ్రువమ్ ॥ ౩ ॥ సన్నియ
మ్యేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః । తే ప్రాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః ॥ ౪ ॥

శ్రీ॥ భా॥ చక్షురాదికరణానభివ్యక్తం - సర్వత్రగమచిన్త్యం చ సర్వత్ర దేవాదిదేహేషు వర్త
మానమపి తద్విసజాతీయతయా తేన తేన రూపేణ చిన్తయితుమనర్హం - తత ఏవ కూటస్థం
సర్వసాధారణం తత్తద్దేవాద్యసాధారణాకారాసమ్బద్ధమిత్యర్థః - అపరిణామిత్వేన
స్వాసాధారణాకారాన్న చలతి న చ్యవత ఇత్యచలం. తత ఏవ ధ్రువం నిత్యం సన్నియమ్యేం
ద్రియగ్రామం చక్షురాదికమిన్ద్రియగ్రామం సర్వం స్వవ్యాపారేభ్యః సన్నియమ్య స
ర్వత్ర సమబుద్ధయః సర్వత్ర దేవాదివిషమాకారేషు దేహేష్వవస్థితేష్వాత్మసు జ్ఞానైకా
కారతయా సమబుద్ధయః - తత ఏవ సర్వభూతహితేరతాః. సర్వభూతాహితరతిత్వాన్ని
వృత్తాః - సర్వభూతాహితరతిత్వం హ్యాత్మనో దేవాదివిషమాకారాభిమాననిమిత్తం. య ఏ
వమక్షరముపాసతే తేఽపి మాం ప్రాప్నువన్త్యేవ - మత్సమానాకారమసంసారిణమాత్మానం
ప్రాప్నువన్త్యేవేత్యర్థః. “మమ సాధర్మ్యమాగతాః” ఇతి హి వక్ష్యతే - శ్రూయతే చ

సత ఇతి స్వవాక్యేనాపి విరోధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - చక్షురాదికరణానభివ్యక్తమితి. సర్వత్రగమిత్య
అణుత్వశ్రుతివిరోధపరిహారాయాహ - దేవాదిదేహేష్వితి. యద్వా, నిషేధ్యస్య చిన్త్యత్వస్య ప్రసం
గార్థం సర్వత్రగమిత్యుక్తమిత్యాహ - దేవాదిదేహేషు వర్తమానమపీతి. తేన తేన రూపేణేతి. ఆత్మచిం
తాయా అవిరోధాచ్చిన్త్యత్వస్యాత్ర నిషేధో న శక్య ఇతి భావః - తత ఏవ కూటస్థమితి తత్తద్విలక్షణత్వాదిత్య
ర్థః - అనేకేషాం సంబధ్యమానానాం పురుషాణాం సాధారణో హి పూర్వైః పురుషః కూటస్థః - అత్ర
తు సాధారణ్యమాత్రం లక్ష్యత ఇత్యాహ. సర్వసాధారణమితి - ఏతేన కూటశబ్దనిర్దిష్టమాయాధ్యక్ష
త్వం వా రాశివత్స్థితత్వం వా వదన్తః ప్రసిద్ధార్థపరిత్యాగాదిభిర్నిరస్తాః - అతః కూట ఇవ నిశ్చల
వృద్ధిక్షయాదిరహిత మిత్యస్యాత్ర మన్దం - నన్వేకస్య సర్వసాధారణత్వమసిద్ధం, కాలభేదేన సర్వజా
తీయశరీరపరిగ్రహేఽపి సర్వవ్యక్తిపరిగ్రహో నాస్తి - అనేకేషు సర్వసాధారణత్వమిత్యత ఆహ - దేవా
దీతి - న హ్యసాధారణా దేవత్వాదయ ఆత్మస్వరూపావధానేన సంబధ్యన్త ఇతి భావః. ఉత్క్రాన్త్యాదిమ
త్తో జీవస్య స్పన్దనిషేధాపేక్షయానుపపత్త్యా అత్రాచలశబ్దవివక్షితమాహ - అపరిణామిత్వేనేతి - అనిత్య
త్వం హి పరిణామేన వ్యాప్తం. తతశ్చ వ్యాపకాభావాద్వ్యాప్యాభావో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయముక్తిరిత్యాహ -
తత ఏవ ధ్రువమితి. ఉపాసత ఇత్యత్రైవ మనసో నియమనస్య సిద్ధత్వాత్తదుపయుక్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపార
నియమనపరతయా వ్యాచష్టే - సన్నియమ్యేన్ద్రియగ్రామమితి. “అహింసా సత్యమస్తేయం బ్రహ్మచర్యాపరిగ్ర
హా” ఇత్యాదికమభిప్రేత్యోక్తం సర్వత్రేతి. “శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శినః” ఇత్యాదికమభిప్రే
త్యాత్మసు జ్ఞానైకాకారతయా సమబుద్ధయ ఇత్యుక్తం తత ఏవ సముచ్చిత్యాదేవ య ఏవమక్షరముపాసతే - అక్షర
శబ్దవాచ్యం ప్రత్యగాత్మానం ప్రాప్యతయా నిశ్చిత్య పరమాత్మోపాసనస్యోపకరణతయోపాసతే. తేఽపి మద్వ్యతిరిక్త
ప్రాప్యాన్తరనిశ్చయవన్తోఽపీత్యర్థః. మాం ప్రాప్నువన్త్యేవ. “విష్ణోస్తు శక్తిః పరా ప్రోక్తా” ఇత్యుక్తప్రకారేణావిభాగే
న దృష్టత్వాదిత్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతం ముక్తస్వరూపం మత్సమానాకారం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థ ఇత్యర్థః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ క్లేశోధికతరస్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్ । అవ్యక్తాహి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే॥౫॥) (యేతుసర్వాణి కర్మాణి మయిసన్న్యస్యమత్పరాః । అనన్యేనైవయోగేనమాం ధ్యాయంత ఉపాసతే ॥౬॥ తేషామహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసార సాగరాత్ । భవామిన చిరాత్పార్థ మయ్యావేశిత

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ‘‘నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి,, ఇతి- తథా అక్షరశబ్దనిర్దిష్టాత్ కూటస్థాదన్యత్వం పరస్య బ్రహ్మణో వక్ష్యతే ‘‘కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే- ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః,, ఇతి ‘‘అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే,, ఇత్యక్షర విద్యాయాంతు అక్షరశబ్ద నిర్దిష్టం పరమేవ బ్రహ్మ భూతయోనిత్వాదేః - తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసాం క్లేశ స్త్వధికతరః - అవ్యక్తాహి గతిః- అవ్యక్తవిషయా మనోవృత్తిః దేహవద్భి ర్దేహాత్మాభిమాన యుక్తైః దుఃఖేన అవాప్యతే. దేహవతో హి దేహ ఏవాత్మేతి మన్యతే ॥౫॥ భగవంతముపాసీనానాం యుక్తతమత్వం సువ్యక్తమాహ । యేతు లౌకికాని దేహయాత్రా శేషభూతాని దేహ ధారణార్థాని అశనాదీని కర్మాణి - వైదికాని చ యాగ దాన హోమ తపః ప్రభృతీని సర్వాణి సకారణాని సోద్దేశ్యాన్యధ్యాత్మ చేతసా మయి సన్న్యస్య మత్పరాః మదేకప్రాప్యాః అనన్యేనైవయోగేన అనన్యప్రయోజనేన యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే. ధ్యానార్చన ప్రణామ స్తుతి కీర్తనాదీని స్వయమేవాత్యర్థ ప్రియాణి ప్రాప్యసమాని కుర్వంతో మాముపాసత ఇత్యర్థః- తేషాం మత్ప్రాప్తి విరోధితయా మృత్యుభూతాత్

ప్రమేయ గుణరహితం తద్గతం యది ప్రమాణ ముపలభ్యామహ ఇత్యాశంక్య సోపబ్రహ్మణ శ్రుతి ముదాహరతి- పరమం సామ్యముపైతీతి- నను ‘‘అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే. అక్షరమంబరాంతధృతేః,, ఇత్యాదిషు పరబ్రహ్మ సాధారణతయా ప్రయుజ్యమాన మక్షరపదం కథం జీవాత్మ వాచకముచ్యతే- ‘‘అమృతాక్షరం హరః - కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే,, ఇత్యాది సూక్తిభ్యా ఇత్యాహ - అథాక్షర శబ్ద నిర్దిష్టాదిత్యాదినా. ‘‘పంచవింశకమవ్యక్తం షడ్వింశః పురుషోత్తమః । ఏతజ్జ్ఞాత్వా విముచ్యంతే యతయః శాంతబుద్ధయః,, ఇత్యుక్తప్రకారేణ అవ్యక్త జీవాత్మ సక్త చేతసాం క్లేశ స్త్వధికతరః. మయ్యావేశిత చేతస్త్వాభావాత్. అవ్యక్త విషయా మనోవృత్తిః స్వవిషయేంద్రియోపరతి రూపా - నను దేహవత్త్వం సనకాదీనామపి సంభవతీత్యాశంక్య దేహాత్మాభిమాన యుక్తైరిత్యుక్తమ్- (❖) యేతుసర్వాణీతి దేహయాత్రా శేషభూతాని కృష్యాదీని సకారణాని సంధ్యావందన సహితాని సోద్దేశ్యాని స్వర్గాద్యుద్దేశేన చోదితాన్యధ్యాత్మ చేతసా ఆత్మని పరమాత్మని యచ్చేతః తదధ్యాత్మం. తేన చేతసా మత్పరాః అహం పరః పరమప్రాప్యం యేషాం తే మత్పరా ఇతి హృది నిధాయ మదేక ప్రాప్యా ఇత్యుక్తం - అనన్య ప్రయోజనేనేతి ఉపలక్షణం - భగవద్ధ్యానం సతతం కీర్తయంత ఇత్యాద్యుక్తానాం భగవత్ప్రాప్త్యుపాయే ప్రయోజనత్వధీ ర్భవతి తద్వ్యవచ్ఛేదార్థమితి భావః. స్వయమేవేతి - న తు ఫలాపేక్షయేత్యర్థః - మృత్యుభూతాత్సంసారాదిత్యాదితి విషాద స్థపతిన్యాయాత్ సమానాధికరణ సమాస ఉచితః - హేయత్వార్థం చ విశేషణ మత్రోపయుక్తమితి భావః. మత్ప్రాప్తి విరోధితయేతి మృత్యుత్వోపచార నిమిత్తం- సత్యం హి భగవత్ప్రాప్తౌ అమృతత్వం నిత్యస్య

[శ్రీ।గీ।భా।చేతసామ్ ॥ ౭ ॥] మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయిబుద్ధిం నివేశయ । నివసిష్యసి మయ్యేవఅ
త ఊర్ధ్వం న సంశయః ॥౮ ॥ అథచిత్తం సమాధాతుం నశక్నోషిమయిస్థిరమ్ ।

[శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్సంసారాఖ్యాత్సాగరాదహమచిరక్షైవకాలేనసముద్ధర్తాభవామి॥౭॥ అతోతిశయితపురుషా
ర్థత్వాత్సులభత్వాదచిరలభ్యత్వాచ్చమయ్యేవమనఆధత్స్వ-మయిమనస్సమాధానంకురు-మయి
బుద్ధింనివేశయ- అహమేవ పరమప్రాప్య ఇత్యధ్యవసాయంకురు- అతఊర్ధ్వంమయ్యేవనివసి
ష్యసి - అహమేవ పరమ ప్రాప్య ఇత్యధ్యవసాయ పూర్వక మనోనివేశ నానంతర మేవ మయి
నివసిష్యసీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ అథసహసైవ మయిస్థిరం చిత్తంసమాధాతుం నశక్నోషి - తతో
ఽభ్యాసయోగేనమామాప్తుమిచ్ఛ. స్వాభావికానవధికాతిశయ,సౌందర్య, సౌశీల్య,సౌహార్ద,
వాత్సల్య, కారుణ్య, మాధుర్య, గాంభీర్యౌదార్య,శౌర్య,వీర్య,పరాక్రమ,సార్వజ్ఞ,సత్యకామ
త్వ, సత్య సంకల్పత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సకల కారణ త్వాద్య సంఖ్యేయ గుణ సాగరే

వ్యస్తతయా క్రియాన్వయ భ్రమవ్యుదాసాయా చిరేణైవ కాలేన సముద్ధర్తేత్యన్వయ ఉక్తః. (❋)
సామాన్యేనోక్తం కర్తవ్యమర్థం మయ్యేవేత్యాదినా శ్రోతవ్యార్జునే నివేశయతీతి సంగతి ప్రదర్శనా
యాహ . అతఇతి. ప్రాగుక్తమత్రత్యంచసముచ్చిత్యహేతుత్రయముక్తం- అతిశయిత పురుషార్థత్వా దిత్యా
దినా సమాధ్యుపక్రమపరత్వ వ్యక్త్యర్థమ్మయి మనస్సమాధానం కుర్విత్యుక్తం - ఉపాయభూత మనస్స
మాధానేన పునరుక్తి పరిహారాయ బుద్ధిశబ్దార్థం ప్రాప్యభూతం తద్విషయ విశేషంచాహ - అహమేవే
తి - అతఊర్ధ్వమిత్యుపదేశకాలానంతర్యపరత్వ వ్యుదాసాయాహ. అధ్యవసాయ పూర్వక మనోనివేశ
నానంతరమితి. అవ్యవధాన వివక్షయైవా తదూర్ధ్వమిత్యనేన అవధారణం ఫలితమితివా తత్రైవకారస్యాన్వ
యమభిప్రేత్యవా నంతరమేవేత్యుక్తం - మయినివసిష్యసి - నివత్స్యసీతి యావత్ - అత్రాధారత్వమాత్రం
సర్వదాస్తి - తద్బుద్ధిశ్చ శ్రవణతఏవ జాతేతి నతత్పరత్వ మత్రోచితం - అతో మనోనివేశనా నంతరమేవ
ముక్తవద్భవిష్యసీత్యర్థః - యద్వా దృష్టాదృష్ట సర్వప్రకార రక్షకే మయ్యాచార్యేశిష్యవ త్పితరిపుత్రవ
దవస్థితఇతి నిర్భయో భవేత్యభిప్రాయః. భగవదుపాసనస్య స్వసాధ్య నిష్పాదనే త్రైవిధ్యాత్సుఖో
పాదానత్వాచ్చ త్రైవిధ్యముక్తం - తస్మిన్మయ్యధ్యవసాయంకురుష్వేతి చార్జునంప్రత్యనుశిష్టం. (❋)
అథ శబ్దాది విషయ వాసనాకృష్ట చేతసో త్యంతావృష్టపూర్వే త్వయి కథంస్థిరం చిత్తస
మాధానం శక్యమిత్యర్జునాశయ మున్నీయ తదుపాయ ముపదిశతి - అథచిత్తమితి - కదాచిదప్యశక్యత్వే
ప్యనుపదేశ్యత్వమేవ తదుపాయోపదేశశ్చ వ్యర్థస్స్యాదిత్యత్రాహ - సహసైవేతి - స్థిరమితి క్రియావిశే
షణం. మనసశ్చలస్వభావత్వా న్నతద్విశేషణత్వ ముచితం - అథేతిప్రశ్నార్థః- యద్వార్థవిక్రాంతోవా.
తతఇతి సాక్షాచ్చిత్తసమాధానా శక్తత్వాదిత్యర్థః. ఏవముత్తరత్రాప్యథతతశ్శబ్దయో రర్థోగ్రాహ్యః.
కింవిషయోభ్యాసః? కథంచ తస్యాపి శక్యత్వం ? కథంవాతేన త్వత్ప్రాప్తి రిత్యత్రాహ - స్వాభావి కేతి-
ఇతరపరిహార హేతుభూత గుణవత్తయా విశేషేణసంత్యజంత ఇత్యభిప్రాయేణ గుణగణగ్రహణం - అయమే
వాభిప్రాయో మద్గుణానుసంధాన కృతేత్యత్ర వ్యక్తోభవిష్యతి - తత్తద్గుణానాం ప్రత్యేకం చిత్తాకర్షకత్వ
ప్రకారో యథాసంభవ మనుసంధేయః - సకలకారణత్వవచనం పితృత్వేనప్రీత్యర్థమాశ్చర్యత్వార్థంచ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అభ్యాసయోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ ॥ ౯ ॥ అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ । మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్సిద్ధిమవాప్స్యసి ॥ ౧౦ ॥ అథైతదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగమాశ్రితః ।

శ్రీ॥గీ॥భా ॥నిఖిలహేయప్రత్యనీకే మయి నిరతిశయప్రేమగర్భస్మృత్యభ్యాసయోగేన స్థిరం చిత్తసమాధానం లబ్ధ్వా మాం ప్రాప్తుమిచ్ఛ ॥ ౯ ॥ అథైవం విధస్మృత్యభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ. మదీయాని కర్మాణ్యాలయనిర్మాణోద్యానకరణప్రదీపారోపణమార్జనాభ్యుక్షణోపలేపన, పుష్పాహరణ, పూజాప్రవర్తన, నామసంకీర్తన, ప్రదక్షిణ, స్తుతినమస్కారాదీని - తాన్యత్యర్థప్రియత్వేనాచర. అత్యర్థప్రియత్వేన మదర్థం కర్మాణి కుర్వన్నపి అచిరాదభ్యాసయోగపూర్వికాం మయి స్థిరాం చిత్తస్థితిం లబ్ధ్వా మత్ప్రాప్తిరూపాం సిద్ధిమవాప్స్యసి ॥ ౧౦ ॥ అథ మద్యోగమాశ్రిత్యైతదపి కర్తుం న శక్నోషి - మద్గుణానుసంధానకృత మదేకప్రియత్వాకారం భక్తియోగమాశ్రిత్య భక్తియోగాంకుర

గుణవత్యపి యత్కించిద్దోషదర్శనేఽపి మాత్రయా విరజ్యేరన్నితి తత్పరిహారాయ నిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వోక్తిః - హీనత్వాదివద్విపరీతాభ్యాసపరిహారాయ నిరతిశయప్రేమగర్భేత్యుక్తం. ఆలంబనే పునః పునస్స్థాపనమభ్యాసః - స ఏవ యోగః - అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం చిత్తనిరోధశ్చ యోగానుశాసనేఽస్మిన్నపి శాస్త్రే పూర్వమేవోక్తః - అభ్యాసమాత్రస్యావ్యవధానేన ప్రాప్తిహేతుత్వవ్యుదాసాయ స్థిరం చిత్తసమాధానం లబ్ధ్వేత్యుక్తం - (*) చిరాభ్యస్తేషు ప్రత్యక్షేషు శీఘ్రలభ్యేషు భోగ్యేషు ప్రసక్తస్య మనసో దుర్నిగ్రహత్వాద్గుణవత్యవిషయేఽపి త్వయ్యభ్యాసో న శక్య ఇతి - కర్మస్వేవ హితేషు తేషు వాసనా - తతః కర్మస్వేవ మనః ప్రవర్తేతేత్యర్జునాభిప్రాయమున్నీయ శీలితసజాతీయమభ్యాసోపాయముపదిశతి - అభ్యాసేఽపీతి - అథశబ్దోఽత్రానుషక్తః - ఏవంవిధత్వం నిరతిశయప్రేమగర్భత్వం - సర్వకర్మేతి - పరస్తాద్యజ్ఞాదికర్మణాం పర్వాంతరత్వేన వక్ష్యమాణత్వాదత్రచ మత్కర్మేతి విశేషతో నిర్దేశాచ్చ భగవదసాధారణం భక్త్యంతరంగం "సతతం కీర్తయంతో మాం" ఇత్యాదిభిః ప్రాక్ప్రపంచితమితిహాసపురాణభగవచ్ఛాస్త్రాదిప్రసిద్ధం కర్మాత్ర వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణాలయనిర్మాణేత్యాదికముక్తం - పరమశబ్దాభిప్రేతమాహ - తాన్యత్యర్థప్రియత్వేనాచరేతి. మామిచ్ఛాప్తుమితి పూర్వశ్లోకోక్తప్రాప్తిరేవాత్రాపి సిద్ధిశబ్దేన వివక్షితేతి తత్స్థానప్రాప్త్యా ప్రతీయతే - తత్ర పూర్వప్రక్రియయా పరంపరయావాప్యపి కర్మణః సాధకత్వమిత్యపిశబ్దేన ద్యోత్యత ఇతి జ్ఞాపనాయాహ - అభ్యాసయోగపూర్వికామితి. తత్తత్కర్మణాం మతి పవిత్రత్వాత్ప్రీతికర్మతచ్చింతనాచ్చ తత్స్మృత్యభ్యాసో చిరాన్నిధ్యతీత్యర్థసిద్ధమిత్యభిప్రాయేణాచిరాదిత్యుక్తం. (*) స్వార్థేష్వేవ కర్మసు నిబద్ధచిత్తస్య కథం త్వదర్థేషు కర్మస్వత్యర్థప్రియత్వేన ప్రవృత్తిస్సంభవేదిత్యత్ర తదుపాయపరంపరాకాష్ఠాభూతం కర్మయోగం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి. అథైతదితి - మద్యోగమాశ్రిత ఇత్యస్యాక్షరయోగవిషయేణోత్తరార్ధేన అన్వయవ్యుదాసాయ పూర్వార్ధాన్వయమాహ - అథమద్యోగమితి - తస్యాశక్యత్వజ్ఞాపనాయాహ - మద్గుణేతి - భక్తియోగావస్థావిశేషేష్వతిః పూర్వావస్థానాస్త్రితివ్యంజనాయ భక్తియోగాంకుర

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥రూపమేతన్మత్కర్మకర్తుమశక్తో౽సి-తతో౽క్షరయోగమాత్మస్వభావానుసంధానరూపం పరభక్తిజననం పూర్వషట్కోదిత మాశ్రిత్య తదుపాయతయా సర్వకర్మఫలత్యాగం కురు. మత్ప్రియత్వేన మదేకప్రాప్యతా బుద్ధిహీనః క్షీణాశేషపాపస్యైవ జాయతే. యతాత్మవాన్, యతమనస్కః. తతో౽భిసంహితఫలేన మదారాధన రూపేణానుష్ఠితేన కర్మణానాసిద్ధనాత్మధ్యానేన నివృత్తావిద్యాది సర్వ తిరోధానే మచ్ఛేషతైక స్వరూపే ప్రత్యగాత్మని సాక్షా

రూపమిత్యుక్తం - మద్యోగ మిత్యనేన జీవాత్మ యోగ వ్యవచ్ఛేదః - తతశ్చ మ ద్యోగమాశ్రిత్య తదంకురే కర్మణ్యప్యసమర్థశ్చే జ్జీవాత్మ యోగ మాశ్రిత్య తదంకురే కర్మయోగే ప్రవర్తస్వేతి వాక్యార్థః. తదేతదభిప్రేత్యాహ - తతో౽క్షరేతి - అక్షరయోగస్యాప్యవ్యవధానేన మోక్షోపాయత్వవ్యుదాసాయ పరభక్తి జనన మిత్యుక్తం - సప్రకారాక్షర యోగ ప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థం మధ్యమ షట్కోదితా క్షరయోగ వ్యవచ్ఛేదార్థంచ పూర్వషట్కోదిత మిత్యుక్తం. సర్వకర్మ ఫలత్యాగస్యాప్యవ్యవధానేన భక్తియోగజనకత్వ వ్యుదాసాయ తదుపాయతయేత్యుక్తం. కర్మయోగ ప్రావణ్యాత్మ సాక్షాత్కారస్యభక్త్యుత్పత్త్యుపయోగిత్వ ప్రకారం ప్రకరణాంతరోక్తం దర్శయతి - మత్ప్రియత్వేనేతి- ‘‘మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ,, ఇతిపూర్వం పరమాత్మని మనస్సమాధానం విహితం. తదశక్తంప్రత్యుపదిశ్య మానాక్షర యోగాద్యుపకారకా పేక్షకర్మాణి ప్రవృత్తస్యతు పూర్వషట్క ప్రపంచితైర్హేతుభిః మనోనియమః శక్యః స్యాం యతాత్మవా నిత్యుక్త మిత్యభిప్రాయేణ యతమనస్క ఇత్యుక్తం. కర్మయోగ స్యానంతర శ్లోకే వక్ష్యమా ణక్రమేణ పరంపరయా భక్తియోగజనకత్వ ప్రకారమాహ - తతో౽భి సంహితేతి - ఫలత్యాగం కుర్వితిసాధ్యాంశ త్యాగవచనేన తత్పూర్వక సాధనానుష్ఠానం వివక్షిత మితి జ్ఞాపనాయాభి సంహిత ఫలేనేత్యాదిక ముక్తం - అనంతరాభి ధాస్యమాన మనశ్శాంతిద్వారాత్మ ధ్యానసిద్ధిః- అవిద్యాసంసార కారణంకర్మ- ‘‘అవిద్యాకర్మసంజ్ఞా,, త్యుపక్రమ్య ‘‘యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితే,, తివచనాత్. ఆదిశబ్దేన ‘‘అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా,, ఇత్యాద్యుక్తసంగ్రహః. యద్వా ఉక్తావిద్యా దేహాత్మభ్రమాదిః-ఆదిశబ్దేనకర్మవాసనాదిసంగ్రహః- పరభక్తిజనకత్వసిద్ధ్యర్థముక్తం మచ్ఛేషతైకస్వరూపఇతి- యథాబాల్యే బాలక్రీడాప్రసంగేన నరేంద్రభవనాన్నిష్క్రాంతస్య మార్గాద్భ్రష్టస్య వ్యాధగృహీతస్య పక్కణే వర్తమానస్య రాజకుమారస్యాప్తోపదేశాత్స్వస్య స్వభావం మత్వా విస్మృతస్వస్వాత్మని రాజసామ్రాజ్య మంగ ప్రత్యంగాదిషు పశ్యతస్తస్మిన్ యథా పితృత్వప్రీతి నిరతిశయా జాయతే- ఏవమ(ప్యాపి)త్మకమపిగురూపదేశం భగవచ్ఛేషభూతేస్వాత్మని తత్స్వామ్యాకారేణ సాక్షాత్కృతే భక్తిసిద్ధ్యర్థంనకించిత్కర్తవ్యమస్తీ త్యభిప్రాయేణ మయిపరాభక్తిస్స్వయమేవోత్పద్యత ఇత్యుక్తం - ఏతేనాధ్యాయారంభ ‘‘యేచాప్యక్షర మవ్యక్తం,, మిత్యుక్తాక్షరయోగో ప్యక్షరసాక్షాత్కారద్వారా పరభక్తిముత్పాద్య పరమాత్మప్రాప్తౌ విశ్రామ్యతీతిసిద్ధం - సఏవహ్యత్రాపి ప్రథమషట్కోక్తాక్షరయోగః ప్రస్తుత్యుచ్యతే. నను యదశక్తంప్రతి యదుపదిశ్యతే తత్తత్తుల్యఫల మత త్ప్రాధికారం సాధనాంతరం దృష్టం - యథావగాహనాశక్తస్య స్నానాంతరాణి- ఉచ్యతే చాన్యత్రక్రియాయోగస్య సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వం- ‘‘మోక్షకారణమవ్యక్తమచింత్యమపరిగ్రహమ్। తమారాధ్యజగన్నాథం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తతకురు యతాత్మవాన్ ॥ ౧౧ ॥ శ్రేయోహిజ్ఞాన మభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥తస్మాత్ప్రాతేసతి మయిపరాభక్తి స్స్వయమేవోత్పద్యతే - తథాచ వక్ష్యతే ‹‹స్వకర్మణా తమ

భ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతి మానవ,, ఇత్యారభ్య ‹‹విముచ్య నిర్మమ శ్శాంతో బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే । బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మానశోచతి నకాంక్షతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు మ

ద్భక్తింలభతేపరా,,మితి ॥ ౧౧ ॥ అత్యర్థ ప్రీతి విరహితా తత్కర్తృక రూపాత్ స్మృత్య

భ్యాసాదక్షర యాథాత్మ్యానుసంధాన పూర్వకం తదాపరోక్ష్యజ్ఞాన మేవాత్మహితత్వే విశి

ష్యతే ఆత్మాపరోక్ష్యజ్ఞానా దప్య నిష్పన్న రూపా త్తదుపాయ భూతాత్మ ధ్యానమేవాత్మ

హితత్వేవిశిష్యతే - తద్ధ్యానాదప్య నిష్పన్నరూపా త్తదుపాయ భూతం ఫలత్యాగేనానుష్ఠి

తంకర్మైవ విశిష్యతే. అనభి సంహితఫలా దనుష్ఠితాత్ కర్మణోఽనంతరమేవ నిరస్తపాపత

యా మనసశ్శాంతి ర్భవిష్యతి -

క్రియా యోగేన ముచ్యత,, ఇతితథాత్రాపి కింనస్యా దితి శంకాయాం కర్మయోగస్య భక్తి యోగసాధన త్వం అష్టాదశాధ్యాయే వక్ష్యమాణందర్శయతి - తథాచేతి - అన్యత్రచాప్యయం క్రమస్స్ఫుటః. ‹‹తత్ర చిత్తంసమావేష్టుం నశక్నోతి భవాన్యది । తదభ్యాసపర స్తస్మిన్ కురుయోగం దివానిశమ్ । తత్రాప్యసామ ర్థ్యవతః క్రియాయోగో మహాత్మనః । బ్రహ్మణా యస్సమాఖ్యాత స్తత్పరస్సతతంభవ । కరోషి యానిక ర్మాణి దేవదేవే జగత్పతౌ । సమర్పయ స్వభద్రంతే తతఃకర్మ ప్రహాస్యసి । ప్రధానం కారణం యో గో విముక్తౌ ద్విజసత్తమ । క్రియామార్గశ్చ యోగస్య పరమం తస్యసాధన,, మితి ‹‹మద్భక్తింలభతేపరా,, మితి వక్ష్యమాణఫలస్య కర్మయోగ హేతుకత్వం ప్రకరణసిద్ధమితి జ్ఞాపనాయ ‹‹స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధింవిందతి మానవ,, ఇత్యారభ్యేత్యుక్తం. (❉) అథావ్యవహితోపాయా నధికారనిమిత్త ఖేదనివృ త్త్యర్థంరజనీకరబింబ లిప్సోద స్తహస్త స్తనంధయవ దశక్యేప్రవృత్తి పరిహారార్థంచ వ్యవహితో పాయాన్య థాధికారం సౌకర్యాతిశయేన ప్రశంసన్నుక్త ముపపాదయతి. శ్రేయోహీతి - యథావస్థిత వే షదాభ్యాసా త్తదుపాయస్య శ్రేయస్త్వం వక్తుమయుక్తం. వైపరీత్యాత్ - అతోఽనధికారిణా క్రి యమాణో భగవదభ్యాసః పరిపక్వ ఫలరస లోలుపపటుకర మృదితశలాటువ ద్విరసఏవస్యాదితి తదపేక్ష యా యథావస్థిత సరసాభ్యాసహీనో శ్శ్రేయస్త్వముచిత మేవ భవేదిత్యభిప్రాయేణా త్యర్థ ప్రీతి రహి తాదిత్యుక్తం - తతఏవచ పిత్తోపహత పయఃపానవ దక్షీణపాపస్య దుష్కరతామాహ. తత్కర్తృకరూపాదితి. అత్రపరమాత్మ ధ్యానోపాయత్వేన విహితంజ్ఞానం జీవాత్మవిషయమేవ యుక్తం - తచ్చ ధ్యానసాధ్యత్వేన వివక్షితత్వాదపరోక్షాకార మిత్యభిప్రాయేణాక్షర యాథాత్మ్యానుసంధాన పూర్వకం తదా పరో క్ష్యజ్ఞానమిత్యుక్తం - శ్రేయ ఇత్యస్య విశిష్యత ఇత్యస్యచ సమానార్థత్వ జ్ఞాపనాయ హితత్వే విశిష్యత ఇత్యు క్తం. వ్యవహితోపాయస్యాపి సౌకర్యాతిశయ లక్షణమత్రహితత్వం. నతు ముఖ్యాత్మా దిరూపం - అనిష్ప న్నరూపాదిత్యస్యాపి పూర్వవదభిప్రాయః - కర్మణో రజస్తమోమూల రాగద్వేషాది నివృత్తిరూపశాం తిజనకత్వే వాంతర వ్యాపార మాహ. నిరస్తపాపతయేతి. నను ‹‹త్యాగాచ్ఛాంతి,,రిత్యత్రాపి పూర్వవచ్ఛ్రే యస్త్వ విధానమేవోచిత మన్యథా రీతి భంగప్రసంగాత్- ధ్యానస్య కర్మసాధ్యతయా వివక్షిత త్వే స

శ్రీ।గీ।శ్లో॥ ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగస్త్యాగాచ్ఛాంతిరనంతరమ్ ॥౧౨॥ (అద్వేష్టా

॥శ్రీ।భా॥ శాంతే మనస్యాత్మధ్యానం సంపత్స్యతే - ధ్యానాచ్చ తదాపరోక్ష్యం . తదాపరోక్ష్యాత్పరా భక్తిరితి భక్తియోగాభ్యాసాశక్తస్యాత్మనిష్ఠైవ శ్రేయసీ- ఆత్మనిష్ఠస్యాప్యశాంతమనసో నిష్ఠా ప్రాప్త్యర్థమంతర్గతాత్మజ్ఞానానభిసంహితఫలకర్మనిష్ఠైవ శ్రేయసీత్యర్థః ॥౧౨॥ అనభిసంహితఫలకర్మనిష్ఠస్యోపాదేయాన్ గుణానాహ ॥ అద్వేష్టా

తతోఽన్యస్య కర్మసాధ్యస్య నిర్వేదాద్యోగాత్ శాంతివ్యవహితస్య చ కథం వైశిష్ట్యమిత్యత్రాహ - శాంతేమనసీతి. అయమభిప్రాయః. అనంతరమితి నిర్దేశేనైవ రీతిస్సూక్తేతి ప్రతీయతే - యతశ్చ తదనంతరం యావద్దృశ్యతే తస్య తత్కార్యత్వమేవ వ్యక్తం . ధ్యానం ప్రతి శాంతేర్హేతుతయా ధ్యానస్య కర్మసాధ్యత్వాత్తద్వైశిష్ట్యాభిప్రాయానురూపమేవ చేదమితి అత్ర త్యాగాచ్ఛాంతిరనంతరమితి హేతుకార్యభావనిర్దేశ ఉపలక్షణతయా ధ్యానాదిష్వప్యభిమత ఇతి జ్ఞాపనాయ ధ్యానాచ్చేత్యాదికముక్తం - నను "శ్రేయోహి జ్ఞానమభ్యాసా"దిత్యత్ర స్వారస్యేన అభ్యాసప్రభృత్యుత్తరోత్తరమంతరంగత్వాత్ [illegible] ప్రకృష్టం జ్ఞానాదికమితి కింనాంగీక్రియత ఇత్యత్ర పిండితార్థం వదన్ వ్యవహితనిష్ఠాశ్రైష్ఠ్యం నిగమయతి - ఇతిభక్తియోగాభ్యాసాశక్తస్యేతి - అయమభిప్రాయః - "అథచిత్తం సమాధాతుం నశక్నోషి" ఇత్యుపక్రాంతం - అర్థే తదప్యశక్తోఽసీత్యనేనచ భక్తియోగాంకురేప్యశక్తస్య కర్మఫలత్యాగో విహితః. సచాత్ర ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగ ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే - తతశ్చాభ్యాసాపేక్షయా తస్యాశక్తవిషయత్వే సిద్ధే తదుభయమధ్యగతయోరపి జ్ఞానధ్యానయోరభ్యాసాత్పూర్వభావిత్వేన కర్మణః పరత్వేనచ ప్రతీయమానయోస్తత్తదశక్తాధికారివిశేషవిషయత్వం సిద్ధమితి. (శ్లో) ఏవం "భక్తినైష్ఠ్యముపాయోక్తిరశక్తస్యాత్మనిష్ఠతే"త్యేతావదుక్తం . "తత్ప్రకారాస్త్వతిప్రీతి భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యత" ఇత్యుక్తముభయమవశిష్టం . తత్రాపి "యేతు ధర్మామృత"మిత్యధ్యాయాంతిమశ్లోకేనాతిప్రీతి రుచ్యతే - తతః పూర్వైరద్వేష్ట్రాదిభిస్సప్తభిశ్శ్లోకైరాత్మనిష్ఠప్రకారా ఉచ్యంత ఇత్యాహ - అనభిసంహితేతి - తత్ప్రకారా ఇత్యనేనేతి కర్తవ్యతా విశేషరూపాః ప్రకారా వివక్షితా ఇతి జ్ఞాపనాయోక్తం - ఉపాదేయాన్ గుణానాహేతి - నను కర్మనిష్ఠస్యోపాదేయాన్ గుణానాహేతి కథం సంగచ్ఛతే ? యేషుహి శ్లోకేషు "మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిర్యోమద్భక్తస్సమేప్రియః। సర్వారంభ పరిత్యాగీ యోమద్భక్తస్సమేప్రియః। శుభాశుభ పరిత్యాగీ భక్తిమాన్యస్సమేప్రియః। అనికేత స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియోనర ఇతి భక్తినిష్ఠఏవ ప్రియత్వేన పునః పునరుచ్యతే - "ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచ మమప్రియ" ఇతి సప్తమోక్త ఏవ జ్ఞానీప్రియశబ్దేన ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. తత్సమానాధికరణానాం చాద్వేష్ట్రిత్యాదీనాం తమపహాయ భక్త్యంగపరత్వంయుక్తమిత్యత్రోచ్యతే - ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగ ఇతి కర్మప్రసంగానంతరమేవ పఠితానాం తదంగత్వం ప్రతీయతే. అంగభూతానాం చైషాం ఉపకారః "త్యాగాచ్ఛాంతిరనంతర"మిత్యుక్తః. ప్రాగపి కర్మయోగాంగతయా చైతే ప్రతిపాదితాః. యాతు స్వవాక్యే మద్భక్త ఇత్యాదిభిః ప్రతీతా భక్తిస్సా కర్మయోగాంతర్భూతా భక్తిరేవేతి తత్ర తత్ర శ్లోకే వ్యాఖ్యాస్యతి - నహి భక్తిగంధరహితౌ కర్మజ్ఞానయోగౌ. యథోక్తం "త్రయాణామపి యోగానాం త్రితయాన్యోన్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ । నిర్మమో నిరహంకారస్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥౧౩॥
సంతుష్టస్సతతం యోగీ యతాత్మా

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ సర్వభూతానాం ద్విషతామపకుర్వతామపి సర్వేషాం భూతానామద్వేష్టా - మదపరాధానుగుణమీశ్వర ప్రేరితాన్యేతాని భూతాని ద్విషన్త్యపకుర్వన్తీతి చేత్యనుసన్ధానాత్ - తేషు ద్విషత్స్వపకుర్వత్సు చ సర్వభూతేషు మైత్రీం మతిం కుర్వన్ మైత్రః - తేష్వేవ దుఃఖితేషు కరుణాం కుర్వన్ కరుణః - నిర్మమః, దేహేన్ద్రియేషు తత్సంబన్ధిషు చ నిర్మమః - నిరహంకారః దేహాత్మాభిమానరహితః - తత ఏవ సమదుఃఖసుఖః. సుఖదుఃఖాగమయోస్సాంకల్పికయోః హర్షోద్వేగరహితః - క్షమీ స్పర్శప్రభవయోరవర్జనీయయోరపి తయోర్వికారరహితః - సంతుష్టః యదృచ్ఛోపనతేన యేన కేనాపి దేహధారణద్రవ్యేణ సంతుష్టః -

---

సంగమ,, ఇతి - సాక్షాద్భక్తినిష్ఠాను ''సంతుష్ట,, ఇతి శ్లోకేన వక్ష్యన్తే. తత్ర హి తుశబ్దేన మత్పరమా భక్తా ఇతి మత్పరమశబ్దవిశేషణేనాతీవ మే ప్రియా ఇతి ప్రియత్వాతిశయవర్ణనేన చ భక్త్యాన్తరప్రతిపత్తిర్దృఢతరా జాయతే. తతశ్చ తత్పూర్వం ప్రియత్వమాత్రేణ నిర్దిష్టాస్తు ఏవం పూర్వే చాప్యేవ భక్తా ఇతి సంగ్రహవిస్తరకృతో రాశయః - ప్రసక్తప్రతిషేధాయ సర్వభూతానామితి సవిశేషణనిర్దేశాభిప్రేతమాహ - ద్విషతామపకుర్వతామపీతి - విశేషణతాత్పర్యమితి జ్ఞాపనాయ సర్వేషామితి వ్యాసః. ద్విషతామితి మానసః - అపకుర్వతామితి వాచికః కాయికశ్చ వ్యాపారః - న కేవలం తేష్వద్వేషమాత్రం - అపి తు మైత్రీ చేత్యాహ - మైత్ర ఇతి. మైత్రీహేతుం దర్శయతి - మదపరాధేతి - అయమేవాద్వేషస్యాపి హేతుః. మైత్రీం మతిం కుర్వన్నితి సామాన్యవిషయే తద్ధితాభిప్రేతవిశేషోక్తిః - మైత్రీం హితైషిణీమిత్యర్థః. కరుణాయా నిరుపాధికత్వమాహ. తేష్వేవ దుఃఖితేష్వితి. కరుణాం కుర్వన్నితి కరుణశబ్దనిర్వచనం నామధాతోః క్విబన్తాత్పచాదిత్వాదచ్ప్రత్యయః. అర్శఆదిత్వాద్వా మత్వర్థీయః - ఏవం మైత్రశబ్దే ద్విషత్స్వపకుర్వత్స్వ చేతి చైవకారాభిప్రాయః - నిరహంకారత్వం నిర్మమత్వే హేతుః - మమకారప్రసంగస్థలే హి నిర్మమత్వం విధేయమిత్యభిప్రాయేణాహ - దేహేన్ద్రియేషు తత్సంబన్ధిషు చేతి - అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్హ్యత్ర నిషిద్ధోఽహంకార ఇత్యభిప్రాయేణాహ - దేహాత్మాభిమానరహిత ఇతి - ఏతేన నిర్గతాహంప్రత్యయ ఇతి పరవ్యాఖ్యా దూషితా - అహమర్థస్యైవాత్మత్వసమర్థనాత్. తత ఏవేతి - నిర్మమత్వనిరహంకారత్వాభ్యామిత్యర్థః - క్షమీతి నాపకర్తృషు క్షమా వివక్షితా. అద్వేష్టేత్యాదినా గతార్థత్వాత్ - తతశ్చ తాంస్తితిక్షస్వేతి ప్రాగుక్తా వర్జనీయసాంస్పర్శికద్వన్ద్వతితిక్షా స్మార్యతే - తత్పౌనరుక్త్యపరిహారాయ సమదుఃఖసుఖ ఇత్యేతదాభిమానికవిషయం - తథా సతి నిర్మమత్వనిరహంకారత్వానన్తరోక్తిశ్చ సంగచ్ఛత ఇత్యభిప్రాయేణ సాంకల్పికయోరిత్యుక్తం - అహంకారమమకారప్రయుక్తయోరిత్యర్థః - సంతుష్టో యేన కేనచిదితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ''యదృచ్ఛాలాభసంతుష్ట,, ఇతి ప్రాగుక్తత్వాచ్చ స ఏవ సంతోషోఽత్రాప్యాదరార్థం సంగ్రహేణోక్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యదృచ్ఛోపనతేన యేన కేనాపీతి - అన్యత్రాపి హ్యుచ్యతే - ''యేన కేనచిదాచ్ఛన్నో యేన కేనచిదాశితః । యత్ర క్వచనశాయీ స్యాత్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదు,, రితి - శాస్త్రీయేష్వయత్నోపనతేషు ప్రభూతాల్పరసవిరసాది

[శ్రీగీ|మూ|దృఢ నిశ్చయః । మయ్యర్పిత మనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్తస్సమే ప్రియః ॥ ౧౪ ॥] యస్మాన్నో ద్విజతే లోకో

[శ్రీగీ|భా ||సతతం యోగీ - సతతం ప్రకృతివియుక్తాత్మానుసంధానపరః. యతాత్మా - నియమితమనోవృత్తిః - దృఢనిశ్చయః, అధ్యాత్మ శాస్త్రోదితేష్వర్థేషు దృఢనిశ్చయః. మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిః - భగవాన్ వాసుదేవ ఏవానభిసంహితఫలేనానుష్ఠితేన కర్మణారాధ్యతే ఆరాధితశ్చ మమాత్మా పరోక్ష్యం సాధయిష్యతీతి మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిః - య ఏవంభూతో మద్భక్త ఏవం కర్మయోగేన మాం భజమానో యః స మే ప్రియః ॥ ౧౪ ॥ యస్మాత్కర్మనిష్ఠాత్ పురుషాన్నిమిత్తభూతాల్లోకో నోద్విజతే. యో లోకోద్వేగకరం కర్మ కించిదపి న కరోతీత్యర్థః.

వైషమ్యం నానుసంధేయమితి భావః - యథోక్తమజగరేణ "ససన్నపతితం ధర్మ్య ముపభోగం యదృచ్ఛయా । ప్రత్యాచక్షే న చాప్యేన మనురుంధే సుదుర్లభ", మితి - సతతమితి యోగకాలోపకారక వాసనాస్థైర్యాకరం. యోగశబ్దస్యాత్ర యోగదశానుగ్రాహకప్రాచీనానుసంధానపరః - సాక్షాద్యోగస్య సర్వదా కర్తుమశక్యత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ - సతతం ప్రకృతివియుక్తేతి - సతతమాత్మచింతనవదనాత్మచింతన(మనో) నివృత్తిరపి యోగాంతరంగమితి యతాత్మశబ్దేనోచ్యత ఇత్యాహ - నియమిత మనోవృత్తిరితి - అన్యేషాం యత్రసందేహప్రసంగ స్తత్రాస్యాస్య నిశ్చయో వాచ్యః. సర్వత్రాపి తన్నిష్ఠా నోపకారకమేవ గ్రాహ్యః - తదాహ - అధ్యాత్మశాస్త్రేతి - మయ్యర్పణేన "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ", ఇత్యుక్తమారాధ్యత్వం ఫలప్రదత్వం చాత్ర కర్మయోగనిష్ఠస్య మనోబుద్ధ్యర్పణార్థం అపేక్షిత మభిసంహిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - భగవానితి. భగవచ్ఛబ్దేన సకలఫలప్రద త్వోపయికో భయలింగత్వోక్తిః - వాసుదేవ శబ్దేన సర్వకర్మారాధ్య త్వోపయిక సర్వదేవతాంతర్యామిత్వోక్తిః- వక్తృరూపవివక్షా- ఆరాధ్యత్వేన చింతనమత్రమనసోర్పణం - ఫలప్రదత్వాధ్యవసాయో బుద్ధ్యర్పణం - యద్వా, ద్వయోరపి చింతాధ్యవసాయాభావాత్ - మనసా ధ్యవసాయో వా మనోబుద్ధిః - ఉద్దేశ్యాంశం నిష్కర్షతి - య ఏవంభూతో మద్భక్త ఇతి. అశక్తస్య శక్యనిష్ఠాప్రతిపాదన ప్రకరణత్వాత్ సాక్షాద్భక్తియోగనిష్ఠాద్వ్యవచ్ఛిందన్ శ్లోకద్వయస్య వివక్షితార్థమాహ. ఏవం కర్మయోగేనేతి. ఉద్దేశ్య విశేషణేష్వపి తాత్పర్యం మీమాంసకై రేవాంగీకృతం - యత్ర విశేషణప్రయోగస్య గత్యంతరం నోపలబ్ధమితి భావః - ప్రియః, ప్రీతివిషయః - ప్రీతోఽహం తదభిలషితం దదామీతి భావః - (*) అథ నిర్మమత్వాది ఫలభూతం లోకోద్వేగకర కర్మత్యాగ రూపం గుణం విదధ త్తత్ఫలయోగం చ దర్శయతి - యస్మాదితి శ్లోకేన. యచ్ఛబ్దాత్కృతిమాత్రే నాధికార్యంతరత్వ శంకానివృత్త్యర్థం యస్మాత్కర్మనిష్ఠాదిత్యుక్తం- లోకగతాయా ఉద్వేగనివృత్తేః కర్మనిష్ఠం ప్రతి విధాతు మశక్యత్వా దుద్వేగకారణ భూత కర్మనివృత్తి ర్వివక్షితేతి దర్శయతి - యో లోకోద్వేగకరమితి- అపకారరూపత్వాభావే ప్యశ్లీలభాషణాది మాత్రేణాపి హి లోకోద్వేగో జాయత ఇత్యభిప్రాయేణ కించిదపీత్యుక్తం. ఏతేన "అద్వేష్టా", ఇత్యాదినా పూర్వోక్తాత్ "సమశ్శత్రౌ చ", ఇత్యాదినా చ మాపాచ్చ వైషమ్యం సిద్ధం - "లోకాన్నోద్విజతే చ యః", ఇత్యత్రాపి హేత్వర్థావే తాత్పర్యం. అన్యథా పూర్వోత్తర పౌనరుక్త్య ప్రసంగాత్ - అస్మిన్నపి శ్లోకే "హర్షామర్ష భయోద్వేగైర్ముక్తః", ఇత్యుద్వేగా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ లోకాన్నోద్విజతే చ యః । హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యస్స చ మే ప్రియః॥ ౧౫॥
అనపేక్షశ్శుచిర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః। సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తస్స మే ప్రియః॥ ౧౬॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ లోకాచ్చ నిమిత్తభూతాన్నోద్విజతే - యముద్దిశ్య సర్వలోకో నోద్వేగకరం కర్మ కరోతి - సర్వావిరోధిత్వనిశ్చయాత్ - అత ఏవ కంచన ప్రతి హర్షేణ, కంచన ప్రత్యమర్షేణ, కంచన ప్రతి భయేన, కంచన ప్రత్యుద్వేగేన చ ముక్తః - ఏవంభూతో యస్సోఽపి మమ ప్రియః ॥ ౧౫ ॥ అనపేక్షః ఆత్మవ్యతిరిక్తే కృత్స్నే వస్తున్యనపేక్షః. శుచిః, శాస్త్రవిహితద్రవ్యవర్ధితకాయః. దక్షః, శాస్త్రీయక్రియోపాదానసమర్థః. అన్యత్రోదాసీనః. గతవ్యథః, శాస్త్రీయక్రియానిర్వృత్తావవర్జనీయశీతోష్ణపరుషస్పర్శాదిదుఃఖేషు వ్యథారహితః- సర్వారంభపరిత్యాగీ శాస్త్రీయవ్యతిరిక్తసర్వకర్మారంభపరిత్యాగీ. య ఏవంభూతో మద్భక్తస్స మే ప్రియః ॥ ౧౬ ॥

భావస్య విహితత్వాత్. "యస్మాన్నోద్విజతే" ఇత్యనేన భిన్నరీత్యా ప్రసంగాత్పూర్వోక్తాభిప్రాయేణాహ - యముద్దిశ్యేతి - లోకగతోద్వేగకరకర్మనివృత్తిరపి నాస్య విధేయేతి విధేయం దర్శయితుం లోకస్య తథావిధకర్మాకరణే హేతుమాహ. సర్వేతి - యథా సర్వావిరోధిత్వేన కర్మనిష్ఠం లోకో నిశ్చినుయాత్తథాసౌ కర్మనిష్ఠో వర్తేతేత్యుక్తం భవతి - "యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి" ఇతి వక్ష్యమాణాదత్ర హర్షాదివిషయభేదేన నివర్తకభేదేన చ వైషమ్యజ్ఞాపనాయాహ - అత ఏవ కంచన ప్రతీతి - అత ఏవేతి ఉపకారాపకారాదిహేతుభావాభావాదిత్యర్థః - కంచన ప్రత్యుద్వేగేనేతి భయాదేః పృథగుక్తిత్వాద్భయకార్యభూతం కర్మణా జుగుప్సా వా త్రోద్వేగః - "యస్మాన్నోద్విజతే" ఇత్యాదివాక్యత్రయార్థసంకలనేనాహ. య ఏవంభూత ఇతి - పూర్వశ్లోకోక్తమైత్రత్వకరుణత్వాదిగుణాభావేఽపి లోకోద్వేగకరకర్మనివృత్తిమాత్రేణాపి ప్రీతో భవామీతి ప్రచేత్యాదినాచ్యత ఇత్యాహ. సోఽపీతి. (❋) ఆత్మమాత్రాపేక్షత్వేన శాస్త్రీయమాత్రజాగరూకత్వం తద్వ్యతిరిక్తేష్వత్యంతనిరీహత్వం చాహ - అనపేక్ష ఇతి శ్లోకేన - ప్రస్తుతాధికారవిరోధవ్యుదాసాయ సామాన్యం విశేషే నియమయతి. ఆత్మవ్యతిరిక్త ఇతి - అన్యేషు సంకోచకాభావాత్కృత్స్న ఇత్యుక్తం - ఫలీభూతస్య శుచిత్వస్య స్వరూపేణ విధాతుమశక్యత్వాత్తద్ధేతౌ తాత్పర్యమిత్యాహ - శాస్త్రవిహితేతి. అన్యవిషయసామర్థ్యస్యానుపయుక్తత్వాత్తదుపయుక్తానుష్ఠానసామర్థ్యం దక్షశబ్దేనాభిధీయత ఇత్యాహ. శాస్త్రీయేతి. విరోధపరిహారాయోదాసీన్యం విహితవ్యతిరిక్తవిషయమిత్యాహ - అన్యత్రోదాసీన ఇతి. అవిహితాప్రతిపిద్ధేష్వపీత్యర్థః. అపక్షపాతిత్వమిహోదాసీన్యం వదంతస్సమశ్శత్రౌ చేత్యాది వక్ష్యమాణపౌనరుక్త్యాన్నిరస్తాః- నిషిధ్యమానవ్యథాప్రసంగం దర్శయతి. శాస్త్రీయక్రియానిర్వృత్తావితి- విహితయోగారంభాదివ్యవచ్ఛేదాయాహ. శాస్త్రీయవ్యతిరిక్తేతి- సాభిసంధికపరిత్యాగస్యాత్ర వివక్షితత్వాత్ మాధ్యస్థ్యరూపోదాసీన్యాద్భేదః. యద్వా, నిష్ప్రయత్నతారూపోదాసీనత్వఫలం సర్వకర్మారంభపరిత్యాగః. కర్మాత్ర వాక్కాయవ్యాపారః. స ఏవారభ్యమాణత్వాదారంభః. తస్యోపాదానం వా - ఏతదఖిలమపి మద్భక్తివిశిష్టత్వైవ ప్రియత్వకారణమితి మద్భక్తశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ - య ఏవంభూతో మద్భక్త ఇతి . (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యోన హృష్యతి నద్వేష్టి నశోచతి నకాంక్షతి । శుభా శుభ పరిత్యాగీ భక్తిమాన్ యస్సమేప్రి
యః ॥ ౧౭ ॥ (సమశ్శత్రౌ చ మిత్రేచ తథామానావ మానయోః । శీతోష్ణసుఖ దుఃఖేషు

శ్రీ॥గీ॥భా ॥ యోనహృష్యతి - యన్మనుష్యాణాం హర్షనిమిత్తం ప్రియజాతం తత్ప్రాప్య యఃకర్మయో
గీనహృష్యతి- యచ్చాప్రియం తత్ప్రాప్య నద్వేష్టి యచ్చ మనుష్యాణాం శోకనిమిత్తం భార్యా
పుత్రవిత్తక్షయాదికం తత్ప్రాప్యనశోచతి. తథా విధమప్రాప్తంచ నకాంక్షతి- శుభాశుభప
రిత్యాగీ పాపవత్పుణ్యస్యాపి బంధహేతుత్వా విశేషా దుభయ పరిత్యాగీ . యఏవంభూ
తో భక్తిమాన్ సమేప్రియః ॥ ౧౭ ॥ అద్వేష్టా సర్వ భూతానా మిత్యాదినా శత్రుమి
త్రాదిషు ద్వేషాది రహితత్వ ముక్తం - అత్ర తేషు సన్నిహితేష్వపి సమ చిత్తత్వం త
తోప్యతి రిక్తో విశేష ఉచ్యతే.

అథ ద్వైవాదగతేష్వపి ప్రియాప్రియేషు శోకహర్షాద్యభావా నాగతేషు నిషిద్ధ ఇతి రిక్తేష్వపి
వాంఛారహితత్వం తత్కారణత్యాగశ్చోచ్యతే యోనహృష్యతీతి శ్లోకేన. హర్షాణామపేక్షి తత్త్వం పురు
ష విశేషనిమిత్తం హర్షాదికం నిషిద్ధం - ఇహత్వర్థ లాభాది నిమిత్తమితి విశేష ఇత్యభిప్రాయేణాహ-
యన్మనుష్యాణామితి- యచ్ఛబ్ద వ్యాఖ్యానరూపేణ కర్మయోగీత్యనేన హర్షాభావ హేతుస్సూచితః -
ఆత్మవ్యతిరిక్త నిస్పృహత్వాదయమితిభావః. "అద్వేష్టా సర్వభూతానాం" మిత్యుక్తా ద్విశేషజ్ఞాపనా
యాహ - యచ్చాప్రియం తత్ప్రాప్యేతి. హేత్వనాగమనే హర్షద్వేష శోకాదేరభావస్య సర్వజనసాధా
రణత్వా ద్వికార హేతౌ సతినిర్వికారత్వం హ్యస్య విశేషోవిశేష ఇతి జ్ఞాపనాయ తత్తన్నిమిత్త కథనం -
"మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం నమేకించనదహ్యతే" ఇతివత్ ప్రాప్తేః కాంక్షణీయత్వా భావా దప్రా
ప్తమిత్యుక్తం. తథావిధం యద్వినాశే శోకస్స్యాత్తథా భూతమిత్యర్థః - ఏతేన శోకాది నివృత్తౌ హేతు
స్సూచితః- యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ. "యావతః కురుతే జంతు స్సంబంధాన్మనసః ప్రియాన్ । తా
వంతోస్య నిఖన్యంతే హృదయే శోకశంకవః" ఇతి. శుభాశుభశబ్దయో ర్మంగళ తదితరమాత్ర విషయతయా
ప్రయోగేపి మంగళత్వా ద్యాకారతాపి పుణ్యా ద్యాకారరూప త్వేనైవేతి తన్నిషేధ తాత్పర్యం- తత్రపా
పస్య దూరనిరస్తత్వా ద్దృష్టాంతార్థం తదుపాదాన మిత్యభిప్రాయేణాహ - పాపవత్పుణ్యస్యాపీతి -
స్వర్గాది హేతోః పుణ్యస్య విధివిషయస్యాపి తత్సాధనత్వ శేషేణ త్యాజ్యత్వే హేతుమాహ - బంధహే
తుత్వావిశేషాదితి - ఏతేన స్వర్గాది హేతోః పుణ్యస్యాపి ముముక్ష్వపేక్షయా పాపత్వమేవేతి సూచితం -
శాస్త్రవేద్య మనిష్టసాధనం హి పాపం . శ్రుతిశ్చ "నసుకృతం నదుష్కృతం" మిత్యుక్త్వా "సర్వే పాప్మా
నోతోనివర్తంతే" ఇతినిగమనేన సుకృతస్యాపి పాప్మతామాహ - (*)

సమశ్శత్రౌచేత్యాదినా శ్లోకద్వయేన బహువిధం సహేతుకం సామ్యముచ్యతే. తత్ర పునరుక్తి
మాశంక్య పరిహరతి- అద్వేష్టేతి - సన్నిహిత స్వరూపమానావమానాది ద్వంద్వాంతర సహపాఠ వశా
దత్ర శత్రుమిత్రయో రపిసన్నిహితయో ర్వివక్షా. సన్నిధిర్హి వికారమతిశయేన జనయతి - తతోప్యతి రి
క్త ఇతి దూరస్థాసన్న సాధారణాత్ - అద్వేషమాత్రా దతిరిక్త ఇత్యర్థః- క్వచిదపి సంగవర్జితత్వా చ్ఛీ
తోష్ణాదిషు సమత్వం నిందా స్తుత్యోః ఫలభూతా మవమాన రాగాది రహితత్వా న్నిష్ఫలత్వ వేషేణ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సమస్సంగ వివర్జితః॥౧౮॥ తుల్య నిందాస్తుతి ర్మౌనీ సంతుష్టో యేనకేనచిత్ । అనికేత స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియోనరః ॥ ౧౯ ॥)

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ఆత్మని స్థిరమతిత్వేన నికేతనాది ష్వసక్త ఇత్యనికేతః - తతఏవ మానావమానాదిష్వపిసమః- యఏవంభూతో భక్తిమాన్ సమేప్రియః ॥ ౧౯ ॥ తస్మాదాత్మనిష్ఠాద్భక్తియోగఃశ్రేష్ఠస్యశ్రై ష్ఠ్యం ప్రతిపాదయన్ యథోపక్రమముపసంహరతి ॥

తుల్యత్వం- మౌనీతినాత్ర మననం వివక్షితం - స్థిరమతి రిత్యనేనైవ సిద్ధత్వాత్ - మునిర్మౌననసెలః తస్యభా వో మౌన మిత్యత్ర ప్రసిద్ధార్థతాచ స్యాత్ - నాపిసమస్తశబ్దా నుచ్చారణం - తస్యాత్యంతాపేక్షా భావా త్. సంకీర్తనాది విరోధ్యా - నచ కాలవిశేషాది నియతమౌన వ్రతం. తస్యోపయుక్తత్వేపి పూర్వోత్తరత ద సంగత్యభావాత్ - నిందంతంహి నిందంతి లౌకికాః స్తువంతంచ స్తువంతి. తతఃప్రసక్త నిందాస్తోత్ర ప్రతిక్షేప పరత్వ మేవోచితం - సంతుష్టో యేనకేన చిదితి మౌనిత్వే హేత్వంతర పరం - అన్యథా సంతు ష్ట స్సతతంయోగీతి పూర్వోక్త త్వేన పునరుక్తి ప్రసంగాత్- యద్వృచ్ఛయాగతైర్యత్కించిద్వ్రీహ్యాదిరసంతు ష్టోహి సాపేక్షతయా స్వాపూర్వ్యంకంచనయాచతే- అదాతారంచ ద్విష్యాత్. యద్వా, అన్యస్తుతి తాత్ప ర్యాద్వా నిందంతి- స్థిరమతిత్వస్య ప్రకరణ విశేషితం విషయం దర్శయన్ సర్వస్యోపరి నిర్దిష్టస్య తస్య సాక్షాత్పరం పరయావా పూర్వోక్తసమస్త హేతుత్వంచ దర్శయతి- ఆత్మనీతి - నికేతనని షేధస్య క్షే త్రాది నిషేధోపలక్షణతయాది శబ్దః. అత్ర సమఇతి ద్వాపరిత్యాత్వేవయా విధియాదవప్రవాతో క్త్యస్య నలిం గం పశ్యామః - శత్రు మిత్రసామ్యాది గుణానా మముముక్షోర్గృహ స్థ్యావశ్యం భావాదః కేతత్వస్య చ ''నవాపిదమ్యా వసథప్రియస్స్యా,, ఇత్యాది న్యాయేన విస్సంగతయాపి నిర్వాహాత్. గృహస్థాదిషు నికేత స ద్భావ నిషేధస్యా నుపకారకత్వాత్. తత్సద్భావస్య క్వచిద్యోగాద్యుపకారకత్వ సంభావనయాచ తత్సంగ మాత్రమేవ నిషేధ్యతయా వివక్షితమితిదర్శయితు మసక్తఇత్యుక్తం - అతఏవా ద్వేష్టేత్యాదీనాం సర్వేషా ముపాసక సన్న్యాసివిషయత్వం శంకరోక్తంనిరస్తం. క్వచిత్సక్తస్యహి స్వరూపత స్సుఖత్వ ర హి తైర్మానావాదిభిః ప్రీత్యాదికం - అతః క్వచిదపి సంగా భావాన్మానాదిషు సమత్వమిత్యాహ . తత ఏవేతి . పూర్వశ్లోకేష్వివాత్రాపి యత్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారే నోద్దేశ్య విధేయాంశ విభాగం దర్శయతి - యఏవం భూతో భక్తిమాన్సమే ప్రియఇతి- (❋) అధ్యాయోపక్రమే ప్రశ్నపూర్వకం భక్తియోగస్యశ్రేష్ఠస్య అ క్షర నిష్ఠాత్ప్రైష్ఠ్యంప్యుక్తం ・ భక్తియోగాశక్తి ప్రసంగేనఅక్షరయోగస్య పరంపరయాభక్తియోగసా ధనత్వం తదపేక్షిత గుణాశ్చోక్తాః. అథాధ్యాయారంభగత ప్రశ్నస్యోత్తరం ప్రపంచితంనిగమయతీత్యాహ- తస్మాదితి. ''మయ్యావేశ్యమనోయేమా,,మితి శ్లోకోయం శైషికార్థఏవ వ్యుపలభ్యాత ఇత్యభిప్రాయేణయ థోపక్రమ మిత్యుక్తం. తత్ర నిత్యయుక్తా ఇత్యుక్తఏవార్థోఽత్ర మత్పరమాఇత్యుచ్యతే- తత్ర''శ్రద్ధయాప రయోపేతా,,ఇత్యుక్తం.అత్రతు శ్రద్ధధానాఇతి.తత్ర''తేమేయుక్తతమామతా,,ఇత్యుక్తం - అత్రతుతత్ఫలి తేన''భక్తాస్తేతీవమేప్రియా,,ఇత్యుచ్యతే.అతస్సఏవార్థోఽత్రోపసంహ్రియతే-అస్యచాధికార్యంతేనపరత్వే తుశబ్దవిశేష్యాదయోహేతవఃపూర్వమేవోక్తాః-అనేనైవశ్లోకేనమధ్యమషట్కప్రధానార్థభక్తియోగోప సంహారశ్చకృతోభవతి ధర్మ్యామృతమిత్యనేనవివక్షితమాకారద్వయంచదర్శితమ్ యుక్తంకమర్థాధారయాత్వం

శ్లో॥గీ॥ యేతు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే। శ్రద్దధానా మత్పరమా భక్తాస్తే తీవ మే ప్రియాః ॥౨౦॥

ఓం తత్సదితి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే భక్తియోగో నామ ద్వాదశోధ్యాయః -

శ్రీ కృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః -

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ధర్మ్యంచామృతంచేతిధర్మ్యామృతం. యేతు ప్రాప్య సమం ప్రాపకం భక్తియోగం. యథోక్తం "మయ్యావేశ్య మనో యేమాం" ఇత్యాదినోక్తప్రకారేణోపాసతే. తేభక్తాః అతీతరాం మమప్రియాః ॥ ౨౦ ॥

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతా భాష్యే ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః -

వర్ణయతి-ధర్మ్యంచామృతంచేతి.ధర్మాదనపేతంధర్మ్యం- అత్రధర్మ్యశబ్దేనసాధనత్వవచనాదమృతశబ్దేనామృతసాధనస్యావివక్షితత్వాత్ఫలవదేవ భోగ్యత్వం వివక్షితమిత్యాహ - యేతు ప్రాప్యసమమితి. యథోక్తమితి వ్యాఖ్యేయ పదోపాదానం - ప్రసఙ్గాగత కర్మయోగోక్తేర్వ్యావృత్త్యర్థమాహ మయ్యావేశ్యేత్యాదికముక్తం - పూర్వోక్తానామేషామపి భక్తత్వమస్తీతి తద్వ్యవచ్ఛేదాయ తేభక్తా ఇతి విశేష్యతే. పూర్వేషు ప్రియత్వమాత్రస్యప్రయుక్తం - అస్మింస్తు స్వాభిమతాంతరాతిశయప్రయుక్తమతో హ్యతీవ ప్రియత్వమితిహ్యుక్తం - ఉక్తంచప్రాగేవ "ఉదారాః సర్వఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతం" ఇత్యాద్యుపక్రమ్య "సమహాత్మా సుదుర్లభః" ఇతి ఏతేనాద్వేష్టేత్యాదినా ప్రక్రాంతం ధర్మజాతం యేతు ధర్మ్యామృతమితి శ్లోకేనోపసంహ్రియత ఇతి పరోక్తంనిరస్తం. భిన్నాధికార విషయత్వస్య వ్యంజితత్వాదితి. (*)

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య

వేదాంతాచార్యస్యకృతిషు శ్రీగీతాభాష్యటీకాయాం

తాత్పర్యచంద్రికాయాం ద్వాదశోధ్యాయః -

ద్వితీయషట్కం సమాప్తమ్.

మూ— భక్తేశ్శ్రైష్ఠ్య ముపాయోక్తి రశక్తస్యాత్మ నిష్ఠతా।
తత్ప్రకారాస్త్వతిప్రీతిర్భక్తే ద్వాదశ ఉచ్యతే ॥ ౧౬ ॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః -

అత్ర చ భాష్యం । అనంతర మాత్మప్రాప్తిసాధనభూతా దాత్మోపాసనా ద్భక్తిరూపస్య భగవదుపాసనస్య స్వసాధ్యనిష్పాదనే శైఘ్ర్యాత్సుసుఖోపాదానత్వాచ్చ శ్రైష్ఠ్యం భగవదుపాసనోపాయశ్చ తదశక్తస్యాక్షరనిష్ఠతా తదపేక్షితా చోచ్యత ఇతి - అత్రాతిప్రీతిర్భక్తా ఇత్యస్యోపాదాన ముపసంహారమాత్రతా వ్యంజనార్థం - ఉపాయోక్తిః ‘‘అథ చిత్తం సమాధాతు,, మిత్యాది శ్లోకద్వయేన కృతా - భగవతి చిత్తం సమాధాతుమశక్తస్య భగవద్గుణాభ్యాస స్తత్రాప్యశక్తస్య ప్రీతిపూర్వక భగవదసాధారణకర్మకరణం తస్మిన్నప్యసమర్థ స్యాత్మనిష్ఠేతి క్రమ స్తత్ప్రకారాః కర్మయోగా ద్యపేక్షితాః - ‘‘అద్వేష్టా సర్వభూతానా,, మిత్యాదినోక్తాః - ఉపాదేయగుణ ప్రకారాః - తథా చ తత్ర భాషితం - అనభిసంహిత ఫలకర్మనిష్ఠ స్యోపాదేయాన్ గుణానాహేతి - ‘‘అతిప్రీతిర్భక్తే. యే తు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం,, మిత్యాదినా అధ్యాయాంతిమ శ్లోకేనోక్తా - తదభిప్రేతం చైవముక్తం - అస్మాదాత్మనిష్ఠా ద్భక్తియోగనిష్ఠస్య శ్రైష్ఠ్యం ప్రతిపాదయ న్నథోపక్రమ ముపసంహరతీతి - ॥ ౧౬ ॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీ ర్మై న మః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్య టీకాయామ్ తాత్పర్య చన్ద్రికా యామ్ త్రయోదశా ధ్యాయ ప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ పూర్వస్మిన్ షట్కే పరమప్రాప్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో భగవతో వాసుదేవస్య ప్రాప్త్యుపాయభూత భక్తిరూప భగవదుపాసనాంగభూతం ప్రాప్తుః ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనం జ్ఞానయోగ కర్మయోగలక్షణ నిష్ఠాద్వయ సాధ్యముక్తం. మధ్యమే చ పరమ ప్రాప్యభూతభగవత్తత్త్వ యాథాత్మ్య తన్మాహాత్మ్య జ్ఞానపూర్వ కైకాంతికాత్యంతిక భక్తియోగనిష్ఠా ప్రతిపాదితా - అతిశయితైశ్వర్యాపేక్షాణామాత్మకైవల్య మాత్రాపేక్షాణాం చ భక్తియోగ స్తత్తదపేక్షిత సాధనమితి చోక్తం- ఇదానీ ముపరితనషట్కే ప్రకృతిపురుష తత్సంసర్గరూప ప్రపంచేశ్వర యాథాత్మ్య కర్మజ్ఞాన భక్తి స్వరూప తదుపాదానప్రకారాశ్చ షట్కద్వయోదితా విశోధ్యంతే.

అథ తృతీయషట్క సంగతిం వక్తుం ప్రథమద్వితీయ షట్కార్థం సంగృహ్ణాతి - పూర్వస్మిన్నితి- అత్ర పదానాం భావః ప్రాక్ప్రపంచితః- ‹‹జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే ఆత్మానుభూతిసిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే,, ఇతి ప్రథమషట్కార్థ సంగ్రహః- నిష్ఠా ఉచిత పర్యంతావిచ్ఛిన్న సాధనానుష్ఠానమిహ నిష్ఠా - ‹‹మధ్యమే భగవత్తత్త్వ యాథాత్మ్యావాప్తి సిద్ధయే । జ్ఞాన కర్మాభి నిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః,, ఇతి సంగ్రహానుసారేణ మధ్యమషట్క ప్రధానార్థముక్త్వా ప్రసంగోక్తం చాహ - అతిశయితేతి- ఇతిచేతి చకారోऽన్వాచయార్థః - ఇదం చాంతే సంగృహీతం - ‹‹భక్తియోగస్తదర్థీ చేత్సమగ్రైశ్వర్యసాధనమ్ । ఆత్మార్థీ చేత్త్రయోऽప్యేతే తత్కైవల్యస్య సాధకాః,, ఇతి. ‹‹ప్రధానపురుషవ్యక్త సర్వేశ్వర వివేచనమ్ । కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోऽంతిమోదితః,, ఇతి సంగ్రహశ్లోక వ్యాఖ్యానాభిప్రాయేణ తృతీయషట్కం పూర్వోక్తషట్కద్వయేన సంగమయతి - ఇదానీమితి - ఇదానీం సామాన్యతః ప్రతిపత్త్యా బుభుత్సోదయేన విశోధనావసరే ప్రాప్తే ఇత్యర్థః - తత్సంసర్గరూప ప్రపంచేతి వ్యక్తశబ్దార్థ వివరణం - సంసర్గోऽత్ర సముదాయః - యద్వా, ‹‹తస్మిన్గర్భం దధామ్యహమ్ - సంభవ స్సర్వభూతానాం తతో భవతి,, ఇతి సంసర్గవిశేష మూలత్వాత్సంసర్గ రూపతోక్తిః - యాథాత్మ్యశబ్దేన వివేచనశబ్దాభిప్రేత కథనం. వివిచ్యతే నేనేతి వ్యావర్తకధర్మోऽత్ర వివేచనం - తదుపాదాన ప్రకారా ఇత్యాది శబ్దసంగృహీతోక్తిః - షట్కద్వయోదితా విశోధ్యంత ఇత్యనేన "పూర్వశేషోऽంతిమోదితః" ఇత్యేతదభిప్రేత సంగతివిశేషవివరణం - విశోధ్యంత ఇతి వచనం వక్ష్యమాణస్య సర్వస్య సామాన్యతః పునరుక్తి పరిహారార్థం. అభిప్రాయికానుక్తాపేక్షితాంశ ప్రతిపాదనేన ప్రాగుక్తానాం సర్వప్రకారేణ నిస్సంశయీకరణం విశోధనం - అథ "దేహస్వరూప మాత్మాప్తి హేతురాత్మవిశోధనమ్ । బంధహేతుర్వివేకశ్చ త్రయోదశ ఉదీర్యతే" ఇతి సంగ్రహ శ్లోక మపి వ్యాకుర్వన్ త్రయోదశ మవ తార యతి.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ తత్ర తావత్ త్రయోదశే దేహాత్మనోస్స్వరూపం దేహయాథాత్మ్యశోధనం దేహవియుక్తాత్మ ప్రాప్త్యుపాయో వివిక్తాత్మ స్వరూప సంశోధనం తథావిధస్యాత్మనశ్చా చిత్సంబంధ హేతు స్తతో వివేకాను సంధాన ప్రకారశ్చోచ్యతే- ఇదంశరీరం-

---

తత్ర తావదితి. తత్రతృతీయ షట్కే వక్తవ్యే తావత్ప్రథమమిత్యర్థః - తేనాధ్యాయాంతరే భ్యో వక్ష్యమాణేభ్యః పంచభ్యోస్య పూర్వత్వం సంగతి విశేషసిద్ధ మిత్యభిప్రేతం - తథాహి ? ప్రథమషట్కంహి శాస్త్రోపోద్ఘాత శాస్త్రావతరణ హేతుభూత శోకనివర్తకాత్మ దర్శన పరద్వికేన ఆత్మ దర్శన స్యైవ సాధన ప్రపంచన పరచతుష్కేణచ భిన్నం- ద్వితీయంచ షట్కం సాధనాధికారి ఫలాదిభేద పరికరితభక్తి యోగ స్వరూపపరేణ తదుత్పత్తి వివృద్ధ్యర్థపరేణచ త్రికభేదేన భిన్నం - తథా తృతీయం చ షట్కం త్రికద్వయాత్మకం - తత్ర ప్రథమత్రికం ప్రధానపురుషవ్యక్త సర్వేశ్వరరూప తత్త్వవివేచన పరం - తత్రప్రసంగేనతు మాత్రయా కర్తవ్యానుప్రవేశః - షోడశాదిత్రికం కర్తవ్యాది వివేచనపరం - తత్రాపి తత్త్వప్రసంగాన్మాత్రయా తత్త్వానుప్రవేశ శ్శాస్త్రవశ్యత్వాది విశేషోపిహి కర్తవ్య సిద్ధ్యర్థమేవ. ఏవంత్రికభేదో వివక్షిత ఇతి షోడశారంభే దర్శయిష్యతి - అతీతే నాధ్యాయ త్రయేణేత్యాదినా - అత్ర "ప్రధాన పురుషవ్యక్తసర్వేశ్వర వివేచన"మితిసమాసపదేన ప్రథమత్రికార్థ స్సంగృహీతః. "కర్మధీభక్తి"రిత్యాదిభి"రితి తు కర్తవ్యరూప ద్వితీయ త్రికార్థ స్సంగృహీత ఇతి భాష్యకారాభిప్రాయః. ఏతేన సమాప్తంచ పంచదశేఽధ్యాయే శాస్త్రముత్తరైస్త్రిభిఃఖిలాధ్యాయైః పరిశిష్టా నానాధర్మా నిరూపితా ఇతి యాదవప్రకాశ కల్పనాపి నిరస్తా. అత్రచ త్రికే త్రయోదశ చతుర్దశాధ్యాయ "గతాసూనగతాసూంశ్చే" త్యాదినా క్రమేణ దేహాత్మవివేకాది ముఖేన ప్రవృత్త ప్రథమషట్కార్థ శేషభూత దేహాత్మ యాథాత్మ్య సంసార తన్నివృత్తి తన్నివర్తకాది పరిశోధ్యతే - పంచదశేనతు మధ్యమ షట్క ప్రతిపాదితద్వివిధ ప్రకృతి శేషిభూత చతుర్విధాధికారి భజనీయ పరమ పురుష పరిశోధనం క్రియతే - ఇమంచ భేదం పంచదశారంభే సూచయిష్యతి. క్షేత్రాధ్యాయ ఇత్యాదినా - క్షేత్రాధ్యాయే ప్రసక్త బంధహేతు గుణ సంగస్య బంధహేతుతా ప్రకార తన్నివృత్త్యాదిపరతయా "పరంభూయ" ఇత్యాదే రధ్యాయస్య పశ్చాద్భావిత్వంసిద్ధం - తతః క్షేత్రాధ్యాయస్య త్రితీయ షట్కాదిత్వం యుక్తమితి తదేత దఖిల మభిప్రేత్య తత్ర తావత్త్రయోదశ ఇత్యుక్తమ్. దేహాత్మనోస్స్వరూపం దేహయాథాత్మ్య శోధన మితి అధ్యాయ శరీరపర్యాలోచనేనసంగ్రహశ్లోకే నుక్తస్యాపి చకార సముచ్చిత స్యోక్తిః - దేహస్వరూపమితి తత్ప్రతి సంబంధ్యాత్మ స్వరూపస్యాప్యుపలక్షణార్థః - ఆత్మవిశోధనమితి సంగ్రహశ్చ దేహయాథాత్మ్య శోధనస్యాప్యుపలక్షణం- దేహాత్మనోస్స్వరూపమితి ధర్మినిర్దేశో వివక్షితః - వివేక శబ్దేనచనవివిచ్య ప్రతిపాదన మాత్రంభేద మాత్రం వా వివక్షితం- ఆత్మవిశోధన మిత్యనేనైవ గతార్థత్వాత్ "ధ్యానేనాత్మనిపశ్యంతీ" త్యాదినాద్రష్టవ్యత్వేన నిర్దిష్టస్యాత్మనః "సమంసర్వే"ష్విత్యాదినా స్వయం వివిచ్యానుసంధానప్రకారోహి వక్ష్యతే - తదాహ- తతో వివేకానుసంధాన ప్రకారశ్చేతి - అథ "గతాసూనగతాసూంశ్చే"తి ప్రాక్స్వయమేవోపక్షిప్తక్రమేణ సప్తమారంభః ప్రకృతిద్వయనిర్దేశే క్రమేణ చాపృష్ట్వైవ నరప్రాప్తే స్స్వయమేవ పరిశోధయితుం భగవానువాచ - ఇదంశరీరమితి - భోగ్యరూపలోకోపలంభ ప్రకారనిర్దేశపర ఇదం శబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ- ఇదంశరీరంకౌంతేయ క్షేత్ర మిత్యభిధీయతే।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దేవోహం మనుష్యోహం స్థూలోహం కృశోహ మిత్యాత్మనా భోక్త్రాసహ సామానాధి
కరణ్యేన ప్రతీయమానం భోక్తు రాత్మనో ర్థాంతర భూతస్య భోగక్షేత్రమితి శరీరయా
థాత్మ్యవిద్భి రభిధీయతే- ఏతదవయవశ స్సంఘాత రూపేణచ ఇదమహంవేద్మీతి యోవేత్తి
తంవేద్య భూతాదస్మా ద్వేదితృత్వే నార్థాంతర భూతం క్షేత్రజ్ఞఇతి తద్విదః ఆత్మయా
థాత్మ్యవిదః ప్రాహుః- యద్యపి దేహ వ్యతిరిక్త ఘటాద్యర్థాను సంధాన వేలాయాం దే

దేవోహ మిత్యాద్యుక్తిః - దేవోహం మనుష్యోహ మిత్యనంతజాతి భేదోప లక్షణం. స్థూలోహం కృ
శోహ మిత్యనంత గుణభేదోపలక్షణం - ఏవం జాతి గుణోదాహరణం గచ్ఛామీత్యాది క్రియా విశేషోప
లక్షణార్థం - సంసారిణాం భోక్తృత్వంహి ప్రాయశో దేహాత్మ భ్రమమూల మిత్యభి ప్రాయే ణాత్మనా
భోక్త్రేత్యుక్తం - క్షేత్రమిత్యభిధీయత ఇత్యనేనైవ భోగ్యత్వం ప్రతీతం. తతశ్చ కేదారాద్దేవదత్త ఇవ
ప్రతిసంబంధిత్వే నాక్షిప్తో భోక్తా భోక్తృత్వా కారేణార్థాంతర భూతస్సిద్ధ ఇత్యాహ - భోక్తు
రాత్మనోర్థాంతర భూతస్యేతి - భోగస్యోత్పత్తి స్థానతయా క్షేత్రత్వవాచోయుక్తిరిత్యాహ - భోగక్షేత్ర
మితి. అత్ర త్రాణ క్షయకారణా ద్యప్రసిద్ధ క్లిష్టార్థ గ్రహణా త్క్షేత్రవత్కర్మ బీజఫలోత్పత్తి స్థాన
త్వగ్రహణ మేవోచితమితి భావః. అభిధీయత ఇత్యనేనా కాంక్షోచిత కర్తృలాభా ద్వ్యాహారః - శరీరయా
థాత్మ్య విద్భిరితి. యద్వా, తద్విదఇతి పదమత్రాపి విపరిణామేన ప్రకృతవిషయతయా సమ్బన్ధనీయం-
విపరిణతేచ తస్మిన్ తద్విద్భిః ప్రకృత క్షేత్రపర ఇత్యభి ప్రాయః - ఏతద్యోవేత్తి త్యనేనైవ దేహాద్వ్యతిరేక
స్స్ఫుటీక్రియత ఇత్యాహ - ఏతదవయవశ స్సంఘాతరూపేణచేద మహంవేద్మీతి అనువదన్నభిప్రాయః - ఇదమ
హమితి ప్రత్యక్త్వ పరాక్త్వాభ్యామేవ తావద్భేదః ప్రతీయతే గ్రహాదివదేవ. నచ దేవోహం మనుష్యోహ
మితి సామానాధికరణ్య వ్యపదేశ హేతుభూత దేహాత్మబుద్ధ్యా సా ప్రతీతిః భ్రాంతిరితి యుక్తం - తస్యామేవ దేహా
త్మబుద్ధే ర్బాధాత్ - బలవతాహి దుర్బలం బాధ్యేత ? ఉపపత్తి శాస్త్రైశ్చ ప్రాక్ప్రపంచితే బలవ్యతి
రేకబుద్ధ్యేతి దేహాత్మబుద్ధేస్తదుభయమపి ప్రతికూలమితి ప్రాగుక్తం ప్రత్యేక సముదాయాది వికల్పానుపప
త్తి మభిప్రేత్య అవయవశ స్సంఘాత రూపేణచేత్యుక్తం. అవయవశ ఇతి మమమూర్ధా మమహస్త ఇత్యా
దిరూపేణా వయవేభ్యో హమర్థస్స్ఫుటం భిన్నతయా ప్రతీయతే- నత్వహం మూర్ధేత్యాది రూపేణేతి
భావః. సంఘాతరూపేణచేతి మమశరీర మిత్యేవహి సంఘాతేపి భేదధీ (దేహబుద్ధి) రితిభావః - ఏతద్యో
వేత్తీత్యనేనాభిప్రేతం ఉపలంభ సిద్ధం భేదం దర్శయతి - వేద్య భూతాదితి - తద్విద ఇత్యత్ర సామా
న్య జ్ఞానమాత్రస్యానిర్ణయానుపయుక్తత్వా దాత్మయాథాత్మ్యవిద ఇత్యుక్తం -
నను జ్ఞాతా తావదాత్మేతి సిద్ధః - సవదామీతి ప్రతీతిసిద్ధః. సైవప్రతీతి ర్జ్ఞాతృత్వమివ దేహాత్మకత్వ
మపి దేవోహ మిత్యాది రూపేణ యుగప ద్గృహ్ణాతి. ప్రత్యక్షసిద్ధస్య తస్య యుక్త్యా శాస్త్రేణవా దేహాతిరి
క్తత్వసాధనే ధర్మిగ్రాహక ప్రమాణవిరోధ ఇతి శంకాభిప్రాయేణాహ. యద్యపీతి- యద్యపి జ్ఞాతు ర్దేహసా
మానాధికరణతయైవ ప్రతీతిస్స్యాత్ తథైవం శక్యతాపి నచతదస్తి. దేహస్యైవ ప్రధానతయా వేద్యత్వద
శాయాం వ్యధికరణతయైవ ప్రతీతిసిద్ధేః. నచ ధర్మి గ్రాహకసిద్ధ స్సర్వోప్యాకారో [illegible]

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఏతద్యోవేత్తితంప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞఇతి

వోహం మనుష్యోహం ఘటాదికం జానామీతి దేహసామానాధికరణ్యేన జ్ఞాతారమాత్మాన
"మనుసంధత్తే - తథాపి దేహానుభవ వేళాయాం దేహమపి ఘటాదికమివ ఇదమహం వేద్మీ
తి వేద్యతయా వేదితానుభవతీతి వేదితురాత్మనో వేద్యతయా శరీరమపి ఘటాదివ దర్థాంత
రభూతం తథాఘటాదేరివ వేద్యభూతాచ్ఛరీరాదపి వేదితా క్షేత్రజ్ఞో ర్థాంతరభూతః -
సామానాధికరణ్యేన ప్రతీతిస్తువస్తుత శ్శరీరస్య గోత్వాదివ దాత్మవిశేషణత్వైక స్వభావతయా
తదపృథక్సిద్ధే రుపపన్నా. తత్ర వేదితు రసాధారణాకారస్య చక్షురాదికరణా విషయత్వా
ద్యోగసంస్కృత మనోవిషయత్వాచ్చ ప్రకృతి సన్నిధానా దేవమూఢాః ప్రకృత్యాకార మే
వ వేదితారం పశ్యంతి వితథావదత్యతి ‹‹ఉత్క్రామంతం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితమ్ ।

బుద్బుద ముక్తాఫల చషక ముకురాదిసమానపరిమాణాన్యేవ గ్రహనక్షత్ర హిమకరమార్తాండమండలానిస
ర్వై రుపలభ్యంతే - యుక్త్యా శాస్త్రేణచ అతిపృథు పరిమాణ తయా స్థాప్యంతే. తద్వదత్రాపీ త్యభిప్రా
యేణాహ - తథాపీతి- అతోధర్మిగ్రాహక విరోధిరహిత శ్రుత్యుపపత్తి సమానార్థ వ్యతిరేక ప్రత్యయ
సిద్ధం దేహాత్మనోః పరస్పరభేదం సనిదర్శన మాహ. ఇతివేదితు రిత్యాదినా. ఇతి హేతౌ- నను యద్య
తోభిద్యతే నతత్తస్సమానాధికరణతయా ప్రతీయతే. యథా ఘటేనపటః సమానాధికరణశ్చ మృద్ఘటాదివ
దేహాత్మా జ్ఞాత్రా ప్రతీయత ఇతి విపరీతయుక్తి మాశంక్యాహ - సామానాధికరణ్యేనేతి. అయమభిప్రాయః,
నతావ త్సామానాధికరణ్య మాత్రేణాభేదః, జాతిగుణాది స్వభావాత్ - నచతాని నసంతీతి సౌగతీగతిః.
అబాధిత ప్రత్యయబలేన దర్శనస్పర్శనాభ్యా మేకార్థ గ్రహణాదభిశ్చ ధర్మధర్మిభేద సమర్థనాత్ -
నచాత్ర భేదాభేదః - వ్యాహతాది ప్రసంగాత్ - అతో యథాజాతి గుణ క్రియాది ష్వపృథక్సిద్ధే రేవ సం
బంధవిశేషా త్సామానాధికరణ్యం - తద్వదత్రాపీతి- సర్వాపవృత్తం వక్ష్యమిత్యస్యస్థైవా స్వభావోపప
న్నం భేద సాధనే సామానాధికరణ్య మితి విశేషణత్వైక స్వభావ తయే త్యపృథక్సిద్ధ వివరణం - నను జా
తిగుణాదివదిహ ధర్మధర్మిభావ స్సామానాధికరణ్య దశాయాం న ప్రతీయతే. యథా గౌశ్శుక్లో గచ్ఛతీ
త్యాదిషు గోత్వశుక్లత్వాది విశిష్టఇతి బుద్ధిః - నతథాత్రధీః- దేవోహం మనుష్యోహ మిత్యత్రహి దేవత్వ వి
శిష్టోహం మనుష్యత్వ విశిష్టోహమితి ప్రతీతిః- నతు దేవశరీర విశిష్టోహం మనుష్యశరీర విశిష్టోహమితి- అ
తోఘటఇత్యత్ర ఘటత్వవిశిష్ట పిండమాత్ర ప్రతీతివ ద్దేవోహం మనుష్యోహ మిత్యత్ర దేవత్వాది జాతివిశిష్టపిం
డమాత్ర ప్రతీతే ర్దేహస్య కించిత్ప్రతి విశేషణత్వా దర్శనా న్నాపృథక్సిద్ధి నిబంధనం దేహాత్మ సామా
నాధికరణ్య మిత్యత్రాహ - తత్ర వేదితురితి - జ్ఞానత్వ, నిత్యత్వ, సూక్ష్మత్వాదిరత్రా సాధారణాకారః-
అయ మభిప్రాయః-కింబాహ్యకరణైః దేహమాత్ర ప్రతీతిరిహ వివక్షితా- ఉతమనోమాత్రేణ? అథవాపరిశు
ద్ధేన మనసా? నాద్యః. చక్షురాదీనా మాత్మగ్రహణ శక్త్యభావేన యోగ్యానుపలంభా భావాత్ - నద్వి
తీయః. మనస ఆత్మగ్రహణ శక్తత్వేపి తస్యాశుద్ధ్య దేహవ్యావర్తక పరిమాణాది విశిష్టత్వేన గ్రహణా
శక్తేః - నతృతీయః. అసిద్ధేః.అతిశక్తతయా గ్రహణార్థమేవహి యోగోపదేశః - తథాచయోగినాము
పలంభః - అతో యథా గృహ్యమాణయో రేవ క్షీరనీరద్రవ్యయోన్యూనాధిక సమభావేనసంసర్గవిశేషేషు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తద్విదః ॥ ౧ ॥ క్షేత్రజ్ఞంచాపిమాంవిద్ధి

శ్రీ॥గీ॥భా॥విమూఢానానుపశ్యంతిపశ్యంతి జ్ఞానచక్షుష,,ఇతి ॥౧॥ దేవమనుష్యాది సర్వక్షేత్రేషు విదితృత్వైకాకారం క్షేత్రజ్ఞంచ మాంవిద్ధి మదాత్మకంవిద్ధి- క్షేత్రజ్ఞంచాపీత్యపిశబ్దాత్ క్షేత్రమపి మాంవిద్ధీత్యుక్త మితిగమ్యతే - యథాక్షేత్రంక్షేత్రజ్ఞ విశేషణతైక స్వభావతయా తదపృథక్సిద్ధేః తత్సామానాధికరణ్యే నైవనిర్దేశ్యం. తథాక్షేత్రంక్షేత్రజ్ఞంచ మద్విశేషణతైక స్వభావతయా మదపృథక్సిద్ధే మత్సామానాధికరణ్యేనైవనిర్దేశ్యావిద్ధి. (వక్ష్యతిహి క్షేత్రజ్ఞాద్బద్ధముక్తో భయావస్థాత్ క్షరాక్షరశబ్ద నిర్దిష్టా దర్థాంతరత్వం పరస్యబ్రహ్మణో వాసుదేవస్య ,,ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవచ । క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోక్షరఉచ్యతే ॥ ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః । యోలోక త్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయఈశ్వరః । యస్మాత్క్షర మతీతోహ మక్షరాదపి చోత్తమః । అతోస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితఃపురుషోత్తమ,, ఇతి)పృథివ్యాదిసంఘాతరూపస్య

క్షీరత్వేన నీరత్వే నహోపలంభః - తద్వదత్రాపి గృహ్యమాణ యోరేవ దేహాత్మనోస్సన్నిధివిశేషవశేన రజస్తమోవృద్ధి హేతుకర్మవశేనచభేదాగ్రహాద్దైక్యాధ్యాసఇతి నిర్ణీత దోష తాదృశోపలంభ వశేనవిరోధో నశంకనీయఇతి మోహహేతుభూత గుణ మయ ప్రకృతిసన్నిధానేన మూఢతయా యథావస్థితాత్మా దర్శనేన తస్య యోగసంస్కృత మనో వేద్యత్వేచ వక్ష్యమాణ ముదాహరతి. వక్ష్యతిచేతి (*) అత్రైవమన్యోన్య వ్యావర్తకాకారవత్తయా నిర్దిష్టయోః క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్ద్వయోరపి పరమాత్మవ్యావృత్తి సిద్ధ్యర్థ ముభయానువృత్తం తచ్ఛేషత్వ ముపదిశత్యేవం యథావస్థిత క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ జ్ఞానమేవ మమమతమిత్యభిప్రాయేణ ప్రశంసతి. క్షేత్రజ్ఞంచాపీతి శ్లోకేన- శరీరాతిరిక్తస్య బద్ధావస్థస్యాత్ర క్షేత్రజ్ఞశబ్దేనో పాదానం. సచ స్వక్షేత్రాపేక్షయా శరీరీ మదపేక్షయా శరీరమితి సమానా ధికరణ నిర్దేశ తాత్పర్య మిత్యాహ. దేవమనుష్యాదీతి - క్షేత్రజ్ఞమి త్యేకవచనేన జాత్యైక్య మభిప్రేతమితి దర్శయితుం సర్వక్షేత్రేషువేదితృత్వైకాకార మిత్యుక్తం.ఫలితమాహ- మదాత్మకం విద్ధీతి. అనుక్త సముచ్చయార్థోపి శబ్దః అన్యథా నిరర్థకత్వ ప్రసంగా దిత్యభిప్రాయే ణాహ - క్షేత్రజ్ఞంచాపీత్యపి శబ్దాదితి. కంఠోక్తం సముచ్చయాగత మాభిప్రాయికంచ సంకలయ్యాహ - యథాక్షేత్రమితి - జీవస్య తచ్ఛరీరేణ సామానాధి కరణ్యే యోహేతు స్సఏవాత్రాపి విద్యతఇతి ముఖ్యమేవ సామానాధి కరణ్యమితి జ్ఞాపనాయ పృథక్సిద్ధికథనం. నను క్షేత్రజ్ఞ విశేషణత్వం ప్రత్యక్ష సిద్ధత్వా త్స్వీక్రియతే - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః పరమాత్మానం ప్రతి విశేషణత్వంన ప్రతీయతే - ప్రత్యుత స్వతంత్రతయైవ క్షేత్రజ్ఞో ఘటపటాదయశ్చ ప్రతీయంతే- అతో నసామానాధికరణ్యమముఖ్యమితి శంకాయాం విశేష్యస్యా ప్రత్యక్షత్వా దశ్రుత వేదాంతానాం విశేషణత్వగ్రహణ మిత్యభిప్రాయేణాహ. పృథివ్యాది సంఘాతరూపస్యేతి - పృథివ్యాదేః పరమాత్మానంప్రతి శరీరత్వ వచనాదేవతత్సంఘాతరూపస్య దేవమనుష్యాది పిండస్యాపి శరీరత్వ ముక్తమేవ - శరీరధాతూనాంచ పృథక్పరమాత్మ శరీరత్వం వ్యపదిశ్యతఇతి - తతోపి తత్సముదాయస్య శరీరత్వముక్తం భవతీ త్యభిప్రాయేణ పృథివ్యాది సంఘాతరూపస్యేత్యుక్తం - జీవంప్రతి క్షేత్రస్యైవ నావస్థా భేద నిబంధనం - అనయో ర్ద్రవ్యయోః పరమా

శ్రీగీతా। సర్వక్షేత్రేషు భారత ।

శ్రీ గీ॥ భా॥ క్షేత్రస్య క్షేత్రజ్ఞస్యచ భగవచ్ఛరీరతైక స్వభావస్వరూపతయా భగవదాత్మకత్వం శ్రుతయో వదంతి "యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ - పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద. యస్య పృథివీ శరీరం - యః పృథివీమంతరో యమయతి - సత ఆత్మాంతర్యామ్యమృత,, ఇత్యారభ్య "య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మ నోంతరో యమాత్మా న వేద. యస్యాత్మా శరీరం - య ఆత్మానమంతరో యమయతి. సత ఆత్మాంతర్యామ్యమృత,, ఇత్యాద్యాః - ఇదమేవాంతర్యామితయా సర్వక్షేత్రజ్ఞానమాత్మత్వేనావస్థానం భగవత స్తత్సామానాధికరణ్యేన వ్యపదేశహేతుః. "అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః। న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్। విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగ,, దితి పురస్తా దుపరిష్టాచ్చాభి ధాయమధ్యే సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశతి - "ఆదిత్యానా మహం విష్ణు,, రిత్యాదినా. యదిదం క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయోర్వివేక విషయం తయో ర్మదాత్మకత్వవిషయంచ జ్ఞాన ముక్తం తదేవో పాదేయం జ్ఞానమితి మమ మతం - కేచి దాహుః "క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధీ,, తి సామానాధికరణ్యేనైకత్వమవగమ్యతే. తత శ్చేశ్వరస్యైవ

త్మశరీరత్వమితి జ్ఞాపనాయ భగవచ్ఛరీరతైక స్వరూపతయేత్యుక్తం. యథా పృథివ్యాదేః లోకే శరీరత్వేనా ప్రసిద్ధస్యాపి పరమాత్మ శరీరత్వం శ్రుతివశా త్స్వీకార్యం. తథా స్వక్షేత్రం ప్రతి శరీరిణోపి జీవస్యేతి భావః. ఏవం స్వరూపభేదేంతర్యామిత్వేచ సిద్ధే శ్రుతిషు సామానాధికరణ్య వ్యపదేశ స్తన్నిబంధనః - తదుపబృంహణేచ స్మృతౌ స్మృత్యంతరేచాస్మింశ్చ విభూ త్యధ్యాయేంతర్యామిత్వం పురస్తా దుపరిష్టాచ్చా భిధాయ మధ్యే సామానాధికరణ్య నిర్దేశా దాత్మత్వేనా వస్థానమేవ సామానాధికరణ్యే హేతురితి శ్రుత్యుప బృంహణం కృతం భవతి. తత్సమానతయా స్మిన్నపి సామానాధికరణ్యే స ఏవార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఇదమేవేతి - ఉత్తరార్ధం వ్యాఖ్యాతి - యదిదమితి. ప్రస్తుత వివిక్తాకార విశిష్టయోరేవహి క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో రిహ పరామర్శః. తత్సామ్యః కుడ్యాదివదళీకాకారజ్ఞానస్య పశ్వాదిసాధారణత్వాత్ తస్యచాత్ర ప్రశంసానుపపత్తేరిత్యభిప్రాయేణ వివేక విషయత్వోపాదానం - నహి జ్ఞానస్య జ్ఞానత్వమాత్రం విధేయం పునరుక్త్యాదిప్రసంగాత్ - నచాన్యేషాం జ్ఞానానాం జ్ఞానత్వనిషేధతాత్పర్యం వ్యాఘాతాత్. నచ జ్ఞానమిత్యనూద్యమతత్వమాత్రమత్ర విధీయతే. జ్ఞానశబ్ద వృత్తినైరర్థక్యాత్ - అతోత్ర జ్ఞానస్యైవ జ్ఞానమితి విధానం పరిగ్రాహ్యత్వార్థ ప్రశంసాపర మిత్యభిప్రాయేణాహ - తదేవోపాదేయం జ్ఞానమితి - మమ మత మితి సర్వభూత సుహృదో మమ సర్వశాస్త్ర ప్రణేతు ర్యోగి తయా సర్వహిత త్వే నేద మేవోపాదేయ తయాభి మత మితి భావః - ఏవ మస్య శ్లోకస్య శ్రుతి స్మృత్యంతర పూర్వాపర సంగత మర్థ మభిధాయ కుదృష్టి దృష్టం దూషయితు మనుభాషతే. కేచిదిత్యాదినా. కేచిదితి నిరూపకాభాసకత్వ మభిప్రేతం. బహువచనేన జగద్వ్యామోహనం. తద్గ్రంథకారకమతి పరంపరాద్యోతనం సామానాధికరణ్యేనైకత్వ మవగమ్యత ఇతి భిన్న ప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానా మేకస్మిన్నర్థే వృత్తిస్సామానాధికరణ్య మితిహి తల్లక్షణ మితిభావః - సర్వజ్ఞత్వా జ్ఞత్వాది విరుద్ధధర్మవతో రేకత్వం కథమవగంతుం శక్య మిత్యత్రాహ. తతశ్చేతి - శ్రుతస్య హానాయోగా త్తదర్థాపత్త్యేత్యర్థః. ఏవకారేణ విరోధ శంకాద్యోతనం. సంసారస్యౌపాధికత్వేన సర్వాభ్యు

శ్రీ॥ భా॥ సతోఽజ్ఞానాత్ క్షేత్రజ్ఞత్వమివ భవతీత్యభ్యుపగంతవ్యం - తన్నివృత్త్యర్థశ్చాయముపదేశః అనేనచాప్తతమ భగవదుపదేశేన రజ్జురేషా న సర్ప ఇత్యాప్తోపదేశేన సర్పత్వభ్రమనివృత్తివత్ క్షేత్రజ్ఞత్వభ్రమో నివర్తత ఇతి . తే ప్రష్టవ్యాః - అయముపదేష్టా భగవాన్ వాసుదేవః పరమేశ్వరః

పగతత్వాత్స్వతః క్షేత్రజ్ఞత్వాభావేపి దోషవశాత్తత్సంభవ ఇత్యభిప్రాయేణాజ్ఞానాదిత్యుక్తమ్. నను దోషవశాదపి విరుద్ధం న సంభవతి - నహి దోషేణ తేజసస్తిమిరత్వాపాదనం సంభవతి. న చ క్షితిజలాదిసమవధానే శిలాశకలస్యాంకురారంభకత్వమిత్యత్రాహ . క్షేత్రజ్ఞత్వమివేతి. విరుద్ధాకారసద్భావోప్యసంభావితః- తదాభాసస్తు రజ్జుసర్పాదివదుపపన్న ఇతి భావః - అభ్యుపేతవ్యమితి గత్యంతరాదర్శనాదితి భావః. యది పరమార్థతస్సంసారిత్వం నాస్తి. కథం సంసారనిరాకరణాయోపదేశాది క్రియతే ? నహి పరమార్థతో వ్యాధ్యభావే తన్నిరాసాయ చికిత్సోపపద్యతే త్యత్రాహ - తన్నివృత్త్యర్థ ఇతి. క్షేత్రజ్ఞత్వభ్రమనివృత్త్యర్థ ఇతి యావన్న హ్యయమైక్యోపదేశో దృష్టవిధ్యాదిష్వివాన్యశేషతయాభాతి - అపితు ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానార్థ ఇతి భవద్భిరప్యభ్యుపేతమిత్యభిప్రాయేణాయమిత్యుక్తం . చంద్రభేదభ్రమ ఇవ తత్కృతదైక్యోపదేశవదితి భావః - అబాధితాత్ప్రత్యక్షతో భేదేఽధ్యక్షం ప్రతీయమానే కథం తదుపజీవకేన సంభవదభిప్రాయాంతరేణ పరోక్షేణోపదేశేన బాధ ఇత్యత్రాహ - అనేన చేతి - సామాన్యవిశేషేణోపజీవకత్వం న బాధకత్వవిరోధి అన్యథా భేదానుమానేన జ్వాలైక్యబాధాయోగాదత ఏవ పరోక్షత్వమపి న దౌర్బల్యప్రయోజకం నిర్దోషత్వమేవ హి ప్రాబల్యనిదానం- వాక్యస్య చ దోషాః వక్తుర్భ్రమవిప్రలంభప్రమాదాశక్తయః - అత్ర చ వక్తుర్వాసుదేవస్యాప్తతమత్వేన విప్రలంభగంధాభావః. భగవత్త్వాచ్చ భ్రమప్రమాదాశక్తీనామసంభవః - అతస్తదుపదేశేన క్షేత్రజ్ఞత్వభ్రమస్య ప్రత్యక్షస్యాపి బాధ ఉపపద్యత ఇతి భావః . ఏవమనుభాషితం దూషయితుముపక్రమతే. తే ప్రష్టవ్యా ఇతి - సర్వజ్ఞస్యేశ్వరస్యైవ సతోఽజ్ఞానాత్ క్షేత్రజ్ఞత్వభ్రమో భవతి. స ఏవ చేశ్వరః - క్షేత్రజ్ఞాయోపదిశతీతి వ్యాకులభాషిణః స్వమభిప్రేతమిత్యాశయపరిశోధనేన దూషణం వక్ష్యమితి భావః - అయమితి . “నత్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః” ఇత్యుపక్రమే భేదేనైవ స్వాత్మానముపదిశన్ పరస్తాచ్చ క్షరాక్షరపురుషవైలక్షణ్యమేవ స్వాత్మనోభిధాస్యన్నిష్కృష్టవ్యవహారేషు జీవానాం పరాగర్థభూత ఇతి భావః - ఉపదిష్టేతి - యద్యసావసర్వజ్ఞః తదాజ్ఞానవదస్యాపి శిష్యత్వమేవోచితం . న తూపదేష్టృత్వమితి భావః. భగవానితి. పరాజ్ఞాననివృత్త్యర్థమేవ హ్యయముపదిశతి . స్వస్య సర్వజ్ఞత్వాదిత్యభిప్రాయః- వాసుదేవ ఇత్యంతర్యామిత్వాదివివక్షాయాం “సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి” భేద ఏవ వ్యక్త ఇతి భావః. వసుదేవతనయత్వవివక్షాయాం స ఏవ హ్యవతీర్ణః . “స్వలోకమహేశ్వరః . బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః. యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహం” మిత్యాదిషు స్వాత్మానం ఈశ్వరత్వేనైవ మన్యమానో జీవేభ్యస్సర్వప్రకారం వైలక్షణ్యముపదిశతీత్యభిప్రాయేణ పరమేశ్వర శబ్దః- ఈశ్వరస్య భ్రమహేతుభూతమజ్ఞానం న కదాచిదప్యస్తీతి నిర్వక్తుం న శక్యం. తథా సతి సర్వప్రతిభాసానాం దీశ్వరత్వస్యైవాసిద్ధిప్రసంగాత్ అజ్ఞాన

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కిమాత్మ యాథాత్మ్య సాక్షాత్కారేణ నివృత్తాజ్ఞానః? ఉతనేతి. నివృత్తాజ్ఞానశ్చేన్నిర్విశేషచి
న్మాత్రైక స్వరూప ఆత్మన్య తద్రూపాధ్యాసా సంభావనయా కౌంతేయాది భేద దర్శ
నం తత్ప్రత్యుపదేశాది వ్యాపారాశ్చ నసంభవతి. అథాత్మ సాక్షాత్కారా భావా దనివృ
త్తా జ్ఞానః. నతర్హ్యజ్ఞత్వా దేవాత్మ జ్ఞానోపదేశ సంభవః. "ఉపదేక్ష్యంతి తేజ్ఞానం జ్ఞానిన
స్తత్త్వదర్శిన" ఇతి హ్యుక్తమ్. అత ఏవమాది

మంత రేణచ మిథ్యాభూత భేద ప్రతిభాసాయోగా త్పరబుద్ధివిషయత్వో ల్లేఖయాపస్యతు మిథ్యార్థ ప్ర తి
భాసస్య పరసద్భావసాపేక్షత్వా త్తస్యచ త్త్వైరనభ్యు పగమాత్ - అతఈశ్వరస్యాపి పూర్వ మజ్ఞానమస్తి-
తచ్చ పశ్చాజ్జ్ఞాన నివర్త్య మిత్యభ్యుపగంతవ్యం . తచ్చోప దేశదశాయాం భవదభిమత హేతు విశే షేణ
నివృత్తం నవేత్యభి ప్రాయేణ వికల్ప యతి - కిమిత్యాదినా - ప్రథమం శిరో దూషయితు మనువదతి నివృత్తా
జ్ఞానశ్చేదితి - నిర్విశేషేత్యాది కారణాభావా త్కార్యాభావ ఇతి భావః - అభ్యుపగతాధిష్ఠానవిశేషస్వభా
వా దేవా ధ్యాసో నసంభవతి- కింపునర్దోషస్యాపి నివృత్తావిత్యభిప్రాయేణ నిర్విశేష చిన్మాత్రత్వో పాదా
నం. తథాహి సవిశేషవస్తుని కస్మింశ్చి దసాధారణా కారే తిరోహితే తద్విరుద్ధాకారాం తరాధ్యాసః జ్ఞా,
తాచ కంచిదర్థ మన్యథా మన్యేత. నతుజ్ఞప్తి మాత్రం. కౌంతేయా దీత్యాదిశబ్దేన జిఘాంసిత ధార్తరా
ష్ట్రాదిగ్రహణం. ఉపదేశాదీ త్యాదిశబ్దేన సారథ్యాదేరపి సంగ్రహః. ద్వితీయం శిరోనుభాషతే - అథేతి-
నివర్తక సాక్షాత్కార రహితత్వాదితి భావః - నతర్హీతి- నహీం ద్రియ లింగశబ్దాదివ దజ్ఞత్వేపిపర
జ్ఞానజనకత్వం సంభవతి - ఉపదేశవాక్య ప్రయోగస్య జ్ఞానపూర్వకత్వా వశ్యంభావాత్. అప్రమితోపదేశే
నాప్తత్వ ప్రసంగాదితి భావః. తత్త్వసాక్షాత్కారవత ఏవా ధ్యాత్మోపదేష్టృత్వే తస్యైవో క్తిం దర్శ యతి -
ఉపదేక్ష్యంతీతి- ఏవం శంకరపక్షో క్తందోషం భాస్కరాది పక్షే ష్వతిదిశతి - అతఇతి- శంకరమతే భేద
శ్రుతయ స్సగుణశ్రుతయోంతర్యామిశ్రుతయః ప్రకృతిపురుషనిత్యత్వ శ్రుతయస్తథావిధాశ్చ స్మృత్యాదయో
విరుద్ధా ఏవ. అభేద శ్రుత్యాదయశ్చ ముఖ్యార్థ పరిత్యాగేన నిర్విశేష లక్షకతయా త్త్వైరేవా భ్యుపగ మాత్.
ముఖ్యార్థ ప్రతిపాదకాకారేణ విరుద్ధావిషయ వ్యవస్థాదిభి ర్విరోధపరిహారే సంభవతి. బాధ్యబాధక భా
వా భ్యుపగమా న్న్యాయవిరోధః - స్వవచనవిరోధస్తు బ్రహ్మనిర్విశేషం - ఏవం త్వాదిత్యత్ర హేతు
సాధ్యధర్మాన్వయా వశ్యంభావా దనుభూతి రవేద్యేత్యత్రా నుభూతిశబ్ద బోధ్యత్వాదే రవశ్యా భ్యుపగం
తవ్యత్వాత్ - ఏవం బ్రహ్మనశబ్ద ప్రతిపాద్య మిత్యాదిష్వపి భావ్యం . భాస్కరపక్షేతు భేదగోచర శ్రుత్యా
దిభి స్స్వతంత్రప్రతిపత్తు మభేద మసహమానై ర్విరోధో వక్తవ్యః - అచితోపి బ్రహ్మస్వరూ
పైక్యాభ్యుపగమాత్. నిర్వికారత్వ ప్రతిపాదకై ర్విరోధః- బ్రహ్మణ ఏవోపహితస్య జీవత్వాన్నిర్దోషత్వశ్రు
తివిరోధః- అభేదశ్రుతయోపి ప్రాయశోనముఖ్యాః - జీవేశ్వరసామానాధికరణ్యే "ఘటాకాశో మహాకాశ"
ఇతివ న్నిర్దిశ్యమానవిశేషే ణైక్యాసిద్ధేః. ఏవమేవా చిదీశ్వరయోరపి నసామానాధికరణ్య స్వారస్యం స
ర్వజ్ఞత్వాదిగుణగణ విశిష్టస్య బ్రహ్మణ స్సర్వతాదాత్మ్యే సర్వదుఃఖ ప్రతిసంధాన ప్రసంగాన్నిరవద్య శ్రు
త్యాది విరోధ ప్రశమనాభావేన న్యాయవిరోధః - యాదవప్రకాశపక్షేతు స్వతఏవ భిన్నాభిన్న సర్వ జీవ
త్వా భ్యుపగమోతి శయితః - సర్వానువృత్త సన్మాత్రస్య బ్రహ్మత్వా భ్యుపగమాత్ - దృశ్య త్వాదిశ్రుతి

శ్రీ॥గీ॥భా॥ వా - అనాకలిత శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణ న్యాయస్య వాగ్విరోధైః తజ్ఞానిభి ర్జగన్మో
హనాయ ప్రవర్తితా ఇత్యనాదరణీయాః - అత్రేదంతత్త్వం - అచిద్వస్తునశ్చిద్వస్తునః పర
స్యచబ్రహ్మణోభోగ్యత్వేనభోక్తృత్వేనచేశితృత్వేనచస్వరూపవివేకమాహుః కాశ్చనశ్రుతయః-

విరోధశ్చ. సత్తాయాఘటాది ధర్మత్వేన ప్రతీయమానత్వాత్. బ్రహ్మణోజాతిరూపత్వప్రసంగ ఇత్యాదయో
దోషా ద్రష్టవ్యాః - అనయో స్స్వవచనవిరోధస్తు సప్తభంగి వాదినామివ భేదాభేదాభ్యుపగమా త్తన్మూ
లనిర్దోషత్వ సామానాధి కరణ్యస్య చ వ్యక్తః - జగన్మోహ నాయ ప్రవర్తితా ఇతి నతేషా మభిప్రాయే
ణోచ్యతే - అజ్ఞానిభి రిత్యుక్తత్వాత్ - అపితు తేషా మజ్ఞానాం వాదో నైవా జ్జగన్మోహనాయజాత ఇత్యుచ్య
తే. నను యుష్మత్పక్షేపి శ్రుతివిరోధాది దూషణం సమానం - తథాహి, యదిజగద్బ్రహ్మణో రత్యంతభేద
ఏవాభ్యుపగత స్తదా తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి కారణస్యైవ బ్రహ్మణః కార్యనామ రూప భా
క్త్వ శ్రుతివిరోధః - ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞావిరోధః. నహి ఘటజ్ఞానేన తతోత్యంతభిన్నస్య ప
టస్య జ్ఞాతత్వం సంభవతి. అత్యంతభిన్నయో ర్జగద్బ్రహ్మణో స్సామానాధికరణ్యంచ నసంభవతి - ఘటప
టవదేవ లక్షణయా నిర్వాహశ్చే త్పరపక్షే కః ప్రద్వేషః ? బ్రహ్మోపాదానత్వంచ జగతో నసిధ్యతి. మృద్ఘ
టావివ జ్జగద్బ్రహ్మణో రేకద్రవ్యత్వా నభ్యుపగమాత్ - అన్యథా సత్కార్యవాద విరోధాత్ - యది భి
న్నై రేవ ప్రకృతిపురుషేశ్వరై ర్జగదారంభః - తేకి మేకీభూతాః కార్యమారభంతే ? ఉత పృథగవస్థితా
ఏవ ? పూర్వత్ర పరస్పర స్వభావ సంకరః పాపక్షవత్త్వ ప్రసక్తిః - ఉత్తరత్రాపి కింపృథక్కార్య కరాణి?
ఉతన? పృథక్కార్యకరత్వే సర్వస్య బ్రహ్మకారణత్వ మభ్యుపగతం పలాయతే. ఏకకార్యకరత్వే కార్యా
వస్థాయాం స్వభావసంకర స్తదవస్థః - కించ బ్రహ్మస్వరూపతో నిర్వికారం తదాతస్య కార్యాత్మకత్వ వా
దినీభి శ్శ్రుతిభి ర్విరోధః. అథ సవికారత్వా భ్యుపగమః. తదాపరపక్ష ప్రసక్తి స్సవికార శ్రుతివిరోధస్త
దవస్థః - యదిచ సర్వదా సర్వజ్ఞత్వాది గుణగణ విశిష్టమేవబ్రహ్మ - తదానిర్గుణశ్రుతిభిః జ్ఞానమాత్రశ్రు
తిభిశ్చ వ్యాఘాతః - సర్వదా భేదశ్చ యద్యభ్యుపగతః తదా భేదనిషేధక శ్రుతి విరోధో న్యాయవిరోధశ్చ-
విధినిషేధయో రర్థస్వభావలబ్ధేన పౌర్వాపర్యేణ పశ్చేదవ ద్బాధ్యబాధకభావస్యా నభ్యుపగమా త్స్వ
వచనవిరోధశ్చ - సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వవిలక్షణంచే త్యభ్యుపగమా దతో వోపసామ్యైకస్యమతంతత్త్వమి
తి చోద్య మభిప్రాయా నభిజ్ఞైః పరైః శ్వావరాహ కలహ న్యాయేన ప్రవర్తితం పరిహృత్య సమీచీన శారీ
రకన్యాయా నుగృహీత సర్వవేదాంత పారార్థ్య ప్రతిపాదనపరతా మస్య శాస్త్రస్య స్థాపయితు మాహ - అ
త్రేదం తత్త్వమితి. అత్ర శ్రుతిస్మృతీతిహాసా ద్యవిరుద్ధార్థ గవేషణాయా మిత్యర్థః - శ్రుత్యాది ష్వితివా
ఇదం యథాప్రమాణం వక్ష్యమాణం. నతుశంకరాద్యుక్త మిత్యర్థః . తత్త్వం. ప్రామాణిక మిత్యర్థః - శం
కితాన్ దోషాన్ పరిహరిష్యన్ స్వపక్షం తావత్ప్రమాణత స్థాపయతి - అచిద్వస్తున ఇత్యాదినా సత్యమ
భవదిత్యంతేన - భోగ్యత్వాదికం యథాక్రమం భోగ్యత్వేన భోక్తృత్వేనచేశితృత్వేనచేతి భేదక ధర్మాం
తరాణాం ఉపాదాస్యమాన శ్రుతి సిద్ధానాం ఉపలక్షణం - అనుక్త సముచ్చయార్థేన చకారేణవా తత్సం
గ్రహః. స్వరూపవివేకం స్వరూపాణాం భిన్నత్వ మిత్యర్థః - వివేకశబ్దో భ్రమనిరాకరణ ద్యోతనార్థః -
నహి భేదవాదినీనాం శ్రుతీనాం శ్రుతి త్వేనైవ సంగతి రిత్యభి ప్రాయేణ కాశ్చనశ్రుతయ ఇత్యుక్తం .

శ్రీ శ్వే ఉ॥ ‹‹ అస్మాన్మాయీ సృజతే. విశ్వ మేతత్తస్మిం శ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః - మాయాం తు ప్రకృతింవిద్యా న్మాయినంతు మహేశ్వరం. క్షరంప్రధాన మమృతాక్షరంహరః. క్షరాత్మానావీశతే దేవఏకః- అమృతాక్షరం హరఇతి భోక్తానిర్దిశ్యతే - ప్రధానంభోగ్యత్వేన హరతీతిహరః - సకారణం కరణాధిపాధిపో నచాస్య కశ్చిజ్జనితా నచాధిపః ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః. పతింవిశ్వస్యా త్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుతం- జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతి కామాన్.

బహువచనేనభూయసాం స్వాయోప్యవిరుద్ధఇతిజ్ఞాపితం. భేదశ్రుత్యవిరోధేన సమానాధికరణ శ్రుత్యర్థం స్థాపయితుం ప్రథమం భేదశ్రుత్యుపాదానం. అస్మాదిత్యనేన సాక్షాద్వికారాశ్రయత్వ మచిద్ద్రవ్యస్యేతి సిద్ధం- అన్యోమాయయా సన్నిరుద్ధ ఇత్యనేనో పహితస్య బ్రహ్మణఏవ జీవత్వమిత్యాది ప్రలాపో నిమూలితః- న హ్యత్ర మాయయా సన్నిరోధా దన్యత్వముచ్యతే. అపితు అన్యస్యైవ సతోమాయయా సన్నిరోధ స్సన్నిరుద్ధః - స్వాభావిక సర్వజ్ఞత్వ నిరతిశయానందా ద్యావిర్భావ రహితఇత్యర్థః - పరాభిమతో మాయాశబ్దార్థః శ్రుత్యైవ ప్రతి క్షిప్తఇతి దర్శయితు మాహ - మాయాంత్వితి - క్షర మిత్యాదౌ హరశబ్దస్యోత్తర పదాన్వయేన క్షుద్రదృష్టి కల్పిత యోజనాంతర ప్రతిక్షేపార్థ మాహ. అమృతాక్షరం హరఇతి - భోక్తా నిర్దిశ్యతఇతి రుద్రే రూఢస్య కథంభోక్తృమాత్ర సాధారణ్య మిత్యత్రాహ - ప్రధానమితి. హరతీతి హరః- ఇత్యేతావన్నిర్వచనం. శేషమర్థసిద్ధ కథనం- అయమభిప్రాయః-యదిహరశబ్దో దేవఏక ఇత్యనేనాన్వీయతే. తదా మృతాక్షరమిత్యస్య విధేయత్వంనస్యాత్ - అథామృతాక్షరమిత్యసమస్తం లుప్తవిభక్తికం ఉద్దేశ్యో పాదేయ పర ముచ్యేత - తదా విభక్తి లోప క్లేశో వ్యుత్క్రమేణో ద్దేశ్యో పాదేయ నిర్దేశశ్చ స్యాత్ - నచాత్ర ‘‘క్ష రం త్వ వి ద్యా హ్య మృ తం తు వి ద్యా’’ తి వ ద మృ త శ బ్ద ఏవోద్దేశ్యపరః - క్షరాక్షర శబ్దయో రేవ మిథః ప్రతి రూపత్వాత్ - ఋక్షుచ పాద భేదే నార్థవ్యవస్థా సంభవంతి నపరిత్యాజ్యాః - ఏవం ‹‹క్షరంత్వవిద్యాహ్యమృతంతు విద్యావిద్యావిద్యేఈశతేయస్తు సోన్య,,ఇతి వాక్యాంతర శైలీ చానుసృతాస్యాత్ - అన్యథా వ్యవహితాన్వయశ్చ- నచ దేవఏకఇత్యత్రవిశేష్యా కాంక్షాస్తి - తావతాచ మాహాత్మ్యమతిశయేన వ్యజ్యతే - క్షరాత్మానావితి ద్విలింగాం తానువాదశ్చ తల్లింగనిర్దిష్ట విషయతాయాం స్వరసః- శబ్దాంతరేణానువాదస్తు పక్షద్వయేపి సమః. అస్మత్పక్షేతు హరశబ్దస్యాత్మజాతి విషయత్వ జ్ఞాపనార్థతయా సప్రయోజనశ్చ అమృతాక్షరమితి సవి శేషణనిర్దేశోపి తత్స్వభావ విశేష జ్ఞాపనేన సార్థకః. ఏవం హరశబ్దస్యాత్ర ప్రధాన సహపఠిత పురుషతత్త్వవిషయత్వే అవశ్యంభావిని లక్షణా దేశ్చాసంభవే శ్రుత్యంతర సత్త్వప్రకరణాది విరుద్ధరూఢి పరిత్యాగేనయోగికార్థపరత్వ మైంద్ర్యాదిన్యాయే నాంగీకార్యమితి క్షేత్రజ్ఞేశ్వరయో స్సర్వజ్ఞత్వ , కించిజ్జ్ఞత్వ , నియంతృత్వ, నియామ్యత్వరూపం భేదం ద్వయోరిప్యజత్వంచర్వి(స్వ)శబ్దేనైవ సంవదంతీంశ్రుతిందర్శయతి. జ్ఞాజ్ఞావితి-సుషుప్తిమరణ మూర్ఛాద్య ప్రకాశ దశాసు క్షేత్రజ్ఞస్యాజ్ఞత్వం జాగర స్వప్నయోరపి జ్ఞానంకతిపయవిషయమజ్ఞానం త్వనంతగోచరమీశ్వరాత్పృథక్చ్ఛేతా నామనేకేషాం నిత్యత్వంబహుత్వంజీవేశ్వరయోశ్చేతనాశ్రయత్వ మీశ్వరస్య చాద్వితీయత్వంసకలఫల ప్రదత్వంచనిత్యో నిత్యానా మితిశ్రుత్యాసిద్ధం స్వశబ్దాదేవ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా - పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృ
తత్వమేతి. తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - అజామేకాం లోహి
త శుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీగ్ం సరూపాం, అజో హ్యేకో జుషమాణో నుశేతే
జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః - గౌరనాద్యంతవతీ సా జనిత్రీ భూతభావినీ - సమానే
వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య
మహిమానమితి వీతశోక,, ఇత్యాద్యాః. అత్రాపి ,,అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి
రష్టధా | అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్ | జీవభూతాం. సర్వభూతా
ని కౌంతేయ ప్రకృతిం యాంతి మామికామ్ | కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహమ్ |
ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విసృజామి పునః పునః | భూతగ్రామమిమం కృత్స్నమవశం ప్ర
కృతేర్వశాత్ | మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరమ్ | హేతునానేన కౌంతే
య జగద్విపరివర్తతే | ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి | మమ యోనిర్మహద్బ్ర
హ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ | సంభవస్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారతేతి,, జగ
ద్యోనిభూతం మహద్బ్రహ్మ మదీయం ప్రకృత్యాఖ్యం భూతసూక్ష్మమచిద్వస్తు యత్తస్మిన్

భావస్య వేద్యత్వవాదినీం భేదజ్ఞానపూర్వకపరమాత్మప్రీతివిషయత్వేన మోక్షం చ ప్రతిపాదయంతీం
శ్రుతిమాహ. పృథగితి - జీవేశ్వరయోరేకశరీరానుప్రవిష్టయోరేవ కర్మఫలభోక్తృత్వాభో
క్తృత్వరూపవైధర్మ్యపరం వాక్యమాహ - తయోరన్య ఇతి. తయోరన్యః తయోరేక ఇ
త్యర్థః. స్వాద్వత్తీతి పుణ్యఫలోదాహరణముపలక్షణార్థం - అభిచాకశీతి. అభితోఽధికం ప్రకాశతే - తా
దృశ జీవనియంతృత్వ లక్షణోఽతిశయ ఏవ తదానీమపి సిధ్యతి. నతు జ్ఞానసంకోచాదిత్యుక్తం భవతి. సత్త్వ
రజస్తమోమయ్యాః ప్రకృతేః పురుషస్య చ అజత్వం, ప్రకృతేః పురుషకర్మానురూపపరిణామవిశేషభా
క్త్వం, నాధ్యాసప్రసంగరాహిత్యం, బద్ధముక్తవ్యవస్థాం ముక్తదశాయామపి ప్రకృతేర్విశ్లేషమాత్రం
చ జ్ఞాపయతి. అజామితి - ఉక్తశ్రుత్యుపబృంహణాయాం స్మృతావేవ ప్రతిపాదితం నిత్యం ప్రకృతిపురుషేశ్వ
రభేదం దర్శయతి - అత్రాప్యహంకార ఇతీతి. మే ప్రకృతిరితి వ్యధికరణనిర్దేశాదీశ్వరాత్ప్రకృతిపురు
షయోర్భేదస్సిద్ధః - ఇతస్త్వన్యామిత్యనేన ప్రధానాత్పురుషస్య భేదః - సృష్టిప్రలయయోరధ్యాస
తన్నివృత్తిరూపత్వవ్యుదాసాయ పరమాత్మశరీరభూతప్రకృత్యవిభాగవిభాగరూపత్వమాహ - సర్వభూ
తానీతి - అత్రాపి మామికామిత్యాదిభిర్భేదస్స్ఫుటః - ప్రధానపురుషయోశ్చరాచరాద్యవస్థాపత్తేః - పరమాత్మ
భ్రమమూలత్వవ్యుదాసాయ తదధిష్ఠానమూలతామాహ. మయేతి. జీవానామధ్యాసాధీనసిద్ధిత్వవ్యు
దాసాయ ప్రకృతిపురుషయోరవిశేషేణానాదిత్వం దర్శయతి - ప్రకృతిం పురుషం చేతి. ప్రకృతేరవ
సాక్షాత్పరిణామాశ్రయత్వం సృష్ట్యుపయుక్తప్రకృతిపురుషసంసర్గవిశేషస్య పరమాత్మసంకల్పాధీ
నత్వం - తత ఏవ జగత్సృష్టిమేవం ప్రకారేణ త్రయాణాం మిథో భేదం చోదాహరతి. మమ యోనిరితి -
జగదుపాదానతయా యోనిత్వం జగత్స్రష్టురధిష్ఠాతృతయా సంబంధస్తదాహ - జగద్యోనీతి - ముఖ్యబ్ర
హ్మణో మమేతి వ్యధికరణనిర్దేశాద్యోనిత్వస్యాసంభవాత్ [illegible] ప్రకృత్యాఖ్యమితి -

శ్లో॥ ప్రకృతౌ చేతనాఖ్యం గర్భం సంయోజయామి. తతో మత్సంకల్పకృతాచ్చిదచిత్సంసర్గాదేవ దేవాది స్థావరాంతానా మచిన్మిశ్రాణాం సర్వభూతానాం సంభవో భవతీత్యర్థః. శ్రుతావపి భూతసూక్ష్మం బ్రహ్మేతి నిర్దిష్టం. ''తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూప మన్నంచ జాయతే,, ఇతి. ఏవం భోక్తృ భోగ్యరూపే ణావస్థితయోః సర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోః పరమపురుష శరీరతయా తన్నియామ్యత్వేన తదపృథక్ స్థితిం పరమపురుషస్య చాత్మత్వమాహ కార్త్స్న్యేన శ్రుతిః - ''యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్- పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మంతరో యమయతి,, ఇత్యారభ్య ''య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమాత్మా న వేద. యస్యాత్మా శరీరం. య ఆత్మానమంతరో యమయతి. స త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః,, ఇతి. తథా ''యః పృథివీ మంతరే సంచరన్. యస్య పృథివీ శరీరం. యం పృథివీ న వేద,, ఇత్యారభ్య ''యో అక్షరమంతరే సంచరన్. యస్యాక్షరం శరీరం. యమక్షరం న వేద. యో మృత్యుమంతరే సంచరన్. యస్య మృత్యు శ్శరీరం. యం మృత్యుర్న వేద. ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః,, అత్ర మృత్యుశబ్దేన తమశ్శబ్ద వాచ్యం సూక్ష్మావస్థ మచిద్వస్త్వభిధీయతే - అస్యామేవోపనిషది ''అవ్యక్త మక్షరే లీయతే. అక్షరం తమసి లీయతే,, ఇతి వచనాత్. ''అంతః ప్రవిష్ట శ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా'' ఇతి చ. ఏవం సర్వావస్థావస్థిత

చిన్మిశ్ర భూతోత్పత్తి హేతుతయా ప్రకృత్యాధేయతయా చ సిద్ధం గర్భశబ్దార్థమాహ. చేతనాఖ్యమితి - దధామీత్యాధానం ఏవ క్షిప్తమిత్యాహ - సంయోజయామీతి. విస్తరోఽస్యస్థానే భవిష్యతి. ఏవం బహుషు ప్రదేశేషు ప్రకృతిపురుష జగత్సృష్ట్యాది ప్రతిపాదన దశాయాం జీవాధ్యాస జగన్మిథ్యాత్వాది సూచకం సకించిదప్యశ్రుత ఇత్యభిప్రాయః - ఏవం చిదచిదీశ్వరాణాం స్వరూపభేదః కాణాద ప్రభృతిభిరభ్యుపగత ఇతి తతో విశేషం ఘటక శ్రుతి సిద్ధం శరీరాత్మభావం సామానాధికరణ్య ముఖ్యత్వ సిద్ధ్యర్థమాహ- ఏవమితి. భోక్త్రితి ఏకీభావావస్థాయామపి శరీరత్వం ''యస్యతమశ్శరీరం. యస్యమృత్యుశ్శరీర,, మిత్యాదిభిస్సిద్ధమితి జ్ఞాపనాయ సర్వావస్థావస్థితయోరిత్యుక్తం - ప్రత్యక్షాద్యప్రాప్తస్య జగద్బ్రహ్మణోశ్శరీరాత్మభావస్య తత్త్వోపదేశతత్పరానేక శ్రుతిసిద్ధత్వాన్న తత్పరిత్యాగశ్శక్యః - తదనుగుణతయా చ శరీరలక్షణ మనుసంధేయమితి భావః - అంతర్యామి బ్రాహ్మణే సర్వావస్థప్రకృతి పురుషయోరవిశేషేణ పరమాత్మశరీరత్వం దర్శయతి - యః పృథివ్యామితి - ఇమమేవార్థ మీషదావాపోద్వాపభేదేన ప్రతిపాదయంత్యా సుబాలోపనిషదాంతర్యామి బ్రాహ్మణోక్త మపహత పాప్మత్వాది గుణయోగ మద్వితీయత్వం నారాయణత్వంచ విశదయతి. యః పృథివ్యామితి- అత్ర మృత్యుశబ్దస్య స్థానప్రమాణేన అతిసూక్ష్మదశాపన్నమూలప్రకృతి విషయత్వమాహ - అత్రేతి - అత్రాక్షర పర్యాయాదనంతరే పర్యాయ ఇత్యర్థః - తేజః ప్రతిద్వంద్వతమో వ్యవసాయ సూక్ష్మావస్థ మచిద్వస్త్విత్యుక్తం - అస్యామేవేత్యనేన శీఘ్రప్రత్యభిజ్ఞానం సూచితం - ఆత్మలక్షణ పూర్వక మాత్మత్వం దర్శయత్తైత్తిరీయక వాక్యమాహ- అంతః ప్రవిష్ట ఇతి - స్వపరభోగ్యావర్జనాభ్యా మంతః ప్రవేశ నియమనాభ్యాం శరీరత్వ సిద్ధిః - ఉక్తభేద శ్రుతి ఘటక శ్రుత్యనుసారేణ సామానాధికరణ్య శ్రుతీనామర్థం ముఖ్యమేవాహ - ఏవం సర్వావస్థేతి - అత్రోభయావస్థ

శ్రీ॥గీ॥భా॥ చిదచిద్వస్తు శరీరతయాతత్ప్రకారః పరమపురుష ఏవ కార్యావస్థ కారణావస్థ జగద్రూపే ణావస్థిత ఇతీమమర్థం జ్ఞాపయితుం కాశ్చన శ్రుతయః కార్యావస్థం కారణావస్థంచ జగత్స ఏవేత్యాహుః- ‘‘సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయం, తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి. తత్తేజోఽసృజత,, త్యారభ్య ‘‘సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వంతత్సత్యగ్ం సఆత్మా. తత్త్వమసిశ్వేతకేతో,, ఇతి-తథా ‘‘సోఽకామయత- బహుస్యాంప్రజాయేయేతి- సతపోఽతప్యత. సతపస్తప్త్వా-ఇదగ్ం సర్వమసృజత,, త్యారభ్య ‘‘ సత్యంచానృతంచ సత్యమభవ,, దితి అత్రాపి శ్రుత్యంతర సిద్ధ శ్చిదచితోః పరమపురుషస్యచ స్వరూపవివేకః స్మారితః- ‘‘హంతాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి. తత్సృష్ట్వా. తదేవానుప్రావిశత్-తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవత్- విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ- సత్యంచానృతంచసత్యమభవ,, దితి చ ‘‘అనేనజీవాత్మనానుప్రవిశ్య,,ఇతిజీవస్యబ్రహ్మాత్మకత్వం ‘‘తదనుప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవత్- విజ్ఞానంచావిజ్ఞానం,, చేత్యనేనైకార్థ్యా దాత్మశరీర భావ నిబంధనమితి విజ్ఞాయతే. ఏవంభూతమేవ నామరూప వ్యాకరణం- తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే త్యత్రాప్యుక్తం- అతఃకార్యావస్థః

పరమపురుషప్రకార ద్రవ్యైక్యం సమానాధికరణ్యశ్రుతీనాంవివక్షితమిత్యర్థః-ఇమ. మర్థం జ్ఞాపయితుమిత్యనేన శ్రుత్యంతర స్వప్రకరణ స్వవచన ప్రత్యక్షాది విరుద్ధం జ్ఞాపయితుమిత్యర్థః. ఛాందోగ్య వదేవ సామానాధికరణ్యం తస్యచేతనాం శేషానుప్రవేశ పూర్వకత్వం తైత్తిరీయకే దర్శయతి - తథేతి - సతపోఽత ప్యత ఆలోచన మకరోదిత్యర్థః - తపఃసాధ్యత్వే బ్రహ్మణి ప్రకరణే యస్యజ్ఞానమయం తపఇతి వ్యాకర ణాన్నకేవలం ప్రకరణాంతర గతైఘటక వాక్యైకదాపేవ శ్రుత్యవిరోధః. అపితు స్వప్రకరణ స్థై రపీత్యాహ - అత్రాపీతి - సమానాధికరణ నిర్దేశవతోః ఛాందోగ్య తైత్తిరీయకప్రకరణయో రిత్యర్థః - జీవేనాత్మనా . జీవేనమయేత్యర్థః - ‘‘సింహ్మేనభూతాత్వా బహవో మయాత్తా ’’ ఇతివత్ - తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవేశ్యేత్యచిదను ప్రవేశోఽప్యుక్తః - జీవేతు సామానాధికరణ్యమాత్రం తదను ప్రవేశ కృతమితి తైత్తిరీయకే వ్యక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ . తత్సృష్ట్వేతి - ఏవంజీవ శరీరక పర మాత్మానుప్రవేశా న్నామరూప వ్యాకరణం నామ్నాంచ పరమ పురుషపర్యంతత్వం తతఏవ సామానాధికరణ్యముఖ్యత్వంచ సిద్ధం - ఏతదైకరస్యా త్సర్వశాఖా ప్రత్యయన్యాయేన చిదచిదను ప్రవేశోక్తిరహిత ప్రకరణాంత రేష్వపి నామరూప వ్యాకరణ వచన మేవంప్రకార ప్రవేశాభిప్రాయపూర్వక మేవేత్యాహ - ఏవంభూత మేవేతి - ఇతఆరభ్య ప్రాగుక్తచోద్యానాం క్రమేణ పరిహారః- తథాహి కారణ విజ్ఞానేన కార్యస్యజ్ఞాతత్వం నామ కార్యశబ్దనిర్దిష్టస్య ద్రవ్యస్యకారణ విజ్ఞానేన విషయీ కృతత్వం-పూర్వమాసీనం దేవ దత్తం దృష్ట్వా తమేవగచ్ఛంత మప్యవలోక్యాసౌ పూర్వమేవ దృష్టఇతిహివదతి - అతఃకార్యావస్థాయాః పూర్వ మజ్ఞాతత్వేపి నాస్యవ్యవహారస్యా ముఖ్యత్వ మిత్యభిప్రాయేణాహ. అతఃకార్యావస్థ ఇతి- పరపక్షేప్యే తదనుపపన్న తరమితిచాభిప్రేతం. తథాహి, ఏక నిర్విశేష విజ్ఞానేన సర్వస్య జ్ఞాతత్వ మిత్యత్ర జ్ఞాతవ్య

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కారణావస్థశ్చ స్థూలసూక్ష్మ చిదచిద్వస్తుశరీరః పరమపురుష ఏవేతి కారణాత్ కార్యస్యా
నన్యత్వేన కారణవిజ్ఞానేన కార్యస్య జ్ఞాతతయైక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానంచ సమీహిత ముపప
న్నతరం. "హంతాహ మిమాస్తిస్రో దేవతా అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యా
కర వాణి,, ఇతి తిస్రోదేవతా ఇతి సర్వ మచిద్వస్తు నిర్దిశ్య తత్ర స్వాత్మక జీవాను ప్రవే
శేన నామరూప వ్యాకరణ వచనాత్ సర్వేవాచకాశ్శబ్దాః అచిజ్జీవవిశిష్ట పరమాత్మన ఏ
వ వాచకాఇతి కారణావస్థ పరమాత్మవాచినా శబ్దేన కార్యవాచిన శ్శబ్దస్య సామానాధిక
రణ్యం ముఖ్యం వృత్తం. అతస్స్థూలసూక్ష్మ చిదచిత్ప్రకారం బ్రహ్మైవకార్యం కారణంచే
తి బ్రహ్మోపాదానం జగత్ సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు శరీరం బ్రహ్మైవ కారణమితి జగతో బ్ర
హ్మోపాదానత్వేపి సంఘాత స్యోపాదానత్వేన చిదచితో బ్రహ్మణశ్చ స్వభావా సంక
రో ప్యుపపన్నతరః. యథాశుక్ల కృష్ణ రక్త తంతు సంఘాతో పాదానత్వేపి చిత్రపటస్య త
త్తత్తంతు ప్రదేశ ఏవశౌక్ల్యాది సంబంధఇతి కార్యావస్థాయామపి సర్వత్ర వర్ణాసంకరః. త
థాచిదచిదీశ్వరస ఘాతోపాదానత్వేపి జగతః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వభోగ్యత్వనియం
తృత్వాద్యసంకరః. తంతూనాంపృథక్స్థితియోగ్యానామేవపురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం

సర్వశబ్దార్థాత్ సర్వమిథ్యార్థైక్య ప్రసంగా దభిశ్చ సర్వస్య జ్ఞాతత్వ మిత్యతిస్ఫుటతే - సర్వస్యమి
థ్యాత్వేన జ్ఞాతత్వమితి యోజనాయా మధ్యాహారాది దోషః - అవిద్యావిశిష్ట బ్రహ్మవిజ్ఞానేన తత్కా
ర్యంప్రపంచవిజ్ఞానమితి వివక్షాయా మదూరవిప్రకర్షేణ స్మృష్టిఏవా నుప్రవశః - సర్వప్రమాణ సంతుష్ట
భ స్త్వధికః - ఏవమేవ పక్షాంతరయోరపి సూక్ష్మచిచ్ఛక్తి వైశిష్ట్యస్య దుష్పరిహరత్వా ద్విశిష్టైక్యవిజ్ఞా
నే తత్కార్య విజ్ఞానమిత్యేవ నిర్వాహ్యం. తథాచ నిష్ప్రకార నిర్దోష శ్రుత్యవిరోధా స్మత్పక్షఏవో పప
న్నతరఇతి - పరపక్షే సామానాధి కరణ్యస్య లాక్షణికత్వం తైరేవా భ్యుపగతమితి నకించి త్తత్ర వక్తవ్య
మితి కృత్వా స్వపక్షే ముఖ్యత్వ ముప పాదయతి. అహమిమా ఇతి - ప్రకరణాం తరా ధీతానామపి తత్త్వా
నాం సంకుచితాభిధాన ప్రకరణేపి శాఖాంతరసమేన సమాహార మభిప్రేత్యాహ. తిస్రో దేవతాఇతి - స
ర్వ మచిద్వస్తు నిర్దిశ్యేతి. జగద్బ్రహ్మణో స్స్వరూపతో త్యంత భేదేపి విశిష్టవేషేణ కార్యకారణయో రే
కద్రవ్యత్వ సిద్ధేర్జగతో బ్రహ్మోపాదానత్వం యుజ్యత ఇత్యాహ. అతస్సూక్ష్మేతి. సామానాధి కరణ్య
స్యాపదేశస్య ముఖ్యత్వా దిత్యర్థః. సత్కార్య వాదాదిరోధశ్చ సిద్ధఇత్యభిప్రాయః [illegible] పాదానావస్థాయా
[illegible] ప్రసక్తం స్వభావ సంకరం పరిహరతి. సూక్ష్మేతి - బాలస్య యువత్వావస్థాయాం బాలశరీరస్య
[illegible] సంకరో నాస్తి- తద్వదత్రాపీత్యభిప్రాయేణ సం ఘాత స్యోపా దాన
త్వేప్యసక్తమ్ . ఏకకారణారంభా త్కార్యదశాయాంప్రసక్తం సంకరం నిరస్యతి. యథాశుక్లేతి. నను శుక్ల
కృష్ణరక్త తంతూపాదానస్య పటస్య నకేన చిత్కృష్ణేన రక్తేన [illegible] విశేషణ విశేషతస్సామానా
ధికరణ్యం దృశ్యతే - [illegible] అత్రాపి ప్రకృతి పురుష [illegible] రూప సం
ఘాతో పరక్తస్య జగత [illegible] విశేషతస్సామానాధికరణ్యం [illegible] . తంతూనామితి. అను
మభిప్రాయః . నసర్వ ప్రకారం సాధర్మ్య మభిప్రేత్య తంతుషు [illegible] . అపితు స్వరూప తోత్యంత

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కారణత్వం కార్యత్వంచ- ఇహతు చిదచితోః సర్వావస్థయోః పరమపురుష శరీరత్వేనతత్ప్ర కారతయై(వ)కపదార్థత్వాత్. తత్ప్రకారః పరమ పురుష ఏవ కారణం కార్యంచ స ఏవ సర్వదా సర్వ శబ్ద వాచ్య ఇతి విశేషః - స్వభావ భేద స్తదసంకరశ్చ తత్ర చాత్ర చ తుల్యః ఏవంచసతి పరస్య బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేపి స్వరూపాన్యథాభావాభావా దవికృతత్వము పపన్నతరం - స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగ విభక్తస్య చిదచిద్వస్తున ఆత్మతయా వస్థా నాత్కార్యత్వ మప్యుపపన్నం - అవస్థాంతరాపత్తిరేవహి కార్యతా- నిర్గుణవాదశ్చ పరస్య బ్రహ్మణో హేయగుణా సంబంధా దుపపద్యతే - "అపహత పాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాస" ఇతి హేయగుణాన్ ప్రతిషిధ్య "సత్యకామ స్సత్యసంకల్ప" ఇతికల్యాణగుణగణా న్విదధతీయం శ్రుతిరేవా న్యత్ర సామాన్యేనావగతం గుణనిషేధం హేయగుణ విషయం వ్యవస్థాపయతి - జ్ఞాన స్వరూపం బ్రహ్మేతి వాదశ్చ సర్వజ్ఞస్య సర్వ శక్తే ర్నిఖిలహేయ ప్రత్యనీకకల్యాణ గుణాకరస్య బ్రహ్మణ స్స్వరూపం జ్ఞానైకనిరూపణీయం స్వప్రకాశతయా జ్ఞానస్వరూపంచే త్యభ్యుపగమా దుపపన్నతరః.

భిన్నానాం సంభూయకార్య దశాయామపి స్వభావాసంకరమాత్ర మభిప్రేత్య సామానాధికరణ్యంతు యత్రేశ బ్దానామేక విశేష్య పర్యవసాన హేతుభూత ప్రకార ప[రా] భావోస్తి. తత్ర స్యా న్నాన్యత్రేతి విశేషః. కస్తర్హి విశేష ఇత్యత్రోపజీవ్యాంశ మాహ - స్వభావేతి - ఉపాదానత్వేన కార్యత్వాదాని నిర్వికార శ్రు త్యవిరోధమాహ . ఏవంచసతీతి. ఏవం విశిష్ట స్యోపాదానత్వాత్ [illegible] సంకీర్ణ స్వభావత్వాచ్చేత్య ర్థః. నిర్వికార శ్రుతిస్తు స్వరూపవిషయా ఉపాదానత్వ కార్యత్వ శ్రుతిర్విశిష్ట విషయేతి నానయోః పర స్పరవిరోధః - స్వరూప పరిణామ [illegible] నిర్వికార శ్రుతే [illegible] విషయస్స్యా [illegible]. [illegible] స్వ రూపైక దేశేపి వికారం బ్రూమ ఇత్యభిప్రాయేణోపపన్న తరమిత్యుక్తం - అవికృతస్య [illegible] మాహ - స్థూలావస్థస్యేతి - ఆత్మతయా వస్థానాదితి. త[దా]త[న] [illegible] హి కార్యత్వం. కార్యశబ్దోఽత్ర నామరూప వ్యాకరణస్య అంతర్యామి పర్యంతత్వ [illegible] చనస్య ముఖ్యత్వ మితి భావః - తథాపి [illegible] విశేషణ [illegible] హరతి - అవస్థేతి . విశేషణానా మవస్థాంతరా [illegible] రాపత్తి ర్విశేష్యేప్యస్తీతి భావః. ఉ[illegible] మేన సగుణ శ్రుత్యవిరోధా [illegible] నాం విషయం వ్యవస్థాపయతి - నిర్గుణ [illegible] - ఏవం వ్యవస్థాపితం [illegible] శ్రుతిరేవ దర్శ[illegible] . అపహతేతి. అవధారణేన న్యాయ [illegible] సూచితా . [illegible] షేధం పరిహరతి. జ్ఞానస్వరూపమితి- సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తే రిత్యాదికం శ్రుత్యంతర [illegible] జ్ఞా నైక నిరూపణీయమితి. స్వరూప [illegible] ధర్మ [illegible] ధర్మ [illegible] వః - సూత్రితంచ "తద్గుణ సారత్వా త్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ - యావదాత్మ భావిత్వాచ్చ నదోషస్తద్ద ర్శనాత్" ఇతి - అనుక్త సముచ్చయార్థేన [illegible] స్వప్ర కాశతయా జ్ఞానస్వరూపంచేతి- ధర్మభూత జ్ఞానవ జ్జ్ఞానశబ్ద ప్రవృత్తి నిమిత్త యోగోప్యస్తీ భావః -

శ్రీ॥ శ్లో॥ యత్తజ్జ్ఞానం మతం మమ ॥ ౨ ॥

॥భా॥ "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ. విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయా" దిత్యాదికా జ్ఞాతృత్వమావేదయంతి. "సత్యం జ్ఞాన"మిత్యాదికాశ్చ జ్ఞానైక నిరూపణీయతయా స్వప్రకాశతయా చ జ్ఞానస్వరూపతాం "సోకామయత. బహుస్యాం. ప్రజాయేయ బహుస్యాం - తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత - అస్మిన్ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితం భవతి - సర్వం తం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనస్సర్వం వేద తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద" ఇతి. బ్రహ్మైవ స్వసంకల్పాద్విచిత్ర స్థిరత్రసరూపతయా నానాప్రకారమవస్థితమితి తత్ప్రత్యనీకా బ్రహ్మాత్మక వస్తునానాత్వ మతత్త్వమితి ప్రతిషిధ్యతే. "మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి. నేహ నానాస్తి కించన - యత్రహి ద్వైతమివ భవతి. తదితర ఇతరం పశ్యతి - యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యే" దిత్యాదినా నపునః - "బహు స్యాం ప్రజాయేయే" త్యాది శ్రుతిసిద్ధం స్వసంకల్పకృతం బ్రహ్మణో నానానామరూప భాక్త్వేన నానాప్రకారత్వమపి నిషిధ్యతే - "యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూ" దితి నిషేధ వాక్యారంభేచ తత్స్థాపితం "స ర్వంతం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనస్సర్వం వేద తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇత్యాదినా. ఏవం చిదచిదీశ్వరాణాం స్వరూపభేదం స్వభావభేదం చ వదంతీనాం కార్యకారణభావం కార్యకారణయోరనన్యత్వం వదంతీనాం చ సర్వాసాం శ్రుతీనామవిరోధ శ్రుతిభిరేవ జ్ఞాయత ఇతి బ్రహ్మాజ్ఞానవాదస్యాపి హి భేదాభేదవాదస్యాన్యస్యాప్యపన్యాయమూలస్య సకల శ్రుతి విరుద్ధస్య నకథంచిదప్యవకాశో దృశ్యత ఇత్యలమతి విస్తరేణ ॥ ౨ ॥

నిర్విశేషవాదినో జ్ఞాతృత్వం పరిత్యజంతి. వైశేషికాదయస్తు జ్ఞానత్వం. ఉభయేషామపి శ్రుతివిరోధమభిప్రేత్య స్వపక్షే తదానుగుణ్యమాహ. యస్సర్వజ్ఞ ఇతి. భేదనిషేధక వాక్యానాం ఘటకవిధాయక వాక్యావిరుద్ధ విషయమాహ - సోకామయతేతి - బ్రహ్మగుణ విభూతి రూపభేదస్య విహితత్వాన్నిషేద్ధుమశక్యత ఇతి భావః - పరాభిమతం శ్రుతి విరోధమేవ ప్రతిక్షిపతి - నపునరితి - యత్రత్వస్యేత్యాదేరబ్రహ్మాత్మక నానాత్వనిషేధే తాత్పర్యం శ్రుత్యైవ వ్యక్తమిత్యాహ - నిషేధవాక్యారంభ ఇతి. అన్యథోపక్రమ విరోధ ఇతి భావః - తత్స్థాపితమితి బహుస్యామిత్యాది శ్రుత్యంతర సిద్ధం వక్ష్యమాణ నిషేధానాక్రాందితత్వేనాసం జాతవిరోధ దశాయాం స్థాపితమిత్యర్థః. అథ స్వపక్షే సర్వప్రకారావిరోధం పరపక్షేషు సర్వప్రకార విరోధం శ్రుతహానా శ్రుతకల్పనాది రూపం సంగ్రహేణ వదన్నుపసంహరతి - ఏవమితి. శ్రుతిభిరేవేతి న్యాయమేవ నాత్యంతాపేక్షా స్ఫుటతరత్వాదస్యార్థ స్యేతి భావః. అన్యస్యాపీతి యావవప్రకాశ నైయ్యాయికాద్యభిమత యోజనా సంగ్రహః. అపన్యాయ మూలస్య సకల శ్రుతి విరుద్ధస్యేత్యుభయం బ్రహ్మాజ్ఞానవాదిషు సర్వేషు నేతవ్యమ్. (❉)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తత్క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్ । స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు ॥ ౩ ॥ ఋషిభిర్బహుధా గీతం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తత్క్షేత్రం యచ్చ యద్ద్రవ్యం యాదృక్చ యేషామాశ్రయభూతం. యద్వికారి యే చాస్య వికారాః. యతశ్చ యతో హేతోరిదముత్పన్నం. యస్మై ప్రయోజనాయోత్పన్నమిత్యర్థః. యత్ యత్స్వరూపం చేదం. స చ యః స చ క్షేత్రజ్ఞో యః యత్స్వరూపో యత్ప్రభావశ్చ - యే చాస్య ప్రభావాః - తత్సర్వం సమాసేన సంక్షేపేణ మత్తః శృణు ॥౩॥ తదిదం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యమృషిభిః పరాశరాదిభిర్బహుధా బహుప్రకారం గీతం. "అహం త్వం చ తథాన్యే చ భూతైరుహ్యామ పార్థివ । గుణప్రవాహపతితో భూతవర్గోఽపి యాత్యయమ్ ॥ కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే । అవిద్యాసంచితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జంతుషు ॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరః శాంతో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః," తథా "పిండః పృథగ్యతః పుంసః శిరఃపాణ్యాదిలక్షణః । తతోఽహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్ కరోమ్యహమ్," తథా చ "కిం త్వమేతచ్ఛిరః కిం ను ఉరస్తవ తథోదరమ్ । కిము పాదాదికం త్వం వై తవైతత్కిం మహీపతే॥ సమస్తావయవే

శ్రుణ్వానివా జ్ఞానస్య పునశ్శ్రోతవ్యత్వావధానార్థముచ్యతే - తత్క్షేత్రమితి - మహాభూతానీత్యుపక్రమ్య సంఘాత ఇత్యంత వక్ష్యమాణపరామర్శార్థాత్త్వంతో యచ్ఛబ్దో జడద్రవ్య తత్సంఘాత విషయావిత్యపునరుక్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ - యద్ద్రవ్యమితి. వక్ష్యమాణేంద్రియాద్యాశ్రయత్వానుసారేణ యాదృక్చబ్దార్థమాహ - యేషామాశ్రయభూతమితి. యే వికారా అస్య కార్యతయా సంతి తద్ద్వికారి - తత్ర యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టైకాస్పదమితి ప్రకాశనాయ యే చాస్య వికారా ఇత్యుక్తం. యత ఇతి నోపాదానాదిపరం. ప్రథమం తదుక్తేరిత్యభిప్రాయేణాహ - యతో హేతోరితి - చేతనాధృతిరితి వక్ష్యమాణం హేతువిశేషమాహ - యస్మై ప్రయోజనాయేతి. క్షేత్రకర్తురీశ్వరస్య ధీస్థతయా ప్రయోజనమపి హేతుః ప్రయుజ్యతే చ. అధ్యాసేన వసతీతి - యత్స్వరూపమితి సంఘాతపరం సన్నివేశవిశేషో హి శరీరత్వాద - అతః ప్రథమ యచ్ఛబ్దో జడాజడ ద్రవ్యవిశేష నిర్ధారణార్థః. ద్వితీయస్తు జడత్వ నిశ్చయే జడద్రవ్యస్యానేక ద్రవ్యతమాత్మకత్వ సంఘాతాత్మకత్వ నిశ్చయార్థ ఇతి భావః - మామితి పరమాత్మనోఽపి ప్రసంగాత్తత్పరామర్శభ్రమవ్యుదాసాయాహ. స చ క్షేత్రజ్ఞ ఇతి - యో యత్ప్రభావ ఇత్యుభాభ్యాం స్వరూపప్రకారయోర్నిర్దేశః. ప్రభావా ఆశ్చర్యభూతాః ప్రకృష్టాస్స్వభావవిశేషాః (*) స్వోపదిశ్యమానస్యార్థస్యేతిహాసపురాణమీమాంసానుగృహీతానేక శ్రుతిసిద్ధత్వమాహ - ఋషిభిరితి శ్లోకేన - విశదోపబ్రాహ్మణ వాక్యానుసారేణ అవిశద వేదవాక్యార్థ నిశ్చయాయ ప్రథమమృషిభిర్గీతత్వోక్తిః, రాజస తామసోపబ్రాహ్మణవ్యవచ్ఛేదాయ ఋషిశబ్దోక్తాన్విశినష్టి - పరాశరాదిభిరితి - బహుప్రకారమితి - అర్థస్యైకత్వేఽపి వచనవ్యక్త్యా రథచక్రనద్యాదికల్పనా ప్రకారభేదః - యద్వా, సంక్షేప విస్తరాది రూపేణేత్యర్థః - అవివిక్త దేహాత్మస్వరూపస్య రాజ్ఞో వాహ్యవాహకత్వోక్తి ప్రతిక్షేపార్థం వాక్యమహం త్వం చేతి - అధ్యాత్మగంధి వాక్యశ్రవణమూలస్య కస్త్వమితి ప్రశ్నస్యోత్తరం పిండ ఇతి - శిరఃపాణ్యాదిలక్షణ ఇత్యనేన కృత్స్నైకదేశ చేతనత్వ వికల్పో ద్యోతితః - ప్రతిపాదితార్థస్య శ్రోతర్యపి స్వప్రత్యయేన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఛందోభి ర్వివిధైః పృథక్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ భ్యస్త్వం పృథగ్భూప వ్యవస్థితః । కోహమిత్యేవ నిపుణో భూత్వా చింతయ పార్థివే,, తి- ఏవంవివిక్తయో ర్ద్వయోర్వాసుదేవాత్మకత్వంచాహుః- ‘‘ఇంద్రియాణిమనోబుద్ధి స్సత్త్వం తేజో బలం ధృతిః । వాసుదేవాత్మకా న్యాహుః క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞమేవచే,, తి-ఛందోభిర్వివిధైః పృథక్- పృథగ్విధై శ్ఛందోభి శ్చ ఋగ్యజుస్సామా థర్వభిర్దేహాత్మనోః స్వరూపం పృథగ్గీతం. ‘‘తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః. ఆకాశాద్వాయుః. వాయోరగ్నిః. అగ్నే రాపః. అద్భ్యః పృథివీ- పృథివ్యా ఓషధయః- ఓషధీభ్యోన్నం- అన్నాత్పురుషః- సవా ఏష

పృథక్కరణాభావం వాక్యం కింత్వమితి. ఏవమిదం శరీరమితి శ్లోకేనోక్తస్య సంవాదక ముదాహృతం. నను ‘‘ద్వా సుపర్ణా,, ఇతి మంత్రే ‘‘తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీ,, తి కర్మఫలభోక్తా జీవ ఉచ్యతే. ‘‘అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీ తీ,, తి- పరమాత్మేతి శారీరకే ‘‘గుహాం ప్రవిష్టా వాత్మానౌ హి తద్దర్శనా’’ త్సూత్త్యాదనాభ్యాంచే,, త్యాదిషు ప్రపంచితం. బ్రాహ్మణంతు ‘‘తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తీ,, తి- సత్త్వమితి జంతువాచినా సత్త్వశబ్దేన జీవమభిధాయ ‘‘అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- అనశ్నన్నన్యో అభిపశ్యతీ,, తి క్షేత్రజ్ఞః తావేతౌ సత్త్వక్షేత్రజ్ఞౌ తదేతత్సత్త్వం యేన స్వప్నం పశ్యతి- అథ యోయం శారీర ఉపద్రష్టా స క్షేత్రజ్ఞ ఇతి క్షేత్రజ్ఞశబ్దేన పరమాత్మాన మేవాభిధత్తే- తావేవాత్ర క్షేత్రజ్ఞోపద్రష్టృశబ్దా ప్రత్యభిజ్ఞాయేతే- తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి- ఉపద్రష్టానుమంతేతి చ. సు యశ్చ యో హ్యాత్మవశః కారయితా తం క్షేత్రజ్ఞం ప్రచక్షతే । యః కరోతి తు కర్మాణి స పరమాత్మోచ్యతే - బుద్ధ్యేతి క్షేత్రజ్ఞశబ్దేన పరమాత్మానమాహ - అతః కథమత్ర క్షేత్రజ్ఞో జీవ ఇత్యుచ్యత ఇతి శంకామర్థాత్పరిహరన్ ‘‘క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి’’ త్యస్య సంవాదకం తస్యసోక్తార్థానుగుణ్యం సూచయన్నవతారయతి. ఏవం వివిక్తయోరితి - తథాచ క్షేత్రజ్ఞశబ్దస్య జీవేపి ప్రయోగదర్శనాత్ క్షేత్రజ్ఞో జీవ ఇత్యుపపద్యతే - ప్రత్యేకం సముదాయేనవా మమేదం శిరః మమేమౌ పాణీ మమేదం శరీరమితి క్షేత్రవేదితృత్వాజ్జీవస్య క్షేత్రజ్ఞత్వం. పరమాత్మనస్తు ఇదం శరీర మేతత్కర్మారంభాయ తత్కర్మఫల భోగాయేత్యాదిక్షేత్ర యాథాత్మ్య వేదితృత్వేన - ఏతచ్చ ఏతదవయవశ స్సంఘాతరూపేణచ ‘‘ఇద మహం వేద్మి,, తి- ‘‘యో వేత్తి,, తి భాష్యే ‘‘యో హ్యాత్మవశః కారయతే,, తి మనువచనేనచ జ్ఞాపితం. ఏవముపద్రష్టృత్వమపి జీవస్య స్వశరీరమాత్రం ప్రతి - పరమాత్మనస్తు సర్వచేతనాచేతనాన్ ప్రతీత్యుభయో రప్యుపద్రష్టృత్వ మవిరుద్ధమ్ - అతోనకస్యాపి ప్రమాణస్య విరోధ ఇతి భావః - స్వరూప ద్వైవిధ్యస్య ఛందోభిరితి బహువచనేనైవ లాభాద్వివిధశబ్దః ప్రకృత ప్రతిపాద్య ప్రకార వైవిధ్యపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - పృథగ్విధైరితి - పృథగ్భూతాః విధాః ప్రతిపాద్యప్రకారా యేషామితి విగ్రహః - ‘‘ఆమ్నాయశ్ఛందసాం ద్రుమః’’ ఇత్యాది ప్రయోగానుసారేణ ఛందశ్శబ్దో వేదపరః. నతు గాయత్ర్యాది పర ఇత్యభిప్రయన్నాహ. ఋగ్యజురితి. పృథక్శబ్దస్య ఋషిభిరుక్తాత్పృథక్త్వపరత్వ భ్రమవ్యావృత్త్యాయాధ్యాహారానుషంగాభ్యాం యోజయతి- దేహాత్మనో స్స్వరూపం పృథగ్గీతమితి - పరస్పర విలక్షణం గీతమిత్యర్థః - తద్యథా ‘‘రథస్యారేషు నేమి రర్పితా నాభావరా అర్పితాః ఏవ మేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః । ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోఽమృతః, [illegible] త్యాదిషు ... దివ్యో హ్యమూ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ బ్రహ్మసూత్ర పదైశ్చైవ హేతుమద్భి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పురుషోన్నరసమయ,,ఇతి శరీరస్వరూప మభిధాయతస్మాదంతరంప్రాణమయం తస్మాచ్చాంతరం మనోమయమభిధాయ‘‘తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాత్.అన్యోంతర ఆత్మావిజ్ఞానమయ’’ ఇతిక్షేత్రజ్ఞస్వరూపమభిధాయ‘‘తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోఽంతర-ఆత్మాఽనందమయ,, ఇతిక్షేత్రజ్ఞస్యాప్యంతరాత్మతయా ఆనందమయః పరమాత్మాభిహితః- ఏవమృగ్యజుస్సామాథర్వసుచతత్రతత్ర క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః పృథగ్భావస్తయో బ్రహ్మాత్మకత్వంచ బహుధాగీతం- బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ బ్రహ్మప్రతిపాదనసూత్రాఖ్యైః పదైఃశారీరకసూత్రైః. హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః.నిర్ణయాంతైః- ‘‘నవియదశ్రుతే,,రిత్యారభ్యక్షేత్రప్రకారనిర్ణయఉక్తః.‘‘నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్య’’ ఇత్యారభ్య‘‘జ్ఞోఽతఏవ’’ఇత్యాదిభిః క్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యనిర్ణయఉక్తః. ‘‘పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే,,రితి భగవత్ప్రవర్త్యత్వేన భగవదాత్మకత్వముక్తం-

తతః పురుషః సబాహ్యాభ్యంతరో హ్యజః - అప్రాణో హ్యమనాశ్శుభ్రో హ్యక్షరాత్పరతః పరః - సకారణం కరణాధిపాధిపః- భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచమత్వా- జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి’’ త్యాదికమభిప్రేత్యాహ - ఏవం ఋగ్యజుస్సామాథర్వస్వితి - బ్రహ్మసూత్రైరిత్యుక్తే బహువ్రీహి సంబంధప్రతిపాదకత్వమిత్యభిప్రేత్య సూత్రపదైరిత్యత్ర షష్ఠీసమాస భ్రమం వారయతి - బ్రహ్మప్రతిపాదనసూత్రాఖ్యైః పదైరితి - ఫలితమాహ - శారీరకసూత్రైరితి - హేతుమద్భిరితి- హేతుప్రతిపాదకైరిత్యర్థః- కర్మణి క్తాశ్రయణే ప్రయోజనాభావాద్విశేషహేతో నిశ్చితం యేషామితి భావే క్తం బహువ్రీహిం చాభిప్రేత్యాహ - నిర్ణయాంతైరితి - నిర్ణయఫలకైరిత్యర్థః - నవియదశ్రుతేరిత్యారభ్యేత్యనేన అస్తి ఇత్యాదికం సూత్రషట్కం - ‘‘ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః - తేజోతస్తథాహ్యాహ - ఆపః పృథివి,, ఇత్యాదికం సూత్రవర్గద్వయంచ వివక్షితం - ఉక్తఇతి - అనేనాకాశాదీనాముత్పత్తికథనేన తల్లక్షణాత్మకక్షేత్రయాథాత్మ్య ముక్తప్రాయమితి భావః - నాత్మాశ్రుతేరిత్యారభ్యేత్యనేనైవ ‘‘జ్ఞోఽతఏవ - ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాం- స్వాత్మనాచోత్తరయోః - నాణురతచ్ఛ్రుతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్ - స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ - అవిరోధశ్చందనవత్ - అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి - గుణాద్వాలోకవత్ - వ్యతిరేకోగంధవత్తథాచదర్శయతి - పృథగుపదేశాత్- తద్గుణసారత్వాత్తుతద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్. యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోషస్తద్దర్శనాత్ - పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్. నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యతరనియమోవాన్యథా - కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ. వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నచేన్నిర్దేశవిపర్యయః - ఉపలబ్ధివదనియమః. శక్తివిపర్యయాత్. సమాధ్యభావాచ్చ - యథాచ తక్షోభయథా - పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే’’ రిత్యంతం సూత్రజాతమభిప్రేతం. ఇత్యారభ్య జ్ఞోఽతఏవేత్యాదిభిరితి పారత్యాది శబ్దైరైతద్వివక్షితం - భగవత్ప్రవర్త్యత్వేనేతి చేతనం ప్రతినియమేన నియామ్య ద్రవ్యత్వస్య శరీరలక్షణత్వాదితి భావః - శ్రుత్యాదిభిః ప్రతిపాదితస్యైవ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయాథాత్మ్యస్య జ్ఞాతుం శక్యత్వాత్ శ్రుతిః కథం శ్రోతవ్యమిత్యాశంకాపరిహారాయ పూర్వోక్తం తత్సమాసేన మేశృణ్విత్యేతదత్ర సంగమయ్య శ్లోకద్వయస్య మాహ -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ వినిశ్చితైః ॥ ౪ ॥ (మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చ । ఇన్ద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేన్ద్రియగోచరాః ॥ ౫ ॥ ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ ఏవం బహుధా గీతం క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ యాథాత్మ్యం మయా సంక్షేపేణ సుస్పష్టముచ్యమానం శృణ్విత్యర్థః ॥ ౪ ॥ మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చేతి క్షేత్రారంభక ద్రవ్యాణి. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశా మహాభూతాని - అహంకారో భూతాదిః - బుద్ధిర్మహాన్ - అవ్యక్తం ప్రకృతిః - ఇన్ద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేన్ద్రియ గోచరా ఇతి క్షేత్రాశ్రితాని తత్త్వాని- శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణాని పంచ జ్ఞానేన్ద్రియాణి- వాక్పాణి పాదపాయూపస్థాని పంచ కర్మేన్ద్రియాణీతి తాని దశ- ఏకమితి మనః . ఇన్ద్రియ గోచరాశ్చ పంచ. శబ్ద స్పర్శ రూపరసగన్ధాః - ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖమితి క్షేత్ర కార్యాణి క్షేత్ర వికారా ఉచ్యన్తే - యద్యపీచ్ఛాద్వేష సుఖ దుఃఖాన్యాత్మ ధర్మభూతాని- తథాప్యాత్మనః క్షేత్రసంబన్ధ

ఏవం బహుధా గీతమిత్యాది. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ యాథాత్మ్యస్య శ్రుత్యాదిభిరతివిస్తరేణ బహుధా గీతత్వాత్కృంచిదేవ స్పష్టమవగన్తుమశక్యత్వాత్ సర్వజ్ఞేన మయా సంక్షేపేణ సుస్పష్టముచ్యమానం తచ్ఛ్రోతవ్యమితి భావః (❈) తత్క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చేత్యాదౌ యచ్చేతి ప్రతిజ్ఞాతస్య "మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చే"తి తత్ప్రతిపాదకమిత్యభిప్రాయేణాహ. మహాభూతానీత్యారభ్య ఇతి క్షేత్రారంభక ద్రవ్యాణీతి- భూతశబ్దస్య సశరీర చేతనాదేరపి ప్రయోగాత్తద్భ్రమవ్యుదాసాయ ప్రకృతోపయుక్తమర్థమాహ. పృథివ్యప్తేజ ఇతి - అహంకార శబ్దస్య త్రివిధాహంకార వాచిత్వేపి సాత్త్వికాహంకారస్యేన్ద్రియారంభకత్వాద్రాజసస్యోభయానుగ్రాహకత్వాత్తామసపరత్వమాహ- అహంకార ఇతి- బుద్ధిశబ్దస్యాధ్యవసాయపరభ్రమవ్యుదాసాయాహ. బుద్ధిర్మహానితి - అవ్యక్తశబ్దస్య "అవ్యక్తమక్షరే లీయత" ఇత్యుక్తావ్యక్తపరత్వే తత్కారణమపి వక్తవ్యం స్యాదిత్యభిప్రాయం స్తద్వ్యవచ్ఛేదే. అవ్యక్తం ప్రకృతిరితి - ఇన్ద్రియాణి దశైకం చేత్యాదికం యాదృక్చేతి ప్రతిజ్ఞాతస్య ప్రతిపాదకమిత్యభిప్రాయేణాహ. ఇన్ద్రియాణి దశేత్యారభ్య ఇతి క్షేత్రాశ్రితాని తత్త్వానీతి - ఇన్ద్రియాణామేకాదశత్వవ్యక్తీకరణాయ తద్గోచరా ఇత్యుక్తమ్ - పంచ సంఖ్యా స్పష్టీకరణాయ చ త్వక్చక్షుర్నాసికా జిహ్వా శ్రోత్రమత్ర చ పంచమమ్ - శబ్దాదీనామవాప్త్యర్థమ్ . "బుద్ధియుక్తాని చే ద్విజ । పాయూపస్థౌ కరౌ పాదౌ వాక్చ మైత్రేయ పంచమీ । విసర్గ జల్ప గత్యుక్తి కర్మ తేషాం చ కథ్యతే । ఏకాదశం మనశ్చాత్ర" ఇతి పరాశరోక్త్యనుసారేణ తానీన్ద్రియార్థాంశ్చ విశేషతః కథయతి - శ్రోత్రత్వగిత్యాదినా - ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖమిత్యేతద్యద్వికారీత్యుక్తస్య ప్రతిపాదకమిత్యాశయేనాహ - ఇచ్ఛాద్వేష ఇతి - ఇచ్ఛాదీనాం భూత సంఘాతరూప క్షేత్రపరిణామత్వాభావేన కథం క్షేత్ర వికారత్వం ప్రత్యుతాత్మ ధర్మభూత జ్ఞాన వికారత్వమేవేత్యాశయేన శంకతే- యద్యపీతి- తేషాం క్షేత్రవికారత్వ వ్యపదేశ ఔపచారిక ఇత్యాశయేన పరిహరతి. తథాపీతి. క్షేత్రసాధారణకార్యత్వముపచారనిమిత్తమితి భావః- నను కథమిచ్ఛాదీనాం ధర్మభూత జ్ఞాన వికారత్వం ? కామ స్సంకల్ప ఇత్యాదినా తేషాం మనో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సంఘాత శ్చేతనాధృతిః ।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ప్రయుక్తాసీతి క్షేత్రకార్యతయా క్షేత్రవికారా ఉచ్యంతే - తేషాంపురుష ధర్మత్వం ‘‘పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే,, ఇతి నక్ష్యతే. సంఘాత శ్చేతనాధృతిః.

వికారత్వశ్రవణాత్ ‘‘పంచవృత్తి ర్మనోవద్వ్యపదిశ్యత’’ ఇతిసూత్రభాష్యేన కామాదిక మేనసస్తత్వాంతర మితి భాషితత్వాచ్చేత్యతఆహ - తేషామితి. నచాశ్రయత్వ మంతరేణ హేతుత్వ మస్త్వితి వాచ్యం-‘‘కార్యకారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యత,, ఇతి పూర్వవాక్యే క్రియాశ్రయత్వ రూపకర్తృత్వం ప్రకృతేరాశ్రయత్వేన హేతుత్వోక్త్యా తద్వైరూప్యా పత్తేః - నచాంతఃకరణా వచ్ఛిన్న చైతన్య రూప జీవస్య పురుష శబ్దేన వివక్షితత్వాత్. ‘‘కామస్సంకల్ప,, ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ యోగ్యతయాంతఃకరణస్య తదాశ్రయత్వ పరమేవ ‘‘పురుషస్సుఖ దుఃఖానా’’మితి వాక్యమితి వాచ్యం. దేహాది వదంతఃకరణస్యాపి ప్రకృతి పరిణామత్వేన కార్యకారణ కర్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేచ హేతుః ప్రకృతి రుచ్యత ఇత్యేవోక్త్యా సక్తేః చైతన్యసంబంధప్రయుక్తంభోక్తృత్వాశ్రయత్వమితి. ‘‘పురుషస్సుఖదుఃఖానా’’మిత్యుక్తే రితిచేతత్కర్తృత్వా శ్రయత్వమపి తత్సంబంధా యత్తమితి తత్రాపి తథోక్తిస్స్యాత్. సచైవం‘‘కామస్సంకల్ప’’ఇతిశ్రుతేః ‘‘పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యత’’ ఇతిసూత్ర భాష్యస్యచ కథముపపత్తిరితివాచ్యం కామ సంకల్పాది శబ్దవాచ్య ధర్మభూత జ్ఞానపరిణామ హేతుభూత మనోవృత్తీనాం తత్కార్య వాచి శబ్దై నాభిధాన పూర్వకం మనస స్తత్వాంతరత్వా భావప్రతిపాదన వరత్వే నోపపత్తేః - ననూ భయ సంప్రతి పన్న మనో వృత్తిభిరేవ తత్తన్నామ్నిభి స్సర్వకార్యోప పత్తౌ కామాదిశబ్దవాచ్య మర్థభూత జ్ఞానపరిణామ కల్పనే ప్రమాణాభావాత్కామాది శబ్దానాం మనోవృత్తిషు లాక్షణికత్వ మనుపపన్నమితి చేన్న - ‘‘సోకామయత. అథపురుషోహవై నారాయణోకామయత’’ ఇతిస్థానేత దైక్షతసఈక్షాంచక్రే,, ఇత్యంతః - కరణ రహిత జగత్కారణా శ్రిత జ్ఞానవిశేషవాచికుతిశబ్దపాఠాత్ ‘‘సతపోతప్యతే,, ఇతితాస్థాన పఠిత తపశ్శబ్దస్య ‘‘యస్యజ్ఞానమయంతప’’ఇతి జ్ఞాన శబ్దేన వ్యాఖ్యానాత్ ‘‘సయది పితృలోకకామో భవతి- సంకల్పాదేవాస్య పితరస్సముత్తిష్ఠంత,, ఇతి ముక్తాశ్రితత్వేన కామసంకల్పయో శ్శ్రవణాత్సుఖత్వా పర పర్యాయా నందత్వస్య ‘‘రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతి - ఆనందం బ్రహ్మణోవిద్వా,, నిత్యాదిషు అనుకూలజ్ఞాన మేవహ్యానందఇతి భాష్యకృదుక్త రీత్యా ముక్త బ్రహ్మ సంబంధి జ్ఞాన వృత్తిత్వ శ్రవణాత్ ‘‘నిరస్తాతిశయాహ్లాద సుఖ భావైక లక్షణా। భేషజం భగవత్ప్రాప్తి రేకాంతాత్యంతికీ మతే,,తి భగవదనుభవరూప భగవత్ప్రాప్తే స్సుఖరూపత్వ స్మృతేశ్చకామసంకల్ప సుఖాదీనాం జ్ఞానావస్థావిశేషత్వస్య అవశ్యాభ్యుపగమనీయత్వా న్మనోవృత్తీనాం జ్ఞాతత్వే నాన్యాధీన ప్రకాశతయా న న్యా ధీన ప్రకాశత్వాది రూపవ్యాపక నివృత్త్యా వ్యాప్య భూతార్థాంతర ప్రకాశాది హేతుత్వా సంభవేన జ్ఞానావస్థా విశేషానంగీకారె విషయప్రకాశ వ్యవహారాదే రనుపపత్తే స్స్వప్రకాశ జ్ఞానావస్థా విశేషాణా మావశ్యకత్వా దనేక శక్తికల్పనే గౌరవేణ కామసంకల్పాది శబ్దానాం వృత్తిషు లాక్షణికత్వస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ - నచ వృత్తీనాం చైతన్య సంబంధేనవిషయ ప్రకాశాది సమర్థత్వ మితివాచ్యమ్- నిర్విశేష చైతన్యస్యసర్వవిషయ(విషయ)విముఖస్యవిషయప్రకాశాద్యయోగ్యత్వేనతత్సహాయస్య‘‘శతమప్యంధానాంనపశ్యతి,, తిన్యాయేన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్ ॥ ౬ ॥) అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ధృతి రాధారః- సుఖదుఃఖే భుంజానస్య భోగాప వర్గార్థ సాధ యతశ్చ చేతనస్యాధారత యోత్పన్నో భూత సంఘాతః ప్రకృత్యాది పృథివ్యంత ద్రవ్యారబ్ధ మింద్రియాశ్రయ భూతమి చ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖ వికారిభూత సంఘాత రూపంచేతన సుఖ దుఃఖోప భోగాధారత్వ ప్ర యోజనం క్షేత్రమిత్యుక్తం భవతి- ఏతత్ క్షేత్రంసమాసేన సంక్షేపేణ సవికారం సకార్య ముదాహృతం ॥ ౬ ॥ అథక్షేత్రకార్యే ష్వాత్మజ్ఞాన సాధనతయో పాదేయాగుణాః ప్రోచ్యం తే ॥ అమానిత్వం ఉత్కృష్ట జనేష్వవధీరణా రహితత్వం . అదంభిత్వం ధార్మికత్వ య శః ప్రయోజనతయాధర్మాను ష్ఠానం.దంభః తద్రహితత్వం- అహింసావాఙ్మనః కాయైః పరపీడా

విషయప్రకాశాది సామర్థ్యార్థ నావాదకత్వ న్నిర్విశేష చైత న్యస్యతద్యోగ్యత్వే తేనైవ ప్రకాశాద్యు పపత్తౌ వృత్త్యవచ్ఛేద కల్పనా నిష్ఫలాస్యాత్. నచ సంహారదశాయాం సంకుచితస్యతస్య విషయ వ్యవ స్థాతాపయిథికతయా సాఫల్యమితివాచ్యమ్ - తస్య సంకోచాంగీకారే సవికారత్వాది ప్రతి పాదక శ్రు త్యాది విరోధా చ్చక్షురాది వృత్తిభిరేవ విషయవ్యవస్థోప పత్తేశ్చ - ధర్మభూత జ్ఞానస్యవ వికారాంగీకృ త ఏవేతి నకించిదనుపపన్న మస్మాక మిత్యేత త్సర్వ మభిప్రేత్యభాషితం- తేషాం పురుషధర్మత్వం ''పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే'' ఇతి వక్ష్యతఇతి - చేతనాధృతిరిత్యత్ర నతావత్పదద్వయం- చైతన్యస్య శ్లేషానంతభావాత్ - ఏకపదత్వేపి చేతనాయాః ధృతి రితి నవిగ్రహః - ధృతిశబ్దస్యాధారప రత్వే శరీరస్య చైతన్యా ధారత్వా సంభవాత్-భోగస్థానపరత్వేఽవిశేష చైతన్యస్యభోక్తృత్వా నభ్యుప గమాత్- ''ఏషహిద్రష్టా శ్రోతారసయితా ఘ్రాతా మంతా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మాపురుష'' ఇతిజ్ఞాతృ త్వ, కర్తృత్వ, విశిష్ట చేతన స్యైవ భోక్తృత్వ శ్రవణాచ్చ చేత నస్యాధృతిరితి విగ్రహః - చేతనశబ్దే నాత్మా నిర్దిశ్యతే - భూతైరూర్ధ్వ్యేతి నధృతి శబ్దో ప్యక ర్తరి చ కా రే సం జ్ఞా యామిత్యా ధారపర ఇత్యాహ . ఆధృతి రాధారఇతి - అత్రో ద్దిష్టానాం క్రమవశా ద్వ్యుత్క్రమేణ వ్యాఖ్యాతం - ఆధారత్వస్యాత్ర భోగాయతనత్వ రూపత్వా నాధేయత్వరూప శరీరలక్షణ విరోధ ఇత్యభిప్రేత్యాహ. సు ఖేతి.మహాభూతానీ త్యాదే స్సంగ్రహత్వాయ''మహాభూతానీ''త్యాదే''స్సక్షేత్రం.యచ్చయాదృక్చే''త్యాదియ ద్వ్యుత్తం పంచకార్థ విషయతాం దర్శయన్పిండితార్థమాహ.ప్రకృత్యాదీతి- సవికారశబ్దే నేచ్ఛాదీనాం క్షే త్రపరిణామత్వ శంకా వ్యుదాసా యాహ - సకార్యమితి (❋) పూర్వం క్షేత్రజ్ఞాదపి పశ్చాజ్జ్ఞానో ద్దేశేపి తత్సాధనానా మనుష్ఠేయానా మిచ్ఛాదిత క్షేత్రకార్యత్వా త్తదనంతరమిహ తదుక్తి రిత్యభిప్రాయే ణాహ - అథ క్షేత్రకార్యేష్వితి. విద్యాభిజన ధనాదిసంపత్తిమూల ఉత్కృష్ట జనావమాన హేతుగర్వో త్రిమానః- తద్వాన్మానీ - తదన్యోఽమానీ - తస్యభావస్తత్త్వం - మానిత్వస్యా భావోవాఽమానిత్వం. ఏవమ దంభిత్వమపి తదాహ. తద్రహితత్వమితి. ధర్మధ్వజఇతి స్మృత్యనుసారేణాహ. ధార్మికత్వ యశః ప్రయో జనతయేతి - నప్రనష్టోదిత కర్తవ్యతా బుద్ధ్యేతిభావః - అనర్థైక ఫలపీడారూపో వ్యాపారో హింసా. స చవాఙ్మనః కాయైః త్రిభిరపి శాపాదిద్వారా సంభవతీతి సంభావిత సమస్త ప్రకార నిషేధస్య వచనాత్సిద్ధ స్య అసంకోచేన వివ క్షితత్వా ద్వాఙ్మనః కాయై రిత్యుక్తం - పరపీడేతి ప్రామాణిక త్వాభి ప్రా యః .

శ్రీ॥గీ॥మూ॥క్షాంతిరార్జవమ్ । ఆచార్యోపాసనంశౌచం స్థైర్యమాత్మ వినిగ్రహః ॥ ౭ ॥ ఇంద్రియా
ర్థేషు వైరాగ్య మనహంకారఏవచ । జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషాను

శ్రీ॥గీ॥ భా॥రహితత్వం . క్షాంతిః పరైః పీడ్యమానస్యాపి తాన్ప్రతి అవికృత చిత్తత్వం ఆ . . పరం
రాన్ప్రతి వాఙ్మనఃకాయ ప్రవృత్తీనామేకరూపతా- ఆచార్యో . . . . ఆత్మజ్ఞాన . దాయి
న్యాచార్యే ప్రణిపాత పరిప్రశ్న సేవాదినిరతత్వం. శౌచం ఆత్మ . . . . సాధన . యోగ్యతా
మనోవాక్కాయగతా శాస్త్రసిద్ధా. స్థైర్యం అధ్యాత్మ శాస్త్రోదితేర్థే నిశ్చలత్వం- ఆ
త్మవినిగ్రహః. ఆత్మస్వరూప వ్యతిరిక్తవిషయేభ్యో మనసోనివర్తనమ్॥ ౭॥ ఇంద్రియార్థే
షువైరాగ్యం - ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు విషయేషు సదోషతానుసంధానేనోద్వేజనం - అనహం
కారః అనాత్మనిదేహే ఆత్మాభిమాన రహితత్వం. ప్రదర్శనార్థమిదం. అనాత్మీయే స్వా
త్మీయాభిమాన రహితత్వంచ వివక్షితం- జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్-
సశరీరత్వే జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖ రూపస్య దోషస్యానుదర్శనీయత్వా

అశాస్త్రీయస్వపీడాయాఅపిహింసాత్వాత్. "మనస్యన్యద్వచస్యన్య" దిత్యేవంరూపంహి కౌటిల్యం. తన్నివృత్తిం
రార్జవ మిత్యభిప్రాయేణాహ - పరాన్ప్రతి వాఙ్మనఃకాయ ప్రవృత్తీనామేకరూపతేతి. ఉపకార బుద్ధ్యా
చ ఆచార్యోపాసనస్య స్వరసవాహిత్వ జ్ఞాపనాయాహ. ఆత్మజ్ఞాన ప్రదాయినీతి. యద్వా స్వజ్ఞానాపేక్షి
తత్వ జ్ఞాపనాయ తదుక్తిః - "తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయే"తి ప్రాక్ప్రపంచిత మిహోపాసన
శబ్దేన సంగృహీతమితి జ్ఞాపనాయ ప్రణిపాతా ద్యుపాదానం. అశుచిత్వం హ్యాత్మనః కర్మాద్యయోగ్య
త్వరూపం - శుచిత్వంచ తద్యోగ్యత్వం - తచ్చాత్ర ప్రకరణ విశేషిత విషయ మిత్యాహ - ఆత్మజ్ఞానేతి. రా
గాదయో నృతాదయో నిషిద్ధ భక్షణాదయశ్చ మనోవాక్కాయానా మశుద్ధయః. ప్రత్యక్షా ద్యగోచరత్వ
ప్రామాణికత్వ ప్రతిపాదనాయ తత్పరిశేషావగమాయచ శాస్త్రసిద్ధేత్యుక్తం - స్థైర్యం నిశ్చలత్వం. తచ్చ
ప్రకృతే నియచ్ఛతి. అధ్యాత్మేతి- నిశ్చలత్వం బాహ్యకుదృష్టిభి రక్షోభణీయత్వం. నిస్సందేహస్య మిత్యర్థః.
నిగ్రాహ్యత్వ సామర్థ్యా దత్రాత్మశబ్దో మనోవిషయః. అతఏవ పరోక్తం సంఘాతపరత్వ మయుక్తం-స్వ
భావేన సర్వతః ప్రవృత్తస్య నిగ్రహ శ్చపథాన్నివర్తనం తదాహ - ఆత్మ స్వరూపేతి - (❋)
బాహ్యవిషయ వైరాగ్యం హ్యాత్మని రాగనిబంధన మిత్యభిప్రాయేణాహ - ఆత్మవ్యతిరిక్త విషయేష్వితి - వి
రాగస్యభావో వైరాగ్యం - తత్ప్రకారమాహ - సదోషతా నుసంధానేనో ద్వేజనమితి - దుఃఖసాధ్య
త్వ, దుఃఖమిశ్రత్వ, నశ్వరత్వాదిభి స్తేషాం దోషమయత్వం గర్వరూపస్యా హంకారస్య పూర్వంనిషేధా
దత్రా నహంకార శబ్దేన దేహాత్మభ్రమో నివార్యత ఇత్యాహ . అనాత్మనీతి- అహంకారస్య నిషేధ ప్రసూ
లస్య సర్వత్ర తత్సహపఠితస్య మమకారస్యాపి నిషేధం ప్రదర్శయిష్యన్ మిత్యాహ- ప్రదర్శనార్థమితి .
శరీరప్రయుక్త జన్మాది దోషదర్శనం "నహవై సశరీరస్య. సతఃప్రియా ప్రియయో" రిత్యాదిప్రకారేణ శ
రీరస్య హేయతా ప్రతిపత్త్యర్థ మిత్యభిప్రాయేణాహ - సశరీరస్యేతి - జన్మమృత్యు జరావ్యాధిభి ర్జ
న్యమానం జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖం. సఏవ దోషఇతి సమానాధికరణః - జన్మాదయఏవవా దుఃఖాంతా
స్సర్వే దుఃఖసాధనత్వా ద్దుఃఖ స్యాప్య దోషాః - నహ్యేతుషఫలతండులవచ్ఛరీరమవగాహ్య దోషాః పక్షపాత్యుక్తం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దర్శనమ్ ॥ ౮ ॥ అసక్తిరనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు ॥ ౮౫ ॥ నిత్యంచ సమచిత్తత్వమి
ష్టానిష్టోపపత్తిషు ॥ ౯ ॥ మయిచానన్యయోగేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ ॥ ౯౫ ॥ వివిక్తదేశసే
విత్వ మరతిర్జనసంసది ॥ ౧౦ ॥ అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్వజ్ఞానార్థ

శ్రీ॥గీ॥భా॥ నుసంధానం ॥ ౮ ॥ అసక్తిరాత్మవ్యతిరిక్త పరిగ్రహేషు సంగరహితత్వం • అనభిష్వంగఃపు
త్రదార గృహాదిషు తేషు శాస్త్రీయక మోక్షాప కరణత్వాతిరేకేణ శేష రహితత్వమ్ ॥ ౮౫ ॥
సంకల్పప్రభవేష్విష్టా నిష్టోప నిపాతేషు హర్షోద్వేగ రహితత్వమ్ ॥ ౯ ॥ మయిసర్వేశ్వరే
చైకాంత్య యోగేన స్థిరాభక్తిః ॥ ౯౫ ॥ జనవర్జితదేశవాసిత్వం జనసంసదిచాప్రీతిః ॥ ౧౦ ॥
ఆత్మవిజ్ఞాన మధ్యాత్మ జ్ఞానం తన్నిష్ఠత్వం• తత్వజ్ఞానార్థ చింతనం- తత్వజ్ఞాన ప్రయోజనం

శక్యాఇతి దర్శయితుం అవర్జనీయత్వోక్తిః • అనుదర్శనంభూయోదర్శనమిత్యాహ•అనుసంధానమితి (❈)

పూర్వ మింద్రియార్థేషు వైరాగ్యమితి సాంస్పర్శికే శబ్దాది విషయవిరక్తిరుక్తా• ఇదానీమస
క్తి రిత్యాభిమానికేషు సంగరహితత్వ ముచ్యత ఇతిపునరుక్తిం పరిహర్తుకామ ఆత్మవ్యతిరిక్త పరిగ్రహేష్విత్యు
క్తం - తర్హి గ్రహస్థస్య ముముక్షోరాభిమానిక సర్వధర్మపరిత్యాగేన కథమాశ్రమ ధర్మోనివర్త్యే
తే త్యత్రోచ్యతే• అనభిష్వంగః పుత్రదార గ్రహాదిష్వితి - నాత్రతేషూపయుక్తానామపి స్వరూపేణ త్యా
గోవివక్షితః- ప్రవ్రజితస్యాప్యవ? -పీయేషు సంగ మాత్ర నిషేధాత్ - “వకుట్యాంనోదకే సంగో నచేలే
నచ విష్టరే। నాగరేనాసనే నాన్నేయస్యవై మోక్షవిత్తమ,, ఇతి • అతో ధర్మోపయుక్తత్వ మాత్రేణ
పరిగ్రహఏవేత్యభి ప్రాయేణాహ • శాస్త్రీయేతి• సంగోభిష్వంగ హేతుః- “సంగాత్సంజాయతే కామ,,
ఇత్యుక్తత్వాత్• అతఃకారణాభావా త్కార్యాభావ ఇతి భావః - అభిష్వంగోతిసక్తిః- సాంస్పర్శికేష్టాని
ష్టయో స్సమచిత్తత్వస్యా శక్యత్వాదాహ - సంకల్ప ప్రభవేష్వితి - పుత్ర దారాది ప్రసంగాత్తద్విషయత్వం
యుక్తమేవేతిచ భావః - (❈) మయిచానన్యేనానన్య భక్త్యన్మూలనా వ్యభిచారిత్వోప యుక్తాకార వి
వక్షామాహ • మయిసర్వేశ్వరఇతి • అనన్యయోగేనేతి దేవతాంతరాది పరిత్యాగ స్సంగృహీతః - తత ఏ
వచా వ్యభిచారిత్వం తన్మూలం స్థైర్య మన్యథా పునరుక్తే రిత్యభి ప్రాయేణాహ - ఏకాంత్యయోగేనస్థిరే
తి • అనన్యయోగేనాపృథక్సమాధినేతి శంకరోక్తమేతేన ప్రత్యుక్తమ్ - నవ్యభిచరితుం శీలమస్యా ఇత్యవ్య
భి చారిణీతి సమాధివిరోధ పరిహారాద్యర్థం వివిక్తేత్యాది • అహోరివ బు (౫) ద్ధ్వితఇత్యాదివత్-ఉ
క్తంచ మోక్షధర్మే “నైతాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి విత్తం యథైకతా సమతా సత్యతాచ । సత్యం ధృతి
ర్దండనిధానమార్జవంతతస్తతశ్చోపరమఃక్రియాభ్య,,ఇతి•జనోత్రసత్వోత్తరేతరః- (❈)

అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వ మిత్యత్ర నిత్యశబ్దేనావిచ్ఛిన్నాను వృత్తి ర్వివక్షితే త్యాహ - తన్నిష్ఠ
త్వమితి • తత్వజ్ఞానార్థ చింతన మిత్యుక్తస్య తత్వజ్ఞానస్య అర్థచింతన మిత్యనుచితం- నహితత్వజ్ఞానస్య
కోర్థఇతి చింతన ప్రకారః • అపితు తత్వం కిమితి తతస్త్వం చింతనమితివా - తత్త్వార్థ చింతన మితి
వా వక్తవ్యం - నపునస్తత్వజ్ఞానార్థ చింతనమితి • ఏవం తత్వజ్ఞాన విషయస్య ప్రయోజనస్యవా చింతనం-
తత్వజ్ఞానే పురుషార్థ దర్శన మిత్యాదికమపి మందప్రయోజనం • దర్శనశబ్దశ్చాత్రాధ్యేతృభిర్నపఠ్యతే-
తతోస్యార్థాంతర ముచితమాహ • తత్వజ్ఞాన ప్రయోజనమితి- ఫలితమన్యత్రచింతారాహిత్యమభిప్రేత్యాహ•

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ చింతనమ్ ॥ ౧౦౹ ॥ ఏతజ్జ్ఞానమితి ప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోఽన్యథా ॥ ౧౧ ॥ జ్ఞేయం యత్తత్ప్ర
వక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే । అనాది

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ యచ్చింతనం తన్నిరతత్వ మిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ జ్ఞాయతే నేనాత్మేతి జ్ఞానం. ఆత్మజ్ఞాన సా
ధనమిత్యర్థః. క్షేత్రసంబంధినః పురుషస్యామానిత్వాదికముక్తం గుణబృందమేవాత్మజ్ఞా
నోపయోగి. ఏతద్వ్యతిరిక్తం సర్వం క్షేత్రకార్య మాత్మజ్ఞానవిరోధీత్యజ్ఞానం ॥ ౧౧ ॥ అ
థ ఏతద్యోవేత్తీతి వేదితృత్వలక్షణేనోక్తస్య క్షేత్రజ్ఞస్య స్వరూపం విశోధ్యతే. అమానిత్వాది
భిస్సాధనైః జ్ఞేయం ప్రాప్యం యత్ప్రత్యగాత్మ స్వరూపం తత్ప్రవక్ష్యామి . యజ్జ్ఞాత్వాజ
న్మ జరా మరణాది ప్రాకృత ధర్మ రహిత మమృత మాత్మానం ప్రాప్నోతి. అనాదిః ఆదిర్య
స్య నవిద్యతే తదనాది.

తన్నిరతత్వ మిత్యర్థ ఇతి. అమానిత్వాదీనాం సర్వేషా మవిశేషేణ జ్ఞానశబ్దనిర్దేశోచితం నిర్వచనమాహ.
జ్ఞాయతేనేనేతి. ఆత్మేత్యర్థ ప్రకరణాదిలబ్ధ విషయ విశేషాభిధానం కరణవ్యుత్పత్తిం వివృణ్వన్ ఫలితమా
హ - ఆత్మజ్ఞానేతి - ఆపాత ప్రతీత్యాదేః పూర్వసిద్ధత్వా దపరోక్షాది జ్ఞానమిహ వివక్షితం - ఏతజ్జ్ఞానమి
తి నిర్దిశ్య యదతోన్యథేతి సామాన్యేన తద్వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాజ్ఞానతోక్తిస్తస్య సర్వస్య పరి హరణీయ
త్వపరేత్యభిప్రాయేణాహ. క్షేత్రసంబంధిన ఇతి. క్షేత్రసంబంధోక్తిస్తదత్యంతనివృత్త్యయే జ్ఞానసాపేక్ష
త్వ సూచనార్థా ఏతదిత్యవచ్ఛిద్య నిర్దేశానాభిప్రేతం గుణబృంద మేవేత్యవధారణేన వివృతం - నకేవ
లం ప్రకృతగుణ ప్రతిపక్షభూత మానిత్వాదిమాత్ర మిత్యభిప్రాయేణాహ. ఏతద్వ్యతిరిక్తం సర్వమితి. అ
జ్ఞానమిత్యత్ర కరణవ్యుత్పత్తి నైరపేక్ష్యాత్ప్రసిద్ధభావ వ్యుత్పత్త్యనుసారేణ నజ్ఞానవిరోధిత్వ ముచ్యత ఇ
త్యాహ. క్షేత్రకార్యమాత్మజ్ఞానవిరోధీత్యజ్ఞానమితి. అవైరూప్యాయకరణార్థత్వేప్యసాఫలితోక్తిర్వా. (❋)
జ్ఞాతాహి పూర్వముద్దిష్టః - సచయోయత్ప్రభావశ్చేతి. సఏవపునః పరామృష్టః. తత్కథం జ్ఞేయం య
త్తత్ప్రవక్ష్యామీ త్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ. అథేతి. వేద్యవిశేషస్యాత్మనో లక్షణ తయాహి వేదితృత్వం ప్రాగు
క్తమితిభావః . అతఏవ జ్ఞేయంయదిత్యాదేః పరబ్రహ్మ విషయత్వభ్రమో నిరస్తః. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్జ్ఞా
నమితి ప్రక్రమాత్ “క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవ మంతరం జ్ఞానచక్షుషే”తి ఉపసంహరిష్యమాణత్వాన్మధ్యేచ “ప్ర
కృతింపురుషంచైవే”తితయోరేవ నిరూపణా దింద్రియాధీన భోగత్వఉత్క్రమణ గుణవశ్యత్వాది వచనాచ్చ
స్వరూప శబ్దేన నపుంసకనిర్దేశ వివక్షాద్యోతనం - వక్ష్య మాణ బ్రహ్మశబ్దాపేక్ష యావా నపుంసక
త్వం - స్వేతర సమస్త వ్యావర్తకంహి లక్షణం. తత్ర వేదితృత్వలక్షణేన వివిక్తస్వరూపస్య కిమన్యత్స్వ
రూప శోధనమితిచేత్తల్లక్షణేనా న్యత్వమాత్రంహి ప్రతీయతే - నపునర్భావాభావ రూపాః సర్వే ప్రకా
రాః. యథా గంధవతీ పృథివీత్యత్ర తేనాకారేణ జలాది వ్యావృత్తిమాత్రం సిధ్యతి - నపునః పాకజరూప జ
రాదిమత్త్వాదికం. తద్వదిహాపి జ్ఞాతృత్వలక్షణాభిధానేపి తస్యజ్ఞాతుః కార్యత్వాకార్యత్వాది వివేకో నసిధ్యే
త్ - అతస్సవక్తవ్య ఇత్యభిప్రాయేణ జ్ఞేయమిత్యనేన సూచితాం సంగతిమాహ - అమానిత్వాదిభిరితి -
ప్రవక్ష్యామి ప్రకర్షేణ యథావద్వక్ష్యామీత్యర్థః - అనాదిమదితి పదచ్ఛేదో నయుక్తః - ప్రత్యయమం
తరేణాపి బహువ్రీహివశాత్తదర్థసిద్ధేరిత్యభిప్రాయేణాహ. ఆదిర్యస్యేతి. అనాదికారణ రహితమిత్యర్థః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ॥బ్రహ్మ నసత్తన్నాసదుచ్యతే॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అస్యహిప్రత్యగాత్మన ఉత్పత్తి వృద్ధ్యాదయః. తత ఏవాంతో నవిద్యతే - శ్రుతిశ్చ "న జాయతేమ్రియతేవా విపశ్చి,, దితి- మత్పరం- అహంపరో యస్యతన్మత్పరం. "ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధిమేపరాం. జీవభూతా,,మితిహ్యుక్తం భగవచ్ఛరీరతయాభగవచ్ఛేషతైకరసం హ్యాత్మస్వరూపం- తథాచశ్రుతిః "య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరోయమాత్మా న వేద- యస్యాత్మాశరీరం- య ఆత్మానమంతరోయమయతీ,, తి. "స కారణం కరణాధిపాధిపో నచాస్య కశ్చిజ్జనితా నచాధిపః- ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః,, ఇత్యాదికా- బ్రహ్మబృహత్త్వగుణయోగి శరీరాదర్థాంతరభూతం స్వతశ్శరీరాదిభిః పరిచ్ఛేదరహితం క్షేత్రజ్ఞతత్త్వమిత్యర్థః- "సచానంత్యాయ కల్పత,, ఇతిహి శ్రూయతే. శరీరపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యకర్మకృతం- కర్మబంధాన్ముక్తస్యానంత్యం. ఆత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే- "సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే। బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్యచ। బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాంక్షతి। సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతేపరా,, మితి- నసత్తన్నాసదుచ్యతే.

అయమర్థః "నాత్మా శ్రుతే,, రిత్యధికరణసిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ- అస్యహీతి- పూర్వోక్తామృతత్వస్యహేతురయమిత్యభిప్రాయేణాహ- తత ఏవేతి- ఉభయత్ర ప్రమాణమాహ. శ్రుతిశ్చేతి- అనాదిమదితి పదచ్ఛేదేఽత్ర నిర్దిశ్యమానం బ్రహ్మ పరశబ్దేన విశేషణీయం- తచ్చాప్రకరణత్వాదస్వరసం. అతః ప్రకరణోచితపదచ్ఛేదార్థమాహ - అహంపరో యస్యేతి - ప్రాగుక్తసంగ్రహోహ్యయమిత్యభిప్రాయేణాహ- ఇతస్త్వన్యామితి - పరశబ్దోఽత్ర శేషిపరః- శరీరత్వే శేషత్వేచ క్రమాచ్ఛ్రుతిమాహ - తథాచేతి - ఏతేనమత్పరమితి పదచ్ఛేదార్థాసంభవాన్మతుపో బహువ్రీహిణా సమానార్థత్వేపి ప్రయోగశ్లోకపూరణార్థ ఇతి శంకరోక్తం ప్రత్యుక్తం. ననుపరశబ్దేనా విశేషితేపి బ్రహ్మశబ్దః పరమాత్మన్యేవ ముఖ్యః - తత్కథమస్య జీవవిషయత్వమిత్యత్రాహ - బృహత్త్వగుణయోగీతి- అణుత్వేన శ్రుతిసిద్ధస్య సంకుచితజ్ఞానస్య కథం బృహత్త్వమిత్యత్రాహ. శరీరాదేరితి - పరిచ్ఛేదరహితం స్వతస్సర్వవిషయత్వాద్ధర్మభూతజ్ఞానస్యాసంకోచరహితమిత్యర్థః స్వరూపావిర్భావదశాయాం బృహత్త్వం శ్రుతిసిద్ధమిత్యాహ- సచేతి- అనంతస్వభావస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాసంభవాదానంత్యమౌపచారికమిత్యత్రాహ- శరీరపరిచ్ఛిన్నత్వం చేతి- ఔపాధికమవస్థాభేదేనావిరుద్ధం చేత్యభిప్రాయః. ఔపచారికస్యాపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగస్య ప్రసిద్ధిమాహ. ఆత్మన్యపీతి- అతఏవహి పరం బ్రహ్మేతి విశేషణస్య సార్థతేత్యభిప్రాయః - అత్రైవ శాస్త్రే బహుషుప్రదేశేషు ప్రత్యగాత్మన్యేవ బ్రహ్మశబ్దప్రయోగం దర్శయతి. సగుణానితి - బ్రహ్మభూయాయ- బ్రహ్మత్వాయ. నహి జీవస్య ముక్తస్యాపి సాక్షాద్బ్రహ్మత్వం "మమసాధర్మ్యమాగతా" ఇత్యాది విరోధాదితి భావః - బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమిత్యత్రాహమితిపరం బ్రహ్మనిర్దిశ్యతే - తత్ప్రతిష్ఠంచ బ్రహ్మతతోన్యదేవేతి భావః- "బ్రహ్మభూత,, ఇత్యుత్తరశ్లోకేపరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనభూతభక్త్యుత్పత్తేః పూర్వమేవ బ్రహ్మభూతత్వంచ. నహి పరబ్రహ్మస్వరూపత్వమితి భావః- నసత్తన్నాసదుచ్యత ఇత్యత్ర నసర్వప్రకారోక్తిగోచరత్వప్రతి

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కార్యకారణరూపావస్థాద్వయరహితతయా సదసచ్ఛబ్దాభ్యామాత్మస్వరూపం నోచ్యతే - కార్యావస్థాయాంహి దేవాది నామరూపభాక్త్వేన సదిత్యుచ్యతే - తదనర్హతయా కారణావస్థాయామసదిత్యుచ్యతే - తథాచ శ్రుతిః - "అసద్వా ఇదమగ్ర మాసీత్ - తతో వై సదజాయత. తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత" ఇత్యాదికా కార్యకారణావస్థాద్వయాన్వయస్త్వాత్మనః కర్మరూపావిద్యావేష్టనకృతః. నస్వరూపకృత ఇతి సదసచ్ఛబ్దాభ్యామాత్మస్వరూపం నోచ్యతే- యద్యపి "అసద్వా ఇదమగ్రమాసీ" దితి కారణావస్థం పరంబ్రహ్మోచ్యతే. తథాపినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరం పరంబ్రహ్మ కారణావస్థమితి కారణావస్థాయాం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞస్వరూపమప్యసచ్ఛబ్దవాచ్యం క్షేత్రజ్ఞస్య సావస్థా కర్మకృతేతి పరిశుద్ధస్వరూపం నసదసచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యం ॥౧౨॥ సర్వతః పాణిపాదం తత్. పరిశుద్ధాత్మస్వరూపం

క్షేపః- స్వవచనవిరోధాత్ - నచ సత్త్వాసత్త్వనిషేధః-పరస్పరవిరోధేన ప్రకారాంతరస్థితిరితి న్యాయాత్ . నాపి సదసత్సంజ్ఞకాభ్యాం వస్తుభ్యాం వ్యావృత్తిః . తయోరసిద్ధత్వాత్. నచ శుభాశుభాది వ్యవచ్ఛేదః- శుభత్వనిషేధాయోగాత్- అతోఽత్ర కిముచ్యత ఇత్యత్రాహ - కార్యకారణేతి - పరిశుద్ధాకారవిషయమిదమితి జ్ఞాపనాయాత్మస్వరూపమిత్యుక్తం - అవస్థాద్వయమేవ సదసచ్ఛబ్దయోః ప్రయోగనిమిత్తమాహ . కార్యావస్థాయామితి - తన్నిబంధనం శ్రుతౌ పరమాత్మాదివిషయప్రయోగం దర్శయతి - తథాచేతి - అసద్వా ఇదమిత్యత్రాసచ్ఛబ్దనిర్దిష్టంహి తత ఇతి కారణతయోచ్యతే. సదజాయతేతి కార్యం సచ్ఛబ్దేన తద్ధేదమితి సమానార్థశ్రుత్యంతరే [illegible]సదాది శబ్దాపేక్షయా నామరూపప్రహా[illegible] తద్యోగనిమిత్తౌ వ్యాఖ్యాతౌ - నన్వసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యాద్యుక్తమవస్థాద్వయం జీవస్యాప్యస్త్యేవ- అన్యథా ప్రాగుక్తప్రకృతిత్వానుపపత్తేః - "తో[illegible]మేనజీవాన్వ్యాసగజభూమ్యా"మితి శ్రుత్యాచ తత్సిద్ధేరిత్యత్రాహ - కార్యకారణేతి. కర్మోపాధికమేవ హ్యవస్థాద్వయం- నపునస్స్వాభావికం. అత్ర స్వాభావికరూపముచ్యత ఇత్యర్థః- నను "కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తే" రిత్యస్మిన్నధికరణే సదసద్వ్యాకృతాదయస్సర్వే కారణవాక్యగతాశ్శబ్దాః పరమాత్మపరా ఇతి నిర్ణీతం. తత్కథమత్రాసచ్ఛబ్దేన జీవప్రసంగ ఇత్యత్రాహ - యద్యపీతి. సదసచ్ఛబ్దౌ హ్యత్ర పరమాత్మని సద్వారకౌ అతో ద్వారభూతే జీవే తద్వాచ్యత్వం సిద్ధమితి భావః. తర్హి పరిశుద్ధావస్థాయామపి కార్యనామరూపవిభాగాభావాదసచ్ఛబ్దప్రాప్తి ఇత్యత్రాహ . క్షేత్రజ్ఞస్యేతి - కర్మకృతావస్థాద్వయనిషేధేఽత్ర తాత్పర్యమితి భావః . (*) ఆత్మస్వరూపస్యాశరీరత్వాన్నిరవయవత్వాన్నిరింద్రియత్వాచ్చ పాణిపాదప్రసంగ ఏవ నాస్తి - నచేదమనేకబాహుత్వాది ప్రాగుక్తపరజీవప్రకరణత్వస్థాపనాదత ఏవ జీవకర్మగృహీతైస్స్వేచ్ఛాగృహీతైశ్చ పాణ్యాదిభిర్విశిష్టాత్మకస్య బ్రహ్మణో యోగ ఉచ్యత ఇత్యాది కల్పనాపి నిరస్తా - పాదాదిషు పాణ్యాద్యభావాచ్చ సర్వత ఇత్యపి నఘటతే - తత్కథం సర్వతః పాణిపాదత్వాదికమిత్యత్రాహ - పరిశుద్ధేతి. పాణ్యాది రహితస్యాపి పరిశుద్ధాత్మనః పాణ్యాదిశబ్దలక్షితే శక్తియోగే శ్రుతిం దర్శ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్సర్వతో౽క్షి శిరో ముఖమ్ । సర్వతః శ్రుతిమ ల్లోకే సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి ॥ ౧౩ ॥ స
ర్వేంద్రియ గుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥సర్వతః పాణిపాద కార్యశక్తం . తథాసర్వతో౽క్షిశిరో ముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమత్ సర్వతశ్చ
క్షురాది కార్యకృత్- ‹‹అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణః›› ఇతి
పరస్య బ్రహ్మణో ౽పాణిపాదస్యాపి సర్వతః పాణి పాదాది కార్య కృత్త్వం శ్రూయతే .
ప్రత్యగాత్మనో౽పి పరిశుద్ధస్య తత్సామ్యాపత్త్యా సర్వతః పాణి పాదాదికార్య కృత్త్వం శ్రు
తిసిద్ధమేవ ‹‹తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి›› ఇతి హి
శ్రూయతే. ‹‹ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః›› ఇతి చ వక్ష్యతే- లోకే స
ర్వమావృత్య తిష్ఠతి . లోకే యద్వస్తు జాతం తత్సర్వం వ్యాప్య తిష్ఠతి- పరిశుద్ధస్వరూపం దేశా
ది పరిచ్ఛేద రహితతయా సర్వగతమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ సర్వేంద్రియగుణాభాసం- సర్వేం
ద్రియగుణైరాభాసో యస్య తత్సర్వేంద్రియ గుణాభాసం - ఇంద్రియగుణా ఇంద్రియ వృత్త
యః . ఇంద్రియవృత్తిభిరపి విషయాన్ జ్ఞాతుం సమర్థ మిత్యర్థః. స్వభావతస్సర్వేంద్రి
య వివర్జితం- వినైవేంద్రియ వృత్తిభిః స్వత ఏవ సర్వం జానాతీత్యర్థః.

యితుం పరమాత్మవస్తుద్రహితస్యాపి తచ్ఛక్తియోగం తావద్దర్శయతి. అపాణీతి - అపాణిపాద ఇతి నిషే
ధస్య కర్మేంద్రియ వర్గస్యోపలక్షణం - అచక్షు రకర్ణ ఇతి జ్ఞానేంద్రియ వర్గస్య. తర్హి పర మా
త్మాసాధారణ స్వభావ స్యాత్ర అల్పశక్తౌ జీవే కథం వ్యపదేశ ఇత్యత్రాహ - ప్రత్యగాత్మనో౽పీతి - ముక్త
దశాయాం బ్రహ్మగుణాష్టక యోగాదసంకుచిత జ్ఞాన శక్తేస్తదుపపత్తిరితి భావః- సామ్యశ్రుతి సంకోచా
భావాద్విశేషకంలోక్త్యభావేపి సర్వతః పాణిపాదత్వాదికం సిద్ధమేవే త్యభిప్రాయే ణైవకారః - సామ్యా ప
త్తిమాత్రే సర్వథాసామ్యం కథం శ్రుతిసిద్ధ మిత్యత్రాహ . తదేతి- ఇదం హి పరమసామ్యం జగద్వ్యాపార
వ్యతిరిక్త సర్వవిషయమితి ఫలపాదే మీమాంసిత మితిభావః. సచ శ్రుత్యర్థో౽త్ర వ్యపదేక్ష్యతే. తద్వివ
క్షాత్ర యుక్తేత్యత్రాహ - ఇదంజ్ఞానమితి- తిష్ఠతీత్యత్ర వ్యాప్తే రప్రచ్యుతి ర్వివక్షితా. కర్మ చేష్టిత జ్ఞాన
స్యాణోః కథం సర్వవ్యాపి స్థితిరిత్యత్రాహ. పరిశుద్ధేతి. ఇదం చ వ్యాపకత్వం ధర్మ -భూత జ్ఞానద్వారేతి ని
రూపితం - శారీరకే ‘‘ప్రదీపవ దావేశ స్తథాహి దర్శయతి’’ త్యాదినా జీవస్వరూపస్యా ణుత్వేనైవ లక్ష
ణాన్నిర్వికార శ్రుత్యాచ స్వరూప వికారాయోగాత్- (❋) నన్వింద్రియాణ్యేవ కరణభూతాని. న
పున రింద్రియగుణా ఇత్యత్రాహ. ఇంద్రియగుణా ఇంద్రియ వృత్తయ ఇతి- స్వయం ప్రకాశస్యాత్మస్వరూపస్య
కథ మింద్రియ వృత్తిభి రాభాసః? విషయాభాస వివక్షాయామపి పరిశుద్ధ స్వరూప ప్రసంగే కథమింద్రియ
కజ్ఞానోక్తి రిత్యత్రాహ- ఇంద్రియవృత్తిభి రపీతి - స్వరూప మింద్రియగుణై రాభాసత ఇత్యాది పరా
క్త వ్యుదాసాయాహ. ఇంద్రియగుణై రాభాసో యస్యేతి- యోగ్యత్వం శుద్ధావస్థాయా మప్యస్తీతి భావః.
ఏతేన సర్వేంద్రియ వ్యాపారైః వ్యాపృతమివ జ్ఞానమితి శంకరస్యోక్త గ్రంథ కల్పనా నిరస్తా- కదాచి దిం
ద్రియవతః కథం సర్వేంద్రియ వివర్జితత్వ మిత్యత్రాహ - స్వభావత ఇతి. సర్వేంద్రియని షేధేతదధీన
జ్ఞానాభావా త్పరోక్తం పాషాణకల్పత్వ ప్రసంగం ప్రాగుక్తేన పరిహరతి . వినైవేతి . ముక్తస్యాపి జగ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ ॥౧౪॥ బహిరంతశ్చ భూతానామచరం చరమేవ చ ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అసక్తం, స్వభావతో దేవాదిదేహసంగరహితం సర్వభృచ్చైవ, దేవాదిసర్వదేహభరణ సమర్థం చ. "స ఏకధా భవతి, త్రిధా భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః. నిర్గుణం తథా స్వభావతస్సత్త్వాదిగుణరహితం. గుణభోక్తృ చ సత్త్వాదీనాం గుణానాం భోగసమర్థం చ ॥ ౧౪ ॥ పృథివ్యాదీని భూతాని పరిత్యజ్య అశరీరో బహిర్వర్తతే. తేషామంతశ్చ వర్తతే "జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః స్త్రీభిర్వా యానైర్వా" ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధస్వచ్ఛందవృత్తిష్వచరం చరమేవ చ. స్వభావతోఽచరం చరం చ దేహిత్వే. సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం. ఏవం సర్వశక్తియుక్తం సర్వజ్ఞం తదాత్మతత్త్వమస్మిన్ క్షేత్రే వర్తమాన

దాధారత్వాభావాత్పర్యాయేణ సర్వజాతీయదేహభృత్త్వాభావాచ్చ తచ్ఛక్తిరత్రాపి వివక్షితా. స్వతస్త త్సంగరాహిత్యం చాసక్తమిత్యుచ్యత ఇత్యాహ — స్వభావతో దేవాదీతి. సామర్థ్యం పరిశుద్ధావస్థాభావి నా కార్యేణ దర్శయతి — స ఏకధేతి. ఆత్మస్వరూపస్య భిదురత్వాభావాజ్జక్షణాదిశ్రుతివశాచ్చ విగ్రహద్వారైవ హి త్రిధా భవనాదికథనమితి భావః. ఏతేన సర్వభృత్త్వం సర్వాధ్యాసాధిష్ఠానత్వమితి వదన్ ప్రత్యుక్తః. నిర్గుణమిత్యత్ర న సత్త్వాదిగుణసమవాయిత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తస్యాశుద్ధావస్థాయామపి ప్రసంగాభావాత్. గుణభోక్తృ చేత్యేతత్ప్రతిపక్షరూపత్వాభావాచ్చ. అతోఽత్ర కర్మోపాధికస్య ప్రాకృతగుణభోగస్య ప్రతిక్షేపః క్రియత ఇతి న నిర్విశేషవాదావకాశ ఇత్యభిప్రాయేణాహ — స్వభావతస్సత్త్వాదిగుణరహితమితి. స్వభావత ఇత్యనేన గుణభోక్తృత్వవిరోధపరిహారః. భోగసమర్థమిత్యత్రాపి పూర్వవదభిప్రాయః. ఔపాధికం గుణభోక్తృత్వం స్వభావతస్తదభావశ్చ, తత్సామర్థ్యమాత్రం తు నిత్యమిత్యవిరోధః. (❈) సర్వశరీరత్వావస్థాయాం హి భూతాంతర్వర్తిత్వమిత్యుక్తస్యాశరీరత్వాత్తద్బహిర్వర్తిత్వముక్తం. తదంతర్వర్తిత్వస్య కథమిత్యత్రాహ — జక్షదితి. స్వచ్ఛందవృత్తిషు తేషామంతశ్చ వర్తత ఇత్యన్వయః. న చైతత్కర్మకృతం సశరీరత్వం "స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత" ఇత్యావిర్భూతస్వరూపస్యైతదుక్తేస్తస్య చ విధూతపుణ్యపాపత్వాత్ "స్వరాడ్భవతి" ఇతి వచనాచ్చ. తదేతదభిప్రేత్య స్వచ్ఛందవృత్తిష్విత్యుక్తం. "స యది పితృలోకకామో భవతి", "ఇమాన్ లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్" ఇత్యాదికమాదిశబ్దేన గృహ్యతే. స్వరూపతో నిర్వికారస్యాత్మనస్త్రిధాభావాదికం జక్షణాదికం పితృలోకాదికం చ శరీరపరిగ్రహమంతరేణ నోపపద్యతే. శరీరం చాస్య ప్రాకృతానామప్రాకృతానాం వా భూతానాం సంఘాత ఏవేతి భూతాంతర్వర్తిత్వం సిధ్యతీత్యభిప్రాయః. అచరత్వచరత్వయోర్న చరాచరాంతరత్వే శుద్ధావస్థాయామన్వయః. అతో బహిరంతరిత్యుక్తసశరీరత్వాశరీరత్వే తత్ర హేతురితి దర్శయతి — స్వభావతోఽచరం చరం చ దేహిత్వ ఇతి. పాదాద్యధీనసంచారతదభావావిహ వివక్షితౌ. యోగ్యానుపలంభబాధపరిహారాయోచ్యతే — సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయమితి. అహమితి నిత్యం స్వయముపలభ్యమానస్యావిజ్ఞేయత్వం కేనాకారేణేత్యత్రాహ — ఏవం సర్వశక్తియుక్తం సర్వజ్ఞమితి. తచ్ఛబ్దపరామృష్టోఽయమర్థః. యోగ్యత్వశంకాయాం చ వాయుదూరత్వాద్యనుపలంభకారణాంతరాభావోపలక్షణతయాఽస్మిన్ క్షేత్రే వర్తమానమపీత్యుక్తం. పృథివ్యాద్యపేక్షయా సూక్ష్మాణామపి వాయ్వాదీనాం పృథగుపలంభోఽస్తీతి తద్వ్యుదాసాయోక్తం.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాంతికే చ తత్ ॥౧౫॥ అవిభక్తం చ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితమ్ ॥౧౬॥ భూతభర్తృ చ తజ్జ్ఞేయం

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ అప్యతిసూక్ష్మత్వాద్దేహాత్ పృథక్త్వేన సంసారిభిరవిజ్ఞేయం. దూరస్థం చాంతికే చ తత్. అమానిత్వాద్యుక్తగుణరహితానాం విపరీతగుణానాం పుంసాం స్వదేహే వర్తమానమప్యతి దూరస్థం. తథా అమానిత్వాదిగుణోపేతానాం తదేవాంతికే వర్తతే ॥ ౧౫ ॥ దేవమనుష్యాదిభూతేషు సర్వత్ర స్థితమాత్మవస్తు వేదితృత్వైకాకారతయా అవిభక్తం. అవిదుషాం దేవాద్యాకారేణ అయం దేవో మనుష్య ఇతి విభక్తమివ చ స్థితం ॥ ౧౬ ॥ దేవోఽహం మనుష్యోఽహమితి దేహసామానాధికరణ్యేనానుసంధీయమానమపి వేదితృత్వేన దేహాదర్థాంతరభూతం జ్ఞాతుం శక్యమిత్యాదావుక్తమేవ ద్యోతయతీతి, ఇదానీం ప్రకారాంతరైశ్చ దేహాదర్థాంతరత్వేన జ్ఞాతుం శక్యమిత్యాహ ॥ భూతానాం పృథివ్యాదీనాం దేహరూపేణ సంహతానాం యద్భర్తృ తద్భర్తవ్యేభ్యో భూతేభ్యోఽర్థాంతరం జ్ఞేయం. అర్థాంతరమితి జ్ఞాతుం శక్యమిత్యర్థః.

అతిసూక్ష్మత్వాదితి- అహం జానామీత్యాత్మనోపలంభేఽసత్యపి వివిచ్య జ్ఞాతుమశక్యత్వమవిజ్ఞేయత్వమితి సోపసర్గనిషేధేన వివక్షితమితి దర్శయితుం దేహాత్పృథక్త్వేనేత్యుక్తం - పృథక్త్వస్య సర్వదా సర్వైరనుపలంభే శశశృంగాదివదప్రామాణికత్వమేవ స్యాత్. యోగాభ్యాసవిధానస్య చ నిరర్థకత్వం స్యాదిత్యత్రోక్తం సంసారిభిరితి. యోగినామపి ముక్తవదవిచ్ఛిన్నవిశదతమప్రత్యయాభావాత్సంసారిభిరితి సామాన్యేనోక్తమ్. యద్వా, యోగవిరహితా ఇహ సంసారిశబ్దేన వివక్షితాః- యోగినామాసన్నమోక్షత్వేన ముక్తప్రాయత్వాత్. దూరస్థం చాంతికే చ తదిత్యనేన వ్యాప్తిర్న వివక్షితా. తస్యాః సర్వమావృత్య తిష్ఠతీతి ప్రాగేవోక్తత్వాత్ దత్రోక్తసూక్ష్మత్వాత్సంసారిభిరవిజ్ఞేయస్య కథం తైరేవ విజ్ఞాతవ్యత్వవిధిరితి శంకావ్యుదాసాయాధికారిభేదేన దుర్గ్రహత్వసుగ్రహత్వపరత్వమాహ - అమానిత్వాదీతి - (❋) స్వరూపభేదవత్స్వవిగ్రహక్షేత్రాదిష్వవిభక్తశబ్దప్రయోగాత్ "పండితాస్సమదర్శిన" ఇతి ప్రాగుక్తం సామ్యమిహాపి వివక్షితమిత్యాహ - దేవమనుష్యాదీతి - అవిభక్తం స్వరూపేణ దేవత్వాదివిభాగరహితమిత్యర్థః. విభక్తమివేత్యేవశబ్దేన భ్రాంతిరూపలంభవిషయాకారసూచనమాహ - అవిదుషామితి. ఏవం శుద్ధ్యవస్థోక్తా. తత్ర భూతభర్త్రిత్యాదినా జగద్వ్యాపారభ్రమవ్యావృత్తిప్రకరణస్యభోక్తృవ్యతిరేకపరతామేవ వదన్ పూర్వోక్తపునరుక్తిం చ పరిహరతి - దేవోఽహమిత్యాదినా గ్రంథద్వయేన. అహంత్వానహంత్వజ్ఞాతృత్వాజ్ఞాతృత్వాదిరూపో భేదః ప్రాగుక్తః. అత్ర త్వాధారాధేయభావభోక్తృత్వ, భోగ్యత్వ, వికార్యత్వ, వికారహేతుత్వైర్వివేకః క్రియత ఇత్యర్థః. అత్ర జీవభర్తవ్యవిషయే భూతశబ్దశ్చిన్మాత్రపరః. తత్రాపి ప్రసిద్ధ్యనురోధేన మహాభూతవిషయత్వేపి క్షేత్రప్రకరణాత్తద్రూపపరిణామవద్భూతవిషయ ఇత్యాహ - భూతానామితి - జ్ఞేయశబ్దశ్చ "జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి" ఇత్యుపక్రాంతత్వేపి పునరిహాద్యమాత్వాత్ తత్రతిరస్కారార్థతయా వ్యాఖ్యాతః. భర్తృత్వభర్తవ్యత్వఫలితమాహ - అర్థాంతరమితి - ప్రభవహేతురితి దేహవ్యతిరేకోపపాదనే తాత్పర్యాచ్చ యమేవార్థ ఉచిత ఇతి భావః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ ॥ ౧౬ ॥ జ్యోతిషా మపితజ్జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తథాగ్రసిష్ణు- అన్నాదీనాం భౌతికానాం గ్రసిష్ణు- గ్రస్యమానేభ్యో భూతేభ్యో గ్రసి తృత్వే నార్థాంతరభూత మితిజ్ఞాతుం శక్యం. ప్రభవిష్ణుచప్రభవహేతుశ్చ. గ్రస్తానా మన్నా దీనా మాకారాంతరేణ పరిణతానాంప్రభవహేతుః. తేభ్యోఽర్థాంతరమితిజ్ఞాతుంశక్యమిత్యర్థః. మృతశరీరే గ్రసన ప్రభవా దీనా మదర్శనా స్న భూత సంఘాత రూపం క్షేత్రం గ్రసన ప్రభవ భరణహేతు రితినిశ్చీయతే ॥ ౧౬ ॥ జ్యోతిషాం దీపాది త్యమణి ప్రభృతీనా మపి. తదేవ జ్యోతిః ప్రకాశకం- దీపా దిత్యాదీనా మప్యాత్మప్రభా రూపం జ్ఞానమేవ ప్రకాశయతి - దీపాదయస్తు విషయేంద్రియ సన్నికర్ష విరోధిసంతమస నిరసనమాత్రం కుర్వతే. తావన్మాత్రేణ తేషాం ప్రకాశకత్వం. తమసఃపరముచ్యతే- తమశ్శబ్దసూక్ష్మావస్థ ప్రకృతి వచనః - ప్రకృతేః పర ముచ్యత ఇత్యర్థః -

---

ప్రభవోఽత్ర శితోగభాది రూపేణ పరి.ణామః. ఆకారాంతరేణ రసమలధా (శక్మల) త్వాది రూపేణేత్యర్థః. నను శరీరేణైవ గ్రాసాదికం క్రియమాణం దృశ్యతే - నచకార్య కారణసంఘాతమంతరేణ నిరవయవస్య గ్రసనాది సంభవః. తత్కథ మాత్మనమత్వేనవ్యపదిశ్యత ఇతి శంకాయా ము క్తమథాంవ్యతిరేకేణద్యో తయతి. మృతశరీరఇతి- క్షేత్రం శరీరత్వ వేషేణ గ్రసనాది కారణమ్ ? ఉతభూత సంఘాత మాత్రేణ ? ఆద్యే శరీరత్వ స్యాత్మప్రతియోగికత్వా దాత్మ సాపేక్షత్వం గ్రసనా దేస్సిద్ధం - ద్వితీయేమృత శరీరాదిష్వ దర్శనా దయుక్తిః - యద్యపి మృతశరీరేపి కేచిద్విశేషా దృశ్యంతే. తథాపి జీవజ్ఞాన పూర్వక గ్రసన భరణా ద్యభావాన్నతే జీవాపేక్షాః. ఈశ్వరా పేక్షాతు సార్వత్రికీతి నతత్రవిశేష ఇతి భావః. అత్ర భరణ గ్రసనాదికం రజ్వాదిషు సర్పాదే రవేతివదంత ర్నిత పానాశ్రుతకల్పనాదిభిః నిరస్తాః. (*)

నను స్వరూపమాత్ర ప్రకాశరూపస్య ఆత్మ స్వరూపస్య కథం మణ్యాది ప్రకాశకత్వ మిత్యత్రాహ-దీపాదిత్యాదీనామపీతి- దీపాదిత్యాదీనాంయథావిషయ సంబంధి ప్రభాద్వారాప్రకాశకత్వంనస్వరూపతః. తద్వదత్రాపి ప్రభాస్థానీయే నజ్ఞానాఖ్య ధర్మేణ ప్రకాశకత్వ మితిభావః. అన్యప్రకాశకానా మపీ త్యపిశబ్దార్థః ప్రకాశ్యభూత ఘటాదివ త్తత్ప్రకాశక జ్ఞానాశ్రయభూతే ప్రత్యగాత్మనీతి భావః. విషయేంద్రియ సన్నికర్ష శబ్దే నాత్ర సామగ్రీ మధ్యపాతి సన్నికర్షోఽభిప్రేతః- తన్మూలప్రకాశోవా లక్షితః. సంతమసస్య కుడ్యాదివ దింద్రియ సన్నికర్ష విరోధిత్వా భావా దన్యథా సంతమస వర్తినః పురుషస్య సంతమసాంతరిత ప్రకాశ మధ్యవర్తినాం పదార్థానాం కుడ్యాంతరిత పదార్థవ దప్రకాశ ప్రసంగాత్. ఏతేన దీపాదే శ్చాక్షుష పదార్థమాత్ర ప్రతినియతతయా జ్ఞానవ న్నసర్వ వ్యాపకం ప్రకాశకత్వ మితి సూచితం తావన్మాత్రేణ. నతు సాక్షాత్ప్రకాశ జనకత్వేనాపీ త్యర్థః - జ్యోతిస్సన్నికర్షాత్ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యాచ్చాత్ర తమశ్శబ్దస్య తిమిరవిషయత్వ ధీర్వ్యుదాసాయాహ-తమశ్శబ్ద ఇతి- జ్యోతిషామపి ప్రకాశకమాత్రముత్యసిద్ధస్య తిమిరాత్పరత్వ స్యాభిధానే ప్రయోజనాభావాత్ప్రకృతేః పరత్వస్యచా వశ్య వక్తవ్యత్వాత్తమశ్శబ్దస్యచ “యస్యతమశ్శరీరం - తమఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేతం. యదాతమ స్తత్తమ ఏకీభవతి. ఆసీదిదం తమోభూతం” మిత్యాదిషు మూలప్రకృతి విషయతయా శ్రౌతస్మార్తప్రయోగ ప్రాచుర్యా

శ్లో॥ జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్ఠితమ్ ॥౧౭॥ ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః । మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే ॥౧౮॥

శ్రీ॥ భా॥ అతో జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానైకాకార మిత్యజ్ఞేయం. తచ్చ జ్ఞానగమ్యం - అమానిత్వాదిభిర్జ్ఞానసాధనై రుక్తైః ప్రాప్యమిత్యర్థః. హృది సర్వస్య విష్ఠితం సర్వస్య మనుష్యాదేః హృదివిశేషేణావస్థితం సన్నిహితమ్ ॥౧౭॥ ఏవం "మహాభూతాన్యహంకార" ఇత్యాదినా "సంఘాతశ్చేతనాధృతి" రిత్యంతేన క్షేత్రతత్త్వం సమాసేనోక్తం. "అమానిత్వ" మిత్యాదినా "తత్త్వజ్ఞానార్థచింతన" మిత్యంతేన జ్ఞాతవ్యస్యాత్మతత్త్వస్య జ్ఞానసాధనముక్తం "అనాదిమత్పర" మిత్యాదినా "హృదిసర్వస్య విష్ఠిత" మిత్యంతేన జ్ఞేయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య యాథాత్మ్యం చ సంక్షేపేణోక్తం. మద్భక్త ఏతత్ క్షేత్రయాథాత్మ్యం క్షేత్రాద్వివిక్తాత్మస్వరూపప్రాప్త్యుపాయయాథాత్మ్యం క్షేత్రజ్ఞ యాథాత్మ్యం చ విజ్ఞాయ. మద్భావా యోపపద్యతే మమ యో భావః స్వభావః అసంసారిత్వం. అసంసారిత్వప్రాప్తయే ఉపపన్నో భవతీత్యర్థః ॥౧౮॥ అథాత్యంత వివిక్త స్వభావయోః ప్రకృత్యాత్మనో స్సంసర్గ స్యానాదిత్వం సంసృష్టయోర్ద్వయోః కార్యభేద స్సంసర్గహేతు శ్చోచ్యతే ॥

చ్చేతిభావః. పరమన్య దిత్యర్థః. భోక్తృతయా ప్రధానభూత మిత్యర్థ. ప్రాగభిహితే పరావరతయా ప్రకృతివిభక్తే వ్యుత్పత్తిరితి. నిర్గుణత్వాత్ ప్రకృతేఃపర ఇత్యాదిష్వితి శేషః. ఏతేన జడవైలక్షణ్యం వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ. అత ఇతి. పూర్వవద్వైధర్మ్యానుసంధాన శక్యతాయాం జ్ఞేయశబ్దస్య తాత్పర్య మన్యథా పౌనరుక్త్య దిత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానైకాకారమితి - జ్ఞేయమితి జ్ఞానగమ్య మిత్యత్ర సర్వసాధారణ జ్ఞానవిషయత్వ మాత్రాభిధానె ప్రయోజనాభావా జ్జ్ఞేయమిత్యనేన పౌనరుక్త్యా ద్గమ్యశబ్దస్య ప్రాప్యపర్యాయత్వ ప్రసిద్ధేశ్చ ప్రకృతసంగతం వివక్షిత మాహ - అమానిత్వా దిభిరితి - ఏతజ్జ్ఞానమితివ దత్రాపి కరణవ్యుత్పత్తిం వ్యనక్తి - జ్ఞానసాధనై రుక్తైరితి - మనుష్యాదేరితి - పిండస్యేతి శేషః. భోక్తృత్వాది రూపేణావస్థానం విశేషేణావస్థానం. యద్వా, హృది స్వరూపేణావస్థానం - అవయవాంతరేషుతు స్వధర్మభూత జ్ఞానేనేతి శేషః. స్థితిశబ్దస్యాత్ర ముఖ్యార్థాయోగా త్సన్నిధి మాత్రపరత్వ ముక్తం. సర్వస్యగృహేప్యయమేవ వీహిరితివ జాత్యైక్య వివక్షయా సర్వస్యహృది స్థితినిర్దేశః. (❋) ఉపసంహారస్యుక్తయాథాత్మ్య జ్ఞానస్య ఫలంచాహ ఇతీతిశ్లోకేన. ప్రకృతపరామర్శినోపి ఏతచ్ఛబ్దస్య విశేషబాధానాత్ప్రకృతార్థత్రయవిషయత్వ మాహ. క్షేత్రయాథాత్మ్య మిత్యాదినా - మద్భావాయేత్యత్ర సామ్యశ్రుత్యాది విరుద్ధ తాదాత్మ్యభ్రమ వ్యుదాసాయాహ - మమయో భావ స్స్వభావ ఇతి. నిత్యసిద్ధ జ్ఞానత్వాది స్వభావ వ్యవచ్ఛేదాయాహ - అసంసారిత్వమితి - ఉపపద్యత ఇత్యస్య జ్ఞానజన్య యోగ్యతాయాం తాత్పర్యముపపన్నశబ్దేన దర్శితం - (❋) అథ బంధహేతు రిత్యనేన సంగృహీతం ప్రకృతిం పురుష మిత్యారభ్యావివేకానుసంధానా త్పూర్వస్యార్థం వివినక్తి. అథేతి. సంసర్గహేతుశ్చేతి ప్రవాహేణానాదే స్సంసర్గస్య నిమిత్త మిత్యర్థః. ఉభావనాదీ ఇత్యత్ర ప్రకృతిం పురుషం చేతి తరేతర యోగపర చకారేణ లబ్ధం విశేషం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి । వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతి సంభవాన్ ॥ ౧౯ ॥ కార్యకారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ప్రకృతిపురుషౌ పృథగ్భావన్యోన్య సంసృష్టావనాదీ ఇతివిద్ధి. బంధహేతు భూతాన్వికారానిచ్ఛాద్వేషాదీన మానిత్వాది కాంశ్చగుణాన్ మోక్షహేతు భూతాన్ ప్రకృతి సంభవాన్విద్ధి. పురుషేణ సంసృష్టేయ మనాదికాల ప్రవృత్తా క్షేత్రాకార పరిణతా ప్రకృతిః స్వవికారైరిచ్ఛా ద్వేషాదిభిః పురుషస్య బంధహేతు ర్భవతి. సైవామానిత్వాదిభి స్స్వవికారైః పురుషస్యాపవర్గ హేతుర్భవతీ త్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ కార్యంశరీరం కారణాని జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమనస్కా నీంద్రియాణి- తేషాంక్రియాకారిత్వే పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవ హేతుః-

---

దర్శయతి - ప్రకృతి పురుషా పృథగ్భావన్యోన్యం సంసృష్టావితి - తదపేక్షయా ద్వివచనాంత ప్రయోగ ఉపపన్నః - ప్రకృతిపురుషావిత్యత్ర పరవల్లింగం ద్వంద్వ తత్పురుషయో రితి పుల్లింగత్వ తద్విశేషణత్వాదు భావనాదీ ఇత్యనయోరపి తల్లింగత్వైవ ఇచ్ఛాద్వేష ఇత్యాదివాఽమానిత్వమిత్యాదినాచనిర్దిష్టా యథాక్రమం వికారగుణశబ్దాభ్యాం అనూద్యంత ఇతి దర్శయతి. బంధ హేతు భూతానితి. “యత్క్షేత్రంయద్వికారి” తి ప్రకరణోప క్రమే వికారిశబ్దః క్షేత్ర కార్య మాత్రపరః. తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చాత్రాపి వికార శబ్దస్తద్విషయః. అతఃప్రకరణ బలా న్మహదాది వికారపరత్వం తత్సహచర్యాచ్చ గుణశబ్ద స్యాపి ప్రాకరణికార్థ విషయత్వాచిత్యాత్సత్త్వాది గుణవిషయత్వం యుక్తమితిభావః. వికారాంశ్చగుణాంశ్చేతి భేదోక్తి నిదాన జ్ఞాపనాయ బంధమోక్షహేతుత్వేన వచనం హేయోపాదేయ గుణవర్గద్వయోపదేశో హానోపాదానార్థతయా సప్రయోజనః. తస్యప్రకృతిసంభవత్వోప దేశస్తు కిమర్థ ఇతి శంకాయా ముచ్యమానతయా జ్ఞాతవ్యార్థకావిద్ధీ త్యభిధానోక్త్యభిప్రేత మాహ. ప్రకృతేరేవాకార భేదేనహేయత్వోపాదేయత్వ జ్ఞాపనార్థ స్తత్సంభవత్వోప దేశ ఇతిభావః. స్వవికారై రిత్యమానిత్వాదీనాం వికారిత్వ భాషణం ప్రకృతి సంభవానిత్యుక్త ప్రకృతికారణత్వా విశేషా ద్గాబలీ వర్దనయాసూచనార్థమ్. (❈)

అథాన్యోన్యసంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయో స్సంసర్గవిశేష నిబంధనో వ్యాపారభేద ఉచ్యతే కార్యకారణేతి శ్లోకేన- కార్యంశరీరమితి ప్రకరణా త్కరణ శబ్దస్యసమభివ్యాహారాచ్చాత్రకార్య శబ్దో భోగాయతనాఖ్య కార్యవిశేష పరఇతిభావః.“ఇంద్రియాణిదశైకంచే”తిఇంద్రియాదిప్రకృతవిషయోత్ర కారణ శబ్ద ఇత్యాహ. జ్ఞానకర్మాత్మకానీతి. ఏతేన కార్యం భూతతన్మాత్ర రూపేణ దశవిధం - కారణం బుద్ధ్యహంకార రూపేణ త్రయో దశ విధం - తేషాం స్వరూపోత్పత్తౌ ప్రతిక్షణ పరిణామేచ హేతుర్మూలప్రకృతి రిత్యాది వ్యాఖ్యానాంతరాణి నిరస్తాని. కార్యకారణ కర్తృత్వఇతి పరోక్తంపాఠాంతర మప్రసిద్ధేరనాదృతం. కర్తృశబ్దోత్ర ప్రయత్నాద్యాశ్రయత్వపరః. అచేతనే తదసంభవాత్ - అతోయథా స్వయం వ్యాపారాశ్రయత్వం వివక్షిత మిత్యాహ- తేషాం క్రియాకారిత్వఇతి- యద్యప్యబుద్ధి పూర్వేషు కేషుచి న్మనశ్శ్రోత్రాదివ్యాపారేషు పురుషేచ్ఛాధీనత్వం నాస్తి. తథాపితేషాం పురుషభోగార్థత్వాత్. భోక్తృత్వ దశాపన్న పురుషసన్నిధానరూప మధిష్ఠాన మపేక్షితం. బాహుళ్యేనచ ప్రయత్నాధీనత్వమస్తీ త్యభిప్రాయే ణాహ . పురుషాధిష్ఠితేతి - విభజ్య వ్యాపారనిర్దేశాత్ప్రకృతి రేవే త్యవధారణ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పురుషస్సుఖ దుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ పురుషాధిష్ఠిత క్షేత్రాకార పరిణత ప్రకృత్యాశ్రయా భోగసాధన భూతాః క్రియా ఇత్యర్థః- పురుషస్యత్వధిష్ఠాతృత్వమేవ- తదపేక్షయా "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా" దిత్యాదికముక్తం- శరీరాధిష్ఠాన ప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్య కర్తృత్వం - ప్రకృతిసంసృష్టః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయ

తా॥చ॥- నను పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతి రిత్యయుక్తం - ప్రళయదశాయాం కరణకళేబరవిధురస్య సంసారిణో
స్స్వేచ్ఛయా ప్రకృత్యధిష్ఠానా సంభవా దిత్యత్రాహ- పురుషాధిష్ఠిత క్షేత్రాకార పరిణతేతి. భోగతత్సాధ
నయో రాశ్రయత్వ లక్షణం హేతుత్వమిహ వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రకృత్యాశ్రయత్వాది కథనం. ప్ర
కృతేః కర్తృత్వే "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా" దిత్యాదిభి స్సూత్రై ర్విరోధ స్స్యాదిత్యత్రాహ. పురు
షస్యాధిష్ఠాతృత్వమేవేతి - యదిపురుషస్యాధిష్ఠాతృత్వమాత్రం తదా సాక్షాత్కర్తృత్వం ప్రకృతేరేవే
తి పురుషస్య కర్తృత్వ మౌపచారికం స్యాదిత్యత్రాహ- శరీరాధిష్ఠానేతి - అయమభిప్రాయః- నహి ప్ర
యత్నాధీన పరిస్పందాశ్రయత్వ లక్షణం కర్తృత్వం పురుషస్య సూత్రై ర్గృహ్యతే. తత్ర శాస్త్రార్థవత్త్వా
ది హేతూనా మన్యథా సిద్ధేః - నచ శరీరాది ప్రేరక ప్రయత్నాశ్రయత్వే కర్తృశబ్దస్యోపచారి
కతా కృతిప్రయత్నయోః పర్యాయత్వాత్ కృత్యాశ్రయత్వ రూపత్వాచ్చ. కర్తృత్వస్య తతశ్చాన్యత్రై
వ కర్తృత్వ మౌపచారిక మితిఫలితం. యది పునర్యథా స్వంవ్యాపారాశ్రయత్వ మేవ సర్వేషాం కర్తృ
త్వ మిత్యుచ్యతే- తథాపి పురుషస్య కర్తృత్వం ముఖ్యమేవ. నను పురుష స్సుఖ దుఃఖానాం భోక్తేత్యయు
క్తం- శుద్ధస్య పురుషస్య ప్రియాప్రియ విధురత్వశ్రుతేః- యద్యపి మోక్ష విలక్షణం సుఖమనుభూయేత- త
థాపి దుఃఖప్రసంగస్తు నాస్త్యేవేత్యత్రాహ. ప్రకృతి సంసృష్ట ఇతి- "నహవై సశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియ
యో రపహతిరస్తీ" త్యాది శ్రూయత ఇతి భావః- విషయేంద్రియాది రూపేణ పరిణతాయాః ప్రకృతేరపి భో
క్తృత్వే హేతుత్వమస్తి- తతః కథం పురుషో విశేష్య నిర్దిశ్యత ఇత్యత్రాహ- సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయ ఇ
తి. తత్కాలస్వసమవేత సుఖదుఃఖ సాక్షాత్కారో భోగ ఇతి భోగలక్షణ మప్యనేనసూచితం- ఏతేననిర్వి
కారపురుష సన్నిధానాత్ ప్రకృతేరేవ భోక్తృత్వమితి పక్షో నిరస్తః. తదాపురుషోఽస్తి భోక్తృభావాత్పు
రుషస్యదర్శనార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్యేత్యాదిస్వగ్రంథవిరోధశ్చ- అయంహి పక్షః శారీరకే "రచనా
నుపపత్తేశ్చే" త్యారభ్య "విప్రతిషేధాచ్చాసమంజస" మిత్యంతైస్సూత్రై ర్విస్తరేణ ప్రతిషిద్ధః. అత్ర
చశ్లోకే యది ప్రకృతేరేవ భోక్తృత్వమపి వివక్షితం స్యాత్ తదా కర్తృత్వే భోక్తృత్వేచ ప్రకృతిరేవ హే
తురితి వక్తవ్యం. నతు వివేక్తవ్యం- భోక్తృత్వస్యాపి కర్తృత్వ విశేషత్వాత్- శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరీతి
న్యాయాచ్చ- నచవాచ్యం కర్తృత్వం ప్రకృతే స్స్వతస్సిద్ధం- భోక్తృత్వేతు తస్యాః పురుషో హేతురితి
ప్రదర్శనాయ వివేక ఇతి పురుషనిరపేక్షాయాః కేవలాయాః ప్రకృతేః కర్తృత్వస్యాప్యయోగా దనభ్యు
పగమాచ్చ- అన్యథా విశుద్ధ కేవల జ్ఞానోదయేపి తేన నివృత్తప్రసవా మర్థవశాత్ సప్తరూప వినివృత్తా
మిత్యుక్తసప్తరూప వినివృత్తి భంగప్రసంగాత్. తథాచ ముక్తావపి యథాపూర్వమేవ ప్రకృతిప్రవృత్తిస్స్యా
త్- సంఘాతపరార్థత్వాత్ త్రిగుణాది విపర్యయా దధిష్ఠానాత్-పురుషోఽస్తి భోక్తృభావాత్కైవల్యార్థ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ రుచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుఙ్క్తే-ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ ॥ ౨౧ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఇత్యర్థః॥ ౨౦ ॥ ఏవమన్యోన్యసంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేద ఉక్తః. పురుషస్య స్వతస్స్వానుభవైకసుఖస్యాపి వైషయికసుఖదుఃఖోపభోగహేతుస్వమాహ ॥ గుణశబ్దః స్వకార్యే ష్వౌపచారికః- స్వతస్స్వానుభవైక సుఖః పురుషః ప్రకృతిస్థః ప్రకృతి సంసృష్టః. ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ ప్రకృతిసంసర్గోపాధికాన్ సత్త్వాదిగుణ కార్యభూతాన్ సుఖదుఃఖాదీన్ భుఙ్క్తే-అనుభవతి. ॥ ౨౧ ॥ ప్రకృతి సంసర్గ హేతు మాహ ॥

ప్రవృత్తేశ్చ- జన్మమరణ కరణానాం ప్రతినియమాదయుగపత్ప్రవృత్తేశ్చ పురుష బహుత్వం సిద్ధం. త్రైగుణ్య విపర్యయాచ్చేత్యధిష్ఠానా యుగపత్ప్రవృత్తిభ్యాం పురుష బహుత్వ కల్పనంచ భజ్యేత. అత్ర పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్ గుణా నిత్యనంత రోక్తేశ్చ వ్యాహన్యేతేతి భావః. (❋)

ఉక్తైకదేశే శంకోదయార్థముక్తం వక్ష్యమాణపునరుక్తి పరిహారార్థం శ్లోకం వివిచ్యానుభాషతే- ఏవమితి. పరిశుద్ధస్యానుభవసుఖైక తానస్య ప్రత్యగాత్మనో వైషయిక బాహ్య సుఖదుఃఖోపభోగోన తాత్త్వికస్స్యాత్. అపితు స్ఫటికమణౌ జపాకుసుమ పాటలిమవ వాసనా విశేషాదారోపిత ఏవస్యాదితి శంకా పురుష ఇత్యర్థేన పరిహ్రియత ఇత్యాహ. పురుషస్యేతి. సత్త్వాదిగుణానసాక్షాద్భోక్తృత్వాత్. సుఖదుఃఖమోహకార్యాన్వయత యాతీంద్రియత్వాత్తత్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వంచ ప్రసక్తముపపాదనీయం. తచ్చహిశబ్దేన ద్యోతితం. అత్రతు ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ భుఙ్క్తే ఇతి గుణభోక్తృత్వకథనముచ్యత ఇత్యత్రాహ. గుణశబ్ద ఇతి- స్వకార్యేష్వితి లక్షణానిమిత్త కథనం - స్వశబ్దేన గుణస్వరూప గ్రహణం - యద్యపి గుణశబ్దః సుఖదుఃఖేష్వపి ముఖ్యః - తథాపి ప్రకృతిగుణత్వస్య వివక్షితత్వా దౌపచారిక ఇత్యుక్తం - ఉత్తరత్రాపిహి బహుశో గుణశబ్దః సత్త్వాది విషయ ఏవ యథావస్థితాకారోఽత్ర పురుషశబ్దే నాభిహిత ఇత్యాహ. స్వతస్స్వానుభవైకసుఖ ఇతి - ప్రకృతిస్థ శబ్దస్స్వస్థాదిపదోపి ప్రయుజ్యత ఇతి తద్వ్యుదాసాయ ప్రకృతి సంసృష్ట ఇత్యుక్తం - ప్రకృతిజానిత్యనేన ప్రకృత్యాశ్రయత్వం నవివక్షితం- సుఖ్యహం దుఃఖ్యహమితి స్వాశ్రితతయైవ తదుపలంభాత్. అంతఃకరణ వికారాణాం సుఖాదీనాం స్వాత్మన్యారోప ఇతి పక్షస్య దృష్టప్రమాణ విరుద్ధత్వాత్. అతస్తదుపాధికత్వమేవ వివక్షితమితి జ్ఞాపనాయ ప్రకృతి సంసర్గోపాధికానిత్యుక్తం. ఆదిశబ్దేన పూర్వసమభివ్యాహృతేచ్ఛాద్వేషాది సంగ్రహః. తేపిహి కర్మఫలభూతాభోక్తవ్యాః- ఆత్మనేపదాంశత్వా దర్థాననువ్యామాచ్చాత్ర ఫల వార్థత్వమయుక్తం - అభ్యవహారార్థోఽప్యత్రానౌచిత్యాదేవ త్యక్తః- అతోఽత్ర భుఙ్క్తే ఇతి ప్రసుఖానుభవ మాత్రం వివక్షితం. స్వసమవేత వర్తమాన సుఖదుఃఖ సాక్షాత్కారో భోగ ఇత్యపిహి లక్షయంతీత్యభిప్రాయేణాహ - అనుభవతీతి. స్వానుభవైక తానస్య వైషయిక సుఖ దుఃఖోప భోగే ప్రకృతి సంసర్గో హేతురుక్తః. పరిశుద్ధస్యాత్మనస్సోపి ప్రకృతిసంసర్గః కథమితి శంకామనంతరం పరిహరతీత్యభిప్రాయేణాహ. ప్రకృతిసంసర్గ హేతుమాహేతి. బీజాంకుర న్యాయేన ప్రవాహానాదిత్వా దన్యోన్యాశ్రయణ చక్రకాది పరిహారసిద్ధోనవ దోషః - ప్రవాహేషుచ పూర్వపూర్వ హేతు వైచిత్ర్యా దుత్తరోత్తర వైచిత్ర్యసిద్ధిః- గుణసంగస్య విహిత నిషిద్ధ కర్మద్వారా తత్ఫలానుభవార్థ విచిత్ర జన్మహేతుత్వాచ్చాత్ర సాఫల్యం. ఇష్టాయు దర్శితా అధ్యాపకోఽహ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కారణంగుణ సంగోఽస్య సదసద్యోని జన్మసు ॥ ౨౧ ॥ ఉపద్రష్టానుమంతాచ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ పూర్వ పూర్వ ప్రకృతి పరిణామ రూప దేవ మనుష్యాది యోని విశేషేషు స్థితోఽయం పురుషస్తత్తద్యోని ప్రయుక్త సత్త్వాది గుణమయేషు సుఖాదిషు సక్తస్తత్సాధన భూతేషు పుణ్య పాప కర్మసు ప్రవర్తతే- తతస్తత్పుణ్యపాపఫలానుభవాయ సదసద్యోనిషు సాధ్వసాధుషు యోనిషు జాయతే. తతశ్చకర్మారభతే-తతశ్చజాయతే- యావదమానిత్వాదికానాత్మప్రాప్తిసాధన భూతాన్గుణాన్ సేవతే తావదేవ సంసరతి- తదిదముక్తం కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోని జన్మస్వితి॥ ౨౧ ॥ అస్మిన్దేహేవ స్థితోఽయం పురుషో దేహ ప్రవృత్త్యనుగుణ సంకల్పాది రూపేణదేహస్యోపద్రష్టా అనుమంతాచ భవతి.

యత్తే. కపూయాంయోనిమాపద్యేరన్ రమణీయ చరణా అభ్యాశో హయత్తేరమణీయాం యోనిమాపద్యేర,, న్నితి సదసద్యోని ప్రాప్తేః కర్మ మూలత్వ శ్రుత్యవిరోధం చాహ - పూర్వ పూర్వేతి - సత్త్వాదీనాం సాక్షాత్సంగాస్పదత్వాయోగాదత్రాపి గుణశబ్దస్య పూర్వవదౌపచారికత్వాభిప్రాయేణాహ- సత్త్వాది గుణమయేషు సుఖదుఃఖాదిష్విత్యుక్తమ్ - దుఃఖసంగో నామ దుఃఖే సుఖ భ్రాంత్యా సంగః - దుఃఖహేతుషుహి సాగర తరణాదిషు సుఖ లవసంగాత్సజ్యతే భ్రాంతి జ్ఞానవతాం పుంసాం ప్రహరోపి సుఖాయతేఇతి చాహుః- యోహియదిచ్ఛతి తస్యతస్మిన్ తత్సాధనేవా కార్యతా బోధ ఇతి స్థితే సుఖస్య స్వరూపేణ కర్తు మశక్యత్వాత్తత్సాధనేష్వేవ పురుష ప్రవృత్తిరిత్యభిప్రాయేణ తత్సాధన భూతేష్విత్యుక్తం - శ్రూయతేచ ‹‹సయథా కామోభవతి. తత్క్రతుర్భవతి,,తి అస్తి నాస్తీత్యాద్యర్థతాయా మవశ్యయాత్- ‹‹తద్యఇహ రమణీయ చరణా అభ్యాశో హయత్తే రమణీయాంయోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనింవా క్షత్రియ యోనింవా వైశ్య యోనింవా - అథయఇహ కపూయ చరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాంయోని మాపద్యేరన్- శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చండాలయోనిం వా’’ త్యాది శ్రుత్యను సారాచ్చ సాధ్వసాధుశబ్ద స్సాధ్వసాధుషు యోనిష్వితి వదతా సదసతోర్యోనిషు జన్మస్వితి పరవ్యాఖ్యా నిరస్తా. బహువచనే నైకస్యైవ పురుషస్య ప్రవాహరూపేణ విచిత్రానంత సదసద్యోని సంబంధా వివ క్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ. తతశ్చ కర్మారభ్యతే. తతోజాయత ఇత్యాదిక ముక్తం- ఏవంప్రవాహ స్యానాదత్వవదవిచ్ఛేదాత్ప్రవాహానంతత్వ మపికింస్యాదితి శంకాంపరిహరతి. యావదితి- ప్రకృతిసంసర్గస్య గుణసంసర్గః కారణ మిత్యుక్తే సత్యర్థాత్ కారణాభావే కార్యాభావఇతి న్యాయా దమానిత్వాదిభి ర్గుణ సంగనివృత్త్యా సదసద్యోనిజన్మప్రవాహోప్యుచ్ఛిద్యతే ఇత్యుక్తం భవతీత్యాహ - తదిదముక్తమితి. అత్రకంఠోక్త్యర్థాపి గుణసంగస్య పూర్వపూర్వ దేహసంబంధ ప్రయుక్తత్వం కర్మద్వారా యోనిప్రాప్తిహేతుత్వాదికంచ శ్రుతి స్మృత్యంతరాను సారాదభిప్రాయత ఉక్తమితి భావః - (❋) సదసద్యోనిజన్మ సమనంతరభావినః పురుషస్వభావానాహ - ఉపద్రష్టేతి శ్లోకేన - ద్రష్టృప్రమాణాది వశేన దృశ్యానాం ప్రదర్శకః- ఉపద్రష్టా యథావత్స్వయం ప్రవృత్తిః - ప్రవర్తమానస్యాను సంధాతా తత్ర తత్సాధర్మ్యాదిహోపద్రష్టృశబ్ద ఇత్యాహ - దేహప్రవృత్త్యనుగుణసంకల్పాదిరూపేణేతి - ఆదిశబ్దేన ప్రేరణం సంగృహీతం- యద్వా, ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకోఽనుమంతేతి భేదమభిప్రేత్య ఆదిశబ్దః - ఉపద్రష్టృత్వానుమంతృత్వా దేరప్రతిసంబంధి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః । పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః ॥ ౨౨ ॥

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తథా దేహస్య భర్తా చ భవతి. తథా దేహప్రవృత్తిజనిత సుఖదుఃఖయోః భోక్తా చ భవతి - ఏవం దేహ నియమనేన, దేహభరణేన, దేహశేషిత్వేన చ దేహేంద్రియ మనాంసి ప్రతి మహేశ్వరో భవతి - తథా చ వక్ష్యతే "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గంధానివాశయాత్" ఇతి అస్మిన్ దేహే దేహేంద్రియమనాంసి ప్రతి పరమాత్మేతి చాప్యుక్తః - దేహే మనసి చాత్మ శబ్దోఽనంతరమేవ ప్రయుజ్యతే. "ధ్యానేనాత్మని పశ్యంతి కేచిదాత్మానమాత్మనా" ఇతి అపిశబ్దాన్మహేశ్వర ఇత్యప్యుక్త ఇతి గమ్యతే - పురుషః పరః అనాది మత్పరమిత్యాదినోక్తోఽపరిచ్ఛిన్న జ్ఞాన శక్తిరయం పురుషోఽనాదిప్రకృతి సంబంధకృత గుణసంగాదేతద్దేహ మాత్రమహేశ్వరో దేహ మాత్ర పరమాత్మా చ భవతి ॥ ౨౨ ॥

సాపేక్షత్వాదధికరణతయా సన్నిహితోఽపి దేహః ప్రతి సంబంధితయా పృథగర్థాదన్వయమర్హతీత్యభిప్రాయేణ 'దేహస్య' ఇత్యుక్తం. నియంతృత్వ ధారకత్వ శేషిత్వానాం శరీరప్రతిసంబంధ్యాత్మ లక్షణానాం విభాగప్రదర్శనాయ ప్రవృత్తివిషయోపద్రష్టృత్వానుమంతృత్వయోరేకవాక్య కరణం తథా త్వాని వాక్యభేదశ్చ - భర్తా ధారకః - ఉక్తహేతుకం సన్నిహిత దేహాది విషయమేవాస్య మహేశ్వరత్వమిత్యాహ, ఏవమితి - దేహజన్య ఫలభోక్తృత్వ కథనేన దేహస్య తదర్థతయా దేహినశ్శేషిత్వం ఫలితమిత్యభిప్రాయేణాహ - దేహశేషిత్వేన చేతి - కర్మాధీన జనన మరణ భాగిని జీవ ఏవేశ్వర శబ్దస్యాపరిచ్ఛిన్నవిషయతయా ప్రయోగం దర్శయతి - తథా చేతి. జీవాత్మన్యేవ జ్ఞానతో వ్యాప్త్యా పరమాత్మ శబ్దప్రయోగోపపత్త్యై సన్నిహిత సంకోచకాన్వయమాహ. అస్మిన్దేహ ఇతి - సాక్షాత్పరమాత్మ విషయత్వే త్వస్మిన్ దేహ ఇత్యసంగతమితి భావః. అత్ర దేహేంద్రియ మనాంసీతి మనసః పృథగుపాదానం తస్యాత్మ శబ్ద ప్రయోగవిషయత్వ ప్రదర్శనార్థం పరమశబ్దవ్యవచ్ఛేద్యాభావాజ్జీవవిషయత్వానుపపత్తిరిత్యత్రాహ - దేహే మనసి చేతి. అయం ప్రయోగః ప్రబంధాంతరే ప్రదేశాంతరే వా న మృగ్యః - అపి త్వత్ర ప్రకరణే శ్లోకమాత్రవ్యవధానేన - అతో వ్యవచ్ఛేద్య సన్నిధానమపి తద్వ్యవచ్ఛేద మాత్రార్థత్వస్య వ్యవస్థాపకమిత్యభిప్రాయేణానంతరమేవేత్యుక్తం - పరమాత్మ శబ్దవన్మహేశ్వరశబ్దస్యాపి సన్నిహిత సంకోచకావచ్ఛిన్న విషయత్వం చకారాతిరిక్త విషయేణాపి శబ్దేనాపి ప్రతీతమిత్యాహ - అపి శబ్దాదితి. ఉక్త ఇత్యనేనాపరమాత్మాన్వయమపేక్షితః పరమాత్మాది శబ్ద ఇతి సూచితం - పురుషః పర ఇత్యత్ర పరశబ్దస్యాపి పూర్వవదవిచ్ఛిన్న విషయత్వానుగ్రాహకం. దేహ వ్యపదేశస్యాపేక్షిత మహేశ్వరత్వాది వ్యపదేశస్య చ తాత్పర్యం శ్లోకే చోద్దేశ్యోపాదేయ విభాగం పిండితార్థం చ దర్శయతి - అనాదీతి. అనాదిమత్పర మిత్యాదినోక్త ఇతి పరమత్వాభావోక్తిః - అపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానశక్తిరితి తు పరత్వమాత్రప్రదర్శనం. అయమిత్యనేన తన్మధ్య పతిత ఉపద్రష్టేతి శ్లోకోఽపి తద్విషయ ఏవేతి ప్రకరణస్య జీవ విషయత్వం ప్రదర్శితం - దేహేఽస్మిన్నిత్యనేన ప్రాగుక్తో హేతుర్వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ అనాది ప్రకృతి సంబంధకృత గుణసంగాదిత్యుక్తం - (*) అథ వివేకానుసంధానప్రకారం వక్తుం తత్ప్రత్యాదరాయ తత్ఫలం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యఏనం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైస్సహ । సర్వథావర్తమానోఽపి నసభూయోఽభిజాయతే ॥ ౨౩ ॥ ధ్యానేనాత్మ నిపశ్యంతి కేచిదాత్మా నమాత్మనా ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏనముక్తస్వభావం పురుషం ఉక్త స్వభావాంచ ప్రకృతిం వక్ష్యమాణ స్వభావయుక్తైస్సత్త్వాదిభిర్గుణైస్సహయో వేత్తి- యథావద్వివేకేన జానాతి. ససర్వథా దేవమనుష్యాది దేహేష్వతిమాత్ర క్లిష్ట ప్రకారేణ వర్తమానోఽపి భూయోనజాయతే- నభూయః ప్రకృత్యా సంబధ్నాతి. అపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానలక్షణ మపహత పాప్మాన మాత్మానం తద్దేహావసాన సమయే ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కేచిన్నిష్పన్నయోగా ఆత్మని శరీరేవ స్థితమాత్మాన మాత్మనా మనసాధ్యానేన యోగేనపశ్యంతి-

---

ప్రథమంప్రదర్శ్యతే - యఏన మితిశ్లోకేన - అన్వాదేశః ప్రాగుక్త వివిక్తాకార పరామర్శిత్వాదిత్యాహ - ఉక్తస్వభావమితి - ప్రకృతేరపి ప్రాగేవోక్తత్వాత్ - ఏనామితి విపరిణామ ఉక్తస్వభావామిత్యుక్తః - గుణానాంతు ప్రాక్ప్రదర్శన మాత్రం ప్రపంచనంతు చతుర్దశాధ్యాయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వక్ష్యమాణస్వభావైరితి. ప్రకృతి పురుషయోరేవ ప్రధానత్వా ద్గుణానాం చాప్రధానత్వా ద్గుణైస్సహేత్యుక్తం - పురుషస్యప్రకృత్యా సముచ్చిత్య సహానిర్దేశేపిగుణశబ్దోఽత్ర పూర్వోక్త ప్రపంచిత ప్రకృతిగుణమాత్ర విషయఇతి జ్ఞాపనాయ సత్త్వాదిభిరిత్యుక్తం. ప్రకృతి తద్గుణ సహిత వేదన మశుద్ధవేదనం స్యాదితి శంకాయామేవం వేత్తీత్యనేనాభిప్రేతమాహ . యథావద్వివేకేనజానాతీతి - అసచ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్తిత్వ శంకావ్యుదాసాయ సర్వథేత్యనేన నానావిధదేహసంసర్గ ప్రయుక్తాయోగవిరోధి విచిత్రక్లేశావస్థాయోవివక్షితఇత్యభిప్రాయేణాహ - దేవమనుష్యాదీతి - ఏతదుక్తం భవతి - తత్త్వవిదః ప్రారబ్ధ కర్మవశాత్తదానీం తన క్లేశానుభవేపి నేతర పురుషసాధర్మ్యేణ జన్మాంతర మనుమాతుం శక్య మిత్యపిశబ్దాదక్లిష్ట వృత్తిషు కైముత్యం సూచితమ్ - ‘‘నజాయతేమ్రియతే,, ఇత్యనేనైవ ఆత్మస్వరూపస్య జన్మాభావ ఉక్తః . అతోఽత్ర తత్ప్రసంగాభావాత్ పునః భూయ శ్శబ్దానన్వయాచ్చ సదసద్యోనిజన్మస్వితి ప్రసక్తదేహసంసర్గలక్షణజని రేవ నిషిధ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నభూయః ప్రకృత్యా సంసర్గ మర్హతీతి. ప్రళయాద్యవస్థాసువినష్ట దేహస్య దేహానంతర మేవ దేహసంబంధ లక్షణజన్యనావేపి పునర్దేహ సంబంధ యోగ్యతాస్తి - అస్యతు జ్ఞానాగ్నిదగ్ధ కర్మత్వాత్. సాపి నాస్తీత్యభిప్రాయే ణార్హతీతి శబ్దః. అనర్హతామేవ వ్యంజయితుం పునర్భవాది హానిష్ట నివృత్తైరర్థా దిష్టప్రాప్తి పర్యంతతా మాహ- అపరిచ్ఛిన్నేతి. అజ్ఞానస్య కర్మణశ్చ నిశ్శేషా వినాశాన్నహి దేహసంబంధ యోగ్యతేత్యభిప్రాయేణాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానలక్షణ మపహత పాప్మాన మితి విశేషణ ద్వయం - భూయశ్శబ్దాభిప్రేతమాహ - తద్దేహావసానసమయఇతి. (❋)

ఉక్త మేవార్థం శ్లోకద్వయేన విష్పన్నాత్మ జ్ఞానస్య పర్వభేదానాహ - ధ్యానేనేతి - అధికరణతయా, కర్మతయా, కరణతయాచ నిర్దేశా దాత్మశబ్ద త్రయ మిహ భిన్న విషయ మితి తత్త దుచిత మాహ - ఆత్మని శరీర ఇత్యాదినా - ఉత్తరోత్తరాపకృష్టపర్వ నిర్దేశ క్రమా ద్ధ్యానశబ్దోఽత్ర సాంఖ్యాదప్యుత్కృష్టః సాక్షాద్యోగాఖ్యం పర్వాభిధత్తే - అనిష్పన్న యోగఇత్యాది పర్వక్రమ ప్రదర్శన మాత్మ దర్శనేస్వతంత్రోపాయస్య శంకావ్యుదాసార్థం - జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానామితి పూర్వోక్తానుసారేణ సాంఖ్యేన

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే ॥౨౪॥ అన్యేత్వేవ మజానంతః శ్రుత్వాన్యే భ్యఉపాసతే । తేపిచాతితరంత్యేవమృత్యుంశ్రుతిపరాయణాః॥౨౫॥ యావత్సంజాయతేకించి

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ అన్యేచానిష్పన్నయోగాః సాంఖ్యేన యోగేన జ్ఞానయోగేన యోగయోగ్యం మనః కృత్వా ఆత్మానం పశ్యంతి. అపరే జ్ఞానయోగానధికారిణ స్తదధికారిణశ్చసుకరోపాయసక్తాః వ్యపదేశ్యాశ్చ కర్మయోగేనాంతర్గతజ్ఞానేన మనసోయోగయోగ్యతామాపాద్యాత్మానం పశ్యంతి ॥౨౪॥ అన్యేతు కర్మయోగాదిష్వాత్మావలోకనసాధనేష్వనధికృతా అన్యేభ్య స్తత్త్వదర్శిభ్యో జ్ఞానిభ్యః శ్రుత్వాకర్మయోగాదిభిరాత్మానముపాసతే - తే ప్యాత్మదర్శనేన మృత్యుమతితరంతి- యేశ్రుతిపరాయణాః శ్రవణమాత్రనిష్ఠాః- ఏతే చ శ్రవణనిష్ఠాః పూతపాపాః క్రమేణ కర్మయోగాదికమారభ్యాతితరంత్యేవమృత్యుం. అపిశబ్దాచ్చ పర్యాయభేదోవగమ్యతే ॥౨౫॥ అథప్రకృతిసంసృష్టస్యాత్మనో వివేకానుసంధానప్రకారం వక్తుం సర్వం స్థావరజంగమంచసత్త్వం చిదచిత్సంసర్గజమిత్యాహ ॥ యావత్ స్థావరజంగమాత్మనా సత్త్వంజాయతే

యోగేనేత్యస్యార్థమాహ- జ్ఞానయోగేనేతి - అపర ఇత్యనేన ప్రాగుక్త కర్మయోగాధికారివర్గవివక్షేత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానయోగానధికారిణ ఇత్యాదినా - (❋)

అనిష్పన్నకర్మయోగానాం ముముక్షూణాం కర్మయోగోపక్రమదశోచ్యతే- అన్యేస్త్వితితుశబ్దేన. ఏవమజానంత ఇత్యనేనచ స్వవివేచనశక్త్యభావాత్ కర్మయోగాదిష్వనధికృతత్వం ద్యోతితం- అన్యేభ్య ఇత్యనేన ఉపదేష్టౄణ్యాం విషయేణ "ఉపదేక్ష్యంతి తేజ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శిన" ఇతిప్రాగుక్తా వివక్షితా ఇత్యభిప్రాయేణోక్తం- తత్త్వదర్శిభ్యో జ్ఞానిభ్యఇతి - తేపీత్యాదినా కర్మయోగోపక్రమే వ్యాసమధ్యాయా నిర్దిశ్యంత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. తేప్యాత్మేతి- యద్వాస్య వాక్యస్య పూర్వేణాన్వయః- శ్రుతిపరాయణాస్త్వన్వయేన వాక్యాంతరం తద్దర్శయతి- యే శ్రుతిపరాయణా ఇతి. శ్రుతిః పరమయనం నిష్ఠా యేషాంతే శ్రుతిపరాయణాః- శ్రుతిపరాయణశబ్దశ్శ్రుత్వోపాసీనేభ్యో వ్యవచ్ఛేదకః. అన్యథా శ్రుత్వేత్యుక్తేపి శ్రుతిపరాయణశబ్దస్య నైరర్థక్యప్రసంగాదిత్యభిప్రాయేణాహ- శ్రవణమాత్రనిష్ఠాఇతి- అత్ర శ్రవణనిష్ఠాయాః పావనత్వరూపం ప్రాశస్త్యం వివక్షితమిత్యాహ - శ్రవణనిష్ఠాః పూతపాపాఇతి. క్రమేణేత్యాదినా కర్మయోగాదివిధివైయర్థ్యప్రసంగపరిహారః- అత్రపృథగుపాయాంతరపరత్వం కిం నస్యాదిత్యత్రాహ-అపిశబ్దాదితి. అపిశబ్దేనాన్యేషాం కైముత్యమేషామపకృష్టపర్వనిష్ఠత్వం చసూచితమితిభావః (❋)

ఏవమాత్మదర్శనముక్తం. తదర్థం సమం సర్వేష్విత్యాదిభిశ్శ్లోకైః ప్రకృతిపురుషయోర్వివేకానుసంధానప్రకారో వక్ష్యతే- సచావివిక్తప్రతీతౌ సత్యామేవోపదేష్టవ్యః. అన్యథా నిష్ప్రయోజనత్వాత్- సచవిప్రకారో అన్తరేణ ఘటతే- సచదోషోత్ర భోక్తృత్వభోగాయతనత్వనిర్వాహకస్సంసర్గవిశేషః. తదిదం యావత్సంజాయత ఇతి శ్లోకేనోచ్యతఇతి సంగతిమాహ- అథేతి- సర్వశబ్దేన యావచ్ఛబ్దస్యాత్ర సాకల్యపరత్వముక్తం - యావచ్ఛబ్దస్య యచ్ఛబ్దార్థత్వేన వ్యాఖ్యానసువాచకత్వాత్ స్మందప్రయోజనత్వాచ్చాయుక్తమితి భావః. సత్త్వశబ్దోత్ర జంతుపరః. "ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషు సత్త్వమస్త్రీతుజంతుషు" ఇతినాఖ్యా

శ్రీగీ॥ యావత్సత్త్వం స్థావర జంగమమ్ । క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞసంయోగా త్తద్విద్ధిభరతర్షభ॥౨౬॥ సమం సర్వేషు
భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్ ।

శ్రీగీ॥ భా॥ తావత్ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయోరిత రేతర సంయోగాదేవ జాయతే. సంయుక్త మేవ జాయతే-
నత్విత రేతర వియుక్త మిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఏవమిత రేతర యుక్తేషు సర్వేషు భూతేషు దేవా
ది విషమాకారా ద్వివిక్తం తత్రతత్రతత్త ద్దేహేంద్రియ మనాంసిప్రతిపరమేశ్వరత్వేన స్థిత

ద్వృక్ష గుల్మ లతా వీరుధ తృణాదిషు చైతన్యవికాసాభావ మాత్రేణ జైనప్రక్రియయా కేవలాచేతనత్వ శం
కానిరాసా యాత్ర స్థావరశబ్దః. స్థావర జంగమత్వయో ర్బాల్యయౌవన వార్ధకాదివ ద్యావచ్ఛరీర భావి
త్వాభావ జ్ఞాపనాయ స్థావరజంగమాత్మనే త్యుక్తం- క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞాభ్యాం సహాన్యస్య సంయోగశంకా వ్య
దాసాయోక్తం- ఇత రేతర సంయోగాదితి- విధేయాంశం దర్శయితుం సంయోగాదేవే త్యుక్తం. మాతా
పితృసంసర్గా త్పుత్రోత్పత్తివ త్క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగా త్తతోన్యత్సత్త్వం జాయత ఇత్యత్రాహ . సంయు
క్తమేవేతి- పృథక్సిద్ధ ప్రసిద్ధ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంబంధ వ్యవచ్ఛేదాయాహ - నత్వితి. తద్విద్ధీతి తచ్ఛబ్దేన జన్మ
నః పరామర్శః- (❋) అథ సమత్వ, విషమత్వ, నియంతృత్వ, నియామ్యత్వ, సత్యత్వా నిత్యత్వై
ర్ద్వయో ర్వివేకానుసంధాన మభిధాయ తదేవ తత్త్వాధ్యవసాయ రూపత్వేన పరమపురుషార్థ హేతు
తయా ప్రశంసతి సమమితి శ్లోకేన - క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగా దిత్యత్ర శంకరేణోక్త మాకాశవ న్నిరంశ త
యావయవ సంశ్లేష లక్షణసంయోగా సంభవా త్క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయో రిత రేతర కార్యకారణభావా నభ్యుపగ
మేన సమవాయా సంభవాచ్చ విషయవిషయిణో స్తయో రిత రేతర ధర్మా ధ్యాస లక్షణ స్సంయోగః -
తన్నివర్తనంచ సమ్యగ్దర్శనం సమం సర్వే ష్విత్యాదినోచ్యతఇతి తదేతద్బాలిశ భాషితం. నిరవయవస్యాపి
సంయోగసంభవా ద్యుతసిద్ధయో స్సంబంధ స్సంయోగ ఇతిహి తంలక్షయంతి - సచ నిరవయవయో స్సావ
యవయో ర్నిరవయవ సావయవయోశ్చ సంభవతి- తస్మాచ్చ అధ్యాసా నుపపత్త్యాదయః ప్రపంచితాః-
సర్వేషు భూతేష్వితి దేవమనుష్యాదిరూప వైషమ్యం వివక్షితం. యథా మృణ్మయ హిరణ్మయాది ఘటోపా
త్తస్యాపి గంగోదకస్య తత్రతత్ర స్థితిమాత్రమేవ నపున మృణ్మయత్వాది సిద్ధిః- తథాత్మనోపి దేవ మను
ష్యాది దేహేషు స్థితిమాత్రమేవ. నతు రుమాప్రతిక్షిప్త కాష్ఠాదిలవణత్వ న్యాయేన స్వరూపేణ దేవ మను
ష్యత్వాది వైషమ్యా శ్రయత్వమితి తిష్ఠంత మిత్యస్యా భిప్రాయమాహ - దేవాదివిషమాకారా ద్వివిక్తమి
తి - యద్వా సమమితి వచనా దర్థాక్షిప్తం వైషమ్యనివృత్తి కథనం. ఇదంతిష్ఠంతమితితు పరత్రా న్వేత
వ్యం - అతోహి భాష్యతే-పరమేశ్వరత్వేన స్థితమితి - అనీశ్వరస్యా ల్పశక్తేః క్షేత్రజ్ఞస్య కథం పరమేశ్వ
రత్వ మిత్యత్ర పూర్వవ త్సంకోచమాహ - తత్ర తత్ర తత్తద్దేహేంద్రియ మనాంసి ప్రతీతి - దేహాత్మా
భిమానినోహి దేహనాశా దాత్మనాశం మన్యంతే. నత్వప్రతీతస్య - పరమాత్మనో నాశంత్రిస్థా దవినశ్యంతమి
త్యతిప్రసక్తి వినాశప్రతిషేధార్థ పదసమానాధికరణః పరమేశ్వరశబ్దః ప్రకాంతవిషయ ఇతిభావః-
సమశబ్దేన నబాహ్యాదేవత్వాదివైషమ్య నివృత్తిమాత్రం వివక్షితం - అపితు గవామ నేకవర్ణానాం క్షీ
రస్యత్వేక వర్ణతా. "క్షీరవ త్పశ్యతి జ్ఞానం లింగి నస్తు గవాం యథా" ఇత్యుక్త్య నుసారే ణాత్మనాం
స్వరూపేషుమిథో వైషమ్య నివృత్తిరపి తత్ప్రసామ్యం కథంభూతమితిశంకాయా మేతద్వ్యేవేత్తీతి పరిక్రియాను

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి సపశ్యతి ॥ ౨౮ ॥ సమంపశ్యన్హి సర్వత్ర సమవస్థిత మీశ్వరమ్ । నహినస్త్యాత్మ నాత్మానం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥మూ॥ త్మానం జ్ఞాతృత్వేన సమానాకారం తేషుదేహాదిషు వినశ్యత్సు వినాశానర్హ స్వభావేనా వినశ్యంతంయః పశ్యతి సపశ్యతి. సఆత్మానంయథావ దవస్థితం పశ్యతి. యస్తుదేవాదివిషమాకారేణా త్మానమపి విషమాకారం జన్మవినాశాది యుక్తంచ పశ్యతి సనిత్యమేవ సంసరతీత్యభిప్రాయః ॥ ౨౮ ॥ సర్వత్ర దేవాది శరీరేషు తత్తచ్ఛేషిత్వే నాధారతయా నియంతృతయాచ స్థితమీశ్వర మాత్మానం దేవాది విషమాకార వియుక్తం జ్ఞానైకా కారతయా సమం పశ్య న్నాత్మనా మనసాస్వ మాత్మానం నహినస్తి రక్షతి- సంసారా న్మోచయతి- తతస్తస్మాత్ జ్ఞాతృతయా సర్వత్ర సమానాకార దర్శనా త్పరాంగతింయాతి -

---

సారేణాహ - జ్ఞాతృత్వేన సమానాకారమితి. జ్ఞానత్వాదే రప్యుపలక్షణమేతత్. "యేనసర్వమిదం తతం" మిత్యాదినా ప్రపంచితా. నవినాశిత్వహేతుం స్మారయతి. వినాశానర్హ స్వభావే నేతి - యః పశ్యతి సపశ్యతీ త్యనయో రనతిశయితార్థతయా నైరర్థక్యం ఉద్దేశ్యోపాదేయ భంగశ్చే త్యత్రాహ - సఆత్మానం యథావదవస్థితమితి. ఇతరేతుపీతశంఖాది దర్శివద్విపరీత దర్శితయా పశ్యంతోపి నపశ్యంతీతిభావః- సపశ్యతీతి ప్రశంసాత్ర పరమపురుషార్థ లాభాది నిబంధనావ్యతిరిక్త నిందాచాత్రఫలితే త్యభిప్రాయే ణాహ - యస్త్వితి - (❋) ఉక్తముపపాదయతి. సమంపశ్యన్నితి శ్లోకేన - హీతిహేతౌ- ప్రస్తుతంసమదర్శనంహ్యత్ర ఫలద్వారా స్తూయతే. సర్వత్రావస్థితో దేహ ఇతివక్ష్యమాణాపేక్షయైవ సర్వత్రేతిశబ్దస్య వివక్షితమాహ - దేవాదిశరీరేష్వితి. భర్తాభోక్తా మహేశ్వరఇతి పూర్వోక్తాను రోధేన సమ వస్థిత మిత్యత్రోప సర్గసామర్థ్య లబ్ధ స్థితి వైశేష్యం వ్యనక్తి. తత్తచ్ఛేషిత్వేనేత్యాదినా అతఏవహిస్థితమిత్యేతావద్విభజ్య నిర్దిష్ట మీశ్వరశబ్దేనాపి శేషిత్వనియంతృత్వే సిద్ధేఅత్రాపీశ్వర శబ్దః - పూర్వోక్త న్యాయేనాపరిచ్ఛిన్న విషయోనుసంధేయః - దేహాత్మాభిమాన ప్రసక్త దేవాదివైషమ్య ప్రతిషేధార్థోత్ర సమఇత్యభిప్రాయేణాహ - దేవాది విషమాకార వియుక్తమితి. క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగా ద్యథాభూత పృథగ్భావమితి పూర్వాపర పరామర్శా ద్దేహ సంబంధ సిద్ధ వైషమ్య నివృత్తి ర్వివక్షితేతి భావః - తృతీయాంత ఆత్మశబ్దోత్ర కరణ విభక్త్యంతత్వా దౌచిత్యాచ్చ మనోవిషయః - ద్వితీయాంతస్తు హింసా కర్మ త్వ సామర్థ్యా త్సంసార్యాత్మ విషయఇతి జ్ఞాపయతి. మనసా స్వమాత్మాన మితి. సమదర్శినోహింసకత్వం నాస్తీ త్యత్రాహ . విహితా ప్రతిషిద్ధ వర్గ వత్సమ దర్శకస్యా బాధ కత్వ మాత్ర ముక్తం స్యాత్తచ్చానర్థకం - అపిచ విషమదర్శినో ప్యాత్మానిత్యత్వా న్నహింసాహః. అతోత్ర నహినస్తీత్యనేన కిమపి సమదర్శనసామ్యం పురుషేష్ట మభిప్రేత మిత్యాహ - రక్షతీతి . ప్రకరణతో వాక్యశేషాచ్చ రక్షాం విశినష్టి - సంసారాదితి - తతశ్శబ్దోత్ర వాక్యార్థాది పరామర్శీ - అనిష్ట నివృత్తే రపి స్వయంఫలత్వేనేష్ట ప్రాప్తిహేతుత్వ నిర్దేశా నౌచిత్యా దతఉభయకారణం సమదర్శనమేవ పరామృశ్యత ఇత్యాహ. తస్మాదిత్యాదినా. పరాంగతిమితి ప్రాప్యవిశేషస్య వివక్షితత్వా ద్భావార్థ మాత్ర పరత్వేతదసిద్ధే స్తదుచి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తతో యాతి పరాంగతిమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రకృత్యైవచ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః । యః పశ్యతి తథాత్మాన మకర్తారం సపశ్యతి॥ ౨౯॥ యదాభూతపృథగ్భావమేకస్థ మనుపశ్యతి ।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ గమ్యత ఇతి గతిః పరం గంతవ్యం యథావదవస్థితమాత్మానం ప్రాప్నోతి- దేవాద్యాకారయుక్తతయా సర్వత్ర విషమ మాత్మానం పశ్యన్ ఆత్మానంహినస్తి- భవజలధిమధ్యే ప్రక్షిపతి ॥ ౨౮॥ సర్వాణి కర్మాణి "కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే,, ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా ప్రకృత్యా క్రియమాణానీతి యః పశ్యతి తథాత్మానం జ్ఞానాకార మకర్తారంచ యః పశ్యతి- తస్య ప్రకృతి సంయోగస్తదధిష్ఠానం తజ్జన్యసుఖ దుఃఖానుభవశ్చ కర్మరూపా జ్ఞానకృత ఇతి చ యః పశ్యతి స ఆత్మానం యథావదవస్థితం పశ్యతి ॥ ౨౯ ॥ ప్రకృతిపురుషసంసృష్టేషు దేవాదిషు సర్వేషు భూతేషు సత్సు తేషాం దేవత్వ, మనుష్యత్వ, హ్రస్వత్వ, దీర్ఘత్వాది పృథగ్భావ మేకస్థం ఏకతత్త్వస్థం ప్రకృతిస్థం యదాపశ్యతి నాత్మస్థం.

తాత్పర్య వ్యుత్పత్తిమాహ- గమ్యత ఇతీతి. తదేవ విశినష్టి - యథావదితి. ప్రకరణం హీదం జీవవిషయం సమర్థితమ్- పరగతిశబ్దశ్చ "అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతి,, మిత్యాదిషు జీవేపి ప్రయుక్త చరమితి భావః- ఆత్మని వైషమ్యదర్శితుః స్వాత్మానం హినస్తీతి విశేష నిషేధ శేషాభ్యనుజ్ఞార్థ ఇతి న్యాయేన సిద్ధమాహ. దేవాద్యాకారేతి. నిత్యస్యాత్మ స్వరూప స్యాచ్ఛేద్యత్వాది స్వభావతయా "కం ఘాతయతి హంతి క,, మితి ప్రాగుక్తస్య కాసౌ హింసేత్యత్రాహ. భవజలధీతి. అనేనాపి శ్లోకేన ప్రకృతిపురుషయో స్సాకారానుదర్శన ద్వారా సంసార హేతుత్వమోక్ష హేతుత్వాభ్యామవివేకదోషో భవతీత్యభిప్రాయః. (❋)

అథ సాక్షాత్ క్రియాశ్రయత్వ తదభావాది వైధర్మ్య ముచ్యతే. ప్రకృత్యైవేతి శ్లోకద్వయేన. అత్ర కర్మణామాకుంచన ప్రసారణాదీని ప్రకృత్యా క్రియమాణానాం కర్మణాం స్వరూప దర్శన మాత్రం విద్వదవిద్వత్సాధారణం. విముక్షస్తు ప్రకృత్యా క్రియమాణత్వ దర్శనం విశేష ఇత్యుపాదేయాంశ విశదీకరణాయ క్రియమాణానీతి. కరణమకర్తృత్వ మాత్మశబ్దాభిప్రేతేన శుద్ధాకారేణ స్థాపయతి. జ్ఞానాకారమితి. జ్ఞాతాకారమితి వా పాఠః. కథం తర్హి శాస్త్రవశ్యత్వ తత్ఫల భోక్తృత్వాదిక మిత్యత్రాహ - తస్యేతి - సర్వస్యాప్యస్య చక్రవత్పరివర్తమానో హ్యనాది ప్రవాహ నిబంధనత్వాన్నకశ్చిద్దోష ఇతి భావః. (❋) అథ పరిణామిత్వాపరిణామిత్వలక్షణం వైషమ్యముచ్యతే యదేతి శ్లోకేన. ఏకశబ్దేనాన్యతరస్య నిర్ధారణార్థం భూతశబ్దోఽత్ర తిలతైలవన్మిథస్సంసృష్టచిదచిత్సముదాయపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ- ప్రకృతి పురుష ఇతి. పృథగ్భావ శబ్దోఽత్ర జాతిరూపం గుణాది రూపంచ భేద మవిశేషాత్సంగృహ్ణాతి - సచ సర్వోప్యవస్థాంతరాపత్తి రూపతయా నిర్వికారాత్పురుషాద్భేదస్తదాహ- దేవత్వ, మనుష్యత్వ, హ్రస్వత్వ, దీర్ఘత్వాది పృథగ్భావమితి - ఏకశబ్దోఽత్ర ప్రకృత్యోరన్యతర నిర్ధారణార్థ ఇత్యాహ - ఏక తత్త్వస్థమితి- కింతదేక మిత్యత్రాహ . ప్రకృతిస్థమితి. యద్యాత్మైవైకశబ్దేన వివక్షితః- తదాతస్యైవ దేవాది వైషమ్యదర్శన ముక్తం స్యాత్. తచ్చ "సమం పశ్యన్హి,, త్యాద్యుపక్రమేణ "పండితాస్సమదర్శిన,, ఇత్యాదిస్మృత్యంతరైశ్చ విరుధ్యేతేత్యభిప్రాయేణాహ. నాత్మస్థమితి. సన్మాత్రస్యైవ కస్యైవ బ్రహ్మణ స్సకల వికల్ప సకల పరిణామాస్పదత్వమిహోచ్యత ఇతి పరేషాం జల్పాః ప్రాగేవ నిరస్తా ఇతి చాభిప్రాయః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥౩౦॥ అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్పరమాత్మాయ మవ్యయః । శరీరస్థోఽపి కౌంతేయ నకరోతినలిప్యతే ॥ ౩౧॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ తత ఏవ ప్రకృతి తఏవోత్తరోత్తర పుత్ర పౌత్రాదిభేద విస్తారంచ యదాపశ్యతి తదైవ బ్రహ్మసంపద్యతే. అనవచ్ఛిన్నం జ్ఞానైకాకారమాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ అయంపరమాత్మా దేహే వర్తమానోఽపి స్వభావేన నిరూపితః శరీరస్థోఽప్యనాదిత్వా దనారభ్యత్వా దవ్యయః వ్యయరహితః. నిర్గుణత్వాత్సత్త్వాది గుణరహితత్వాత్ నకరోతి నలిప్యతే. దేహస్వభావైర్నలిప్యతే ॥ ౩౧ ॥ యద్యపి నిర్గుణత్వాన్నకరోతి

"ఆత్మావై పుత్ర నామాసి" త్యాదిషు యోఽయమాత్మనః పుత్రాదిరూపః పరిణామః ప్రతీయతే సోఽపి "అంగాదంగాత్సంభవసి,, త్యాదిక మనుసంధానస్య ప్రకృత్యంశగత ఏవ ప్రకారేణేత్యుచ్యతే. తత ఏవ చ విస్తారమితి తద్వివృణోతి - ప్రకృతిత ఏవేతి - ప్రకృతితత్త్వస్య ప్రథమం దేవాది రూప విచిత్ర పరిణామే తన్మాత్రేవ సంతాన వ్యపదేశభాజి పరిణామే భోక్తుః పురుషస్య భోగార్థః సన్నిధిమాత్రమపేక్షితం. నపునర్భోగాయతనాది గత వికారాస్పదత్వ మపీత్యేవ కారాభిప్రాయః. బ్రహ్మసంపద్యత ఇత్యత్ర పరమాత్మభావస్య విరుద్ధత్వా జ్జీవాత్మభావస్య నిత్యసిద్ధత్వాత్ "పరమం సామ్యముపైతి - మమసాధర్మ్య మాగతాః,, ఇత్యాదిభిరైకార్థ్యా త్పరబ్రహ్మ సామ్యాపత్తి ర్వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ - అనవచ్ఛిన్నమితి - యద్వా దేహాత్మవివేక జ్ఞానమాత్రేణ సాక్షాత్పరమాత్మప్రాప్తి ర్నస్యాదిత్యభిప్రాయః. బ్రహ్మసంపద్యతే బ్రహ్మభవతీత్యర్థః. తత్ర ఫలితార్థకథన మాత్మానం ప్రాప్నోతీతి - యద్వా బ్రహ్మేతి ద్వితీయాంతం సంపద్యత ఇతి సంప్రాప్నోతీత్యర్థః - (❈)

ఆత్మనో నిత్యత్వానిత్యత్వా పరిణామిత్వాదిభి రుక్తం వైధర్మ్యం సహేతుకం స్థిరీకరోతి అనాదిత్వాదితిశ్లోకేన. ఆపేక్షిక పరమాత్మత్వ విషయేణాయం పరమాత్మేత్యనేనాభిప్రేతమాహ- దేహేవివర్తమాన స్యేత్యాదినా - జ్ఞానసంకోచరూప వ్యయస్య దేహాదిప్రేరణరూప కర్తృత్వస్యచ ప్రత్యక్షాది సిద్ధత్వాత్తదర్థ మవ్యయత్వా దిత్యత్రాహ - స్వభావేన నిరూపిత ఇతి - అనాదిత్వా దిత్యవ్యయ హేతు రుత్పత్తి రాహిత్యం వివక్షిత మిత్యాహ. అనారభ్యత్వా దితి. ఆరభ్యమాణ మేవహి వ్యేతీతి దృష్టమితిభావః - నిర్గుణత్వాదితి సామాన్యేన జ్ఞానాది గుణనిషేధ పరిహారాయాహ. సత్త్వాదిగుణ రహితత్వాదితి. ఏవం హేతుద్వయశక్త్యనుసారేణ యథాయోగ్యం సాధ్యద్వయాన్వయో దర్శితః. లేపశంకా ప్రతిషేధయో స్సందావిత విషయయోరేవ యుక్తత్వాల్ "సత్ప్రపంచ ధాతు త్రిమలం ద్విమోక్షం చతుర్విధా హారమయం శరీరం" మిత్యామ్నాతస్య శరీరస్య పటాదిషు పంకాదేరివ సంసర్గేణ లేపకత్వ స్వభావా చ్ఛరీరస్థోఽపి స్యాన్నేన సూచితమాహ- దేహస్వభావైరితి. (❈) నకరోతీత్యుక్త మకర్తృత్వంతు పూర్వోత్తర గ్రంథేషు చ విశోధిత స్వరూపం శరీరస్థోఽపి నలిప్యత ఇత్యస్మిన్ సాధ్యాంశే రుమాగత దృష్టాంతద్వయ శంకా ముత్తరశ్లోకేన పరిహ్రియత ఇత్యాహ- యద్యపీతి. "సంసర్గజా దోషగుణా భవంతి. శుష్కేణార్ద్రం దహ్యతే మిశ్రభావా" దితిహి ప్రసిద్ధ మితిభావః. "యత్రాప్యాతిపవిత్రాణి వస్త్రాదీన్యాధరణానిచ । అశుచిత్వం ప్రపద్యంతి కిమన్యదశుచిస్పృశి" ఇతిన్యాయా ద్దేహేన క్షణమాత్ర యోగేపి వస్త్రాదయ అశుచిత్వం యాంతే. కింపునరనాది

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యథాసర్వగతం సౌక్ష్మ్యదాకాశం నోపలిప్యతే । సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాత్మా నోపలిప్యతే ॥ ౩౨ ॥ యథాప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః । క్షేత్రం క్షేత్రీ తథాకృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత ॥౩౩॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ నిత్యసంయుక్తో దేహస్వభావైః కథం నలిప్యత ఇత్యత్రాహ ॥ యథాఆకాశం సర్వగతమపి సర్వైర్వస్తుభిస్సంయుక్తమపి సౌక్ష్మ్యాత్సర్వవస్తుస్వభావైర్నలిప్యతే తథాఽఽత్మాపి సౌక్ష్మ్యాత్సర్వత్ర దేవమనుష్యాదిదేహేవస్థితోపి తత్తద్దేహ స్వభావైర్నలిప్యతే ॥౩౨॥ యథైక ఆదిత్యః స్వయాప్రభయా కృత్స్నమిమంలోకం ప్రకాశయతి తథా క్షేత్రమపి క్షేత్రీమమేదం క్షేత్రమీదృశమితికృత్స్నం బహిరంతశ్చ పాదతల మస్తకం స్వకీయేన జ్ఞానేన ప్రకాశయతి- అతఃప్రకాశ్యాల్లోకాత్ప్రకాశకాదిత్య వద్వేదితృత్వేన వేద్యభూతాదస్మాత్ క్షేత్రాదత్యంత విలక్షణో యథోక్త లక్షణఆత్మేత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥

సంయుక్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ- నిత్యసంయుక్తఇతి. సంసర్గస్య సంసర్గిణి సంసర్గ్యంతర స్వభావాపాదకత్వ మనియతమితి వ్యభిచారోపపాదనార్థో యథా సర్వగత మిత్యనువాదఇతి జ్ఞాపనాయోభయత్రఅపిశబ్దోపాదానం. సర్వగతత్వానువాద శ్శరీరస్థోపీతి శంకోత్థాపక ఇతివ భావః- సర్వైర్వస్తుభిస్సంయుక్తమపీతి సర్వగత శబ్దేన పరస్పర విరుద్ధానంత స్వభావ లేప ప్రసంగో భిప్రేతఇతిభావః- యథాకాశో భూతాంతరేభ్య స్సూక్ష్మ స్తథాకాశాదపి సూక్ష్మతరోయమితి జ్ఞాపనార్థముక్త మతిసౌక్ష్మ్యాదితి- తథాత్వేన హేతురప్యత్రదిశ్యత ఇతిభావః- కేచిత్పదార్థాః కైశ్చిత్సంసర్గే తత్స్వభావ లేపరహితాఅపి తత్రాన్యైః కైశ్చిత్సంసర్గే తత్స్వభావ లేపవంతో దృశ్యంతే. యథా కార్పాసాదా వంజనాది వాసనయాపి నశ్యామతాది యోగః లాక్షారసవాసనయా త్వరుణతా దృష్టా- తథేహాపి సంభవతీతి శంకావ్యుదాసాయ దృష్టాంత దార్ష్టాంతికయో స్సర్వశబ్దః. (❋) అథాధ్యాయారంభే "ఏతద్యో వేత్తి తంప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ,, ఇతి వేద్యత్వ వేదితృత్వాభ్యాం ప్రతిపాదితం సంఘాతాత్మకత్వ ప్రయుక్త నానాత్వైకత్వాభ్యాం సిద్ధంచభేదం దృష్టాంతపూర్వం స్థిరీకరోతి- యథాప్రకాశయతీతి శ్లోకేన. స్వరూపధర్మభూతయో జ్ఞానయోరేకజాతీయయోరపి వైధర్మ్య ప్రదర్శనార్థం ప్రభోదాహరణం- కృత్స్నం క్షేత్రమిత్యనేన కృత్స్నశబ్దేన సర్వేషాం శరీరాణాం సంగ్రహః ప్రతీయతే. వ్యాచఖ్యుశ్చపరే- రవిదృష్టాంతోత్రరవివత్సర్వ క్షేత్రేష్వేక ఆత్మా అలేపకశ్చేతి జ్ఞాపనార్థమితి- తచ్చాయుక్తం- ప్రతిక్షేత్ర మాత్మనాం భిన్నత్వాదేకైకస్య సర్వక్షేత్ర ప్రకాశనాభావా జ్జాతిపరత్వేత్యాది దృష్టాంతాసంగతి రిత్యభిప్రాయేణాహ- బహిరంతశ్చ పాదతల మస్తకమితి - బహిస్త్వగాది రంతర్మాంసాదిః - ఏకైకస్య శరీరస్య అవయవ భేదప్రయుక్త నానాత్వేన ఆత్మవ్యతిరేక ప్రదర్శనార్థ మవయవేషు కస్యచి ద్వేదితృత్వ శంకా వ్యుదాసార్థంచ కృత్స్నశబ్ద ఇతి భావః - అనేకావయవ సముదాయాత్మకాచ్ఛరీరాత్తదఖిల జ్ఞాతృత్వేన ప్రతిసంధీయమాన ఏకఆత్మా భిన్నఇత్యుపలంభ బలసిద్ధ మిత్యుక్తం భవతి- నప్రకాశకత్వమాత్ర ప్రతిపాదన పరోత్ర దృష్టాంతః - అపితు తదధీన వైలక్షణ్య పరఇత్యాహ - ప్రకాశ్యాదితి. కర్మకర్తృ భావాదినా భేదోత్రస్ఫుటఇతి భావః- (❋) అథైత దధ్యాయ ప్రధానార్థభూత హేయోపాదేయ తదుపాయవిజ్ఞానస్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవమన్తరం జ్ఞానచక్షుషా । భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాన్తి తే పరమ్॥
ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగో నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః. —*శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః*॥ ౩౪॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఏవముక్తేన ప్రకారేణ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో రన్తరం విశేషం వివేక విషయజ్ఞానాఖ్యేన చక్షుషా యే విదుః భూతప్రకృతి మోక్షం చ. తే పరం యాన్తి. నిర్ముక్త బన్ధ మాత్మానం ప్రాప్నువన్తి. మోక్ష్యతేఽనేనేతి మోక్షః. అమానిత్వాదిక ముక్తం మోక్షసాధనమిత్యర్థః. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్వివేక విషయేణోక్తేన జ్ఞానేన తయో ర్వివేకం విదిత్వా భూతాకార పరిణత ప్రకృతి మోక్షోపాయ మమానిత్వాదికం చావగమ్య య ఆచరన్తి. తే నిర్ముక్త బన్ధాః స్వేన రూపేణావస్థిత మనవచ్ఛిన్న జ్ఞానలక్షణ మాత్మానం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥
ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే త్రయోదశోఽధ్యాయః. *శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.*

ఫల ముచ్యతే - క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయోరితి - ఏవం శబ్దానూదిత మాహ - ఉక్తేన ప్రకారేణేతి. అజ్ఞత్వ, వేదితృత్వ, ధార్యత్వ, ధారకత్వ, శేషత్వ, శేషిత్వాది ప్రకారేణేత్యర్థః - "అన్తర మవకాశావధి పరిధానాన్తర్ధి భేద తాదర్థ్యే" ఇత్యనేకార్థ స్యాన్తర శబ్దస్యాత్ర వివక్షిత మాహ. విశేష మితి. జ్ఞాన చక్షుషేత్యత్ర దివ్యజ్ఞానాదిప్రసఙ్గ వ్యుదాసార్థం వివేక విషయత్వోక్తిః. ప్రక్రాన్తోపదేశ లబ్ధజ్ఞానమిహ వివక్షిత మితి భావః. జ్ఞానస్య చక్షుష్ట్వరూపణమపరోక్ష జ్ఞానాన్తర హేతుత్వాద్వివిచ్యతేఽనేనేతి వివేకోఽత్ర వ్యావర్తకాకారః - భూత మయ్యాః ప్రకృతే మోక్షః భూతప్రకృతి మోక్షః భూతః - భూతానాం జీవానాం ప్రకృతే మోక్ష ఇతి వా. యత్తు భూతానాం ప్రకృతిరవిద్యా లక్షణాఽవ్యక్తాఖ్యా- తస్యాః ప్రకృతే మోక్షణ మభావగమన మితి శఙ్కరేణోక్తం - "తద్ద్వార నాద్యన్తవతి" త్యాది శ్రుతివిరోధా దవధీరణీయం. జీవాత్మజ్ఞాన ఫల విషయత్వాత్పరశబ్దోఽత్ర పరిశుద్ధ జీవవిషయః. తస్య చ పరత్వం సంసారిత్వ లక్షణ స్వకీయ పూర్వావస్థాపేక్షమిత్యభిప్రాయేణాహ. నిర్ముక్త బన్ధమితి - అధ్యాయారమ్భే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ వైలక్షణ్యముపపాదితం పరమ్పరయా పరిశుద్ధాత్మ ప్రాప్త్యుపాయ తయా అమానిత్వాది గుణవర్గశ్చ - అతోఽత్ర నిగమనేఽపి క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞాభ్యాం సహ సముచ్చీయమానో భూత ప్రకృతిమోక్షస్స ఏవ గుణవర్గోఽభవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణాహ. మోక్ష్యతేఽనేనేతి - సుపాం భ్యాసేసన్నం తేవా మోక్షశబ్ద ప్రకృతికే మోక్షయతీతి ణిజన్తే వా మోక్షమోక్షణ ఇతి ధాత్వన్తరే వా మోక్ష్యత ఇతి యత్ర ప్రయోగః - తత్ర చాయం మోక్షశబ్దోఽకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయా మితి కరణార్థో ఘఞన్తః - ఉక్తేషు జ్ఞాతవ్యేషు సిద్ధం కర్తవ్యాంశః. విదుర్ఞ్యన్వాక్యార్థః జ్ఞానమాత్రస్య సాక్షాన్మోక్షహేతుత్వాభావా దనుష్ఠాన శేషతాం చ జ్ఞాపయన్ భూత ప్రకృతి మోక్ష శబ్దేనాసిద్ధ నివృత్తే స్సూచనం - పరం యాన్తీత్యనేనచే ష్టప్రాప్తేస్స్వపక్షితత్వం దర్శయతి అమానిత్వాదికమితి. పిణ్డితం మహావాక్యార్థమాహ. క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయోరితి. (*)
ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కట నాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు భగవద్రామానుజవిరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్యచన్ద్రికాయామ్ త్రయోదశోఽధ్యాయః.
శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

మూ—

దేహస్వరూపమాత్మాప్తిహేతురాత్మవిశోధనమ్ ।
బంధహేతుర్వివేకశ్చ త్రయోదశ ఉదీర్యతే ॥౧౭॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః -

అత్రభాష్యమ్ । తత్రతావత్త్రయోదశే దేహాత్మనోస్స్వరూపం దేహయాథాత్మ్యశోధనం దేహవియుక్తాత్మప్రాప్త్యుపాయో వివిక్తాత్మస్వరూపశోధనం తథావిధస్యాత్మనశ్చాచిత్సంబంధహేతుస్తతో వివేకానుసంధానప్రకారశ్చోచ్యత ఇతి - అత్ర దేహస్వరూపమిత్యనేనైవాభిప్రేతం దేహాత్మనోస్స్వరూపమితి. దేహయాథాత్మ్యశోధనమితిప వివృతం - ఆత్మాప్తిహేతురమానిత్వమిత్యాదిభిరుక్తః. ఆత్మవిశోధనం జ్ఞేయం. "యత్తత్ప్రవక్ష్యామి" త్యుపక్రమ్య "కృతం బంధహేతుస్తు. కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు" ఇత్యుక్తః. "ధ్యానేనాత్మని పశ్యంతి" ఇత్యాదినా వివేకానుసంధానప్రకారో యథావికారం దర్శితః ॥ ౧౭ ॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః -

శ్రీ రస్తు నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహా దేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయామ్ తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ చతుర్దశాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞాన ముత్తమమ్ ।

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ త్రయోదశే ప్రకృతి పురుషయో రన్యోన్య సంసృష్టయోః స్వరూప యాథాత్మ్యంవిజ్ఞానం అమానిత్వాదిభి ర్భగవద్భక్త్యనుగృహీతై ర్బంధాన్ముచ్యత ఇత్యుక్తం - తత్రబంధహేతుః పూర్వపూర్వ సత్వాది గుణమయ సుఖాది సంగ ఇతి చాభిహితం "కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోని జన్మ" స్వితి- అథేదానీం గుణానాం బంధహేతుతా ప్రకారో గుణనివర్తనప్రకార శ్చోచ్యతే॥ పరం పూర్వోక్తాదన్య త్ప్రకృతి పురుషాంతర్గత మేవ సత్వాది గుణ విషయంజ్ఞానం భూయః ప్రవక్ష్యామి - తచ్చ జ్ఞానం సర్వేషాం ప్రకృతి పురుష విషయ జ్ఞానానా ముత్తమం .

పూర్వాధ్యాయ ప్రకృత విశోధన రూపతయాస్య తత్సంగతిం ప్రదర్శయన్ "గుణబంధ ప్రకార స్తేషాం కర్తృత్వం తన్నివర్తనమ్ । గతిత్రయ స్వమూలత్వం చతుర్దశ ఉదీర్యతే" ఇతి సంగ్రహ శ్లోకం వ్యాచష్టే. త్రయోదశఇతి. "ఇదంశరీరం కౌంతేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయతే" ఇత్యారభ్య "ఇతి క్షేత్రం తథాజ్ఞానం జ్ఞేయంచోక్తం సమాసతః। మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే" ఇత్యంతార్థాన భిప్రేత్య ప్రకృతి పురుషయో రిత్యాది బంధాన్ముచ్యత ఇత్యుక్త మిత్యంత మభిహితం- గుణానాం బంధహేతుతా ప్రకార ఇత్యనేన గుణ బంధ ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యాతం. గుణ నివర్తన ప్రకారశ్చే త్యనేన తన్నివర్తన మిత్యేతద్వ్యాఖ్యాతం. సంగ్రహోక్త గుణకర్తృత్వ గతిత్రయ స్వమూలత్వయో ర్భాష్యేఽనుక్తి రన్యార్థాను వాదత్వ ప్రసంగికత్వాభ్యా మితి ద్రష్టవ్యం - పర శబ్దస్యోత్కృష్ట పరత్వే ఉత్తమశబ్దేన పౌనరుక్త్యం స్యాదిత్యన్యథా వ్యాచష్టే- పూర్వోక్తా దన్యదితి- ఏవంసత్యుక్తస్యైవ పునర్వచనపరం భూయః ప్రవక్ష్యామీ త్యేత ద్విరుధ్యేతే త్యాశంకా వారణాయ తదభిప్రేత మాహ - ప్రకృతి పురుషాం తర్గత మేవేతి. సంగ్రహేణ పూర్వాధ్యాయోక్తం గుణానాం బంధహేతుత్వ మేవ విస్తరేణాత్ర భూయఃప్రవక్ష్యామిత్యర్థ ఇతినవిరోధఇతిభావః. "జ్ఞానానాముత్తమం జ్ఞానం. భూయఃప్రవక్ష్యామి" త్యన్వయసంభవేపి తజ్జ్ఞానస్యావశ్య జ్ఞాతవ్యత్వసిద్ధయే జ్ఞానానా ముత్తమమిత్యస్య వాక్యభేదేన విధేయతయా న్వయమాహ. తచ్చజ్ఞానమితి- జ్ఞానానామితి సామాన్య నిర్దేశేన సర్వజ్ఞానాపేక్షయో త్తమత్వ లాభేపి భగవద్విషయ జ్ఞానాపేక్షయో త్తమత్వా సంభవా త్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ సర్వేషాం ప్రకృతి పురుష విషయ జ్ఞానానా మిత్యుక్తం- ఏత జ్జ్ఞాన విషయ జ్ఞాన మాత్రస్య పర సిద్ధి హేతుత్వా సంభవా త్తదభ్యాస ధ్యానా నుష్ఠాన లాభాత్

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యజ్జ్ఞాత్వా మునయస్సర్వే పరాంసిద్ధి మితో గతాః ॥ ౧ ॥ ఇదంజ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమసాధ
ర్మ్య మాగతాః । సర్గేపినోపజాయంతే ప్రళయే నవ్యథంతిచ ॥ ౨ ॥ మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యజ్జ్ఞానం జ్ఞాత్వా సర్వేమునయ స్తన్మనశీలాః ఇత స్సంసార మండలా త్పరాంసిద్ధిమవా
ప్తాః ॥ ౧ ॥ పునరపిత జ్జ్ఞానం ఫలేన విశినష్టి॥ ఇదం వక్ష్య మాణం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్యమ
మసాధర్మ్య మాగతాః మత్సామ్యంప్రాప్తాః- సర్గేపి నోపజాయంతే నసృజి కర్మతాం
భజంతే- ప్రళయే నవ్యథంతిచ నచసంహృతి కర్మతాం ॥ ౨ ॥ అథ ప్రాకృతానాం గుణా
నాం బంధహేతుతా ప్రకారం వక్తుం సర్వస్య భూతజాతస్య ప్రకృతి పురుష సంసర్గ జ
త్వం "యావత్సం జాయతేకించి,, దిత్యనే నోక్తంభగవతా స్వేనైవకృతమిత్యాహ॥ కృత్స్న
స్యజగతో యోనిభూతంమమమహద్బ్రహ్మయ త్తస్మిన్ గర్భందధామ్యహం

సర్వేమునయస్తన్మననశీలా ఇత్యుక్తం- ఇత ఇత్యస్య ప్రకృతి జ్ఞాన హేతుతాపరత్వేతదభావేవిభూతిభవ్యసముచ్చా
రిణ్యాయేన తద్ధేతుతాలాభా ద్భగవద్భక్తేః కలభ్య భగవత్ప్రాప్తి రూపసిద్ధే రితత్సాధ్యత్వా సంభవేనప
రిత్వ ప్రతిసంబంధి విశేషస్య అపేక్షితత్వాచ్చ తత్పరత్వమాహ - ఇతస్సంసార మండలాత్పరామితి- (❋)
ఇయం పరాసిద్ధిః కీదృశీత్యతః తత్స్వరూపమాహ - పరాం పరిశుద్ధాత్మ స్వరూపప్రాప్తిరూపా మిత్యపా
నరుక్త్యం సూచయన్ ఉత్తరశ్లోక మవతారయతి. పునరపి తజ్జ్ఞాన మితి. ఇష్టం ప్రాప్తి పూర్వ శ్రోతా
అనిష్టనివృత్తి గర్భోచ్యత ఇతి నపౌన రుక్త్యమితి భావః - ఇదంశబ్దస్యో క్తపరత్వే ప్రకృతాసంగత్యా అ
న్యథా వ్యాచష్టే- వక్ష్యమాణమితి ఆగతా ఇత్యస్యాగమన కర్తృపరత్వే ప్రకృతానన్వయా త్ప్రాప్త్య
ర్థ త్వ మాహ - ప్రాప్తా ఇతి - వ్యథంతీత్యస్య దుఃఖార్థకత్వేపి జనిసమభి వ్యాహారా త్సంహార లక్షణత్వ
ముచిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - నచసంహృతి కర్మతాం భజన్ ఇతి - (❋) గుణ సంబంధ హేతుతా
ప్రకార తన్నివర్తన ప్రకార ప్రతిపాదకత్వాభావా న్మమయోని ర్మహద్బ్రహ్మేతి శ్లోకః ప్రకృతాసంగత ఇ
తి శంకాపరిహారాయ తచ్ఛ్లోక మవతారయతి. అథ ప్రాకృతానామితి - వక్ష్యమాణ గుణబంధ హేతుత్వ
మపి స్వకృతమితి ద్యోతనాయ సర్వభూతజాతస్య ప్రకృతిపురుష సంసర్గజత్వం స్వకృత మిత్యనేనో చ్యత
ఇతిభావః - కృత్స్నస్య జగతో యోనిభూతమితి మమయోని భూతమిత్యన్వయే "అహం కృత్స్నస్య జ
గతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా । మత్తః పరతరం నాన్య త్కించిదస్తి ధనంజయ,, ఇత్యాదిభి ర్విరోధః స్వయో
నిభూతే తస్మిన్ గర్భాధానా భిధానంచా నుపపన్నం- తాసాం బ్రహ్మమహద్యోనిః అహం "బీజప్రదః పి
తే,, త్యుత్తరశ్లోక వైరస్యంచ- అతః "తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం ,, మిత్యస్యాం జాద్యాచ్చ జగత్పితృత్వే
నావస్థితస్య స్వస్య జగద్గర్భాధాన క్షమ మాత్మాద్వికారి ద్రవ్యమిహ యోనిశబ్దేన వివక్షిత మితిభావః - మ
మయోని రిత్యేత ద్భూమిరాప ఇత్యాది ప్రతిపాదితార్థ విషయత్వా దనువాద రూపమితి జ్ఞాపనార్థం తచ్ఛ
బ్ద ప్రతిసంబంధితయా యచ్ఛబ్ద నిర్దేశః - నను జగద్యోనిభూతం మహద్బ్రహ్మ పరమాత్మైవ వాసు
దేవః పరా ప్రకృతిః "యద్భూతయోనింకర్తారమీశంపురుషంబ్రహ్మయోని,, మిత్యాదిషు శ్రూయతే, సకథమమే
తివ్యతి రేకేణ నిర్దిశ్యతే బ్రహ్మశబ్దస్యచ నప్రకృతివాచకత్వం- మహద్బ్రహ్మేతి విశేషణంచ తత్ప్ర
తికూలమేవ- అతః పరమాత్మస్వరూపమేవ "బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహ,, మిత్యాది ష్వివాత్రాపి భేదేనోపచర్యత

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ । సంభవ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ ‘‘భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవచ । అహంకార ఇతీయమ్మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా ॥ అపరేయ’’ మితి నిర్దిష్టాఽచేతనప్రకృతిర్మహదహంకారాది వికారాణాం కారణతయామహద్బ్రహ్మేత్యుచ్యతే. శ్రుతావపి క్వచిత్ప్రకృతిరపి బ్రహ్మేతినిర్దిశ్యతే ‘‘యః స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః. తస్మాదే తద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచ జాయతే,, ఇతి ‘‘ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధిమేపరాం. జీవభూతా,,మితి చేతనపుంజ రూపాయాపరా ప్రకృతి ర్నిర్దిష్టా సేహసకల ప్రాణిబీజతయా గర్భశబ్దేనోచ్యతే. తస్మిన్నచేతనే యోనిభూతే మహతిబ్రహ్మణి చేతన పుంజరూపం గర్భం దధామి. అచేతన ప్రకృత్యా భోగ క్షేత్రభూతయా భోక్తృవర్గ పుంజభూతాం చేతనప్రకృతిం సంయోజయామీ త్యర్థః . తత స్తస్మా త్ప్రకృతిద్వయ సంయోగా న్మత్సంకల్పకృతా

ఇతియోజ్యం. తత్రాహ. భూమిరాపఇతి - అయమభిప్రాయః - షట్కద్వయోక్త వైశద్యాయ హి తృతీయ షట్కప్రవృత్తిః - తతశ్చ భూమిరాప ఇత్యాదౌ స్వశేషతయా నిర్దిష్టప్రకృతి రేవాత్రాపి సంబంధి విభక్తి వశాత్ప్రకృతిశబ్దపర్యాయ యోనిశబ్దాదిభిశ్చ తద్గర్భశబ్దాభిహిత చేతనప్రకృత్యాధానక్షేత్రత్వేన భోగాయతనత్వ ప్రతీతేశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. ఏతద్యోనీతి యోనిశబ్దోఽపి పూర్వత్రప్రయుక్తః. తస్యాశ్చ మహతాం భూతానాంతత్కారిణ స్యాహంకారస్య తత్కారణస్య మహత్తత్త్వస్యచ కారణ తయా తత్తత్కార్యాపేక్షయా మహత్త్వ విశేషిత బ్రహ్మత్వ మప్యనుపపన్నం- బ్రహ్మశబ్దశ్చకారణత్వ బృహత్త్వాది సాదృశ్యా దబ్రహ్మణ్యపి ప్రయోక్తుం యుజ్యతే. తథాచశ్రౌతప్రయోగే ష్వస్తి - ప్రకృతేర్జగ ద్యోనిత్వ వచనంతు నపరమాత్మనో జగదుపాదానత్వ విరుద్ధం - అపి త్వనుగుణమేవ ప్రకృతివిశిష్టవేషేణైవనిర్వికారస్య తస్యజగద్యోనిత్వాత్. అతోఽపి పూర్వమేత ద్యోనీని భూతాని సర్వాణీ త్యుపధారయే త్యుక్త్వాతదనంతరం ‘‘అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయ స్తథే’’ త్యుక్తమితి ప్రసిద్ధ గర్భ సంభవాత్ . గర్భ శబ్దాభి లక్ష్యత్వ మత్రజీవస్య కథమిత్యత్రాహ - ఇతస్త్వన్యామితి . మమయోని రిత్యనేన ప్రత్యభి జ్ఞాపిత స్వకీయ ప్రకృతిద్వయ విషయప్రాచీనవచన పరామర్శాదనంతర గ్రంథ సామంజస్యాచ్చ గర్భ శబ్దోఽత్ర పర ప్రకృతిశబ్ద నిర్దిష్ట చిస్సమష్టి పరఇతి భావః - గర్భ మిత్యేకవచనంసముదాయైక్య పరమితిఖ్యాపనాయ పుంజశబ్దః. అస్యై తాదర్థ మాహ- తస్మిన్నితి. నను పూర్వం ‘‘యయేదంధార్యతేజగ,,దితి చేతనప్రకృతే రాధారత్వ మచేతనస్యచ ధార్యత్వముక్తం- ఇహతు తస్మిన్ గర్భందధామ్యహమితితద్విపరీత ముచ్యత ఇత్యత్రాహ . అచేతననేతి - నాత్రతాదర్థ్య పర్యంతా ధారాధేయభావోఽభిమతః. అంత్విత్థ మితినిర్దేశమాత్రయోగ్య స్సంయోగః. తథావిధ సంయోగ కరణస్యకర్మ వశ్యానాం పుంసాం కర్మానురూప భోగ ప్రధానం ప్రయోజన మిత్యుక్తం భవతి - అత్ర తత ఇతి నాంతర్య పరమమంద ప్రయోజనత్వా దానంతర్యేణ హేతుభావస్యఫలితత్వాదపి తత్కారణోక్త్యుక్తత్వాత్. అతః ‘‘క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా,, దితి పూర్వాధ్యాయోక్త ఏవ హేతురిహ సాంఖ్యమత శంకాపరాహాయ స్వాధీనత్వేన విశేష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రకృతిద్వయ సంయోగా న్మత్సంకల్ప కృతాదితి - అత ఏవ తస్యకార్యైకరత్వంచోప

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ స్సర్వభూతానాం తతోభవతి భారత ॥ ౩ ॥ సర్వయోనిషు కౌంతేయ మూర్తయస్సంభవంతియాః । తాసాం బ్రహ్మమహద్యోనిరహంబీజప్రదః

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ తస్సర్వభూతానాంబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానాం సంభవో భవతి ॥౩॥ కార్యావస్థోపిచిదచిత్ప్రకృతిసంసర్గో మయైవకృతఇత్యాహ ॥ సర్వాసు దేవ,గంధర్వ,యక్ష,రాక్షస,మనుష్య,పశు, మృగ,పక్షి,సరీసృపాదిషుయోనిషు తత్తన్మూర్తయో యాస్సంభవంతి, జాయంతే- తాసాంబ్రహ్మ మహద్యోనిః కారణం మయాసంయోజితచేతనవర్గామహదాదివిశేషాంతావస్థాప్రకృతిః కారణమిత్యర్థః. అహంబీజప్రదః పితా. తత్రతత్రచ తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన

పన్న మితి భావః - అత్ర సర్వ భూతానామితి నమహదాది తత్త్వ పరాభూతశబ్దస్య మహదాదిష్వరూఢత్వాన్నాపి మహాభూతాది వివక్షా- క్షేత్రజ్ఞానాం బంధహేతుప్రకార పరత్వాత్. తచ్చ క్షేత్రజ్ఞత్వం భూతశబ్దవివక్షిత సృజ్యత్వావిశేషాత్ - "ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతాజగదంతర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినఃకర్మజనిత సంసారవశవర్తినః । బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా । విష్ణుమాయామహావర్త మోహాంధతమసావృతాః । హిరణ్యగర్భో భగవాన్" ఇత్యాదిశ్చ బ్రహ్మణాదేరపిసమానమిత్యభిప్రాయేణ సర్వశబ్దఇతి దర్శయితుం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానామిత్యుక్తం - "అబుద్ధిపూర్వకస్సర్గః ప్రాదుర్భూతస్తమోమయః" ఇత్యాదిషు చతుర్ముఖసంకల్పమంతరేణైవ స్థావరాదిసృష్టివచనాద్ధిరణ్యగర్భవత్తత్సృష్టానామపిస్తంబపర్యంతానాం పరమాత్మసృజ్యత్వం స్పష్టమ్. (❋)

ఏవమనేనశ్లోకేన ప్రాకృత నైమిత్తిక సృష్ట్యోస్స్వాధీనత్వముక్తం. అథ నిత్యత్వసృష్టిరపిస్వేనైవ కృతేత్యుచ్యతే సర్వయోనిష్వితిశ్లోకేన. శ్లోకయోః పునరుక్తిపరిహారమభిప్రేత్యాహ . కార్యావస్థోపీతి - నిత్యనైమిత్తిక సర్గావచ్ఛిన్నోపీత్యర్థః - హిరణ్యగర్భమూల చతుర్విధ సృష్టేస్సమనంతరమవ్యాప్రళయాత్ క్షుద్రదేహేష్వపి జంతుష్వయాసంతతిః తత్రాపి నేశ్వరస్స్వయముదాసీనస్సన్నన్యైః కారయతీత్యభిప్రాయేణ సర్వయోని శబ్దఇత్యాహ - దేవగంధర్వేత్యాదినా - ప్రమాణసిద్ధం ప్రతినియత కారణ వస్తు వైజాత్య లక్షణంవైచిత్ర్యం సృష్టుస్స్వస్యవిచిత్ర శక్తియోగజ్ఞాపనాయేయాఇతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశేనానూద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తత్తన్మూర్తయఇతి. సంభవంతీత్యస్య సంభావనార్థతా వ్యుదాసార్థముపాదానోపాదేయ భావజ్ఞాపనార్థంచాహ - జాయంతఇతి. అవ్యవహితోపాదానత్వాద్యభావాత్కారణమిత్యుక్తం . చిత్సంపర్కవిరహే సర్వేశ్వరాధిష్ఠానవిరహేచ కేవలస్యాచిన్మాత్రస్య హేతుత్వాయోగమభిప్రేత్యాహ. మయా సంయోజిత చేతనవర్గేతి. సర్వయోనిష్విత్యాదినా నిర్దిశ్యమాన చరమ వ్యష్టిసృష్ట్యా బహుయోనికతయా ప్రతీయమానాయాంచ కథమేకస్యా మూలప్రకృతేర్యోనిత్వమిత్యత్రాహ - మహదాది విశేషాంతావస్థేతి - విశేషాః పంచ భూతాని - అత్రకోబీజ శబ్దార్థః ? కించ పితృత్వ వ్యపదేశ హేతుభూతం తత్ప్రదానం తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోనిరహం బీజప్రదః పితేత్యనేన సేశ్వరసాంఖ్యవత్ప్రకృతేరేవోపాదానత్వమీశ్వరస్యచ కేవల నిమిత్తత్వం ప్రతీయతే- తచ్చ శ్రుతివిరుద్ధమేకస్యామేవ చ యోనావేకస్మిన్నేవ పితరి జాయమానానాం వైచిత్ర్యం కింనిబంధనమిత్యత్రాహ - తత్రతత్రేతి. మహద్బ్రహ్మయోనిరితి పూర్వశ్లోకోక్తప్రకృతి రత్రాపి స్వశబ్దేనోపాత్తా. తత్ర గర్భశబ్దస్థానీయో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పితా ॥ ౪ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ చేతనవర్గస్య సంయోజకశ్చాహమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం సర్గాదౌ ప్రాచీనకర్మవశాదచిత్సంసర్గేణ దేవాదియోనిషు జాతానాం పునః పునర్దేవాదిభావేన జన్మహేతుమాహ ॥ సత్త్వరజస్తమాంసి త్రయో గుణాః ప్రకృతేః స్వరూపానుబంధినః స్వభావవిశేషాః ప్రకాశాదికార్యైకనిరూపణీయాః - ప్రకృత్యవస్థాయామనుద్భూతాః తద్వికారేషు మహదాదిషూద్భూతాః మహదాదివిశేషాంతైరారబ్ధదేవమనుష్యాదిదేహసంబంధినమేనం దేహినమవ్యయం స్వతో

బీజశబ్దస్తత్తత్సృష్ట్యనుగుణచేతనవాచీతి భావః. (❈)

నను నైమిత్తికసర్గాదౌ ప్రాచీనకర్మానురూపపరమపురుషసంకల్పకృతాచిత్సంసర్గాజ్జన్మోపపద్యతే. ప్రాచీనం తు కర్మ తేనైవ తత్ఫలం తదారంభకకర్మావసానే చ తచ్ఛరీరం వినశ్యేత్. స్థితిశ్చాస్తాం విశుద్ధః - కుతః పునరస్య నిత్యసృష్టివిషయతేత్యత్ర గుణబంధప్రకరణమవతారయతి. ఏవమితి. ఏవం సమష్టివ్యష్టివిషయశ్లోకద్వయోక్తప్రకారేణేత్యర్థః - స్వరూపనిరూపకధర్మా హి ధర్మిణం కదాచిదపి న త్యజంతి- అతః ప్రకృతిసంభవత్వమిహ కార్యదశాయాం విషమతయోద్భవమాత్రమిత్యభిప్రాయేణాహ. ప్రకృతేస్స్వరూపానుబంధిన ఇతి - నిరుపాధికా ఇత్యర్థః - కార్యావస్థప్రకృతిగతేభ్యశ్శబ్దాదిగుణేభ్యస్స్వరూపనిరూపకత్వనిత్యానుబంధిత్వలక్షణవైషమ్యప్రకాశనాయ త్రిశబ్దః - సత్త్వాదీనామేవ ప్రకృతిద్రవ్యతాం వదతస్సాంఖ్యాన్ ప్రతిక్షిపతి - స్వభావవిశేషా ఇతి- అసాధారణధర్మవిశేషా ఇతి యావత్. చేతనాసాధారణత్వేప్యౌపాధికాస్సుఖదుఃఖాదయః- స్వాభావికా అపి సాధారణా ద్రవ్యత్వాదయః- తదుభయవ్యవచ్ఛేదాయ స్వరూపానుబంధినస్స్వభావవిశేషా ఇతి పదద్వయం - ఏతేన గుణా ఇతి పరిభాషకశ్శబ్దః నరూపాదివద్ద్రవ్యాశ్రితా ఇత్యాది శంకరోక్తం నిరస్తం. గుణశబ్దప్రసిద్ధిస్స్వస్మృతేర్విరుద్ధేతి భావః - నను శబ్దాదివన్న సత్త్వాదిసంజ్ఞా గుణాః ప్రత్యక్షేణ దృశ్యంతే. న చ నిత్యాతీంద్రియేష్వనుమానం క్రమత ఇతి శారీరకే స్థాపితం. న చానుపలబ్ధేషు ప్రకృతిగుణేషు నాయసరదనవదుపదేశస్య ప్రయోజనం పశ్యామః- అతో వైశేషికాదివదన్యపరత్వం ఇహాపస్తం యుక్తమిత్యత్రాహ - ప్రకాశాదీతి- అయమభిప్రాయః. ప్రకాశప్రవృత్తిమోహరూపాణి కార్యాణి తావత్ప్రత్యక్షాణి- తత్కారణవిశేషాశ్చ కార్యభూతైస్తైరేవ సామాన్యతోనుమీయంతే- కారణవిశేషమంతరేణ కస్యాపి కార్యస్యానుత్పత్తేః - స చ విశేషస్సత్త్వాదిరూప ఇత్యాగమసిద్ధం. న చాత్ర నిష్ప్రయోజనతా - అతీంద్రియవిషభేషజశక్తివిశేషోపదేశవద్ధానోపాదానపర్యవసానాదితి కార్యైకనిరూపణీయాశ్చేత్ప్రతిసర్గదశాయాం సుఖదుఃఖాదికార్యాభావాత్సత్త్వాదిగుణానామభావః ప్రాప్నోతి - అతః కథం స్వరూపానుబంధిత్వమిత్యత్రాహ. ప్రకృత్యవస్థాయామనుద్భూతా ఇతి - కార్యహేతురుద్భవస్తదానీం నాస్తీతి భావః . తద్వికారేష్విత్యాది పరిణామవశాత్పుష్పఫలాదిషు గంధాద్యుద్భవవదితి భావః. ప్రకృతితద్వికారస్థా గుణాస్స్వతోవ్యయత్వాద్గుణసంబంధానర్హం కథం బధ్నంతీత్యస్యోత్తరం దేహిశబ్ద ఇత్యాహ - మహదాదీతి. అవ్యయశబ్దోత్ర గుణసంబంధకృతజ్ఞానసంకోచరూపవ్యయనిషేధపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అవ్యయం స్వతో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్ ॥ ౫ ॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక మనామయమ్ । సుఖసంగేన బధ్నాతి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ గుణసంబంధాన్నర్హం దేహే వర్తమానం నిబధ్నంతి, దేహే వర్తమానత్వోపాధినా నిబధ్నంతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సత్త్వరజస్తమసామాకారం బంధనప్రకారం చాహ॥ తత్ర సత్త్వరజస్తమస్సు సత్త్వస్య స్వరూపమీదృశం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకం. ప్రకాశసుఖావరణస్వభావరహితతా నిర్మలత్వం. ప్రకాశసుఖజననైకాంతస్వభావతయా ప్రకాశసుఖహేతుభూతమిత్యర్థః- ప్రకాశో వస్తుయాథాత్మ్యావబోధః - అనామయం ఆమయాఖ్యం కార్యం న విద్యత ఇత్యనామయం. ఆరోగ్యతాహేతురిత్యర్థః- ఏ (ష) షసత్త్వాఖ్యో గుణో దేహినమేనం సుఖసంగేన జ్ఞానసంగేన చ బధ్నాతి. పురుషస్య సుఖసంగం జ్ఞానసంగం చ జనయతీత్యర్థః. జ్ఞానసుఖయో

గుణసంబంధానర్హమితి. తథాపి "శరీరస్థోఽపి కౌంతేయ న కరోతి న లిప్యతే" ఇత్యుక్తస్య కథం బంధాఖ్యో లేప ఇత్యత్ర మోక్షసాధనాదవిచ్ఛిన్న దేహసంబంధోపాధికత్వం దేహ ఇత్యనేన అభిప్రేతమిత్యాహ - దేహే వర్తమానత్వోపాధినేతి - ఏతేన క్షేత్రజ్ఞం బధ్నంతీతిపదమాస్పదీకృత్య ఆత్మానం ప్రతిలభంత ఇతి శంకరదురుక్తిర్నిరస్తా - నహ్యేవ గుణబంధః ప్రకృష్టబలేన హంతుం శక్యత ఇత్యభిప్రాయేణ మహాబాహుశబ్దః - దీర్ఘేణ బద్ధేతో బాహుయుగాభ్యాం హింసతి. హింసిత ఇతి వా భావః - యథాత్వద్భుజబలేన పరేషాం బంధ ఇతి వా. (❈) తత్రేత్యాది శ్లోకత్రయస్య ప్రకృతసంగతిమాహ. సత్త్వేతి - ఆకారం, నిరూపకస్వభావమిత్యర్థః- తత్రేతి నిర్ధారణార్థః సముదాయనిర్దేశ ఇత్యాహ- సత్త్వరజస్తమస్స్వితి - నను నిర్మలానాం స్ఫటికమణ్యాదీనాం న ప్రకాశకత్వం దృశ్యత ఇత్యాహ - ప్రకాశేతి- మలశబ్దోఽత్ర తమస్స్వభావభూతప్రకాశవిరోధ్యాకారపర ఇత్యర్థః. వక్ష్యమాణపరామర్శాదిహ సుఖోపాదానం. ఆవరణస్వభావరహితానామప్యాకాశవాయ్వాదీనాం న ప్రకాశకత్వమిత్యత్రాహ - ప్రకాశసుఖజననైకాంతస్వభావతయేతి - సత్త్వమిశ్రరజస్తమసయోరపి ప్రాభాంతిబుద్ధివిశేషహేతుత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్తథమిహ సత్త్వస్యైవ ప్రకాశజనకత్వమిత్యత్రాహ- ప్రకాశో వస్తుయాథాత్మ్యావబోధ ఇతి. రాజసతామసధియోరప్యధిష్ఠానస్వరూపప్రకాశాదికం సత్త్వస్యాంశ ఇతి భావః - సత్త్వస్యామయప్రసంగాభావాత్తన్నిషేధో న యుక్త ఇత్యత్రాహ. ఆమయాఖ్యం కార్యం న విద్యత ఇత్యాత సహపఠితే గుణాంతరే కార్యత్వేనామయస్య సంబంధోఽస్తి. సోఽత్ర ప్రసక్తః ప్రతిషిధ్యత ఇతి భావః. ఆమయాఖ్యకార్యనిషేధోఽత్ర ఫలితస్తద్విపరీతకార్యాంతరవిధ్యభిప్రాయేణేత్యాహ - ఆరోగ్యతాహేతురితి. తన్నిబధ్నాతీత్యుత్తరశ్లోకయోరివాత్రాపి స్వరూపనిర్దేశేన బంధహేతుత్వనిర్దేశేన చ వాక్యభేదమాహ. ఏష ఇతి - అన్యతస్సిద్ధస్య సుఖాదిసంగస్య కరణతామాత్రం తృతీయయా ప్రతిపాదితం. న చ తద్యుక్తం - హేత్వంతరానుక్తేః. తత్రాహ. పురుషస్యేతి. బంధావాంతరవ్యాపారత్వమిహ వివక్షితమితి భావః. బంధో హి కర్మఫలానుభవార్థదేహసంబంధః- స చ కర్మమూలః. స కథం సుఖాదిసంగాదిత్యత్రాహ . జ్ఞానసుఖయోరితి- నను వైదికసాధనానుష్ఠానం మోక్షప్రాప్త్యైవ భవతి? యుక్తం. లౌకికం తు సాధనం దృష్టఫలమాత్రాయ స్యాద్వా న వా ?

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ జ్ఞానసంగేన చానఘ ॥ ౬ ॥ రజో రాగాత్మకంవిద్ధి తృష్ణాసంగ సముద్భవమ్ । తన్నిబధ్నాతి

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ స్సంగేహిజాతే తత్సాధనేషు లౌకిక వైదికేషు ప్రవర్తతే - తతశ్చ తత్ఫలానుభవ సాధన భూతాసు యోనిషు జాయత ఇతిసత్త్వం సుఖజ్ఞానసంగ ద్వారేణ పురుషం బధ్నాతి- జ్ఞాన సుఖ జననం పునరపి తయోస్సంగ జననంచ సత్త్వ మిత్యుక్తం భవతి ॥ ౬ ॥ రజో రాగాత్మకంరాగ హేతుభూతం - రాగోయోషి త్పురుషయో రన్యోన్య స్పృహా - తృష్ణాసంగ సముద్భవం తృష్ణాసంగయో రుద్భవ స్థానం- తృష్ణాసంగ హేతు భూతమిత్యర్థః- తృష్ణా శబ్దాది సర్వవిషయస్పృహా- సంగః పుత్ర మిత్రాదిషు సంబంధిషు సంశ్లేషస్పృహా- తథాదే హినం కర్మసు క్రియాసు స్పృహా జననద్వారేణ నిబధ్నాతి - క్రియాసుహిస్పృహయా

నతు జన్మాంతరాది ప్రసాధక ప్రవృత్తి ర్దృష్టా - తథాపి లౌకిక గ్రహణంమందప్రయోజనం- అత్రబ్రూ మః- అత్ర లౌకికశబ్దేన స్మార్తగ్రహణం - అథవా నిషిద్ధగ్రహణం- హింసాదే స్సుఖసాధనత్వంహిలౌకి కం . అలౌకిక్యాతు శక్త్యా పాపిష్ఠజన్మాది ప్రసాధకత్వమితి రజసిచ వక్ష్యతి. తాశ్చ క్రియాః పుణ్య పాప రూపాఇతి- యదిసత్వమేవప్రకాశంసుఖంచ స్వయంజనయతి తతస్సిద్ధయోస్తయోః ప్రవృత్తి హేతు స్సంగో సజాయేతేత్యత్రాహ- జ్ఞానసుఖేతి- బీజాంకురన్యాయేనోత్తర సంగతద్విషయయో స్సత్వంసాధక మిత్యర్థః. "నకాంక్షేవిజయ" మిత్యాది వత్- అతస్తత్రనసంగ ఇత్యభి ప్రాయే చానఘశబ్దః. (❋)

రజసోలోభఏవచేతివక్ష్యతే. అతః ప్రకాశనం మోహనమితిపూర్వోత్తరవద్రాగాత్మకమిత్యత్రాపిరా గ హేతుత్వం వివక్షితమిత్యాహ - రాగహేతుభూత మితి - కారణే కార్యోపచారః. రజ్యతేనేనేతివ్యు త్పత్త్యావా రాగహేతుత్వం రాగశబ్దేన వివక్షితమితి భావః - సహప్రయుక్త తృష్ణాది శబ్ద పునరుక్తి పరిహారాయ రాగశబ్దం ప్రయోగ ప్రాచుర్యానుసారేణ విషయవిశేషే నియచ్ఛతి. యోషి త్పురు షయో ర న్యోన్య స్పృహేతి. తృష్ణాసంగాభ్యాం రజస ఉత్పత్తికథనమందం. రజోగుణా త్తయోరుత్పత్త్యభిధానంతు బంధావాంతర వ్యాపార జ్ఞాపనేన సార్థకమిత్యభిప్రాయేణాహ - తృష్ణా సంగయో రుద్భవ స్థానమితి - ఆత్మధర్మభూతయో స్తయో రాత్మైవ హ్యుద్భవస్థాన మిత్యత్రాహ - తృష్ణాసంగ హేతుభూత మిత్య ర్థ ఇతి. "క్షుత్తృష్ణోపశమ" మిత్యాది ప్రయోగా త్పిపాసా మాత్రశంకావ్యావృత్త్యర్థమాహ - తృ ష్ణాశబ్దాదివిషయేతి - సాంస్పర్శిక గుణపంచక గ్రహణమిదం పుత్రమిత్రాది ష్వేతస్యాభిమానికపరం- విషయ తృష్ణా విషయ వైతృష్ణ్య మిత్యాది ప్రయోగాత్ - తృష్ణా, సాంస్పర్శిక సమస్త విషయా - సంగస్తు ప రిశేషా పరిశేషా త్ప్రయోగానుసారాచ్చ ఆభిమానిక విషయ ఇతి భావః. రాగాదిహేతుక స్తద్విషయో పాయ సంగోత్ర కర్మసంగ ఇత్యాహ - తథేతి. నను రాగతృష్ణా సంగా అప్యన్యత్ర సుఖవిశేష సంగా ఏవ వ్యాఖ్యాతాః - జ్ఞానసుఖయో స్సంగే జాతే తత్సాధనేషు ప్రవృత్తివచనా త్సత్త్వే నాపి క్రియాసంగో జన్యతే- తత్కథం వివేకః ? ఇత్థం సత్వగుణ స్సుఖం ప్రధానీ కృత్య తదర్థతయాన్యత్ర సంజయతి . "ప్రయోజ నేషు సజ్జంతే నవిశేషు పండితా" ఇతివత్. రజో గుణస్తు తత్తద్విషయాః క్రియాస్వరూపంచ ప్రధానీకృత్యసుఖమ ల్పం ప్రభూతంవేత్యత్రోదాసీనోభవతి- రాజదారాభిలాష దుష్పుత్రసంరక్షణ వృథాచేష్టాదిష్వేత ద్వ్య క్తమితి-కర్మసంగస్య కథం బంధద్వారత్వ మిత్యత్రాహ - క్రియాసుహీతి. కర్మసంగవద్రాగాదేరపి బ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కౌంతేయ కర్మసంగేన దేహినమ్ ॥ ౭ ॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్ । ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబధ్నాతి భారత ॥ ౮ ॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత ।

శ్రీ గీ॥భా॥ యాః క్రియా ఆరభతే దేహీ తాశ్చ పుణ్యపాపరూపా ఇతి తత్ఫలానుభవసాధనభూతాసు యోనిషు జన్మహేతవో భవంతి- అతః కర్మసంగద్వారేణ రజో దేహినం నిబధ్నాతి -తదేవం రజో రాగతృష్ణాసంగహేతుః కర్మసంగహేతుశ్చేత్యుక్తం భవతి ॥ ౭ ॥ జ్ఞానాదన్యదిహ జ్ఞానమభిప్రేతం. జ్ఞానం వస్తుయాథాత్మ్యావబోధః- తస్మాదన్యత్తద్విపర్యయజ్ఞానం - తమస్తు వస్తుయాథాత్మ్య విపరీత విషయజ్ఞానజం- మోహనం సర్వదేహినాం. మోహోవిపర్యయజ్ఞానం- విపర్యయజ్ఞానహేతు రిత్యర్థః. తత్తమః ప్రమాదాలస్యనిద్రాహేతుతయా తద్ద్వారేణ దేహినం నిబధ్నాతి- ప్రమాదః కర్తవ్యాత్కర్మణో న్యత్ర ప్రవృత్తిహేతుభూత మనవధానం- ఆలస్యం కర్మస్వనారంభస్వభావః. స్తబ్ధతేతి యావత్- పురుషస్యేంద్రియప్రవర్తన శ్రాంత్యా సర్వేంద్రియప్రవర్తనోపరతిర్నిద్రా- తత్ర బాహ్యేంద్రియప్రవర్తనోపరమః స్వప్నః- మనసోప్యుపరతి స్సుషుప్తిః ॥ ౮ ॥ సత్త్వాదీనాం బంధద్వారభూతేషు ప్రధానాన్యాహ . సత్త్వం సుఖసంగప్రధానం. రజః కర్మసంగప్రధానం.

స్థద్వారత్వజ్ఞాపనాయ పిండిత మాహ . తదేవమితి - తద్రాగాదీనాం బంధపర్యవసానేన ఫలిత్వాదిత్యర్థః - ఏవం సత్వతమో వ్యావృత్తస్వభావేనోక్తప్రకారేణేత్యర్థః . (❈) అత్యంత పరిహరణీయత్వలక్షణ వైషమ్యద్యోతనాయ తమస్త్వితి. తుశబ్ద అజ్ఞానశబ్దస్య పుణ్యపాపరూపే కర్మణి జ్ఞానాభావాదిషుచ ప్రయోగాదిహ తద్వ్యావృత్తం - మోహజనకత్వానురూపం కారణవిశేషమాహ - జ్ఞానాదన్యదితి. సర్వజ్ఞానవ్యతిరేక వ్యవచ్ఛేదాయాహ - జ్ఞానం వస్తుయాథాత్మ్యావబోధ ఇతి. విపర్యయజ్ఞానస్యతమో జనకత్వం పాపానుష్ఠానాదిద్వారా తమః కార్యతయా వక్ష్యమాణం ధర్మవైపరీత్యం జ్ఞాన మిహ మోహశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ . మోహోవిపర్యయజ్ఞానమితి - ప్రత్యయ స్యాత్ర హేతుమాత్రపరతామాహ - విపర్యయజ్ఞానహేతు రిత్యర్థ ఇతి . అనవధాన మిత్యేతావత్ప్రమాద శబ్దార్థః . కర్తవ్యాదిత్యాదినా ప్రమాదస్య బంధహేతుత్వ నిర్వహణ మకర్తవ్యేహి ప్రవృత్తిః పాపిష్ఠజన్మాది హేతుర్భవతి, ఏవం కర్తవ్య కర్మస్వనారంభోపి స్మరంతిహి ‹‹అకుర్వన్విహితం కర్మ నిందితంచ సమాచరన్ । ప్రసంజంశ్చేంద్రియార్థేషు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః,, ఇతి ఆలస్య శబ్దస్యాత్ర సప్రయోజనేపి విషయే ప్రవృత్తి విరోధిస్వభావ పరతామాహ - స్తబ్ధతేతి. సర్వదా తమసి వర్తమానేపి కదాచిన్నిద్రా న భవత ఇత్యత్రాహ- ఇంద్రియప్రవర్తన శ్రాంత్యేతి- స్వప్నస్యాపి శంకాపరిహారాయ స్వప్నసుషుప్త్యోర్నిద్రా భేదస్వం దర్శయతి. తత్రేతి. నిద్రాయా బంధకత్వం చోదితానుష్ఠానవిరుద్ధాదకారణాత్కాలే చాకరణాత్పాపిష్ఠ స్వప్నస్యాపాచ ద్రష్టవ్యం . ఉక్తంచ యుక్త స్వప్నావబోధస్యేతి - (❈)

సత్త్వం సుఖ ఇతి శ్లోకస్య అర్థవిభాగేన పున రుక్త్యతాం పరిహరతి. సత్త్వాదీనామితి. సత్త్వం సుఖసంగప్రధానమితి. జ్ఞానసంగోపి సుఖార్థ ఇతి భావః. రజః కర్మసంగప్రధానమితి రాగతృష్ణాదయోపిహి

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ జ్ఞానమావృత్యతు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత ॥ ౯ ॥ రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత । రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా ॥ ౧౦ ॥ సర్వద్వారేషు దేహేస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే । జ్ఞానం యదా తదా విద్యాత్

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తమస్తు వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమావృత్య విపరీతజ్ఞానహేతుతయా కర్తవ్యవిపరీతప్రవృత్తిసంగప్రధానం ॥ ౯ ॥ దేహాకారపరిణతాయాః ప్రకృతేః స్వరూపానుబంధినస్సత్త్వాదయో గుణాః. తే చ స్వరూపానుబంధిత్వేన సర్వదా సర్వే వర్తంత ఇతి పరస్పరవిరుద్ధం కార్యం కథం జనయంతీత్యత్రాహ ॥ యద్యపి సత్త్వాదయస్త్రయః ప్రకృతిసంసృష్టాత్మస్వరూపానుబంధినః. తథాపి ప్రాచీనకర్మవశాద్దేహాప్యాయనభూతాహారవైషమ్యాచ్చ సత్త్వాదయః పరస్పరసముద్భవాభిభవరూపేణ వర్తంతే. రజస్తమసీ కదాచిదభిభూయ సత్త్వముద్రిక్తం వర్తతే. తథా తమస్సత్త్వే అభిభూయ రజః కదాచిత్. కదాచిచ్చ రజస్సత్త్వే అభిభూయ తమః ॥ ౧౦ ॥ తచ్చ కార్యోపలబ్ధ్యైవావగచ్ఛేదిత్యాహ॥ సర్వేషు చక్షురాదిషు జ్ఞానద్వారేషు యదా వస్తుయాథాత్మ్యప్రకాశే జ్ఞానముపజాయతే - తదా తస్మిన్

కర్మణి విశ్రామ్యంతీతి భావః -నిశ్శేష జ్ఞానావరణే సుషుప్త్యాదిరూపత్వాత్ప్రమాదాఖ్యదశా. నస్యా దిత్యత్రాహ - వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞాన మావృత్యేతి- (❋)

అనంతరగ్రంథస్య సంగతిశంకాం పరిహరతి- దేహాకారేతి - పరస్పరవిరుద్ధం యథార్థాయథార్థజ్ఞాన సుఖదుఃఖసంగాదిరూపమిత్యర్థః- ఉద్భవాభిభవానియమప్రసంగపరిహారాయ భగవదనుగ్రహనిగ్రహహేతూనాం కర్మణాం విషమవిపాకసమయత్వాత్తదనురూపోద్భవాభిభవప్రవాహ ఉపపద్యత ఇత్యాహ - ప్రాచీనకర్మవశాదితి. యథా వాతపిత్తకఫానాం తత్తత్ప్రకృతైర్ద్రవ్యైరుపచయం వృద్ధిస్సమానైస్సర్వేషాం విపరీతైర్విపర్యయ ఇత్యాయుర్వేదవిదో వదంతి - తథాత్రాపి వక్ష్యమాణసాత్త్వికాద్యాహారభేదాదిత్యాహ. దేహాప్యాయనభూతాహారవైషమ్యాచ్చేతి- "తతో దేవా అభవన్ పరాసురా" ఇత్యాదిష్వివ భవతిరత్రోద్భవవిషయ ఇత్యాహ - ఉద్రిక్తం వర్తత ఇతి- రజస్తమసోరుద్భూతయోః పరిహారార్థమయముద్భవాభిభవోపదేశః. (❋) తేచ కుతో జ్ఞాతే చికిత్సితవ్యే ఇత్యత్ర సర్వద్వారేష్విత్యాది శ్లోకత్రయమవతారయతి- తచ్చేతి- నాత్ర ద్వారశబ్దో నవద్వారవిషయః - నాప్యేకాదశేంద్రియవిషయః - తేషాం సర్వేషాం జ్ఞానేనాన్వయాత్- అతిశ్చైతన్యప్రసరద్వారభూతమనష్షష్ఠజ్ఞానేంద్రియావగాహపర ఇత్యాహ- చక్షురాది జ్ఞానద్వారేష్వితి- ప్రకాశశబ్దోత్ర న ప్రథమాంతః - జ్ఞానశబ్దేన పునరుక్తిప్రసంగాత్- ప్రకాశ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం జ్ఞానమితీతి కైశ్చిదుక్తస్య క్లిష్టత్వాత్. సప్తమ్యంతత్వే తు జ్ఞానఫలభూతవ్యవహారానుగుణ విషయతయా వా, ప్రకాశ్యస్వరూపాది పరతయా వా, జ్ఞానశబ్దేన మనోవృత్తివివక్షయా వాన్వయ ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వస్తుయాథాత్మ్యప్రకాశే జ్ఞానమితి - ఏతేన ప్రకాశ ఆలోకస్థానీయః - జ్ఞానం చక్షుస్థానీయమితి వదంతో నిరస్తాః - ఏకస్యైవ యోగినః సౌభార్యాదేర్యుగపత్పరిగృహీతానేకదేహస్య దేహభేదేన గుణభేదవృత్తిసంభవజ్ఞాపనార్థం యుగపత్ప్రళయాదివత్సర్వసాధారణ్యపరిహారార్థం చాస్మిన్ దేహ ఇతి విశేషితమిత్యాహ - తదా తస్మిన్

శ్రీగీ॥మూ॥వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత ॥ ౧౧ ॥ లోభః ప్రవృత్తి రారంభః కర్మణామశమస్స్పృహా । ర
జస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ ॥ ౧౨ ॥ అప్రకాశో ప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మో
హ ఏవచ । తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన ॥ ౧౩ ॥ యదాసత్త్వే ప్రవృద్ధే
తు ప్రలయంయాతి దేహభృత్ । తదోత్తమ విదాం లోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౪ ॥
రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మ సంగిషు జాయతే ॥ ౧౫ ॥

శ్రీగీ॥ భా॥దేహేసత్త్వం ప్రవృద్ధమితి విద్యాత్ ॥౧౧॥ లోభఃస్వకీయ ద్రవ్యస్యా త్యాగశీలతా- ప్రవృత్తిః ప్రయోజన మనుద్దిశ్యాపి చలనస్వభావతా, ఆరంభః కర్మణాం ఫలసాధన భూతానాం క ర్మణా మారంభః- అశమః ఇంద్రియాను పరతిః, స్పృహా విషయేచ్ఛా- ఏతానిరజసి ప్రవృ ద్ధే జాయంతే- యదాలోభాదయో వర్తంతే తదారజః ప్రవృద్ధమితి విద్యాదిత్యర్థః॥౧౨॥ అప్రకాశో జ్ఞానానుదయః- అప్రవృత్తిశ్చ స్తబ్ధతా, ప్రమాదః అకార్య ప్రవృత్తి ఫల మనవ ధానం మోహో విపరీతజ్ఞానం - ఏతాని తమసి ప్రవృద్ధే జాయంతే. ఏతైస్తమః ప్రవృద్ధ మితివిద్యాత్ ॥ ౧౩ ॥ యదాసత్త్వం ప్రవృద్ధం తదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే దేహభృత్ప్రలయం మరణం యాతిచేదుత్తమ విదాముత్తమ తత్త్వవిదా మాత్మ యాథాత్మ్య విదాంలోకాన్ స మూహా నమలాన్ మలరహితాన్ అజ్ఞాన రహితాన్ ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి- సత్త్వేప్రవృ ద్ధేమృతః ఆత్మవిదాంకులేషు జనిత్వా ఆత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానసాధనేషు పుణ్యకర్మస్వధి కరోతీత్యుక్తం భవతి ॥ ౧౪ ॥ రజసిప్రవృద్ధేమరణం ప్రాప్యఫలార్థంకర్మకుర్వతాంకులే షు జాయతే - తత్ర జనిత్వా స్వర్గాది ఫల సాధక కర్మ స్వధికరోతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥

దేహే- సత్త్వంప్రవృద్ధమితి - (❋) లోభఃప్రవృత్తిరిత్యాదౌ స్పృహాశబ్ద పౌనరుక్త్యపరిహారాయ రూఢిప్రకర్షసిద్ధంలోభశబ్దార్థమాహ- స్వకీయద్రవ్యస్యాత్యాగశీలతేతి, ఆరంభశబ్ద స్సాన్నిధ్యసంధిక ప్రవృ త్తౌ సమగ్ర ప్రయోగః, అత్ర కర్మణామితి సమభివ్యాహార స్వారస్యాచ్చ తత్సిద్ధం - అతోత్రారంభశబ్దో దృష్టాదృష్ట ఫలసాధనభూత కృషియజ్ఞాది విషయః - అతశ్చ ప్రవృత్తి శబ్దోత్ర తతో వ్యావృత్త స్సృణ చ్ఛేదాంగ కంపాది వృథాచేష్టా విషయ ఇత్యాహ- ప్రయోజన మనుద్దిశ్యాపి చలనస్వభావతేతి వ్యాఖ్యాను పౌనరుక్త్యాయా శమోత్ర ప్రవృత్తిహేతు రింద్రియో ద్రిక్తతేత్యాహ, ఇంద్రియా నుపరతిరితి, పూర్వశ్లోక వదత్రాపి గుణవివృద్ధి లింగోపదేశ పరతామాహ - యదేతి- (❋) అప్రకాశో ప్రవృత్తిశ్చేతి శ్లోకే ప్రమాదోపి సమీక్ష్యావసరే సత్త్వప్యసమీక్ష్య- అతో ప్రకాశప్రమాదయో స్సామాన్యవిశేష రూపత్వా ద్గో బలీ వర్దనయేనా పునరుక్తి రిత్యభిప్రాయేణాహ- అప్రకాశో జ్ఞానా నుదయ ఇతి- ప్రాగుక్త నిద్రా దిరూప ఇహాయ మభిప్రేతః- అప్రవృత్తిశ్చ ప్రాగుక్త మాలస్య మిత్యాహ - స్తబ్ధతేతి - (❋)
మోహ ప్రమాదా వపిహి తావే వాంత్యకాలే రజస్తమ స్సము ద్భవ హేతూనా మాదావేవ పరిహారణార్థ మంత్యకాల ప్రవృద్ధానాం గుణానాం పృథక్ఫల ముచ్యతే - యదాసత్త్వ ఇత్యాదినా శ్లోక ద్వయేన, దేహప్రలయవివక్షయా దేహభృదితివిశేషణమిత్యభిప్రాయేణాహ, మరణంయాతీతి- ఉత్తమ ❋

❋ ఇతఃపరమ్ శ్లోకపంచకస్య తాత్పర్యచంద్రికా లుప్తా- యదిలబ్ధా ముద్ర్యతే -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే ॥ ౧౫॥ కర్మణస్సుకృతస్యాహుస్సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్ । రజసస్తు ఫలం దుఃఖమజ్ఞానం తమసః ఫలమ్ ॥ ౧౬ ॥ సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ । ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ ॥౧౭॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠంతి రాజసాః । జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛంతి తామసాః ॥ ౧౮ ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ తథా తమసి ప్రవృద్ధే మృతో మూఢయోనిషు శ్వసూకరాదియోనిషు జాయతే. సకలపురుషార్థారంభానర్హో జాయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం సత్త్వవృద్ధౌ మరణముపగమ్యాత్మవిదాం కులే జాతేనానుష్ఠితస్య సుకృతస్య ఫలాభిసంధిరహితస్య మదారాధనరూపస్య కర్మణః ఫలం పునరపి తతోఽధికసత్త్వజనితం నిర్మలం దుఃఖగంధరహితం భవతీత్యాహుస్సత్త్వగుణపరిణామవిదః. అంత్యకాలప్రవృద్ధస్య రజసస్తు ఫలం ఫలసాధనకర్మసంగికులజన్మ ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మారంభ తత్ఫలానుభవ పునర్జన్మ రజోవృద్ధి ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మారంభపరంపరారూపసాంసారికదుఃఖప్రాయమేవేత్యాహుస్తద్గుణయాథాత్మ్యవిదః- అజ్ఞానం తమసః ఫలమ్ - ఏవమంత్యకాలప్రవృద్ధస్య తమసః ఫలమజ్ఞానపరంపరారూపమ్॥౧౬॥ తదధికసత్త్వాదిజనితం నిర్మలాది ఫలం కిమిత్యత్రాహ ॥ ఏవం పరంపరయా జాతాదధికసత్త్వాదాత్మయాథాత్మ్యాపరోక్షరూపం జ్ఞానం జాయతే - తథా ప్రవృద్ధాద్రజసస్స్వర్గాదిఫలలోభో జాయతే - తథా ప్రవృద్ధాచ్చ తమసః ప్రమాదోఽనవధాననిమిత్తాసత్కర్మణి ప్రవృత్తిః - తతశ్చ మోహో విపరీతజ్ఞానం - తతశ్చాధికతరం తమః. తతశ్చాజ్ఞానం జ్ఞానాభావః ॥ ౧౭ ॥ ఏవముక్తేన ప్రకారేణ సత్త్వస్థా ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి- క్రమేణ సంసారబంధాన్మోక్షం గచ్ఛంతి- రజసస్స్వర్గాదిఫలలోభకరత్వాద్రాజసాః ఫలసాధనభూతం కర్మానుష్ఠాయ తత్ఫలమనుభూయ పునరపి జనిత్వా తదేవ కర్మానుతిష్ఠంతీతి మధ్యే తిష్ఠంతి- పునరావృత్తిరూపతయా దుఃఖప్రాయమేవ తత్. తామసాస్తు జఘన్యగుణవృత్తిస్థా ఉత్తరోత్తరనికృష్టతమోగుణవృత్తిషు స్థితా అధో గచ్ఛంతి- అంత్యత్వం తతస్తిర్యక్త్వం తతః క్రిమికీటాదిజన్మ స్థావరత్వం తతోఽపి గుల్మలతాత్వం తతశ్చ శిలాకాష్ఠలోష్టతృణాదిత్వం గచ్ఛంతీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ఆహారవిశేషైః ఫలాభిసంధిరహితసుకృతవిశేషైశ్చ పరంపరయా ప్రవర్ధితసత్త్వానాం గుణాత్యయద్వారేణ ఊర్ధ్వగమనప్రకారమాహ ॥ ఏవం సాత్త్వికాహార

నోచ్యంతే - దేవలోకశబ్దో వా పరబ్రహ్మలోకమపి సంగృహ్ణాతీతి. (*)

నను "ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా" ఇతి యది సత్త్వస్థస్యాపవర్గోఽభిధీయతే. తర్హ్యనంతరం గుణత్రయాతీతస్యాపవర్గవచనం వ్యాహన్యేతేతి శంకాయామనంతరగ్రంథమవతారయతి. ఆహారవిశేషైరితి- ఆహారవిశేషాదేస్సత్త్వవివృద్ధిహేతుత్వం పూర్వాపరసిద్ధం సాంసారికత్రిగుణాతిక్రమః ప్రవృద్ధేన సత్త్వేనోర్ధ్వగమనం చ సుసంగతమితి భావః - "యజ్ఞశిష్టాశినస్సంతః. భోక్తారం యజ్ఞతపసాం - రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత" ఇతి పూర్వోక్తానుసారేణ ప్రకృతసంగతమర్థమాహ- ఏవం సాత్త్వికాహారేతి-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యదా ద్రష్టానుపశ్యతి । గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి ॥ ౧౯ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ సేవయా ఫలాభిసంధిరహిత భగవదారాధనరూప కర్మానుష్ఠానైశ్చ రజస్తమసీ సర్వాత్మనాభిభూయ ఉత్కృష్టసత్త్వనిష్ఠో యదాఽయం ద్రష్టా గుణేభ్యోఽన్యం కర్తారం నానుపశ్యతి. గుణా ఏవ స్వానుగుణప్రవృత్తిషు కర్తార ఇతి పశ్యతి. గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి కర్తృభ్యో గుణేభ్యశ్చ పరమన్యమాత్మానమకర్తారం వేత్తి. స మద్భావమధిగచ్ఛతి మమ యో భావస్తమధిగచ్ఛతి. ఏతదుక్తం భవతి, ఆత్మనస్స్వతః పరిశుద్ధస్వభావస్య పూర్వపూర్వకర్మమూలగుణసంగనిమిత్తం వివిధకర్మసు కర్తృత్వం ఆత్మా స్వతస్త్వకర్తా అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకార ఇత్యేవమాత్మానం యదా పశ్యతి తదా మద్భావమధిగచ్ఛతీతి ॥ ౧౯ ॥
కర్తృభ్యో గుణేభ్యోఽన్యమకర్తారమాత్మానం పశ్యన్ భగవద్భావమధిగచ్ఛతీత్యుక్తం-

---

సర్వాత్మనేతి అపునరుద్భవమిత్యర్థః. నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారమితి గుణవ్యతిరిక్తస్య కర్తృత్వనిషేధః. తత్ర కర్తురాత్మనో గుణేభ్యోఽన్యత్వనిషేధధీర్మాభూదిత్యాహ. గుణా ఏవేతి- పురుషధర్మభూతప్రయత్నాశ్రయత్వలక్షణకర్తృత్వవ్యుదాసాయాహ. స్వానుగుణప్రవృత్తిషు కర్తార ఇతి - క్వచిత్కర్తృత్వానుదర్శనస్యానాత్మవిషయత్వసంభవాత్తతో విశేష ఉచ్యతే - గుణేభ్యశ్చేతి. పరత్వం ప్రకృతాకారాపేక్షయా నియంతుమాహ - కర్తృభ్య ఇతి - కర్తృభ్యః పరమిత్యుక్త్యా కర్తృత్వాతిశయాదివ్యుదాసః - అన్యమితి గుణానాం పరస్పరమివాన్యత్వేఽపి కర్తృత్వం విరుద్ధమిత్యత్ర ప్రస్తుతాకారవిరహోఽన్యశబ్దాభిప్రేత ఇత్యాహ - అకర్తారమితి. గుణాశ్రయప్రవృత్తీనామనాశ్రయభూతం స్వతశ్చ తన్మూలప్రవృత్త్యనర్హమిత్యర్థః - స్వరూపైక్యభ్రమవ్యుదాసాయానంతరగ్రంథప్రాయేణ మద్భావశబ్దార్థమాహ. మమ యో భావ ఇతి. గుణానాం కర్తృత్వజ్ఞానమనుపయుక్తం. ఆత్మనో కర్తృత్వం తు ‘‘కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా’’దిత్యాది విరుద్ధం తత్రాహ. ఏతదుక్తమితి. పుణ్యపాపరూపేషు లౌకికేషు చ కర్మసు కర్తృత్వం స్వాభావికం న పునః ప్రయత్నాశ్రయత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ- ఆత్మన స్స్వత ఇతి- ఏతేన పరశబ్దస్యాత్ర పరమాత్మపరత్వం వివక్షితమిత్యపి దర్శితం - వివిధకర్మస్వితి. సాంసారికరాజసతామసకర్మస్విత్యర్థః. స్వతస్త్వకర్తేతి గుణకృతేషు తేష్వేవాన్యథా ‘‘జక్షత్క్రీడ’’న్నిత్యాది విరోధాదత్ర మద్భావమితి తాదర్థ్యం ప్రతీతం స్యాత్తచ్చ ‘‘మమ సాధర్మ్యమాగతాః’’ ఇతి ప్రాగుక్తవిరుద్ధం- శ్రుతిశ్చ ‘‘పరమం సామ్యముపైతి’’ ఇతి- శ్రుత్యంతరం చ ‘‘యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి- ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ’’ ఇతి. అత్రోదకద్వయస్య సంసర్గేఽపి స్వరూపైక్యాసంభవాత్తాదృక్శబ్దస్వారస్యాచ్చ సామ్యపరత్వం వ్యక్తం. ఆహ చ జనకాయ వసిష్ఠః - ‘‘పరేణ పరధర్మా చ భవత్యేష సమేత్య వై । విశుద్ధధర్మా శుద్ధేన బుద్ధేన చ స బుద్ధిమాన్ । విముక్తధర్మా ముక్తేన సమేత్యపి. తదా భవేత్ । వియోగధర్మిణా చైవ వియోగాత్మా భవత్యపి । విమోక్షిణా విమోక్షీ చ సమేత్యేహ తథా భవేత్ । శుచినా చ శుచిశ్చైవ భవత్యమితదీప్తిమాన్ । విమలాత్మా భవత్యేవ సమేత్య విమలాత్మనా । కేవలాత్మా తథా చైవ కేవలేన సమేత్య వై । స్వతంత్రశ్చ స్వతంత్రేణ స్వతంత్రత్వమవాప్నుయా’’దితి. (*)
తదేవమనేకశ్రుతిస్మృత్యాది విరుద్ధం ముక్తస్య భగవత్త్వం కథముచ్యతే ఇతి శంకాయాముక్తమర్థం

శ్రీగీతా॥ గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే ॥ ౨౦॥ అర్జున ఉవాచ. కైర్లింగై స్త్రీన్ గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో । కిమాచారః కథం చైతాంస్త్రీన్ గుణానతివర్తతే ॥ ౨౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ । న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని

శ్రీ గీ భా॥ స భగవద్భావః కీదృశ ఇత్యత ఆహ ॥ అయం దేహీ దేహసముద్భవాన్ దేహాకారపరిణత ప్రకృతిసముద్భవానేతాన్ సత్త్వాదీన్ త్రీన్ గుణానతీత్య తేభ్యోఽన్యం జ్ఞానైకాకార మాత్మానం పశ్యన్ జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృత మాత్మాన మనుభవతి. ఏష మద్భావ ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అథ గుణాతీతస్య స్వరూప సూచనాచార ప్రకారం గుణాత్యయ హేతుం చ పృచ్ఛన్ అర్జున ఉవాచ ॥ సత్త్వాదీన్ త్రీన్ గుణానేతానతీతః కైర్లింగైః కైర్లక్షణై రుపలక్షితో భవతి. కిమాచారః. కేనాచారేణ యుక్తోఽసౌ. అస్య స్వరూపావగతి లింగభూతాచారః కీదృశ ఇత్యర్థః. కథం చైతాన్ కేనోపాయేన సత్త్వాదీంస్త్రీన్ గుణానతివర్తతే ॥ ౨౧ ॥ ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు వస్తుష్వనిష్టేషు సంప్రవృత్తాని సత్త్వరజస్తమసాం కార్యాణి ప్రకాశప్రవృత్తి

కత్ర్యంభ్య ఇత్యాదినా సూద్యానంతరశ్లోక మవతారయతి. స భగవద్భావః కీదృశ ఇతి - దేహసముద్భవానిత్యత్ర దేహోత్పత్తిబీజభూతానితి పరవ్యాఖ్యాన మయుక్తం - "గుణాః ప్రకృతి సంభవాః" ఇతివదత్రాపి ప్రకృతి పరిణతిరూప దేహాశ్రయత్వ వచనస్య యుక్తత్వా దిత్యభిప్రాయేణాహ - దేహాకారపరిణత ప్రకృతి సముద్భవానితి. వక్ష్యమాణప్రకారేణ గుణాత్యయో బద్ధదశాయామేవేత్యాహ. గుణానతీత్య తేభ్యోఽన్యమిత్యాదినా. జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః జన్మాదికృతైః దుఃఖైరిత్యర్థః. జన్మాదిభిస్తత్సాధ్యైశ్చ దుఃఖైరితి వా. "మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి" ఇత్యుక్తం హేవ "విముక్తోఽమృతమశ్నుతే" ఇత్యనేన వివృతమిత్యాహ. ఆత్మానమనుభవతి. ఏష మద్భావ ఇత్యర్థ ఇతి ఏష ఇతి న పునరత్ర శ్రుత్యాదివిరుద్ధ ఇత్యర్థః. (❋) అత్ర స్వావస్థా నిరూపణాద్యర్థమర్జునప్రశ్న మవతారయతి. అథేతి. "కైర్లింగైః కిమాచారః" ఇత్యనయో రాంతర బాహ్యరూపోపలక్షణపరత్వా దేకరాశిత్వం కథం చేత్యుపాయస్య పృథక్ప్రశ్నాచ్చేత్యభిప్రేత్యాహ - స్వరూప సూచనాచార ప్రకారం గుణాత్యయ హేతుం చేతి. లింగశబ్దస్య వేషాదావపి ప్రయోగాత్తస్య చ న లింగం ధర్మకారణమితి గుణాతీతోపలక్షణత్వాయోగాదాంతరశమాద్యసాధారణధర్మవివక్షా మభిప్రేత్యాహ - కైర్లక్షణైరితి. కిమాచార ఇత్యస్య కోఽస్యాచార ఇతి బహువ్రీహి మభిప్రేత్యాహ - కేనాచారేణ యుక్తోసావితి. అత్రాచార శబ్దస్యావ్యభిచారి బాహ్యలింగ పరతామాహ. అస్య స్వరూపావగతి లింగభూతేతి. యద్యపి స్వసంవేద్య గాంతరే స్వస్మిన్ గుణాత్యయః ప్రతీయేత - తథాపి పరేషు బాహ్యై రాచారైస్తదనుమానమితి తద ర్థం పృథక్ప్రశ్న ఇతి భావః. కథం శబ్దస్యాత్రోపాయ భూత ప్రకార పరతాయాః ప్రతివచన ప్రకారా వగతత్వాత్ ప్రతిక్షేపపరతామనుష్ఠానబాహ్యఫలదశాప్రకారపరతాం చ వ్యుదస్యతి- కేనోపాయేనేతి-(❋)

ఆత్మవ్యతిరిక్తేష్విత్యాది- అయ మభిప్రాయః - ఆత్మవ్యతిరిక్తాని వస్తూని ద్వివిధాని ఇష్టా న్యని ష్టాని చ - తత్రానిష్ట తత్సాధనేషు సంప్రయుక్తేషు ద్వేషః - ఇష్ట తత్సాధనేషు చ నివృత్తేషు కాంక్షేతి లోకసిద్ధం - తత్రానిష్టేషు సాధ్యేషు సాధనతయా సంప్రవృత్తాని గుణకార్యాణి యో న ద్వేష్టి. ఇష్టేషు చ సాధ్యేషు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ నని వృత్తాని కాంక్షతి ॥ ౨౨ ॥ ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే। గుణా వర్తంత ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే ॥ ౨౩ ॥ (సమదుఃఖసుఖస్స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాంచనః। తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః ॥ ౨౪ ॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ మోహాఖ్యాని యో న ద్వేష్టి తథా ఆత్మవ్యతిరిక్తేష్వేషు వస్తుషు తాన్యేవ నివృత్తాని న కాంక్షతి ॥ ఉదాసీనవదాసీనః గుణవ్యతిరిక్తాత్మావలోకనతృప్త్యాఽన్యత్రౌదాసీనవదాసీనః. గుణైర్ద్వేషాకాంక్షాద్వారేణ యో న విచాల్యతే - గుణాస్స్వేషు కార్యేషు ప్రకాశాదిషు వర్తంత ఇత్యనుసంధాయ యస్తూష్ణీమవతిష్ఠతే - నేంగతే న గుణకార్యానుగుణం చేష్టతే ॥ ౨౩ ॥ సమదుఃఖసుఖస్సుఖదుఃఖయోస్సమచిత్తః - స్వస్థస్స్వస్మిన్ స్థితస్స్వాత్మైకప్రియత్వేన తద్వ్యతిరిక్తపుత్రాదిజన్మమరణాదిసుఖదుఃఖయోస్సమచిత్త ఇత్యర్థః. తత ఏవ సమలోష్టాశ్మకాంచనః . తత ఏవ తుల్యప్రియాప్రియస్తుల్యప్రియాప్రియవిషయః - ధీరః ప్రకృత్యాత్మవివేకకుశలః - తత ఏవ తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః-

---

సాధనతయా స్థిత్వా వినివృత్తాని పునర్న కాంక్షతి. ప్రకాశస్యాపి ఇష్టసాధనత్వం భయాదిహేతుషు వ్యక్తం - ఇష్టసాధనత్వమనుకూలవిషయేషు ప్రవృత్తేరపథ్యభేషజాదిషు మోహస్యానుకూలేషు ప్రతికూలబుద్ధ్యా ప్రతికూలేషు వానుకూలబుద్ధ్యా వితి ద్వేషకాంక్షయోః ప్రతిషేధార్థప్రసంగసిద్ధ్యర్థం ఇష్టానిష్టోక్తిః - (*) కథం తర్హి సశరీర ఇష్టానిష్టసాధనసంపాతే న విక్రియేతేత్యత్రోత్తరముదాసీనవదితి. ఆత్మవ్యతిరిక్తౌదాసీన్యం చ గుణకార్యద్వేషాకాంక్షానివృత్తిహేతుః. న విచాల్యతే బాహ్యవిషయేషు కార్యద్వారా న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః. అవిచాల్యత్వవివరణాయ ద్వేషకాంక్షాద్వారేణేతి విచలనప్రకారోక్తిః- గుణా గుణేషు వర్తంత ఇత్యుక్తస్య గుణా వర్తంత ఇత్యస్యైకార్థ్యం దర్శయన్నవిచాల్యతాహేతుతామాహ. గుణాస్స్వేషు కార్యేష్వితి - ఇతికరణమనుసంధానప్రకారపరమిత్యాహ- అనుసంధాయేతి. ఏవకారాభిప్రేతమాహ. తూష్ణీమితి- ఛందోభంగభయాదార్షం పరస్మైపదమిత్యాహ- తూష్ణీమవతిష్ఠత ఇతి- స్వకార్యప్రవృత్తౌ కిమేభిర్మమేతి భావః. తదేతదౌదాసీన్యవివరణం న విచాల్యత ఇత్యనేన నేంగత ఇతి వివృతం. తదాహ- న గుణకార్యానుగుణం చేష్టత ఇతి - న ద్వేషకాంక్షానుగుణం ప్రవర్తత ఇత్యర్థః - (*) సమదుఃఖసుఖత్వాదికం ప్రాగేవ సుశిక్షితం- స్వస్థశబ్దేన వికారరాహిత్యగుణాననువిధానాదిమాత్రప్రతిపాదనం పునరుక్తం. ఆత్మనిష్ఠతావిధానం తు బహువిధసమచిత్తతాప్రతిపాదనే హేతుతయోక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ - స్వస్మిన్ స్థిత ఇతి - తదభిప్రేతమాహ - స్వాత్మైకప్రియత్వేనేతి - సుఖదుఃఖప్రియాప్రియాదిశబ్దానామనతిభిన్నార్థానామపి లౌకికవ్యవహారచ్ఛాయయా పునరుక్తిః పరిహృతా . తత ఏవ స్వస్థత్వాదేవేత్యర్థః . ప్రియాప్రియోపనతావస్థాభ్యత్వాదేస్తుల్యప్రియాప్రియాదిశబ్దైస్సిద్ధత్వాదత్ర వివక్షితం ధీవిశేషవత్త్వలక్షణం ధీరత్వం నిందాస్తుతిసామ్యాదౌ యథా హేతుర్భవతి తథా విశినష్టి . ప్రకృత్యాత్మవివేకకుశల ఇతి. ధీర ఇత్యంతైరాంతరలక్షణాన్యుక్తాని - అథ బాహ్యాచారలింగప్రశ్నోత్తరమిత్యభిప్రాయేణాహ - తత ఏవ తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిరితి - సమదుఃఖ ఇత్యాదికం బాహ్యలింగపరమితి కేచిత్ - స్తుతినిందే హి గుణ

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ మానావమానయోస్తుల్యః తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః । సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీతః
స ఉచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఆత్మని మనుష్యత్వాద్యభిమానకృతగుణాగుణనిమిత్తస్తుతినిందయోః స్వాసంబంధానుసం
ధానేన తుల్యచిత్తః. తత్ప్రయుక్తమానావమానయోః తత్ప్రయుక్తమిత్రారిపక్షయోరపి
స్వసంబంధాభావాదేవ తుల్యచిత్తః. తథా దేహాత్మప్రయుక్తసర్వారంభపరిత్యాగీ. ఏవ
వంభూతః స గుణాతీత ఉచ్యతే॥ ౨౫ ॥ అథైవంరూపగుణాత్యయే ప్రధానహేతుమా
హ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారమిత్యాదినోక్తేన ప్రకృత్యాత్మవివేకానుసంధానమాత్రే
ణ న గుణాత్యయః సంపత్స్యతే, తస్యానాదికాలప్రవృత్తవిపరీతవాసనాబాధ్యత్వసం
భవాత్. మాం సత్యసంకల్పం పరమకారుణికమాశ్రితవాత్సల్యజలధిమవ్యభిచారేణైకాం
త్యవిశిష్టేన భక్తియోగేన చ యస్సేవతే. ఏతాన్ సత్త్వాదీన్ గుణాన్ దురత్యయానతీత్య

దోషఖ్యాపనరూపే తత్ర వివిక్తాత్మదర్శినో దేహగతసౌందర్యవైరూప్యాదిగుణదోషైస్స్తుతినిందాప్ర
వృత్తౌ పరస్తుతినిందయోరివ న ప్రీత్యాదిసంభవ ఇత్యాహ . ఆత్మనీతి. "మూర్ఖాః పూజితపూజకాః" ఇతి
న్యాయేన లౌకికాస్తం మానయంతి నిందితమవమన్యంతే . మానావమానప్రకారాశ్చ లోకవ్యవహారత
శ్శాస్త్రతశ్చ సిద్ధాః "తత్ర మానయితారో మిత్రాణి భవంతి. అవమంతారస్త్వరయః" ఇతి లోకదృష్ట్యాక్రి
మవివక్షామాహ . తత్ప్రయుక్తేతి. వాచికస్తుతినిందయోః పృథగుపాదానాదత్ర మానావమానశబ్దా
మానసకాయికవిషయాః సమబుద్ధేరపి గుణాతీతస్య పరబుద్ధికల్పితౌ మిత్రారిపక్షౌ విద్యేతే. ఆరభ్యత ఇత్యారంభః.
కర్మకృతప్రవృత్త్యాది రూపః. అపవర్గార్థారంభవ్యవచ్ఛేదాయాహ- దేహాత్మప్రయుక్తేతి. సాంసారి
కసర్వారంభపరిత్యాగీత్యర్థః ఏతదేవ బాహ్యాకారలింగమాంతరైరద్వేషాదిభిర్బాహ్యైరారంభపరిత్యాగా
దిభిశ్చ గుణాతీతో లక్ష్యతే. అతఏవ చ గుణాత్యయోపాయ ఇతి ప్రశ్నోత్తరీయం ప్రత్యుక్తం భవతి- (❋)
తత్ర మాం చేతి శ్లోకేన పృథగుపాయశంకావ్యుదాసాయాహ. అథేతి. గుణాత్యయహేతుష్వప్రధానకథనానం
తరమిత్యర్థః- అత ఏవ హి ప్రధానహేతుమాహేత్యుక్తం. నాన్యమిత్యాది- దృష్టద్వారోపకారకాణాం ప్రతిబంధక
తరమిత్యర్థః. మామిత్యనేన వాసనాపర్యంతానాదిప్రతిబంధకప్రశమనా
భూయస్త్వయా కేవలానాం నకార్యకరత్వమితి భావః. మామిత్యనేన వాసనాపర్యంతానాదిప్రతిబంధకప్రశమనో
పయిక గుణయోగవివక్షామాహ . సత్యసంకల్పమిత్యాదినా. "పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య
బంధవిపర్యయౌ" ఇతి సూత్రోక్తప్రకారేణ బంధసంకల్పవత్తన్నివర్తకసంకల్పోఽపి పరమాత్మనో న ప్రతి
హన్యతేతి భావః. సత్యసంకల్పస్యాపి సమత్వాదౌదాసీన్యపరిహారాయ పరమకారుణికత్వోక్తిః . స
హన్యతేతి భావః. సత్యసంకల్పస్యాపి సమత్వాదౌదాసీన్యపరిహారాయ పరమకారుణికత్వోక్తిః .
దోషేషు సంసారిషు కరుణాయాః కోఽవకాశ ఇత్యత్రాహ - ఆశ్రితవాత్సల్యజలధిమితి - ఏవం నిగ్రహానుగ్ర
హసాధారణస్య సత్యసంకల్పత్వస్య అనుగ్రహప్రావణ్యప్రదర్శనార్థం కారుణ్యవాత్సల్యరూపగు
ణద్వయముక్తం - అవ్యభిచారో దేవతాంతరాదిపరిత్యాగరూప ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఏకాంత్యవిశిష్టే
నేతి. భక్తియోగేన సహ తదంగానాం పూర్వోక్తానాం సముచ్చయార్థశ్చ శబ్దః- తైరపి పరమాత్మైవ హి
సేవ్యతే. ఏతానిత్యనేన గుణానాం బంధకత్వం పూర్వోక్తం పరామృశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - దురత్య
యానితి. ఏతేన "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ" త్యాదిశ్లోకేనోక్తమపి స్మారితం- కల్ప్యత ఇత్యనేనాభిప్రేత

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ ౨౬ ॥ బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహ మమృతస్యావ్యయస్య చ । శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాంతికస్య చ ॥ ౨౭ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ బ్రహ్మభూయాయ బ్రహ్మత్వాయ కల్పతే- బ్రహ్మభావయోగ్యో భవతి, యథావస్థిత మాత్మాన మమృత మవ్యయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ హిశబ్దో హేతౌ. యస్మాదహ మవ్యభిచారి భక్తియోగేన సేవితోఽమృతస్యావ్యయస్య చ బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠా- తథా శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య అతిశయిత నిత్యైశ్వర్యస్యైకాంతికస్య చ సుఖస్య వాసుదేవః సర్వమిత్యాదినా

మాహ- బ్రహ్మభావ యోగ్యో భవతీతి. కోసౌ జీవస్య బ్రహ్మభావః? కా చ తద్యోగ్యతేత్యత్రాహ. యథావస్థితమితి - “బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మే” త్యాదిష్విప అమృతత్వావ్యయత్వాదిభి ర్బ్రహ్మసామ్యమేవ శ్రుత్యాదిసిద్ధమిహ బ్రహ్మభావః - తచ్చ బ్రహ్మసమం రూపం “జన్మమృత్యు జరా దుఃఖై ర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే- దేహీ దేహినమవ్యయ” మిత్యాదిభి రిహైవోక్తం- అనంతర శ్లోకే చామృతస్యావ్యయస్య చేతి - శేష్యత ఇతి భావః. సాంగేనైకాంతిక భక్తియోగేన సహితో హమేవ ముముక్షో ర్మోక్షప్రద ఇత్యుక్తం భవతి. (*) ఏవమపవర్గ ప్రదానప్రసంగే శారీరకే “యథా ఫలమత ఉపపత్తేః” రితి సామాన్యత స్సకలఫలప్రదత్వం ఫలస్యానన్యాధీనత్వ ఖ్యాపనాయోపపాదితం- తథాత్రాపి మధ్యమషట్కప్రపంచిత ఫలత్రయ ప్రదాతృత్వం ప్రకృత హేతు స్థాపనార్థతయా నంతరశ్లోకే వోచ్యత ఇత్యభిప్రాయే ణాహ- హిశబ్దో హేతావితి- నాత్ర బ్రహ్మశబ్ద స్సాక్షాత్పర బ్రహ్మ విషయః. అహం బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠేతి వైయధికరణ్యాది విరోధాత్. నచ భోక్తృభోగ్య నియంతృ రూపేణ త్ర్యంశస్య బ్రహ్మణ ఈశ్వరాంశః పృథక్త్వ ప్రతిష్ఠేతి వాచ్యం- ఈశ్వరస్యైవ బ్రహ్మత్వ స్థాపనాత్- నచ నిర్వికల్పకం రూపం వికల్పితస్య బ్రహ్మణః ప్రతిష్ఠేతి వా ప్రత్యగాత్మా పరమాత్మనః ప్రతిష్ఠేతి వాచ్యం. శ్రుత్యాది వైపరీత్యా త్తన్మత నిర్మూలనాచ్చ - నాపి మూలప్రకృత్యాది విషయః. ప్రస్తుత హేతుత్వాయోగాత్. అతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పత ఇతి జీవస్య ఫలదశా భావిత్వేన నిర్దిష్టం రూపమిహ బ్రహ్మశబ్దే నోపచర్యతే. తాదృశస్య రూపస్యాహం ప్రతిష్ఠా కిముక్తం భవతి - ముముక్షోః పరబ్రహ్మ సమాన పరిశుద్ధ స్వరూపప్రాప్తౌ శాస్త్రాదిభిః సిద్ధేషు సాధ్యేషు చ పదార్థేషు కః ప్రధాన హేతురితి విమర్శే అహ మేవ విమర్శవిశ్రాంతిభూమిరితి- యద్వా ప్రతిష్ఠాశబ్ద ఆధారవాచీ తచ్చాధారత్వం “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యా చంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠత” ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ నియమన గర్భమితి “సా చ ప్రశాసనా” దితి సూత్రేణోక్తం. అతశ్శుద్ధాత్మస్వరూపస్యాపి మదేక నిర్వాహ్యత్వాత్ ప్రస్తుతం బ్రహ్మభూయత్వమపి మద్భజనైకలభ్య మిత్యర్థః. శాశ్వత ధర్మశబ్దేన తత్ఫల లక్షణ మాహ - అతిశయిత నిత్యైశ్వర్యస్యేతి - ఇంద్రప్రజాపతి ప్రభృతి భోగాపేక్షయాతిశయితత్వం నిత్యత్వం హ్యతి చిరకాల వృత్తిత్వ మాత్రాపేక్ష మిహ మంతవ్యం. వాసుదేవ ఇత్యాది - అయమభిప్రాయః - ఏకాంతిలభ్యం సుఖమిహైకాంతికం సుఖం తథా హ్యైకాంతిక ముచ్యత ఇతి నిర్దిష్టస్యేతి జ్ఞాని విశేషణం - ఏవ మపవర్గే చైకాంతిక సుఖవచనా త్సాపాన కల్పాదిపక్షాః పరాక్షిప్తాః. నచేచ్ఛాభేదేన స్సుఖంచాఖిలమితి గణనా త్సుఖం సర్వం. తత్ర కార్యమితి భ్రమితవ్యం - “ఏనగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వా నందీభవతి” త్యన్యాన్యపర సుఖాభిధానాత్

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఓంతత్సదితిశ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాంయోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదేగుణత్రయవిభాగయోగోనామచతుర్దశోధ్యాయః.
శ్రీ కృ ష్ణా య ప ర బ్ర హ్మ ణే న మః.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥నిర్దిష్టస్య జ్ఞానినః ప్రాప్యస్య సుఖస్యే త్యర్థః. యద్యపి శాశ్వతధర్మశబ్దః ప్రాపక వచ
నః తథాపి పూర్వోత్తరయోః ప్రాప్యరూపత్వేన తత్సాహచర్యాదయ మపి ప్రాప్య లక్షకః.
ఏతదుక్తం భవతి. పూర్వత్ర "దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమ మాయాదురత్యయా। మామేవ
యే ప్రపద్యంతే" ఇత్యారభ్య గుణాత్యయస్య తత్పూర్వ కాక్షరైశ్వర్యభగవ త్ప్రాప్తీనాంచ
భగవత్ప్రపత్త్యేకో పాయతాయాః ప్రతిపాదితత్వా దైకాంతిక భగవత్ప్రప త్త్యేకోపాయోగు
ణాత్యయ స్తత్పూర్వక బ్రహ్మభావశ్చేతి ॥ ౨౭ ॥
ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశ్రీమద్గీతాభాష్యే చతుర్దశోధ్యాయః.
శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః.

అతఏవ "అశరీరంవావసంతం నప్రియాప్రియేస్పృశతః" ఇతి శ్రుతిరపి దుఃఖసహచారీ సుఖనిషేధపరేతి మం
తవ్యం. ననుశాశ్వత ధర్మ శబ్దేనాతి శయితైశ్వర్య లక్షణా యుక్తా. ముఖ్యార్థబాధా ద్యభావాత్ -
"నారాయణ(శ్శాశ్వత)స్సాత్వతధర్మగోప్తా" ఇత్యాదిషుచ ప్రసిద్ధః. కార్తయుగధర్మాణాం త్రశాశ్వతవిశేషణేన ప్ర
తీయతే. తస్య ప్రళయాదిషు పాషండాద్యుపప్లవేషు యదాయదేతి క్రమేణ పరి పాలనాత్తదేక ప్రతిష్ఠత్వంచ
సర్వత్ర ప్రసిద్ధం తత్రాహ- యద్యపీతి - బ్రహ్మణోహీత్యస్య ప్రాప్యరూపత్వ ముపపాదితం. సుఖస్యైకాం
తికస్యేత్యస్యతు సాక్షాద్భగవ దనుభవ సుఖపరత్వం స్పష్టం- అల్పత్వాది దూషితాత్మా నుభవైశ్వర్య సుఖవ్య
వచ్ఛేదాయ హ్యైకాంతిక శబ్దః - తదుభయ మధ్యపాతా దగ్న్యప్రాయ న్యాయేన ప్రాగుక్త మైశ్వర్యమిహ
వివక్షితమితి తత్సాధన వాచినా తల్లక్షణాయుక్తా - అతఏవానేన కార్తయుగ ధర్మోపి నవివక్షితః -
ఏకాంతిక సుఖసాధనత్వేనతు పృథక్సోను సంధాతవ్యఇతి. నన్విహ ప్రస్తుతైశ్వర్యాద ప్రసంగః కిమర్థః?
నచాన్య దుపక్రమ్యా న్యన్నిగమయితుం యుక్తం - కథంచ తత్ప్రతిష్ఠా రూపత్వస్య ప్రకృత హేతుత్వం?
సిద్ధస్యచ హేతుభావః క్వతత్సిద్ధిః? కథంచ గుణాత్యయ మంతరేణా వ్యభిచరిత భగవద్భక్తి యోగః- తేనై
వతద త్యయేన్యోన్యాశ్రయణ మిత్యాది శంకాయామాహ. ఏతదుక్తమితి-ప్రాగుక్త సర్వపురుషార్థ స్వాధీ
నతా ప్రత్యభి జ్ఞాపనస్యప్రస్తుతస్యగుణాత్యయపూర్వకబ్రహ్మభూయస్వాధీనతాస్థాపనంప్రయోజనంఅవ్యభి
చరితభక్తియోగశబ్దోత్రభక్త్యంగభూతంప్రపదనంప్రాధికకారోతిపూర్వోత్తరై ..ర్థ్యమితిభావః- (※)
ఇతి కవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్ర స్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకట నాథస్య
వేదాంతాచార్యస్యకృతిషు భగవద్రామానుజ విరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్య
టీకాయామ్ తాత్పర్య చంద్రికాయామ్ చతుర్దశోధ్యాయః.
శ్రీ మ తే ని గ మాం త మ హా దే శి కా య న మః.

మూ — గుణబంధ విధా తేషాం కర్తృత్వం తన్నివర్తనమ్ ।
గతిత్రయ స్వమూలత్వం చతుర్దశ ఉదీర్యతే ॥౧౮॥

శ్రీమద్యామునమునయేనమః-

అత్రప్రకృతి విశోధనరూప తయాసంగతి పూర్వకం భాష్యం- త్రయోదశే ప్రకృతి పురుషయోర న్యోన్య సంసృష్టయోః స్వరూప యాథాత్మ్యం విజ్ఞాయ అమానిత్వాదిభి ర్భగవద్భక్త్య నుగృహీతైర్బంధా న్ముచ్యత ఇత్యుక్తం- తత్రబంధ హేతుః పూర్వపూర్వ సత్త్వాది గుణమయ సుఖాది సంగ ఇతి చాభిహితం- ‚‚కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోని జన్మస్వి,,తి- అథేదానీం గుణానాంబంధహేతుతాప్రకారోగు ణ నివర్తన ప్రకార శ్చోచ్యత ఇతి గుణకర్తృత్వాదే రిహభాష్యే నుక్తిః పూర్వవ దేవేతిభావ్యం సత్త్వంసు ఖ జ్ఞానసంగేన బధ్నాతి - రజస్తు కర్మసంగేన తమస్తుప్రమాదాలస్య నిద్రాభిరితి - బంధ హేతుతాప్ర కార స్తేషాం కర్తృత్వం ప్రాగుక్త ప్రకారేణ ప్రాప్తం ప్రాప్తమవివేకేన తేష్వారోపితం - తచ్చాత్ర‚‚నా న్యంగుణేభ్యః కర్తార,, మితిస్మారితం - గుణ నివర్తన ప్రకారస్తు ‚‚మాంచయోఽవ్యభిచారేణ భక్తియో గేన సేవతే । సగుణాన్సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయకల్పత,, ఇత్యంతేనోక్తః - అతఏవాత్రగతిత్ర యస్వమూలత్వ మిత్యేత‚‚ ద్బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహ,,మిత్యధ్యాయాంతిమ శ్లోకోక్తమేవసంగృహ్ణాతి-తత్ర ఏవహి తత్రై్రవంభాషితం - పూర్వత్ర ‚‚దైవీ హ్యేషా గుణ మయీ మమమాయా దురత్యయా । మామే వయే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరం తిత ,, ఇత్యారభ్య గుణాత్యయస్య తత్పూర్వ కాత్మ ఐశ్వర్య భగవత్ప్రాప్తీనాంచ భగవ త్ప్రపత్త్యేకోపాయతాయాః ప్రతిపాదితత్వాదేకాంతభగవ త్ప్రపత్త్యేకో పాయో గుణాత్యయ స్తత్పూర్వకో బ్రహ్మాను భావశ్చేతి - ఊర్ధ్వంగచ్ఛంతీత్యాద్యుక్తం గతిత్రయ వివక్షా యాంతుసంగ్రహ క్రమభంగస్స్యాత్ ॥౧౮॥

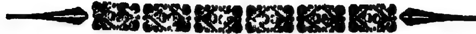
శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయనమః-

శ్రియై నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయామ్ తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ పంచదశాధ్యాయప్రారంభః.

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ క్షేత్రాధ్యాయే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ భూతయోః ప్రకృతి పురుషయోః స్వరూపం విశోధ్య విశుద్ధ స్యాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానైకాకార స్యైవ పురుషస్య ప్రాకృతగుణసంప్రవాహ నిమిత్తో దేవాద్యాకార పరిణత ప్రకృతి సంబంధో ఽనాదిరిత్యుక్తం అనంతరే చాధ్యాయే పురుషస్య కార్యకారణో భయావస్థ ప్రకృతి సంబంధో గుణ సంగమూలో భగవతైవకృత ఇత్యుక్త్వా గుణ సంగ ప్రకారం సవిస్తరం ప్రతిపాద్య గుణసంగ నివృత్తి పూర్వకాత్మ యాథాత్మ్యావాప్తిశ్చ భగవద్భక్తి మూలేత్యుక్తం. ఇదానీం భజనీయస్య భగవతః క్షరాక్షరాత్మక బద్ధముక్త విభూతిమత్తాం విభూతిభూతాత్ క్షరాక్షర పురుషద్వయాత్ నిఖిలహేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైక తానతయాఽత్యంతోత్కర్షేణ విసజాతీయస్య పురుషోత్తమత్వంచ వక్తుమారభతే. తత్ర తావత్ అసంగరూప శస్త్రచ్ఛిన్న బంధామతక్షరాఖ్య విభూతిం వక్తుం ఛేద్య రూప

ఏవ మధ్యాయద్వయేన ప్రథమ షట్కోదిత ప్రకృతి పురుష తత్త్వాకారవిశేషవిశోధనంకృతం- తత్రేయం ప్రకృతి స్వగుణై ర్యదధీన సత్త్వాది పురుషశ్చ యదపరాధా ద్బద్ధో యత్ప్రసాదాచ్చ మోక్ష్యత ఇత్యుక్తం. సఇదానీం మధ్యమషట్కోదితః పరమాత్మా విశోధ్యత ఇతి సంగతిమాహ - క్షేత్రాధ్యాయ ఇత్యాదినా ఆరభత ఇత్యంతేన - ఏతేన "అచిన్మిశ్రా ద్విశుద్ధాచ్చ చేతనాత్పురుషోత్తమః। వ్యాపనా ద్భరణాత్స్వామ్యా దన్యః పంచదశోదితః" ఇతి సంగ్రహశ్లోకోప్యను సంహితః. త్రయోదశ శేషతయా చతుర్దశే వృత్తే "తదంతేమాంచే" త్యాది శ్లోకద్వయేన అవ్యభిచారి భక్త్యా భజనీయః. ఫలప్రదశ్చ పరమపురుషః ప్రసక్తః. పంచదశే తత్త్వాకర్ష విశేష విశోధన పరతయా చతుర్దశేన సంగతి ర్భజనీయస్యేత్యనేన దర్శితా - విభూతిమత్త్వ ప్రతిపాదన మిహ వైలక్షణ్య ప్రతిపాదనార్థ మిత్యభిప్రాయేణారభత ఇత్యుక్తం - ప్రకృతాభ్యాం బద్ధముక్తాభ్యాం విభూతిత్వమిహ వర్ణ్యత ఇత్యపి ప్రకృతాధ్యాయద్వయసంగతిరభిప్రేతా. అత్రోర్ధ్వ మూల మిత్యాదేరధ్యాయారంభగ్రంథస్య జరద్గవాదివాక్యవదనన్వితత్వమన్వితత్వేపి ప్రకృతాప్రకృతప్రకరిష్యమాణాసంగతించ పరిహర్తు మాహ - తత్ర తావదితి. ప్రతిపత్తి సౌకర్యార్థం శ్రుత్యను సారేణేదమశ్వత్థ వృక్షాకారకల్పనం. పరతత్త్వ బుభుత్సా హేతుభూత వైరాగ్యార్థ మిత్యేకే. విభూతితయావసితయాచ విభూతిమత్పరతత్త్వ ప్రతిపాదనార్థత్వా త్తస్యే త్యనంతర మసంగశస్త్రచ్ఛేద్యత్వోక్తే స్సంగ విషయ స్సంసార ఏవాత్రా శ్వత్థరూపేణ కల్పిత ఇతి గమ్యతే. తత్ర లౌకికాశ్వత్థా ద్వైలక్షణ్యజ్ఞానా యోర్ధ్వ మూలత్వాద్యాశ్చర్యప్రదర్శన మితిభావః. నను మూలప్రకృతి రేవాత్రా శ్వత్థతయా కల్ప్యత ఇతి కింన గృహ్యతే? "గుణ ప్రవృద్ధా విషయ ప్రవాళా" ఇత్యాదీనిచ తత్ర సుసంగతాని. నైవం సాక్షాత్సంగ విషయత్వాభావాదసంగ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమ్ ।

శ్రీ గీ॥భా॥బంధాకారేణవితతమచిత్పరిణామవిశేషమశ్వత్థవృక్షాకారంకల్పయన్॥ శ్రీభగవానువాచ॥యంసంసారాఖ్య మశ్వత్థం ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మవ్యయంప్రాహుశ్శ్రుతయః“ఊర్ధ్వమూలో ఽవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతనః. ఊర్ధ్వమూల మవాక్శాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతీ,,త్యాద్యాః- సప్తలోకో పరినివిష్ట చతుర్ముఖాదిత్వేన తస్యోర్ధ్వ మూలత్వం - పృథివీనివాసి సకల నరపశుమృగ కృమికీట పతంగ స్థావరాంత తయాఽధశ్శాఖత్వం. అసంగహేతు భూతాత్ అసమ్యగ్జ్ఞానోదయాత్ ప్రవాహరూపేణా చ్ఛేద్యత్వేనావ్యయత్వం-

శస్త్ర ఛేద్యత్వస్యచ ముఖ్యస్యావినాశిత్వే నానన్వయాత్తదిద మభిప్రేత్యోక్తం- అచిత్పరిణామవిశేషమితి. యంసంసారాఖ్య మితిచ-అయమేవార్థః పురాణేపి పఠ్యతే- “అవ్యక్తమూల ప్రభవ స్తస్యైవానుగ్రహోచ్ఛ్రితః । బుద్ధిస్కంధమయశ్చైవ ఇంద్రియాంతర కోటరః । మహా భూత విశాఖశ్చ విషయైః పత్రశాఖవాన్ । ధర్మాధర్మ సుపుష్పశ్చ సుఖ దుఃఖ ఫలోదయః । ఆజీవ్య స్సర్వ భూతానాం బ్రహ్మవృక్షస్సనాతనః । ఏతద్బ్రహ్మవనం చైవబ్రహ్మవృక్షస్యతస్యతత్ । ఏతచ్ఛిత్వాచభిత్వాచజ్ఞానేనపరమాసినా । తతశ్చాత్మరతింప్రాప్యయస్మాన్నావర్తతే పున,,రిత్యాది- కేచిత్పురుషాణామేకస్మిన్నగీ రేశిరసఊర్ధ్వత్వాత్పాద్యాదీనాం చాధోముఖత్వా దూర్ధ్వమూలత్వాదికల్పనామాహుః- పునశ్చాన్యథాహుః-సదిదంవ్యష్టిశ్చ క్రమశస్సమష్టి శ్చేత్యుచ్యతే- కృత్స్నమిదం బ్రహ్మాండం హిరణ్యగర్భశరీరం విరాడిత్యుచ్యతే - తస్య“ద్యౌశ్శిరశ్చక్షుషీచంద్రసూర్యౌ దిశశ్శ్రోత్రే మధ్యమాకాశంశరీరంపృథివీపాదౌతస్మిన్నప్యూర్ధ్వ మూలమధశ్శాఖ,,మితి యోజయితవ్యం - ప్రాణివంశోవా అశ్వత్థో వృక్షః - తస్యమూలం బ్రహ్మ ఉపరిష్టాత్స్థిత ఇత్యాది - అతశ్చోర్ధ్వం చేతశ్లోకే ప్రకృత్యాది విశేషాంతం కృత్స్నం వృక్షత్వేనకల్ప్యతఇతి - ఏవంసర్వాస్వపియోజనాసు సంసారహేయతా ప్రతిపాదనే తాత్పర్యంవక్తవ్యం - తతోఽపరం సంసారస్యైవ సాక్షాద్వృక్షత్వేన కల్పనం - అతశ్చోర్ధ్వం చేతశ్లోకేషు తస్యేతి పరామర్శా త్పూర్వ కల్పితస్యైవ వృక్షస్య ప్రతీతేర్నవృక్షాంతర కల్పనాయుక్తా. నరూపమస్యేత్యాదౌ సఏవ ఏకోవృక్షః పరామృశ్యతే - తస్మాదేకస్యైవ సంసారస్యవృక్షత్వకల్పనా భాష్యకారైర్వ్యాఖ్యాతా - అత్రానిర్దిష్టకర్తృకత్వాత్ప్రాహురిత్యస్యవాద్యంతర కర్తృకత్వ శంకా వ్యుదాసాయాహ - శ్రుతయఇతి - నను “ఊర్ధ్వమూలో వాక్శాఖఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతన,, ఇతిశ్రుతిరిహ కథంసంసార విషయతయో దాహ్రియతే.ఏషహీతిహి ప్రకృతస్య వక్ష్యమాణస్యచపురుషస్య పరామర్శఉచితః. నైవం పురుషస్య స్వరూపే నోర్ధ్వమూలత్వా ద్యసంభవాత్ . మాముత్థానాంతస్మిన్నేవ సంగాదసంగ శస్త్రచ్ఛేద్యత్వోక్తేశ్చ అఘటితత్వా దుపహిత వేషేణతు తద్ధాస్తు ప్రాప్యాప్రాప్త వివేకేనోపాధావేవ విశ్రమాదితి శ్వోవసీయసస్యతీ త్యప్యశ్వత్థ చ్ఛేద్యత్వాచ్చ వృక్ష స్తదేతదుపాత్తశ్రుతిద్వయమే విశేషత స్సామాన్యతశ్చ తస్యానాలంబనమూర్ధ్వ మూలత్వ మధశ్శాఖత్వంచ వ్యష్టి సృష్టిప్రక్రియయా ఘటయతి - సప్తలోకేత్యాదినా . పృథివీత్యధ స్తనలోకానా ముపలక్షణం . అవ్యయత్వ ఛేద్యత్వవచనంవ్యాహతమిత్యత్రాహ - అసంగహేతు భూతా దసమ్యగ్జ్ఞానోదయాదితి. తత్త్వజ్ఞానాత్ప్రాగపి వినాశదర్శన విరోధ పరిహారాయ ప్రవాహ రూపతోక్తిః. అథసంఖ్యారూప ఛందోవ్యవచ్ఛేదాయాహ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ ౧ ॥ అధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతా

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యస్యాశ్వత్థస్య ఛందాంసి పర్ణాన్యాహుః- ఛందాంసి శ్రుతయః "వాయవ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత భూతికామః. ఐంద్రాగ్న మేకాదశ కపాలం నిర్వపేత్ ప్రజాకామః" ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితైః కామ్యకర్మభి ర్వర్ధతేఽయం సంసార వృక్ష ఇతి ఛందాంస్యేవాస్య పర్ణాని. పర్ణైర్హి వృక్షో వర్ధతే. యస్త మేవంభూత మశ్వత్థం వేద స వేదవిత్ - వేదో హి సంసారవృక్షచ్ఛేదోపాయం వదతి- ఛేద్యవృక్ష స్వరూపజ్ఞానం ఛేదనోపాయ జ్ఞానోపయోగీతి వేదవిదిత్యుచ్యతే ॥ ౧ ॥ తస్య మనుష్యాది శాఖస్య వృక్షస్య తత్తత్కర్మకృతా అపరాశ్చ శాఖాః పునరపి మనుష్య పశ్వాది రూపేణ ప్రసృతా భవంతి. ఊర్ధ్వం చ

ఛందాంసి శ్రుతయ ఇతి - పర్ణవత్సంసార వృక్షస్య యథావస్థితాకారం సంఛాద్య రక్షంతీతి జ్ఞాపనా యాత్ర ఛందశ్శబ్దః- సంసార వృక్షపర్ణత్వేన రూపణాచ్ఛందశ్శబ్దోఽత్ర "వేదవాదరతాః" ఇత్యాదిష్వివ త్రివర్గ పరాంశవిషయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వాయవ్యమితి. అసంబంధినాం ఛందసాం కథం పర్ణత్వ మిత్యత్రాహ - శ్రుతి ప్రతి పాదితైరితి - తథాపి వృక్షావయవేషు బహుషు పర్ణత్వేన రూపణే కో విశేష ఇత్యత్రోక్తం - వర్ధత ఇతి- తద్వివృణోతి. పర్ణైర్హీతి. తమితి-సప్రకార పరామర్శ వివక్షయాహ- ఏవంభూతమితి - నను యస్సంసారాశ్వత్థం వేద స వేదవిదిత్యసంగతం. న హి సంసారాశ్వత్థో వా వేదాః - యేన తద్వేదినో వేదవిత్త్వముచ్యతే. అతోఽత్ర "ఆద్యం తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా । స గుహ్యోఽన్య స్త్రివృద్వేదో యస్తం వేద స వేదవి" దిత్యాదిష్వివ ప్రణవ విషయత్వం కార్తయుగైకవేద పరత్వం వా యుక్తం - ప్రణవస్యార్ధమాత్రాయాః కారణపరత్వం పురుషదేవతాకత్వ శ్రుతే రూర్ధ్వమూలత్వం సుసంగతం. కార్తయుగ వేదస్యాపి వేదాంత రూపత్వాత్ సర్వమూలత్వాచ్చ తథా నిర్దేశో ఘటతే. ఏవం ఛందః పర్ణత్వాదికం చోభయోస్సుగమం. శంకునా పర్ణానామివ ప్రణవేన సర్వాసాం వాచాం సంతృణ్ణత్వ శ్రుతేః "మహతో వేద వృక్షస్య మూలభూతో మహానయమ్ । స్కంధభూతా ఋగాద్యాస్తే శాఖాభూతాస్తథాపరే" ఇతి ధర్మవిశేష ప్రతిపాదక భాగస్య మూలత్వోక్తేశ్చ- అతస్తథాభూత వేదవిశేష వేదన ఇహ వేదవిత్త్వేన స్తుతిః - న త్వవేదభూత యత్కించి ద్వేదిన ఇతి తత్రాహ- వేదో హీతి. అతో వేదశబ్దో ఉపవర్గార్థ వేదభాగ పరః - తతః కిమిత్యత్రాహ. ఛేద్యవృక్షేతి. అయ మభిప్రాయః- అసంగశస్త్ర చ్ఛేద్యత్వానుపపత్తేరేవ ప్రణవాది పరత్వమప్యయుక్తమేవ - "తతః పరం తత్పరిమార్గితవ్య" మిత్యేతదపి తత్రాసంగతం- "శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి" ఇతివత్స్యాదితి చేన్న- విరుద్ధత్వాత్ తత్ర హి తన్నిష్ణాతస్య పరబ్రహ్మాధిగమ ఉచ్యతే- అత్ర తు తచ్ఛిత్త్వా తతః పరం పరిమార్గితవ్య మిత్యతోఽస్యాన్యార్థాసంభవాత్సంసార విషయత్వే సిద్ధే తద్వేదో వేదవిత్త్వేన స్తుతి జ్ఞానస్య వేదాంత ప్రతిపాద్యార్థ జ్ఞానోపయోగిత్వాదేవేతి ఊర్ధ్వమూలమిత్యాదికః నైమిత్తికసృష్టి ప్రక్రియయోక్తం- (*) అథ నిత్యసృష్టి ప్రక్రియయోచ్యతే - అధశ్చేతి. అపరాశ్చేతి పూర్వోక్త పునరుక్తి పరిహారార్థం. పునరపీతి నిత్యసృష్టి ద్యోతనం. కర్మలోక మధికృత్య ఊర్ధ్వం ప్రవృత్తేర్వివక్షితత్వా ద్గంధర్వాదిపరత్వం- అత ఏవ పూర్వోక్తేన చతుర్ముఖ లోకావధికా శాఖాత్వేన అవిరోధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్తస్యశాఖా గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః ॥ ౧౫ ॥ అధశ్చమూలా న్యనుసంతతానికర్మా
నుబంధీని మనుష్యలోకే ॥ ౨ ॥ నరూపమస్యేహ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥గంధర్వయక్ష దేవాది రూపేణప్రసృతా భవంతి - తాశ్చ గుణప్రవృద్ధాః గుణైః స్సత్త్వాదిభిః
ప్రవృద్ధాః. విషయప్రవాళాశ్శబ్దాది విషయ పల్లవాః ॥ ౧౫ ॥ కథ మిత్యతా ఽహ ॥ బ్ర
హ్మలోక మూలస్యాస్య వృక్షస్య మనుష్యాగ్రస్యాధో మనుష్యలోకేమూలాన్యను సంతతాని.
తానిచ కర్మాను బంధీని కర్మాణ్యేవా నుబంధీని మూలాన్యధోమనుష్య లోకేచ భవంతీత్య
ర్థః. మనుష్యత్వా వస్థాయాం కృతైర్హికర్మభి రధోమనుష్య పశ్వాదయః. ఊర్ధ్వంచ
దేవాదయోభవంతి ॥ ౨ ॥ అస్యవృక్షస్యచతుర్ముఖాదిత్వే నోర్ధ్వమూలత్వం తత్సంతానప
రంపరయా మనుష్యాగ్రత్వేనాధ శ్శాఖత్వం మనుష్యత్వేకృతైః కర్మభి మూలభూతైః
పునరప్య ధశ్చోర్ధ్వంచ ప్రసృత శాఖత్వ మితి - యథేదం రూపం నిర్దిష్టం నతథా సం
సారిభి రుప లభ్యతే -

గంధర్వ యక్ష దేవాది రూపేణేతి - ప్రాగుక్త ప్రక్రియయా గుణానా ముత్తరోత్తర జన్మ హేతుత్వేన
దేవమనుష్యాది శాఖానాం గుణప్రవృద్ధత్వం - గుణాఇహ సాధారణా స్సలిలస్థానీయాః - ప్రకాండస్థానీ
యావా? అత్ర విషయశబ్దస్య సర్వసాధారణ జ్ఞానాది విషయ పరత్వ వ్యుదాసాయాహ. శబ్దాదీతి. ప్ర
వాళ శబ్దస్యాత్ర విశమార్థత్వాసంభవ జ్ఞాపనాయ పల్లవశబ్దః. శాఖాసుహి భోగ్యత్వేన పల్ల వాస్స
ముద్భవంతి. తద్వదేవ దేవాదిషు శాఖాస్థానీయేషు భోగ్యతయా శబ్దాదే రుద్భవా త్పల్లవస్థానీయత్వం-
నను ఊర్ధ్వమూలస్యా ధశ్శాఖత్వ మూలానుగుణ్యేనో పపద్యతాంనామ ? పునరధశ్చోర్ధ్వంచ ప్రసృతె
కింమూలమితి శంకాభిప్రాయే ణాహ- కథమిత్యత్రాహేతి. అధశ్చమూలానీ త్యవాంతర మూలోక్తిః. ప్రా
సాదశిఖరప్రరూఢ ప్రలంబితాంగా లతాయాః క్షితిసంసర్గజ మూలప్రాంతర ప్రసూతోర్ధ్వ శాఖాంతర
వదిత్యభిప్రాయే ణాహ- బ్రహ్మలోక మూలస్యేతి. మనుష్యలోకగ్రహణం తత్రకర్మాధికార భూయస్త్వ
జ్ఞాపనార్థం- సమానాధికరణ సమాసౌచిత్యా త్కర్మణామేవచ సర్వత్ర మూలత్వోప పత్తే స్తదను బం
ధినాం గుణానా మన్యేషాంవా మూలత్వ నిర్దేశాయోగ మభిప్రేత్యాహ - కర్మాణ్యేవా నుబంధీనీతి. పురు
ష మనుబధ్నంతీ త్యను బంధీని - యద్వా, సుదృఢా వచ్ఛిన్నానీ త్యర్థః. అత్మాను బంధినాం కర్మణాం
మనుష్యలోకస్థ మూలత్వోక్తిః కింనియామక మిత్యత్ర మూలత్వప్రకార ముపపాదయతి- మనుష్యత్వావస్థా
యాం కృతైరితి - యథా న్యగ్రోధాదే రూర్ధ్వశాఖస్య శాఖాగ్రే బీజరూపం జటారూపంవా మూలం జా
యతే- తథా అధశ్శాఖస్యాపి స్యాదితి భావః- (❈) నను సర్వప్రత్యక్ష సంమతేస్మిన్ సంసారే య
స్యంవేదేతి కస్యచి త్తద్వేదనేన ప్రశంసన మయుక్త మిత్యత్రోచ్యతె- నరూపమస్యేతి- నాత్ర రూపానుప
లంభ వచనస్య రూపాభావె తాత్పర్యం నిర్దిష్టరూపవిరోధా దిత్యభిప్రాయే ణాహ. అస్యవృక్షస్యేతి. స
ర్వేషాం సంసారోపలంభే సత్యపి ప్రకృతాకారేణ నోపలంభఇతి తథా శబ్దాభిప్రేతం వివృణోతి- చతుర్ము
ఖాదిత్వేనేత్యాదినా-సంసారిభిరితి. అపవర్గోపయుక్త జ్ఞానరహితైరితిభావః- సంసారిష్వేవ యస్తథావే
దస ముక్తప్రాయఇతి వా.కూటస్థపితృపుత్రాదిరూపేణలోకేపిమూలశాఖాపల్లవాదికం దృశ్యత ఇత్యత్రాహ .

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తథోపలభ్యతే నాంతో న చాదిర్న చ సంప్రతిష్ఠా। (అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్త్వా ॥ ౩॥ తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం యస్మిన్ గతా న నివర్తంతి భూయః॥ ౪॥)

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ మనుష్యోఽహం దేవదత్తస్య పుత్రో యజ్ఞదత్తస్య పితా తదనురూపపరిగ్రహశ్చేత్యేతావన్మాత్రముపలభ్యతే। తథాఽస్య వృక్షస్యాంతో వినాశోఽపి గుణమయభోగేష్వసంగకృత ఇతి నోపలభ్యతే। తథాఽస్య గుణసంగ ఏవాదిరితి నోపలభ్యతే। తస్య ప్రతిష్ఠా చానాత్మన్యాత్మాభిమానరూపమజ్ఞానమితి నోపలభ్యతే ప్రతితిష్ఠత్యస్మిన్నేవేతి హ్యజ్ఞానమేవాస్య ప్రతిష్ఠా ॥ ౩॥ ఏవముక్తప్రకారం సువిరూఢమూలం సుష్ఠు వివిధం రూఢమూలమశ్వత్థం సమ్యగ్జ్ఞానమూలేన దృఢేన గుణమయభోగాసంగాఖ్యేన శస్త్రేణ ఛిత్త్వా తతో విషయాసంగాద్ధేతోస్తత్పదం పరిమార్గితవ్యమన్వేషణీయం। యస్మిన్ గతా భూయో న నివర్తంతే॥ ౪॥

మనుష్యోఽహమితి। తేషాం హేయస్యాపి సంసారస్యోపాదానోపయుక్తం జ్ఞానమస్తి న తు హానార్థమితి భావః। నాంత ఇత్యాదావపి తథాశబ్దస్యానుషంగమాహ। తథాస్యేతి। సమభివ్యాహృతాసంగశస్త్రచ్ఛేద్యత్వానుగుణమంతశబ్దార్థమాహ। వినాశ ఇతి। ఆత్యంతికప్రలయ ఇహాసంగనిష్పాదితాంతశబ్దేన వివక్షితః। తస్య చ స్వరూపతః కారణతశ్చానుపలంభః। నిత్యప్రలయమాత్రం హి సంసారిభిర్వృక్షస్యేత ఇత్యభిప్రాయేణాహ। గుణమయభోగేష్వసంగకృత ఇతి। భోగశబ్దోఽత్ర భోగ్యపరః। ప్రమాణసిద్ధస్యాంతస్యాదేః ప్రతిష్ఠాయాశ్చ స్వరూపనిషేధభ్రమవ్యుదాసాయోపలభ్యత ఇతి పదమనుషంజితం। గర్భాదిరూపస్యాంతరాలే రుపలంభాత్ప్రధానభూత ఆదిరిహ వివక్షిత ఇత్యాహ। గుణసంగ ఏవేతి। అత్ర ప్రతిష్ఠాశబ్దేన పరోక్తం పరమాత్మాభిధానమయుక్తం। నిస్సంగానాం సంగవిషయత్వాయోగాత్తస్యాసంగశస్త్రచ్ఛేద్యవృక్షప్రతిష్ఠాత్వనిర్దేశానౌచిత్యాత్తత ఆదిభూతస్య సంగస్యాపి నిదానం క్షేత్రాదిస్థానీయమజ్ఞానమిహ అర్థాచ్చిత్వాత్ప్రతిష్ఠోచ్యత ఇత్యాహ। అనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపమితి। ఏతేన సంప్రతిష్ఠా మధ్యమమితి వ్యాఖ్యాపి నిరస్తా। అజ్ఞానే కథం ప్రతిష్ఠాశబ్దవృత్తిరిత్యత్రాహ। ప్రతితిష్ఠతీతి అయం భావః। మూలస్థితిభూమిః వృక్షస్య ప్రతిష్ఠా కర్మ చ సంసారవృక్షస్య మూలత్వేనోక్తం తచ్చావిద్యాసంచితం కర్మేతి వచనాదజ్ఞానే స్థితం తదధీనత్వాత్తదనుష్ఠానస్య మమకారస్యాపి కర్మహేతోరహంకారవోపకం ద ఇతి స ఇహ సంసారవృక్షప్రతిష్ఠేతి। (❈) ఏవమితి సంగాస్పదప్రకృతివైచిత్ర్యపరామర్శ ఇత్యాహ। ఉక్తప్రకారమితి। సుష్ఠుత్వం దృఢనిరూఢవాసనత్వేనాత్యంగచ్ఛేత్తుమశక్యత్వం వివిధత్వం ప్రాయశ్చిత్తాదిభిరేకైకస్య కర్మాఖ్యమూలస్య ఛేదేఽప్యనాదికాలం మనోవాక్కాయైర్బుద్ధిపూర్వకమబుద్ధిపూర్వకం చ విధినిషేధవిషయవిచిత్రకర్మణామనంతప్రకారసంభృతమసంగోఽపి కదాచిత్తావత్క వ్యాధ్యాద్యవస్థాయామపి భవతి। స తు న దృఢః। అతః సమ్యగ్జ్ఞానమూలేనేత్యుక్తం। విషయత్యాగదశాయామివ ఆత్మాన్వేషణదశాయామప్యసంగోఽనువర్తనీయ ఇతి జ్ఞాపనాయ తత ఇతి శబ్దః। అత ఏవ తతః పరమితి పరశబ్దాధ్యాహారేణ వ్యాఖ్యాంతరమయుక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ। తతో విషయాసంగాద్ధేతోరితి। "ఆత్మానమన్విచ్ఛే"దిత్యాది సూచనాయాహ। అన్వేషణీయమితి। ఛందోనురోధాయ చ్ఛాందసం నివర్తంతీతి పరస్మైపదమిత్యభిప్రాయేణ స్వయమాత్మనేపదం ప్రయుక్తం। (❈)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ ॥ ౪ ॥ నిర్మానమోహాః

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కథమనాదికాల ప్రవృత్తో గుణమయ భోగసంగస్తన్మూలంచ విపరీతజ్ఞానం నివర్తత ఇత్యత ఆహ। అజ్ఞానాది నివృత్తయే తమేవచాద్యం కృత్స్నస్యాదిభూతం "మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరమ్। అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే। మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ" ఇత్యాద్యుక్తమాద్యం పురుషమేవ శరణం ప్రపద్యేత్ తమేవ శరణం ప్రపద్యేత- యతో యస్మాత్ కృత్స్నస్య స్రష్టురియం గుణమయ భోగసంగప్రవృత్తిః, పురాణీ పురాతనీ ప్రసృతా- ఉక్తం హి మయైవ తత్పూర్వమేవ "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా। మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే" ఇతి- ప్రపద్యే యతః ప్రవృత్తిరితి వా పాఠః- తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్య శరణముపగమ్య హి యతః అజ్ఞాన నివృత్త్యాదేః కృత్స్నస్యైతస్య సాధనభూతా ప్రవృత్తిః పురాణీ పురాతనీ ప్రసృతా- పురాతనానాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిః పురాణీ- పురాతనా హి ముముక్షవో మామేవ శరణముపగమ్య నిర్ముక్త బంధాస్సంజాతా ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం మాం శరణముపగమ్య నిర్మానమోహాః నిర్గతానాత్మన్యాత్మాభిమానరూపమోహాః-

---

నను పృథక్స్యాసంగ శస్త్రస్యాలాభే హి తేన తేనచ్ఛిద్యేత. తదేవ తు సంసారిభిర్దుర్లభతరమితిశంకయోత్తర గ్రంథం సంగమయతి. కథమితి - నిర్మానమోహేత్యాది సమనంతర గ్రంథానుసంధానే నాహ -, అజ్ఞానాది నివృత్తయ ఇతి. ఆద్యత్వం పూర్వోక్త ప్రకారం తచ్ఛబ్దేన స్మార్యత ఇత్యాహ - మయేతి. యథాఽజ్ఞాతి లంఘనాద్బంధ స్సపితా ప్రసాదితో మోచక ఇత్యభిప్రాయేణ సైవ కారకః - తత్ప్రపంచనరూపస్య "యతః ప్రవృత్తి" రిత్యాదేర్జగదాది సృష్టిమాత్ర పరత్వవ్యుదాసాయ మమేవార్థం ప్రతిపత్తి వాక్యప్రాగుక్తం స్మారయతి - ఉక్తం హీతి- "తేషామేవాను కంపార్థం - మచ్చిత్తస్సర్వ దుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి- మామేకం శరణం వ్రజే" త్యాదికమపి భావ్యం - అతః ప్రసృతాది శబ్దైస్సత్యత్వస్యైవ ప్రతీతేః పరేషామింద్రజాల దృష్టాంత శ్శబ్దస్వారస్యేన ప్రత్యాదిభిశ్చ బాధితః. భగవన్నోవదృషీణాం ప్రయోగానుమతేః ప్రపద్యేదితి పరస్మైపదం - తత్ర హ్యాభిమతం పాఠాంతర మర్థాంతరం చాహ. ప్రపద్యేత్యాదినా - ఉత్తమ పురుషత్వే వాక్యానన్వయాదియత ఇతి పదచ్ఛేదః. ఏవంచ శంకాయాస్సావకాశత్వమత్తరం స్యాదితి భావః - ఇయచ్ఛబ్దస్యాత్ర ప్రకృతసాకల్య పరత్వమాహ. అజ్ఞాన నివృత్త్యాదేః కృత్స్నస్యేతి- పురుష వ్యాపారవిషయత్వాయ సాధనభూతేత్యుక్తం. తద్వ్యభిహితం సంబంధ సామాన్యమిహ సాధ్యసాధన భావరూప విశేషే విశ్రాంతమితి భావః- ప్రసృతా పురాణీత్యనేన శిష్టాచార ప్రదర్శనమభిమతమిత్యాహ- పురాతనానామితి- తదేవ వివృణోతి. పురాతనా హీతి . (❈)

అస్మిన్నర్థే నిర్మానమోహా ఇత్యాద్యనంతర వాక్యమపి యత ఇత్యుక్తస్య వివరణతయానుసంగత మిత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - అత్ర సామర్థ్యాత్ సంగనివృత్తేః కారణం నిర్మానమోహత్వమితి తదనురూపం వ్యాఖ్యాతి. నిర్గతా నాత్మన్యాత్మాభిమాన రూపమోహా ఇతి. అమానాభావ ఇతి పృథగుక్తేరత్ర

శ్రీ|గీ|మూ| జిత సంగదోషా అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః । ద్వంద్వైర్విముక్తాః సుఖదుఃఖసంజ్ఞై-
ర్గచ్ఛంత్యమూఢాః పదమవ్యయం తత్ ॥౫॥ న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః ।

శ్రీ|భా| జితసంగదోషాః జితగుణమయభోగసంగాఖ్యదోషాః - అధ్యాత్మనిత్యాః ఆత్మని యత్ జ్ఞానం తదధ్యాత్మం ఆత్మజ్ఞాననిరతాః - వినివృత్తకామాః వినివృత్తేతరకామాః - సుఖదుఃఖసంజ్ఞైర్ద్వంద్వైశ్చ విముక్తాః. అమూఢాః ఆత్మానాత్మస్వభావజ్ఞాః, తదవ్యయం పదం గచ్ఛంతి - అనవచ్ఛిన్నజ్ఞానాకారమాత్మానం యథావస్థితం ప్రాప్నువంతి - మాం శరణముపగతానాం మత్ప్రసాదాదేతాస్సర్వాః ప్రవృత్తయః సుకరాః సిద్ధిపర్యంతా భవంతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తదాత్మజ్యోతిర్న సూర్యో భాసయతే న శశాంకో న పావకశ్చ.

మానమోహా ఇత్యేవ వ్యాఖ్యానమయుక్తమితి భావః. ఆత్మసంగవ్యవచ్ఛేదాయ గుణమయేతి విశేషణం. జితసంగత్వఫలమధ్యాత్మనిత్యత్వం - తచ్చాధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వమితి ప్రాగుక్తం తదాహ. ఆత్మనియజ్జ్ఞానమితి. యోగకాలే నైరంతర్యేణానుష్ఠానకాలేపి ప్రాచుర్యేణాధ్యాత్మజ్ఞాననిరతత్వం స్యాదుభయమపి స్వాత్మజ్ఞాననిరతత్వాత్తదితరకామనివృత్తిః వినివృత్తకామత్వమిహ విశేషణతో నివృత్తకామత్వం - తచ్చ విషయసన్నిధావప్యుపేక్షకత్వం సంగకామయోర్హేతుహేతుమద్భావస్య పూర్వోక్తత్వాచ్చ పునరుక్తిః. సుఖదుఃఖసంజ్ఞైరనుకూలప్రతికూలస్వభావైరిత్యర్థః ఇదం చోపాయదశావిషయాయాం ద్వంద్వైరితి జ్ఞాపరం. ఫలదశాపరత్వే దుఃఖాత్యంతనివృత్తిపరం. "త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదం జగత్, మోహిత" మిత్యుక్తమాయాంతరజాదిమూఢత్వం. తచ్చ దేహాత్మభ్రమనివృత్తౌ నిర్మానమోహా ఇత్యనేనోక్తత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తానాత్మన్యాత్మవిషయసమస్తభ్రమనిషేధరూపమిత్యభిప్రాయేణాహ. ఆత్మానాత్మస్వభావజ్ఞా ఇతి - యద్వా, మోహహేతునివృత్తిలక్షణోత్ర మూఢశబ్దః- అన్యోన్యవ్యావర్తకాసాధారణధర్మప్రతీత్యా హ్యాత్మానాత్మైక్యమోహో నివర్తనీయ ఇతి భావః- స్వరూపతో నిర్వికారత్వాదాత్మనాం వ్యయో జ్ఞానసంకోచవికాసరూపః. తన్నిషేధఫలితమాహ. అనవచ్ఛిన్నజ్ఞానాకారమితి- పద్యత ఇతి పదం- "ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా ప్రక్షీణాశేషభావనః" ఇతి పరిశుద్ధాత్మనోపి పరమాత్మవత్ప్రాప్యత్వాత్పదత్వం - న చాత్ర పరమాత్మా పదశబ్దాభిప్రేతః. అనంతరశ్లోకే తస్యైవ తచ్ఛబ్దపరామృష్టస్య మమధామేతి వ్యధికరణనిర్దేశాన్న చ పదశబ్దధామశబ్దయోరిహ దివ్యస్థానవిషయత్వం పరిమార్జితవ్యమితి తస్యాన్వేషణీయత్వవిధ్యయోగాత్- తస్యహి ఫలతయాస్త్వితి జ్ఞాతవ్యత్వమాత్రం. న హ్యాత్మవత్సమాధిపర్యంతగవేషణాస్పదత్వం. మమధామేతి నిర్దిష్టస్యైవహి సంసారావస్థా మమైవాంశ ఇత్యాదినోచ్యతే. అన్యథా పరస్థానప్రతిపాదనానంతరం మమైవాంశ ఇతి బద్ధావస్థజీవనిర్దేశోపి నాతిసంగత ఇతి భావః. ఉక్తశంకాపరిహారతయా తమపేక్ష్యోక్తేః పిండితం తాత్పర్యమాహ- మాం శరణమితి. (*)
ప్రకాశకాంతరనైరపేక్ష్యద్యోతనాయ తచ్ఛబ్దాభిప్రేతమాహ - ఆత్మజ్యోతిరితి . అయం భావః. తచ్ఛబ్దస్య ప్రకృతపరామర్శిత్వస్య స్వారస్యాత్పదమవ్యయం తదితి పరిశుద్ధాత్మస్వరూపస్య ప్రకృతత్వాదుత్తర శ్లోకేపి "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత" ఇతి తస్యైవోక్తేః అత్రాపి శ్రుతిసిద్ధస్వయంజ్యోతిష్ట్వవ్యంజక ధామశబ్దప్రయోగాచ్చ విషయోయం శ్లోక ఇతి. సూర్యాద్యప్రకాశ్యత్వం స్వభావవైపరీత్యేన స్థాపయతి.

శ్రీ॥గీ॥టీ॥ యద్గత్వా ననివర్తన్తే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ జ్ఞానమేవహి సర్వస్య ప్రకాశకమ్. బాహ్యానితు జ్యోతీంషి విషయేన్ద్రియ సంబన్ధ విరోధి తమోనిరసనద్వారేణోపకారకాణి. అస్యచప్రకాశకో యోగః తద్విరోధి చానాదికర్మ; తన్నివర్తనం చోక్తం భగవత్ప్రపత్తి మూలమసంగాది - యద్గత్వాపునర్న నివర్తన్తే తత్పరమంధామ పరమంజ్యోతిః మమమదీయం మద్విభూతిభూతో మమాంశ ఇత్యర్థః.

జ్ఞానమేవహీతి - సర్వస్యేతి ప్రకాశ్యవర్గస్య తత్ప్రకాశక తయాభిమత సూర్యాది జ్యోతిషోపీతి భావః- జ్ఞానంచేత్సర్వస్య ప్రకాశకం, తర్హి బాహ్యేష్వపి కింసూర్యాద్యపేక్షయా కథంచ తేషు ప్రకాశకత్వ వ్యవహార ఇత్యత్రాహ. బాహ్యానీతి. సంబన్ధ విరోధీతి సామగ్రీమధ్యపాతి విశిష్టసంబన్ధాకార విషయేన్ద్రియోక్తం - నహికుడ్యాదివత్తమో వ్యవధాయకం తమో వ్యవహితాలోకస్థ గ్రహణాత్- ఏవం సర్వప్రకాశక మాత్మజ్యోతిస్స్వయమేవ కిం నప్రకాశతే. కేనవాస్యేన తత్ప్రకాశ్య మిత్యత్రాహ- అస్యచేతి. చస్త్వర్థః శ్శంకానివృత్త్యర్థః. స్వయం ప్రకాశస్యాపి యథావస్థిత సమస్తాకార గ్రహణే సంసారిణాం యోగ ఏవోపాయ ఇతి భావః. ప్రకాశకాంతర ప్రతిక్షేపే వేద్యత్వ నిషేధ శంకా ప్యనేన పరిహృతా - విశేషనిషేధ శ్శేషాభ్యనుజ్ఞాన పర ఇతి భావః- యోగోపి సర్వేషాం కింనసిధ్యేత తత్రాహ- తద్విరోధీతి- సాంసారికం కర్మయోగోత్పత్తి ప్రతిబన్ధక మిత్యర్థః- తర్హి సర్వేషాం నసిధ్యేదితి శంకాయాం ప్రకృతైవ పరిహరతి- తన్నివర్తనంచేతి - గత్వా ప్రాప్యేత్యర్థః- ధామశబ్దోత్ర ప్రాగ్వన్ననియమస్థానపరః. అపితు సూర్యాద్యపేక్షా ప్రతిక్షేపాత్స్వరూపస్య ప్రకాశరూపత్వ సిద్ధా జ్యోతిర్వాచీ. తత ఏవ మమపరం జ్యోతిరిత్యన్వయో మందః- మమేతి స్వసంబన్ధ విధిస్తు ముక్తదశా భావి పరమ సామ్యశంకిత స్వాతంత్ర్య పరిహారేణ సార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ- పరం జ్యోతిర్మమ మదీయమితి- మమైవాంశ ఇతి వక్ష్యమాణోత్థాన నిదానమిహాభిప్రేతమితి వ్యంజయన్ షష్ఠ్యుక్తం సంబన్ధసామాన్యం విశేషే నియచ్ఛతి- మద్విభూతి భూత ఇతి- అత్ర నిరంకుశ పారమ్యావత్పరమాత్మ వ్యతిరిక్త విషయ ధామశబ్ద నిర్దిష్ట జ్యోతిర్విశేషణభూతేతర పరమత్వం సన్నిహితజ్యోతి రపేక్షయేతి తత్ఫలిత మాహ - ఆదిత్యాదీనామపీతి- విభూతిత్వంచ నగృహిణో గృహాదివదపిత్వ పృథక్సిద్ధ విశేషణాంశత్వేనేత్యాహ- మమైవాంశ ఇతి- అయమభిప్రాయః - నతావ న్నిరవయవ ఏకస్మిన్ స్వరూపేంశ వ్యపదేశః - అంశస్యైక వస్త్వేకదేశ రూపత్వేన భేదాశ్రయత్వా దంశాంశిభావస్య అన్యథైకస్మిన్ కోంశః కశ్చాంశీ? నహిసఏవ తస్యాంశ ఇతి భ్రాన్తోపి బ్రూయాత్. నచ భేదాభేద సంభవః - వ్యాహత సర్వశ్రుతి కోపాది ప్రసంగాత్. “పాదోస్య విశ్వాభూతాని- తస్యావయవ భూతైస్తు వ్యాప్తంసర్వమిదం జగత్ - యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వ ఏవాత్మానో వ్యుచ్చరన్తి,, త్యాది శ్రుతి ప్రతీతాం శత్వం విశిష్టైక విశేషణాంశతయేతి అంశో నానావ్యపదేశా దిత్యధికరణే “ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర,,ఇతిసూత్రేస్థాపితం. అతోనక్వాప్యేవ కేనచిదుపాధి నైకతయా భిన్నతేషు కశ్చిన్నిరూప్యమాణోంశ ఇతి వ్యపదిశ్యతే- ఏవమేవహి పటాదిరాశ్యాదిష్వపి తత్పవిశేషణవిశేష్య భావేనావస్థితే ష్వపి విశిష్టైక్యే విశేషణాంశ ఇత్యాది వ్యపదేశేషు తుల్యః- తస్మాదత్రాత్యంత భిన్నయోర్జీవపరయోర్విభూతిత్వద్వారా భావేనవిశిష్టైక్యాద్విశేషణభూతో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥తద్ధామ పరమం మమ ॥ ౬ ॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః । మన ష్షష్ఠానీం
ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి ॥ ౭ ॥ శరీరంయదవాప్నోతి యచ్చాప్యు త్క్రామతీశ్వరః ।
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గంధా నివాశయాత్ ॥ ౮ ॥ శ్రోత్రం చక్షుస్స్పర్శ
నంచ రసనం ఘ్రాణమేవచ । అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయానుపసేవతే ॥ ౯ ॥ ఉత్క్రా
మంతం స్థితంవాపి భుంజానంవా గుణాన్వితమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ఆదిత్యాదీనామపి ప్రకాశకత్వేన తస్యపరమత్వం- ఆదిత్యాదీని హి జ్యోతీంషి నజ్ఞాన జ్యోతిషః ప్రకాశకాని. జ్ఞానమేవ సర్వస్య ప్రకాశకం ॥ ౬ ॥ ఇత్థముక్తస్వరూప స్సనాతనో మమాంశఏవ సన్ కశ్చిదనాదికర్మ రూపావిద్యావేష్టితో జీవభూతో జీవలోకే వర్తమానో దేవమను ష్యాది ప్రకృతి పరిణామ విశేష శరీర స్థాని మన ష్షష్ఠానీంద్రియాణి కర్షతి. కశ్చిచ్చ పూర్వోక్తేన మార్గేణాస్యా అవిద్యాయాః ముక్తః స్వేనరూపేణావతిష్ఠతే. జీవభూత స్సతి సంకుచిత జ్ఞానైశ్వర్యః కర్మలబ్ధ ప్రకృతి పరిణామ విశేషరూప శరీరస్థానా మింద్రియా ణాం మనష్షష్ఠానా మీశ్వరస్సన్ కర్మానుగుణ మితస్తతః కర్షతి ॥ ౭ ॥ యచ్ఛరీర మ వాప్నోతి. యస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి. తత్రాయ మింద్రియాణా మీశ్వరః ఏతానీంద్రియా ణి భూతసూక్ష్మైస్సహ గృహీత్వా సంయాతి- వాయుర్గంధా నివాశయాత్- యథావా యుః స్రక్చందన కస్తూరికా ద్యాశయాత్ తత్స్థానాత్ సూక్ష్మావయవైస్సహ గంధాన్గృ హీత్వా న్యత్రసంయాతి తద్వదిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తానిపునస్తా నీంద్రియాణీత్యత్రాహ ॥ ఏతాని మనష్షష్ఠా నీంద్రియాణ్యధిష్ఠాయ స్వస్వవిషయ వృత్త్యనుగుణాని కృత్వా తాన్ శబ్దాదీన్వి షయానుపసేవతే ఉపభుఙ్క్తే ॥ ౯ ॥ ఏవంగుణాన్వితం సత్త్వాది గుణమయప్రకృతిపరిణామ విశేష మనుష్యత్వాది సంస్థాన పిండసంసృష్టం పిండవిశేషా దుత్క్రామంతం పిండవిశేషే చ వస్థితంవా గుణమయాన్ విషయాన్ భుంజానంవా కదాచిదపి ప్రకృతిపరి ణామ వి శేష

జీవోనిరుపాధ్య వ్యపదిశ్యమానః ప్రధానా పేక్షయాంశఇతివ్యపదిశ్యఇతి. అత్ర నిరంకుశ పారమ్యవత్పరమా త్మ వ్యతిరిక్త విషయ ధామశబ్ద నిర్దిష్ట జ్యోతిర్విశేషణ భూతంపరమత్వం - సన్నిహితజ్యోతి రపేక్షమే తి తత్ఫలితమాహ - ఆదిత్యానా మపీతి - (*) యద్యేవంతద్విభూతిత్వమా తదాంశఏవ- తర్హి నిత్యసూరి వర్గవదవిశేషేణ సర్వేషాం పరిశుద్ధాకార యోగః కింనస్యా దిత్యత్ర బద్ధస్యాపి స్వవిభూతిత్వ మనూద్య బద్ధముక్తాదివ్యవస్థాపనం మమైవాంశ ఇత్యాదినోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఇత్థముక్తస్వరూప ఇతి. * కర్మకలాపనిగళితస్య కళేబరకారాగృహేవస్థానం తతో త్క్రమణ ప్రవేశాదిక్లేశస్తత్రస్థస్యచవి షమధుకల్ప క్షుద్రతర విషయోపసేవాచోక్తా- అథతదుపరి తన్నిదాన భూత మాత్మాపహరణ చౌర్యము పేక్ష్య యోగ్యానుపలభ్యంచ పరిహరతి - ఉత్క్రామంత మితి శ్లోకేన- గుణాన్వితత్వ మితరేషాంహే తురిత్యభిప్రాయేణ పూర్వోక్తద్వ్యాఖ్యా . ఉత్క్రమణాదికథనం సర్వావస్థోప లక్షణమిత్యభిప్రాయేణకదా చిదపీత్యుక్తం- అహమితి నిత్య ముపలభ్యమానే సర్వేషాం స్వాత్మని భుంజానతాదౌచ స్వాత్మసాక్షికేకథం

---

* అత్రకేచనగ్రంథాలుప్తాః.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞాన చక్షుషః ॥ ౧౦ ॥ యతంతో యోగిన శ్చైనం పశ్యం
త్యాత్మ న్యవస్థితమ్ । యతంతోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యం త్యచేతసః ॥ ౧౧ ॥ యదాది
త్యగతం తేజో జగ ద్భాసయ తేఽఖిలమ్ । యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మనుష్యత్వాది పిండాద్విలక్షణం జ్ఞానైకాకారం విమూఢా నానుపశ్యంతి - విమూఢాః మ
నుష్యత్వాది పిండాకారా త్మాభిమానినః - జ్ఞానచక్షుషస్తు పిండాత్మవివేక విషయజ్ఞానవంతః,
సర్వావస్థమప్యేనం వివిక్తాకార మేవపశ్యంతి ॥ ౧౦ ॥ మత్ప్రపత్తిపూర్వకం కర్మయోగాది
షు యతమానాస్తై ర్నిర్మలాంతః కరణా యోగినోయోగాఖ్యేన చక్షుషా ఆత్మని శరీరే
వస్థితమపి శరీరాద్వివిక్తం స్వేనరూపేణా వస్థిత మేనంపశ్యంతి. యతమానా అప్యకృతాత్మా
నో మత్ప్రపత్తి విరహిణ స్తతఏవా సంస్కృత మనసః. తతఏవా చేతసః ఆత్మావలోకన
సమర్థ చేతోరహితాః- నైనం పశ్యంతి ॥ ౧౧ ॥ ఏవంరవి చంద్రాగ్నీనా మింద్రియసన్నిక
ర్ష విరోధిసంతమస నిరసనముఖేనేంద్రియాను గ్రాహకతయా ప్రకాశకానాంజ్యోతిష్మతా
మపి ప్రకాశకం జ్ఞానజ్యోతి రాత్మాముక్తావస్థో జీవావస్థశ్చ భగవ ద్విభూతి రిత్యుక్తం ''త
ద్ధామ పరమంమమ । మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతన,, ఇతి- ఇదానీమచిత్పరిణా
మ విశేషభూత మాదిత్యాదీనాం జ్యోతిష్మతాం జ్యోతిరపి భగవద్విభూతి రిత్యాహ । అ
ఖిలస్యజగతోభాసకమేతేషామాదిత్యాదీనాంయత్తేజస్తన్మదీయం తేజః- తైస్తై రారాధితేన

కేచిన్నాను పశ్యంతీ త్యస్యత ఇత్యత్రాహ - మనుష్యత్వాది పిండా ద్విలక్షణఇతి - ప్రకృతి పరిణామ విశేష
మనుష్యత్వాది విశిష్ట పిండాదిత్యర్థః. జ్ఞానైకాకారత్వోక్తి ర్వైలక్షణ్య ప్రకారాణా ముపలక్షణార్థా-
విమూఢా వాను పశ్యంతీతి భగవత స్సానుక్రోశోక్తిః - యథావ స్థితాత్మ దర్శన మూలం విమూఢత్వం
తద్విషయ మేవే త్యాహ . మనుష్యత్వాది పిండాకారాత్మాభి మానినఇతి - నిత్యస్వప్రకాశత్వా ద్వ్యతిరేకా
య వివిక్తాకారత్వోక్తిః - (❋) ఉక్తఏవార్థ స్సహేతుకముపపాద్యతే- యతంతఇతి శ్లోకేన. య
తంతోయోగిన ఇతి పూర్వ ప్రపంచిత మిహ స్మారిత మిత్యాహ. మత్ప్రపత్తి పూర్వక మితి - ఆత్మశ
బ్దోఽత్రార్థాంతరా నన్వయాత్ప్రస్తుతశరీర విషయః - తథాసత్యదర్శన శంకాహేతు శ్చాసూచితో భవతీ
త్యభి ప్రాయేణాహ . శరీరేవస్థితమపీతి - యతమానానాం కథ మకృతాత్మత్వ మిత్య త్రాహ - మత్ప్రప
త్తివిరహిణఇతి - అత్రాసంస్కృత మనస్త్వం కరణవర ణాభావః విద్యమానస్యాపి చేతసః ప్రకృతోప యో
గా భావా దసత్కల్పత్వ మచేతనశబ్దేన వివక్షిత మిత్యాహ - ఆత్మావలోకన సమర్థచేతో రహితా ఇ
తి - (❋) యదాదిత్యగతంతేజ ఇత్యాదేః పూర్వోత్తరా సంగతి పరిహారంసుఖ గ్రహణాయ చోక్త
మర్థం నిష్కృష్యాహ . ఏవం రవిచంద్రాగ్నీనా మితి- ఆత్మజ్యోతిషో విభూతిత్వోక్త్యనం తరం తత్ప్ర
కాశనా సమర్థతయా వ్యవచ్ఛేద్యత్వేన ప్రసక్తానాం ప్రాకృత జ్యోతిషామపి విభూతిత్వోక్తిర్యుక్తేత్యుక్తం
భవతి - అన్యేషాం తేజఃకథమన్యస్య స్యాత్ ? అతోఽత్రాదిత్యాది తాదాత్మ్యం ప్రతీయత ఇత్య త్రా హ .
తైస్తై రారాధితేనేతి. శ్రూయతేహి ''యేనసూర్య స్తపతి తేజసేద్ధః - యస్యాదిత్యోభాముపయుజ్యభా
తి. నతత్ర సూర్యోభాతి,,త్యుపక్రమ్య ''తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి,,తి - అత స్సర్వంస్వత ఈశ్వర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తత్తేజో విద్ధిమామకమ్ ॥ ౧౨ ॥ గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా ॥ ౧౨ ॥ పుష్ణామిచౌషధీస్సర్వాః సోమోభూత్వారసాత్మకః ॥ ౧౩ ॥ అహంవైశ్వానరోభూత్వాప్రాణినాందేహమాశ్రితః । ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నంచతుర్విధమ్ ॥ ౧౪ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మయాతేభ్యోదత్తమితివిద్ధి॥ ౧౨ ॥ పృథివ్యాశ్చభూతధారిణ్యాధారకత్వశక్తిర్మదీయేత్యాహ॥ అహంపృథివీమావిశ్యసర్వాణి భూతాన్యోజసామమాప్రతిహత సామర్థ్యేన ధారయామి । ౧౨॥ తథాహమమృతరసమయస్సోమోభూత్వాసర్వౌషధీః పుష్ణామి ।౧౩॥ అహంవైశ్వానరోజాఠరానలోభూత్వాసర్వేషాంప్రాణినాం దేహమాశ్రితః భక్ష్యంభోజ్యంలేహ్యంచోష్యంచతుర్విధమన్నంప్రాణాపాన వృత్తిభేద సమాయుక్తః పచామి । ౧౪ । అత్ర, పరమపురుషవిభూతిభూతౌ సోమవైశ్వానరౌ అహంసోమోభూత్వా

శేషభూతం సత్తత్తత్కర్మానురూపాత్తత్సంకల్పాద్యావత్ కాలమన్యేషామపి శేషత్వం భజత ఇతిభావః. అత్ర తేజశ్శబ్దేన చైతన్యజ్యోతిర్వివక్షితం- "జగద్భాసయతేఖిలం" మిత్యాదినానసంగచ్ఛతేశ నహ్యాదిత్యాది గతత్వేన చైతన్య మస్మాకం ఘటాదీన్ ప్రకాశయతి- సర్వత్ర చైతన్యావిశేషే హ్యాదిత్యాదిమ సత్త్వాధిక్యాద్దర్పణాదివదిత్యప్యసారం- తన్మతేచైతన్యస్యవ్యంగ్యత్వాద్యసంభవాదితిజ్యోతిషాంప్రకాశకత్వ శక్తిస్స్వకీయేత్యుక్తం. (❁) ఏవమన్యేషామపి సర్వేషాం తత్తద్విశేష కార్యజననశక్తిస్స్వకీ యేతి పృథివీసోమ వైశ్వానరాణాం ధారణాప్యాయన పచనశక్తిభి రుపలక్ష్యతే- అన్యథా స్వశక్తిమాత్రక థనే ప్రకృతి వైరూప్యా దిత్యభిప్రాయేణాహ - పృథివ్యాశ్చ భూతధారిణ్యాః ధారకత్వశక్తిర్మదీయేతి సర్వాణీతి చరాణి స్థావరాణి చేత్యర్థః- అన్యేహి పదార్థాః ప్రతిఘాతినా సంయోగేన ధారయంతి. అ తస్తద్వ్యవచ్ఛేదార్థం మోజసేతి స్వాసాధారణశక్తివిశేషః - తదభావే పృథివ్యాధారకత్వశక్తిఃప్రసజ్ఞ్యేతేత్యభిప్రాయేణాహ - మమాప్రతిహత సామర్థ్యేనేతి - శ్రూయతే చ "యేనద్యౌరుగ్రా పృథివీచదృఢేసదాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం యేనమే విధృతేఉభే విష్ణునా విధృతేభూమీ. ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావాపృథివ్యౌ విధృతౌతిష్ఠత,, ఇతి సోమత్వాకారోఽత్ర రసాత్మకఇతి విశేష్యతే - తేన పోషణద్వార వివక్షామాహ- అమృతరసమయస్సోమో భూత్వేతి- అత్రవిశేషణశక్త్యా రసైఃపుష్ణామీతి గమ్యతే. (❁) జాఠరానలోభూత్వేతి కౌక్ష్యాగ్నిర్భుక్తం పచతీతి తేనహ్యుక్తమితి భావః - నను "త్రేధా విహితంవా ఇదమన్న మశనంఖాద,, ఇతివచనాత్కథం చాతుర్విధ్యంతత్రాహ- ఖాద్యశోష్య లేహ్యపేయాత్మకమితి. ఆకారాంతరేణ సంగ్రహా దన్యత్ర త్రేధోపదేశ ఇతిభావః- "అపానప్రాణయోర్మధ్యే ప్రాణాపాన స్సమాహితః। సమన్వితస్సమానేన సమ్యక్పచతి పావక,, ఇత్యాదిస్మృత్యంతర వచన వృత్తిసంధుక్షితో హ్యగ్నిః పచనాయ ప్రభవతీత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. ప్రాణాపాన వృత్తిభేద సమాయుక్తఇతి- (❁) ఏకఏవహి వాయుశ్శరీరే నేకవృత్తిరితి"పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యత" ఇతిసూత్రభాష్యేణ ప్రాణోపాన వ్యానోదానస్సమాన ఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణఏవేతి శ్రుత్యోపపాదితం. సర్వస్యచాహ మితి శ్లోకస్యాసాంగత్య శంకాపరిహారాయోక్త సామానాధికరణ్య హేతుపరత్వేన సంగతిమాహ- అత్ర పరమపురుష విభూతిభూతావిత్యాదినా- చశబ్ద ఉక్తసముచ్చయార్థ ఇత్యభిప్రేత్య ఉక్తార్థ మాహ -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచ । వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥వైశ్వానరో భూత్వేతి తత్సామానాధికరణ్యేన నిర్దిష్టౌ, తయోశ్చ సర్వస్య భూతజాతస్య పరమపురుష సామానాధికరణ్య నిర్దేశ హేతుమాహ ॥ తయోస్సోమవైశ్వానరయోః సర్వస్య భూతజాతస్య సకలప్రవృత్తినివృత్తి మూలజ్ఞానోదయ దేశే హృది సర్వం మత్సంకల్పేన నియచ్ఛన్ అహ మాత్మతయా సన్నివిష్టః- తథాహుః శ్రుతయః ''అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ంసర్వాత్మా,, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్- య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో య మయతి. పద్మకోశ ప్రతీకాశగ్ం హృదయంచాప్యధోముఖం- అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మ,, ఇత్యాద్యాః. స్మృతయశ్చ ''శాస్తా విష్ణురశేషస్య జగతో యో జగన్మయః । ప్రశాసితారం సర్వేషా మణీయాం సమణీయసామ్ । యమో వైవస్వతో రాజా యస్తవైష హృది స్థిత,, ఇత్యాద్యాః - అతో మత్త ఏవ సర్వేషాం స్మృతి ర్జాయతే . స్మృతిః పూర్వానుభూత విషయ మనుభవ సంస్కార మాత్రజం జ్ఞానం- జ్ఞానమింద్రియ లింగాగమయోగజో వస్తు నిశ్చయః- సోపి మత్తః. అపోహనంచ- అపోహనం జ్ఞాననివృత్తిః. అపోహనమూహనం వా. ఊహస్తర్కః. ఊహో నామేదం ప్రమాణమిత్థం ప్రవర్తితు మర్హతీతి ప్రమాణ ప్రవృత్త్యర్హతా విషయం సామగ్ర్యాదినిరూపణజన్యం ప్రమాణానుగ్రాహకం జ్ఞానం. సచోహో మత్త ఏవ. వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- అతోగ్నిసూర్యవాయు సోమేంద్రాదీనాం మదంతర్యామికత్వేన మదాత్మకత్వాత్ తత్ప్రతిపాదక పరైరపి సర్వైర్వేదై రహమేవ

తయోస్సోమ వైశ్వానరయోరితి. సర్వస్యేత్యస్య హృదీత్యేతత్సమభివ్యాహార సామర్థ్య లబ్ధార్థమాహ- సర్వస్య భూతజాతస్యేతి. హృదీతి నిర్దేశస్య ప్రయోజనం సూచయితుం తత్స్వభావమాహ- సకలప్రవృత్తీతి- ఆకాశవత్ సన్నివిష్టత్వ వ్యవచ్ఛేదాయాహ. ఆత్మతయా సన్నివిష్ట ఇతి. అస్మచ్ఛబ్దోపపాదనాయోక్తం సర్వం మత్సంకల్పేన నియచ్ఛన్నితి. తాదాహురితి- నియమనార్థమంతః ప్రవిష్టత్వేనాత్మత్వేన చేమమాహురిత్యర్థః- ప్రథమ పాదోక్తార్థో ద్వితీయపాదే నోచ్యమానార్థే హేతురిత్యాహ- అత ఇతి. సర్వేషాం జాయత ఇతి వాక్యసిద్ధ కథనం శ్రుత్యుపబృంహణ స్మృతిభ్రమ వ్యుదాసాయాహ - స్మృతిరితి- బాహ్యవిషయాస్వత్వ మతవ్యుదాసాయోక్తం పూర్వానుభూతవిషయమితి- ప్రత్యభిజ్ఞాన ప్రత్యక్షవ్యావృత్త్యర్థం మాత్రపదం . గోబలీవర్దన్యాయ మభిప్రేత్య జ్ఞానపదం వ్యాచష్టే - ఇంద్రియ లింగేతి. అపోఢదోష ఇత్యాది ప్రయోగానుసారేణాపోహనశబ్దస్య నివృత్తి పరత్వం. నివృత్తేః ప్రతియోగి సాకాంక్షత్వేన ప్రకృతజ్ఞాన ప్రతియోగికత్వంచాభిప్రేత్యాహ. అపోహనం జ్ఞాననివృత్తిరితి. పూర్వమపరివర్జన ఇత్యపేక్ష్యస్య వర్జనద్యోతకత్వ మభిప్రేత్య వ్యాఖ్యాతం- ఇదానీం తదవివక్షయా ''అధ్యాహార స్తర్క ఊహ,, ఇతి కోశానుసారేణ జ్ఞానపదోక్త ప్రమాణ జ్ఞానానుగ్రాహక తర్కపరత్వ ముచిత మిత్యభిప్రాయేణ వ్యాచష్టే - అపోహన మూహనం వేతి- ఊహనశబ్దస్యాభావే ల్యుడంత ఇత్యాశయేనాహ. ఊహన మూహ ఇతి. ఇత్థం ప్రవర్తితు మర్హతీతి చాక్షుష ప్రమాణనిరూపణ తదేకాశ్రయ యోగ్య చక్షుస్సంబంధవిషయే ప్రవర్తితు మర్హతీత్యేవమాదిరూప ప్రమాణ ప్రవృత్త్యర్హతా విషయ మిత్యర్థః. సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్ట ఇత్యుక్త సర్వాంతరాత్మత్వస్య వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇత్యత్రాపి హేతు మాహ - అత ఇతి. సర్వైర్వేదై రహమేవ

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ వేదో వేదాన్తకృద్వేదవిదేవ చాహమ్ ॥ ౧౫ ॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ । క్షరస్సర్వాణి భూతాని

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ వేద్యః. దేవమనుష్యాదిశబ్దైర్జీవాత్మేవ. వేదాన్తకృత్. వేదానాం "ఇన్ద్రం యజేత వరుణం యజేత" ఇత్యేవమాదీనామన్తః ఫలం. ఫలే హి తే సర్వే వేదాః పర్యవస్యన్తి అన్తకృత్ ఫలకృత్- వేదోదితఫలస్య ప్రదాతా చాహమేవేత్యర్థః. తదుక్తం పూర్వమేవ "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి" ఇత్యారభ్య "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్" ఇతి- "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇతి చ- వేదవిదేవ చాహం- వేదవిచ్చాహమేవ. ఏవం మదభిధాయినం వేదమహమేవ వేద. యో మదన్యథా వేదార్థం బ్రూతే న స వేదవిదిత్యభిప్రాయః ॥౧౫॥ అతో మత్త ఏవ సర్వవేదానాం సారభూతమర్థం శృణు ॥ క్షరశ్చాక్షరశ్చేతి ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే ప్రథితౌ- తత్ర క్షరశబ్దనిర్దిష్టః పురుషో జీవశబ్దాభిలపనీయబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తక్షరణస్వభావాచిత్సంసృష్టసర్వభూతాని-

---

వేద్య ఇతి "నారాయణం మహాజ్ఞేయం విశ్వాత్మానం పరాయణం" ఇత్యుక్తప్రధానవేద్యోఽహమేవేత్యర్థః- శరీరవాచిశబ్దైరాత్మన ఏవ ప్రధానవేద్యత్వే దృష్టాన్తమాహ- దేవమనుష్యాదీతి - చత్వారః పంచదశ రాత్రా దేవత్వం గచ్ఛన్తి "వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరన్త్యజాతితామ్ । శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నరః" ఇత్యాద్యనన్యథాసిద్ధవైదికలౌకికప్రయోగాన్మనుష్యాదిశబ్దానామాత్మపర్యన్తత్వం ముఖ్యమేవేతి భావః. వేదాన్తశబ్దస్యోపనిషత్పరత్వే వేదవాక్యపరత్వే ప్రకృతాసంగత్యా నుపపత్త్యా చాన్తశబ్దస్య చరమవాచిత్వమభిప్రేత్య వ్యాచష్టే- వేదానామితి- ఇన్ద్రం యజేతేతి. ఇన్ద్రం యజేత వరుణం యజేతేత్యేవమర్థవాక్యాదీనామిత్యర్థః. "ఐన్ద్రం దధ్యమావాస్యాయామైన్ద్రం పయోఽమావాస్యాయాం తావతో వాయుకాంశ్చతుష్కపాలాన్ నిర్వపేత్" ఇత్యాదీనామితి యావత్ - అన్తశబ్దస్య కథం ఫలపరత్వమిత్యత్రోపపాదయతి. ఫలే హీతి. "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇతి వత్. "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః" ఇత్యనేన ఫలితసర్వకర్మసమారాధ్యత్వానన్తరం తత్ఫలప్రదత్వోక్తిస్వారస్యాదేవ సంగతేః సూచయిష్యతి మర్థం సంవాదమాహ- వేదోదితఫలస్యేత్యాదినా. ఏవకారస్య యథాశ్రితాన్వయే అయోగవ్యవచ్ఛేదార్థత్వం స్యాత్తచ్చాయుక్తం. భగవతి వేదవిత్త్వాయోగస్యాప్రసక్తేరన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాయాన్వయమాహ - వేదవిచ్చాహమేవేతి - "నమే చ వేద కశ్చన" ఇతి భగవదన్యత్రాపి వేదవిత్త్వప్రతీతేరహమేవేతి కథమితరయోగవ్యవచ్ఛేద ఇత్యత్ర తదభిప్రాయమాహ. ఏవం మదభిధాయినమితి. (❋) సర్వవేదసారరూపపురుషోత్తమయాథాత్మ్యప్రతిపాదనముక్తేన సంగమయన్నవతారయతి - అతో మత్త ఏవేతి. లోక్యతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రమాణపరత్వమభిప్రేత్య ప్రథిత ఇత్యేతదనుషజ్య వచనవిపరిణామేన యోజయతి - లోకే ప్రథితావితి - ప్రమాణం చ - "అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః" ఇత్యాదికమభిప్రేతం - పురుషశబ్దనిర్దిష్టాత్మనస్స్వరూపేణ క్షరత్వాయోగాత్ క్షరశరీరద్వారా తదిత్యభిప్రేత్య తృతీయపాదం వ్యాచష్టే. తత్ర క్షరశబ్దనిర్దిష్ట ఇత్యాదినా. క్షర ఇత్యేకత్వనిర్దేశేన భూతానీతి బహుత్వనిర్దేశః కథముపపాద్యత ఇతి శంకాం వ్యుదస్యన్నాహ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే ॥ ౧౬ ॥ ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః । యో లోకత్రయమావిశ్య

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అత్రాచిత్సంసర్గరూపైకోపాధినా పురుష ఇత్యేకత్వనిర్దేశః - అక్షరశబ్దనిర్దిష్టః కూటస్థః అచిత్సంసర్గవియుక్తః స్వేన రూపేణావస్థితో ముక్తాత్మా - స త్వచిత్సంసర్గాభావాదచిత్పరిణామవిశేషబ్రహ్మాదిదేహాసాధారణో న భవతీతి కూటస్థ ఇత్యుచ్యతే - అత్రాప్యేకత్వనిర్దేశోఽచిద్వియోగరూపైకోపాధినాభిహితః. నహి తః పూర్వమనాదౌ కాలే ముక్త ఏక ఏవ- యథోక్తం ‹‹బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః । సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ,, ఇతి ॥ ౧౭ ॥ ఉత్తమః పురుషస్తు తాభ్యాం క్షరాక్షరశబ్దనిర్దిష్టాభ్యాం బద్ధముక్తపురుషాభ్యామన్యః అర్థాన్తరభూతః పరమాత్మేత్యుదాహృతః సర్వాసు శ్రుతిషు- పరమాత్మేతి నిర్దేశాదేవ హ్యుత్తమః పురుషో బద్ధముక్తపురుషాభ్యామర్థాన్తరభూత ఇత్యవగమ్యతే. కథం, యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్తి- లోక్యత ఇతి

అత్రాచిత్సంసర్గస్యేతి. బద్ధాత్మనాం స్వరూపతో భేదాభేదే సర్వదుఃఖసుఖప్రతిసంధానం స్యాదిత్యాస్యాశయః - కూటస్థశబ్దోఽనేకసంతతిమూలపురుషే ప్రసిద్ధః- స చాత్ర న పరమపురుషః- ఉత్తమస్త్వన్యః పురుషః ఇతి తస్య పృథగ్వక్ష్యమాణత్వాత్- నాపి హిరణ్యగర్భాదిః - తస్య దేహసంబన్ధిత్వేన క్షరశబ్దనిర్దిష్టత్వాత్ - నాపి ముక్తాత్మరూఢ్యాద్యవిషయత్వాదిత్యతస్తత్ర యోగవృత్తిమభిప్రేత్య ముక్తాత్మపర ఇత్యాహ. అచిత్సంసర్గవియుక్త ఇతి. యోగవృత్తిముపపాదయతి - స త్వితి. బ్రహ్మాదిదేహేతి - బ్రహ్మాదిదేహసంబన్ధాయత్తవిచిత్రసుఖదుఃఖాద్యసాధారణాకారో న భవతీత్యర్థః. ఏతేన ‹‹స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత,, ఇతి శ్రుత్యుక్తాసంకుచితజ్ఞానైకాకారత్వలక్షణసాధారణాకారో భవతీత్యుక్తం భవతి- తథా చ కూటవత్తిష్ఠతీతి కూటస్థ ఇతి వ్యుత్పత్తిరపి సూచితా - సాధారణాకారత్వమేవాత్ర కూటసాదృశ్యమితి భావః - అత్రాప్యేకత్వనిర్దేశ ఏకోపాధికోడీకారనిబన్ధన ఏవేత్యాహ - అత్రాపీతి - నిర్దేశోఽభిహిత ఇత్యేతత్స్వాకం పచతీతి వద్ద్రష్టవ్యం - ఉక్తార్థే హేత్వభిప్రాయేణ ముక్తాత్మబహుత్వం సప్రమాణమాహ - పూర్వమనాదౌ కాల ఇతి- (❖) అన్యత్వాదస్యాన్యస్య విధేయత్వం వదన్ తస్య ప్రతియోగిసాపేక్షత్వాత్ప్రకృతక్షరాక్షరపురుషయోరేవ ప్రతియోగిత్వమాహ - ఉత్తమః పురుషస్తు తాభ్యామితి- పరమాత్మేత్యుదాహృత ఇత్యస్యాభిధేయపరత్వాసంభవాదన్యత్వే హేతుపరతామాహ- సర్వాసు శ్రుతిషు చేతి. ‹‹తస్యాశ్చ ఖల్వాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః - ఆత్మా నారాయణః పర,, ఇత్యాదిష్విత్యర్థః - పరమాత్మేతి నిర్దేశహేతుత్వోపపాదకత్వేనోత్తరార్ధమవతారయతి. కథమితి - లోకశబ్దస్య భువనపరత్వే లోకత్రయం భూరాది లోకత్రయం స్వర్గ, మర్త్య, పాతాళ, లక్షణలోకత్రయం వా స్యాత్. తథా చ తద్వ్యాపనభరణయోః స్వర్వాత్మత్వపర్యవసితపరమాత్మత్వోపపాదకత్వేఽప్యక్షరాత్మక సర్వాన్యత్వసాధకత్వం న స్యాత్. కృతకమకృతకం కృతకాకృతకమితి లోకత్రయపరత్వేఽపి తత్రత్యపురుషేష్వనులక్షణాస్వీకార్యా. తతో వరం యోగవృత్త్యాశ్రయణమభిప్రేత్య వ్యాచష్టే - లోక్యత ఇతి

శ్రీ|గీ|మూ| బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః | ౧౭ || యస్మాత్క్షర

శ్రీ| గీ| భా|లోకః త్రయం లోకత్రయం. అచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనో ముక్తశ్చేతి ప్రమాణావగమ్య మేతత్త్రయం య ఆత్మతయా ఆవిశ్య బిభర్తి- స తస్మాద్వ్యాప్యాద్భర్తవ్యాచ్చార్థాన్తరభూతః. ఇతశ్చోక్తా ల్లోకత్రయా దర్థాన్తరభూతః. యతోఽవ్యయ ఈశ్వరశ్చ- అవ్యయస్వభావో హ్యవ్యయస్వభావా దచేతనా త్తత్సంబన్ధేన తదనుసారిణశ్చచేతనా దచిత్సంబన్ధ యోగ్యతయా పూర్వసంబన్ధినో ముక్తాచ్చార్థాన్తరభూత ఏవ తథైతస్యలోక త్రయస్యేశ్వరః. ఈశితవ్యా త్తస్మాదర్థాన్తరభూతః|| ౧౭||యస్మాదేవముక్తస్వభావైః

లోక ఇత్యాదినా . కథమాచక్షుషయో బద్ధముక్తయోర్లోకే నకర్మణాన్ని మిత్యత ఆహ . ప్రమాణావగమ్యమేతత్త్రయమితి. య ఇతి- "అన్తఃప్రవిష్ట శ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా- భర్తా సన్ బిభ్రాణో బిభర్తి" త్యాదిక మత్రాభిప్రేతం . స ఇతి . పరమాత్మేతి నిర్దిష్ట ఇత్యర్థః. య ఇత్యస్య తత్పరత్వాత్ప్ర త్యేకం విశేషణానా మన్యత్వసాధన సామర్థ్యాత్ తదర్థస్థితి మాత్ర వివక్షయా మత్రానపేక్షితో క్త్యా పదాన్తర వైయర్థ్యా దిత్యభిప్రాయేణాహ - ఇతశ్చేతి. అత్రావేశభరణేశ్వరత్వాదీనాం కర్మకర్తృభావేన అన్యత్వోపస్థాపకత్వం అవ్యయత్వస్యతు సాక్షాత్స్వభావ విరోధా దిత్యభిప్రాయేణాహ. అవ్యయస్వ భావో హీతి- ఏవమవాన్తర వైషమ్యం దర్శయివ్యతి - అవ్యయస్వభావతయా వ్యాపనభరణైశ్వర్యాదియో గేనచేతి. తత్సంబన్ధేన తదనుసారిణ ఇతి- తదధీన జన్మవినాశాది క్లేశభాజ ఇత్యర్థః-తద్వజ్జ్ఞాన సంకోచవి కాస లక్షణవికార యోగిన ఇతివా. యోగ్యతా నామ ? సహకారి సన్నిధౌ కుర్వత్స్వభావత్వం- సహకా ర్యభావప్రయుక్త కార్యాభావ వత్త్వంవా. సాచ ముక్తస్యాప్యస్తీతి స్వభావవిరోధ స్వరూపావిశిష్ట ఇత్యా హ. అచిత్సంబన్ధ యోగ్యతయా పూర్వసంబన్ధిన ఇతి- అనవచ్ఛిన్నత్వమవ్యయత్వం ముక్తస్యాపినాస్తీతి భావః. ఈశ్వరశబ్దోత్ర నానుపయుక్త సంజ్ఞామాత్రరూప ఇత్యభిప్రాయేణాహ- తథైతస్యేతి - అత్రార్థలక్షణా న్తర్గతా మప్రవేశధారణ నియమనానాం కణ్ఠోక్త్యా స్వార్థధారణాదివశాదేవ శేషిత్వమపి సిద్ధ్యతీత్య భిప్రాయేణ సంగ్రహశ్లోకే స్వామ్యుక్తిః- తథాచ తత్ర నియన్తృత్వమపి లక్షణీయం. ఏవమవ్యయత్వవ్యాప నభరణ స్వామిత్వ రత్వేనంతరాధ్యాయారంభభాష్యేపి ద్రష్టవ్యం- యద్వా, కేవల నియన్తృత్వాది పర త్వేప్యపీశ్వరశబ్దస్య ప్రయుక్తతర వ్యాప్యాభావాత్సర్వభూత్యాక్షిప్త నియమన వశేషేచవిగూఢప్రయోగ త్వాదీశ్వ రశబ్దేనైవ శేషిత్వమ ప్యుపస్థాపితం- అపిచాత్రయ ఇతి వ్యాప్త్యనువాదే "యముస్సర్వమిదం ప్రోత" మిత్యా ది పూర్వోవాద పరామర్శా త్తత్పరిగ్రహే "పరమాత్మా" ఇత్యాదినోక్తం శేషిత్వమ ప్యాప్యస్య ఇతి "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర" మితి పతిశబ్దస్థానే చేశ్వరశబ్దః ప్రయుక్త ఇతి భావః. (*)

ఏవం ప్రతిజ్ఞాత మన్యత్వం శ్రుతిస్మృతి ప్రసిద్ధయా స్థిరయా సమాఖ్యయా స్థాపితం - తదేతత్పు నస్తథాభూత సమాఖ్యాన్తరేణోత్తమః పురుష ఇత్యనువాద స్థాపితేషు సిద్ధి ర్యాతే యస్మాదితి శ్లోకేన - ఏత నపూర్వశ్లోకే పరాక్త్యనిర్దేశోపి స్వవిషయవివేక దర్శితం-అత్ర యతో వావస్యామాయత ఏవ ధూమవాని త్యాది వత్సాధ్యస్యైవ సాధకం ప్రసిద్ధమాత్రకతయా హేత్వర్థపదత్వే- తచ్చ సాధ్యం సహేతుక మి హ సమాఖ్యా నిదాన మిత్యభిప్రాయేణాహ- యస్మాదేవ ముక్తస్వభావైరితి. క్షరమక్షర ఇతితస్య భావ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మతీతోహమక్షరాదపి చోత్తమః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ రం పురుష మతీతోహం. అక్షరాన్ముక్తాదప్యుక్తైర్హేతుభిరుత్కృష్టతమః - అతోహం లోకే వేదే చ పురుషోత్తమ ఇతి ప్రథితోఽస్మి. వేదార్థావలోకనాల్లోక ఇతి స్మృతిరిహోచ్యతే. శ్రుతౌ స్మృతౌ చేత్యర్థః - శ్రుతౌ తావత్ ''పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుష ఇత్యాదౌ.

గంధానాఘ్రాతత్వ ముచ్యతే - అత్రాపి క్షరశబ్దః ప్రస్తుతే కార్త్స్న్యే ప్రధాన విషయ ఇత్యాహ - క్షరం పురుషమితి- అక్షరశబ్దస్య ప్రధానేశ్వరాదిష్వపి ప్రయోగాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ కూటస్థోఽక్షర ఇత్యుక్తైకార్థ్యమాహ. అక్షరాన్ముక్తాదితి. ఏతేన పురుషోత్తమశబ్ద నిరుక్తిరత్ర దర్శితా - ఉక్తైర్హేతుభిరితి పఞ్చమీ హేతౌ ప్రయోగ ఇతి నియమస్య ప్రయోజనరూప హేతువిషయతయైవ ప్రయోగప్రాచుర్యాన్న తృతీయానుపపత్తిః. ఉత్తమశబ్దే ప్రకృతిప్రత్యయ విభాగేన వివక్షితమాహ - ఉత్కృష్టతమ ఇతి - ముక్తోఽపి బద్ధాదుత్కృష్టః - తతోఽప్యసౌ సర్వాన్తరాత్మత్వాదిభిరుక్తైర్హేతుభిరుత్కృష్టతమః- ప్రథితశబ్దేన కేవల ప్రధానవిధిః ప్రకృతానన్వయాత్సవిశేషణోసా విశేషణోపసంక్రామీత్యభిప్రాయేణాహ. పురుషోత్తమ ఇతి- కరణం నాత్ర లోక శబ్దో భువన విషయో జనవిషయో వా - తత్ర ప్రకృతనిరుక్తి వివక్షా ప్రమాణత్వాసంభవాత్- న చ కార్యాదిపరియోగ పరతా. తథా ప్యతి తదస్వారస్యాభావాత్- అతో వేద సహపాఠాత్తదనువర్తి స్మృతి పరోఽయం. తత్ర చ లోక్యతేఽనేన వేదార్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వృత్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ- వేదార్థావలోకనాదితి- శ్రుతౌ స్మృతౌ చేత్యర్థ ఇతి. అయమభిప్రాయః - శ్రూయతే నిత్యమితి హి శ్రుతిః. అతోఽవక్తృదోష ప్రసంగాభావాదశిథిల సంప్రదాయత్వాచ్చ తదుక్తం నావశ్యప్రామాణికమేవ- స్మృతిరప్యల్ప శ్రుతైర్దురవబోధ సకలశాఖాగత మర్థం సంకలయ్యాప బృంహయన్తీ పరమాప్తతమమన్వాదిప్రణీతా ప్రమాణమేవేతి. తయా వేదార్థావలోకనం యుక్తమితి- ''పరం జ్యోతిరుపసంపద్య'' ఇతి ముక్తోపసంపత్తవ్యతయా నిర్దిష్టో నిరతిశయదీప్తియుక్తః- పురుష ఏవాత్ర ''స ఉత్తమః పురుష'' ఇతి పరామృశ్య విశేష్యతే. తదుపబృంహణాయ హి ''ఉత్తమః పురుషస్త్వన్య'' ఇతి తత్తుల్యవ్యక్తి ప్రయోగోఽయం ప్రదర్శిత ఇత్యభిప్రాయేణ పరం జ్యోతిరిత్యాదివాక్యోదాహరణం. పురుష ఏవ పురుషోత్ర ప్రథితః - పురుషోత్తమ ఇత్యుక్తసమస్త ప్రయోగప్రదర్శనార్థతయా మాంశావతారం పురుషోత్తమస్యేతి స్మృత్యుదాహృతిః- అత్ర విష్ణోరితి సంజ్ఞానిర్దేశేపి పురుషోత్తమస్యేతి విశేషణైకార్థ్యస్య వివక్షితత్వాద్యోగరూఢోఽయం శబ్ద ఇతి సిద్ధం - ఏతేపరూపాధ్యాతు కామం పురుషోత్తమోఽస్మీతి ప్రలపన్ వేదబాహ్యాః ప్రత్యుక్తః. నను కథం యౌగికార్థ వివక్షాయామస్య సాధుతా - న తావదసౌ సమానాధికరణసమాసస్సన్ మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైరితి ప్రథమానిర్దిష్టస్యోత్తమ శబ్దస్యోపసర్జనతయా పూర్వనిపాతాత్- నాపి వ్యధికరణః- ''ఉత్తమః పురుష'' ఇవేత్యుపక్రమితవివక్షానుపపత్తిః - తదర్థతయోదాహృతాయాం శ్రుతావపి వైయధికరణ్యాదర్శనాత్. న చాసౌ షష్ఠీ సమాసః నిర్ధారణే తన్నిషేధాత్ - న చాన్యతమస్యాపీహ సంభవ ఇతి చైవం షష్ఠీసమాసస్యైవాత్ర యుక్తత్వాన్న హి వయమత్ర నిర్ధారణార్థతాం బ్రూమః- పుత్రాది వత్సంబంధిశబ్దో హ్యసౌ అ(క)నుమాది సాపేక్షం హ్యుత్తమత్వం -

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ॥ ౧౮ ॥ యో మామేవ మసమ్మూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్ । స సర్వవిద్భజతి మాం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥స్మృతావపి ‹‹అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్య విష్ణోః,, రిత్యాది॥౧౮॥ య ఏవముక్తేన ప్రకారేణ పురుషోత్తమం మామ సమ్మూఢో జానాతి- క్షరాక్షర పురుషాభ్యా మవ్యయ స్వభావతయా వ్యాపన భరణైశ్వర్యాది యోగేనచ విసజాతీయం జానాతి- స సర్వవి త్ మత్ప్రాప్త్యుపాయ తయా యద్వేదితవ్యం తత్సర్వం వేద- భజతి మాం సర్వభావేన- యే చ మత్ప్రాప్త్యుపాయతయా మద్భజన ప్రకారా

ఇదం చ సూచితం ఉత్కృష్టేహే తుభి రుత్కృష్టతమ ఇతి జాతిగుణాద్య సంబంధ శబ్దేష్వపి నిర్ధారణే షష్ఠీ- సంబంధసామాన్య విహితా చ షష్ఠీ- తత్తత్సంబంధిశబ్ద సమభివ్యాహారానురోధేన తత్సంబంధ విశేషం ప్రతిపాదయతి- ఏష్వేవహి నాగోత్తమాది శబ్దానాం సాధుత్వం వైయాకరణై ర్వ్యాఖ్యాతం - అత్ర చ ‹‹ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః- క్షరమతీతోఽహం. అక్షరాదపి చోత్తమః,, ఇతి సార్థకథన మాత్రం- న తు తత్సమాసాంశ ద్వయవివక్షా. ఏవమేవ ‹‹స ఉత్తమః పురుషః,, ఇతి శ్రుత్యుదాహరణమపి- కేచిత్తు పంచమీసమాసం వ్యాకుర్వతే. తేన చోత్తమ శబ్దయోగే పంచమీ న శిష్టేతి వాచ్యం- యథా యస్మా దధికమిత్యాది ష్వ త్ర ప్రయోగా దశిష్టస్యాపి పరిగ్రహః. ఏవమక్షరాదపి చోత్తమ ఇత్యాది ప్రయోగ బలాదేవ తత్పరిగ్రహోపపత్తేః ఇదమపి సూచితం- ఉత్కృష్టాదప్యుత్కృష్టేహే తుభి రుత్కృష్టతమ ఇతి యోగవిభాగాచ్చ పంచమ్యా ఉత్తమాది శబ్దై స్సమాసో ప్యనుశిష్ట ఏవ. ఏవం సప్తమీ సమాసత్వేపి న దోషః- శౌండ్యాది ష్వపఠితత్వేపి తత్రాపి యోగవిభాగా భ్యనుజ్ఞానాదేవ తదుపపత్తేః- ఏతత్సర్వం విజానద్భి ర్మహాకవిభిరపి వివక్షిత యోగ ఏవాయం ప్రయుజ్యతే ప్రతిపాద్యతే చ. తథాదికావ్యే ‹‹న చ తేన వినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః,, ఇతి. తదేతత్సర్వ మభిసంధాయ భగవద్యామునమునిభిరుక్తం స్తోత్రే ‹‹కః పుండరీకనయనః పురుషోత్తమః కః,, ఇతి- (❋) ఏవం పురుషోత్తమ శబ్ద నిర్వచనం తథానుచింతనార్థ మితి వ్యంజయన్ పురుషోత్తమత్వ వేదనం స్తౌతి. యో మామేవ మితి శ్లోకేన - పురుషోత్తమత్వేన జానాతీతి వివక్షాయామసంమూఢపదవైరర్థక్యం - అత ఏవ పురుషోత్తమం మామిత్యర్థస్థితం నిర్దిశ్య తత్ర యథావద్జ్ఞాన మసంమూఢో జానాతీత్యుచ్యతే. తదాహ - య ఏవముక్తేనేతి. ఏకీకృత్య మోహరహితత్వ మసంమూఢత్వం. తచ్చ పూర్వోక్త స్వప్రకారాన్యత్వానుసంధానాదిత్యాహ - క్షరాక్షరేతి. ఏవమసంమూఢ శబ్దేన పరాభిమత జీవేశ్వరైక్య వేదనస్య భ్రాంతిరూపత్వం ప్రకృతిపురుషేశ్వర భేదస్య పారమార్థికత్వం చ వ్యంజితం - స సర్వవిదిత్యత్ర పురుషోత్తమ శబ్దార్థ వేదనే నాష్టాదశవిద్యాస్థానాది వేదనాసిద్ధే రత్ర చానపేక్షిత కేశకీటాది సంఖ్యా వేదనేన స్తుత్యసంభవాత్- తస్య భజతి మాం సర్వభావేనేత్యుత్తర మందప్రయోజనత్వాచ్చ భజనానుష్ఠానోపయోగి విషయ తయా నియచ్ఛతి. మత్ప్రాప్త్యుపాయత యేతి. భజన క్రియా విశేష్యత్వ స్సర్వభావ శబ్దో భజనాంతర భేదతయా ప్రాక్ప్రపంచిత కీర్తనయతనాది ప్రకారపరః - ‹‹వాసుదేవ స్సర్వ,, మిత్యాద్యర్థ వివక్షాయాం త్వయ మేవార్థ స్తుత్యుప యోగాతిశయా దిహోపాదేయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ . యే చేతి. భావశబ్దోఽత్ర క్రియావాచీ పదార్థమాత్ర వాచీ వా సన్ప్రకారాఖ్య విశేషే నిరూఢః- నన్వత్ర తత్ర

శ్రీ|గీ|మూ॥ సర్వభావేన భారత ॥ ౧౯ ॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర మిదముక్తం మయానఘ । ఏతద్బు
ద్ధ్వా బుద్ధిమాంత్స్యా

శ్రీ గీ| భా॥నిరీ-స్యాన్యైశ్చ సర్వైర్భజన ప్రకారైర్మాం భజతే- సర్వైర్మద్విషయైర్వేదనైర్మ
మ యాప్రీతి ర్యాచ మమసర్వైర్మద్విషయై ర్భజనై రుభయ విధాసా ప్రీతిరనేన వేదనే
నమమ జాయతే ॥ ౧౯ ॥ ఇత్యేతత్పురుషోత్తమత్వ వేదనం పూజయతి ॥ ఇత్థంమమపురుషోత్త
మత్వ ప్రతిపాదనం సర్వేషాంగుహ్యానాం గుహ్యతమ మిదంశాస్త్రం త్వమనఘ తయా యో
గ్యతమ ఇతికృత్వా మయాతవోక్తం- ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాంత్స్యాత్కృత కృత్యశ్చ- మాం
ప్రేప్సునా ఉపాదేయా యాబుద్ధిస్సాసర్వాఉపాత్తాస్యాత్.యచ్చ తేన కర్తవ్యం తత్సర్వం
కృతంస్యా దిత్యర్థః.

హిత వేదనం హితానుష్ఠానంచ శాస్త్ర ఫలంవివక్షితం . తత్రి నతావత్పురుషో త్తమత్వ వేదన మేవపర
వ్యూహ విభవగుణచేష్టితాది సర్వవేదనం సర్వవిధభజనకరణంచ స్వరూపాన్యథాత్వా న్నచారోప్య స్తు
తిః- అనూజీతత్వా న్నిష్ఫలత్వాచ్చ నచాతిశయశుభఫలభావవివక్షా- ,,ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్స్యా,,దిత్యనం
త రేణ పౌనరుక్త్యా దతోనిరర్థక మిదమిత్యత్రాహ - సర్వైర్మద్విషయైరితి- (❋)

యది పురుషోత్తమత్వ వేదనమాత్రేణ భగవత స్సర్వవిధాప్రీతి ర్జాయతే. తర్హి భజనాద్య
నుష్ఠాన విధివైయర్థ్యం తత్రాహ- ఇత్యేతదితి- సర్వాసాం ప్రీతీనా మేతదేవహి మూలకారణం. ఫలసా
మ్యాద్వా సర్వస్య వితన్య కృత కృత్యత్వ వచనమితి భావః- ఇత్యేత దిత్యాదిక ముత్తరశ్లోకా వతారికా
వా. రహస్యతయా గోపనీయతమత్వం పారమార్థికత్వం ఫలప్రకర్షంచ వ్యంజయ న్నిగమయతి- ఇతిగు
హ్యేతి శ్లోకేన. ఏతదేవ గీతాశాస్త్ర నిగమనమితి వదతాం ప్రతిక్షేపాయాహ - పురుషోత్తమత్వ ప్రతిపా
దనమితి- పంచదశే ధ్యాయ ఇత్యర్థః. అనఘేతి సంబుద్ధి రధికారి సూచనార్థేత్యాహ- అనఘతయాయో
గ్యతమఇతి. కృత్వేతి - ఏవం భారత సంబుద్ధి రపి జన్మతో ధికారిత్వ సూచ నార్థం - ఇదమితి అస్యవక్తా
శ్రోతాచ దుర్లభ ఇత్యభి ప్రాయః. ఇదం శాస్త్రాంత రేభ్య ఉత్కృష్ట తమమితివా - ఉక్తంచా భియుక్తైః
,,యస్మిన్ ప్రసాదసుముఖే కవయోపితేతే శాస్త్రాణ్యశాసురిహ తన్మహిమా శ్రయాణి । కృష్ణేనతేన యది
హ స్వయమేవ గీతం శాస్త్రస్య తస్యసదృశం కిమిహాస్తి శాస్త్రం,, మితి- మయా వక్తృత్వ తత్వ వేదినాత్వదధి
కారవేదినా తవ సఖ్యాచేత్యర్థః - ప్రాగుక్త శాస్త్రానువాదతా భ్రమవ్యుదాసా యాహ - తవోక్తమితి.
, సా వి ద్యా యా విము క్తయే - విద్యా న్యా శిల్ప నైపుణం . తజ్జ్ఞాన మజ్ఞానమతో న్యదుక్తమ్ - ఏ
తజ్జ్ఞానమితి ప్రోక్తం అజ్ఞానం యదతోన్యథే,, త్యాదిభి రన్యాసాం బుద్ధీనాం అబుద్ధి ప్రాయతోక్తే రిహ బుద్ధి
శబ్ద వివక్షితమాహ. మాంప్రేప్సునోపాదేయత్వేతి. కృత్యశబ్దోప్యత్రముముక్షుపేక్షితవిషయః. తస్యైవ
,,తత్కర్మ యన్నబంధాయే,, త్యాదిషు గ్రహణా దన్యేషాంచ ,,ఆయా సాయాపరం కర్మే,, తి నిందనా
ఇత్యభిప్రాయే ణాహ. యచ్చతేన కర్తవ్యమితి. ప్రస్తుతోర్థ స్తజ్జ్ఞానంవాత్రప్రశంసనీయం.కిమత్ర శాస్త్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత॥ ౨౦ ॥

ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురాణపురుషోత్తమయోగో నామ పంచదశోధ్యాయః. శ్రీ కృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అనేన శ్లోకేనానంతరోక్తం పురుషోత్తమ విషయం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యమేవైతత్సర్వం కరోతి. నతు పాఠమాత్రాకారరూపమిత్యుచ్యతే॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే పంచదశోధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

గ్రహణేన? తథాత్ర పూర్వశ్లోక పౌనరుక్త్యమిత్యత్రాహ - అనేన శ్లోకేనేతి. అయమభిప్రాయః - సార్థక శాస్త్రజ్ఞాన శక్త్యేతద్బుద్ధ్వేత్యనూద్యతే. అతోర్థజ్ఞాన ఏవ తాత్పర్యం - తత్ర శాస్త్రశబ్దగ్రహణం శాస్త్రమాత్రజన్యస్యాపి జ్ఞానస్య ఫలావినాభావాపేక్షయేతి - స సర్వవిదిత్యాదేర్బుద్ధిమాన్ స్యాదిత్యాదేశ్చ అర్థైక్యమభిసంధాయ పునరుక్తిపరిహారశ్చాత్ర కృతః. భారత ఏతద్బుద్ధ్వా త్వమపి కృతకృత్య ఇతి చ భావః. (❋)

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ పంచదశోధ్యాయః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

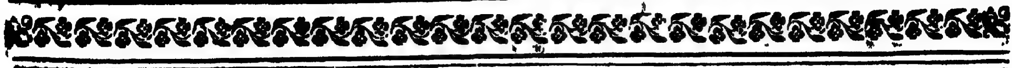
గీతార్థసంగ్రహరక్షా.

మూ— అచిన్మిశ్రాద్విశుద్ధాచ్చ చేతనాత్పురుషోత్తమః ।
వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యః పంచదశోదితః ॥ ౧౯ ॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః.

అ— అత్రాచిన్మిశ్రాద్విశుద్ధాచ్చేత్యస్యపూర్వాచనీయాం సంగతిం వివృణ్వన్ క్షరాక్షరశబ్దవ్యాఖ్యానతాంవ్యనక్తి - క్షేత్రజ్ఞాధ్యాయే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపం విశోధ్య విశుద్ధస్యాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకారస్యైవ పురుషస్య ప్రాకృతగుణసంగ ప్రవాహనిమిత్తో దేవాద్యాకారపరిణతప్రకృతిసంబంధోనాదిరిత్యుక్తం - అనంతరే చాధ్యాయే పురుషస్య కార్యకారణోభయావస్థప్రకృతిసంబంధో గుణసంగమూలో భగవతైవ కృత ఇత్యుక్త్వా గుణసంగప్రకారం సవిస్తరం ప్రతిపాద్య గుణసంగనివృత్తిపూర్వకాత్మయాథాత్మ్యావాప్తిశ్చ భగవద్భక్తిమూలేత్యుక్తం - ఇదానీం భజనీయస్య భగవతః క్షరాక్షరాత్మక బద్ధముక్త విభూతిమతాం విభూతిభూతాత్ క్షరాక్షర పురుషద్వయాన్నిఖిల హేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానతయాత్యంతోత్కర్షేణ విసజాతీయస్య పురుషోత్తమత్వం వక్తుమారభత ఇతి. అత్ర వ్యాపన భరణ స్వామ్యాని - "యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః" ఇతి ప్రతిపాదితాని - ఏవం ప్రాధాన్యత శ్చిదచిదీశ్వరరూపతత్త్వత్రయవిశోధనం క్రమాదధ్యాయత్రయేణ కృతమిత్యనుసంధేయం॥ ౧౯ ॥

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీ హైం నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయామ్ తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ షోడశాధ్యాయ ప్రారంభః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అతీతే నాధ్యాయత్రయేణ ప్రకృతిపురుషయోర్వివిక్తయోః సంసృష్టయోశ్చ యాథాత్మ్యం తత్సంసర్గవియోగయోశ్చ గుణసంగతద్విపర్యయహేతుకత్వం సర్వప్రకారేణావస్థితయోః ప్రకృతిపురుషయోర్భగవద్విభూతిత్వం విభూతిమతో భగవతో విభూతిభూతాదచిద్వస్తునశ్చిద్వస్తునశ్చ బద్ధముక్తోభయరూపాదవ్యయత్వవ్యాపనభరణస్వామ్యైరర్థాంతరతయా పురుషోత్తమత్వేన యాథాత్మ్యం చ వర్ణితం. అనంతరముక్తస్య కృత్స్నస్యార్థస్య స్థేమ్నే శాస్త్రవశ్యతాం వక్తుం శాస్త్రవశ్యతద్విపరీతయోర్దేవాసురసర్గయోర్విభాగమాహ ॥

తృతీయ షట్కస్య త్రికభేదాది ప్రకారః ప్రాగేవాస్మాభిః ప్రపంచితః - తత్ర త్రికభేదం ప్రదర్శయితిభిః సంగతతయా షోడశమవతారయితుం తత్త్వత్రయవిశోధనపరస్య త్రయోదశాదిత్రికస్యార్థం క్రమాదనువదతి - అతీతే నాధ్యాయత్రయేణేతి - గుణసంగతద్విపర్యయహేతుకత్వమితి పాఠః. కప్రత్యయప్రయోగాభావే త్వత్ర బహువ్రీహిత్వమేవేతి. ''ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర''మితి పూర్వాధ్యాయాంతే శాస్త్రముపక్షిప్తం. అనఘ భారత శబ్దాభ్యాం చ తదధికారీ సూచితః. సఏవ హి ''మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాండవ'' ఇతి వక్ష్యతే. తత్రోక్తార్థవ్యవసాయస్య శాస్త్రాధీనత్వాత్పురుషస్య శాస్త్రవశ్యత్వం తావద్వక్తవ్యం. తచ్చ ''తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి'' ఇత్యధ్యాయాంతే వక్ష్యతి. తదర్థమేవ చ పూర్వాధ్యాయాంతసూచితాధికారివిశేషవివేచనాయాత్రాదౌ దైవాసురవిభాగోక్తిః. తదభిప్రాయేణ సంగ్రహీతం ''దైవాసురవిభాగోక్తిపూర్వికా శాస్త్రవశ్యతా । తత్త్వానుష్ఠానవిజ్ఞానస్థేమ్నే షోడశ ఉచ్యతే'' ఇతి. తదేతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ - అనంతరమితి. ఉక్తస్య కృత్స్నస్యార్థస్యేతి వక్ష్యమాణస్యానుష్ఠానవివేకస్యాప్యుపలక్షణం - ఏకదేశవిశోధనరూపత్వాద్వా అవివక్షా. సంగ్రహశ్లోకోక్తానుష్ఠానమపి కృత్స్నస్యేతి విశేషణేన అంతర్భావితమ్. హేయోపాదేయస్వభావకథనస్య హానోపాదానార్థతయా ఫలితమాహ. శాస్త్రవశ్యతాం వక్తుమితి. శాస్త్రవశ్యత్వకథనే దేవాసురవిభాగోక్తిః కథముపకరోతే. తత్రాహ - శాస్త్రవశ్యతద్విపరీతయోరితి - భగవదాజ్ఞా హి శాస్త్రం. తదనువర్తినో దేవాస్తేనానుగృహ్యంతే. అతస్తథా వర్తితవ్యం. తదాజ్ఞాతికామిణోఽసురాస్తేన నిగృహ్యంతే. అతస్తథా న వర్తితవ్యమితి భావః. వైపరీత్యే విభాగోక్త్యోక్తేః [illegible] వక్ష్యమాణసర్గశబ్దోపాదానం - విభాగో గుణతః యాదిభిర్వక్ష్య [illegible] ''ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మి''న్నిత్యాదిభిః స్తవశ్లోకం హి భయం తత్సాత్త్వికస్య దైవసర్గస్య

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ (అభయంసత్త్వ సంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః । దానందమశ్చయజ్ఞ
శ్చస్వాధ్యాయస్తప ఆర్జవమ్ ॥ ౧ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఇష్టానిష్టవియోగ సంయోగరూపస్య దుఃఖస్య హేతు దర్శనజం దుఃఖం భయం తన్నివృ
త్తి ర భ యం . స త్త్వ సం శు ద్ధి ః స త్త్వ స్యాం తః కరణస్య రజస్తమోభ్యా మస్పృ
ష్టత్వం- జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః ప్రకృతి వియుక్తాత్మ స్వరూప వివేకనిష్ఠా- దానంన్యాయా
ర్జిత ధనస్యపాత్రే ప్రతిపాదనం - దమః మనసో విషయాన్ముఖ్య నివృత్తి సంశీలనం- య
జ్ఞః ఫలాభి సంధిరహిత భగవదారాధనరూప మహాయజ్ఞా ద్యనుష్ఠానం- స్వాధ్యాయః సవి
భూతే ర్భగవత స్తదారాధన ప్రకారస్యచ ప్రతిపాదకః కృత్స్నో వేదఇత్యనుసంధాయ

నభవతి త్యభి ప్రాయేణ భయ నిరూపణార్థం తత్ప్రతియోగి స్వరూపం శిక్ష యతి. ఇష్టానిష్టేతి. వి
యోగ సంయోగ శబ్దా విష్టానిష్టాభ్యాం యథాక్రమ మన్వేతవ్యౌ. ఇదంచ స్వరూపకథనం. నతు భయ
లక్షణా నుప్రవిష్టం ఆగామి దుఃఖహేతు దర్శనజం దుఃఖమిత్యేవహి తత్- సత్త్వసంశుద్ధిః సత్త్వాధిష్ఠాన
మంతఃకరణమిహ సత్త్వం- తస్యసమీచీన శుద్ధిస్సంశుద్ధిః - సర్వదోషనివృత్తిః తత్ర కందభూత రజస్తమో
నివృత్త్యా కామరాగా సూయా వంచనాది సర్వదోషనివృత్తి మభిప్రేత్యవా హరజస్తమోభ్యా మస్పృష్ట
త్వమితి- జ్ఞానయోగ శబ్దోత్ర నకర్మ యోగాదీనాం వ్యవచ్ఛేదార్థః- తేషామపి సాత్త్వికో పాదేయ
త్వాత్- అతః కర్మజ్ఞానభక్తీనాం సాధారణం శాస్త్రీయం శుద్ధాత్మస్వరూప వివేచనమిహ వివక్షిత మి
త్యాహ. ప్రకృతి వియుక్తేతి- జ్ఞానమేవా త్రోపాయత్వ యోగాద్యోగః- యద్వా, శాస్త్రజన్యజ్ఞాన నిష్పా
ద్యం చింతనం జ్ఞాన యోగః - న్యాయార్జితే త్యాదికం శాంతస్య శాస్త్రీయాకార ప్రదర్శనం. అనేవం
కరణస్య రాజసతామసత్వేన వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఏతచ్చయథావిభవ మనుసంధేయం. దమనందమః- తచ్చాం
తఃకరణ కర్మకం - అమార్గా న్నివర్తనం ప్రకరణాంతరాది సిద్ధమాహ- మనసఇతి. బాహ్యేంద్రియ
నియమనంహి శాంతిశబ్దేన వక్ష్యతి. ఏతేన కేషాంచిదనయో శ్శబ్దయో ర్వ్యత్క్రమేణార్థ వ్యాఖ్యానం
నిరస్తం. ‘‘యజంతే నామయజ్ఞైస్తే దంభేనా విధిపూర్వకం,, మిత్యాసుర యజ్ఞానాం వక్ష్యమాణత్వా ద
త్ర మోక్షప్రకరణే భిమతం సాత్త్వికం యజ్ఞవిశేష మాహ- ఫలాభి సంధి రహితేతి- సమస్తనిత్య నైమిత్తి
కోపలక్షణ తయాత్ర యజ్ఞోపాదాన మిత్యాదిశబ్దః - అపకృష్ట దేవతావిషయస్య అల్పఫల కామ్యకర్మ
విధాయకస్యచ వేదభాగస్య యావానర్థ ఉదపానన్యా యాన్ముముక్షుణా నభ్యసనీయత్వ మాశంక్య త
త్రాపి త్రైవర్ణిక వేదాభ్యాసా ద్వ్యావృత్తిం ప్రకరణ లబ్ధామాహ - సవిభూతేరితి- ‘‘సర్వేవేదా య
త్పద మామనంతి - సర్వేవేదా యత్రైకం భవంతి,, త్యాదిక్రమేణా నుసంధాయ పఠత ఉపనిషదభ్యాస వి
ధి ప్రయుక్తస్య సర్వం ప్రణవాష్టాక్షర షడక్షర ద్వివక్త్రనిష్ఠ దుపనిషదభ్యాస కల్ప మిత్యభిప్రాయః. ఏతే
న ‘‘అన్యావాచో విముంచథ,, త్యాదికమ ప్యన్యపరం నిరస్తం- ‘‘ఓమిత్యేవాత్మానం ధ్యాయథ,, తిధ్యా
నదశాయాం ప్రణవస్యైవో పాదేయత్వే తాత్పర్యాచ్చ యద్యపి స్వేనాధీయత ఇతి స్వాధ్యాయ స్వశాఖా-
తథాపి ‘‘నచైకం ప్రతిశిష్యత,, ఇతిన్యాయా త్సర్వశాఖానుగతస్యార్థ స్యాను సంధేయత్వాత్- జపవిధేశ్చ
సర్వత్రావిశేషా ద్వేదాభ్యాస నిష్ఠేతి సామాన్యేనోక్తం- శాస్త్రీయ భోగసంకోచ స్తపఇతి లక్షితే తద్వి

శ్రీ|గీ|మూ|| అహింసా సత్యమక్రోధ స్త్యాగశ్శాంతి రపైశునమ్ । దయా భూతే ష్వలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీరచాపలమ్ ॥ ౨ ॥

శ్రీ|గీ|భా|| వేదాభ్యాస నిష్ఠా- తపః కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ ద్వాదశ్యుపవాసాదే ర్భగవత్ప్రీణన కర్మ యోగ్యతాపాదనస్యకరణం. ఆర్జవం మనోవాక్కాయ కర్మవృత్తీనా మేకనిష్ఠతాపరేషు. అహింసా పరపీడావర్జనం. సత్యంయథా దృష్టార్థ గోచర భూతహితవాక్యం. అక్రోధః. పరపీడా ఫలచిత్త వికార రహితత్వం. త్యాగః ఆత్మహిత ప్రత్యనీక పరిగ్రహ విమోచనం. శాంతిః ఇంద్రియాణాం విషయ ప్రావణ్య నిరోధ సంశీలనం. అపైశునం పరానర్థకర వాక్యానివేదనాకరణం. దయాభూతేషు- సర్వభూతేషుదుఃఖాసహిష్ణుత్వం. అలోలుప్త్వంఅలోలుపత్వం. అలోలుత్వమితివాపాఠః. విషయేషునిస్పృహత్వమిత్యర్థః. మార్దవమ కాఠిన్యం-

శేషా నుదాహరతి, కృచ్ఛ్రేతి. "ఏకభుక్తేన నక్తేన తథైవా యాచితేనచ । ఉపవాసేన దానేన నద్వాదశికో భవే,, దిత్యాదివిహిత ద్వాదశీ సమారాధనా ర్థేకాదశ్యుపవాసోऽత్ర ద్వాదశ్యుపవాస ఇత్యుక్తః. యద్వా, తిథివ్రతేషు తిథిద్వయ వ్రతేవ ద్వాదశ్యుపవాసో ప్యస్త్వేవ. ఆదిశబ్దేన కరణత్రయ నిష్పాద్యానాం వక్ష్యమాణానాం తపసాం గ్రహణం. రాజసతామసవ్యాప్త్య ఫలార్థ తపోవ్యవచ్ఛేదార్థ మాహ. భగవత్ప్రీణన కర్మయోగ్యతాపాదనస్యేతి. తపసాశుద్ధస్య హ్యార్జనాది ష్వధికారః. అస్యాస్య సామపి కరణత్రయస్య స్వస్మిన్నేక రూప్యా త్తద్వ్యావృత్త్యర్థ మాహ. పరేష్వితి. కౌటిల్యప్రసంగ స్థలేహి తస్య తస్యవక్తవ్యే త్యభిప్రాయః. పరపీడా వర్జనమితి పీడోపలక్షణం. స్వపీడాపి ముముక్షూణాం పరపీడాభిప్రాయేతివా భావః. యథాదృష్టార్థ వచనేనైవ సత్యవాదీ భవతి తథా "సత్యం భూతహితం ప్రోక్తం,, మితి నియమా త్తథాభూతోక్తిః పరపీడాఫలేతి ప్రాగ్వద్వ్యాఖ్యా. స్వభావార్థ శాస్త్రప్రాప్తానాం నిద్రాశనమహాయజ్ఞ దండకుండికాదీనాం త్యాగయోగా ద్విశేషే నియచ్ఛతి - ఆత్మహిత ప్రత్యనీకేతి. దమశబ్దేన మనో నియమన స్యోక్తత్వా చ్ఛాంతో దాంత ఇత్యాదిష్వివ శాంతిరిహ బాహ్యేంద్రియగతే త్యభిప్రాయేణాహ. ఇంద్రియాణామితి. అక్రోధా హింసాదిష్వివ ప్రతియోగి లక్షణ ద్వారేణ పైశునం లక్షయతి. పరానర్థేతి. దయేత్యేతావతా భూతవిషయత్వే సిద్ధేపి పునరుపాదానం బహువచనంచ శత్రుమిత్రాది సర్వవిషయా భిప్రాయేణ. యథోక్తం గౌతమేన "దయా సర్వేషు భూతేషు క్షాంతిః అనసూయా శౌచ మనాయాసో మంగళ మకార్పణ్య మస్పృహా,, ఇతి. అన్యత్రచ "సర్వభూత దయాపూర్వ,, మిత్యాది. తదాహ. సర్వభూతేష్వితి. "తస్యాత్ర యేనాభిహతం యదేత దఖిలంజగత్ । తస్యాశోచ్యేషు భూతేషు (కరుణాం నకరోతికః) ద్వేషం ప్రాజ్ఞః కరోతిక,, ఇతిహింసకాఖ్య చిత్తపరికర్మప్రస్తావప్రసాహ దుఃఖాసహిష్ణుత్వం తన్నివారకత్వేచ్ఛే త్యర్థః. లుభిధాతౌ యఙ్లుగంతే స్త్రీపిత్సతే లోలుభితి పచాద్యంతంపదం - అ అవికృతేషు లోలుపతతి తద్వ్యంజయతి. అలోలుప్త్వం అలోలుపత్వమితి. లూఞ్ ఛేదన ఇతిధాతౌ లోలూ ఇతి యఙ్లుగంతం తత్రత్వేచేతి ఛాందసం హ్రస్వ మభిప్రేత్యాహ - అలోలుప్త్వ మితివా పాఠ ఇతి. అయోగ్య స్పృహారూపం లౌల్యమిహ నిషిధ్యత ఇత్యభిప్రాయే ణాహ. విషయేష్వితి. ముఖ్యస్య మార్దవస్యాన్తరాన్వయమాత్రస్య [illegible] అకాఠిన్యమితి.

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ తేజః క్షమా ధృతిశ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ సాధుజన సంశ్లేషార్హ తేత్యర్థః- హ్రీః అకార్య కరణే వ్రీడా. అచాపలం స్పృహణీయ విషయ సన్నిధానే అచంచలత్వం. తేజః దుర్జనై రనభిభవనీయత్వం. క్షమా పరనిమిత్త పీడాను భవేపి పరేషు తం ప్రతిచిత్త వికార రహితతా. ధృతిః మహత్యా మప్యాపది కృత్యకర్తవ్య తా ధారణం. శౌచం బాహ్యాంతరకరణానాం కృత్యయోగ్యతా శాస్త్రీయా. అద్రోహః పరే ష్వను పరోధః పరేషు స్వచ్ఛందవృత్తి నిరోధ రహితత్వ మిత్యర్థః-

---

కఠినం హి ద్రవ్య మన్యేషాం అనుప్రవేశానర్హం తద్యదిహ స్తబ్ధప్రకృతిరితి తద్వ్యతిరేక వివక్షయా ఫలితో మార్దవం వ్యనక్తి- సాధుజనేతి- అవమతత్వాదీనాం యోగోపకారకత్వా త్తన్మూలా ద్విశ్లేషత్వ నిష్ఠానామయుక్తా. అతఉపయుక్త హ్రీవిశేషమాహ అకార్యకరణే వ్రీడేతి. ప్రఖ్యాతాభిజన విద్యావృత్తా హి మహాంతః పరేష్వపకార్యకారిష్వప్యపత్రపంతే- స్వయంతు కిముతేతి భావః- అలోలుపత్వా చాపలయోర పౌనరుక్త్యాయాహ-స్పృహణీయ విషయసన్నిధావితి- ఏతేన క్రీడాపరిహాసమృగయాక్షాదివ్యసనప్రసంగోపి దర్శితః. చూతేతరవిషయ స్తేజశ్శబ్దః. పరాభిభవన సామర్థ్యే అన్యానపేక్షతాయాం వా ప్రయుజ్యతే - అత్రాభిభావకత్వా వినాభూత మనభిభవనీయత్వం వివక్షితం. తచ్చ దుర్జనానవకాశ ప్రదాయి కార్పణ్యాభావ ద్వారేత్యభిప్రాయేణాహ - దుర్జనైరితి - అక్రోధాత్క్షమాయా విశేషం దర్శయతి. పరనిమిత్త పీడానుభవేపీతి. నిరపరాధేషు నిర్వికారతా హ్యౌదాసీన్యమాత్రం . నతు క్షమా - దృశ్యతేచ నిరపరాధేష్వపి క్రోధః- “బ్రాహ్మణా గణికా వైద్యాస్సారమేయాశ్చ కుక్కుటాః । దృష్టమాత్రేణ కుప్యంతి నజానే తత్ర కారణం” మిత్యభిప్రాయః. పరేషు తం ప్రతీతి పరేషాం పీడానుభవం ప్రతీత్యర్థః - భయచాపల నివృత్తేః పృథగుక్తత్వా దుపస్థితాయామపి మహత్యా మాపది శాస్త్రీయానుష్ఠానసంకల్పస్య అప్రచ్యావనావలంబన మిహ సాత్త్వికీ ధృతి రిత్యభిప్రాయేణాహ . మహత్యామితి- “మహత్యాపది సంప్రాప్తే స్మర్తవ్యో భగవాన్హరిః” ఇతి సుకరముఖ్యకర్తవ్యా పరిత్యాగా దితరదపి కర్తవ్యం కృతమేవహి స్యాదితి భావః- వక్ష్యతిచ సాత్త్వికీం ధృతిం. “ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః । యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ” ఇతి- యోగేనావ్యభిచారిణ్యా మోక్షసాధనభూతభగవదారాధనాఖ్య ప్రయోజనేన ప్రయోజనాంతర నిరపేక్షయేత్యర్థః - శరీరవాఙ్మనాంసి హ్యశుచి పురుషస్పర్శ శుచిద్రవ్యోపయోగాదిభి రుపహతసత్త్వాని- తేషు తేషు కర్మస్వయోగ్యాని శాస్త్రైశ్శిష్యంతే. తదభావోత్ర శౌచమిత్యాహ- బాహ్యేతి. ప్రత్యక్షసిద్ధకరణపాటవాది రూపకృత్య యోగ్యతా వ్యవచ్ఛేదాయాహ - శాస్త్రీయేతి. అహింసాయా ఉక్తత్వాదద్రోహస్య తతో విశేషప్రదర్శనాయాహ . పరేష్వనుపరోధ ఇతి- ప్రబలేనహి దుర్బలాస్స్వవశే స్థాపితా స్స్వాచ్ఛంద్యా న్నివార్యంతే- సోయముపరోధ స్తదకరణమాత్రా ననుపరోధ ఇత్యాహ. స్వచ్ఛందేతి- స్వస్యతు యోగోపకారీ స్వచ్ఛందవృత్తి నిరోధ స్తప ఏవ. అతః పరేష్వితి విశేషితం. మానో గర్వ ఇతి పర్యాయస్సు సామాన్యత ఇహాపి షేధ్య మిష్టః- తథాపి వంశవీర్యశ్రుతా ద్యనుగుణమాత్రయా భవ న్నసౌ న హేయోతస్త్వన్యథా భవన్నసురాణాం ధర్మతయా వక్ష్యమాణోత్ర సప్రసంగమర్హతీ త్యభిప్రాయేణ సోప

శ్రీ॥గీ॥ భవన్తి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత ॥ ౩ ॥ దంభో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః
పారుష్యమేవ చ । అజ్ఞానం చాభిజాతస్య

శ్రీ॥భా॥ నాతిమానితా అస్థానే గర్వోఽతిమానిత్వం తద్రహితతా- ఏతే గుణా దైవీంసంపదమభిజాతస్య
భవన్తి- దేవసంబన్ధినీ సంపద్దైవీ. దేవా భగవదాజ్ఞానువృత్తిశీలాః తేషాంసంపత్సా
చ భగవదాజ్ఞానువృత్తిరేవ- తామభిజాతస్య తామభిముఖీకృత్య జాతస్య తాం నిర్వర్త
యితుం జాతస్య భవన్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ దంభో ధార్మికత్వఖ్యాపనాయ ధర్మానుష్ఠానం-
దర్పః కృత్యాకృత్యావివేకకరో విషయానుభవనిమిత్తో హర్షః- అతిమానశ్చ స్వవిద్యాభిజ
నాననుగుణోఽభిమానః. క్రోధః పరపీడాఫలచిత్తవికారః. పారుష్యం సాధూనాముద్వేగకరః
స్వభావః. అజ్ఞానం పరావరతత్త్వకృత్యాకృత్యావివేకః-

సర్గమాత్రనిషేధ ఇత్యాహ - అస్థానే గర్వ ఇతి- దైవీంసంపదమిత్యుక్తే దేవానాం విభూతిః ప్రతీయేత-
సా చాత్ర నాన్వేతి - అతోఽభిప్రేతమవతారయితుం వ్యుత్పత్తిం తావదాహ - దేవసంబన్ధినీతి- "సత్త్వం దే
వగుణం విద్యాదితరావాసురౌ గుణౌ" ఇతి విభాగాత్ "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్" ఇతి సత్త్వస్యానుష్ఠాన
పర్యన్తస్య జ్ఞానహేతుత్వాచ్చ సత్త్వోత్తరత్వాద్దేవా భగవదాజ్ఞాం నాతివర్తన్తే. తదాదావేవాహ . భగ
వదాజ్ఞానువృత్తిశీలా ఇతి - సైవ చ తేషాం సంపదభిమతా - అవివేకినాం భోగ్యతత్సాధనసమృద్ధివత్తేషాం
భగవదాజ్ఞానువృత్తేః ప్రీతివిషయత్వాత్పరమపురుషార్థత్వాచ్చేత్యాహ - సా చేతి. ఉక్తం చ "మహాత్మాన
స్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః । భజన్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయమ్" ఇతి . అ
న్యత్రాపి "విష్ణుభక్తిపరో దేవః" ఇతి. జాతస్యేత్యకర్మకస్య ప్రజానాతేః పత్యాదిష్వివోపసర్గవశాద్ద్వితీయా
న్వయమాహ - తామభిముఖీకృత్యేతి. అభిరభాగ ఇతి కర్మప్రవచనీయయోగాద్వా ద్వితీయాభిముఖీకృ
త్యాభిలక్ష్య యథా దైవీ సంపద్భవతి తథా కృత్వా జాతస్యేతి యావత్- ఈదృశగుణయుక్తానామేవంవిధాయా
స్సంపదోఽవశ్యం భావిత్వమత్ర అభిముఖీకరణం వివక్షితం . తథా చ స్మర్యతే- "జాయమానం హి పురుషం
యం పశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్స తు విజ్ఞేయః స వై మోక్షార్థచిన్తకః" ఇతి. తదిదమాహ - తాం ని
ర్వర్తయితుం జాతస్యేతి. (❋) దంభో దర్ప ఇత్యాదౌ భవన్తీత్యనుషజ్యతే- ధార్మికత్వఖ్యాప
నాయేతి. న తు భగవదాజ్ఞానువృత్తిబుద్ధ్యేత్యర్థః - కృత్యాకృత్యవివేకకర ఇతి శాస్త్రాతిలంఘనహేతు
రితి భావః. అతిమానశబ్దోక్తగర్వాపరపర్యాయాదహంకారాభిమానాద్దర్పస్య విశేషమాహ - వి
షయానుభవనిమిత్త ఇతి. ఏతేనాచార్యభగవత్సందర్శనాదినిమిత్తహర్షవ్యవచ్ఛేదః - అస్థాన ఇతి పూ
ర్వోక్తమత్ర స్వవిద్యాభిజనాననుగుణ ఇత్యనేన వివృతం - విద్యాభిజనగ్రహణం విత్తాదేరప్యుపలక్షణం-
"వయసః కర్మణోఽర్థస్య శ్రుతస్యాభిజనస్య చ । వేషవాగ్వృత్తిసారూప్యమాచరన్విచరేదిహ" ఇత్యస్యో
ల్లంఘనమిహాభిప్రేతం - బాహ్యకుదృష్టిషు చోరాదిషు చ వాక్పారుష్యం దండపారుష్యం చ నాతీవ దోష ఇ
త్యభిప్రాయేణాహ - సాధూనాముద్వేగకరస్వభావ ఇతి. అత ఏవ సాధుబహిష్కారాచ్చాత్ర బహి
ష్కారోఽపి స్యాదేవేత్యర్థః - ప్రాప్తకాలనిద్రాదిరూపమనుపయుక్తవిషయం చాజ్ఞానమాసురాణామ
న్యేషామపి తుల్యమదోషశ్చ తద్వ్యవచ్ఛినత్తి. పరావరేతి - ఈదృశజ్ఞానమూలమాగమాన్తరేషు పరావర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥పార్థ సమ్పదమాసురీమ్ ॥ ౪ ॥ దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీమతా ॥ ౪౫ ॥
మాశుచ స్సమ్పదం దైవీ మభిజాతోసి పాండవ ॥ ౫ ॥ ద్వౌభూతసర్గౌ లోకేస్మిన్

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ఏతేస్వభావా ఆసురీం సంపదమభిజాతస్య భవంతి. అసురాభగవదాజ్ఞాతివృత్తిశీలాః ॥ ౪ ॥ దైవీమదాజ్ఞానువృత్తిరూపా సంపద్విమోక్షాయ బంధాన్ముక్తయే భవతి. క్రమేణ ముక్తిప్రాప్తయే భవతీత్యర్థః. ఆసురీ మదాజ్ఞాతివృత్తిరూపా సంపన్నిబంధాయ భవతి. అధోగతి ప్రాప్తయేభవతీత్యర్థః ॥౪౫॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వాస్వప్రకృత్యనిర్ధారణాదతిభీతాయార్జునాయైవ మాహ ॥ శోకంమాకృథాః. త్వంతుదైవీంసంపదమభిజాతోసి పాండవ- ధార్మికాగ్రేసరస్య హి పాండోస్తనయస్త్వమిత్యభిప్రాయః ॥౫॥ అస్మిన్కర్మలోకే.

తత్వ వ్యత్యయ కల్పనం వేద విరుద్ధాచార పరిగ్రహశ్చ పూర్వోక్తకతిపయ గుణ వ్యతిరేక ప్రదర్శన మిహోపలక్షణార్థం చకారేణవా నుక్తసమస్త సముచ్చయః. ఆసురీంసంపద మభివ్యనక్తి-మాహ - భగవదాజ్ఞాతి వృత్తి శీలా ఇతి - యథాప్రత్యుచ్యతే “పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మారుద్రోభవాపునః । రజసాతమసా చైవమానసంసమభిప్లుత”మితి- “విపరీతస్తథాసుర”ఇతిచ-ప్రజాపతివాక్యేచ దేహాత్మాభిమానాదిమూలత్రివర్గమాత్ర నిష్ఠా మధికృత్యోచ్యతే -. అసురాణాం హ్యేషోప నిషదితి . అత్ర సంపచ్ఛబ్దో భగవదాజ్ఞాతిలంఘనరుచీనామభిప్రాయేణోపలంభాభిప్రాయేణవాసంపద్యత ఇత్యేతావన్మాత్రవివక్షయానేతవ్యః. (*) దేవాసుర స్వభావయోశ్శ్రద్ధోద్వేగ జననాయ “ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతిసత్వస్థా ఇత్యాది నోక్తమిహాసంక్షిప్య స్మార్యతే. దైవీసంపదిత్యర్థేన. విమోక్షస్యైవప్రాప్తిపర్యంతతాం వక్తు,, మాత్యంతికానిష్టనివృత్తిరూపం శబ్దస్యముఖ్యార్థమాహ - బంధాన్ముక్తయ ఇతి. అథావ్యవహిత హేతుత్వవివక్షాయాం సమాధిపర్యంతశాస్త్రార్థ వైయర్థ్యం స్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ - క్రమేణేతి. ఆత్మ సాక్షాత్కారాది ద్వారేతివా - నిబంధో నియతో బంధః - తత్రఅధోగచ్ఛంతీ త్యేతత్స్మారయతి- అధోగతీతి - (*) అత్ర మాశుచ ఇతి వచనం నశాస్త్రోపక్రమప్రక్రాంతాశోచ్య విషయశోకప్రతిషేధార్థం. తస్యబహుధాపరిహృతత్వాత్ - సంపదం దైవీ మభిజాతోసీత్యనేన తత్పరిహారాసంభవాచ్చ అతో నిబంధాయాసురీమతేత్యుక్తే శాస్త్రీయ మర్యాదాసతిలంఘిన్యపి స్వాత్మనిస్థిరో నిగూఢాహంకార ఇతి ప్రక్రియయా ధీరోదాత్త నాయక గుణభూతస్య నిగూఢస్యాహంకారస్య స్వాత్మసాక్షికత్వాత్తావన్మాత్రేణాపి స్వస్మిన్నాసురత్వ మతిశంకమానస్య శ్రుతద్వివిధ సంపత్ప్రస్యభీతస్య స్వప్రకృత్యనిర్ధారణాత్పునరపార సంసార సాగర నిమజ్జన భీత్యా శోచతోర్జునస్య ప్రకృతిత్వజ్ఞాపనేన శోక మపనయతీ త్యాహ - ఏతచ్ఛ్రుత్వేతి. అత్రాప్యస్థానే శోకంత్వమాహాకరయసీ త్యభిప్రాయేణాహ - శోకంమాకృథా ఇతి . నహి దేవప్రభృతీనాం ధర్మాత్మనాం మాసురాః పుత్రాస్సంభవంతీత్యభిప్రాయేణ పాండవశబ్ద సంబుద్ధిరిత్యాహ - ధార్మికాగ్రేసరస్యేతి. (*) స్వరూపాభిస్సమేషు సర్వేషు ఆత్మసు దైవాసురవిభాగస్య కిం నిదానమితిశంకాంసవిశేషానువాదేనపరిహరన్నత్యంతపరిహర్తవ్యస్యజ్ఞాపనాయప్రసక్తస్యాసురవృత్తాంతస్య(వివక్షిత)విస్తరముపలక్షయతి-ద్వౌభూతసర్గావితి శ్లోకేన. అస్మిన్ లోక ఇతి నలోకాంతరవ్యవచ్ఛేదార్థం.సర్వత్ర దేవాసురవిభాగసిద్ధేః. నచనిరర్థకాధికరణ మాత్రనిర్దేశో యుక్తః - అతో లోకోపలంభ సిద్ధాకారేణ విహితనిషిద్ధకరణ సూచనమిహాభివ

[శ్లో॥గీ॥ద్వౌ] దైవఆసురఏవచ । దైవోవిస్తరశః ప్రోక్తఆసురంపార్థమేశృణు ॥౬॥ ప్రవృత్తించనివృత్తించ

[శ్రీ॥గీ॥ భా॥] కర్మకరాణాం భూతానాం సర్గో ద్వివిధః- దైవశ్చాసురశ్చేతి. సర్గఉత్పత్తిః ప్రాచీన పుణ్యపాపరూప కర్మవశాద్భగవదాజ్ఞానువృత్తి తద్విపరీత కరణాయోత్పత్తి కాలఏవ విభాగేన భూతాన్యుత్పద్యంత ఇత్యర్థః. తత్ర దైవస్సర్గో విస్తరశః ప్రోక్తః- దేవానాం మదాజ్ఞానువృత్తి శీలానా ముత్పత్తి ర్యదాచార కరణార్థా స ఆచారః కర్మయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగ, రూపో విస్తరశః ప్రోక్తః- అసురాణాం సర్గశ్చ యదాచారార్థః తమాచారం మేశృణు మమసకాశాచ్ఛృణు ॥ ౬ ॥ ప్రవృత్తిం చాభ్యుదయ సాధనం మోక్షసాధనంచ వైదికం ధర్మమాసురా నవిదుః నజానంతి-

క్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ - కర్మకరాణామితి - కర్మలోక వివక్షయా వా అస్మిన్నితి విశేషణం - "సర్గస్వభావ నిర్మోక నిశ్చయాధ్యాయ సృష్టిష్వి, తి బహ్వర్థస్యాభిప్రేతత్వత్తమిహ ధర్మవశాద్ద్వేధోపయోజ్య వ్యాపారత్వం తావదాహ. సర్గఉత్పత్తిరితి. (ఉత్పత్తి)స్వరూపే కథం దైవత్వాసురత్వ విభాగ ఇతి శంకాయాం లోకేస్మిన్నిత్యనేన దైవాసురవిభాగే సర్గశబ్దేనాభిప్రేతం సంకలయ్యాహ- ప్రాచీనేతి- దైవాసుర సంపదర్థత్వాదుత్పత్తేః దైవాసురత్వోక్తి రిత్యర్థః- సర్గశబ్దస్య స్వభావ పరత్వం సృజ్యమాన పరత్వంచాప్రసిద్ధత్వాదనాదృత్య ప్రసిద్ధసృష్టి పరత్వ ముఖేన వ్యాఖ్యాతం. దైవస్సర్గో విస్తరశః ప్రోక్త ఇత్యుక్తే దేవానాం వంశానుచరిత కీర్తనవత్ప్రతీయతే . నచ తథా కృతం- అథో యద్యపి "ప్రజహాతి యదా కామాన్. దైవమేవాపరే యజ్ఞం. చతుర్విధా భజంతేమాం- మహాత్మానస్తు మాం పార్థ" ఇత్యాదిభి జ్ఞానయోగ, కర్మయోగ, భక్తియోగ నిష్ఠాః పురుషా నిర్దిష్టాః - తథాపి తత్తత్తత్వ్య ప్రపంచనమేవ తత్రాపి తాత్పర్యం- అతోత్ర దైవసర్గస్య విస్తరేణోక్తి స్తత్తాత్పర్య ద్వారేత్యభిప్రాయేణ యదాచార కరణార్థేత్యాదికముక్తం - "అభయం సత్వసంశుద్ధి" రిత్యాదికం ప్రాగ్విస్తరేణోక్తస్య సంగ్రహణ మిత్యభిప్రాయేణ కర్మయోగాది గ్రహణం- "ఆసురం సర్గ" మిత్యత్రాపి వక్ష్యమాణానుసారాద్దేవతైక వివక్షేత్యాహ. అసురాణామితి. అసురం సర్గం మే శృణ్విత్యుక్తే సర్గాన్వయేన కర్తరి షష్ఠీప్రతీతి స్స్యాత్ తతోపి శృణ్విత్యస్యాపేక్షిత మాప్తతమత్వ సూచన మేవోచిత మిత్యభిప్రాయేణాహ- మమసకాశాదితి- అవిదిత ముపాదేయం యథా నోపాదాతుం శక్యం తథా హేయమప్యవిదితం నహాతుం శక్యం- అతోత్ర సావధానో భవేత్యభిప్రాయేణ శృణ్విత్యుక్తం (*)

అత్ర ప్రవృత్తి నివృత్తిశబ్దౌ లౌకిక విషయౌ. ఆసురాణామపి లౌకికేష్టానిష్ట ప్రాప్తి పరిహారార్థ మపథ ప్రవృత్తే స్తత్పథ నివృత్తేశ్చ సిద్ధత్వాన్నచ విహితనిషిద్ధ మాత్రవిషయౌ. రాగప్రాప్త శాస్త్రప్రాప్త విషయౌ వా - "నశౌచం నాపిచాచార" ఇత్యాదేరపి పునరుక్తి ప్రసంగాత్. అతోత్ర ముముక్ష్వపేక్షిత ప్రవర్తక ధర్మ వివేకాభావే తాత్పర్య మిత్యాహ- అభ్యుదయ సాధన మిత్యాదినా - తావేతౌ ధర్మౌ స్మర్యేతే. "ప్రవృత్తి లక్షణంధర్మం ప్రజాపతి రథాబ్రవీత్ । నివృత్తిలక్షణంధర్మ మృషి ర్నారాయణో బ్రవీ" దితి. నవిదు రిత్యత్ర "నసత్యం తేషు విద్యత" ఇతివదసద్భావమాత్రం నవివక్షితం- అపితు శతకృత్వః ప్రతిపాదితేపి తమః ప్రాచుర్యాదపరిజ్ఞాన మిత్యభిప్రాయేణాహ - నజానంతీతి - కృత్యయోగ్యతేతి ప్రా

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ జనా నవిదురాసురాః । నశౌచంనాపిచాచారో నసత్యం తేషువిద్యతే ॥౭॥ అసత్యమప్రతిష్ఠం తే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ శౌచం వైదిక కర్మయోగ్యత్వం శాస్త్రసిద్ధం - తద్బాహ్యాభ్యాంతరం చాసురేషు నవిద్యతే- నాపిచాచారః. తద్బాహ్యాంతరశౌచం యేనసంధ్యావందనాదినా ఆచారేణ జాయతే సోఽప్యాచార స్తేషు నవిద్యతే. యథోక్తం ‘‘సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హః సర్వ కర్మసు,,ఇతి- తథా సత్యంచ తేషు నవిద్యతే. యథాజ్ఞానం భూతహిత రూపభాషణం తేషు నవిద్యతే ॥ ౭ ॥ కించ ॥ అసత్యం- జగదేతత్సత్య శబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మ కార్యతయా బ్రహ్మాత్మక మితి నాహుః- అప్రతిష్ఠం- తథా బ్రహ్మణి ప్రతిష్ఠితమితి నవదంతి. బ్రహ్మణానంతేన ధృతం హి

గుక్తమత్ర వైదిక కర్మయోగ్యమిత్యనేన వివృతమ్ - బాహ్యశౌచ మశుచిసంశీలనాదిభి రవశ్య కర్తవ్యాకరణాచ్చ నవిద్యతే- ఆంతరత్వాత్మ గుణాభావాత్. ‘‘నశౌచం నాపిచాచార,, ఇతి క్రమః కార్య కారణయో ర్నిషేధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - తదితి - నను సంధ్యావందనాదే ర్వర్ణాశ్రమ ధర్మస్య ‘‘ప్రాజాపత్యం గృహస్థానా,, మిత్యాదిభిః ఫలాంతరం శ్రూయతే. తత్కథం తస్య శౌచ హేతుత్వోక్తి? రిత్యత్రాహ - యథోక్తమితి - వ్యతిరేకోక్త్యా హేతు హేతుమద్భావోఽత్ర దృఢీకృతః. ఇదం నిత్యకర్మాంతర హానాదపి గ్రాహ్యం - యథాజ్ఞానమిత్యాది విప్రలంభ రసికత్వాదయథా జ్ఞాన భాషణం హింసా స్వభావత్వాద్ధితరూపభాషణా భావః. (❈) ఏవం నసత్యస్యాభాషణ మాత్రం - అపితు తద్విపరీత భాషణ మస్తీత్యనంతర ముచ్యత ఇత్యాహ. కించేతి- అసత్య శబ్దోఽత్ర నమిథ్యాత్వపరః. తస్యలోకోపలబ్ధి స్వవచన విరోధాదిభిరేవ ప్రతిక్షిప్తత్వేన అతిస్థూలత్వాత్. పరమార్థం స్థిరంచైశ్వర్య మభిమత్య నిరూఢాభినివేశానా మాసురాణాం ప్రపంచ మిథ్యాత్వ కూటయుక్తిభిః ప్రతార్యత్వా సంభవాచ్చ యథావయ మన్వత ప్రాయా స్తథాసర్వం జగదితి ప్రాహురితి వ్యాఖ్యాపిమందా. జగచ్ఛబ్దస్య చేతన మాత్ర విషయత్వా భావాన్నిషిద్ధానాంచాత్ర పూర్వోక్తాకార వ్యతిరేక పరత్వాత్. అప్రతిష్ఠ మనీశ్వరమితి నద్భాస్త్ర సిద్ధ ప్రతిషేధపరత్వాత్ - అసురాణాంచ శాస్త్ర ప్రద్వేషశీలత్వాత్. అతోఽత్ర శాస్త్ర సిద్ధస్య ప్రతిషేధ పరోఽయం శబ్దః - తచ్చ ‘‘సత్యంబ్రహ్మేతి వై,,తి - ‘‘సత్యంజ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ,, త్యాదిషు ప్రసిద్ధం . ఛాందోగ్యేచ చేతనాచేతన నియంతృత్వేన బ్రహ్మా నామతయాసా నిరుక్తిః. ‘‘తస్యహవా ఏతస్య బ్రహ్మణో నామ సత్యమితి. తానిహవా ఏతాని త్రీణ్యక్షరాణి సతీయమితి తద్యత్సత్ తదమృత మథ యత్తిత న్మర్త్య మథ యద్యం తేనోభేయచ్ఛతి యదనేనోభే యచ్ఛతి తస్మాద్య మహరహర్వా ఏవంవిత్స్వర్గం లోకమేతి,, తి - అతోఽత్ర కపిల గుహకుమారిల జినసుగత చార్వాకాది మతానువర్తిన ఇవాబ్రహ్మాత్మకం జగదాహురితి వివక్షామాహ - సత్యశబ్దేతి - అప్రతిష్ఠశబ్దేనాపి సర్వ లోక విరోధాదిభిః ప్రత్యక్షసిద్ధ ప్రతిష్ఠా నిషేధా సంభవాచ్ఛాస్త్రేషు ప్రతిష్ఠాత్వేన ఉపదిష్టస్య ప్రతిషేధ వివక్షామాహ- తథేతి - తదేవోదాహరణ విశేషేణ వివృణోతి - బ్రహ్మణా నంతేనేతి. ఏతేన ప్రతిష్ఠాశబ్దస్య ధర్మాధర్మ మాత్రపరత్వేన వ్యాఖ్యా నిరస్తా. సర్వాశ్చలోకా బిభర్తీతి స్వరూపతః శాస్త్రతశ్చేతి భావః. ఆదికూర్మ శేషదిఙ్నాగ ప్రభృతిభిర్మహీవిధృతేతి శాస్త్రేణోక్తిర్హి హైతుకైరేవం జల్ప్యతే. ‘‘ధరాధరితాఽయదికశ్చిదన్య స్తస్యాపర స్తస్యాపర స్తతోన్యః । ఏవంహి తేషా మనవస్థితిస్స్యాత్తతోఽహిధత్త్యా భువ ఏవ శక్తి,,రితి- వాయువేగ వశాచ్చ భూ ధృతిమణ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ జగదాహురనీశ్వరమ్। అపరస్పర సంభూతం కిమన్య

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ పృథివీ సర్వాఁల్లోకాన్ బిభర్తి - యథోక్తం "తేనేయం నాగవర్యేణ శిరసా విధృతా మహీ । బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషామ్" ఇతి. అనీశ్వరం సత్యసంకల్పేన పరేణ బ్రహ్మణా సర్వేశ్వరేణ మయైతన్నియమితమితి చ న వదంతి - "అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే" ఇతి హ్యుక్తం - వదంతి చైవం. అపరస్పర సంభూతం కిమన్యత్ - యోషిత్పురుషయోః పరస్పర సంబంధేన జాతమిదం మనుష్య పశ్వాదిక ముపలభ్యతే. అనేవం భూతం కిమన్యదుపలభ్యతే - కించిదపి నోపలభ్యత ఇత్యర్థః. అతస్సర్వమిదం జగత్

వాదం కేచిదిచ్ఛంతి. గురుత్వాన్నిత్యపతనం త్విత్ జైనాః. అనీశ్వర శబ్దవ్యుత్పన్నప్రతిమారాజాది లౌకికేశ్వర ప్రతిషేధార్థః - తైస్తత్ప్రతిషేధాభావాత్ - యథా న వదంతి లోకే వ్యవహారసిద్ధా ఇతి చార్వాకా ఇతి న చ బ్రహ్మనిషేధ మాత్రార్థః - అసత్య మిత్యాదినా పునరుక్తేః. అతోఽత్ర వ్యుత్పత్త్యనుసారేణ లౌకిక నియంతృనిషేధ తాత్పర్య మిత్యాహ - సత్యసంకల్పేనేత్యాదినా- అయసాంతాదివదచిత్స్వభావ జీవాజీవాత్మకం సర్వం జగదేతన్నిరీశ్వర మితి జైనాది దృష్ట్యా ధర్మాది మాత్రవశాద్వా. "పరమేశ్వర సంజ్ఞోఽజ్ఞః కిమన్యో మయ్యవస్థితే" ఇతివదాభిమానికేశ్వర శాసనాద్వా దేశకాలావచ్ఛిన్నేశ్వర సముదాయ ప్రవాహవశాద్వా జగత్ప్రవృత్తిరితి హి తత్తన్మతమితి భావః- నియమితమితి - యేతు మద్వ్యతిరిక్తాన్ ప్రజాపతి పశుపతి ప్రభృతీనపి పరమేశ్వరత్వేన కల్పయంతి త ఆసురా ఏవేతి భావః- అన్యేఽపి కేచిదీశ్వరాః ప్రవర్తకా దృశ్యంతే. శ్రూయంతే చ - తత్కథం భగవత స్సర్వనియమన మిత్యత్రాహ- అహం సర్వస్యేతి- అన్యేషామపి నియంతౄణాం నియమన రూప ప్రవృత్తిర్మదధీనైవ- తథా చ సూత్రితం- "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇత్యుపక్రమ్య "పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః" ఇతి- ఏవం త్రిభిర్జగత ఉత్పత్తిస్థితి ప్రవృత్తీనాం పరబ్రహ్మాధీనత్వం నేచ్ఛంతీత్యుక్తం భవతి- తత్ర జగదుత్పత్తేః ప్రతిజ్ఞాతం బ్రహ్మనైరపేక్ష్యమన్యత స్సిద్ధతయైవ ముపపాదయంతీత్యాహ, వదంతి చైవమితి. అపరస్పరేత్యాదికం న పూర్వేణైకవాక్యం కిమన్యదిత్యాదేరనన్వయాత్ క్లిష్టకల్పనానుపపత్తేశ్చ ఏతదేవైషామసురత్వే పర్యాప్తం కిమన్యదుచ్యత ఇతి కల్పనాధ్యాహారాది గ్రస్తాః - వదంతి చైవ మితి తు నాధ్యాహారాది వివక్షయోక్తం- ఏతాం దృష్టి మిత్యనేనైవ తత్సిద్ధేః - అతః కామహైతుక మిత్యస్యైవోపపాదనాయాపరస్పర సంభూతమిత్యాద్యుక్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ. యోషిదితి - క్రియాపాతిత్యేన హేతుఫలభావ రహితమితి వ్యాఖ్యాంతర మభిమందం- ప్రసిద్ధతమార్థత్యాగాత్కామహైతుక మిత్యనన్వయాచ్చేత్యభిప్రాయేణాహ- అనేవం భూతం కిమన్య దుపలభ్యత ఇతి- యద్యపి యోషిత్పురుష సంసర్గమంతరేణైవ స్వేదజానాం స్థావరాణాం చోత్పత్తిర్దృశ్యతే - తథాపీశ్వర మాత్ర హేతుకా దేవాది సృష్టిర్నోపలభ్యతే - దృశ్యమానం త్వయోనిజం యోనిజవదేవ దర్శన బలాదంగీకుర్మః - తత్రాప్యన్వయ వ్యతిరేకావస్థిత తత్తత్సామగ్రీ మాత్రాత్కార్యసిద్ధి సంభవే కిమీశ్వరేణ కర్త్రా కల్పితేనాగమికే తయా స్వీకృతేనేతి భావః. అకించిత్కామహైతుకమితి పరోక్త పాఠాంతరస్య అప్రసిద్ధత్వాదిభి రనాదరవ్యక్త్యర్థం కిమన్యదితి పాఠస్య ప్రతినిషేధ పరతాం వ్యనక్తి. కించిదపి నోపలభ్యత ఇతి- అత ఇతి- అన్వయవ్యతిరేక

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ కామహైతుకమ్ ॥ ౮ ॥ ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః । ప్రభవన్త్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽశుభాః ॥ ౯ ॥ కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః । మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహా

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కామహైతుకమితి ॥ ౮ ॥ ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్యావలంబ్య నష్టాత్మానః అదృష్ట దేహాతిరిక్తాత్మానః అల్పబుద్ధయః ఘటాదివత్ జ్ఞేయభూతే దేహే జ్ఞాతృత్వేన దేహవ్యతిరిక్త ఆత్మోపలభ్యత ఇతి వివేకాకుశలాః ఉగ్రకర్మాణః సర్వేషాం హింసకాః జగతః క్షయాయ ప్రభవంతి ॥ ౯ ॥ దుష్పూరం దుష్ప్రాపవిషయం కామమాశ్రిత్య తత్సిసాధయిషయా మోహాదజ్ఞానాత్- అసద్గ్రాహాన్ అన్యాయగృహీత సద్గ్రహాన్ గృహీత్వా అశుచివ్రతాః

బలాదిత్యర్థః- కామహైతుకమితి దృష్టకారణాపలాపః- కామప్రావణ్యవశాత్తదుక్తిః. యథాపాషండాగమా అపి తత్తత్పురుషే వర్తితా ఇతి తత్తదాగమైస్తదాతన ప్రత్యక్షమూలతయోపదేశ పరంపరయా చ వ్యవస్థాప్యంతే. యథా వా చిరంతన నగరవృత్తాంతాదయః. ఏవం కల్పే కల్పే ప్రవృత్తమీశ్వరశిల్పినో జగన్నగరవృత్తాంతం సంభావితమ(ప్రిపాషధ)పిత్యావధకల్పశాస్త్రప్రపఞ్చోపాదపలపంతీత్యుక్తం భవతి- (❋) ఏతాం దృష్టిమితి. విపరీతాం దృష్టిమిత్యర్థః - అవష్టభ్యేత్యస్య క్రమణాది ప్రతీతివ్యుదాసాయాహ - అవలంబ్యేతి - నిత్యస్యాత్మనో వినాశాభావాన్నాశాదర్శన ఇతి ధాత్వర్థోఽత్ర వివక్షిత ఇత్యాహ - అదృష్టేతి- స్వరూపం జ్యోతిషః ప్రత్యగాత్మ స్వరూపస్య దేహాద్వ్యావృత్తతయా నిత్యముపలంభాద్దేహాతిరిక్తత్వేన విశేషితం నష్టాత్మత్వ హేతుతయాల్పబుద్ధిత్వముచ్యత ఇతి పునరుక్తి పరిహారాభిప్రాయేణాహ . ఘటాదివదితి - యద్వా, పశుమృగాదివత్కర్మవశాత్స్వారసికో వివిక్తాత్మానుపలంభః . అల్పబుద్ధయ ఇతి తు తత్పరిహారాశక్తిరుచ్యత ఇతిభావః. ఏవం పరావరాత్మ విషయవిపరీతదృష్టిరుక్తా. అథ ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణ ఇత్యాదినా తత్ఫలముచ్యతే . ఉగ్రకర్మాణ ఇత్యత్రోగ్రవ్రతాదిప్రతీతివ్యుదాసాయాహ - సర్వేషాం హింసకా ఇతి. అశుభాః స్వసంసర్గిణామపి దోషావహా ఇత్యర్థః. జగతః క్షయాయ ప్రభవంతీతి . "అనేన ప్రసవిష్యధ్వమేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్ । పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ" ఇత్యాదిప్రతిపాదితాం భగవన్మూలాం లోకభావన ధర్మమర్యాదామతిలంఘయంతి . తదనువర్తినశ్చాన్యేఽపి మందాః తదాచారోపదేశాది విస్రంభాదిక్రమేణ సర్వస్య జగతః త్రివర్గాపవర్గరూపవృద్ధివిరహేణ త్రివిధతాపపహతి రూపాయ క్షయాయ భవంతీత్యర్థః - (❋) కామో హి జగద్ధేతురుక్తః - అతస్స ఏవ హి తేషామాశ్రయణీయోఽభిమతః. తదాశ్రయణైకకర్తవ్యతా రూపాస్తు దంభమానాదయోఽశుచివ్రత పర్యంతా ఇత్యుచ్యంతే. కామమితి శ్లోకేన. దుష్ప్రాపవిషయత్వం దుష్పూరత్వే హేతుః. యద్వా, విషయప్రాప్తిర్హి కామస్య పూరణం - అతో దుష్ప్రాప విషయత్వమేవ దుష్పూరత్వమాశ్రిత్య ప్రయోజన తయాభిసంధాయేత్యర్థః - తదభిప్రాయేణాహ . తత్సిసాధయిషయేతి- విపరీతప్రవృత్తి హేతుభూతం కృత్యాకృత్య వివేకాంధత్వమిహ మోహశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ . అజ్ఞానాదితి. అసద్గ్రహణమార్జనం యేషాం తే అసద్గ్రాహాః- ధర్మాభిసంధిమంతోఽపి హ్యన్యాయేనార్జయంతి. కామప్రవణాస్తు చౌర్యాదిభిస్తదుపకరణానీత్యాహ. అన్యాయగృహీత సద్గ్రహానితి. పరిగ్రహశబ్దోఽత్ర పరిగ్రాహ్య పరః .

శ్రీ॥గీ॥ మోహాత్ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః ॥౧౦॥ చింతామపరిమేయాంచప్రళయాంతాముపాశ్రితాః । కామోపభోగపరమాఏతావదితినిశ్చితాః॥౧౧॥ఆశాపాశశతైర్బద్ధాఃకామక్రోధపరాయణాః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అశాస్త్రవిహిత వ్రతయుక్తాః- దంభమాన మదాన్వితాః ప్రవర్తంతే ॥ ౧౦॥ అద్యశ్వోవామునూర్షవశ్చింతా మపరిమేయా మపరిచ్ఛేద్యాం ప్రళయాంతాం ప్రాకృత ప్రళయావధిక సాధ్యవిషయా ముపాశ్రితాః- తథాకామోపభోగ పరమాః కామోపభోగ ఏవ పరమ పురుషార్థ ఇతిమన్వానాః. ఏతావదితి నిశ్చితాః ఇతోఽధికః పురుషార్థో నవిద్యతఇతి సంజాత నిశ్చయాః ॥ ౧౧ ॥ ఆశాపాశ శతైరాశాఖ్య పాశశతైః బద్ధాః. కామ క్రోధ పరాయణాః కామక్రోధైకనిష్ఠాః -

---

ఈహంతే కామభోగార్థ మన్యాయేనార్థ సంచయా,,నితితస్యైవవివరణం. అతఏవాశుభాభినివేశానితి వ్యాఖ్యాప్యత్ర మందా. గృహీత్వేతి తాదాత్వికవినియోగపరత్వా దాత్మీయత్వాభిమానపరత్వాద్వాపునరుక్తిపరిహారః - పాషండాగమాది నిర్దిష్టానిహి వ్రతాని పురుషస్య దర్శనస్పర్శనాద్యయోగ్యతాహేతుత్వా త్స్వయమశుచీన్యేవేత్యభిప్రాయేణాహ - అశాస్త్రవిహితవ్రత యుక్తాఇతి - ధర్మాభిసంధిరహితానా మపితామసానాం విషహరణ పాషాణస్ఫోటనాదిత్య స్తంభన ప్రతిమా జల్పాది వంచనోపాయైర్వశీకృతానాం వేదబాహ్యేషువ్రతేషు మాత్రయా సంయోగోభవతి. యద్వా, శాస్త్రాహం కాగాదిమూలశ్శాస్త్రవిరుద్ధ స్సంకల్పోఽత్ర వ్రతశబ్దాభిప్రేతః. శాస్త్రీయేష్వపి వ్రతేషు భగవత్సమారాధన వివక్షామజానతా మన్యథాశాస్త్రకరణా దశాస్త్ర విహిత వ్రతయుక్తత్వం. దంభమానౌ ప్రాగేవవ్యాఖ్యాతౌ. మదోఽత్ర ధనాభిజనవిద్యాది మూలః యథాయథా చేష్టితారంభక మౌద్ధత్యమ్ . (❋)

ఏవం ప్రవర్తకానా ముపర్యుపరి మనోవికారాదయ ఉచ్యంతే. చింతామపరి మేయా మిత్యాదిభిః. అశక్యవిషయ వృథాప్రయాస వ్యంజనాయాహ- అద్యశ్వోవేతి - అపరిమేయా మిత్యసంఖ్యేయత్వేనానంతశాఖత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - అపరిచ్ఛేద్యామితి - ప్రళయాంతా మిత్యత్ర శరీరపాతావధికత్వోక్తిర్మందా- అనంతకాల సాధ్యానల్పకాలేన సాధయిష్యంతీతితు వ్యామోహాతిశయఖ్యాపనేన సప్రయోజన మిదం- ప్రళయశబ్దస్య ప్రసిద్ధతమవిషయ ఉచితః. చింతయితౄణాం పురుషాణామాప్రళయస్థాయిత్వాభావాచ్చింతాయాస్స్వరూపేణ ప్రళయాంతత్వం చాయుక్త మిత్యభిప్రాయేణాహ - ప్రాకృత ప్రళయావధికాల సాధ్యవిషయామితి - అసంఖ్యేయేషు చింతా విషయే ష్వేకైకోపి దుస్సాధఇతి భావః - ప్రయోజన తయాభిమతేషు కామోపభోగఏవ పరమా యేషాంతేఽత్ర కామోపభోగ పరమాః - తదాహ . కామోప భోగ ఏవేతి - స్వర్గాపవర్గ ప్రతిషేధార్థ ఏతావచ్ఛబ్ద ఇత్యాహ - ఇతోఽధికఇతి. సంజాత నిశ్చయాఇతి. అత్రనిశ్చిత శబ్దేఽభుక్తా బ్రాహ్మణా ఇతివ త్కర్తరి క్త ఇతి భావః . (❋) చింతా కర్తవ్యవిషయా - ఆశాతు ఫలవిషయా - ఆశావిషయాణా మసంఖ్యాతత్వా త్తదాశానామపి శతశాఖత్వేనతథాత్వం. కామక్రోధపరాయణా ఇత్యత్ర క్రోధస్య పరమ ప్రాప్యతయా తదభిమాన విషయత్వాభావా త్కామక్రోధయో రైకాగ్ర్యమాత్రం వివక్షిత మిత్యాహ . కామక్రోధైక నిష్ఠాఇతి- అయనశబ్దోఽత్రఆశ్రయపరః - కామోహి విహన్యమానః - క్రోధాత్మనా పరిణమతీతి పాక్ప్రపంచిత స్మారణే తాత్పర్యాన్నపునరుక్తిః-

శ్రీ॥ గీ॥ ఈహంతే కామభోగార్థ మన్యాయేనార్థ సంచయాన్ ॥ ౧౨ ॥ ఇదమద్య మయాలబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్ । ౧౪ ॥ ఇదమస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్ ॥౧౩॥ అసౌ మయా హతశ్శత్రుః హనిష్యే చాపరానపి ॥ ౧౪॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ కామభోగార్థమన్యాయేనార్థ సంచయాన్ ప్రతీహంతే॥౧౨॥ ఇదం క్షేత్రపుత్రాదికం సర్వం మయామత్సామర్థ్యేనైవలబ్ధంనాదృష్టాదినా. ఇమంచమనోరథమహమేవప్రాప్స్యేనా దృష్టాదిసహితః ॥ ౧౪ ॥ ఇదంధనం మత్సామర్థ్యేన లబ్ధంమేఽస్తి. ఇదమపి పునర్ధనం మత్సామర్థ్యే నైవ భవిష్యతి ॥ ౧౩ ॥ అసౌ మయా బలవతాహతశ్శత్రుః- అపరానపి శత్రూనహం శూరో ధీరశ్చ హనిష్యే కిమత్రమందధీభి ర్దుర్బలైః పరికల్పితేనా దృష్టపరికరేణ॥౧౩॥

కామోపభోగార్థ మితి విషయానుభవార్థం పరమనిశ్శ్రేయస సాధన భూత పరమపురుషసమారాధనార్థం యత్కర్తవ్యం హంత తదనర్థావహాతిక్షుద్ర క్షణిక సుఖా భావార్థ మాసీదితి భావః. అన్యాయే నేతి- నహి యజ్ఞాది వదన్యాయార్జితైః కామోపభోగోసిప్పద్యత ఇతిభావః. ద్వితీయాన్వయ జ్ఞాపనాయాహ - ప్రతీతి. ప్రవర్తంతే. ఈహంత ఇత్యుభయ మత్రసమాన విషయం తత్ర ఈహయా ఇష్యాన్ యాంతి వివక్షితత్వా దర్థసంచయా నితిద్వితీయాన్వయః - (❈) ఏవం సహస్రభగ సందర్శనా త్యక్తస్య మహానందలక్షణో మోక్ష లక్షణఇత్యాదిభిః కామోపభోగః పరమపురుషార్థఇత్యుక్త్వా తదర్థ ధర్మ పురుషార్థస్వీకార ఇత్యుక్తం - అథ తత్ర ప్రవృత్తస్య వ్యతిరేక సంజ్ఞానంవా పస్థితయోగక్షేమ లబ్ధక్యాత్మక ప్రత్యవేక్షణ ముచ్యతే - ఇదమద్యేత్యాదినా - ఏతేపద్యాన్యుక్త చింతా విషయానంత్యముక్ష్యమాహృతం భవతి - వక్ష్యమాణ ధన వ్యతిరిక్త విషయత్వ ద్యోతనాయ పుత్రక్షేత్రాదిశబ్దః . . . కామా మీశ్వరాద్యధీన కృతాకృతప్రత్యవేక్షణా వ్యవచ్ఛేదాయ అహంకార గర్భ తయాపి తత్త్రైవంవిధానుసంధానస్య భ్రాంతిరూపత్వం మయేత్యనేన సూచ్యత ఇత్యాహ . మత్సామర్థ్యేనైవేతి - ఏవకారాభిప్రేతం వివృణోతి. నాదృష్టాదినేతి. ఏవ మేవోత్తమ పురుషాక్షిప్తాహం శబ్ద వ్యాఖ్యాన రూపేహ మేవే త్యాహ వ్యభిచారియః. ఇదమస్తీద మపితిచింతాయాం విషయ భూయస్త్వజ్ఞాపనం. (❈)

ఏవ మిష్ట ప్రాప్త్య భిప్రాయ ఉక్తః- అథానిష్ట నిరసనం ఉచ్యతే. అసౌ మయేతి. అత్ర మయేత్యాదే శ్శత్రు హననోపయుక్త గుణవత్త్వాభిమాన గర్భతామాహ- బలవతేతి శూరః వ్యాఘ్రాదివత్పరబలం తృణీకృత్య నిర్భయ ప్రవేశశీలః- శూరంధీరం కథయంతి,,మితి శూరస్య ధీరుప్రయోగి కత్వేన పాతాద్యేకోత్ర పరాక్రమే గ్లాన్యాది వికార రహితః- ప్రేక్షావ దనంతపురుష ప్రవృత్తి విషయా దృష్టానాదరేణస్వసామర్థ్య మాత్రా వలంబనే కో హేతు రిత్యత్రాహ- కిమత్రేతి- మందధీభిరితి- అయ మభిప్రాయః. అర్థాది గ్రహణలుబ్ధైః గూఢాభిప్రాయైర్గ్రంథైః ప్రతారితా వాసనయా వ్యవహారప్రవృ(ద్ధా)త్త్వాత్సిద్ధమప్యర్థం పరిత్యజ్యకృపణా భవంతీతిదుర్బలైరితి ప్రబలో హిన ప్రతారయితుం శక్యతే. “విభేవ నాద్యాబలదపిశాజనా,, ఇతిన్యాయాదితి భావః. పరికల్పితేనేతి- నతులోకాయత(శాస్త్ర)శబ్ద వివక్షితప్రత్యక్షాన్వయవ్యతిరేక రూపప్రమాణ సిద్ధేనేత్యర్థః (❈) ఏవమిష్ట ప్రాప్త్య నిష్టపరిహారయో స్స్వసామర్థ్య మాత్రాధీనత్వభ్రమ ఉక్తః- అతస్స్వసామర్థ్యాదావవికారణభూతాదృష్టాదినైరపేక్ష్య భ్రమఉచ్యతే. ఈశ్వరోహమిత్యాదినేత్యాహ-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ ॥౧౪॥ ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా ॥౧౫॥ యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః ॥౧౬॥ అనేకచిత్తవిభ్రాన్తా మోహజాలసమావృతాః ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ తదాహ॥ ఈశ్వరోఽహం స్వాధీనోఽహం. అన్యేషాం చాహమేవ నియన్తా. అహం భోగీ స్వత ఏవాహం భోగీ నాదృష్టాదిభిః. సిద్ధోఽహం స్వతస్సిద్ధోఽహం న కస్మాచ్చిదదృష్టాదేః. తథా స్వత ఏవ బలవాన్ స్వత ఏవ సుఖీ ॥ ౧౪ ॥ అహం స్వతశ్చాఢ్యోఽస్మి అభిజనవానస్మి స్వత ఏవోత్తమకులే ప్రసూతోఽస్మి. అస్మిన్ లోకే మయా సదృశః కోఽన్యస్స్వసామర్థ్యలబ్ధసర్వవిభవో విద్యతే॥ ౧౫ ॥ అహం స్వయమేవ యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్యే ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః ఈశ్వరానుగ్రహనిరపేక్షేణ స్వేనైవ యాగదానాదికం కర్తుం శక్యమిత్యజ్ఞానవిమోహితా మన్యన్తే ॥ ౧౬ ॥ అదృష్టేశ్వరాది సహకారమృతే స్వేనైవ సర్వం కర్తుం శక్యమితి కృత్వా ఏవం కుర్యామేతచ్చ కుర్యామన్యచ్చ కుర్యామిత్యనేకచిత్తవిభ్రాన్తాః -

తథా చేతి - సర్వేశ్వరవదీశితవ్యాభావోఽప్యత్రేశ్వరశబ్దేన వివక్షిత ఇత్యాహ- స్వాధీనోఽహమితి- స్వవ్యతిరిక్తసమస్తనియన్తృత్వాభిమానోఽప్యభిప్రేత ఇత్యాహ- అన్యేషాం చేతి- తదానీం సకలే భూమండలం- స్వయం హి సర్వేషాం నియన్తేత్యుక్తే తథాపి తథాత్వాభిధానాదేవ హి తథావిధానాం ప్రీత్యాదిసంభవః. పూర్వాపరానుగుణ్యాద్భోగీతి భోగసామర్థ్యపరం. తత్రాహం చేద్ధర్మస్వభావాదేవం భూత ఇత్యహంశబ్దాభిప్రాయమాహ. స్వత ఏవేతి. సిద్ధః జ్ఞానాద్యతిశయసంపన్న ఇత్యర్థః- సిద్ధస్స్వామీ హీన ఇతి వా. సుఖీతి. పుత్రజన్మాది సుఖభోగీత్యర్థః- భోగిసుఖిశబ్దయోర్హేతుఫలవిశేషతయా వా పౌనరుక్త్యపరిహారః- ఏవమీశ్వరత్వాదీనామభిజనాన్తానాం భుక్తశిష్టకర్మమూలత్వం ప్రాగేవ శ్రుతిస్మృతిభిరుపపాదితం- (*) అస్మిన్ లోక ఇతి లోకాన్తరం తు నాస్తీత్యపి తదభిప్రాయః - యద్వా అస్తిశబ్దాభిప్రేతః. సార్వకాలికసమనిషేధవివక్షయా అస్మిన్ లోక ఇతి నిర్దేశః - యావల్లోకమన్వేషణేఽపీతి భావః- ప్రకృతైరేవాకారైరేకైకశోఽపి సదృశః ప్రతిషిధ్యత ఇత్యాహ. స్వసామర్థ్యేతి మయా సదృశః క ఇత్యేతావతి వక్తవ్యే అన్యశబ్దాదన్యత్వమేవాసామ్యే హేతురితి ద్యోతనార్థః. యద్వా, మత్తోఽన్యో మయా సదృశో నాస్తి- అహమేవ మయా సదృశ ఇతి "రామరావణయోర్యుద్ధం రామరావణయోరివ" ఇతివద్భావ్యం (*) యక్ష్యే దాస్యామీత్యేతత్సాత్త్వికవిడంబనమాత్రపరం తేన దంభేనైవ దంభేనావిధిపూర్వకమిత్యస్యానన్తరం విశేష్యతే- మోదిష్య ఇతి. సస్వర్గాది వివక్షయా అపి తు యజమానత్వాదినిమిత్తమహచ్ఛబ్దాదిలాభేన యక్ష్య ఇత్యాది ప్రతిపత్తావపి ప్రాకరణికీమహంకారోపహతిం దర్శయతి- ఈశ్వరానుగ్రహనిరపేక్షేణేతి. ఇత్యజ్ఞానవిమోహితా ఇత్యేవ పర్యాప్తం - మన్యన్త ఇతి తు వైశద్యార్థముక్తం- (*) ఈశ్వరేఽన్యస్తభరా హి ప్రాయశో నిశ్చితాః తద్వ్యతిరేకమాహ. స్వేనైవ సర్వమితి- ఇతి కృత్వా ఇతి మత్వేత్యర్థః- చిన్తారూపవృత్తియుక్తం మన ఏవ చిత్తం తత్ప్రవృత్తిభేదాదనేకత్వోక్తిః- తద్దర్శయతి. ఏవం కుర్యామిత్యాదినా- విభ్రాన్తా విక్షిప్తా ఇత్యర్థః. యద్వా విభ్రాన్తిర్విపరీతజ్ఞానం మోహస్త్వజ్ఞానం- అథవా "అన్యథా చిన్తితం కార్యం దైవేన కృతమన్యథా" ఇతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతంతి నరకేఽశుచౌ ॥ ౧౬ ॥ ఆత్మసంభావితాస్స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః ॥౧౭॥ యజంతే నామ యజ్ఞైస్తే దంభేనావిధిపూర్వకమ్ ॥ ౧౭ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ఏవంరూపేణ మోహజాలేన సమావృతాః కామభోగేషు ప్రకర్షేణ సక్తాః- మధ్యేమృతాః అశుచౌ నరకే పతంతి ॥ ౧౬ ॥ ఆత్మనైవ సంభావితాః- ఆత్మనైవాత్మానం సంభావయంతీత్యర్థః- స్తబ్ధాః పరిపూర్ణం మన్యమానాః కించిత్కుర్వాణాః- కథం-ధనమానమదాన్వితాః ధననవిద్యాభిజనాభిమానేన చ జనితమదాన్వితాః ॥౧౭॥ నామ యజ్ఞైర్నామప్రయోజనైర్యష్టేతి నామ మాత్రప్రయోజనై ర్యజ్ఞైర్యజంతే. తదపి దంభేన హేతునాయష్టృత్వఖ్యాపనాయా విధిపూర్వకం అయథాచోదనం యజంతే ॥ ౧౭ ॥ తేచేద్వృగ్భూతా [illegible] జంత ఇత్యాహ ॥

న్యాయా చ్చింతానామేవ భ్రాంతిరూపత్వ మాహ- ఏవంరూపేణేతి- “నజాతుకామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి । హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయఏవాభివర్ధతే,, ఇత్యయమర్థః ఉపసర్గేణ ద్యోత్యత ఇత్యాహ. ప్రకర్షేణ సక్తా ఇతి- “ఇదంకృతమిదంకార్య మిదమన్యత్కృతాకృతమ్ । ఏవమీహా సమాయుక్తం కృతాంతః కురుతేవశే,, ఇత్యుక్తమాహ- మధ్యే మృతా ఇతి. అశుచౌ కామభోగే ప్రసక్తానాం తథావిధమేవ ఫల మిత్యభిప్రాయేణ నరకస్యాశుచిత్వ విశేషణం పూయరుధిర వసాదిమయత్వంచాశుచిత్వం- (❉) ఆత్మసంభావితా ఇత్యత్ర పరసంభావనా ప్రసంగ రహితతయా అభ్యుపగతివ దవధారణ గర్భతామాహ- ఆత్మనైవ సంభావితా ఇతి. ఆత్మప్రశంసాదిరూప దోషవ్యక్త్యర్థమాహ- ఆత్మనైవాత్మానమితి. పరైస్సంభావితా అపిహీనంతో లజ్జంతే- స్తబ్ధా హేతుః పరిపూర్ణంమన్యమానాః కించిత్కుర్వాణాఇతితు శబ్దార్థః - కి. చిద్గురు వందనాదిక మపీత్యర్థః, ధనాదిద్రవ్య సంపత్తిమదేన అదృష్ట వైకల్య తిరస్కార ఇతి వక్తుం పారలౌకికాద్రవ్య తిహేతుత్వంశంకతే కథమితి. “విద్యామదో ధనమద స్తృతీయో భిజనోమద,, ఇతిస న్నియోగ శిష్టత్వాద్ధన శ్రోత్రైశ్చ తత్సమభివ్యాహృతో మదహేతుమాహ- విద్యాభిజన నిబంధన ఇత్యాహ.విద్యాభిజనాభిమానేన చేతి. (❉) నామసంబన్ధినో యజ్ఞా నామయజ్ఞాః-సంబంధశ్చాత్ర ధర్మాదిప్రయోజనాభిసంధి వ్యుదాసాయ ఫలఫలి భావేన త్యభిప్రాయేణాహ- నామప్రయోజనైరితి- కీర్త్యాదిష్వపి నామశబ్దప్రయోగా త్తదభిసంధేశ్చ దంభేనేత్యాదినా సిద్ధేస్సంజ్ఞాయాం ప్రసిద్ధిప్రకర్షా దపహాసార్థత్వౌచిత్యాచ్చ యష్టేతి నామమాత్ర ప్రయోజనై రిత్యుక్తం. అతఏవ యజ్ఞసమాఖ్యామాత్రం. నతు వస్తుతో సాయజ్ఞ ఇతి వ్యాఖ్యాపి మందా ప్రదర్శితా. అవిధి పూర్వకత్వోక్త్యైవ తదర్థసిద్ధేశ్చ దంభేన హేతునేత్యభిసంధి విశేషస్య హేతుత్వోక్తిః- యష్టృత్వ ఖ్యాపనాయేతితు విష యాతః ప్రయోజనతశ్చ తద్వివరణం. విధిరత్ర విధాయకంవాక్యం- తదుక్తప్రకారక పరిత్యాగో త్రా విధిపూర్వకత్వ మిత్యాహ- అయథా చోదనమితి- (❉) పునరుక్త్యాది పరిహారాయానంతర శ్లోకస్య సాత్వికయజనేతి కర్తవ్యతారూప గుణవైపరీత్య పరత్వమాహ- తేచేదృగ్భూతా యజంతఇతి- భగవానేవ సర్వంకారయతీత్యస్య ప్రతిక్షేపో హంకారః యత్పరిహారాయ స్మర్యతే- “యద్యహంకార మాశ్రిత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః । కుర్వంస్తత్ఫల మాప్నోతి పునరావర్తనంతత,,దితి బలవత్వ మాత్ర స్యాదోషత్వేపి “భగవతో బలేనే,, త్యాదేః విపరీతం స్వబల పర్యాప్త్యనుసంధానం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అహంకారంబలందర్పం కామంక్రోధంచసంశ్రితాః । మామాత్మపరదేహేషుప్రద్విషన్తోఽభ్య
సూయకాః ॥౧౮॥ తానహంద్విషతః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥అనన్యాపేక్షోఽహ మేవసర్వం కరోమి త్యేవంరూప మహంకారమాశ్రితాః. తథాసర్వస్య క
రణే మద్బలమేవ పర్యాప్త మితిచ బలం. అతోమత్సదృశో నకశ్చి దస్తీతి చదర్పం. ఏవం
భూతస్య మమకామ మాత్రేణసర్వం సంపత్స్యతఇతికామం. మమయేఅనిష్ట కారిణస్తాన్
సర్వాన్ హనిష్యామీతిచ క్రోధం. ఏవమేతాన్ సంశ్రితాః స్వదేహేషు పరదేహేషు చావ
స్థితం సర్వస్యకారయితారం పురుషోత్తమం మామభ్య సూయకాః ప్రద్విషన్తః. కుయుక్తి
భిర్మత్ స్థితౌదోష మావిష్కుర్వన్తో మామ సహమానా అహంకారాదికాన్ సంశ్రితా
యాగాదికం సర్వంక్రియా జాతంకుర్వత ఇత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ యఏవంమాంద్విషన్తి

సంధానంతదుభయమూలందర్ప స్సర్వావజ్ఞానహేతుపూజ్యపూజా ప్రతిస్పర్ధీ భగవత్ప్రసాదా దేవేష్ట
ప్రాప్త్యనిష్టపరిహార ఇత్యస్య విపరీతౌ కామక్రోధావితి క్రమేణదాంభిక యజ్ఞాదికర్తవ్యతాక్రమం వివృ
ణోతి - అనన్యాపేక్ష ఇత్యాదిభిః. సంశ్రితా స్సమ్యగాశ్రితాః. నిరపేక్షహేతుత్వే నాభిమన్యమానా ఇత్య
ర్థః. అత్ర పరదేహేష్వితి యజ్ఞానుకూల ప్రతికూల ఋత్విక్తస్కరాది వివక్షయా సప్తమ్యా స్థితిస్సిద్ధా.
సాచ ప్రవర్తకత్వా ద్యర్థమితి శ్రుత్యాదిభిఃప్రాక్ప్రపంచితా. తత్ప్రతి పత్తివిరుద్ధంస్మారయతి. సర్వస్యకా
రయితారమితి. హితప్రవర్తన మేవాసూయా హేతురితి భావః. పురుషోత్తమమితి యద్దైవ లక్ష్మ్యా వి
జ్ఞాన మాత్రాత్కృత కృత్యో భవతీత్యుక్తం - సహిమహోపకారి ద్వేషాసూయాస్పద మేషామితిభావః
సర్వ ప్రవర్తనాది గుణకథనం. గుణేషు దోషావిష్కరణ రూపాసూయా లక్షణ వ్యక్త్యర్థంచ పురుషో
త్తమ ప్రకరణేహి స్మృత్యాది ప్రవర్తనాయ “సర్వస్యచాహంహృది సన్నివిష్ట,, ఇత్యుక్తం - తదేవా
త్ర మామాత్మపరదేహే ష్విత్యనేన స్మర్యత ఇతిచ భావః - ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకా ఇత్యనయోః పౌ
ర్వాపర్యేణ హేతు కార్యతయాన్వయః క్రమంభజన్త ఇత్యనుకర్షణేన వాక్య సమాప్తించాహ - కుయుక్తి
భిరితి - ఈశ్వర పరతంత్రత్వే కథం కర్మవశ్యతా ? ఫలానాంకర్మమూల త్వేచ కిమీశ్వరేణే త్యాదిః కు
యుక్తిః. అనసూయా లక్షణ వ్యాజేనాసూయా మపిబృహస్పతి రలక్షయత్ - “నగుణాన్గుణినో హన్తి
స్తౌతిమందగుణానపి । నాన్యదోషైర్రమతే సానసూయాప్రకీర్తితే,,తి అసహిష్ణుత్వ రూపేణ లక్షణేన
ద్వేషంవివృణోతి - మామసహమానాఇతి - అసహమానత్వంచ తదాజ్ఞాతి లంఘనపర్యంత మనుసంధేయం.
ఏతచ్చ స్వవంశ్యానా మప్యశుచి నరకపతనే నిదానం. యథోచ్యతే “మజ్జన్తి పితర స్తస్యనరకే శాశ్వతీస్స
మాః । ద్విష్యాద్యో విబుధ శ్రేష్ఠం దేవం నారాయణంహరిం,,మితి.ఏవం“యేద్విషన్తిమహాత్మానంనస్మరం
తిచ కేశవమ్ । నతేషాం పుణ్యతీర్థేషు గతిస్సంసర్గిణా మపి,, త్యాది చాత్రానుసంధేయమ్ - నామ
యజ్ఞైరిత్యస్యోప లక్షణతామాహ . యాగాదికం సర్వమితి- (❋)

ఏవంవిధ ప్రద్వేషాది పూర్వక యాగాదేరపి యథోచిత ప్రతికూల ఫలప్రదోహ మేవే త్యుచ్యతే
తానహమిత్యాది శ్లోకద్వయేన- వైషమ్యనైర్ఘృణ్య పరిహారార్థ స్తానిత్యనువాద ఇత్యభిప్రాయేణాహ-య
ఏవం మాంద్విషన్తీతి- అత్ర చతుర్భిర్విశేషణైః “నమాం దుష్కృతిన,, ఇత్యాదినోక్తాశ్చతుర్విధాదుష్కృ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు ॥౧౯॥
ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని । మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాంత్యధమాం గతిమ్ ॥ ౨౦॥ త్రివిధంనరకస్యేత

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ తానహం క్రూరాన్ నరాధమానశుభానహమజస్రంసంసారేషు జన్మజరామరణాదిరూపేణపరివర్తమానేషు సంతానేషు. తత్రాప్యాసురీష్వేవయోనిషు క్షిపామి. మదానుకూల్యప్రత్యనీకేష్వేవజన్మసు క్షిపామి. తత్తజ్జన్మప్రాప్త్యనుగుణ ప్రవృత్తి హేతుభూత బుద్ధిషు క్రూరాస్వహమేవ సంయోజయామీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మదానుకూల్య ప్రత్యనీక జన్మాపన్నాః పునరపి జన్మని జన్మని మూఢాః మద్విపరీత జ్ఞానామామప్రాప్యైవ అస్తిభగవాన్ సర్వేశ్వరో వాసుదేవ ఇతి జ్ఞాన మప్రాప్య తతస్తతో జన్మనోऽధమా మేవగతిం యాంతి ॥ ౨౦ ॥ అస్యాసుర స్వభావస్యాత్మనాశస్యమూలహేతుమాహ॥అస్యాసురస్వభావరూపస్యనరకస్యేతత్

తిన ఏవ వివక్షితా ఇతి తద్వ్యాఖ్యానం. తథాహి నరాధమ శబ్దస్తావత్సఏవ. ॥ఆసురంభావమాశ్రితా॥ ఇత్యేతత్తు ద్విషంత ఇత్యేతత్సమానార్థతయా ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతం. ఏవం క్రూరాశుభ శబ్దావపి యథా యోగం మూఢాదిశబ్దసమానార్థా నేతవ్యాః. అత్రాంత విభాగేన యోజనాంతరంచాసురరాశ్యైక్యాత్ జన్మాదిచక్ర పరివృత్త్యవిచ్ఛిన్న తయైకాకారేణ స్మరణాత్. సంసారస్సంతానః సంసరతి పురుషోస్మిన్నితి అధికరణార్థః ఘఞంతో వాత్ర సంసారశబ్దః. తద్బహుత్వోక్తిశ్చక్రపరివృత్త్యానంత్యాదిత్యాహ. జన్మజరేత్యాదినా. సంసారశబ్దస్య సదసజ్జన్మ సాధారణత్వాద్విశేష్యత ఇత్యాహ. తత్రాపీతి. ॥ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశ॥ మిత్యాద్యుక్త భగవద్యోగానుకూల సాత్త్వికజన్మ విశేష వ్యవచ్ఛేదాయ తామసత్వమాసురీష్వేవోచ్యత ఇత్యాహ. మదానుకూల్య ప్రత్యనీకేష్వితి. ఈదృశం ప్రతికూలజన్మ దేవాది చతుర్విధయోనిష్వపి ద్రష్టవ్యమితి. ॥ఏషఏవాసాధుకర్మ కారయతి. తంయమధో నినీషతి॥ త్యాది శ్రుత్యనుసారేణ క్షిపామీత్యుక్తస్య ద్వారమాహ. తత్తదితి. పాపప్రవృత్తి హేతుభూత క్రూరబుద్ధ్యాది ప్రదానమపి ప్రాచీన ప్రద్వేషాది ఫలభూతత్వాన్నేశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాపాదకం. (❋) ఉత్తరోత్తరసుపకర్ష పరంపరోచ్యతే ఆసురీమితి శ్లోకేన. మూఢశబ్దతః ఫలితమాహ. మద్విపరీత జ్ఞానా ఇతి. యథావ్యవిపరీత జ్ఞానమేవాత్ర మోహః. స చ వాక్యార్థానుగుణ్యాత్స్వవిషయో విశేషితః. సత్త్వోత్తరాణామపి పరబ్రహ్మప్రాప్తేరనేకజన్మ సంసిద్ధి సాధ్యతయా తామసేషు తత్ప్రసంగ ప్రతిషేధయోరనౌచిత్యాత్ప్రాప్తేః ప్రథమపర్వభూత శాస్త్రజన్యజ్ఞాన ప్రాప్తిరిహ శాస్త్రవశ్యేష్వాసురేషు ప్రతిషిధ్యతే. తత్ర శాస్త్రజన్యజ్ఞానత్వ వ్యక్త్యర్థమాహ అస్తి భగవానితి. అధమత్వస్యోత్తమావధి సాపేక్షత్వాదవధి సమర్పణసమర్థతయా సన్నిహితః. తతశ్శబ్దో న హేతుపర ఉచిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. తతస్తతో జన్మన ఇతి. (❋) అవశ్య పరిహరణీయం సంక్షిప్యోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణానంతరగ్రంథం సంగమయతి. అస్యేతి. యథావస్థితస్యాత్మనో ప్రాప్తిరేవ హ్యాత్మనాశః. స చాసుర స్వభావ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ. ఆసురస్వభావస్యాత్మనాశస్యేతి. మూలచ్ఛేదాత్సర్వోప్యాసురస్వభావశ్ఛిన్న ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ. మూలహేతుమితి. అసురస్వభావ రూపస్యనరకస్యేతి. ఏతస్మాదధికం కిమన్యన్నరక మితిభావః. అసురస్వభావపతి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ద్వారం నాశనమాత్మనః। కామః క్రోధస్తథా లోభస్తస్మాదేతత్త్రయం త్యజ॥ ౨౧॥ ఏతైర్విముక్తః కౌంతేయ తమోద్వారైస్త్రిభిర్నరః। ఆచరత్యాత్మనః శ్రేయస్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥ ౨౨॥ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ త్రివిధం ద్వారం తచ్చాత్మనో నాశనం- కామః క్రోధో లోభ ఇతి- త్రయాణాం స్వరూపం పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతం - ద్వారం మార్గో హేతు రిత్యర్థః - తస్మాదేతత్త్రయం త్యజ - తస్మాదితి ఘోరనరక హేతుత్వాత్ కామక్రోధ లోభ నామైత త్త్రితయం దూరతః పరిత్యజ ॥ ౨౧॥ ఏతైః కామ క్రోధలోభైస్తమో ద్వారైః మద్విపరీత జ్ఞానహేతుభిర్విముక్తో నర ఆత్మనః శ్రేయ ఆచరతి- లబ్ధ మద్విషయజ్ఞానో మదానుకూల్యే ప్రయతతే - తతో మామేవ పరాంగతిం యాతి॥ ౨౨॥ శాస్త్రానాదరోఽస్య నరకస్య ప్రధాన హేతురిత్యాహ॥ శాస్త్రం వేదాః - విధిరనుశాసనం- వేదాఖ్యం మదనుశాసన ముత్సృజ్య యః కామకారతో వర్తతే.

హారార్థం తస్మాల్లోభ ఉపదేశ ఇతి వా తమో ద్వారైరిత్యనంతరనైకార్థ్యం వా వివక్షితం - ఆత్మనో నాశనమితి. “అసన్నేవ స భవతి,, ఇత్యాది క్రమేణేతి భావః- ప్రవేశ హేతుర్హి ద్వారం తేనాపి ప్రాప్తిమాత్ర హేతుత్వమిహ వివక్షితమిత్యభిప్రాయేణోపచారావలంబన క్రమమాహ- మార్గో హేతురిత్యర్థ ఇతి - ద్వారం నాశనం ప్రవిశన్నేవ నశ్యతీతి భావః - త్యాజ్యస్య దోషోక్తిస్త్యాగవిధ్యుపకారికేత్యభిప్రాయేణాహ తస్మాదితి. రౌరవాద్యన్నరకః పాపక్షయ హేతుః - ఆసురస్వభావస్తు పాపార్జన హేతుత్వాద్ఘోర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఘోరనరక హేతుత్వాదితి . సర్వస్యాసురస్వభావస్య పరిత్యాజ్యత్వేపి విశేష నిషేధోఽత్యంత పరిహరణీయత్వజ్ఞాపనాయేత్యాహ దూరతః పరిత్యజేతి. (✲)

త్యాజ్యస్య దోషోక్త్యా త్యాగో విహితః - త్యాగస్యైవేదానీం ఫలప్రదానముచ్యతే. ఏతైరితి శ్లోకేన. మద్విపరీత జ్ఞానహేతుభిరితి తమః ఫలోక్తిః. తమశ్శబ్దో హ్యత్ర తత్పర్యంత లక్షణకః. తమోద్వారైర్విముక్తస్తమసాపి విముచ్యతే- శ్రేయశ్చరణం చ తత్త్వజ్ఞానపూర్వకమిత్యభిప్రాయేణాహ- లబ్ధమద్విషయ జ్ఞాన ఇతి . శ్రేయ ఆచరతీత్యనేన ప్రాగుక్త భగవత్ప్రద్వేషాది నివృత్తిర్వివక్షితా . శ్రేయః ప్రశస్తం తచ్చ సంగ్రహాద్భగవదానుకూల్యం తదనుప్రవేశాత్సర్వస్య శాస్త్రీయస్యేత్యభిప్రాయేణాహ - మదానుకూల్య ఇతి - తతః శ్రేయశ్చరణాదేవ హేతోరిత్యర్థః. మాంప్రాప్యైవేత్యాది పరామర్శాదిహ పరగతి శబ్దనిర్దిష్టః ప్రాప్యపర్యవసానభూమిః పరమ పురుష ఇత్యాహ- మామేవ పరాంగతిమితి. (✲)

ఆసుర స్వభావేషు మూలతయా ప్రధాన భూతాస్త్రయ ఉక్తాః - తేభ్యోఽపి ప్రధాన తమః పరిహార్యో హేతురనంతరముచ్యత ఇత్యాహ. శాస్త్రానాదర ఇతి- సర్వావస్థ సమస్తపురుష హితానుశాసనాచ్ఛాస్త్రశబ్దో వేదేష్వేవ ప్రథమం ప్రాప్తః - తదనుబంధాదన్యేష్విత్యభిప్రాయేణాహ. శాస్త్రం వేదా ఇతి. విధాయకవాక్యస్య శాస్త్రశబ్దేనోపాత్తత్వాత్- తద్వ్యాపారోఽత్ర విధిశబ్ద వివక్షిత ఇత్యాహ . విధిరనుశాసనమితి - ఫలితమాహ - వేదాఖ్యం మదనుశాసనమితి. శాస్త్రమేవ విధిరితి సామానాధికరణ్యం వా వివక్షితం. మదనుశాసనమిత్యనేన “శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా,, ఇత్యాది స్మారణం - ఏతేనాన్యథా లిఙ్వ్యర్థం వర్ణయంతోఽపి ప్రత్యుక్తాః . లిఙాదయో హి

శ్రీ।।గీ।।మూ।।నససిద్ధి మవాప్నోతి నసుఖం నపరాంగతిమ్ ।। ౨౩ ।। తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణంతే కార్యా
కార్యవ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వాశాస్త్రవిధానోక్తంకర్మకర్తుమి

శ్రీ।।గీ।।భా।। స్వచ్ఛందానుగుణ మార్గేణవర్తతే- నససిద్ధిమవాప్నోతి- నకామప్యా ముష్మికీం సిద్ధి మవాప్నోతి. నసుఖం కించిదవాప్నోతి- నపరాంగతింకుతఃపరాంగతింప్రాప్నోతీత్యర్థః ।। ౨౩ ।। తస్మాత్కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ ఉపాదేయా నుపాదేయ వ్యవస్థాయాం శాస్త్ర మేవ తవప్రమాణం. ధర్మశాస్త్రేతిహాస పురాణా ద్యుపబృంహితా వేదాః యదేవ పురుషోత్తమాఖ్యం పరంతత్వం తత్ప్రీణనరూపం తత్ప్రాప్త్యుపాయ భూతంచ కర్మావబోధయంతి తచ్ఛాస్త్రవిధానోక్తం తత్త్వంకర్మచ జ్ఞాత్వాయథా వదన్యూనాతిరిక్తం విజ్ఞాయ కర్తుం త్వమర్హసి తదేవోపాదాతు

ప్రకాశితురభిప్రాయ మాత్మోపాదభి ధానతోవా వ్యంజయంతి - శాస్త్ర ప్రతిపత్తు భూతకామ కారోత్ర నశాస్త్రీయవైకల్పికాది విషయఇత్యభిప్రాయేణాహ - స్వచ్ఛందాను గుణమార్గేణేతి . ‘‘అథకేన ప్రయుక్తోయం.కామ ఏషక్రోధఏష,,ఇత్యాద్యుక్తకామ ప్రయుక్తత్వ్యుక్తం భవతి. ‘‘యావేదబాహ్యాస్స్మృతయోయాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః । సర్వాస్తానిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠాహితాస్స్మృతాః,, ఇత్యాద్యనుసంధానేనాహ. నకామప్యాముష్మికీం సిద్ధిమితి. ఆముష్మికసుఖ హేతుభూతా ముపాయసిద్ధి మిత్యర్థః. నసుఖం నస్వర్గాది సుఖ మిత్యర్థః - యద్వా, ఆముష్మికీం సిద్ధిమితి. స్వర్గాది ఫలవిషయం సుఖమితిత్వైహిక పరం - అత ఏవహి కించిచ్ఛబ్దః. ఇహాపిహి సుఖం శాస్త్రీయానుష్ఠాన జనితపరమపురుషా నుగ్రహా దేవ అత ఏవ వ్యుచ్యతే. ‘‘అనారాధిత గోవిందాయేనరా దుఃఖభాగిన,,ఇతి త్రైముఖ్యప్రదర్శనా యాత్రాన్య సుఖసమభి వ్యాహారఇత్యాహ . కుతఃపరాంగతిమితి . (*) అధ్యాయోక్తంసర్వమేతదర్థమిత్యభిప్రాయేణామశి ష్యతే. తస్మాచ్ఛాస్త్రమితి - అత్రకార్యాకార్య శబ్దయో రుత్పాద్యానుత్పాద్యాది విషయత్వవ్యాసంగతి మభిప్రేత్యాహ- ఉపాదేయానుపాదేయ వ్యవస్థాయామితి - అనుష్ఠాన విపర్యయస్య తత్వవిపర్యయ స్యచ ఆసురస్వభావేప్రదర్శితత్వా దత్రచ తద్విపర్యయస్య వివక్షితత్వాత్కార్యాకార్య శబ్దౌ తత్వా తత్వయోః ప్రదర్శనార్థా ఇత్యభిప్రాయే ణోపాదేయాది సాధారణశబ్దః - ఉపాదాన మత్ర యథాశాస్త్రం మన సా స్వీకరణం శాస్త్రమేవేత్యయుక్తం. ‘‘శ్రుతిస్మృతి స్సదాచార,, ఇత్యాది విరోధాదిత్యత్రాహ. ధర్మశాస్త్రేతి - ఆదిశబ్దేనాచారగ్రహణం . ‘‘యజంత్య విధిపూర్వకం - నతుమామభిజానంతి,, త్యాది వ్యవచ్ఛేదాయ జ్ఞాత్వేత్యాదిక ముచ్యతఇత్యాహ - యదేవేతి - సర్వాణిహి శాస్త్రాణి సాక్షాద్వా పరం పరయా వా పరమపురుష సమారాధనతయైవ సర్వాణి కర్మాణి విదధతి - తత్ర తత్ప్రీతయోః ‘‘వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్యః,, ఇత్యుక్తం పరతత్వం ప్రాగుక్త సమాఖ్యయా స్మారయతి - పురుషోత్తమాఖ్యమితి . తత్ప్రీత్యుపాయ భూతంచేతి సర్వేషాంహి ఫలసంగాది త్యాగే నానుష్ఠితానాం పర బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయత్వమేవ స్వభావ ఇతిభావః. అత్రావబోధయంతీత్యనే నాజ్ఞాత జ్ఞాపనరూప విధానశబ్దార్థోవివృతః - అయథాశాస్త్రం కర్మణాం కరణంచ నకర్తవ్య మిత్యభిప్రాయేణ కర్తు మర్హసీత్యుక్తం - తస్మాదప్యనుష్ఠానతత్వా ధ్యవసాయ సాధారణ్యాయాహ - ఉపాదాతుమితి - అర్హసీత్యేతదనుసారి మధ్య

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ మిహార్హసి ॥ ౨౪ ॥

ఓం తత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసుర సంపద్విభాగ యోగో నామ షోడశోధ్యాయః ।

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మర్హసి॥ ౨౪ ॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే షోడశోధ్యాయః ।

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః ।

మర్హ మితి నిర్దేశః. తస్య దైవీ సంపదభిజాతస్యయోగ్యత్వాతిశయద్యోతనాయైతదుక్తం భవతి- సత్త్వోత్తరేణ భవతా కుహక పురుషకౌశలాతిశయ పరిగ్రాహిత మోహనశాస్త్రాభాస ప్రక్రియానుభావనేన నిత్యభగవదాజ్ఞా రూప వేదాఖ్య శాస్త్రసారభూతాద్యథాధికారం కర్మయోగ భక్తియోగ రూప భగవదనన్యభజనపరమధర్మాన్న ప్రచ్యుతేన భవితవ్యం. అపితు స ఏవ నిత్యముపాదేయ ఇతి ఇహేతి నిర్దేశః. కర్మాధికార భూమి ప్రదర్శనార్థః కర్మవశ్యావస్థత్వ జ్ఞాపకో వా- (❈)

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య
వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు శ్రీమద్గీతాభాష్య టీకాయాం
తాత్పర్య చంద్రికాయాం షోడశోధ్యాయః ।
శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః ।

గీతార్థసంగ్రహరక్షా-

మూ— దేవాసుర విభాగోక్తి పూర్వికా శాస్త్రవశ్యతా ।
తత్త్వానుష్ఠాన విజ్ఞాన స్థేమ్నే షోడశ ఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥

శ్రీమద్యామునమునయే నమః ।

అ ॥ అత్ర పూర్వోత్తర సమస్త ప్రతిష్ఠాపక షోడశాధ్యాయార్థః సంగృహ్యతే- ఏతదభిప్రాయేణ భాష్యమ్ ॥ అనంతర ముక్తస్యతు కృత్స్నస్యార్థస్య స్థేమ్నే శాస్త్ర వశ్యత్వం వక్తుం శాస్త్రవశ్య తద్విపరీతయో దేవాసుర సర్గయోః విభాగం శ్రీభగవానువాచేతి- అత ఏవ సప్తదశ మవతారయన్నేవమన్వభాషత- దేవాసుర విభాగోక్తి ముఖేన ప్రాప్యతత్త్వజ్ఞానం తత్ప్రాప్త్యుపాయ జ్ఞానంచ వేదైకమూల మిత్యుక్తమితి అత్ర శాస్త్రవశ్యతా- "తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వా శాస్త్ర విధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసీ"తి అధ్యాయాంతిమ శ్లోకేనోక్తా ॥ ౨౦ ॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః ।

శ్రీ శ్రీయై నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయామ్ తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ సప్తదశాధ్యాయ ప్రారంభః.

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ దైవాసుర విభాగోక్తిముఖేన ప్రాప్యతత్త్వజ్ఞానం తత్ప్రాప్త్యుపాయజ్ఞానంచ వేదైకమూల మిత్యుక్తం. ఇదానీమశాస్త్ర విహితస్యాసురత్వే నాఫలత్వం శాస్త్రవిహితస్యచ గుణతస్త్రైవిధ్యం శాస్త్రసిద్ధస్య లక్షణం చోచ్యతే. తత్రాశాస్త్ర విహితస్య నిష్ఫలత్వ మజానన్ శాస్త్రవిహితే శ్రద్ధాసంయుక్తే యాగాదౌ సత్త్వాదినిమిత్తఫల భేదబుభుత్సయా అర్జునః పృచ్ఛతి॥

ఉక్తశేషతయా సప్తదశ మవతారయితు ముక్తముద్గృహ్ణాతి. దైవాసురేతి. ప్రకృతస్య ముఖభేదేన ప్రపంచన పరతయా సంగతిమాహ. ఇదానీమితి. హేయోపాదేయ వ్యవస్థాయా శ్శాస్త్రైకమూల త్వోక్తి సమనంతర మిత్యర్థః. "అశాస్త్రమాసురంకృత్స్నం శాస్త్రీయంగుణతః పృథక్ । లక్షణంశాస్త్ర సిద్ధస్య త్రిధాసప్తదశోదితమ్" ఇతిసంగ్రహశ్లోకం వివృణోతి. అశాస్త్ర విహిత స్యేత్యాదినా. అత్రసామాన్యతో విశేషతశ్చశాస్త్రీయార్థ విభజన మధ్యాయానువృత్తార్థః. సప్తదశోదిత మిత్యేత త్సంగ్రహ శ్లోక వాక్యత్రయేపి ప్రత్యేకమన్వేతవ్యం. ఏతత్సర్వం సప్తదశోదిత మితి సర్వోపసంహారేణ వాన్వయః. "జ్ఞాత్వాశాస్త్రవిధానోక్తమ్" ఇత్యస్యానంతరం "యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య" ఇతి ప్రశ్నః కథంసంగచ్ఛత ఇత్యత్రాహ. తత్రేతి. అశాస్త్ర విహితస్య నిష్ఫలత్వ మజానన్నితి. అయమభిప్రాయః. ప్రేక్షావతాం స్వతః ప్రయోజనే తదుపాయేవా బుభుత్సా అన్యస్య నిష్ఠాది భేదబుభుత్సా తన్మూలఫల విశేష పర్యంతా. నచనిష్ఫలత్వజ్ఞానే ఫలవిశేష జిజ్ఞాసా. తతశ్చ లోకసిద్ధాః కృషిచికిత్సాదయోపి ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తివిషయాస్సఫలాఏవ దృశ్యంతే. అన్యథా శాస్త్రస్యాపి నిష్ఫలత్వ ప్రసంగాదలౌకికస్య ప్యాచార సిద్ధాః కతికతి ధర్మాః. నచతే యత్కించిత్ఫలం అంతరేణస్యుః. ప్రేక్షావతా మప్రవృత్తి ప్రసంగాన్నచ శ్రద్ధాపూర్వకానుష్ఠానేంగవైకల్యాత్ఫలాభావస్సంభవతి. నచ ప్రేక్షావద్భిరనంతైర్జనైర్బహువిత్తవ్యయాయాసాదినా నుష్ఠీయమానేషు దృష్టప్రయోజన రహితేషు కర్మసు అదృష్ట పర్యవసాన మంతరేణ గతిః. అతశ్శాస్త్రవిహితాదస్య యదికించిద్వైషమ్య ముచ్యతే తదా సత్త్వాది గుణభేదప్రయుక్త ఫలతారతమ్య మాత్రమేవ స్యాత్. అతో "యశ్శాస్త్ర విధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః। నససిద్ధి మవాప్నోతి నసుఖం నపరాంగతిమ్" ఇతి పూర్వోక్తమపి ప్రాయశః ప్రకృష్ట సుఖాభావ వివక్షయా కామకారతఇతి విశేషణంవా. శ్రద్ధాయుక్తవ్యవచ్ఛేదార్థ మితి దురుపదేశ బాహ్యాగమ స్వోత్ప్రేక్షా వృద్ధవ్యవహారమాత్ర కల్పితేష్వన్యత్ర ధర్మాభిసంధి శ్రద్ధాదియోగాన్నైష్ఫల్య నివృత్తిర్యుక్తేత్యజానన స్యాశయ ఇతి విశిష్టస్య ఫలత్వ శంకాస్పదత్వాయ కర్తృవిశేషణం క్రియా విశేషణతయా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥అర్జునఉవాచ ॥ యేశాస్త్ర విధి ముత్సృజ్య యజంతే శ్రద్ధ యాన్వితాః । తేషాం నిష్ఠా
తు కాకృష్ణ సత్వమాహో రజ స్తమః ॥ ౧ ॥ శ్రీభగవా నువాచ ॥ త్రివిధాభవతిశ్రద్ధా దే
హినాం సాస్వభావజా ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య శ్రద్ధయాన్వితాయెయజంతే తేషాంనిష్ఠాకా? కిం సత్వం? ఆహోస్వి
ద్రజః?అథతమః? నిష్ఠాస్థితిః. స్థీయతేస్మిన్నితి స్థితిస్సత్వాది రేవ నిష్ఠేత్యుచ్యతే- తేషాం
కింసత్త్వేస్థితిః?కింవారజసి?కింవాతమసీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంపృష్టో భగవాన శాస్త్ర విహిత
శ్రద్ధాయా స్సత్పూర్వ కస్యచ యాగాదే ర్నిష్ఫలత్వం హృదినిధాయ శాస్త్రీయస్యైవ యా
గాదేర్గుణ తస్త్రైవిధ్యం ప్రతిపాదయితుం శాస్త్రీయ శ్రద్ధాత్రైవిధ్యం తావదాహ ॥ స
ర్వేషాం దేహినాం శ్రద్ధా త్రివిధా భవతి- సాచస్వభావజా. స్వభావ స్స్వసాధారణో భా
వః- ప్రాచీన వాసనానిమిత్త స్తత్రద్రుచి విశేషః.

వ్యాఖ్యాతం-యాగోత్రదానాద్యుపలక్షణార్థః. దేవపూజాద్యావిశేషా స్తత్సంగ్రహః- అత్ర కృష్ణశబ్దనకృ
షిర్భూవాచక శ్శబ్దోణశ్చ నిర్వృతి వాచకఇతి సర్వాపేక్షిత సిద్ధ్యుపయుక్తం నిరుక్తి మభిప్రైతి- తుశబ్ద
న శాస్త్రీయ నిష్ఠాతః కామకారతశ్చ వ్యావృత్తి ర్వివక్షితా- విపరీతస్య కింశబ్దస్య ఆహోఇతి పదస్య
చాత్రావృత్తి మభిప్రేత్యాహ. కింసత్వమితి. వినాశాద్యర్థ వ్యవచ్ఛేదార్థం సత్వాది సామానాధికరణ్యా
యచాధికరణ వ్యుత్పత్తి మవతారయితుం పర్యాయేణ స్వరూపం వ్యనక్తి. నిష్ఠాస్థితిరితి- తేషాంనిష్ఠాతు క
తి పృష్టఏవార్థః సత్వమిత్యాదినా విశేష్యత ఇత్యభిప్రాయేణ ఫలితమాహ- తేషామితి- (❋)

శ్రద్ధా కతివిధేతి ప్రశ్నాభావేపి తదుక్తి వైఘట్యశంకాం పరిహరన్ శ్రద్ధాత్రైవిధ్య కథనస్య ప్ర
యోజనంచాహ- ఏవంపృష్ట ఇత్యాదినా- పూర్వోపదిష్ట విరుద్ధం పృష్టఇత్యర్థః- హృదినిధాయేతి క్రమేణ
సాక్షాదుత్తర మవతారయిష్య మిత్యర్థః- ప్రశ్నస్యాత్యంతానాదర పరత్వజ్ఞాపనాయవా సహసా సాక్షా
దుత్తరానుక్తి రితి భావః. గుణతస్త్రైవిధ్యమితి- గుణభేదనిమిత్త ఫలభేద యోగిత్వమితి భావః- అత్రహి శ్ర
ద్ధాయోగా త్సాత్వికత్వం శాస్త్రోల్లంఘనా త్తామసత్వం తదుభయ సముచ్చయా ద్రాజసత్వ మాశంకితం. త
త్రతావచ్ఛ్రద్ధాపూర్వకత్వం ఫలసాధనత్వా యోపయుక్తం తచ్ఛాస్త్రీయేష్వేవ తత్రాపి శ్రద్ధాయా నసత్వై
కాంతికత్వమిత్యభిప్రాయేణశాస్త్రీయ శ్రద్ధాయా స్త్రైవిధ్య గ్రహణం- ఏతేన పరిసంఖ్యా న్యాయేనా శాస్త్రీ
యేషు ఫలభేద నిమిత్తం త్రైవిధ్యం ప్రత్యుక్తం. అత్ర శ్రద్ధాభేదా త్సత్వాది నిష్ఠాభేదనిర్ణయ ఇత్యుక్తం
భవతి. దేహినా మిత్యనేన తత్తద్దేహానురూప మధికారి వైచిత్ర్యం వివక్షిత మిత్యభిప్రాయేణాహ. సర్వే
షామితి- బ్రహ్మాదీనా మపీత్యర్థః- దేహినామితి సత్వాదిగుణప్రచుర దేహవిశేషా నురూపమితి భావః.సా
ధారణేషు శాస్త్రేషు తత్ప్రోక్త స్వర్గ వావాది షుచ కథంపురుషభేదనియత శ్రద్ధాభేదఇతి శంకా
యాం సా స్వభావజేతి వాక్యాంతర మిత్యభిప్రాయేణాహ. సాచేతి. కార్యాసాధారణ్యాయ కారణాసా
ధారణత్వ వివక్షామాహ. స్వభావ స్స్వసాధారణో భావఇతి. కోసాధావః కశ్చతస్యా ప్యసాధారణ్యేహే
తురిత్యత్రాహ - ప్రాచీనేతి- భావశబ్దోత్ర ధర్మ విశేష పరః- నానార్థో స్వభావ శబ్దే కథ మత్ర రుచి

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు ॥ ౩॥ సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ యత్ర రుచి స్తత్ర శ్రద్ధా జాయతే. శ్రద్ధా హి స్వాభిమతం సాధయత్యేతదితి విశ్వాసపూర్వికా సాధనే త్వరా. వాసనా రుచిశ్చ శ్రద్ధా చాత్మధర్మా గుణసంసర్గజాః. తేషామాత్మధర్మాణాం వాసనాదీనాం జనకాః దేహేంద్రియాంతఃకరణవిషయగతా ధర్మాః కార్యైకనిరూపణీయాః సత్త్వాదయో గుణాః. సత్త్వాదిగుణయుక్తదేహాద్యనుభవ ఇత్యర్థః. తతశ్చేయం శ్రద్ధా సాత్త్వికీ, రాజసీ, తామసీ, చేతి త్రివిధా. తామిమాం శ్రద్ధాం శృణు. సా శ్రద్ధా యత్స్వభావా తం స్వభావం శృణ్విత్యర్థః ॥ ౨ ॥ సత్త్వమంతఃకరణం సర్వస్య పురుషస్యాంతఃకరణానురూపా శ్రద్ధా భవతి. అంతఃకరణం యాదృశగుణయుక్తం తద్విషయా శ్రద్ధా జాయత ఇత్యర్థః.

వివక్షితత్వమత్రాహ - యత్ర రుచిరితి. రుచిశ్రద్ధయోః కార్యకారణభావోఽన్వయవ్యతిరేకసిద్ధ ఇత్యర్థః. రుచివ్యతిరిక్తా తత్కార్యభూతా కా శ్రద్ధేత్యత్రాహ. శ్రద్ధా హీతి. "శ్రద్ధా విశ్వాస కాంక్షయోః" ఇతి త్వరాపర్యంత విశ్వాసే హి శ్రద్ధాశబ్దం నైఘంటుకాః పఠంతి. నను "కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధా ధృతిరధృతిర్హీర్ధీర్భీః" ఇత్యేతత్సర్వం మన ఏవేతి శ్రవణాత్ అంతఃకరణధర్మత్వాత్తాన మలింపత్సు శ్రద్ధాదిషు గుణకృతత్వాచ్చ గుణధర్మత్వసంభవే కథమత్ర స్వశబ్దేన దేహిశబ్దేన చ నిర్దిష్ట ప్రత్యగాత్మని తదన్వయోక్తి రిత్యత్రాహ. వాసనేతి. శుద్ధస్వభావస్యైవాత్మనః కర్మమూలగుణమయ ప్రకృతి సంసర్గోపాధిః ధర్మభూతజ్ఞాన పరిణతి విశేషా ఇత్యర్థః. శ్రద్ధాభేదేషు సాత్త్వికాది సంజ్ఞానివేశాయ నిర్గుణస్యాత్మనః కథం సత్త్వాది మూలం వాసనాది యోగ ఇతి శంకావ్యుదాసాయ చ దేహిశబ్దసూచిత ప్రక్రియయా గుణసంసర్గజత్వం వివృణోతి. తేషామితి. యథౌషధాది విశిష్ట దహనాది సంబంధాత్పార్థివాదిషు పాకజ గుణారంభః తథాత్రేతి భావః. తత్తత్కార్యహేతుతయా శాస్త్రసిద్ధానామనుపలబ్ధ్యా నిరాకరణమయుక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ. కార్యైకనిరూపణీయా ఇతి. అతీంద్రియాణామననుభూతానాం కథం వాసనాహేతుత్వమిత్యత్రాహ. సత్త్వాదిగుణయుక్తేతి. మూలకారణాపేక్షయా శ్రద్ధాయాస్సాత్త్వికాది సంజ్ఞాభేద ఇత్యాహ. తతశ్చేతి. సాత్త్వికత్వాది త్రైవిధ్యేన ప్రావిభాయాం పునశ్శ్రైవిధ్యేనోద్యత ఇత్యత్రాహ. సా శ్రద్ధా యత్స్వభావేతి - స్వరూపస్య సామాన్యతస్త్రైవిధ్యస్య చ విదితత్వే విదితత్వ ప్రకారవిశేషాభిప్రాయేణ శృణ్విత్యుక్తం. (*) సత్త్వానురూపేత్యత్ర న సత్త్వగుణ ఉచ్యతే. సర్వస్య పురుషస్య శ్రద్ధాయాస్తదధీనత్వే రాజసతామస శ్రద్ధావిభాగాయోగాత్ స్వహారిత్వేన సత్త్వం సర్వత్రాపేక్షితమితి చేత్ నరజస్తమసోరపి తథాత్వాత్త్రైగుణ్యం హి పరస్పరాంగభావేన స్థిత్యైవహి వాతపిత్తకఫాదివత్సర్వం కార్యమారభతే. అతోఽత్ర సర్వశ్రద్ధా సాధారణకారణత్వేన నిర్దిష్టం సత్త్వం గుణత్రయోపష్టబ్ధమనఃకరణమేవేత్యాహ. సత్త్వమంతఃకరణమితి - అనురూప్యం వివృణోతి. అంతఃకరణం యాదృశగుణయుక్తమితి. యద్విషయ రుచిజనక వాసనోత్తంభక సత్త్వాదియుక్తమిత్యర్థః. పూర్వం దేహినాం సా స్వభావజేత్యుక్తం. ఇహాత్వంతఃకరణహేతుకత్వముచ్యతే. తదేతన్న వైకల్పికం తత్సిద్ధతదయోగాన్నాపి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః ॥ ౩ ॥ యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః । ప్రేతాన్భూతగణాంశ్చాన్యే యజంతే తామసా జనాః ॥ ౪ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ సత్త్వశబ్దః ప్రాగుక్తానాం దేహేంద్రియాదీనాం ప్రదర్శనార్థః. శ్రద్ధామయోఽయం పురుషః శ్రద్ధామయః శ్రద్ధాపరిణామః. యో యచ్ఛ్రద్ధః - యః పురుషో యాదృశ్యా శ్రద్ధయా యుక్తః- స ఏవ సః. స తాదృశశ్రద్ధాపరిణామః - పుణ్యకర్మవిషయే శ్రద్ధాయుక్తశ్చేత్ పుణ్యకర్మఫలసంయుక్తో భవతీతి శ్రద్ధాప్రధానః ఫలసంయోగ ఇత్యుక్తం భవతీతి ॥ ౩ ॥ తదేవ వివృణోతి ॥ సత్త్వగుణప్రచురాః సాత్త్విక్యా శ్రద్ధయా యుక్తా దేవాన్ యజంతే దుఃఖాసంభిన్నోత్కృష్టసుఖహేతుభూతదేవయాగవిషయా శ్రద్ధా సాత్త్వికీత్యుక్తం భవతి- రాజసా యక్షరక్షాంసి యజంతే- అన్యే తామసా జనాః ప్రేతాన్ భూతగణాన్ యజంతే- దుఃఖసంభిన్నాల్పసుఖజననీ రాజసీ శ్రద్ధా దుఃఖప్రాయాత్యల్పసుఖజననీ తామసీత్యర్థః ॥ ౪ ॥

పురుషభేదేన వికల్పః. సర్వస్యేత్యుక్తేః- నాపి సముచ్చయః నైరపేక్ష్యప్రతీతేరిత్యత్రాహ. సత్త్వశబ్ద ఇతి- సామగ్రీమధ్యపాతిషు తత్రతత్రాన్యతమనిర్దేశో నానుపపన్న ఇతి భావః- శ్రద్ధామయ ఇత్యత్ర మయటస్స్వార్థికత్వే నిష్ప్రయోజనత్వాత్ ప్రాచుర్యార్థత్వేఽపి ప్రకృతానుపయోగాచ్ఛ్రద్ధాఫలాన్వయవివక్షయా వికారార్థత్వమాహ - శ్రద్ధాపరిణామ ఇతి- ఏవం సామాన్యేన శ్రద్ధాజన్యఫలసంబంధిత్వముక్తం- తత్ర యో యచ్ఛ్రద్ధ ఇత్యాదినా శ్రద్ధావిశేషవతః ఫలవిశేష ఉచ్యత ఇత్యాహ. యః పురుష ఇతి- శ్రద్ధాంతరవైధర్మ్యద్యోతనాయ యత్తచ్ఛబ్దయోర్యాదృశ్యేత్యాదినా ప్రకారపరామర్శత్వోక్తిః. ఆయుర్ఘృతమిత్యాదివత్ కార్యకారణభావాతిశయవివక్షయా స ఏవ స ఇతి నిరూఢోఽయమారోప ఇత్యాహ - స తాదృశశ్రద్ధాపరిణామ ఇతి- ఏతేన స ఏవ స ఇత్యత్ర విధేయభేదాభావాత్పునరుక్తిశంకాపి పరిహృతా- పురుషస్య నిత్యత్వాద్ధర్మభూతజ్ఞానవికాసాదేశ్చేంద్రియద్వారా వ్యవస్థితత్వాద్దేహాదేశ్చాచిత్పరిణామవిశేషత్వాత్కథమేష శ్రద్ధాపరిణామత్వోక్తిరిత్యత్రాహ. పుణ్యకర్మేతి. ఫలభేదబుభుత్సయా హ్యత్ర ప్రశ్నోదయ ఇతి భావః. (❋) ప్రక్రాంతశ్రద్ధాయాః సాత్త్వికత్వాదివిభాగోఽనంతరం సాత్త్వికరాజసతామసైశ్శ్రద్ధైః ప్రదర్శ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. తదేవ వివృణోతీతి- తత్ఫలవిశేషణానాం శ్రద్ధావిశేషాణాం శ్రద్ధావిశేషసంబంధనత్వమిత్యర్థః. పురుషస్య సత్త్వాదయో హ్యుపచీయమానాః స్వానురూపవిషయే శ్రద్ధాం జనయంతీత్యభిప్రాయేణాహ- సత్త్వగుణప్రచురా ఇతి. సర్వేషు త్రైగుణ్యసంకీర్ణేషు కేనచిద్విశేషణనిర్దేశస్తత్ప్రాచుర్యాత్- తత్ర సాత్త్విక్యా శ్రద్ధయేతి పురుషస్య సాత్త్వికత్వకథనేన అర్థసిద్ధహేతుకథనం శ్రద్ధాయా ఏవ స్వరూపేణ నిర్దేశ్యత్వాత్తాం ప్రత్యేతి శ్రద్ధాస్వభావోఽపి జ్ఞాపయితుం వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. దుఃఖాసంభిన్నేతి. ఆరాధ్యసామ్యస్యాపి హ్యారాధకానాం ఫలమిత్యభిప్రాయేణ దుఃఖాసంభిన్నత్వాదికథనం - ఏవముత్తరయోరపి భావ్యం - తామసానామితరేభ్యోఽత్యంతవైధర్మ్యజ్ఞాపనాయాన్యశబ్దః. భూతగణా రుద్రపార్షదాదయః. (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ (అశాస్త్రవిహితంఘోరం తప్యంతే యేతపోజనాః । దంభాహంకారసంయుక్తాః కామరాగ బలాన్వితాః ॥౫॥ కర్శయంతశ్శరీరస్థం భూతగ్రామ

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ ఏవంశాస్త్రీయేష్వేవయాగాదిషు శ్రద్ధాయుక్తేషుగుణతః ఫలవిశేషః అశాస్త్రీయేషు తపో యాగ ప్రభృతిషు మదనుశాసన విపరీతత్వేన నకశ్చిదపి సుఖలవః అపిత్వనర్థ ఏవేతిప్రా ది నిహితం వ్యంజయన్నాహ ॥ అశాస్త్ర విహిత మతిఘోరమపి తపోయేజనా స్తప్యంతే - ప్రదర్శ నార్థమిదం. అశాస్త్రవిహితం బహ్వాయాసం యాగాదికం యేకుర్వతే దంభాహం కార సంయుక్తాః కామరాగ బలాన్వితాః శరీరస్థం పృథివ్యాది భూత సమూహం కర్శ యంతో మదంశభూతం జీవంచాంత శ్శరీరస్థం కర్శయంతో యేతప్యంతే- యాగాదికంచ కుర్వతే- తానాసుర నిశ్చయాన్విద్ధి .

ఏవమర్థాత్ప్ర శ్నస్య నిషేధః కృతః - అథకంఠోక్త్యే త్యభిప్రాయే ణాహ - ఏవమితి - నస స్తి మిత్యాది ప్రాగుక్తస్మారణాయ నకశ్చిదపి సుఖలవ ఇత్యుక్తం. అపిత్వనర్థ ఏవేత్యనేన పూర్వోక్త నరకపతన స్మారణం ప్రశ్నవాక్యగత శ్రద్ధాన్వితత్వాను భాషణ వివక్షయా తత్ప్రాగ్యాతి ప్రయాస జ్ఞాపన పరో ఘోరశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అతిఘోర మపీతి - నను ‹‹యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః,, ఇతియాగ విషయే ప్రశ్నేతప్యంత ఇతి తపసోత్తరం కథం సంగచ్ఛత ఇత్యత్రాహ - ప్రదర్శనార్థ మిదమితి- సం గ్రాహకాకారం దర్శయన్ ఫలితమాహ - అశాస్త్రవిహిత మితి - వేదబాహ్యాగమోక్తం వైదికమప్య నధికారిభి ర్దేశకాల ద్రవ్యక్రియాది నియమానాదరేణ యథానుష్ఠితం చాశాస్త్రవిహితం దారుణపర్యాయ ఘోర శబ్దాభి ప్రేతమాహ - బహ్వాయాస మితి - యాగాదిక మిత్యనేన ప్రశ్నేపి యాగగ్రహణం ప్ర దర్శనార్థమితి జ్ఞాపితం - అతఏవహి ప్రశ్నోత్తరయోరేక విషయత్వం శాస్త్రైరచోదితానాంచోదకాం తర ముచ్యతే . దంభాహంకార సంయుక్తా ఇత్యాదినా - బలమత్ర కామరాగ యుక్తత్వా దహాన్వితం - ‹‹బలంబలవతాంచాహంకామరాగ వివర్జితం,, మితిహి ప్రాగుక్తం - నకేవలం పరత్ర నరకం - అపిత్విహా పి కాయకర్శన మిత్యభిప్రాయేణ శరీరస్థభూత సమూహ కర్శనోక్తిః- ‹‹అంతర్యామ్యమృతః- అనశ్నన్న న్యోఽభిచాకశీతి - నస్థాన తోపిపరస్యోభయ లింగం సర్వత్రహి,, త్యాదిభిః పరమాత్మనస్స్వరూపతో ధర్మ తోవాకర్శనా సంభవాత్సంభవేచ శాస్త్రవిహితోప వాసాదిభిరపి ప్రసంగాచ్ఛరీర కర్శనేనచ శరీరిణాం క్షేత్రజ్ఞానాం జ్ఞానసుఖాది సంకోచ రూపస్యకర్శనస్య శ్రుతిస్మృతి లోకసిద్ధత్వా దంతశ్శరీరస్థ మిత్యనే న శరీరావచ్ఛిన్న క్షేత్రజ్ఞత్వసూచనాత్ ‹‹క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి మమైవాంశ,, ఇతి ప్రాగుక్త ప్రక్రి యా సర్వశరీర పరమాత్మ విశేషణాంశ భూతజీవ విషయాత్ర మామితి నిర్దేశ ఇత్యాహ- మదంశభూ తం జీవమితి. మచ్ఛరీర భూత జీవపీడనం మత్పీడన తుల్యమితి దోషాతిశయ సూచనార్థోయ ముపచారః. శాస్త్రోల్లంఘనేనాత్మ పీడన రూపమపి పాపమేవామూత్ర మిత్యభిప్రాయః. యజ్ఞస్యస్వతో యాజ్య భా వన త్వాచ్ఛాస్త్రీయ ప్ర కా ర విర హేపి నాత్యంత వికలతా . తప సస్తు స్వత స్సర్వ కర్శన తయా శాస్త్రీయ ప్ర కా రా భా వే భావ నత్వం నస్యాదితి హైతుక ప్రా యాణాం విభాగం ప్రతి క్షేప్తు మాహ - యాగాదికంచేతి. అసురో నిశ్చయో యేషాం తే తా సుర నిశ్చయాః - తత్ర తద్ధిత స్యైవ ఫలం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మచైతపః। మాంచైవాం తశ్శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యా సురనిశ్చయాన్ ॥ ౬ ॥) ఆహార స్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః। యజ్ఞ స్తప స్తథా దానం తేషాం భేద మిమంశ్శృణు ॥ ౭ ॥ ఆయుస్సత్వ బలారోగ్య

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అసురాణాంనిశ్చయఆసురో నిశ్చయః-ఆసురాహిమదాజ్ఞావిపరీతకారిణః-మదాజ్ఞావిపరీతకారిత్వాత్తేషాంసుఖలవసంబంధోనవిద్యతేఅపిత్వనర్థవ్రాతేపతంతీతిపూర్వమేవోక్తం''పతంతినరకేశుచా,, వితి- ॥ ౬ ॥ అథప్రకృత మేవశాస్త్రీయేషు యజ్ఞాదిషుగుణతో విశేషంప్రపంచయతి. తత్రాహార మూలత్వాత్సత్వాది వృద్ధేరాహార త్రైవిధ్యం ప్రథమముచ్యతే- ''అన్నమయం హిసోమ్య మనః ఆహారశుద్ధౌ సత్వశుద్ధి,, రితిహి శ్రూయతే। ఆహారోపి సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య సత్వాది గుణత్రయాన్వయేన త్రివిధః ప్రియోభవతి. తథైవ యజ్ఞోపి త్రివిధః తథా తపోదానంచ. తేషాంభేద మిమంశ్శృణు - తేషామాహారయజ్ఞ తపోదానానాం సత్వాదిభేదే నేమముచ్యమానంభేదంశ్శృణు॥౭॥సత్వగుణోపేతస్య సత్వమయా ఆహారాః ప్రియాభవంతి- సత్వమయాశ్చాహారా ఆయుర్వివర్ధనాః-

---

భ మాత్ర పరతా మాహ - ఆసురాణామితి - తదభిప్రేతనిశ్చయస్య విశేషంవ్యంజయితు మాహ - అసురాహీతి - అసురనిశ్చయత్వఖ్యాపనం ప్రాగుక్తానర్థపర్యవసాన ప్రకాశనాయేత్యాహ . మదాజ్ఞా విపరీతకారిత్వాదితి . అసురనిశ్చయా నిత్యేతావతా కథమయమర్థ స్సిద్ధ్యే దిత్యత్రాహ- పూర్వమేవేతి- (❋)

ఏవముక్తరెప్రతిషేధ రూపేర్థేతః కంఠోక్త్యాద దత్తే పునరాహారాది త్రైవిధ్య వర్ణన మబుభుత్సితోప న్యాస స్స్యాదిత్యత్రాహ - అథప్రకృత మేవేతి - అయమభిప్రాయః. అశాస్త్రీయేషు సత్వాది నిష్ఠాది మూలఫలభేదే బుభుత్సితే శాస్త్రీయే ష్వేవాయమితి ప్రత్యుక్తం . తత్రశ్రద్ధాతద్వతాంశ్రద్ధేయానాం చగుణతో విభాగ ఉపన్యస్తః . తచ్ఛ్రవణాదేవ తత్తుల్యయోగక్షేమ సర్వేషు బుభుత్సా భిథత్సోర్జాయతే - అతఏవ తద్భేదోపన్యాసఇతి ప్రపంచయతీ త్యనేన పౌనరుక్త్య శంకాపి పరిహృతా.యజ్ఞతపః ప్రభృతిషు శాస్త్రీయేషు తిష్ఠత్సురాగ ప్రాప్తస్యాహారస్య ప్రథమోపదేశః కేనాభిప్రాయేణేత్యత్రాహ - తత్రేతి. ''వృద్ధిస్సమానై స్సర్వేషాం విపరీతై ర్విపర్యయ,,ఇత్యాయుర్వేదోక్తన్యాయసంచారాదప్యాయికద్రవ్యగుణానుసారేణాంతఃకరణాదే స్సత్వాది వృద్ధి శ్చే తీత్యభిప్రాయేణ అన్నమయమితి - ఆహారస్య సత్వస్యచాత్ర రజస్తమో రాహిత్యం శుద్ధిః - అపిశబ్దః ప్రాగుక్త శ్రద్ధేయ దేవతాది భేదవ త్సాత్వి కాది విభాగానుకర్షణార్థః- ''పచామ్యన్నం చతుర్విధ,, మితి ప్రాగుక్తచాతుర్విధ్యా విరోధాయ చతుర్విధే ష్వేతద్గుణకృత త్రైవిధ్య మిహోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ . సత్వాది గుణ త్రయాన్వయే నేతి. త్రివిధఇతి సామాన్యతో విభాగేపి విశేషతో వక్ష్యమాణా కారా పేక్షయే హేద ముచ్యత ఇత్యాహ- సత్వాది భేదేనేమమితి. వక్ష్యమాణస్యాధ్యాపక త్యావర్తమాన వ్యపదేశ ఇత్యాహ - ఉచ్యమానమితి. గుణా నాం స్వవిశిష్టానుభవ జనిత వాసనాద్వారాస్వానురూప విషయరుచి జననా త్తత్తదాహారాణాం తత్త ద్గుణ విశిష్ట ప్రియత్వం - (❋) ఆయుర్వివర్ధనత్వాదయ ఆహార గుణాః కేచి దాయుర్వేదాదవగంతవ్యాః- కేచిచ్ఛాస్త్రనిరపేక్షాః ప్రత్యక్షతఏవ సిద్ధాః. పూర్వమేవ సత్వ వివృణ్వాహ సాత్వి కాహార రుచి రిత్యభి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సుఖప్రీతివివర్ధనాః । రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా

శ్రీ॥గీ॥భా॥ పునరపి సత్త్వస్య వివర్ధనాః- సత్త్వమంతఃకరణం- అంతఃకరణకార్యం జ్ఞానమిహ సత్త్వశబ్దేనోచ్యతే- "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం" ఇతి సత్త్వస్య జ్ఞానవివృద్ధిహేతుత్వాత్- ఆహారోఽపి సత్త్వమయో జ్ఞానవివృద్ధిహేతుః- తథా బలారోగ్యయోరపి వివర్ధనాః- సుఖప్రీత్యోరపి వివర్ధనాః- పరిణామకాలే స్వయమేవ సుఖస్య వివర్ధనాః. తథా ప్రీతిహేతుభూతకర్మారంభద్వారేణ ప్రీతివర్ధనాః- రస్యాః మధురరసోపేతాః- స్నిగ్ధాః స్నేహయుక్తాః.

ప్రాయేణాహ . పునరపీతి. ఆయుషస్సర్వపురుషార్థవిష్పాదనోపయోగిత్వేన ప్రథమగ్రహణం సత్త్వస్య తు విశేషతో ముముక్షోరపేక్షితత్వాత్తదనంతరోక్తిః - "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః - సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః" ఇతి శ్రుతేరుపబ్రహ్మణార్థత్వాదాహారసాధ్యసత్త్వవివృద్ధిజ్ఞానపర్యంతేత్యభిప్రాయేణ జ్ఞానే సత్త్వశబ్దముపచారయితుం తత్కారణే తావదవతారయతి - సత్త్వమంతఃకరణమితి. "ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషు సత్త్వమస్త్రీ తు జంతుషు" ఇతి జ్ఞానవిశేషే చ సత్త్వశబ్దః ప్రయుక్తచర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అంతఃకరణకార్యం జ్ఞానమితి. ఇహ ఆహారశుద్ధిశ్రుత్యుపబ్రహ్మణదశాయామిత్యర్థః. యథా తత్తద్ద్రవ్యగతానాం రసాదీనాం శరీరధాత్వాదిపోషకత్వేన శాస్త్రాభిహిత తత్తద్ద్రవ్యాణామపి తథా వ్యపదేశః. తథేహాపి సత్త్వగుణస్య జ్ఞానవివృద్ధిహేతుత్వే తదాశ్రయస్యాహారద్రవ్యస్యాపీత్యభిప్రాయేణాహ- సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమితి - బలారోగ్యయోస్సుఖప్రీత్యోశ్చ నిరంతరపాఠస్సముచ్చిత్య ప్రవృత్త్యా పరస్పరవినాభావవివక్షయేత్యభిప్రాయేణ బలారోగ్యయోస్సుఖప్రీత్యోరితి ద్వంద్వవిభజనం - బలమిహ ప్రాణాగ్న్యోర్గురుపచయః - ఆరోగ్యం ధాతుసామ్యాది కర్మదోషాగ్నిధాతువైషమ్యేన హి రోగాః ప్రాదుర్భవంతి- తస్య రస్యస్య హృద్యత్వాభ్యాం తాదాత్మికసుఖజనకత్వసిద్ధేస్తత్పౌనరుక్త్యపరిహారాయ సుఖవర్ధకత్వం పరిణామకాల ఇతి విశేషితం- ప్రీతివర్ధకత్వాద్భేదప్రదర్శనాయ స్వయమేవేత్యద్వారకత్వోక్తిః - యథోన్మాదాదిహేతుభూతాని ద్రవ్యాణి భక్షితాని లోకోద్వేగాదిజనకకర్మద్వారా పురుషస్యాప్రీతిం వర్ధయంతి- తథా సత్త్వహేతుభూతాన్యపి మంగళేహలోకోపకారకాముష్మికలోకాదిహితేషు చ కర్మసు ప్రచోదయత ద్వారేణ ప్రీతింజనయంతీత్యభిప్రాయేణాహ- ప్రీతిహేతుభూతకర్మారంభద్వారేణేతి. కట్వమ్లేత్యాదినా రసాంతరాణామసాత్త్వికత్వేన వక్ష్యమాణత్వాత్తత్ప్రయోగప్రాచుర్యానుసారాచ్చ అత్ర రసశబ్దో రసవిశేషవిషయ ఇత్యాహ. మధురరసోపేతా ఇతి. అనేన ప్రత్యయస్యాత్ర సంబంధమాత్రోపలక్షకతాపి దర్శితా - రస్యంత ఇతి వా రస్యాః. తత్ర మధురరసోపేతా ఇతి కారణోక్తిః. మాధుర్యం హి రసాంతరేభ్యశ్శరీరస్థితౌ విశేషేణ హేతుర్భవతి. యథోక్తం (వాగ్భటేన) బాహటేన. "రసాస్స్వాద్వమ్లలవణతిక్తోషణకషాయకాః । షడ్ద్రవ్యమాశ్రితాస్తే చ యథాపూర్వం బలావహాః" ఇతి. భోజనంచ స్వస్థస్య మధురరసప్రాయతయా నియమ్యతే - "షడ్రసాన్మధురప్రాయాన్నాతి ద్రుతవిలంబితం" ఇతి రసాయనాదికాలేషు చ మధురపేక్షా విధీయతే- ఏవం స్నేహయుక్త ఆహారోఽపి రౌక్ష్యవిరోధిగుణత్వేన వాయునా శరీరస్యాపి విశరారుతాం వారయతీత్యాయుర్వేదావసితం- అద్యమాన ఆహారే స్వరూపస్థైర్యస్యాసంభవాదగుణత్వాచ్చ శరీరాఖ్యసంఘాత స్థైర్యహేతుభూత రసరుధిరమాంసమేదోఽస్థిమజ్జాశుక్లాఖ్యాదిధాతుసప్తకరూప

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఆహారాః సాత్త్వికప్రియాః ॥ ౮ ॥ కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః । ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః ॥ ౯ ॥ యాతయామం గతరసం

శ్రీ॥గీ॥భా॥ స్థిరాః స్థిరపరిణామాః- హృద్యా రమణీయవిశేషాః. ఏవంవిధా సత్త్వమయా ఆహారాః సాత్త్వికస్య పురుషస్య ప్రియాః ॥ ౮ ॥ కటురసాః, అమ్లరసాః, లవణోత్కటాః, అత్యుష్ణాః, అతితీక్ష్ణాః, రూక్షాః, విదాహినశ్చేతి కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః. అతిశైత్యాతితైక్ష్ణ్యాదినా దురుపయోగాః తీక్ష్ణాః. శోషకరా రూక్షాః తాపకరా విదాహినః. ఏవంవిధా ఆహారా రాజసస్యేష్టాః. తే చ రజోమయత్వాద్ దుఃఖశోకామయవర్ధనాః రజోవర్ధనాశ్చ ॥ ౯ ॥ యాతయామం చిరకాలావస్థితం-

---

పరిణామస్య బలాదేశ్చ స్వాధ్యస్య చిరకాలస్థాయిత్వలక్షణం స్థైర్యం వివక్షితమిత్యాహ- స్థిరపరిణామా ఇతి- ఉపయోగాత్పూర్వమేవ జిగుప్సనీయసన్నివేశరూపవిశేషాదివిరహాత్సందర్శనమాత్రేణాపి ప్రీతిజనకత్వమిహ హృద్యత్వమిత్యాహ. రమణీయవేషా ఇతి. ఏషు ధర్మశాస్త్రాయుర్వేదయోరుభయోరపి సాంగత్యం తేషాం సర్వేషాముపలక్షణమిత్యభిప్రాయేణాహ. ఏవంవిధా ఇతి. ఏతేన ప్రాగుక్తాయురాద్యాహారత్వంచ వివృతం. (❋) కట్వమ్లశబ్దయోస్త్రికటుకతింత్రిణ్యాదిషు విశేషతః ప్రయోగాదిహ తావన్మాత్రవివక్షా వ్యుదాసాయాహ. కటురసామ్లరసా ఇతి- సాత్త్వికస్యాపి వ్రతాదివ్యతిరిక్తకాలేషు రుచిమాత్రార్థం లవణయోగానుమతేః స్వరూపతో లవణస్యాహారత్వాసంభవాత్ప్రత్యక్షలవణస్య గోమాంసతుల్యతయా స్మృతినిషిద్ధత్వాచ్చ తద్వ్యతిరిక్తాపేక్షయా లవణశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ. లవణోత్కటా ఇతి. ‟స్నిగ్ధముష్ణంచ భోజనం„ మితి కోష్ణస్య భోజనస్య విహితత్వాదత్యుష్ణేతి విశేషణం. ‟కట్వాదీనాం విదాహినః„ ఇతి భ్రమవ్యుదాసాయాత్ర సమాసోక్తిః- తీక్ష్ణస్యాపి మరీచ్యాదేస్సత్త్వోద్ధతిర్వ్యరోచనాద్యర్థం మాత్రయానుమతేస్తత్రాత్యుపసర్గస్యాన్వయో దర్శితః- ఉష్ణస్య పృథగుపాత్తత్వాదత్ర తీక్ష్ణశబ్దో న తత్పర్యాయః- అనుకారిషు మరీచ్యాదిష్వాయుర్వేదే తీక్ష్ణత్వముచ్యతే - అతోఽప్రయోగలక్షణప్రభృతి ప్రతికూలతమాని ద్రవ్యాణి తీక్ష్ణానీత్యభిప్రాయేణోదాహరతి- అతిశైత్యేతి- స్నేహప్రతిపక్షభూతో గుణో రౌక్ష్యమనుశిష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. శోషకరా రూక్షా ఇతి. వాతకోపనత్వమనేన సిద్ధం- అత్ర విదాహిశబ్దే ప్రకృతిప్రత్యయయోర్వివక్షితం వ్యనక్తి. తాపకరా ఇతి. పిత్తకోపనా ఇత్యర్థః. ఏవంవిధా ఇతి పూర్వవ‟త్తృష్ణాశోకసముద్భవ„మిత్యాదిప్రాగుక్తం స్మారయతి రజోమయత్వాదితి- కటుప్రభృతీనాం దుఃఖాదిహేతుత్వంచ ప్రాయశోఽన్వయవ్యతిరేకయోగ్యమాయుర్వేదవిశోధితంచ దుఃఖప్రదత్వం ధాతువైషమ్యాదిద్వారా శోకప్రదత్వం తత్పరామర్శజపశ్చాత్తాపాదినా ఆమయః కాలక్రమేణ న కేవలమత్రైవ తత్రైవ దుఃఖాదిహేతుత్వం - అపితు పరంపరయా పరలోకే దేహాంతరేఽపీత్యభిప్రాయేణ సత్త్వవర్ధక సాత్త్వికాహారసమానన్యాయసిద్ధమర్థమాహ. రజోవర్ధనాశ్చేతి - (❋)
సాత్త్వికరాజసాహారయోర్గుణకార్యకథనేఽపి తామసే గుణమాత్రకథనమదూరవిప్రకర్షేణ రాజససమానకార్యత్వాత్తస్యాహారేష్వయామాతిక్రమణమాత్రేణ దోషాధానాత్తేషు తేషు ద్రవ్యేషు యావతా కాలేన దుష్టతా తావివ్యవస్థామాహ - యాతయామం చిరకాలావస్థితమితి- యామశబ్దోఽత్ర ప్రహరాంశః- యథా

॥శ్రీ॥ గీ॥ భా॥గతరసం త్యక్తస్వాభావికరసం- పూతిదుర్గంధోపేతం. పర్యుషితం కాలాంతరాపత్త్యా రసాంతరాపన్నం. ఉచ్ఛిష్టం గుర్వాదిభ్యోఽన్యేషాం భుక్తశిష్టం .

"ఘృ(మృ)తాత్పరం మండమివాతి సూక్ష్మం" ,మితి కేచిత్ - తేన నిర్వీర్యత్వముక్తం భవతి-తదపిచిరకాలావస్థిత మిత్యనేన అర్థసిద్ధం - అమ్లమేషు పృథివీమయేషుచ ఆహారేషు తత్త్యాకథదేనాపి కదాచిదపి సర్వ రసత్యాగాభావాత్తత్తద్ద్రవ్యస్వభావతయా నుశిష్టరసత్యాగేనరసాంతరాపత్తిరిహ గతరసశబ్దేనవివక్షితేత్యాహ . త్యక్తస్వాభావిక రసమితి - ఏతేన గతరసశబ్దేన నిర్వీర్యస్యోక్తతయాయాతయామంమందపక్వమితివ్యాఖ్యా నిరస్తా - యద్యపి పూతిశబ్దః సాత్వికతయా భగవచ్ఛాస్త్రాదిసిద్ధకరంజాది ద్రవ్యేష్వపి ప్రయుజ్యతే - తథాత్రాపి ద్రవ్యవిశేషోపాదాన ప్రకరణాభావాద్గుణాది ముఖేనసర్వాహారోపలక్షణప్రకరణాచ్చాత్ర పూతిశబ్దేన హేయతయా లోకశాస్త్రప్రసిద్ధ గుణవివక్షామాహ . దుర్గంధోపేతమితి-కాలాతిపత్తిమాత్రస్య యాతయామశబ్దేన గ్రహణాద్రసత్యాగస్య గతరస మిత్యుక్తత్వాద్యేషు కాలాతిపత్త్యా దోషశక్తిరాదిష్వపి ప్రపంచనాదిభిశ్చ రసాంతరాపత్తిః - తత్ర కాలాతిక్రమణమాత్రేణ రసాంతరాపన్నత్వమిహ వివక్షితమిత్యాహ . కాలాతిపత్త్యా రసాంతరాపన్నమితి. హేయవిక్రియాంతరాదీనాముపలక్షణమిదం. అతఏవపక్వానామకాలానామపి జలాదీనాం రాత్ర్యంతరితానాం త్యాగః. ఏతేన యాతయామశబ్దోఽత్ర రసాంతరాపత్తిరహితకాలాతిక్రమమాత్రదుష్టవిషయ ఇతి దర్శితం . ఉచ్ఛిష్టవిశేష స్వశాస్త్రేషు మతేరాచార్యోచ్ఛిష్టస్యచ పాపవిశేష ప్రాయశ్చిత్తతయా పవిత్రత్వేనాపి గ్రహణాత్తద్వ్యతిరిక్తవిషయోఽత్రఉచ్ఛిష్టశబ్ద ఇత్యాహ - గుర్వాదిభ్యోఽన్యేషామితి - గురురాదిశబ్దేన పితృజ్యేష్ఠస్వధర్మభార్యావిషయేష్వపి గ్రహణం. యత్తు "అదితిరిత్యుపవాసా మాసార్ధేభ్యో దేవేభ్యో బ్రహ్మౌదనమపచత్. తస్యోచ్ఛేషణమదదుః . తత్ప్రాశ్నాత్సా రేతోఽధత్త" , ఇత్యాదావుచ్ఛేషణ ప్రాశనమామ్నాయతే . తద్బ్రహ్మౌదనాది విధిపరత్వాదన్యపరం. భుక్తావశిష్ట పాకపాత్రస్థోదన విషయత్వేప్యవిరుద్ధం. అప్రాప్తత్వాద్విధిపరత్వేఽపి నారేష్విదానీంతనాసాధ్య దేవసవ్యవహారమాత్రవిషయం. న తావతాఽద్యతనానామనుష్ఠానప్రాప్తిః. ప్రాప్తావపి తథావిధకర్మనియతం. నచాత్రవిధిప్రత్యయాకల్పనావకాశశ్చేత్యప్రాప్తిరేవ. యత్తుభగవతా నారదేన జాతిస్మరేణ ప్రాచీనశూద్రజన్మానుష్ఠానమనుస్మృత్యోక్తం. "ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైస్సకృత్స్మ భుంజే తదపాస్తకిల్బిష" , ఇత్యాది. తదపి తస్మిన్ జన్మని నారదస్తేషాం శిష్య శ్శూద్రశ్చేతి తాదృశేష్వేవ తత్ప్రాప్తిరితి - నాన్యాదృశేషు. తథాసతిహి వాక్యాంతరమపి నవిరుధ్యతే - నచవచన విరోధే లింగదర్శనమాత్రేణానుష్ఠాన ప్రాప్తిః- ప్రతిషేధతి హ్యాచార్యపుత్రాదేరప్యుచ్ఛిష్టం. "ఉచ్ఛిష్టాశన వర్జమాచార్యవదాచార్యపుత్రేవృత్తిః" ,రిత్యాదినా- కిముతాన్యేషాం ? భాగవతస్యాపు ఆచార్య వ్యతిరిక్త సమస్తోచ్ఛిష్ట భక్షణేపి తీవ్రాణి ప్రాయశ్చిత్తాన్యనుశిష్యంతే - యథా సనత్కుమారీయ సంహితాయాం ఉదాహృతమిత్యాగమప్రామాణ్యే భగవద్యామునాచార్యైరుపాత్తం. "నిర్మాల్యం భక్షయిత్వైవ ముచ్ఛిష్టమగురోరపి । మాసం పయోవ్రతో భూత్వా జపన్నష్టాక్షరం సదా । బహ్మకూర్చం తతః పీత్వే" , త్యాది- భాష్యేచాత్ర గురుశబ్ద ఆచార్యవిషయః పితృవిషయో వేత్యుక్తం -

గురుశబ్దాద్భేదేనోపాధ్యాయాద్యుచ్ఛిష్టగ్రహణ శాస్త్రాభావాన్న చ యత్కించిదుపదేశమాత్రే ప్రాప్తాచార్య
త్వం - "ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేద మధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షతే"
ఇత్యాదిభిస్తల్లక్షణాదన్యత్ర ప్రయోగస్యోపచారాదపి సంభవాత్. యశ్చోపనేతా
ప్రణవాదిమాత్రముపదిశ్య విరతః, యశ్చ కేవలం రహస్యశబ్దనిర్దిష్టమోక్షసాధనభూతా విద్యాస్స
త్రచ్ఛృతిముఖేన శిక్షయతి తయోరప్యాచార్యత్వాదికం వచనబలాదంగీక్రియతే - ఉక్తం చ గుర్వాది
లక్షణం భగవతా యాజ్ఞవల్క్యేన - "స గురుర్యః క్రియాః కృత్వా వేదమస్మై ప్రయచ్ఛతి । ఉపనీయ తు త
ద్వేద మాచార్యస్స ఉదాహృతః । ఏకదేశముపాధ్యాయః" ఇతి. యత్తు "ఏకాక్షర ప్రదాతారమాచార్యం
యోఽవమన్యతే" ఇత్యాది తదవమతి నివారణాద్యర్థమాచార్యదృష్టిమాత్రేణోచ్యతే - న తావతా ఆచా
ర్యత్వ ప్రయుక్తస్సర్వోఽపి నిపాతః - యద్యప్యాచార్యశబ్దో నిరుక్త్యాద్యనుసారాదస్త్రశస్త్రాది శిక్షకేష్వపి
ణక్యాదిషు ప్రయోగ ప్రాచుర్యాచ్చ యథాప్రయోగం సర్వత్ర ముఖ్య ఇతి కైశ్చిదంగీక్రియేత. తథాప్యుచ్ఛి
ష్ట భక్షణానుమతినిదానమాచార్యత్వం ప్రణవాదిత్రికపూర్వక పరవిద్యోపదేష్టుస్త్వేవ - తత్రైవ శా
స్త్రనిర్ణయమాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ. ప్రత్యక్షత్వాది విరుద్ధస్తు భ్రాంతానామభిప్రాయాంతరేణ శాస్త్రో
ల్లంఘినామప్యాచారో న శిష్టాచారః - యదపి కైశ్చిత్పఠ్యతే "నారాయణైకనిష్ఠస్య యా యా వృత్తిస్తు
సా క్రియా । యో యో జల్పస్స స జపస్తద్ధ్యానం యన్నిరీక్షణమ్ । తత్పాదాంబ్వతులం తీర్థం తదుచ్ఛిష్టం
సుపావనమ్ । తదుక్తిమాత్రం మంత్రాగ్ర్యం తత్స్పృష్టమఖిలం శుచి" ఇతి. ఇదమపి నారాయణైకనిష్ఠప్ర
శంసాపరం. న తు స్వయం విధాయకం - అన్యతః ప్రాప్తే హ్యేవ హ్యత్ర ప్రశంసా. తత్ర ప్రథమశ్లోకస్య స్వ
భావప్రాప్తమర్థం ప్రాప్తం చానువదతి. యత్తు శాస్త్రప్రాప్తం? న తు పున
శ్శాస్త్రాంతర నిషిద్ధపరామర్శి? ప్రమాణప్రాప్త విషయత్వాదేవ హి అతులం సుపావనమగ్ర్యమఖిలమి
తి విశేషణేషు సంరంభః. "బ్రాహ్మణాః పాదతో మేధ్యాః" ఇత్యాదిభిర్విప్రపాదోదకస్య సామాన్యతః
పావనత్వప్రాప్తౌ భాగవతత్వావస్థాయామతులం తీర్థమితి విశేష్యతే. ఏవమనైకాంతినోఽప్యుపనేతృప్రభృ
తేరుచ్ఛిష్టే పావనత్వేన ప్రాప్తే తస్య నారాయణైకనిష్ఠత్వదశాయాం సుపావనత్వం విధీయతే. త
థా మహాపురుషకృతస్తుత్యాదేర్మంగళతమత్వే సిద్ధే "తదుక్తిమాత్రం మంత్రాగ్ర్యమ్" ఇతి భగవదపన్నప్ర
ణీతస్య గాథాగీతాదేరపి మంత్రాగ్ర్యవత్ఫలాదిహేతుత్వం ప్రతిపాద్యతే - ఏవం శుద్ధానాం శోధకాపే
క్షాయాం నిర్ణేజనాదివన్మహాత్మనాం స్పర్శోఽపి మాహాత్మ్యవిశేషవశాదిచ్ఛాశోధకతయా ప్రాప్తః.
"తత్స్పృష్టమఖిలం శుచి" ఇత్యనేన సర్వస్యాపి ద్రవ్యస్య పృథక్ప్రోదిత శోధకభేదస్య భాగవతస్పర్శ ఏక
శ్శోధకో భవితుమర్హతీత్యుచ్యతే - అన్యథా భాగవతేన యదృచ్ఛాది స్పృష్టచండాల లశున గృంజనాద్య
శుద్ధిగ్రహణే నాలేపకపాదవత్స్పృశ్యాస్పృశ్యభక్ష్యాభక్ష్యాద్యద్వైత ప్రసంగః - ఏతేన పరమాప్త
స్య భక్తాంఘ్రిరేణోర్భాషాగాథాపి నివ్యూఢా. ఏవం హి సా సంస్కృతేన విపరిణంస్యతే- "దివ్యైర
వేద్యవిధవేతి యది బ్రువంతి మాధ్వీమనోజ్ఞతులసీక యదీతి బాహుః । హీనక్రియా అపి పరానపి కారయం
తో భుక్తాధికం దదతి చేన్నను తత్పవిత్రమ్" ఇతి- ఇదమపి సంకీర్తన ప్రశంసాపరమితి ప్రకరణాత్స్వ
వాక్యస్వారస్యాచ్చ సువ్యక్తం. భుక్తశేషశబ్దశ్చ పాకపాత్రస్థవిషయత్వేఽపి న విరుద్ధః- యథా "అన్నశేషైః

శ్రీగీతా॥ చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్ ॥ ౧౦ ॥ అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టోయ ఇజ్య
తే। యష్టవ్యమేవేతి మనస్సమాధాయ

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అమేధ్యం అయజ్ఞార్హం అయజ్ఞ శిష్టమిత్యర్థః. ఏవంవిధం తమోమయం భోజనం తామ
సప్రియం భవతి. భుజ్యత ఇత్యాహార ఏవభోజనం పునశ్చ తమసో వర్ధనం- అతో హితైషి
భిస్సత్త్వ వివృద్ధయే సాత్త్వికాహార ఏవసేవ్యః ॥ ౧౦ ॥ ఫలాకాంక్షా రహితైః పురుషైర్విధి
దృష్టః శాస్త్రదృష్టః మంత్రద్రవ్య క్రియాదిభిర్యుక్తో యష్టవ్యమేవేతి భగవదారాధన త్వే
నస్వయం ప్రయోజనతయా యష్టవ్యమితి మనస్సమాధాయ యోయజ్ఞ ఇజ్యతే.

కిం క్రియతా,, మిత్యత్ర అవశిష్టం భుక్తశిష్టం తు పాక పాత్రస్థమపి త్యాజ్యమేవ - తత్పరి హారా యో
యం ప్రతి ప్రసవః - అన్యథాపి ప్రమాణాంతరావిరోధా యాచార్యా ద్యుచ్ఛిష్ట విషయ మేవ స్యాత్ - త
థాహి ..ఊనో హీనశిపరిస్రస్తో నచ్ఛ,, ఇతివికలభాగవతాక దుష్కర్మ తారతమ్యా చ్చతుర్థా రహస్యా
మ్నాయ విద స్సమామనంతి - తత్రోనత్వా ద్యవస్థాయా మాచార్యోచ్ఛిష్ట స్యాపవి త్రత్వం ప్రసక్తం.
తత్రయద్య(నన్యత్వ) నూనత్వ స్తైర్యవ్యంజనసంకీర్తనంస్యాత్తదాతదుచ్ఛిష్టమపవిత్రంనభవతీతి. అనన్యత్వ
భంగేహ్యాచార్యస్యాపిసర్వథావర్జనం తత్రై వామ్నాత మిత్యలమతిప్రసంగేన- మేధావిరోధిన్యప్యమేధ్య శబ్ద
ప్రయోగాత్తస్యచ దృష్టప్రత్యవాయ మాత్రపర్యవసానా త్తతోపి దోషాతిశయ సూచనాయ మేధాత్ర
యజ్ఞస్తదర్హం మేధ్యం తద్విపరీత మమేధ్యమిత్యాహ. అయజ్ఞార్హమితి- నను యజ్ఞార్హస్యాపిద్రవ్యస్యా
భక్షణీయత్వం మన్వాదిభిరుచ్యతే. యథా ..వృథాకృసరసంయావం పాయసా పూపమేవచ। అనుపాకృత
మాంసాని దేవాన్నాని హవీంషిచే,,తి తత్రాహ యజ్ఞ శిష్ట మిత్యర్థ ఇతి .. ఏతేన సాత్వతాది శాస్త్రేషు
..నానివేద్య హరేకించి త్సమ శ్నీయాత్తు పావన,, మిత్యత్రాను సంహితం - అర్హియత ఇత్యహారా స్త
త్రద్రవ్యాణి ప్రణీయంతే - నచ భోజనక్రియామాత్రే యాతయామత్వాద్యుక్తిరస్వేతి. నాతిముఖ్యే సంభవతి-
లక్షణాన్యాయ్యా - అతఃకృత్య ల్యుటోబహులమితి కర్మణి ల్యుడంతతామాహ. భుజ్యతఇతి- పునశ్చ త
మసో వర్ధనమితి పూర్వవదాహార త్రైవిధ్యోక్తే రభిప్రేతమాహ. అతఇతి. పథ్యాపథ్య విభాగోక్తా ప
థ్య గ్రహణ వదితిభావః. ఏవమేవయజ్ఞాది త్రైవిధ్యోక్తావప్యంతతోభిప్రాయో గ్రాహ్యః. (*) అఫ
లస్య కస్యచివాకాంక్షా ప్రతీతి వ్యుదాసాయాహ - ఫలాకాంక్షా రహితైరితి. పరమాత్మ ప్రీత్యతిరిక్తనిరపే
క్షై రిత్యర్థః - విధిదృష్ట ఇత్యుక్తే ప్రజాపతినా దృష్టత్వం ప్రతీయేత. సహిసర్వేషాం యజ్ఞానాం ద్రష్టే
త్యామనంతి - నచాత్ర ప్రజాపతి దృష్టత్వోక్త్యానుష్ఠానే కశ్చిదుపకారః. అతోవిధాయక శాస్త్రమేవాత్ర
విధిశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ - శాస్త్రదృష్టఇతి. శాస్త్రైక ప్రమాణతయా ప్రసిద్ధే శాస్త్ర దృష్టత్వోక్తి రపే
క్షితే త్యత్ర యథాశాస్త్రకరణా దవైకల్యం తద్వివక్షితమాహ - మంత్రేతి. ..యజదేవపూజాయా,, మితి
ధాత్వర్థాను సారేణాహ. భగవ దారాధనత్వే నేతి - అవధారణాభిప్రేతమాహ. స్వయం ప్రయోజ
నతయేతి. అయమభిప్రాయః. యద్యపి ప్రయోజన మనుద్దిశ్య నప్రవృత్తిస్తథాపి ప్రాగుక్తసుహృత్వమారా
ధన స్యాన్యేన యజ్ఞాదిప్రవృత్తే రేవ ప్రయోజనత్వాభి సంధి స్స్వభవతీతి మన స్సమా ధాయేతి ప్రకారం

శ్రీ॰గీ॰ మూ॰ స సాత్త్వికః ॥ ౧౧ ॥ అభిసంధాయ తు ఫలం దంభార్థమపి చైవ యత్ । ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్ ॥ ౧౨ ॥ విధిహీనమసృష్టాన్నం మంత్రహీనమదక్షిణమ్ । శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే ॥ ౧౩ ॥ దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవమ్ ।

శ్రీ॰ గీ॰ భా॰ స సాత్త్వికః ॥ ౧౧ ॥ ఫలాభిసంధియుక్తైః దంభగర్భో యశఃఫలశ్చ యో యజ్ఞ ఇజ్యతే తం యజ్ఞం రాజసం విద్ధి ॥ ౧౨ ॥ విధిహీనం బ్రాహ్మణోక్తిహీనం- సదాచారయుక్తైః ర్విద్వద్భిః బ్రాహ్మణైర్యజస్వేత్యుక్తిహీనమిత్యర్థః- అసృష్టాన్నమచోదితద్రవ్యం-మంత్రహీనమదక్షిణం శ్రద్ధావిరహితంచ యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే ॥ ౧౩ ॥ అథ తపసో గుణతస్త్రైవిధ్యం వక్తుం తస్య శరీర వాఙ్మనో నిష్పాద్యతయా స్వరూపభేదం తావదాహ ॥ దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞానాం పూజనం- శౌచం తీర్థస్నానాదికం. ఆర్జవం యథామనః శ్శారీర వృత్తం-

---

తరాద్వినివార్య ప్రస్తుతప్రక్రియాయామేకాగ్రం కృత్వేత్యర్థః- యజ్ఞ ఇజ్యత ఇతి యజ్ఞః క్రియత ఇత్యర్థః- (*) దంభహేతుకత్వమిహ దంభార్థశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ - దంభగర్భ ఇతి. దాంభికత్వఖ్యాపనాభిసంధిగర్భరహిత ఇత్యర్థః. కేవలం దంభగర్భస్తు తామసః. అత ఐహికాముష్మికఫలసంభేదమాత్రమిహ రాజసత్వం వివక్షితత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ . యశఃఫలశ్చేతి. దంభానుసారాద్వా దృష్టైకఫలత్వోక్తిః. భరతశ్రేష్ఠేతి - త్వం తు సాత్త్వికయజ్ఞాధికారీత్యభిప్రాయః . (*) అసృష్టాన్నత్వమంత్రహీనత్వాద్యుక్త్యైవ చోదితప్రకారవిహీనత్వసిద్ధేరత్ర విధిహీనమిత్యయథాశాస్త్రత్వం న వివక్షితం - అన్యస్య చావశ్యాపేక్షితత్వస్య హానిరిహ సూచయితుముచితేత్యభిప్రాయేణాహ - బ్రాహ్మణవిధిహీనమితి . శాస్త్రోదిత ఏవార్థః స్వచ్ఛందను శిష్టైరనుష్ఠేయ ఇతీమమర్థం వివృణోతి - సదాచారేతి. లోభాతిశయాద్దక్షిణాయా అన్యథాత్వే అన్నదానాభావస్య కైముత్యసిద్ధత్వాదదక్షిణమిత్యనేనైవాన్నదానత్వాదేరుపలక్షణాదసృష్టశబ్దస్వారస్యాదుత్పాతిశయఖ్యాపనోపయోగాచ్చాసృష్టాన్నశబ్దేన శూద్రప్రతిగ్రహాది వివక్షామాహ - అచోదితద్రవ్యమితి. యజ్ఞార్థం సృష్టమిహ సృష్టశబ్దేన వివక్షితం . న్యాయార్జితమిత్యర్థః . తదన్యదసృష్టం యథా « న యజ్ఞార్థం ధనం శూద్రాద్విప్రో భిక్షేత ధర్మవిత్ । యజమానోహి భిక్షిత్వా ప్రేత్య చండాలతాం వ్రజేత్,, ఇతి . (*)

ఆహారాదీనాం సాత్త్వికత్వాదిత్రైవిధ్యే ప్రక్రాంతే తపసః కరణభేదేన త్రైవిధ్యోక్తిః కిమర్థేత్యత్రాహ- అథేతి- దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞానాం సన్నిధౌ తత్తదుచితశ్శాస్త్రోదిత ఆచార ఇహ పూజనమిత్యుచ్యతే- యథా «ప్రశస్తమంగళ్యదేవతాయతనచతుష్పథాదీన్ ప్రదక్షిణమావర్తేత మనసా వా తత్సమగ్రం,, మిత్యాది. తథా «ప్రకటీ[illegible] ప్రాగ్గానప్రవృత్తం హుతాశనం,, మితి. «ఆసనేష్వసమత్తస్సుర్మానయంతః పురోహితమ్ । ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామంతి యూనః స్థవిర ఆగతే । అభ్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యతే,, ఇత్యాది - తథా «న హాయనైర్న పలితైర్న విత్తేన న చ బంధుభిః । ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోఽనూచానః స నో మహాన్,, ఇతి. శుద్ధిరూపస్య ఫలభూతస్య శౌచస్య తపస్త్వేన విధానాయోగాత్తద్ధేతుమాహ . తీర్థస్నానాదికమితి . ఆర్జవస్య శారీరతపస్త్వేన వ్యపదేశార్థం

శ్లో॥ శౌచమార్జవం బ్రహ్మచర్యమహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే ॥ ౧౪ ॥ అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియ హితం చ యత్ । స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే ॥ ౧౫ ॥ మనః ప్రసాద స్సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః । భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే ॥ ౧౬ ॥ శ్రద్ధ యా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ బ్రహ్మచర్యం యోషిత్సు భోగ్యతాబుద్ధియుక్తేక్షణాదిరహితత్వం - అహింసా అప్రాణిపీడా. ఏత చ్ఛారీరం తప ఉచ్యతే ॥ ౧౪ ॥ పరేషామనుద్వేగకరం సత్యం ప్రియహితం చ యద్వాక్యం స్వా ధ్యాయాభ్యసనం చేత్యేతద్వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే ॥ ౧౫ ॥ మనః ప్రసాదో మనసః క్రోధా ది రహితత్వం - సౌమ్యత్వం మనసః పరేషామభ్యుదయ ప్రావణ్యం - మౌనం మనసా వా క్ప్రవృత్తి నియమనం - ఆత్మవినిగ్రహః మనోవృత్తేర్ధ్యేయవిషయేఽవస్థాపనం. భావసంశు ద్ధిః ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయ చింతారహితత్వం - ఏతన్మానసం తపః ॥ ౧౬ ॥ అఫలాకాంక్షి భిః ఫలాకాంక్షా రహితైః - యుక్తైః పరమపురుషారాధన రూపమిదమితి

వాఙ్మనఃకాయానామైకరూప్యం శరీర ప్రధానతయా వ్యపదిశతి. యథామనశ్శారీర వృత్తమితి. ‘‘బ్రహ్మ చర్యం చ యోషిత్సు భోగ్యతా బుద్ధివర్జనం,, మిత్యాద్యనుసారేణాహ. యోషిత్స్వితి. తాదృశ స్త్రీక్షణాదిక మపి హి ‘‘స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్య భాషణం,, మిత్యాదినా మైథునత్వేన విభజ్య స్మరంతీతి ప్రా గేవ దర్శితం. అతః స్త్రీక్షణాది రహితత్వగ్రహణం బ్రహ్మచర్యస్య శారీరతపస్త్వ జ్ఞాపనాయ. (❈)

అనుద్వేగకర మిత్యాది పురుష మర్మోద్ఘట్టనా పరివాదాది రాహిత్యాదనుద్వేగకరత్వం - భయా దేర హేతుభూత మిత్యర్థః. సత్యం యథా దృష్టార్థ విషయభూత హితవాక్యమితి ప్రాగేవ దర్శితం. ప్రి యత్వమత్ర స్వాగత ధర్మానుమోదనాది రూపేణ ప్రాప్త విషయ స్తుత్యాది రూప ప్రియవచనస్య నిషి ద్ధత్వాత్తత్పరిహారాయ హితత్వవచనం పురుషార్థ పర్యవసాయీత్యభిహితం. స్వాధ్యాయాభ్యసన మితి జపయజ్ఞోక్తిః - (❈) మనః ప్రసాద సౌమ్యత్వశబ్దాభ్యాం పరేష్వభిప్రాయ రూప కాలుష్యాని వృత్తి హితాభిప్రాయ యోగశ్చ వివక్షిత ఇత్యాహ - మనసః క్రోధాది రహితత్వ మిత్యాదినా - ‘‘ వసతి హృది సనాతనే చ తస్మిన్ భవతి పుమాన్ జగతోఽస్య సౌమ్యరూపః,, ఇత్యాదినోక్త మాకార సౌమ్యత్వ మపి మనస్సౌమ్యత్వ ఫలమేవ. అతఏవ హి తేన మనసస్సౌమ్యత్వ మనుమీయతే. ఇహ చ మానసతపో విభజనాన్మౌన స ఇతి బుద్ధ్యా నిష్కృష్యానుపంజితం. మౌనస్యాపి మానసతపస్త్వాయ మనోవ్యాపార ప్రాధాన్య మాహ. మనసా వాక్ప్రవృత్తి నియమనమితి. ఆత్మ వినిగ్రహ ఇత్యప్రాప్త విషయ వినివారణం హి ప్రాప్తమేవ మైకా గ్ర్యార్థ మిత్యభిప్రాయేణాహ. ధ్యేయవిషయేఽవస్థాపనమితి. భావసంశుద్ధి రిత్యస్య మనః ప్రసాదాదిభిః పు నరుక్తి పరిహారాయాహ. ఆత్మవ్యతిరిక్త చింతారహితత్వ మితి. భావశబ్దోఽత్రాభిప్రాయార్థః. తస్య సం శుద్ధి స్స్వతస్సేతరవర్జనం. తేనైవ పరదారాదిషు మనసోఽరహస్యప్రవృత్తిర్దూరతో నిరస్తా. అత్ర తపస శ్శారీ రత్వాది విభాగః. తత్ర శరీరాది ప్రాధాన్యాత్ - అన్యథా ‘‘పంచైతే తస్య హేతవః,, ఇత్యనేన (వ్యవధానాత్) వి రోధాత్. (❈) ఏవం శారీర వాచిక మానసరూపేణ త్రివిధస్యాపి తపస స్సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రై విధ్య ముచ్యతే. శ్రద్ధయేత్యాదినా - ఫలాకాంక్షా నిషేధేన సహ పతితో యుక్తశబ్ద స్తదుపయుక్త భగవ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే ॥ ౧౭ ॥ సత్కారమానపూజార్థం తపో దంభేన చైవ యత్ । క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం రాజసం చలమధ్రువమ్ ॥ ౧౮ ॥ మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః । పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామసముదాహృతమ్ ॥ ౧౯ ॥ దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతే ను పకారిణే।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ చింతాయుక్తైః నరైః పరయా శ్రద్ధయా యత్త్రివిధం తపః కాయవాఙ్మనోభిస్తప్తం తత్సాత్త్వికం పరిచక్షతే ॥ ౧౭ ॥ మనసా ఆదరస్సత్కారః. వాచా ప్రశంసా మానం. శారీరో నమస్కారాదిః పూజా. ఫలాభిసంధిపూర్వకం సత్కారాద్యర్థం చ దంభేన హేతునా యత్తపః క్రియతే తదిహ రాజసం ప్రోక్తం. స్వర్గాది ఫలసాధనత్వేనాస్థిరత్వాచ్చలమధ్రువం. చలత్వం పాతభయేన చలనహేతుత్వం అధ్రువత్వం క్షయిష్ణుత్వం ॥ ౧౮ ॥ మూఢాః అవివేకినః - మూఢగ్రాహేణ మూఢైః కృతేనాభినివేశేనాత్మనశ్శక్త్యాదికమపరీక్ష్యాత్మపీడయా యత్తపః క్రియతే. పరస్యోత్సాదనార్థం చ యత్క్రియతే తత్తామసముదాహృతం ॥ ౧౯ ॥ ఫలాభిసంధిరహితం దాతవ్యమితి

త్రివిధవిలక్షణ ఫలాంతర ధ్యానపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ- పరమపురుషారాధనేతి పునరుక్తిశంకాపరిహారాయ సత్కార మానపూజాశబ్దానాం క్రమాన్మనోవాక్కాయ నిష్పాద్య సంభావనాపరత్వోక్తిః. (*) అఫలాకాంక్షిభిరితి సాత్త్వికస్య తపసో విశేషణాదిహ ఫలాకాంక్షార్థసిద్ధేత్యభిప్రాయేణాహ-ఫలాభిసంధిపూర్వకమితి- స్వర్గాది ఫలసాధనత్వేనాస్థిరత్వాదితి. అస్థిరస్వర్గాదిఫలసాధనత్వాదిత్యర్థః- స్వానురూపతః కాదాచిత్కోక్తేరనుపయోగాత్ఫలద్వారాత్ర చలత్వమధ్రువత్వంచ - తత్రాధ్రువశబ్దేన ఫలానిత్యత్వోక్తేశ్చలశబ్దః ఫలస్య విద్యమాన దశాభావి దోషపరః. విద్యతే చ తత్ర చలయతీతి వ్యుత్పత్త్యా చలశబ్దస్యాశక్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ - పాతభయేన చలనహేతుత్వమితి- అత్ర చలశబ్దేనవ్యాపిత్యఫలత్వం- అధ్రువశబ్దేన ప్రతిబంధసంభవాదనైకాంతికఫలత్వం చోచ్యత ఇత్యయుక్తం- అన్యత్రాపి ప్రతిబంధసంభవస్యావిశేషాదితిభావః- (*) అహిత ప్రవృత్తిహేతుభూత మూలత్వమహి తేష్వేవ హితత్వభ్రమ ఇత్యభిప్రాయేణాహ- అవివేకిన ఇతి- మూఢానామభినివేశేనేతి సమాసార్థః. తత్ర కర్తరి షష్ఠీతి సుత్యక్త్యర్థమాహ . మూఢైః కృతేనాభినివేశేనేతి. సామాన్యేనోక్తమనుష్ఠాతరి విశిష్యాహ. ఆత్మన శ్శక్త్యాదికమపరీక్ష్యేతి . ఆదిశబ్దేన శాస్త్రపర్యవస్తత్వం. "అశక్యాని దురంతాని సమవ్యాయ ఫలానిచ । అసాధ్యానివ వస్తూని నారభేత విచక్షణః" ఇత్యాద్యుక్త విషయదోషాశ్చ సంగృహీతాః- అయథాబలారంభాదిరిహాత్మపీడా శేనాల్పపీడాకర యథాబలాది వ్యవచ్ఛేదః - యథోక్తం " సన్నిరీక్ష్య బలాబల" మితి. స్మరంతి చ- "దేశం కాలం తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్య ప్రయోజనమ్। ఉపపత్తిమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం సమాచరే" దిత్యాది. (*) రాజసే దానే ఫలముద్దిశ్యేతి విశేషణాదత్ర తేన స్వర్గాదిఫల సంగనివృత్తిరుక్తా - అనుపకారిణ ఇతి- ఏవం దృష్ట ఫలాభిసంధిరహితాభిప్రాయం. దాతవ్యమిత్యేతత్సాత్త్విక తపశ్శ్రద్ధాభిసంధ్యంతర వ్యావర్తనార్థమిత్యాహ - ఫలాభిసంధిరహితమితి .

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ దేశేకాలేచ పాత్రేచ తద్దానం సాత్త్వికంస్మృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ యత్తుప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వాపునః। దీయతేచ పరిక్లిష్టం తద్రాజస ముదాహృతమ్ ॥ ౨౧ ॥ అదేశకాలే యద్దాన మపాత్రేభ్యశ్చదీయతే। అసత్కృత మవజ్ఞాతం తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ ౨౨॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ దేశేకాలేపాత్రేచా నుపకారిణే యద్దానం దీయతే- తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతం ॥౨౦॥ ప్రత్యుపకార కటాక్షగర్భం ఫలముద్దిశ్యచపరిక్లిష్టమకల్యాణద్రవ్యకం యద్దానందీయతేతద్రాజ సముదాహృతం ॥ ౨౧ ॥ అదేశకాలే అపాత్రేభ్యశ్చ యద్దానందీయతే. అసత్కృతం పాదప్రక్షాళనాది గౌరవ రహితం- అవజ్ఞాతం సావజ్ఞం అనుపచార యుక్తం యద్దీయతే తత్తామస ముదాహృతం ॥ ౨౨ ॥ ఏవంవైదికానాం యజ్ఞతపో దానానాం సత్త్వాది గుణభేదేన భేద ఉక్తః . ఇదానీం తస్యైవ వైదికస్య యజ్ఞాదేః ప్రణవ సంయోగేన తత్సచ్ఛబ్ద

యద్యప్యత్ర పాత్రమేవార్థతో నుపకారిత్వేన విశేష్యతే - తథాపి సంప్రదానత్వా ద్ద్రవ్యప్రతిష్ఠా ధికరణత్వయో ర్వివక్షయాచతుర్థీ సప్త మ్యోస్సహప్రయోగః . పాత్రేసిద్ధే నుపకారిణే తస్మా ఇతి వాన్వయః- పాత్రేదీయతే తచ్చానుపకారిణే దీయత ఇతివా వాక్యభేదో గ్రాహ్యః. దేశకాలశబ్దా వత్రదానార్హతయా చోదిత పుణ్యదేశకాల విషయా. పాత్రంతు "నవిద్యయా కేవలయా జన్మనా తపసా వాపిపాత్రతా । యస్య వృత్త మిమేచోక్తే తద్ధిపాత్రం ప్రచక్షత" ఇత్యాదిభి ర్వివక్షితమ్ (❋) ప్రత్యుపకార కటాక్షగర్భ మితి- ప్రత్యుపకారా భిప్రాయ పూర్వకమిత్యర్థః. ఏతేన పూర్వకృత ప్రత్యుపకార రూపతాభావి ప్రత్యుపకార ప్రయోజకవతాచ సంగృహీతా. ద్రవ్యరాగా త్పరిక్లేశేన త్యజతిహి పురుషః కల్యాణ మంశం స్వస్మైస్థాపయిత్వాన్యత్పరస్మై సమర్పయంతీ త్యభి ప్రాయేణాహ - అకల్యాణ ద్రవ్యకమితి- అత్రధ్గాహ తత్త్వాద్వా ద్రవ్యస్యాకల్యాణత్వ మిహపరిక్లిష్ట శబ్దార్థ ఇతి భావః - (❋) అదేశః కలింగ కీకటాదిః . అకాలో గాత్ర్యాదిః. అపాత్రాణి పణ్యరూ దూషక, మూర్ఖ, తస్కర, కితవ, వంది, వైతాళికాదయః - సత్కృతం సత్కారణం తద్రహిత మసత్కృతం తదాహ - పాదప్రక్షాళనేతి. ప్రతి గృహీతృపురుషావజ్ఞైవ క్రియా పర్యంతప్రసారా త్తద్విశేషణతయా వ్యపదిశ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - సావజ్ఞ మితి- అవజ్ఞాయా వాచికాది విషయత్వమాహ - అనుపచారయుక్తమితి. శాస్త్రప్రామాణ్యా నిశ్చయేన సందిగ్ధ పరలోకత్వా త్పాత్రేభ్య స్సస్యోత్కర్షా భిమానా చ్చాసత్కారా వజ్ఞైదే శాది సంపత్తా వప్యసత్కృతత్వాది పరిహర్తవ్యమ్ . (❋)

ఉక్తం త్రైవిధ్యవ దుపర్యపి త్రైవిధ్యా నంతరో క్తిరితి శంకావ్యుదాసాయ ఉక్తసమస్తలక్షణపరతయోత్తర మవతారయతి- ఏవ మిత్యాదినా- త్రైవిధ్యవిధి రనపేక్షితః లక్ష్యేష్వా ద్దిష్టేషు లక్షణవిధి స్త్వనపేక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మణస్మృత ఇత్యన్వయో దర్శితః- వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ త్రిష్వపి నిర్దేశేషు కర్మత్వేనా న్వయాయోగా ద్బ్రహ్మణో న్వయో భవతీతి సంబంధసామా న్యార్థతోక్తిః- నను ఓంతత్సదితి వైదికస్య యజ్ఞాదే లక్షణ ముచ్యత ఇత్యుక్త మయుక్తం? బ్రహ్మశబ్దస్య తద్వాచకత్వా భావాన్ముఖ్యార్థ బాధాభావాచ్చ- త్రయాణాంచ సాక్షాత్పరబ్రహ్మ నామత్వంశ్రుతిసిద్ధం. "తత్త్వైపదం సంగ్ర

శ్రీ|గీ|మూ|ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః । బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా ॥ ౨౩ ॥

శ్రీ|భా|వ్యపదేశ్యతయా చ లక్షణముచ్యతే ॥ ఓం తత్ సదితి త్రివిధోఽయం నిర్దేశః శబ్దో బ్రహ్మణః స్మృతః. బ్రహ్మణోఽన్వయీ భవతి - బ్రహ్మ చ వేదః. వేదశబ్దేన వైదికం కర్మోచ్యతే. వైదికం యజ్ఞాదికం. యజ్ఞాదికం కర్మ ఓం తత్సదితి శబ్దాన్వితం భవతి. ఓమితి శబ్దస్యాన్వయో వైదికకర్మాంగత్వేన ప్రయోగాదౌ ప్రయుజ్యమానతయా తత్సదితి శబ్దయోరన్వయః పూజ్యత్వాయ వాచకతయా. తేన త్రివిధేన శబ్దేనాన్వితా బ్రాహ్మణా వేదాన్వయినస్త్రైవర్ణికాః. వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ పురా విహితాః పురా మయైవ నిర్మితా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ త్రయాణా

మేకేన బ్రవీమి ఓమిత్యేతదితి వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నామ భవతి - యో హ్యేతదేవ నామ వేద బ్రహ్మ భవతీతి - సమ్మూలా శ్శ్వేమా స్సర్వాః ప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠా,, ఇత్యాదిషు - అత శ్శాస్త్ర ప్రధానప్రతిపాద్య పరంబ్రహ్మ నిర్దేశప్రకారోఽయ ముపాసక సంవ్యవహారార్థ ముపదిశ్యత ఇతి యుక్తం. విగుణమపి కర్మ బ్రహ్మణోఽభిధాన త్రయప్రయోగేణ సగుణం సంపాదితం భవతి. కర్మాణి కర్మాంతరేణ లౌకికవాచా నిద్రాప్రమాదాదిభిశ్చ వ్యవాయే సంతతసర్వత్రోంతత్స దిత్యుదాహరేయుః - అతఏవచాధ్యాయాద్యంతేషు సర్వేష్వయమేవ త్రివిధో నిర్దేశః పఠ్యత ఇతి శంకాయాం కర్మణి బ్రహ్మశబ్ద మవతారయితుం తత్ప్రతిపాదక ప్రయోగస్తావ త్సిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ. బ్రహ్మ చ వేద ఇతి. వేదాభిధానస్య పూర్వాపరవశా త్తదర్థపరతామభిప్రేత్యాహ. వేదశబ్దేనేతి. వేదనిరూఢ ప్రయోగేణ శబ్దేనేత్యర్థః. బ్రహ్మశబ్దేనేతి కేషాంచిత్పాఠః. అయమభిప్రాయః. యద్యప్యోంతత్సదితి శబ్దానాం సాక్షాత్పరబ్రహ్మ నామత్వం ప్రసిద్ధం. తథాప్యత్ర తద్వివక్షా నయుక్తా - అధ్యాయే తత్ప్రస్తావాద్యభావా దనంతరంచ బ్రాహ్మణాస్తేనేత్యాదినాన్వయప్రసంగాచ్చ. అతో వేదోపలక్షణేన వైదికస్యైవాయం త్రిధా నిర్దేశ ఇతి. ఏతదేవ వివృణోతి. వైదికమితి. త్రయాణామన్వయప్రకారే వాంతర భేదం వక్ష్యమాణముపక్షిపతి. ఓమితి. కరణాద్యర్థాసంభవా దుపలక్షణ త్రితీయార్థమాహ. తేన త్రివిధేన శబ్దేనాన్వితా ఇతి. బ్రాహ్మణశబ్దోఽత్ర బ్రహ్మశబ్దవివక్షిత వేదాన్వయిత్రైవర్ణికవిషయః. బ్రహ్మవాదినామపి హ్యనంతరముచ్యతే. తేనైవ ప్రణవాన్వయ ప్రకారోఽపి సూచిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. వేదాన్వయినస్త్రైవర్ణికా ఇతి. విహితా ఇత్యస్య కర్త్రపేక్షాయాం ,, చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం,, మిత్యాది పరామర్శేనాహ. పురా మయైవ నిర్మితా ఇతి. వేదానాం విహితత్వం యథాపూర్వం ప్రవర్తితత్వం. ,,యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై. అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా,, త్యాది శ్రుతిస్మృతిభి స్తస్యైవ తత్త్వసిద్ధేః. (*) తస్మాదిత్యాదీనాం చతుర్ణాం శ్లోకానాం ప్రకృతప్రపంచన రూపతామాహ. త్రయాణామితి. బ్రాహ్మణ వేద యజ్ఞానామిత్యర్థః. యజ్ఞశబ్దోఽత్ర తపో దానాదీనాముపలక్షకః. యజ్ఞతపఃక్రియా ఇత్యాది హ్యనంతర ముచ్యతే - అనుష్ఠాన స్వరూపానుప్రవేశాత్తత్ప్రతిపాదకత్వాచ్చ తత్ప్రతి

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ తస్మాదో మిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదాన తపఃక్రియాః । ప్రవర్తంతేవిధానోక్తాస్సతతంబ్ర హ్మవాదినామ్ ॥ ౨౪॥ తదిత్యనభి సంధాయ ఫలంయజ్ఞ తపఃక్రియాః ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ ఓం తత్స దితి శబ్దానా మన్వయ ప్రకారో వర్ణ్యతే. ప్రథమమోమితి శబ్దస్యాన్వయ ప్రకారమాహ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మవాదినాం వేదవాదినాం త్రైవర్ణికానాం యజ్ఞదాన తపఃక్రియాఃవిధానోక్తాః- వేదవిధానోక్తాః- ఆదావోమిత్యుదాహృత్యసతతంసర్వదాప్రవర్తంతే. వేదాశ్చోమిత్యుదాహృత్యారభ్యంతే. ఏవంవేదానాంవైదికానాంచయజ్ఞాదీనాంకర్మణా మోమితి శబ్దాన్వయోవర్ణితః- ఓమితిశబ్దాన్విత వేదధారణా త్తదన్విత యజ్ఞాదికర్మ కరణాచ్చ బ్రాహ్మణ శబ్దనిర్దిష్టానాం త్రైవర్ణికానా మప్యోమితి శబ్దాన్వయో వర్ణితః ॥ ౨౪ ॥ అథైతేషాం తదితిశబ్దాన్వయ ప్రకారమాహ ॥ ఫలమనభి సంధాయ వేదాధ్యయన యజ్ఞతపోదానక్రియాః మోక్ష కాంక్షిభి స్త్రైవర్ణికైర్యాః క్రియంతేతాః

ప్రథమ మోఙ్కారస్యోక్తి రిత్యభిప్రాయే ణాహ. ప్రథమమితి- తస్మాదితి. సర్వస్రష్టృమయా తత్రైవతదన్వితత్వేన విహితత్వా దిత్యర్థః- కరణవ్యుత్పత్త్యా విధానమిహ వైదికం విధాయక వాక్యమిత్యాహ. వేదవిధానోక్తాఇతి- యజ్ఞదానాదీనా మోంకార పూర్వకత్వం శ్రుతిద్విధాయకై స్సిద్ధ మిత్యభిప్రాయే ణాహ- ఆదావితి- ఓమిత్యుదాహరణం చాత్ర శ్రుతవేదాంతానాం సర్వాంతర పరబ్రహ్మానుసంధానేన తత్సమారాధన బుద్ధ్యానుసంధాయ స్మరతిచ భగవాన్ శౌనకః "హరిమేవ స్మరేన్నిత్యం కర్మపూర్వాపరేషుచే" తి- అశ్రుతవేదాంతానామపి తద్వాచక శబ్దాభిధానా న్మంగళాది లాభోర్థస్సిద్ధః- ఏవంచ ప్రణవస్య వైదికస్య సమస్తాన్వయసిద్ధిః- యద్యపి "వసంతేవసంతే జ్యోతిషా యజేత. శరది వాజపేయేనయజ్యేతే" త్యాదిభిః కాలవిశేషనియతాః క్రియా విధీయంతే- తథాపి సర్వాసాం క్రియమాణానాం ప్రణవ పూర్వకత్వేతు నకాలవిశేషనియమఇతి సతతశబ్ద తాత్పర్య మిత్యభిప్రాయేణాహ- సర్వదేతి- స్వర్గసాధనత్వేనానుష్ఠానేఽపవర్గసాధనత్వేనానుష్ఠానేచ ప్రణవాన్వయ స్సాధారణ ఇతి భావః - అత్ర శ్లోకే వేదానా మనుపాదానేపి పూర్వశ్లోకే "బ్రాహ్మణాస్తేనవేదాశ్చయజ్ఞాశ్చే" త్యుక్తత్వాత్- "యద్వేదాదౌస్వరః ప్రోక్తః . బ్రాహ్మణః ప్రణవంకుర్యా దాదావంతేచ సర్వదా । స్రవంత్యనోంకృతంపూర్వ" మిత్యాద్యనుసారేణాహ - వేదాశ్చేతి - విధానోక్తాఇత్యనేన బ్రహ్మవాచికశబ్దేనచ వేదానా మప్యత్ర శ్లోకే ప్రణవాన్వయ స్సూచితఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఏవమితి - ఓమిత్యుదాహరణకర్తృత్వ వ్యపదేశేన తదన్విత బ్రహ్మవాదిత్వేనచ బ్రాహ్మణానా మప్యోమితి శబ్దేనాన్వయః ప్రదర్శిత ఏవేత్యాహ-ఓమితిశబ్దాన్వితవేదధారణాదితి- (✽)

ఏవం స్వర్గాపవర్గ సాధనసమస్త వైదిక సాధారణం ప్రణవాన్వయరూపంలక్షణ ముక్తం- అథ తత్స చ్ఛబ్దా మోక్ష సాధనానాం త్రివర్గ సాధనానాంచ విశేష లక్షణ ముచ్యతే. వక్ష్యతిచైత దష్టాదశారంభే. వైదికస్యచ కర్మణ స్సామాన్య లక్షణం ప్రణవాన్వయః - తత్ర మోక్షాభ్యుదయసాధనయోర్భేదకః - తత్సచ్ఛబ్ద నిర్దేశ్యత్వేనేతి ఏతేషామితి త్రయాణాం పరామర్శః. ఉక్తానాం యజ్ఞాదీనాముప లక్షణతయా వేదేష్వపి తచ్ఛబ్ద ప్రవృత్తి జ్ఞాపనాయ వేదాధ్యయనోపాదానం- మోక్షకాంక్షిభి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః ॥ ౨౫ ॥ సద్భావే సాధుభావేచ సదిత్యే
త త్ప్రయుజ్యతే । ప్రశస్తే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయతయా బ్రహ్మవాచినాతదితి శబ్దేన నిర్దేశ్యాః "సవఃకఃకిం యత్త
త్పద మనుత్తమ,, మితి తచ్ఛబ్దోహి బ్రహ్మవాచీ ప్రసిద్ధః. ఏవంవేదాధ్యయన యజ్ఞాదీనాం
మోక్షసాధన భూతానాం తచ్ఛబ్ద నిర్దేశ్యతయా తదితిశబ్దాన్వయ ఉక్తః- త్రైవర్ణి
కానామపి తథావిధ వేదాధ్యయనా ద్యనుష్ఠానా దేవతచ్ఛబ్దాన్వయ ఉపపన్నః ॥ ౨౫ ॥
అథైషాం సచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారంవక్తుం లోకేసచ్ఛబ్దస్య వ్యుత్పత్తి ప్రకారమాహ ॥ స
ద్భావే విద్యమానతాయాం. సాధు భావే కల్యాణభావేచ- సర్వవస్తుషు సదిత్యే తత్పదంప్ర
యుజ్యతే లోకవేదయోః- తథాకేనచిత్పురుషే ణానుష్ఠితే లౌకికే ప్రశస్తేక ల్యాణే

రిత్యనేన సూచితమాహ . బ్రహ్మప్రాప్తి సాధనతయేతి - తదితి ఫల మనభిసంధాయే త్యన్వయః - తచ్ఛ
బ్దాభిధేయ బ్రహ్మప్రాప్తి సాధనతయా తచ్ఛబ్దోప చార్యతయా బుద్ధ్వాఫలాంతర మనభి సంధాయేత్య
ర్థ ఇతి కరణ సామర్థ్యా దుదాహృత్యేతి పదంవా పూర్వశ్లోకా దనుషంజనీయ మిత్యభిప్రాయేణాహ .
తదితి శబ్దనిర్దేశ్యాఇతి. తచ్ఛబ్దస్య బ్రహ్మనామత్వే సిద్ధేహి తేనతత్ప్రాప్తిసాధన తయేతి లక్షణా. త
దేవ కుతఇత్యత్ర తదితి శ్రుతేరుప బృహ్మణేన విశదీకృతత్వ మభిప్రేత్యాహ - సవఇతి భగవ న్నామ
సహస్రే "యానినామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మన,, ఇతిప్రక్రమాత్ - "నామ్నాంసహస్ర,,మితి గ
మనాచ్చ యత్తదాదిశబ్దానాం సర్వనామతయా వ్యాపినామపి విశేషతస్సాతత్ త్వరబ్రహ్మనామత్వంసి
ద్ధమితి భావః . శ్లోకేఽనుక్తస్యాపి వేదాధ్యయనస్య ప్రయోజకేన సంగృహీతత్వ మాహ - ఏవమితి.తథా
పి త్రయాణా మన్వయే నసిధ్యతి. బ్రాహ్మణశబ్ద నిర్దిష్టానాం త్రైవర్ణికానాం మోక్ష సాధనత్వ ని
బంధన తచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యత్వా భావాదిత్యత్రాహ. త్రైవర్ణికానా మపీతి. మోక్షకాంక్షిభిఃక్రియంత ఇత్య
నేన పరంపరయా తదన్వయస్సూచిత ఇతిభావః . (❋) త్రయాణాం త్రిభిరన్వయే ప్రతిపిపాద యి
షితే సద్భావే సాధుభావే చేత్యప్రస్తుతోప న్యాసః కిమర్థ ఇత్యత్రాహ - అథైషామితి. యథాప్రయో
గబలా ద్విద్యమానత్వాదిషు సచ్ఛబ్ద ప్రవృత్తిరంగీక్రియతే. ఏవంప్రస్తుతే పీత్యభిప్రాయే ణానేకార్థో దా
హరణం. విద్యమానతాయామితి - అసద్విలక్షణత్వ రూపసత్వవిషయోవా వర్తమానత్వ విషయోవాసద్భా
వ శబ్దఇతి భావః. సాధుకారీ సాధుర్భవతీత్యాది ష్వివాత్రాపి సాధుశబ్దః పుణ్యాది రూపత్వ పర ఇత్యా
హ . కల్యాణ భావఇతి. తచ్ఛబ్దాన్వయే మోక్షకాంక్షిభిరితి విశేషణాద హేతు ప్రశ స్తకర్మాణీతి ప్రశస్త
తామాత్ర నిమిత్తవచనాన్మోక్షేతర పురుషార్థ సాధన లక్షణతయా సచ్ఛబ్దోత్ర వ్యుత్పాద్యత ఇతిభావః.
అత్యంత విజాతీయే ష్వప్యుక్తోపాధి ద్వయయోగేసచ్ఛబ్దోను వృత్తఇత్యభిప్రాయేణాహ . సర్వవస్తుష్వి
తి. ప్రయుజ్యత ఇత్యవిశేష నిర్దేశాత్ప్రయోగస్య సార్వత్రికత్వేన దార్ఢ్యం సూచ్యత ఇత్యాహ - లో
కవేదయోరితి- తథేతి ప్రస్తుతా సన్నే లౌకికోదాహరణార్థ మన్యథా పునరుక్తి ప్రసంగా దిత్యభి ప్రా
యేణాహ . లౌకికఇతి- సాధుభావఇతి నిర్దిష్టమేవ నిమిత్తం ప్రకృతాసన్నోదాహరణాంతరే ప్రశస్త
శబ్దే నానకార్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ . కల్యాణఇతి- ధాతులీనార్థ వ్యంజనమాత్రముప సర్గాణా

శ్రీ|గీ|మూ| కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే | ౨౬ | యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిస్సదితి చో
చ్యతే| కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే| ౨౭ | అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం

శ్రీ|గీ|భా|కర్మణి సత్కర్మణ్యపి సచ్ఛబ్దో యుజ్యతే - ప్రయుజ్యత ఇత్యర్థః | ౨౬ |అతో వైదికానాం త్రైవర్ణికానాం యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః కల్యాణతయా సదిత్యుచ్యతే- కర్మ చ తదర్థీయం త్రైవర్ణికార్థీయం యజ్ఞ దానాదికం సదిత్యేవాభిధీయతే - తస్మాద్వేదా వైదికాని కర్మాణి బ్రాహ్మణ శబ్ద నిర్దిష్టాస్త్రైవర్ణికాశ్చ ఓంతత్సదితి శబ్దాన్వయరూపలక్షణేన అవేదేభ్యో వైదికేభ్యశ్చ వ్యావృత్తా వేదితవ్యాః ||౨౭||అశ్రద్ధయా కృతం శాస్త్రీయమపి హోమాదికమసదిత్యుచ్యతే -

---

క్రియతే . అతో త్రైలోక్యయుజ్యతే ప్రయుజ్యత ఇతి పదద్వయమేకార్థమిత్యాహ . ప్రయుజ్యత ఇత్యర్థ ఇతి . (*) ఏవం సచ్ఛబ్దస్య వ్యుత్పత్తిప్రకారం ప్రయోగం చోపాహృత్య తదుపజీవనేనాంతరం విలక్షయిష్యతే బ్రాహ్మణాది త్రికే తత్ప్రయోగోపపత్తిరుపసంహ్రియత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - అత ఇతి. స్థితి ముఖేన స్థాత్రూణాం స్థాపకానాం చ వేదానాం సచ్ఛబ్దార్థాన్వయో ధ్వన్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - వైదికానామితి. అధ్యాయాంతేష్వోంతత్సదితి పాఠాత్త్రిస్సరి శబ్దోత్ర అంత పర ఇతి వ్యాఖ్యాంతరం ప్రకృతోపయుక్త ప్రసిద్ధతమార్థ సంభవాత్త్వయుక్తమితిభావః - స్థితి శబ్దేన బుద్ధావుపస్థాపితాః స్థాతార స్తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యంత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - త్రైవర్ణికార్థీయమితి. త్రివిధ నిర్దేశ విషయతయా ప్రకృతేశ్వరార్థీయమితి వ్యాఖ్యాంతరమతి వ్యవహిత పరామర్శాత్ స్వశేషాం యజ్ఞాదీనాం తదర్థీయత్వం చాయుక్తమితి భావః - యజ్ఞాద్యర్థీయ సాధన సంపాదన రూప కర్మణి సచ్ఛబ్ద నిర్దేశో వచనాదపి ప్రక్రాంతే యజ్ఞాదావేవ తదుక్తిరిహోపపన్నేత్యభిప్రాయేణ యజ్ఞ దానాదికమితి. తదర్థీయమితి సామాన్య సంగ్రహావలంబి వాదిశబ్దేనాధ్యయనాది గ్రహణాద్వేదానామపి సచ్ఛబ్దాన్వయోత్ర ప్రదర్శిత ఏవ- భవత్వేవం త్రయాణాం త్రిభిరన్వయః. తదుక్తిరిహ కిమర్థేత్యత్ర లక్షణోక్తి ప్రయోజన భూత వివిక్తానుసంధాన ప్రతిపాదన ముఖేనోంతత్సదిత్యాది శ్లోకైః ఫలితం వదన్నుపసంహరతి - తస్మాదితి. యత్తు కైశ్చిదోంతత్స దిత్యమీషాం వాక్యత్వకల్పనేన వాక్యార్థ వర్ణనం యత్ఫలాభిసంధి రహితం కర్మ సచ్ఛోభనమితి యుక్తం తదోంతదేవేత్యర్థః. ఏతదేవం వివక్షితమిత్యత్ర న కశ్చిద్ధేతుః. న చోపయోగః లక్షణత్వాభిధానం త్వనుష్ఠానోపయుక్తమితి భావః. (*) శాస్త్రవిధిముత్సృజ్యేత్యాదినా ధ్యాయారంభే ప్రశ్నోత్తరముఖేన శ్రద్ధాయుక్తస్యాప్యశాస్త్రీయస్యాసురత్వేనాసత్త్వం ప్రతిపాద్యాశాస్త్రీయస్య తతో వ్యావృత్తిర్దర్శితా. ఇదానీం వ్యతిరేకేణ ప్రకృతానాం సన్నిర్దేశార్హత్వ దృఢీకరణాయ శాస్త్రీయస్యాపి శ్రద్ధారహితస్యాసత్త్వముచ్యతే. విశిష్టవ్యతిరేకస్య విశేషణాభావే విశేష్యాభావే చ సమానత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ - అశ్రద్ధయాకృతం శాస్త్రీయమపీతి - కృతశబ్దస్య హుతదత్తయోరన్వయస్తప్తమిత్యనేన తపసః కృతత్వసిద్ధేర్హుతదత్తశబ్దాభ్యాం తత్రభావార్థః . ఏవం కృత శబ్దస్య విశేషణతయాన్వయమపేక్షితే సామాన్య విషయపరోపకారాది విషయత్వక్లిష్టిరయుక్తేతి భావః - యద్యప్యశాస్త్రీయవన్నిరయపతనైక హేతుత్వం నాస్తి. తథాపి తత్తద్వాక్యోదిత ఫలాభావాదసత్త్వమప పద్యత ఇ

శ్రీగీ॥ మూ॥ తపస్తప్తం కృతం చయత్ । అసదిత్యుచ్యతే పార్థ నచతత్ప్రేత్యనో ఇహ ॥ ౨౮ ॥

ఓంతత్సదితి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే శ్రద్ధాత్రయ
విభాగయోగోనామసప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీగీ॥ భా॥ కుతః? నచ తత్ప్రేత్య నోఇహ - నమోక్షాయన సాంసారికాయచ ఫలాయేతి ॥ ౨౮ ॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్గీతా భాష్యే సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

త్యభిప్రాయేణ హేత్వాకాంక్షాం దర్శయతి. కుతఇతి. ,,యేయం ప్రేత,,ఇతి శ్రుత్యను రోధేన ప్రేత్యే శబ్దస్య ముక్తదశా విషయత్వోపపత్తౌ, మోక్షకాంక్షిభి రిత్యాద్యుక్త ఫలవ్యతిరేకస్య నచతత్ప్రేత్యేత్యాదినా వివక్షితత్వమాహ . నమోక్షాయేతి. పరిశేష సిద్ధమిహ శబ్దస్యార్థమాహ - నసాంసారికాయ ఫలాయేతి . శ్రద్ధాయుక్త మప్యవైదికం వైదిక మపిశ్రద్ధాహీనం దృష్టాదృష్టప్రయోజనవిరహా దననుష్ఠేయం-ఉభయవిధ ప్రయోజనయోగా ద్వైదికమేవ శ్రద్ధాపూర్వ మేవానుష్ఠేయ మిత్యధ్యాయ సారఇతిభావః. (❈)

ఇతికవితార్కిక సింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకట నాథస్య వేదాంతా చార్యస్య
కృతిషు శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయాం తాత్పర్య చంద్రికాయాం
సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీమతే నిగమాంత మహా దేశికాయ నమః.

గీతార్థ సంగ్రహరక్షా -

యథా— అశాస్త్ర మాసురం కృత్స్నం శాస్త్రీయం గుణతః పృథక్ ।
లక్షణం శాస్త్ర సిద్ధస్య త్రిధా సప్త దశో దితమ్ ॥ ౨౧ ॥

శ్రీమద్యామునమునయేనమః.

అత్రభాష్యమ్ ॥ ఇదానీమశాస్త్ర విహితస్యాసురత్వేనఅఫలత్వం శాస్త్రవిహితస్యగుణతస్త్రై విధ్యం శాస్త్రసిద్ధస్యలక్షణం చోచ్యతఇతి శాస్త్రం యస్య విధాయకత్వేన నాస్తితదశాస్త్రమిత్యభి ప్రాయేణాశాస్త్ర విహితస్యేత్యుక్తం. ఓంతత్సదితి శాస్త్రసిద్ధస్య త్రివిధం లక్షణముక్తమ్ ॥ ౨౧ ॥

శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ మతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీ మతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్గీతాభాష్యటీకాయామ్ తాత్పర్యచంద్రికాయామ్ అష్టాదశాధ్యాయ ప్రారంభః.

శ్రీ గీ॥ భా॥ అతీతేనాధ్యాయ ద్వయేనాభ్యుదయనిశ్శ్రేయససాధన భూతం వైదికమేవ యజ్ఞతపోదానాదికం కర్మ - నాన్యత్ - వైదికస్య చ కర్మణస్సామాన్య లక్షణం ప్రణవాన్వయః . తత్ర మోక్షాభ్యుదయ సాధనయోర్భేదశ్చ తత్సచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యత్వేన - మోక్షసాధనంచ కర్మ ఫలాభిసన్ధి రహితం యజ్ఞాదికం తదారమ్భశ్చ సత్త్వోద్రేకాద్భవతి - సత్త్వ వృద్ధిశ్చ సాత్త్వికాహారసేవయే త్యుక్తం - అనంతరం మోక్ష సాధనతయా నిర్దిష్టయోస్త్యాగసన్న్యాసయో రైక్యం త్యాగస్యచ స్వరూపం భగవతి సర్వేశ్వరేచ సర్వకర్మణాం కర్తృత్వానుసంధానం సత్త్వరజస్తమసాం కార్యవర్ణనేన. సత్త్వగుణస్యావశ్యోపాదేయత్వం స్వవర్ణోచితానాం కర్మణాం పరమ పురుషారాధన భూతానాం పరమపురుష ప్రాప్తి నిర్వర్తనప్రకారః కృత్స్నస్య గీతాశాస్త్రస్య సారార్థో భక్తియోగ ఇత్యేతే ప్రతిపాద్యంతే. తత్ర తావత్త్యాగ సన్న్యాసయోః

కర్తవ్యవిశోధన ప్రధానే అంతిమేఽధ్యాయత్రికేఽస్యాధ్యాయస్య పశ్చాద్భావిత్వ జ్ఞాపనాయ షోడశ సప్తదశయోర్దేవాసుర విభాగోక్త్యాదిముఖేన హేయోపాదేయ విభజన పరతయా ప్రఘట్టైక్య మభిప్రేత్యాహ-అతీతేనేతి. వైదికస్యకర్మణస్సామాన్య లక్షణం ప్రణవాన్వయః- తతః మోక్షాభ్యుదయ సాధనయోర్భేద స్తత్సచ్ఛబ్ద నిర్దేశ్య త్వేనేతి విభజమానస్యాయ మభిప్రాయః. విశేషణాది సామర్థ్య లబ్ధోఽయం విభాగః - బ్రహ్మణ అపరోక్ష్యా త్తదితి నిర్దేశః. తద్జ్ఞానేతు సన్మాత్ర వివక్షయా సచ్ఛబ్దః క్రమాదేతే సాత్త్విక రాజస తామసా ఇతి విభాగస్తు కస్యచిత్ప్రేక్షా కల్పిత ఇతి. ఏవముక్త వ్యవ్యఛేదము మోక్షసాధన భూతాంశ స్వరూప శోధన ముత్తరాధ్యాయేన క్రియత ఇతి సంగత్యభిప్రాయేణాహ. అనంతరమితి- “ఈశ్వరే కర్తృతాబుద్ధి స్సత్త్వోపాదేయతాంతిమే । స్వకర్మ పరిణామశ్చ శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యతే,, ఇతిసంగ్రహశ్లోకే త్యాగసన్న్యాసైక్య తత్స్వరూపానుక్తిరీశ్వరే కర్తృతాబుద్ధే శ్శేషతయా తదుపన్యాసాదితి మంతవ్యం- సత్త్వోపాదేయత్వ మత్రతాత్పర్య వృత్త్యాభిధీయత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- సత్త్వరజస్తమసాం కార్యవర్ణనేనేతి. “స్వధర్మ జ్ఞానవైరాగ్యసాధ్యభక్త్యేకగోచర,,ఇతి సంగ్రహారంభో

క్త ప్రధాన కర్తవ్య పరోఽత్ర శాస్త్రసారార్థ శబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ- సారార్థో భక్తియోగ ఇతి- త్యాగాది సాధనానాం యజ్ఞదానాదీనాం స్వరూపావిశేషేఽపి యద్యోగాన్మోక్ష సాధనత్వం తదిదానీం వి శేషం శోధయితుం అర్జునః పృచ్ఛతీ త్యభిప్రాయేణ ప్రకృతే ప్రశ్నం సంగమయతి. తత్ర తావదితి- సత్త్వ వివృద్ధి తదుపాయాది కథనం త్యాగాది విశిష్ట మోక్షసాధన కర్మార్థతయా సన్న్యాస శబ్దస్యాశ్రమ విశే

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అర్జున ఉవాచ ॥ సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుమ్ । త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథక్కేశినిషూదన ॥౧॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ పృథక్త్వైకత్వ నిర్ణయాయ స్వరూప నిర్ణయాయ చార్జునః పృచ్ఛతి । త్యాగ సన్న్యాసౌ హి మోక్షసాధన తయా విహితౌ "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః. వేదాంత విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః, తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతి సర్వే" ఇత్యాదిషు- అస్య సన్న్యాసస్య త్యాగస్య చ తత్త్వం యాథాత్మ్యం పృథగ్వేదితు మిచ్ఛామి. అయమభిప్రాయః. కిమేతౌ సన్న్యాస త్యాగశబ్దౌ పృథగర్థౌ ఉతైకార్థావేవ యదా పృథగర్థౌ తదాఽనయోః పృథక్త్వేన స్వరూపం వేదితుమిచ్ఛామి ఏకత్వేఽపి తస్య స్వరూపం వక్తవ్యమితి ॥ ౧ ॥ అథానయోరేకమేవ స్వరూపం తచ్చేదృశమితి నిర్ణేతుం వాదివిప్రతిపత్తిం దర్శయన్ ॥ కేచన విద్వాంసః కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం స్వరూపత్యాగం సన్న్యాసం విదుః.

పాది రూఢే స్త్యాగమాత్రేపి శక్తిః పృథక్త్వైకత్వ శంకావాదివిప్రతిపత్త్యాదిభిస్స్వరూపవిశేషానిశ్చయః. త్యాగసన్న్యాసయోర్విశేషత స్తత్త్వబుభుత్సా హేతుమాహ - త్యాగసన్న్యాసౌ హీతి . కర్మ స్వరూపే స్వర్గాపవర్గాది సాధారణే త్యాగాదిసంజ్ఞక విశేషణయోగాదేవ హ్యపవర్గసాధనత్వం - అతః ప్రాప్తాప్రాప్త వివేకేన విశేషణే తత్సాధనత్వ వ్యపదేశః- సంశయ విపర్యయరూప మదీయ విశేష ఇహ తత్త్వశబ్దేన వివక్షిత ఇత్యాహ - యాథాత్మ్యమితి. పృథక్త్వం వేదితు మిచ్ఛామీత్యుక్తే నిశ్చిత పృథక్త్వస్య తత్స్వరూపజిజ్ఞాసా ప్రతీయతే. న చ తద్యుక్తం - పూర్వత్ర పృథక్త్వ నిశ్చయ హేత్వభావా దుత్తరత్ర చైకత్వస్యైవ వక్ష్యమాణత్వాత్. అతోఽయం ప్రశ్నోఽనుపపన్నః ప్రతివచనా సంగతి శ్చేత్యత్రాహ - అయమభిప్రాయ ఇతి - "తత్త్వం వేదితు మిచ్ఛామి" త్యేతదేవ వివక్షితం - పృథక్త్వ నిర్దేశస్తు సంశయ కోట్యన్యతరోపక్షేపమాత్రపరః- పృథక్త్వ మస్తిచే త్తద్వేదితు మిచ్ఛామీతి వా వాక్యవృత్తి రిత్యభి ప్రాయేణాహ . కిమితి. (*) పృథక్త్వైకత్వ తత్స్వరూపజిజ్ఞాసయా ప్రశ్నశ్చేత్తత్ర కస్మిన్నంశే కామ్యానామిత్యాది మతభేదోపన్యాసస్య సంగతి రిత్యత్రాహ . అథేతి . అయ మభిప్రాయః. న్యాయతో హ్యత్ర నిర్ణయః ప్రతిపాద్యతే . సందిగ్ధే చ న్యాయావతార స్సందేహశ్చాత్రవాది విప్రతిపత్తి నిబంధన ఇతి న్యాయ విషయ విశోధనాయ విప్రతిపత్త్యుప న్యాస ఇతి - ఏతేన కథితార్థయోరపి సన్న్యాస త్యాగశబ్దయో ర్విప్రతి పత్తి ప్రశమనాయ పునః ప్రశ్న ఇత్యపి సూచితం . ఏకత్వస్వీకారేణ ప్రతివచనాత్పృథక్త్వ పరిక్షేపోఽర్థసిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ఏకమేవస్వరూపమితి - స్వమతస్య నిశ్చయం శృణ్వితి వక్ష్యమాణత్వాత్తదేవయో ర్వివక్షదా ఇతిపదద్వయం నార్థప్రాశస్త్యార్థం వక్తృగౌరవపరం . అపితు విప్రతిపత్త్యుపయుక్త వేదనమాత్రపర మిత్యభిప్రాయేణాహ - కేచనవిద్వాంస ఇతి - అనంతరశ్లోకేన దోషవత్త్యైకే అపరే ఇతి వ్యక్త ముక్తత్వాదిహాపి తద్వివక్షే త్యభిప్రాయేణ కేచనేత్యుక్తం. కామ్యానాంకర్మణాం న్యాస మితివిశేషణాదితరేషామపరిత్యాగః ప్రతీయతే . ఉత్తరత్ర చ సర్వకర్మ ఫలత్యాగ మితివిశేషణాదత్ర కామ్య స్వరూప త్యాగశ్చే త్యభిప్రాయేణాహ - స్వరూపత్యాగమితి . కామ్యస్వరూపత్యాగంవదతామయమభిప్రాయః - న తావన్నిత్యనైమిత్తిక

శ్రీ|| మూ|| సన్న్యాసం కవయో విదుః | సర్వ కర్మఫలత్యాగం

శ్రీ|| ధా|| కేచిత్తు విచక్షణాః నిత్యానాం నైమిత్తికానాం కామ్యానాంచ సర్వేషాం కర్మణాంఫ లత్యాగమేవ మోక్షశాస్త్రేషు త్యాగశబ్దార్థ ఇత్యాహుః. తత్ర కామ్యత్యాగః కామ్యకర్మ స్వరూప విషయః సర్వకర్మ ఫలవిషయ ఇతి వివాదం ప్రదర్శయన్ ఏకత్ర సన్న్యాస శబ్దమితరత్ర త్యాగశబ్దం ప్రయుక్తవాన్. అతస్త్యాగ సన్న్యాస శబ్దయో రేకార్థత్వ మంగీకృత మితిజ్ఞాయతే- తథా ««నిశ్చయం శృణు మేతత్ర త్యాగే భరత సత్తమ,, ఇతి త్యాగశబ్దేనైవ నిర్ణయ వచనాత్ - ««నియతస్యతు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే| మోహాత్తస్య పరిత్యాగః (తామసః పరికీర్తితః | అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధంకర్మణః ఫలమ్ |) భవత్య త్యాగినాం ప్రేత్య నతు సన్న్యాసినాం క్వచి,, దితి పరస్పర పర్యాయతా దర్శనాచ్చ

వదకరణే ప్రత్యవాయా త్కర్మాంతరా నర్హతాపత్తి భయాద్వా కామ్యమనుష్ఠీయతే - నచ త్రివర్గ సాధనాయ తస్యాపవర్గ ప్రత్యనీకత్వా న్నచ తదేవ కర్మాపవర్గ స్యాపి స్వయం సాధనం-ఉపా సనాది నైరర్థక్య ప్రసంగాత్- నచ వినియోగ పృథక్త్వేన విద్యాంగతాయాం తత్పరిగ్రహః- యజ్ఞాది శ్రుతే ర్నిత్య నైమిత్తికమాత్ర విషయత్వేపి విరోధాభావాత్. అతఏవహి సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవ దిత్యధికరణమాత్ర మథమర్ణసాపేక్షతా పరంభాష్యతే. తస్మాత్స్వర్గాది సంజ్ఞవరక హేతవః కామ్యక్రియా ముముక్షుభి ర్నానుష్ఠేయా ఇతి సర్వకర్మ ఫలత్యాగమితి వదతాం త్వయమాశయః - ఫలవిరోధాద్ధి కామ్యానాం త్యాగశ్శంక్యతే - అతః ఫలమేవ త్యజ్యతాం. నచనిష్ఫలానుష్ఠాన ప్రసంగః- నిత్యనైమిత్తికవదేవ భగవత్ప్రీతిమాత్రార్థతయా తదనుష్ఠానోపపత్తేః. నచైవం నవిధిః ««యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్య విదిత్వా జుహోతి యజతే తప స్తప్యతే బహూని వర్షసహస్రాణి అంతవదేవాస్య తద్భవతి,, త్యాదినా క్షరశబ్ద నిర్దిష్ట పరమపురుష వేదనావేదనాభ్యామేవ తస్యైవ కర్మణో నిత్యానిత్య ఫలసాధనత్వ శ్రుతేః - అతో నిత్య నైమిత్తికానామివ కామ్యానామపి నస్వరూపత్యాగ ఇతివివాదస్య భిన్నవిషయత్వయోగాదత్ర త్యాగసన్న్యాసశబ్దయో రేకార్థత్వావశ్యంభావా త్పృథగర్థత్వ శంకా పరిహారార్థ లబ్ధ ఇత్యాహ - తత్రేతి- ఏతేన సన్న్యాసత్యాగ శబ్దయోః పృథగర్థత్వమంగీకృత్య కస్యచి త్కామ్యస్వరూప ప్రహాణవిషయతయా కస్యచిత్తు నిత్య నైమిత్తిక ఫలాపేక్షార్థతాంచ వదంతః ప్రత్యుక్తాః. నహ్యత్ర కామ్యేతరకర్మ ఫలత్యాగమిత్యుచ్యతే - తతశ్చ సంకోచకాభావా త్త్రివిధమపి కర్మసంగృహ్ణాతి - తదిదముక్తం నిత్యానాం నైమిత్తికానాం కామ్యానాంచసర్వేషాం కర్మణామితి. నిత్యానామపి ««ప్రాజాపత్యం గృహస్థానా,, మిత్యాదినా ఫలసంయోగోవగతః . అత్రశ్లోకే త్యాగసన్న్యాస శబ్దయో రర్థభేద వ్యుత్పాదనపరతాం నిరసితు మైకార్థ్యే ప్రస్పష్టం హేతుద్వయమాహ - తథేతి - నహ్యర్థ ద్వయ విష యేత్ర విమర్శే అన్యతర శ్శైవ నిశ్చయ ఉపపన్న ఇత్యభిప్రాయేణోక్తంత్యాగశబ్దేనైవేతి - పరస్పర పర్యాయ తాదర్శనాచ్చేతి- అయమభిప్రాయః - ««నియతస్యతు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే,, ఇతినిషిద్ధఏవహిసన్న్యాసః ««మోహాత్తస్యపరిత్యాగ,, ఇతి త్యాగశబ్దేనానూద్యతామసత్వేన నింద్యతే. అన్యథా జరద్గవాది వాక్యవత్పరస్పరానన్వయ ప్రసంగాత్. ఏవం ««భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్యే,,త్యుక్త ఏవార్థః నతు ««సన్న్యాసినాం క్వ

శ్రీగీ॥ మూ॥ ప్రాహుస్త్యాగం విచక్షణాః ॥ ౨ ॥ త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః ॥ ౨ ॥
యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యాజ్య మితి చాపరే ॥ ౩ ॥ నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరత
సత్తమ ॥ ౩౪ ॥ త్యాగో హి పురుష వ్యాఘ్ర

శ్రీగీ॥ భా॥ తయో రేకార్థత్వం ప్రతీయత ఇతి నిశ్చీయతే ॥ ౨ ॥ ఏకే మనీషిణః కాపిలా వైదికాశ్చ తన్మ
తానుసారిణో రాగాదిదోషవద్బంధకత్వాత్ సర్వం యజ్ఞాదికం కర్మ ముముక్షుణా త్యాజ్యమి
తి ప్రాహుః అపరే పండితా యజ్ఞాదికం కర్మ న త్యాజ్యమితి ప్రాహుః. ॥ ౩ ॥ తత్రైవం వాది
విప్రతిపన్నే త్యాగే త్యాగవిషయం నిశ్చయం మత్తః శృణు ॥ ౩౪ ॥ త్యాగః క్రియమాణేష్వే
వ వైదికేషు కర్మసు ఫలవిషయతయా కర్మవిషయతయా కర్తృ

చిద్వితి వ్యతిరేకేణ దృఢీక్రియతే. నచ తదన్యవిధి రన్యాభావస్య వ్యతిరేకః. అత ఇమా శబ్దా వక్త్రాప్యేకా
ర్థాభిత్వం గీకృత మితి, ప్రతివక్త్రా భగవతేతి శేషః. (❋) ఏవం కామ్యానా మితి శ్లోకేన ఫలవి
రోధ తదభావద్వారా విరోధో దర్శితః - అథ త్యాజ్యం దోషవదితి శ్లోకేన స్వరూపతో దోషయోగ తద
భావాభ్యాం ప్రత్యవాయిత్వాది ముఖేన వివాదః ప్రదర్శ్యతే. వైధ హింసాపి కాపి లైర్నిషిద్ధత్వేన దో
షతయాంగీక్రియతే - యథోక్తమీశ్వరకృష్ణేన "దృష్టవదానుశ్రవికస్స హ్యవిశుద్ధి క్షయాతిశయయుక్త" ఇ
తి. ఉక్తంచ పంచ శిఖాచార్యైః "స్వల్పస్సంకర స్సుపరిహార స్సప్రత్యవమర్శః" ఇతి- అతో వైధ హిం
సా పురుషస్య దోషం వక్ష్యతి క్రతోశ్చోపకరిష్యతీతి తన్మతం అత ఏక ఇతి శబ్దేన సామాన్యతో నిర్దిష్టవా
దినో దోషవదితి హేత్వన్వయాది సామర్థ్యాద్దోషాఖ్యదృష్టాంతోక్తి బలాద్వా విశేషతో వ్యజ్యత ఇత్యాహ.
కాపిలా వైదికాశ్చ తన్మతానుసారిణ ఇతి - ఏతేన సర్వకర్మ స్వరూప సన్న్యాస వాదినాం మతమపి వేదబా
హ్యత్వేన దర్శితం. రాగాది దోషవదితి - యథా రాగాదయో దోషా బంధకా ఇతి సర్వ సైద్ధాంతిక స
మ్మతత్వాత్తదుదాహరణం - యద్వా, కర్మైవ రాగాది దోషవత్ - అత ఏవ బంధకమిత్యభిప్రాయః.
అస్యాం యోజనాయా మాదిశబ్దో హింసాదికమపి సంగృహ్ణాతి- సర్వం యజ్ఞాదికం కర్మేతి- కర్మశబ్దో
త్ర సామాన్యవిషయోపి యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యమితి పక్షాంతరే విశేషణా చ్ఛాస్త్రచోదిత విష య
స్తత్రచ విశేష బాధావా త్యాజ్యవిషయత్వే పౌనరుక్త్యాచ్చ సర్వవిషయ ఇతి భావః - సర్వేషాం త్యాజ్యత్వే త
ద్విధాయకస్య శాస్త్రస్యాప్రామాణ్య ప్రసంగాన్ముముక్షుణేతి విశేషితం - అపరశబ్దోత్ర స్వమతాను సా
రి విషయః - యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తదితి హి స్వమతం వక్ష్యత ఇత్యభి ప్రాయేణా
హ - పండితా ఇతి. త్యాజ్యోపాదేయ విభాగతత్త్వవిద ఇత్యర్థః - (❋) తత్రైతి శబ్దః ప్రకృత విప్ర
తిపత్తి విషయ కాసువాద ముఖేన న్యాయప్రవృత్తి విషయ సందిగ్ధతా ద్యోతక ఇత్యభిప్రాయేణాహ. ఏవం
వాది విప్రతిపన్న ఇతి- మే నిశ్చయ మిత్యనేన మతాంతరోత్థాన శంకావ్యుదాసాయాహ. త్యాగవిషయం ని
శ్చయమితి. మే మత్త శ్శృణ్వితి - మత్తః భ్రమాది దోషరహితా దిత్యర్థః - (❋) త్యాగో హి త్యా
దికం నవక్ష్యమాణ సాత్త్విక త్యాగాది త్రైవిధ్య విషయం - కింతు సాత్త్విక త్యాగాద్యవాంతర భేదవిషయం-
సంప్రకీర్తిత ఇత్యస్య ప్రాగుక్త తత్పరత్వే స్వారస్యాద్ధిశబ్దేన శ్రోతృ సంప్రతి పత్త్యాది ప్రతీతేశ్చేత్యభిప్రాయే
ణాహ - త్యాగః క్రియమాణేష్వేవేత్యాది. మయి సర్వాణీత్యేక ఏవ శ్లోకస్త్రివిధ త్యాగపర ఇత్యత్ర సన్నిష్ఠ
తానుష్ఠాన స్వరూప త్యాగం సాంఖ్యమత శంకాంచ ప్రతిక్షేప్తుం త్రయాణాం స్వరూపం వివినక్తి.

॥శ్రీ॥గీ॥మూ॥త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః ॥ ౪ ॥ యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవతత్ ॥౪౫॥ య
జ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ ॥ ౫ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ త్వవిషయతయాచ పూర్వమేవహి మయాత్రివిధస్సంప్రకీర్తితః ‘‘మయిసర్వాణి కర్మా
ణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మ చేతసా । నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వర,, ఇతి-
కర్మజన్యం స్వర్గాదికం ఫలంమమ నస్యాదితి ఫలత్యాగః. మదీయఫల సాధనతయా మదీ
యమిదం కర్మేతి కర్మణి మమతాయాః పరిత్యాగః కర్మవిషయస్త్యాగః- సర్వేశ్వరే క
ర్తృత్వా నుసంధానే నాత్మనః కర్తృతాత్యాగః కర్తృత్వ విషయస్త్యాగః ॥ ౪ ॥ యజ్ఞ
దానతపః ప్రభృతివైదికం కర్మ ముముక్షుణా నకదాచి దపిత్యాజ్యం. అపిత్వా ప్రయాణా
దహరహః కార్యమేవ ॥ ౪౫ ॥ కుతః ॥ యజ్ఞదానతపః ప్రభృతీని వర్ణాశ్రమ సంబంధీ
ని కర్మాణి మనీషిణాం మననశీలానాం పావనాని- మననముపాసనం- ముముక్షూణాం యా
వజ్జీవ ముపాసనం కుర్వతాముపాసన నిష్పత్తివిరోధి ప్రాచీనకర్మ వినాశనా నీత్యర్థః॥౫॥

కర్మజన్యమిత్యాదినా. మదీయఫలసాధనతయేత్యాది. స్వకీయప్రీతిసాధనతయా స్వార్థమేవ భగవాన్ప్రార్థ
యతీతిహి ముముక్షోరనుసంధాన మితిభావః. స్వకర్తృత్వస్య తాదధీన్య తదనుమతి సాపేక్షత్వాదిభి స్స
ర్వేశ్వరే కర్తృత్వానుసంధానం - కర్తృత్వత్యాగస్తు అనేక కర్తృకే పరప్రయుక్త స్వాత్మకర్తృకత్వ
త్యాగ ఇత్యుత్తరత్ర విశోధయిష్యతే - (❋) ఏవం త్రివిధత్యాగాను వాదస్య స్వరూపత్యాగవ్యవచ్ఛే
దార్థతోక్ష్యతే- యజ్ఞదానేత్యాదినా- వివిదిషోత్పత్తేః ప్రాగ్యజ్ఞాదిక మనుష్ఠేయం . పశ్చాత్తుపరిత్యా
జ్య మిత్యాఖ్యాతీతి కేచిత్. తన్మతవ్యుదాసాయాహ - నకదాచిదపీతి - ‘‘సఖల్వేవంవర్తయ న్యావదా
యుష,, మితి శ్రుత్యభిప్రాయేణాహ - అపిత్వాప్రయాణాదితి - తథాచసూత్రమ్ ‘‘ఆప్రయాణా త్తత్రాపి
హి దృష్టం,,మితి - అహరహరితి చోదిత కాలోప లక్షణం . విద్యానిష్ఠస్య కిమర్థం వర్ణాశ్రమాచారాదుపకా
రిత్వేన సముచ్చయాదిపక్షా నభ్యుపగమాత్ - నాపితత్త్వ జ్ఞానార్థం. స్వపరికరాత్ప్రమాణాదేవ తత్సిద్ధేః-
నచతదనుస్మరణ రూపోపాసనార్థం తస్యాపి సంసారపాటవాది సాధ్యత్వాత్ . నచాన్యత్కించిత్కర్మ
సాధ్యం ముముక్ష్వపేక్షితం ప్రయోజనం పశ్యామః. నచ ప్రయోజన మనుద్దిశ్య మందస్యాపి ప్రవృత్తిరిత్య
భిప్రాయేణ కుతఇత్యాకాంక్షా ప్రదర్శనం - చకారోనుక్త సముచ్చయార్థ ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రభృతిశబ్దః-
వర్ణాశ్రమసంబంధీనీతి నిత్యనైమిత్తికానామపి స్వరూపత్యాగ ఇతి యః పక్షః సఇహ ప్రతిక్షిప్యత ఇతి భా
వః. యజ్ఞాదీనాం సన్నిపత్యోపకార ద్యోతనాయోపకార కర్తవ్య జ్ఞానస్వరూప పరోత్ర మనీషిశబ్ద ఇ
త్యభిప్రాయేణాహ - మననశీలానామితి - మనస ఈషిణో మనీషిణ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఫలితోక్తి రియం,శ్రవ
ణానంతర భావియాక్తిక మననవ్యవచ్ఛేదాయాహ - మననముపాసనమితి . పావనాని మనీషిణా మితి సమ
భివ్యాహార సిద్ధముపకార ప్రకారం వ్యనక్తి . ముముక్షూణామిత్యాదినా - ‘‘ ప్రాయణాంత మోంకారమభి
ధ్యాయీత్,, తి ప్రక్రమ్య‘‘యఃపునరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణపరమపురుషమభిధ్యాయీతే,,త్యుపా
సనంయావజ్జీవమనుష్ఠేయమితిగమ్యతే.అతస్తదంగమపియావజ్జీవమనుష్ఠేయం-తచ్చ‘‘సఖల్వేవంవర్తయన్యావ
దాయుష,,మిత్యాదిభిర్వ్యజ్యతేస్పష్టం ఇతి భావః-ఉపాసనవదుత్తరాఘనివర్తకత్వాద్భావాప్రాచీనశబ్ద❋

శ్రీ|గీ|మూ|ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ । కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమమ్ ॥ ౬ ॥ నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ।

శ్రీ|గీ|భా॥ యస్మాన్మనీషిణాం యజ్ఞదానతపఃప్రభృతీని పావనాని తస్మాదుపాసనవదేతాన్యపి యజ్ఞాదికర్మాణి మదారాధనరూపాణి సంగం కర్మణి మమతాం ఫలాని చ త్యక్త్వా అహరహరాప్రయాణాదుపాసననిర్వృత్తయే ముముక్షుణా కర్తవ్యానీతి మమ నిశ్చితముత్తమం మతమ్ ॥ ౬ ॥ నియతస్య నిత్యనైమిత్తికస్య మహాయజ్ఞాదేః కర్మణః సన్న్యాసస్త్యాగో నోపపద్యతే "శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః" ఇతి శరీరయాత్రాయా ఏవాసిద్ధేః. శరీరయాత్రా హి యజ్ఞశిష్టాశనేన నిర్వర్త్యమానా సమ్యగ్జ్ఞానాయ ప్రభవతి- అన్యథా "తే త్వఘం భుంజతే పాపాః" ఇత్యయజ్ఞశిష్టాఘరూపాశనాప్యాయనం మనసో విపరీతజ్ఞానాయ భవతి. "అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇత్యన్నేన హి మన ఆప్యాయతే "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః. స్మృతిలంభే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః" ఇతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపం జ్ఞానమాహారశుద్ధ్యాయత్తం శ్రూయతే. తస్మాన్మహాయజ్ఞాది నిత్యనైమిత్తికం కర్మ

ఏవం పావనత్వోక్త్యా త్యాజ్యం దోషవదితి పక్షః ప్రతిక్షిప్తః. నిశ్చయం శృణ్విత్యాదినోక్త ఏవార్థ ఏతాన్యపీతి శ్లోకేన నిర్దోషత్వాధ్యవసాయార్థం నిగమనాత్మనా దృఢీక్రియత ఇత్యపునరుక్తిః. హేతుసాధ్యభావేన పూర్వోత్తరగ్రన్థౌ సంగమయతి -యస్మాదితి- మనీషిశబ్దసూచితోపాసనసమానయోగక్షేమతాద్యోతనాయ అపిశబ్ద ఇత్యాహ - ఉపాసనవదేతాన్యపీతి పరమాత్మప్రీతిద్వారా కర్మణాం పావనత్వాదిసిద్ధ్యర్థమాహ. మదారాధనరూపాణీతి- సంగశబ్దస్య ఫలత్యాగోక్త్యా పునరుక్తిం పరిహరతి. కర్మణి మమతామితి. నిశ్చితమితి నాత్ర పునస్త్వయా సంశయితవ్యమితి భావః- ఉత్తమమితి -అసర్వజ్ఞానామన్యేషామేకదేశివిరుద్ధం స్వరూపత్యాగాదిమతం సర్వమధమత్వాదనాదరణీయమితి భావః (❋)

అథ నియతస్యేత్యాదినా మతాన్తరాణామధమత్వం స్వమతస్యోత్తమత్వం చ ప్రపంచ్యతే. వర్ణాశ్రమప్రయుక్తతయా మస్త్యజత్వం నియతశబ్దేనాభిప్రేతమిత్యాహ - నిత్యనైమిత్తికస్యేతి - తుశబ్దసహితసన్న్యాసశబ్దోఽత్ర త్యాజ్యం దోషవదిత్యత్ర స్వరూపత్యాగానువాదీ స ఏవ హి మోహాత్తస్య పరిత్యాగ ఇత్యుత్తరార్ధేన నిన్ద్యత ఇత్యభిప్రాయేణ సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః. పావనత్వే నావశ్యకర్తవ్యత్వే చ శిష్టే పునస్త్యాగో నోపపద్యత ఇతి శాసనం ప్రాక్ప్రపంచితదృష్టాదృష్టానుపపత్తిస్మారణమిత్యభిప్రాయేణానుపపత్తిం వివృణోతి- శరీరయాత్రాపీతి. కేవలాశనాదినాపి లౌకికదేహయాత్రాసిద్ధ్యేదిత్యత్రాహ- శరీరయాత్రా హీతి. "పంచభూతాత్మకైర్భోగైః పంచభూతాత్మకం వపుః ఆప్యాయత" ఇతి స్మరణాత్కథమాహారేణ మనస ఆప్యాయనమిత్యత్రాహ- అన్నమయం హీతి. సాత్త్వికాహంకారకార్యస్యాన్నవికారత్వాసంభవాదాప్యాయనోక్తిః- "స్మృతిలంభే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః" ఇత్యేతత్ "భిద్యతే హృదయగ్రన్థిః" ఇత్యాదికయా సమానార్థయా శ్రుత్యా దర్శనశబ్దేన విశేష్యత ఇత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపమిత్యుక్తమ్ - విశదతమత్వాత్సాక్షాత్కారోక్తిరిహ భావ్యా. సకృదనుష్ఠితస్య విద్యోపకారిత్వశంకాం పరిహరన్నిగమయతి- తస్మాదితి - నోపపద్యత ఇత్యస్య కారణాభా[illegible]థం కార్యం

శ్రీ।గీ. మూ। మోహాత్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః । ౭ ।దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభ

శ్రీ।గీ। భా। ఆప్రయాణాత్ బ్రహ్మజ్ఞానా న్యైవో పాదేయమితి తస్య త్యాగో నోపపద్యతే. ఏవం జ్ఞానోత్పాదినః కర్మణో బంధకత్వ మోహాత్పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః . తమోమూల స్త్యాగస్తామసః తమఃకార్యా జ్ఞానమూలత్వేన త్యాగస్య తమోమూలత్వం - తమోహ్యజ్ఞానస్య మూలం "ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ" ఇత్యత్రోక్తం. అజ్ఞానంతు జ్ఞాన విరోధి విపరీతజ్ఞానం- తథాచవక్ష్యతే "అధర్మం ధర్మమితియా మన్యతే తమసావృతా । సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ" ఇతి. అతో నిత్యనైమిత్తికాదేః కర్మణ స్త్యాగో విపరీతజ్ఞానమూల ఏవేత్యర్థః ॥ ౭ ॥ యద్యపి పరంపరయా మోక్షసాధనభూతం కర్మ, తథాపి దుఃఖాత్మక ద్రవ్యార్జన సాధ్యత్వాత్ బహ్వాయాస రూపతయా కాయక్లేశ కరత్వాచ్చ మనసోఽవసాద కరమితి తద్భీత్యా యోగ నిష్పత్తయే జ్ఞానాభ్యాస ఏవ యతనీ

స్యాదితిభావః, ఉక్త ప్రకారేణాపరి త్యాజ్య త్వనియమ వత్త్వం తస్యేత్యనూద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ . ఏవంజ్ఞానోత్పాదిన ఇతి - త్యాజ్యం దోషవదిత్యనూదితస్య మతస్యైతద్దూషణ మిత్యభిప్రాయేణాహ -బంధకత్వ మోహాదితి - తత్రభవ ఇత్యణ్ప్రత్యయేన తామసశబ్దనిర్వృత్తిః. తమోమూలఇతి. సమ్బంధమాత్రేతి తద్ధితార్థ ఫలిత విశేషోఽయం తామసబుద్ధి మూలత్వేన సద్వారకంతమోమూలత్వం వివృణోతి - తమః కార్యేతి . నన్వత్రసమభి వ్యాహృత మోహమూలత్వేనైవతమోమూలత్వేదర్శయితవ్యే తమః కార్యాజ్ఞానమూలత్వోక్తిః కిమర్థా? తదర్థైవనహ్యత్రస్యైవపునశ్శబ్దాంతరవ్యంజనే ప్రయోజనం - అధిక బోధనం తు యుక్తం అవిరుద్ధంచేతి. నను "ప్రమాద మోహౌతమసో భవతోఽజ్ఞానమేవచ" ఇతిశ్లోకే మోహశబ్దేన విపరీతజ్ఞానస్య పృథగుక్తత్వా దజ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానాభావ ఉచ్యతఇతి వ్యాఖ్యాతం ఇహపున రజ్ఞానంతుజ్ఞాన విరోధి విపరీతజ్ఞాన మితికథముచ్యతే- ఇత్థం.జ్ఞానాభావస్యాపి ప్రవృత్తిహేతుత్వం విపరీత జ్ఞానద్వారేతిప్రదర్శనార్థం శ్లోకస్థ మోహశబ్దస్య ప్రయోజనాంతర వివక్షయావా శ్లోకస్థస్యాజ్ఞానశబ్దస్య మోహావిషయత్వ జ్ఞాపనార్థం చేతి తామసబుద్ధేః కర్మత్యాగ హేతుతాం వక్ష్యమాణేన వ్యనక్తి- తథాచేతి- తత్త్వవిశోధనపరత్యజంతీత్యభిప్రాయేణ తామస నిర్దేశ ఫలితం నిగమయతి. అతఇతి. నిత్యనైమిత్తికాదేరిత్యాది శబ్దేన ఫలాభిసంధి రహిత కామ్యానామపి వక్ష్యమాణానాం గ్రహణం- విపరీతజ్ఞానేత్యనేనా యథాజ్ఞాన మూలాద్రాజస త్యాగాద్విశేష ప్రదర్శనం- అయథావదితిహి రాజస బుద్ధి ర్వక్ష్యతే (*)

తదేవమంత రంగతయా స్వరూప శబ్దవ్యపదేశ్య ప్రాణప్రద ధర్మవైపరీత్యా భావేఽపి నిరూపిత స్వరూప విశేషక ధర్మవైపరీత్యేన రాజసీం బుద్ధింవక్ష్యమాణా మనుస్మరన్ రాజసత్యాగం వివృణోతి-యద్యపీత్యాదినా-దుఃఖమిత్యేవే త్యవధారణాత్ కాయక్లేశ భయాదితి చోక్తే రధర్మత్వమోహోఽత్ర నాస్తీతి ఫలితం. "అర్థానా మార్జనేదుఃఖ" మిత్యాద్యను సారేణాహ - దుఃఖాత్మకేతి- మనసో వసాదకరమితి- అనవసాదోహి వివేకాది సాధన సప్తకే భణితఇతిభావః. అంతరంగ బహిరంగవిరోధే బహిరంగ త్యాగో యుక్త, ఇత్యభిప్రాయేణాహ. జ్ఞానాభ్యాస ఏవేతి- "యథోక్తాన్యపి కర్మాణి పరిహృత్య ద్విజోత్తమ । ఆత్మజ్ఞానే శమేచస్యా ద్వేదాభ్యాసేచ యత్నవాన్" నిత్యమవాద వాక్యాన్యస్యమూలం-సత్త్వరాజసంత్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యత్త్యజేత్ । స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగ ఫలం లభేత్ ॥ ౮ ॥ కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున । సంగం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః ॥ ౯ ॥ న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే । త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో

శ్రీ॥గీ॥భా॥ య ఇతి యోఽయమహా యజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్మపరిత్యజేత్ సరాజసం రజోమూలం త్యాగం కృత్వా తదయథావస్థిత శాస్త్రార్థరూపమితి జ్ఞానోత్పత్తిరూపం త్యాగఫలం నలభేత ‹‹అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థరాజసీ›› తిహి వక్ష్యతే. నహి కర్మ దృష్ట ద్వారేణమనః ప్రసాదహేతుః అపితు భగవత్ప్రసాద ద్వారేణ ॥ ౮ ॥ నిత్యనైమిత్తిక మహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమ విహితం కర్మమదారాధన రూపతయా కార్యంస్వయంప్రయోజనమితి మత్వా సంగం కర్మణి మమతాం ఫలంచ త్యక్త్వా యత్క్రియతే సత్యాగ స్సాత్త్వికో మతః. ససత్త్వ మూలః యథావస్థిత శాస్త్రార్థ జ్ఞానమూల ఇత్యర్థః- సత్త్వంహి యథావస్థిత వస్తు జ్ఞాన ముత్పాదయతీత్యుక్తం ‹‹సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞాన›› మితి. వక్ష్యతేచ ‹‹ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే । బంధం మోక్షంచ యావేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థసాత్త్వికీ›› తి ॥ ౯ ॥ ఏవం సత్త్వ సమావిష్టో మేధావీ యథావస్థిత తత్త్వజ్ఞాన స్తత ఏవ ఛిన్న సంశయః కర్మణి సంగఫల కర్తృత్వ త్యాగీ నద్వేష్ట్య కుశలం కర్మ కుశలేచ కర్మణినా

గ మిత్యనువాద వివక్షితమాహ - అయథావస్థితేతి- వక్ష్యమాణ సాత్త్విక త్యాగఫల మిహత్యాగఫలశబ్దేన వివక్షితం. ముముక్షు ప్రకరణత్వాత్కర్మత్యాగే తత్సాధ్యస్వర్గాదిఫలస్యప్రసంగాభావాచ్చేత్యభి ప్రాయేణాహ. జ్ఞానోత్పత్తి రూపమితి- దుఃఖాత్మకత్వాది ప్రయుక్తమనోవసాదశంకాంపరిహరతి- నహీతి- ఫలసంబిభత్సయా హీత్యాద్యుక్త క్రమేణ కర్మభిః ప్రసాదితో భగవాన్మనసో నవసాద మేవకరోతీత్యర్థః (❋)

అథత్యాగో హీత్యాదినా స్మారిత మేవోద్ధృత్యసత్త్వకార్య యథావస్థిత జ్ఞానమూలతయా తస్యైవ శాస్త్రీయత్వం దృఢయతి. కార్యమిత్యేవేతి శ్లోకేన. నియతస్యతు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యత ఇతి ప్రక్రమాదిహాపి నియత శబ్దః కర్మవిశేషణమితి తదర్థ మాహ - నిత్యేతి - అహన్యకార్యత్వంహి ప్రయోజనస్యైవ తదర్థతస్యైవహి సాధనస్య కార్యతా తస్మాదఫలస్య కథం కర్తవ్యత్వమిత్యత్రాహ. మదారాధనరూపతయా కార్యమితి - తదభిప్రేత మాహ - స్వయం ప్రయోజన మితి - కర్తృత్వత్యాగో ప్యత్రాను సంధేయః . అత ఏవ హ్యనంతర శ్లోకే త్యాగీతి శబ్దస్సంగ ఫల కర్తృత్వత్యాగీతి వ్యాఖ్యాయతే - (❋)

సత్త్వాదిమూలశాస్త్రీయ త్యాగయుక్తస్య ‹‹వర్తతే సాత్త్వికో భావ›› ఇత్యుపేక్షేత, తత్రచా ‹‹ఉదాసీన వదాసీన›› ఇత్యాది ప్రసిద్ధం వికారాభావరూపం లక్షణముచ్యతే- నద్వేష్టీతి శ్లోకేన. తేనోక్త లక్షణత్యాగస్య సత్త్వమూలత్వ మప్యుపపాదితం భవతి. తత్ర హేతుకార్య క్రమాచిత్యేన భిన్న క్రమ తయా వ్యాఖ్యాతి- సత్త్వసమావిష్ట ఇత్యాదినా- ‹‹ధీర్ధారణా వతీ మేధే›› తి నైఘంటుకాః- శ్రుతిశ్చ ‹‹మేధామనీషే మావిశతాం సమీచీ భూతస్య భవ్యస్యావరుధ్యై›› ఇతి- అతఆచార్యోపదిష్టే ష్వర్థేషు అప్రచ్యుతే రవ్యాసంకరాచ్చ ఫలితమాహ- యథావస్థిత తత్త్వజ్ఞ ఇతి- అత్రశుభాశుభ పర్యాయకుశలాకుశల శబ్దాభ్యాం

శ్రీ।గీ।మూ। మేధావీ ఛిన్నసంశయః ॥ ౧౦ ॥ నహి దేహభృతాశక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః । యస్తు కర్మఫలత్యాగీ

శ్రీ।గీ।భా। నుషజ్యతే- అకుశలం కర్మానిష్టఫలం కుశలంచ కర్మేష్టరూపస్వర్గపుత్రపశ్వన్నాద్యాదిఫలం- సర్వస్మిన్ కర్మణి మమతారహితత్వాత్ త్యక్తబ్రహ్మవ్యతిరిక్త సర్వఫలత్వాత్ త్యక్తకర్తృత్వాచ్చ తయోః క్రియమాణయోః ప్రీతిద్వేషౌ నకరోతి. అనిష్టఫలం పాపం కర్మాత్ర ప్రామాదికమభిప్రేతం ''నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః । నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్'' ఇతి దుశ్చరితాద్విరతేర్జ్ఞానోత్పత్తి విరోధిత్వ శ్రవణాత్- అతః కర్మణి కర్తృత్వసంగఫలానాం త్యాగస్త్రియ త్యాగః నకర్మస్వరూప త్యాగః ॥ ౧౦ ॥ తదాహ । నహి దేహభృతా ధ్రియమాణ శరీరేణ కర్మాణ్యశేషతస్త్యక్తుం శక్యం- దేహధారణార్థానామశనపానాదీనాం తదనుబంధినాంచ కర్మణామవర్జనీయత్వాత్. తదర్థంచ మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమవర్జనీయం. యస్తు తేషు మహాయజ్ఞాదికర్మసు ఫలత్యాగీ స ఏవ ''త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః'' ఇత్యాదిశాస్త్రేషు త్యాగీత్యభిధీయతే. ఫలత్యాగీతి ప్రదర్శనార్థః. ఫలకర్తృత్వకర్మసంగానాం త్యాగీతి. ''త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః'' ఇతి ప్రక్రమాత్ - ॥ ౧౧ ॥

ప్రతిషిధ్యమానద్వేషసంగహేత్వనువాద ఇత్యభిప్రాయేణానిష్టఫలత్వాద్యుక్తిః. త్యాగిత్యక్తస్య త్యాగస్య హేతుతాం వివృణోతి. సర్వస్మిన్నిత్యాదినా - యథాన్యదీయేష్వకర్తృకే కర్మణి స్వసంబంధవిరహాద్బాధకాద్యభావనిశ్చయేన ద్వేషాద్యభావస్తథాత్రాపీత్యభిప్రాయః. అననుష్ఠానదశాయామపి హర్షద్వేషప్రసంగాభావాత్ క్రియమాణయోరిత్యుక్తం - నను ''కుశలే నానుషజ్జతే'' ఇత్యేతదుక్తం స్వర్గాది నిస్సంగతామాత్రేణ కామ్యానుష్ఠానేపి తత్ఫలానన్వయశాస్త్రాన్న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మేతి తు విరుద్ధం- ఫలసంగాభావే సత్త్వేవ నిషిద్ధానాం ఫలాన్వయాదన్యథా క్వచిదపి ప్రత్యవాయాభావ ప్రసంగాన్నహి నరకాదికం కస్యచిదిష్టం స్యాత్-ఏవం దృష్టప్రత్యవాయహేతువ్వప్య ద్వేషో నయుక్త ఇత్యత్ర ప్రామాదికవిషయత్వేన పరిహార ఉక్తః- నన్వధికారివిశేషే బుద్ధిపూర్వైరపి పాపకర్మభిరలేపః కిం న స్యాదిత్యత్రాహ- నావిరత ఇతి -ఏతచ్ఛ్లోకార్థం ప్రకృతహేతుతయా ఘటయన్పరమప్రకృతం నిగమయతి. అత ఇతి.(*)

నియతస్యేత్యాది ప్రతిపాదితయుక్తివివరణపూర్వకం ఫలత్యాగేపి సంతుష్టేన ప్రాగుక్తత్రివిధో సాత్త్వికత్యాగో నహిశ్లోకేన నిగమ్యత ఇత్యాహ - తదాహేతి . అత్ర దేహభృతేతి న ప్రాణిమాత్ర నిర్దేశః . అనుపయోగాత్ . అతః కర్మస్వరూపత్యాగాశక్యతాహేతురవయవార్థో వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - ధ్రియమాణశరీరేణేతి . శక్యమితి త్యజనపరత్వాన్నపుంసకత్వైకత్వే సామాన్యరూపవివక్షయా ద్వా దేహభృత్త్వహేతుకమశక్యత్వం వివృణోతి . దేహధారణార్థానామితి - తదనుబంధినామాచమనాదయో భవంతు లౌకికాని - కింశాస్త్రీయైరిత్యత్రాహ . తదర్థంచేతి . శ్రుతిస్వారస్యహేతుకాం స్వరూపత్యాగశంకాం పరిహర్తుం యస్త్విత్యాదికముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - యస్త్వితి - అభిధీయత ఇత్యస్యార్థో రిత్యాకాంక్షాశమనాయ ''త్యాగేనైక'' ఇత్యాదిశ్రుత్యుపపాదనం . ప్రక్రాంతనిగమనపరత్వేన ప్రదర్శనార్థతాం వ్యనక్తి - త్రివిధ ఇతి- (*)

శ్రీ॥గీ॥యా॥ సత్యాగీత్యభిధీయతే ॥ ౧౧ ॥ అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ న తు కర్మాణ్యగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస జ్యోతిష్టోమాదీని మహాయజ్ఞాదీనివ స్వర్గాది ఫల సమ్బన్ధ తయా శాస్త్రైరభిధీయన్తే. నిత్య నైమిత్తికానామపి "ప్రజా పశ్వంగృహ స్థానా" మిత్యాది ఫలసంబంధితయైవహి చోదనా, అతస్తత్ఫల సాధన స్వభావ తయాఽవగతానాం కర్మణా మనుష్ఠానే బీజావాపాదినా మివానభిసంహిత ఫలస్యాపీష్టానిష్టరూపఫల సంబన్ధోఽవర్జనీయః, అతో మోక్ష విరోధి ఫలత్వేన ముముక్షుణా నకర్మానుష్ఠేయ మిత్యత ఉత్తర మాహ । అనిష్టం నరకాదిఫలం- ఇష్టం స్వర్గాది. మిశ్రమనిష్ట సంభిన్నం పుత్రపశ్వన్నాద్యాది- ఏతత్త్రివిధం కర్మణః ఫలం అత్యాగినాం కర్తృత్వ మమతా ఫలత్యాగ రహితానాం ప్రేత్య భవతి. ప్రేత్య- కర్మానుష్ఠానోత్తరకాలమిత్యర్థః. నతుసన్న్యాసినాం క్వచిత్- నతుకర్తృత్వాది పరిత్యాగినాం క్వచిదపి మోక్షవిరోధి ఫలంభవతి. ఏతదుక్తం భవతి. యద్యప్యగ్నిహోత్ర మహాయజ్ఞాదీని నిత్యాన్యేవ తథాపి జీవనాధికార కామాధికారయోరివ మోక్షాధికారేచ వినియోగ పృథక్త్వేన పరిహ్రియతే. మోక్ష వినియోగశ్చ "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన

లౌకిక ఫల సాధన కర్మ ప్రక్రియయైవహి వైదికానామపి ఫల సాధనత్వ వ్యవస్థాపనం . లౌకికానివ కర్మాణి ఫలేచ్ఛాభావేపి స్వశక్త్యనురూపం ఫలన్తి - ఏవం వైదికాన్యపీత్యభిప్రాయేణ శఙ్కతే, నన్వితి - నన్వగ్నిహోత్రాదీనాం మహాయజ్ఞాదీనాంచ వినియోగ పృథక్త్వేన ఆశ్రమాంగత్వ స్వర్గాద్యర్థత్వ విరోధాత్స్వర్గాద్యర్థతయా నుష్ఠానం మాభూత్ . ఆశ్రమార్థతయా నుష్ఠానే తు కో విరోధ ఇత్యత్రాహ . నిత్యనైమిత్తికానామపీతి - బీజావాపాదిదృష్టాన్తేన ప్రామాదిక కర్మణః బంధకత్వం సూచితం - నహిభూమౌ ప్రమాదనిపతితం బీజం నఫలతి ? తస్మాదన్యతరసార్థినో విషయే బీజావాపతుల్యోయం కర్మకలాప ఇత్యభిప్రాయేణ ఫలితం స్వరూపత్యాగమాహ . అత ఇతి - అ ముముక్షూణామిద మనిష్టత్వాది త్రైవిధ్యం ముముక్ష్వపేక్షయా స్వర్గాదేరప్యనిష్టత్వాదిత్యభిప్రాయేణ నరకస్వర్గాదిసకథనం . కారీర్యాది సాధ్యవృష్ట్యాది ఫలానాం జీవదశాభావిత్వస్థితేః ప్రేత్యేతి ప్రదర్శనార్థ మన్యథా తస్మిన్నేవశరీరే త్యాగినామపి త్రివిధస్యాపి ఫలస్య ఆరంభానుమతి ప్రసంగాన్నతు సన్న్యాసినాం క్వచిదితి వ్యతిరేకోక్త్యాత స్యాపి బాధాచ్చేత్యభిప్రాయేణాహ. కర్మానుష్ఠానోత్తరకాలమితి. అత్రాప్యనిష్ట ఫలానన్వయః పూర్వోక్తరీత్యా ప్రామాదిక కర్మవిషయో మంతవ్యః. ఉక్తస్య చోద్యస్య ప్రతిజ్ఞామాత్రేణోత్తర మిద ముచ్యతే. నతు కయాచిద్యుక్త్యేత్యత ఆహ- ఏతదుక్తమితి - వినియోగపృథక్త్వం వినియోజకవాక్య పృథక్త్వేన గ్రాహ్యం . వినియోగపృథక్త్వేన జ్యోతిష్టోమాదిషు పాపక్షయాది నానాఫలత్వం సిద్ధం పరిహ్రియతే - విరుద్ధఫల చోద్యమితి శేషః - నను " తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి. నాన్యః పంథా" ఇతి నియమనాద్వేదనమేవ మోక్షసాధనతయా విధీయతే. కర్మ తు వ్యవచ్ఛిద్యతే. అతః కథం మోక్షాధికారే వినియోగోక్తిరిత్యత్రాహ. మోక్షవినియోగశ్చేతి. "అసినా జిఘాంసతి- అశ్వేన జిగమిషతి" ఇత్యాది ష్వివార్థ స్వభావాదిహాపి శ్రూయమాణ ధాత్వర్థకరణ తయాన్వయః. అతో వేదనోత్పత్తి ద్వారేణ పరం

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ భవత్యత్యాగినాంప్రేత్య నతుసన్న్యాసినాంక్వచిత్ ॥౧౨॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥తపసా నాశకేనే,,త్యాదిభిరితి -తదేవంక్రియమాణేష్వేవ కర్మసు కర్తృత్వాది పరిత్యాగ శ్శాస్త్రసిద్ధ స్సన్న్యాసః, సఏవచ త్యాగఇత్యుక్తః ॥ ౧౨ ॥ ఇదానీం భగవతి పురుషోత్తమే అంతర్యామిణి కర్తృత్వానుసంధానేన ఆత్మన్య కర్తృత్వానుసంధాన ప్రకారమాహ - తతఏవ ఫలకర్మణోరపి మమతా పరిత్యాగో భవతీతి. పరమపురుషోహి స్వకీయేన జీవాత్మనా స్వకీయైశ్చ కరణకళేబర ప్రాణైః స్వలీలాప్రయోజనాయ కర్మాణ్యారభతే -

పరయా సాధనత్వం మోక్షఏనియోగః- అవ్యవహిత సాధన వివక్షయాతు ,,నాన్యఃపంథా,, ఇత్యాదిభి నిషేధ ఇతిభావః- ఏవంపరి ప్రశ్నాభిప్రేత మన్యదపి ప్రతివక్తు ముపక్రమత ఇత్యభిప్రాయేణ సంగత్యర్థ ముక్తమంశం నిగమన ఛాయయానువదతి- తదేవమితి. తత్స్వరూపత్యాగాదే స్తామసత్వాదిత్యర్థః -ఏవం, వర్ణాశ్రమాది నియతస్య దుస్త్యజత్వ ప్రకారేణేత్యర్థః. అస్మిన్నేవ శ్లోకే భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతుసన్న్యాసినాం క్వచిదితి త్యాగాభావ విపర్యయస్య సన్న్యాస శబ్దే నానుకథనాత్త్యాగసన్న్యాస పృథక్త్వశఙ్కా చ పరిహృతేత్యాహ - సఏవచత్యాగఇతి. (❊) అనిష్టమిష్టమిత్యాదేరనంతరం కారణపంచకోక్తేః కాసంగతిరిత్య త్రాహ - ఇదానీమితి . పాఞ్చ ప్రశ్న విషయే ప్రత్యుక్తే సతీత్యర్థః- భగవతిపురుషోత్తమ ఇత్యుభాభ్యాం ప్రాగుక్త ప్రకారేణ సర్వాంతర్యామిణః తద్గత తత్ప్రయుక్త దోషాభావ ఖ్యాపన ప్రకార మాహాత్మ్యనేనాత్రితీయాధ్యాయా దనుక్రాంతస్య కర్తృత్వానుసంధానస్యాత్రైవ సహేతుకః యథావస్థిత స్వరూపశోధన మితి దర్శితం - త్రిషు త్యాగేషు ప్రక్రాంతేషు అన్యతమస్య ప్రకారశోధనమితి సంగతిః - త్రివిధేపిత్యాగే సాత్త్వికతయా ప్రక్రాంతే కిమితి కర్తృత్వత్యాగ ప్రకార మాత్రోపపాదన మిత్యత్రాహ . తతఏవేతి . ఇతి శబ్దోత్రహేత్వర్థః . ఋత్విగాదిషు కర్తృత్వేపి యజమానాదేః కర్మణి ఫలేచ మమతా దృశ్యతే -తద్వదస్యాపి కింనస్యాత్ - అతః కర్తృత్వ త్యాగ మాత్రేణతత్కథంకర్మణి ఫలేచ మమతా బుద్ధి నివృత్తిరిత్యత్రాహ - పరమ పురుషోహీతి - ప్రమాణ ప్రసిద్ధిసూచనం ,,త్వంన్యంచద్భిరుదంచద్భిః కర్మసూత్రోపపాదితైః | హరే విహరసిక్రీడా కంతుకైరివజంతుభిః- బాలః క్రీడనకైరివ- కృష్ణస్యహికృతే భూతమిదం విశ్వం చరాచర ,, మిత్యాది ప్రసిద్ధమాహ - స్వకీయేనే త్యాదినా - కరణాధిపాధిపోహి పరమపురుషశ్శ్రూయతే - అతఃకరణానాంశేష శేషత్వ దశాయామపి గజతురగాద్యలంకారేషు రాజ్ఞ ఇవ పరమ పురుషస్య శేషిత్వంననివర్తతఇత్యభిప్రాయేణాహ - స్వకీయైశ్చ కరణ కళేబర ప్రాణైరితి . సంకోచకాభావాద్దృష్టాదృష్ట ఫల ప్రదానాదిక మపితస్యలీలే త్యాహ . స్వలీలాప్రయోజనాయేతి - ,,లోకవత్తులీలా కైవల్య ,,మిత్యాదిభిరిదం మీమాంసిత మితి భావః. లీలాదిప్రయోజనాయేతి పాఠే త్యాది శబ్దేన కారుణ్యాది మూలభక్తరక్షణాది గ్రహణం. నను శాస్త్రీయస్య కర్మణః పరమపురుష సమారాధన తయైవ విధానాత్ఫల పర్యంతస్య తస్య తదీయతా యుక్తా. లౌకికంతు కర్మ నతథాశిష్టం నాపితథాధ్యక్షం - క్షున్నివృత్త్యాదేః ఫలస్యజీవగామిత్వేనైవోపలమ్భాత్ - అతోలౌకికానాం ఫలానాం జీవ శేషత్వే తత్సాధనస్యాపి కర్మణ స్తదర్థతాయుక్తా . తస్మాత్సిద్ధమేసర్వ కర్మణా మిత్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే । సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అతో జీవాత్మగతం తుష్ణీంవృత్త్యాదికమపి ఫలాంతం సాధనభూతం చ కర్మ పరమపురుషస్యైవ॥ సంఖ్యా బుద్ధిః- సాంఖ్యే కృతాంతే యథావస్థిత తత్త్వవిషయయా వైదిక్యా బుద్ధ్యా అనుసంహితే నిర్ణయే సర్వకర్మణాం సిద్ధయే ఉత్పత్తయే ప్రోక్తాని పంచైతాని కారణాని నిబోధ మే- మమ సకాశాదనుసంధత్స్వ. వైదికీ హి బుద్ధిః శరీరేంద్రియ ప్రాణజీవాత్మోపకరణం పరమాత్మానమేవ కర్తారమవధారయతి. ,,య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా,,

---

దిభిస్స్వవిషయ సంగత్యాగాద్యుపపాదనమశక్యమితి తత్రాహ . అత ఇతి - పరమపురుషస్యైవేత్యేవకారేణ స్వస్వామిభావాఖ్య సంబంధవిశేష విశ్రాంతా . యథా పంజర శకుంత పోషణాదికం తత్సుఖాదికం చ సార్వభౌమస్య శేషభూతం తథాత్రాపీతి భావః . సాంఖ్యే కృతాంత ఇతి న సాంఖ్య సిద్ధాంతో వివక్షితః. తత్ర త్వీశ్వరానభ్యుపగమాత్ కరణాదిక్లృప్త్య కర్తృత్వానభ్యుపగమేన ,,కర్తా కరణం పృథగ్విధ,,మితి కర్తృకరణవిభాగోక్త్యసంభవాత్తస్యైవ విరుద్ధత్వే తత్త్వోపదేశాయ తదుపన్యాసాయోగాత్ అవిరుద్ధత్వే వేదమూలత్వస్యైవాంగీకరణీయత్వే వేదస్యైవ విశ్రమాదర్థాదిత్యాయ చరూఢి పరిత్యాగేన యౌగికార్థాలంబనస్య సర్వసమ్మతత్వాత్ - అతో వేదేష్వేవ యథావస్థిత తత్త్వనిర్ణయాయ ప్రవృత్తో యాగస్సాంఖ్య కృతాంత శబ్దేన వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ నిర్వక్తి - సంఖ్యాబుద్ధిరితి - ప్రకరణానుగుణ బుద్ధిం విశినష్టి - యథావస్థితేతి - యదాహ శంకరేణోక్తం ,,ఏతాః స్వసంఖ్యాయంతే యస్మిన్ శాస్త్రే తత్సాంఖ్యం వేదాంతః. స ఏవ కృతాంతః - కృతస్య కర్మణోఽస్మిన్నంత,, ఇతి తథా చ - వేదాంతేష్వపి కర్మవ్యయస్య ప్రతిపన్నత్వాత్ - రూఢి పరిత్యాగే చావశ్యం భావిన్యుచిత తమ యోగస్యైవ గ్రహణం యుక్తం దంతశబ్దో నిశ్చయ పరతయా నైఘంటుకైః పఠితః . స ఏవ బుద్ధి పూర్వ సమ్పాదిత తయా కృతశబ్దేన నిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయేణాను సంహితే నిర్ణయ ఇత్యుక్తం - యద్వా నిర్ణయ శబ్దోఽత్ర నిర్ణీత వస్తు పరః. కృతాంత శబ్దస్య సిద్ధాంత పర్యాయస్య తత్తదభ్యుపగతార్థ రూఢత్వాదన్యైవ వ్యానుసంహిత ఇతి విశేషితం . న హి నిర్ణయ ఏవాను సంధాతవ్యః- అథవా ప్రాచాం నిర్ణయః పరైరనుసంహిత ఇతి భావః. నిర్ణయక శబ్ద పర్యాయోఽత్ర నిర్ణయశబ్దః - తదానీం ప్రోక్తానీత్యనేన సమన్వయః సిద్ధి శబ్దేన ఫలసాంగత్యాదిక మిహావివక్షితం - యతః కర్మ ప్రారభతే పంచైతే తస్య హేతవ ఇతి కర్మ స్వరూప సంపత్తేరేవానంతరోక్తేరిత్యభిప్రాయేణాహ - ఉత్పత్తయ ఇతి - మమ కారణానీత్యసంభవాన్మదీయాని కారణానీత్యుక్తేరిహ నైవ శబ్ద నిర్దిష్టస్య స్వస్య స్వకీయత్వాభావే న్యాయాదుచిత మన్వయమాహ- మమ సకాశాదను సంధత్స్వేతి - వస్తుసారాణాం పంచానాం సద్దర్శనం వివిక్తం హేతుభావే మనస్సమాధానవిధానార్థమితి భావః - షడ్వింశక మనభ్యుపగచ్ఛతాం పంచవింశకం చ కర్తృత్వాత్కోప మాత్రాధికతాం చ ప్రతిపాదయతాం ప్రకరణమిదం విరుద్ధమిత్యభిప్రాయేణ యౌగికార్థపరత్వ ముపపాదయతి - వైదికీ హీతి - శరీరేంద్రియప్రాణజీవాత్మోప కరణమితి బహువ్రీహిః . ఉప కరణం వివక్షితకార్యార్థ తయోపాత్తం పరి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సర్వకర్మణామ్ ॥ ౧౩ ॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥భా॥ త్యాదిషు ॥ ౧౩ ॥ తదిదమాహ । న్యాయ్యే శాస్త్రసిద్ధే విపరీతే ప్రతిషిద్ధే వా సర్వస్మిన్ కర్మణి శారీరే వాచికే మానసే చ పంచైతే హేతవః. అధిష్ఠానం శరీరమ్. అధిష్ఠీయతే జీవాత్మనేతి మహాభూతసంఘాతరూపం శరీరమధిష్ఠానం తథా కర్తా జీవాత్మా. అస్య జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వం చ. "జ్ఞోఽత ఏవ" "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇతి చ సూత్రోపపాదితమ్. కరణం చ పృథగ్విధం - వాక్పాణిపాదాది పంచకం సమనస్కం

కరః - (*) ఉక్తవివరణతయా శ్లోకద్వయస్య పునరుక్తిం పరమతే విరోధం చాభిప్రేత్యాహ - తదిదమాహేతి. తత్ శ్రుతిసిద్ధమిదం వివక్షితమిత్యర్థః. న్యాయ్యం - న్యాయాదనపేతం ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే ఇత్యనుశాసనాన్న్యాయ్యశబ్దోఽత్ర అర్థాన్తరానౌచిత్యాద్వ్యుత్పత్త్యనురోధాచ్చ శాస్త్రతో వానుసంధత్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - శాస్త్రసిద్ధ ఇతి - శాస్త్రసిద్ధేన సహ లౌకికవివక్షాయాం తదన్యద్ద్వేతి వక్తవ్యం - విహితే విపరీతశబ్దశ్చ నిషిద్ధే స్వరసః ముఖ్యేన చ లౌకికం లభ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ. ప్రతిషిద్ధే వేతి. సర్వస్మిన్ కర్మణీతి ఫలితోక్తిః - యథా శారీరమానసవాచికేషు కర్మసు శరీరాదీనాం ప్రాధాన్యేన ప్రసిద్ధ్యతి తాన తథామీ పంచ హేతవః - అపితు ప్రత్యేకకర్మ పంచాప్యపేక్షితా ఇత్యభిప్రాయేణ శారీరత్వాద్యుక్తిః. పంచహేతుకేషు సర్వేషు కర్మసు ప్రాధాన్యాదేవహి శారీరత్వాది విభాగః. యద్యపి జగత్సృష్ట్యాదిషు పరమాత్మైవ కారణం తథాపి క్షేత్రజ్ఞకర్తృకేషు పరమాత్మనా స్వేచ్ఛయైవ ముపకరణీకృతా స్స్యాత్త్వానీత్యభిప్రాయేణ హేత్వంతరోక్తిః. అధిష్ఠానం క్షేత్రమాహురితి కరాలాయాహ వసిష్ఠః తదనుసారేణాహ - అధిష్ఠానం శరీరమితి. శ్రుతిశ్చ "మఘవన్మర్త్యం వా ఇదం శరీరమాత్తం మృత్యునా తదస్యామృతస్యాశరీరస్యాత్మనోఽధిష్ఠానమ్" ఇతి శరీరేఽధిష్ఠానశబ్దం ప్రయుఙ్క్తే. "కృత్యల్యుటో బహులమ్" ఇతి కర్మార్థతయా శరీరేఽధిష్ఠానశబ్దం వ్యుత్పాదయతి - అధిష్ఠీయత ఇతి - అధిష్ఠాతుర్జీవస్యాపి పరమాత్మాధిష్ఠేయత్వాత్తద్వ్యవచ్ఛేదాయ జీవాత్మనేతి విశేషితం - జీవాధిష్ఠేయస్యాపి కరణాదేః పృథఙ్నిర్దేశాత్తత్సంకోచాయాహ - మహాభూతసంఘాతరూపమితి - విశ్వకర్తురిహాన్యైవ శబ్దేన పృథఙ్నిర్దేశాత్కర్తృశబ్దస్యాత్ర "శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి" ఇతి న్యాయసూచనార్థత్వాచ్చ కర్తా జీవాత్మేత్యుక్తం - నను కర్తృత్వం హి జ్ఞానచికీర్షాపూర్వకప్రయత్నయోగిత్వం జ్ఞానమాత్రస్యాత్మనో జ్ఞాతృత్వాసంభవాత్తన్మూలం కర్తృత్వమపి న స్యాదిత్యాశంక్యాహ - అస్య జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వం చేతి. జ్ఞోఽత ఏవేత్యాది సూత్రగ్రహణం. శ్రుత్యాదేరపి తత ఏవాకర్షణార్థం కర్మణాత్మత్వోక్తిః హేతూపన్యాసాత్ కరణశబ్దోఽత్ర కర్మేంద్రియమాత్రపరః ఇత్యభిప్రాయేణాహ. వాగితి - యద్యపి జ్ఞానేంద్రియాణాం తత్తద్విషయజ్ఞానోత్పాదనద్వారా పరంపరయా కర్మణి హేతుత్వమస్తి - తథాపి వస్తుమాత్రే ప్రాణాచిత్తేషు మనసా సంకల్ప్యైవ కర్మకరణాన్మనసశ్చాన్యవ్యాపారవ్యవధానాభావాత్ సమనస్కమిత్యుక్తం. జ్ఞానేంద్రియస్యాపి మనసః కర్మేంద్రియప్రవృత్తిష్వపి సాధారణ్యాత్ కర్మేంద్రియత్వోక్తిః - శరీరవాఙ్మనోభిరిత్యత్రోక్తేః మానససంకల్పాదికర్మాపేక్షయా వా కర్మేంద్రియత్వవాదః సాంఖ్యైరప్యేవమేవోక్తం. బుద్ధీంద్రియాణి చక్షుఃశ్రోత్రఘ్రాణరసన

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ వివిధాశ్చపృథక్చేష్టా దైవంచైవాత్రపంచమమ్॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కర్మేంద్రియం పృథగ్విధం కర్మనిష్పత్తౌ పృథగ్వ్యాపారం - వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా - చేష్టాశబ్దేన పంచాత్మా వాయురభిధీయతే - తద్వృత్తివాచినా శరీరేంద్రియ ధారణస్య ప్రాణాపానాదిభేద భిన్నస్య వాయోఃపంచాత్మనో వివిధాశ్చ చేష్టావివిధావృత్తయః- దైవం చైవాత్రపంచమం అత్రకర్మహేతు కలాపే దైవంపంచమం పరమాత్మాంతర్యామీ కర్మని ష్పత్తౌ ప్రధాన హేతురిత్యర్థః-

త్వ గాఖ్యాని। వాక్పాణిపాయూపస్థాన్యకర్మేంద్రియాణ్యాహుః. ఉభయాత్మక మత్ర మనస్సంకల్పక మింద్రియంచ సాధర్మ్యాదితి కర్మ హేతు షూపాదీయమానేషు పృథగ్విధ మితి విశేషణంతదుప యుక్త వ్యాపారాఖ్య విధాపరమిత్యాహ - కర్మనిష్పత్తౌ పృథగ్వ్యాపార మితి - వాగాది ష్వేకైకస్య వచనాదాన విహరణోత్సర్గానంద సంకల్పాది క్రియా వ్యాపారోహి మిథో విలక్షణః - ప్రయత్నమూలాశరీరాది క్రియైవహి చేష్టేత్యుచ్యతే. అతోత్ర కర్మణస్తదేవ కారణ మిత్యాత్మాశ్రయ స్స్యాదిత్యత్రాహ . చేష్టాశబ్దేన పంచాత్మా వాయురితి . అభిధీయత ఇతి శబ్దేన ప్రతిపాదనమాత్రం వివక్షితం . అత్ర తద్ధేతావన్యస్మిన్ లక్షయితవ్యే వాగాదీనాం కరణాది శబ్దైరుపాత్తత్వాత్ప్రాణ సంవాదాదిషు కరణానాం శరీరస్యచ స్థితిప్రవృత్తేః ప్రాణాయత్తత్వ శ్రుతేః. ప్రాణ ప్రవృత్తి నిమిత్త చేష్టా వాచినాశబ్దేన ప్రాణలక్షణాత్ర యుక్తేత్యభిప్రాయేణాహ . తద్వృత్తి వాచినేతి - చేష్టాశబ్దేనేతి పూర్వేణాన్వయః. ప్రాణ సంవాదాది స్మారణేన ప్రాణలక్షణాయా ఔచిత్యంవృత్తె వైవిధ్యంచ వివృణోతి- శరీరేంద్రియేతి. పృథక్శబ్ద వివిధ శబ్దయోః పౌనరుక్త్య పరిహారాయాహ . శరీరేంద్రియధారకస్య ప్రాణాపానాది భేద భిన్నస్యేతి అధిష్ఠాన కర్తృకరణ వ్యాపారాపేక్షయా శరీరేంద్రియ వర్గరూపవిషయభేదేనచ పృథక్త్వం ప్రాణాది వృత్తి భేదప్రతి నియతోచ్ఛ్వాస నిమేషోన్మేషాది వ్యాపారై వైవి[illegible]వ్యాంచే భావః. పంచాత్మశబ్దోత్ర పంచవృత్తిత్వ పరః - తథాచ సూత్రం ‘‘పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే,,ఇతి పంచవృత్తిత్వోక్త్యాచ నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్తధనంజయ రూపవృత్త్యంతర పంచకస్యాపి ప్రదర్శనం. దైవం చైవాత్ర పంచ మమిత్యత్ర దైవాఖ్యప్రధాన నిర్ధారణార్థ మత్రేత్యనువాదఇత్యాహ - అత్ర కర్మహేతుకలాప ఇతి. పర మాత్మనః పంచమతయా పరిగణనేత్రుత్యర్థ పాఠాదిభ్రమాసంభవాద్వాచరిక్రమవర్తిత్వేనయథాసంభవం పరిగణనేపి పంచమమితి పూరణే నిర్దేశే ప్రయోజనాభావాద్యథా కఠవల్ల్యాం ‘‘ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థాః,,ఇత్యుపక్రమ్య ‘‘మహతఃపరమవ్యక్త మవ్యక్తాత్పురుషఃపరః। పురుషాన్నపరంకించిత్సాకా ష్ఠా సాపరాగతి,,రితీంద్రియాద సమస్తప్రవృత్తౌ ప్రధానహేతుః పరమ పురుషోవశీకరణీయ కాష్ఠాత్వే న నిర్దిష్ట స్తద్వదిహాపీ త్యభిప్రాయేణాహ - పరమాత్మాంతర్యామీతి - నను ‘‘దైవంపురాకృతంకర్మ- దైవం దిష్టంభాగధేయ,,మిత్యాదిషు ప్రాచీన కర్మరూప భాగ్య పర్యాయ తయా దైవ శబ్దం పఠంతి - తస్యచ హేతుత్వ ముపపన్నం - అతఃకథమత్ర పరమాత్మే త్యుచ్యతే. ఇత్థం నహి ప్రాగేవ వినష్టానాం క ర్మణాం స్వరూపేణ హేతుత్వం సంభవతి - అతః కర్మజన్యాదృష్ట రూప పరమపురుష సంకల్పస్యైవ హేతుత్వం వక్తవ్యం . తతోవరం తస్యైవ దైవశబ్దేన ప్రతిపాదనం , అస్తుచ దైవ శబ్దస్య దైవత

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఉక్తం హి "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చ" ఇతి - తథ్యై
తిచ "ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూ
ఢాని మాయయా" ఇతి - పరమాత్మాయత్తం చ జీవాత్మనః కర్తృత్వం "పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః"
రిత్యుపపాదితం . నన్వేవం పరమాత్మాయత్తే జీవాత్మనః కర్తృత్వే జీవాత్మా కర్మణ్యని

పర్యాయతయాపి లోకవేదయోః ప్రసిద్ధిః. యథా "సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే। వేద
శాస్త్రాత్పరం నాస్తి న దైవం కేశవాత్పరం" ఇతి నహ్యత్ర గాథాన్తరం సంభవతి - ఏవం శ్రీమద్రామాయణేఽపి
"స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుమ్। అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారైరభిరాధ్యతే" ఇతి - త
థా సభాపర్వణి "శ్రూయతాం పరమం దైవం దుర్విజ్ఞేయం మయాపి చ। నారాయణస్తు పురుషో విశ్వరూపో
మహాద్యుతిః" ఇతి - తథా యాజ్ఞవల్క్య ప్రణీతే యోగశాస్త్రే "అక్షరం ఛన్దశ్చ మన్త్రాణాం దైవ
తం బ్రాహ్మణం తథా" ఇతి. ఉక్తపేవార్థః పురణానాం ఛన్దశ్చ దైవతం చేత్యాదినాపి నిర్దిశ్యతే - తత్రై
వ దైత్యమోహనార్థే ప్రజాపత్యుపదేశానువాదే "ఆత్మానం పూజయేన్నిత్యం భూషణాచ్ఛాదనా
దిభిః। స్వదేహ ఏవ దైవం స్యాదన్యద్దైవం న విద్యతే" ఇతి - తథా "దైవాధీనం జగత్సర్వం మన్త్రాధీనం తు దై
వతం। తన్మన్త్రం బ్రాహ్మణాధీనం తస్మాద్విప్రా హి దైవతం" ఇతి - అస్మిన్నపి శాస్త్రే "సాధిభూ
తాధిదైవం మాం" ఇతి ప్రస్తావ్య "అధిదైవం కిముచ్యతే" ఇతి పృష్టమర్థం "పురుషశ్చాధిదైవతం" ఇ
తి ప్రతివక్తి - ఛాన్దోగ్యే చ ఆదిత్యాఖ్యదేవతావతినః పురుషస్యాధిదైవతమితి వా మోద్యతే - తస్యోప
నిషదహరిత్యధిదైవతం తస్యోపనిషదహమిత్యధ్యాత్మమితి - ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యం . అన్యే రపి
చాత్ర దేవశబ్దస్య ఫలాద్యనుగ్రాహకాదిత్యాది విషయతయా వ్యాఖ్యాతః - వయం త్వాదిత్యాదీనామ
ప్యనుగ్రాహకం పరమాత్మానమిహ దైవం బ్రూమ ఇతి విశేషః - ప్రయుక్తం చ స్తోత్రే "ప్రఖ్యాత
దైవపరమార్థవిదాం మతైశ్చ" ఇతి. లక్ష్మీకల్యాణే చ "ధర్మప్రమాణం సమయాస్తదీయా వేదాశ్చ తత్త్వం పర
దివ్యదేవ" ఇతి - తస్మాద్దైవశబ్దోఽత్ర దేవతాపర్యాయః . న చాత్ర సర్వప్రవర్తకహేతుపరత్వాద్విశే
షణాభావాచ్చ పరదేవతావిషయ ఉచిత ఇతి పరమాత్మాన్తర్యామికర్మనిష్పత్తౌ ప్రధానహేతురిత్యుక్తం-
యథాసౌ సర్వేషామాత్మా న తథాస్య కశ్చిదిత్యతః పరమాత్మా యథా శరీరాదేః ప్రవృత్తౌ జీవః ప్రధాన
హేతుః తథా తస్యాప్యసావిత్యభిప్రాయేణాన్తర్యామిత్వోక్తిః . తద్వివక్షామత్ర పూర్వాపరాభ్యాం
స్థాపయతి - ఉక్తం హీత్యాదినా - నను స్వతన్త్రః కర్తేతి కర్తృలక్షణమనుశిష్టం ఇహ చ కర్తేతి షే
త్రజ్ఞ ఏవ నిర్దిష్టః. అతః కారకాన్తరప్రయోక్తృత్వం కారకాన్తరప్రయోజ్యత్వం చ తస్యాఙ్గీకర్తవ్యం
తస్మాద్దైవమప్యత్రాధిష్ఠానవత్తదపేక్షయా గుణీభూతం వక్తవ్యమిత్యత్రాహ- పరమాత్మాయత్తం చేతి-ఉ
త్పన్నజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నస్య హి పురుషస్య కారకాన్తరప్రయోక్తృత్వాదికం జ్ఞానాద్యుత్పత్తిస్తు ఈశ్వర
తు పరమాత్మాయత్తేతి శ్రుతిసిద్ధత్వాత్. జీవస్య పరాయత్తకర్తృత్వం స్వాతన్త్ర్యం చావిరుద్ధమితి శారీర
కే స్థాపితమితి భావః. ఇమమభిప్రాయమజానన్త్వాయాదకాది వత్పరమాత్మనః ప్రేరకత్వాచ్చోదయతి -
నన్వేవమితి- జ్యోతిష్టోమాదిషు యది పరమాత్మా ప్రేరయతి- తదా న జీవస్య కించిద్విధేయం. న హి ప్రబలేన ప్రే
ర్యమాణస్య గమనవిధిః. అథ నిరుద్ధే తథాపి న విధేయం న హి దుర్బలస్య ప్రబలేన నిరుద్ధస్య గమనవిధిః. ఏ

శ్రీ॥ శ్లో. మూ॥ శరీర వాఙ్మనోభిర్యత్ కర్మ ప్రారభతే నరః

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ యోజ్యో భవతీతి విధి నిషేధ శాస్త్రాణ్యనర్థకానిస్యుః - ఇదమపిచోద్యం సూత్రకారే ణైవపరిహృతం . ‟కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః„ ఇతి . ఏతదుక్తంభవతి - పరమాత్మనాదత్తైస్తదాధారైశ్చ కరణకళేబరాదిభిస్తదాహిత శక్తిభిస్స్వయంచ జీవాత్మా తదాధారస్తదాహితశక్తిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే స్వేచ్ఛయా కరణాద్యధిష్ఠానాకారం ప్రయత్నంచారభతే-

వం యత్ర పరమాత్మా ప్రవర్తయతి- తత్రనివృత్తేరశక్యత్వాన్నిషేధో నిష్ఫలః. యత్రతు నప్రవర్తయేత్ తత్రతు ప్రవృత్తేరేవా శక్యత్వాన్నవిధిరి త్యపేక్షేతి భావః. ఇయమత్ర చార్వాక సమస్తసిద్ధాంతావలంబినీ చోద్యకాష్ఠా. ‟నిగ్రహా నుగ్రహానానాపూర్వాదృష్టప్రచోదినః- నిగ్రహానుగ్రహాద్యర్హా ఇతీదంఘటతే కథ„మితి జీవస్య జ్ఞాతృత్వ కర్తృత్వ పార తంత్ర్యాభావ చోద్యవత్ పారతంత్ర్యేపి విధి నిషేధ వైయర్థ్య ప్రసంగ చోద్యమపి పంచమవేద తదుపనిషద్ద్రష్టా భగవాన్బాదరాయణశ్శ్వయమేవ పరిజహారేత్యాహ. ఇదమపీతి - విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాది హేతుభ్య ఏవచేతనేన కృతంప్రయత్న మపేక్ష్య పరమాత్మా ఉత్తరోత్తరేషు ప్రవర్తయతీతి సూత్రార్థః. తత్రసర్వ ప్రవృత్తిమపరమాత్మాధీనాసు కథం కృత ప్ర యత్నాపేక్షత్వ ముచ్యతే. వై యర్థ్య చోద్య స్యచా వైయర్థ్య సిద్ధ్యా పరిహారే సాధ్యావిశేషశ్చ స్యాదితి శంకాయాం సూత్రస్యాభిప్రాయిక మర్థమాహ . ఏత దుక్తమితి . అయమభిప్రాయః . యత్తావదీశ్వరస్య యంత్రాదివత్స్వసంకల్ప కల్పిత ప్రవృత్తిశక్తీనాం కరణ కళేబరాణాంసమర్పణం. యచ్చ భూతలాదివత్సర్వప్రవృత్త్యనువృత్తి నివృత్త్యనుగుణ్యేన స్వరూపత స్సంకల్పతశ్చ సర్వాధారతయా వస్థానం. యదపి కరణ కళేబరాద్యధిష్ఠాన శక్తిప్రదానం . యచ్చ ప్రవృత్త్యాలంబనబాహ్య విషయ పురస్కరణం తత్సర్వం జీవస్య కర్తృత్వాను గుణం సర్వప్రవృత్తి నివృత్తిసాధారణం చేతి నతత్ర చోద్యావకాశః - ఏతావతైవ సర్వప్రవృత్తి నివృత్తి సాధారణ ముదాసీనత్వం భగవత ఉచ్యతే. ఏవంలబ్ధశక్తేః పురుషస్య ప్రవృత్తి కాలేతు తత్కార్య నిష్పత్త్యర్థ మీశ్వరస్యాను మంతృత్వం తదపిజీవస్య కర్తృతాం వారయతి. అపితూత్తంభయతీతి. నతతోపి విధి నిషేధ వైయర్థ్యం నచైకస్మిన్కస్మిన్నేవ కర్మణి పరమాత్మభ్యాం కర్తృతా సాహచర్యం జీవస్య నియోజ్యతా కారణం ప్రత్యేక మశక్యే సంభూయ బహుభిరనుష్ఠీయమానే ష్వపిలోకే విధినిషేధ తత్ఫలాది దర్శనాత్ప్రవృత్తి శక్తస్యేచ్ఛయా మన్యైరనివార్యత్వేన స్వాతంత్ర్యాదిసిద్ధేః. ఏవంకార్యతే హ్యవశః కర్మసర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః, ఇత్యాదిష్వపి జ్ఞానేచ్ఛాపురస్కారేణ ప్రవర్తనానిచ్ఛా విశేషాదేశ్చ స్వవాసనాది విశేష మూలత్వాజ్జీవస్య కర్తృత్వం సుస్థితం- అతఏవ హ్యత్రహేతు పంచకే కర్తేతి సమాఖ్యా సమాధినా కర్తృత్వేనైవ జీవోనిరూప్యతే. కర్తృకరణ కళేబర శక్తిజ్ఞానవాంఛాదిషు విషయప్రదాన మభిమత ప్రవృత్త్యా వనివారణ మనుమానం ప్రత్యవాయ జననంచ తదప్యనాది పూర్వ కర్మజైవిధ్యోపాధికత యానేశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాపాదకం- ప్రవృత్తిమైష మ్య స్యాదృష్ట వైషమ్య మూలత్వేపి తదేవాదృష్టం శాస్త్రపురస్కారేణాస్య దృష్టాదిక మారభ

శ్రీగీ॥ మూ॥ న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః ॥ ౧౫ ॥ తత్రైవం సతి కర్తార

శ్రీగీ॥ భా॥ తదంతరవస్థితః పరమాత్మా స్వానుమతిదానేన తం ప్రవర్తయతీతి జీవస్యాపి స్వబుద్ధ్యైవ ప్రవృత్తౌ హేతుత్వమస్తి. యథా గురుతరశిలామహీరుహాది చలనాదిఫలప్రవృత్తిషు బహుపురుషసాధ్యాసు బహూనాం హేతుత్వం విధినిషేధభాక్త్వం చేతి ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వస్తుతః

తే. తదప్యేవమితి విధినిషేధావకాశలాభః. నహి పూర్వం యజ్ఞాదికరణమదృష్టం కృతమితి తేనైవేదానీం యజ్ఞాదికం నిష్పద్యతే. శాస్త్రజన్యబుద్ధ్యాదిసాపేక్షత్వాత్. తస్యైవం పాపహేతుం మూలమప్యదృష్టం స్వబుద్ధ్యైవ నివృత్తియోగ్యతయా శాసనానర్హాదశామాపాద్య పాపే ప్రవర్తయతి - తదపి తథేతి. అన్యథా అదృష్టమూలత్వాద్ధితాహితప్రవృత్త్యోర్న శాస్త్రాపేక్షేతి వాదినః పూర్వాదృష్టేఽపి తథాప్రసంగాత్ స్వవచనవిరోధః. అథాదృష్టమూలత్వే శాస్త్రవైయర్థ్యప్రసంగః. సార్థకం చ శాస్త్రం పరైరభ్యుపగమ్యత ఇత్యదృష్టమూలత్వమేవ నోపపద్యత ఇతి మన్యసే - తదపి న లౌకికవిధినిషేధయోరపి తథాప్రసంగాత్. తత్రాపి హి సామగ్రీవైచిత్ర్యమూలత్వే ప్రవృత్తినివృత్త్యాదివైచిత్ర్యస్య కిం గామానయేత్యాదినియోగేన. అథ సోఽపి నియోగస్సామగ్ర్యుపనీతః ప్రవృత్తినివృత్తిసామగ్రీమధ్యమధ్యాస్త ఇతి పశ్యసి - ఏవం వైదికనియోగోఽపీతి సంపశ్యేథాః. తర్హి లౌకికమపి నియోగం పరిత్యజామ ఇతి చేత్ - హంత పరస్పరసవ్యవహారవ్యుత్పత్త్యాద్యసంభవాత్ ద్వావేవం లోకాయతే నాపతితమూకీభవ. ఏవం సామాన్యతస్సర్వేషు అదృష్టవైషమ్యమూలేష్వపి కర్మసు శాస్త్రావకాశే తదేవ శాస్త్రమీశ్వరబుద్ధివిశేషం చేదద్రష్టము పవిశతి. తథావిధోఽయమీశ్వరః ప్రమాణబలాదవగత ఇతి న తత్ర పరిచోదనావకాశః. న చైష దోషః. యథోక్తమాచార్యైర్వాదిహంసాంబువాహైః “వైషమ్యే సతి కర్మణామవిషమః కిం నామ కుర్యాత్ కృపీ కింవోదారతయా దదీత వరదో వాంఛంతి చేద్దుర్గతిః” ఇతి. తదయం చార్వాకేతరసమస్తసిద్ధాంతనిష్ఠానాం సాధారణపరిహారసారః. తత్రాదిష్వాదృష్టమూలశాస్త్రవశ్యదశాన్వయాత్. పునస్తథా తథాదృష్టసంపత్తిరుపపద్యతే. పుమర్థసాధనత్వేన ప్రతీతేస్స్వేచ్ఛయా పుమాన్ప్రవర్తేతేతి తావత్యాం కృతావకాశా దత్రచోదనేతి- అత్ర కరణకళేబరప్రదానాదిసాధారణోపకారసాపేక్షతయా జీవకర్తృత్వస్య పరాపేక్షత్వం సన్నిత్యం తేనోక్తం. కర్మనిష్పత్తయ ఇత్యాదినా తు ప్రవృత్తివిశేషే జీవస్య స్వాతంత్ర్యం దర్శితం. తత్రాపి పరస్య కించిదాకార స్తదంతరవస్థిత ఇత్యాదినోక్తః. తం కృతప్రయత్నమిత్యర్థః. (❈) యద్యేవం పంచానాం హేతుత్వే స్యాత్తర్హ్యేవ కర్తా తర్హ్యకర్తృత్వానుసంధానం భ్రాంతిరూపమేవ స్యాత్- విధినిషేధాదిసంరక్షణాయ కర్తృత్వం తావదుపన్యస్యం. న చ సహకారినిరపేక్షకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యత ఇతి వాచ్యం - తస్యాప్రసంగాభావేన ప్రతిషేధాయోగాత్ - నహి కశ్చిద్దేహేంద్రియదండచక్రాదినిరపేక్షః కర్తాస్మీతి మన్యత ఇతి శంకాయాం నియంత్రంతరనిరపేక్షస్వాభావికకర్తృత్వభ్రమస్య దేహాద్యాత్మభ్రమవతాం చానేకాదీనేకమర్త్యానన్యాధీనత్వాభిమానత్వవారణమకర్తృత్వానుసంధానమిత్యుచ్యతే. తత్రైవమితి శ్లోకేన - పరమాత్మానుమతిపూర్వక ఇతి సర్వనిర్వాహకప్రధానహేతుగ్రహః - ఆత్మానమితి స్వాత్మానమిత్యర్థః. అత ఏవం చ కర్తృశబ్దోఽత్ర నపూ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥మాత్మానం కేవలంతుయః । పశ్యత్య కృతబుద్ధిత్వాన్నసపశ్యతి దుర్మతిః ॥ ౧౬ ॥యస్యనాహంకృతోభావో

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥పరమాత్మానుమతిపూర్వకే జీవాత్మనఃకర్తృత్వే సతితత్ర తత్రకర్మణి కేవలమాత్మానమేవకర్తారం యఃపశ్యతి సదుర్మతి ర్విపరీతమతిః, అకృత బుద్ధిత్వాత్ అనిష్పన్న యథావస్థితవస్తు బుద్ధిత్వాత్ నపశ్యతి నయథావస్థితం కర్తారం పశ్యతి । ౧౬ ॥ పరమపురుష కర్తృత్వానుసంధానేన యస్య భావః కర్తృత్వ విషయో మనో వృత్తి విశేషో నాహంకృతో నాహమభిమానకృతః - అహంకర్తేతిజ్ఞానం యస్యనవిద్యత ఇత్యర్థః -

ర్వవద్ధర్మ సమర్పణకః - ఇతరథాకర్మ ప్రారంభ హేతు బుద్ధ్యధ్యాహార ప్రసంగాచ్చేత్యభిప్రాయేణాహ - కేవలమాత్మానమేవ కర్తారమితి. తుశబ్దోత్రావధారణార్థో వ్యాఖ్యాతః- శంకా నివర్తకత్వేపి కేవలశబ్దోక్త వ్యక్త్యర్థ ఏవకారః. నన్వత్ర కేవలశబ్దేన స్వాభావికకర్తృత్వానువాదమాత్రంస్యాదితిచేన్న. చతుర్భి స్సంభూయకరణే ప్రస్తుతే తదనభిజ్ఞరంజాయాం తద్వ్యవచ్ఛేదార్థత్వ స్వారస్యాత్తస్యాపేక్షిత త్వాచ్చ తత్ర యత్పరై రుక్తం ''ఆత్మనో ఽవిక్రియ స్వభావ త్వేనాధిష్ఠానాదిభి స్సంహత త్వానుపపత్తే ర్విక్రియావతో హ్యన్యై స్సంహననం సంహత్యవా కర్తృత్వం స్యాత్. నత్వవిక్రియ స్యాత్మనః కేనచిత్సంహనన మస్తీతి నసంభూయ కారిత్వ ముపపద్యతే,, ఇతి. తదసత్- స్వరూపోత్పత్త్యాది వికారరహిత స్యాత్మనః ''దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలం తిలేతద్వత్పుమానపి । ప్రధానేవస్థితో వ్యాపీ చేతనాత్మాత్మవేదన ,, ఇత్యాదిభి శ్శాస్త్రై ర్ద్రవ్యాంతరేణ సంహననస్య జ్ఞానచికీర్షా వ్యాపారతయా సహకారిభి స్సంభూయ కర్తృత్వస్యచ స్థాపనాత్ - అన్యథాత్రాపి పంచైతే తస్యహేతవ ఇతి కర్తురపి హేతుత్వేన పరిగణనస్య భంగ ప్రసంగాదితి - సదుర్మతి రిత్యేతదుక్తస్యైవానువాదః. అన్యథా పౌనరుక్త్యాది త్యభిప్రాయేణాహ- విపరీత మతిరితి- అకృతబుద్ధి రిహాధ్యాత్మశాస్త్రై రనిష్పాదిత బుద్ధిః- తదాహ - అని ష్పన్నేతి. యఃపశ్యతి నసపశ్యతీతి వ్యాఘాత్. సదపిదర్శనం అయథాభావేనా సత్కల్పితయా నింద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- నయథావస్థితమితి- బాహ్యేషు యథావస్థితి దర్శన సంభవా త్ప్రకృత విషయేనియచ్ఛతి. కర్తారమితి-స్వభావార్థశాస్త్ర ప్రాప్త వ్యతిరిక్తేషు నప్రవర్తేత. అవశ్యకర్తవ్యేమప్యభావాది ప్రాప్తేష్వపిస్వస్మిన్నధిష్ఠానాదిషుచ యథాంశం కర్మ బంధనస్య ప్రవర్తేతేతి హృదయమ్ (❉) దుర్మతి ప్రసంగేక స్తర్హి సుమతిరితి బుభుత్సాయా మేవంవిధా కర్తృత్వానుసంధానస్య ప్రయోజన ముచ్యతే యస్యేతి శ్లోకేన- భావోత్రాభిప్రాయః. అర్థాంతరా నన్వయాత్. సచ ప్రకరణాత్సమభి వ్యాహారాచ్చ విశేష్యతే. కర్తృత్వవిశేష విషయో మనో వృత్తి విశేషఇతి - అహంకృత ఇత్యత్ర కర్త్రర్థత్వానన్వయాత్కర్మార్థత్వేపి మనోవృత్తి విశేషస్యాహ మభిమానవిషయత్వా యోగా త్తన్మూలమాత్రమిహ వివక్షిత మిత్యాహ - అహమభిమాన కృతఇతి - అత్రాహంశబ్దే నాహమభిమాన లక్షణావా. యద్వాఽహంకృత ఇతి భుక్తా బ్రాహ్మణాఇతి వత్కర్తరి క్తః. అహమభిమాన కృతఇతి ఫలితోక్తిః - నను అత్మనోహమర్థత్వాత్కథ మహ మభిమానవర్జనం తత్రాహ - అహంకర్తేతి - సావధారణ మిదం యోజ్యం - అన్యథా సాక్షాత్కర్తృత్వ విరోధాత్ - ఏవంకర్తృత్వత్యాగే కర్తృత్వోక్తపరిశేషా త్తైవార్థసిద్ధిః ఫలసంగ త్యాగో

శ్రీ|గీ| మూ|| బుద్ధిర్యస్యనలిప్యతే । హత్వాపి సఇమాంల్లోకాన్నహంతినవనిబధ్యతే ॥ ౧౭॥ జ్ఞానంజ్ఞే.యం

శ్రీ|గీ|భా|| బుద్ధిర్యస్య నలిప్యతే -అస్మిన్కర్మణి మమ కర్తృత్వా భావా చేతత్ఫలంనమయా సంబ ధ్యతే - నచమదీయం కర్మేతి యస్య బుద్ధిర్జాయత ఇత్యర్థః - సఇమాంల్లోకాన్ యు ద్ధే హత్వాపి తాన్ననిహంతి - న కేవలం భీష్మాదీ నిత్యర్థః - తతస్తేన యుద్ధాఖ్యేనక ర్మణా ననిబధ్యతే . తత్ఫలంనానుభవతీత్యర్థః - ||౧౭||

సర్వమిదమకర్తృత్వాద్యనుసంధానంసత్వగుణవృద్ధ్యైవభవతీతిసత్వస్యోపాదేయతాజ్ఞాప నాయకర్మణిసత్వాదిగుణకృతంవైషమ్యం ప్రపంచ యిష్యన్ కర్మచోదనాప్రకారం తావదా హ.జ్ఞానం కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానమ్ - జ్ఞే.యంచకర్తవ్యంకర్మ. పరిజ్ఞాతాతస్యబోద్ధే తి •• త్రివిధాకర్మచోదనాబోధబోద్ధవ్య బోద్ధృయుక్తాజ్యోతిష్టోమాదికర్మవిధిరిత్యర్థః-

---

బుద్ధిర్యస్య నలిప్యత ఇత్యనూద్యత ఇత్యాహ - అస్మిన్నితి - ‹‹నావిరతో దుశ్చరితా ›› దిత్యాది ప్రతిషిద్ధ వై ధేతర హనన వ్యుదాసాయ శాస్త్రోపక్రమాది సిద్ధ మను కృష్యాహ - యుద్ధే హత్వాపీతి - నహంతి హన నాభిమాన జన్యాదృష్ట వత్తయా తత్ఫల సమ్బంధ యోగ్య హంత్రంతర విలక్షణ ఇత్యర్థః - అన్యథా ‹‹హత్వాపి నహంతి››తి వ్యాఘాతాత్ - యత్తు పరై రత్రోక్త మాత్మనో హనన కర్తృత్వా భావాత్త త్కార్యేణా ధర్మఫలేన నసమ్బధ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతితదసత్ - యస్యనాహంకృతో భావ ఇతి విశే షణ వైయర్థ్యాత్ . అవిదుషో ప్యస్యాపి తన్మతే కర్తృత్వాభావాత్తస్మిన్నపిచ కర్మఫల ద్వేషస్య మిథ్యాత్వాభ్యుపగమాత్కథం భీష్మ మిత్యాదేః ప్రశ్న స్య కైముత్యేన ప్రతి క్షేపార్థమిమాంల్లోకానితినా మాన్యనోచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నకేవలమితి - అత్రనహంతీ త్యస్య ననిబధ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాత మితి యోజనా సమీచీనే గత్యంతరే సంభవతి నయుక్తా - అతో యస్యనాహంకృతోభావో బుద్ధి ర్యస్య నలిప్యత . ఇత్యనయో ర్హేతు సాధ్యభావేనావస్థితయోః ఫల పి హేతు సాధ్య భావేన నహంతిననిబధ్యత ఇత్యనూద్య త ఇత్యాహ తత ఇతి ననిబధ్యత ఇత్యనేనకర్మ సాధ్య మోక్షవి రోధి ఫలానన్వయోవివక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. తత్ఫలంనానుభవతీతి.ఏతేనక్రియమాణేనాహంకారః క్రియోత్తరకాలేమయాకృత మితిప్రతిసంధానం లేపః న హంతిననిబధ్యత ఇత్యుభాభ్యా మైహికాముష్మికప్రత్యవాయప్రతిషేధ ఇతి యోజనాంతరం నిరస్తమ్. (❋)

ఏవం సాత్వికత్యాగో విశోధితః - అథ తదర్థం నిత్య సత్వస్థ ఇత్యాదిభి ర్బహుధా ప్ర కృతసత్త్వ సత్వోపాదేయతా నిరవశేషం విశోధ్యా - తత్ప్రథమ ద్యే కర్మ చోదనా ప్రకారాది కథసంకథమ్ సంగచ్ఛత ఇత్యత్రాహ - సర్వ మితి - కర్మ చోదనా ప్రకారోక్తి స్తదను బంధిషు జ్ఞానాదిషు గుణత స్త్రైవిధ్యం ప్రపంచయితు మిత్యర్థః - కర్తవ్య కర్మవిషయమిత్యాది జ్ఞానజ్ఞేయ జ్ఞాతృ శబ్దా స్సామా న్యవిషయా అపి కర్మచోదనా త్రైవిధ్యార్థత్వా ద్విశేష పరా ఇతి భావః. ఏతేన జ్ఞానశబ్దస్యాత్ర శాస్త్ర పరత్వ వ్యాఖ్యా నిరస్తా- ప్రవర్తక వచనరూప చోదనాస్వరూప విలక్షణానాం జ్ఞానాదీనాం కథంచోదనా భేదత్వోక్తి రిత్యత్రాహ - బోధబోధ్య బోద్ధృయుక్తఇతి. జ్ఞానాదీనాం చోదనాను బంధిత్వ మాత్రేణవిధా త్ర బోద్ధృత్వం ప్రకారత్వ మిత్యర్థః. ఏవంత్రివిధః కర్మసంగ్రహ ఇత్యత్ర హేతుద్వయ సహిత స్వరూపేణ త్రైవిధ్య మ నుక్త విషయ త్రైవిధ్యాం తదోక్తి శంకావ్యుదాసాయ త్రిష్వన్య తమం వివిచ్యత ఇత్యాహ -

శ్రీ॥గీ॥యా॥ పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా । కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిధైవ గుణభేదతః । ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణు తాన్యపి ॥ ౧౯ ॥ సర్వభూతేషు యేనైకం

శ్రీ॥భా॥ తత్ర బోద్ధవ్యరూపం కర్మ త్రివిధం సంగృహ్యతే - కరణం కర్మ కర్తేతి - కరణం సాధనభూతం ద్రవ్యాదికమ్ - కర్మ యాగాదికం. కర్తా అనుష్ఠాతేతి ॥ ౧౮ ॥ కర్తవ్యకర్మవిషయం జ్ఞానమనుష్ఠీయమానం చ కర్మ తస్యానుష్ఠాతా చ సత్త్వాది గుణభేదతస్త్రిధైవ ప్రోచ్యతే. గుణసంఖ్యానే గుణకార్యగణనే - యథావచ్ఛృణు తాన్యపి - తాని గుణతో భిన్నాని జ్ఞానాదీని యథావచ్ఛృణు ॥ ౧౯ ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియబ్రహ్మచారిగృహస్థాదిరూపేణ విభక్తేషు సర్వేషు భూతేషు కర్మాధికారిషు యేనైకజ్ఞా

తత్వేతి. సంగ్రహశబ్దస్య కర్మణి వ్యుత్పత్తిమాహ. సంగృహ్యత ఇతి. కర్మైవ సంగ్రహ ఇతి కర్మధారయః కర్మణో వా సంగ్రహః. "వ్రీహిభిర్యజేత. దధ్నా జుహోతి" ఇత్యాదిప్రతిపాదితం క్రియాకరణమిహ కరణశబ్దేనోచ్యతే. ఫలాపేక్షయా తు కర్మణ ఏవ కరణత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ. సాధనభూతద్రవ్యాదికమితి. ఆదిశబ్దేన జాత్యాది గ్రహణం. నన్వత్ర జ్ఞాయతేనేనేతి జ్ఞానం. తదేవ కరణమిత్యుచ్యతే. జ్ఞానాదిత్రయమేవ హి కరణకర్మకర్తృశబ్దైర్వివృతమితి యుక్తం. అత ఏవ హి జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చేత్యనంతరానువాద సంగతిరితి చేన్నైవం - శబ్దస్వారస్యాభావాదుక్తమాత్రస్య చ శబ్దాంతరేణ పునరభిధానే ప్రయోజనాభావాదుక్తావాంతర విభజనస్యాపి వివేకోపయుక్తత్వాదితి భావః. కర్తృకరణ సమభివ్యాహారాత్కర్మశబ్దోఽపి కారకవిశేషవిషయ ఇత్యాశంకామపాకరోతి. కర్మ యాగాదికమితి. క్రియాస్వరూపం హి గుణతస్త్రివిధం విభజిష్యత ఇతి భావః - నియోజ్యావస్థతయా పరిజ్ఞాతేతి నిర్దిష్ట ఏవానుష్ఠాత్రవస్థతయా పునః కర్మశేషతయా తత్ప్రకారత్వేన కర్తేతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యాహ - కర్తా అనుష్ఠాతేతి. (*) జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతేత్యుక్తా ఏవ పదార్థాః జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చేత్యనూద్యంతే - జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వయోరవస్థాభేదమాత్రత్వాద్ జ్ఞాతోక్త్యైవ జ్ఞాతురపి సిద్ధేరిహానుక్తిః జ్ఞేయశబ్దస్య చ కర్మవిషయత్వాత్కరణం తు కర్మానుప్రవిష్టత్వాన్న పృథగ్విభజిష్యతే- గుణసంఖ్యానశబ్దేన సాంఖ్యరాద్ధాంతవివక్షాయాం ప్రమాణాభావాత్ ప్రకృతే చానుపయోగాత్. గుణస్వరూపగణనే చ జ్ఞానాదేరనుప్రవేశాభావాద్గుణకార్యగణన ఇత్యుక్తం - యథావచ్ఛృణు, యథావచ్ఛ్రవణయోగ్యమవధానం కుర్విత్యర్థః. యథావదితి వివక్షితం ప్రకారమాహ - గుణతో భిన్నానీతి - (*) సాత్త్వికజ్ఞానాది కథనం కర్తృత్వే గుణపారతంత్ర్యజ్ఞాపనార్థం సర్వభూతశబ్దాభిప్రేతమనాత్మవిద్భిరనుసంహితం బాహ్యవైచిత్ర్యమాహ - బ్రాహ్మణేత్యాదినా. జ్ఞానశబ్దస్యాత్ర ప్రకృతకర్మచోదనానుబంధికర్మానుష్ఠానదశాభావిజ్ఞాపనపరత్వాత్కర్మాధికారిష్వితి భూతాని విశేషితాని - భావశబ్దోఽత్ర పదార్థపర్యాయః- ఏకమితి జాత్యైక్యం వివక్షయోచ్యతే - ఆత్మబహుత్వస్య ప్రాగేవ సమర్థితత్వేన అద్వైతదర్శనం సాత్త్వికజ్ఞానమితి పరోక్తస్య నిరాకులతా - నానా భావానితి చ అనంతర బహుత్వోక్తేః స్వారస్యానుసంధా

శ్రీ॥గీ॥ మా॥ భావమవ్యయ మీక్షతే । అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానంవిద్ధి సాత్త్వికమ్ ॥ ౨౦ ॥ పృథక్త్వేన తుయజ్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్ । వేత్తిసర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానంవిద్ధి రాజసమ్ ॥ ౨౧ ॥ యత్తుకృత్స్నవదేకస్మిన్ కార్యేసక్తమహైతుకమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ నైనైక మాత్మాఖ్యం భావం తేష్వవిభక్తం బ్రాహ్మణక్షత్రియాద్యనేకాకారేష్వపిభూతేషు సితదీర్ఘాది విభాగ వత్సుజ్ఞానాకార ఆత్మని విభాగరహిత మవ్యయం వ్యయస్వభావేష్వపిబ్రాహ్మణాది శరీరేష్వవ్యయం. అవికృతం ఫలాదిసంగా నర్హంచ కర్మాధికార వేలాయామపి ఈక్షతే - తజ్జ్ఞానం సాత్త్వికంవిద్ధి ॥ ౨౦ ॥ సర్వేషు భూతేషు బ్రాహ్మణాదిషు బ్రాహ్మణాద్యాకార పృథక్త్వేనాత్మాఖ్యానపి భావాన్నానాభూతాని సితదీర్ఘాది పృథక్త్వేనచ పృథగ్విధాన్ ఫలాది సంయోగ యోగ్యాన్ కర్మాధికార వేలాయాంయత్ జ్ఞానం వేత్తితత్ జ్ఞానం రాజసంవిద్ధి ॥ ౨౧ ॥ యత్తుజ్ఞాన మేకస్మిన్కార్యే ఏకస్మిన్ కర్తవ్యే కర్మణి ప్రేతభూతగణాద్యారాధనరూపే అత్యల్ప ఫలేకృత్స్న ఫలవత్ సక్తంఅహైతుకంవస్తుతస్త్వకృత్స్న

నేన ప్రపంచన స్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ప్రతీతేః ప్రకృతి ప్రత్యగాత్మ విషయత్వాచిత్త్వేన పరమాత్మపరత్వాయోగా చ్చేత్యభిప్రాయేణా హాత్మాఖ్యమితి. సితదీర్ఘత్యాదినా "గవామనేక వర్ణానాం క్షీరస్య త్వేక వర్ణతే", త్యాదిశ్రుతిసూచనం. అత్రసర్వభూత శబ్దేన బ్రాహ్మణత్వాది జాతిగ్రహణా ద్గుణాద్యవాంతర విభాగపరో విభక్తశబ్ద ఇతిచభావః. కేనాకారేణైకత్వ మిత్యత్రాహ. జ్ఞానాకారఇతి. ప్రతిషిధ్యమానస్య వ్యయస్య ప్రసంజకమాహ - వ్యయస్వభావే ష్వపీతి. ప్రాగుక్తం ఫలాది సంగరూపవికృతి రాహిత్యమప్య వికృతత్వ పరేణావ్యయశబ్దేన సంగృహీత మిత్యాహ. ఫలాదిసంగా నర్హంచేతి. సంగోత్రసంబంధః. అనుభవ ఇత్యర్థః. ఇచ్ఛాపరత్వేపి భోగోర్థసిద్ధః. కర్మచోదనానుబంధి జ్ఞాన ఫలత్వా త్కర్మాధికార వేలాయా మిత్యుక్తం. మయేదంకర్తవ్య మిత్యను సంధాన దశాయామిత్యర్థః. యేనజ్ఞానేనేక్షతే. విషయీకరోతీత్యర్థః (❉)

పృథక్త్వేనతు పృథగ్విధాన్ పృథక్త్వేన విశేషితానిత్యర్థః. పృథక్త్వాది శబ్దానాంపున రుక్తి పరిహారాయాహ . బ్రాహ్మణాద్యాకార పృథక్త్వేనేతి . సర్వేషు భూతేష్వితి విశిష్టానువాదః. తత్రభావానితి విశేష్య నిష్కర్ష ఇత్యభిప్రాయే ణాహ - ఆత్మాఖ్యాన పిభావానితి. జాతి భేద విశేష్య భేదగుణాది భేద పరతయా పృథక్త్వనానాత్వ పృథగ్విధ శబ్దానా మపున రుక్తిః. ఉక్తవ్యతిరేక పరతయా ఫలాది సంయోగ యోగ్యత్వోక్తిః. జ్ఞానం వేత్తీతి కర్తృత్వోపచారః - (❉) కార్యశబ్దోత్ర వో వృత్తిమాత్ర పరః. స్వకర్తవ్య విషయత్వా దేకశబ్దశ్చ సంగానర్హత్వాయ ఫలద్వారా పరిమితపరః. తస్యాపిహేతుః ప్రాగుక్తపరిమిత శక్తీనా మారాధనత్వ మిత్యభిప్రాయేణాహ - ఏకస్మిన్ కర్మణి ప్రేతభూతగణా ద్యారాధన రూపే త్యల్ప ఫలఇతి - కర్మస్వరూప కార్యమాత్రస్యాపి సహ యోగ్యత్వాభావ స్తుత్రాపి ఫలవివక్షా యామాహ . కృత్స్న ఫలవదితి. కృత్స్నఫల హేతుభూత కర్మణీ వేత్యర్థః. కార్యభూతస్య జ్ఞానస్య సంగస్యవా కారణ మాత్రనిషేధాయోగా త్ప్రత్యవత్సంగ హేతురిహ ప్రతి షిధ్యత ఇత్యాహ - వస్తుతఇతి - అహైతుక మితి హాతేపిహైతుకా దన్యత్వ వివక్షయాయమేవార్థోగ్రాహ్యః-

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అతత్త్వార్థవదల్పంచ తత్తామసముదాహృతమ్॥ ౨౨॥ నియతంసంగరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్। అఫలప్రేప్సునాకర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే॥ ౨౩॥ యత్తు కామేప్సునాకర్మ సాహంకారేణవాపునః। క్రియతే బహులాయాసంతద్రాజసముదాహృతమ్॥ ౨౪॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ ఫలవత్తయా తథావిధ సంగహేతు రహితం- అతత్త్వార్థవత్ పూర్వవదేవాత్మని పృథక్త్వాదియుక్తతయా మిథ్యాభూతార్థ విషయమత్యల్ప ఫలంచ ప్రేతభూతాద్యారాధన విషయత్వాదల్పంచ తత్ జ్ఞానం తామస ముదాహృతమ్॥ ౨౨॥ ఏవంకర్తవ్య కర్మ విషయజ్ఞానస్యాధికార వేళాయామధికార్యంశేన గుణతస్త్రైవిధ్యముక్త్వా అనుష్ఠేయస్య కర్మణో గుణతస్త్రైవిధ్యమాహ। నియతం స్వవర్ణాశ్రమోచితం సంగరహితంకర్తృత్వాదిసంగరహితం అరాగద్వేషతః కృతంకీర్తిరాగాదకీర్తిద్వేషాచ్చ నకృతం - అదంభేనకృతమిత్యర్థః॥ అఫలప్రేప్సునా అఫలాభిసంధినా కార్యమిత్యేవ కృతంయత్కర్మతత్సాత్త్వికముచ్యతే॥ ౨౩॥ యత్తుపునఃకామేప్సునాఫలప్రేప్సునాసాహంకారేణవా- వాశబ్దశ్చార్థే - కర్తృత్వాభిమానయుక్తేనచ. బహులాయాసం యత్కర్మక్రియతే తద్రాజసం. బహులాయాసమిదం కర్మ మయైవక్రియత ఇత్యేవంరూపాభిమానయుక్తేనయత్కర్మక్రియతేతద్రాజసమిత్యర్థః॥ ౨౪॥

పూర్వవదేవేతి రాజసవదిత్యర్థః - ఏకస్మిన్కార్యే సక్తమహేతుక మిత్యనే నైవాల్ప ఫలత్వ సిద్ధేః - ఖద్యోత ప్రకాశవత్స్వరూపత ఏవాల్పత్వం స్వారసిక మల్పశబ్దేన వివక్షిత మిత్యపునరుక్తి రిత్యభిప్రాయేణాత్యల్ప ఫలంచ ప్రేతభూతాద్యారాధన విషయత్వాదల్పం చేత్యుక్తం - సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞాన మితి పూర్వోక్తంతు రాజస తామసజ్ఞానయోరజ్ఞాన వివక్షయా- ఉక్తంహి "నతజ్జ్ఞాన మితిప్రోక్త మజ్ఞానంయదతోన్యథే"తి- (❋) అధికార్యంశేనేతి అవిభక్తత్వ విభక్తత్వాది విశేషిత కర్మాధికారి స్వరూపానుసంధానేనేత్యర్థః. విశిష్టైకకర్మణి విశేషణతయా ఽధికారిణోంశత్వోక్తిః - యద్యపి సంగశబ్దో విభజ్య ఫలసంగ కర్తృత్వ త్యాగ ప్రతిపాదనే విశేష విషయస్తథాపిసంగరహిత మిత్యత్ర సంకోచకాభావాదపేక్షితత్వాచ్చ కణ్ఠోక్తఫల ప్రేప్సాతిరిక్త సామాన్యవిషయ ఇత్యాహ - కర్తృత్వాదిసంగరహిత మితి. ఆదిశబ్దేన మమతాగృహ్యతే. ముక్తసంగోనహంవాదీత్యాది కథితః. కర్తృధర్మ ఇహ తద్వారా కర్మవిశేషణత్వేనయోజితః. బ్రహ్మణిరాగాత్సంసార ద్వేషాచ్చ క్రియమాణస్య కర్మణః కథం రాగద్వేషతః కృతత్వ మిత్యత్రాహ- కీర్తిరాగాదకీర్తి ద్వేషాచ్చేతి - సంగశబ్ద పునరుక్తిశ్చానేన పరిహృతా - అకారవ్యాసమస్తత్వ వివక్షయా వాఫలితోక్తి వివక్షయావా నకృత మిత్యుక్తం - తపోదంభేన చైవ యదిత్యాద్యుక్త ప్రతిషేధార్థమిద మిత్యభిప్రాయేణాహ - అదంభేనేతి. కార్యమిత్యేవేతిసాత్త్వికత్యాగస్మారణం. (❋) కామేప్సునేత్యనేనాఫలప్రేప్సునేత్యుక్త విపరీతోక్తం వ్యనక్తి. ఫలప్రేప్సునేతి- సంబంధ సామాన్యవష్ఠ్యాత్ర సమాసః. అత్ర వికల్పాద్యసంభవాద్వాశబ్దశ్చార్థ ఇత్యుక్తం. ప్రవృత్తిప్రధాన రజోమూలతయా సుఃయుక్త ప్రయాస మిశ్రతా ద్బహులాయాసత్వం. తత్రచ సర్వత్ర స్వయమేవ హేతురిత్యభిమాన స్సాహంకార శబ్దేన వివక్షితః. తతఏవ బహులాయాస పదంచ సప్రయోజన మిత్యభిప్రాయేణాహ - బహులాయాస మిదం కర్మ మయైవేతి. (❋)

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అనుబంధం క్షయం హింసా మనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్ । మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామస ముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ ముక్తసంగో నహంవాదీ ధృత్యుత్సాహ సమన్వితః । సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే ॥ ౨౬ ॥ రాగీ కర్మ ఫలప్రేప్సు ర్లుబ్ధో హింసాత్మకో

శ్రీ॥భా॥ కృతే కర్మణ్యనుబద్ధ్యమానం దుఃఖ మనుబంధః. క్షయః కర్మణి క్రియమాణే అర్థ వినాశః. హింసాత్ర ప్రాణిపీడా. పౌరుషమాత్మనః కర్మసమాపన సామర్థ్యం. ఏతాన్యనవేక్ష్య అవిమృశ్య. మోహాత్పరమ పురుష కర్తృత్వాజ్ఞానాద్యత్కర్మారభ్యతే తత్తామస ముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ ముక్తసంగః ఫలసంగ రహితః అనహంవాదీ కర్తృత్వాభిమానరహితః. ధృత్యుత్సాహ సమన్వితః ఆరబ్ధే కర్మణి యావత్కర్మ సమాప్త్యవర్జనీయ దుఃఖధారణం ధృతిః ఉత్సాహః ఉద్యుక్తచేతస్త్వం తాభ్యాం సమన్వితః. సిద్ధ్యసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః యుద్ధాదౌ కర్మణి తదుపకరణభూత ద్రవ్యార్జనాదిషు చ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరవికృతచిత్తః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే ॥ ౨౬ ॥ రాగీ యశోర్థీ - కర్మఫలప్రేప్సుః కర్మఫలార్థీ. లుబ్ధః కర్మాపేక్షిత ద్రవ్యవ్యయస్వభావరహితః. హింసాత్మకః పరాన్ పీడయిత్వా తైః కర్మ కుర్వాణః -

---

క్షయశబ్దేన తాదాత్వికార్థ వ్యయ ఏవ వివక్షితః అనుపసర్గ శబ్దస్యానుబంధశబ్దే తత్సంబన్ధితయా పశ్చాద్భావి దుఃఖపర ఇత్యాహ - కృతే కర్మణీతి. హింసా స్వవిషయా పరవిషయా చేత్యభిప్రాయేణ తత్ర ప్రాణిపీడేతి సామాన్యోక్తిః. దేవప్రతిసంబంధికః పౌరుషస్య పురుషసంబంధి దృష్ట సామగ్రీ సమవధాన రూపతామాహ - ఆత్మనః కర్మసమాపన సామర్థ్య మితి. భవిష్యతోనుబంధాదే ర్నాపేక్షా తత్రారా సంభవా ద్యుక్త్యధి నాగమైక్ష్య అపరామర్శో ఽత్రానపేక్షణ మిత్యాహ - అవిమృశ్యేతి - అను బంధాద్యజ్ఞానస్య పృథగుక్తత్వా త్ప్రక్రాంత కర్తృత్వజ్ఞాన ప్రత్యనీకోఽత్ర మోహశబ్దార్థ ఇత్యాహ - ప రమ పురుషేతి - (❉) అనహంవాదీత్యనేన కర్తృత్వాభిమానరూప సంగస్య పృథఙ్నిషేధా న్ముక్తసంగ ఇత్యత్ర సంగశబ్దస్సంకుచిత విషయ ఇత్యాహ - ఫలసంగరహిత ఇతి - తత ఏవ కర్మణి స్వకీయతాను సంధాన రూపసంగోఽపి ప్రతిషిద్ధః. అహం వదన శీలోఽహం వాదీ తదన్యో నహంవాదీ త్యత్ర మనఃపూర్వా హి వాగిత్యభిప్రాయేణాహ - కర్తృత్వాభిమానరహిత ఇతి - కర్తృత్వస్య విధిత్సమానత్వా త్తదుపయుక్తా ధృతిరిహ వివక్షితేత్యాహ - ఆరబ్ధ ఇతి. ప్రయత్నరూప స్యోత్సాహస్య కర్తృశబ్దేనైవ సిద్ధత్వా ద్రాజసాది కర్తృసాధారణ్యాచ్చ విశేష వివక్షామాహ - ఉద్యుక్తచేతస్త్వమితి - ముక్తసంగ ఇత్యనేన స్వర్గాదిఫలసంగ నివృత్తేరుక్తత్వా త్సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికార ఇత్యస్యదృష్టఫల విషయతామాహ - యుద్ధాదావితి. ముక్తసంగత్వ ఫలం వా నిర్వికారత్వమ్. (❉) కర్మ ఫలప్రేప్సు రిత్యనేన నానుక్రమిక స్వర్గాది ఫలార్థిత్వస్యాభిధానాద్రాగీత్యాను షంగిక దృష్ట ఫలసంగ వివక్షామాహ - యశోర్థీతి - అపాత్రవ్యయాది రాహిత్యస్య గుణత్వాత్కర్మాపేక్షితేతి విశేషితం. “కామమాత్మానం భార్యాం పుత్రం వాప రుంధ్యాన్నత్వేవ దాసకర్మకర,, మిత్యాద్యుక్త విపరీత స్వభావతాత్ర హింసాత్మక శబ్దేన వివక్షితేత్యాహ - పరాన్పీడయిత్వేతి - కర్తృత్వోపయోగా యతైః కర్మ కుర్వాణ ఇతి ఫలితోక్తిః. ఏవం కర్మాపేక్షిత (శుద్ధిరహిత) ఇత్యపి నహి దర్శన స్పర్శనాదియోగ్య శుచిత్వమాత్రేణ కర్మణ్యతా నిష్పత్తి

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ అశుచిః । హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః ॥ ౨౭ ॥ అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైష్కృతికోఽలసః । విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే ॥ ౨౮ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ అశుచిః కర్మాపేక్షిత శుద్ధిరహితః- హర్షశోకాన్వితః యుద్ధాదౌ కర్మణి జయాది సిద్ధ్య సిద్ధ్యోర్హర్ష శోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరి కీర్తితః ॥ ౨౭ ॥ అయుక్తః శాస్త్రీయ కర్మాయోగ్యః- ప్రాకృతః అనధిగతవిద్యః - స్తబ్ధోఽనారమ్భశీలః. శఠః అభి చారాదికర్మ రుచిః. నైష్కృతికో వఞ్చన పరః - అలసః ఆరబ్ధేష్వపి కర్మసు మన్ద ప్రవృత్తిః . విషాదీ అతిమాత్రావసాదశీలః. దీర్ఘసూత్రీ అభిచారాది కర్మ కుర్వన్ పరేషు దీర్ఘ కాల వర్త్యనర్థ పర్యాలోచనశీలః. ఏవమ్భూతో యః కర్తా స తామసః ॥ ౨౮ ॥ ఏవం కర్తవ్య కర్మవిషయజ్ఞానే కర్తర్యేవ చ కర్మణి అనుష్ఠాతరి చ గుణత స్త్రైవిధ్యముక్తం - ఇదానీం

రితి భావః . (❀) అవధానాభావాదేః ప్రాకృత ఇత్యాదినా సిద్ధేరయుక్తశబ్దేన అనర్హత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - శాస్త్రీయేతి - అశుచిశబ్ద నిర్దిష్టా ద్రాజసస్యా యోగ్యత్వా దధిక మయోగ్యత్వ మిహ వివక్షితమిత్యాహ - న కర్మస్వితి ఏవం హితస్యాయోగ్యతాతిశయః. యథా ,,శైవా న్పాశుప తాన్ స్పృష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్ । వికర్మస్థాన్ ద్విజాన్ శూద్రాన్ సచేలో జలమావిశే,, దితి. శాస్త్రాధ్యయన తదర్థోపదేశాది జనిత సాత్త్వికకర్మానుష్ఠానాను గుణవిశేష రాహిత్యం ప్రాకృతశబ్దేన వివక్షితమిత్యాహ - అనధిగత విద్య ఇతి - పూజ్యేష్వపి త్వరితావశ్య కర్తవ్యం యథోచితప్రణామాద్యా రమ్భ విపరీతం స్తిమితస్వభావత్వ మిహ స్తబ్ధ శబ్దార్థ ఇత్యాహ . అనారమ్భశీల ఇతి. గూఢవిప్రియకారిత్వం శఠత్వం- తచ్చ ప్రకరణా చ్ఛాస్త్రోదిత తామసకర్మద్వారేత్యాహ - అభిచారాది కర్మరుచిరితి. పునరుక్తిపరిహారాయ మాయాప్రతారణాది లౌకిక కర్మద్వారా నైష్కృతికత్వమాహ. వఞ్చనపర ఇతి. ,,శ్వః కార్యమద్య కుర్వీతే,, తి న్యాయా చ్ఛాస్త్రీయేషు త్వరితేన భవితవ్యం . తద్వైపరీత్యమిహాలస్యం - తత్రా నారమ్భస్య స్తబ్ధశబ్దే నోక్తత్వా దారబ్ధేష్వితి విశేషితం - విషాదీత్యత్ర ధాతో రేవావసాదార్థత్వా దుపసర్గేణ తత్ప్రకర్షః- ప్రత్యయేన తాచ్ఛీల్యం చ వివక్షితమిత్యాహ . అతి మాత్రావసాదశీల ఇతి - అవసాదశ్చ లక్షితో వాక్యకారేణ దేశకాల వైగుణ్యా చ్ఛోకావస్థా ద్యనుస్మృతేశ్చ తజ్జం దైన్య మభాస్వర త్వం మనసోఽవసాద ఇతి ప్రారబ్ధ కర్మణాం శీఘ్రమసమాపన రూప మన్దప్రవృత్తిత్వాదే రలసాదిశబ్దే న నిర్దిష్టత్వా దవయవ శక్త్యైక్యాంత్యాది సమభివ్యాహారస్య చానుగుణ దీర్ఘ సూత్రత్వం విశినష్టి - అభి చారాదికర్మ కుర్వన్పరేషు దీర్ఘకాల వర్త్యనర్థ పర్యాలోచన శీల ఇతి - సూత్రసూత్రిణ ఇతి ధాతుః- సూత్రణం చిన్తనం - తాచ్ఛీల్యార్థ ప్రత్యయః. దీర్ఘసూత్రణా ద్దీర్ఘసూత్రీ నిరపరాధ శత్రుతాదిగ్రహణార్థం దీర్ఘసూత్రి కర్తృ సమానతయా దీర్ఘసూత్రిత్వోపచారిక గ్రహణం తు ఇదమితి భావః- (❀) జ్ఞాన త్రైవిధ్యముక్తమ్ - పునర్బుద్ధిత్రై విధ్యం వక్ష్యతే . తత్ర పర్యాయ తయా పునరుక్తిశఙ్కాం పరి హర్తుముక్తస్య విశేషవిషయతామనువదతి . ఏవం కర్తవ్యకర్మ విషయజ్ఞాన ఇతి . ప్రకృతో పయుక్త మనన్తరం ప్రస్తూయత ఇతి సఙ్గత్యభిప్రాయేణాహ. ఇదానీమితి - జ్ఞానత్రైవిధ్యం పూర్వోక్తం త్వ

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవగుణతస్త్రివిధంశృణు । ప్రోచ్యమానమశేషేణపృథక్త్వేనధనంజయ ॥ ౨౯ ॥ ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యేభయాభయే । బంధంమోక్షంచయావేత్తి బు

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ సర్వతత్త్వ సర్వపురుషార్థనిశ్చయ రూపాయా బుద్ధేర్ధృతేశ్చ గుణతస్త్రైవిధ్యమాహ ॥ బుద్ధిర్వివేకపూర్వకం నిశ్చయరూపం జ్ఞానం. ధృతిరారబ్ధాయాః క్రియాయావిఘ్నోపనిపాతేఽపి ధారణం - తయోస్సత్త్వాదిగుణతస్త్రివిధ భేదం పృథక్త్వేన ప్రోచ్యమానం యథావచ్ఛృణు ॥ ౨౯ ॥ ప్రవృత్తిరభ్యుదయ సాధన భూతో ధర్మః. నివృత్తిర్మోక్షసాధనభూతః- తౌపృథగ్యథావస్థితౌ యాబుద్ధిర్వేత్తి. కార్యాకార్యే సర్వవర్ణానాం ప్రవృత్తినివృత్తి ధర్మయోరన్యతర నిష్ఠానాం దేశకాలావస్థావిశేషేష్విదం కార్యమిద మకార్యమితి యావేత్తి - భయాభయే శాస్త్రాతివృత్తిర్భయ స్థానం తదనువృత్తిరభయ స్థానం - బంధం మోక్షంచసంసార యాథాత్మ్యం తద్విగమ యాథాత్మ్యంచ. యావేత్తిసా సాత్త్వికీ బు

నరిహ త్రైవిధ్య కథనం కిమర్థమితి శంకాయా మనుష్ఠాన దశాయామనుసంధానాద్వ్యలక్షణ స్వోద్ధతయా తతః పూర్వథాపి శాస్త్రోక్తి జన్యోప్యపాయ ఇహ బుద్ధిశబ్దార్థ ఇత్యాహ .సర్వ తత్వ సర్వ పురుషార్థ నిశ్చయ రూపాయా ఇతి - ఏతేనజ్ఞానమ్బుద్ధిర్వృత్తిః బుద్ధిస్తువృత్తిమతీతి పక్షోక్తంనిరస్తం. తదేవ వ్యనక్తి - బుద్ధిర్వివేకపూర్వకంనిశ్చయరూపం జ్ఞానమితి - వివేక పూర్వం పక్షాంతర ప్రతిక్షేప పర్యంత విచార పూర్వమిత్యర్థః . ప్రస్తుత త్రివిధా నుష్ఠానోపయుక్త ప్రకారేణ త్రివిధాయా ధృతేస్సాధారణం రూపమాహ - ఆరబ్ధాయాఇతి - అయమపిసంకల్పదార్ఢ్యాదిరూపో బుద్ధిస్వభావ విశేషఏవ గుణతో విభక్తవాచ్యే వచనేనాసంకీర్ణ స్వరూపేణ్యయాత్రైవిధ పృథక్త్వ శబ్దయోరపునరుక్తిమాహ - త్రివిధంభేదంపృథక్త్వేనప్రోచ్యమానమితి- ఏవంబుద్ధ్యాదికార్యకాత్స్న్యపరత్వాశేషేణేత్యస్యాత్రశవణేన్వయాదపున రుక్తిః యథావచ్ఛృణ్వితిదర్శితా . సావధానంసంశయవిపర్యయరహితం శృణ్విత్యర్థః - దిగ్విజయేమానుషదైవధనవచ్ఛమాది ధనంచ జేతవ్య మితి సమ్బుద్ధేర్భావః (❋)

కార్యాకార్య శబ్దాభ్యాం పునరుక్తి శంకా పరిహారాయ "ప్రవృత్తి లక్షణం ధర్మం ప్రజాపతిరథాబ్రవీత్ । నివృత్తి లక్షణంధర్మ మృషిర్నారాయణోబ్రవీ" దిత్యాద్యనుసారేణ ప్రవృత్తి నివృత్తి శబ్దయోః ప్రధాన ధర్మవిషయత్వమాహ - అభ్యుదయ సాధన భూత ఇత్యాదినా . రాజస తామస బుద్ధ్యోరయథా వదిత్యాది విశేషణాదిహార్థ తస్సిన్నవృత్తిర్వివక్షితత్వజ్ఞాపనాయ యథా వస్థిత త్వోక్తిః కార్యాకార్యశబ్దయోరిహప్రకృత ప్రధాన కర్మేతి కర్తవ్యతా భూత దృష్టాదృష్ట వ్యాపార పరత్వమాహ - సర్వవర్ణానా మిత్యాదినా . తత్రసూక్ష్మధీవేద్యత్వాయ దేశ కాలా వస్థా విశేషేష్వితి విశేషితమ్ - స్మర్యతేహి . "శరీరం బల మాయుశ్చ వయః కాలంచకర్మచ । సమీక్ష్యధర్మవిద్బుద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తాని నిర్దిశే" దితి . "దేశంకాలం తథాత్మాన" మిత్యాదిచ - అత్రశక్యాశక్యయోరపి కార్యాకార్య శబ్దాభ్యామేవగ్రహణమ్ - భయాభయయోస్స్వరూపజ్ఞానస్య సర్వ సాధారణత్వాదిహ తన్నిమిత్తజ్ఞానమ్వివక్షితమ్ . తచ్చ ప్రాకరణిక విశేషవిషయ మాహ - శాస్త్రాతివృత్తిర్భయస్థానమితి - బిభేత్యస్మాదితిభయమ్ . సర్వప్రశాసితురీశ్వరాదేవహి తత్వవిదాంభయమభయంచ - నపీతత్ప్రేరణ మంతరేణ

శ్రీ||గీ|| బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ || ౩౦ || యయా ధర్మమధర్మంచ కార్యంచాకార్యమేవచ | అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ || ౩౧ || అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా | సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ || ౩౨ || ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియ క్రియాః | యోగేనావ్యభిచారిణ్యా

శ్రీ ||గీ||భా|| బుద్ధిః || ౩౦ || యయా పూర్వోక్తం ద్వివిధం ధర్మం తద్విపరీతంచ తన్నిష్ఠానాం దేశ కాలావస్థాదిషు కార్యంచాకార్యంచ యథావన్న జానాతి సా రాజసీ బుద్ధిః || ౩౧ || తామసీతు బుద్ధిస్తమసా వృతా సతీ సర్వార్థాన్విపరీతాన్మన్యతే అధర్మం ధర్మం ధర్మంచాధర్మం సంతంచార్థమసంతమసంతం చార్థం సంతం పరంచ తత్త్వమపర మపరంచ తత్త్వ మ్పరం ఏవం సర్వం విపరీతం మన్యత ఇత్యర్థః || ౩౨ || యయా ధృత్యా యోగేనావ్యభిచారిణ్యా మనః ప్రాణేంద్రియాణాం క్రియాః పురుషో ధారయతే - యోగో మోక్షసాధన భూతం భగవదుపాసనం. యోగేన ప్రయోజన భూతే నావ్యభిచారిణ్యా-

---

కేనచిద్బాధితు మబాధితుం వాశక్యం. తతస్తదాజ్ఞాస వృత్త్యతివృత్తీ ఏవ భయాభయనిమిత్త మితిభావః. బంధమోక్ష సద్భావజ్ఞానస్యాపి సాధారణ్యాద్బంధస్య మిథ్యాత్వాది వాదో మోక్షస్య పాషాణ వద్భావాది మతంచ యాథాత్మ్య శబ్దేన వ్యుదస్తం. వేత్తీతి కర్తృత్వోపచారః. స్వాచ్ఛంద్యేన విషయీ కరోతీత్యర్థః (❋) ధృతిసాధనం ధర్మ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ధర్మశబ్దస్య ప్రవృత్తి నివృత్తి సాధారణ్యాదుభయ ప్రసంగాచ్చ పూర్వోక్తం ద్వివిధ మిత్యుక్తమ్ (❋) తామసీత్యనేనైవ తమోమూలత్వసిద్ధేస్తమసా వృతేత్యనేన కాదాచిత్క తమోనిరుద్ధ ప్రసరత్వం వివక్షిత మిత్యాహ - తమసావృతా సతీతి. సర్వార్థానిత్యనేన సిద్ధసాధ్యరూప సమస్తానుక్త సంగ్రహ మాహ. సంతంచార్థమసంత మసంతమిత్యాదినా. ఏతేన బాహ్యానాం కుదృష్టీనాంచ మతం తామసమితి దర్శితం. ఉక్తంచ. మనునా "యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః | సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠా హి తాస్స్మృతాః" ఇతి- అత్ర రాజస తామస బుద్ధ్యోరియాన్విశేషః- అసమగ్ర వేదన మన్యథా వేదనంచ రాజస్యాం యథావన్న జానాతీతి వ్యాఖ్యాతా తామస్యాంతు సర్వం విపరీత మ్మన్యత ఇత్యర్థ ఇత్యుక్తిరిత్యేకే. అన్యే త్వాహుః - ప్రకారాన్యథాత్వం ప్రకార్యన్యథాత్వంచ విశేషః. యద్యపి ఉభయత్రాధిష్ఠానభూతే ధర్మిణ్యతద్ధర్మ ఏవాధ్యాస్యతే - తథాపి స్వరూప నిరూపక ధర్మవైపరీత్యే తామసతా యథా శుక్తి రజత భ్రమే నిరూపిత స్వరూపవిశేష ధర్మవైపరీత్యేతు రాజసతా యథా పీత శంఖ భ్రమ ఇతి (❋)

రాజస ధృతౌ త్రివర్గోక్తేరపవర్గసాధనభూతో యోగ ఇహ వివక్షితః- స చానన్యోపాసన మేవ ప్రాగనుశిష్ట మిత్యాహ - యోగో మోక్షసాధన భూతం భగవదుపాసన మితి - ఫలాంతర సంగోత్ర వ్యభిచారః. యోగస్య తన్నిరోధకరణం స్వరూపతః ఫలతశ్చ మహానందరూపత్వేనేత్యాహ - యోగేన ప్రయోజనభూతేనేతి - యోగావ్యభిచారోక్తి సామర్థ్యాద్వ్యథాసంభవ ముపకార వివక్షయా యోగోక్తేన ప్రవృత్తాః తత్సాధన భూతా ఇత్యుక్తం. మానసీ క్రియా తావత్సంకల్పః ప్రాణక్రియాపి అత్ర

శ్రీ॥ గీ॥ మూ॥ ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ ౩౩ ॥ యయాతు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున । ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతిస్సా పార్థ రాజసీ ॥ ౩౪ ॥ యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవచ । నవిముంచతి దుర్మేధా ధృతిస్సా పార్థ తామసీ ॥ ౩౫ ॥ సుఖంత్విదానీం త్రివిధం

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ మోక్షోద్దేశేన ప్రవృత్తా స్తత్సాధనభూతా మనఃప్రభృతీనాం క్రియాః యయాధృత్యా ధారయతే సా సాత్త్వికీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఫలాకాంక్షీ పురుషః ప్రకృష్ట సంగేన ధర్మకామార్థాన్ యయాధృత్యాధారయతే సా రాజసీ. ధర్మకామార్థ శబ్దేన తత్సాధన భూతా మనః ప్రాణేంద్రియక్రియా లక్ష్యంతే. ఫలాకాంక్షిత్వశ్రుతావపి ఫలశబ్దేన రాజసత్వాద్ధర్మకామార్థా ఏవ వివక్షితాః. అతో ధర్మకామార్థాపేక్షయా మనఃప్రభృతీనాం క్రియాః యయా ధృత్యాధారయతే సా రాజసీత్యుక్తం భవతి ॥ ౩౪ ॥ యయాధృత్యా స్వప్నం నిద్రాం మదం విషయానుభవ జనితం మదం. స్వప్నమదానువృద్ధ్యైక్య ప్రవృత్తా మనః ప్రాణాదీనాం క్రియాః దుర్మేధా న విముంచతి ధారయతి. భయశోక విషాదశబ్దాశ్చ భయశోకాది దాయివిషయపరాః. తత్సాధనభూతాశ్చ మనః ప్రాణాదిక్రియా యయా ధారయతే సాధృతిస్తామసీ ॥ ౩౫ ॥ పూర్వో

మవస్తుగ్రవాయుష్యస్తస్య వాయు శ్రమాన సఇత్యర్థ్యోష్యవాప్య్వాగాత్ . యజ్ఞోర్థ్యనే పున ర్వాయు పంప్రాప్య మనో భవతి వాయుర్వదతి,,- తథా ప్రాణాయామప్రక్రియయా చ యోగవిరోధిక్లేశ పాపాది జయహేతుత్వాత్. బాహ్యేంద్రియక్రియా తు. ,,స్వాధ్యాయా ద్యోగమాసీత యోగాత్ స్వాధ్యాయ మామనేత్ । స్వాధ్యాయ యోగ సంపత్త్యా పరమాత్మా ప్రకాశత,, ఇత్యాదిభి రుక్తానకాల భావి యోగాంగ నిషేవణ రూపేణ ప్రత్యాహారేణ నిరుధ్యమాన రూపేణ వా (❉)

ప్రసంగ శబ్దోఽత్ర న ప్రాసంగికత్వార్థః - తదను పయోగాత్ - ధృతేస్స్వవ్యాపార విషయత్వాయుప్రకృత ప్రక్రియా నుసారాయ చ ధర్మాది శబ్దైస్తత్సాధన లక్షణోక్తా. సామాన్యస్యాపి ఫలశబ్దస్యాత్ర సాత్త్విక త్యాగ ఫలాదపవర్గాత్సంకోచాయాహ - ఫలాకాంక్షీత్యత్రాపీతి . లాక్షణిక ప్రయోగాభిప్రేతం విపృష్యాక్ శబ్దతోర్థతశ్చఫలిత మాహ - అత ఇతి (❉)

స్వప్న శబ్దోఽత్ర సుషుప్తేరప్యుప లక్షక ఇత్యభిప్రాయేణాహ . నిద్రామితి . ద్రైవాగతోన్మాదాది వ్యవచ్ఛేదాయ దుర్నీతి మూలత్వం మదస్యాత్ర దర్శయతి - విషయానుభవ జనిత మితి - అస్వాధీనానామ్ స్వప్నాదీనాం కథం పురుషేణ ధారణమితి శంకాయామత్రాపి హేతులక్షణా పూర్వవదిత్యాహ - స్వప్న మదా పువృద్ధ్యైతి . స్వప్న మదయోస్సుఖాభిమానాస్పదతయా భయాదేః పృథక్కృత్య వ్యాఖ్యానమ్ - సాధారణమేవాత్ర మోక్షవ్యత్వ సూచనాయ నవిముంచతీత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నవిముంచతి ధారయతీతి - నచాత్ర ధీకోర్ధ్వతిర్వియుద్దేతి వాచ్యమ్ - అగామ్యనవేక్షణేన దుర్మతే స్తద్ధేతుత్వానువర్తన పరత్వాద్భయదాయి విషయో దుర్మాన మూల ప్రబల విరోధి శోకదాయి తకోఽధానిమూలబంధుబలాదిర్విషాద దాయీతి పృథావిత్వవ్యయాది - అనంతర గ్రంథ సంగత్యర్థమ్ దుర్మేధాః దుర్మేధసస్త్విత్యర్థః (❉) తుశబ్దద్యోతితం వ్యనక్తి . పూర్వోక్తా ఇతి -భరతర్షభ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥శృణుమే భరతర్షభ ౹ ౩౫ ॥ అభ్యాసాద్రమతేయత్ర దుఃఖాంతంచ నిగచ్ఛతి ౹ ౩౬ ౹ య
త్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్ । తత్సుఖం సాత్త్వికంప్రోక్త మాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ ౹
౩౭ ౹ విషయేంద్రియ సంయోగా ద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్ ।

శ్రీ॥గీ॥ భా॥క్రాన్సర్వే జ్ఞానకర్మ కర్త్రాదయో యచ్చైవభూతాస్సుఖం గుణతస్త్రివిధమిదానీంశృ
ణు ॥ ౩౫ ౹ యస్మిన్సుఖే చిరకాలాభ్యాసాత్ క్రమేణ నిరతిశయాంరతిం ప్రాప్నోతి- దుః
ఖాంతంచ నిగచ్ఛతి- నిఖిలస్య సాంసారికస్య దుఃఖస్యాంతం నిగచ్ఛతి ౹ ౩౬ ౹తదేవవిశినష్టి ౹
యత్తత్సుఖమగ్రే యోగోపక్రమవేలాయాం బహ్వాయాస సాధ్యత్వా ద్వివిక్త స్వరూపస్యా
ననుభూతత్వాచ్చ విషమివ దుఃఖమివ భవతి. పరిణామేఽ మృతోపమం. పరిణామే విపాకే
అభ్యాసబలేన వివిక్తస్వరూపా విర్భావే అమృతోపమం భవతి. తచ్చాత్మబుద్ధి ప్రసాదజం -
ఆత్మవిషయాబుద్ధి రాత్మబుద్ధి స్తస్యాఃనివృత్త సకలేతర విషయత్వం ప్రసాదః - నివృత్త స
కలేతరవిషయ బుద్ధ్యావివిక్త స్వభావాత్మానుభవ జనితంసుఖ మమృతో పమంభవతి - తత్సు
ఖం సాత్త్వికంప్రోక్తమ్ ౹ ౩౭ ॥ అగ్రేఅను భవ వేలాయాం విషయేంద్రియ సంయోగాద్య
త్తదమృతమివ భవతి- పరిణామే విపాకే విషయాణాం సుఖతానిమిత్త తృష్ణాదానివృత్తైతస్య

శబ్దోఽత్ర ప్రకృష్ట సాత్త్విక సుఖ సంగ యోగ్యతా జ్ఞాపనార్థః • ఇదానీ మితి - సాధన భేదస్యోక్త
స్య సాధ్యభేదా కాంక్షా వసర ఇత్యర్థః ఆపాత మధురత్వా భావా త్సాత్త్వికస్యాభ్యాస సాపేక్ష త్వం
లోకవ్యాభ్యాసికీ తృష్ణాప్రీతిరస్తి. తద్వ్యవచ్ఛేదాయ క్రమేణ నిరతిశయా మిత్యుక్తం. రతి మత్యంతాను
ర మిత్యర్థః - దుఃఖశబ్దస్యాత్ర సంకోచకా భావాత్కృత్స్న విషయత్వోక్తిః - (❉)

అభ్యాస సాపేక్షత్వ దుఃఖాంత హేతుత్వయోః ప్రయోజక రూప మనంతర ముచ్యత ఇత్యభి
ప్రాయేణాహ • తదేవ విశినష్టీతి - యత్తదితి. తచ్ఛబ్ద శిరస్కేణ యచ్ఛబ్దేనానువాద శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధత
రత్వ ద్యోతనాయ తత్సుఖమితి ప్రత్యభిదేశః - విషమివేత్యనేన ఆపాతప్రాతికూల్య మాత్రం వివక్షితమిత్యా
హ • దుఃఖమివేతి - అనేన మందమతీనాం జిహాసాస్పదత్వం దర్శితం - నహిసుఖం నామ కించిద్వస్తు విష
వ దమృత వచ్చపరిణమతే అతస్తదుప చరిత మాహ • అభ్యాసబలేన వివిక్తాత్మ స్వరూపావిర్భావ ఇతి -
బుద్ధేరాత్మీయత్వాది మాత్రోక్తే రఫలత్వాదాత్మవిషయే త్యుక్తం. బుద్ధే రయోగ్య విషయ సంసర్గ రూ
ప కాలుష్యనివృత్తిహి ప్రసాద ఇత్యభి ప్రాయేణాహ • నివృత్త సకలేతర విషయత్వమితి - జరామరణా
ది నివర్తకత్వా ద్భోగ్యతమత్వేన హాతుమశక్యత్వాచ్చామృతోపమత్వం- పరిశేషత్రైక రసస్య స్వరూపస్యా
ప్యా దావిర్భావే పరమాత్మానుభవ సుఖస్యాంతర్నీతత్వా దిహాపృథగనుక్తిః - (❉)

విషయాణాం శబ్దా దీంద్రియార్థానా మన్నపానాదీనా మిత్యర్థః - సుఖతానిమిత్తతృష్ణా
దా నివృత్తఇతి రాజస సుఖస్యాదృష్ట ప్రాతి కూల్య విధానోక్తిః- యదుక్తం భగవతా పరాశరేణ "అగ్నేశ్శీ
తేన తోయస్య తృషా భక్తస్య చక్షుధా । క్రియతేసుఖకర్తృత్వంతద్విలోమస్యచేతరే,, రితి. "దుఃఖజ్ఞా
స్త్రోపశమం తద్వచ్ఛీతా ద్యుపశమంసుఖమ్ । మన్యంతేబాల బుద్ధిత్వా ద్దుఃఖ మేవ హినస్సుఖ,, రితిచ- స్పృష్ట
సుఖతానిమిత్త నివృత్తావుపేక్షణీయతా మాత్ర వ్యావృత్త్యర్థం దుఃఖోదర్కత్వం పరిణామేవిష మివేత్య

శ్రీ॥గీ॥ యా॥ పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్ ॥ ౩౮ ॥ యదగ్రే చానుబంధే చ సుఖం
మోహనమాత్మనః । నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామసముదాహృతమ్ ॥ ౩౯ ॥
నతదస్తి పృథివ్యాం వా

శ్రీ ॥గీ॥భా॥ ద సుఖస్య నిరయాది నిమిత్తత్వా ద్విషమివ పీతంభవతి. తత్సుఖం రాజసంస్మృతం ॥౩౮॥
యత్సుఖమగ్రే చానుబంధే చ అనుభవవేళాయాం విపాకే చాత్మనో మోహనం మోహహేతు
ర్భవతి. మోహోఽత్ర యథావస్థిత వస్త్వప్రకాశో భిప్రే ః- నిద్రాలస్య ప్రమాదోత్థం. ని
ద్రాలస్య ప్రమాద జనితం. నిద్రాదయో హ్యనుభవ వేళాయామపి మోహహేతవః- నిద్రా
యా మోహహేతుత్వం స్పష్టం . ఆలస్యమింద్రియ వ్యాపారమాంద్యం- ఇంద్రియవ్యాపార
మాంద్యే చ జ్ఞానమాంద్యం భవత్యేవ- ప్రమాదః కృత్యానవధాన రూపః ఇతి తత్రాపి జ్ఞాన
మాంద్యంభవతి. తతశ్చ తయోరపి మోహహేతుత్వం. తత్సుఖంతామస ముదాహృతం. అతో
ముముక్షుణా రజస్తమసీ అభిభూయ సత్త్వమేవోపాదేయ మిత్యుక్తంభవతి॥ ౩౯॥పృథివ్యాం

సేన వ్యజ్యతే - పరలోక రసాయనిహి భయాదిభూయిష్ఠ క్షణిక క్షుద్రతర సుఖాన్యనంతకాలభావ్యతిఘో
రాయ నిరతిశయ దుఃఖాయ భవంతీ త్యాగామికం విషత్వమాహ - నిరయాది నిమిత్తత్వాదితి . (❋)
అనుబధ్యత ఇత్యనుబంధో విపాకః- మోహనశబ్దస్యాత్ర భావార్థానన్వయా త్కారకా ర్థత్వ మాహ .
మోహ హేతురితి - నిద్రాదిజన్య సుఖస్య విపరీతజ్ఞాన హేతుత్వాభావా న్మోహోఽత్ర యథావస్థితవస్త్వ
ప్రకాశ ఇత్యుక్తం- రాజస సుఖస్య విపాకే మోహహేతుత్వం తామస సుఖస్యతు తదానీమపీతి లోక సిద్ధ
మిత్యభిప్రాయేణోక్తం వివృణోతి. నిద్రాదయో హీతి - స్పష్టమితి. నయుక్త్యాగ మపాపేక్ష మిత్య ర్థః.
అలసస్య ప్రవృత్త్యభావ మాత్రందృశ్యతే - నజ్ఞానాభావ ఇత్యతాహ . ఆలస్యమింద్రియ వ్యాపార మాం
ద్యమితి- తతఃకిమిత్యత్రాహ - ఇంద్రియేతి- కరణ వ్యాపార తారతమ్యానుగుణంహి కార్యతారతమ్యంజ్ఞా
నస్య మాంద్యం చాల్ప విషయ త్వం - తచ్చ విషయాంతర ప్రకాశా భావ గర్భమితి భావః- ప్రమాద
స్యస్వరూపే నైవాపేక్షితాజ్ఞాన రూపతామాహ - కృత్యానవధాన రూపఇతి- ఏవమాలస్య ప్రమాదయో ర
జ్ఞానాను విద్ధత్వం దర్శితం . తద్ధే త్వంతు కథమిత్యత్రాహ . తతశ్చేతి. జ్ఞానస్య పటుత్వంహి క్రమాద
త్యంతా జ్ఞానే విశ్రా వ్య ి భాపి. నిద్రాయాస్సుఖహేతుత్వ మాయాస విశ్రమహేతుత్వాది భి ర్వ్య వ
చ్ఛేదకేషు రోషాచ్చ - ఇంద్రియ వ్యాపార మాంద్యస్యా ప్యంగ సంక్షో పాది నివృ త్తి ద్వా
రా - అనవధాన స్య బుద్ధ్యైకాగ్రతా కల్పక రూప ప్రయాస నివృత్త్యా సుఖాభాస ప్రసంగేనాకాల ని
ద్రా కం నోపాదేయ మిత్యుక్తం భవతి - స్మరంతిచ- "యామద్వయం శయానస్తు బ్రహ్మ భూయాయ క
ల్పతే" ఇత్యాది. అహుశ్చాయు నంద విదః. "అకాలేతి ప్రసంగాచ్చ నచ నిద్రాం నిషేవితా । సుఖా యుషీ ప
రాకర్యా త్కాళ రాత్రి రివాపరే"తి. గుణకృత విభాగ ప్రకరణ తాత్పర్య మను ష్ఠాన పర్యవసాన
రూపప్రయోజనేనోపసంహరతి. అతఇతి . (❋) ప్రాకృత గుణాతీత శుద్ధసత్త్వ మయభగవత్ప్రా
ప్తి లక్షణమోక్షార్థ త్వా ద్విత్యత దేశకాల ఫలభోగైరుచ్చావచైస్సర్వైరపి క్షేత్రజ్ఞైరుక్తస్య త్రిగుణస్య
నిశ్శేష దుస్త్యజత్వ ముఖేన గుణకార్య ప్రకరణం నిగమ్యతే - నతదస్తీతి శ్లోకేన. గుణ త్రయ ప్రకరణంతు

శ్రీ॥గీ॥మూ॥దివి దేవేషు వా పునః । సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిస్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః ॥ ౪౦ ॥ బ్రా హ్మణ క్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరంతప ।

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥మనుష్యాదిషు దివి దేవేషు వా ప్రకృతి సంసృష్టేషు బ్రహ్మాది స్థావరాంతేషు ప్రకృతిజైరేభి స్త్రిభిర్గుణైర్ముక్తం యత్సత్త్వం ప్రాణిజాతం న తదస్తి ॥౪౦॥ ,,త్యాగేనైకే అమృతత్వ మానశు,, రిత్యాదిషు మోక్షసాధనతయా నిర్దిష్టస్త్యాగః సన్న్యాస శబ్దార్థా దన న్యః- సచ క్రియమాణేష్వేవ కర్మసు కర్తృత్వ త్యాగమూలః - ఫలకర్మణోస్త్యాగః కర్తృ త్వత్యాగశ్చ పరమపురుషే కర్తృత్వానుసంధానే నేత్యుక్తమ్. ఏతత్సర్వం సత్త్వ గుణ వృద్ధి కార్యమితి సత్త్వోపాదేయతా జ్ఞాపనాయ సత్త్వరజస్తమసాం కార్యభేదాః ప్రపంచితాః. ఇదానీమేవం భూతస్య మోక్ష సాధన తయా క్రియమాణస్య కర్మణః పరమ పురుషా రాధన వేషతాం తథానుష్ఠితస్యైవ కర్మణః పరమపురుష ప్రాప్తిలక్షణం ఫలం ప్రతిపాదయితుం బ్రా హ్మణా ద్యధికారిణాం స్వభావానుబంధి సత్త్వాదిగుణ భేదభిన్నం వృత్త్యాసహ కర్తవ్యక ర్మ స్వరూపమాహ ॥ బ్రాహ్మణ క్షత్రియవిశాం స్వకీయో భావః స్వభావః - బ్రాహ్మ ణాదిజన్మ హేతుభూతం ప్రాచీన కర్మేత్యర్థః. తత్ప్రభవా స్సత్త్వాదయో గుణాః బ్రా హ్మణస్య స్వభావప్రభవో

సాత్రోప సంహృతం - అనంతరమపి స్వభావ ప్రభవైర్గుణై రిత్యుక్తేః. దివి దేవేష్వితి సర్వోత్తరదేశాధి కారిణా ముపలక్షణం . తత్తుల్యతయా పృథివ్యా మిత్యత్రాపి మనుష్యాదిష్విని రాజస తామసాధి కారి వి వ క్షా ఖ్యాపనం - ,,హిరణ్యగర్భో భగవాన్ - ఆబ్రహ్మ స్తంబ పర్యన్తా,, ఇత్యాద్యనుసారేణ బహువచనా భిప్రేతమాహ - బ్రహ్మాదిష్వితి . గుణ ప్రకరణాత్సత్త్వశబ్దస్య గుణవిశేషార్థతా భ్రమవ్యావృత్తయే ప్రా ణిశబ్దః. సముదాయ రూపేణాపి సిద్ధార్థ్యమానేషు తత్రాపి గుణనిర్ముక్తం నకించిత్సత్త్వమిత్యభిప్రాయే ణ జాతశబ్దః. జాతమితివా వ్యస్తం . ఆసంసారం జన్మప్రభృతి గుణ బద్ధతావ్యోతనార్థం.(❋)

ఏవం సర్వేషామ్ సంసారిణామ్ గుణత్రయ వశ్యత్వముక్తమ్ - అథ తద్గుణ తారతమ్య వద్దేహ యోగినా మధికారిణామ్ యథాధికారమ్ శాస్త్రీయభక్త్యాని కర్మాదీని వివిచ్యంతే - తస్య పరమప్రస్తుతేన సంగత్యర్థమధ్యాయారమ్భ ప్రక్రాంతం ప్రదర్శయతి - త్యాగేనేత్యాదినా . సన్న్యాస శబ్దార్థాదనన్య ఇతి శ్రుతావపిహి ,,త్యాగనైకే.సన్న్యాస యోగా,,ఇత్యాభావేకవిషయావితి భావః. ఏవమ్భూత స్యేతి. త్రివిధత్యా గయుక్తస్యేత్యర్థః . వృత్త్యాసహేతి - కృషిగోరక్ష్యాదినిహి వక్ష్యమాణాని జీవికా విశేషా ఇతిభావః .అ త్ర,,బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశా,,మితి సమాసో ద్విజత్వేసతి వేదాధికారాత్ప్రాచీన కర్మానురూపం సత్త్వాది గుణవృద్ధిః ప్రాగేవ ప్రపంచితా - అతస్తద్ధేతుకమ్ కర్మాత్ర తత్తద్గుణ ప్రచురపురుషా సాధారణ ధర్మతయా స్వభావ ఇతి దర్శితః - ఏతేన,,కర్మ వశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీ పత,,ఇతివచనా దౌపాధికా నామ్ గుణానామ్ చాత్ర స్వాభావికతోక్తిః కంథమపీని రస్తా . గుణవిభాగప్రకారో బ్రాహ్మ పురాణాదిషు ప్రపంచి తః - తస్యాయం సంక్షేపః - ,,తమసా బ్రాహ్మణ రజసా క్షత్రి బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమ,, మిత్యస్యార్థం వదప్ప్రాకృతం

శ్రీ॥గీ॥యా॥కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః ॥ ౪౧ ॥ శమోదమస్తపశ్శౌచం క్షాంతిరా
ర్జవ మేవచ॥జ్ఞానంవిజ్ఞాన

శ్రీ ॥గీ॥భా॥రజస్తమోభిభవేనోద్భూతస్సత్త్వగుణః. క్షత్రియస్య స్వభావ ప్రభవస్తమస్సత్త్వాభిభవేనో
ద్భూతోరజోగుణః. వైశ్యస్య స్వభావ ప్రభవ స్సత్త్వరజో౽భిభవేనాల్పోద్రిక్త స్తమోగుణః-
శూద్రస్య స్వభావప్రభవస్తు రజస్సత్త్వాభిభవేనాత్యుద్రిక్త స్తమోగుణః - ఏభిస్స్వభావప్ర
భవైర్గుణైస్సహ ప్రవిభక్తాని కర్మాణి శాస్త్రైః ప్రతిపాదితాని బ్రాహ్మణాదయఏవంగు
ణకాస్తేషాం చైతానికర్మాణి వృత్తయశ్చైతాఇతిహి విభజ్య ప్రతిపాదయంతి శాస్త్రాణి॥
శమో బాహ్యేంద్రియ నియమనం- దమోంతః కరణనియమనం- తపోభోగ నియమనరూ
పశ్శాస్త్రసిద్ధః కాయక్లేశః.శౌచంశాస్త్రీయకర్మయోగ్యతా.-క్షాంతిః పరైః పీడ్యమానస్యాప్యవి
కృతచిత్తతా-ఆర్జవంపరేషుమనోనురూ-పంబాహ్యచేష్టాప్రకాశనం-జ్ఞానంపరావరతత్త్వ
యాథాత్మ్యజ్ఞానం.విజ్ఞానంపరతత్త్వగతాసాధారణవిశేషవిషయంజ్ఞానం-ఆస్తిక్యంవైదికార్థస్యకృ
త్స్నస్యసత్యతానిశ్చయఃప్రకృష్టః కేనాపిహేతునాచాలయితుమశక్యఇత్యర్థః.భగవాన్పురుషో
త్తమోవాసుదేవఃపరబ్రహ్మశబ్దాభిధేయోనిరస్తనిఖిలదోషగంధస్స్వాభావికానవధికాతిశయ
జ్ఞానశక్త్యాద్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణోనిఖిలవేదవేదాంతవేద్యస్సఏవనిఖిలజగదేకకారణం

వివృణోతి - రజస్తమో భిభవేనోద్భూతస్సత్త్వగుణ ఇతి - ఉత్తమశబ్దస్య [illegible] ఇత్యాది వ్యవస్థ
న్వయ మాహ - క్షత్రియస్యే త్యాదినా - అల్పోద్రిక్త ఇతి - శూద్రాద్వ్యవచ్ఛేదాయాతీంద్రియాణామ్
గుణానామపిశాస్త్రాధీన విభాగత్వాత్కర్మప్రవిభాగే గుణానాం కర్తృత్వాన్న సమ్భవాచ్చ గుణైస్సహే
త్యుక్తమ్ . గుణాపేక్షయా శాస్త్రైః విభక్తతయా గుణ ప్రవిభక్తత్వోపచార మేవాత్ర ఉచితఇతి
భావః - కైర్విభక్తానీతి శంకాయామ్ శాస్త్రైరితి శేష పూరణమ్ - స్వరూప విభాగస్య శాస్త్రాధీన
త్వాభావాదసంకీర్ణబోధనంవివక్షితమిత్యాహ - ప్రతిపాదితానీతి - విభజ్యప్రతి పాదనంవివృణోతి . బ్రా
హ్మణాదయఇతి- కర్మశబ్దఏవ సామాన్యతో వృత్తిమపి సంగృహ్ణాతి . తాదర్థ్యాద్వా తదాక్షేప ఇత్యభి
ప్రాయేణాహ-వృత్తయశ్చేతి - జీవనోపాయాఇత్యర్థః . శమో దమ ఇత్యాదౌ పూర్వం వ్యాఖ్యాతా
నామపి గుణానాంపునర్వ్యాఖ్యానంవర్ణానుబంధేన విధానేనావాంతర విశేషశంకాపాకరణార్థం బా
హ్యం కర్మేత్యుక్తే కర్మణాత్వసిద్ధయే నియమనాదిరూపేణ పురుష వ్యాపార సాధ్యత్వజ్ఞాపనార్థంచ - అ
తశ్శౌచా భావవిలదాహదంగాహ్యమ్ - అస్తిమతిర్యస్యేత్యాస్తికః - తద్భావ ఆస్తిక్యమ్ - తచ్చా
ప్రామాణికేషు భవద్దోషాయ ప్రత్యక్షాది సిద్ధేషు నాపావతిశయః . శాస్త్రీయే ష్వపిక్వాచిత్క సంశ
యాదౌ దృష్టిత్వప్రసంగః . అతో వైదికార్థస్య కృత్స్నస్యేత్యుక్తమ్ - సహపఠితవిజ్ఞానాదేర్భే
దజ్ఞాపనాయ సత్యతానిశ్చయస్య ప్రకృష్టతోక్తిః - తద్వివృణోతి . కేనాపీతి - వైదికస్య కృత్స్నస్యే
త్యుక్తమ్ - తేనాపాతత వాక్యం మద్వృష్ట్యద్యభిమతవైదికార్థసంగ్రహవ్యుదాసాయ ప్రాధాన్యేన సంక
లయ్య వ్యనక్తి . భగవానిత్యాదినా . అత్ర విశేషణాదీనాం ప్రాగేవవ్యాఖ్యాతత్వాదిహ
సర్వవేదసారతయోద్ధృతస్యార్థస్య తదుపబృంహణేస్మింశ్శాస్త్రే తథాత్వేనైవప్రస్పష్టతా మా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఆస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ ౪౨ ॥ శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్ । దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ ౪౩ ॥ కృషిగోరక్ష వాణిజ్యం వైశ్యం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ ౪౪ ॥

శ్రీ॥గీ॥భా॥ నిఖిలజగదాధారభూతో నిఖిలస్య స ఏవ ప్రవర్తయితా తదారాధనభూతం చ వైదికం కృత్స్నం కర్మ- తైస్తైరారాధితో ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం ఫలం ప్రయచ్ఛతీత్యస్యార్థస్య సత్యతానిశ్చయ ఆస్తిక్యం- "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే। మయి సర్వమిదం ప్రోతం- భోక్తారం యజ్ఞతపసాం- జ్ఞాత్వా మాం శాన్తిమృచ్ఛతి- మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ- యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్। స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః,, యో మామజమనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వర,, మితి హ్యుచ్యతే. తదేతద్బ్రాహ్మణస్య స్వభావజం కర్మ ॥ ౪౨ ॥ శౌర్యం యుద్ధే నిర్భయప్రవేశసామర్థ్యం. తేజః పరైరనభిభవనీయతా. ధృతిరారబ్ధే కర్మణి విఘ్నోపనిపాతేఽపి తత్సమాపనసామర్థ్యం- దాక్ష్యం సర్వక్రియానిర్వృత్తిసామర్థ్యం. యుద్ధే చాప్యపలాయనం యుద్ధే చాత్మమరణనిశ్చయేఽప్యనివర్తనం. దానమాత్మీయస్య ధనస్య పరస్వత్వాపాదనపర్యన్తస్త్యాగః. ఈశ్వరభావః స్వవ్యతిరిక్తసకలజననియమనసామర్థ్యమ్. ఏతత్ క్షత్రియస్య స్వభావజం కర్మ ॥ ౪౩ ॥ కృషిస్సస్యోత్పాదనం కర్షణం. గోరక్షం పశుపాలనమిత్యర్థః. వాణిజ్యం ధనసఞ్చయహేతుభూతం క్రయవిక్రయాత్మకం కర్మ. ఏతద్వైశ్యస్య స్వభావజం కర్మ ॥ ౪౪ ॥

హ - వేదైశ్చేతి - నిఖిలవేదవేదాన్తవేద్య ఇత్యుక్తార్థక్రమానుసారేణ విప్రకీర్ణవాక్యోద్ధారక్రమం శ్లోకార్థం నిగమయతి - తదేతదితి. బ్రహ్మణః కర్మ బ్రాహ్మమ్. బ్రహ్మశబ్దోఽత్ర బ్రాహ్మణజాతిపర ఇత్యభిప్రాయేణాహ. బ్రాహ్మణస్యేతి (*) "శూరం భీరుం కపిఞ్జల,, మితి భీరుప్రతియోగిని శూరశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాహ - నిర్భయప్రవేశసామర్థ్యమితి- మానసశారీరసంవలనమిదం- ప్రవిష్టస్యాపరైః పరిభవప్రవేశోఽపి దోషస్స్యాదతస్తత్పరిహారాయ తేజ ఇహోక్తమిత్యాహ. పరైరనభిభవనీయతేతి - దాక్ష్యధృత్యోర్విశేషో విఘ్నోపనిపాతేఽపీతి దర్శితః - ప్రవృత్తిసామర్థ్యాత్ప్రవృత్తపరిత్యాగో హ్యన్య ఏవ. యుద్ధే చాపీత్యత్రాపిశబ్దోఽతిశయితం త్వం పలాయననిమిత్తమాహ. ఆత్మమరణనిశ్చయేఽపీతి- అత్రేశ్వరభావశబ్దేన దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహశక్తిర్వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ - స్వవ్యతిరిక్తేతి. సకలజనేతి స్వరాష్ట్రావచ్ఛిన్నవిషయం - (*) రూఢిం వ్యుత్పత్తిం చానుసృత్య ఫలతస్స్వరూపతశ్చ కృషిం దర్శయతి - సస్యోత్పాదనం కర్షణమితి - ఏవం వాణిజ్యవ్యాఖ్యానేఽపి గ్రాహ్యం - గోరక్ష్యేత్యత్ర తత్కర్మ గోరక్ష్య (మితి పశుపాలన) మిత్యభిప్రాయేణాహ. పశుపాలనమితి - రక్ష్యమితి. భావార్థం వా రక్షణమిత్యర్థః. గోరక్ష్యమితి వా పాఠః. గాం రక్షతీతి గోరక్షః. తస్య కర్మ గోరక్ష్యం. పశుపాలనం - వణిజః కర్మ వాణిజ్యమితివత్. ఏవం విశః కర్మ వైశ్యం. గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యః కర్మణి చేతి ష్యఞ్ ప్రత్యయః. శాస్త్రాన్తరానుసారేణ పరిచర్యాయాః ప్రకృతత్రితయానుబన్ధిత్వమా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ పరిచర్యాత్మకంకర్మశూద్రస్యాపి స్వభావజమ్ ॥౪౪॥

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ పూర్వవర్ణత్రయ పరిచర్యారూపంశూద్రస్యస్వభావజంకర్మ. తదేతచ్చతుర్ణాం వర్ణానాం వృత్తిభిస్సహ కర్తవ్యానాంశాస్త్రవిహితానాం యజ్ఞాది కర్మణాం ప్రదర్శనార్థ ముక్తం. యజ్ఞాదయోహి త్రయాణాం వర్ణానాం సాధారణాః. శమాదయోపిత్రయాణాం వర్ణానాం ముముక్షూణాంసాధారణాః- బ్రాహ్మణస్యతు సత్త్వోద్రేకస్య స్వాభావికత్వేన శమదమాదయ స్సుఖోపాదానా ఇతికృత్వాతస్యశమాదయః స్వభావజం కర్మేత్యుక్తం. క్షత్రియవైశ్యయోస్తు స్వతోరజస్తమః ప్రధానత్వేన శమదమాదయో దుఃఖోపాదానా ఇతి కృత్వాన తత్కర్మేత్యుక్తం. బ్రాహ్మణస్యతువృత్తి ర్యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహాః-క్షత్రియస్య జనపద పరిపాలనం - వైశ్యస్యచ కృష్యాదయోయథోక్తాః- శూద్రస్యతుకర్తవ్యం వృత్తిశ్చ పూర్వవర్ణత్రయపరిచర్యైవ ॥ ౪౪ ॥

హ - పూర్వవర్ణ త్రయేతి. నను ‹‹చత్వారోవర్ణాబ్రాహ్మణః క్షత్రియ వైశ్యా శూద్ర స్త్యాది ‹‹భార్యారతి శ్శుచిర్భృత్యభర్తా శ్రాద్ధ క్రియాన్వితః । నమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞాన్నహాపయే,, దిత్యాదయో ధర్మా విధీయంతే. తత్కథ మిహ తత్కర్మణా మియత్తా నిర్దేశ ఇత్యత్రాహ. తదేత దితి. ప్రదర్శనీయ మదాహరతి. యజ్ఞాదయోహీతి - ప్రదర్శనార్థత్వే హేత్వంతర మాహ- శమాదయో పీతి. శమాదీనాం మోక్షార్థి వర్ణత్రయ సాధారణ్యేన కథం బ్రాహ్మణ స్యైవ తదుక్త మిత్యత్రాహ- బ్రాహ్మణస్యత్వితి - స్వభావ ప్రభవైరితి పూర్వోక్తాను విధానాత్సహజత్వ వివక్షయాత్ర స్వభావజ శబ్ద ఇ త్యభిప్రాయేణాహ - సత్త్వోద్రేకస్య స్వాభావికత్వేన శమాదయ స్సుఖో పాదానాఇతి. వర్ణాంతరగుణసం భేదం నిర్వహతి- క్షత్రియ వైశ్యయోరితి . నతత్కర్మేత్యుక్తమితి. తత్కర్మేతినోక్తమిత్యన్వయః. ఉక్తా నాం వృత్తీనాం ప్రదర్శనార్థత్వాయ చతుర్ణాం వృత్త్యంశంవివిచ్యవిపినక్తి. బ్రాహ్మణస్య వృత్తి రి త్యాదినా - శూద్ర ధర్మోవృత్తిశ్చ యాజ్ఞవల్క్యేన స్మర్యతే. ‹‹శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా తయా జీవన్వ ణిగ్భవేత్ । శిల్పైర్వా వివిధైర్జీవే ద్విజాతిహి తమాచరన్,,తి- మనుస్త్వత్ర విశేషమాహ- ‹‹విప్రసేవై వ శూద్రస్య విశిష్టం కర్మకీర్త్యతే,, ఇతి తదిద మభిప్రేత్యాహ - శూద్రస్య కర్తవ్యం వృత్తిశ్చపూర్వవ ర్ణత్రయ పరిచర్యైవేతి. నన్విద మయుక్తం భార్యారతి రిత్యాదే రుక్తత్వాత్. ‹‹మాంహి పార్థ వ్యపాశ్రి త్య,, త్యారభ్య ‹‹స్త్రియోవైశ్యాస్తథాశూద్రా స్తేపియాంతి పరాంగతి,,మితిచ స్వయమేవాహ. ‹‹వసంతే దీక్షయే ద్విప్రం,,మిత్యారభ్య ‹‹హేమంతేశూద్రమేవచ। స్త్రియంచ వర్షాకాలేతుపంచరాత్ర విధానత,,ఇతి భగవత్సమారాధనార్థం దీక్షాచ విహితా. తథా ‹‹బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూద్రైశ్చ కృతల క్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యయుక్తై స్స్వకర్మసు । సాత్త్వతంవిధిమాస్థాయ గీతస్సంకర్షణేన యః,,ఇతి దీక్షిత శూద్రాదే భగవదర్చనాదికం స్పష్ట ముక్తం - తథా యుగధర్మాన్ ప్రక్రమ్యోచ్య తే. ‹‹కృతంనామయుగంపూర్వ యత్రధర్మస్సనాతనః । కృతమేవ నకర్తవ్యంయస్మిన్ కాలే నరోత్తమ । బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా శూద్రాశ్చ కృతలక్షణాః । కృతేయుగే సంభవన్ స్వకర్మనిరతాస్సదా । ఏకవేదసమాయుక్తా ఏకమంత్ర విధిక్రియాః । పృథగ్ధర్మా స్త్వేక వేద్యా ధర్మమేకమను వ్రతాః । చా

తురాశ్రమ్య యుక్తేన కర్మణా కాలయోగినా । అకామ ఫలసంయోగాం సా ప్నువంతి పరాంగతిం,, మితి. శ్రీసాత్వతేచ ‘‘అష్టాంగయోగ యుక్తానాం హృద్యాగ నిరతాత్మనామ్ । యోగినా మధికారస్స్యా దేకస్మిన్ హృదయే శయే । వ్యామిశ్రయాగయుక్తానాం విప్రాణాం వేద వాదినామ్ । సమంత్రేతు చతుర్వ్యూహే హ్యధికారో నచాన్యథా ॥ త్రయాణాంతు క్రియాదీనాం ప్రపన్నానాంచ తత్త్వతః । అమంత్రే మధికారస్స్యా చ్చతుర్వ్యూహ క్రియాక్రమే ॥ సక్రియే మంత్ర చక్రేతు వైభవీయే వివేకినామ్ । మనుతా స్వస్వరస్థానాం స్వకర్మ నిరతాత్మనామ్ । కర్మణా మాత్మనస్సైస్స్వైః గృహీతానాం పరమేశ్వరే । చతుర్ణా మధికారో వై వృత్తేర్దీక్షాక్రమేసతి,, త్యధికార విశేష నియమః కృతః. సప్తమేచ వ్రతవిధానపరిచ్ఛేదే ‘‘దానా చరణేతు శూద్రాణాం వ్రతకర్మణి సర్వదా । అసిద్ధాన్నంతు విహితం సిద్ధంవా బ్రాహ్మణేచ్ఛయా ॥ స్వకర్మణాయథోక్తేన మశ్నాతిచ తథాచరనాత్ । తస్మాత్స్వేనాధికారేణ కుర్యాదారాధనం సదా । సర్వత్రాధికృతో విప్రో వాసుదేవాదిపూజనే । యథాతథానతు త్రైవర్ణ్యా స్తస్మాచ్ఛాస్త్రార్థ మాచరేత్ । నయేన్న క్షారనైర్మాల్యా దినాన్యేతాని మార్గల । వ్రతాద్యంతేతు విహితం పరపీడాపి తస్యవా,, ఇతివ్రతవిశేషక్రమో దర్శితః. మార్గల్యేతి భగవచ్ఛాస్త్రె శూద్రనామ. పరపీడ ముపవాసః - తథామంత్రేషుచైవం నియమోన్యత్ర కృతః. ‘‘స్వాహాస్వధావషట్కార నిష్ఠానాంతు ప్రతిక్రియా । నమస్కారేణవిహితే,, తి. తథానారదీయే శ్రీమదష్టాక్షరకల్పే ‘‘నస్వరః ప్రణవోంగానినాప్యన్య విధయస్తథా । స్త్రీణాంతుశూద్రజాతీనాం మంత్ర మాత్రోక్తిరిష్యత,, ఇతి. ఏవమేకాదశీ వ్రతాదయోపి సర్వసాధారణాః పురాణాదిషు పఠ్యంతే. తథాఽన్యేపి వర్జ్యావర్జ్యా నియమాః కతికతి ధర్మశాస్త్రాదిషుకథ్యంతే. యథా ‘‘కపిలాక్షీరపానేన బ్రాహ్మణీగమనేన । శూద్రః వేదాక్షరేణైవ నిష్కృతిర్నవిధీయతే । హ్యుత్తరాంత కాలుగాభిస్తు యథాసంఖ్యంద్విజాతయః । శుద్ధ్యేరన్ స్త్రీచశూద్రశ్చసకృత్స్పృష్టాభిరంతతః । తేషాంసవేవాచమన కల్పఅధః అహరహః ॥ కేశశ్మశ్రులోమనఖ వాపన,, మిత్యాది - తస్మాత్ ‘‘జపస్తపస్తీర్థ యాత్రా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనమ్ । దేవతారాధనం చైవ స్త్రీశూద్రపతనానిష,, డిత్యాదికం విహిత వ్యతిరిక్త వర్ణత్రయ శుశ్రూషా విరుద్ధవిషయమితి యోజ్యం . అపిచ ‘‘నశూద్రాభగవద్భక్తావిప్రాభాగవతాస్మృతా,, ఇత్యాదివచనా జ్జయాఖ్య సంహితాదిషు భాగవతానాం చతుర్ణాం సమత్వవచనాచ్చ భగవత్పరి చర్యావశా ద్వర్ణత్రయ పరిచర్యాది వృత్తిరపిసంభవేత్ - అతఃకథంచ శూద్రస్యతు కర్తవ్యం వృత్తిశ్చ పూర్వవర్ణత్రయ పరిచర్యైవేతి భాషితా - అత్రబ్రూమః. యద్యపి విహితవ్యతిరిక్త విషయాః సర్వ నిషేధాః విశిష్టసంస్కార గుణ విశేషాది మతాంచ శూద్రాణామపి ధర్మవిశేషో విహితస్తథాపి తే సర్వే వర్ణత్రయ పరిచర్యాఖ్య ప్రధాన ధర్మావిరోధేన తన్నియుక్తా శ్శూద్రైః తత్పరిచర్యా భావన యైవానుష్ఠేయాః. అతఏవ హ్యత్రోచ్యతే పరిచర్యాత్మకం కర్మేతి. అన్యథా పరిచర్యైత్యైవ వక్తవ్యం. నచవిప్రయోజనాధిః గ్రహణం యుక్తం . అమనంతిచ రహస్యామ్నాయ విదః. ‘‘జ్ఞానజ్ఞాపనసంప్రేషణ కర్మా బ్రాహ్మణః- జ్ఞానపరిత్రాణకర్మా క్షత్రియః. జ్ఞానబీజ వర్ధన కర్మా వైశ్యః- జ్ఞానపర్యుత్థానకర్మా శూద్రః- కృతయుగ స్యోదకే త్రేతాయుగస్యాదౌ బ్రాహ్మణ క్షత్రియవైశ్యశూద్రాభిద్యంతే. తేషాంభిన్నానాంద్రష్టిః నతథాభవతి- పథ్యారసనాతథాభవంతి- పుష్పఫలమోషధివనస్పతయోనతథాదధతే. తాంద్రష్టా వ

శ్రీ గీ॥ మూ॥ స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ స్వే స్వే యథోదితే కర్మణ్యభిరతో నరః సంసిద్ధిం పరమపదప్రాప్తిం లభతే స్వకర్మనిరతః

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రాణా మనూయా ప్రాదుర్భావ. శూద్రః ప్రథమ జాతి నర్తితః పర్యుత్థాస్యామీతి వైశ్యోద్వితీయ జాతిః నవాభిజాని వర్ధయిష్యామీతి - క్షత్రియ స్త్రీణీయజాతి నర్తవః పరిత్రాస్యఇతి. తాన్ బ్రాహ్మణ ఇత్యాహ - అస్థితాయాయంనవో వక్ష్యామీతి - అత్ర పర్యుత్థాం పరిచర్యా- ఏవం "శూద్రస్యన్,,రిత్యాది ప్రకరణాంతగాణిచ ద్రష్టవ్యాని - ఏతేన "నశూద్రా భగవద్భక్తా,, ఇత్యాది స్మృతివాక్యేన వర్ణత్రయ పరిచర్యాది నివృత్తిప్రసంగోపి ప్రత్యుక్తః - భగవదేకాంత శూద్రస్యైవపర్యుత్థాన విధేర్భగవద్భక్తిస్మృతి పరత్వాదేవహి "సర్వవర్ణేషు తేశూద్రా యేహ్యభక్తా జనార్దన ,,ఇతివ్యతిరేక నిందా కింతర్హ్యత్ర స్మృతి నిందాలక్షణం అంతరస్సత్వాది గుణోన్మేష యదపేక్షయా బ్రాహ్మణాదేరేవ బ్రహ్మణ్యాదికం శ్రుత్యాదిషుకీర్త్యతే - "మానదాపానంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణ ,, ఇతి - "విష్ణుం క్రాంతం వాసుదేవంవిజానన్విప్రోవిప్రత్వం గచ్ఛతే తత్వదర్శీ. శంద్వాళమది వృత్తస్థంతం దేవా బ్రాహ్మణంవిదు ,, రిత్యాది - యత్తుశారీర సత్వాది గుణ తారతమ్యనిబంధనం జాతి రూపం బ్రాహ్మణ్యాదికం తస్యాంతర సత్వోన్మేషాదావప్యనువృత్తే రాశరీర పాతంజాతి నియమస్థిత ఏవ. తదను బంధినశ్చ ధర్మాస్తత ఏవావతిష్ఠంతే. అతఏవహి విదితబ్రహ్మ విద్యోపి విదుర స్వస్య తద్వచనే నధికార మాహ "శూద్రయోనావహం జాతో నాతోన్యద్వక్తుముత్సహే ,, ఇతి- శమాది గుణ పౌష్కల్య యోగినితు శూద్రాదౌ స్త్రీధర్మిణ్యాం జననాన్ని మిత్తావజ్ఞానాది నివృత్తి మాత్ర విశేషాపేక్షయా జాతి సామాన్య వీక్షణ ప్రతిషేధ ఇతి. యథాస్మరంతి "ఏతైస్సమేతశ్శూద్రోపివార్ధకే మానమర్హతీ,,తి - అతఏవ "భక్తిరష్టవిధాహ్యేషా యస్మిన్ మ్లేచ్ఛేపి వర్తతే। తస్మై దేయం తతో గ్రాహ్యం సచ పూజ్యో యథాహ్యహం ,, మిత్యాదికమనుపప్లవపర్యంత తయాపి నిర్వ్యూఢమ్ - సాన్తతో మోక్షో రపి సర్వోత్కర్ష ఫలాది సామ్య విషయా - అపశూద్ర నయాద్యవిరోధశ్చ - ఉక్తంచాచార్యైర్భాగవతత్వేన శూద్రస్యోత్కర్షే బ్రాహ్మణస్యాపి తేనైవోత్కర్ష ఇతిపునర్వైషమ్యమితిసవర్ణాంసమంజసమ్. అతస్సుష్ఠూక్తం శూద్రస్య వృత్తి కర్తవ్యతా ఐక్య మితి (*)

వర్ణ ధర్మ విభాగో మోక్షశాస్త్రే కిమర్థమిత్యత్రాహ - స్వే స్వే కర్మణీతి. సంసిద్ధిశబ్దస్యాత్రపరమ పద ప్రాప్తి విషయత్వం ప్రకరణాత్సిద్ధమ్ - "శాశ్వతంపదమవ్యయ,,మితిహివక్ష్యతి. యద్వా సిద్ధిశబ్దో నైష్కర్మ్య సిద్ధిమితి వక్ష్యమాణ విషయః. తత్పర్యవసాన జ్ఞాపనాయాత్ర పరమప్రాప్య గ్రహణం - నను స్వకర్మనిరతస్యాపి శూద్రస్యకథం పరమపద ప్రాప్తిః ? తస్య మోక్ష సాధన విద్యాయామనధికార శ్శారీరకే అపశూద్రాధికరణే శిక్షితః - సత్యం - భవాంతరాధికార ద్వారా పరం పరయా పరమపద ప్రాప్తే ర్వివక్షితత్వాన్నవిరోధః. విదురాది వజ్జాతి స్మరణేషు జన్మాంతర ప్రారబ్ధ పర విద్యా ప్రతిసంధాయిషు స్వకర్మణా మకరణ నిమిత్త ప్రత్యవాయ పరిహారార్థత్వం సాక్షాత్సంసిద్ధి యోగ్యత్వం ద్రష్టవ్యం. యథోక్తం భగవతా శౌనకేన- "ధర్మవ్యాధాదయో ప్యన్యే పూర్వాభ్యాసా జ్జుగుప్సితే।వర్ణావరత్వే సంప్రాప్తా స్సంసిద్ధిం శ్రమణీయథే,,తి. నను పరి మిత ఫలప్రదానసమర్థేంద్రాద్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥స్సంసిద్ధిం లభతేనరః । స్వకర్మ నిరతస్సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛృణు ॥ ౪౫॥ యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేనసర్వ మిదంతతమ్ । స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిందతిమానవః ॥ ౪౬॥ శ్రేయాన్

శ్రీ ॥గీ॥భా॥యథాసిద్ధిం విందతి పరమపదం ప్రాప్నోతి తథాశృణు ॥ ౪౫ ॥ యతో భూతానా ముత్పత్త్యాదికా ప్రవృత్తిః. యేనచసర్వమిదం తతం. స్వకర్మణాతంమామింద్రాద్యంతరాత్మతయావస్థిత మభ్యర్చ్య మత్ప్రసాదా న్మత్ప్రాప్తి రూపాంసిద్ధిం విందతిమానవః- మత్తఏవ సర్వముత్పద్యతే మయాచ సర్వమిదం తతమితి పూర్వమేవోక్తం ,,అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్తథా। మత్తఃపరతరంనాన్య త్కించిదస్తిధనంజయ । మయాతతమిదంసర్వం జగదవ్యక్త మూర్తినా । మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్ ॥ అహంసర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే,, ఇత్యాదిషు ॥ ౪౬ ॥ ఏవంత్యక్త కర్తృత్వాదికో మదా

రాధన రూపాణాం తత్తద్వర్ణాశ్రమ కర్మణాంకథం పరమపదప్రాప్తి హేతుత్వ మిత్యత్రోత్తరం స్వకర్మ నిరతఇతి - యథేత్యస్య ప్రతినిర్దేశత్వా త్తచ్ఛబ్దః ప్రకార పరామర్శీత్యాహ - తథా శృణ్వితి - (❁) సర్వకారణ భూత స్సర్వాంతర్యామీ పరమాత్మాస్వసృజ్య స్వశరీర భూతేంద్రాది వాచకై శ్శబ్దై రామ్నాయత ఇతి తత్సమారాధనత్వా త్సంసిద్ధిసాధనత్వంవర్ణాశ్రమ ధర్మాణా ముప పన్నమిత్యుచ్యతే. యతఃప్రవృత్తిరితి శ్లోకేన - ప్రవృత్తిశబ్దస్యాత్ర చేష్టామాత్ర పరత్వ వ్యుదాసాయాహ- ఉత్పత్త్యాదికేతి- చేతనాచేతన వాచిభూత శబ్దసమన్వితః ప్రవృత్తిశబ్దోత్ర విశేషకా భావాత్సర్వ విధవ్యాపారసంగ్రాహక ఇతిభావః. సర్వవిధ కారణత్వోపయుక్త ఆకారఉచ్యతే-యేనసర్వమిదంతతమితి . తత-నియంతృత్వేనేతి హృదయం . తమితి పరోక్షతయా నిర్దిష్టః కథం మామితి వ్యాఖ్యాయత ఇతిశంకాయాం యతఇత్యనువాదస్య మానార్థం పూర్వోవాదం స్మారయతి. మత్తఏవేతి. కారణత్వ, సర్వాధికత్వ , సర్వవ్యాపిత్వ, సర్వనియంతృత్వాదిషు యథాసంభవం వచనాని యోజ్యాని . (❁) ఏవంవర్ణాశ్రమ ధర్మాణాం స్వరూపేణాపరిత్యాజ్యత్వం పరప్రాప్తి సాధనత్వ ప్రకారశ్చ దర్శితః. అథతేషామేవ ,,దైవమేవాపరేయజ్ఞ,,మిత్యా ద్యుక్తప్రధాన ధర్మయోగేన నియమవిశేషాది యోగేన కర్మయోగాంతర్భూతానాం జ్ఞానయోగాధికారిణా మప్యపరిత్యాజ్యత్వం ప్రాగుక్తం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే- శ్రేయాన్ స్వధర్మ ఇత్యాదిభిః - అత్ర స్వధర్మ శబ్దో నవర్ణాశ్రమ నియత ధర్మపరః, తథాసతి పరధర్మ శబ్దేన వర్ణాంతరాది ధర్మోపాదాన ప్రసంగాత్- నచతదుక్తస్య నిషిద్ధత్వేనాధర్మ తయా స్వధర్మస్యాత్ర ప్రశస్యతమత్వ లక్షణ శ్రేయస్త్వవచనా యోగాత్. నహి పాపాత్పుణ్యం శ్రేయఇతి కథ్యతే. అతఏవ వేదబాహ్యా ధర్మా ద్వైదికస్య ధర్మస్య శ్రేయస్త్వముచ్యత ఇత్యపి నయోజ్యం . క్షత్రియస్యార్జునస్య ,,శ్రేయోభోక్తుం భైక్ష,,మిత్యుక్తం- బ్రాహ్మణ ధర్మభూత ప్రవ్రజ్యాప్రతిషేధోయ మితి చేన్న . తత్ప్రాప్తౌ నిషేధా యోగా దప్రాప్తౌ పాపత్వాదేవ దత్తోత్తరత్వా చ్చాపత్స్వనంతరావృత్తి ర్దుస్త్యజా. అతోత్ర స్వధర్మ పరధర్మ శబ్దౌ ప్రాగ్వత్కర్మయోగ జ్ఞానయోగ విషయావ్యాఖ్యాతౌ - ఏవమిత్యారభ్య స్వధర్మ ఇత్యంత మేకంవాక్య మన్యథోత్తర గ్రంథా నన్వయ ప్రసంగాత్ - స్వ శబ్దస్య

శ్రీ.గీ॥ శ్రేయాన్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ ॥ ౪౭ ॥ స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥ ౪౭ ॥ సహజం కర్మ కౌంతేయ సదోషమపి న త్యజేత్ ।

శ్రీ.గీ.భా॥ ఆరాధనరూప స్స్వధర్మః స్వేనైవోపాదాతుం యోగ్యో ధర్మః - ప్రకృతిసంసృష్టేన హి పురుషేణేంద్రియ వ్యాపారరూపః కర్మయోగాత్మకో ధర్మ స్సుకరో భవతి. అతః కర్మయోగాఖ్యః స్వధర్మో విగుణోపి పరధర్మా దింద్రియ జయనిపుణ పురుషధర్మాత్ జ్ఞానయోగాత్ సకలేంద్రియ నియమన రూపతయా సప్రమాదాత్ కదాచి త్స్వనుష్ఠితాత్ శ్రేయాన్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవోపపాదయతి ॥ ప్రకృతిసంసృష్టస్య ఇంద్రియవ్యాపార రూపతయా స్వభావత ఏవ నియతత్వా త్కర్మణః కర్మకుర్వన్ కిల్బిషం సంసారం న ప్రాప్నోతి - అప్రమాదత్వాత్కర్మణః- జ్ఞానయోగస్య సకలేంద్రియనియమన సాధ్యతయా సప్రమాదత్వాత్తన్నిష్ఠస్తు ప్రమాదాత్కిల్బిషం ప్రతిపద్యేతాపి ॥ ౪౮ ॥ అతః కర్మనిష్ఠైవ జ్యాయసీతి తృతీయాధ్యాయోక్తం స్మారయతి । అతస్సహజత్వేన సుకర మప్రమాదం చ కర్మ సదోషం సదుఃఖమపి న త్యజేత్. జ్ఞానయోగయోగ్యోపి

జాతి వివక్షావ్యుదాసాయాహ. స్వేనైవేతి. స్వభావనియతం కర్మేత్యనంతరోక్త్యనుసారేణ కర్మ విషయస్య ధర్మ శబ్దస్య ప్రకరణాన్నిష్కామ కర్మ విషయః . తత్ర స్వేనైవోపాదాతుం యోగ్య ఇత్యుక్తం వివృణోతి. ప్రకృతీతి. విగుణశబ్దస్య త్యాజ్యత్వ శంకా పరత్వమాహ - విగుణోపీతి - సత్యం తదా భావా దముఖ్య కల్పనానుమతోపీత్యర్థః- స్వశబ్ద నిర్దిష్టా త్కర్మయోగాదన్యోత్ర పరః - స చ జ్ఞానయోగ ఇత్యభిప్రాయేణాహ . ఇంద్రియజయేతి- సప్రమాదస్య స్వనుష్ఠితత్వం తస్య కథం స్యాదిత్యత్రాహ . కదాచిదితి - స్వభావనియత మిత్యత్ర జాతినియతత్వ శంకా వ్యుదాసాయాహ - తదేవేతి . యథా విషతరు నింబ తింత్రిణ్యాది జాతానాం జంతూనాం స్వభావ నియతా ఆహారా ఇతి భావః. కిల్బిష శబ్దో నిష్టతమత్వద్యోతనాయ సంసారశబ్దేన తత్ఫలపర్యంతతయా వ్యాఖ్యాతః. జ్ఞాన యోగస్యాసంభావిత నిషేధాయవా విశేష నిషేధస్సేషాభ్యనుజ్ఞా పర ఇత్యభిప్రాయేణాహ - జ్ఞానయోగస్యేతి - అర్థాంతర పరత్వ శంకావ్యుదాసాయా దరాతిశయ వివక్షయా పునరుక్తి పరిహారాయ చ తృతీయాధ్యాయోక్తం స్మారయతీత్యుక్తమ్ - (❉)

సహజత్వేన వాసనా నియతత్వా దిత్యర్థః తతః కథం త్యాజ్యత్వాభావ ఇత్యత్రాహ - సుకరమితి- దోషశబ్దేన పాపవివక్షానయుక్తా . విహితేతరద యోగాత్. తథాచ న త్యజేదితి నయుక్తం. పాపాంశస్య సర్వైః పరిత్యాజ్యత్వా దతః కాయక్లేశాది మాత్రగర్భత్వ మిహ సదోషత్వ మిత్యుచ్యతే - తావన్మాత్రే ఫలసానాం త్యాజ్యతాబుద్ధి స్స్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ- సదుఃఖమపీతి. ఏతేన కామ్యమితాన్యారోపేణ సదోషమపీత్యనవపాద ఇతి వ్యాఖ్యాంతరం నిరస్తమ్. ముముక్షోః కథం శాస్త్రీయే శ్రేయస్సాధనేషు ద్రక్షకాసహత్వేన త్యాజ్యతా బుద్ధిరతః ప్రసంగాభావా త్ప్రతిషేధో నయుక్త ఇత్యత్రాహ . జ్ఞానయోగ యోగ్యోపీతి- అపిశబ్దోన్యస్య కైముత్యజ్ఞాపనార్థః. అల్పశోపాయదర్శనే స్వాధికార మప్రతిసంధాయ తత్ర ప్రవృత్తిస్స్యాదితి తతో నియమ్యత ఇత్యర్థః. సదుఃఖత్వ నిర్దుఃఖత్వ లక్షణ వైషమ్య మవ్యారుహ్య ప్ర

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రివావృతాః ॥ ౪౮ ॥ అసక్తబుద్ధి స్సర్వత్ర జితాత్మా
విగత స్పృహః । నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసే నాధి గచ్ఛతి ॥ ౪౯ ॥ సిద్ధింప్రాప్తో

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ కర్మ యోగ మేవ కుర్వీ తే త్యర్థః . సర్వా రంభాః కర్మా రంభాః జ్ఞానార ంభా
శ్చహి దోషేణ దుఃఖేన ధూమేనాగ్ని రివావృతాః - ఇయాంస్తు విశేషః, కర్మ యోగ
స్సుకరోఽప్రమాదశ్చ జ్ఞానయోగ స్తద్విపరీతఇతి ॥ ౪౮ ॥ సర్వత్రఫలాది ష్వసక్త బుద్ధిర్జి
తాత్మా జితమనాః పరమపురుష కర్తృత్వాను సంధానే నాత్మకర్తృత్వే విగతస్పృహః.
ఏవంత్యాగా దనన్యత్వేన నిర్ణీతేన సన్న్యాసేన యుక్తః కర్మకుర్వన్ పరమాం నైష్క
ర్మ్య సిద్ధిమధిగచ్ఛతి- పరమాంధ్యాననిష్ఠాం జ్ఞానయోగస్యాపిఫలభూతా మధిగచ్ఛతీత్యర్థః-
వక్ష్యమాణ ధ్యానయోగా వాప్తిం సర్వేంద్రియ కర్మోపరతి రూపా మధిగచ్ఛతి ॥ ౪౯ ॥
సిద్ధింప్రాప్తః ఆప్రయాణాదహరహ రనుష్ఠీయమానంకర్మయోగనిష్పాద్యధ్యానసిద్ధిం ప్రా
ప్తో యథాయేనప్రకారేణ వర్తమానోబ్రహ్మ ప్రాప్నోతి

మాదత్వాదిభి ర్నిర్ణయమతిక్తః. అథ సదుఃఖత్వమపి ద్వయోస్సమాన మిత్యుచ్యతే. సర్వారంభా హీత్యర్థేన
కర్మారంభాః. జ్ఞానారంభాశ్చేత్యనేన సర్వశబ్ద స్యాత్ర ప్రకృత శాస్త్రీయ కార్త్స్న్యపరత్వ మాహ. దుః
ఖపామ్యేతి- కిమన్యతరనియమేన కథంచనతత్త్యస్య హేతురిత్యత్రాహ. ఇయానితి - కర్మారంభేషు కాయ
క్లేశమాత్రం జ్ఞానారంభేషుత్వత్యాసన్నత్వే వికఘానిపి (ణి) గూఢాయమానప్రత్యగ్విషయా స్వేషతేనఇంద్రియమ
నోనియమన ప్రయాసోదుఃఖాత్మక ఇతిభావః . (❋)

సర్వత్రాసక్త బుద్ధిరిత్యుక్తేపి పునర్విగతస్పృహ ఇత్యేతత్ఫలసంగ నివృత్తిరూపత్యాగ సహ పఠిత
కర్తృత్వ త్యాగవిషయ త్వౌచిత్యాల్ స్వప్నాదిష్వపి స్వాత్మని కర్తృత్వాను సంధాన ప్రసంగనివృత్తిరూప
త్యాగ కాష్ఠావివక్షయేత్యాహ - ఆత్మకర్తృత్వే విగత స్పృహఇతి. సన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతీతి నజ్ఞాన యోగా
దిపరం- కర్మనత్యజేదితి ప్రస్తుతానన్వయా దధ్యాయా రంభోక్త సన్న్యాస విషయత్వౌచిత్యాచ్చే త్యభిప్రా
యేణాహ - ఏవంత్యాగా దనన్యత్వేన నిర్ణీతేనేతి - అత్ర నైష్కర్మ్య సిద్ధిశబ్దో నమోక్ష విషయః -
సిద్ధిం ప్రాప్తఇత్యాదినా పునఃకర్తవ్య విధానాన్నాపిజ్ఞాన యోగమాత్ర విషయః . పరమామితి విశేషణా
న్నైష్కర్మ్య శబ్దమాత్రేణచ తద్వివక్షోపపత్తేః - అతోఽత్రజ్ఞాననిష్ఠాఫల పారమ్యౌవివక్షితఇత్యభిప్రా
యేణాహ - పరమాంధ్యాన నిష్ఠామితి - నైష్కర్మ్య సిద్ధిమితి సమాస వశాత్పరమత్వ విశేషణ శక్యా
వాసిద్ధం వివృణోతి - జ్ఞానయోగస్యాపి ఫలభూతామితి . ఉక్తార్థపరత్వముత్తరగ్రంథా మగుణ్యేనాహ-
వక్ష్యమాణధ్యానయోగావాప్తిమిత్యాదినా . నిర్గత కర్మా నిష్కర్మా . తస్య భావో నైష్కర్మ్యమి
తి వ్యుత్పత్తింవ్యనక్తి . సర్వేంద్రియ కర్మోపరతి రూపామితి . (❋)

సిద్ధిం ప్రాప్త ఇత్య స్యోక్తానువాదతాం సప్రకార హేతునిర్దేశేనాహ - ఆప్ర యాణాదితి -
సిద్ధింప్రాప్తస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యభిధానా త్తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వ జ్ఞాపనాయ ధ్యానసిద్ధిమిత్యుక్తం - య
థేత్యస్యానంతర గ్రంథానుసారేణ పురుషవ్యాపారోపాదేయ ప్రాపక ప్రకారపరతామాహ - యేనప్రకారే
ణ వర్తమానఇతి- మేనిబోధమతో నిశ్చయే నావధారయేత్యర్థః - పరమేఫలేహ్యుపాయో నితి ష్ఠతి .

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ యథా బ్రహ్మ తథాప్నోతి నిబోధ మే । సమాసేనైవ కౌంతేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥ ౫౦ ॥
(బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాత్మానం నియమ్య చ । శబ్దాదీన్ విషయాంస్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ ॥ ౫౧ ॥ వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః । ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ ౫౨ ॥

శ్రీ॥ గీ॥ భా॥ తథా సమాసేన మే నిబోధ. తదేవ బ్రహ్మ విశేష్యతే. నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరేతి- జ్ఞానస్య ధ్యానాత్మకస్య యా పరా నిష్ఠా పరమప్రాప్య మిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యథావస్థితాత్మతత్త్వవిషయయా యుక్తః ధృత్యా ఆత్మానం నియమ్య చ విషయవిముఖీకరణేన యోగయోగ్యం మనః కృత్వా శబ్దాదీన్ విషయాంస్త్యక్త్వా అసన్నిహితాన్ కృత్వా తన్నిమిత్తౌ చ రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య వివిక్తసేవీ సర్వైర్ధ్యాన విరోధిభిర్వివిక్తే దేశే వర్తమానః లఘ్వాశీ అత్యశనానశనరహితః - యతవాక్కాయమానసః ధ్యానాభిముఖీకృత కాయ వాఙ్మనోవృత్తిః ధ్యానయోగపరో నిత్యం ఏవంభూతస్సన్ అప్రయాణాదహరహః ధ్యానేన యోగపరః వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ధ్యాతతత్త్వవ్యతిరిక్త విషయదోషావమర్శేన తత్రతత్ర విరాగతాం దధత్

అతస్తదేవోపాయ పర్యవసానభూమి తయా నిష్ఠేత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. తదేవ బ్రహ్మ విశేష్యత ఇతి. జ్ఞానశబ్దస్యాత్రానంతరోచ్యమాన ధ్యాన విషయత్వమాహ - ధ్యానాత్మకస్యేతి. (౫౦)
బుద్ధిశబ్దోఽత్ర ప్రస్తుత బ్రహ్మశబ్దాభిప్రేత విషయ బుద్ధిగోచరః - తస్యా విశుద్ధిశ్చాపరమ విషయత్వసంశయ విపర్యయ రూప దోష రాహిత్య మిత్యాహ. యథావస్థితాత్మ తత్త్వ విషయయేతి. ధృత్యేతి పూర్వోక్తసప్రకార సాత్త్విక ధృతి పరామర్శమాహ - విషయ విముఖీకరణేనేతి. అత్ర ధృత్యా మనో నియమనం కర్మోక్తమపి చ పూర్వమేవ త్యక్తం విషయస్య కౌపా తదానీంతనసాంత్యాగ ఇత్యత్రాహ - అసన్నిహితాన్ కృత్వేతి - విషయసన్నిహితా విషమేంద్రియమపి క్షోభయేదితి భావః - రాగద్వేషౌ వ్యుదస్యేతి వైషయిక రాగద్వేషయోర్వ్యుదాసస్యాపి తాదాత్వికవిషయత్వాయ వైరాగ్యం సముపాశ్రిత ఇత్యనేన పునరుక్తి పరిహారాయ చాహ. తన్నిమిత్తావితి - ఏతేన విషయాసన్నిధానఫల ప్రదర్శనమ్. యద్వా విప్రకృష్టేష్వపి మాత్మసంగో విరోద్ధవ్య ఇతి భావః. వివిక్తత్వం రహితత్వమ్ - తత్ప్రకృతోపయోగేన విశినష్టి. సర్వైర్ధ్యాన విరోధిభిర్వివిక్తదేశ ఇతి - లఘ్వాశీత్యనేన పూర్వోక్తమ్ నాత్యశ్నత ఇత్యాదికం స్మార్యత ఇత్యాహ. అత్యశనానశన రహిత ఇతి. ధృత్యాత్మానం నియమ్యచేత్యాదినా యతవాక్కాయమానస ఇత్యస్య పునరుక్తిపరిహారాయాహ - ధ్యానాభిముఖీకృత కాయవాఙ్మనోవృత్తిరితి. కాయస్యాభిముఖీకరణం స్థిరాసనాది పరిగ్రహః - వాచస్తు ప్రణవాది వ్యతిరిక్త వర్జనమ్. మనసస్తు శుభాశ్రయాంతః ప్రవేశః - ఉక్తానాం ధ్యానయోగ శేషత్వమాహ. ఏవమ్భూత సన్నితి. నిత్యశబ్ద వివక్షితమాహ. అప్రయాణాదహరహరితి - రాగద్వేషౌ వ్యుదస్యేతి వైషయిక రాగద్వేషయోర్వ్యుదాసోక్తేర్వైరాగ్యం సముపాశ్రిత ఇత్యేతదాభిమానిక విషయమ్ - తత్ర సమ్యగుపాశ్రయణమ్ పూర్వసిద్ధస్యాపీతి ప్రాగవస్థాపాదన మిత్యభిప్రాయేణ విరాగతాం వర్ధయన్నిత్యుక్తం - ఏవమహంకారాది విమోచనేపి ద్రష్టవ్యమ్. శరీర మనః ప్రాణాదిబలానాం యోగవిరోధిత్వాభావాద్వాసనా బలమిహ విశే

శ్రీ.గీ.మూ॥ అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్। విముచ్య నిర్మమశ్శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥) బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి।

శ్రీ.గీ. భా॥ అర్థ- అహంకార మనాత్మన్యాత్మాభిమానం బలం తద్వృద్ధిహేతుభూత వాసనాబలం తన్నిమిత్తం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం విముచ్య నిర్మమః సర్వేష్వనాత్మీయే ష్వాత్మీయ బుద్ధిరహితః శాంతః ఆత్మానుభవైక సుఖః ఏవంభూతో ధ్యానయోగం కుర్వన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే బ్రహ్మభావాయ కల్పతే- సర్వబంధవినిర్ముక్తో యథావస్థిత మాత్మాన మనుభవతీత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ బ్రహ్మభూతః ఆవిర్భూతాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానైకాకార మచ్ఛేషతైక స్వభావాత్మస్వరూపః. "ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్" ఇతిహి స్వశేషతోక్తా. ప్రసన్నాత్మా క్లేశకర్మాదిభి రకలుష స్వరూపో మద్వ్యతిరిక్తం నకంచన భూతవిశేషం ప్రతి శోచతి. నకించన కాంక్షతి. అపితు మద్వ్యతిరిక్తేషు సర్వేషు భూతేషు అనాదరణీయ తాయాం సమో నిఖిలం వస్తుజాతం

షితమ్ - తస్యైవ ప్రాగహంకార బల మోచనశోకోపేక్షితత్వాంగీకారః . యోగిత్వ శాంతత్వాది నిమిత్తాపి దర్పస్త్యాజ్యః - హృష్టో దృప్యతి దృప్తో ధర్మమతిక్రామతీతి స్మరణాన్మనో వాక్కాయ వ్యాపార నివృత్త్యై దేరుక్తత్వాచ్ఛాంతశబ్దోత్ర శమ హేతు విశేష పర ఇత్యాహ . ఆత్మానుభవైకసుఖ ఇతి . ఇంద్రియ వ్యాపారోపరతిః క్రోధాది నివృత్తిశ్చ బాహ్యసుఖ నిస్పృహత్వాత్తచ్చ ప్రభూతాత్మ స్వసుఖ లాభాదితి భావః - ఉక్తేషు సర్వేషు ధ్యాన యోగస్యాంగిత్వ మాహ - ఏవంభూతో ధ్యాన యోగం కుర్వన్నితి - ధ్యానమేవాత్ర యోగః . ధ్యానేనవా యోగః - అనంతర శ్లోకార్థ పరామర్శేన బ్రహ్మ శబ్దస్యాత్ర శుద్ధాత్మ విషయతామాహ-సర్వబంధేతి (❋) ఏవం కర్మయోగాది సాధ్య ప్రత్యగాత్మానుభవస్య పరభక్త్యధికారాపాదకత్వ ముచ్యతే. బ్రహ్మభూత ఇతిశ్లోకేన. తదభిప్రాయేణ పరశేషతైక స్వభావత్వ స్యాప్యావిర్భావ ఉక్తః యోగసాధ్యం బ్రహ్మత్వమిహ బ్రహ్మత్వ మిత్యభిప్రాయేణాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానావిర్భావోక్తిః - శేషత్వస్య స్వరూపానుబంధిత్వం ప్రాగేవోక్తమిత్యాహ - ఇతస్త్వన్యామితి - "రాగాదిదూషితే చిత్తే నాస్పదీ మధుసూదన,, ఇత్యాద్యుక్త పరభక్త్యపహారకా నివృత్తిః ప్రసన్నాత్మేత్యుచ్యత ఇత్యాహ . క్లేశకర్మాదిభి రకల్మషస్వరూప ఇతి. ఆదిశబ్దేన విపాకాశయయో గ్రహణం. తయోరపి కాలుష్యరూపత్వాత్. క్లేశకర్మవిపాకాశయైరితి- సన్నియోగశిష్టత్వాచ్చ అవిద్యాస్మితాదయః పంచ క్లేశాః.కర్మ పుణ్యపాపరూపం. జాత్యాయుర్భోగా విపాకాః. ఆశయా స్సంస్కారాః - "యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే ,, ఇతి ప్రాగుక్తం నశోచతీతి పరామృష్టం . తథా "యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,, ఇత్యుక్తం న కాంక్షతీతి స్మారితం - అత్ర న ప్రహృష్యతీతి పాఠాంతర మప్రసిద్ధత్వా దనంగీకృతం - తత్రాత్మానుభవ సుఖేన బాహ్య వైతృష్ణ్యం తావజ్జాయతే - పరమాత్మనస్తు ప్రత్యగాత్మనో ప్యధిక సుఖతయా శ్రుతత్వాత్తదను బుభూషా స్థాయినీత్యభిప్రాయేణ మద్వ్యతిరిక్తశబ్దః. శోకకాంక్షానుదయ హేతుస్సమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణానాదరణీయ తయా సమ ఇత్యుక్తం - తుల్యానాదర ఇత్యర్థః- పరావరతత్త్వవివేక ఫలమన్యానాదర సామ్యం వ్యవసక్తి. నిఖిలమితి - వస్తుజాత మిత్యనేన బ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంతానాం సృ [illegible] పేక్షయా మానసపాపాదీనామివానంతర [illegible] వర్గస్యానాదర యోగ్యత్వం మా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తింలభతే పరామ్ ॥ ౫౪ ॥ భక్త్యామామభిజానాతి

శ్రీ॥గీ॥ భా॥భృత్యనన్యస్థానో మద్భక్తింలభతేపరాంమయిసర్వేశ్వరేనిఖిలజగదుద్భవస్థితిప్రళయలీలేనిరస్త సమస్త హేయ గన్ధే౽నవధికాతిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణ గుణగణైకతానేలావణ్యామృతసాగరే శ్రీమతి పుండరీకనయనే స్వస్వామిని అత్యర్థ ప్రియానుభవరూపాం పరాంభక్తింలభతే॥ ౫౪ ॥ తత్ఫలమాహ ॥ స్వరూపతః స్వభావతశ్చయో౽హం గుణతో విభూతితో యావాం శ్చాహంతంమామేవంరూపయాభక్త్యా తత్త్వతో౽భిజానాతి-

చితం - భృణవదితి - నహిరన్న పర్వత మారుభ్యః పలాంశమాపే సంగస్సాగదితిభావః-అత్రమద్భక్త్యైవ పరభక్త్యుత్పత్తి వివృద్ధ్యర్థతయా పూర్వత్ర శాస్త్రాంతరోదిత ప్రపంచికానాముపాసన దశాయామను సంధేయానాంచాకారాణా మభిప్రేతత్వమాహ - మయిసర్వేశ్వర ఇత్యాదిభిః - సర్వేశ్వర ఇతి ఈశితవ్య స్య బద్ధస్య కింతథా భూతైః ఈశితవ్యాంతరైరితి భావః - నిఖిలజగ దుదయ విభవలయలీల ఇతి. ‘‘ కా రణంతు ధ్యేయః,, ఇతి శ్రుతిరితి భావః. యద్వాకరణ కళేబర ప్రదానాదిభి మహోపకారకేవతుర్వి ధ పురుషార్థహేతుభూతే నస్మిన్ శక్తిమ్మతి సృష్టిసంహార కమేతస్మైవా వస్యానికోన్య స్సమాశ్రయణీయ ఇతిభావః. నిరస్తసమస్త హేయగంధఇతి- నహ్యస్మిన్నథా వత్ప్రోక్తే వస్త్వంతరేష్వివా వజ్ఞావైముఖ్యాది కారణము స్త్యతి భావః- అనవధికేత్యాది. ఏకైక గుణ ప్రకర్షో౽పి చిత్తాకర్షకః - కిముతైవం సంభూత ఇతి భావః. బుద్ధిపరం సులభంచ తదేవ సమాశ్రయణీయ మితి సౌలభ్యోప యుక్త గుణానా మప్యత్ర సంగ్రహః. లావణ్యామృత సాగర ఇతి శుభాశ్రయ విగ్రహ గుణోప లక్షణం - శ్రీమతీతి-శ్రీర్హి సర్వేషా మాశ్రయ ణీయా సాప్యేవం నిత్య మాశ్రయతేతి హృదయం - శ్రీయతే శ్రయతే చేతిశ్రీశబ్దో నిరుక్తః. మతుబ్నిత్యయోగే శ్రుతిశ్చ ‘‘హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ,,ఇత్యాదికా. స్మర్యతేచ ‘‘నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపా యినీ,,ఇతి. ఏతేనోపాస్యత్వ ప్రాప్యత్వాదికం సర్వం సపత్నీక స్యేతి జ్ఞాపితం - అమనంతిచ రహస్యామ్నా య విదఇమమేవార్థం నిత్యసన్నిహిత శక్తిరితి. పుండరీక నయన ఇత్యవయవ సౌందర్యోపలక్షణం- తస్య ‘‘యథాకప్యాసపుండరీకమేవమక్షిణీతస్యోదితినామ ఏషసర్వేభ్యః పాప్మభ్యఉదితఉదేతిహవై సర్వేభ్యఃపాప్మ భ్యోయఏవంవేదేతి,,సర్వపాపవిమోక్షకామస్యోపాసనార్థతయాపుండరీకాక్షత్వముపదిష్టం-‘‘వక్షుపాతక సౌమ్యేనపూతాస్మి.యంపశ్యేన్మధుసూదనః,,ఇత్యాదిషుతద్వీక్షణస్యపావనత్వముచ్యతఇతిభావః- భృత్య త్వాదాసత్వమిదమేకత్ర స్వామిత్వంచైకత్రేతిపరస్పరకోటిసవ్యవస్వామిత్యభిప్రాయేణాహ.స్వస్వామినీతి- (*) తత్ఫలమాహేతి. అవ్యవహితంవ్యవహితంచేతిశేషః-పూర్వగ్రంథోక్తజగత్కారణత్వలక్షితసర్వేశ్వరాఖ్య ధర్మ్యభిప్రాయేణ యఇత్యస్యార్థమాహ. స్వరూపత ఇతి. విధినిషేధ రూపశోధక వాక్యావసిత సకలవి ద్యాను సంధేయ స్వరూప నిరూపకధర్మయోగ స్స్వభావత ఇతి వివక్షితః. స్వరూపనిరూపకధర్మాభా వే అనిరూపిత స్వరూపతయా స్వభావ మేవ వస్తుస్స్యాత్- స్వరూపశబ్దస్స్వరూపనిరూపకధర్మపరః- స్వభావశబ్దస్తు సౌలభ్యపరఇతి కేచిత్ - యావచ్ఛబ్దోహి ప్రకర్షనికర్ష పరామర్శ యోగ్యాకార వి షయో యుక్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ - గుణతో విభూతితోపి - యావాంశ్చాహమితి గుణశబ్దోత్ర నిరూపి త స్వరూప విశేషక జ్ఞానశక్త్యాది సమస్త ధర్మవిషయః. యావాన్యశ్చేత్యనయో ర్వ్యుత్క్రమేణ వ్యాఖ్యా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః। తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్ ॥ ౫౫ ॥ సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః। మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి

శ్రీ ॥గీ॥భా॥మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా తదనంతరం తత్త్వజ్ఞానానంతరం తతో భక్త్యా మాం విశతే ప్రవిశతి. తత్త్వతస్స్వరూపస్వభావ గుణవిభూతి దర్శనానన్తరకాల భావిన్యా అనవధికాతిశయ భక్త్యా మాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః- అత్ర తత ఇతి ప్రాప్తిహేతుతయా నిర్దిష్టా భక్తిరేవాభిధీయతే. ‘‘భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య,, ఇతి తస్యా ఏవ తత్త్వతః ప్రవేశహేతుత్వాభిధానాత్ ॥౫౫॥ ఏవం వర్ణాశ్రమోచిత నిత్యనైమిత్తిక కర్మణాం పరిత్యక్త ఫలాదికానాం పరమ పురుషారాధనరూపాణా మనుష్ఠితానాం విపాక ఉక్తః- ఇదానీం కామ్యానా మపి కర్మణా ముక్తేనైవ ప్రకారేణానుష్ఠితానాం స ఏవ విపాక ఇత్యాహ। న కేవలం నిత్యనైమిత్తికాని కర్మాణి. అపితు సర్వాణి కామ్యాన్యపి కర్మాణి- మద్వ్యపాశ్రయః మయి సన్న్యస్తకర్తృత్వాదికః-

---

నం బుద్ధ్యారోహ క్రమ ప్రదర్శనార్థం . తత్త్వత ఇత్యస్య యాంవాన్యశ్చేత్యత్రా నపేక్షణాదభిజానాతీత్యత్ర సంశయాది వ్యుదాసాయ తదపేక్షణాచ్చ తత్త్వతో భిజానాతీతి యోజితం- మాం తత్త్వతోభి జానాతీత్యుక్తస్యైవ మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వే త్యనుభాషణముపాయ భూతస్యాపి స్వాదుతమతయాసు దులభత్వే నాదరాతిశయార్థం. తత్త్వతో జ్ఞాత్వేత్యనేనైవ ఆనంతర్యసిద్ధ్యర్థ హేతు పౌష్కల్యజ్ఞాపకానువాదస్యసిద్ధత్వా త్తదనంతర మిత్యనేనైవ ప్రవేశస్యానంతర్య కణ్ఠోక్తిః - ‘‘భక్త్యా త్వనన్యయే ,, త్యాదౌ ప్రవేశేపి హేతుతయా భక్తేరేవ ప్రాగుక్తత్వాచ్చ తతో భక్తితో మాం విశత ఇత్యేవాన్వయో దర్శితః - ప్రవేష్టుమితి ప్రాగుక్తార్థ జ్ఞాపనాయ పదసిద్ధయేచ ప్రవిశతీత్యుక్తం యథావజ్జ్ఞానమపి కాష్ఠా ప్రాప్త భక్తేరన్యోన్యాశ్రయణంచ భక్తేః పర్వభేదాత్పరిహృతం - సైవతు తథా విధావస్థా సాక్షాన్మోక్షసాధన మిత్యాహ - తత్త్వత ఇత్యాదినా. దర్శనశబ్దేనానుభాషణా త్తత్త్వతో భిజానాతీత్యస్య సాక్షాత్కారపరత్వం వ్యంజితం . పరభక్త్యాదిత త్త్వజ్ఞానమేవ సాధ్యం- తదేవతు సాక్షాన్మోక్ష సాధనమితి కుదృష్టి మతమపాకరోతి. అత్రేతి . ఏవకారేణ దర్శనవ్యవచ్ఛేదః- యద్యప్యత్ర భక్తిశబ్దో వ్యవహితః. తత్త్వజ్ఞానం త్వవ్యవహితం- తథాపి వ్యవహిత పరామర్శ ఏవయుక్తః - అన్యథా తత్త్వతో జ్ఞాత్వే త్యాదినా పునరుక్తి ప్రసంగాత్. అత్ర దర్శనజనక భక్త్యనువాదే ప్రయోజనాభావా త్తస్యైవ తదుత్తరా వస్థా పరామృశ్యత ఇతి భావః ప్రాగుక్తం హేతుమాహ . భక్త్యా త్వనన్యయేతి - అయమభిప్రాయః. ఉపక్రమవ్యాయా త్పూర్వం ప్రబలం స్పష్టస్పష్టయోశ్చ స్పష్టానుసారేణాన్య ద్గమయితవ్యమితి - (❋) పూర్వత్ర జ్ఞాననిష్ఠోక్తా . అనంతరం కర్మనిష్ఠోచ్యత ఇతి శంకా వ్యుదాసాయ పూర్వత్రాపి కర్మనిష్ఠాయా మేవావాంతరవిశేషవిపక్తిమను వదన్ సంగతిమాహ-ఏవమితి. విపాకో త్ర పూర్వశ్లోకద్వయోక్త పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తి పర్యంతః. విహితకర్మణాం పూర్వముక్తత్వా త్సర్వకర్మాణ్యపీతి నిషిద్ధానుష్ఠానం భగవదనన్యతా స్తుత్యర్థముపక్షిప్యత ఇతి స్వైరగాథికానాం శంకగా హ్యాశంకా మపాకరోతి. ఇదానీం కామ్యానామపి కర్మణామితి- సర్వశబ్దో త్ర శాస్త్రీయ శేష్వేవానుక్త సంగ్రహార్థ -ఇతి భావః. తదేవ వివృణోతి - న కేవల మిత్యాదినా. పూర్వశ్లోకస

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ శాశ్వతంపదమవ్యయమ్ ॥ ౫౬ ॥ చేతసాసర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః । బుద్ధి యోగముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తస్సతతం భవ ॥ ౫౭ ॥ మచ్చిత్తస్సర్వ దుర్గాణి మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి । ౫౮ । అథచేత్త్వమ

శ్రీ॥ గీ॥భా॥ కుర్వాణో మత్ప్రసాదా చ్ఛాశ్వతం పదమవ్యయ మవికలం ప్రాప్నోతి. పద్యత ఇతిపదం మాంప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ యస్మాదేవం తస్మాత్। చేతసాఆత్మనో మదీయత్వ మన్ని యామ్యత్వ బుద్ధ్యా. ఉక్తంహి ,,మయిసర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మ చేతసే ,, తి- సర్వకర్మాణిసకర్తృకాణి సారాధ్యాని మయి సన్న్యస్య మత్పరః అహమేవ ఫ లతయా ప్రాప్యఇత్యనుసంధానః కర్మాణికుర్వన్నిమమేవ బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య సతతం మచ్చిత్తోభవ ॥ ౫౭ ॥ ఏవంమచ్చిత్తస్సర్వ కర్మాణికుర్వన్ సర్వాణి సాంసారికాణి దు ర్గాణి మత్ప్రసాదాదే వతరిష్యసి । ౫౮ ॥ అథత్వమహంకారాదహమేవకృత్యాకృత్య విషయం సర్వంజానామీతి భావాత్ మదుక్తం నశ్రోష్యసిచేత్ వినఙ్క్ష్యసి-వినష్టో భవిష్యసి.

మేవ ప్రాప్యమేవాత్రాపి సవిశేషణపద శబ్దేన నిర్దిష్ట మిత్యభిప్రాయేణ నిర్వక్తి, పద్యతఇతి - (❋) ఉక్తంపరమపురుషార్థ సాధనత్వ మనంతరో పాయానుశాసన హేతురిత్యాహ - యస్మాదేవమితి . చే తశ్శబ్దసాఫల్యాయ తదభిప్రేతచేతసో భగవతికర్మసన్న్యాస కరత్వంయేన ప్రకారేణతమాహ- ఆత్మనో మదీయత్వ మన్నియామ్యత్వ బుద్ధ్యేతి - అత్ర చేతశ్శబ్దస్యైవ తాత్పర్యం ప్రాచీన సవిశేషణ నిర్దేశేన స్థాపయతి. ఉక్తంహీతి. అధ్యాత్మచేతసాపర శేషత్వాది విశేషిత యథావస్థితాత్మగోచరబుద్ధ్యేత్యర్థః- సర్వశబ్దేన స్వరూపకాత్స్న్యవదను బంధకాత్స్న్యమపి ప్రాగుక్తప్రకారేణాభిప్రేత మిత్యాహ - స కర్తృకాణి సారాధ్యానీతి- బుద్ధియోగశబ్దేన ముముక్షోస్సాధారణంకర్తృత్వాను సంధానాదికంపర్వం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతఇత్యాహ. ఇమమేవబుద్ధియోగమితి- (❋) మచ్చిత్తస్సర్వదుర్గాణీత్యత్రమచ్చిత్త శబ్దేన పూర్వశ్లోకోక్తస్యైవానువాదాత్ తత్ర చ బుద్ధివిశేష విశిష్టకర్మవిధి పరత్వాదుత్తరేష్వపి గ్రం థేషు యుద్ధాఖ్య స్వధర్మ ప్రోత్సాహనస్యైవ స్ఫుటత్వా దిహాపి తద్వివక్షామాహ - ఏవంమచ్చిత్త స్స ర్వకర్మాణి కుర్వన్నితి. మచ్చిత్తత్వమాత్రస్య విధేయత్వే నానంతరం యుద్ధావృత్త్యధ్యవసాయ ప్రతిక్షే పోనసంగచ్ఛత ఇతిభావః - దుర్గశబ్దస్య గిరివన జలాదిదుర్గేషు ప్రసిద్ధిప్రకర్షాత్ క్షత్రియస్య చాజ్ఞాన స్య యుద్ధోత్సాహస్తత్రాపేక్షా సంభవాత్తద్విషయత్వ శంకామప్యపాకర్తుం పూర్వాపరాను రోధేన సాంసారికాణీతి విశేషితం - మత్ప్రసాదా దిత్యనేన వ్యపేక్ష్యానుశాసనశ్రుతిస్మృత్యాదివిరుద్ధాపూర్వా దికల్పనా వ్యుదాసః- స్వస్య ఫలప్రదానే ప్రతిబంధ నివృత్త్యాది మాత్ర సాకాంక్షత్వంచ సూచ్యత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - మత్ప్రసాదాదేవేతి . ఏవం నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపాణాం కర్మణాం .బుద్ధి విశేష నియమాది యోగేన కర్మ యోగశబ్దితానాం పరమ్పరయా పరిపూర్ణ భగవత్ప్రాప్తిపర్యంతంవిపాకము పపాద్యసర్వధాకర్మయోగఏవ కర్తవ్య ఇతినిగమితం - అథ తదకరణే ప్రత్యవాయ మాహ - అథచె దిత్యర్థేన - హితవచనానాదరస్య నిమిత్తభూత మహంకార విశేషమాహ - అహమేవ కృత్యాకృ త్యవిషయంసర్వంజానామీతిభావాదితి - నశ్రోష్యసీతి శ్రూయమాణేపి శ్రుత ఫల నివృత్త్యభిప్రా

శ్రీ|గీ|మూ| హంకారాన్న శ్రోష్యసి వినఙ్క్ష్యసి ॥ ౫౮ ॥ యద్యహంకారమాశ్రిత్య న యోత్స్య ఇతి మన్యసే । మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి ॥ ౫౯ ॥ స్వభావజేన కౌంతేయ

శ్రీ|గీ|భా| న హి కశ్చిన్మద్వ్యతిరిక్తః కృత్స్నస్య ప్రాణిజాతస్య కృత్యాకృత్యయోర్జ్ఞాతా ప్రశాసితా వాస్తి ॥ ౫౮ ॥ యద్యహంకారమాత్మని హితాహితజ్ఞానే స్వాతంత్ర్యాభిమానమాశ్రిత్య మన్నియోగమనాదృత్య న యోత్స్య ఇతి మన్యసే. ఏష తే స్వాతంత్ర్యవ్యవసాయో మిథ్యా భవిష్యతి. యతః ప్రకృతిస్త్వాం యుద్ధే నియోక్ష్యతి. మత్స్వాతంత్ర్యోద్విగ్నం త్వామజ్ఞం ప్రకృతిర్నియోక్ష్యతి. ॥ ౫౯ ॥ తదుపపాదయతి. స్వభావజం హి క్షత్రియస్య కర్మ శౌర్యమ్. స్వభావజేన శౌర్యాఖ్యేన స్వేన కర్మణా బద్ధస్తత ఏవావశః పరైర్ధర్షణమసహమానస్త్వమే

యమ్ . వినఙ్క్ష్యసీత్యత్ర నే నానాదికాలమనువృత్తస్యాత్మనాశస్యోత్తరకాలే ష్యనువృత్తిర్వివక్షితేత్యభిప్రాయేణాహ - నష్టో భవిష్యసీతి - "బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి" ఇతి ప్రాగుక్తప్రత్యభిజ్ఞాపనమితి భావః. అశ్రవణాదినిదానమాహ్వాంతరాదిసమ్భవమహాకవర్ణ్య వినఙ్క్ష్యసీత్యస్య శాపవచనతుల్యతా వ్యావృత్త్యర్థమ్ స్వస్యైవాప్తతమత్వకథనేన స్వోపదిష్టార్థస్థితిరూపతాయామభిప్రాయమాహ - న హి కశ్చిదితి . అన్యే హి వక్తారో మయా వాచితాః పరిమితవిషయం కించిద్వదంతి . అహం తు సర్వస్యాధికారిణస్సర్వవిధహితాహితవేదీ యాని చ పరోక్తాని శాస్త్రాణ్యనుక్తాని చ ఛందాంసి తాన్యపి మదాజ్ఞారూపతయైవ ప్రమాణభూతానీతి భావః. (*)

ఏవమశ్రవణఫలభూతయుద్ధనివృత్తేర్వినాశహేతుత్వముక్తమ్ - అథ యుద్ధనివృత్తేరేవాశక్యత్వముచ్యతే . కించ భవతు కర్మయోగో మయా కర్తవ్యః . యుద్ధవ్యతిరిక్తం కిమపి కర్మయోగాంతరముపాదదానస్య మే వినాశో న స్యాదితి శంకామపాకరోతి - యద్యహంకారమితి శ్లోకేన - అహంకారం యుద్ధనివృత్త్యానుగుణ్యేన విశినష్టి - ఆత్మని హితాహితేతి . అహంకారాశ్రయణఫలమాహ - మన్నియోగమనాదృత్యేతి . న శ్రోష్యసీత్యస్యైవాయమర్థః - ఏష ఇత్యనేన పరామృష్టమాహ . స్వాతంత్ర్యవ్యవసాయ ఇతి - స్వాతంత్ర్యాభిమానగర్భస్తన్మూలో వా వ్యవసాయస్స్వాతంత్ర్యవ్యవసాయః . తదుభయం మన్యస ఇత్యనేనాహంకారమాశ్రిత్యేత్యనేన చ సూచితమ్ - ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతీత్యయుక్తమ్ - అచేతనత్వాత్తస్యాః - చేతనవ్యాపారత్వాచ్చ నియోగస్యేతి శంకాముపాలంభాభిప్రాయేణ పరిహరతి . మత్స్వాతంత్ర్యోద్విగ్నం త్వామితి మదుక్తకరణే సర్వజ్ఞస్య మే సర్వంభరస్య ఖలు . మన్నియోగాతిక్రమే తు మయ్యుదాసీనే ప్రకృతిపరతంత్రస్త్వమహితేష్వేవ ప్రవర్త్స్యసీతి భావః- (*)

పునరుక్తిపరిహారాయాహ - తదుపపాదయతీతి . ప్రకృతేః ప్రేరకత్వప్రకారమవాంతరవ్యాపారేణ దర్శయతీత్యర్థః . ప్రకృతిరితి నిర్దిష్ట ఏవాయమర్థః స్వభావశబ్దేనానూదితః - స్వభావశబ్దశ్చ "స్వభావప్రభవైర్గుణైః" ఇత్యత్ర వ్యాఖ్యాతః- ప్రకృతిశబ్దస్యాత్ర దేహాద్యాకారపరిణతప్రకృతివిషయత్వేపి స్వభావశబ్దః పూర్వోక్తార్థ ఏవ - "శౌర్యం తేజః" ఇత్యాదికం స్మారయతి. స్వభావజం హీతి - స్వేన క్షత్రియాసాధారణేనేత్యర్థః - శౌర్యం నిర్భయప్రవేశసామర్థ్యం - తేన తన్మూలం కర్మాత్ర వాసనావశాద్రుచివిషయత్వమూలబంధకత్వేనోక్తం - మదుక్తానాదరే ప్రకారాంతరేణాపి కరిష్యస్యే

శ్రీ.గీ.॥ణా॥ నిబద్ధస్స్వేన కర్మణా । కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్ కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ॥ ౬౦ ॥ ఈ
శ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి । భ్రామయన్సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని

శ్రీ.భా.॥ భావ తద్యుద్ధం కరిష్యసి. యదిదానీం మోహాదజ్ఞానాత్ కర్తుం నేచ్ఛసి ॥ ౬౦ ॥ సర్వం హి భూతజాతం సర్వేశ్వరేణ మయా పూర్వకర్మానుగుణ్యేన ప్రకృత్యనువర్తనే నియమితం, తచ్ఛృణు। ఈశ్వరస్సర్వనియమనశీలో వాసుదేవః సర్వభూతానాం హృద్దేశే సకలప్రవృత్తినివృత్తిమూలజ్ఞానోదయప్రదేశే తిష్ఠతి. కథం కిం కుర్వంస్తిష్ఠతి - యన్త్రారూఢాని సర్వభూతాని మాయయా భ్రామయన్ స్వేనైవ నిర్మితం దేహేన్ద్రియావస్థం ప్రకృత్యాఖ్యం యన్త్రమారూఢాని సర్వభూతాని

వేత్యపేక్షితార్థః. తదభిప్రాయేణాహ - త్వమేవేతి. పరైర్ధర్షణమసహమాన ఇతి విశేషణం అవశస్య కథం కర్తృత్వమితి శంకాపరిహారార్థం - అమర్షచికీర్షాది స్వధర్మకగుణపారవశ్యం కర్తృత్వస్యాప్యుక్తమేవేతి భావః - "కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్" ఇతి వాక్యాంతర్వాక్యనివేశోఽస్య కరణరసావేశేన తద్వివినక్తి - యదిదానీమితి. ప్రాప్తావసరే ధర్మయుద్ధానుష్ఠానం పరిత్యజ్యాతిక్రాంతావసరే పరపరిభవప్రేరితో గతజలసేతుబంధం కరిష్యసీతి వర్తమానభవిష్యద్వ్యపదేశయోస్తాత్పర్యమితి భావః. న శ్రోష్యసీతి యదుపదిష్టస్య చిత్తానారోహ ఇహ మోహశబ్దేన వివక్షిత ఇత్యాహ. అజ్ఞానాదితి. (*)

ఉక్తార్థస్థాపనాయ త్వయ్యుదాసీనే కథమహం ప్రవర్తేయ. తథాత్వే వా కథం తవ సర్వహేతుత్వమితి చోద్యమీశ్వర ఇతి శ్లోకేన పరిహ్రియత ఇత్యాహ - సర్వం హీతి - ఉక్తం స్వభావపారతంత్ర్యమపి మత్ప్రయుక్తం మమ చ సాధారణకారణత్వాన్న కశ్చిద్విరోధ ఇతి భావః - ఈశ్వరశబ్దస్యేంద్రాదిశబ్దవదర్వాచీనేశ్వరవిషయరూఢిశంకాపరిహారాయ యౌగికమర్థమన్వర్థసమాఖ్యయా స్థాపయతి. సర్వనియమనశీలో వాసుదేవ ఇతి. సాపేక్షనిరపేక్షయోర్నిరపేక్షే సంప్రత్యయ ఇతి న్యాయాదీశ్వరత్వస్య సర్వవిషయత్వం సిద్ధం - తస్య చ వ్యాప్తిమూలత్వం వాసుదేవశబ్దేన దర్శితం. వక్తృవిషయత్వజ్ఞాపనాయ వాసుదేవశబ్దస్సర్వేశ్వరేణ మయేతి హ్యధస్తాద్దర్శితం - సర్వవ్యాపకస్య హృద్దేశే విశేషస్థితివచనం కిమర్థమిత్యత ఆహ - సకలప్రవృత్తినివృత్తిమూలజ్ఞానోదయప్రదేశ ఇతి. ఏతేన హృదయస్థితే భ్రామయన్నిత్యత్రాపి యోగో దర్శితః. కథమిత్యుపకరణాభిప్రాయం మాయయేతి తదుత్తరం. కిం కుర్వన్నితీశ్వరశబ్దేన నియంతృత్వైకనిరూపణీయతయా ప్రతిపన్నస్య కీదృశం నియమనం కుర్వన్నిత్యర్థః. యన్త్రేత్యాది భ్రామయన్నిత్యంతమేకం వాక్యం. ప్రశ్నవాక్యాదాకృష్టేన తిష్ఠతి వాన్వేతవ్యం - ప్రాగుక్తసర్వపరామర్శేన యన్త్రమాయాదిశబ్దానామర్థం వివృణోతి. స్వేనైవేతి- నిర్మితమిత్యాదినా భూతశబ్దేన హృత్ప్రదేశనిర్దేశేన పురుషప్రవృత్తివిశేషానుగుణ్యార్థస్వభావేన చ యన్త్రశబ్దోక్తిర్దేహేన్ద్రియసంఘాతవిశేషవిషయః. మహతః పరమవ్యక్తమ్ ఇతి శబ్దేన నిర్దిష్టం తత్రైవ చ "శరీరం రథమేవ చ" ఇతి రథాఖ్యయన్త్రత్వేన (ని)రూపితమితి జ్ఞాపనాయ దేహేన్ద్రియావస్థం ప్రకృత్యాఖ్యమిత్యుక్తం. తథా చ శ్రూయతే. "సర్వాజీవే సర్వసంస్థే బృహన్తే తస్మిన్ హంసో భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రే । పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి" ఇతి - ఏతేన యన్త్రారూఢానీతి శబ్దలో

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ మాయయా ॥ ౬౧ ॥ తమేవ శరణంగచ్ఛ సర్వభావేన భారత ।

శ్రీ ॥గీ॥భా॥ స్వకీయయా సత్త్వాది గుణ మయ్యా మాయయా గుణాను గుణం ప్రవ ర్తయం స్తిష్ఠతీత్యర్థః - పూర్వ మప్యేత దుక్తం "సర్వస్య చాహం హృది సన్ని విష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనంచే" తి. "మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత" ఇతిచ. శ్రుతిశ్చ "య ఆత్మని తిష్ఠ"న్నిత్యాదికా ॥ ౬౧ ॥ ఏతన్మాయా నివృత్తి హేతుమాహ ॥ యస్మాదేవం తస్మాత్తమేవ సర్వస్య ప్రశాసితార మాశ్రితవాత్సల్యేన త్వత్సారథ్యే వస్థిత మిత్థం కుర్వితిచ శాసితారం. సర్వభావేన సర్వాత్మనా శరణంగచ్ఛ సర్వాత్మనానువర్తస్వ. అన్యథాపి తన్మాయా ప్రేరితేనాజ్ఞేన త్వయా యుద్ధాది కరణమవర్జనీయం. తథాసతి నష్టోభవిష్యసి అతస్తదుక్తప్రకారేణ యుద్ధాదికం కుర్విత్యర్థః - ..

పేనవ్యాకుర్వంతో నిరస్తాః. స్వకీయయేత్యాదౌ గుణమయీ మమమాయేతి హ్యుక్తం - శ్రుతిశ్చ "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః - మాయాంతు ప్రకృతింవిద్యా న్మాయినంతు మహేశ్వర" మితి- జీవస్యకర్తృత్వాది భంగపరిహారాయ గుణానుగుణమిత్యుక్తం - నహిజీవ మీశ్వరో భూతావేశ న్యాయేన ప్రవర్తయతి- అపితు సత్త్వాదిగుణమయాన్ భావాన్ పురస్కృత్య పూర్వసిద్ధ వాసనా విశేష జనిత సంగ ద్వారేణేతి నవిరోధః. భ్రామయన్ భ్రమయన్నిత్యర్థః - తత్ర ప్రవృత్తిహేతుతయా మోహనమంతర్నీతం - నతుశాబ్దమిత్యాహ - ప్రవర్తయన్నితి - అగ్రశబ్దేనపరోక్ష వ్యపదేశేనాపి వక్తా వాసుదేవోఽభిమత ఇతీమమర్థం ప్రాగుక్తైన దృఢయితు మాహ - పూర్వమపీతి. "య ఆత్మని తిష్ఠ న్ని" త్యాది నిర్దిష్టోఽంతర్యామీ సౌబాలిక్యా ముపనిషది నారాయణఇతి విశేషితః - "ఏష సర్వభూతాం తరాత్మాపహత పాప్మాదివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ" ఇతి. (❋)

స్వతంత్రే స్వమాయయా ప్రేరయతి పరతంత్రస్యాం కథంకస్తరే దిత్యత్రోత్తరం తమేవ శరణ మితి శ్లోకఇత్యాహ . ఏతన్మాయానివృత్తి హేతుమాహేతి- యస్మాదేవ మన్యథాపి బుద్ధ్యానివర్తితు మశక్యత్వాదిత్యర్థః- సర్వస్యేశ్వరాధీనత్వాదితివా తమేవైత్యనేన మాయాం కోన్యోనివర్తయితుం శక్నోతీతి సూచితమిత్యాహ . సర్వస్యప్రశాసి తారమితి - అత్యంతస్వతంత్రస్సఏవ హీనాసీం రథివస్త్వ సారథిత్వేన పరతంత్రః ప్రశాస్తీ త్యభిప్రాయేణాశ్రిత వాత్సల్యేనేత్యాదిక ముక్తం- ఏవమనువర్తనీయత్వాయ పరత్వం సౌలభ్యంచ దర్శితం - భావశబ్దోత్రమనోవృత్తి పరఇత్యాహ . సర్వాత్మనేతి. సర్వప్రకారేణేతి వార్థః. తేన "వాసుదేవ స్సర్వ" మిత్యుక్త ప్రక్రియయాంతర్యామిత్వే నోపదేష్టృత్వేన ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వాదిభి శ్చైక ఏవావస్థిత ఇత్యనుసంధానంవా వివక్షితం . అత్రశరణ శబ్ద ఉపదేశాది ముఖేనగోప్తృవిషయః - తేనైవద్వారేణోపాయ పరోవా. యథోప దిష్ట కరణ మేవాత్ర శరణాగతి రిత్యభిప్రాయేణాహ. సర్వాత్మ నాను వర్త స్వేతి. నశ్రోష్యసి నయోత్స్య ఇత్యుక్త నిషేధపరత్వాదను వర్తన మేవాత్ర శరణాగతి రితిదర్శయితుం ప్రకృతేనవిపర్యయే ప్రత్యవాయేన యోజయతి- అన్యథాపీతి. ప్రకృతాప రోగేణానువృత్తిం విశింతుకవివక్షిత ముపసంహరతి- అతస్తదుక్తప్రకారేణేతి-స్వవర్ణాశ్రమానురూప తదాజ్ఞానువర్తన మేవహితత్రిణనమితిభావః.ఉక్తానువృత్తిం ప్రసాద హేతుతయోత్తరార్థేనయోజయతి-

శ్రీ॥గీ॥ మూ॥ తత్ప్రసాదాత్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్ ॥ ౬౨ ॥ ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతం

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ ఏవంకుర్వాణ స్తత్ప్రసాదాత్ పరాంశాంతిం సర్వకర్మబంధోపశమం శాశ్వతంచ స్థానం ప్రాప్స్యసి. యదభిధీయతే శ్రుతిశతైః ౹౹తద్విష్ణోః పరమంపదగ్ సదాపశ్యంతి సూరయః. తే హనాకం మహిమాన స్సచంతే యత్రపూర్వే సాధ్యా స్సంతి దేవాః. యత్రఋషయః ప్రథమజాయే పురాణాః. పరేణనాకం నిహితం గుహాయాం. యో అస్యాధ్యక్షః పరమేవ్యోమన్. అథ యదతః పరోదివో జ్యోతి ర్దీప్యతే. సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదం,, ఇత్యాదిభిః ॥ ౬౨ ॥ ఇత్యేవం తే

ఏవం కుర్వాణ స్తత్ప్రసాదాదితి - తత్ప్రసాదా దిత్యుక్త ఏవార్థః స్తత్ప్రసాదా దిత్యత్ర నిర్దిష్టః. తత్రోక్తం సర్వదుర్గతరణమిహ పరాంశాంతింశాంతేశ్చాత్ర పరత్వం నివృత్తజాతీయ కారణ సామానాధికరణ్య విరహేణాపున రంకురత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ. సర్వకర్మేతి- సర్వకర్మబంధోపశమశ్శాంతి శబ్దేన అనిష్టనివృత్తిరుక్తా. స్థానంప్రాప్స్యసీతి ఇష్టప్రాప్తిరుచ్యతే. శాశ్వతశబ్దేన బ్రహ్మాదిస్థాన వ్యవచ్ఛేదః - మహాలప్రకృతి స్సూనాత్మా వస్థాముక్తప్రాప్యస్థానమితి కేచిత్. సత్యలోకాది ష్వేవ వైష్ణవ స్థానమితిచాపరే. తత్స్థాన శబ్దస్యముఖ్యార్థ స్వీకారాయాతిక్షేపాయా ప్రాకృతస్థానంశ్రుతిభిరుపపాదయతి- యదభిధీయత ఇతి. అధీత వేదానాం సంప్రతి పత్యతిశయార్థం శ్రుతి శతైరిత్యుక్తం - ఏతేన కారణ శ్రుతీనాం ౹౹ఏకమేవాద్వితీయ మిత్యాదీనాం ప్రత్యమాణ కార్యప్రపంచ మాత్ర ప్రళయపరత్వం బహుశ్రుత్యవిరోధాయ దర్శితం - తద్విష్ణోరితి వాక్యం ప్రత్యేకం సదాపశ్య దనేక సూరివిశిష్ట విధిపరం. కృత్స్న ఉత్స్యప్రాప్తత్వాత్- విష్ణోరితి వైయ్యధికరణ్యాచ్చ నాత్రస్వరూప పరతా యుక్తా - ౹౹యత్రపూర్వే సాధ్యా స్సంతీ,,త్యత్రా స్యనవచ్ఛేదా న్నిత్యం సంతీతి సిద్ధం - అగవ శాశ్వతం స్థానమితి నిర్దిష్టం పరమాత్మన ఏవ స్థానమితి ప్రకరణాంతరే వ్యక్తం. ౹౹రమ్యాణికామచారాణి విమానాని సభాస్తథా । ఆక్రీడా వివిధారాజన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః । ఏతేవైనిరయాస్తాత స్థానస్యపరమాత్మన,, ఇతి- ఆహచభగవాన్ పరాశరః- ౹౹ఏకాన్తినస్సదాబ్రహ్మధ్యాయినో యోగినోహియే । తేషాం తత్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతి సూరయ ఇతి (*)

ఏవ మర్జునస్య యుద్ధే ప్రోత్సాహన వ్యాజేన సర్వాధ్యాత్మ శాస్త్రార్థ జాత ముప దిశ్య సర్వాసు నిష్ఠాసు నిత్య కర్మణో దుస్త్యజ తయాం తేపి యుద్ధకర్తవ్యత్వమేవ స్థాపితం - అథ ౹౹ సర్వే హి ధర్మాస్సపర్యాప్తా బ్రహ్మణః పద వేదన ,, ఇతి ప్రత్యభి జ్ఞాపయిష్య మాణ ప్రకారేణ శ్రోతవ్యాంతరాభావ జ్ఞాపనాయ ప్రక్రాంత నిష్ఠాత్రయం త్రయ్యాం సర్వముపదిష్ట తయా యథా ధికార మనుష్ఠేయత్వేన నిగమ్యతే. ఇతితే జ్ఞానమాఖ్యాత మితి శ్లోకేన. వాచ్య వచనయో స్సన్నికృష్టత్వం సౌకర్యంచేతి శరణైవ వివక్షిత మిత్యభి ప్రాయేణాహ - ఇత్యేవ మితి - తే, ౹౹యచ్ఛ్రేయ స్స్యా,, దిత్యాది వాదినే ప్రపన్నాయ శిష్యాయేత్యర్థః - అత్రలౌకిక ప్రమాణప్రసిద్ధ విషయేభ్య ఆయు ర్వేద గాంధర్వ వేదార్థ శాస్త్రాది జన్యేభ్యః జ్ఞానేభ్యః ప్రకృష్టాతీంద్రియ పార లౌకిక స్వర్గాది పురుషార్థ తదుపాయవిష యమ్ వేదాఖ్య శాస్త్ర మూలం వివిధ జ్ఞానంగుహ్య శబ్దేన వివక్షితమ్. గుహ్యతర శబ్దేన తు వేదాన్త నిష్పాద్యం తదుప బ్రహ్మణ భూతైస్తత్ర్యాప్త విశోధిత మముముక్షుభి ర్యథా ధికార మనుష్ఠేయత్వ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ గుహ్యాద్గుహ్య తరం మయా । విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు ॥ ౬౩ ॥ సర్వగుహ్య

శ్రీ॥భా॥ ముముక్షుభి రధిగన్తవ్యం జ్ఞానం సర్వస్మాద్గుహ్యాద్గుహ్య తరం కర్మయోగవిషయం జ్ఞానయోగవిషయం భక్తియోగ విషయం చ సర్వమాఖ్యాతం . ఏతదశేషేణ విమృశ్య స్వాధికారానురూపం యథేచ్ఛసి తథా కురు. కర్మయోగం జ్ఞానయోగం భక్తియోగం వా యథేష్టమాతిష్ఠేత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ సర్వేష్వేతేషు గుహ్యేషు భక్తియోగ

వహితావ్యవహిత సమస్త మోక్షోపాయ జ్ఞానం ప్రదర్శ్యతే - తత్ర త్రివర్గ మాత్రసక్తేభ్యో గోపనీయ తయా గుహ్య తరత్వోక్తి రిత్యభి ప్రాయేణాహ - ముముక్షుభి రధిగన్తవ్యం జ్ఞానం సర్వస్మాద్గుహ్యాద్గుహ్యతరమితి - నన్వేతచ్ఛాస్త్రోక్తేష్వేవ గుహ్యగుహ్యతర విభాగస్స్యాత్ . తత్రాప్యంతిమాధ్యాయోక్తమే వ గుహ్యతరతయాత్ర నిగమ్యత ఇతి శంకామపాకరోతి - కర్మ యోగవిషయం, జ్ఞాన యోగ విషయం, భక్తి యోగ విషయం చేతి - విమృశ్యైత దశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కుర్విత్యనంతర వాక్య పరామర్శ స్వారస్యాద్గీతాశాస్త్రోక్తం కృత్స్నమిహ గుహ్యతర శబ్దేన వివక్షితమితి గమ్యతే - తదవాంతర తారత మ్యంతు సర్వ గుహ్య తమ మిత్యనంతర శ్లోకే వక్ష్యత ఇతి భావః . ఆఖ్యాత మిత్యనేన వక్తవ్యాంశ తరాభావో వ్యంజిత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - సర్వమాఖ్యాతమితి - మయా స్వస్య సార్వజ్ఞ్యాదిగుణ యోగా దా ప్తతమత్వేన హితైషితా చేత్యర్థః - అశేషేణ విమృశ్యేత్యనేన వివక్షితమాహ . స్వాధికారానురూప మితి - సహసైవ పూర్వ పూర్వ సత్య పరిత్యాగో నయుక్త ఇతిభావః - యథేచ్ఛసి తథా కుర్విత్యేత స్యయుద్ధ కరణాకరణ విషయత్వ - సిద్ధాంతమేపి నిత్యనైమిత్తికానాం వర్ణాశ్రమానుబంధి కర్మణా మవశ్యానుష్ఠేయత్వోక్తేః . "యదహంకార మాశ్రిత్య" ఇత్యాదిశ్లోకాభ్యామనంతరానేన యుద్ధస్య దుస్త్యజ త్వాం వదతో భగవత స్స్వప్రవృత్తి వివక్షా మపశ్యేత్ . అతోత్ర తత్తదధికారానురూప ముపదిష్టేషు శాస్త్రార్థ పర్వసు బుద్ధిమత్తరస్త్వం కర్మ జ్ఞాన భక్తిషు కర్మణ్యస్మిన్మహేశానీ మధి కార ఇతి పరామృశ్య తస్మిన్ పర్వణి పరిగృహీత స్వవర్ణాశ్రమ ధర్మ ఏవ వర్తస్వేత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ- కర్మ యోగం జ్ఞానయోగం భక్తియోగం వా యథేష్టమాతిష్ఠేతి. ఏతేన కర్మజ్ఞాన యోగయోరిదం నిగమనం. సర్వగుహ్యతమమిత్యాదినా భక్తియోగనిగమన మితి కైశ్చిదుక్తో విభాగో నిరస్తః - (*)

అవిశేషేణ త్రివిధేతిహ నిగమితేత్రయాణా మన్యాపేక్షయా గుహ్యతరత్వేచోక్తే త్రిష్వేతేషు వ్యవహితావ్యవహితోపాయ విభాగేన గుహ్యతమ ధ్యవసాయార్థం పునః ప్రాధాన్యాత్ తాత్పర్యవిశేషా ప్రత్త తాత్పర్యాతిశయ ద్యోతనాయ సర్వగుహ్యతమమిత్యాది శ్లోకద్వయేన భక్తియోగరూప శాస్త్రసారార్థః ప్రతి సందాప్యతే . తదభిప్రాయేణాహ "శాస్త్రసారార్థ ఉచ్యత" ఇతి సంగృహీతం . వివృతంచాధ్యాయాదావత్ర సారార్థ శేషతయా సారతమం ప్రపదనం చరమశ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇతి - సోపి శాస్త్రసారార్థ ఇత్యనేనైవ క్రోడీకృతః. సర్వగుహ్యతమమిత్యత్ర యోగవిభాగవశాత్ సప్తమీ సమాస ఇత్యత్రాభిప్రేత్య సర్వేష్వేతేష్వితి సప్తమీ నిర్దేశః - గుహ్యతమశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞానాద్భూయశ్శబ్ద స్వారస్యాన్మన్మనాభవేతి శ్లోకస్య నాల్పాంతరస్య పూర్వోక్తస్యైవ పాఠాచ్చైవ భక్తియోగ ఇహ శాస్త్రాంతే

॥శ్రీ॥ భా॥ సర్వస్మాత్ గుహ్యాద్గుహ్యతమ ఇతి పూర్వమేవోక్తం. "ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే", ఇత్యాదౌ. భూయోపి తద్విషయం పరమం మే వచః శృణు. ఇష్టోసి మే దృఢమితి తతః తే హితం వక్ష్యామి ॥ ౬౪ ॥ వేదాంతేషు "వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం, ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్, తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా విద్యతేయనాయ", ఇత్యాదిషు విహితం వేదనం ధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యం

శాస్త్రపారతత్త్వ జ్ఞాపనాయార్థీయతే. నన్వనంతరం మిత్యభిప్రాయేణాహ. గుహ్యతమమితి- పూర్వమేవో క్తమితి. అత్రవాచ్యస్య గుహ్యతమత్వమేవ వచస్యుపచరిత మిత్యాహ. భూయోపి తద్విషయమితి. శ్రవ ణమాత్రస్య వృత్తిత్వ ప్రతిపాద్యనైవ సాధ్యత్వాచ్చ ప్రతిపాద్య విషయత్వ పరోత్రభూయశ్శబ్దః. వ్యవధా నమాత్రస్య వృత్తేశ్చ ... సాథ్యత్వాచ్చ ... విషయత్వ పరో త్రభూయశ్శబ్దః. వచసః పరమత్వోక్తిః న నైరపేక్ష్యేణ గుహ్యతమ నిష్కర్షార్థతయా పునర్వచనం సార్థమితి భావః. వచసః పరమత్వోక్తిః నాతః పరం వక్తవ్యమస్తీతి నిగమనాభిప్రాయా. ప్రతిపాద్యస్య పరమత్వాత్తద్వచసోపి తదుచ్యతే. "యస్మాత్ ద్ధర్మాత్పరో ధర్మో విద్యతేనేహ కశ్చన", ఇతి భగవద్యోగేనేత్యర్థః భగవద్యోగేచ సర్వేభ్యో యజ్ఞాదిభ్యః పరం పరాంత హితం చోచ్యతే. తథా "ఇజ్యాచార దమాహింసా దానస్వాధ్యాయ కర్మణామ్ । అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమ్", ఇతి. అత్రాప్యత్ర సర్వాంతరాత్మా. ఉపచ్ఛందనస్తుత్యాదికం కాపరిహారా యేష్టోసీత్యాదికం. ఇష్టః ప్రీతి విషయ ఇత్యర్థః. ప్రీతోసీత్యనంతరవద్వ ఏవమిష్టః. అత్ర ర్థం ప్రియః. "ప్రియో హి జ్ఞానినోత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః", ఇత్యాదిభిః ప్రాగుక్తజ్ఞానివదితిద ఏవ మిష్ట సి. యథాగుహ్యతమం ప్రకాశనీయం తథా ప్రీతి విషయోసీత్యర్థః. ఇష్టఇతి యతస్తత స్తేహితం వక్ష్య మీతివా. (❋) మన్మనాభవేత్యస్యావ్యవహిత ఫలసాధనతయా గుహ్యతమాంగి స్వరూప పరత్వం దర్శయితుం తత్స్వరూపం తావత్ప్రమాణత స్థాపయతి - వేదాంతేష్వితి. వేదాహమిత్యాది పురుషసూక్త వాక్యోపాదాన మపనిషదంతరాణాం తదనువర్తిత్వజ్ఞాపనార్థం. నాన్యః పంథా ఇతిహితత్సాధ్యోపాయాం తర వ్యవధానశంకా నిరాసార్థం- అత్రచ "అతోస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమ", ఇతి వక్ష్యత్వా సుదేవస్య తత్ప్రతిపాద్యత్వాన్మమనాభవేతి విహితస్య మహాపురుషోపాసనత్వజ్ఞాపనార్థంచ వేదనం హ్యత్ర క్తమ్ - వతుభక్తిరిత్యత్రాహ - ధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యమితి. ఆదిశబ్దేన తత్తత్ప్రత్యుక్తభక్త్యుపాసేవాదిశబ్ద గ్రహణం- సమానప్రకరణస్థాభ్యాం ధ్యానోపాసనశబ్దాభ్యాం వేదనం హి విశేష్యతే. అన్యథా గురులఘువికల్పాద్య నుపపత్త్యా ధ్యానాది విధివైయర్థ్య ప్రసంగ ఇతి భావః. విద్యుపాస్యోర్వ్యతికరేణోపక్రమోపసంహార దర్శనాచ్చ వేదనముపాసనమిత్యేవవ్యక్తముపపాదితం శారీరకభాష్యాదిషు. కించ "ద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య", ఇత్యుక్త్వా కాన్యేవదర్శనాదీన్యనువదంతీ శ్రుతిః విజ్ఞానశబ్దేన నిదిధ్యాసనమనువదతి- "ఆత్మ నోవా అరే దర్శనేన శ్రవణేన మత్యా విజ్ఞానే", నేతి- ఏవం "తస్మిన్ దృష్టే పరావరే", ఇతి వాక్యదర్శనం నసాక్షాత్ప్రత్యక్షరూపం- గురులఘు వికల్పాద్యనుపపత్తేరేవనచాధికారి భేదేన తత్సంభవః- వ్యవస్థాపకా భావాన్నచ ద్వారిద్వారిభావకల్పనా శక్యా- ధ్యానానుస్మృతె దర్శనస్యచ విశేషణావ్యవహిత సాధ్య త్వశ్రుతేః అనపేక్షత్వే- అవశ్యం భావిన్యన్యతరస్యోపచారికత్వ మంతరేణ తదసంభవాత్. ప్రత్యక్షతా

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్॥౬౪॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు । మామేవైష్యసి సత్యం తే

శ్రీ॥గీ॥ భా॥ దర్శనసమానాకారం స్మృతిసంతానమత్యర్థప్రియమిహ మన్మనా భవేతి విధీయతే - మద్భక్తః అత్యర్థమత్ప్రియః. అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన నిరతిశయప్రియాం స్మృతిసంతతిం కురుష్వేత్యర్థః. మద్యాజీ. తత్రాపి మద్భక్త ఇత్యనుషజ్యతే. యజనం పూజనం. అత్యర్థప్రియమదారాధనపరో భవ. ఆరాధనం హి పరిపూర్ణశేషవృత్తిః. మాం నమస్కురు. నమో నమనం మయ్యతిమాత్రప్రహ్వీభావమత్యర్థప్రియం కుర్విత్యర్థః - ఏవం వర్తమానో మామేవైష్యసి - ఏతత్సత్యం తే ప్రతిజానే సత్యప్రతిజ్ఞాం కరోమి

స్యోపచారస్యాయోగాత్ స్మృతిశబ్దేన చ ప్రత్యక్షస్యోపచారేణ చ యయాసిద్ధేః. విపర్యయే తు దర్శనసమానాకారత్వలక్షణవైశద్యవిధానేన సప్రయోజనత్వాచ్చ. స్వప్నధీగమ్యమిత్యాద్యుపబృంహణాభిప్రేతవైశద్యవిశిష్టా స్మృతిరేవ “తస్మిన్ దృష్టే. నిచాయ్య తం. ద్రష్టవ్య” ఇత్యాదిభిర్విధీయత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. దర్శనసమానాకారమితి. స్మృతిసంతానమితి. తేన స్మృతిః సంతన్యతే యత్రేతి వా స్మృతేః సంతానో యత్రేతి వా వ్యుత్పత్త్యా నపుంసకత్వమత్ర నేతవ్యం. తతశ్చిత్తైకాగ్ర్యం శబ్దార్థః తేన తన్మూలజ్ఞానరూపతయా తైలధారావదవిచ్ఛిన్నత్వం సూచితం. వేదనం వా సామాన్యరూపం. అతోఽన్యపదార్థస్తత్ర వేదనమితి పాఠే తదేవ విశేష్యం. వేదనధ్యానోపాసనాదిరితి పాఠే తు స్మృతిసంతానస్య విశేష్యత్వాత్తస్యైవ భక్తిరూపత్వాయాహ. అత్యర్థప్రియమితి. ఇహావ్యవహిత మోక్షోపాయోపదేశవలాయామిత్యర్థః - వేదాంతవిహితస్యాపూర్వస్యానువాదత్వాత్తం ప్రతి మన్మనా భవేతి విధిరేవేత్యాహ. విధీయత ఇతి. మద్భక్తశబ్దార్థమాహ - అత్యర్థమత్ప్రియ ఇతి - అత్యర్థమహం ప్రీతివిషయభూతో యస్యాసావత్యర్థమత్ప్రియః - ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహమిత్యుక్తం. విధేయస్య కర్తవ్యస్యైవ శిష్టత్వాభిప్రాయేణ కర్తరి విశేషణమిత్యాహ. అత్యర్థమత్ప్రియత్వేన నిరతిశయప్రియామితి - మద్యాజీ మాం నమస్కుర్విత్యుభాభ్యామాంతరంగపరికరయోగ ఉపలభ్యత ఇతి దర్శయితుమాహ. తత్రాపీతి - యజనాత్ర వివక్షిత జ్యోతిష్టోమాదిప్రతీతివ్యావృత్తాయ ధాతుశక్తిం స్మారయతి - యజనం పూజనమితి - ఫలితమాహ - అత్యర్థప్రియమితి. భక్త్యనుప్రవేశేన స్వరూపానురూపత్వద్యోతనాయ సారతమత్వసిద్ధ్యై (సారార్థగ్రాహక) భగవచ్ఛాస్త్రాది చోదితాం ప్రక్రియాం స్మారయతి - ఆరాధనం హీతి - అంతఃకరణవృత్తివిశేష పర్యవసానాయాహ - నమో నమనమితి - ఏతేన ప్రణిపాతమాత్రపరత్వవ్యుదాసాయ త్రివిధాహి ప్రణతిశ్శాస్త్రేషు శిష్యతే - మద్భక్తపదానుషంగవిశేషితం తదభిప్రేతమాహ. మయీతి. ఆత్మీయం సర్వం భగవత ఏవేత్యనుసంధానాదతిమాత్రప్రహ్వీభావః - ఏతేనాత్యర్థప్రియత్వాద్వా మాదితమాత్రత్వం నవ్యతిక్రమేణ స్వాత్మధారత్వమవధారణే నావ్యవధానం వివక్షితమితి - ఏవం వర్తమాన ఇతి - సత్యం ప్రతిజ్ఞావిశేషణం. న తు ప్రతిజ్ఞాతస్యోక్తిరిత్యాహ. ఏతదితి - “నాస్త్యేవ తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే” ఇత్యాదిష్విహాప సగర్వస్యగత్యభావ విషయమవివక్షితార్థత్వం నిరాకరోతి - తవ ప్రతిజ్ఞాం కరోమీతి -

శ్రీ౹గీ॥మూ॥ ప్రతిజానే ప్రియోసి మే ॥ ౬౫ ॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య

శ్రీ౹గీ॥భా॥ నోపచ్ఛందనమాత్రం యతస్త్వం ప్రియోసి మే. "ప్రియో హి జ్ఞానినోత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః", ఇతి పూర్వమేవోక్తం - యస్య మయ్యతిమాత్రప్రీతిర్వర్తతే మమాపి తస్మిన్నతిమాత్రా ప్రీతిర్భవతీతి తద్వియోగమసహమానోహం తం మాం ప్రాపయామి. అతస్సత్యమేవ ప్రతిజ్ఞాతం మామేవైష్యసీతి ॥ ౬౫ ॥ కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగరూపాన్ సర్వాన్ ధర్మాన్ పరమనిశ్శ్రేయస సాధనభూతాన్ మదారాధనత్వేన అతిమాత్ర ప్రీత్యా యథాధికారం కుర్వాణ ఏవోక్తరీత్యా ఫలకర్మ కర్తృత్వాది పరిత్యాగేన పరిత్యజ్య

" ద్యౌః పతేత్పృథివీ శీర్యేద్ధిమవాన్ శకలీ భవేత్ । శుష్యేత్తోయనిధిః కృష్ణ న మే మోఘం వచో భవేత్ ,, ఇత్యాది భగవద్వాక్యానుసారేణాభిప్రేతమాహ . నోపచ్ఛందన మాత్రమితి - అత్ర ప్రియవచనేన ప్రరోచన రూపార్థవాదత్వం త్వయా న శంకనీయమిత్యర్థః . ఏవం వర్తమానస్య స్వప్రాప్తౌ స్వప్రీతి లక్షణ ద్వారముపక్షిప్యోపచ్ఛందన శంకా పాక్రియతే ప్రియోసి మ ఇత్యనేనాహ . యతస్త్వమితి . సాధ్యమపి జ్ఞానిత్వమ్ సిద్ధవత్కృత్వా ప్రియోసీతి తత్ఫలోక్తిరిత్యభిప్రాయేణ "ప్రియో హి జ్ఞానినోత్యర్థ,, మితి సామాన్యేన ప్రాగుక్త ప్రయోజక గ్రహణమ్ - ఏతేన భూయశ్శబ్దస్యోక్తార్థ పరత్వం దర్శితమ్. ఉక్తా సమ్భవ శంకా పరిహారాయ లోక దృష్ట మీశ్వరాభిప్రాయం చానుసృత్యోపాత్త వచనార్థమాహ - యస్యేతి . తత్ఫలితమాహ - ఇతి తద్వియోగ మితి - హేతు వాక్యార్థం సాధ్యేన సంగమయతి . అతస్సత్య మితి - ప్రతిజ్ఞాతమితి భావేనిష్ఠా . (❋)

ఏవం విస్తరేణ సంగ్రహేణ చోక్తానామ్ కర్మయోగాదీనామ్ త్రయాణాం సాధారణం సాతత్యానుసన్ధాన విశేష ముద్ధృత్య తత ఏవ మామేవైష్యసీత్యుక్తస్య ప్రాప్తేః ప్రతిబన్ధకీభూతానాం నివృత్తిరుచ్యతే - సర్వధర్మానితి శ్లోకేన - తదాహ - కర్మయోగేనేత్యాదినా . సర్వశబ్దేన ప్రకృతత్రిక మవిశేషాద్గృహ్యతే . కర్మయోగాదీనాం ధృతిసాధనత్వ లక్షణ ధర్మశబ్ద వాచ్యత్వమాహ - పరమనిశ్శ్రేయస సాధనభూతానితి . యథాయోగం పరస్పరయా సాక్షాచ్చేతి శేషః . తత్సాధకత్వ ప్రయోజకమాహ . మదారాధనత్వేనేతి - త్రివర్గ వైముఖ్య హేతుమాహ . అతిమాత్ర ప్రీత్యేతి . యథేచ్ఛసి తథా కుర్వితి పూర్వోక్తోపజీవనేనాహ . యథాధికారం కుర్వాణ ఇతి - క్రమాత్సర్వం హ్యస్యాను [illegible] స్యాదితి భావః - కుర్వాణ ఏవేత్యనేన స్వరూపత్యాగాది పక్షో నిరస్తః సత్త్వాదిభిర్నిర్దిష్టానుష్ఠితమ్ - పరిత్యాగ శబ్ద వివక్షితమాహ - ఉక్తరీత్యేతి - అధ్యాయారమ్భ విశోధిత ప్రకారేణేత్యర్థః . ఫలకర్మ కర్తృత్వాది పరిత్యాగేనేతి , కర్మత్యాగస్స్వకీయతాభిమాన త్యాగః - భక్తియోగేపీతి ఐశ్వర్యాది ఫలాంతరం త్యాజ్యమేవ - మోక్షాఖ్య ఫలస్యాపి హి సర్వ శేషి భగవచ్ఛేషత్వ ధియా స్వశేషతాధీస్త్యపరిహార్యా - ఆదిశబ్దేన కంచుక భూతేంద్రాదీనామారాధ్యత్వాభిమానస్సంగ్రహీతః - కర్మణి కర్తృత్వం స్వకీయతా బుద్ధిరాదిశబ్దేన సంగృహ్యతే - పరిత్యాగేన పరిత్యజ్యేతి విశేషేణ సామాన్యావచ్ఛేదః - అన్యత్ర స్వాత్మని కర్తృత్వమ్ తతోన్యస్మిన్నింద్రాదావుపాస్యత్వం తదుభయాన్యస్మిన్ స్వర్గాదౌ ప్రాప్యత్వం తేభ్యో వ్యతిరిక్తే కర్మణ్యుపాయత్వం చాభిమత్య హ్యానస

శ్రీ.గీ॥ స॥ మామేకం శరణం వ్రజ । అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥౬౬॥

శ్రీ.భా॥ మామేకమేవ కర్తారమారాధ్యం ప్రాప్యముపాయం చానుసంధత్స్వ- ఏష ఏవ సర్వధర్మాణాం శాస్త్రీయః పరిత్యాగ ఇతి "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ। త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః" ఇత్యారభ్య "సంగం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః । న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః । యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయతే" ఇత్యధ్యాయాదౌ సుదృఢముపపాదితమ్. అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి. ఏవం వర్తమానం త్వాం మత్ప్రాప్తివిరోధిభ్యోఽనాదికాలసంచితానంతాకృత్యకరణకృత్యాకరణరూపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి. మా శుచః శోకం మా కృథాః.

ధీత వేదాంతాః ప్రవర్తంతే. న తథా త్వయానుసంధేయమితి తత్సర్వమేకస్మిన్మయ్యనుసంధత్స్వేతి మామేకం శరణం వ్రజేత్యస్యాభిప్రాయః. తథాహ. మామేకమేవేత్యాదినా. అత్ర కర్తృత్వాదిషు చతుర్షు ప్రత్యేకం సముదాయతః ఏకోపాధివా శరణశబ్దవాచ్యత్వాసంభవాత్ కర్తృత్వాదికం మామేకమిత్యనేనాభిప్రేతమనూదితముపాయమితి తు శరణశబ్దార్థోక్తిః. కర్తారం కర్తుః ప్రయోజకతయాంతర్యామిత్వేన అనుమంతృతయా చ అవస్థితమిత్యర్థః. తదనుసంధానాత్స్వకర్తృత్వాభిమానత్యాగః కర్మణాం దేవతాంతరశేషత్వ స్వశేషత్వధీత్యాగార్థమాహ- ఆరాధ్యమితి. "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ- స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్యే"త్యాదికం హ్యుక్తమ్- ప్రాప్యం పాశ్చాత్యరంపరయా చేతి శేషః. తే. స్వర్గాది ఫలత్యాగః. త్రివిధత్యాగార్థమనూదితమాకారత్రయముక్తమ్. అత్ర శరణశబ్దేన విధిత్సితమాహ - ఉపాయమితి- స హి సర్వేషు శాస్త్రేషు ప్రీతః ఫలం దదాతీతి ప్రాగేవ నిర్ణీతమ్- స్వపాధ్యవశ్వర యజ్ఞోపాసన దానత్వ ధర్మేషు కాలాంతరభావి ఫలసాధనత్వబుద్ధిం పరిత్యజ్య సిద్ధసాయి విసర్వజ్ఞ సత్యసంకల్పత్వ మహోదారత్వాదిగుణశాలిని సకలశాస్త్రార్థ సమారాధ్యే ఫలప్రదత్వమనుసంధత్స్వేతి- స్వరూపత్యాగాదిపక్షే ప్రకరణవైఘట్యమాహ- ఏష ఏవేతి- సుదృఢముపపాదితమితి. అయమభిప్రాయః- ఏతచ్ఛ్లోకాపాతప్రతీత్యా కూటయుక్తిభిశ్చ యథావర్ణాశ్రమ ధర్మస్వరూపత్యాగాది పక్షో నోదేతి. తద్యథోపపాదితమితి- అహముక్తప్రకారేణారాధితః- ఫలప్రదానాపరుణేక సార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వ పరమకారుణికత్వాది గుణగణవిశిష్ట ఇతి భావః. అనుష్ఠితోపాయావస్థావిశేషవిషయోఽత్ర త్వేతి నిర్దేశ ఇత్యాహ- ఏవం వర్తమానమితి. అవ్యవహితోపాయస్యాపి సర్వస్యైవ - [illegible] మామేవైష్యసీత్యనంతరోక్త - [illegible] మత్ప్రాప్తివిరోధిభ్య ఇత్యుక్తమ్. [illegible] ప్రతిబంధనివృత్తిరేవోపాయసాధ్యా భగవత్ప్రాప్తిస్తు స్వరూపావిర్భావలక్షణా స్వత ఏవ స్యాదిత్యభిప్రాయః- అత్ర సర్వశబ్ద[illegible] తక్షితమాహ - అనాదికాలేత్యాదినా- నను త్రిష్వపి యోగేషు నిగదితేషు సర్వగుహ్యతమే చ శాస్త్రసారార్థే పునర్వివిచ్య ప్రదర్శితే తతోప్యుపరి త్రయాణాం సాధారణ్యానుసంధానస్య ప్రాక్ప్రపంచితస్యైవాత్ర పునః ప్రతిపాదనే కిం ప్రయోజనమ్. న చాయమర్థాంతరపరశ్లోకః - అతః ప్రతీతే సంగ్రహాదిషు తథానుక్తేశ్చ శాస్త్రాదావప్యుక్తమ్. భాష్యేపి తమువాచేతి శ్లోకే తు పరమాత్మయాథాత్మ్య తత్ప్రాప్త్యుపాయభూత కర్మయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగ, గోచరం "నత్వేవాహం జాతు నాసమ్, ఇత్యారభ్య అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ ఇత్యేతదంతం వచ

శ్రీ భా॥ అథవా సర్వపాప వినిర్ముక్త్యత్యర్థ భగవత్ప్రియపురుష నిర్వర్త్యత్వాద్భక్తియోగస్య త
దారంభ విరోధిపాపానా మానంత్యాత్ తత్ప్రాయశ్చిత్త రూపైర్ధర్మైః పరిమిత కా
లకృతైస్తేషాం దుస్తరతయా ఆత్మనో భక్తియోగారంభానర్హతా మాలోచ్య శోచతోఽర్జు
నస్య శోకమపనుదన్ శ్రీభగవానువాచ. సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య మామేకం శరణంవ్రజేతి. భక్తి
యోగారంభవిరోధ్య నాదికాలసంచిత నానావిధానంత పాపానుగుణాన్ తత్తత్ప్రాయశ్చిత్త

ఉవాచేత్యర్థః ఇతి. అపిచాత్ర మాశుచ ఇత్యేతన్నప్రథమోత్పన్నా స్థానస్నేహాది మూలశోక ప్రతిక్షేపా
ర్థం. తస్యపూర్వమేవ నిశ్శేషతూళితత్వాత్. అతోయథా ‘‘మాశుచస్సంపదందైవీ మభిజాతోఽసి,, త్యత్రా
వ్యహిత ప్రస్తుతోపాధిక శోకాప నోదనార్థత్వం తథాత్రాపీతి యుక్తం. నతు సూక్ష్మ ధియఃకుత్రియ
స్యధార్మికాగ్రేసర స్యార్జునస్య సర్వజ్ఞప్రదర్శితే షూపాయే ష్వక్షామాదనర్హత్వాత్ప్రధానాంశా ని
శ్చయాద్వా శోకోఽయం ఫలసంశయోఽపి మామేవైష్యసీత్యాదినా నిశ్శేష నిర్మూలితః. అతః పరిశేషా ద్దీ
ర్ఘకాల నైరంతర్యాదర సేవనీయోపాయ దౌష్కర్యాత్ఫల విలంబాద్వా శోకోఽయం సంభవేదితి. తథా
విధ శోకప్రశమన పరేణానేన శ్లోకేన భవితవ్యమిత్యుక్తార్థాంతర గోచరాదుచితం స్వారసికత్యాగశబ్దం
చార్థాంతర మాహ - అథవేతి - అత్ర సర్వపాప విముక్త్యుపాయ విరోధిసర్వ విషయంపాప ని
ర్మోచనా దత్యర్థ భగవత్ప్రియత్వం ‘‘నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిఃప్రజాయతే,, ఇతి వ్యాఖ్యా
తే - ‘‘విష్ణ్వాయుతేన గోవిందే నృణాం భక్తిర్నిర్వార్యతే,, ఇత్యాద్యనుసంధానేనాహ - తదారంభ విరో
ధిపాపానా మానంత్యాదితి. ‘‘జన్మాంతరసహస్రేషు,, ఇత్యాద్యనుసారేణ పరిమిత కాల కృతైరితి పాఠేవిలం
బాక్షమత్వం సూచితం. అపరిమిత కాల కృతైరితి పాఠేఽపి అవిశబ్దోఽధ్యాహర్తవ్యః. తేనోపాయస్యదు
స్సంపాదత్వ వ్యంజనం. శోక మపనుదన్నితి - శోకాపనోదనాయేత్యర్థః. మన్మనాభవ మద్భక్త ఇతిపూ
ర్వశ్లోకే భక్తియోగస్య ప్రకృతత్వాత్తదారంభ విరోధిత్వేన శోకనిమిత్త పాపవిషయోఽత్రసర్వపాపశబ్దః.
తత్తన్నివర్తకతయాచోక్త ధర్మవర్గవిషయ స్సర్వధర్మ శబ్దః. యస్త్వేతత్సంగ్రహ శాసనం ‘‘ధర్మేణ
పాప మపనుదతీ,,తి - బహువచనేన సర్వశబ్దేనచ నైవిధ్య మానంత్యంచ పాపేషు ధర్మేషుచవ్యజ్యతే.
తదేవమాహ - భక్తియోగారంభ విరోధిత్వేనేతి - కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిత్యాదినా సంప్రతిపన్న పాపని
బర్హణోపాహరణం. అగ్నిష్టోమాద యోఽపి వినియోగ పృథక్త్వేన అనేకఫలసాధకా ఇతి ప్రాగేవోక్తం.
ఆదిశబ్దేన కర్మయోగావాంతర భవతియా ‘‘స్వైవమేవాపరేయజ్ఞ,, మిత్యాదిభిః ప్రాక్ప్రపంచితానామను
క్తానాంచ గ్రహణం. ఏవం జ్ఞానయోగోఽప్యాదిశబ్దేన సంగృహీతః. తస్యాపిభక్తియోగారంభ విరోధిపా
పనిబర్హణత్వేన ప్రాగేవ ప్రపంచితత్వాత్. పరిమితకాల కృతైరితి శ్లోకే శరీరాభిప్రాయః. అతిదుష్కరా ను
ష్ఠాన మాలాఅనేక జన్మ సంసిద్ధిసాధ్యత్వ విశ్చయాదేవ హ్యస్యశోకః. సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి స్వరూప
త్యాగ ఏవాస్యాం యోజనాయాం. వచనాంతరా సిత్యనైమిత్తిక లోపప్రసంగః. ముముక్షోరేవ ప్రాయశ్చిత్త
త్యాగ విషయత్వోక్తేః. తుల్యన్యాయతయాతు నిత్యనైమిత్తికేష్వపి యాని దురనుష్ఠానాని తత్పరిత్యాగసంస్యాత్.
శక్త్యధికృతత్వేన శాస్త్రప్రవృత్తేః. అశక్యత్యాగేన దోషాభావాత్. అనుకల్పమాత్ర శక్తౌచ తస్యైవ
శాస్త్రవైగుణ్యాదిహాప ముఖ్యానికర్తవ్య సర్వప్రకార ముఖ్యానుకల్పానియా ఏకస్యైవ భగవత్ప్రియాదసస్య

శ్రీ ॥గీ॥భా॥ రూపాన్ కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణ కూశ్మాండ వైశ్వానర వ్రాతపతి పవిత్రేష్టి త్రివృదగ్నిష్టోమాదికాన్ నానావిధానన్తాన్ త్వయా పరిమిత కాలవర్తినా దురనుష్ఠానాన్ సర్వాన్ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య భక్తియోగారంభ సిద్ధయే మామేకం పరమ కారుణిక మనాలోచిత విశేషాశేషలోక శరణ్యమాశ్రిత వాత్సల్య జలధిం శరణం ప్రపద్యస్వ,,

---

విధానాచ్చ శక్తాశక్తాధికారి భేదాచ్చ ముఖ్యానుకల్పయోః సర్వత్ర ఫలావిశేషావగతేః. అత ఏవ గురు లఘు వికల్పానుపపత్తి ప్రసంగాభావః. యథా “ప్రణవం వా త్రిశభ్యసేన్మంత్రీ ద్వాపిష్ణుమవ్యయ,,మితి- యథావ “మాంత్రం భౌమం తథాగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవ చ । వారుణం మానసం చేతి సప్త స్నానేషు మానసం,, విష్ణుచింతనమేవావగాహనాదివ్యసమర్థస్యాపి తత్ఫలసాధకతయా విధీయతే - తథేహాపీతి న కశ్చిద్దోష ఇతి. అత్ర దుష్కరతయా చిరకాలసాధ్యతయా చాల్ప శక్తినా పరిమిత కాల వర్తినా చ దురనుష్ఠానానాం ధర్మాణామర్థసిద్ధ ఏవ త్యాగో భగవదేకోపాయతావరణ విధేరుపకారిత్వేన విధి చ్ఛాయయానూద్యతే - యథా నిధిధ్యాసనోపకారితయా రాగప్రాప్తే శ్రవణ మననే శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇతి తదేకోపాయతావరణ విధానం చ తదన్యోపాయ పరిత్యాగ విశిష్ట విషయం తేన తత్ఫలసాధనత్వేన చోదితానామన్యదేవతా విషయాణాం భగవతి చ ధర్మాంతరాణాం త్యాగస్సంగృహ్యతే. అర్థసిద్ధేవ దేవతాంతర ధర్మనిషేధే తత్సిద్ధ్యర్థం నాత్ర వ్యధికరణ సమాసస్సమాశ్రయణీయ ఇత్యభిప్రాయేణ సర్వాన్ ధర్మానితి దర్శితం. నను శక్తమధికృత్య నిషేధే శాస్త్రవైయర్థ్యం - అశక్తం ప్రతి తు న విధ్యపేక్షేతి చేన్న - అశక్తం ప్రత్యేవ బ్రహ్మాస్త్రబంధాదావివోపాయాంతర పరిగ్రహస్య తద్విరోధిత్వ జ్ఞాపనేనాపేక్షితత్వాత్. యద్వా, యదర్థం శరణవ్రజ్యానుష్ఠితా తదర్థోపాయాంతర శక్తేః పశ్చాత్తూత్తత్సిద్ధేతు వశాత్సంభవేపి తదర్థం తదుపాదానస్యాకర్తవ్యతా జ్ఞాపనేన సాధకమ్ “అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ,, ఇతి ఫలస్య భగవదేకాధీనతయా తదేకప్రపదనమేకఫలతయా నుష్ఠేయం శిష్టం సర్వధర్మ పరిత్యాగస్య తు వాక్యాత్తచ్ఛేషత్వం సిద్ధం. ఫలవత్సన్నిధౌ చాఫలం. తదంగం తత్ర పూర్వసిద్ధాకార పరామర్శ అధికార కోటౌ నివేశః. అన్యథా తు లింగాత్తదేక శరణవ్రజ్యోపయోగిరూపే విశ్రాంతిః. తదేకోపాయతాధ్యవసాయో హి తదన్యోపాయ పరిగ్రహేణ విరుద్ధ - అతస్త్యాగస్యావఘాతస్యేవాపేక్షిత తండులోపయోగి రూపే పర్యవసానవత్ తదేక ప్రపదన విరోధి ధర్మత్యాగే పర్యవసానాదతత్ఫలార్థానామవిరోధినాం నిత్యాదీనాం త్యాగోస్యానపేక్షిత ఇతి వర్ణాశ్రమాద్యనుబంధి స్వతంత్ర విధిప్రాప్తస్తదేవావతిష్ఠంతే. న చ తే కిం ప్రపదనస్యాంగాన్యంగినో వా తథా నియోగాభావాదశక్తం ప్రతి దుష్కర కర్మాంగక ప్రపదన విధానాసంభవాదతదంగస్యాపి యజ్ఞాదేరన్యార్థమాశ్రమాద్యర్థం చానుష్ఠానోపపత్తేః. సర్వశబ్దనిర్దిష్టతా ప్రత్యనీక తయా వా మామేకమిత్యేకశబ్దః. తతశ్చ భగవత్ప్రపదనమేకమేవ సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం స్యాదిత్యుక్తం భవతి. శరణాగతి స్వభావాత్తు తదన్యోపాయపరిత్యాగస్సిద్ధ్యేత్ - యథాలక్షయంతి- “అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్ । తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి,,రితి శరణశబ్దోత్రోపాయపర్యాయః. యథోక్తం ప్రపత్తి ప్రకరణే “ఉపాయే గృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణ మిత్యయమ్ । వర్తతే సాంప్రతం త్వేష

శ్రీ.గీ.భా। అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో యథోదితస్వరూపభక్త్యారంభవిరోధిభ్యస్సర్వేభ్యః పాపేభ్యః మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥౬౬॥

ఉపాయాద్వైతవాచక.,, ఇతి-పఠంతిచ ‹‹శరణం గృహరక్షిత్రోరుపాయేమునని గద్యతే,, ఇతి-ఉపాయత్వంచ కారుణ్యాది గుణవిశిష్టస్యోపాయస్థానే వస్థానాత్ తత్కార్యకరణాదిత్యభిప్రాయేణ పరమకారుణికత్వాది గుణోక్తిః - ఏకమితి నైరపేక్ష్యపరం వా. తత్సిద్ధ్యర్థమపి ఏకం మామిత్యనేనాభిప్రేతతయా పాలయితృత్వాదిభిః కృపాయాః పారమ్యం తతశ్శరణ్యత్వం చ సిద్ధం. తస్యాసంకోచమాహ. కారుణ్యాదిగ్రహణం పరమకారుణికం ‹‹వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయత్ । అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్య,, మితి ‹‹సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్య శరణం సుహృత్,, ఇతి శ్రుతిః. ‹‹సర్వలోకశరణ్యాయ,, ఇతి రాఘవావరజవాక్యం. స్వవాక్యంచ ‹‹విభీషణో వా సుగ్రీవ యది వా రావణస్స్వయం,, మితి - విశేషశబ్దోఽత్ర జాతివర్ణాది వ్యావృత్తగుణసంస్కారభూత పూర్వోపకారాదిపరః . ఉక్తగుణాविनाभूतं గుణాంతరమాహ - ఆశ్రితవాత్సల్యజలధిమితి. ‹‹విదితస్సహి ధర్మజ్ఞశ్శరణాగతవత్సల,, ఇతి హ్యుక్తం. దోషాయద్యపి తస్యస్యాదిత్యాది ప్రక్రియయా దోషానాదరాయ వాత్సల్యోక్తిః. గత్యర్థానాం బుద్ధ్యర్థతయా ప్రయోగాద్వ్రజేతి ధాతుః-బుద్ధ్యయోజనాయామనుసంధానమాత్రపరతయా వ్యాఖ్యాతః- ఇహామురక్షిష్యతీతి మహావిశ్వాసపూర్వకవిశిష్టాధ్యవసాయలక్షణబుద్ధివిశేషనిరూఢపరత్వేన వ్యాచష్టే- ప్రపద్యస్వేతి-(విరోధ ఇతి) - అహం త్వేతి. సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిరహమల్పజ్ఞమల్పశక్తిం చ త్వామిత్యర్థః. మాశుచః. ఏకేనసుకరేణ విలంబేనాశేషపాపనివృత్తిసిద్ధౌ రసంతైర్దుష్కరైర్విలంబ్యకారిభిః ప్రత్యేకపాపనిబర్హణైరిదానీంభక్తియోగారంభాహతాపసంపాదనస్యాశక్యతానిమిత్తశోకం మాకృథా ఇత్యర్థః-ఏవం సకలాభిమతసాధనతయా భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు ప్రసిద్ధం భగవత్ప్రపదనమిహ ప్రకృతభక్తియోగారంభవిరోధిపాపనిబర్హణరూపావాంతరవిశేషే ప్రదర్శితం . సుమహత్కారణం శోచేస్యోమేవమేనష్ట హేతునా । సనత్వా హామేవేతి చరమశ్లోకసంగ్రహః- అతఏవాత్రత్య భాష్యగ్రంథస్య గద్యస్యతేశ్చావిరోధ ఇతి - యదిదం శంకరేణోక్తమ్ ‹‹మన్మనా భవ,, ఇతి శ్లోకేన పరం కర్మయోగనిష్ఠాయాః పరమం రహస్యమీశ్వరశరణతాముపసంహృత్యాథేదానీం కర్మయోగనిష్ఠాఫలసందర్శనం వేదాంత(సారమ్)విహితం వక్తవ్యమిత్యాహ - సర్వధర్మానితీతి . అయమపి ‹‹సర్వాధర్మాన్పరిత్యజ్య,, త్యస్యోపాహరణవిశేషః కర్మయోగనిష్ఠాయాః పృథక్త్వే భక్తియోగనిష్ఠాయాః ప్రదర్శితత్వాత్తత్రైవ శరణం వ్రజేతి కర్తవ్యోపదర్శనేన పూర్వత్ర తదుపసంహారవాచో యుక్తతరసంగతత్వాత్ . యచ్చాత్రమానసికం సర్వాత్మనాసమం సర్వభూతస్థమీశ్వరమహామేవేత్యేవ శరణం వ్రజ నమత్తోఽన్యదస్తీత్యవధారయేత్యుక్తమ్ . అత్ర శాంకర శబ్దస్యైవం శక్తిః . నతతమపరార్థేన లాఘవేనార్థస్వీకారే హేతుం పశ్యామః - ప్రత్యుతాహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామీత్యాది స్వారస్యాద్రాఘవవిభీషణాది వచ్చరణ్యశరణాగతయోగోఽపవృత్త్య రక్షితవ్యత్వలక్షణోభేదః ప్రతీయతే . శాస్త్రాంతరాణి చైతదవిరోధేన పూర్వమేవస్థాపితాని -యచ్చాత్ర సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేత్యనేన సర్వకర్మస్వరూపసన్న్యాసవిధిరితి . ఇదమప్యధ్యాయారంభోక్తరీత్యా సత్యాగస్వీకరణం.తత్ర సన్న్యాసిరాకరణాదైవసాత్త్వికస్యాగోత్రభాష్యేవకీర్తితః -నహికర్మాధికృతే స్వేవాయం సాత్త్విక రాజసతామస

రూపత్యాగవిశేషణ-సకలకర్మసన్యాసినాం తత్త్వవిదాం మోహాదుఃఖమూలత్యాగసంభవాత్సాత్త్వికత్యా గో విశేష్య నిత్యమధికృత్యైవోచ్యత ఇతి తత్రైవాస్మాభిర్వ్యాఖ్యాతమితి చేత్, తదసత్. సామాన్యతస్త్యాగసన్న్యాస రూపవిషయత్వాత్ ప్రశ్నస్యోత్తరస్యాపి సామాన్యవిషయత్వం ప్రతీయతే - జ్ఞాననిష్ఠానామపి నిత్యనైమిత్తిక కర్మస్వరూపపరిత్యాగస్య ప్రాగేవ దూషితత్వాచ్చ. యచ్చానుగీతాయాముచ్యతే ‘‘నైవ ధర్మీ న చాధర్మీ న చైవహి శుభాశుభీ । యస్స్యాదేకాసనే లీనః తూష్ణీం కించిదచిన్తయ,,న్నితి. ‘‘జ్ఞానం సన్న్యాసలక్షణ,,మిత్యాది. యచ్చ శ్రీమద్భాగవతే పురాణే ‘‘తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాం ప్రతిచోదనామ్ । ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ । మామేకమేవ శరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్ । యాహి సర్వాత్మభావేన మయా స్యా హ్యకుతోభయ,,ఇతి. యచ్చాన్యత్ర ‘‘త్యజ ధర్మమధర్మం చ త్యజ సత్యానృతే అపి । ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తత్త్యజ,,ఇతి - ఏవమాదృశాని వచనాని సాత్త్వికత్యాగోక్త ప్రక్రియయైవ నేతవ్యాని. సమాధిదశాతత్పరేషు తు వచనేషు న కశ్చిద్విరోధః. ‘‘త్యజ ధర్మమసంకల్పా దధర్మం చాప్య హింసయా । ఉభే సత్యానృతే బుద్ధ్యా బుద్ధిం పరమనిశ్చయా,,దిత్యాదిషు చ సాత్త్విక ఏవ ధర్మత్యాగస్తత్తద్వచనోక్త ఇతి సువ్యక్తం. మామేకమిత్యత్ర చ నిర్విశేష చిన్మాత్రైక్యాది వివక్షాం బ్రువంతో బాలా అపి పరిహసేయుః - భాష్యోక్తస్త్వేకశబ్దార్థో వచనస్వారస్య పూర్వాపర శాస్త్రాంతర సంగతః. ఏకశబ్దస్యాత్యన్త పృథగ్భూతేష్వపి దృశ్యతే. శరణం ‘‘అపేత్యాహమిమాం హిత్వా సంశ్రయిష్యే నిరామయమ్ । ఇమం మమ సహానేన నైకత్వమనయా సహే,,తి - తథా ‘‘వానరాణాం నరాణాం చ కథమాసీత్సమాగమ,, ఇతి ప్రశ్నే ‘‘రామసుగ్రీవయో రైక్యం దేవ్యేవం సమజాయత,,ఇత్యాదిషు. యాతు సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేత్యత్ర విరోధిధర్మమాత్రత్యాగ విషయత్వేన యాదవప్రకాశాదీనాం యోజనా. న తత్రాధర వివాదః. సర్వధర్మానవశ్యకరణీయానపి పరిత్యజ్యేతి స్తుతిరూపయోజనాతు అపిశబ్దాధ్యాహారాదిభిరయుక్తా. అనిషిద్ధధర్మపరిత్యాగోఽత్ర వివక్షిత ఇతి నారాయణార్య వ్యాఖ్యాయాముపస్థానవిరోధః అపిచాత్రాదితః ప్రభృతి సమన్వయామః. ప్రథమే తావదధ్యాయే అర్జునస్య స్థానస్నేహకారుణ్యాదిభిశ్శాస్త్రోల్లంఘనప్రసంగేఽస్య నోపశాన్తిః పూర్వపక్షబుద్ధిప్రశమనాయ ద్వితీయేనాధ్యాత్మశాస్త్రముపక్రాన్తమిత్యేతావత్సర్వేషామవివాదః. ద్వితీయాధ్యాయోక్తస్య యోగాదేరపి భగవానేవారాధ్య ఇత్యత్రాపి న విప్రతిపత్తిః - ప్రీత్యాదివిషయైః స్రోతః పావకాదిశాస్త్రార్థైరపి హి స ఏవారాధ్యతే. స తు తత్ర న సాక్షాద్విషయ ఇతి. ప్రకరణాది పాఠాద్బలాద్భగవద్యోగినశ్చ - ‘‘యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాన్తరాత్మనా,, ఇత్యాది ప్రస్తుత్యప్రతిపాదయిష్యమాణత్వాచ్చ సమర్థితం. తృతీయే యోగాఖ్యోపాయాంగభూతయోః క్రియాయోగబుద్ధియోగయో ర్విమర్శ ఇత్యేతదపి ‘‘జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినా,,మిత్యధికారిభేద వర్ణనేన నిరస్తం - న చ ‘‘దూరేణ హ్యవరం కర్మే,,తి ప్రతిపాదనాత్తస్య కర్తవ్యత్వానుపపత్తిరితి వాచ్యం. తస్య తత్ప్రకరణ నింద్యకామ్య కర్మవిషయత్వ స్థాపనాత్ - ‘‘యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యా,,దిత్యాది శ్లోకద్వయే దృష్టానుశ్రవిక విషయ వితృష్ణస్య పరమాత్మైకరతేః పురుషస్య కృత్యానుష్ఠానే ప్రయోజనాభావోఽకృత్య కరణే ప్రత్యవాయాభావశ్చ ప్రతిపాద్యత ఇతి యదుచ్యతే తదప్యయుక్తం - ‘‘నావిరతో దుశ్చరితా,,దిత్యాది విరోధోపపాదనాత్. తత ఏవ ‘‘నాప్యాది సత్యమార్గలోకా,, ని

త్యాదేరపి వక్ష్యమాణస్యాత్రాదాహృత స్యాన్యవిషయత్వ స్థాపనాదథచ త్వమాథవగాయాం కర్మ త్యాగత
త్యాధావస్మిన్ శ్లోకద్వయే వివక్షిత ఇత్యభిప్రాయః - తదాతుముక్తవగాయామిత విరోధాభావాదత్యాయతా
సిద్ధిః - ఉత్క్రాంత సమాధిదశా విషయత్వం షష్ఠెత్రైకేవ- తథాహి «యం సన్న్యాసమితి ప్రాహుర్యోగంతం
విద్ధి పాండవ,,ఇ- శ్లోకసమాధి దశాయా మేవ కర్మసన్న్యాసః కార్యో నాన్యథేతి యావ దిత్యుక్తం - «ఆ
రురుక్షోర్మునేర్యోగ,, మిత్యత్ర చైవం వ్యంజితం - యస్యవశినో యోగనసకలకర్మ కాలోత్యాన్తస్తస్య
కర్మపరిత్యాగో యుక్తః - నాన్యస్యేతి - ఏతదేవ త్రితీయ చతుర్థ పంచమేష్వపి భగవతా ప్రతిపాదితమి
త్యను సంధాతవ్యం - త్రితీయే తావత్ «యస్త్వాత్మరతిరేవస్యా,, దిత్యత్ర చతుర్థేపి«యోగసన్న్యస్త క
ర్మాణం,, మిత్యత్ర పంచమేచ«సర్వకర్మాణిమనసాసన్న్యస్య,,ఇత్యత్ర తేనాత్మరతీనాం వశినాం యో
గారూఢానామేవ కర్మసన్న్యాసోయుక్తః - తేషామపి లోకవిఖ్యాతానాం సర్వలోకాదర్శభూతానాం వి
దుషా మాత్మానుగ్రహః భావేపి లోకానుగ్రహార్థం కర్మయోగఏవ యుక్తఇతి భగవదభిప్రాయా గా
హ్యాఇతి నిగమితం. యత్వనభిషిద్ధానుష్ఠానే ప్రత్యవాయా భావా త్తత్కరణే ప్రయోజనం నాస్తీతి.
ఏతత్తు తస్యామవస్థాయాం (మ)ప్రసక్తోప న్యాసః- యత్తు «కర్మణైవహిసంసిద్ధిమాస్థితాజనకాదయ,,ఇ
త్యత్ర రాజ్ఞాముపన్యాస స్తద్వృత్తాంతానామేవ లోకప్రసిద్ధత్వా దితి - అత్రాయమేవ భావ ఉచితః - య
త్త్వనంతరం పక్షాంతరముక్తం «ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిమంరాజర్షయో విదు,,రితి లింగా ద్రాజ్ఞా మే
వాయం యోగినాం కర్మపరిత్యాగోప దేశో నాన్యేషామితి తన్మందం. అన్యేషామపి కర్మ స్వరూపా
పరిత్యాగస్య సర్వత్ర మస్పష్టత్వాదతఏవహి చతుర్థస్యాయమేవోక్త మిహ «కేచిద్రాజర్షయో విదు,,రి
త్యభిధానా త్పూర్వస్మిన్నధ్యాయే నిదర్శనార్థం జనకోప న్యాసా న్నవమేధ్యాయే «రాజ విద్యా రాజ
గుహ్యం,,మితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ రాజ్ఞామేవాస్మిన్ భగవదుపదిష్టే యోగాధికారో నాన్యేషామితి మన్యతే.
తదయుక్తం - నవమేధ్యాయే «స్త్రియోవైశ్యాస్తథాశూద్రా స్తేపియాంతి పరాంగతి,,మితి సర్వాధి కార
స్య వక్ష్యమాణత్వాత్తస్మాత్ప్రదర్శనార్థం రాజ్ఞాంప్రవృత్తివిశేషా ద్యుపన్యాసో నాన్యథే త్యభ్యుప గం
తవ్యమితి - యత్తుపంచమే «సన్న్యాసఃకర్మయోగశ్చ నిఃశ్రేయస కరావుభౌ,, విత్యుక్త్వా సన్న్యాస కర్మయో
గాభ్యా మనంతరం «సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలా,,ఇత్యాద్యుక్త్వా సాంఖ్యయోగయో రర్థాంతరత్వో ప
పాదనం - తదపిమందం - «జ్ఞాన యోగేన సాంఖ్యానాం కర్మ యోగేన యోగినా,, మితిప్రాగుక్త ప్రత్య
భిజ్ఞానాత్. నచప్రసిద్ధివిరోధః - అస్మిన్ శాస్త్రే తయోరేవ మేవప్రసిద్ధేః నచ «నిఃశ్రేయసకరావుభౌ,,
విత్యుక్తె నపున రుక్తిస్సంగ్రహ విస్తరరూపత్వాదినా తత్పరిహారాత్. సర్వత్రచైవం సహైరభ్యుప గమా
త్ - యదపి «పండితాస్సమదర్శిన,,ఇత్యత్ర సర్వత్రాహింస్యతా బుద్ధిరనుగ్రాహ్యతాబుద్ధిస్సర్వేషాంభూ
తానా మీశ్వరానుగ్రాహ్యతా బుద్ధి రీశ్వర విభూతి త్వ బుద్ధిశ్చ సమదర్శన మభిప్రేతమితి తావతి నవివా
దః. యత్తుతత్రానంతర ముక్తం నపునహింసా నుగ్రహేషుఫలసామ్య బుద్ధిర్బ్రాహ్మణాది విశేషతిరస్కా
రోవా ఉతవేత బ్బాహ్మాంతరాను సారాత్ప్రమాణాంతరాను సారాచ్చేతి. అయమపృథక్త్వ వ్యతిరిక్తమిథ్యా
త్వాది వాదినాంమతస్యోపాలంభః- నత్రువస్య ప్రతిపరస్పరనమానావా మాత్మ వామా పాధికసర్వవైషమ్యతా
విమతస్య విషయం. తేషాంనామపి స్వరూప సామ్య దర్శనేశాస్త్రాంతర ప్రమాణాంతరవిరోధాభావా త్స్వ

ధ్యేయతత్త్వం చాహాత్వితి తదుక్తం యోగస్య విషయవిశేషపర్యవసానాదికం తత్త్రైవర్ణికస్వరూపమపపాదితం-దశ పహ్నాతంత. త్రైరపి యోగినాం వైవిధ్యం. అతఏవహి ‘‘యోగినామపి సర్వేషాం ,, మితి శ్లోకే వ్యాచఖ్యుః. యోగిన శ్చిత్తాలంబనవైచిత్ర్యాద్బహువిధాః. తేషుమధ్యే మత్కృత చిత్తో మామేవశ్రద్ధయాభజతే సమేయుక్తతమో మత ఇతి హ్యాహ. ఉయోస్యాభిరిహ సంక్షేపవిస్తరాభ్యా మాపన్యస్తో యోగ స్సర్వేభ్యో యోగిభ్య శ్శ్రేష్ఠతమో మత ఇతి చ - ‘‘ శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే ,, ఇత్యేతదపి త్రివర్గాతిలంఘన విషయ మేవాభ్యుపగంతవ్యమ్. అత్ర వేదద్వారా తత్ఫలవివక్షాయాం అక్షితఅక్షరా సంకోచాది మహాన్ క్లేశః. భాష్యోక్త ప్రక్రియాతు శృంగగ్రాహికయా వివక్షితం వక్తీతి విశేషః. ‘‘తపస్విభ్యోధికో యోగీ ,, తిశ్లోకే యదుక్తమత్ర తపశ్శబ్దేన వానప్రస్థ ధర్మాణాంపరిగ్రహః-జ్ఞాన శబ్దేన బ్రహ్మచారి ధర్మాణాం కర్మశబ్దేన గృహస్థ ధర్మాణా మితి - అయం విభాగోపి నిర్మూలః - సర్వేష్వాశ్రమేషు స్వాశ్రమావిరోధినాం తపోజ్ఞాన కర్మణాం సంభవాద్యథాశ్రుత విరోధాభావాద్వానప్రస్థాది లక్షణాయాం ప్రయోజనాభావాచ్చ-సప్తమోక్త చేతనా చేతనరూప ప్రకృతి ద్వయ స్యాపి బ్రహ్మ స్వరూపా దత్యంత భేదోస్మాభి స్తత్ర తత్ర సమర్థితః - అపర ప్రకృతే రష్టధా విభాగశ్చ యథాశ్రుత ఏవోపపన్న ఇతి స్థాపితమ్ - యచ్చ ‘‘రసోహమప్సు ,,ఇత్యాది సామానాధికరణ్యనిర్వాహాయోక్తం సమస్త కల్యాణ గుణసమష్టి విగ్రహాహాం అతోమదంశాస్సర్వేణ సర్వత్ర కల్యాణగుణా ఇత్యభిప్రాయేణాహేతి. తత్రతావద్రసాది కల్యాణగుణ సమష్టినా భగవతస్స్వరూపం నచా ప్రాకృతస్య విగ్రహస్య ప్రాకృతరసాది మయత్వం-అతఃపరిశేషా ద్రసాదీనా మేవ విగ్రహత్వ ముక్తం స్యాత్తత్ర సమష్టి వ్యష్టిభావేనాంశత్వోక్తిరపిస్ఫలా-తస్మాత్తదుత్పత్తి కారణత్వాదిభిరేవ సామానాధి కరణ్య గమనికా సమీచీనాభేదాభేదపక్షేన కల్యాణగుణతాదాత్మ్య వివక్షాయా మకల్యాణైరపిసర్వాత్మన స్తస్య తాదాత్మ్యాత్ - సమస్తహేయాస్పదత్వాది దోషప్రసంగః. ఏవముత్తరేష్వపి సామానాధి కరణ్యేషుభావ్యం - అష్టమేచ కింతద్బ్రహ్మేత్యాది ప్రశ్నానా మేకాధికారి వేద్యవిషయత్వం- తత్రైవాస్మాభి ర్నిరాకృతం - బ్రహ్మణోపి వస కల్పనా పౌరుషాహోరాత్రకల్పనా మూలమహాకల్ప ప్రక్రియోప న్యాసాచ్చ- స్మృత్యంతరానుసారేణాస్మాభిరప్య భ్యుపగమా ద్ధిరణ్య గర్భాదివ సావసానే మహాప్రళయవాదినా మయముపలంభః. ‘‘యంప్రాప్యనినివర్తంతే తద్ధామపరమం మమ,,త్యస్యపరమవ్యోమ విషయతాయాం సిద్ధాంత విరోధా భావేప్యత్రప రిశుద్ధాత్మ విషయత్వే యుక్తయస్తత్రైవావష్టాపితాః.‘‘యత్రుపనరగ్నిర్జ్యోతిః-ధూమోరాత్రి,,రిత్యత్రాగ్నిధూమశబ్దాభ్యా మహోరాత్రైక దేశభూతః కాలవిశేషా లక్ష్యత ఇతి- తదసత్. తత్తచ్ఛబ్దైరత్ర దేవయాన పితృయాణాఖ్య గతిద్వయ ప్రత్యభిజ్ఞానా న్నైతేసృతీతి నిగమనాద్యత్ర కాల ఇత్యుపక్రమస్థ కాలశబ్దస్య కాలాభిమాని దేవతాతి వాహిక భూయస్త్వవివక్షయా స్థాపితత్వాచ్చాతః ‘‘ఉదగయన పూర్వపక్షాహః. పూర్వాహ్ణసన్నిపాతే బ్రహ్మవిద్భ్యోగిభి రత్రునరావృత్తయే ప్రయాతవ్య ,, మితి నియమనమశక్యం. దక్షిణాయనా పరపక్ష పరాహ్ణరాత్రిషు ప్రయాతానాం యోగినాం చాంద్రమస జ్యోతిః ప్రాప్య పునరావృత్తి ప్రతిపాదనముత్తరేణ శ్లోకేన కృతమిత్యప్యసత్. ‘‘నిశినేతిచేన్నసంబంధస్యయావద్దేహభావిత్వా,,ద్దర్శయతిచ ‘‘అతశ్చాయనేపి దక్షిణే ,, ఇత్యధికరణాభ్యాం దక్షిణా యన రాత్రిమృత స్యాపి

యోగేన స్తత్తృతీయోక్త ప్రక్రియయా చంద్ర సాయుజ్య పూర్వకం పర బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయ శాస్త్ర త్ప్రయస్సమర్థితత్వేనాస్య శ్లోకస్య సాక్షాద్యోగివ్యతిరిక్త ధూమాది మార్గోచితాధికారి విషయత్వస్య స్థాపనాత్ . యచ్చ కథం పున రగ్ని జ్యోతిర్ధూమ శబ్దయో రర్థోక్త కాల విశేష పరత్వ మవగమ్యత ఇతి పరి చోదనాపూర్వకముక్తమ్ . శ్రుతిష్వివ స్మృతిష్వపి సమస్తామాదాయన పూర్వ పక్షోపాదిపూర్వాహ్ణానాం సామాన్యతో దైవ కర్మాంగత్వోపదేశాత్ త్రయాణాం కాలానాం స్మరణస్యాపి దైవత్వా విశేషాద్బాహ్రాంత తీవ్యనయోర్దైవ కర్మత్వేన దక్షిణాయనాదిషు వర్జన ప్రసంగాదితి - యత్పున రసమాహిత చిత్తానా మతిసుకరం సుఖావహమం క్షిప్రం ఫలం ప్రతి భగవత్ప్రాప్తి ప్రకారం వక్తుమ్ భగవానుచ్చారితవదమారభ్య వ్యాఖ్యాతమ్ - తదపి పూర్వోక్త జ్ఞానిసాధ్యానన్య భజనస్యైవ ప్రపంచన పరత్వ ప్రతీతేరపాకృతమ్ . యచ్చ "జ్ఞాన యజ్ఞేన చాప్యన్యే" ఇతి శ్లోకే ప్రకల్పితం సాంఖ్య యోగాభ్యాం సముచ్చితాభ్యాముపాసనమేకత్వేన ఉపాసనం విజల్పితాభ్యాముపాసనం పృథక్త్వే నోపాసనం . బుద్ధియోగో వాత్ర జ్ఞాన శబ్దేన వివక్షితః తత్రాప్యయ మర్థః - కేచిత్కర్మయోగ బుద్ధియోగాభ్యాం సముచ్చితాభ్యాముపాసతే . కేచిత్కేవలేన కర్మ యోగేన అపరే కేవలేన బుద్ధి యోగేనేత్యేవం బహుధోపాసత ఇతి - అత్ర సాంఖ్య యోగాది ప్రసంజకం న కించిద్దృశ్యతే - "అహం క్రతు" రిత్యాద్యనంతర వివరణ గ్రంథానుసారేణ ఏకత్వపృథక్త్వయోరుపాస్య విషయత్వం సుస్పష్టమ్ - "అనన్యాశ్చింతయంతో మాం" ఇత్యాదౌతు నదావశ్యంభావినే యోగక్షేమాయాపి మద్భక్తైరేకాంతిభిర్దేవతాంతరాణి ధర్మాంతరాణి నాపేక్షణీయానీత్యాదికం సర్వ మంగీకృత మస్మాభిః . దశమేచ "విస్తరేణాత్మనోయోగం విభూతించ" త్యత్ర యోగ శబ్దస్య భగవత్కర్మ యోగ విషయ తయా వ్యాఖ్యాన మయుక్తమ్ - "పశ్యమే యోగమైశ్వరం . ఏకాం విభూతిం యోగంచ" త్యాదిప్రత్యభిజ్ఞావిరోధా దనంతర మస్మిన్వ్యాఖ్యానే తద్విస్తరాపర్యవసానాచ్చ - "మత్కర్మకృ" దిత్యేకాదశాధ్యాయాంతిమశ్లోక స్తదుత్తరమిత్యపిదూరవ్యవధానాత్తచ్చాపి విస్తరాపర్యవసానాచ్చ నిరస్తమ్ - విభూతివిశేషాణాం కృత్స్నస్యైవ జగతస్స్వరూపైక దేశత్వేనాంశ తయా సామానాధికరణ్య వర్ణనమపి ప్రాగుక్త సదోషత్వాది ప్రసంగ ప్రక్రియయా పరాస్తమ్ - ఏవం శ్రీవిశ్వరూపపరిగ్రహస్యా వయవత్వేన విశ్వస్య వర్ణనమపి ప్రాకృతాప్రాకృత విభాగా దవధూతమ్ - ద్వాదశోక్తస్యాక్షరోపాసనస్య భగవదుపాసనాద్భేదస్స్వవాక్య స్వారస్య పురుషోత్తమత్వాది ప్రకరణాంతరైకరస్యాదిభి స్సాధితః - యత్పునరభేదవ్యపదేశాస్తు కథంచిదవస్థాభేదమాశ్రిత్య నేతవ్యాః . అవస్థా భేదశ్చాత్ర నిర్విశేష నిఖిల వస్తుమాత్ర రూపతా ఆవిర్భూత సమస్త కల్యాణగుణసమష్టి రూపతాచ వివక్షితేతి తదేత దనేక విషయ వ్యాఘాత విసంస్థుల మాత్మపూర మపహాస్యం . అన్యత్రైవ దూషణ ప్రపంచ నాదిహోపరమ్యతే. త్రయోదశే క్షేత్రజ్ఞ విషయే వక్తవ్యం సర్వం పూర్వమేవోక్తం - యతశ్చ తదితి పాఠో ప్రసిద్ధస్తథా పారేవి జ్ఞాన పరామర్శస్స్వరసః - క్షేత్రజ్ఞస్య నిత్యత్వే నాహేతుకత్వా ద్ధేతు నాదిరిత్యుక్త మితిచేత్సత్య ముక్తం - దురుక్తంతుతత్ "మహాభూతాన్యహంకార" ఇత్యాదినా ఉత్పత్తిమత్వస్య క్షేత్రస్యావ్యక్త వ్యతిరిక్తస్య సమస్తస్యా నిత్యత్వ సంప్రతిపత్తేః "తస్మాదవ్యక్త ముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజ సత్తమ । అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మన్నిష్కలే సంప్రలీయత" ఇత్యాదిభిర్నిత్యస్యాప్యవ్యక్తస్య పరబ్రహ్మ ణ్యేతి

శాన పృథగ్వాకతనాచ్చ - "ఋషిభిర్బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ,, త్యత్రోక్తం క్షేత్రాది తత్త్వవ్యవస్థాపన పరాణి పంచశిఖాది ప్రణీతానిసూత్ర పదానీతితదప్యనాదేశికం - పంచశిఖాదిగ్రంథేబ్రహ్మసూత్ర ప్రసిద్ధ్యభావాత్ -యత్తు"మద్భక్తఏతద్విజ్ఞాయమద్భావాయోపపద్యత,, ఇతినిగమనాద్భగవానేవ"జ్ఞేయంయత్తత్ప్రవక్ష్యామి,,త్యాత్తజ్ఞేయత్వేనోక్తఇతితన్న-"ఇతిక్షేత్రంతథాజ్ఞానం జ్ఞేయంచోక్తంసమాసత,, ఇతినిగమితానాం త్రయాణామేతచ్ఛబ్దేనానువాదాత్-క్షేత్రక్షేత్ర జ్ఞానవత్కర్మవశ్యక్షేత్రజ్ఞత్వజ్ఞానస్యాపి మోక్షోపయోగిత్వోపపత్తేః - క్షేత్రాదిజ్ఞానరూపస్యాపి శాస్త్రార్థస్య సర్వ ప్రకాసితుర్భగవతస్సమారాధన రూపత్వేన "మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయే,,త్యనేన విరోధాభావాచ్చ- యదపి చతుర్దశే "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్గర్భందధామ్యహ,, మిత్యత్ర పరావర ప్రకృత్యోర్జీవావ్యక్త సంజ్ఞయోరంశో మిళితోగర్భఇత్యుక్తం - తత్ర బ్రహ్మ శబ్దేనావ్యక్తస్య నిర్దిష్టత్వాత్తత్రత్యతదంశాధాన వచనస్య ప్రయోజనాభావాత్- క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ సంయోగాదిత్యుక్తస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ గర్భశబ్దేన చేతన వివక్షైవ యుక్తా. "సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే । జ్ఞానంయదాతదావిద్యా ద్వివృద్ధంసత్త్వ మిత్యుతే,,తి శ్లోకే ప్రకాశ జ్ఞానశబ్దయోః బాహ్యాంతరేంద్రియ వృత్తి విషయతయావ్యవస్థాపన(మిత్యుక్తం)మశక్యం.విపరీతేఽపివిరోధాభావాద్వక్ష్యమాణరాజసతామసజ్ఞానస్యవచ్ఛేదార్థంప్రకాశశబ్దప్రయోగోపపత్తేశ్చ-రజఃకార్యశ్లోకే లోభప్రవృత్తిలాభోద్భవఇతి సమస్తతయావ్యాఖ్యాన మయుక్తం- తథానద్యతనాదప్రకాశో ప్రవృత్తిశ్చేతి తమఃకార్యశ్లోకే సత్త్వకార్యప్రకాశ నిషేధవద్రజః కార్యప్రవృత్తినిషేధస్యాపి పృథగుపన్యాసాత్ తత్ప్రతియోగితయా ప్రవృత్తేరప్యపృథఙ్నిర్దేశోపపత్తేః- "ఆరంభః కర్మణా,, మిత్యస్యతు గోబలీవర్దన్యాయేన నిర్వాహాత్- పంచదశేపి "ప్రపద్యేయతఃప్రవృత్తిరితి,,పాఠో ప్రసిద్ధః. యదపి "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన,,ఇత్యత్ర సంసారివ్యతిరిక్తసర్వేశ్వరస్యైవకశ్చిదంశో జీవశబ్దార్థతయాప్రథమం వ్యాఖ్యాయి. తత్ర యద్యపి అర్థవిరోధో నాస్తి- తథాపి విభూతిప్రకరణ మధ్యపాఠాదంతర్యామిణస్తు "సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్ట,, ఇత్యనంతరమేవవక్ష్యమాణత్వాత్- పరమాత్మాంశ విశేషేచ జీవశబ్దస్య ప్రసిద్ధిప్రకర్షాభావాన్మన వాఽశాస్త్రాంతరప్రసిద్ధేరపి "జీవభూతాం మహాబాహో,, ఇతి స్వశాస్త్రప్రసిద్ధేర్బలత్వేన స్వీకరణముచితత్వాత్-"విషయానుపసేవత,, ఇత్యత్రచ ప్రతికూలోదాసీనభోగ్యస్సంకోచస్యక్లిష్టత్వాద్దుష్టార్థమనాద్యుక్తే వ్యాప్తేరంతర్యామిణస్వారస్యాదింద్రియాధిష్ఠానేశ్వర శబ్దాచ్చ తత్తన్నియంతరి సంసారిణ్యప్యుపపత్తేః - ఆత్మన్యవస్థిత మిత్యత్ర చాత్మశబ్దస్య నానార్థస్యప్రకరణోచితార్థ పరిగ్రహోపపత్తేః. భగవదుక్తాద్వితీయైవ యోజనాభాష్య కృదభిమతా సమీచీతి మవ్యాఖ్యాహి. "వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్య,,ఇత్యాదౌ వేద వేదాంత శబ్దయోర్వ్యక్తవ్యం ప్రాగేవోక్తం - "కూటస్థోఽక్షర,, ఇత్యస్య జీవభూతపర ప్రకృతివ్యతిరిక్తే ముక్తేవృత్తిశ్చవాధుతరా. యత్తుషోడశేప్రోక్తం ప్రకరణాంతరేణార్జునస్యశోకమపనేతుం దైవప్రకృతీనాంరూపం తేషాంపరమకల్యాణ ప్రత్యాసత్తి రర్జునస్య దైవ ప్రకృతిత్వ మాసుర ప్రకృతీనాంరూపం తన్నిమిత్తతాప సకలస్థానవర్జనాత స్యోక్తమితి. తదయుక్తం. శాస్త్రారంభేఽర్జునస్య స్వప్రకృత్య నిర్ధారణమూల శోకప్రసంగాభావా త్తదత్ర ప్రసంగే తదపనోదనస్యాతి ప్రాసంగికస్య యు

శ్రీగీతా॥ ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన। న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం

శ్రీగీ॥భా॥ ఇదం తే పరమం గుహ్యం శాస్త్రం మయా ఖ్యాతం. అతపస్కాయ అతప్తతపసే త్వయా న వాచ్యం. త్వయి వక్తరి మయి చాభక్తాయ కదాచన న వాచ్యం తప్తతపసే చాభక్తాయ న వాచ్యమిత్యర్థః. న చాశుశ్రూషవే - భక్తాయాప్యశుశ్రూషవే న వాచ్యం - న చ మాం యోఽభ్యసూయతి మత్స్వరూపే మదైశ్వర్యే మద్గుణేషు చ కథితేషు యో దోష మావిష్కరోతి నత

కృత్వాత్ - అతః "తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ,, ఇతి నిగమనానుసారేణ భగవద్యామునేయోక్త ప్రక్రియయా శాస్త్రవశ్యతైవాధ్యాయ ప్రధానార్థః. సప్తదశే శ్రద్ధాత్రైవిధ్యం శాస్త్రీయేతర విషయమిత్యయుక్తం- అనంతరం అశాస్త్రవిహితమితి పృథగభిధానాన్న చ తత్ర శ్రద్ధాత్రైవిధ్యమపి సమాప్యేతుం శక్యం- తదయుక్తస్య తత్ప్రత్యనుపపత్తేః "ఓం తత్సదితి నిర్దేశ,, ఇత్యత్ర మముక్షూణాం యజ్ఞాదిషు కించిదంగం తేషాం వీర్యాతిశయార్థ ముపదిశ్యత ఇత్యయుక్తం- అముముక్షూణా మపి తదవిరోధాద్విశేషకాభావాచ్చ. అతో "లక్షణం శాస్త్రసిద్ధస్య త్రిధే,, త్యయమేవార్థ ఉచితః- అష్టాదశే త్యాగస్వరూపాది విశేషే నాతీవ విరోధః. చరమశ్లోకేషు వక్తవ్యం తు సర్వం ప్రాక్ మస్మాభిరేవ మస్యావ్యాఖ్యాతేషు భవిష్యత్స్వచ శ్రీమద్గీతాభాష్యేషు భగవద్యామునాచార్య భాష్యకార (వాచా) మతానుసారేణాదిష్టో హి ప్రశమ ముచితవ్యః ... తేష్వమూరదిప్రక్రియా యోజనా భావేషు చోదాసితవ్యమిత్యలమతి ప్రసంగేన- పిశాచ రంతి దేవగుప్తశంకర యాదవప్రకాశ భాస్కర నారాయణార్య యజ్ఞస్వామి ప్రభృతిభిః స్వం స్వం మతమాస్థితైః పరిశ్చైతైర్ధీ ... అస్మత్సిద్ధాంత తీర్థకరైశ్చ భగవద్యామునాచార్య భాష్యకారాదిభి రపి గీతి పరిగృహీతోఽయ మత్ర సారార్థః- భగవానేవ పరం తత్త్వం. అనన్యశరణైర్గమ్యాధికారం తదేకాశ్రయణం పరమధర్మ ఇతి- (❋)

ఏవం స్వోపదేశేన ప్రతిష్ఠితతత్త్వహిత జ్ఞానస్య అర్జునస్య కర్తవ్య విశేషోపదేశ వ్యాజేన సంప్రదాయ విధిసిద్ధ్యర్థ మస్మిన్ శాస్త్రే నధికారిణ స్తావద్వ్యక్తి- ఇదం త ఇతి శ్లోకేన. ఇదమితి సామాన్యేన నిర్దేశ్యం- పూర్వాపర గ్రంథస్వారస్యే ... ఇదం తే పరమం గుహ్యం శాస్త్రం మయా ఖ్యాతమితి- అత్ర తే శబ్దః, ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతమితి శ్లోకాదాకృష్టః శ్లోకద్వయస్థ తే శబ్దస్య ... వ్యాఖ్యా - అతపస్కశబ్దేన తపః ప్రారంభమాత్రే కృతే శ్రవణానధికారిత్వం వివక్షితమిత్యాహ. అతప్తతపస ఇతి. "యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ,, ఇతి శ్రుత్యనుసారేణాహ - త్వయి వక్తరి మయి చాభక్తాయేతి. అభక్తత్వే విశేషణస్య సంకోచకాభావాత్- మద్భక్తిష్వభిధాస్య ఇత్యనంతరం భక్తావాదర దర్శనాత్ప్రకాశాచ్చ తేన తపసి సమ్యగనుష్ఠితే ... మిత్యాహ - తప్తతపసే చాభక్తాయేతి- ప్రత్యేకపరిహరణీయత్వాయ చ న ద్వయోర్యోగావృత్తిః. ఉత్తరోత్తర ... తాత్పర్యేణ క్రమనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - భక్తాయాప్యశుశ్రూషవ ఇతి. అత్రాపి సంకోచ హేత్వభావః పూర్వవత్- "ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా,, ఇతి శుశ్రూషా ప్రాధాన్య మవగతం. అభ్యసూయతి మయ్యమభ్యసూయతీత్యర్థః ... ద్వితీయార్థానపాది ... మాం ప్రత్యసూయతీత్యుక్తం భవతి - విషయతో లక్షణతశ్చ అసూయాం వ్యనక్తి. మత్స్వరూప ఇత్యాదినా. మాత్సర్య

శ్రీగీ॥ మాం న తపాం యోऽభ్యసూయతి ॥ ౬౭ ॥ య ఇమం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి । భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః ॥ ౬౮ ॥ న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః । భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి ॥ ౬౯ ॥

శ్రీభా॥ ...వాచ్యం. అసమాన విభక్తినిర్దేశః స్వస్యాత్యంత పరిహరణీయతా జ్ఞాపనాయ ॥ ౬౭ ॥ ఇమం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి వ్యాఖ్యాస్యతి - స మయి పరమాం భక్తిం కృత్వా మామేవైష్యతి - న అత్ర సంశయః ॥ ౬౮ ॥ సర్వేషు మనుష్యేష్వితః పూర్వం తస్మాదన్యో మనుష్యో మే న కశ్చిత్ ప్రియకృత్తమో భూత్ - ఇతోత్తరం చ న భవితా. అయోగ్యానాం ప్రథమముపాదానం యోగ్యానామకథనాదపి తత్కథనస్యానిష్టతమత్వాత్ ॥ ౬౯ ॥

తి సప్రకార పరామర్శ ఇతి భావః. ప్రక్రమానురోధేన న చాభ్యసూయత ఇతి వక్తవ్యే ప్రక్రమభంగేన విరూపవాక్యకరణం కేనాభిప్రాయేణేత్యత్రాహ - అసమానేతి- "అసూయకాయానృజవే అయతాయ న మాం బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యామ్" ఇత్యాదిభిరసూయామాత్రవతే ప్రవచనం నిషిద్ధం- భగవత్యభ్యసూయావతే తు ప్రవచన మత్యంత పరిహరణీయమితి భావః. న వాచ్యమిత్యనేనానధికారిషు ప్రవచనే ప్రత్యవాయస్సూచితః. అత్ర మేధావినే తపస్వినే వేత్యనయోర్వికల్పో న్యత్ర దృష్టః- భక్తాదేస్తు న తథా అతో భక్త్యాది రహితాయ న మేధావినే వాతి తపస్వినే వాచ్యం-సర్వగుణయోగేపి భగవత్యభ్యసూయావతే న వాచ్యమిత్యుక్తం భవతి-(❋)

అథాధికారివిశేషే వ్యవశ్య వక్తవ్యత్వం తేషు వచనస్యాపవర్గాఖ్య ఫలపర్యవసానం చోచ్యతే య ఇదమితి శ్లోకేన - మద్భక్తేష్విత్యనేనైవాతపస్కత్వాదిదోషా దూరోత్సారితా.. సితమనసాం తేషాం తదసంభవాత్ "శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్" ఇత్యేతావత్సర్వేషు వక్తవ్యం - తేష్వేవ మద్భక్తా ఏవ శ్రవణాధికారిణ ఇత్యుక్తం భవతి. అత్రాభిధాస్యతీత్యర్థః శ్రావణ పర్యంతమిత్యాహ - వ్యాఖ్యాస్యతీతి- యద్వా ప్రవక్తృత్వ ఇత్యర్థ్యాహృతం. యోగ్యేషు వ్యాఖ్యానమపి కర్మయోగాది ద్వారా భక్తియోగాంతరేణానివృత్తం- పరభక్తిం జనయతీతి భక్తిం మయి పరాం కృత్వేత్యుచ్యతే- మామేవేత్యవధారణేన మద్గీతావ్యాఖ్యానో పక్షుద్రఫలేషు సంగం జనయామీత్యభిప్రేతం - ఫలితమాహ - నాత్ర సంశయ ఇతి- అసంశయ ఇతి సంశయ ఏవ వా నిషిధ్యతే - (❋) స్వశాస్త్రవ్యాఖ్యానస్య స్వప్రాప్తి సాధనత్వే ద్వారముచ్యతే న చ తస్మాదితి శ్లోకేన - ప్రియకృత్తమత్వ ప్రియతరత్వయోర్హేతు కార్యభావేన భవితేత్యపాత్త క్రియాయామైవాన్వయే సంభవత్యపి కాలత్రయవర్తి నిషేధార్థ గౌరవేణ తాత్పర్య సిద్ధ్యర్థమనూదిత పూర్వమిత్యాద్యుక్తం. నను శాస్త్రస్యాధికార్యపేక్షితః. అతస్స తావద్వక్తవ్యః - అనధికారీ తు తత ఏవార్థాద్వ్యవస్యతే. ప్రధానతమాదధికారిణో నంతరం వా వ్యవచ్ఛేద్యతయా నధికారీ వక్తవ్యః. ఇహ తు తద్వైపరీత్యే కిం నిబంధనమిత్యత్రాహ- అయోగ్యానామితి - తత్కథనస్యాయోగ్యప్రతి కథనస్యేత్యర్థః - అనిష్టతమత్వాదనిష్టతమత్వజ్ఞాపనార్థమిత్యర్థః- (అ)యోగ్యానామకథనస్యానిష్టత్వం "శ్రోత్రియాణాం తత్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్" ఇతి బ్రహ్మ విద్యా ప్రవచనస్య వైధత్వాత్ ప్రత్యవాయ ప్రయోజ్యమిత్యర్థః. ఛందసి లుఙ్ లిట ఇతి విధానాదన్యథా "సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్" ఇతి ప్రథమేన వాక్యేనాన్వయాత్ - (❋)

మూ॥ అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః। జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహ మిష్టః స్యామితి మే మతిః ॥౭౦॥ శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః। సోఽపి ముక్తః శుభాంల్లోకాన్ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణామ్॥౭౧॥

శ్రీ॥ధ॥ యఇమమావయోర్ధర్మ్యం సంవాదమధ్యేష్యతే తేన జ్ఞానయజ్ఞేనాహమిష్టః స్యామితి మే మతిః। అస్మిన్ హ్యధ్యాయే జ్ఞాన యజ్ఞోఽభిధీయతే తేనాహమిష్ట దధ్యయన మాత్రేణేష్టః స్యామిత్యర్థః॥ ౭౦ ॥ శ్రద్ధావాన నసూయశ్చ యో నరశ్శృణుయాదపి తేన శ్రవణ మాత్రేణ సోఽపి పాపేభ్యో ముక్తః పుణ్యకర్మణాం యజ్ఞాదికారిణాం లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౭౧ ॥

ఏవముపదేష్టుః ఫల ముక్తమ్ - అథ శబ్దతోఽర్థతశ్చ గురు సకాశాదధ్యేతుః ఫల ముచ్యతే అధ్యేష్యత ఇత్యాదినా శ్లోకద్వయేన - శ్రుణుయాదితి పఠనార్థ మధ్యాయ పాఠ శ్రవణ మాత్రం వా - అ ధ్యేష్యత ఇతి - న హి సర్వః కృష్ణస్య భగవతో భవిష్యద్భారత నిబంధావేక్షణేన స్వ సంవాదాధ్యయనాభి విత్యుక్తిః . అపితు భూతావేక్షణేన మహా భారతం హి కృతగాఽష్టాదశ్యాం స్త్రీ ప్రాగేవ భగవత్ప్ర సాద లబ్ధ దివ్య చక్షుషా భగవతా వ్యాసేన నిబద్ధ మనుష్ఠాతంచ శిష్యేభ్య స్తచ్చ ‹‹ నారదో శ్రావయ ద్దేవానసితో దేవలః పితౄన్ । గంధర్వ యక్ష రక్షాంసి శ్రావయామాస వైశుకః ›› ఇతి మానుష వ్యతి రిక్తేషు లోకేషు ప్రకాశితమ్ . మానుషేతు లోకే జనమేజయ పురస్కారేణ ప్రకాశిష్యతే . తదపేక్ష యోక్త మధ్యేష్యత ఇతి . ఉపనిషత్సారత్వాదధ్యయనోక్తిః - కథితంచాత్రమ వంశానేకవిధి ‹‹ తేనతరతాధీ త భగవద్గీత ››మితి . ‹‹ శ్రేయాన్ ద్రవ్య మయాద్యజ్ఞాజ్జ్ఞాన యజ్ఞః పరంతప ›› ఇతి యత్ప్రథమ ష ట్కే జ్ఞానయజ్ఞోఽభిహితః సోఽత్ర వివక్షితః . అపితు భక్తి యోగ ప్రకరణే ‹‹ జ్ఞాన యజ్ఞేనచాప్య న్యే యజంతో మాముపాసత ›› ఇతి యో భగవదనుసంధాన విశేషరూపో జ్ఞాన యజ్ఞ ఉక్తస్స ఏవాత్ర శా స్త్ర పారభూమౌ వివక్షిత ఇత్యభి ప్రాయేణాహ - అస్మిన్ హ్యో జ్ఞానయజ్ఞ ఇతి . విధిజపోపాంశు మాన సానాం జ్ఞాన యజ్ఞో మానసత్వా ద్విశిష్టః . ఏతదధ్యయన మాత్రేణేతి . అయ మభిప్రాయః . ‹‹ యోఽశ్వ మేధేన యజతే . య ఉ చైన మేవం వేద - యం యం క్రతుమధీతే తేన తేనాస్యేష్టం భవతి ›› ఇత్యాదిషు యథాశత్ర త్రాద్యధ్యయనస్య తత్తుల్య ఫలతా తథాత్రాపి జ్ఞానయజ్ఞవద్భగవత్ప్రీతి జనకత్వం తద్గీతాధ్యయనస్యేతి (*)

శ్రద్ధావాననసూయశ్చేతి చకారాదత్రానుపత్తానామపి ప్రాగుక్తానాం ప్రణిపాత పరిప్రశ్న సే వానాం గ్రహణం - శృణుయాదిత్యనేన ఆచార్య సకాశాదితి గమ్యతే - శ్రూయతేహి ‹‹ తద్విజ్ఞానా ర్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛేత్ ›› ఇతి ‹‹ ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాప ›› ఇతి . ఏతేనాస్య యం గ్రంథ విక్రయణమవ్యాసేనా స్య స్వాధ్యాయగ్రహణంచ వ్యవచ్ఛిద్యతే - సోఽపీతి విశిష్యసూచ్యతే - తేన భక్తి విరోధిభ్యో ముక్త ఇత్యుక్తమ్ - అన్యథా విఘ్నాంతర వైయర్థ్యాది ప్రసంగ ఇతి భావః . అర్థజ్ఞా నాది మతశ్చ కైముత్యమపి శబ్దేన వ్యంజితమ్ . ప్రవచన పఠనయోరాత్యంతికాంత ఫలస్య ప్రాగుక్త త్వాత్సాధారణాగ్న్యుపాయాన్వయాద్భవతోపి తాదృశ ఫలం భగవదభిప్రేతం స్వీకర్తుముచితమ్ - నరకస్య సాదిప్రాప్తిరవధి మతత్వాన్మద్భక్తానాం లోకాన్ప్రాప్నోతీత్యుక్తమ్ - అత్ర పాఠ శ్రవణాది ప్రీతో భగవాన్ మద్భక్తాన్ ప్రాపయతి. భగవద్భక్తానాం ప్రాప్తిహి యోగోపదేశాది ద్వారా మోక్షాయస్యాత్ .(*)

శ్రీ॥గీ॥ కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా । కచ్చిదజ్ఞానసమ్మోహః ప్రణష్టస్తే ధనంజయ ॥ ౭౨ ॥
అర్జున ఉవాచ । నష్టో మోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాచ్యుత । స్థితోఽస్మి గత

శ్రీ॥భా॥ మయా కథితమేతత్ పార్థ త్వయా అవహితేన చేతసా కచ్చిచ్ఛ్రుతం, తవాజ్ఞానసమ్మోహః కచ్చిత్ప్రణష్టః, యేనాజ్ఞానేన మూఢో న యోత్స్య ఇత్యుక్తవాన్ ॥ ౭౨ ॥

మోహో విపరీతజ్ఞానం. త్వత్ప్రసాదాన్మమ తద్వినష్టం. స్మృతిర్యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానం. త్వత్ప్రసాదాదేవ తచ్చ లబ్ధం. అనాత్మని ప్రకృతావాత్మాభిమానరూపో మోహః పరమపురుషశరీరతయా తదాత్మకస్య కృత్స్నస్య చిదచిద్వస్తునః అతదాత్మాభిమానరూపశ్చ, నిత్యనైమిత్తికరూపస్య కర్మణః పరమపురుషారాధనతయా తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతస్య బంధకత్వబుద్ధిరూపశ్చ సర్వో వినష్టః. ఆత్మనః ప్రకృతివిలక్షణత్వతత్స్వభావరహితతాజ్ఞాతృత్వైకస్వభావతా పరమపురుషశేషతా తన్నియామ్యత్వైకస్వరూపతాజ్ఞానం, నిఖిలజగదుద్భవస్థితిప్రలయలీలాశేషదోషప్రత్యనీకకల్యాణైకస్వరూపస్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజఃప్రభృతిసమస్తకల్యాణగుణగణమహార్ణవపరబ్రహ్మశబ్దాభిధేయపరమపురుషయాథాత్మ్యజ్ఞానం చ, ఏవంరూపపరావరతత్త్వయాథాత్మ్యవిజ్ఞానతదభ్యాసపూర్వకాహరహరుపచీయమానపరమపురుషప్రీత్యేకఫలనిత్యనైమిత్తికకర్మనిషిద్ధపరిహారశమదమాద్యాత్మగుణనిర్వర్త్యభక్తిరూపతాపన్నపరమపురుషోపాసనైకలభ్యో వేదాన్తవేద్యః పరమపురుషో వాసుదేవస్త్వమితి జ్ఞానం చ లబ్ధం. తతశ్చ బంధుస్నేహకారుణ్యప్రవృద్ధవిపరీతజ్ఞానమూలాత్సర్వస్మాదవసాదాద్విముక్తో గతసందేహః స్వస్థః స్థితోఽస్మి - ఇదానీమేవ యుద్ధాదికర్తవ్యతావిషయం తవ వచనం కరిష్యే. యథోక్తం యుద్ధా

అథార్జునస్య విదితార్థయోపి భగవానాదరేణ విస్మరణాయోపదేశసాఫల్యం జిజ్ఞాసమాన ఇవ పృచ్ఛతి - కచ్చిదితి. ఏతదిత్యర్థపర్యంతత్వాచ్ఛ్రుతమిత్యర్థః. ధీపర్యంతం మత్కథితమేతత్ త్వయా నిరర్థకమిత్యభిప్రాయేణైతచ్ఛబ్దః. మయా కథితమేతదితి. అజ్ఞానసంమోహః కచ్చిత్ప్రణష్ట ఇతి శ్రుతఫలానుయోగః. అజ్ఞానహేతుకం భ్రాన్తిజ్ఞానమిహాజ్ఞానసంమోహః. యేనాజ్ఞానేన మూఢ ఇత్యస్యాజ్ఞానసంమోహ ఇతి ప్రతినిర్దేశః తేనాజ్ఞానేన జనితసంమోహ ఇత్యన్వయో భావ్యః. (❈)

అథ కృతజ్ఞతాంశం వ్యంజయన్నర్జునః శ్రుతఫలసిద్ధిం ప్రతివక్తి - నష్టో మోహ ఇతి. అజ్ఞానేనాస్యార్థః స్వైతః పూర్వమనవగతాద్వాక్యైన ప్రథమం స్మృతేరనుపయాత్తన్మూలభూతశబ్దజన్యబుద్ధిరిహ స్మృతిశబ్దేన లక్ష్యత ఇత్యాహ. స్మృతిర్యథావస్థితతత్త్వజ్ఞానమితి - "సనో దేవశ్శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు" ఇత్యస్య మంత్రస్య "సనో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు" ఇతి శాఖాంతరే పాఠదర్శనాత్ స్మృతిబుద్ధిశబ్దావదూరవిప్రకర్షేణైకార్థౌ యుక్తావితి భావః. వివక్షితమోహస్వరూపం చోపదేశస్యాయాలమూడపరామర్శేన వ్యనక్తి. అనాత్మనీత్యాదినా. ప్రకృతివిలక్షణత్వం స్వప్రకాశత్వాదిభిః తత్స్వభావరహితతా. స్వస్థః ప్రకృతిస్థ ఇత్యర్థః. ఉపదేశవచనస్య స్వయాథార్థ్యే సాధనస్థైర్యత్వాత్తేన తత్ప్రతిపాద్యం లక్ష్యత ఇత్యాహ - యథోక్తం యుద్ధాదికమితి. ఏవంచాభిప్రాయః, అ

శ్రీ॥గీ॥మూ॥ సందేహః కరిష్యే వచనం తవ ॥ ౭౩ ॥ సంజయ ఉవాచ । ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య
చ మహాత్మనః । సంవాదమిమమశ్రౌషమద్భుతం రోమహర్షణమ్ ॥ ౭౪ ॥ వ్యాసప్ర
సాదాచ్ఛ్రుతవానేతద్గుహ్యమహం పరమ్ । యోగం యోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతః
స్వయమ్ ॥ ౭౫ ॥ రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాదమిమమద్భుతమ్ । కేశవార్జున

శ్రీ॥గీ॥ ధాదికం కరిష్య ఇత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ ధృతరాష్ట్రాయ స్వపుత్రాః పాండవాశ్చ యుద్ధే కిం
కరిష్యన్తీతి పృచ్ఛతే ॥ ఇత్యేవం వాసుదేవస్య వసుదేవసూనోః పార్థస్య చ తత్పితృష్వసుః
పుత్రస్య చ మహాత్మనో మహాబుద్ధేస్తత్పదద్వంద్వమాశ్రితస్యేమం రోమహర్షణమద్భు
తం సంవాదమహం యథోక్తమశ్రౌషం శ్రుతవానహమ్ ॥ ౭౪ ॥ వ్యాసప్రసాదాద్వ్యాసా
నుగ్రహేణ దివ్యచక్షుశ్శ్రోత్రలాభాత్ ఏతత్పరం యోగాఖ్యం గుహ్యం యోగేశ్వరాత్ జ్ఞానబ
లైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజసాం నిధేర్భగవతః కృష్ణాత్ స్వయమేవ కథయతః సాక్షాచ్ఛ్రుతవా
నహమ్ ॥ ౭౫ ॥ కేశవార్జునయోరిమం పుణ్యమద్భుతం సంవాదం సాక్షాచ్ఛ్రుతం స్మృ

శబ్దేన భక్తియోగపర్యంతగ్రహణం - అననుష్ఠానం తు స్మృతిభ్రంశాదితి హి వక్ష్యతి. యత్తు తద్భగవ
తాఽప్యపేక్ష్యేత్యుక్తం. "పురా కేశవ సౌహృదాత్ - తత్సర్వం పురుషవ్యాఘ్ర ద్రష్టం మే నష్టచేతస" ఇతి
ప్రతివక్తురితి భగవాన్. "శ్రావితస్త్వం మయా గుహ్యం జ్ఞాపితశ్చ సనాతనమ్ । ధర్మం (మర్మం) స్వరూపిణం పా
ర్థ సర్వలోకాంశ్చ శాశ్వతాన్ । అబుద్ధ్యా నాగ్రహీర్యస్త్వం తన్మే సుమహదప్రియమ్ । స హి ధర్మః సు
పర్యాప్తో బ్రహ్మణః పరివేదన" ఇతి. (*)

"మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ" ఇతి ప్రశ్నే కృత్స్నం సంగమయతీత్యాహ - ధృతరాష్ట్రా
యేతి - మహాత్మన ఇత్యుక్తం వ్యనక్తి - తత్పదద్వంద్వమాశ్రితస్యేతి. "కృష్ణాశ్రయాః కృష్ణబలాః కృష్ణనాథాశ్చ
పాండవా" ఇతి హ్యన్యత్రోక్తం. అత ఏవ "శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్న" మితి - అద్భుతత్వాతి
శయాద్రోమహర్షణత్వం. యథోక్తమశ్రౌషమితి - యథాతాత్పర్యముక్తం తత్ర మయాఽశ్రుతాంశో నాస్తీ
త్యర్థః - ఏతేన యాథార్థ్యదర్శిత్వం వ్యంజితం. యద్వా యథా నవమమోక్తమేవమేవ శ్రుతవానస్మి - తత
శ్చ యథాదృష్టార్థవాదిత్వం వ్యంజితం భవతి. అహమశ్రౌషమితి - (*) మందస్య మోహనాశా
లభ్య నివృత్తిలక్షణప్రసాదస్యాత్రాభావాద్వ్యాసానుగ్రహేణేత్యుక్తం. దైవైరప్యదృశ్యస్య శ్రీవిశ్వరూ
పస్య దర్శనార్థం దూరస్థవాక్యశ్రవణార్థం చ - అనుగ్రహాంతరవ్యాపారమాహ - దివ్యచక్షుశ్శ్రో
త్రలాభాదితి - అతీంద్రియాదిగ్రహణసామర్థ్యాదిమాత్రేణాత్ర దివ్యత్వమ్ - ఏతదితి నపుంసకనిర్దేశ
ఏవ యోగశబ్దం విశేషణీ కరోతి. యోగాఖ్యమితి. పరం గుహ్యమిత్యుత్కర్షణే యోగ్యతాభిప్రాయః. తథా
భూతమపి హ్యనఘః శ్రుతమితి వ్యాసమాహాత్మ్యవ్యంజనం. యోగేశ్వరాదిత్యత్ర యోగశబ్దః కల్యాణ
గుణయోగపరః - "ఏతాం విభూతిం యోగం చే" తి ప్రాగుక్తవదిత్యాహ. జ్ఞానేతి - స్వయమేవ కథ
యతః - న తు పరైర్వ్యాచిఖ్యాదిత్యర్థః. తేన వక్తృవైలక్షణ్యోక్తిః. యథా "పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య
వక్తా నారాయణః స్వయ" మితి. సాక్షాచ్ఛ్రుతవానహమితి. న తు వివస్వదర్జునాది తచ్ఛిష్యద్వా
రేత్యర్థః. యద్వా దూరస్థోఽపి ప్రత్యక్షం శ్రుతవానితి. (*) అద్భుతతరత్వమాహ - రాజన్నితి

శ్లో॥ కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః ॥ ౭౬ ॥ తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూప-
మత్యద్భుతం హరేః । విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామి చ పునః పునః ॥ ౭౭ ॥ యత్ర
యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః । తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతి

భా॥ త్వా ముహుర్ముహుః హృష్యామి ॥ ౭౬ ॥ తచ్చార్జునాయ ప్రకాశితమైశ్వరం హరేర-
త్యద్భుతం రూపం మయా సాక్షాత్కృతం సంస్మృత్య సంస్మృత్య హృష్యతో మే మహాన్వి-
స్మయో జాయతే- పునః పునశ్చ హృష్యామి ॥ ౭౭ ॥ కిమత్ర బహునోక్తేన ॥ యత్ర యోగే-
శ్వరః కృత్స్నస్యోచ్చావచ రూపేణావస్థితస్య చేతనస్యాచేతనస్య చ వస్తునో యే యే స్వభా-
వయోగాస్తేషాం సర్వేషాం యోగానామీశ్వరః స్వసంకల్పాయత్త స్వేతరసమస్తవస్తు స్వ-
రూపస్థితి ప్రవృత్తిభేదః. కృష్ణః వసుదేవసూనుః- యత్ర చ పార్థో ధనుర్ధరః తత్పితృష్వసుః

త్యాదినా శ్లోకద్వయేన. పుణ్యం శ్రవణమాత్రేణాపి జ్ఞానయజ్ఞాది ఫలావహం . అద్భుతం శబ్దో ఘనాత్యా-
శ్చర్యావహః - (❋) తచ్చ రూపమిత్యేతత్సర్వజనప్రత్యక్ష వసుదేవతనయ రూపాద్వ్యావృత్త-
స్యేదార్థమిత్యాహ, అర్జునాయప్రకాశితమైశ్వరం రూపమితి- సంస్మృత్యేత్యస్య సమానకర్తృకత్వాయ
హృష్యామీతి సమభివ్యాహారానుసారేణ హృష్యత ఇత్యాహ. ద్వయం చ ఫలం మహత్త్వర మిత్యస్య
శ్లోకస్యాభావః- దుర్యోధనవిజయ బుభుత్సయా కృతస్య ప్రశ్నస్యానుసారాత్ సాక్షాదుత్తరం వక్తుమశక్నువన్నర్థా-
త్తావదుత్తరం బాలా ఇతి ముక్త్వా గూఢాభిసంధిస్సంవాదాద్భుతత్వాదికముక్తవాన్. తావతాప్యజానతస్తస్య ధృత-
రాష్ట్రస్య సాక్షాదుత్తరమాహేత్యాహ . కిమత్ర బహునేతి - అనభిప్రాయజ్ఞస్య తే భగవతార్జునాయ
ధ్యాత్మోపదేశ మైశ్వరరూపప్రకాశనాదిభిః పాండవ విజయసూచకైరలం సూచితమేవ స్పష్టం వదా-
మీత్యుచ్యత ఇతి భావః . (❋) యత్ర యస్మిన్ పక్ష ఇత్యర్థః- యోగేశ్వరశబ్దస్యాకథయత స్స్వ-
యమిత్యత్రాప్యుక్తత్వాత్ ప్రాగుక్తాదర్థాన్తర కథనం అనేకార్థసంభవాత్ప్రకరణానుగుణ్యేన
తత్తద్విశేష పరిగ్రహోపపత్తేశ్చ. ఈశ్వర శబ్దశ్చ నియంతవ్య సాకాంక్ష ఇతి యోగ శబ్దేన నియంత-
వ్య విశేషసమర్పణం చ యుక్తతమమతో వివక్షిత విజయాద్యనుగుణమర్థమాహ - కృత్స్నస్యేత్యాదినా-
తత్ర ఫలితమాహ . స్వసంకల్పేతి - అవస్థాంతరేష్విత్యనుభూతః కృష్ణశబ్దోత్తావతారదశాయామపి యో-
గేశ్వరత్వేనాజహత్స్వస్వభావత్వసూచనార్థ ఇత్యభిప్రాయేణాహ- వసుదేవసూనురితి. పార్థసంబంధవి-
శేషోప్యనేనసూచితః. అతఏవహి పార్థశబ్దఏవం వ్యాఖ్యాయతే. తత్పితృష్వసుః పుత్ర ఇతి. విస్సృజ్య సశరం
చాపమితి ప్రాగుక్తావస్థావ్యతిరేకపరోత్ర ధనుర్ధరశబ్దః - భగవదనుశిష్ట యథోక్తకరణార్థతయా
గాండీవాఖ్య ధనుర్గ్రహణ ద్యోతనార్థః - తత్రవిశిష్టోపకరణ విశేషవీర్యాది విశేషోప్యంతర్నీతః - పా-
ర్థస్య చ మహాత్మన ఇతి ప్రాగుక్తమహాత్మత్వం పార్థశబ్దేనసూచితమిత్యాహ . తత్పద ద్వయం స్వ-
త్రయ ఇతి. నహ్యసౌత్వత్పుత్రవత్కృష్ణమభ్యర్థ్య నిస్సారాస్సరికరత్వేన పరిజగ్రాహేతి భావః- తత్రే-
తి సామాన్యనిర్దేశః ప్రత్యక్షపారుష్య పరిహారార్థః- శ్రీః రాజ్యాది భోగ్యసమృద్ధిరూపా- విజయశ్చ
శత్రునిరాసః - తత్ర ధ్రువఇతి విపరిణామః. భూతిరైశ్వర్యం- విభూతిర్భూతిరైశ్వర్యమితి పర్యాయపా-
ఠాత్ - తేనాస్య పురుషస్య ప్రభుత్వాది శక్తియోగో వివక్షితః. ఉత్పన్నాయా స్సమృద్ధే రుత్తరోత్తరా

ఉపసంహారః ।

[శ్రీగీతా]

ఓం తత్సదితి శ్రీమన్మహాభారతే శతసాహస్రికాయాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు పరబ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే సకలశాస్త్రార్థకథన మోక్షోపదేశయోగో నామాష్టాదశోఽధ్యాయః

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ॥గీ॥భా॥ అత్ర తత్త్వదర్శనం శ్రేయః । తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతిరితి మతిర్మమ ॥ ౭౮ ॥

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శ్రీమద్గీతాభాష్యే అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

తి వృద్ధిరూప భవనం భూతిరితి నీతిః- అర్థశాస్త్రజన్య కర్తవ్యనిశ్చయః. తచ్చోదితా ధర్మావిరుద్ధా ... వృత్తిః- పటుప్రజ్ఞైరపహృతైరపియుష్మాభిశ్చతుర్భిరప్యుపాయైరకంపనీయా నమోధ్రువాశబ్దాభిప్రేత ఇత్యా ... హ - నిశ్చలేతి. మతిర్మమేత్యస్యాన్వయార్థమితిశబ్దోధ్యాహృతః- మమైవమతిః- విద్యారాజన్య ... విద్యాహీనస్యమోధ్యస్య ... వాతిజావాసి కేశవమ్ । మాయాంవ ... దరదౌ తేనవ్యాధనా ... ద్యావహీయతే । విద్యాహీనస్య మోఘస్య ... వాభిజావాసికేశవమ్ । ... తేనవ్యాధబా ... మాచరే । శుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దనమ్,, ఇతి. అతస్త్వద్వా నైతన్మతిర్మమైవ స్వేచ్ఛ ... సమీచీనా మతిస్సంజాతేతి భావః । కృష్ణస్తత్వపరం తత్పరమపి చ హితం తత్వవైరాగ్యశాస్త్రోపా ... యం చ ... త్రిభిరిహ కథితస్తత్పూర్వాత్ ... । భక్త్యర్థం స్వాత్మసృష్టేః కర ... మధ్యమే భక్త్యుపాయ స్స్వరూపానుష్ఠానవృత్తిం తృతీయే ... మఖిలం ప్రోక్తమంతే ప్యశేషం । అధ్యాయైస్త్రిభిర్ ... మోక్షస్సద్రుప శమవిధిః కర్మయోగోస్య భేదాస్సత్యాగ్యాదియోగస్సదుపచితమహిమా ... తిభవః । భక్తస్సన్మార్గభజనసులభతా భక్తిస్సైర్య్ముఖ్యం ... శాస్త్రైకసారః ... ప్పార తగత్ప్య గీతః ॥ ఇత్యాది స్సవర యోగస్వాభగవతి పరస్య ... సంప్రీతి యుక్తం ... స్య యోగో భవతి చకలయానిత్య నైమిత్తికానాం. ... ఫలం ... క్తం ॥ శుద్ధా ... ర్ ... వాజితాత్. ... పాదస్యవి ... ... సేదుషః ... నందవిభూతిసన్నిధిసదా ... పాదకత్వేనవా తత్ర ... పా ... సి ... త్వం ... వేధనం ... సత్వేత్య సి ... భువి ... సుకంపస్సతామ్ । తత్రా ... విష్ణుపదీ ... గాఢ్యాత్ ॥ (*) దృష్ట్వాసదృష్టి ... హితమహిమాగ్రస్తే యత్ర

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్ర ... నే ... శ్రీమద్వేంకటనాథస్య ... స్వతంత్రస్య ... వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు

శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితశ్రీమద్గీతా ... రూప ... చంద్రికాయాం అష్టాదశోఽధ్యాయః.

... భాష్య ... తాత్పర్యచంద్రికా ... సమాప్తా

తృతీయ ...

మూ— ఈశ్వరే కర్తృతా బుద్ధి స్సత్వోపాదేయతాంతిమే । స్వ కర్మ పరిణామశ్చ శాస్త్ర సారా ర్థ ఉచ్యతే ॥ ౨౨ ॥

తదేతత్పూర్వాధ్యాయ సంగతి ప్రదర్శన పూర్వకం వ్యాచష్టే - అతీతేష్వధ్యాయేషు ఉక్తయోరభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస సాధన భూతం వైదిక మేవ యజ్ఞ తపో దానాదికం కర్మ - నాన్యత్ వైదిక స్య కర్మణ స్సామాన్య లక్షణం ప్రణవాన్వయః - తత్ర మోక్షాభ్యుదయసాధనయోర్భేదస్తు ఫలాభిసంధి నిర్దేశాభావేన మోక్ష సాధనం చ కర్మ ఫలాభిసంధి రహితం యజ్ఞాదికం తదారంభస్సత్త్వోద్రేకాద్భవతి - సత్త్వోద్రేకశ్చ సాత్త్వికాహార సేవయేత్యుక్తమ్ - అనంతరం మోక్షసాధన తయా నిర్దిష్టయోస్త్యాగ సన్యాస యోరైక్యం - త్యాగస్య చ స్వరూపం భగవతి సర్వేశ్వరే సర్వ కర్మణాం కర్తృత్వానుసంధానం సర్వ జన్తూనాం కార్య వర్ణనేన సత్త్వగుణస్యోపాదేయత్వం స్వవర్ణోచితానాం కర్మణాం పరమ పురుషారాధన భూతానాం పరమ పురుష ప్రాప్తి నిర్వర్తన ప్రకారః కృత్స్నస్య గీతా శాస్త్రస్య సారార్థో భక్తి యోగ ఇత్యేతే ప్రతిపాద్యంత ఇతి - అత్ర త్యాగ సన్యాస శబ్దైకార్థ్యం విధి భగవదుక్తేన మార్గేణ ఖ్యాపితమ్ - భాష్యే సర్వేశ్వరే కర్తృత్వానుసంధానంచ "దైవంచైవాత్ర పంచమ" మితి వచనేన దర్శితమ్ - అత్ర కర్మ హేతు కలాపే దైవం పంచమం - పరమాత్మాంతర్యామీ కర్మ నిష్పత్తౌ ప్రధాన హేతురిత్యర్థః - ఉక్తం హి "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చ" ఇతి - వక్ష్యతి చ "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా" ఇతి - పరమాత్మాయత్తంచ జీవాత్మనః కర్తృత్వం "పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః" ఇతి ప్రతిపాదితమ్ - నన్వేవం పరమాత్మాయత్తే జీవాత్మనః కర్తృత్వే జీవాత్మా కర్మణ్యనియోజ్యో భవతీతి విధి నిషేధ శాస్త్రాణ్యనర్థకాని స్యుః - ఇదమచోద్యం సూత్రకారేణ పరిహృతమ్ - "కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః" ఇతి - ఏతదుక్తం భవతి - సర్వ సూక్ష్మ వాదత్రైవ తదాధారైః కరణ కళేబరాదిభిః తదాహిత శక్తిభిస్స్వయంచ జీవాత్మా తదాధార స్తదాహితశక్తిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే [illegible] ధ్యానకృతం ప్రయత్నం చారభతే - తదంతరవస్థితః పరమాత్మా స్వానుమతి దానేన తం ప్రవర్త [illegible] ప్రవృత్తి హేతుత్వమస్తి - యథా గురుతర శిలా మహీరుహాదిచలనాది ఫలప్ర [illegible] బహూనాం హేతుత్వం విధి నిషేధ భాక్త్వం కరణం ముఖీకృత్య - మన్మనాభవ మద్భక్తః ఇతి సర్వగుహ్యతమం [illegible] తాత్పర్య చంద్రికాయాం నిక్షేప రక్షాయాం సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి శ్లోకద్వయేన [illegible] ప్రతిక్షేప పూర్వకముపపాదితః. తత్ర త్యాగ భాష్యాభిః యథార్థ్యం యథా స [illegible] గానసతత్యాహమేకేతి చరమశ్లోక సంగ్రహ మస్మదీయ సంగ్రహేతు సుదుష్కరేణ స్య శ్రీమ [illegible] ప్రత్యపి భక్త్యంగిత్వేన ప్రాధాన్యాత్ ॥ ౨౨ ॥ హా, ఇతి - సారార్థో భక్తియోగ [illegible] యోగాదీనాం స్వరూపాదికం

అథ దశభి శ్లోకైస్సు [illegible] తదధికారిణాం జ్ఞానశక్తి [illegible]

నిరుక్తి తత్ర కర్మయోగస్య లక్షణం - [illegible] దశ్శక్తానపి సర్వానాదికర్త్వేన

తాను సత్వేనముదాధికారం పరిగ్ర [illegible]

కర్మయోగస్తపస్తీర్థదానయజ్ఞాదిసేవనమ్ ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞానయోగో జితస్వాంతైః పరిశుద్ధాత్మని స్థితిః ॥ ౨౬ ॥ భక్తియోగః పరైకాంతప్రీత్యా ధ్యానాదిషు స్థితిః ॥ ౨౭ ॥ త్రయాణామపి యోగానాం త్రిభిరన్యోన్యసంగమః ॥ ౨౮ ॥ నిత్యనైమిత్తికానాంచ పరారాధన

సంగృహ్ణాన్నుదాహరతి- అథతత్సాధ్యస్య జ్ఞానయోగస్యాధికారి ప్రదర్శన పూర్వకం లక్షణమాహ అథలో-
చయం సాదరం నిరంతర పరిగ్రహాత్ సేవనమ్ ॥ ౨౫ ॥ నిరంతరానుచింతనరూపేణాత్మని స్థితిః. తేనతత్స్వ-
రూపతదుపాయ జ్ఞానాభ్యాం కృతస్వైః ॥ ౨౬ ॥ అథానంతరంగస్యాహ భక్తియోగం లక్షయతి ॥ యస్మిన్[illegible]
[illegible]కాంతేన ప్రీతిః పరైకాంతప్రీతిః తేనమహనీయవిషయే ప్రీతి భక్తిరితి లక్షణం సూచితం. "స్నే-
హపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇత్యాద్యనుసారేణ అత్యస్వరూపం ధ్యానశబ్దేనోక్తం- ఆ-
దిశబ్దేనార్చనప్రణామాద్యంగరంగ వర్గసంగ్రహః- ఉక్తంచ వేదార్థసంగ్రహే "అతఏవ జగద్ధి-
తానుశాసనే శ్రుతినికర శిరసిసమధిగతోయమర్థః జీవపరమాత్మ యాథాత్మ్య జ్ఞానపూర్వక వర్ణాశ్ర-
మధర్మేతికర్తవ్యతాకపరమపురుష చరణ యుగళ ధ్యానార్చన ప్రణామాది రత్యర్థ ప్రియస్తత్ప్రా-
ప్తి ఫల" ఇతి - నను కర్మయోగే ప్యాత్మ జ్ఞానమారాధ్య ప్రీతిశ్చానువర్తేతే. జ్ఞాన యోగేప్యంతఃకరణశు-
ద్ధ్యర్థం నియతం కర్మానువర్త్యం. తదారాధ్యేశ్వర భక్తిశ్చ. ఏవం భక్తి యోగేపి తదితరానువృత్తిస్స్యా-
త్ ॥ ౨౭ ॥ అతో యోగానామపి సంకీర్ణత్వమాహ ॥ ప్రధానభూతే కస్మింశ్చిదితర తదంగతా వ్యాపారేణాను-
గతయా ఇతి నాను ప్రవేశో నవిభాగ భంజక ఇతి భావః ॥ ౨౮ ॥ ఏవం పరైకాంతప్రీతి [illegible]
నా - ఐకాంత్యం [illegible] దేవతాంతర పర్యంతం - యథోక్తం మోక్షధర్మే ॥ "బ్రహ్మాణం శితికంఠంచ
యాశ్చాన్యాదేవతాః స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధానసేవంతే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్" ఇతి. అత్యంత [illegible]
"అనన్యదేవతాభక్తా యేమద్భక్తజనప్రియాః । మామేవ శరణంప్రాప్తా స్తేనదభక్తాః ప్రకీర్తితాః" ఇతి-
తతశ్చాగ్నీంద్రాది నానాదేవతా సంకీర్తనానాం వర్ణాశ్రమ ధర్మాణాం [illegible]
యోగేషు తత్పరిత్యాగః ప్రాప్త ఇత్యత్రాహ ॥ ౨౯ ॥ అత్ర త్రిభిస్సంగమ ఇత్యేతదర్థో బుద్ధ్వా విభజ్య వ్యా-
ఖ్యాతవ్యం. అయమభిప్రాయః- [illegible] ప్రవృత్తిరాచార ప్రభవః "వర్ణాశ్రమాచారవతే"త్యాదిభిర్వ-
ర్ణాశ్రమ ధర్మాణాం కర్తవ్యతా కల్పసిద్ధిః. అగ్నీంద్రాది శబ్దానామపి ప్రతర్దన విద్యాన్యాయేన
తచ్ఛరీరక పరమాత్మ పర్యంతత్వానుసంధానాత్. "సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని"రితి న్యాయేన సాక్షాత్
[illegible] రాధ్యాయోక్త ప్రక్రియయా [illegible] ప్రతిపాదకత్వేనవా తత్తత్కర్మణామపి పరమపురుషారాధన-
త్వ సంభవాత్- తదనుష్ఠానం [illegible] త్వ సిద్ధైకాంత్యం ప్రసిద్ధమితి- ఏతేన కర్మయోగేపి నిత్య-
నైమిత్తికానామితి-కర్తవ్యతాత్వం:
వృత్తి ప్రాణాయామ పర్యంతేషు [illegible]
[illegible] "స్వనిహితమహాయజ్ఞపూ-
[illegible] యజ్ఞశిష్టాన్నేన శరీరధారణం [illegible]
బహువిధా యజ్ఞా" ఇత్యత్రచోక్తం.
[illegible] సాధనతయా

[illegible] "యజ్ఞవిద" ఇతిశ్లోకభాష్యం "ద్రవ్యయజ్ఞాః ప-
[illegible] ప్రవృత్తాపి తేసర్వే "సహాయజ్ఞైః ప్ర-
జాః [illegible] యజ్ఞవిదస్తన్నిష్ఠాస్సర్వఏవ [illegible] కల్మషా
[illegible] తాస్సనాతనం బ్రహ్మ యాంతి" ఇతి "ఏవం
[illegible]రాః కర్మయోగాః బ్రహ్మణో ముఖేవితతాః. ఆ-
ముక్తిభేదానన్యకర్మయోగాంత్సర్వాన్ కర్మ

...హావిదాన్॥ ౨౩॥ ఆత్మదృష్టేస్త్రయోఽప్యేతే యోగద్వారేణ సాధకాః॥ ౨౪॥ నిరస్త...
...జ్ఞానాద్దృష్ట్వా తత్త్వజ్ఞానం పరానుగం। ప్రతిలభ్య పరాం భక్తిం తయైవాప్నోతి తత్పదమ్.

...విద్ధి. అహరహర నుష్ఠీయమాన నిత్యనైమిత్తిక కర్మజాతం విద్ధి,, ఇతి. ,,భోక్తారం యజ్ఞతపసాం,, మిత్యత్ర ...కారయం చైవమాహ. ఉక్తస్య నిత్య నైమిత్తిక కర్మేతికర్తవ్యతాకస్య కర్మయోగస్య యోగశిర స్సాంస్య సుకరత్వ మాహేతి। ౨౪॥ అథ త్రయాణాం యోగానాం పరమభక్తిజననే ప్రత్యగాత్మదర్శ నరూప మవాంతర వ్యాపారం సహేతుకమాహ। యోగోత్ర సమాధి రూపమంతః కరణైకాగ్ర్యం తత్సా ధ్య సాక్షాత్కారో ద్రష్టిః. నను యద్యపి కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగవ్యవధాన మంతరేణాపి ఆత్మావలో కన సాధనత్వం పూర్వమేవోక్తం. తథాపి భక్తియోగస్య తత్సాధకత్వ మయుక్తం. తస్యాత్మావ లోకన పూర్వకత్వాదితి. మైవం. భక్తినిష్ఠాయామేవ పర్వభేదేన సర్వోపపత్తే జ్ఞానదర్శన ప్రాప్తీనా మవిశేషేణ భక్తి సాధ్యత్వముచ్యతే. తచ్చ పర్వభేదమంతరేణ నోపపద్యతే. అతఏవహ్యాత్మావలోకనా నంతరం. ,,మ ద్భక్తింలభతే పరాం,, మితిపరశబ్దేన విశేష్యతే. అతఆత్మావలోకన రహితస్యాప్యద్యతనభక్తానామివస్తు తి నమస్కార కీర్తనాది నిష్ఠయా సేవారూపత్వా దభివ్యక్తయా భక్తి శబ్దాభిలప్యయా ఆత్మావ లోకన ముపపద్యతే. దస్మిన్నర్థే పరావర భక్తివిభాగో వేదార్థ సంగ్రహే. ,,సోయంపరబ్రహ్మభూతః పురుషోత్త మః నిరతిశయ పుణ్యసంచయ క్షీణాశేషజన్మోపచిత పాపరాశేః పరమపురుష చరణారవింద శరణాగతి జనిత తదాభిముఖ్యస్య సదాచార్యోపదేశోప బృంహిత శాస్త్రాధిగతతత్త్వయాథాత్మ్యావబోధ పూర్వకా హారహమప చీయమాన శమదమతపశ్శౌచ క్షమార్జవ భయాభయ స్థానవివేకదయా హింసాద్యాత్మ గుణోపే తస్య వర్ణాశ్రమోచిత పరమపురుషారాధన రూపనిత్యనైమిత్తిక కర్మోపసంహృత నిషిద్ధ పరిహార నిష్ఠస్య పరమపురుష చరణ యుగళ న్యస్తాత్మాత్మీయస్య తద్భక్తికారితానవరతస్తుతిస్మృతి నమస్కృతియతన కీ ర్తన గుణ శ్రవణ వచనధ్యానార్చన ప్రణామాదిభిః ప్రీతఃపరమకారుణికః పురుషోత్తమ ప్రసాద విధ్వ స్తస్వాంత ధ్వాంతస్యానన్య ప్రయోజనానవరత నిరతిశయప్రియవిశదతమ ప్రత్యక్షతా పన్నానుధ్యా న రూపభక్త్యేకలభ్యః,, ఇతి. తదుక్తం పరమ గురుభి ర్భగవద్యామునా చార్యపాదైః. ,,ఉభయ పరికర్మిత స్వాంతస్యైకాంతికాత్యంతిక భక్తియోగలభ్యః,, ఇతి ॥ ౨౪॥ ఏవం వ్యాఘ్రాకారం పరిగృహీతైస్త్రిభిరాత్మా వలోకనసిద్ధిద్వారా పరమభక్త్యుత్పాదన ప్రకారం పరమభక్తేరేవ ... హి పరమప్రాప్తిసాధనత్వం చద ర్శయతి. ఉపాయ విరోధి సర్వాజ్ఞాన నివృత్తిరిహ ... నేన వివక్షితా. పరానుగం పరాశబ్దరం పర శేష త్వైక రస మిత్యర్థః. యథా ... ,,నాయమ్ దేహో నమ ... వాచకోర్యక్ స్థావరోపివా। జ్ఞానానందమయ స్సాత్మా శేషో ... త్మన,, ఇతి. అహావసర్వజ్ఞో మంత్ర రాజపదస్తోత్రే. ,,దాసభూతా ... ఇతి. అతావా మపితే దాసా ఇతి చ ధ్యాన ... ,,ఇతి. ప్రతిలభ్య ... త్యనైమిత్తిక ... వన్నమేతి శేషః. అతఏవకారేణ ... తే. తత్పదం, తస్యకరణం. పద్యతఇతి వ్యుత్పత్త్యా పదం. ముక్తప్రాప్య ... గం స్థానం స్వరూపం వా. తదేత ల్లౌకిక ద్వ్యమనగీయతే. ,,బ్రహ్మ ... ॥ సమస్తస్వతుభూతేమమద్భక్తిం

టీకా — ॥౨౮॥ భక్తి యోగస్య ద్వైధీం చేత్సడు ఐశ్వర్య సాధక ॥ ౨౬ ॥ అత్మార్థీనాం త్రయాణాం స్మృతే తై కైవల్యస్య సాధక ॥ ౨౭ ॥ ఏకాంత్యం భగవత్యేషాం

లభతేపరామ్ ॥ భక్త్యామా మభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్వతః । తతో మాం తత్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం,, మితి ॥ ౨౮ ॥ ఏవం భక్తే మోక్షసాధనత్వ ముక్తం. సైవ మధ్యమ షట్కోక్త ప్రకారేణ నానావిధ ద్రవ్యపరిణామ విశేషానుభవరూప స్యైశ్వర్యస్యాపి సాధికేత్యాహ ।

ఏకస్యకథం పరస్పరవిరుద్ధయో బంధమోక్షయో స్సాధనత్వ మిత్యత్రోక్తం తదర్థీ చేదితి . ఏకస్యైవ తత్తత్ఫలరాగవశా ద్విచిత్ర ఫలసాధనత్వం సర్వేభ్యః కామేభ్యో జ్యోతిష్టోమ ఇత్యాదిష్వతి ప్రసిద్ధమ్. బ్రహ్మాదిప్రదేశైశ్వర్యేభ్యః సమధికత్వమిహ సమగ్రత్వం - దృష్టంచలోకేసమ్రాట్పాతంతి సేవయో స్సిద్ధి తారతమ్యమ్- నచహిరణ్యగర్భాదయో హిరణ్యగర్భాది పదం ప్రదాతుం ప్రభవంతి-స్వయ మేవ హ్యాహ్యోక్తం బ్రహ్మణా. ,,ప్రాజాపత్యం త్వయాకర్మ సర్వంమయి నివేశిత,, మితి. అన్యత్రచోక్తం. ,,యుగ కోటిస హస్రాణి విష్ణుమారాధ్య పద్మభూః । పునస్త్రైలోక్య ధాతృత్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ,, ఇత్యాది. రా

ద్రిస్యాపిపదస్య భగవత్ప్రాప్త్యత్వ మామ్నాయతే. ,,అస్యదేవస్యమీఢుషో వయావిష్ణో రేషస్య అవభృథే హవిర్భిః. విదేహిరుద్రో రుద్రియంమహిత్వం యాసిష్టం వర్తిరశ్వినా రావిరత్,, అస్యస్యేతంసమస్త వ్యావృత్తాకారతయా శ్రుత్యాది ప్రసిద్ధస్య దేవస్య నిరతిశయసాధురణా త్యద్భుతా ప్రతిహతక్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతి ప్రభృతి నిత్యనిరవద్య నిరతిశయానంత మంగళగుణ మహోదధేః- మీఢుషః- మిహసేచనే - సేక్తుర్దాతుః, ఉదారస్యేత్యర్థః. వయాః, అవయవతయా శాఖాభూతః. శరీరతయాంగభూత ఇత్యర్థః. వయాశ్శాఖా ఇతియాస్కః. అస్యవిష్ణోః, వ్యాపన శీలతయా సర్వాంతర్యామి భూతస్యనారాయణస్య. ,,వృక్షఇవ స్తబ్ధో దివితిష్ఠత్యేకస్తేనేదంపూర్ణ,, మితి శ్రూయతే. ఏషస్య, ఏషణీయస్య- ప్రార్థనీయస్య- అభిమతఫలార్థం యాచనీయస్యేత్యర్థః- అవభృథే హవిర్భిః, సర్వమేధాఖ్యే యాగే హవిర్భిర్విష్ణవే సమర్పితైః స్వాత్మపర్యంతైః హవిర్భిర్విదేహి- రుద్రియం, విదేలేభేహి హిత్వా-ప్రసిద్ధా రుద్రియం రుద్రస్య సంబంధి. స్వసంబంధీత్యర్థః.-యద్వా బ్రహ్మ రుద్రేంద్రాదీనాం ప్రవాహానాదిత్వా ద్రుద్రజాతి సంబంధి తయా ప్రథితం. మహిత్వం మహిమానమిత్యర్థః. తదుపబ్రహ్మణాభిప్రాయేణచోక్తం మహాభారతే ,,మహాదేవస్సర్వమేధే మహాత్మాహుత్వాత్మానం దేవదేవో ..,,తి. ,,ఏతాద్వావిబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌస్మృతౌ ॥ తదాదర్శితపంథానౌ సృష్టిసంహారకారి ... ... త్వ త్రాయమర్థః ప్రసిద్ధ ఇత్యలంవిస్తరేణ ॥ ౨౬ ॥

ఏవమచిత్తత్వానుభవ రూప ... సాధక ... అచేతనరూపాత్మతత్వానుభవరూపాద్వాచీన ... కైవల్యస్య సాధకత్వం తస్య ... యోగయో రప్యర్థః స్వభావాత్పరమపురుషప్రీతి ద్వారేణ తత్సాధనత్వం యుక్తమి ... దనుభవా దీశ్వరానుభవాచ్చ వివిక్త రూపో సుభవమిహ తత్రైకైవల్యశబ్దేన వివక్షిత ... తాత్పర్యచంద్రికాయాం ప్రపంచితమస్మాభిః ॥ ౨౭ ॥

ఏవ మతిశయితైశ్వర్యకై... మధికార త్వాయథ ... స్సారభూతం సాధారణంరూపం నిరూపయ ... స్యం. ,,చతుర్విధామమజనా భక్తాఏవహితే స్త్వతాః । తేషామే ... ర్యముగీతావచనమ్ . జ్ఞానినామైకాంత్యస్య ని

...తేషామాసవధికారిణాం ॥ ౨౭ ॥ యావత్ప్రాప్తిపరార్థీ చేత్ తదేవాత్యన్తమశ్నుతే ॥ ౨౮ ॥ జ్ఞానీ తు పరమైకాన్తీ తదాయత్తాత్మజీవనః । తత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్తదేకధీః ॥ ౨౯ ॥ భగవద్ధ్యానయోగోక్తివన్దనస్తుతికీర్తనైః । లబ్ధాత్మా తద్గతప్రాణమనోబుద్ధీన్ద్రియక్రియః ॥ ౩౦ ॥

వ్యాఖ్యాభిప్రాయేణ - అత్రతు యావత్ప్రాప్త్యభిమత ఫలలాభ ప్రైకాన్త్యం సమాన మిత్యుచ్యతే - ఏతేన మహాయోగ జ్ఞాన యోగాష్టస్థ యోగస్యైకాన్త్యం సిద్ధమ్ - సర్వత్ర భగవత్ప్రపత్తి పూర్వకత్వాత త్వంభావాత్ ॥ ౨౭ ॥ పూర్వమదనుభవాత్స్వయమనుభవాస్య విలక్షణమిత్యాగా సుభవమ త్యర్థః యమానర్థ్యాధికారిణాం స్వాభావ్యాత్యంతికత్వ లక్షణ ధర్మ వైశిష్ట్య దవ్యథానేనాత్యంతిక తత్ప్రాప్తిమాహ - ఫలాంతర సంగ రూపాంతరాయా సుపహత శ్చేదప్యేవ భావేన భగవంతం ప్రాప్య పునస్సంసారం న ప్రాప్నోతీత్యర్థః · వచాభిప్రాయేణ తదిని నపుంసకత్వమ్ । ౨౮ ।

అథ “ తేషు శిష్యాస్త్రయో భక్తాః ఫలకామా హి తే మతాః । సర్వే భాగవతధర్మాణాం ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాక్ ,, ఇత్యనుగీతస్య యావత్ప్రాప్తి పరార్థీ చేదిత్యుక్త్యాధికారిణోఽన్య సాధారణం విశేషమనుష్ఠానఫలప్రాప్త్యోః ప్రకారం తత్రైవచ తాత్పర్యకాష్ఠ శాస్త్రస్యాపవర్గ శాస్త్రత్వం చతుర్భి ర్వివృణోతి - ఏతేన “ జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మతం మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా ,, ఇత్యాదికం స్మారితమ్ - పరమశ్చాసావేకాన్తీ చేతి పరమైకాన్తీ - ఏకాన్తిషు పరమ ఇత్యర్థః · పరశ్చ ఏకాన్తోఽనన్యత్వమస్యాస్తీతి వా · న కేవలమనన్యదేవతాకత్వం అపిత్వనన్యప్రయోజనత్వ మప్యస్తీత్యర్థః · సంశ్లేషోఽత్ర మహోపాసనాయ సాధ్యతదభిమత శాస్త్రచోదిత సపర్యాముఖేన వియోగోపితద్విచ్ఛేదః - యదాహుర్మహర్షయః - “ యన్ముహూర్తం క్షణంవాపి వాసుదేవో నచిన్త్యతే । సాహాని స్తన్మహచ్ఛిద్రం సాభ్రాన్తిస్సాచ విక్రియా । ఏకస్మిన్నప్యతిక్రాన్తే ముహూర్తే ధ్యానవర్జితే । దస్యుభిర్ముషితేనైవ యుక్తమాక్రన్దితుం భృశ ,, మితి - తస్మిన్నేవ ధీశ్చింతా యస్య తదేకధీః ॥ ౨౯ ॥

ధ్యానమిహానుచింతనం · యోగస్తన్మూల మవలోకనం - విశిష్టక్షేత్రాదివర్తినః పరస్యాభిగమనం వా - యదాహుః - “ పాదాన్యన్తాద్రుమ జన్మభాజాక్షేత్రాణి పానుత్రజతో హి కర్యా - యోగ స్తుద్వివిధః ప్రోక్తో బాహ్యో మాభ్యంతరం తథా । బాహ్యం బహిః క్రియోపేత మాంతరం ధ్యానముచ్యత ,, ఇతి - ఉక్తి శ్శుభాశ్రుభ్యోధికారిభ్యః ప్రతిపాదనమ్ నంత్రిభిః కరశైః ప్రణామ ఇత్యర్థః · స్తుతి గుణకథనం - కీర్తనం తత్తద్గుణ విభవ చేష్టితాది తదసాధారణ నామధేయానాం సంకీర్తనం - త్రైలక్షణ్యాత్ · అన్యథా అవస్తుభూత మాత్రా ... వసుభం ·న ఇతి భావః - ప్రశిథిల కరణ కళేబరాదికో భవేదితివా · ప్రాణాదీనాం క్రియాయా స్వదేశ శాస్త్రప్ర... ప్రాణాదే శైథిల్యాదితి భావ్యం - అథవా “ యత్కరోషి యదశ్నాసీ ,, తి న్యాయేన స్వభావస్యాధ్యవసాయ ప్రాణానాం కర్మణాం భగవతి సమర్పణం - మనః సంకల్ప వికల్ప వృత్తిక మంతఃకరణ - యథోక్తం ... త్మికా వృత్తిర్బుద్ధిః - యద్వా, తదేకాగ్రతా ధ్యవసాయ వృత్తివిశిష్టం బుద్ధిరిత్యుక్తైః ... తీరక ర్రియ్యః “ అధ్యవసాయాభిమాన చింతావృత్తి భేదాన్మనఏవ బుద్ధ్యహంకార ... । ఏవం విధ ... తభ్యాత గోచరీ వ ... ద్యా స్వాపేక్ష్యేంద్రియ విషయః ॥ ౩౦ ॥ ... యంతో మా ,, మి

మా—విజ కర్మాణి ధ ...రంతః ॥ ౩౧౪ ॥ తపాయతాంపతిసత్వ ॥ ౩౧౪ ॥
హేద్ధ వేతు తామధీః ॥ ౩౭ ...ంత తాన్సై క రతి సృత్కృదమాప్నుయాత్ ॥ ౩౧౪ ॥

త్యక్త్వ ప్రక్రియయా వర్ణా... మ ధర్మాణా మపి లాపత్వాన్నదిత్య తాహ । నిత్యా తాన్సైక స్వదాతస్య ము
క్త్వా ప్యేవాస్మాపి తత్పరిచరణం తదాజ్ఞాను వర్తనపీత్ర్యైవ యథాగాత్రం యథాధికారం యథావసరంచ
సర్వం ఘటతే - అన్యథా ‹‹సంధ్యాహీనో ఽశుచిర్నిత్య మనర్హః సర్వకర్మసు,, ఇత్యాదిభి ర్భగవదర్చనా
దా వప్యనధికార ప్రసంగాత్. తస్మా ద్యోగ్యతా సిద్ధ్యర్థానాం లబ్ధాంశస్య శైథిల్యపరి హారార్థానాం చోత్త
రోత్తరోప చయార్థానాం సుకృతసిద్ధా నా ముపాయాపి స్వానుష్ఠానేప ప్రవర్తనా రూపభగవదాజ్ఞాను పాల
నార్థా మవశ్యకర్తవ్యానామపి కర్మణాం విధి పరామర్శ మంతరేణ ప్రియతమ సుహృత్పుత్రాద్యుపలా
లన వత్ప్రీతి రేవ జ్ఞానినః ప్రయోజకేతి భావః. తథాచ శిష్యతే - ‹‹యథా యువానం రాజానం యథా
చమదహస్తినమ్ । యథాచ పుత్రం దయితం తథైవోపచరేద్ధరి,, మితి. ‹‹యథా ప్రియాతిథిం ప్రాప్తం భ
గవంతం తథాచరే దితి,, ఇతి సంహితాంతరమ్ ॥ ౩౦౪ ॥ ఏవ కారాభిప్రేత మన్యదపి విశ్వసనీయమిత్యాహ - స్వా
మేనస్యయుంక్త్వా దుత్యా క్షణికస్య కాలాంతరభావి ఫలసాధనత్వానుపపత్తిదర్శనాచ్ఛ నాస్తస్య వ్యాపారే మేఽపూ
ర్వాయత్తాబుద్ధిరపి స్యాదితి భావః - అంతఃస్తైః తైః శాగాధితో భగవానేవ హి సర్వత్రోపాయః నతునిత్యాదినం తర
... మాస్వరూపం తస్యాన్యం కించి త్తత్ప్రీతి కారిత్తమప్రామాణికమపూర్వాదికం వా ॥ ౩౦౪ ॥ అతస్మిన్ శరణా
మేకం శరణం వ్రజేతి వక్ర్యుపాయతాబుద్ధిః కార్యేత్యాహ ॥ అనాశ్రితానాం బంధనమాశ్రితానాం మోచనం భగవ
తః స్వమాహాత్మ్యానుగుణ లీలవైచిత్ర్యభిప్రాయేణాహ । దేవ ఇతి. తం హాస్వా దేవమితి . శరణ్యవిషయప్రతి
తి సూచనార్థ మత్ర దేవశబ్దః - అపార కారుణ్య సౌశీల్య వాత్సల్యౌదార్యాది గుణైర్హా - ‹‹మిత్ర భావేన
సంప్రాప్తం - సకృదేవ ప్రపన్నాయ - అపి చేత్సుదురాచారః - క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా. మన్మనా భవ
మద్భక్తః - సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య,, ఇతి వక్తరి తస్మిన్నే వాశరణ్య శరణ్యే స్వయ ముపాయ తయావస్థితే స్వ
పరాధ తత్స్వాతంత్ర్య తత్సంకల్పకింకర హిరణ్యగర్భ రుద్రేంద్రాది క్షుద్రేశ్వరాది నిమిత్తభయం నక
ర్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ - అభీరితి ॥ ౩౧ ॥ ఏవం స్థితస్య యథామనోరథ మంతరాయానుప హత
స్య ఫల సిద్ధిమాహ ॥ ఉక్తంచ పాంచైకాంతినాం పరిచరణ ప్రకార మనుక్రమ్య తస్య నిర్విఘ్నత్వం శ్రీపౌష్క
రే ‹‹ప్రవృత్తికా - దారభ్య ఆస్మలాభావసానికమ్ । యత్రావకాశో విఘ్నానాం విద్యతే నకదాచన,, ఇతి -
ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం - శ్రీసాత్త్వతే ‹‹సంకల్పాదేవ భగవాన్ తత్త్వతో భావితాత్మనామ్ । వ్రతాంత మథ
లంకాలం సేవయత్యమృ... ...త్యేన భవితవ్యం సదైవహి । ప్రాప్త మేసర్వ కా
మానాం సంసారభయ ... -
...తే కలిగోవిందే భక్తిముద్వహతాం నృణామ్ । సం
సారస్యానతా భీతా శ్రీ... ...పంథి
...వ విఘ్నానాం సహస్రేణ తథాతపః । విఘ్నాయు
తేన గోవిందే నృణాంభక్తి... ...ర్యతే
...క్త్యవస్థాతః ప్రాచీనా వస్థావిషయం నేతవ్యం
అత్ర భూమవిద్యాయామివ ఐశ్వర్యా...
...ర్థప్రతిపాదనం పరమపురుష ప్రాప్తి రూ. ప ప్ర
ధాం తమపురుషార్థ పారమ్య సవ
...క్తంచ శ్రీసాత్త్వతే ‹‹ప్రత్యయార్థం చ మోక్షస్య
సిద్ధయస్సం ప్రకీర్తితా,, ఇతి ॥ ౩౧౪
...త్స్య మేవాస్య శాస్త్ర స్యేత్యభిప్రాయేణాహ ।

శ్లో॥ తత్ప్రధాన మిదం శాస్త్రమ్ ॥ ౨౨ గీ॥ సం॥ ౩౨॥

శ్రీ మ ద్యా ము న ము న యే.

శ్రీగాహే యామునం తీర్థం సాధుబృందావనేస్థితమ్।
నిరస్త జిహ్మగ స్పర్శే యత్ర కృష్ణః కృతాదరః॥

అత్రయథార్హం వ్యాసోపాసనరూప ప్రా[..]నిష్ఠా ప్రాప్త్యుపాయతయానిర్దిశ్యతే పరమైకాంతినా, తత్పరిష్వ వా, తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే ॥ ౩౧ ॥ అథాత్ర శ్రీగీతార్థాది ప్రబంధానాం శంక రాది గ్రంథానాం భగవదభిప్రాయ విరుద్ధతా ఖ్యాపనాయ ఉక్తసంగ్రహప్రకారేణ శిష్యాణాం యథావస్థిత సమస్తశాస్త్రార్థ ప్రపంచావగాహ నాయ చ నిగమయతి ॥ ఇత్థమేవ సత్త్వనిష్ఠసంప్రదాయ పరంపరా గత స్సమీచీనో గీతార్థః. నపునః కుదృష్టిభిరున్నీతః - సద్వైతస్వయోగ మహిమచుళకిత పరమ పురుష విభూతి యుగ భగవన్నాథముని నియోగానువర్తి శ్రీమద్రామమిశ్రసకాశా ద్బహుశాస్త్ర విద్భి రస్మాభిర్బహుశ శ్శ్రుతః భగవద్గీతార్థ ప్రపంచస్య సంగ్రహ ఇతి ముముక్షుభి స్సంగ్రాహ్యతమ ఇతి భావః ॥ ౩౨ ॥

పార్థం ఫల్గున సారథేర్యువచసాం శ్రీయామునేయోద్ధృతం విస్పష్టై ర్వివృతి వేంకటేశ్వరకవి
వ్యాచష్ట భాష్యోక్తిభిః । యద్వాదేషు కుదృష్టిదాహ్యకుహనా కోలాహలాస్కంద్దిభి
ర్జంఘాలై ర్జయఘోషఘోషణపరై ర్విద్రాణ నిద్రాదిశః ॥ ...

ఇతి కవి తార్కిక సింహస్య సర్వ తంత్ర స్వతం త్రస్య శ్రీమ ద్వేంకట నాథస్య
వేదాంతా చార్యస్య కృతిషు శ్రీగీతార్థ సంగ్రహరక్షా సమాప్తా.

కవితార్కిక సింహాయ కల్యాణ గుణశాలినే ।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ ~ నమః ।
శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.